Број 1. Београд, јануара 1902. год. Година IV.

Нова Искра

На уласку у Нову Годину шаљемо читаоцима својим искрене честитке, проткане најлепшим жељама. Са гранчицом мира и љубави братске поздрављамо Србе све и свуда срдачним

Срећна Нова Година!

Читаоцима Нове Искре

Уводећи Нову Искру у четврту годину њезина живота, нећемо износити никаква нова обећања, јер стално верујемо да ће наше одушевљење и љубав према оваквом послу бити од веће користи него ли и најлепша обећања, која се понекад и не могу испунити. Са досадашњом вољом издаваћемо и уређивати Нову Искру и ове године, а само ће о претплатницима зависити како ћемо своју дужност извршити ове године. Како је претплата једини извор за Нову Искру, молимо сваког пријатеља српске илустрације да се не оглуши о овај позив, већ да нас претплатничким одзивом помогне, како би Нова Искра засијала лепшим и дражим сјајем.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

СУКОБИ

Беше мутно јесење вече кад на дуванској фабрици изби шест часова и кад кроз широку капију на улици поче излазити дугачка поворка радника. За неколико сви су ишли једним правцем ка вароши, па на раскршћу разделише се на три трака: један настави пут правце, други скрену лево ка Три Кључа, трећи скрену десно, преко Врачарскога Поља. Махом било је много више женских, а међу врачарским дуванским радницима било је свега четири човека. Најстарији међу њима, резач Лаза Пајић, беше од четрдесет и пет година, висок, окошт, жут у лицу, црне браде, повијене ка грлу. Био је жустар као хрт. Све је при њему било немирно, брзо — поглед, руке, реч; није могао реченицу да изговори, а да не поглади густе, такође повијене бркове, или да се не почеше, не мрдне раменима. Требало га је само гледати и слушати кад би причао своје доживљаје из српско-турског рата, у коме је рањен био! Тада је, у правом смислу речи, говорио целим телом, — мрдао и рукама и ногама, повијао се, пропињао се, хуктао, звиждао. Најрадије би завршио то причање узвиком: „Ej, моја Шојкадијо и Шогорију, нема ту ајнс, цвај, него цврц, него стисни петљу, па онако српски: цврц!“... Зваху га за леђима Лаза Мајмун, али, поред све његове брбљивости, међу друговима важио је као човек јаке воље и бистре главе, а углед му се подиже и утврди, кад купи кућу на Новом Селишту. И тога вечера, идући кући, Лаза је живо објашњавао друговима: зашто мора наскоро настати министарска криза, па одједаред, промрмљав кроза зубе „лаку ноћ“, одјури, као авет. Тако је сваког вечера радио. Женске, које већ беху добро поодмакле, видеше га тренутно, па га нестаде у помрчини, према неизмерном хоризонту, горе, над лудницом.

У тој јурњави кроз невиделицу, Лаза је уживао у чистом ваздуху, који га је лечио од дуванског отрова, који је удисао пуних дванаест часова дневно; уживао је у чежњи за јелом, за одмором под својим кровом, за разговором са својом вредном Ружом. Али та проста и снажна осећања мутило је друго осећање, такође просто, али снажније, — дубока сета, којом је прожет био, која се на махове притајивала, али која у ноћи и самоћи преузимаше власт у њему... Његова Зорка, девојка од двадесет година, већ је осам месеци од кад лежи од сухе болести, те ни једног вечера не беше сигуран, да ће је живу затећи. Па онда Милан његов, истина, здрав и у заради, али млакоња, вечито мрзовољан, вечито незадовољан животом, задаваше му бригу, не навођаше га на утешне мисли у будућности. Каква супротност између родитеља и деце, каква неправда, што се бар издржљивост не наслеђује!

У исти мах кад на фабричном часовнику изби шест часова, на државној штампарији зазвижда пиштаљка, те по стрмим улицама што се стичу око те зграде, покуљаше штампарски радници. Међу осталима, изађе и Милан Пајић. С почетка ишао је лагано, некако гегајући се, па онда крену све брже и брже. Стасом, а у главном и обличјем, беше на оца, али се већ на први поглед могла опазити битна разлика између њих. Милан је био спор, са тежњом ка нежном, господском. Његова спољашњост није била у складу са његовим занатом; био је одевен сувише господски. Имао је црн, мек шешир, добро углачану огрлицу са свиленим оковратником и јесењи горњи капут. Црна наусница згодно је секла дугуљасто, правилно лице, црне очи светљаху благо, чисто молећиво. Пошто беше свршио три разреда гимназије и у слагачком се занату добро извежбао, имао је изгледа да постане штампарски фактор, био је, дакле, на сумеђи радничког и чиновничког сталежа. Другови га исмеваху колико због тога, толико и због његова „запаљива срца“. Непрестано се заљубљивао и дописивао са девојкама.

Дошав пред кућу Лаза угледа кроз црвене завесе, спуштене на десном прозорићу, човечје сенке, које се крећу. То му је било необично. Пред отвореним вратима застаде и чу разговор. У дну светљаше жеравак и одонуд допираше мирис од кувана пасуља. Лаза се накашља, па зовну жену. Одонуд, снажан женски глас зајаока, залелека и изађе крупна жена, толико широка, да испуни улаз. Две силне мишице обгрлише му врат, тешка глава, необично широких образа, паде му на раме, а у запомагању жена говораше:

— Јао, Лазаре, камо те већ! Ено те чека твоја Зоркица! Тешко нама, чедо наше! Чедо наше измучено!

Он се стресе и јекну. Јекну другом јаче и наслони се на довратник. Једва запита:

— Кад је умрла, мученица моја?

— Око четири сата. Јаој! Куку да знаш...

— Немојте, госпа комшико! прекиде Ружу неки женски глас иза ње. Немојте да кукате на глас, ово је ноћ, знате! Пустите човека, а не ваља се, ово је ноћ?

Лаза се поново стресе ступив на праг десне собе. На столу лежаше девојка под покровом; чело главе гораше воштаница усађена у чашу пшенице. Испражњена собица учини му се необично пространа и поче му се окретати пред очима. Посрћући допре до главе Зоркине, откри је, пољуби је и загледа се. Сузе су текле као два поточића. Обазриво, нежно, спусти покров и седе, оборив главу.

Ружа и она друга жена седоше на противној страни.

На поду зачу се неко тапкање, које учеста.

Све троје дигоше главе.

— Киша! шапну туђа жена.

Онда је тек домаћин уочи. Беше повисока, средовечна, убрађена плавом марамом. Не познаваше је, али се сети да ће бити она, што се пре неколико дана уселила са кћерју у трећу кућицу од њихове. Ружа, која је пратила његов поглед, рече:

— Ово је наша нова суседа. Баш јој фала кô сестри, што ми се нађе на невољи! Одмах је дотрчала, чим је чула моју кукњаву.

Лаза се рукова са суседом, а она их поче тешити. У томе се чуше кораци пред кућом.

Ц. Гебел

Пошта Милоша Великог

— Милан! викну Ружа и истрча. Жена пође за њом. Зачу се врисак, пригушено шаптање и оне две га уведоше те седе на прву столицу у углу.

Мало за тим, по највећем пљуску, суседка отиде, обећавши да ће по вечери опет доћи. Пошто се и Милан исплака, Ружа им исприча појединости жалосног догађаја и сав рад који је помоћу туђе жене посвршавала, па отиде у ходник, који је, као што видесмо, раздвајао кућицу на две једнаке половине, две собе, и који је био и кухиња. Ту запали лампу, постави сто, усу у два тањира пасуљ, извади хлеб и четири обарена јаја и зовну их да вечерају. Отац и син ћутке поседаше и узеше јести. Она уђе у другу собу, која беше претрпана, јер у њу беху пренесени кревети и друге ствари из прве собе. Ту је нешто тражила, а говораше:

— Хајде, Лазаре, пошто вечераш, да донесеш мало вина и ракије и кафе! Ничега нема у кући, а већ знаш да треба.

Лаза готово одмах отиде.

Ружа седе на његово место. Милан запали цигарету. Док се домаћин не врати са куповином, њих двоје не проговорише речи. Онда она намести кревет сину, натера га да легне и притвори врата, а са мужем отиде код мртваца.

Киша попушташе, а поче дувати ветар.

Након једнога часа, од прилике, зачу се тутањ корака. Уђоше: суседа и њена кћи, мајстор Јован, његова Марија и два им сина, ча-Васа и његова баба, Швабица праља и њена унука, дете од осам година. Једва се могоше сместити.

Започеше тихи изрази саучешћа и разговори о покојници, али док је и то трајало, сви се погледи стекоше тренутно на нову суседу, а упорно на њену кћер, стаситу, белолику плавушу, ванредно лепа лица, прикладно одевену. Не могаху одвојити очију од необичне појаве и готово у свима поче се рађати понос што тако дивно створење гњеца по новоселском блату, што такав жив цвет изнебуха замириса на Новом Селишту! Може бити, да се не би појавила та једнодушност у дивљењу, да је у томе скупу било младих, размажених жена и девојака, али око лепотице беху махом матори прости људи, сем двају младића, синова мајстор-Јована, Франца и Јозефа, који тек не могаху довољно „напарити очи“. Али онако неугледни, лоше одевени, пуни кречних пега, били су свесни да је нису достојни.

Лепа девојка градила се као да и не опажа општу радозналост. Седела је скрштених руку, право, не наслоњена и разговарала се испод гласа са матером. Беше савршено овална лица, коже као снег беле, великих плавих очију, бујне, спреда гргураве косе. Зуби јој не беху ни ситни, ни „бисерни“, него појаки, разређени, жућкасти. Врат јој беше јак, али не гојазан те наговештаваше да јој је цела снага, припијена у мркој хаљини, тако чврста и мускулозна у нежним облинама.

Име јој беше Аница, матери јој Марта. Девојка је радила у некој радњи белог рубља у чаршији; кући је долазила на јело и ноћиште. Стара је плела и прекрајала женске хаљине код куће, за зараду. Српкиње су. Родом канда беху „из прека“.

Толико је Ружа умела испричати мужу.

Он шапну:

— Само кад је види онај наш магарац, полудеће! Полудеће, вере ми! Је ли је познаје? Јок?

— Јок! учини она и дође јој да се осмехне, али јој сузе грунуше.

После првог послужења вином, мушкарци запалише и диже се општи жагор. За неколико, разговори беху пристојни, али, како се послуживање множило, тако је снебивање попуштало. Мајстор Јован први заврже шалу (коју су већ имали прилике и пре чути), поче дирати стару праљу Швабицу, како би је он радо узео, да је којом срећом остао удов.

Јован је био Словак. Беше висок, окошт, ситних, беличастих очију, апостолске браде. По занату је био обућар, али одавно он замени шило пушком, јер је био одличан и страстан ловац, те га особито страни дипломати и наши великаши радо вођаху у лов. Разуме се по себи, да му шала са праљом беше увод у бескрајне његове ловачке доживљаје, које је причао чудном смесом словачкога и српског језика. У осталом, древна пијаница, те би га већ трећа чаша „стигла“.

Синови му, Франц и Јозеф, тобоже зидарски радници, у истини беху прави и препредени београдски мангупи, који су живели од свакојаког посла.

Ча-Васа, старчић од седамдесет година, добро одржан и ако такође пијаница, био је подофицир за време кнеза Мијајла и примао је неку помоћ од државе. Тај је био неисцрпан у причању догађаја из онога времена.

Око два часа по поноћи силна граја пробуди Милана. На први мах не могаше се освестити, а кад се опомену шта је у кући, устаде и ста прислушкивати. У тренутној тишини, чу само очев глас и познате речи: „Тако ти је то, Шојкадијо и Шогоријо! Нема ту ајнс, цвај, него цврц!“ — нашто се заори смех и поново настаде граја.

Милан уђе к њима. Кроз густи дим не могаше их распознати. Нико не сврати пажњу на њега, али тек он издрељи очи, кад угледа Аницу. Праља Швабица, која до ње сеђаше, уступи му место и боцну га прстом смејући се и шапћући нешто.

Након непуна часа, у општој граји и несвесности, поред мртве сестре, Милан изјави лепотици своју жарку љубав, — чему је била последица, да су после годину дана, ти исти, у тој истој соби, седели при свадбеном пировању.

С. Матавуљ

НА ВЕНЦУ

На врхунцу Фрушке Горе,
Где винске жеље плове,
Чаробно је одмориште,
А народ га Венцем зове.

Ту, на Венцу Фрушке Горе
Сваки путник Србин стане,
Нема шуме, ту му сване,
Отуд гледа на све стране.

Ко је болан, па не може
Путовати, — Венац снева;
Ту свом болу бере лека,
Свом сумору одолева.

Хај, на Венцу, на висини,
Ту се топиш у милини;
Око тебе коло мило
Широко се ухватило.
Десно Дунав, лево Сава,
Србинством те запојава;
Видиш шире и висине,
Видиш брда и долине;
Свугде гнезда српског соја, —
Да краснога перивоја!
Свуд се српским духом ресе —
А не чујеш, уздишеш се.

Змајова

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

I

Кад би поштење пастора Беме-а имало три обична геометријска простора и тежину која одговара величини, овај би велечасни муж морао своја апостолска и мирјанска путовања вршити теретним возом. Али, како је поштење особина духовне природе и има само један простор — четврти, — који заузима много места у главама математичара, те према томе у реалном свету не значи ништа, могао је пастор Беме без муке путовати колима у која се презао један коњ.

Тован и лепо отимарен коњ оштро је касао по глатком фабричком друму, и чинило се да га више занима брањење од мува, него ли врлине мршавога пастора. Тешки камут, рукунице, летња жега и прашина друмска заузимали су у мозгу животиње место важније, него ли велечасни Беме, његова два мала зулуфа, панамски му шешир, огртач од сегелтуха са белим и ружичастим пругама, па више него ли и лаковани бич, задевен с десне стране седишта. Пастор није остављао бич код куће једино с тога што се бојао да не изгледа смешан, али га путем није употребљавао. До душе није га имао чиме ни употребљивати, јер је једном руком држао дизгине да му се коњ не би спотакао, а другом је делио доброжељење и мало успешне благослове свима који су пролазили поред њега у колима или пешице, а који, без обзира на вероисповест, приклањаху пред „поштеним Швабом“ главе и капе.

Данас је (дан је јунски, сат пети по подне) велечасни имао да изврши мали религијски посао, који се састојао у томе да се најпре ојади ближњи , а затим — утеши, кад већ буде утучен. Ишао је своме пријатељу Готлибу Адлеру да му каже да му се јединац син, Фердинанд Адлер, задужио у иностранству. А кад то докаже оцу, имао је после да га теши и да изради опроштај лакомисленом младићу.

Болеслав Прус

Готлиб Адлер је био власник фабрике памучних тканина. Друм, незасађен до душе дрвећем, али брижљиво надгледан и одржаван, раздваја фабрику од жељезничке станице. Оно што се с друма види лево, за шумарком, није фабрика него варошица. Фабрика је десно од друма. Између клења, липа и топола помаљају се црни и црвени кровови неколико десетина раденичких кућица, а иза њих четворospратна зграда, сазидана у облику потковице и опкољена другим зградама. То је фабрика. У дугим редовима прозора огледа се сунце и облива их златном светлошћу. Високи,

затворено-црвени димњак избацује црне лопте густога дима. Кад би ветар духнуо са оне стране, Пастор би чуо хуктање парних стројева и хаотичну треску ткачких разбоја. Али ветар је дувао с друге стране, и с тога се чуо само писак удаљене локомотиве, клобарање кола Бемеових, фрктање његовога коња и певање тице — можда препелице — у зеленом житу.

Одмах до фабрике види се група дрвета, већа но на осталим местима. То је Адлерова башта из које се, овде онде, помаљају бели окрајци зидова раскошне куће и осталих стаја.

Непрестано пажење на товнога коња, да се не би саплео, досади најзад пастору. Верујући у милосрђе Онога који је избавио Данила из лавове пећине а Јону из китове утробе, велечасни веза дизгине за седиште и сплете прсте од руку. Беме је волео да сања, али је сањао само онда кад је могао да обрће палце један око другог, што сад учини. То му је обртање палчева отварало чаробна врата земље успомена.

И ево се сети (сигурно четрдесети пут у овој години и на овом истом месту) да Адлерова фабрика и њена околина веома потсећају на једну другу фабрику, негде чак у Брандебуршкој равници, у којој су он, пастор Мартин Беме и његов пријатељ, Готлиб Адлер, заједно провели детињство. Били су синови ткачких мајстора средњега стања, родили се исте године и ишли у исту основну школу. Затим су се растали на читаву четвртину века, за које је време Беме свршио теолошки факултет у Тибингу, а Адлер зарадио неколико десетина хиљада талира.

Затим су се опет састали, далеко од завичаја, на земљи пољској, где је Беме постао пастором протестанске парохије, а Адлер основао малу фабрику тканина.

Од тога доба, за другу четврт века, нису се растајали и походили су се неколико пута у недељи. За то је време мала Адлерова фабрика постала огромна: у овај је мах имала шест стотина раденика, а власнику је давала по неколико десетина тисућа чисте добити на годину. Али је Беме остао оно што је и био: сиромах пастор. Само, пошто благо душе људске мора доносити интереса, и пастор је имао прихода, који је износио на годину неколико десетина тисућа благослова.

Имало је између два пријатеља још разлика.

Пастор је имао сина који је свршавао машинску технику и сањао о томе како ће родитељима и сестри осигурати будући живот; а Адлер је имао сина јединца који није свршио ни гимназију, путовао по иностранству и сањао како ће извући што већу корист из очеве кесе. Пастор се бринуо: да ли ће се његова 18-годишња Анета удати добро? Адлер се бринуо: шта ће на послетку бити од његовог сина? Пастор је у опште био задовољан својом малом имовином и с неколико десетина хиљада благослова; Адлеру није било доста неколико десетина хиљада рубаља годишње, а капитал, остављен у банци, сувише се лагано примицао замишљеној цифри: *милион* рубаља.

Него Беме није већ мислио о толиким појединостима. Био је задовољан што види око себе зелено жито, над собом небеса, посута белим и сивим облацима, и што га је целокупни изглед фабрике Адлерове опоминьао на место из детињих лета. Оваке исте високе куће, у два реда, овако исто дрвеће, овака иста фабрична зграда, озидана на форму потковице, кућа власникова, *рибњак* у башти...

Штета што нема овде забавишта за малу децу, школе за већу, дома за старце, болнице... Штета што се Адлер није сетио и тога, а иначе је своју фабрику удесио по угледу на брандебуршке. А требало би бар подићи школу. Јер да није било школе *онамо*.... нити би он био пастор, нити Адлер милионар!

Двоколице се приближише фабрици већ толико, да је њена хука пробудила замишљеног пастора. Гомила прљаве дрњаве деце играју се око друма. Иза зида, који је опкољавао фабрику, видело се неколико возова на које су метали бале тканина. Лево, у свој лепоти, појави се кућа Адлерова, озидана у талијанском стилу. Још неколико корака и ево се помаља између дрва тераса од рибњака, где су обично фабрикант и пријатељ му пили рајнско вино, причајући о давним временима или о текућим новостима.

Овде онде, на отвореним прозорима раденичких станова, виси тек опрано рубље. Скоро сви су обитаоци ових станова по радионицама, и само неколико бледих жена, упалих груди, поздравља пастора речима:

— Хваљен Исус!...

— На вјеки вјеков!... — одговара мршави старчић, скидајући свој многогодишњи панамски шешир.

У то скретоше лево, коњ весело подиже главу и већ касом, не управљан, улети у двориште палате. Одмах изађе коњушар, обриса нос рукавом и поможе велечасному да се скине.

— Господин је код куће?

— У фабрици. Одмах ћу јавити да сте дошли.

Пастор уђе у ходник, где му лакеј скиде путнички огртач. Сада се цео свет могао уверити да духовник има дугу мантију али кратке ноге, према којима његов нос, који му је красио суво и пуно доброте лице, изгледа мало повелики.

Велечасни опет скрсти руке на лажичици и стаде мотати палцима. Опомену се да је овде дошао с намером да рани а после да излечи очинско срце, и то с добро промишљеним планом који се, по законима реторике, делио на три дела. Први је, увод, имао да обухвати поглед на неиспитане путеве Провиђења, које кроз трње живота води биће људско ка вечитој срећи. У другом се имало казати да се млади Фердинанд Адлер не може вратити из иностранства на крило очево, докле не буду измирени његови повериоци, сумом толиком и толиком. (Овде треба да наступи излив очинскога гнева и да стари Адлер поброји све изгреде које му је син починио). А у часу кад ражљућени фабрикант памучних тканина хтедне да се одрече, да искључи из наследства и да прокуне изрода јединца, изашао би на јаву трећи део мисије пасторове: равнање. Беме је хтео

А. Бугеро — Уделите!

поменути историју блудногa сина, казати околишно да му је пријатељ сам рђаво васпитао потомка, и да је за тај грех дужан без гунђања жртвовати Богу, разуме се кроз руке поверилаца Фердинандових, тражену суму.

Док је Беме попављао у себи план поступања, на путу ка палати појави се стари Адлер. Био је то човек дивског раста, мало погрбљен, незграпан, дугоног, у дугачком, пепељавом капуту немодернога кроја и у таким истим чакширама. На потпуно црвеном му лицу јасно се истицао велики округао нос и не мање усне, испупчене као у Црнца. Бркова није носио до једино ретке отворено плаве зулове. Кад скиде шешир, да би обрисао знојаво чело, виделе су се испупчене, отворено модре очи, без обрва, и кратко ошишана руда коса.

Милионар је ишао тешким, измереним кораком, гибајући се на снажним ногама, као коњаник. Кад није брисао

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ БЕОГРАД

знојаво лице или црвени врат, спуштене су му се руке, с великим длановима и кратким прстима, одвајале од трупа, правећи два извијена лука, као ребра у какве препотопске животиње. Широке му се груди приметно дизале и спуштале, скаћући као ковачки мехови. Из далека је поздрављао пастора флегматичним покретима главе; при том је разјапио уста и грубим гласом узвикивао: ха! ха! ха! али — не осмехну се. У опште је тешко и замислити како би изгледао осмех на овом меснатом и апатичном лицу, на коме се чинило да апсолутно владају суровост и безумље.

Уза све ова особа, коју је природа овако грубо истесала, није била одвратна, него пре чудна. Није производила осећај страха, него само осећање да му се не можеш одупрети.

Изгледало је да би се у његовим незграпним рукама гвоздене шипке морале превијати са онаком истом жалосном шкрипом, као што му се под фабричних одаја повијао под ногама. На први се поглед могло видети да се до срца, овога стенолома у човеку, не може пробити, али кад би му когод ранио срце, цела би се машина срушила, као зграда којој на један пут нестане темеља.

— Но! Како си Мартине! — узвикну Адлер с најнижега прага на степеницама, хватајући руку пасторову, коју затресе снажно и незграпно. — Је л' истина! — додаде — био си јуче у Вршави... Да ниси чуо што о моме дечку? Тај лудак тако ретко пише, да можда једино Банка зна куда он тумара!...

Кад стаде у ходнику, журави Беме изгледао је према њему као — по речима Библије — скакавац према камили.

— Та де, причај штогод!... рече Адлер, седајући на гвоздену столицу која зашкрипа. Његов дебели глас чудно се подударао са ритмичном лупом фабричном, која је подсећала на удаљену грмљавину.

— Да није мој Фердинанд писао банци?

Беме се и нехотице обре у средини предмета, због кога је дошао. Седе на другу столицу, спрећу Адлера. С непојамним присуством духа сети се почетка првога дела беседе: о недокучним путевима...

Пастор имађаше једну махну. На прилику — није умео течно говорити без наочара, које је увек остављао где им није место (тако да их после једва може наћи). Осећао је да треба почети увод, али како да почне без наочара?... Шмркну, устаде са столице, поче да се обрће око себе... Нема наочара!

Бркну у леви џеп од чакшира, у десни... Наочара нигде ни од корова!... Да л' их остави код куће?... Море откуд! Та биле су му у руци кад је седао на кола... Бркну у један задњи џеп од капута — нема... у други — опет нема! Јадни пастор сасвим заборави прве речи спремљеног увода.

Адлер се, познавајући свога пријатеља одлично, узнемири.

— Ама што се ти, Мартине, тако вртиш?...

— Море! Збуњен сам... Где ли сам оставио наочаре...

— Што ће ти наочаре? Ваљда нећеш мени држати проповеди.

— Али, видиш...

— Али ја питам за Фердинанда: да нема од њега каквих вести?

— Сад ћу ти казати!... — говорио је Беме, правећи гримасе.

Бркну у џеп са стране и не нађе наочара. Откопча капут и из унутрашњег џепа извади неку хартију, велики новчаник, најзад изврте џеп, али ни ту немаде наочара.

— Да не оставих у колима? помисли и окрете се, хотећи да сиђе.

Адлер, који је знао да пастор у унутрашњем џепу носи само важна документа, истрже му хартију из руке.

— Драги Готлибе — поче збуњени Беме — врати ми то, ја ћу ти сам прочитати, само... морам прво наћи наочаре... Где ли су могле да се дену?

Стрча на двориште, и упути се к штали.

— Молим те причекај док се ја вратим, јер то треба пре свега објаснити...

И оде, чешући обема рукама проседу главу.

Неколико времена по том врати се из штале, сасвим утучен.

— Морао сам изгубити наочаре — гунђаше. — Сећам се, кад сам седао на кола, имао сам у једној руци мараму, у другој бич и наочаре...

Баци се мрзовољно на столицу и летимице погледа у Адлера.

Староме фабриканту жиле набрекле на челу а очи му дошле још избуљеније но обично. Читаше врло пажљиво, најзад сврши читање и од љутине — пљуну.

— А! Ала је вуцибатина тај Фердинанд! — прогунђа. — За две године направио је педесет осам хиљада тридесет и једну рубљу дуга, ма да сам му ја давао десет хиљада годишње!

— А, знам! — кличе на једанпут пастор и истрча.

Часком се врати победничка лица, носећи наочаре у црној канији.

— Разуме се! — говорио је Беме — нисам их могао ни оставити на друго место, до у огртач!

— Ти вечито губиш своје наочаре, па их после налазиш! — рече Адлер, наслонивши главу на руке.

Изгледао је замишљен и тужан.

— Педесет осам и двадесет: седамдесет хиљада тридесет и једну рубљу за две године! — мрмљаше Фабрикант. — Када ли ћу ја све то накнадити? Бога ми, не знам!

Пастор већ натакао наочаре и повратио присуство духа. Део први, увод говора, с којим је дошао Адлеру, био је пропао. Део други тако исто. Остао је део трећи.

Беме се врло брзо налазио у положају и тако се исто брзо решавао. Шмркну дакле, рашири ноге и поче:

— Ма колико, драги Готлибе, твоје очинско срце, због заблуда јединца ти сина, тешко морало бити уцвељено; ма колико се по некад могло на судбину с правом викати...

Адлер се трже и одговори мирно:

— Горе но викати, јер треба да се плати!... Јохане! — викну нагло гласом, од кога таван на ходнику задрхта.

Слуга се појави на вратима која су водила у предсобље.

— Чашу воде!

У тренутку му би дана вода; Адлер је испи, затражи другу чашу, испи и њу, и после тога поче да говори већ без сенке гнева:

— Треба депеширати Ротшилдима... Још данас ћу послати депешу и... нека се онај манитњак враћа. Доста је путовања!

Сада Беме виде да је не само трећи део његова говора сасвим пропао, него, што је још горе, да отац и сувише снисходљиво поступа према синовљем поступку. Како је тако је, тек је педесет и осам хиљада рубаља дуга не само губитак, него и проневера родитељског поверења, а већ о греху и да се не говори. Ко зна да ли Адлер, имајући тај новац у кеси, не би помислио да подигне школу, без које деца фабричних раденика дивљају и уче се лености?

Из тих разлога пастор се реши да од браниоца постане тужиоцем лакомисленог балавца, што му је у толико лакше могло испасти за руком, јер га је знао као распуштено дериште од малих ногу — и јер је имао наочаре на носу, без којих би му било тешко ма шта доказивати.

За то се време Адлер наслонио широким плећима на наслон, сплео руке иза леђа и, забацивши огромну главурду, гледао у таваницу.

Беме се искашља, метну руке на колена и, гледајући у краватну свога пријатеља, поче да говори:

— Ма колико, драги Готлибе, да је лепа твоја хришћанска покорност несрећи, опет уз то човек ради постигнућа потпуне савршености, на овом свету могуће (а она је, ах! бескрајно несавршена према Творцу), човек онда не само мора бити предан, него мора и радити. Господ наш Исус Христос није се посветио на смрт, него је још учио, поправљао. Па и ми, слуге његове, дужни смо не само да подносимо муке него још и да поправљамо заблуделе...

Адлер наслони руке на столицу и спусти главу на прса.

— Син твој телесни, а мој духовни, Фердинанд, поред многих добрих особина срца и урођених дарова, ни најмање не испуњава заповести, која је човеку из раја изгнаному препоручила рад.

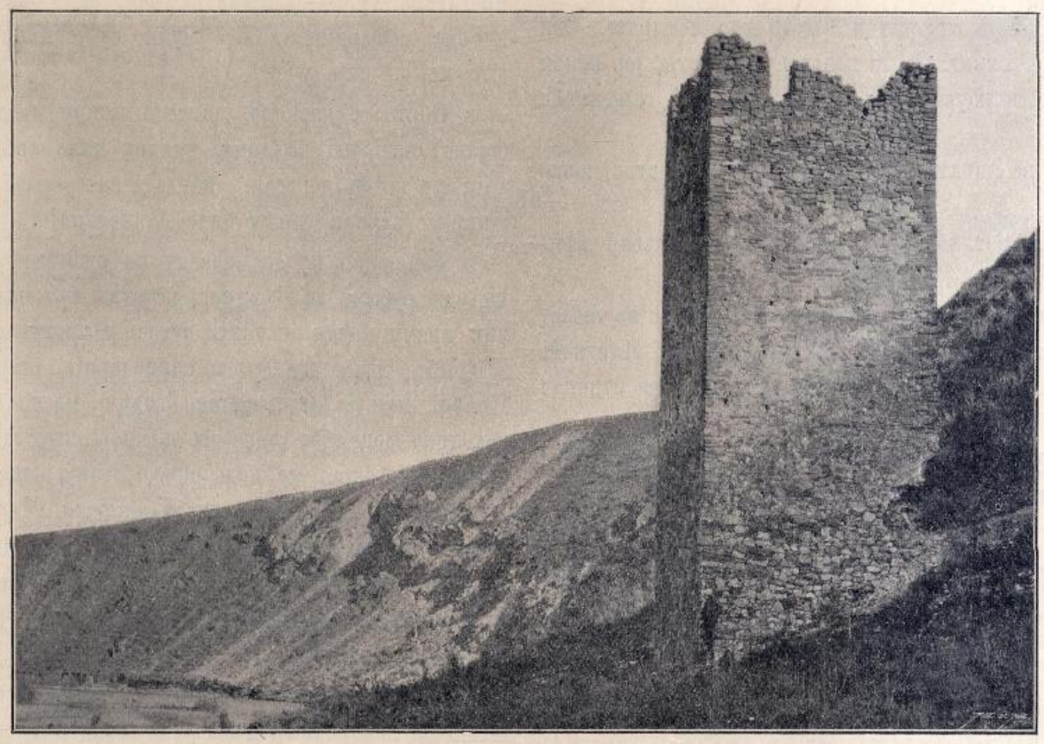
— Јохане! — викну Адлер.

Слуга улете у ходник.

— Тамо строј иде сувише брзо! Они увек тако раде, кад ја нисам тамо. Нареди да иде лакше!

Слуге нестаде; пастор, неувређен, настављаше:

— Син твој не ради, него дане му Творцем силе: духовне, физичке и новчане, расипа. Говорио сам ти то, драги Готлибе, често, а васпитањем свога Јозефа нисам порекао својих начела.

Југ Богданова Кула на Топлици

Адлер туробно заврте главом.

— Шта ће твој Јозеф да ради кад сврши технику? — унита нагло.

— Ступиће у неку фабрику и можда ће некад постати директором.

— А кад постане директором, онда шта?

— Радиће даље.

— А за што да ради даље?

Пастор се збуни.

— За то — одговори — да би користио и себи и свету. —

Ђ 162

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И Бр. 13119

НОВА ИСКРА

Илустровани лист

Власник и уредник

Р. Ј. Одавић

ГОДИНА ЧЕТВРТА

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА БЕОГРАД

1902

Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије

САДРЖАЈ

НОВЕ ИСКРЕ ЗА ГОД. 1902.

Лепа књижевност

Стихови:

оригинални

Борски: Ти пружаш руке 102; Ветру 143; Fictio 168; Песник Идеалу 196; Идеал Песнику 196; И јесен ту је... 296.

Бошњаковић, Војислав П.: Зора 335; Облаци 367.

Димитријевић, Д. Ј.: На мору 242.

Змајова: На Венцу 5.

Илић, В.: * * * 47.

Јакшић, Милета: Јесен у туђини 11.

Јовановић, † Вл. М.: Под заставом Београдског Певач. Друштва, у Дубровнику 14. јуна 1893. г. 38.

Јовановић, Милутин: * 57; С дрвета је жуто... 84; Серенада 106; Акорди XIII-XIV 228; XV 258; Autumni flores 300.

Капетановић, Душан: Разорени градић 164.

Карабеговић. Авдо: Моја жеља 361

Луковић, † Ст. М.: * * * 270; У ноћи 324.

Одавић, Р. Ј.: Мржњи 78.

Павловић, Ст. К.: На гробљу 132; ? 247.

Петковић, Влад. Р.: Буди далеко... 54

Рајић, Вел. Ј.: Тугованке (у спомен † својој сестрици) 87.

С. Ђ.: Из једне старије збирке (I-III) 236.

Сокољанин: Склониште 202; Путник 293.

Станимировић, Влад.: * * * 139; Преко твога бледог чела 174; Две песме 332

Шантић, Алекса: * * * 13

преведени

Драгослав: Човечанству (Ф. Ниче) 112; Стара песма (Х. Хајне) 328.

Илић, † Јов.: Љубав (Тиринтска народна песма) 15.

Мијалковић, С. Д.: Три љубавне песме (Ото Лајкснер) 267.

Одавић, Р. Ј.: Стара врлина. драмска кажа у једном чину, написао А. Амфитеатров. 182, 214, 247; Легенда (Максим Горки) 211.

П. М.: * * * (Ј. В. Сладек) 309.

Проза:

оригинална

Богдановић, Душан Ђ.: Уметник 353.

Грифини Умберта: Божић 33.

Димитријевића, Јелена: Ј.: Фати Султан 65, 97, (недовршено)

Димовић, Д-р Ђ.: Primum mobile 168, 202.

Јанко: Писма са села. (IV-XII) 11, 55, 84, 112, 129, 161, 193, 225, 267.

К.: Из Христове науке 13.

Матавуљ, Симо: Сукоби 2.

Мијатовић, Павле В.: На висини 14; Прошлост 180.

Одавић, П. Ј.: Жалосница 257.

Павловић, Ст. К.: Утисци с канала Ла Манша: I Полазак у риболов 280; II За време купања 321.

Петровић, Милорад М.: Правда, Истина и Љубав 14.

Сретеновић, Мих. А.: Дага 107.

С. Л.: Прича о ружину пупољку 246

Ћирковић, Милош П.: Боли ме зуб! 237; Шумар Н-скога манастира 289.

преведена

Аноним: Патуљак, превео Л. С. 246; Анин дневник, превео М. 246.

Бернардини, А.: Оправдање. С талијанског превео С. А. Поповић 338.

Брада: Јадница. С француског превео Бор. П. 242.

Вајнголд, К.: Младеж. С немачког превела Оливера 211.

Горки, Максим: Једном с јесени... С руског превео М. П. Цемовић 116; У степи. С руског превео Вој. Ст. Поповић, 174; Зазубрина. С руског превео Т. Ј. 335.

Д'Анунцио, Габриел: Нађве. С талијанског превео Миодраг Ристић 265.

Доде, Алфонс: Кукуњански парох. С француског превео Д. Л. Ђ. 278; Арлезијанка. С француског превео Ст. К. Павловић 147.

Ешенбах, Марија: Неразумни лист. С немачког превео Minor 15.

Јаничекова, М.: Леон. С руског превела Даринка У. Гавриловићева 310.

Коморњицка, Марија: Захвалност. С пољског превео Л. Р. Кнежевић 180.

Потапенко, И. Н.: Деда Мартинов грех. С руског превео Р. 361.

Прус Болеслав (Ал. Гловацки): Повратни талас. С пољског превео Л. Р. Кнежевић 5, 38, 70, 102, 132; Вергл. С пољског превела Ружа Д-р Ј. Винавера 270.

Шук, Г.: Има да бира. С француског превела М. 328.

Руже, П.: Ђурђевкова тајна. С француског превео Б. С. Стојадиновић 297.

Чехов, А.: То је била она. С руског превео С. 61.

Расправе, чланци, научна грађа

Б.: Споменик Кнезу Милошу Великом у Неготину 26.
Весниħ Д-р М.: Сумњива краљица 367.
Војиновић, Д-р В.: Улога жене у чувању народнога здравља 172.
Ђорђевић, П. П.: † Јован Илић 111.
Ђорђевић, проф. Тих. Р.: У Будишину. Путописна белешка 15, 57.
Иванић, проф. Момчило: Помен Гогољу о педесетогодишњици смрти његове 87, 151, 187.
Јовановић, Љубомир: Слике Илије Вукићевића 19.
Каро, Е.: Песимизам у XIX веку (Песник песимизма Леопарди. Његова теорија о infelicitá) 293, 324, 357.
Лазаревић, † Д-р Рад.: Из траве и жбуња 140; Ноћ 208; Кап отрова 276.
Мајкић, Коста: Идеја Словена у поезији 286.
М-о: Пошта Кнеза Милоша 24.
Михаиловић, проф. Јеленко: Тајне светлоснога зрака. Физичка скица 119.
Одавић, П. Ј.: У сновима 314.
Перушек, проф. Рајко: Етнографске белешке о аустријским Србима из почетка прошлога века 165, 197, 229, 250, 317, 322.
Петковић, Влад. Р.: Арнолд Беклин 300, 341. 371.
Поповић, Војислав Ст.: Позориште и морал 149.
Романовић, проф. Ж.: Из живота чика Љубина 143.
Стојковић, Ср. Ј.: Косовска епопеја. Преглед покушаја за састав народнога епа о бој на Косову 47, 78.
Шевић, проф. Д-р Милан: И по други пут: Петар Прерадовић према Србству и Хрватству (с писмом једног српског пуковника) 114.
Ф. П.: † Д-р Никола Крстић 90.
— : Фирмилијан, Скопаљски митрополит 147; Д-р Валтазар Богишић 219.

Наша писма:

Из Петрограда, од Вој. Ст. Поповића 91.
Из Прага, од Зорке Ховоркове 250.
Из Беча, од Гер. П. Ивезића 347.

Уз наше слике:

27, 62, 93, 122, 156, 189, 220, 251, 319, 348.

Хроника

О догађајима у Загребу, од П. 251.
Омладински збор 29. септембра о. г., од П. 286.
О рђавим навикама, од Н. 349.
Одлуке Српског Новинар. Конгреса, 350.

Наука:

Новије употребе Рентгенових зракова, од П. М. И. 94.
Џегуд, од П. Манојловића 156.
Светлост будућности, од П. М. И. 191.
Кишне прилике Београда, од Т. Радивојевића 252.
Нешто о даљинама звезда, од проф. Ј. Михаиловића 350.

Књижевност:

Песме Јована Дучића, од Св. Стефановића 27.
Косовска Епопеја, отв. писма Ср. Ј. Стојковића 31, 126.
De la condition juridique des Bosniaques et Herzegoviniens en pays etrangers, par J. Peritch, од проф. М. Ђорђевића 63.
Јован Протић: Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свадио с Нестором Аврамовићем, од Јаше М. Продановића 123.
Хумористикон српских писаца, од Бор. П. 158.
Ковачевић, Јова: Расељавање Босне и Херцеговине, од Т. Радивојевића 159.
Из биографије Максима Горког, од Кс. 253.

Уметност:

Четрдесетогодишњица српског просветног рада Фотија Ж. Иличића, од П. 29.
Да живи живот! Драма у пет чинова од Хермана Судермана. Од Милоша П. Ћирковића 95.
Успомене о Паганинију, од Ј. 124.
Ткачи, драма у пет чинова, од Г. Хауптмана. Од М. П. Ћирковића 222
Платонски брак, од Ж. Леметра. С француског превео Свет. А. Петровић 253.

Некролог:

† Стеван Луковић (1877—1902.), од М. Г. 288.

Разно:

30, 64, 95, 125, 160, 191, 223, 255, 287, 319, 352.

Библиографија:

32, 64, 96, 127, 160, 192, 223, 256, 288, 320, 352.

Слике

Поздрав о Новој Години, 1
Пошта Милоша Великог (сликао Ц. Гебел), 3
Болеслав Прус, 5
Уделите (сликао А. Бугеро), 7
Југ-Богданова кула на Топлици, 9
Крупа, град у Босни, 13
Нови задатак (фотостудија В. Стефановића), 17
† И. Вукићевић, 19
Молитва (сликао Е. Ироли), 21
Споменик Милошу Великом у Неготину, 23
Француски подрумар (вајао П. Убавкић), 25
† Аћим Чумић, 33
На Криму (сликао А. Васиљевски), 35
Иларион Руварац, 37
Елеонора Дузе (сликао И. Рјепин), 39
Русман, златоносно брдо у Србији, 41
Манастир Матејић, 43
Црквина у Матејевцима код Ниша, 45
Врт у Алхамбри, 47
Из чешких крајева (сликао Лиршек), 49
Милошева црква у Поречкој реци, 51
Диплома Друштва за Народно Позориште (сликао У. Предић), 53
Антон Чехов, 61
† Д-р Никола Крстић, 65
Пролеће (сликао Карло Хоф), 67
Споменик на Чегру Стевану Синђелићу, 69
По саоницу (сликао Вјеруш Ковальски), 71
Литографски камен у Струганику, 73
Српче из Шибеника (сликао Манес), 75
Тајна вечера (сликао Леонардо да Винчи), 81
У Нишкој тврђави (1878.), 83
Н. В. Гоголь, 87
Марија Горљенко Долина, 92
Михаило Витковић, 97
Полагање Исуса у гроб (сликао Данијело Креспи) [1]), 99
Црква у Врању, 101
Исус у Гетсиманском врту (сликао Х. Хофман), 105
Србин из Шибеника (сликао Манес), 109
Ћеле-Кула 1878. г., 113
Ћеле-Кула 1902. г., 115
† Ђура Рајковић, редитељ и стални члан Краљ. Срп. Народног позоришта, 121
Фирмилијан, Скопаљски Митрополит, 129
Преображење (сликао Рафаело Санцио), 131
Фотостудија (В. Стевановић), 133
Из Сићевачке клисуре, 135
Додоле (сликао У. Предић), 137

[1]) Испод слике погрешно Делингер.

Смедеревски град, гледан с Дунава (фотогр. снимак Д-р. Марка Николића), 141
Магдалена покајница (сликао П. Ц. Батони), 145
Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе), 147
Кула Небојша у Београдском граду (по фотографији М. Хаџи-Лазића [2]), 151
Владика Митрофан Шевић, 161
Бошко Југовић (сликао Паја Јовановић), 163
Испосник (сликао Соломон Конинг), 167
Манастир Каленић (по фотографији Л. Грбића), 169
Димитрије Аврамовић, 171
Манастир Жича (по фотографији Географског Завода Велике Школе), 173
Српкиња из Сиња (сликао Манес), 177
Манастир Љубостиња (по фотографији Географског Завода Велике Школе), 179
Рибничка пећина, [3])
Д-р Валтазар Богишић, 193
Д-р Јован Јовановић Змај (вајао И. Валдец), 195
Бетовен (сликао Л. Балестри), 197
Златно доба (сликао Ш. Шаплен), 199
Црква у Бранковини, 201
Богородица с Исусом (сликао Б. Е. Мурило), 203
Породична гробница Ненадовића у Бранковини, 205
Црногорка (сликао Ј. Чермак), 207
Мост на реци Киру пред Скадром (фотогр. снимак Бр. Ђ. Нушића), 209
Манастир Св. Арханђела код Скопља, 213
Хана Квапилова, чланица чешког Нар. Позоришта у Прагу, 225
Путников обед (сликао Вацлав Брожик), 227
Доротка, улога г-ђе Квапилове, 229
Маргита, улога г-ђе Квапилове, 229
Марта, улога г-ђе Квапилове, 231
Офелија, улога г-ђе Квапилове, 231
Констанца рођ. Морозини, супруга краља Владислава [4]), 233
Кажњено издајство (сликао Р. Отенфелд), 235
Роб (вајао С. Роксандић), 241
Енглески краљ Едуард VII, 243
Краљица Александра, 243
Ђорђе, престолонаследник енглески 343
Високи Дечани, 259
Турски низами у Преполачкој караули према Србији (фотогр. снимак г-ђе А. Магдаленићке), 261
Арнаутин и Арнаутка из Малисора, 263
Арнаутка из Миридита, 265
Арнаутска пошта, 267
Арнаутка из Враце, 269
Српска Основна Школа у Загребу, 273
Српска Банка и Јовичићева радња у Загребу, 275
Српска православна црква у Загребу, 277
Обијена и проваљена Ћукова радња у Загребу, 279
По други проваљена и похарана Ћукова радња у Загребу, 281
Бој петлова (сликао П. Јовановић), 291
Прилеп [5]), 293
Скопље, 295
На Сави више Београда, 297
Улазак у Манастир Трескавац, 299
Сеоска кућа у Јадру (фотогр. снимак Л. Грбића), 305
Султаново тулбе на Косову, 303
Црква у Јагодини (фотогр. снимак Л. Грбића), 305
Унутрашњост сеоске куће у Јадру (фотогр. снимак Л. Грбића), 307
На пасишту (сликао Антон Брајт), 323
Пред селом (фотогр. снимак Д-р. Марка Николића), 325
Славолук у Београдској доњој тврђави, 327.
Баштовански долап крај Дунава, 329
Остаци Трајанова моста на Дунаву, 331
Зека Буљубаша (сликао П. Ранос), 335
Кула Тодора од Сталаћа, 337
Улазак у Сењски рудник, 339
Христово рођење (сликао П. П. Рубенс), 355
Зимње доба у Београду, 357
Пред Топчидером (I), 359
Пред Топчидером (II), 361
На доксату (сликао С. Јовановић), 363
Константин Велики, 365
Под Бановим брдом, 367
Скопље и Цар-Душанов мост, 369
Пиротска Тврђава, 371

[2]) Испод слике погрешно М. Хаџи-Јањића.

[3]) Испод слике погр. Рибничка Клисура.

[4]) Испод слике погрешно Владислава Уроша.

[5]) Испод слике погрешно Битољ.

— Но, а мој Фердинанд, чим се врати може код мене постати директором. Но, он је већ и сад користан, пошто седамдесет осам хиљада и једну рубљу троши за две године. А насигурно је и себи од користи!

— Али не ради! — примети пастор, подижући прст у вис. —

— Истина је! Али ја радим и за њега и за себе. Ја сам целога века радио за петорицу, па што се мој јединац син не би мало науживао света, за младости? Ако сад не буде уживао — додаде — доцније неће моћи... Знам то из искуства!

Рад је проклетство. Ја сам цело то проклетство узео на себе, а да сам га добро узео, сведочи моје имање. Ако је истина да Фердинанд треба да се мучи као ја, онда што ми је Господ дао новце? Шта вреди детету што ће од мога милиона направити десет, ако ће опет његов син да живи само за то да на наше дода — других десет милиона?

Господ Бог је створио и богате као и сироте. Сви богати уживају живот. Ја га већ нећу уживати, јер немам снаге и нисам се научио томе. Али што мој син не би уживао?

Слуга се већ врати из фабрике. Парни је строј ишао лакше. —

— Драги Готлибе, — рече пастор — добар хришћанин...

— Јохане! — прекиде га фабрикант. Однеси на терасу флашу рајнскога и колаче... Хајдмо у башту, Мартине!

Потапка Беме-а тешком руком по рамену и завика:

— Ха! ха! ха!

Пођоше у башту. Пут им препречи нека бедница и, обгрливши ноге Адлеру, промуца кроз плач:

— Милостиви господине! макар три рубље за погреб.

Адлер јој без напора извуче ногу из загрљаја и одговори мирно:

— Иди крчмару, јер тамо је твој луди муж остављао новце.

— Милостиви господине!

— У канцеларији се врше послови, не овде — прекиде Адлер — тамо иди.

— Била сам, господине, али ме истераше.

И опет му обгрли ноге.

— Марш! — викну фабрикант. — У радионице вас нема, а за крштење и погребе умете да просјачите!

— Слаба сам била од порођаја, господине; како сам могла ићи на рад?

— Онда немој рађати кад немаш чиме да сахраниш.

И пође у башту, гурајући пред собом пастора наљућеног овом сценом.

Иза капије Беме застаде.

— Знаш, Готлибе — рече — ја нећу да пијем.

— Охо! — зачуди се Адлер. — Зашто то?

— Сузе јадника кваре укус вина.

— Не бој се! Чаше су чисте, а флаше добро запушене. Ха! Ха! Ха!

Пастор поцрвени, окрете се од њега љутито и брзо истрча у двориште.

— Стани, ти, будало! — викну Адлер.

Пастор трчаше штали.

— Врати се!... Хеј! ти, глупачо! викну јадницу која плакаше на капији — ево ти рубља и одлази одатле, док си читава!

Баци јој банку.

— Мартине! Беме! Врати се. Та вино је на тераси.

Али пастор седе на своја кола и без збогом замаче кроз капију.

— Луда! — рече у себи Адлер.

У осталом, није се љутио на пастора, који му је више пута у години правио такве сцене у сличним приликама.

— Овој господи увек фали по нека даска у глави, мишљаше Адлер, гледајући прашину, коју подигоше кола пријатеља му. — Да сам ја учен, имао бих данас колико и Беме, а Фердинанд би се мучио на техници. Каква срећа што ни он није учен!

Обрте се наоколо, погледа шталу пред којом слуга бајаги чишћаше калдрму, удахну мало фабричнога дима кога му ветар донесе — погледа натоварене возове — и крете се зграде где су биле канцеларије.

Тамо нареди да разведу по књигама педесет-девет хиљада рубаља за Фердинанда и да му пошљу депешу да, чим прими новац, исплати дугове и с места се врати кући.

Кад изађе Адлер из канцеларије, стари књиговођа, Немац, који је од неколико година носио наочаре, а од неколико деценија седео на кожној округлој столици као књиговођа, окрете се подозриво и шану једном чиновнику:

— Охо! Опет ћемо имати *уштеда!* Млади је спуњкао педесет и девет хиљада, а ми ћемо платити...

И четврт сата доцније у техничкој се канцеларији шапталo да ће Адлер *шоткресати* плате, јер му је син страћио сто хиљада.

За сат се у свима деловима фабрике говорило само о томе да ће се смањити плате и зараде, а увече — Адлер је знао шта је говорено. Један је претио да ће поломити кости господару, други да ће га убити, трећи, да ће запалити фабрику. Неки су саветовали да сви листом напусте радионице, али те су надвикали. Јер и куда ће?

Већина је женских плакала, а већина мушких проклињала Адлера, желећи му да га Бог казни.

Фабрикант је био задовољан извештајем. Пошто су радници само клели, онда значи да се може без бојазни смањити зарада. Они пак који су претили, биле су већином његове највернијe слуге.

Те ноћи план *штедње* био је спремљен. У колико је ко више зарађивао, у толико му је више откидано. А како су од две три године у фабрици становали лекар (доведен за време колере) и ранар који, по Адлеру, нису имали шта да раде, то је лекар концем Јуна отпуштен, а ранару сведена плата на половину.

Кад се сутра дан дознало о појединостима плана штедње, плану опште незадовољство. Неколико десетина их изађе из фабрике, остали су радили мање но обично, али су за то млого говорили. Лекар изгрди Адлера и одмах се пресели у варошицу; то исто учини и ранар. На подне и увече гомила је раденика ишла у палату господареву да моле да им не смањује плату. Плакали су при томе, клели, претили, али Адлер остаде сталан. Пошто му је син страћио педесет-девет хиљада рубаља, морао их је накнадити; штедња му је имала донети петнаест до двадесет хиљада годишње. Решење се ни на који начин није могло повући. У осталом што би се и повлачило — шта му је грозило?

И доиста се фабрика после неколико дана смирила. Неки су раденици изашли сами, неколико букача би истерано, а њихово су место заузели нови кандидати, којима се зарада учинила врло добром. У ово је време владала на селу немаштина и људи су наметљиво тражили рада.

Место ранара заузе „привремено“ стари неки раденик, који је, по мишљењу Адлерову, био толико познат с хирургијом да је могао излечити лаке повреде. У случајевима тежим, веома ретким, имало се слати у варошицу, куда су такође морали ићи,о своме трошку, болесни раденици, њихове жене и деца.

Било је дакле у фабрици,и поред овако великог преврата, све добро. Најмарљивије скупљени извештаји доказивали су Адлеру да га, без обзира на кривде које је људима починио, неће снаћи никакво зло, да нема силе која би му могла нахудити.

Једино је пастор Беме, коме је фабрикант први отишао на мир, вртио главом и, намештајући наочаре, говорио:

— Зло рађа зло, мој драги Готлибе. Ти си занемарио васпитање Фердинандово, те си учинио зло. Он је страћио твоје новце, и учинио горе. Сад опет ти због њега смањио си људима зараду и учинио си најгоре. А шта ће из тога још изаћи?

— Ништа! — прогунђа Адлер.

— Не може бити ништа! — одговори Беме, тресући рукама над главом. — Вишњи је тако свет удесио, да у њему сваки учин мора имати своју последицу: добар — добру; зли — злу!

— Бар не за мене — упаде фабрикант. — Јер и шта ми се може десити? Капитал ми лежи у депозиту. Фабрику ми неће спалити, а кад би је и запалили, осигурана је. Рад неће напустити, јер ћу на њихово место наћи друге, а у осталом — куда ће сами! Ваљда мислиш да ће ме убити? Мартине, мислиш ли то! Ха! ха! ха! Мене они! — говорио је див, лупајући се огромним ручердама.

— Не кушај Бога! — пресече га оштро пастор и окрете разговор на друге ствари.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ЈЕСЕН У ТУЂИНИ

Тужна момо, у самоћном парку
Остављена од света и људи,
За што седиш тако замишљена,
Куд ти поглед у даљину блуди?

Сплет увели од јесењих ружâ
Бону мисо на челу ти скрива,
Искидани цветићи у крилу
Крај њих рука немоћно почива.

Образи ти као у сузама
Окупани у јесењој роси
Лист опада са старих платана
Увелак ти умире у коси...

Да, и овде ја у теби, момо,
Познаницу давну упознајем —
О, јесени, и овде те сретам
С тихим болом, с тајним уздисајем.

Јер где год те застанем у свету,
Невестице блеђана и млада,
Увек твоме тужном венцу додам
Два, три листка увенулих нада.

Милета Јакшић

ПИСМА са СЕЛА

IV *)

Драги пријатељу,

Ево ме да наставим започета *Писма са села*. Истина, прошло је доста дана од мога последњег Писма, и ти си свакојако помислио: више нема ни једног. Ето видиш, преварио си се! Ја ти нисам писао просто зато, што нисам био расположен да пишем писма. Никакве друге сметње није било, веруј ми! Неко ми једаннут рече: писао би ти, и ту ли си, душо, али не знаш шта ћеш! Ја сам се само насмејао томе будали. Видиш, на такве приговоре ја не одговарам, него се само насмејем. То је толико исто колико рећи каквом гурману, приводећи га соври претрпаној ђаконцјама: мислим да овде ништа неће за вас бити! Па гурман ће скомбиновати, из разних јела, једно за себе!

Имам ја, драги пријатељу, *шта* писати, имао бих шта писати и да имам двадесет руку на расположењу, јер ја гледам живот, а живот даје вазда материјала, интересантног материјала као и сам што је. Сваки је човек роман. И онај у ритици, као и онај у црном капуту, има своје

*) У *Новој Искри* од 1900. г. штампана су три Јанкова *Писма са села*. Сад их настављамо. Као што ће читалац видети, свако је писмо засебна целина. *Ур.*

ведре и мутне дане, своје радости и жалости. Треба само нешто љубави према свему што гледаш, па ћеш све лако разумети, а кад неку ствар разумеш, онда о њој можеш и писати и говорити. Дакле, нека никога не брине брига да ли се има о чему писати.

Ево баш сад мину поред мојих прозора наш механџија, Коста Галоња. То је баш један најобичнији човек; па ето у овом ћу ти писму само о њему говорити. Хоћу баш његовом личношћу да позабавим и тебе и твоје читаоце, кад ти је већ пало на ум да моја писма и њима саопштавам.

Свакојако знаш да му Галоња није презиме, него надимак који му је придат после крштења. А дали су му га због необичне сваге. И ето, тај је човек наш механџија. Није висок, средњега је рâста, ама је био крепак и чврст: „сâм рибић“ — што рекли сељаци. Око црно, велико; густе веђе наднеле се озго као стрехе; брада црна, пуна, прошарана овде-онде белим кончићима — био је већ у четрдесетим годинама — изгледао је веома озбиљан; а снага његова давала је његовој озбиљности још потпунију моћ, јер то је баш оно што импонује сељацима.

За дивно чудо, како је познавао људе! Одмах, још у самом почетку кад је доселио из вароши, знао је он коме треба дати на вересију а коме не, а његова снага давала му је право да сваком и у очи кресне. И како се он није од првог часа устручавао, тако сељаци и привикоше на његову нарав, па су се према томе и управљали. Било је људи као, на пример, Петар Ћата, који би од црног Циганина потражили грош у зајам; али Петар од Галоње, не само у готову него ни полића ракије, није затражио!

Па и сеоске прилике познавао је врло добро, и о сеоским стварима је говорио тако као да је ту одрастао. Шта је и шта пута читао лекције кметовима, давао им савете и упуте, спорио у овоме и ономе, да ови већ навикнуше на то, те га чешће за поједине ствари и припиташе. Он је вазда имао готов одговор. И не само кметови и одборници, него и други сељаци се навикнуше на то, те би се у разговору на њ позивали:

— Што рекао газда-Коста, то је требало раније радити!

Сељаци нису обично такви. Онај који њих дотле доведе да га припитују и за своје сеоске ствари, тај мора бити *човек!* Нека се ти само из другог села, ти си њима *дошља*, и они те, у својим стварима, неће ни да чују.

— Гледај ти, брате, своја посла! — то им је обично одговор.

Али и владао се некако добро, владање му је било без приговора. Од Шапца до Раче нема чистије механе од његове. Куд се окренеш — меда да лазнеш. Столови се жуте као смиље, цигље опране, зидови бели, нигде паучине за лек да на рану превијеш. Жену и децу никад му не видеше у механи. Она је тамо у кући где је такође чистоћа царовала.

Имао је ретку механџијску врлину: пиће је морало бити чисто и добро, као и јело. Јесте био мало скуп, али то га никад није бунило. Кад се ко од гостију љутне, он тек приђе:

— Шта је, брате!

— Што је тако скупо?

— А шта ти је скупо? Је ли добро?

— Добро јесте, ама скупо!

— Само кад је добро! Ја сам, видиш, своју механџијску бригу збринуо: дао сам добро и честито; сад и ти своје учини: плати!

— Ама....

— Па и ти треба тако да урадиш да и ја кажем: добро! —

И гост, кад му се тако паметно разложи, извади па плати.

Млађега није држао, имао је само једнога покућара што је цепао дрва и вршио посла у дворишту и у кући. Заседимо се тако доста пута, па понекоме нестане дувана.

— Да имаш кога млађега да пошљеш за дуван, вредило би.

— Ја сам најмлађи! — рекао би он.

И док длан о длан, он је већ отишао у дућан и вратио се отуда с дуваном.

Умео је да заподене разговор, да каквом причом или шалом изазове другу. И, ђаво га његов знао, никад не претера. Знао је како се с ким треба шалити и где се треба зауставити.

И тако, мало по мало, он некако уђе у наше послове, постаде наш; нико се не би бунио кад би нешто он предлагао. Он је већ кандидовао кметове и одборнике, и његова је кандидација примана. Он једини имао је куражи да каже овоме или ономе: ниси ти, брате, за то — на њега се нико не би наљутио, јер су навикли да га чују да само озбиљно говори. Пре би један другом замерили на такој речи него њему.

Мени је ово било као нека поука. Ако хоћеш да владаш масом, да управљаш њоме, ти јој мораш импоновати. Много је више кадар учинити овакав један човек од највећег демагога; јер, прво и прво, наш је сељак бистар од природе, и он, и ако не види баш добро, бар назре лаж демагогову, прилази му, слуша га,иде донекле с њим, али је вазда резервисан, вазда је готов повући се и прекинути сав посао на половини, јер је већ заражен сумњом. Међутим за оваким људима иде, слуша их без поговора, верује свакој њиховој мисли и речи.

Па и саме наше власти, којима је искључиво дужност да своју владу подрже, уважавају и поштују оваке људе. На сваки начин гледе да их имају у рукама: или каквом створеном кривицом, где су већ испитани и сведоци и где је ствар утврђена, само да се донесе решење — или, ако се то није могло, као што је пример овде, онда излетима, ручковима, вечерама и пијанкама, које код њега приређују, хвалећи га где стану где седну.

Мене је заинтересовао тај *лав* друштвени, тај непобедиви јунак наших дана, и ја сам се кренуо из свога мира да га изближе видим и проучим.

Проучио сам га и нашао ово; а ово, што сам ти написао, тврди о њему да је паметан човек. Једна још лепша врлина стоји уз ову што поменух — није сујетан. Био је некад и неки газда, па како новац не мирује, тако се и сâм био бацио у разне спекулативне послове те пострада. Из те беде извукао се с неком бедном паром и чистим именом; па како је био жив и окретан човек, он се латио посла, који је још до некле и разумевао, и резултати тога, ово су.

Задржао је своје старе навике: искреност према сваком и нешто комодитета у кући. Треба да му банеш на ручак, и ти ћеш видети како је то честита совра. То је редовно. Он сам вели:

— Све сам кадар потегнути и радити кад добро једем. Од свега на овом свету волим своју жену и децу. После тога одмах долази: добар ручак и чиста постеља. Ако тога немам, онда сам мртав. Не тражи од мене онда никаква рада!

Чешће одем до њега — као што и он мени дође кад му послови допусте — те разговарамо. И не знаш како ми пријатно време прође кад седим с њим. Обично њега слушам кад прича по штошта из свога живота; а ја га слушам тако пажљиво и жељно, као што некад жељно и пажљиво читах старинске приче које ме заношаху поучавајући. —

Их, ала се отеже ово писмо! Како би било да завршим, па да ти у идућем о чему другом причам. Ја велим да је то паметна идеја и ево завршујем са жељом да ми будеш здрав и весео

твој

Јанко.

* * *

Не застани! Све даље и даље
Тамо, гдје те сан младости зове!
Бог, који ти своју милост шаље,
Водиће те на подвиге нове!

Не дај срцу да га слутња свлада
Нити оку да га суза роси,
Тамо, куд те зове душа млада,
Свој крст тешки на плећима носи!

Благо оном кога Провиђење
Под бременом пут Голготе спрема!
На њ свијетло чека Васкрсење
А гроба му ту на земљи нема.

Пред њиме ће поникнути њйком
Руља што му трнов вјенац сплела,
Он ће клицат' побједнијем кликом
А зâр божји грijаће му с' чела.

Не застани! Кроз маглу дубоко
Моћан ступај уз голетну страну,
Свој стјег дигни пут неба високо
И радуј се васкрсноме дану!

Алекса Шантић

Крупа Град у Босни

Листићи

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Из Христове науке

„И прохођоше по свој Галилеји Исус учећи по зборницама њиховим, и проповедајући јеванђеље о царству, и исцељујући сваку болест и сваку немоћ по људима.

И отиде глас о њему по свој Сирији и приведоше му све болесне од различних болести и с различним мукама, и бесне, и месечњаке, и узете, и исцели их.

И за њим пђаше народа много из Галилеје, и из Десет градова, и из Јерусалима, и Јудеје и испреко Јордана.

А кад *он* виде народ, попе се на гору, и седе, и приступише му ученици његови.

И отворивши уста своја учаше их говорећи:

„Сваки који иште, прима; и који тражи, налази; и који куца, отвориће му се. — Или који је међу вама човек

у кога ако заиште син његов хлеба камен да му да? Или ако рибе заиште да му да змију? Кад дакле ви, зли будући, умете даре добре давати деци својој, колико ће више отац ваш небески дати добра онима који га моле? *Све дакле што хоћете да чине вама људи, чините и ви њима:* јер је то закон и пророци“....

Деветнаест је векова од тога доба!... Ко не жели да му се добро учини? А колико је их који добро чине? За нас је још вазда идеал *не чинити зло,* а између тога и *чинити добро* нећемо да видимо разлику.

За то су нâс и учили, за то и ми, овакви какви смо, учимо своје млађе: *Све дакле што не желите да чине вама људи, не чините ни ви њима!*

Закључак: ако ти не треба милостиње, не мораш је ником чинити; ако си ти задовољан, не брини о незадовољнима; ако си ти здрав, не брини о болеснима!

К

На висини

Подне. На врховима се осећа ћарлијање лаког поветарца, а из долина допире до горе само некакав неодређени шум, који час личи на смех, час, пак, на угушен уздах. Неограничен видик; неограничено спокојство. Снага. Светлост. —

Чак тамо горе, где се на огромној висини камен грли с облацима, на узаној стази, усеченој у стени, сретоше се две необичне прилике. Обе протеране из долинâ између људи, обе одевене у јадна одела, чијим се парчадма ветар титра; обе болесне, рањене, гладне, заборављене. Зачуђено се погледаше и поздравише.

„Ја сам Љубав“, прошапта прва.

„Искреност“, одазва се друга.

„Сиротице, како бедно изгледаш!“

„У том ти уступам првенство!“

И две се рођене сестре чврсто загрлише и сузама облише своја дивна лица, нагрђена блатом, које су немилице на њих бацали. И тада кроз сузе и осмех, не пуштајући једна другу из загрљаја, испричаше своје патње.

А док оне причају, поред њих промиче у бесном скоку са врхова горски поток, разбацајући на све стране своју пену, док се не изгуби у дубинама, из којих се чује његово шуштање, налик на пакосни смех. И сунце се лагано клони своме заходу.

„Искрености, у залуд те тражим од како знам за себе. Говорили су ми, да си ти увек крај мене и да је довољно да само пружим руку, па да те додирнем; слушала сам, где нам вечито изговарају имена упоредо, а чула сам и како се они сућушни гмизавци доле, који су начињени од леда и жучи, често заклињу, да смо ми обе једна поред друге у њиховим душама. Видела сам разне загрљаје и многа клечања — ну, тебе нисам видела. Али сам нешто ипак нашла, нешто страшно: твој траг. Где си се год ти појавила, свугде се у небо дизао пламен са гломача, на којима издисаху дивни поклоници твоји, који су и мени били познати; свуђде се чуо пад секире и врисак апостола твојих, као и страховит фијук бича којим је, како ми објасниште, друштво потврђивало непогрешност својих начела и лечило твоје верне од заблуда. Видела сам много, осетила још више, док ми уморне ноге гацаху крв и блато, чиме је твој пут био ишаран на сваком кораку. Крај свега тога, ја се ипак никад не бих надала да ћу те тек овде наћи.“

„И мени се, сестро, исто то дешавало. Тебе нигде нисам могла наћи, али сам наилазила на твој траг по свету. Видела сам Голготу, а и папу на златном престолу, са којега бије анатемама попут грома; видела сам Хуса кроз облак дима, али сам ту одмах видела и легионе Исусоваца с необично покретним лицима; видела сам поља прекривена лешевима и олтаре твоје у празним храмовима — и за све то рекоше ми, да се због тебе ради. Твој сам траг налазила на језику, по ивицама очних капака, на крајевима прстију, на усницама, у шпаговима, трбуху и на артији; осећала сам и мирис кâда, којим кâде пут испред тебе, да се не би осећао задах твојих пратилаца. Посматрала сам везе, за које ми рекоше, да су твоја дела, али сам видела и сузе, за које не могу веровати, да си их ти изазвала. Ти си очигледно бежала испред мене. Где сам се год ја појавила, свугде ми дадоше одговор, да тебе ту више нема; а где си ти ухватила чврст корен, ту нису мене пуштали да уђем, да не бих покварила тренутно спокојство твојих поклоника. Тебе сам само могла назирати у сновима, кроз таму и маглу — мој је био дан, са свом својом светлошћу и свом анализом; моја је била унутрашњост, дубина, коју сам ја постепено износила на видело, да је изравнам са спољашњошћу, која се хвали твојом заштитом. Тако сам морала прећи оволики пут и попети се у недогледне висине, да бих се с тобом састала, с тобом, за коју веле, да си целина које сам ја само делић.“

Док се сестре тако разговараху, ноћ се спушташе над долину, ноћ мрачна, без звезда и без најслабијег лахора, тешка, безутешна, пуна страсти, резигнације и очајања. А две сестре најзад ћутке пружише једна другој руку и са сузним очима растадоше се поново и потражише пипајући пут ка врху, идући у разним правцима.

А ноћ замрачи и врхове...

10. јануара 1902. год.
Београд.

П. В. Мијатовић

Правда, Истина и Љубав

У оно време пођоше здружене Правда, Истина и Љубав, да траже Задовољство. Идући тако од села до села од града до града, од врлети до врлети и од питомих удолина до кристаластих поточића и големих река, најзад стигоше на крај света.

И свуда, куда год прођоше, сретаху Неправду, Завист, Злобу, Мржњу и Гнев, и нигде не наиђоше Задовољство.

А кад стадоше и на последњи бусен земље, угледаше украј себе диван и раскошан двор, на коме од самих сунчаних зракова беше исписано: „Стан Задовољства.“

„Хвала Богу!“ помислише оне. „Сад смо постигле своју мету.“ И пођоше у стан Задовољства.

Напред иђаше Правда, за њом Истина а за овом Љубав.

И кад већ ступише на капије раскошног двора, и хтедоше ући у њ, испречи се пред њих горостасна људина, којему очи севаху као жеравица. То беше Гнев.

„Хоћемо ли моћи унутра?“ упита Правда.

„Не!“ грмну Гнев: „Ово је стан мој, моје браће и сестара мојих!“

„Али то тако не пише тамо,“ пресрете га Правда, и указа руком на напис од сунчаних зракоза.

„У кога је сила, у тога је и власт!“ грмну Гнев. „Истина, ово је некада био стан Задовољства, али оно је сада вечити изгнаник с ону страну света . . .“

И у том посукта неколико модрих пламенова из раскошног стана, а на њима се указаше натписи: „Неправда“, „Злоба“, „Мржња“, „Завист“.

„Јесте ли видели сад?“ грмну Гнев. Али три путника и не сачекаше последњу реч, но окренуше назад, и пођоше оном крајњем бусену земље.

„Идемо тамо, с ону страну света; ваљда ћемо наћи тражено Задовољство!“ рекоше оне, и нестаде их с овог света у бездани која пред њима зијаше.

Милорад М. Петровић

Неразумни лист

(Марија Ешенбах)

Духну вихор и понесе собом увехнули лист што је дотле лежао на земљи. Летећи тако по вихору, угледа птицу, па јој довикну:

— Гле! и ја летим к'о и ти!

— Па хајде са мном! одговори му птица, па махну крилима и ишчезе.

Лист хтеде да за њом пође, али се само окреташе у месту, па за тим полете стрмоглавце на ниже и паде у брзу речицу која протицаше кроз поље. Чим паде, угледа рибе у води, па им с поносом узвикну:

— Видите, видите! и ја умем да пливам као год и ви! —

Нéме рибе ништа му не одговорише. — То се листу веома допаде, па одушевљено прошапта:

— Баш су красна створења те рибе: гледај само, како оне и другима признају што је за признавање!

И тако, ношен матицом, одмицаше све даље и даље, па и не опази кад се напуни воде и кад влажан и отежао, без икакве моћи, потону на пешчано дно.

Minor

ЉУБАВ

(Тириншка народна песма)*)

Ах верој Богу:
Живети не могу
Без тебе, љубезна,
Нек сваки зна!
Нек јарко сунце сја,
Не марим за то ја,
Дражи је поглед твој,
Анђеле мој!

Мирисно цвеће
Пчелица облеће
И медну пије сласт
Премилу част.
Твоје су усне рај,
О драга душо, знај;
Слађи је њихов цвет
Нег' цео свет!

По ваздан тужан
Уздишем ко сужан
За тобом, љубезна,
Нек сваки зна.
Не питај, драга: кад?
Дођи ми, дођи сад;
Пољубац дај ми твој,
Анђеле мој!

† **Јован Илић**

У БУДИШИНУ

ПУТОПИСНА БЕЛЕШКА

Ђих. Р. Борђевића

„..... немојте заборавити да тамо имате стричева, браће и сестара које још нигда видели нисте.“

(Прота Матија Ненадовић, Мемоари).

Овим речима прота Матија Ненадовић у својим красним мемоарима саветује децу своју да не забораве својту у даљини, а те речи истичем и ја кад хоћу да обратим пажњу на род рођени, који је далеко од нас, али који је Словенин онакав као и ми, па још и наше име кроз векове носи.

Још кад сам летос полазио за Немачку, давнашње ме љубопитство гоњаше да тамо уз пут потражим словенски елеменат, колико се очувао, да видим родбину коју нигда видео нисам. Да, јер оно грдно немачко море што се данас протеже од нашег суседства па до Балтика, и од Елзаса па до у Русију, прогутало је милионе словенскога живља. Али хучне велике вароши својом претрпаношћу одузеше ми све време. Музеји, библиотеке, позоришта, паркови, и

*) Овај превод пок. Ј. Илића нашли смо у архиви Београдског Певачког Друштва. Исписан је испод музичкога текста немачке композиције. Година није означена, али је вероватно из 1853., када је друштво и засновано. **Ур.**

још многе друге ствари, којих је тамо у изобиљу, прогуташе ми све време и не стигох да ишчезле остатке браће словенске нарочито тражим.

Време се приближаваше повратку и ја реших да у поласку за Отаџбину свратим и видим најјачи траг словенства у Немачкој, да видим *Будишин*, главни град *Горње Лужице*, центар *Лужичких Срба*, последњег заостатка масе словенске у данашњем немачком колосу.

Тога ради, кад 30. августа после подне стигох из Берлина у Дрезду, одмах промених воз и у 5 часова и 15 минута кретох пут Будишина, где стигох у 6 час. и 30 минута.

Мислио сам да ћу бар од Дрезде до Будишина бити срећнији но дотле; да ћу чути миле речи словенскога говора, да ће имена словенских места бити све чешћа, да ће имена лица словенских бити непрестана. Али како се изненадих. Исти утисци, који ме целим путем кроз Немачку пратише, доследно ме и овде гоњаху.

Из мора германштине и овде, као и на целоме путу, само гдешто искрсаваху већ потрвена словенска обележја, која се само благо и незнатно испољаваху било у по коме типу, било у ношњи, било у по којој речи и имену или географском називу.

Па ништа боље не беше ни у Будишину, глави острва словенског, где мишљах да ће на зградама господарити словенски натписи, на улицама се чути већином словенска реч и Словенин се својим осећати.

Али се јако преварих. Будишин слабо ко и зна, њега знају под немачким именом *Bautzen;* Лужичке Србе нико не познаје; они су за Немце *Wenden* (Венди); лепа Лужица њихова отаџбина зове се *Lausitz*. Где год се окренеш: немачки је натпис, где год прођеш: немачки се говори; само по типу видиш да тај што ти се таквим приказује није Шваба, већ ти изгледа познат као да си га негде виђао, али он је одрастао у туђини па га туђин потуђинио.

Време беше суморно, киша падаше као из рукава, вече се спушташе, те све то увећаваше моју усамљеничку сету.

Носећи у рукама само малу путничку торбу, журно корачах кроз овај туђи свет до првог хотела на који наиђох. Ту одседох и пошто се мало доведох у ред, сиђох у трпезарију где беше пуно света. Заузех сто на средини, поручих пива и узех некакве немачке новине којима заклоних лице, а напрегох уво, не бих ли боље чуо говор околине. Али ниједне словенске речи не чух.

После вечере узех да разгледам Adressenbuch der Stadt Bautzen mit Stadt-und Theaterplan за 1891. год., са намером да потражим да ли ће ту бити чега словенског. Међу силним немачким установама у овој вароши, једва чега беше словенскога. До душе, међу грађанима беше и словенских имена, али ни њих у оноликој мери у колико се надах.

Све је ишчезло, свега је нестало!

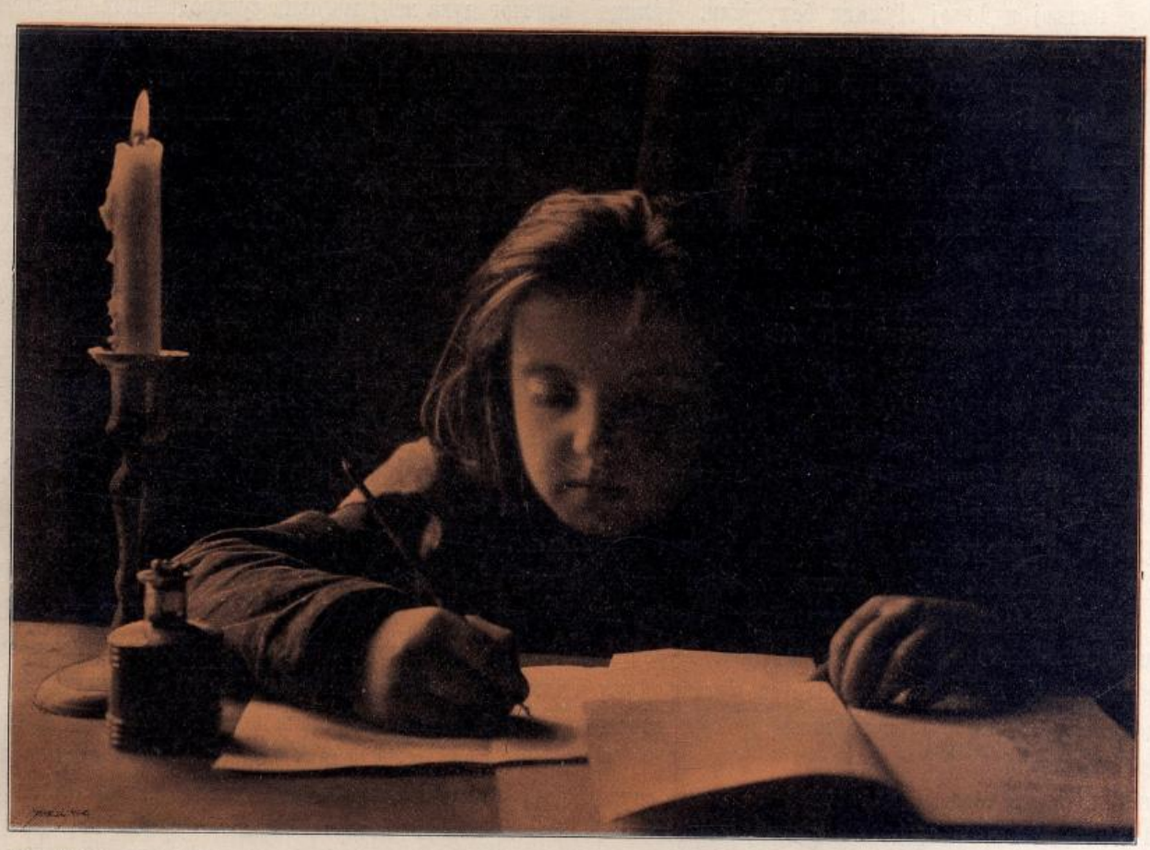
Био сам непријатно дирнут, онако од прилике као кад видим невино пропала човека, који тек још по мало животари, страхујући непрестано да га са свим нестане. Са таквим мислима повукох се у своју собу, где дуго размишљах о прошлости и судбини овога једнокрвног и једноименог народа.

Лужички Срби, или како се сами називају *Serbjo* (у једнини *Serb*), којих данас има само у двема немачким државама, Саксонској и Пруској, последњи су заостатак оних словенских племена која су некада настанила земљишта Балтичкога приморја међу доњом Лабом и Вислом и међу средњом Лабом и Одром. Она нису никад сачињавала једну политичку целину, стога и није чудо што су међу њима биле чисте међусобице. Предања њихова казују велико природно богатство земље на којој су, развијену трговину приморских градова и одважност словенских морнара. Све то данас другојаче изгледа. Историја словенских народа не познаје страшније нити крвавије прошлости од прошлости тих балтичких и полапских Словена. Цела њихова прошлост није ништа друго до непрекидна борба против Немаца на западу и против Нормана на северу. Било је до душе и покушаја заједничкога рада словенског против непријатеља, али је непријатељ вазда успевао да управи племе словенско против братског племена. Већ под Карлом Великим борили су се овде једни Словени противу других. Вајкадашњи крвници словенски постадоше још жешћи, кад се германска племена покрстише, племенске бојеве појачаше тада још и верски. Дижући се упорно вере својих праотаца, Словени не хтедоше примити Хришћанство из руку Немаца, који ношаху у једној руци крст а у другој мач. Христова наука, која целоме свету донашаше спас, њима спремаше ропство, јер апостола немачког хришћанства праћаше Немац војник. Стога и није чудо што су се полапски и балтички Словени опирали свима силама да или протерају или потамане незване просвећиваче и мисионаре немачке.

Али словенска и немачка сила не беху једнаке. Док Немци, прикупивши се под власт једнога господара, удараху сложно, дотле Словени, растрзани домаћим неслогама, не беху у могућности моћно се опирати силној немштини. Сем тога међу Словенима беше и изрода који се везаше с Немцима против своје браће. А кад још Пољаци и Чеси, ревносни Хришћани, помогоше Немцима против својих саплеменика, онда већ више не беше могућности, поред свега упорства, не подлећи.

Прво паде под немачку власт словенско племе *Срби* (1032), па онда *Лутице* (1157) и *Бодрице* (1160). Последње им уточиште оста острво Рујана, где се у Аркони дизао храм староме словенскоме богу Световиду, али 1168. г. дочепа и њега дански краљ Валдемар.

Пошто Немци овладаше Словенима, пођоше још и даље: латише се да их изнемче. Немачки владаоци, поклањајући поједине земље и замкове својим племићима, давали су им и извесан број немачких породица које ће им земље обрађивати. Са немачким колонијама ширио се мало по мало немачки елеменат, а словенски све више узмицаше. У словенске је земље са немачким племством, у коме се утопише преостала словенска господа, нагрнуло и силно немачко

В. Стевановић

Нови задатак

духовништво. Што беше Словена у градовима, то беше сама простота и сиротиња која је морала живети одлито и ни по чему се није смела мерити са Немцима, којима вазда припадаше прва реч. Тако стари словенски градови добише немачку управу, која се вођаше на основама немачкога права. И Словенство се на овај начин и по селима и по варошима у многим крајевима са свим утамани. „Прост словенски човек слушао је у граду, у замку, у цркви и школи од својих свештеника и учитеља, па најпосле и од својих суседа, само немачки језик. Овај је почео све више и више утицати на словенски и није му дао да се до књижевног језика развије.... Домаћи језик остаде најпосле само код старих људи; младеж га је почела заборављати, а на његово место примати језик својих господара и учитеља“. — Већ унуци славних словенских кнезова постајала су ревносни Немци, који су се као такви уздизали до гласа немачких књижевника, песника, војсковођа а често и ревносних гонилаца племена чија им крв у жилама тецијаше.

Најпре пропадоше Љутице, који су становали у приморју реке Одре па на запад све до вода Варнова и Небела. Потпавши 1168. г. са свим под Немце и Данце, немчили су се и претапали кроз цео 12. и 13. век, а у 14. в. већ се о њима слабо што и зна. 1404. г. умрла је на острву Рујану последња душа која је знала словенски говорити, и данас је по старим насељима наше браће Љутица сам чвејани Немац.

Од Љутица на запад, све до реке Лабе а нешто и преко ње, становало је словенско племе Бодрице. Њима су Немци овладали 1160. г. Но они не подлегоше тако брзо. Још у почетку 18. в. било је ту стараца који су знали говорити драгим језиком својих праотаца. У Вустрову се последњи пут чула *словенска рић,* како су они називали словенску реч, 1751. г. У првим десетинама 19. в. угасио се и последњи жижак словенских Бодрица. — Знаменити философ свога времена Лајбниц (1646.—1716.), ударајући темељ науци о сродству и пореклу језика, изрекао је да је ради проучавања тога потребно темељно проучити што се више може језика који и тада још живљаху. Његовом настојавању треба захвалити, што се тада, у дванаестом часу, покупи неколико стотина речи некада силних Бодрица, које са једном старинском сватовском песмом и очењашем осташе једини споменици негдашњег живог језика Словена Бодрица.

Јужно од Бодрица и Љутица живели су *полапски Срби,* који су на југу допирали чак до чешких гора, на истоку до Квисе и Бобре, на западу до Сале и нешто преко ње, а на северу до Хавеле. Ови су се Срби делили на три гране: на *Лужичане* у Лужици, што се данас зове Доња Лужица, на *Миличане,* у земљи која се од 14. в. зове такође Лужица, а данас се зове Горња Лужица, и на *Србе,* између реке Лабе и Сале. Од 1032. г. све су те земље под немачком влашћу, с којом се ширио и немачки елемената на пропаст Словенства. Како је пак било жилаво Српство између Лабе и Сале сведочи поред осталога и то, што је у Мишњу испало Немцима за руком да тек 1427. г. истисну са свим српски језик из судова. Али и оно Српство што се на Сали одржа, утамани немачка реформација са свим.

Срби у Горњој и Доњој Лужици беху јачи. Лужице су растављене једна од друге линијом повученом право са истока на запад преко села Спревице, које лежи онде где се Мала Спрева у Велику Спреву улива. Од те линије на север лежи Доња а на југ Горња Лужица. И у једну и у другу Лужицу продреше Немци 1032. г. И ту су као и на другим крајевима таманили, сатирали, утицали и претапали. Борба беше крвава и непрестана. Међусобна мржња и непријатељство између Словена и Немаца дођоше дотле, да је чак саксонско законодавство морало наредити, да једно против других не могу ни сведочити, пошто се зна „да је свака страна готова другу штетити, па ма се сведоџбе и заклетвом морале потврђивати!“ Али при свему овом не успеше овде Немци ни до данас извршити оно што извршише на другим крајевима, јер се ту одржа на 200.000 Срба и до дана данашњега. Јамачно ће томе бити узрок што су Лужичани 1373. г. потпали чешкој круни, под којом осташе све до 1635. г. кад Лужице доби, од цара Фердинанда II, саски изборни кнез Иван Ђурађ I. По Бечкоме пак миру 1815. г. отеше Пруси читаву Доњу и добар део Горње Лужице, а само мањи део ове последње остаде Саксонској.

У тима и таквим бедама изложеним земљама очува се, малени али топли огањ словенске свести, који светлуцајући загрејаваше синове своје, који данас од разбукталог пламена словенског очекују изравнање и једнакост словенску.

Поред свију невоља, у овим се земљама настојавало још од 16. в. око народне књижевности. Пре реформације у Горњој Лужици не налазимо никаквих књижевних споменика словенских. Најстарији писац, који се помиње, то је *Јакубица* који је 1548. г. спремио српски превод Новога Завета. Са реформацијом дакле, која да би продрла у масу народну прихвата се народног језика, јавља се и књижевност у Горњолужичких Срба, која је поглавито намењена цркви и образовању духовноме. На друге пак потребе народне просвете књижевници нису тада ни помишљали. На ту стазу нагази њихова књижевност тек у 19. в. када национални покрети с краја 18. в. учинише да и мисли и студије о народима постану предмети општега интереса.

Још у првим деценијама 19. в. Лужички Срби борављаху у дубокоме националноме сну. Чак и образовани Лужичани слабо што знађаху о своме Словенству, а маса народна и не мишљаше никад о томе. У читавој Лужици беше тада тек само један свештеник, по имену *Љубенски*, који подизаше свој глас у корист своје народности. Његово оружје беше перо, он писаше доста, написа опширан Речник и Граматику горњолужичког језика и још силу побожних књижица за народ, које су се почеле читати по селима. И ако је неуморно радио, успеха беше врло мало.

Већ у даљим десетинама 19. в. националне идеје почеше хватати дубљега корена међу Лужичким Србима. 1876. г. ступи млади Лужичанин *Заилар* на богословски факултет у Лајпцигу. Ту стане он помишљати како би се и шта ваљало најпре учинити на буђењу успаваног словенског духа међу његовим сународницима. Свештеници би, мишљаше он, у том погледу могли највише учинити, те наста свим жаром свога младићског полета да приволи своје другове, који су се такође за свештенике спремали, да кад се врате у лену Лужицу стану својски радити не само на вери, него и на народној просвети, а изнад свега на дизању успаваног духа народног. Ваљало је пре свега уздићи народни језик, а у томе беше у неколико већ утрвена трага. Још Љубенски, школујући се у Лајпцигу, беше успео да се ту и Лужичко-српске проповеди држе, те Заилар и његови другови одоше још корак напред, уверивши се да сваког течаја у својој средини словенски проповедају. Та установа постоји на лајпцишком универзитету још и данас, у неколико измењена, као друштво Лужичких Срба под именом *„Сорабија“*, како га још Заилар крсти. Но Заилар оде још и даље. Наскоро заснова он са друштвом и рукописни дневник *„Сриска Новина“*, у који сваки члан „Сорабије“ мораде сваке недеље по штогод прилагати. Младићски овај рад који потицаше још из поетских заноса националних, одушевљавао је многе младе Лужичане.

Један догађај појача покрет Заиларов. На велику радост његову и на велику корист његових српско-словенских осећаја позна се он са знаменитим Чехом Палацким и Србином Симом Милутиновићем - Сарајлијом, па дознавши из разговора с њима о свези Лужичана са осталим Словенима, лати се учења словенских језика и упознавања једноплемене браће.

И ако још не беше спремних Лужичана, који би прихватили идеје Заиларове и разнели на све стране, ипак се идеја о Словенству буђаше постепено, да сазри кад јој време дође.

Провиђење је хтело да и Лужичани добију свога Вука Караџића. Што је у нас Вук то је у њих *Јован Ернст Смолер* (рођ. 1816. г.), син сеоског учитеља Lohsa, који 1830. г. ступи у гимназију Будишинску. Док је био на дому слушао је само српски језик. Мати му немачки скоро и не знађаше. Сад пак ступивши у гимназију, нађе се у кругу где се ни речи српске не чује. Тешко му беше, те је под утисцима тегобе често говорио вршњацима: Ми смо Срби, а овде ћемо заборавити свога језика; хајте, браћо, да се учимо своме језику! Другови га послушаше, почеше учити српски, а Смолер их јуначки поучаваше. Он их је учио певању народних песама, те им у младе душе усађиваше миље блага народнога.

Онако исто као и нашем Караџићу, Смолеру беше суђено да буде први радник на неузораној књижевној ледини свога народа. Пре њега нико не познаваше живота Лужичких Срба; њихови пак обичаји и предање беху још мање познати. Смолер још као гимназиста провођаше распусте путујући по народу, где поче скупљати народних песама и први обраћати пажњу на народни живот и распространеност.

1836. г. ступи он на богословски факултет Братиславског универзитета. Ту се позна са знаменитим чешким књижевником Пуркином, професором медицинског факултета

и чешким песником Челаковским, који предаваше словенске језике. Од њих почне Смолер учити чешки језик. То исто чињаху и његови другови постакнути још и Чехом Палацким и Пољаком Мађејовским који тада дођоше у Братислав. Па не осташе само на томе, већ изучаваху и друге језике словенске. Сем свега они ту основаше и *„Друштво за лужички језик и књижевност.“*

После Смолера неколико година, ступи у Будишинску гимназију *Мужик Клосопољски,* који са друштвом заснова *„Српско друштво у Будишинској гимназији“,* које гимназијска управа одобри под именом *„Societas slavica budessina“,* уступивши му и једну собу за седнице и читаоницу. Поред задатка, да му се чланови вежбају у народном језику, ово друштво стави у дужност свакоме члану да по штогод напише на народном језику.

Бавећи се у Лајпцигу, сазна Људевит Штур да у Саксонској има још живих Словена те дође у Будишин, па ту стане ватрено објашњавати Лужичанима о њихову словенском пореклу и пробуди врло жив интерес Лужичана за прошлошћу и будућношћу. Он је први зближио Лужичане са осталим Словенима.

Чим Штур оде, стиже српском гимназијском друштву у Будишину писмо од Јана Колара који у песничком заносу обавештаваше младе Словене, те их веома усхити. За писмом посла им и књига на разним словенским језицима па и на нашем.

Тако припремани млади Лужичани одилазили су на Лајпцишки универзитет; ту се познаваху са осталим ђацима Словенима, па се ту наскоро заснова и *„Словенско Друштво“,* у коме ми тада видимо Мужика са својим друговима, Бугарина Куканчи, Пољака Сокољницког, Србина Магазиновића и неколико Чеха.

До овог се доба национални полет ограничаваше само на одушевљену омладину, али омладина пристизаше и подизаше се на своје ноге да прихвати озбиљно поетске снове и мисли о своме народу. До тога времена радила је омладина поглавито на купљењу народних песама, упознавању народнога духа и живота. Благодарећи таквоме њиховоме раду Лужичани имају, може се рећи, најпотпунији и најбрижљивије издани зборник народних песама. Сад тек настаде међу Србима прави препорођај књижевни и духовни у коме се трудише да узме учешћа целокупни народ.

Ваљало је засновати српски лист, који ће пробуђење идеје у главама одушевљених родољуба разнети дубоко у народ. Тога се прихвати *Јордан* (рођ. 1818.), који се тада из Прага са богословских наука врати, покренувши 1. јануара 1842. г. недељни лист *„Лутничка“* (Зора). Али одзив беше слаб, те после пола године престаде лист излазити. Зиплар и Смолер покретоше *„Тиждењску Новину“* (Недељне Новине), које имађаху бољу срећу.

Прегаоци не осташе само на томе. По угледу на нашу и Чешку Матицу, смисли Смолер да оснује и тамо *Матицу Српску,* али у први мах то остаде само мисао.

1845. г. дође у Будишин некадашњи друг Мужиков учитељ *Имиш* и са собом доведе црквеног певача *Куцора.* Српски родољуби, у договору с њим, приреде музичку српску светковину, на којој су се ради уздизања Словенства и националности певале само словенске и српске песме. — Овај први словенско-српски концерат би обилато посећен и сјајно изведен. Очарани присутни реше да се такви концерти понављају као особите свечаности и то по различитим местима.

(свршиће се)

СЛИКЕ ИЛИЈЕ ВУКИЋЕВИЋА

И. Вукићевић

Познато је да је покојни Илија своје прве приповетке писао онако како су писали његови старији савременици Лаза Лазаревић и Јанко Веселиновић. Тако је трајало неке три четири године. То је његово писање ишло некако само од себе. Више је причао онако како га је терала да прича његова унутрашња потреба, „по инспирацији“ (како се негда говорило). Сама количина а још више израда приповедака које је тада написао сведочи и нама данас да се око њих није много мучио. То је и онда било јасно пажљивијим читаоцима, па су зато потицали из круга Илиних познаника и пријатеља мишљења и савети да више проучава и брижљивије ради своје, иначе лепе приче. А кад се 1890. или почетком 1891. године појави збирка његових одабраних „Приповедака“, поновиште се ти савети из кругова ближих Илији, па нађоше одзива и у штампи. Његов друг и пријатељ Данило Живаљевић, прегледајући у „Отаџбини“ шта се 1890. године јавило у српској и хрватској књижевности, замераше оштро недостатку Илине студије, па овако завршаваше: „Буде ли.... Вукићевић ударио другом стазом, а не овом којом је ишао, он ће моћи заузети врло видно место у српској приповедачкој књижевности; ми му то од срца желимо“. А тако се, као што рекох, једногласно мислило око Илије. Ја сам у „Делу“,

у некрологу његову, споменуо да је Лаза Лазаревић једном приликом казао да је Илија најдароватији млађи радник на приповеци, који само нема довољно књижевничке спреме. Те су моје речи после поновљене у предговору „Арнаутским сликама“ Вукићевићевим које су изашле у Мостарској „Малој библиотеци“, али је додано да је оно Лаза рекао „тада“, кад је изишла Илина збирка. Али то не може бити, за Лазу је то било сувише доцкан, него је то могло бити раније, поводом које приповетке Илине, одштампане у листовима.

Како је Илија био врло осетљив према свим тим одзивима и како се према њима управљао, ми смо, његови другови, очекивали по изласку његове збирке да ће он наставити дотадашњу врсту приповедака, усавршавајући их, према свом развијању и напредовању. Очекивали смо из његова пера неке које ће наставити оно усавршавање кога је очевидно било и дотле у њега. Очекивали смо нове приповетке које ће стајати према дотадашњим онако како су стајале „У новој кући“ и „Је ли жив?“, писане 1889. и 1890., према „Комшијама“ и „Свом греху“ писаним 1887. и 1888. године. Још нам се чинило да се од њега смемо надати оном што се тада највише желело у нашој књижевности, јер га није било, роману српском. Од неких већих Илиних приповедака требало је само неколико корака па да се дође до краћега романа. Али тако није било. Он, после гласова да му треба више студије, доиста пише са студијом и још постаје самосталнији према својим дотадашњим угледима; али не наставља усавршавање у дотадашњој врсти приповедака, него израђује себи нову литерарну врсту — слике.

Оне чине засебан низ његових прича, и о њима сам науман казати неколико речи, које доцније могу послужити као прилошци за рад онога који буде проучавао Вукићевићеве слике, приповетке и бајке. А сада те моје белешчице могу подстаћи кога читаоца да с већим интересом узме у руке прву свеску одабраних састава овога књижевника, која ће кроз кратко време изићи у X. колу књига Српске књижевне задруге. С друге стране (нећу крити) овим белешкама рад сам да малко и ја отплатим дуг који српски књижевници дугују истрајности и доброј вољи с којом уредник „Нове Искре“, ево већ четврта година, успешно остварује значајни задатак свога листа.

Вукићевић је свој нови књижевни облик, слику, израдио поступно; то се лепо види по првима између њих. А једна од њих, „На месечини“, канда најјаче приказује прелаз од старе ка тој новој врсти. Али у тој приповеци још успех није постигнут, она страда од те прелазности.

На даљима се види све потпуниј успех. То су: „Под сунцем“, „Граничари“ (обе прештампане у „Арнаутским сликама“) „Шкрбо и Фејзула“ (Требевић“ за 1892., прештампана на истом месту), „Неколико слика из живота једнога јунака“ („Преодница“, 1891.), „Мишко убојица“ („Стражилово“, 1893.), „Мала погрешка“, „На стражи“ („Отаџбина“, 1892., књ. 30. и 32.; последња прештампана у 1899. у „Зори“), „Стика“, „Искушење“ („Јавор“, 1893.), „Горак хлеб“, „Рождество твоје“, „Један борац“ („Дело“, 1894. и 1896.), „Љута рана“ („Босанска вила“, 1896).

У овим је приповеткама Вукићевић много самосталнији, али мислим да се и овде види литерарни утицај, истина много мање него у првима. Сем тога, утицај и извор његов нису исти који и пре. Али да се и у овом другом низу Вукићевићевих радова може наћи утицаја Лазаревићева, сведоче нека места „Искушења“, кад се упореде с неким местима Лазина „Ветра“. Па ипак, мислим да је овде главници Тургењев.

Велики руски писац приповеда у „Ловчевим записницима“ своје ловачке доживљаје и познанства, па износи у неколико јасних потеза коју сељачку душу, исприча често у неколико реченица судбину, обично интиман душевни догађај, рускога мужика. Тако се и Вукићевић у „Искушењу“, „Мишку убојици“, „На месечини“ јавља као ловац, позна се с људима, дозна из разговора њихове карактерне психичке црте или доживљаје па то исприча начином који доста напомиње Тургењева. У другим приповеткама он није ловац, него чиновник који путује службеним послом („Љута рана“, „Под сунцем“, „Граничари“), а у трећима обичан путник („Рождество твоје“, „Горак хлеб“, „Стика“); он срета људе који га интересују, наведе их саме на разговор или наведе друге да о њима разговарају, и све то изнесе пред читаоца.

У неким се приповеткама не види писац („Мала погрешка“, „На стражи“, „Шкрбо и Фејзула“), него објективно износи каку слику, али је и ту готов у неколико потеза. Као што је Вукићевић у животу био необично жив, сав од нерава, тако је и његова књижевничка природа. Не само ове слике, него и бајке и његове прве приповетке веома су живахне; при читању не може се с њима много застајати; епизода нема ни у првим приповеткама. У сликама пак његовим имамо свуда концентрисану читаву, по садржини, пространију приповетку. Сликару је довољно неколико страна, да нам у „Љутој рани“ прикаже и човека и једну анегдоту, епизоду из оне трајне и дивље борбе која се до истраге бије тамо између Срба и Арнаута. Довољно је десетину листова да у „Мишку убојици“ очигледно прикаже чудноga поглавицу српскога кордона с његовим нечовечним погледима и да исприча његове немилосне поступке према свима и сваком слабијем. У „Једном борцу“ износи у неколико сличица полуфанатичнога демагога и фантасту, његове радости, кад га прати успех, његову тугу, кад га стигне неуспех. У „Искушењу“ и у другим сликама опет по једну душу, опет патње и невоље, које су коју од њих задесиле. Па како је лепо подешен тон у „Искушењу“: у почетку и доба године и сва описана природа чисто расположају и умирују читаоца да и он без очаја гледа на судбину сленога Риста, па се после све више замрачава док се не стане призирати како се кроз таман отвор на бачи и кроз растављене даске на тавану сиромашне кућице „тихо спушта бела прилика са шупљим очима, поцпадалим зубима, и око ње се вије бела, дуга, магличаста хаљина“ па прилази самртничком кревету беднога сленца.

У свему том сликању Вукићевић је веома самосталан, и веома би погрешно било замишљати неку већу његову зависност од Тургењева. У њихову начину приповедачком има доста сличнога највише зато, што је Вукићевић чедо свога времена, што се у то време већина туђих и српских писаца на један начин старају да искажу своју уметничку мисао. Није дакле реч толико о имитовању колико о заједници литерарнога правца.

Кад ове Вукићевићеве „слике“ посматрамо све заједно, јасно се види да су као портрети или, боље, као оне студије које сликари раде, да у њима фиксирају грађу коју ће доцније употребити при изради својих великих композиција. Тако и приповедач фиксира ситне појаве запажене у животу, свуда посматра само једно лице и даје нам слику његову, докле не могне прећи на опсежнија дела: веће приповетке и романе с гомилама лица. Тургењев је тек после многих новела и приповедака прешао на писање

романа, па се тако спремао и Вукићевић. Али чиновничка дужност и уредничка наваљивања да им пошље какав прилог не остављаху му слободна времена да на то прионе, и он је тек у очи своје болести доспео да напише почетак једнога пространо замишљенога романа.

Тако јамачно не би било, да је Илија наставио онако лако писати, како је био почео, да је слике радио онако како је прве приповетке писао. Али сад је писао необично гледајући на сваку ситницу. У осталом и сам је правац његова приповедачкога рада тражио од њега минуциозност. То је било мосаичко рађање, састављање уметничке целине од мноштва малих ситница, од ситних опажаја, било из материјалнога било из психичкога света. По великошколској спреми природњак, дакле човек који полази од факата, по погледима на свет позитивист, дакле човек који верује само у стварну природу, а почевши писати под утицајем реалистичне струје у српској приповеци, Вукићевић је био реалист као и сви српски приповедачи његова доба. Тај реализам дао је подлогу снаге и трајашности његовим приповеткама. Њему оне имају захвалити што у њима нема лажи него их прожима истинитост, што је Вукићевићево перо стално пратила природност лицâ и њихова говора и рада, природност ситуација, и при избору понекад необичнијих предмета.

Зато је у овога писца, као и у свих реалиста, веома значајно, значајније него у других књижевника, видети како стоје према животу о ком пишу, како према грађи коју из њега узимљу за своје саставе, како с њом поступају пишући, како ли мисле о разним појавама живота и света око себе.

Најпре пада у очи да је он после 1890. године махнуо приказивање самога живота и само му по изузетку поклањао већу пажњу. Први су изузетак његове граничарске слике које су у Мостарском издању погрешно назване арнаутскима, и ако их је тако сам писац мислио назвати. Због те погрешке падају људи у забуну, те је и непознати писац Мостарскога предговора казао да нас те слике „воде у Арнаутлук“, а оно није никакав Арнаутлук него српска земља као и друга. Јамачно због тога ту је од нашега кордонскога *државнога* стражара начињен — хајдук! А ипак је Вукићевић у тим причама био врло јасан, те није морало бити пометње; тако он живо и просто износи онај живот наших крајишника.

Други је случај да Илија у сликама приказује живот

Е. Ероли — Молитва

још само онда кад је хтео приказивати савремене политичке прилике. У „Једном борцу“ износи неке цртице страначке борбе у Врању. У „Малој погрешци“ казује како влáда, да би заплашила слободније људе у земљи, ствара тешку кривицу готово сасвим правом човеку и осуђује га на стрељање али му изради у владаоца помиловање, које опет тако шаље, како ће стићи неколико тренутака пошто помиловани већ буде стрељан. И у оном роману мислио је обрадити нека питања нашега друштвенога и политичкога живота, а у „Причи о селу Врачима“ главно и јесте приказивање партиског политичкога живота у Србији.

Али као год што је знатно да је у неким другим сликама, где је писцу сама грађа наметала сликање друштвенога живота, ипак он то избегао, тако је знатно да је и у „Једном борцу“ и у „Малој погрешци“ јавни живот сасвим узгредан, а главно је психологија људска. У „Малој погрешци“ једва се назире рад владе и њених повереника, а све говори о душевном стању несрећнога кривца и официра, његова познаника, коме је предано да изврши казну и који се тим, њему непријатним, послом мало одоцни, па тим одоцњењем омете намеру владину, јер помиловање стигне док је осуђеник још у животу, и спасе га. У „Једном борцу“ насликан је жив човек, пишчев политички противник, али ту је сасвим незначајно оно што се говори о његовој политичкој радњи, него се на против с пуно симпатије и лепо приказује он као човек; писац је умео видети и оценити његове душевне мотиве за борбу у којој се они двојица нису слагали. Једино је дакле у „Причи о селу Врачима“ писцу прави предмет политички живот; па и ту се он старао да сачува уметничку објективност.

Исто се тако нигде у њега не види нарочита пристрасност према ком било друштвеном реду. Он је свуда гледао најпре људе и њихове душе. Свачија је патња и њега болела.

Стога се нарочито лепо види његова непристрасност онде где би могао бити у питању његов патриотизам. Тим је осећањем од Вукићевићева времена била прожета готово сва наша песничка и приповедачка литература. У Јакшића, у Каћанскога, у Змаја, у Љубише чак и Лазе Лазаревића нема ни једнога момента да према српском вековном крвнику малакше непомирљива мржња, да се јави објективна милост. Тек почетком осамдесетих година беше се почело под утицајем социалистичке и радикалне критике хладније гледати на питања између Срба и њихових националних противника. Ни у Вукићевића нема патриотске тенденциозности. Кад у „Мишку убојици“ један ратник прича како је у рату, сасвим обично, погубио једнога низама, писац и његов друг још мирно слушају, а кад им тај човек исприча како је у миру погубио свога пријатеља Арнаутина, једног од оних који готово сваки дан смакну кога Србина, они се обојица запрепасте и отворено исказују негодовање, па им низам и Арнаутин неће ни у сну дати мира. У осталим приповеткама из граничарског живота, писац истина приказује с већом симпатијом Србе него Арнауте, али ипак са доста непристрасности. — Таки је дух данашњем читаоцу прилично обичан, али би то пре Србијиних ратова са султаном (1876.—78.) било непојмљиво, — толико одудара од све ондашње српске литературе. Ти ратови, па и сам бугарски рат (1885.), расхладили су дотадашњи српски заносни патриотисам; али је Вукићевић још хладнији од осталих својих савременика. Ни у једној његовој причи нема онаког патриотског одушевљења каког има нп. у Јакшића или у других књижевника који се васпиташе у духовним срединама друкчијим него што беше његова. Шта више нема ни онакога каког има Веселиновић па и сам Матавуљ.

Ово је овакво приказивање живота на првоме месту у вези са савременим књижевним правцем српским, јер реалисам намеће писцима објективност, а не допушта да писац излази испред самога предмета са својим мишљењем. Али је овде оволикој објективности морала бити узрок и природа пишчева, његова прибраност и неподавање заносима.

Иначе је Вукићевић био мање реалист од већине приповедача тога правца. Узели ми не само Игњатовића, Сремца, Ранковића, Матавуља, него и Лазаревића, Веселиновића, наћи ћемо да је он очигледније уносио себе у приче него ико од њих. Он је по правилу мало фотограф; он већином бира из живота онаку грађу која ће пријатном лепотом више задовољити естетичке и моралне осећаје читалачке. Нарочито је при избору грађе гледао на етичну страну. Готово свим првим његовим приповеткама могла би се наћи морална тенденција. Мало у којој од њих да није врлина награђена а грех кажњен. У сликама, у бајкама влада исти етички дах, који је у првима лепо уочио њихов критичар у „Отаџбини“. Писац све оно што узме из стварности тако преради у живахној и окретној машти, да оно добије идеалан колорит, па се тек тако прерађено, идеализано, јави у његовим приповеткама. Стога ће се у њима мало наћи онога крајњега, грубога реализма, који у читаоца остави болне, непријатне утиске.

Томе је јамачно био доста узрок и његов оптимисам. У њега не само што правда по правилу слави завршну победу над кривдом, него се већином и догађаји у животу свршавају земаљском срећом. У Вукићевићевим очима није свет овај — тиран тиранину. А у вези је с тим и његово симпатично гледање на свет. Као што је речено, он је на све појаве живота гледао с љубављу. Ако је међу њима запазио и нешто рђаво, то у њега изазива размишљање, па поимање појаве и праштање. Материјалистички детерминисам, који је владао већином људи његова колена, добивао је у Вукићевића израз болнога саучешћа, а не мржње. Према таком душевном расположењу јасно је како је он одабирао и прерађивао грађу из стварности.

А имао је дара, тако да је успевао те и с мало грађе стварао умиљате целине. Томе је најлепша сведоџба оно што је, онако мало познајући село, онако живо писао о сељацима. О тој снази његовој сведоче многе лепе слике његових бајака и те бајке уопште као и све друго што је писао: ту је пуно врло живих призора, пријатних описа, лепих слика. У почетку „Једнога борца“ има опис спремања за лов и самога лова, и чим само писац изведе пред читаоца занесењака газда-Тому, одмах и причање постане чисто сангвинично. Кад пред легање Тома дозове једног од укућана, овако му говори:

„— Петко, Цветко, како ли се зовеш, пази што ти кажем. Чујеш, ноћас ћеш без пушке на стражу, али пази само!... Знам ја да си ти као... ватра жива; али, снаго моја, сад само пази! Видиш ову мученицу, ову овде — и ту показа руком на плекану пећ у соби, што стоји на гвозденим ногарима високим. — Кака је сад, така до зоре да буде! Ама да не даш да се жар обуче! Чујеш, чим нестане пламена, а ти голубе, лагацко... ла-га-цко! отвори врата од ње, али ни миша да не поплашиш, па узми пањић и убаци!... Не!... Немој да убациш, но га само спусти. Али само пази, што ти кажем, ни миша да не поплашиш; и опет затвори врата.“

Кад се ово чита, у мислима се јавља читав низ јасних слика о ложењу и разгрејаној соби и спавачима, а уједно

се ствара јасан појам о дочекљивости, умешности и пажљивости тога чудноватога домаћина. Још једна црта па ће се познати и његово шарлатанство, јер газда Тома није престао говорити, само је застао:

„Најпосле се намршти, начини се госпоственн и горд. — Гледај овамо! Ови су ти људи — и нас све показа руком — и уз владику седели. Ej, владика! Јеси ли видео његов златан крст и у њему часно дрво, право часно дрво?! А ти знаш шта је то часно дрво!... Па не дај да се каже: смрзли се људи у кући газда-Томе!... А дрва не жали! Све исеци, све поломи, али само ложи и пази.“

И природу слика живо: „Јутро је било хладно, без кише и ветра, само се у ваздуху осећала неисцрпна влага. Све је око мене мирисало на оквашено гвожђе. По гранама висе крупне, бистре капље, висе непомично, нити се и једна откида. И земља и небо чини ми се да су пресићени итд.“ Од ово неколико реченица читалац који не трпи влагу несвесно се повлачи и увија у себе. Јака сунчева припека мало је где у нас тако описана, да читаоца чисто жеже, као у слици „Под сунцем“.

Из свега што је до сад речено може бити јасно: како се у свом писању Вукићевић понашао према стварности и животу, и да их је он прерађивао и приказивао некако друкчије него што су збиља. Све је то у вези с фактом што је њему спољашњи, материјални, друштвени и народни живот био узгредан, као каква љуска. Главно су му биле појаве душевнога живота, па је њих хтео да истински сазна и после истинито прикаже. Он је дакле био од оних реалиста, који душевне појаве сматрају као главно у човечјем животу, а није био од натуралиста који душевни живот и његове покрете сматрају као последицу физичкога стања човекова — његова телеснога живота и спољашних материјалних чињеница. Ако се изузме обичан утицај лепог или ружног, топлога или студенога времена на расположење лично, у свима његовим списима нема ваљда ни једнога места где би људи престали бити свесни створови па радили по чистим телесним нагонима или притисцима. Доста би било да се узме слика „Искушење“ па да се види како један радник трпи све веће и веће патње, а његова душевна ведрина, његово поверење у божју праведност не слаби ни за часак, он до краја ведро Бога хвали.

И што год је Вукићевић више бивао свој, све се више одмицао од српске реалистичке школе, све више оставља реалистично приказивање живота, све више тражи душу, те је до краја остао приказивач њен. Она му је, кад у скупу узмемо сав његов рад, главни предмет посматрања и писања.

А Вукићевић је имао велики дар да оштро посматра и запази и просте и заплетеније душевне појаве, патње и радости човечје. Није му залуду Милан Јовановић, као уредник „Отаџбине“, рекао: „Вукићевићу, ти имаш необично велике очи!“

Он је нарочито имао могућности да у својој породици посматра нежнија породична осећања и, како се види, посматрао их је бистрим оком. Стога после читаоци виде родитеље који мисле о сину на граници, па му се плаше некада или радују повратку, не у једној него у двема причама: „Је ли жив?“ и „На стражи“. У овој другој, једној од најлепшој међу „сликама“, приказује старца и старицу, мрачна страховања, светле наде, миле успомене које они претуре преко главе само за један једини дан („На стражи“). Писац предговора „Арнаутским сликама“ вели: „Нема српскога писца који је умио дубље да погледа у срце родитељско и све то верно да престави као што је то учинио покојни Илија у овој слици“. У трећој опет („Рождество твоје“) износи се отац који има рђава сина па се боји злих гласова о њему. У четвртој („Свој грех“) прича се слепа љубав према јединчету једва одржаном.

Али је нарочито волео приказивати необичније психичне појаве. Да оставимо на страну оног занесеног паланачког политичара („Један борац“), него да истакнемо: слику убојице од рођења, у кога се та његова црта јавља правом елементарном силином („Мишко убојица“), слику осећаја при спремама за стрељање и при доласку помиловања политичком кривцу, познанику официра који има да изврши смртну казну по заповести („Мала погрешка“), слику душевно неразвијеног створења („Стика“, и то је тако вешто

Споменик Милошу Великом у Неготину

написано, да је такав створ ближе читаоцима, те место страха и одвратности осећају према њему интерес и симпатију), слику и низ стања душевних у слепца који ништа не види и кога, преко тога, стиже и костобоља („Искушење“).

Па као што је Вукићевић тежио да приказује необичније или финије душевне појаве, тако је тежио, да му цртање буде од врло финих потеза. Доиста се међу њима ретко који груб може наћи. Он је рад фине нијансе исказати такође нијансама. Он често у приповедању понешто само наглашава, остављајући да читалац погоди или наслути шта је он хтео казати. Такав је рад у опште тежак, па често и већи писци у томе не успеју, а тако је бивало и с Вукићевићем. У многим је његовим сликама, услед тога, нека нејасност, која нарочито неповољно утиче на оне који, читајући, не пазе на сваку ситницу. Многи, књижевно сасвим

образовани читаоци, нису разумели шта је он хтео испричати у својој „Малој погрешци“. Али баш зато велика је већина Вукићевићевих слика права посластица за многе српске књижевне пробираче, а доста их је које су сласт и осталим српским читаоцима. По својој здравој основи, по лепој обради, по китњастом стилу, по обилатом језику оне су доиста стекле право на то.

Љ. Јовановић

ПОШТА КНЕЗА МИЛОША

Из народних песама знамо да је још у старој српској држави било књигоноша који су носили писма, по потреби, с једнога краја на други, или из једне државе у другу. А кад Турци освојише Србију, онда је поделише на пашалуке, пашалуке на санџаке, санџаке на кадилуке. Том приликом уредише и пошту, да би могли одржавати везе са престоницом својега царства, са Цариградом. На главном путу за Цариград, на тако званом *Цариградском Друму* на размаку од сваких 50 километара (11 до 12 сати хода) била је подигнута по једна поштанска станица — мезулхана. На овим станицама мењали су се поштански коњи и прихватале поштоноше — „татари“ — који су пратили пошту. Оваких мезулхана или поштанских станица било је од Београда до Цариграда 17. У Београдском пашалуку било је три: у Београду, Паланци и Јагодини. Од Јагодине пошта је ишла на Ражањ, Ниш, Пирот, Софију, Ихтиман, Пазарџик, Филибе, Ас'ћоје, Ебибче, Једрене, Бабаиске, Луле-бургас, Чорле, Силимврија, Цариград. Даљина пута износаше у оно доба 183 сата, а тај се пут прелазио за 7—10 дана „татарскога терања“, према прилици и потреби.

Кад су 1804. године Срби устали на Турке и ослободили извесне делове своје отаџбине, одмах су се побринули и за поштанску везу како са Цариградом тако и са појединим знатнијим местима у ослобођеном дёлу своје отаџбине. Дужност свакога војводе била је да у својој области одржава мезулане. О томе има доста доказа у писмима и деловодним протоколима онога времена. Овде ћу навести само два три места из деловоднога протокола Карађорђева, одакле ће се видети да су поште биле у оно време.

Под бр. 625. Карађорђе је писао Савету 29. маја 1812. године о неким догађајима у Ужичкој нахији, које је извидео Панта писар, па наређује да *„магистрат уреди, магистрат са свом оправом и пандурима да буде, такођер и мезулану сигурну да уреди“* итд.

Под Бр. 726. *„Писат пасош суручији Вељковом, да му дају коње на мезуланама до Неготине.“*

Под Бр. 847. *„Писат пасош писару Лази Тодоровићу, од Тополе до у Шабац; коње на свакој мезулани да му даду.“*

Најпосле да наведем још и оно што се налази под бр. 1485. 21. маја 1813. године:

„Писато Савету, како му шаљемо Стојана Константиновића из Јагодине, који ће им показати, како је он лане држао мезулану и ове године о свом трошку, и војводе обећале су да му трошак наплате, јербо њиова је дужност мезулане држати, а сада трошак неће да му наплате; тако препоручујемо им да пишу кнезу Јевти и кнезу Милоју да му трошак наплате и у напредак сами мезулану да држе, као што и друге војводе своје мезулане држе, као што је и наредба учињена на сабору да сами држе.“

Сабор, који се помиње овде, јесте скупштина од 1811. године, држана 8., 10. и 11. јануара. Између осталих реформа, донесених на овој скупштини, донесено је и саопштено, сваком војводи по један примерак, решење и о поштама. Тако војводи Луки Лазаревићу између осталога саопштено је у дипломи ово:

„И у договору с кметовима од ваше нахије да оградите три мензулане, једну у Шапцу другу у Свилеуви, трећу у Мачви. За те три мензулане од нахије да узмете у сваку мензулану по 4 коња, а уз те коње по три мензулције; исте коње и мензулције рана и плата од нахије, да у једанпут уреде, што ће им за годину дана требати, како за право ви с кметовима нађете.“

Све ово као и све остало, што је било створено у току 8 година првога устанка, пало је и пропало 1813. г., те је после Другога Устанка 1815. године морао Кнез Милош да обнавља.

За прве владе Милоша Великога најглавније су биле три поштанске станице на Цариградском Друму, и то она у Београду, она у Паланци и она у Јагодини. Растојање између прве и друге 15 сатâ, између друге и треће 10.

Издаци, који су били потребни око ових станица у Београдскоме Пашалуку, за владе Турака падали су на терет потлаченога народа. Кад је Кнез Милош ослободио Београдски Пашалук од Турака са другим деловима, одмах је почео водити бригу о пошти. Године 1815. издато је из народне касе 85.000 гроша; 1816. године 231.000; 1817. год. 180.000 гроша а 1818. год. 159.820 гроша. Поменуте станице издаване су под закуп. Закупник је морао имати довољан број добрих и издржљивих коња. Београдски закупац морао је имати 60 коња, Паланачки и Јагодински по 40.

У 1819. години главни закупци били су: у Београду *Риста Дукић*, у Паланци *Ђорђе Марковић*, у Јагодини *Абдул-ага*. Ови закупници мењали су се према приликама и према стопи закупа. У прво време овај је закуп био врло велики. У 1816. години Београдска станица коштала је 80.000 гроша, Паланачка 55.000, Јагодинска 57.500. Доцније се мењала ова стопа.

Осим ових главних поштанских станица на Цариградском друму, Кнез Милош установио је и вилаетске поште. У колико се увећавао број ових вилаетских пошта, у толико је опадала вредност оне три главне.

Над свима, до појаве Сретењскога Устава 1835. год., водила је надзор кнежева канцеларија и попечитељ унутрашњих дела. Од фебруара 1835. године постављен је стални управник пошта а то је био *Јаков Јакшић*. Његова је дужност била да се стара о напретку пошта. Од тада отпочела је да напредује поштанска струка.

У време Турака, и по ослобођењу до године 1819., дужности поштанских кондуктера вршили су Турци а после тога јављају се Срби, особито од 1824. године, када се јавља постављање српскога кондуктера. Тај први српски кондуктер јесте *Јованча Спасић*, који је дуго после тога носио и доносио писма и аманете из Цариграда. Осим њега били су татари*) *Стојан Симић, Богдан Ђорђевић* (звани *Татар Богдан*) *Лазар Ранђеловић, Инџа татарин, Татар Петко, Тома Шамић, Риста Прендић* и други.

Плата ових татара била је различна: почињала је са 1800 гроша а пела се до 3000 гроша пореских. За путовање имали су ови татари нарочиту накнаду — попутину. Ова попутина, у разно доба владе Кнеза Милоша, разно се и мењала. Тако на пример у једном писму од 21. маја 1827. године Кнез Милош наређује Јакову Јакшићу ово:

„Не изостављам јавити вам, да сам веће тачности ради, у рачунима трошкова татара наших, идући у Цариград и долазећи одонуд, трошкове њине на путу овако опредјелио:

1. На трошак за кирију на коње, од Јагодине до Цариграда, по 120 на коња, па колико коња устреба, онолико по 120 гроша да се даде татарима.

2. На јело, пиће и напојницу суруџијама на путу на дан по 14 гроша.

По тому препоручујем и вама да се по овој тарифи у призренију татара наших у напредак и од садашњега послани преко Богдана владате, разрачунавши у призренију трошка под № 2. дана, за које мисли татарин доћи у Цариград, све по 14 гроша на дан. Тако ћете ви одавде толико им давати, а тако депутати из Цариграда до довде, којима сам такође овако о предмету овом писао“.

После десет година, дакле 1837., ова је тарифа промењена и то 19. јуна. Тада је свакој поштанској станици послана таблица са спроводним писмом. За свако путовање каквога татарина, до ове тарифе, морало је бити нарочито књажевско одобрење за издатак. После обзнане ове тарифе знало се колики је путни трошак татарима до сваке станице рачунајући од Крагујевца. Попутина татарина за најближу станицу од Крагујевца (до Јагодине) износила је 30 гроша а за најдаљу (до Цариграда) 1600 гроша.

Татари или кондуктери били су државни чиновници, имали су сва она права, која и други чиновници.

П. Убавкић — Францишкански подрумар

Татари Кнеза Милоша, кад су полазили за Цариград, опремали су најбоље коње и облачили најкићастије одело. Милош је гледао да и личност и одело његових татара обраћају на се пажњу свакога. Татари и сами су се старали да се што боље спреме и да што сјајније изгледају. То је голицало њихно частољубље. Како су се спремали, како ли су кићнасто изгледали, како ли и какве коње јахали, то најбоље показује слика татарина Ристе Прендића, коју доноси овај број „Н. Искре“.

М—о.

*) *Татар* или *татарин* значи скоротеча. У овом значењу дошла је Турцима ова реч од Персијанаца, јер како Татари имађаху особити дар да запамте места, куд једном прођу, а добри коњаници, то су понајчешће њих и узимали за скоротече. Отуда су *Татар* и *скоротеча* синоними. Од Турака прешла је та реч и нама Србима.

СПОМЕНИК

КНЕЗУ МИЛОШУ ВЕЛИКОМ У НЕГОТИНУ

аја 27. прошле године на скромни начин извршила се у Неготину једна велика свечаност, од огромна значаја за цео народ српски, а посебице за српски народ у Крајини. Тога дана на видан начин народ округа Крајинског засведочио је осећаје дубоке захвалности своје према Кнезу Милошу Великом, ослободиоцу свом, подигнувши му споменик, достојан имена његова.

Народ округа Крајинског, колико се са осталим народом српским клања највећем дѣлу Милошеву знамените 1815. године, са толико исто пијетета сећа се и 1833. год., када га рука мудра Милоша отрже из ропства турског и са осталим окрузима присаједини мајци Србији. Уз тако двоструко осећање придошло је још и треће, а то је да је Крајина онај део наше отаџбине на који је Милош Велики, по повратку у Србију 1859. год., прво ногом ступио и изрекао оне знамените речи: *„Ево међу вама, драга децо моја, опет вашег старог господара Милоша!“* Народ округа Крајинског био је срећан да тада први види свога старог господара и да први пролије сузе радоснице.

И са свим је природно, да су Крајинци с пуно поноса помишљали да томе свом троструком захвалном осећању према овом великану народа српског даду и видно обележје. Најзад се то и испуни. 11. јануара 1899. год., као дана кад је Милош Велики пре 40 година ступио ногом на земљиште српско, састао се збор виђених грађана Неготинских да повећа о начину како ће се остварити та замисао. Према једногласном решењу, споменик се имао подићи само од прилога народа округа Крајинског и оних који су у њем тада живели, за тим и оних који су живели ван округа, али су родом из округа Крајинског или су у њем некад живели. Том је приликом изабран и одбор, који је имао у дужности да ствар изведе до краја. Народ се позиву одборову обилато одазвао прилозима, те је за непуне три године сакупљено близу 30.000 динара.

Израда је споменика поверена нашем вајару г. Ђоки Јовановићу, који је поверени му посао израдио са пуно воље и уметничког укуса. Споменик је у правом смислу уметнички створ, према оцени туђих и наших стручњака. Представља Милоша Великог у тренутку када је, пун задовољства и среће што види опет свој народ, изговорио оне знамените речи које горе наведосмо. И ако је тада био већ много стар и оронуо, њему је уметник умео дати онај идеалан изглед и облик, који може заузети и телом онемогли великан народни а у тако величанственим тренуцима, као што је био овај. Споменик је величине 3,$_2$ метра, а постављен је на лепом и китњастом постаменту, коме је нацрт израдио такође г. Јовановић.

Постаменат је од добра плављанског гранита (из окр. Крајинског), а висок је 4,$_7$ мет. Напред, испод саме статуе налази се стари грб српске државе и ниже натпис: *Ево међу вама опет вашег старог господара Милоша!*

На задњој страни постамента изрезан је натпис: *Кнезу Милошу Великом, Творцу Србије и ослободиоцу Крајине захвални народ округа Крајинског.* С десне стране године: *1815.—1833.*, као године Таковског Устанка и ослобођења Крајине, а с леве стране: *27. маја 1901. год.*, дан и година открића споменика.

Споменик је ограђен малом гвозденом оградом. Налази се с противне стране, нешто мало у лево од западних црквених врата, а на средини према замишљеној фасади нове зграде начелства, која би се имала подићи.

И ако је споменик био много раније готов, ипак се због разних прилика није могао открити пре него речена дана. Свечаност се извршила у тишини, коју је у осталом налагао пијетет према скоро преминулом Њ. В. Краљу Милану, али ипак са пуно величанствености, достојне имена Милоша Великог.

Као изасланик Његова Величанства Краља био је г. М. Кумрић, пуковник и ађутант Њ. В. Краља, а као изасланик Краљевске Владе г. Др. М. Миловановић, министар народне привреде. Било је и доста виђених гостију са стране. Народа се беше мноштво слегло, понајвише из округа.

После одржане литургије, на којој је чинодејствовало преко 20 свештеника, приступило се самој свечаности: открићу споменика, водоосвећењу и полагању венаца. Између многих венаца на првом месту треба споменути леп венац од природна цвећа од Његова Величанства Краља, који је положио његов изасланик, па диван сребрн венац од учитеља и учитељица округа Крајинског и венац г. Ђ. Вајферта, који су положили његови рудари са Глоговачког рудника Св. Ане и многи други.

По том је држао говор о заслугама Милоша Великог г. Мил. Башић, школски надзорник.

Свечаности је присуствовао и XIII. пук са војном музиком.

По подне је код споменика, окићена заставама и положеним венцима, било народно весеље, а у вече банкет, на ком је било, сем гостију, преко 150 представника из народа и власти из вароши и округа. На банкету је пало неколико лепих здравица и беседа: Његову Величанству Краљу и Краљици од г. Љ. Обрадовића, окружног начелника; за тим лепа реч о заслугама Милоша Великог од г. М. Миловановића министра нар. привреде, од г.г. М. Кумрића, пуковника, г. Ник. Стефановића, команданта Тимочке дивизије, архимандрита г. И. Весића и т. д.

Тиме је завршена ова свечаност, тако важна за сав српски народ, а посебице за Крајинце, који, и ако простором тако удаљени, родољубивошћу и захвалношћу својом према великим људима својим стоје на првом месту. Споменик Милошу Великом уз раније подигнуто скромно обележје Милошеву помагачу Хајдук-Вељку, служиће потомству као доказ о вечитој свесности Крајинаца, а уједно као непре-

сушно врело, одакле ће се напајати родољубљем и свешћу о својој народности.

На крају молимо читаоце *Нове Искре* да опросте на овом мало подужем извештају. Мислимо да је потребно проговорити коју реч више, кад се тиче таке културне тековине једнога краја наше отаџбине као што је ова, и то у толико више, у колико наша штампа, с мало изузетка, није у своје време довољно пажње поклонила овом важном чину.

Неготин **Б.**

Наше слике

Пошта Милоша Великог (сликао Ц. Гебел). Опис ове слике, која је у власништву Њ. В. Краља Александра I, види у чланку који смо унели у овај број.

Болеслав Прус. О овом великом пољском романсијеру донели смо, год. 1899., нарочити чланак из пера Госпође Руже Др. А. Винавера. Чланак је штампан у 7. и 8. броју.

Уделите! (сликао В. А. Бугеро). Идилски карактер и идеално схватање овог великог француског уметника изражени су и у овој слици, која више буди симпатије него ли сажаљење. То је урођено овом великом француском уметнику. А колико је уметничке лепоте и драже у овој слици, довољно је ако се само и погледа. —

Југ-Богданова кула код Прокупља. Крај Прокупља, а на речи Топлици, остаци су старога града, коме су по свој прилици још Римљани основу положили, са смером да на важноме друму, који је водио Топличком долином, чувају пролаз из горње Топлице у доцу и у Мораву. Западна страна брда Хисара, на ком је некад био град, спушта се веома стрмо у Топлицу, и тамо, над самом реком, стоји још веома добро очувана кула (које слику описујемо), што је некад платнима од зидова стајала у свези са горњим градом. Кула је висока до 15 метара. Како је по народном предању, за време кнез-Лазарово, у Прокупљу седео и заповедао Југ-Богдан, то и ову кулу везују за име његово. —

Град Крупа у Босни. Овај новији српски град подигнут је на реци Уни, и лежи тако живописно да га је милина погледати. Крупа се развила у град највише досељавањем православних Срба, а недавно још била је мало село. Али њезино развијање није умакло жудном погледу оних туђинских пијавица које живе од српске муке и зноја, те Крупа већ осећа како је то када туђа рука дође да помилује.

Нови задатак (Фотостудија В. Стевановића). Читаоцима *Нове Искре* нису непознати аматерско-фотографски радови Г. Стевановића. Неколике његове радове донели смо прошле године, а сад износимо и ову његову одличну фотостудију.

Молитва (сликао Е. Ероли). Не знамо шта моли, али изгледа да би био грех не испунити такву молитву. Молитве оваквих душа изазвале су и у Богочовека ону велику реч: „Пустите децу к мени, јер је њихово царство небеско!“ —

Илија Вукићевић. Кратак опис његова живота види у 9. броју *Нове Искре* за 1899. годину. —

Споменик Милошу Великом у Неготину (вајао Ђ. Јовановић). — Види у овом броју извештај о свечаности приликом откривања овог споменика.

Француски подрумар. (вајао П. Убавкић). Овај вајарски рад нашег уметника изведен је још у доба Убавкићевих студија у Риму. Колико се још онда испољавао прави уметник — није потребно казивати, јер се то врло добро опажа у овој статуети која још вазда чека свога купца! —

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

ПЕСМЕ ЈОВАНА ДУЧИЋА

Бачена искра, у гробовској тами
Што сја и трепти, кад не обасјава
Нит зраком својим гробље оживљава!

Махнама, које је г. Богдан Поповић открио у Шантићевој поезији, обилују и песме Јована Дучића. Али ми ћемо прећи преко њих, да се задржимо на оном што је у Дучића најлепше, најбоље, што је есенција његове поезије. Јер ни Дучић није од оних духова чије нас и погрешке и слабе стране занимају и уливају нам поштовање. Он је у низу дарова, који, ако хоће да нам се допадну, морају навући најсвечаније рухо, морају пазити на сваку реч, одмерити сваки покрет. Анализујући врлине, јер према махнама и рђавим странама је и добро често врлина, трудићемо се да илуструјемо општу тенденцију, израз најмлађе наше поезије, колико се та тенденција и тај израз у овим песмама огледају.

Да разгледамо на пр. *Залазак сунца.* Ту је бакрено небо и црвена река и цвет водени и воденички точак и непозната жена, која плаче од бескрајне туге, а чувају је два сфинкса. Ту је бескрајно море и вртови и још читава гомила мисли и слика и представа. А шта треба цела песма да значи, да каже, да изрази? Песникову чежњу за љубављу, која га у вечерњем Stimmung-у обузима. Само се та чежња губи у симболистичким представама, претрпана множином слика пренапрегнуте фантазије. На послетку нека се читалац помири и са модерним симболизмом. Али за што онда песник у последњим стиховима на пречац пада у најреалнију реалност, у царство најсувље логике, ил' боље нелогике? Док нам Дучић описује ону женску са сфинговима, можемо и да га разумемо — али кад нас на крају уверава да је то цела истина, да његово „срце то не лаже себи“, да та женска егзистује, и кад не би егзистовала он би морао вечно плакати — онда се тиме меша логика естетска с најобичнијом позитивном логиком, две супротне вероватности, две хетерогене могућности стоје једна до друге грешећи против истине, против смисла, који ни естетска логика не руши. То квари целу песму више него она веза „и“ у последњем стиху, у којој г. Богдан тражи узрок рђавом утиску којим завршетак песме потире првашњи склад.

Без обзира на ту техничку махну, ова песма Дучићева карактеристична је не само за самог песника, него у неко-

лико и за нашу најмлађу лирику. Нема сумње да је вечерњим мотивима богата васколика поезија. Психолози естетичари нека тумаче за што сумрак нарочито предиспонује песнике за певање. Историја естетике, историја литературе показује и на тим вечерњим мотивима, колико зависе од епохе и од личности песникове. Вечерњи мотив у једнога Гете-а карактеристичан је за њега, али и за епоху у којој је постао. У нашој литератури има три песме које, ретком јасношћу, обележавају развитак наше новије поезије. То су: Ђурино *Вече,* Војислављево *У ноћи* и овај Дучићев *Залазак сунца.*

Ђура је жељан мира, одмора; он се претапа у васионску тишину. Усред животне буре, раскошно издате енергије — он је жељан затишја; усред свих искушења шумнога живота, он резигнацију своју — и у том је сва величина резигнације те — издељује из ширине неког васионског принципа. Каквом величанственом алегоријом он то исказује! Сунце је јунак, који пада у борби и тоне у вечерњи мир, којим цела природа дише — стих по стих те Јакшићеве песме. Не задржавајући се на лепотама те песме, ми истичемо основни тон њен — чежњу за миром. И то је оно карактеристично у њој за Ђуру и за епоху, која нам је њега дала. Јакшић је стваралачки дух, дух који се у пуном смислу из себе развио, а његов живот то је живот плодне земље која храни свет и троши енергију. И кад он чезне за миром, то је као што земља чезне за одмором зимским. Није случај што и Гете-ови вечерњи мотиви кулминишу у речима:

Süsser Friede
Komm, ach komm in meine Brust!

Упоредите сад са Ђуриним *Вечером* — Војислављево: *Уноћи,* и Дучићев *Залазак сунца;* са оном хармонијом мира — ове дисхармоније не само у Leitmotiv-у него и у појединим акордима, ово губљење у неодређеност, у којој ни свет спољашњи нема одређеног облика. — Војислав види ноћу *зелен* лист, Дучић водени цвет заспао над таласом! — ово тумарање привидно по дубрави, по вечерњој природи — а у истину тумарате по својим рођеним мислима и осећајима: и разлика је очевидна. У Ђуре је тајанство вечерњег мира већ у оним *уздисајима,* које ветар хуји; у Војислава морају и *разум* и *срце* да положе оружје пред шапатом лисја; у Дучића већ морају *сфингови* да дођу у помоћ, па да се изрази тајанство вечерње. Душа је отупела, треба је што већма уздрмати. Та је разлика иста између ових песама као између данашњег поколења с мртвим идеалима, са срушеном вером, с погаженом пустом љубављу и оног Ђурина поколења с чистим идеализмом, мушком љубављу, срчаном снажном вером. Живот Ђурина поколења, као и његов лични, испуњен је био садржином; данашњем песничком поколењу живот је једна комедија, чији хумор и сувише муте трагедија на Голготи, гломача Хуса и Бруна, ил' ако хоћете и Косово, Сливница и т. д. За Ђуру би се могло рећи да пати од пуноће живота (онда је и Невесињска пушка изазвала устанак и рат); за данашње поете могло би се рећи као и за сву нашу јавност — да пати од *празнине живота,* у којој ни *најсилнији потрес* нема шта да затресе.

Психологија нека растумачи, ми констатујемо факт да је Војислав могао својом разнеженом лириком, својом неурастеничком поезијом потамнити и надјачати снажне звуке Јакшићеве, онда кад је сентименталност, осетљивост, размаженост освојила поражену мушкост. Та разнеженост, то неурастеничарство није махна Војислављева, или Дучићева — она је ако хоћете врлина, свакојако пак одлика је наше најмлађе поезије. Али вечити мотиви поезије морају да напуне и збирке песама тих наших поета. Љубав, до душе, не траје више до гроба, али за то долазе силне, ситне љубави које никад не задовољавају и још остављају на души и још више на савести мрљу. Најсмешније ми изгледа кад се така ситна љубав гради бескрајном и вечном — као што је у Шантића. Војислав је бар искрен, а Дучић, који је пре био и сувише наиван, у Венецијанским ноћима рече на једном месту да се истом речју (љубавном) стотини клео; сад у новом пробраном издању осећа тежину оне мрље (види песму „*После много година*") Ко ће данас да верује у Бога? Али шта ће поезија без вере, без религије? Тако песник не верује у Бога, али верује у добре и зле духове и, негирајући Бога, он скида капу кад црквена звона забрује. Дучић на једној страни сумња у све — на другој гологлав слуша звона са цркавице. Изгубивши веру у живот — он ипак верује у бесмртност и т. д. Патриотизам је величање славне прошлости и исмевање бедне, понижене садашњости, и то све без бола и јаука. Песника већма растужује увео лист, него увела нада његова народа. То је модерно у другом свету, па што да не буде и код нас. Та ми и тако касамо за Јевропом. За све ово примера је туштa и у Војислава и у Дучића; свака од ових реченица указује на извесне стране наше најновије песничке школе. Мир, тај израз унутрашње сталожености, ови Хамлетски духови разумеју само „у ораховој љусци", одељени од света.

Ту нервозну сталоженост опева Дучић у песми *За што?* Брaман који чува прах прадедова, звезда која блуди кроз сјајна пространства, сиромашак без историје, Белерофон који гута срце своје, гордо, без јаука — и све то искићено небројеним атрибутима, епитетима — одећа су Дучићевој чежњи за миром. Песник који у другој песми осећа да има највеће благо „када је све наше, све што осећамо"; песник који је изрекао то најтачније сазнање земаљске среће — не зна за други мир осим у зазиданости од свега спољашњег света. Ама један Гете, један дух који би, да није било света могао створити нов свет и створио је читав нов свет, тај Гете који је научио Дучића оном сазнању — das höhste Gut der Menschenkinder ist doch die Persönlichkeit — тај Гете каже:

Warum sucht ich den Weg so sehnsuchtsvoll,
Wenn ich ihn nicht den Brüdern zeigen soll!

осећајући и да није то казао, да само разорене душе хоће да сијају саме собом и само за себе, као што само такве душе с гордошћу и без јаука уображавају да их нико не разуме и да је то највећа срећа не бити ни од кога, само од себе схваћен. Да се то каже, ваља изгубити равнотежу између воље и моћи, између жеља и снаге своје — другим речима: ваља се приближити представнику неурастеничке, разрешене душе, Хамлету: духовном оцу литерарног безкућништва од кова Максима Горког.

Ово довде већ показује да Дучић још није изашао из оног круга, додајем одмах, уског, ограниченог круга мисли, осећаја и представа, којим је нашу поезију оковао Војислав. Дучић је тај круг попунио, где је још зјапио празнином, а да ли га је проширио у чему другом изван спољашње форме — то ће се тешко моћи рећи. Његови стихови *Моја песма* допуњују Војислављеву *Исповест,* и оно што на први поглед изгледа као проширење, као корак у напред јесте само заокругљивање Војислављевих мисли. Он наставља Војислава и у његовим махнама, што најбоље показује Дучићева елегијска посвета Војиславу, о којој не вреди речи трошити. Он наставља и Војислављеву најјачу страну, уношење сликарског елемента у поезију. На први поглед и ту изгледа да он проширује Војислава, али при тачнијој анализи види се да није одмакао од елемената Војислављевих описа. Његов Христос, који плаче под разбојиштем, разликује се само у мотиву, не у духу од Војислављева *Анђела мира* и *Анђела туге.* Иста безбојност, иста безизразност, хладноћа, неосетљивост. Или на пр. Дучићева *Чежња.* У празној алеји, ноћу, на стази стоји Венера и дршће од љубавне чежње. На њу пада роса и она дршће. Ама у чему је та чежња? Песник који није заборавио споменути детаље на стази, „смоков лист" т. ј. одсуство смокова листа — што је потпуно излишно — нема ни једне једине речи која одаје чежњу. На крају песме на једанпут то и није чежња него — страшна љубав, којој је у песми још мање трага него и чежњи. Уметник сликар морао би кичицом изразити чежњу, а то је куд и камо теже него рећи само: Стоји гола Венера и дршће. Кад песник хоће да слика, он мора речима изразити оно што сликар изражава кичицом. А шта раде наши песници од Војислава па до Дучића? Њима реч не служи да изразе своју идеју, мисао, осећај — они ту идеју, мисао, осећај замисле прво у слици и онда без саучешћа описују шта се све на слици види. Шта значи то замењивање кичице језиком? И куда води то описивање осећаја речима, место изра-

жавања? Реч није кичица, она је нешто више од кичице. Ко њом замењује кичицу, тај јој побија вредност, тај одузима речи њен значај, често и њено значење.*) Није ни мало чудновато, што је у нашој најновијој поезији реч изгубила свој смисао. С превлашћу описног елемента превладао је и описни елеменат говора, превладала је неумерена, претерана употреба атрибута, епитета на штету музичког и логичког садржаја језика. Реч служи само слици. Други јој квалитети изгубили су вредност. Још музика речи нешто се и чува, али логика говора скоро је непозната особина: логички најнемогућније ствари стоје једна поред друге. Како је Војислав почео видети ноћу шарен цвет и зелен лист, тако дурги од звезда прави „златне рупе". Једнога *немир схваћа*, другог „мемла бије" из уздаха, у трећега поноћ звони и т. д. Том робовању слици последица је оно бескрајно алегорисање. Песник нигде скоро не говори непосредно из срца, из душе — често за то и не говори из срца, из душе, него је онда слика, алегорија првобитно — а осећај, мисао, идеја подешава се према том Консеквенције су тога правца — несварљивост Дучићеве „Домовине" и знатан део оних махна, које је г. Богдан Поповић потражио на Шантићу и од којих као што се види, пате и најлепше песме наших најмлађих песника. О том види и у мојим разматрањима о Војиславу у „Бранк. Колу" од прошле године.

Још једна фатална заблуда наше најновије поезије карактерише и ове песме, а то је оно вечно психологисање у стиху. Г. Недић истакао је као песничко правило — искреност. И песници наши свесно ил' несвесно, мисле да ће бити искрени, ако кажу све што осећају.[1]) Али то је погибаона тежња. Песник мора оно што осећа у песми, осетити и у души својој, али он не мора све што осећа казивати, он може ствари казивати које није осетио, које су биле у његовој фантазији, или у његовој страсти. Песник је пре свега другог творац; његово је у првом реду да ствара. Мислити да песник сме казивати само оно што је осетио, да мора бити искрен, значи хтети од ковачнице направити исповедаоницу. Према том захтеву Хајне не би био песник, јер се у његову искреност врло, и с разлогом, сумња. Ипак тешко ће се наћи бољи мајстор у краткој песмици од Хајнеа. Искреност може само открити, а не и заменити нити надокнадити унутрашњу празнину, недостатак уметничког надахнућа, стварања. И сам Хајне по кадшто досађује својим честим сновима. За многе је и Достојевски несварљив (види Schönbach-a: Ueber Lesen und Bildung) због оне силне, и у ситницама бездане психологије покрај све пророчанске видовитости његова Генија. Како тек мора бити кад се најнезнатнији осећаји аналишу и у бескрајност одуговлаче вечним нијансирањем. У Шантића има читав циклус песмица у којима се редовно понавља „суза" и „туга". Дучићу је омиљена љубавна сумња, демон сумње, „ханџар љубомора". Душа се цепка и сецка. Сваки осећај, често и умишљени осећај, аналише се већ само за то, што је осећај; сваком расположењу тражи се одушка — ма да би по некад боље било и прећутати га. То цепкање наравно води диференцирању. И ако песник не мора бити и драматик и епичар и лиричар — ипак велики песник не ће бити ни само елегичар, као што су наши најмлађи песници. Прави песник може бити само потпун, прави човек — а такав човек никад се не састоји само из елегијског Stimmung-a, него куд и камо више из енергије, рада.[2]) Тога у нашој најновијој поезији нема. Уметност стварања, ковања, канда се са свим заборавила и изгубила, јер за ту уметност ваља умети објективни свет обухватити у његову бивању, разумети га у неуморном мењању његова облика. То наши песници не умеју, што најбоље сведоче многе назови-баладе Јована Дучића и другова, које нису ништа друго до заоденут романтичком одећом, водњикави лиризам њихов. Али ако се лепа лирска песма може направити само од осећаја, добра балада не може се направити без извесне дубљине и ширине философског погледа.

И покрај свега тог има у Дучића лепих песама. Неки од његових „Јадранских Сонета" могли би свакога подичити, а и оне мисаоне песме одају добру културу. *Дњо'те се из праха, После много година*, неке љубавне у свом жанру надмашају просечне творевине. Према оном што је Дучић још пре годину две дана стварао — он је знатно корачио у напред. И у историји наше поезије ове песме, као и Шантићеве, покрај свих погрешака његових — јесу леп напредак према поезији оне поворке Бранкових и Змајевих имитатора међу којима је и један Мита Поповић могао изиграватн генија и који су још недавно пунили и „Јавор" и „Стражилово" и сву повремену белетристику.[3]) Дучић и другови имају поред махна и правих песничких врлина, док се код тих вршњака им из 80-тих година о врлинама не може ни сањати. Само што ова паралела одређује нашем модерним песницима и — вредност им.

И Дучић као и неки наши млађи песници има дара, који достиже често праву виртуозност — али је тај дар чак и у виртуозности својој — перцептиван, недостаје му она моћ непосредна стварања која одликује правог уметника. Њиховим делима корен и извор обично је изван њих у оном што су читали, видели, чули, од чега им је остао мање више дубок утисак. На Шантићу се и сувише познаје Хајне, на Дучићу Војислав и још непрекувана француска лирика. Они су у пуном смислу епигони. Али епигон једнога Гете-а као Хајзе, може и да се дичи својим епигонством. А како ће Шантић да се дичи следбеништвом својим, својим Хајнеизмом — кад му недостаје смисао за обимност Хајнеова духа, силног у свему, што је написао. И каква је Дучићу дика бити епигон онако неизређеног, непотпуног, крњег, половног узора као што је Војислав!

Да ли пак појава њихова предсказује нову зору наше поезије, као што се нада Г. М. Цар, или је то вечерњи одблесак, последњи просев једног песничког подневја које се гаси — нека будућност каже. Мени се чини да декаденти не навешћују поезију будућности и да су наши најмлађи песници много ближе декадентима него оним духовима који ће тек доћи и о којима време најзаоштренијих констраста у којем може да се роди и Толстој и Ниче може имати тек бледе представе.

Што се специјално Дучића тиче — мислим да ће још и даље коракнути и да ће сé отрести неутешне превласти Војиславове философије о пролазности, коју најбоље утерује у лаж сам живот, у свом вечном подмлађивању. Та нада управо ме је и натерала да будем оштар и немилостив. За сад остављам његове песме из руку с осећањем: Разумем и праштам, али не уживам. Оно што уздиже и оплемењује, нисам нашао. Хоће ли нам Дучић и то пружити?

Крушевац

Светислав Стефановић

*) Зар није чудновато, да се «Вече» сликара Јакшића не може насликати, — а вечерњи мотив несликара Војислава и Дучића може скоро дословно пренети на платно!

[1]) Овој појави није крив г. Недић, што је теоријски брани. Та појава одлика је модернизма, као аналитички роман у франц. и друге сродне црте.

[2]) Гете каже: Генија, то је вредноћа!

[3]) Кад се генији рађају, онда „просечни" обично немају велике вредности. Тек у времену, које не даје генија, могу и просечни чак — бити представнаци, вођи, узори.

Четрдесетогодишњица српског просветног рада Фотија Ж. Иличића. — Ако је икада у руци пишчевој требало перо да дрхти од узбуђења то је сад овом приликом, кад се писац ово неколико редака решио да обрати пажњу читалаца *Нове Искре* на ретку прославу коју је, 22. ов. м. прослављао стари глумац Г. Фотија Иличић. Четрдесет година, дакле читав средњи век данашњих нараштаја, прошао је, од како се слављеник тога дана кренуо трновитом стазом драматске вештине, освећене боговима старих Грка, — да на том путу скромним силама послужи народу свом, широм читаве домовине своје. Четрдесет година! Молимо читаоце да се за мало задрже на томе појму.

И у добру и у злу, и у здрављу и у болести, и обасут венцима ефемерне славе и извиждан можда који пут, и у успеху и неуспеху — стално, непоколебно, с пуно вере у вештину свога идеалног позива, корачао је изабраном стазом стари Г. Фотија. Ништа, ама баш ништа није било у стању да њега, одушевљеног свештеника у храму Лепога и Узвишеног, скрене са стазе којом је ишао. А кад стоји то, треба ли онда и даље ићи и тражити доказа о величини духовнога прегнућа којим је он задужио Србе све и свуда. И тамо, у оним најзабаченијим крајевима српским, у којима је некадања величина и слава српска још се самоодржавала у најблеђим успоменама и осветљавала се пламичком који тек што утрнуо није, — и тамо је са дружином својом допирао слављеник, да устајалу воду успомена народних усталаса и покрене.

А каква је успеха он, Г. Фотија, са својом дружином имао у томе? — Ми тврдо верујемо да ће некада, какав беспристрастан писац културне историје српскога народа у другој половини XIX века, међ оним невидимим лаворима који су и будили и одржавали и к вишему водили и име и свест српског народа, морати, ма и у последњем реду, записати име скромног радника Г. Фотије Иличића. А ако би се ма коме од наших драгих читалаца ова претпоставка наша учинила претераном, ми би га замолили да се само обазре око себе и потражи још кога од јавних радника наших, који би у прошлости својој имао да укаже четрдесет година историјскога делања на изабраном пољу рада.

Прослава Г. Фотијина од 22. овог месеца ретка је појава у нашем друштву и с њом никако не би смело да буде као што је, на жалост, било са многим прославама наших културних радника, т. ј. да се само забележи, да се о њој говори неколико дана и да то буде све. Та прослава треба да буде светла тачка на небу наших јавних радника. Нека на њу гледају не само они који су се позоришту посветили, но и сви они који су, ма на ком то пољу било, прегнули да подигну српско име, да залечују ране српског народа, којих је, тешко нама, тако много.

Ми верујемо да само тако радећи могу се млађи одужити и своме народу а и својим прегаоцима као што је Г. Фотије, који уз ово неколико наших речи нека прими и наша честитања и наше најлепше жеље. **П.**

* У последњем броју (за пр. годину) органа Парискога Друштва за Упоредно Законодавство („Le bulletin de la Société de Législation comparée“) оштампана је студија г. Léon-a Lamouche-a, капетана у генералштабу (у Angers-y), под насловом „Etude sur la justice militaire en Serbie.“ У овој расправи, која износи двадесет и шест страна доста збијеног текста, г. Lamouche говори о најновијим законима нашим о војном правосуђу, донесеним у последњој сесији Нар. Скупштине (у јануару пр. год.), а то су: *закон о устројству војних судова, законик о поступку војних судова у кривичним делима* и *војни казнени законик*. Студија је подељена у три дела. У првом делу изнесена је организација наших војних судова, у другом процедура, а у трећем реч је о кривичном законику војном. Студија је написана исцрпно са потпуним познавањем предмета који је у њој третиран. У осталом г. Lamouche се већ истакао и као војни писац и као публициста. У последње време објавио је једну своју студију о маћедонском питању, о којој је „Летопис Матице Српске“ донео врло леп реферат. У овој студији г. Lamouche-a има неколико страна у којима писац са великом симпатијом говори о Србији и о јуначкој борби њеној за ослобођење. Ми можемо бити само захвалношћу прожети наспрам људи који, као ово г. Lamouche, бар својим пером, када не могу друкчије, узимају у одбрану српску праведну ствар.

* Мађарски историчар Др. Лудвик Талоци објављује (како јавља Летопис Матице Српске) у *Budapesti Szemle* поједине огледе из прве књиге своје *Историје Босне*, која ће скорим угледати света.

* Српско Академско Друштво у Петрограду, на својој седници од 9. децембра пр. г., извршило је избор нове управе у коју су изабрани за: председника Јанко Спасојевић, правник; потпредседника Вој. Ст. Поповић, медицинар; тајника Милан Бошковић; благајника Алекса Јерковић; библиотекара Душан Коцић, студенти у Духовној Академији, У контролном су одбору: председник — Ђура Паунковић, сл. философије; чланови: Софија Љешевићева, медицинарка и Милан Живковић, ст. у Дух. Академији.

* У издању Београдске књижаре Е. Ајхштета изашле су *Слике из животињског царства*. Свака је слика у бојама а пропраћена било описом било згодном песмицом наших песника. Књизи је цена 2 динара, а намењена је за поклањање деци о великим празницима.

* На скупу руских инжињера и рудара, који је одржан месеца новембра у Харкову, изнео је Србин Приморац Г. Јероним Павловић Табурно свој пројекат за грађење железница које би преносиле само товаре. Овај пројекат згодно решава и ставља у изглед користи за рударство, шумарство и војску. Овом пројекту поклонио је с разлонарочиту пажњу и руски министар финансија, те се може гом очекивати да ће се и примити овај пројекат вредног и уваженог Србина. —

* Престао је излазити *Караџић*, једини српски лист за народни живот, обичаје и предања, који је под уредништвом проф. Тих. Р. Ђорђевића три године своју дужност часно вршио. *Караџић* није престао што не би било посла или потребе; *Караџић* је просто угушен српским немаром. Жалимо искрено што је до тога дошло, жалимо што се нико не нађе да листу оваквог програма у помоћ прискочи.

* *Nada*, илустровани лист босанске управе, јавља да је од ове године „докинула“ ћириловско издање, те ће од сада излазити само латиницом. Разлог је, што је за ћириловско издање било свега 34 претплатника.

* У суботу, 26. о. м., приказан је у Новосадском Српском Народном Позоришту *Горски Венац*. За позорницу га је прерадио А. Хаџић. Пошто је ова представа била у помен посмртне педесетогодишњице Његошеве, изведен је и *Пролог* (Л. Костића) и *Апотеоза* (Ј. Живојиновића). —

* Изашао је из штампе и већ је разаслат први свезак *Богословског Гласника*, часописа за православну богословску науку и црквени живот (Карловци, уредник протосинђел Иларион Заремски). *Богословски Гласник* излази у месечним свесцима од 4—5 табака. Годишња му је цена: за Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину 12 круна, а за остале земље 15 дин. у злату. —

* Из Загребачкога *Vienca* засебно је оштампан чланак шведскога књижевника Алфреда Јенсена *Bilješke o Gundulići i njegovu vremenu*. Ова је расправа прилог културној историји Дубровника, а допуна је већ раније објављеној опсежној расправи о *Осману* Гундулићеву. Поред овога, штампао је Г. Јенсен у бр. 24 (V, 2) *Српског Књижевног Гласника* (16. јан. о. г.) и чланак *Нобелова награда*.

* У Прагу је почела излазити у недељним свесцима велика збирка *Moderni autori slovanšti*. Како ће и колико бити заступљени српски писци, не знамо још, али ћемо о томе доносити белешке. У првом је свеску отпочет роман Максима Горког *Тома Горбејев*.

* У издању Бечке Академије Наука штампана је први део најновијег рада проф. К. Јиречека *Die Romanen in den Städten Dalmatiens währeud des Mittelalters*.

* Изашао је први број књижевног листа *Покрет* који уређују седморица наших великошколаца. У њему ће се штампати радови млађих и најмлађих српских писаца, али ће се (како проглас вели) поред таквих радова доносити и крепке врсте опробаних пера и створити на тај начин, лепа, занимљива и симпатична заједница између писаца с именом, који данас представљају литературу, и почетника на којима ће она једнога дана и остати. *Покрет* излази двапут месечно у свесцима од 3 табака а стаје на годину 12 динара или круна. Претплата се шаље власнику листа Раши Здравковићу, Студеничка улица бр. 41, а рукописи

Уредничком одбору *Покрета*, Васина ул. 8. — Младим и одушевљеним радницима желимо успеха и истрајности.

* Књижевни Одбор Матице Српске примио је за Летопис *Марко код Усуда*, одломак из епопеје *Косово*, од Др. Николе Ђорића. На оцени је: *Доситеј као педагог* од П. Радосављевића, *Из културне историје Срба уТурској XVIII и XIX веку* од непознатог писца, *Нејачићи* од А. Милчиновића, *Збирка народних загонетака* од С. Милеуснића и *Српски ускоци од М. Шпадијера*. —

* У Загребачкој Српској Читаоници држао је 20. јануара о. г. пенс. пуковник Симо пл. Богдановић-Синиша предавање *О Југ-Богдану, тасту кнеза Лазара*. Како *Србобран* јавља, предавање је било веома занимљиво и врло добро посећено.

* У фебруарском свеску словеначкога *Zvona* штампана је прва песма из циклуса Ц. Голара Iz bosanskega perivoja. Како је лепо испевана у српском народном духу, видеће се из овог нашег преписа:

Млад јунак за селом језди
ин клобук пространи носи,
за клобуком три переса.
Прво — солнце вечножарко,
друго — лунин сој је бели,
треће — роса јасночиста.
Жарко солнце за сироте,
лунин сој је за попотне (путнике)
ин за њиве чиста роса.
Њивице со за пшеницо,
а пшеница за колаче,
а колачи за девојке,
а девојке за јунаке.

Косовска епопеја. Кад сам један примерак свога састава под овим називом послао *„Бранкову Колу“*, очекивао сам да ће његово поштов. уредништво бар садржину састава приказати својим читаоцима, ако не би било вољно да пише опширнији реферат или критику. То се, мислим, могло с правом очекивати од једног par excellence патриотског часописа. У месте приказа, уредништво је пустило хрватског професора, г. *Б. Шурмина*, да о њему изнесе неке своје примедбе, или, како он сам вели, *„само нешто* уз ову књигу“. Мени је, у осталом, по вољи што се уважени г. Шурмин латио да пише, ма и „само нешто“ о мојој књизи, тим пре, што се зна да је он „имао довољно посла с народ. поезијом, а особито с косовским пјесмама“. и што се зна да је и он један од сарадника Брозових око уређења збирке *„Хрватских Народ. Пјесама“*, које је скупила и које од 1896. издаје Матица Хрватска.

После онога, што сам у саставу изнео о радовима Павића и Мартића на Косовској епопеји, интересно је да се види ма и узгредно мишљење г. Шурмина о томе.

Пређи ћу брзо преко замерке: да је „штета што г. писац није овде изријеком казао, како он себи помишља те народне пјесме (у XIII и XIV веку): да ли су те епске пјесме биле у онакој форми, какве их данас видимо и читамо... или су биле како друкчије састављене“. Кад се уочи циљ моме саставу, *„Преглед покушаја за састав народнога епа о бој на Косову“*, јасно је да расправљање питања о „форми“ најстаријих епских песама нема никакве непосредне везе с темом коју сам у саставу обрађивао. Замерка г. Шурмина само је лепа жеља да види и ту тему обрађену. Српски би књижевници, зацело, радо дочекали предлагачеву опширнију расправу о тој теми, за коју се толико интересује.

Прва је стварнија замерка код стр. 4. моје књиге, где се набрајају штампане песме о бој на Косову, и где „нема споменутих *пјесама из збирке Matice Hrvatske*“, које би, како г. Шурмин вели, „г. писцу подале какве такве грађе“. Ове су ми песме, доиста, биле непознате. Али, истину да кажем, мислећи о нацрту за састав Косовске епопеје, није ми долазило на ум да тражим материјала у хрватским збиркама најновијега датума. После примедбе г. Шурмина, ја сам у I књизи песама Матице Хрватске и нашао *шест* песама у којима су опевани разни Косовски догађаји; али, кад сам их пажљиво проучио, уверио сам се да, поред досадањих српских збирака народних песама, за састав Косовске епопеје нема никакве штете од неспоминања тих песама. Једно с тога, што у њима нема никакве нове „какве такве грађе“, јер обухватају оне Косовске догађаје, који су много боље и лепше већ опевани у песмама Вукове или које друге збирке српске. Друго, што у тим песмама има доста места по којима се може сумњати да су оне у најновије доба нарочито „преначињене“ (како би рекли Хрвати) према Вуковим и другим познатим песмама народним, те се у њима не находе само „прикупљени мотиви“ и „реминисенције“ из других Косовских песама, као што вели г. Шурмин. И треће, што се у тим песмама мало штеде српски осећаји, јер се, нпр., у најзнатнијој од њих („58. Бој на Косову“) за најславнијег народног јунака, Милоша Обилића, вели речима самога Вука Бранковића: да *није Србин („Јер је Милош* **од другог закона**“, стр. 264. стих 142.), па шта више, на четири се места изреком тврди да је Милош *„угарска катана“ !* (стихови 431., 426., 474., и 477.). За потврду свега овога донећу доцније, ради српских читалаца, опширнији реферат о овим песмама.

Узгред ћу овде напоменути, да је већ крајње време да когод од наших познавалаца народних песама, а на првом месту мислим чланове Академије, којима је поверено издавање Вукових дела, проговоре о овим „Хрватским Нар. Пјесмама“ које издаје Матица Хрватска, а које су прикупљене највише по српским крајевима (у Босни, Херцеговини, Славонији, Далмацији и др.). У колико сам разгледао само прву књигу „јуначких пјесама“, могу рећи да ће се ту наћи доста интересних ствари, које су карактерне за „братске“ односе српско-хрватске.

Даље, г. Шурмин вели да „не зна да ли је оно фалсификат што се у бугарштицама спомињу „угрска“ господа“, наводећи у потврду и називање Милоша „угарском катаном“ у песми, коју сам већ напоменуо, па додаје: „што по свој прилици није фалсификат у овој пјесми, како не држим фалсификатом ово име ни у старим бугарштицама“ Ови редови јасно издају г. Шурмина. Он се у том погледу (нек ми опрости за израз) идентификовао с Павићем. Овај се свесно користио једним фалсификатом (из бугарштице) да у својој Косовској епопеји доведе Мађаре на Косово као Лазарове „савезнике“, а г. Шурмин, такође свесно, иде још и даље, те „по свој прилици“ хоће Милоша да начини јунаком „другога закона“ и „угарском катаном“, не признајући ни то да је фалсификат!

Одиста су чудна ова наша браћа Хрвати! Бој на Косову био је специјално *српски* бој с Турцима, у коме уз Србе није било никаквог туђег елемента, па ни Мађара*); на њему је уз српскога кнеза изгинуо цвет *српских* јунака; на њему је пропало *српско* царство; са јуначке и славне пропасти Косово је за *Србе* тужна, али и славна успомена — светиња. Све то добро знају браћа Хрвати; па ипак, њихови књижевници Павић и Шурмин доказују да учествовање Мађара у бој Косовском није фалсификат, као што није фалсификат ни то, да је Милош Обилић угарска катана! Чудно, доиста!

Г. Новаковић је у својој критичкој студији (Годишњица II) довољно показао и доказао, да су „угрска“ (у место *српска*) господа у бугарштици прост фалсификат, што ће бити појмљиво и за свакога ко ту песму прочита. Уређивачи „Косовске Споменице“ (1899.) г. г. Љ. Ковачевић и П. Ђорђевић, који су ту бугарштицу штампали у низу осталих народних песама Косовских, исправили су поменути фалсификат. Што се то не свиђа г. Шурмину, који се ипак уздржава да изнесе своје разлоге против тврђења г. Новаковића, — непојмљиво је. Кад би Павић и Шурмин, или и ма који други Хрват, говорили о тим фалсификатима у народним песмама као о анахронистичким погрешкама, које су моглеући по сећању на доцнији долазак Мађара на Косово под Сибињанин-Јанком, онда би смо се могли лепо, као браћа, разговарати па, можда, и договорити. Али то нарочито неће Павић, а за њим ни г. Шурмин.

*) То потврђују сви историци српски, па и хрватски (Рачки). А сем поменуте бугарштице, нема ни помена о томе ни у једној народној песми ни предању.

После свега овога јасно се види, како изгледа оно јадиковање г. Шурмина, кад вели: „како ми најближа браћа не знамо, што у једном мјесту раде а што опет у другом“, и кад вели: да би „може бити било и томе помоћи уз мало више воље и занимања“. Камо среће! велим; али, да ништа друго не спомињем, поред горњих напомена само лепо се види: са колико су искрене и братске „воље и занимања“ к томе приступали браћа Хрвати.

Најпосле, г. Шурмин вели да му се „свиђа“ мој „приједлог за реконструкцију Косовске епопеје“, но да не мисли „да би ма каква данашња реконструкција постала *народном* епопејом“. Г. Шурмин не каже шта разуме под речи „народном“, што би потребно било кад је негира. Остајем при своме мишљењу: да скуп народних песама Косовских које је сам народ испевао, а које би се саставиле и уредиле у једну целину, без контроверза и с малим изменама ради хармониског јединства, не може бити друго до *народна* целина о Косовском бoју. Он вели даље: „Новија истраживања о нашој епској поезији опет готово не допуштају да би се она велика пјесма могла у народу раширити, како би изашла по Стојковићеву приједлогу“. Оно „новија истраживања“ употребљено је ваљда за то, да може лакше проћи и једна крупна нетачност о моме нацрту, тим пре, што се о садржини његовој ништа и не говори. Мој нацрт не претпоставља једну „велику пјесму“; напротив, у њему се врло јасно и види и каже: да то треба да буде зборник од *двадесет* посебних народних песама косовских, од којих „свака песма или одељак, треба да има заокругљену целину, с нарочитим почетком и завршетком“, да би се у свакој од њих потпуно очувао тип народне песме, и да у свима њима буду „заступљене све особине народне поезије“... (в. стр. 123).

Завршујући, г. Шурмин вели: „Свакако имамо да захвалимо госп. писцу, што је прибрао грађу о Косову (ваљда о Косовској епопеји?) — ма да би било сигурно лепше, кад не би било оних неких задјевица и потпуно критички све изведено“. Из ових редова, чини ми се, врло је провидно шта је г. Шурмина руководило за онакав приказ мога састава. Оне „неке задјевице“ могу се односити само на редове у којима сам говорио о безобзирности Павићевој, којом доводи Мађаре и Хрвате на Косово, којом издиже Лазарову војску на пола милиона, којом се љути што је „српска ексклузивност“ унела у српске народне песме речи „Србин“ и „српски“ (као нпр. у клетви Лазаровој)! Јесам ли ја ту имао право, нек оцене они српски читаоци, који су тај одељак мога састава прочитали.

Ср. Ј. Стојковић

А. Чехов: **Мужици.** С руског превео *Вељко Лукић—Новица*, свештеник. Чист приход намијењен је оснивању мензе *Српског Академског Потпорног Друштва у Загребу*. Загреб, штампа Српске Штампарије, 1901. — 8°, стр. 59. Цијена 70 потура.

Из Маћедоније о Маћедонији. Пише *Србин Србиновић — Војвођанин*. У Новом Саду, Српска штампарија Др. Св. Милетића, 1901. — 8°, стр. 27. Цена 50 филира или 50 п. д.

Старац Никита и његове три кћери. Приповетка *А. Сјетковог*. Превела с руског *Живана*. Београд, Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1902. М. 8°, стр. 61. Цена 30 п. дин.

Хоноре од Балзак: **Евгенија Гранде.** Роман. Превео с француског *Душан Л. Ђокић*. Са студијом о Балзаку, од Хиполита Тена. Београд, Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1902. — 8°, LVI + 306. Цена 2 динара.

Zemljopis Hrvatske. Napisali *Dr. Hranilović* i *D. Hirc*. Vlastitom nakladom pisaca. U Zagrebu 1901. Tisak Antuna Scholza. — Svezak 7. B. 8°, str. 193—224. Cijena 70 filira.

Аца Миловановић: **У борби за опстанак.** (Посвећено госп. Михаилу Павловићу, трговцу. Београд, штампано у штампарији С. Хоровица, код Просвете, 1902. — В. 8°, стр. 182. Цена 1 динар.

Покајање, покајнице и корота. Пише Јован Фил. Иванишевић (Сарајево). Сепаратни отисак из „Гласника Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини“, XIII, 1901, 4 (стр. 618—636). — Сарајево, Земаљска Штампарија, 1901. 4°, стр. 19. Цена?

Ђачки пријатељ. Збирка песама, прича, описа места, народних обичаја, пословица, загонетака, дечјих игара итд. Са сликама. Приредио српској деци *Мих. Ст. Ризнић*, учитељ. Издање Дворске Књижарнице Мите Стајића. Београд, Доситије Обрадовић-Штампарија Аце М. Станојевића, 1902. — 8°, стр. 96. Цена 0.60 дин.

Књиги Матице Српске. Бр. 3. **Цариградске слике и прилике.** Путописне црте од *Чеде Мијатовића*. У Новом Саду. Издање Матице Српске, 1901. — 8°, стр. 254. Цена је овој књизи: 1 круна и 50 пот.

Полканови мемоари. Приповетка из псећега живота. Написао *Никола А. Љејкин*. Превео с руског *Милован Ђ. Глишић*. Издало Уредништво „Ловца“. Београд, Милош Велики — Штампарија Бојовића и Мићића, 1901. — 8°, стр. 183. Цена?

Dubrovnik. Kalendar za godinu 1902. Godina IV. Dubrovnik. Izdanje i naklada Srpske Dubrovačke Štamparije A. Pasarića, 1901. — B. 8°, str. 220. Цена 80 пара. Поштом 1 круна.

Уздарје. Књига за одрасле. XXIV издање Учитељског Удружења. Приредио *Н. М. Чолаковић*, учитељ. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8°, стр. 124. Цена 0·50 дин. *Сав приход намењен је Санитетском Слагалишту.*

Радоје М. Домановић: **Краљевић Марко по други пут међу Србима. Данга. Воћа.** Београд, накладом Књижаре Вел. Валожића, 1901. Штампарија код „Просвете“ С. Хоровица. — 8°, стр. 65. Цена 50 п. дин.

Косовска Епопеја. Преглед покушаја за састав народнога епа о бoју на Косову. Од *Ср. Ј. Стојковића*. Прештампано из „Нове Искре“. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8°, стр. 125. Цена 1 динар.

А. Тијер: **Историја Француске Револуције и Конзулства и Царства.** Превео *М. М. Магдаленић*, резервни генерал и бив. професор Војне Академије. Део први: *Историја француске револуције*. Свеска III. Књига IX, X и XI. *Народни конвент. Жемап. Смрт Лудвика XVI.* Са 4 слике и једном картом. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8°, стр. 175. Цена 2.50 динара или круне.

Песме Петра Прерадовића. Са уводом, тумачем и речником. Издање књижарнице В. Баложића. Београд, Држ. Штампарија Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 156. Цена 1 дин. 20 п.

Ко није Ђемо Брђанин? Исправка туђе литерарноисториске погрешке. Написао *Андра Гавриловић*. Оштампано из „Кола“. Београд, Електрична Штампарија Петра Ћурчића, 1901. — В. 8°, стр. 16.

Дивљи човек Срочио *Сима Лукин Лазић*. Издање пишчево. Цена 1 круна или 1 динар. Загреб, Српска Штампарија, 1901. — 8°, стр. 128.

Смиље. Књига за младеж. Саставио *Саватије М. Божић*, учитељ. Друго увећано издање. Накладом књижаре Мите Стајића. Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1902. Цена 80 пр. дин.

Браће Грима: **Одабране приче.** Са сликама. Превео *Глиша Регнеровић*. I књига. 8°, стр. 156. Цена 1 динар. II књига. 8°, стр. 138. Цена 1 динар. Издање Двор. Књижарнице Мите Стајића. Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1902.

Статути Клуба Аматера Фотографа. Београд, Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1901. — 8°, стр. 15.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић* капетан мишина ул. бр. 8. Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 2. Београд, фебруара 1902. год. Година IV.

Нова Искра

БОЖИЋ

написала

Умберта А. Грифини

Ниска је ложница, у којој су била два реда малих, белих постеља, изгледала много дужа поред слабе светлости покривених лампа. Била је дубока тишина, као да је ова тужна и сурова соба била са свим пуста; међутим, на свакој постељи лежало је по једно болно дете.

Сви су спавали, сем једнога — Чезарина.

На црној таблици, утврђеној више његове главе на некој гвозденој мотки, било је кредом забележено:

„Број 24 — Чезаре Диоталеви — из Рима — година 8.

Одсечена му лева нога до половине бутине.

На посматрању.“

Малиша није могао да заспи, зато што му је велика хируршка направа за подизање покривача и за утврђивање ноге, ужасно досађивала, и пробудила у његовој души колико јаку толико немогућу жељу да промени свој положај.

Али је он ипак ћутао као заливен. — Разрогаченим очима гледао је без, икакве дубље пажње, на три беле постељице где су спавали његови другови у боловима.

Благо њима, кад могу тако мирно спавати! Њему је било грло суво, а дах му је пролазио кроз полуотворене уснице и на нос као неки ватрени пламен. Уши су му непрестано зујале, а крв му је бйла јако у жилама, по слепим очима и по врату. Како би му било драго кад би милосрдна сестра прошла да му да мало воде! Али он њу није звао, већ ју је непомично очекивао.

Међутим, у јадној грозничавој главици вијала се гомила разних слика: спомени од првога детињства, позната лица малих другара, обични појави из домаћега живота; све се то мешало, ређало једно за другим, укрштало се, сад неодређено и нејасно, а сад јасно и чисто, са чудним отисцима појединих ситница. По каткад је долазила детету на памет мисао, да је те ноћи Бадње Вече; али му није било могуће да на томе задржи своју пажњу, јер његова воља није владала његовом памећу. Међутим, болнику је падала тако тешко болька од одсечене ноге, да му се чинило е чује неке подмукле и подземне гласове који се мешају са свима успоменама што су му се по глави врзле, као каква огромна слика са многим појединостима, те се из свега тога извијала једина јасна жеља, да се што пре појави милосрдна сестра која би му пружила какав свеж напитак.

† Аћим Чумић.

Малишине очи биле су упрте на глатки бели зид, на црне крстиће обешене над сваком постељом, на мраморне сточиће утврђене у зиду међу свака два кревета, на којима би милосрдница стављала бочице разних лекова, чаше, судове с водом, нове завоје и друге потребне ствари. Али је у машти својој малиша видео нешто друго... Нарочито су пред његове очи јасно и упорно излазили на видик догађаји последњих дана, који су претходили судбоносносноме случају што га је довео у болницу....

* * *

. . . Био се упутио да купи тетки млека за десет пара... Сунце је улицом јако сијало. Неко га је зовнуо: „Хеј, Чезарино!“ он се окренуо; за њим су трчали и стигли га Тулијо и Амедео.

„Шта је?“

„Хајде с нама, хајдемо на станицу.“

„А шта ћемо тамо?“

„Шта, зар не знаш? Сад ће да стигне Краљ са Краљицом . . . Можда ће бити и галаме . . . На станици су берсаљери, већ су прошли. Похитај, чекаћемо те.“

Он се брже боље попе на степенице, и даде тетки судић с млеком. „Камо?“ запита га она.

„Да видим Краља!“ и на врат на нос истрчао је на улицу, а после са другарима на станицу . . .

Боже, шта је ту света! Нису могли ништа видети... Требало је ићи пред двор; тамо би се много боље видело... Затим су опет трчали. Ево их на улици Двадесетог Септембра; чувари реда не допуштају никоме да стоји пред дворским вратима, и тако се свет у очекивању, полагано таласа. . . Они су, међутим, опазили како су се нека друга деца испела на гвоздену ограду краљевскога врта. . . То је дивна мисао, те су с тога полетели и они тамо и испентрали се поред осталих. Ала је пријатно бити на врху ограде! Ту вам је нека гвоздена полуга о коју су се могли одупрети ногама, обгрливши рукама копља којима се полуга завршивала . . .

У гомили се чује велики шум и брујање:

„Ево их! Долазе!“

Два карабинијера довикују:

„Доле, окаченьаци!“

Али им Тулијо одговорио:

„Ухватите нас, ако можете!“ — и онда сви прснуше у смех . . .

Ено већ сјајних оклопника на вранцима, са богатом перјаницом на калпаку, која се лепршала око главе; са белим, до лаката дугачким рукавицама, са сребрним оклопом и голом сабљом која се у ваздуху блистала . . . И њему се, Чезарину, хтело да постане оклопником, кад порасте . . .

Ето кола, са четири дворске слуге у црвену оделу — и ево најпосле Краља и Краљице!

Како је Краљица лепа! Како се љупко смеши и љубазно се клања, час десно час лево, да поздравља свет! И сам Краљ отпоздравља свет, благонаклоно, по војнички... а цео сакупљени свет довикивао им је из свега грла:

„Живели! Живео Краљ! Живела Савојски дом!“

И Чезарино је из свега грла клицао:

„Живела Краљица!“ — а она је баш њега лепо поздравила . . . .

Шта се онда десило? Како је пао? Не зна. Он се само толико сећа да се од једном нашао простр на калдрми, и да је сакупљени свет око њега са саучешћем шапутао: „Сиромах!“ Једна је госпођа плакала. . . Затим га је некакав јавни чувар подигао и запитао:

„Да ли те боли?“ — Чим је стао на ноге, осетио је тако јак бол у левом колену, да је само једном јекнуо, и опет се срушио на земљу . . .

* * *

Боже, како је жедан! Како му се грло сушило! — Тетка никад није долазила, баш никад, да га посети... Само једанпут дошао тетак Карло, па му казао да му је жена болесна, и да уз то има код куће много посла . . . Шта ће сад да раде рођачићи? — Њих тетка заиста јако воли . . . Њега, међутим, никад није хтела трпети . . .

„Знаш да те храним из милосрђа? Десет динара болничких тй зацело поједеш, а ја морам још и да те одевам, разумеш ли?“ — Чудновато!

Зашто „болница“ плаћа тетки за њега десет динара месечно? . . . Ох, кад би могао да се обрне на другу страну! Како би то лепо било, кад би се могло живети овако у болници, а да га никако не секу! Овде дају јухе и млека, укусна, свежа млека, које гаси жеђ, и тако је добро за грло . . .

Сутра је Божић. Ко зна? Можда ће му дати више млека него обично . . . Сестра Магдалёна говорила је: „Молите се Богу, децо! Молите се миломе Исусу што ће се ноћас родити, нека вам учини милост, те да убрзо оздравите и да се вратите својима . . .“

Њему није баш ништа до тога стало, да се врати дома! Тамо су га тукли толико, и давали му да се храни остацима од свега, а увек су га презирали и грдили . . .

Исус . . . Ко зна какав је Исус! И како ли он то може да походи свуда и свакога, у једној јединој ноћи, а да се при томе не умори? Можда има велосипед . . . Али, ако је он тако мали, како може да иде на точку? Ах, да: можда му га окрећу анђели . . .

Њему ће лечник да намести дрвену ногу, али ова неће бити са свим права, баш као његова. Уз то — штаке! Шта ће да ради и како ће, кад порасте, пошто је хром?

— Ово му је питање сада први пут дошло у памет. Али се дете на њему није много задржавало.

„Исусе, Господе, буди ми милостив . . .“

Међутим, Исус не може поново наместити ногу коју је лечник једном одсекао!

Занимало га је питање: да ли ће Исус походити и болнице, те ноћи? Он би желео да га види и да му говори, на пример, овако: „Зашто друга деца имају мајку, а ја је немам? Дај ми мајку која би ме волела, мали Бого . . . Дај ми још и млека са колачима и једну неранцу . . .“

* * *

Најстарија милосрдница, коју су звали милосрдном матером, пролазила је кроз просторију, са свим тихо, са сестром Мадалёном, пажљиво погледајући на болесника. — Приближише су се Чезарину.

А. Васильевски

На Криму

„Зашто не спаваш, Чезарино? Да не желиш штогод?“

„Воде“ прошапта он.

— Милосрдна мати стави му руку на ватрено чело, а затим је нешто рекла сестри. Ова се тихо удаљила, а после мало тренутака вратила се са чашом; подигнула је главицу детету, и напојила га слатком водом која је мирисала на цвет неранџин. — Нагло је пио.

„А сад, малиша, заспи, и нека те Бог благослови.“

„Очекујем Исуса“ одговори дечко.

„Ако не зажмуриш, Он ти неће доћи“ тврдила је болничарка — а милосрдна Мати је још тише додала: „Ама, сестро, за њега . . .“

Затим се обе уклонише и убрзо се изгубише у ходницима.

— Сада је ова мисао о Исусу почела расти у његовој глави, и ускоро потисла све остале. Зажмурео је, и осетио да му је лакше — ухватио га је тежак сан, те заспи.

Дин-дон-дан, дан! Дин-дон-дан, дан!

Звона целог Рима весело су зазвонила, са свих његових 365 цркава, у поноћној тишини.

Родио се! Родио се!

Дин-дон-дан, дан! — Мир на земљи, слава на небесима! Родио се утешитељ, родио се спаситељ!

Развеселите се, искупљени људи!

. . . . . .

Чезарино се пробуди, отвори очи, па их одмах затим затвори.

Двојица, тројица између болесника превртала су се по креветима, стењући и уздишући.

„Је ли већ свануло?“ запита гласно један од њих.

„Пст!“ утишивала је сестра Мадалѐна, која је на овај разговор дотрчала из друге одаје, из бојазни да се не пробуде остали болесници. Она је сама остала да пази на две ложнице — остале калуђерице биле су сакупљене у капели, на служби Божјој, која је на овај велики благдан много дужа него обично.

Опет наступи тишина.

Чезарино, пак, није више могао заспати: звона су га тако узбудила! Сваки њихов звук падао му је као ударац у мозак. Трудио се да сакрије главу под покривач, али у томе није успео, те затвори уши длановима.

Весело звоњење одавна се свршило, а њему се чинило као да га још чује; најзад спусти ручице на јорган, збуњен и уморан.

Христос се већ био родио . . .

У души његовој беше празнина; тешка, ужасна празнина; изгледало му је да види у себи велики мрак, и као да се из тога мрака морало нешто појавити . . . Шта? Није ни сам знао — али он је „то“ очекивао, неспреман да ухвати тачну мисао, док је срдашце његово јако куцало од тешкога страха.

На једанпут му се учинило као да је неко поред њега. Уздрхта, а затим остаде непомичан. И ако је био затворених очију, ипак му се чинило да види неку женску прилику која се све више наслањала на његову постељу . . . Ко је то могао бити? Никако болничарка; свакако нека друга . . . Он сад није више дрхтао, није се више плашио; само је јако желео да дозна ко је та жена.

Загонетна се прилика наслони нежно, љубазно на малишу, и погледа га умиљатим осмехом. Тај му је осмех дошао тако добро, да му се учинило као да се и сам насмешио . . .

Он је јасно и тачно видео сенкине очи: два крупна, лепа, умиљата ока, пуна љубави и доброте; њено лице, међутим, изгледало му је застрто неким особитим сјајем, као неком неразговетном белином, те и ако га није могао добро видети, осећао је да је морало бити лепо.

„Она“ му је говорила, тихо, благо, готово шапућући.

„Ја сам мајка деце која мајке немају . . . ја сам мајка несрећне сирочади, коју нико не милује . . .“

„То је Богородица!“ мислило је дете са осећајем радости помешаним са побожним страхом.

„Никога нема који би те волео; ја те ево волим... Спавај ми, Чезарино, ја ћу и на тебе мислити. . .“

Нежна се сенка опет слатко насмеши.

Чезарино је видео два дивна, права материнска ока, бело и чисто чело, слатке румене усне — а затим се поново осети усамљен.

Али у његову срцу бејаше нека мирна радост, а учинило му се као да му је и по целом телу много лакше.

„Да, то је јамачно Богородица, али јој ја познајем лице . . . већ сам га негде видео . . . ах, да, Краљица!“

Ова мисао намах постаде тачна и јасна. Задовољан и блажен он је наново заспао.

* * *

Тога су јутра дошли многи сродници на разговор са малим болесницима.

Сваки од њих имао је посете: један матер, други оца, трећи браћу, те се тако у тужној болесничкој ложници извијао неки дах свечаности и весеља.

„Срећан Божић! Христос се роди! Срећан Божић!“

Уобичајена честитка летела је са свих страна, од болесника здравима, од здравих болесницима, добивши, на томе месту, неки особити израз.

Све је то била права сиротиња, па ипак нико није дошао празних руку, но је свако донео по какав мали дарак болесницима: неранџе, мандарине, посластица, колача, јаја . . . Калуђерице су се журиле да одузму посластице и срдиле су се на сроднике: „Зар не знате да лечник то не допушта? Баш хоћете да му покварите стомак? Не брините се ви, даћемо му све чим се буде опоравио.“ — У одговор, гости љубише сестре у руке.

— „Молимо вам се, сестро, за ово јадно створење Божје.“

Али би се по нека мати помало насмешила да би обрадовала децу, и ако с плачем у грлу.

Тужно је то, заиста, гледати празно мало место за столом, кад буде време великога Божићњег ручка, и знати

да је јадно дете тамо на постељици, да проводи Божић у болници!

Али таква је Божја воља!

Чезарино је све посматрао, блед и ослабљен после јаке ноћне грознице. Нико није дошао к њему, нико му неће донети ништа, нико га неће помиловати, нити пољубити; он је то добро знао.

Ипак је погледао с помало зависти, и ако без мржње, на своје суседе, како их њихове матере лепо негују и милују, те му је изгледало као да су, радосни, заборавили на све своје болове.

Њега је, на против, јако болела одсечена нога; много га је мучило лево колено, и ако га више није било. Али малиша ипак није плакао. Плакао је, дабоме, првих дана; а пошто му је господин лечник био приметио оштро: „Човек не треба да плаче“, он није више смео то учинити; а кад би га нога јаче заболела, он би стегнуо чврсто усnице, затворио би очи, па би трпео ћутећи.

Мати бистрога Сандра, његовога суседа с десне стране, примети тешку самоћу малога болесника.

— „Какво имају срце твоји, сиротане мој, кад те овако сама самцита остављају, и то на Божић!“

— „Никада му не долазе,“ одговори јој син.

— „Ако; ипак и ти треба да добијеш свој Божићни дар! — настави она. — Сирота сам, али тако што не могу очима гледати!“ И узбуђена, ова добра жена узела је са кревета свог сина једну из седам осам неранђа што му их бејаше донела, и пружи је нахочету.

Чезарино јој захвали својим уморним пађеничким осмехом, а она помилова руком бледи му образ.

Женина рука бејаше груба и жуљевита, али њено миловање — прво у његову усамљеничком животу — било је детету пренежно и слатко.

„Ја, знате, веома волим вашега Сандра — рече јој тада — а ноћу, кад не могу да спавам, слушам да не плаче, да бих одмах могао позвати сестру Мадалёну...“

Узбуђена мати га пољуби у чело.

„Нека те благи Бог излечи, синко!“ и врати се своме сину.

* * *

Сада је Чезарино био баш задовољан и весео, јер је добио неранђу, пољубац и био помилован.

У тај мах чу се први звук звона. Кад трећи пут зазвони, требало би да су већ сви отишли из болнице.

Затим је отпочело поздрављање и растајање. Али ето, из друге ложнице, зачу се од једном јак и весео шум, помешан с усклицима од радости и изненађења.

„Шта то може бити?“ питали су се међу собом сродници.

У собу уђоше две калуђерице, које су једва носиле једну велику покривену корпу, док је не спустише у пролазу између постеља. С њима је ушла и милосрдна мати.

Малишани се поиздизаше на својим креветима, опруживши врат да би што видели; старији, пак, окренуше се сестрама, као да би нешто хтели упитати.

Овлада нема тишина, док је не прекиде милосрдна мати:

„Хвалите Бога! Он није заборавио јадну болну децу... Он је био невидљиви покретач нежнога и милостивога дела... Децо моја, вама Краљица шаље Божићне дарове, и жели вам оздрављење!“

Затим отвори корпу, и поче раздељивати дивне играчке... Весео хор захори се по ложници: малишани гласно узвикнуше од радости; двојица, тројица искочише са својих постеља и дотрчаше сестрама...

Њихови сродници непрекидно благосиљаху Краљицу са сјајним сузним очима, и ватреним образима од задовољства.

Иларион Руварац

— „Живела наша Краљица?“ снажно узвикну неки човек, који је превладао над општим шумом.

— „Живела Краљица!“ понављаху сви.

Чезарино, подупрвши се на лактове, покуша да подигне главиц укако би ма што и сам видео — али га је његова жалосна утега принуђавала да остане полеђушке чак и у овоме тако свечаном тренутку.

Онда му се приближи сама милосрдна мати, и спусти му у наручје једнога дивнога најаца, обучена у саму свилу, и малу армонику.

— „Јеси ли сад задовољан? — упита га. — Видиш да је Краљица и на тебе мислила?“

— „Ох! — прошапта малиша са срећним осмехом, који му је разгалио свенуло лице, док му велика

радост руменилом осу бледе образе. — Она ми је заиста и рекла, ноћас, да је мати деце која матере немају!“

Али га милосрдна мати није саслушала, а поред тога нико и не обрати пажњу на њега.

Звоно је зазвонило и по трећи пут, али по ложницама трајаше још весели жагор, а на свим лицима огледао се осмејак радости.

Краљичина милост овладала је, у томе часу, и мукама и боловима.

ПОД ЗАСТАВОМ

БЕОГРАДСКОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА

У Дубровнику 14. јуна 1893.

Ах, ал' би лепо и дивно било,
Кад би се тако свакада вйла —
Када би своје тробоје мило
Над целим Српством на свагда свила!

Гле, како дршће, на даху зрака,
Па се повија, витка и смела,
Као да здрави Срба јунака —
Па је радосна, сретна, весела.

Кићанке своје љупко спустила,
Па их о српска бије рамена:
Часом додира Зечана чила,
А час Србина из Сланкамена.

Часом тек такне Которске синке;
Час дичне Србе из Подунавља;
Час Херцеговке, час Далматинке —
К'о да их зове, да их поздравља.

А данас нема у вису мира,
Међу лепојке на ниже поље,
Па их по лицу руменом дира —
Докле заставник крај њих не прође.

Али и тада, к'о витез хрли,
Удара на траг — не може ино —
Као да још те жели да грли
Лабудско грло Дубровчанкино.

И сваком мила застава дивна
— Сваки је Србин радосно гледи —
А преки Бокез, пун бола кивна,
Ведро је гледи ал и — побледи.

Као да мисли, да час већ стиже,
Да свуд по Српству труба затруби,
Па јој се тиче све ближе... ближе...
К'о да би хтео — да је пољуби.

Заставник ходом поносним ходи,
А стег с висине Српство сазива,
Те му све хита — свакоме годи,
Да у српскоме стегу уживa.

Дуго су Срби под њиме ишли,
Дуго су под њим занети били —
И Гундулићев спомен обишли,
И стег, над њиме, смело извили.

И он је првог, свечаног, дана
Под српским стегом прослављен био. —
После, сред Срба са свију страна,
И сред Цетиња дично се вио.

*

Раста се Српство на четир' стране
— Раста се срца сретна и сетна —
Да чека боље, жељене дане,
Кад неће бити Срба несретна.

А стег се свио у свилном руху,
Да чека Марка, да се пробуди,
Да даде маха јуначком духу,
И да све Српство собом узбуди.

И тад ће Срби, са светим стегом,
Уз јеку громког, бојног усклика,
Потећи, опет, морем и брегом,
Да се ижљубе сред Дубровника.

† **Вл. М. Јовановић**

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

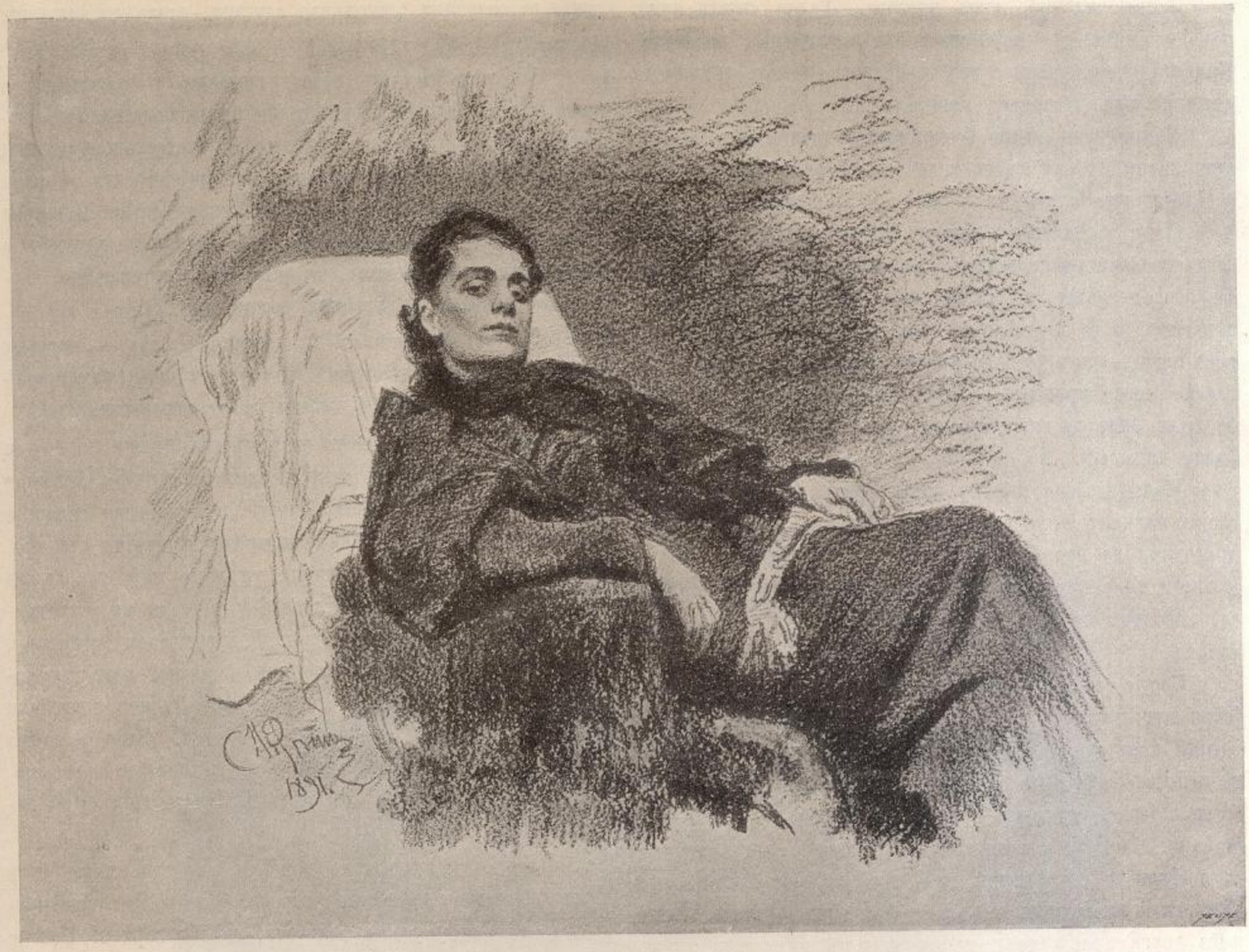
(НАСТАВАК)

II

Адлерова је историја чудна, као и сам што је.

Кад је свршио основну школу (у коју је ишао заједно са данашњим пастором Бемеом), Адлер научи ткачки занат, и у двадесетој је години имао добру надницу. Још онда је био то момак црвена лица, снажан, по изгледу неискусан, али у истини досетљив и окретан, а могао је радити за неколицину. Шефови су му били задовољни, ма да је имао једну рђаву страну: волео је лумповати.

Сваки је празник млади Адлер морао провести у каквом месту за забаву, у друштву другова и жена, јер је имао много љубазница. Ишло се по каруселима, љуљало се, пливало, јело преко мере и пило још више, а Адлер је био вођ. Банчио је тако страсно, уживао с таком ватром,

И. Рјепин

Елеонора Дузе

да је понекад застрашавао и само своје друштво. Али је радним данима радио тако исто ватрено.

Био је то снажан организам у коме су играли само мишићи и нерви, а душа спавала. Адлер није волео читати, уметности није разумевао, чак ни певати није умео. А морао је трошити нагомилану снагу, и чинио је то не држећи се ни границе ни мере.

Од људских осећања у њему је господарило једно једино: завист према богатима. Слушао је да у свету имају велики градови, а у њима лепе жене које се могу љубити уз шампањско вино, у салонима који бљеште од злата и кристала. Слушао да богаташи путују по планинама на којима се може врат сломити или умрети од умора, и — чезнуо за тим планинама. Кад би он био богаташ, морио би седленике; купио би лађу и на њој вршио службу мрнара; обишао би цео свет од екватора до полова; јурио би на разбојишта и купао се у људској крви; а уза све то — пио би и јео што је најбоље, а водио читав харем.

Али шта му вреди мислити на богаство, кад је трошио целу зараду и још се задуживао!

У то се време деси чудан догађај.

У једној згради фабрике, у којој је радио он, појави се пожар на другом спрату. Радници су побегли, али не сви: две жене и један дечко остали на четвртом спрату, а опажени су тек онда кад су из свију нижих прозора лизали пламенови.

На могућност спасења нико није ни мислио, те можда због тога власник фабрике и викну радницима:

— Триста талира ономе који их спасе!

У гомили наста још већи жагор и мување. Наста саветовање, подстрекавање, али нико није спасавао жртава које пружаху руке онима на земљи, и очајаваху од страха.

Из гомиле изађе Адлер. Заиска дугачко уже и лествице с кукама. Опаса се ужетом и пође огњу.

Гомила заћути, не појимајући како ће се Адлер попети на четврти спрат и на што ће му уже.

Али он је знао како. Закачи степенице за широку ивицу првога спрата и успуза се као мачка. Стојећи на њојзи прво закачи степенице за ивицу другога спрата, и часком се обре тамо. Пламен му је смудио косу и одело, густи је дим око њега, као огртач; али се он пео све више, висећи над огњем и пропашћу, као паук.

Кад се дохвати четвртога спрата, гомила кличе: ура! и запљеска. Адлер закачи степенице за ивицу крова и, с непојмљивом лакоћом он, незграпан и тежак, изнесе редом јадне жртве на кров.

Један зид није имао прозора. Адлер спусти туда, помоћу ужета, оне које спасе, па и сам сиђе, последњи. Кад стаде на земљу, осмућен, обливен крвљу, гомила га диже на руке и понесе, кличући.

За ово дело, скоро беспримерно, доби Адлер од власти златну медаљу, а од власника фабрике боље место и обећаних триста талира.

Тада у Адлерову животу настаде преврат. Видевши се господарем овако велике суме, осети љубав према новцу. Не због тога што га је зарадио излажући се смрти, не зато што га је подсећао на оне којима је спасао живот; него зато — што је било триста талира! . . . Како би се славно могло провести за ову гомилу новаца . . . Колико би боља била пијанка за хиљаду талира, и како је већ близу хиљаде! . . .

Новац изазва у њему нову страст. Адлер се одрече својих навика: постаде тврдица и каматник. Поче да зајми друговима на кратак рок, али на велику камату; а како је поред тога много радио и брзо напредовао, имао је после неколико година не три стотине, него три хиљаде талира!

Све је то чинио с намером да се, кад скупи већу суму, један пут проведе као богаташи. Али кад сума порасте, одреди нову цифру и тера до ње истом упорношћу, којом и пређашњој. У овом примицању к идеалу, који је имао бити највеће уживање, Адлер мало по мало изгуби то осећање. Своју је огромну снагу трошио у раду, отресао се пређашњих снова и мислио је само на једно: на новац. Неко га је време сматрао само као средство, видео је иза њега други циљ. Али постепено и тога нестаде, и сву му душу испунише две жеље: рад и новац.

У четрдесетој години имао је већ педесет хиљада талира, скупљених крвавим трудом, упорношћу, необичном умешношћу, тврдичењем и каматом. У то се време преселио у Пољску, где индустрија, како је слушао, даје велики проценат. Ту основа малу фабрику тканина, узе жену с великим миразом која, родивши му јединца Фердинанда, умре, — и поче ићи цифри од милион рубаља.

Нова се отаџбина указа Адлеру правом обећаном земљом. Он, испечен у ткачком занату и течењу новаца, нађе се међу људима од којих су једни пристали да се варају зато што нису имали новаца, други зато што су лако до њих дошли и што су их имали и сувише; једни зато што нису имали памети, а други баш зато што су мислили да је имају. Адлер је презирао друштво које није знало најпречих економских принципа и није имало снаге да се бори против њега; али, познавши прилике одлично, умео их је употребити у своју корист. Имање је расло, а свет је мислио да срећноме фабриканту, поред зараде, долазе из Немачке некакви новци.

Рођењем Фернандовим у дрвеном се срцу Адлерову пробуди осећање неограничене очинске љубави. Сироче новорођенче носио је он на рукама, често и у саму фабрику, где се често, уплашено хуком, заценьивало и модрило од плача. Кад одвркну, отац му је испуњавао све жеље, обасипао га колачима, опкољавао слугама, давао му златнике да се игра.

У колико се дете више развијало, у толико га је више волео. Играње га је Фердинандово подсећало на његово детињство, изазивало му у души неке успомене давних осећања и снова. И сад је Адлер, гледајући сина, мислио да ће се он место њега проводити по свету, да ће он извући праву корист од богаства, да ће он испунити угашене а негда онако ватрене жеље, за оним другим путовањима, скупоценим гозбама, несигурним подузећима . . .

— Само док порасте — мишљаше отац — продаћу фабрику па ћу се кренути с њим у свет! Он ће се проводити, а ја ћу пазити и чувати га од опасности.

Пошто човек не може дати другима више но што и сам има, и Адлер је дао сину гвоздени организам, физичко здравље, егоистична начела, имање и неодољиву склоност ка уживању; али не разви у њему племенитијих осећања. Ни отац ни син нису појимали уживање које долази од правичности, нису осећали лепоте у природи ни у уметности, а обојица су презирали свет. У друштвеном организму, у коме сваку јединку, свесно или несвесно, везују хиљадоструке везе симпатије и осећања, њих двојица нису били ничим везани, били су потпуно слободни. Отац је волео новац више свега, а сина више новца; и син је волео оца, али је волео много више себе и оне предмете који су му задовољавали жеље.

Иначе је деран имао домаћих учитеља, ишао је у школу и дотерао до шестог разреда. Научио је: неколико језика, играти, укусно се одевати, лепо говорити. Био је љубазан кад га нико није дражио, духовит, а новац је оберучке просипао. С тога су га волели, ма да је, дубље улазећи у ствар, Беме тврдио да деран мало зна и да је на рђаву путу.

Фердинанд је већ у седамнаестој години био Дон Жуан, у осамнаестој истеран на свагда из школе, у деветнаестој се неколико пута коцкао, а једанпут изгубио скоро хиљаду рубаља, и најзад, у двадесетој години, отишао у иностранство. Тамо је, поред крупне суме коју му је отац био одредио, направио дуга око шесет хиљада рубаља, и на тај начин, додуше мимовољно, био узрок те је у фабрици заведена *ушгеда*, за коју су их обојицу, и оца и сина, проклињале стотине људи.

За време двогодишњег одсуства од куће Фердинанд је прошао скоро целу Европу. Пео се на Алпијске ледене брегове, био на Везуву, једанпут се возио и балоном, чамао неколико недеља у Лондону, у коме су куће од црвене опеке а недељом нема забава. Али је најдуже и највеселије провео у Паризу.

Оцу није писао често. Међутим кад год би му какав силнији утисак продрмао челичне живце, писао би о томе оцу до најмањих ситница. Стога су његова писма бивала Адлеру прави празник. Стари их је фабрикант прочитавао небројено пута, уживао у сваком изразу, јер је осећао да сваки ускрсава у њему давнашње и ватрене жеље.

Возити се балоном, завиривати у вулкан, играти у канкану од хиљаду пари по пребогатим париским салонима, купати жене у шампању, добијати или губити једном картом стотине рубаља: зар то нису били идеали његовога живота, зар их то није и надмашало? . . . Писма су Фердинандова била као одјеци његове властите младости и будила у њему, место заноса за који је био и сувише стар, ново, дотле незнано осећање: раздраганост.

Кад би читао описе пирова, писане одмах, под упливом првих утисака, у његовом се суровом и реалном мозгу јављало нешто налик на поетски занос. По некад би видео оно што чита. — Али је часком нестајало привиђења, поплашених ритмичном луном стројева и треском разбоја.

У Адлера је сада била само једна жеља, нада, вера: скупити милион рубаља готовине, продати фабрику и с целом масом новаца отићи у свет, заједно са сином.

— Он ће уживати, а ја ћу гледати!

у ходник, пред кућом, лица као и обично апатична и безизразна, ма да нестрпљиво погледаше у сат.

Била је жега. У дворишту се мирис резеде и багрена мешао с оштрим задахом дима. Сталној хуци фабрике одговарао је писак машине. Небо чисто, ваздух миран.

Адлер је брисао знојаво лице и сваки час мењао место на гвозденој клупици, која је при сваком покрету шкрипала, као од бола. Стари фабрикант не руча данас у дванаест, и не пи пива из великог бокала са оловним поклопцем, као што је чинио свакога дана већ тридесет година.

Око једнога сата по подне уђоше у двориште лака кола с Фердинандом и — празне таљиге.

Фердинанд — беше то висок, помршав али крупан младић, плав, отворено плавих очију. На глави му шкотска капа са две пантљике, а на леђима лак, широк огртач с пелерином, без рукава.

Русман, златоносно брдо у Србији

Пастору Беме-у се није ни најмање свиђао овај програм, достојан развратних стараца Содомских, или Царства Римскога.

Кад будете исцрпли сва уживања и сав новац, шта ће вам остати? . . . питао је Адлера.

— Ех! Оволики се новци не исцрпљују лако — одговарао је фабрикант.

III

Одређен је дан Фердинандова доласка.

Адлер устаде као и обично у пет изјутра. У осам попи каву из велике порцуланске шоље, на којој је плавим словима било написано: *Mit Gott für König und Vaterland*. Затим обиђе фабрику, а око једанаест посла на станицу лака кола за сина и таљиге за ствари. Онда седе

Кад га виде Фабрикант, исправи се онако огроман и ширећи руке завика:

— Ха! ха! ха! Но, како си, Фердинанде?

Син искочи из кола, дотрча у ходник, загрли оца и пољуби га у оба образа, говорећи:

— Зар је овде било кише, те сте завртули ногавице?

Отац погледа у панталоне.

— Како овај обешењак мора све да види! — помисли. — Ха! Ха! Ха! Но, како ти? . . . Јохане! Ручак!

Узе од сина огртач и путничку торбу, и понуди му руку, као дами. Улазећи у предсобље, баци још једном поглед у двориште и запита:

— Што су таљиге празне? . . . Што ниси узео ствари са станице?

— Ствари! — одговори Фердинанд. — Ви мислите да сам се оженио па носим куфере, корпе, кутије?... Моје ствари стају у ручну торбу. Две кошуље: у боји за пут и бела за салон, фрак, прибор за тоалету, машне и неколико пари рукавица — то је све.

Говорио је живо, гласно, смејући се. Стеже неколико пута оцу руку и настави:

— Како сте ви оче?... Чуо сам да славно зарађујете на платну и димиту?... Него седајмо!

Ручаше брзо, куцнуше се чашама, и пређоше у очев кабинет.

— Морам овде завести француски начин живота, а пре свега француску кујну — говораше Фердинанд, палећи цигару.

Отац одмахну руком презриво.

— На што нам све то! Зар је код Немаца рђава кујна?

— То су свиње!...

— Ај? — окрете се старац.

— Кажем да су Немци свиње — продужи син, смејући се. Ни јести, ни уживати...

— Но!... упаде отац — а шта си ти онда?

— Ја? Ја сам човек, космополита или грађанин света.

Што му се син називао космополитом, мало се тицало Адлера, али овако безобзирно увршћивање Немаца у ред нечистих животиња жацну га.

— Мој Фердинанде, ја сам мислио да ћеш се за оних седамдесет и девет хиљада рубаља *немачких*, које си страћио, мало опаметити.

Син баци цигару у пепељару и скочи оцу око врата.

— Ах! Красан сте ви отац! — кличе, љубећи га. Овамо!... Уши усправљене, лице чврсто...

Зграби га за руку, одвуче на средину собе, исправи као војника и настави:

— С таким прсима!...

Потапша га по прсима.

— С таким мишицама?...

Уштину га за мишицу.

— Кад бих имао младу жену затварао бих је од вас под девет брава. И ви поред тога имате одважности да исповедате начела која се на читаву миљу осећају?... Нека иду до ђавола Немци са својом кујном! И то ми је симбол достојан века и људи одиста силних!

— Лудаче! — пресече га отац, мало одобровољен. А шта си ти, кад ниси више немачки патриота?

— Ја? — одговори с претворном озбиљношћу Фердинанд. Ја сам овде — пољски индустријалац, међу Немцима — пољски племић: Адлер von Адлерсдорф; а међу Французима — републиканац и демократа.

То је било Фердинандово здравље с оцем, и то је духовна добит, купљена у иностранству за седамдесет и девет хиљада рубаља. Младић је научио толико да је у свачему умео наћи оно што омиљава живот.

Истога дана отац и син одоше у посету пастору Бемеу. Фабрикант му представи Фердинанда као поправљеног грешника који је упропастио много новаца, али је за то стекао искуства. Пастор срдачно загрли своје кумче и светова му да пође трагом његовога сина Јозефа, који непрестано ради и радиће до смрти.

Фердинанд одговори да једини рад даје човеку разлога да буде у друштву, и да је он до сада био ветрењаст стога што је младост провео у народу који је чувен са лакомислености и нерада. На завршетку додаде да један Енглез ради за два Француза или три Немца, и да због тога он, Фердинанд, у последње време веома поштује Енглезе.

Стари се Адлер веома зачуди озбиљности, искрености и снази начела синовљевих, а Беме примети да младо пиво мора да преври и да корисна промена, коју својим искусним оком види у Фердинанду, вреди и више од седамдесет и неколико хиљада рубаља.

После тих свечаних разговора пастор, жена му и пријатељ заседоше уз боцу Рајнскога вина и поведоше разговор о деци.

— Знаш ли, драги Готлибе — говораше Беме — да почињем да се дивим Фердинанду. Од онога, право да ти кажем, ветропира изашао је, како видим, прави муж, verus vir. Суди о стварима зрело, има самопоуздања, начела су му здрава...

— Сасвим је тако! — потврди пасторовица — он ме сасвим подсећа на нашега Јозефа. Сећаш ли се, оче*), да је Јоза прошлога распуста говорио о Енглезима баш то исто што и Фердинанд? Мило дете!

И добра, сува жена духовникова уздахну, поправљајући струк на црној хаљини која је, изгледа, шивена у нади на већу гојазност.

За то се време Фердинанд шетао по врту с лепом Анетом, осамнаестогодишњом ћерком Бемеових. Знали су се од детињства, и девојка срдачно, чак мало и сувише ватрено, поздрави давно невиђеног друга. Шетали су скоро читав сат, али како беше жега, Анету сигурно заболи глава те оде у своју собу, а Фердинанд се врати у друштво старих. Овога је пута говорио мало, био нерасположен, чему се нико не чуђаше (а најмање пастор и жена му), јер се зна да је младићу милије друштво лепе девојке него најљубазнијих стараца.

Кад се Адлери вратише кући, Фердинанд рече оцу да мора сутра ићи у Варшаву.

— Зашто? — зачуди се отац. Зар ти је за осам година кућа огадила?

— Ни најмање! Али помислите, оче, да ми треба рубља, одела, па и кола у којима бих похађао суседе.

Али оца не задовољише ови разлози. Рече да ће у Варшаву ићи газдарица за рубље, а за кола он ће писати познатом му фабриканту. С гардеробом је било мало потеже, али ипак би решено да се кројачу пошаље фрак и према њему да се узме што треба.

Фердинанд постаде још нерасположенији.

*) Код Немаца, чим муж и жена имаду дете, жена зове мужа оцем, а муж жену мајком.

— Имате ли бар једнога јахаћег коња у штали?

— Што ће ми? — одговори фабрикант.

— Знам, али ја га морам имати, и надам се да ми то бар нећете одрећи . . .

— Разуме се.

— Одмах бих сутра ишао у варош, да видим да који племић нема добра коња на продају. Држим да ми ни то нећете ускратити.

— Наравно.

Сутра дан, већ у десет сати изјутра, Фердинанд оде у варошицу, а после неколико тренутака у дворишту се појави Беме са својим чезама и коњићем. Пастор је изгледао необично узбуђен, улете у собу. Део лица између кратких зулува и дугачкога носа био је веома црвен.

Чим угледа Адлера, узвикну:

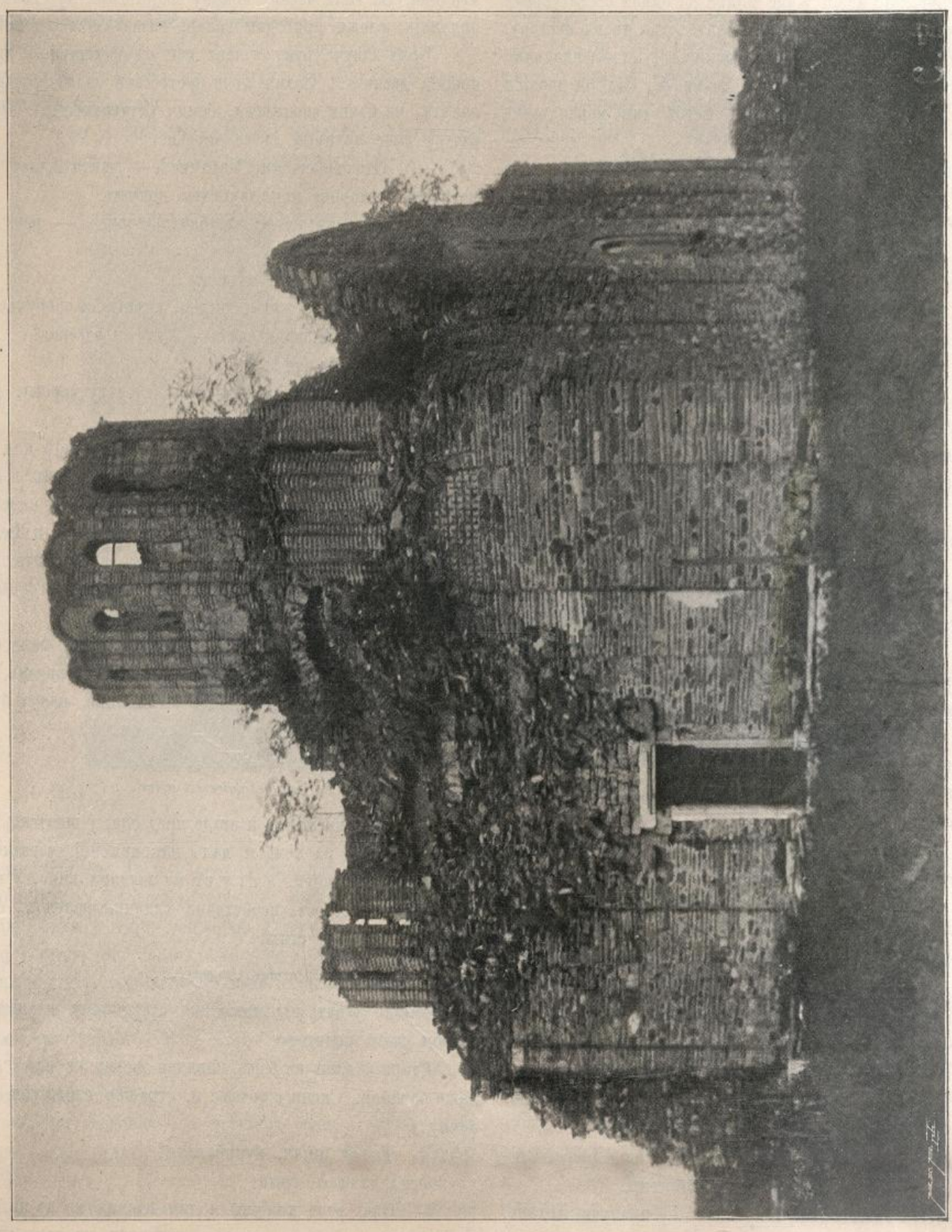
— Је ли ту тај твој Фердинанд!

Адлер се зачуди, приметивши да пастору глас дршће.

— Што ће ти Фердинанд? — запита.

— Ама он је неки вуцибатина . . . Зло! — узвикну Беме. Знаш ли шта је јуче говорио нашој Анети?

По лицу се фабрикантову видело да ништа не зна, и да се чак ничему и не домишља.

Манастир Матејић

— Молио је — настави пастор, падајући у ватру — да му . . .

— Шта је теби, Мартине? — прекиде га узнемирени Адлер. — Шта је Фердинанд говорио?

— Говорио . . . да му ноћу отвори прозор од своје собе! . . .

И јадни пастор, у претераном узбуђењу, баци свој панамски шешир на под.

Адлер је, о стварима које нису имале везе са фабрикованьем и продајом памучних тканина, врло тешко мислио. Његово срце није имало жице кадре да одмах осети увреду девојчину; али је било у њему пријатељства према пастору. Адлер дакле, пошавши одатле, размишљајући флегматично али логично, дође до закључка да би се, кад би девојка послушала савете Фердинандове, његов син морао њоме оженити.

Али неоспорно би се морао оженити! . . . Старац није знао другога излаза.

Дакле Фердинанд на неколико сати по доласку кући, а на неколико минута после краснога говора о поправци, ставља се у тај положај да би се он, син милионара, морао оженити девојком без мираза, ћерком једнога пастора?... Он, да се ожени? . . . Он, који има да живи под очевим окриљем, да ужива свет, новац, младост и ничим неограничену слободу?

И тек сад, кад је нервознога Бемеа већ прошла љутина, пошто се извикао и стишао, код Адлера плану гнев. У старом се ткачу прену тигар.

— Ах! Та вуцибатина! — грмну Адлер. Пре недељу дана платио сам за њега педесет и девет хиљада рубаља, данас ми опет извлачи новац, и још то ради!

Диже обе руке и измахну као Мојсије кад је бацао камене таблице на главе поклоника златнога телета.

— Мотком ћу ја битангу! — грмну још страшније.

Видећи гнев и погађајући да мотка у Адлеровој руци може изазвати веома жалосне последице, пастор одмекну.

— Драги мој Готлибе, рече, то је сасвим излишно. Остави ти то мени, а ја ћу Фердинанда лепо замолити или да не долази у нашу кућу, или да се влада поштено и хришћански.

— Јохане! — викну фабрикант, и, кад слуга дође, рече љутито:

— Пошљи одмах у варошицу за Фердинанда. Испребијаћу битангу!

Лакеј гледаше господара, зачуђен и пренеражен. Али пастор му намигну значајно и досетљиви Јохан изађе.

— Драги Готлибе, поче Беме: Фердинанд је већ матор за то да га тучеш, па чак и да грдиш сувише оштро. Претерана строгост не само да га неће поправити, него, веруј ми, може га довести до очајања и . . . до самоубиства. Он је веома осетљив . . .

Ова примедба учини необичан утисак на Адлера. Старац отвори широко очи и паде на столицу.

— Шта ти говориш, Мартине?! — промуца. Јохане! Чашу воде . . .

Јохан донесе воду, фабрикант је жедно испи и поче да се стишава. Више не нареди да зову Фердинанда.

— Имаш право! Онај би лудак био кадар да учини то, промуца ткач и, поништен, спусти главу на прси. Огромни и енергични старац јасно је разумео у овом тренутку да му је син на рђаву путу, с кога би га требало уклонити. Али како? — није знао.

Пастор опази да је дошао тренутак кад би његови савети имали одлучан утицај на фабрикантово поступање према сину, а према томе и на поправку лакомисленога младића. За тили часак, помоћу својствених му брзих комбинација, сложи пригодан говор, позва Бога у помоћ и...

Брзо завуче руку у леви џеп од чакшира, а другом попипа десни . . . Затим поче претресати задње џепове од капута, па бочни спољашњи, бочни унутрашњи . . . На послетку поче немирно да се окреће.

— Шта хоћеш ти, Мартине? — упита Адлер, приметивши пасторове компликоване покрете.

— Опет сам негде загубио наочаре! — рече ожалошћени Беме.

— Та ето ти их на носу . . .

— Одиста! — кличе пастор, хватајући оберучке драгоцени оптички инструменат. — Ала сам расејан! . . . Каква смешна расејаност! . . .

Скиде наочаре и извади жуту памучну мараму, да их обрише.

У тај мах уђе књиговођ с депешом, коју кад прочита, Адлер рече пријатељу да га мора оставити и отићи у канцеларију да изда неке наредбе које не трпе одлагања. Замоли га при том да остане на ручку. Али и Беме је имао посла те оде, не научивши строга фабриканта: како треба да поступа са сином, да би га извео на пут поштенога и хришћанскога живота.

Доцкан у ноћ врати се Фердинанд кући, мало весео. Тражећи по одајама оца, остави сва врата отворена, удараше по такту штапом у столове и столице, као у бубањ, и певаше јаким али лажним баритоном:

Allons enfants de la patrie,
Le jour de gloire est arivé . . .

Стиже до кабинета и стаде пред оца, у шкотској капи мало завађеној на теме и мало накривљеној, у раскопчаном прслуку, ознојен, а из уста му заудара вино. У очима му је сијала веселост, необуздана хладним разумом. А кад у певању дође до стиха:

Aux armes, citoyens! . . .

паде толико у ватру да неколико пута махну штапом над главом свога родитеља.

Стари Адлер не беше навикао да му се над главом маше батином. Скочи с фотеље и, страшно гледајући сина, викну:

— Ти си пијан, вуцибатино!

Фердинанд се трже.

— Оче, рече хладно, молим вас да ме не називате вуцибатином. Јер ако у кући навикнем на таке изразе,

онда нећу осећати никакве разлике кад неки туђинац назове вуцибатином мене или мога оца . . . Човек се на свашта навикне.

Одмерени тон и јасно изнесена ствар умирише ткача.

— Развратник си! — одговори после кратког ћутања. Заводиш ћерку Бемову.

— А шта бисте ви хтели, да заводим пасторову жену? — запита зачуђено Фердинанд. Матора је, сама кожа и кости! —

— Немој да ми трабуњаш којешта! — осече се отац. Баш данас је долазио пастор и молио да му више никад у кућу не завириш. Неће да зна за тебе.

Фердинанд баци капу и штап на нека фабричка документа, леже на одмарачу, испружи се колики је дуг а под главу метну руке.

— То ми је дакле Беме скувао попару! — рече смејући се. На против, учиниће ми услугу ако ме ослободи

— Видим да никад нећете заборавити тих неколико хиљада.

— Разуме се да нећу заборавити! — дрну се старац. Шта значи кад разуман човек проћерда толике силне новце, ђаво би знао на што? . . . Јуче сам ти баш то хтео рећи.

Фердинанд је осећао да очев гнев није искрен. Спусти ноге на под, удари се руком по колену и поче:

— Оче, говоримо макар једном у веку као паметни људи, јер држим да ме већ не сматрате за дете . . .

— Полудео си! — прогунђа старац, којега синовљева озбиљност одобровољи.

— Ви, оче, настављаше син: као човек који дубље улази у ствари, разумете, ма да нећете да признате, да сам ја онакав — каквога ме је створила природа и наша породица. Нашу су породицу некад назвали *Адлерима* [1]), дакле ни жабама нити рацима, него бићима која имају

Црквина у Матејевцима код Ниша

досадних похода. То је породица дивљака! Старац мисли да живи међу људождерима, те вечито хоће некога да обраћа или да ужива у чијој поправци. Старој је у глави вода по којој непрестано плива онај учени голаћ Јоза. А госпођица је света, као олтар на коме је једино свештеницима слободно да чинодјејствују. После двоје деце омршавиће сиротица као и мајка јој, и онда — честитам мужу! Шта ће да ради с онаком чегрталком? . . . Досадни људи . . . Одвратни педанти! . . .

— Јест, педанти! — прекиде отац. С њима не би страћио за две године седамдесет и девет хиљада рубаља.

Фердинанд у том тренутку зину да зене, али не доврши. Седе на одмарачи, не скидајући ногу, и погледа оца прекорно.

особине орлова. Нашу породицу, чак узевши и физички, састављали су људи дивског раста, а у своме колу имала је лице које је са својих десет ноката стекло милионе и знатан положај у туђој земљи. Дакле наша породица има снаге и живога духа . . .

Фердинанд ово говораше с правим или лажним заносом, а отац га слушаше, узбуђен.

— Шта сам ја крив — настављаше младић јачим гласом — што сам од предака наследио снагу и живост духа? Ја морам живети, кретати се, и радити више него ли којекакви Штајни, Блумови, и обични Фогли [2]), јер сам ја — Адлер. Мени није довољан мали простор: мени треба

[1]) Адлер — орао.

[2]) Штајн = камен; Блум = цвет; Фогел = птица.

читав свет. Моја снага захтева велике препреке за савлађивање, тешке услове живота, или — банчење; јер бих иначе пукао . . . Људи мога темперамента дрмају земљама или постају злочинци . . . Бизмарк је, пре но што је разбио Аустрију и Француску, разбијао пехаре о главе филистара, био је исто ово што и ја данас . . . И ја, да бих испливао на површину и био прави Адлер, морам наћи подесне прилике. Данас, ја не живим у својој средини. Немам чему да се посветим, немам на што да употребим снагу: и за то банчим. Морам банчити, јер бих иначе угинуо, као орао у кавезу . . . Ти си у животу имао своје циљеве: заповедао си стотинама људи, пуштао си у покрет машине, борио си се са светом за новац. Ја ни тога уживања немам! . . . Шта да радим?

— А ко ти брани да се занимаш фабриком, управљаш људима и умножаваш новац? То би било боље но превремено уживање које једе новац.

— Драге воље! — узвикну Фердинанд скачући са одмараче. Дај ми део своје власти и одмах се сутра лаћам рада. Осећам потребу за тим . . . У раду, али тешком, развила би ми се крила . . . Дакле дајеш ми управу фабрике? Узећу је сутра, само да штогод радим, јер ми је већ досадио овај беспослени живот!

Кад би стари Адлер имао штогод суза на расположењу, заплакао би од радости. Овако се морао ограничити да небројено пута стисне руке сина који је превазишао сва његова надања.

Фердинанд хоће да управља фабриком! Каква срећа! За неколико ће им се година имање удвојити, а онда — претворивши га у новац, кренуће се обојица у свет, тражиће шире поље за младога орлића.

Фабрикант је ове ноћи спавао рђаво.

Сутра дан Фердинанд одиста оде у фабрику и поче обилазити сва одељења. Радници га гледаху радознало, надметаху се у објашњавању, у испуњавању заповести. Весели и љубазни младић, упоређен са својим страшним оцем, чинио је на њих пријатан утисак.

Али, поред свега тога, око десет сати уђе у канцеларију један од млађих мајстора и пожали се да му млади господин заводи жену и да се међу радницама понаша непристојно.

— То је глупост! — прогунђа Адлер.

Сат после њега улете главни мајстор у предионици, престрашен и упрепашћен.

— Господине принципале! — викну Адлера. Господин Фердинанд, дознавши да је радницима смањена плата, наговара их да напусте фабрику. Понавља то у свима одајама и прича друге, нечувене ствари.

— Је ли он полудео?! — узвикну старац.

Сместа посла по сина, а и сâм му пође у сусрет.

Сретоше се пред магацинима. Фердинанду беше у устима запаљена цигара.

— Шта . . . ти пушиш у фабрици? Баци одмах!

И поче да тапка ногама.

— Како, зар ми није слободно да пушим? Мени?... Мени? . . .

— Никоме није слободно у кругу фабрике! — трескаше старац. Цело ћеш ми имање спалити. Људе ми буниш! Одлази одавде!

Како је догађај имао мноштво сведока, Фердинанд се наљути.

— О, узвикну, ако ти мислиш са мном да поступаш тако, онда је крај! Дајем часну реч да од сада нећу прекочити прага фабричина. Доста имам у кући таких сцена.

Згази цигару и пође кући, не погледавши оца који тешко дисаше, ражљућен а мало и постиђен.

Кад се опет састаше за ручком, старац рече:

— Но, остави ме на миру с твојим помагањем. Плаћаћу ти триста рубаља месечно, даћу ти кола, коње, слуге, па ради шта знаш; само да ми у фабрику не идеш.

Фердинанд наслони лактове на сто, браду на руке, и стаде говорити:

— Оче, разговарајмо се као паметни људи. Ја у овој кући не могу да пропадам. До сад ти нисам хтео рећи да ми прети болест splеen и да су ми лекари наредили да се чувам досаде. Међутим је код нас живот веома једнолик и ја почињем да падам у тугу. Нисам хтео да вам задајем бриге, али ако сам осуђен на смрт . . .

Отац се уплаши.

— Та не дајем ли ти, лудаче, триста рубаља месечно!

Фердинанд одмахну руком.

— Но, онда четири стотине . . .

Син тужно заврте главом.

— Шест стотина, до ђавола! — тресну Адлер песницом о сто. Више не могу, јер су уштеде у фабрици затегнуте као струна.

— Тхе! Покушаћу да живим са шест стотина рубаља месечно — одговори син. — Ох, да ми није болести!

Знао је јадник да с оволиким приходом не вреди ићи у Варшаву. Међутим овде у провинцији, могао је бити краљем младежи — и на то се и решио.

Био је то разуман младић за своје године.

Од овога дана поче Фердинанд опет да тера кера, до душе у мањој мери но пре. Пре свега је походио суседне спахије. Озбиљнији га не примише, примише хладно, или му не вратише посету, јер стари Адлер није уживао добар глас у околини, а младога су сматрали нијаницом. Али он и поред тога успе да се опријатељи, или да обнови пријатељство, са неколико млађих и старијих људи његовога калибра. Посећивао их је, састајао се с њима у варошици, или их је хучно дочекивао у дому очеву, јер му пивница и кујна за кратко време стекоше велику славу.

За време тих гозби стари се фабрикант уклањао из куће. Ласкали су му до душе титуле и положај некојих пријатеља Фердинандових, али их у опште није волео, и често је говорио књиговођу:

— Кад би ова господа саставила своје дугове, имали бисмо још три фабрике као што је наша.

— Красно племство! — промрмљао би понизно књиговођ.

— Развратници! — одговорио би Адлер.

— Ја сам у том смислу и рекао — додао би књиговођ, смешкајући се понизно и пакосно.

Фердинанду су читаве ноћи пролазиле у картању и пијанчењу. А имао је и љубавних догађаја, и стекао велики глас. У фабрици су међутим давиле раднике уштеде свију могућих врста. Кажњавало се за задоцњење, за разговор, за штету давно учињену; а онима који нису умели рачунати, просто је закидано од зараде. Чиновници и радници клели су принципала и сина, чији су разврат гледали својим очима, а што се тиче трошка — сами га плаћали.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

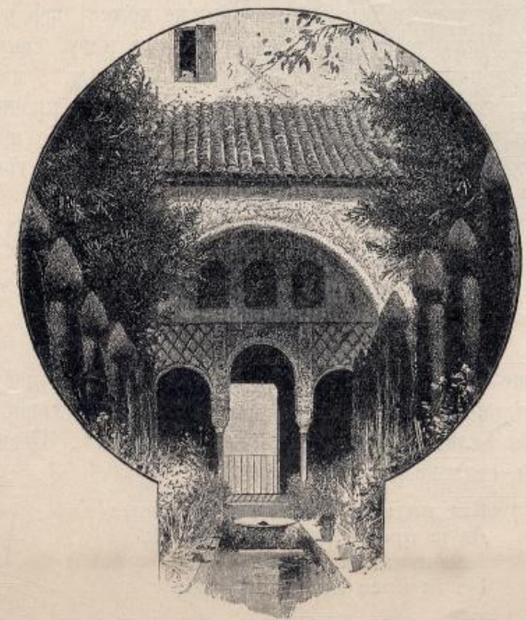
*
* *

Јесен бурна скиде лишће с грана,
Мртво цвеће вихори разнеше,
Смрче сунце мојих младих дана:
Снага клону, наде изумреше, —
Ваља мрети.

Ноћ наступа... Трне светлост дана.
Плаво небо у мрак се облачи.
Мој је живот звезда завитлана
Што у лету сине, затрепери —
Па се смрачи.

Лети звезда... Куда? Бог ће знати!
Ал' кад једном ишчезне у лету,
Њен одблесак и даље ће сјати
На дну какве нежне, чисте душе
Ту на свету...

1901. **В. Илић**

Врт у Алхамбри

КОСОВСКА ЕПОПЕЈА

Преглед покушаја за састав народног епа о бој у на Косову

од **С.**

Пошто сам завршио преглед свих мени познатих покушаја за састав Косовске епопеје, добио сам још неколике о којима је до сада било само помена (стр. 108. оштамп. састава), и пронашао неке који се у ранијим прегледима никако и не помињу. Ради потпуности овога посла који сам предузео, накнадно ћу овде изнети садржину и облик и тих састава.

Но пре него бих приступио томе послу, мислим најпре референовати о оним косовским песмама које се налазе у збирци Матице Хрватске, а на које ми је сврати пажњу уважени професор хрватски г. Ђ. Шурмин. Поменута збирка има назив:

Hrvatske Narodne Pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme. Knjiga prva. Zagreb, 1896.

У њој имамо *шест* песама у којима су опевани Косовски догађаји и јунаци. Одмах ћу рећи да у овим песмама нема никакве нове грађе која би могла послужити за састав народнога епа о бој у на Косову, јер обухватају оне Косовске догађаје који су већ много боље и лепше опевани у песмама Вукове или које друге збирке српске, поред још других мана које ћу изнети уз поједине од њих.

Прегледаћемо редом свих 6 песама.

„Бановић Страхиња“ (56) је прва међу њима. Она је приближно за једну трећину мања од Вукове песме истога имена — има 506 стихова. Испод ње је забележено име Главића Балда Мелкова, из чије је збирке, и Анице Бегин из Луке на Шипану у Далмацији, од које је добивена. У њој је заступљена цела основа Вукове песме, па су и појединости, као и многи стихови, у њима истоветни. Ова је песма, свакојако, из најновијега доба. Време које је раставља од Вукове, као и незнатна одступања од ње, не дају права да бисмо је могли назвати народном варијантом Вукове песме. По свему изгледа да ју је какав писменији певач, који је добро познавао Вукову песму, „преначинио“ (како би рекли Хрвати) према њој. У њој је на појединим местима задржата елеганција и лепота описа Вукове песме, што чини да је она много лепша од осталих пет песама, у којима је било више хрваћења. Али, и по описима, и по стиховима, много заостаје иза Вукове. Прећи ћемо укратко њену садржину, обраћајући пажњу нарочито на њена одступања од Вукове.

Бановићево гостовање у тазбини, *„у Југовцу“* (?) описано је врло укратко, тек у неколико стихова, па се одмах прелази на мајчино писмо:

Кад је прошло три нељеље дана,
Ето бâну б'јела књига дође
Од госпође старе мајке *своје*,
Те му књига *тешко ружно* каже,
Да га куне мила мајка своја...

У књизи се не описује сила турска, већ се одмах казује о силном Турчину *„Благајлији“* (м. Влах-Алији), који

му је „погазио л'јепу бановину", поробио „б'јеле дворе", одвео „коње, волове и овце свеколике", и „одвео љубу Анђелију", а њу: „Мене твоју *потиснуо* мајку, | Добријем ме коњем погазио". Кад таст (који је овде „*Југовић* Богдан"!) угледа зета „намрђена", пита га:

«Бог ми с тобом, зете, добро моје!
Што је теби јутрос на уранку,
Тер си јеси *вас преобразио*,
Тако *круто* чело *намрдио*
А пониско брке објесио?
Али си се тешко наљутио
А на девет *вјерн'јех* шура *твој'јех*
Југовића, девет сина *мој'јех*
Да те н'јесу добро поштовали?»

А кад Бановић моли таста да пусти синове да с њиме потраже Благајлију, тада „плану Јуже ко и огањ живи", па вели зету:

«Знадеш, зете, не знали те људи!
Кад *влахиња* обљуби Турчина,
Воли њему више него теби....
Моју децу тамо *не зазивај*, ...
Да их Турци сјеку по планини,
Да их једу орли и гаврани,
Лисичине, међеди и вуци».

Бановић одлази сам на коњу и с хртом Караманом, обазирући се „не би ли се шуре *пресјетили*" и за њим „*у поћеру дошли*", Бановић најпре иде своме двору, где налази стару мајку како „цвили ка и змија љута". Пошто се од мајке известио о Турчину и обукао турско одело „како носе *Сарајлије* младе" (!), пође да га тражи. У планини наиђе (не на дервиша, већ) на „*чобанице младе*", које му казују да је Туре „починуло на води студеној". Пошав даље, наилази на педесет Турака „гдје посјели јелом под зеленом"; они га приме у друштво и, кад се „тешко изопије" и „повалише" да почину, Бановић их све исече својом ђордом, па се упути на „воду студену":

Ту ти Туре тихи санак спава,
(Јер је таки у Турâка адет)
На *скуташцу* Анђелије младе,
Држи њему на скуташцу главе,
Она њему *тврде чува страже*.

А кад је угледала Бановића, његова „дебела дорина", хрта Карамана и „банова оба мрка брка", буди Турчина, говорећи му:

«Устани *се*, зô санак заспао!
Ево овуд Страхинића бана,
Како се је *курвић* преобуко!
Оли мисли, да га не *познадем?*
Познам добро, *вјера моја му је*".
Говори јој силан Благајлија:
«Мучи, Анђе, *на чудо удрила!*
Тешко ли те уплашио бане?
Кад ти са мном мојој земљи дођеш
И *амо* ћеш бојати се њега».

Сад даље, као и у Вуковој песми, настаје сличан опис њихова сусрета и двобоја у коме, на послетку, суделују и Анђелија и хрт Караман. Пошто је Бановић савладао и заклао Турчина, иде опет најпре своме двору, односећи благо које му је Турчин био запленио, а уснут одводи и „чобаницу младу" да му „чува благо". За тим одлази с љубом у тазбину, где имамо исту сцену коју и у Вуковој песми, с том разликом, што је Бановић у Вуковој прави витез, који пушта својој љуби и не да браћи да се свете, а овде он пушта да јој Југовићи главу одсеку. Колико су браћа Југовићи при том варвари, види се из ових стихова:

А кад види најстарији брате,
Удари је ножем јатаганом,
Русу јој је главу одсекао,
Па је носи на свијетлу *соиру*
И говори Југовићу Божо:
«Не *би* данас *обједово с миром*,
Кад јој не би ја главу видио,
Мртву главу на соири свијетлој" (!).

Тада се Бановић враћа своме двору и ожени се с „чобаницом младом".

Оно, што смо о овој песми напред рекли, довољно се јасно потврђује из ових стихова које смо навели. Сем тога, докле је Вукова песма један од најлепших епизода косовских догађаја, који се дешава приликом доласка турске војске на Косово, дотле ова песма, сем косовских личности о којима пева, нема никаве везе с Косовом, те не би, управо, ни могла ући у ред *Косовских* песама. У Вуковој је Влах Алија поглавица, грдна „сила" турска, а овде је „Благајлија" отмичар најобичније врсте. Југ Богдан је „*Југовић* (!) Богдан", а тазбина не у Крушевцу, већ у „Југовцу". Јунак се назива час „Бановић Страхиња" час „Страхињић бан". Косово се нигде не помиње, а не каже се ни где су банови двори, ни где је сусрет с Турчином. —

„Бог преписује царство" (57) најкраћа је од ових песама — има 41 стих. Из збирке је Дујића Мата, а од Симе Кракића из Врховина крај Травника. Темом својом подсећа на први део Вукове песме „*Пропаст царства српскога*" (II, 46), где соко од Јерусалима — Св. Илија — доноси ластавицу — књигу од Богородице — на Косово цару Лазару, која му проговара: да бира коме ће се приволети царству — небеском или земаљском. Ево како почиње:

Прва ријеч: «Помози нас Боже!»
Друга ријеч: «Оће, ако Бог да».
Вино иђу сви божји анђели,
Међу њима свети *Микаело*.
Ведро беше, па се наоблачи,
Из *облака* била књига паде
И допаде светом Микаелу.

Светац књигу гледа, но је „проучит не може", већ је даде анђелима; кад је ни они „проштит" не могу, сакупише „триста попова", а за тим „триста ђакончади", па најпосле „триста калуђера"; но ни они не могаху прочитати. Међу калуђерима је био „Јован калуђер", па је и њему дадоше; он „проучи *лијест* књиге биле", па им говори:

«Да би вами криво казивао,
Изгубит ћу своју грешну душу;
Да би право, изгубит ћу главу.
Ја ћу право. па штогод Бог дао:
Ово Боже преписује царство
Са Србије на Отмановиће".

Ухватише Јована, везаше му руке, „сагради ше лучеву ћелију", турише га у њу и запалише са четири стране; изгоре сва ћелија „али оста Јован калуђере". Песма се завршује стиховима:

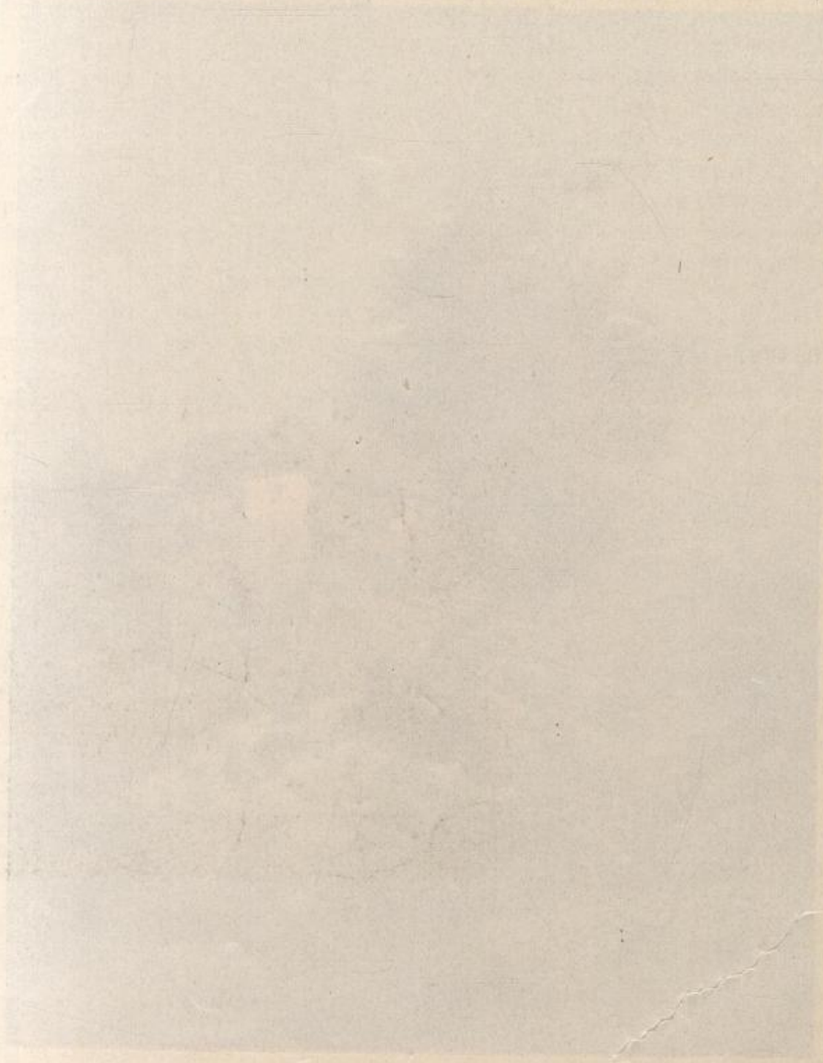
Кад видише сви божји анђели,
Да је право књигу проучио,
Узеше га на бијеле руке,
Па га носе Богу великоме.

Као што се види, ова песма много опомиње и на Вукову „*Цар Константин и ђаче самоуче*" (II, 39); али

Линшек

Из ческих крајева

се јасно и то види да, поред напред поменуте Вукове песме, од ње не може бити за Косовску епопеју никакве користи. —

„Бој на Косову“ (58). Ово је најзнатнија и највећа косовска песма у издању Матице Хрватске — има 541 стих. Узета је из збирке Вукелића Јоса, а добивена је од Илије Гашљевића из Дрежника у Горњој Крајини. Кад сам ову песму целу прочитао, оставила је на мене утисак: да ју је певао српски народни певач, а да је какав Хрвaћанин при препису накарадио на појединим местима. Стихови су јој на више места лаки и течни, ређе хрватизовани. Али има у њој и испада, које је могао учинити само гдекоји туђински, а никако српски образ. По епизодама у њој опеваним можемо је поделити на девет делова, које ћемо по реду прећи у опширнијем изводу.

1. Први део (1—37. стиха) почиње овако:

До два цара напоредо сташе
И за једно гонише се царство.
Један вели: «Моје бит ће царство!»
Други вели: «Моје бити царство!»
То цар Мурат у свом Цариграду,
И цар Лазо у свом *намастиру* (?)
Сами себи не могу судити,
Који ће *их* стално царевати,
Па морају зато ратовати . . .

Мурат пише књигу Лази: „Не стоји нам у нашем закону, | Нити кажу књиге ни ванђеља, | Да два цара могу царевати“; него га позива да купи војску и доведе на Косово, где ће „царство дијелити“, па „ко изгуби, томе бити неће“, а „ко добије, томе је суђено“. Кад је Лазо књигу добио, одмах се „подигао“, јер он *„жели ратовати* с њиме“, па му је књигу „повратио“ и у њој га „поздравља“ да ће доћи на Косово.

2. (38—126). Мурат позива војску из девет крајева: дођоше му „девет *дукајлија*“, а из саме царевине његових *„пашајлија* двадесет и четири“, и поведоше војску на Косово. И цар Лазо шаље књиге „по својим држављам“: *Вукашину краљу* (!), *дужду Млетачкоме* (?), старом *Југ-Богдану* („од *Кројана* (?) града“), зету *Бранковићу* и најпосле зету *Милошу од Поцерја*, поручујући му да поведе и *Земљића Стјепана*. Последњој тројици обећава да „не ће бити *брез* дијела“. У књигама нема помена о Лазаровој клетви. Одмах за тим:

Краљ Вукашин купи *краљевиће*,
Дужда купи по својој Мљетачкој,
Стари Богдан по своме *Кројану*,
А Бранковић своју *браћевину* (?),
Силни Милош по своме *Поцерју*,
Па их воде Лази к намастиру . . .

и когод је могао *шушку* носити, „свак је радо пошо ратовати“. Лазо је „по свом намастиру“ сакупио *три хиљаде* војске, а „сваки дука води *по толико*“, те се ту „сила к намастиру збила“, и одатле пошла на Косово. Пошто се у песми под дукама разумеју горња петорица, то је целокупна војска под Лазаром била само *18 хиљада!*

3. (127—182). Кад су били на првом конаку, заседоше за *вечеру*. До цара су „дукајлије“; с десне стране Бранковић а с леве Обилић. Ту Вук цару „доказује, што истина није“ и на Милоша „лажи набацује“, па вели:

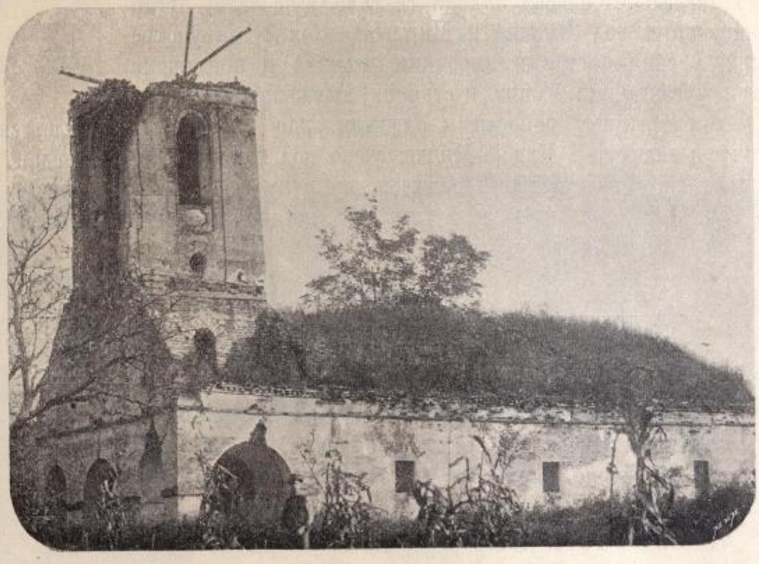
„*Ој* мој *бабо*, ти царе Лазаре!
Ти се чувај Обилић-Милоша,
Немој њему *свашта* вјеровати,
Јер је Милош **од другог закона** (!!)
Он се учи *вав'јек трговати*,
Па му немој *кришости* давати,
Јер ће твојом *трговати* војском
На Косову *продати* Мурату» . . .

Лазо „наточи пуну чашу вина“, па је редом свима наздрављао, а најпосле Милошу:

«Здраво, зете, Милош од Поцерја!
Здраво, зете, вјеро и невјеро;
Коња јашим, а на коњу др'јемам,
У др'јему сам кратак сан уснио,
Да ћеш мени ти издати војску,
Да ћу с тобом изгубити царство» . . .

На то Милош скочи, „шкрину зубом а помаче брком“, наточи себи чашу, па овако цару рече:

«Царе Лазо, мој мили бабајко!
Од кога је невјера постала?
Од Јелице, сестре десиотове (?)
Која роди Вука Бранковића (!)
Невјера ти сједи уз кољено,
Који ће ти сву издати војску.
А сјутра ће јутро осванути
И светога Вида *дуговање*
Видов данак *ото се називаше*,

Милошева црква у Поречкој Реци

Видит ћемо, мој царе Лазаре!
Ко л' је вјера, ко ли је невјера»,

4. (183—252). За тим се најпре поново прича о прикупљању Муратове војске: 9 „дукајлија“ доведоше сваки по 9 хиљада, а 24 „пашајлије“ по 7 хиљада — свега, дакле, 249 хиљада. И, пошто их је цар почастио *„жеженом* ракијом“, позва их да што пре пођу на Косово, јер „Лазо ће нам поље *ујагмити*“. Брзо опремише војске и одоше на Косово; њега су „свега претиснули“.

5. (253—318). И цар Лазар се је с војском „Косову примака“ и „испод“ Косова табор учинио. У „сабору“ пита ко би му од јунака отишао на Косово да „прегледа стазе и богазе“, обећавајући му лепу награду. Сви „муком замукоше“, само не Милош који предлаже да Вук иде, јер ће се њему „најбоље вјеровати“. Но кад Вук „мучи, ништа не говори“, онда Милош вели да ће сам отићи, „по средини војску прегазити“ и наћи Мурата:

. . . «С њиме ћу р'јечи говорити,
Код њега ћу заметнути *калгу* (м. кавгу)
Ногом ћу му *главу откинути*,
А ти удри по крајевим војске
Са својијем Вуком Бранковићем.
Видит ћемо, мој царе Лазаре!
Што сам *река*, то пореч̀и не ћу,
Јер си мене синоћ увр'једио
С *пет̀ьанијом* Вука Бранковића* . . .

За тим се Милош „добра ждрала приватио", па га потера на Косово, а „за њим јаши Земљићу Стјепане".

6. (319—393). Милош са Земљићем долази на Косово. Пред њих излазе „дукајлије", и Земљић, који „знаде турски говорити", вели им да желе с Муратом беседити; дукајлије их известе о месту и облику Муратова шатора, те они „угазише" у ордију, а Турци им „*илаџу* отварају" мислећи „да није од *калге*". Кад су дошли пред шатор, који чувају „четири црне Арапине", Милош им овако говори:

«Што гледате, цареве делије?
И ми јесмо главом од Србије,
Па се нами криво учинило,
Па би радо с царом бесједити
И од њега *службу поискати*,
Да он нами *службовање даде*,
Бит ћемо му, што му нико није".

[Ово лагање Милошево находи се само у познатој бугарштици, па и код Павића и Мартића, који су је употребили; у свима осталим народним песмама и предањима, као и у саставима наших и страних књижевника, Милош је у том тренутку поносан и одважан, као што правом јунаку и доликује]. Кад је Милош ушао под шатор, „Мурату се цару *преставио*", тражећи му руку да пољуби. Но цар, који „*лежи* на меку душеку", не говори ништа „већ *на ноги* подиже *чизмицу*", а

Милош му се ноге приватио,
А другу му својом *аричепио*,
У *крижима* цара *раставио*,
Прислоња му ноге уз лубину.
Стаде дрека цара под шатором.

Кад је Милош „цара *разгулио*", похитао је своме коњу, а узгред је „*више* цара шатор превалио | И Арапи на земљу *падоше*".

7. (394—451). Догађај с Муратом узбунио је Турке, те се „заметну на Косовом калга":

Узмеле се силне *џашалџије*,
На *свезате* коње узјашу,
Узмели се кано и ждралови,
Гдје с' у мјесту заметнула калга,
Милош с'јече десно и лијево,
Добра ждрала крају управио.
Што Милошу било остајало,
За њим *куши* Земљићу Стјепане,
За њима се *илаца* отворила,
Ко *жетари* кад кроз жито прођу.

Кад су Милош и Земљић већ пришли крају, не добивши ниједне ране, сети се Милош да „није ногом цара *аричепио*", — као што је обећао, на се „другим крајем" натраг повратио; и, кад је срећно извршио што је хтео, ударио је „по трећем крају". Но кадје „до *ùд* догазио војске", ту се „*треви* једна *була стара*", која завика:

«Јала Турци, *куја* вас *котила*!
На Косову остало вам пусто!
Догоди се велика срамота,
Да б' од војске, не би ни жалили,
Нег од двије **угарске катане** (!!)
Који вама цара погубише» . . .

Она учи Турке да коња „земљи ударају", те ће „*катане* с коња попадати". Турци послушаше бабу, те савладаше Земљића и погубише, а Милош се још „*на ногами* брани"; но и њега обраниште.

8. (452—503). Кад је Лазо чуо „на Косовом калгу", удари „по средини војске" а Бранковића посла „по крајевим" да би из горе ударио на Турке; но он оде у планину „да ни *ушке* (!) није *опалио*". Милоша Турци савладаше и одведоше Мурату који је још био у животу, говорећи му:

„*Ево царе*, **угарске катане**,
Тко је тебе *главом раставио*".

Цар им нареди да оставе „нека *лежи угарска катана*", а они да похитају на Лазара, „не би ли га уватили жива". „Пошташе" пашајлије и „разгонише" Лазарову војску. Опис је боја кратак, и ево га у целини:

Да је коме стати па гледати,
Жестокога *рата* на Косову!
Изгинуло на обадве стране,
Ма још више *од Србије* славне,
Јер их изда Вранковићу Вуче.
Долине се крви натопише,
А брда се главам накитише.
Цара Лазу Турци уватише,
Сам **утече** *стари Југ Богдане* (!)
И *утече* дужда од Мљетака
И *утече Угљеш-војевода* (?) . .,

[Еле, сви „утекоше", и војводе и савезници! Сиромах Југ Богдан! Није могао ни слутити да ће се наћи какав „брат" Хрват, који ће његову седу и јуначку главу окаљати *бегством!*].

9. (504—541). Цара Лазу доведоше пред Мурата тешко рањена. Ту Лазо куне Вука „што *расрди* Милоша јунака" да „од јада он изгуби главу, и што одведе војску у планину а свог цара „пушти у средину", говорећи:

. . . »Проклето ти све *илемено* било!
Од племена *звала ти се раја*, (?)
И тражила вав'јек господара!»
Те изусти и душу испусти.

За тим Мурат наређује Турцима да њега и Лазара „напоредо" укопају а Милоша „*иовр наске*", јер је он јунак „нада свију *наске*" и „над *Србије*" и „над *моје ордије*." По том се и Мурат „преставио". Песма се завршује стиховима:

Велика се крвца проливала
И силна је војска изгинула,
Сиротиња велика остала.

Од „ненаредних" (као што би благо рекли Хрвати) испада у овој песми, за које већ напоменух да их приписујем само туђинском образу, нарочито је потребно обратити пажњу на тврђење: *да је Милош* **„од другог закона"** (стих 142.) и да је **„угарска катана"** (стихови 431., 439., 474. и 477.). Ове испаде ваља довести у везу с оним фалсификатом у приморској бугарштици, у којој је реч *„сриска"* (господа) замењена на више места речју *„угрска"*, о чему је било говора у овом прегледу на стр. 32. (у оштампаном издању). И ова песма, као год и бугарштица, производ је *сриског* духа; али, да се такви испади могу приписати и којем *Србину*, па ма где живео, то озбиљно не ће мислити ни какав образитији Хрват. Њих је могла унети само безобзирна, а можда и прорачуњена, пакост

каквих туђинаца, који се зацело не могу назвати српском „браћом“. Но за нас Србе мора свакојако бити чудно, кад хрватски књижевници првога реда, који врло добро знају историју, традиције и осећаје српскога народа, хоће да се користе таквим испадима и фалсификатима на штету угледа и образа српског! Павић је нарочито употребио фалсификат из бугарштице да би могао, у своме нацрту за Косовску епопеју, довести на Косово Мађаре и Хрвате као Лазарове „савезнике“; а Шурмин*) се користи фалсификатима ове песме да би доказао да је Павић имао право! Па се ипак ова наша „најближа браћа“ (како вели Шурмин) могу жалити на нас како нећемо да знамо шта се код њих ради на народним умотворинама!! Ово се најблажие може назвати *дрскошћу*. —

„Бој на Косову, *мало друкчије*“ (59), такође је велика песма о боју на Косову, са више епизода; има 522 стиха. И она је из исте збирке и од истог певача, од кога је и прва песма „Вановић Страхиња“. Што смо рекли за ту прву песму, вреди и за ову — и она је у најновије доба „преначињена“ према народним песмама, као и према познатој Качићевој о Милошу Обилићу. Од народних песама употребљене су понајвише поменута бугарштица и велика песма о боју Косовском из Петрановићеве збирке. Из Качићеве песме, а нарочито одељци о свађи између Лазарових кћери и о сукобу између Вука и Милоша, задржати су и многи исти стихови, док су места, употребљена из народних песама, слободније препевана. Може се рећи да је сукоб између Вука и Милоша у Качића много лепше и народскије изведен него овде. У овој песми има много више хрватизовања него у пређашњим, па је и по стиховима, као и по самом склопу, лошија од пређашњих. Прећи ћемо укратко њену садржину.

Песма почиње стиховима:

Подрасле су румене ружице
У бијелу двору Лазареву.
Оно н'јесу румене ружице,
Нег четири ћери Лазареве.

Њих је Лазар разудао „за господу и господичиће“: Мару је дао Вуку *Вранковићу* (м. *Бранковићу*), Јерину Ђуру *Црнчићу* (м. Црнојевићу код Качића), Вукосаву *Кобилић-Милошу*, а Милицу цару Бајазиту. Кад су дошле мајци у походе, заваде се Мара и Вукосава хвалећи „своје господаре“, на што је Мара ударила Вукосаву „уза лишце *замлатницом* љутом“, те јој „лишце нагрђела“. За време обеда „око св'јетле *сопре*“ код свакога је зета „своја *љуби* стала“, само нема Вукосаве; и кад то Милош виде, зачуђен поскочи и „отиде у б'јеле коморе“, одакле је доведе „пред кољена“ Вукова, говорећи му да „кара“ Мару што је сестру ударила; но Вук „мучи, не говори ништа (стихови 1—108.). Ту за „*сопром*“ Лазар је „чашом наточио“, па се двоуми коме ће зету наздравити, па најпосле наздравља Милошу:

...„Здрав Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро потоња невјеро,
Који си ме издат намислио
Како Јуда свога створитеља“.

*) Види „*Бранково Коло*“, јануарски број од ове године, као и мој одговор у „*Новој Искри*“, такође у јануарској свесци од ове год., и реферат г. Стевана Сремца проф. о моме саставу у „*Српској Застави*“ бр. 18. и 19.

У. Предић — Диплома Друштва за Народно Позориште

Милош је примио чашу, а „низ образ сузам оборио“, говорећи, да му „невјера сједи уз колено“, а да ће он отићи у Косово, да ће Мурата „ножем у срце ударити“ и „поиграт бедевијом по прсима цара честитога“ (109—139). После тога Милош позва Вука на двобој, сиђоше „кули низ *скалине*“, на коње се „узметнуше“, одоше „росне низ ливаде“ и ту поделише мегдан најпре копљима а за тим „*ћ*ордама“, те Милош „извали“ Вука „коњу из *селдаца*“ и свали га „траву на зелену“, говорећи му: „Могу ли те погубит *садара,* | Твоју љуби у црно завити, | Али не ћу, јер смо пријатељи“... Овај су двобој гледали таст, пуница, њихове „венчане љубовце“ и „пуно *крушевске* господе“. Кад су се вратили с двобоја, вели Милош тасту:

„*Види*, тасте, од Крушевца кнеже!
Тврда вјера, тасте, *добро моје!*
Овако се моја крв *иолила,*
Када би те ја издао кнеже!
Ја ћу поћи у Косово бојно,
У *свијетла* цара под шаторе“.

Рекавши то, Милош проли грозне сузе, „па се *ноге на јуначке скаче*“ (139—232.). Милош и Топлица опреме коње и одлазе у Косово да „уходе“ Муратову војску. Кад су били близу турске војске, Топлица се „уреси лијепо“ у „стамболске“ хаљине, па оде у Турке, где је „сву ордију уходио“ и отуд се „здраво повратио“; и, кад је испричао Милошу о великој „сили од Турака“, Милош за то „ништа и не хаје“, већ вели да ће ипак „поћи цару под шаторе“, као што се тасту „тврдо оклињао“ (233—283). За тим се Милош „на кобилу *баца*“ и *сам* удари „Косово низ поље“; а кад га опколише цареве делије, он их „добро *лаже*“, дајући „тврду вјеру“ да ће „*издат* војску Лазареву“. Повероваше му и пустише га пред Мурата, који му пружи десну ногу да га „љуби у *ашмагу*“. Кад то Милош виде:

У њему је срце поиграло,
Потегнуо ножа *јатагана,*
Мурат-цара у срце удрио,
Па *иобјеже* к својој бедевији.

Кад се дохватио бедевије, „стаде *бјежат*“ низ Косово, те се „одмакну од шатора *ларго*“. Али се сети како се „захвалио“ да ће кобилом „*иоиграт* по цару“, па се поврати, и, кад то изврши, поново „стаде *бјежат*“. [Еле, Милош све *јуначки бежи* — жалосна му мајка!] (284—328). Кад су Турци Милоша „угледали“ (зар тек тада?), „за њиме се *иоточ отиснуо*“, те га са свих страна „околише“; но Милош „*бије* окованом *ћ*ордом“, те „падају Турци на *сметове*“. У зао час некаква „баба *Урисава*“ из „*планине*“ дозва цареве делије и поучи их како ће га савладати: да „распашу *ћорде*“, да их поваде „из *саргије*“, положе по трави и „*оштруље* небу окрену“. Тако Турци и учинише, те Милошева бедевија „четири ноге *иодрезала*“ и на траву „паднула“. Милоша Турци опколише и, кад му „л'јеву осјекоше руку“, повика Милош „танко гласовито“:

«Гдје си, тасте, од Крушева кнеже!
Ево сам ти у невољи тешкој,
Турци ће ме разнијет на сабље».

И Лазар *чу* (!) његово запомагање, но Вук „лаже“ да то није грло Милошево, него „турско *вижле* (?!) војсци у царевој“. Милош је тако запомагао и кад му одсекоше десну ногу, но Лазар и тада „не разумије“ а Вук га лаже. Но трећи пут, кад Милошу „л'јеву ногу осјекоше“, Лазар разумеде грло Милошево, па се спреми да удари на Турке, а Вуку даде „најбоље“ јунаке — *шедесет хиљада* „све коњика *да* и оклопника“ — да удари „изазада“. Милоша Турци погубише (328—417). Опис је боја врло кратак:

Кад се двије војске састануле,
Састаше се, па се ударише,
Донекле их Срби *иригањаше,*
Ал велика сила од Турака,
Ко ће турској сили одољети,
Ко л' небеске зв'језде пребројити,
Па је турска сила одољела.

Вук, који је то гледао из планине, „не даде помоћи“ своме тасту, већ сви изгинуше са његове издаје — „Божија га погубила рука“ 418—430). Од истока је „полећела даница крвава“ а за њом „двије *аристојнице*“ — Царица Милица и њене кћери Јерина и Вукосава; оне иду на Косово, носећи „у конд'јеру вина“, у „*имбрику* воде“ и „хљеба бијелога“; оне „газе *крви* од јунака“ и „*преврћају* мртве телесине“. Намера их намерила на слугу Голубана, који их упућује на Петрову цркву, пуну рањеника, и на „гребље“ где је укопан Мурат и Лазар, оба цара „један *кон* другога“ и „*иодно* ногу“ Милош, а ту су и остале војводе. Милица је успут „јуначка гребља разгледала“, заливала сузама и земљу целивала; „Свакому је *писмо након главе*“ и „све се знаде, гдје који лежаше“. Ту су се „јада *напунile*“, па одоше у Петрову цркву, где је Милица рањенике целивала, залагала хлебом и „заливала вином црљенијем“. Рањеници јој говоре да не чека'да јој „заће сунце“, јер ће „изаћ из горе *звјерење*“, па да их не би „*раздрпили*“ вуци, „лисичине“, вране, мећеди и орлови, нек беже у Крушевац. Песма се завршује стиховима:

Кад то чула Милица госпоја,
Заран бјежи из Косова бојна,
Цвилећи *ми* у Крушевац дођу,
Б'јеле дворе црн'јем *загрнуле,*
А оне се у црно завиле. —

(СВРШИЋЕ СЕ)

БУДИ ДАЛЕКО!

путаних мисли, ума окована,
Стрепим и зебем у твојој близини:
Душа ми, горком сумњом отрована,
Види још светлост само у даљини.

Док си далеко, ти, која си увек
Чедношћу својом мени анђ'о била,
Бићеш божанство, јер чедност је трошна,
К'о нежни прашак с лептирових крила.

Остаћеш бајна, ако си незнана
Срцу што страсно чезне у самоћи:
К'о звезда, коју гаси светлост дана,
А жаром сија у пучини ноћи.

Крагујевац **Влад. Р. Петковић**

ПИСМА са СЕЛА

V

Драги пријатељу,

Чудно је неко расположење овладало мноме јутрос. Нешто нисам најорнији за рад, па, ево, да бих се освежио, претурам старе часописе: *Шумадинку* чича-Љубину, *Седмицу* и *Даницу* Поповићеву и *Вилу* Новаковићеву. Колико љубави према послу, колико духа и разумевања свога доба и својих читалаца! Све се то тако рељефно испољава у овим ситним редовима. Дај Боже, да они што за нама долазе, у дубини душе своје, могу нама нашу добру вољу и рад признати, та и ако не јавно, као што ни ми овима не признајемо јавно. Зар може, рецимо, неко данас лепше оцртати сервилност српског сељака, кад овоме само падне на памет да буде сервилан? Слушај само:

„Дошао нов капетан први пут у једну општину. Општинари, којима је то већ било јављено, изишли сви да дочекају капетана. Капетан одјаше коња, приђе им и стане се поздрављати. Кмет први узе реч, по поздраву, и одмах отпоче крупно:

— Опрости, господине капетане, што је — пала киша!“

Е, дела, кажи сад да ово није *наше, сриско!* Сељак другог народа не уме се овако извињавати! Ово је хероизам у сервилности.

Ја у доскорашњим — већ данас, хвала Богу, и немамо — нашим шаљивим листовима не нађох нигде толико лепе, али *лепе* шале, колико у поучној *Шумадинци* чича-Љубиној, нити онако популарних чланака у озбиљним листовима као што су у *Вили*, *Даници* и *Седмици*. Што се забаве тиче, они су је пружали куд и камо смишљеније него ми данас. Сем оригинала, који су били онакви какви су, они нам дадоше Гоголја, Тургењева, Толстога, Дружињина, Ига, Дима, Фељета, Дежа, Мицкијевића, Шевченка и друге; а ми данас једва смо се почели отрзати Монтепена и Габорјо-а, које нашој публици натура наша журналистика.

И, после, још нешто. Из оних листова ја видим умни нивô онога времена; а вала, брате, ђаво га знао, шта се може видети из данашњих листова! То јест, види се и данас нешто: види се како смо нервозни, како смо несрећени, како смо ми, који радимо на књизи, једно, а они, што читају, друго. И још нешто, што боде очи данас, то је, што нико за књигу не мари. Пре су се јављали пренумеранти сами и *тражили* књигу; данас мораш да *натураш*, да сваком појединцу „правиш цену“, да му дајеш рабат и опет да се тужиш док наплатиш. Они су држали високо заставу књижевности и стављали књигу на њено право место, а ми смо је спустили до дућанџијских „рафова“ и сваки час објављујемо „распродају“ што-зашто! Ко је томе крив? Да ли ми који пружамо или они којима пружамо књигу? Ја мислим да је то питање било велико и да би о томе требало да се позамислимо и ми и они што са критичарске висине оцењују савремене производе.

Те мисли прекиде ми један гост. То беше неки дални рођак из другог села. Име му Иван. Човек од својих педесет година, просед, препланула лица, изразитих црних очију, мушког лика, доста угледан и чист и прâви утисак неке сељачке отмености. Ја сам га волео још од детињства, кад сам одлазио његовој кући, јер је он лепо свирао у свиралу, био међ момцима сеоским као неки првак, јер се с њим нико није смео пôрвати, нико му није могао одскочити, и сву омладину некако ја умео повести за собом. Ја сам се њиме одушевљавао онда и сва ми жеља беше — ах, блажена жеља! — да будем као он.

После њега оженише. Он се ману кола и свирале, него се прихвати плуга и мотике; поста и оста ратар частан и поштен. Ја сам се с њим и после виђао, одлазио сам му и долазио ми је. Од пре десет година постао је домаћин, оженио два сина и три синовца. Радне снаге доста, па се према томе и имање прихватило. Биô је имућан, али је сад газда. Он своју кућу није напуштао. Бирали су га двапут за кмета; он је оба пута платио казну и одрекао се. Једва је пристао да буде одборник у општини. Кад сам га ја једанпут прекорео што се кметства не прима, он ми одговори:

— Не умем, брате! Ја ово гледам у својој кући, отворам десеторе очи, па опет учиним понеком на жао. Где бих ја то могао целом селу? А тамо се дане душом! Заклетва, брате, није шала! Није се добро свакад ни с људима шалити, а камо ли с Богом!

Сад га је снашло што га најгоре снаћи може: један синовац хоће да му растури задругу. Требало је да видиш његово лице па да се запрепастиш. Никаква болест не би га, чини ми се, могла тако порушити.

И не поздравих се честито с њим него га пренеражено запитах:

— Шта је, по Богу брате!?

Он слеже раменима, стиште грчевито усне и оне се црне очи наводнише. Седе на понуђену му столицу, накашља се у пола, па оде гледати на прозор. Видех да му је тешко говорити.

— Јесте живи сви?

— Живи смо, а боље да нисмо кад смо оваки; бар ја . . .

— А шта је то било?

— Несрећа, брате, несрећа, па то ти је! Да сам сањао ово што ми се сад десило, ја бих рекао то је нека, „огреја“, па бих отишао цркви, упалио свећу и молио се Богу да ми опрости. Али ево снађе ме на јави! Па да је од кога ни пô јада, него од рођенога синовца, од Косте.

— Шта је радио!

— Ништа добро. Од како је дошао из војске проневаљалио се, не можеш га познати. Ни оно момче ни дај Боже! Пуши, испоганило језик па псује све саме страхоте. Ако му рекнеш реч — зло! Хоће да се бије. Ономад потеже на ме ножем. Наредио му ја да иде колеби. Хтео сам да га мало одвојим од куће, да ми не квари онај народ, и да је мало даље од ових сеоских рђавица — јâ кад он плану, па кад узе псовати светиње једну по једну, мени се кућа око главе окрете! Рекох му да иде напоље, а он потеже ножем на ме, па кад виде да се ја његова ножа не бојим, он се трже натраг.

— Па шта си онда радио?

— Шта сам знао радити. Неко у кући мора бити старији. Скинем пушку с чивилука па викнем: да с места полази, јер ћу га убити као муву. Даде му Бог неког анђела у срце те послуша и оде, а зло би било! Сутрадан ми дође и рече да хоће да се дели. Неће, вели, више са мном појести залогаја, па да би знао да ће постати најбогатији човек на свету! Па дођох до тебе да ми и ти паметујеш — а питао сам и друге паметне људе — шта да радим сад?

— Па шта ти рекоше људи?

— Сви ми једно те једно кажу: кад хоће да се дели, пуштај нека иде.

— А шта ти вели твоји кућани?

— И они тако исто.

— Онда — пусти!

— Их! — узвикну он на обори главу и заћута.

Ћутали смо подуго. Он оборио главу на тешко дише. Ја покушах да му рекнем коју утешну реч, а он само:

— Немој ми говорити ништа! Ја бих волео да је један од нас двојице освануо мртав. Побегао сам на овом радном дану од куће, јер га не могу да гледам очима. Помисли, болан! Нашао је и људе који ће нас делити.

— Кога је изабрао?

— Тă људи су добри, поштени. Ја му рекох: ако хоће још и тебе, а он пристаде. Сад, ако хоћеш, хајдемо! Зато сам дошао.

Мени не би баш прăво. Али он навали.

— Па добро — рекох најзад. — Па кад да дођем?

— Хајде сад.

— Знам, али мене треба суд да позове.

— Нећемо са судом ништа! Он је пристао овако да сами људе узмемо. Хајдемо, ено кола чекају.

Спремим се и кренемо се. Мени то не беше првина. Био сам доста пута у избраним судовима судија па чак и председник. На неким местима пошло ми је за руком и да измирим завађене рођаке . . . .

Кад смо стигли, били су већ на окупу сви. Поздрависмо се лепо, јер ми сви беху познаници. Ранко Ђокић и Милован Којић били су имућни и честити сељаци, а већ кмета Живка узесмо и за председника томе суду.

Заседосмо онде пред кућом на клупи. Ја рекох Живку да позове Коју и да га посаветује, што овај и учини.

Млад, свеж човек од своје 23 и 24 године, отресит; стаде пред нама и скиде капу. Држање му потпуно војничко.

Кмет Живко је говорио: да није лепо од њега што тако ради, да је Иван честит домаћин и пријатељ кући, да је имање проширио и груписао, да је њихова кућа једна од првих у селу, да је он кућом и њеним поштењем чувен и виђен, и да не ради лепо што на таког човека диже руку који је све њих додржао и до снаге довео. А после, Ивану ће опет бити добро. Он остаје у својој пуној кући, са својим народом, али ће њему (Кости) бити тешко, јер ће морати од небрата брата градити.

Коста је саслушао кмета стојећи гологлав, „мирно“, као да слуша наредбу свога командира; па кад овај сврши, он рече:

— Све јесте тако, као што ви велите, али ја хоћу опет да се делим! Ја не могу да трпим да он мени онако од рамена одсеца: ти ћеш тамо! Ја сам и свĕта прошао, и био сам, што онај рекао, и ја нешто. Ја сам био у војсци каплар, био сам старешина. Не могу ја то да трпим. Нека се мени дâ моје, па ја како знам.

Ми погледасмо у Ивана. Он је стојао наслоњен на довратак и заповеднички секао оним црним оком.

— Нека му се учини по вољи! — рече у име одговора на наше погледе. Док ја живим, у мојој је кући овако.

Дигосмо се на имање. Оно беше готово све око куће згруписано, близу 30 хектара у једном комаду, лепо ограђено и обрађено. По средини беше прегрђено врљикама па је једна половина засејана стрмнином а друга кукурузима. Око куће беше велики воћњак засађен шљивом, иза воћњака једна просторија од три хектара под пашом на којој пландоваше стока које беше доста и беше животна и напредна. Сем тога имађаху на Дрини једно имање од 5 хектара засејано кукурузом и поврћем, тамо је „колеба“, овчији тор и пчеланик. Код колебе је увек морао по један ожењен члан задруге становати са својом женом и децом.

Иван и Коста идоше с нама. Они нам објашњаваху — управо мени, јер они сељаци знадоше све — што смо питали. Мени се допаде ред и обрада и још више ми Иван прирасте срцу.

Вратисмо се од колебе око великих заранака. Прегледали смо цело имање, пребројили стоку; сад имамо само да прегледамо шта има у кући, и тада да све то поделимо на три равна дела од којих је један Кости а два Ивану и задрузи.

— Пре свега — рекох ја — имање смо прегледали; сад да видимо колико има дȗга на овом имању. Иване! Имаш ли коме шта дужан?

— Имам: дужан сам попу дукат за опело.

— Имаш ли шта на имању дȗга?

— Ни паре! Све ово што видите и што сте видели, Божје је и наше! Нема ту сламке туђе, ама конца туђег!

— А што мени веле . . . . поче Коста.

— Шта ти веле?

— Да је кућа дужна 100 дуката.

— Ко ти то каже?

— Сиђић.

— Ех, нађе и ко ће да ти каже! Мој синко, због таких ћеш ти у просјаке! — реча му, па се опет окрете нама. — Ни паре не дугујем! Ево и порезу сам за целу годину платио.

— То јесте! — рече кмет.

— Дијете! — викну он на жену која са кућанском чељади стојаше у једном крају дворишта. Донеси из сандука ону кесу и оне хартије.

Жена послуша и донесе једну велику кесу и завијутак са хартијама. Он узе завијутак па нам пружи.

— Ето то сам приновио од кад сам домаћин!

Ја узех разгледати хартије. Беху то тапије купљених земаља и писмена размењених са земљама ближе његову имању, сточни пасоши, пореске књижице и сва документа.

— Јесам ли коме дужан? Је ли то све поштено плаћено?

— Јесте — рекох.

— Е, сад овде имам 80 дуката готових пара од продаје хране и ракије. Имам пун амбар жита, пун чардак кукуруза, имам двадесет товара старе ракије, имам двадесет нове и имам приновa од ове године воденицу с тумбасом која ми може целу кућу ранити. Зашто онда да се задужим?

— Бога ми, Коста, ти си луд! — рече кмет.

Коста се као збуни.

— Али мени рекоше . . . .

— Магарче један — мал' ти не рекох! — рече кмет. — Кога ти питаш?

— Збиља, Коста, шта ти је, јеси полудео! — рекох ја. Боље ти је у оваком добру, своме добру, бити и слуга па газдовати, него сам газда па гладовати. Кад ћеш ти у својој кући све овако имати?

— Па, добро, кад ви велите, ја ево нећу да се делим! —

— Није то нећу! — рече Иван оштро. Ја сад хоћу! Не треба мени онај што сад хоће ово сад оно! Узми своје, брате, па иди! Кад сам будеш пропирио ватру, онда ћеш

видети како је! Кад ти имаш бољих пријатеља осим куће и мене, иди па кући с њима!

Озбиљан, готово суров и непоколебљив. Ми навалисмо са свију страна. Зајаука женскиње. Костина жена притрча му па му обли руку сузама и стаде га преклињати, па чак му приведе и детенце Крстино и рече:

— Љуби деди руку и моли га!

Дете се узјазбило; пољуби га у руку и видећи матер да плаче, удари у вриску . . . .

Суза заседа на његовој трепавици. Ја притрчах Кости, докопах га за рамена и гурнух га напред шапнувши му:

— У руку!

Коста послуша . . . .

Он га погледа најпре неодређено, онда све оштрије, док му поглед не поста строг.

— Одмах колеби на пази!

Коста га опет пољуби у руку.

— Више не терај са мном комендију! Хајд!

После добре вечере вратих се и ја кући весео и расположен. Право да ти кажем: мило ми је било што сам видео како и наш сељак уме да буде трезвен и како се лагано препорођава и доводи у склад са временом.

Здраво своме

Јанку.

*

O, du Mädchen, mit dem rothen Mündchen,
Mit den Augen süss' und klar
. . . . . .
Ich denk' deiner immerdar.

Heine.

Ирис се ширио мајских, белих ружа
У сањивој ноћи што је земљу скрила;
И ја слушах речи, кô дах поветарца,
Што шаптаху страсно твоја уста мила.

И ко да си знала удес што нас чека,
Стегла си ме јаче на топле ти груди;
Ту си хтела срећан да просневаш санак
Док те кобни часак из сна не пробуди.

А мирисни, бели цветови јасмина
Падаху са грања на љупку ти главу, —
То је био, Нинон, твој венчани венац . . . .
И ја спазих сузу у оку ти плаву . . . .

И час кобни дође . . . Далеко од тебе
Трајем самац сада дане дуге, мучне;
Ја не грлим више твоје вито тело
Мене не веселе твоје песме звучне.

Душа ми је мрачна . . . У грудима носим
Срце које сада већ ништа не жели;
Али у тој тами твоје лице гледам
Као лик Мадоне Сандра Ботичели.

Зајечар 1901. **Милутин Јовановић**

У БУДИШИНУ

ПУТОПИСНА БЕЛЕШКА

Тих. Р. Ђорђевића

—н—

(свршетак)

вако распаљивана ватра национална запали и припреману мисао о Матици. *Др. Клин,* члан Будишинског варошког савета, изради код саксонске владе потврђење Матичиних правила 26. фебруара 1847. године. Исте године буду изабрани и чланови и подељене улоге радницима, те тако већ 1848. г. изађе прва књига матичина *„Часописа“*, на коме почеше радити прве снаге лужичке. —

Бурна 1848. г. не имађаше за Лужичане злих последица. Тада прими Смолер од Зајлара уређивање „Тиждењских Новина“, повећа листу облик и хиљаду примерака разасла у сва лужичка села на углед, а Имиш се крене у села да и живом речи предочи народну потребу новина на народном језику.

У Немачкој се тражаху тада пра́ва на све стране, па и лужички Срби начинише петиције, које потписаше неколико хиљада потписника, а 25. јула дође у Дражђане српска депутација од 16 чланова, састављена из свештеника, учитеља и народа. Садржина петиције беше у томе, да се српском језику да́ исто право које имађаху и Немци у Немачкој: у школи, цркви, суду и т. д. — Депутацију примише у двору са сваком почашћу и са најлепшим обећањима.

На дому се међу тим није престајало радити на народној ствари, јер тада беше рад неопходан, да би се паралисала разбуктала немштина, те се, баш по примеру Немаца који уведоше по градовима политичка друштва и зборове, заснова *„Главно Српско Друштво“*, под које дођоше све српске општине. Осећање народности разви се мало по мало у целој маси српскога народа, па се поче јако и испољавати у кокардама, патриотским песмама, заставама, натписима и т. д.

Револуцијски пламен од 1848. г. захвати и Саксонску у којој нађе згоднога земљишта у Немаца који не беху задовољни са својим двором. И у томе разбукталом пламу колико се Немци одвајаху од свога двора у толико му Срби беху привржени: једино српска регимента остаде верна своме краљу. Кад се револуција угуши, настаде страховита реакција и терор над Немцима. Срби пак добише све што су тражили: 29. августа 1849. г. Дражђанско министарство им даде 1. да се у нижим школама, где је већина српске деце, учи српски, а где је мањина, ту да се учи српски бар читати и писати, и да се Наука Хришћанска предаје на српскоме језику; 2. да свештеници и чиновници у српским местима морају знати српски; 3. да суд за Србе буде на српском језику и да им се сви закони и наредбе српски саопштавају.

Сем овога, ради Срба који живљаху у Дражћанима, измоли се да српски свештеници три пут годишње долазе у Дражћане и одслуже службу на српском језику.

Тако је српска народност у Саксонској 1849—1850. г. задобила потпуно званично признање, а после тога народна мисао и народне тежње почеше све више и више расти до дана данашњега.

Стојећи чврсто уз своју династију, они све више и више напредују и у погледу економском и у погледу књижевном и просветном.

Од 1851. г. имаде у Будишинској гимназији катедра за српски језик, на којој беше учитељ Смолер.

1854. г. наштампао је Смолер први српски календар.

1856. г. започео се штампати велики *Српски Речник*, од Др. Пфула, професора Дражћанске гимназије, који се за десет година заврши (Lužiski serbski slownik. Будишин 1866. стр. 1210) и који је неизмерна добит за њихову књижевност.

Матица Српска из дана у дан све више напредује, нова друштва ничу, нови се листови појављују и т. д.

*

21. августа осване красан дан. Дивно јутро. На небу нигде облачка, а окупана природа изгледаше као да се освежава. Пожурих те се спремих и сиђох у варош да је разгледам и потражим у њој оно што је словенско.

Кад човек долази из великих немачких вароши, Будишин не чини особити утисак. То је место са до 25.000 становника, мирно, без велике вреве и метежа, чак ни трамваја нема. Улице нису Бог зна како правилне, куће нису високе . . .

Будишин лежи на висији која се на западу стрмо за 220 метара спушта у реку Спреву, која изгледа да пере подножје његово. Варош заузима равни, само са југа бреговима ограничени крај. Будишин је седиште главне команде, окружног суда, католичког семеништа, католичке конзисторије, земаљског директоријума, земаљске банке, која је филијала државне банке. Ту се држе провинцијалне скупштине Горње Лужице. Од виших просветних завода има гимназију, реалку, једну протестантску и једну католичку учитељску школу, трговачку и привредну школу. У Будишину има више јавних библиотека. Има велики број знатних, дѣлом врло старинских зграда од којих нарочито ваља поменути замак *Ортенбург*, станиште већине надлештава. Од других зграда ваља поменути општинску кућу, кућу за сирочад, више болница, протестантски семинар, гимназију, реалку, позориште, грађанску школу, гарнизонску болницу, војничку касарну и т. д. У новије време је направљен и нови водовод. И приватне зграде, нарочито новијега доба, имају доста леп изглед. Од цркава вредно је споменути једину у Саксонској симултану цркву Св. Петра, где је под једним кровом на истоку католичка а на западу евангелска црква, које су међу собом растављене само високим гвозденим филаретама, али се ипак кроз њих види из једне шта се у другој ради. У евангелској цркви почиње служба у 9 часова а у католичкој у 11. Сем ове цркве у Будишину има још неколико, али је за нас од интереса поменути једну католичку и једну протестантску у којима се искључиво српски проповеда. — Будишин има и велики житарски трг и годишњи не незнатан вашар с вуном. — Од становништва тек је $^1/_3$ (на 8000) Срба, остало су Немци. Целокупно пак становништво и српско и немачко, припада двема верама: протестантској и католичкој. Од прилике је $^9/_{10}$ протестаната. а тек $^1/_{10}$ католика.

У немилосрдној и грозној судбини словенских племена у данашњој Немачкој ни Будишин није остао без свога крвавога дела. Већ први маркграф Будишински, по имену Геро († 965.), поступао је ужасно немилосрдно према Србима, због чега се склопи завера противу њега. Но он сазна за то и тридесеторицу одличних Срба уби за својим столом. Ликујући после тога, неваше у заносноме задовољству:

Zu Lausitz erster Fürst war ich,
Dreissig wendische Herren tötet' ich!

После оваквог почетка следује дуга, крвава и жалосна историја ове вароши, за коју је овде врло мало простора.

У новије време Будишин је, 20. и 21. маја 1813. г., добио историјски значај ратом који су водили Руси и Пруси против Наполеона I.

Пројуривши и разгледавши варош на брзу руку, потражих Матицу Српску. Не знам ни сам како, али се распитујући о њој, непрестано намеравах на Немце, од којих ме један једва умеде упутити кући у којој је Матица и у којој су скоро и све остале установе Српске. То је *Narodny Dom* (или Wendisches Haus, како је Немци називају), лепа зграда на три спрата, но којој је само један део потпуно готов, а остало ће се тек назидати. На врху зграде стоји златним словима написано: *Bohu k češći, Serbam k wužitku.*

У партеру ове зграде је књижара, а иза ње штампарија. И једном и другом рукује г. Марко Смолер, син знаменитог Смолера. кога затекох у дућану. Кад му се казах, беше му врло мило, те одмах посла и по библиотекара Матичина, а ми отпочесмо разговор. Мене је интересовало све што се односи на Лужичке Србе, те ме г. Смолер обавештаваше о ономе што се могаше на брзу руку сазнати.

Лужичка је књижевност скорашња и није богата, али ипак прилично подмирује потребе народне. Замолих г. Смолера да ми покаже часописе који сада излазе и он ми их показа. То су:

„*Serbske Nowiny*“, недељни лист који излази већ 60 година.

„*Časopis Maćici Serbskeje*“, орган Матице Српске, који је сад у 54-ој години излажења. Излази четири пута годишње.

„*Misionski Posol*“, излази од 1854. г.

„*Katholski Posol*“ (Католички Весник), недељни лист, у 39-ој години излажења, служи верским потребама Срба католика, а издаје га Друштво Светог Ћирила и Методија у Будишину.

„*Serbski Hospodaŕ*“, часопис за српске ратаре, прилог „Српским Новинама“, излази друге суботе сваког месеца већ 21 годину, а издаје га „Друштво српских ратара“ (Towarstwo Serbskih Burow).

„*Łužica*“, měsačnik za zabawu a powučenje zhromadni časopis hornjo a dolnjołužičkih Serbow, излази једанпут месечно већ 20 година.

„*Pomahaj Boh!*“ (Помози Боже!) недељни лист у 11-ој години излажења, служи верским потребама Срба протестаната.

Сем овога сваке године излазе календари:

„*Prothyka za Serbow*“, календар за протестантске Србе, излази од 1855. г. а штампа се у 6000 примерака.

„*Krajan*“ (Сељак), katholska prothyka za Hornju Łužicu, календар за Србе католике; излази од 1868. г. а штампа се у 1500 примерака.

И нека друштва издају књиге као што ћемо сад видети.

Лужичани имају приличан број друштава, која играју знатну улогу у њихову животу и напретку:

Towaŕstwo Maćici Serbskeje (Друштво Матице Српске) које је основао 1847. г. Jan Ernst Smoleŕ. Издаје одабране књиге из српске књижевности и свој „Časopis“.

Towaŕstwo SS. Cyrilla a Methoda (Друштво Св. Ћирила и Методија), засновано 1862. г., издаје католичке религиозно списе на српском језику.

Serbske ludowske knihowne towaŕstwo (Српско народно књижевно друштво) издаје протестантске религиозне књиге за народ. До сад је издало преко 120 књига популарно-религиозне садржине. Оно има највише чланова, на 2300, а сваку књигу штампа највише у 3000 примерака.

Towaŕstwo serbskih burow (Друштво српских ратара) има филијале у свима већим местима у Лужици. Ово друштво издаје Serbsky Hospodaŕ.

Besjeda, Друштво за забаву у народном духу. Ово је друштво врло распрострањено. У Лужици га има свако место. —

Док сам се овако разговарао са г. Смолером, дође и библиотекар Матичин г. *K. A. Fiedler,* seminarski wišši wučer, крепки и чисти старац, који је 42 године провео на средњим школама у Будишину предајући најразличитије предмете и верно служећи своме народу.

С њим и са г. Смолером прођох кроз штампарију, па се за тим пођех на први спрат где је *Museum Maćici Serbskeje*. Музеј је врло скроман и показује важније одлике лужичко-српске. Највише има лутака обучених у народну мушку и женску ношњу, за тим слика из народа, ископаних урни, разних посуђа из старине и народа, музичких инструмената, нешто рукописа и старих књига. — Не може се замислити како сам овде био пријатно дирнут кад сам на народном костиму, нарочито као опасаче, видео нашу тробојку, која је у исто време и тробојка Лужичких Срба, да нас сем Словенства и имена још ближима учини.

На другом спрату је Матичина библиотека која броји на 10.000 нумера књига: руских, чешких, лужичко-српских, пољских, немачких, српских и т. д. Изненадио сам се кад сам видео да у Матици нема скоро никакве наше књиге новијега издања. Од листова наших не беше ниједнога. Једино мој „Карацић“ и чини ми се „Летопис Матице Српске“ чинише у томе изузетак. Беше ми криво на овакву узајамност словенску са наше стране, те чим стигох у Београд потужих се на ово неколицини наших књижевника. И њима не беше право овакво стање ствари, те обећаше обилиту пошиљку наших ствари у Будишин. Колико је урађено на томе, не знам, јер од тада не слазих у Београд.

У библиотеци ме понудише да им што упишем у *Pomjatnik Maćici Serbskeje* у који су се уписивали сви који су досле Матицу посећивали. Мене интересоваше ко је до сад од Срба посетио Будишин, те почех разгледати ову дебелу Споменицу у којој беху исписана силна имена посетилаца из свију словенских земаља. Сваки је изнад свога имена записао по што год за успомену. Беше ту веома лепих и интересантних записа на руском, чешком, пољском, русинском и т. д. језику. Разгледајући Споменицу нађох од Срба само ове записе:

Србин јужни Лужицком Србину.

Једно благо имамо — Дух словенски. Гајмо га! Бранимо га! — то је амахнет наш.

у Будишину
10. августа 1868. **Светомир К. Николајевић**

Брат с братом, род с родом руши сваку незгоду. —

Ради леше успомене на иријатни дочек и брацку забаву што у Лужички Срба доживе, нашао сам се побуђен горње речи овде ставити.

Будишин
13. априла 1871. **Ђорђе Глибоњски**
српски народни учитељ
из Српског Бечеја

Кад се јужни Србин са северним Србином ирекo тако дугих земаља, колико неслога словенска заузима у душевној задрузи, рукује, онда ће и они и остало Словенство свој ускрс славити.

Будишин
1|13. априла 1871. **Јован Поповић**
бак у Лајацигу

„Само слога Србина спасава!“

С тога нека су нам свима Словенима ове три врлине девиза: слога, браство и јединство целог словенског света!

у Будишину
16|9. 71. **Мита Нешковић**
српски учитељ из Земуна

Кад је Србија после деветогодишњег рата 1813. год. поново пала под Турке, један је јунак, Хајдук Велко, погинуо бранећи да Турци у Србију не продру. Песник је тај моменат исказао речима:

„Дај Крајину, делијо крвава!“

„Не дам Крајине, ево мртве главе“, одговорио је народни витез.

То уписах за то што је таки моменат и овде на овој вечној Крајини Словенства од толико векова. Од негдашњих силних и далеко раширених илемена словенских на овоме крају, ви сте, браћо једноимена, остали једини као стража на Крајини, ви сте жив монуменат некадашњих илемена. Част вашем илемену. Нека би срећа или судбина која народима добре дане дели погледала на вас, нека би Словенство постало што му сви желимо, да и ви задобијете у колу словенском оно што вам приличи. Нека би једном Словени престали бити грађа туђој историји, нека би се духовна снага наша огледала на истом нашем народном задатку. Ту ће бити места и за најудаљенијега!

у Будишину
$\frac{8 \text{ јула}}{26 \text{ јуна}}$ 1872.

Проф. Стојан Новаковић
из Београда

Само слога напред постојано у данашњем духу времена, усиомена на све што је Србину најсветије, па се не бојмо охоле туђинштине!

Будишин 30|7.—1872.

Коста Б. Ђорђевић
из Крушевца

Никад не могу заборавити моју домовину, моју Лужицу, па макар да будем на далеком југу или на широком истоку.

24. октобра 1883. год.
у Будишину

Иван Козлић
инжињер

Пошто беше обавеза да свак што запише изнад свога имена, то и ја изнад свога записах ове две три речи:

Љубав према Словенима довела ме је у Будишин. Овде познадох браћу, вековне стражаре Словенства, па дивећи се њиховоме постојанству, уверен сам у срећну будућност илемена из кога су.

$\frac{21. \text{ августа}}{3. \text{ септембра}}$ 1901.
Будишин

Тих. Р. Ђорђевић
професор Алексиначке Учитељске Школе

На трећем спрату Народног Дома беше слагалиште књига, те се тамо нисам ни пео.

Беше већ подне, те захвалих на љубазности двојице браће пратилаца, и одох на ручак, уговивши са г. Фидлером да се после ручка опет нађемо.

Кад се после подне састадосмо, упутисмо се да разгледам варош. Уз пут упитах г. Фидлера: зашто на зградама не видим српске натписе. Он ми то објасни тиме што је у вароши већина Немаца, и ако би се Срби нарочито издвајали, не би им било корисно; због тога и сви морају знати немачки, а Немци немају никакве потребе ни учити ни знати српски. Будишин тек пазарним даном, кад надођу сељаци из околине, заплива у Српству, али и велики део тих Срба, принуђен на додире с Немцима, већином зна, поред матерњег српског, још и немачки језик.

Уз пут смо свратили у протестантску српску цркву, где у унутрашњости видех српских натписа. И ту ми беше мило што видех нашу тробојку.

Посетисмо даље стари замак *Ортенбург,* па се упутисмо гробљу *Светога Николе* (S. Mikłauš), да посетим гроб *Михаила Хорника,* знаменитог лужичког књижевника, уредника „Часописа Матице Српске“, за тим председника Матичина, корисног радника на сваком народном послу и оснивачу друштва „Св. Ћирила и Методија“. [1])

У гробљу, са кога је особито леп изглед на реку Спреву и предграђе Židow (Seidau), у рушевинама цркве Св. Николе гроб је Хорников. На њему је диван споменик, коме је на врху крст, испод крста Распеће Христово, а испод тога статуе Св. Ћирила и Методија, словенских апостола. Методије држи крст, а Ћирило таблицу на којој је написано ИСКОНИ БѢ СЛОВО. Испод свега овога је на широкој табли натпис:

Tudy wotpočuje w Knjezu
Michał Hornik

kanonikus scholastikus kapitla swjateho Pětra w Budyšinje, rodźeny we Worklecach 1. sept. 1833. zemrěł w Budyšinje 22- febr. 1894.

Za njewustawace a woporniwe džeło w Knjezowej winicy a na narodnom polu płać jemu Boh z njebeskim mitom.

R. i. p.

На гробљу се познадох и са Матичиним секретаром г. Јаковом Скалом угледним католичким свештеником који баш тада свршаваше опело и држаше посмртни говор на немачком језику над некаквом Немицом, из своје парохије, коју сахрањиваху. Да је покојница била Српкиња, говор би био на српскоме језику.

О школским приликама у Г. Лужици можемо рећи само то, да чисто српских школа тамо нема. И ако се што данас тамо говори о српским школама, то је у толико у колико се трпи у њима српски језик. Па ипак је у том погледу у Г. Лужици (под Саксонском) нешто боље но што је у Д. Лужици (под Пруском).

1849. г. саксонска влада одобрила је да се у српским народним школама предаје Хришћанска Наука и

[1]) *Михаило Хорник* рођен је 1. септембра 1833. год. у Рекелвици (Ворклеци) у Горњој Лужици. Учио је у Прагу теологију и славистику. 1856. г. постао је свештеник у Будишину, а од 1871. г. био је тамо парох. Његови многобројни радови из историје, граматике, ортографије и збирке народних песама наштампани су већином у „Часопису Мат. Српске“, чији је редактор био од 1868. г. Он је поред Пфула, Заилара и Смолера радио и на Српском Речнику (Будишин 1866.); за тим израдио је Историју Српског Народа (Historija serbskeho naroda, Будишин 1884.). — 1863. основао је за своје католичке земљаке књижевно друштво „Св. Ћирила и Методија“. А неколико година уређивао је часописе: „Lužičan“ и „Katholski Posol“. Умро је 22. фебруара 1894. г.

Читање на српском језику. То је остало и по школском закону од 1873. г. На основу овога закона предаје се Веронаука на српском језику у оним местима где је српско богослужење у цркви. Све остало предаје се на немачком језику.

И културне и националне прилике много су горе у Доњој Лужици под Пруском, али о томе немам података.

Велика је несрећа за Лужичкэ Србе што немају јаког културног уточишта у својој средини и на своме језику, које би пригрљивало најјаче снаге свога народа. Матица је слаб центар да би могао учинити оно што би учинио универзитет на српскоме језику. Сем тога: рад у Матици и није једино занимање чланова њене управе. Сви су они још и службеници који у Матици раде поред редовне дужности. Крупне снаге не остају у средишту народноме, у Будишину, већ налазе својој моћи посла на вишим школама великих градова немачке царевине, сипајући плодове свога духа на немачком језику. Најбољи се разилазе, а Будишин, Српство, Матица и све остало остају на људима осредњим, понајвише свештеницима, који истина мушки и истрајно раде, али би и њихов рад био много виднији, кад би им само то био посао, и кад би се са универзитета просипале бистре зраке народне науке.

Па и омладина, школујући се по вишим школама Немачке, оставља и даје оно што је најбоље у њој понајвише баш или тима школама или вишим службама, којих у домовини нема . . . .

Време се приближаваше да завршим овај једнодневни излет, јер воз за Дрежђане полази у 5 часова и 47 минута. С тога се опростих са љубазним г. Фидлером, а за четврт сата после тога праштах се са центром браће Лужичана, напаћеним Будишином, у коме лагано светлуца зора и овој дугопатној, изможденој и једва живој браћи словенској.

Мислим да није ни потребно помињати да се говор између мене и Лужичана водио на интернационалном словенском језику — немачком.

Воз је јурио ка Држђанима а моје узмућене мисли, претрпане силним утисцима које тога дана имађах, буркаху се као чеде у кошници пред лепе дане.

Због браћо, једнокрвна и једноимена, радите јуначки и надајте се! Доћи ће ваљда време кад ће оживети и словенска Јевропа!

Дотле пак ни ми нити икоји Словени не треба никако да заборавимо да тамо имамо стричева, браће и сестара . . . .

Пред Божић 1901. год.
Алексинац.

ТО ЈЕ БИЛА ОНА

приповетка

Антона Чехова

Антон Чехов

— Причајте нам, причајте нам штогод, Петре Ивановићу! повикаше девојке.

Пуковник засука свој седи брк, накашља се и поче:

— Било је то 1843. године, када је наш пук био под Ченстоховом. Потребно је рећи, драге моје, да је зима те године била тако оштра да су из дана у дан стражарима отпадали носови а мећава засипала и претрпавала друмове. Како је мраз почео од октобра тако није попуштао до самог априла. У то доба, треба рећи, нисам био овако искривљен ко циганско гудало, него, није тешко замислити, румен па ко млеком наливен, укратко — исправна лепота. Гиздио сам се као паун, сипао новац и десно и лево, коврчио брчиће као ни један потпоручник у свету. Требало је само да оком креснем, да мамузом цакнем и наместим бркове — па да се и најхолија лепотица у јагњешце претвори. А волео сам женско ко паук муве, и кад би вам, лепојке моје, стао ређати колико је Пољкиња и Јеврејки висило о мом врату, уверавам вас, математика не би имала толико цифара . . . А свему том додајте да сам био пуковски ађутант, да сам одлично играо мазурку и да ми је женица, Бог нека јој душу прости, била ретке лепоте. Какав сам био нале́тало, какав тврдоглавац — нисте у стању ни замислити. Ако је у округу била ма каква љубавна историја, ако је ма ко отео чи́ви „звечење готовине“, или шљахтићу нос разлупао — није требало ником двапут рећи да је то урадио потпоручник Вивертов.

Као ађутант често сам изјахивао ма куд у округ.

Одлазио сам или да ку̑пим овас и сено, или да Чивутима и разним пановима продајем шкартиране коње, а најчешће сам, драге душице, под изговором да служба тражи, одлазио Пољкињама на састанке или богатим спахијама на картање . . . . У очи Божића, сећам се као да је јуче било, ишао сам из Ченстохова у село Шевелке, куда сам био по служби послат. Време је било, као што рекох, просто ужасно . . . Стегао мраз те пуца и камен и дрво; ја и кочијаш за пола часа претворисмо се у две леденице . . . Мраз још можеш којекако и трпети, али замислите само, кад на пола пута захукта вејавица. Подиже се бели покров, завитла се као ђаво пред јутрењем, зафијука ветар као да су му жену украли! Пут се изгуби... Није прошло ни десет минута, а снег засу и мене и кочијаша и кола . . .

— Ваше благородство, заишли смо с друма! говори кочијаш.

— Ах до ђавола! Па шта си радио, глупаче? Терај сад право, даће Бог да наиђемо на људе.

Елем, ишли смо, ишли, лутали, лутали, и тек око поноћи удари руда у вратнице, како се сад сећам, имања

грофа Бојадловског, богатога Пољака. Пољаци и Јевреји за мене су као и хрен после ручка, али, да истину кажем, шљахта је гостопримна, а од паночке нема ватреније жене...

Примите нас . . . Гроф Бојаловски живео је у то доба у Паризу, те нас дочека надзорник имања, Пољак Казимир Хапцински. Сећам се, није прошло ни пô часа а ја сам седео у надзорникову одељењу, грицкао бадеме с његовом женом, пио и играо карата. А кад сам добио пет златника и кад сам мало више „повукао“, пожелим спавати. Пошто у том одељењу није било собе за мене, дадоше ми једну од грофових соба.

— Да ли се бојите привиђења? упита ме надзорник, уводећи ме у омању мрачну и хладну собу, која је некако била баш поред велике пу́сте сале.

— А зар имају привиђења? упитах, слушајући како потмули одјек понавља моје речи и кораке.

— Не знам! насмеја се Пољак: Али ми се чини да је овде врло згодно место за привиђења и нечисте духове.

Био сам добро и јео и пио, управ био сам пијан за четрдесет обућара, али, морам признати, од тих ме речи обузе чудна хладноћа. Ђаво да га носи! Тâ боље и четрдесет Черкеза него ли једно привиђење! Али шта да радим? Свучем се и легнем . . . Свећа једва што је осветљавала зидове, по којима су, замислите само, портрети предакâ све страшнијих један од другога! Било је и старинског оружја, ловачких прибора и других фантасмагорија . . . Тишина као у гробу. Само се у суседној сали чује грицкање мишева и пуцкање старинског мебла. А на поду, кроз прозор, назирало се нешто управо наклено!

Ветар као да је опéвао неког; дрвета се повијаху плачући и јаучући; некакав враг, мора бити капак, тужно је шкрипао и лупао у прозорски перваз. Додајте свему том, да ми се у глави вртело, управо вртео ми се цео свет . . . Кадгод бих зажмурио, изгледало ми је као да ми кревет лети по пустом дому, играјући врзино коло с духовима. Да бих утишао толики свој страх, угасим свећу, јер су празне собе увек страшније при светлости него ли у мраку . . .

Све три девојке, које су слушале пуковникову причу, још се више примакоше приповедачу и гуташе га упртим погледима.

— Елем, настави пуковник: ма да сам се вазда мучио да заспим, сан је бежао од мене. Чинило ми се, као да се лопови увлаче кроз прозор, као да чујем нечији шапат, као да се неко дотиче мог плећа, — у кратко, осећао сам страхоте какве се јављају кад су живци узбуђени. Али сред овог ужаса и хаотичних звукова, чујем клапа-клап-клап! управ као ударање папучâ. Прислушнем и — шта мислите? — чујем лепо како се неко примиче мојим вратима, како кашље и како их отвора . . .

— Ко је то? упитам уплашен.

— Ја сам . . . . не бој се! одговори женски глас.

Упутим се к вратима . . . Прође неколико тренутака, и ја осетих како се две женске руке, меке као памук, спустише на моја плећа.

— Љубим те . . . Дражи си ми од живота . . . — проговори женски умиљати глас.

На образима осетих топли дах. . . Заборавих и мећаву и духове и све на свету, па обгрлих струк . . . ах, какав струк! Такве струкове природа по нарочитој поруџбини ствара тек у десет година по једанпут. Витак, одлично зграђен, топал, ефемеран, као дах детиње. Нисам се могао уздржати, већ је снажно обгрлих . . . Усне наше стопише се у снажни, дугачки пољубац и . . . кунем вам се свим женама на свету . . . . ни до гроба нећу заборавити онај пољубац! —

Пуковник прекиде причање, испи пола чаше воде и настави нижим гласом:

— Кад сам сутрадан погледао кроз прозор, угледах још већу и страшнију мећаву . . . . Није се могло никуд поћи. Требало је да цео дан проведем с надзорником пијући и картајући се. У вече сам опет био у пустом дворцу, и тачно о поноћи опет сам обгрлио онај струк . . . Да, да, госпођице, да није било те љубавне авантуре, умр̀о бих од досаде. У најбољем случају, запио бих се као нико мој.

Пуковник уздахну, устаде и ћутећи пође по соби.

— Па онда . . . шта је било даље? упита једна од госпођица скоро умирући од нестрпљења.

— Ништа! Сутра дан сам отпутовао.

— А ко беше она жена? запиткиваху нестрпљиве госпођице.

— Па зна се ко!

— Откуд се зна! . . . Кажите, кажите *ко?*

— То је била — моја жена!

Све три госпођице поскочише као опарене.

— То јест . . . . како то? упиташе пуковника.

— Ех, Боже мој, па зар не разумете? упита пуковник равнодушно и слеже раменима. Мислим да сам се доста јасно изразио. Ишао сам у Шевелке са женом. . . . Она је била спавала у пустом дворцу, у суседној соби. . . . Са свим јасно!

— Хммм . . . . промрмљаше разочаране госпођице. Почели сте лепо, а завршили буди Бог с нама! Жена! Опростите, али то није било ни мало занимљиво, па баш.... ни паметно!

— Чудновато. То значи, да би ви хтеле да оно није законита супруга, већ буди каква туђа жена. Ах, девојке, девојке. Кад већ сад о тим стварима тако мислите, шта ли ће тек од вас бити кад се разудате?

Девојке се збунише и ућуташе. Наједише се и намрштише на, сасвим разочаране, стадоше гласно зевати. . . . Вечеру и не окусише. За све време само месише од хлеба куглице и ћутаху.

— Бога ми . . . . баш није лепо! не могаде се уздржати једна од њих. Па што сте нам причали кад је такав свршетак? Прича није никаква . . . . Луда је, луда!

— Почели сте тако лепо, па на једанпут . . . . додаде друга. Само се ругате!

— Но, но, но . . . шалио сам се . . . рече пуковник. Не срдите се, госпођице, шалио сам се. То није била моја супруга, то је била — надзорниковица.

— Е?!

Девојке се поново развеселише, очи им засијаше . . . Примакоше се пуковнику и, долевајући му вина у чашу, засташе са питањима. Досадност ишчезе а с њом и спремљена вечера.

С руског иревео

С.

Уз наше слике

† **Аћим Чумић**. Жалећи искрено смрт овог великог Србина и честитог грађанина, доносимо, у овај мах, само његов лик, а ускоро ћемо изнети пред своје читаоце и његову опширнију биографију.

На Криму (сликао А. Васиљевски). Лепоте јужне Русије и познате су и опеване. Највећи руски песници низали

су песме своје нарочито лепоти Крима. И Васиљевски, старији руски сликар, израдио је читав низ пејзажа са Крима. Ма да лепоту није тражио у ретком и дотле невиђеном, ипак је овај Рус увек био у стању да колоритом својим, или боље рећи Кримским, даде сликама својим нарочиту драж коју нећете наћи у других пејзажа. —

Илариoн Руварац. Првог септембра о. г. навршује се *седамдесет година* од рођења заслужног нашег историка Илариjона Руварца. Ми доносимо у овом броjу „Нове Искре“ слику Руварчеву, да подсетимо све оне, којих се тиче, на седамдесетогодишњицу његову, а у свесци за август донећемо чланак о животу и раду његову.

Елеонора Дузе (сликао И. Рjепин). У јеку славе своје, берући ловорике по великим jевропским позорницама, заносила је и заноси ова велика италијанска уметница милионе одушевљених гледалаца. Ненадмашна у свом репертоару, нарочито се и jединствено истакла као верискиња у Вергиној драми Cavalleria rusticana, као натуралискиња у Золиној Therese Raquin, као класична стилискиња у Шекспировоj *Клеопатри*, као jединствени тумач идеја Ибзенова репертоара. Али је ипак најjача као *Госиођа с камелијама,* jер је створила jединствену хармониjу реализма, романтизма, идилизма и елегичности. Квинтесенциjа модерне жене са свима страстима и душевним патњама њезиним добила је израза у овоj италијанскоj уметници. —

Русман, златоносно брдо у Србији. Североисточна Србиjа изобилуje у толикоj мери рудним благом да је већ од вајкада позната као примамљиви рударски терен на ком су радили скоро сви завоjевачи његови. Овај део Србије и данас је непрестано колонизован рударима. У низу руднога блага у овом крају, најмање се вади злата и ако му трагове полако хватаjу. Вредни рудар српски г. Ђ. Вајферт поседник је jединог златоносног брда у Србиjи — Русмана којег слику доносимо у овом броjу. —

Развалине манастира Матеjића, *у скопскоj Црноj Гори* у Маћедониjи. То је задужбина цара Душана, царице Јелене и сина им Уроша. По остацима се види, да је врло леп грађевински споменик наш и да је био доиста права царска задужбина. Сликана је с лица.

Црквине у Матеjевцима код Ниша. Са западне стране села Горњег Матеjевца, на Метох-Брду, лежи ова стара црква зидана онеком. Славила је, по народном предању, Свету Троjицу, а зидана је још за времена српских краљева.

Врт у Алхамбри. Прослављена маварска Алхамбра реткост је у архитектури, која је примамљивала и још вазда примамљуje многог и многог путника да је види. Стари српски илустровани листови доносили су слике ове зграде jединствене у своjоj врсти.

Из чеških крајева (сликао Липшек). — Нека слика сама собом говори, а ми сматрамо за дужност рећи, да је ово први покушај у српскоj илустрациjи т. зв. тробоjне штампе. Трима бојама (плавом, жутом и наранџастом) добивена је ова слика, која је рађена у нашоj Држ. Штампарији.

Диплома друштва за народно позориште у Новом Саду (сликао Урош Предић). У културној борби наше браће с ону страну Саве и Дунава велику улогу има и народно позориште. Давањем представа и чланским улагањем у позоришни фонд, одржава се ова знаменита српска установа, која оплемењава и негуje српске осећаје. Србима, свима и свуда, нека је Народно Позориште искрено препоручено, нарочито онима којима је Бог дао да му се уписом у чланство или прилозима могу одужити. Чланови утемељачи по исплати улога добиjају ову красну диплому коју је израдио цењени српски уметник Урош Предић. —

Антон Чехов. Уз приповетку *То је била она* доносимо лик њезина писца, чувеног руског књижевника Антона Чехова. Његови радови нису непознати српским читаоцима. jер је редак и политички лист (о књижевним и да не говоримо) који није доносио производе Чехове. —

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

De la condition juridique des Bosniaques et Herzegoviniens en pays etrangers; par Jivoïn Peritsch, professeur à la faculté de droit de Belgrade. 8° p. 60. (Extrait de la „Revue de Droit international et de Legislation comparée“. T. III. 1901. Bruxelles).

Предаjући Босну и Херцеговину на управу Аустро-Угарскоj, а не поништаваjући над њима у свему права Султанова, Берлински је конгрес створио изузетан међународни положаj за ове две веселе српске области. Тако се дешава по кадшто да и паметна дипломациja, из своjих себичних рачуна, ствара оно, што и проста памет народна оштро осуђуje:

„Једна земља а два господара,

— — — — — — — — —

„Царовати оба не можемо.“

Отуда је међународни положаj ових српских земаља врло тежак и компликован. Најбоље и најjаче правничке снаге огледале су да покажу овај чудан положаj, који је доделио овим земљама 25. чл. кобног Берлинског Уговора. А сасвим је природно, што и наши правници нису могли остати равнодушни према томе питању које дубоко засеца у интересе српске и од кога зависи будућност Србије и српског племена. Господи Гершићу и Спалајковићу придружуje се сад и г. Перић са овом своjом лепом студиjом. Име писчево познато је већ са неколико лепих радова и ван уских граница наше отаџбине, а поклањаjући своjу пажњу и овоме питању писац није могао изабрати бољег пута и начина да се одужи своjоj отаџбини и своме народу. Леп пример за све оне, који су срећни те поред стручне спреме владаjу још и којим светским језиком!

Расправа има три дела. У првом се говори у опште о положаjу Босне и Херцеговине на основу одредбе Берлинског Конгреса.

„Дискусиja о правном положаjу Босне и Херцеговине — вели писац — сасвим је завршена у корист мишљења по коме су ове две земље остале *провинциje турске* и после као и пре Берлинског Уговора.“

„Ми смо тврдо уверени — наставља писац — да је Берлински Уговор дао Аустро-Угарскоj само право *унутрашње администрациje* у Босни и Херцеговини, али нипошто и право *спољашње администрациje,* а под овим последњим изразом разумемо пеглавито право одредбе правног поло-

жаја Бошњака и Херцеговаца кад живе на страни.“ Полазећи од овог гледишта писац у другом делу расправља главно питање: правни положај Бошњака и Херцеговаца у иностранству у опште.

Питање је нема сумње важно и деликатно, стога писац приступа к њему с највећом пажњом и смотреношћу наводећи све системе, које у томе погледу важе код културних народа. Ствар не изгледа тако заплетена и замршена, кад је реч о најобичнијим правима која обично ужива сваки странац у туђој земљи.

Ну питање постаје много теже и заплетеније у случају, кад Бошњак или Херцеговац треба да задобију какво право на основу међународног уговора. Питање је, вели писац: чијег се уговора треба држати у том случају, да ли онога с Турском или с Аустријом?

Пошто најкомпетентнији писци признају Порти *de facto* и *de iure* спољашни суверенитет у окупираним земљама, писац одговара на постављено питање: да је Турска позвана да закључује уговоре са страним државама кад треба да регулише питање о положају Бошњака и Херцеговаца у иностранству.

„Влада аустро-угарска нарушила би неоспорна права Султанова, кад би закључила уговор с којом другом државом у циљу одредбе правног положаја Бошњака и Херцеговаца у иностранству. Такав њен рад значио би тешку повреду Берлинског Уговора.“ На тај начин, дакле, Бошњак и Херцеговац чим изађу из окупираних земаља потпадају под власт отоманске Порте. Поред свега тога ипак је Аустро-Угарска закључивала и таких уговора са другим државама, у којима је присвојила права Портина. О томе расправља писац у трећем делу наводећи један пример повреде суверених права Портиних од стране Аустро-Угарске.

Користећи се неискуством и наивношћу српске дипломације, Аустро-Угарска је, противно Берлинском Уговору, резервисала себи право суверенитета у окупираним земљама у трговачком уговору са Србијом $\frac{24.\text{ априла}}{6.\text{ маја}}$ 1881.

Писац је добро учинио што се на завршетку своје расправе задржао на побудама које Аустро-Угарску нагоне да ради противно одредбама Берлинског Уговора. Цео њен рад у окупираним земљама управљен је на то, да ове земље што више изолује од Србије и Црне Горе, њихових рођених сестара и природних наследница. Ослањајући се на закључени трговински уговор, у коме је српска дипломација преварена, Аустро-Угарска би хтела да оспори Србији право дискусије о међународном положају Босне и Херцеговине. Писац с разлогом обраћа пажњу српске дипломације на ове незаконите тежње наше сусетке.

Исто тако ради Аустро-Угарска и према Порти. Пре су турске власти издавале пасоше исељеницима из Босне и Херцеговине; Аустрија то више не допушта и не признаје турске пасоше. Овај случај дао је повода да се турски конзули ових дана у Дубровнику састану и посаветују, како да у томе питању сачувају неокрњен углед Султанов.

На завршетку овога приказа треба поменути да писац приступа овом питању са темељним познавањем факта, која вешто распоређује и анализе изводећи најзад са свим јаке и логичне закључке. Тим самим, а и интересантношћу питања које расправља, ова се расправа сама собом препоручује.

Београд. проф. **Мих. Ј. Ђорђевић**

* Крагујевац је добио своје стално позориште. Неколико виђенијих Крагујевчана ангажовали су *Михаила Миловановића*, члана Нишког позоришта „*Синђелић*“, који је организовао позоришну дружину и већ отпочео рад.

* Као што јављају Новосадски политички листови, ускоро се очекује преустројство Текелијанума. Од сада ће овом знаменитом задужбином великог Србина Саве Текелије управљати нарочити патронат, којем ће на челу бити српски патријарх из Карловаца. Досада је овим заводом управљала српска црквена општина у Пешти, а новцем је располагала Српска Матица. —

* На свечаном скупу Академије Наука, који је одржан 22. о. м., проглашен је за правог члана Природњачког Одсека Г. Д-р Светолик Радовановић, професор у Великој Школи и досадањи дописни члан; за дописне чланове проглашени су: Г. Д-р Богдан Гавриловић, проф. у В. Школи, Господин Д-р Никодим Милош, епископ у Задру, и Г. Симо Рутар, професор у Љубљани. —

* За Летопис Матице Српске примљени су ови радови: *Поглед на данашњу француску књижевност*, од Д-ра Јована Скерлића; *Капетан Марјан*, приповетка Стевана Сремца; *Чича Гаврилова трагедија*, приповетка Јанка Веселиновића, и *Опис фрушкогорских манастира год. 1771.* од Димитрија Руварца. — Књижевни Одбор Матице Српске дао је на преглед ове рукописе: *Наши индојевроиски преци*, од С. Н. Томића; *Мирха*, драма у три чина, од М. Беговића. — За Матичине *Књиге за народ* спремљени су ови радови: *Свекрва*, приповетка Јанка Веселиновића; *Упутство Срикињама материма*, од Јована Ћосића, и *Књиговодство за пољопривредника*, од И. Новаковића.

* Česká Revue (Праг, уредници Dr. Frìda и Dr. Rauman) доноси у другом овогодишњем свеску чланак Стевана Радића *О погодбама економне независности јужних Словена*, а чески Slovanski Přehled (Праг, уредник Адолф Черни) у свом првом свеску а опет из пера Стевана Радића студију о Ђурђу Крижанићу Nejdokonalejši představitelj slovanské myšlenky.

* 10. о. м. приредило је Московско Словенско Друштво велики концерат у просторијама Рускога Благородног Собрања. Том приликом нарочито се истакао кнез Сумбатов-Јужин који је у руском преводу рецитовао српске народне песме *Краљевић Марко пије уз рамазан вино* и *Орање Марка Краљевића*. Исто је тако с великим успехом примљена и хорска песма *Што кутиш, кутиш, Србине тужни*. —

* Мих. М. Станојевић, учитељ, дао је у штампу своје путописне белешке *Кроз Босну и Херцеговину*. Цена је за претплатнике $2^1/_2$ динара, а претплату прима књижара В. Валожића. Књига ће изићи из штампе првих дана месеца марта. —

Трговинско-занатлијски шематизам Краљевине Србије. По званичним и службеним подацима саставио *Св. Р. Христић*. 1602.—1903. На српском, француском и немачком језику уједно. Београд, Електрична Нова Трговачка Штампарија, 1901. — В. 8°, стр. I—XII—1—300—1—110. Брошираној књизи, цена 5 динара.

Миленија. Спев *Ђорђа П. Илинчића*, учитеља. Београ., Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1901. — 8°, стр. 62. Цена 0.80 динара.

Свештенство и народ православно-српске епархије Далматинске своме многозаслужном архипастиру, Његовом Преосвештенству, високо достојном Господину Никодиму. Адресе поводом дела *Православна Далмација*. Н. Сад, Штампарија Ђорђа Ивковића, 1901. — В. 8., стр. 32.

Млада Сибирка. Написао Гзавије де Местра. Превео *В. Т. С.* Издање Дворске Књижарнице Мите Стајића. Београд, Доситије Обрадовић — Штампарија Аце М. Станојевића, 1901. — 8°, стр. 88. Цена 80 п. д.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан мишина ул. бр. 8. Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 3. Београд, марта 1902. год. Година IV.

ФАТИ-СУЛТАН

I

Шућур![1]) Испратише у сургун (прогонство) онога беснога пса, кому човеков живот није ништа. Испратише га у сургун далеко, где се зими снег не топи за месец и више. Сургуниса га сам падишах, цар царева, већил (пуномоћник) Алахов. Шућур!

Овако узвикиваху једнога петка неколике цариградске хануме, чучећи на ивици обале Златнога Рога, гледајући где се укрца у голему ђемију морску Ахмед-хафуз,[2]) први имам[3]) Аја-Софије, рођак султан-Махмуда, цара царева, већила Алахова. Убио је и пре неки дан човека, ни крива ни дужна, у беснилу од бекрилука, па уместо већ једном да га смрћу казне, досудише му сургун.

С њим је и његова сирота ханума, и кћи, јединица, лепа као руже што осташе саме у пустој башчи његовој.

Фати-султан! Од рода је султанова, па за то је зову *султан* (кнегиња).

А куда ће из овога дивнога града?

„Види Цариград, па умри!... Али не! немој умрети, но живи и гледај: пошто си га видео и грејао се макар само данак два на његову сунцу, огледао се у његова два мора, Златноме Рогу и Босфору, носићеш га у срцу до гроба, па баш да живиш, пошто си га видео, још сто година!“ Тако говоре хануме.

† Никола Крстић

И тај дивни град, с много душа, по мусломански Дер-Се'адет (врата блаженства), на седам брегова, искићеним смоквама и маслинама, лимуном и неранџом, и ружама, каквих ћеш заман тражити још гдегод, тај величанствени град оставља Фати-султан баш онда кад ваља да је у њему!...

Родитељи греше, деца испаштају...

А да ли ће бити хране Фати султан-хануминој души и тамо куд полази?...

Путоваше ђемијом до Солуна, а одатле коњима, дуго, до маленога града Прокупља. Јер Ахмед-хафузу досуђено је за сургун Прокупље; а дато му је на уживање двадесет и пет села у околини Ниша и Прокупља, дивљега лепотана, камо се поветарац разговара са шумном Топлицом, гдено мучи опустела кула старца Југ-Богдана, и гледа, мучком, чуда бесних освајача царевине српске...

Српска села пре, сад спахилуци лудога Ахмед-хафуза... Не прође много, па хафуз уби и овде човека, и даде крвнину пола Житораћа. Мало, па опет уби човека, те даде и другу половину Житораћа...

Отац дивља звер, а кћи питома голубица... И Ахмед-хафузовица је питома, кротка. У кући је мања, што-но реч, од макова зрна. А да је само мало друкчија, одлетела би јој глава с рамена одавно, нарочито кад хафуз није при себи: бекрија је бивши имам Аја-Софије да му је мучно наћи пара.

У кући сваки час вика и кавга, али, пуста младост! — Фати-султан ипак је весела, па и тужну и забринуту мајку своју често разговори и развесели.

Удаљена од свога завичаја, Фати-султан нађе и овде неколике другарице. Оне јој причају све о Прокупљу, о женама, о девојкама, о младићима, о љубави...

1) Хвала Богу.

2) Хафуз, онај који зна Коран на памет. 3) Свештеник.

— Зар и овде има ашка (љубави)? ушита једном Фати-султан своје другарице, па се брзо застиде, поцрвене и обори очи, јер чу Емину Ахмед-бегову, лепо и паметно девојче, где рече:

— Лудо питаш, Фати-султан-ханум! Где је Алах, ту је и ашк; а кажи ми макар само један град или село, гору или воду где није Алаха?

Од тога прође само мало, и Алах, хотећи да покаже Фати-султан-хануми е је баш заиста лудо питала, или лепом девојчету у срце пуно љубави према једноме младом Арнаутину, момчету на гласу, јединцу сину и мезимцу старца мула[1]) Халима, Шкодралије, поглавара племена „Војњака“...

У Арнаутлуку живе и лети и зими, али се момче често дотиче града. Пројезди махалама, а кадуне се, и жене и девојке, гурају крај кафезе (решетке), диве се арапском хату и богатом такуму (опреми) његову, питају да ли је поноситији хат или господар му, мулин син, Исмаил-бег.

Пројезди махалама, па се заустављa пред кућом своје сестре, удате овде, тик до куће Ахмед-хафуза. Прилази му сеиз сестрин, ухвати под њим хата, да га причува, знојава провода, док се момче са сестром види, поразговара. По каткад му наместе хата у ахару, јер он води са сестром, много старијом од себе, дуг разговор. Ту ручa, остаје код сестре до саме икиндије, тад се вине на вилoвита хата, па хајде у Топлицу бáбу и остарелој мајци својој...

И бабо му је стар. Има осамдесет, веле, као једну, а још је крепак; из пушке, кажу, нишани боље него многи младић...

Фати-султан воли Исмаил-бега. Видела га кроз густе кафезе, и кроз пробушену ограду, и кроз одшкринут капицик, и идући другарицама, и враћајући се из хамама. Видела га, па га милује, чини јој се, више од очију, од живота, од завичаја свога.

И Исмаил-бег Фати-султан-хануму милује, ако је још никада није видео! Прође јој на арапском хату своме свако у Бога јутро и сваке икиндије. Бели му се хаљина (фистан), широка, у небројено бора, разастрта по кадифелихаши, бели се као замбак у градини или бело перје лабудово; а са зеленога чохали-гуња чепкени, што су му раменима претегли од силнога веза, трепери према сунцу чисто злато. На прсима џамадан од црвене кадиве извезен златом. И на зеленим чохали-тозлуцима пуно је веза. Тозлуке су му везле у Нишу најбоље терзије. На глави му фес с дугачком китом, а испод феса види се чикмаливица белога ћулава. Ћулав му је радила јединица сеја његова. У силају су му јатаган и две мале пушке пећанке, са сребрним јабукама искићеним драгим камењем, те према сунцу дају од себе небројено боја. О силај три паласке са златним китама. Преко рамена му љута арнаутка.

Арнаутин је висок и за своје године врло крупан: још месец дана па ће ступити у осамнаесту... Лице му лепо, мушко, сунцем препланuто; бркова још нема, тек га сад гàрила мрка наусница, испод које се при сваком осмејку указују равни, пошироки и чести зуби, с ивицама и глéћом као у детета. Очију је црних и крупних, погледа смелих као у човека, чедних као у цуре. Истина, и Алах зна, задиркивао је и он речима многу лепу Циганчицу, али је још гонце лале...

Никад не виде Фати-султан-хануму, а толико је познаје, да би јој рахат начинио слику на белу платну, на свили. И баш би је начинио, али, вај њему младом, не уме, а и не сме, јер зна да је грехота радити што по обрасцу јединога Алаха.

Једно вече, кад се врати из града, и хтеде ући у одају родитељима, чу где се они тихо разговарају и помињу његову женидбу. Уплаши се. Коју ли су му изабрали? Он милује Фати-султан-хануму... Лепа је... Нека питају своју кћер, сестру његову: она ће и њима казати колико је лепа Фати-султан!...

А кад изиђе из одаје мула, џин прàви, беле браде дуге, поче Исмаил око своје нене. Испитује је... Кад би нешто чуо од матере име девојке Стамболке, „секао“ би курбан (жртву) одмах...

Молио је Алаха, и умолио га, јер му мајка мила изусти најлепше име — Фати-султан! И она је од његове сестре, од своје кћери чула колико је красна цура Стамболка, па је с мулом зборила, и договорила се, да што пре проси за њихна јединца назли-Стамболку...

II

Фати-султан је венчана; и свадба ће јој скоро, чим буде с даровима готова. Пролази јој мимо кафез ђувегија, кад пешке, кад на хату: дочекује га она, крадом, иза кафеза, да је нико не опази, с осмехом, испраћа га с уздахом, са жељом, да јој што пре дође највећи празник њен — свадба њена...

И Исмаил-бег је Фати-султан-хануму видео. Видео је из сестрине башче више пута, а сад се и састаше, крадом, крај капицика, и разговарају се...

Чучећи на зеленој трави у белој дугачкој ентарији, Фати-султан личи на љиљан, цвет бели, што те подсећа на душу девојачку, на њену невиност. Љиљан је сама Фати-султан, то јој читаш с лица, кому се диви млади Арнаутин; јер није мислио да може бити тако белога лица под топлим сунцем стамболским. Па још видиш да је прави љиљан из биљбиљур-огледала њене душе — црнога јој ока, којега лепота и сјај забуњује сина арнаутскога... Очи га забуњују а кестен-коса мирисава опија као башча пуна зумбула, јасмина, њена мека коса, дугачка, коју негује материна љубав, још чешљају руке материне...

Разговара се, гледа се Фати-султан с момком, ђувегијом својим, а он, у љубавном заносу, додирну врховима прстију њено лице, па их тад узе љубити, говорећи:

— Аман среће, Фати-султан!

— Ћути, Исмаил-бег! рече она и промени се у лицу.

— Зашто да ћутим, Фати-султан?

1) Господар, главар.

Карло Хоф

Пролеће

— Страх ме... Грдно се бојим, Исмаил-бег, јер сам...

Цура ућута, а Исмаил-бег, смешећи се:

— Кажи, ћозум (око моје)!... Чега се бојиш? Венчани смо. Овоме се венчању нису обрадовали само моји родитељи и твоји, и моја сестра, но свет, сав Арнаутлук, све Прокупље. Који год ми каже хаирли (срећно), смеје се... познајем да се све живо радује, и да...

— Ej, Исмаил-бег!... Алах зна шта нам је писано... Ноћас сам ти, бej'м (мој беже), грдан сан уснила, па... Покри белим ручицама, меким као папирје, очи: да не гледа сан тај, грдан, што јој се појави као јава... А он јој гледа ручице, и неколико пута се за њих сегну, а не смеде их додирнути својом препланутом и доста рапавом руком. Не пита је шта је снила, да се она, казујући му сан, још више не уплаши, но само рече:

— Не чудим се теби, назли (мазна) - Стамболко али се чудим својој нени. Моја нене је Арнаутка. Колико сам пута гледао, кад сам био мали, где, веселећи се с другарицама, пуца из две мале пушке од једном. А један пут је убила из дугачке пушке медведа, кад је сишао с планине, по грдном снегу, у село. Није се бојала никога до Алаха и свога господара мула-Халима, а ево два три дана где се некаквога сна боји! Кад пођем у град, дрхти од страха. Кад се вратим, радује се, радује се... Видео сам где клања кад није време намазу (молитви): моли, ваљада, Алаха да јој лоши сан на добро обрне.

Кад чу ово, Фати-султан се још више уплаши. Познаде момче, па вели:

— Што се бојите, ти и моја нене?! Зашто се бојиш, Фати-султан? Море, девојко! Кад би нешто покушао да ми те отме сам падишах, ја бих, вала, и њега пушком — бесу[1]) ти дајем!... Разумеш ли шта је то *беса?* Знаш ли ти да је Арнаутину више једна беса, него Турчину, опрости, стотину јемина (заклетава)...

Момче говори, а очи му се сијају, лице му се зажарило: бесу даје својој невести! Мушка је рука његова пала на искићену јабуку мале пушке. Фати - султан - хануми се учини, у овом часу, толико леп; воли га; прегорела би, чини јој се, и спомен на дивни Дер-Се'адет, свој завичај, кад би могла изгладити из душе онај сан ноћашњи...

— Отац ми је био, рече Фати гледајући Исмаил-бега сузним оком, први имам Аја-Софије, и хафуз је, те ме је учио мусафу (корану): сваку суру знам онако, на памет. И ја знам шта је небо, и знам шта је земља, и знам шта је цехнет (рај), и знам шта је цехнем (пакао), и знам шта су анђели, и знам шта су ђаволи... Ја, Исмаил-бег, знам шта је *валлахи, биллахи, таллахи*...[2]) Кад би ме неко хтео од тебе раставити, ја бих...

— Кажи, кажи, вели момче задовољно, а она се застиде. Хтела би рећи да би некога из пушке, а овамо је се и празне боји. Мило јој дође што се не расрди кад је ђувегија назва назли-Стамболком. Поћута, поћута, па узвикну:

— Зар нам је овакво прво еглене (забава)?

— Сан!... Не бој се!... Ја се људи не бојим, па баш да би нешто пошла читава стотина на мене једнога. А ако ће ме штогод снаћи од Алаха, шућур!

— Шућур! рече и Фати-султан, и подиже очи к небу.

Овде су ашиковали. Она му није више о сну говорила, но му исказивала љубав своју, више душом но устима. А он, гледајући њене усне, што личе на зрели род једне вишње у богатој воћем Топлици његовој, сети се једне приче својега верног друга Мифтара, сети се те њему тако миле приче, нове, и посрну од љубави, као од поветарца сарош-каранфил, додирну својим чистим уснама њене девојачке усне, као што сарош-каранфил, посрнув, први до себе цветак додирне... Да га пренеше крилати хати, ветрови, у Арабистан, где, како су му причали, за недељу дана роде и узру лимуни и портокали, не би у лицу и срцу оволико горео. Да га послужише шербетом оне девице, којих се нису дотакли ни човек ни ђеније, што наликују на зумбул и на мерцане, не би му усне осетиле оволике сласти, као кад се дотакоше усана Фати - султан - хануминих. Млад и луд није веровао, и ако му је верни Мифтар причао, да може човеку бити и на земљи онако као, како њихне књиге кажу, у цехнету, где је зелених башта, извора, девојака с великим црним очима, у сеницама. А гле сад!...

Дође време њихову растанку. Извади момче из недара низ бисера, па га даде Фати-султан-хануми. Мајка му је овај низ бисера спремила за „вићење", а он га већ три дана уза се носи, гледајући да им „вићење" буде пре свадбе. И, ето, не сачека свадбу. Њему је данас вићење. Овде им је први састанак, а где ће им бити други, Алах зна...

III

Исмаил је пошао из града много доцније но други пут. Пошао је у ноћ, летњу ноћ, лепу, обасјану месецем, намирисану мирисом цвећа, освежену росом. На небу је пуно звезда, трепте, и час по, па се по која угаси. Исмаил је попустио хату дизгине, пустио га да иде како хоће, тихо, а сам је подигао главу, упро поглед у небо, па тражи по њему, ведром, звезду своје невесте, верујући да јој је звезда најлепша и најсветлија, кад је она онолико лепа, њему онако светла. Шта је казивање сестре његове према овоме што је он данас својим очима гледао!... У заносу заборавља хата, заборави где је!... У ђердеку (ложници) је с невестом... Оживеше приче Мифтарове... Умним оком не гледа Мифтара и његову невесту, но себе и Фати-султан - хануму... Љуби јој и очи и лице, и грло бело... Пољубио би и уста, а још се уздржава, као верни Мифтар... Узе руку, белу, меку као папирје, каква је, по његову мњењу и памети, само у оних кадуна којима се придаје имену *султан*; узе је полако, пажљиво, као што би лептирова крила узео, па је метну на свој образ. Како би и њу ижљубио, а не може, и ако је оволико воли. То је рука, истина, девојке султан, али и његове кадуне... Он љуби руку само својој нени, својему бабу, својим стари-

1) Часна реч (у Арнаута).

2) Једна велика заклетва муслиманска.

јим; а Фати-султан-хануми је он старешина, господар... Грли јој вити стас... „Мифтара је само један јутарњи езан (позивање на молитву) затекао будна у постељи, мене ће три... Зар бих могао поред ње заспати, кад и овако, само што мислим на њу, не спавам?...“ Мисли, мисли, изненада осети њене усне на својим... остаће овако до зоре...

Гру! Гру! плануше неколике пушке кроз мазгале прокупачкога сараја (суда), мимо који Исмаил пролажаше, сањајући о своме ђердеку...

Глухо и мртво Прокупље одјекну на све четири стране, а Исмаил се стропошта са свога хата, не пустив ни гласа од себе. Чу се вриска обезглављена хата, и опет одјекну глухо и мртво Прокупље...

Врисну хат још једном, и још једанпут над својим

тишину глас јејине, тице злослутнице; зајецаше струне на гуслама од ветра, што проуја кроз незатворене капцима прозоре; потресе се покривена мрежом пауковом икона Светога Николе на тавану куле мула-Халимове: потресе се сам светитељ ваљада с несреће потомка оних што су се пред њим часним крстом крстили и служили му службу свету...

На шарену јастуку, напуњену сламом, седи мула-Халимовица: обухватила рукама колена, прислонила браду на њих, па се ниха, дрхти, преза се, ослушкује. Чека сина још од икиндије, али вај њојзи старој и изнемоглој.

И мула-Халим не спава.

— Да пошаљемо у град Суљу ја Саида? А, мула?

— Још мало... Ађамија, па се задоцнио... Оставио да дође сутра.

Споменик на Чегру Стевану Синђелићу

мртвим господаром, па тек подиже главу и полете, као да крила доби, ка Арнаутлуку, да што пре однесе црни хабер родитељима, ојађеној мајци Исмаиловој...

IV

Месец је тако тужан; звезде не трепте као мало час; ветар је удесио жалосну песму. Умукло је блејање оваца и мукање гојних крава и волова; а над високом кулом старца мула-Халима између расејаних, ниских кућа арнаутских, и белих и неокречених, покривеним и сламом и плочама, што вире из бујнога зеленила красне Топлице, — над том високом а трошном кулом зачу се кроз ноћну

Мајка се заљуља још више, и узе мрмљати молитву. Немом тишином у ниској готово празној одаји јасно се разумевало с материних уста Аллах-екбер, и у томе се зачу вриска хата Исмаилова.

— Алла'! узвикну седа Арнаутка, и скочи, покуша, онако стара, да истрчи, па не могаде: заљуља се, и лупи о застрвен под асуром колико је дугачка.

Материно је срце разумело какав јој хабер доноси пусти хат сина њена...

И мула је протумачио вриску хата како ју је ваљало протумачити. И одмах је пошао са Суљом и Саидом, младим Арнаутима из фиса кому је он поглавар, к Прокупљу.

Од клада крај друма привијало му се тело Исмаилово. Од ветрова ујања причуло му се час по јечање његова сина. Застајкивао је, ослушкивао је, и ишао даље...

У зору је пролазио прокупачке улице, и дошао пред сарај...

Кад угледа мртва сина где лежи у локвама усирене крви искуљале из рана више леве сисе и главе, рикну као пушком погођен арслан; сруши се на њега, нема и непомична, нагрђена грозном смрћу, сруши се као храст ишчупан олујом, па зарида...

На Арнауте није зажалио: ни с једним фисом није ни у малој задевици, а камо ли да је кому крви дужан...

То је неко из града. Наћи ће га, па да би ишао овако стар на крај света.

Тужан и несрећом саломљен натовари мртва сина на коња, на коме је дојахао Суља, и понесе га у Арнаутлук, нени његовој... А буновно Прокупље трља очи и гледа: чисто не верује да је толико заспало, те да не осети ово од чега се морала потрести под њим земља.

Али Исмаилова нене није преживела црни хабер: једна стара Арнаутка нађе је у одаји, тамо камо је страха пала, мртву...

Још исти дан, Арнаути су сахранили и жену и сина свога поглавара; сахраниште их по обредима мусломанске вере, жене плачући за њима, људи шкрипећи зубма, пружајући стиснуте, кошчате песнице према Прокупљу.

А мула-Халим? Јуче тако срећан, а данас и без кадуне и без сина... Крв за крв! Наћи ће убицу, па да би ишао овако стар на крај света.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Јелена Јов. Димитријевића

СЛАВИЈА *)

Сложно, браћо, сложно сад
Нека пева стар и млад;
Нек се ори неба свод:
Бог да живи славски род
Дуговечно, дуговечно!

Чујете ли слатки глас?
Мајка Слава зове нас.
Рујна зора свиће, ој!
Весело нам, роде, стој
Дуговечно, дуговечно!

Није Слава празан сан,
Засијаће и наш дан;
Заориће трубни јек
Грануће нам златни век —
Дуговечно, дуговечно!

Ах знате ли онај крај?
То је славски цветни гај.
Красно цвета роду свом,
Славно кити славски дом —
Дуговечно, дуговечно!

Нека тутњи цео свет,
Нек Славија шири лет!
За слободу рода свог:
Хајд'мо, браћо! С нама Бог!
Дуговечно, дуговечно! —

† Јован Илић

*) И ову песму покојнога Илића нашли смо у архиви Београ. Певачког Друштва. Биће да је спевана 1852. г. **Уредник.**

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(НАСТАВАК)

IV

Од пре двадесет година настанио се у овој околини неки племић, кога су суседи називали „особењаком“. И доиста морао је то бити чудан човек. Није се оженио ма да су га нудили до позне старости; није пијанчио и — што је било најцрње — бавио се о васпитавању сељака.

Отворио је школу у којој су деца учила најпре: читање, писање, науку хришћанску, рачун, и уз то шивење и кројење. Свако је сељаче морало умети да сашије чизме, гуњ, кошуљу, капу, кабаницу — и то је био почетак школовања. За тим је доводио градинара, а после: ковача, бравара, столара и колара. И опет би сваки ученик, који је знао кројење и шивење, морао учити градинарство, ковачки занат, браварство и коларство, а сем тога: рачуницу у ширем обиму, геометрију и цртање.

Сам им је господар предавао географију и историју, читао поучне књиге и причао многе анегдоте, чији је закључак био увек да треба бити радан, поштен, разуман, стрпљив, штедљив, и још уз то треба имати много других врлина, да би се постало правим човеком.

Околни су се племићи љутили на њега што квари сељаке, а мајстори су га исмевали што децу учи свима занатима; али је он на пребацивања слегао раменима и тврдио: кад би у свету било доста Робинзона који би се за младости морали упознати са свима занатима, било би мање ограничених људи, пијаница и робова везаних за једно место.

— У осталом, говорио би особењак, таква је моја воља, ако хоћете. Кад је вама допуштено да гајите изврсне врсте паса, говеди и коња, нека је и мени слободно да гајим извесну врсту људи!

Племић умре напрасно. Имање му наследи родбина, прођерда га за неколико година, и на школу се заборави. Али је школа дала известан број људи велике економне, духовне и моралне вредности, ма да ни један од њих није дотерао до каква велика положаја.

Дух се племићев морао радовати на небу, због владања својих ученика на земљи; јер их он није спремао за геније, него за обичне корисне грађане, каквих извесним друштвима увек недостаје.

Један од покојникових ученика био је Казимир Гославски. И он је у младости учио разне занате, али је нарочите заволео тврде, т. ј. браварски и ковачки. Поред тога умео је нацртати план машине и зграде, израдити замршени рачун, направити дрвени калуп за ливење, а у невољи сашити себи капут и чизме. Што је дуже живео, све је боље разумевао метод свога учитеља и појимао практичну вредност његових моралних анегдота. Његову је успомену поштовао као светињу и, заједно са женом и четворогодишњом ћерчицом, молио се сваки дан за добротвора, скоро свесрдније но за своје властите родитеље.

Овај је Гославски већ седам година радио у механичком одељењу Адлерове фабрике, зарађивао по две, некад и по три рубље дневно, али је истина и био душа своје радионице. — Имао је ту и неки главни механичар, Немац, који је имао плате хиљаду и пет стотина рубаља, али тај се више бавио о сплеткама но о механики.

Разуме се да је, ради одржања ауторитета, он издавао заповести и поучавао раднике, али тако да га нико није разумевао ни слушао. Било је то срећа за фабрику, јер кад би се његове механичке идеје претвариле, као што је ред, у челик, гвожђе и дрво, већина би машина после првога квара морала ићи у топионицу или под казан.

Чим би се Гославски упознао с машином, видео

Вјеруш Ковальски

По слонику

штету и дао план оправке, а још кад би се и сам латио посла, машина би радила одлично. Не једанпут је овај прости бравар давао појединим деловима машине други облик, по некад би нешто сам измислио, али о томе нити је он, нити ико знао. Кад би се знало, проналазак би се ставио на рачун генијалности главнога механичара, који се вечито хвалио својим проналасцима кад је био на страни, и тврдио да само у овој глупој Пољској не може да створи ништа ново, те да постане директором неколиких фабрика. Каквих? — то је споредно. Овај је човек био уверен да би могао управљати свачим: фабриком пудера — само да не буде у Пољској, где су му

полет генија спутавали: дивљачност радника, клима и томе сличне препреке.

Адлер је имао и сувише добро око, да не би запазио вредност Гославскога и неспособност главнога механичара. Али како му се Гославски чинио опасан, као материјал за самосталнога мајстора, и како је главни мајстор био добар сплеткарош, првога је држао у тами, а другога на видику — а свету ни на ум није падало да чувена фабрика лежи на глави eines dummen polnischen Arbeiters (глупога пољског раденика).

Гославски је био средњега раста. Када би, заврнутих рукава, радио, погнут, на преси, изгледао је као обичан радник, грубих руку и мало кривих ногу. Али када би те погледао испод црне косе која му покриваше чело. видео си у њему духовно развијена човека. Мршаво и бледо му лице показивало је крајњу осетљивост, а мир и сиве паметне очи — превласт разума над темпераментом.

Говорио је ни много ни мало, ни сувише тихо ни сувише гласно. Одушевљавао се, али није падао у занос, — умео је слушати, гледајући при том радознало и паметно у очи говорнику. Једино је фабричке сплетке слушао не прекидајући рада — „јер то ништа не вреди!“ — али је најпречи посао остављао да би што сазнао из своје струке. С колегама се није дружио, али је био према њима учтив. Радо је давао савете, чак им је и помагао по што шта, али сâм никога ни за што није молио: није смео молити, јер је туђе знање и време поштовао онако исто као и тућ новац.

Циљ му је био да сам отвори ковачко-браварску радњу. О томе је непрестано мислио и једино је с тога уштеђивао део зараде. Новац је држао код куће, зајмити није хтео, више је волео поклонити који грош. Међутим није био тврдица. И он и жена су се лепо одевали, хранили се скромно али обилато, а сам Гославски није себи кратио недељом чашу пива, а овда онда и чашу вина.

Живећи на тај начин, скупио је око хиљаду и пет стотина рубаља, и преко познаника стао разбирати да ли би му који посједник дао кућу да отвори радионицу. У замену за то Гославски би давао првенство посједниковим пословима. Такви се уговори по некад праве између посједника и мајстора који раде гвожђем, а Гославски је још од Св. Аранђела био бацио око на једно место.

Зарада му је у фабрици била нестална. Кад би имало да се ради што ново, у чему Гославском није било равна, плаћало му се од комада одлично; али пошто би израдио неколико комада и научио и друге, плата му је смањивана на половину, на четвртину а некад и на десетину. По некад би за онај исти рад, за који је пре три месеца добијао рубљу после три месеца добијао само двадесет, па и десет коцјејака. Тада је, ради изравнања зараде, радио по неколико сати више; долазио је раније, а одлазио доцније.

Кад би се остали жалили што их принципал глоби, Гославски би обично одговарао:

— С њим су то исто радили, не треба се чудити!

Али по некад би га издавало стрпљење те би кроз стиснуте зубе процедио.

— Лопов Шваба!

Жена, да би му олакшала, хтеде и сама да иде у фабрику, али се он осече:

— Боље гледај дете и ручак! Зарадићеш у фабрици тридесет коцјејака а у кући ће пропасти рубља.

Знао је до душе да би му жена могла зарађивати и више, а кућа би изгубила мање, али је био поносит, па није хтео да се будућа г-ђа мајсторица меша са обичним радницама.

Био је добар муж. По некад би гунђао да јело није укусно или је доцкан зготовљено, да је дете прљаво или да је рубље и сувише плављено; али никад није псовао, па ни викао, као други. — Сваке је недеље водио жену у цркву, а ако је дан био леп, узимао је ћерчицу и носао. Кад би одлазио у варош, доносио би поклоне: детету колача или бонбона, жени какву, пантљику, лице за хаљину, или шећер и чај.

Ћерчицу је волео и мазио се с њом, али је чезнуо за сином, кога није имао.

— Каква ми је утеха од ћери? — говорио би често. Негујеш је за другога, и још мораш да му плаћаш да би је узео. А син је потпора у старости, он би могао и радионицу предузети . . .

— Имај ти радионицу, а син ће се лако наћи — одговарала би жена.

— Ех, причаш ми то има већ три године . . . Од тебе више нема радости . . . — свршавао би.

Међу тим се жена није хвалила узалуд: у шестој години фабричнога живота, баш кад се млади Адлер врати из туђине, она пови сина. Бравар беше усхићен. Само је о крштењу потрошио на триест рубаља и жени је направио нову хаљину, не рачунајући трошкове око болести. Од уштеђених новаца потрошио је око сто рубаља, које је наумио да накнади до Св. Аранђела.

На несрећу се заведе у фабрици штедња. Овога је пута Гославски клео са осталима, али је радио удвојеном снагом. Долазио је у фабрику у пет, враћао се некад у једанаест тако уморан и сањив, да се по некад са женом није здравио, деце није љубио, него падао обучен на постељу и заспао као камен.

Овај претерани рад љутио је његове другове. А најбољи му пријатељ, Жаљински, који је управљао парном машином (човек дебео и окретан), рече једном:

— Што се ти, до ђавола, тако улизујеш старцу, те другима шкодиш! . . . Кад су му јуче њих неколицина отишли и жалили да је зарада и сувише мала, он им одговори: „Радите као Гославски, па ће вам бити довољна“.

Гославски се оправдаваше.

— Драги мој! — говораше — жена ми је боловала, доктора сам морао три пут доводити из вароши и плаћати му по две рубље; други су трошкови такође били велики. Хтео бих накнадити што је могуће, јер знаш да хоћу да

будем независан. А како је још онај пас смањио надницу, шта могу друго? . . . Морам теглити до краја, ма да ме и прса боле и у глави ми се мути.

— Ех — упаде Жаљински — накнадићеш ти то на млађима у својој радионици.

Гослављски одмахну руком.

— Ја нећу да се користим туђом муком. Своје не дам, туђе нећу.

И лати се опет рада који га је већ заморио толико да по некад није умео да сабере мисли.

Само да је дочекати свој хлебац, па ће се на све заборавити!

Али је рад био и сувише тежак. Може се зарадити издржавање за неколицину, може се део снаге трошити на рачун будућега одмора; али хранити породицу, заштеђивати, накнађавати претрпљени трошак око болести женине, и још уз то — плаћати за путовање младога Адлера, то је превазилазило снагу обична човека. Гослављски је већ црпео из капитала здравља. Осуши се, побледе, поста суморан. По некад би, окупан знојем, на преси, изнемогло спуштао руке и чудио се што му је у глави, обично онако пуној мисли и планова, сада тако тамно и празно. Можда би клонуо у раду, да у сред ове помрчине није читао огњене речи на фирми: „Механичка радионица Гослављског“.

Напред! . . . Још само три месеца.

У то се време срећа опет осмехну Адлеру. Производи му, одиста одлични, добиште већи промет, а у јулу фабрика доби двапут више наруџбина. Стари ткач, после саветовања са опробаним чиновницима, прими све поруџбине и у исти мах, за сву готовину коју је имао у банци, нареди да се купи памука. Радницима је казано да ће радити до девет сати у вече, а да ће за прекобројне часове добијати једанпут и по већу надницу. Решиште да се оснују неколике нове радионице и размишљаху: како би се могло радити и у празничне дане? Адлер је и за то имао већ готов план. За рад празником плаћало би се у почетку дупло, а по мери навикавања радника надница би се смањивала.

Појачани рад фабрике опазио се највише у механичким радионицама. Узето је неколико нових радника, време обавезнога рада продужено до девет сати, а необавезнога до дванаест. За прва два сата плаћало се једанпут и по а остала три — двапут више не обично. У исти мах заведен је строжи надзор, и ако је когод напуштао рад пре рока, удешавано је тако да му је зарада била скоро никаква. С тога су се раденици добро чували, а највише Гослављски који је, као највештији у раду, морао остајати до поноћи.

Сад је већ и сам Гослављски осећао да има и сувише рада, те замоли Адлера да му олакша. Фабрикант му даде за право и предложи нову угодбу. Гослављски је од тада

Литографски камен у Струганику

имао примати дневну надницу, радити собом само оне делове машина које су захтевале највећу тачност, а обично пак — надгледати посао и давати упутства. У ствари је дакле био начелник одељења, уза што су му додали посао обичнога радника, с платом мајстора.

Оваки услови, на које не би пристао ни један Немац, у почетку поласкаше Гославскому. Али се брзо увери да су га и овога пута преварили, јер је физички морао радити колико и пре, и сувише — морао је напрезати мозак. Дан му је пролазио у трчању од наковња преси, од пресе сукалу, при чему су му непрестано досађивали другови, јер им се чинило да је Гославски дужан не само да им даје упутства него и да сам ради све.

На крају јула Гославски је изгледао као аутомат. Чак се није ни осмехивао, о стварима које нису имале везе с радионицом скоро није ни говорио, па се запустио и у оделу, он који је толико волео уредност. Није одлазио у цркву са женом. него је спавао до подне. У односима је био набусит.

Највеће је уживање налазио у спавању, као човек који се враћа од дугог боловања. А стара живахност вићала се на њему само кад је љубио сина јутром и вечером.

Гославски је добро разумео свој положај. Знао је да га рад прождире, али га се није умео оканути. С оним поседником, који му је давао кућу за радионицу уговор је имао бити потписан тек у августу, а уселити се могао тек у октобру.

Шта дакле да ради? Ако сад напусти фабрику, мора живети од готовине, и за два месеца потрошиће две-три стотине рубаља онако тешко зарађених и онако потребних за почетак. Треба дакле остати на садашњем месту и напрезати се. У осталом надао се да ће за недељу дана одмора, пошто се пресели, оснажити и повратити поремећену снагу.

А опет фабрика му је толико огадила, да је носио календар и сваки дан брисао. Још само два и по месеца... Још шесет и пет дана... Још два месеца!...

V

Једне суботе, у септембру, ноћу, механичка радионица кипљаше од вреве и рада.

Радионица је била огромна сала, са многим прозорима, као стаклена башта. Крај једног зида беше парна машина, која је стављала у покрет остале справе за ткање, крај другога — два ковачка огњишта. Био је ту још мали маљ који се кретао с помоћу зупчастог точка, неколико браварских утега, сукало, свердлови и друге справе.

Приближавала се поноћ. По осталим радионицама светлост је давно погашена, уморни ткачи спаваху код својих кућа; али овде се још радило. Убрзано хуктање парне машине, тутњање машина за предење, удари маљева, зврка сукала, цичање пила — све је то јако одјекивало у тихој ноћи. У ваздуху пресићеном паром, прахом од угља и сићушним отпацима гвожђа, као ватре луталице светлуцаху десетак гасних пламенова. Кроз велике прозоре, који непрестано дрктаху од хуке, завириваше месец.

У сали се скоро не говораше. Рад је био хитан, време на измаку, те су се људи журили ћутећи. Овде гомилице црних ковача дижу огромну, бело усијану полугу гвожђа под маљ. Онамо ред бравара, као на команду, сажиње се и управља над редом пресâ. Према њима погнути сукачи пазе на рад својих машина. Испод маљева лете искре. С времена на време разлеже се заповест или псовка. По каткад ковање и пиљење престаје, онда се чује жалосна јека мехова, који пире ковачке ватре.

На највећој сучионици ради Гославски. Облаже он велики, челични ваљак, који мора бити израђен савршено. Али посао иде лагано. Гославски је данас имао толико посла, да није могао напустити радионице ни за време вечерњег одмора: те је веома изнурен и сањив. Тресе га грозница; млазеви зноја обливају му тело.

С времена на време, од умора, сан га савлађује и износи му пред очи разна привиђења, чини му се да је негде на другом месту, не у радионици. Али се опет опире, смољавим рукама трља очи и плашљиво погледа да није нож много боје скинуо с ваљка.

— Ала би се спавало! рече му сусед.

— Одиста! — одговори Гославски седајући на столичицу.

— Ваљда због ове запаре — примети сусед. — Машина је страшно загрејана; ковачи раде на оба огњишта... У осталом доцкан је већ... Шмркните бурмута!

— Хвала! — захвали Гославски. Лула би ми разбила сан, а бурмут не може... Боље да се напијем воде.

Оде неколико корака и зарђалим гвозденим пехаром захвати воде из бурета. Али вода беше врућа и Гославски, место да се освежи, осети да се још јаче зноји и малаксава.

— Колико ли је часова? — запита суседа.

— Четврт до дванаест... Хоћете ли свршити данас посао?

— Изгледа да ћу свршити — одговори Гославски. Још врло мало треба... а тако ми се спава...

— Од врућине! Од врућине! — говораше сусед.

Узе опет бурмута и оде своме сукалу.

Гославски измери пречник ваљка, помаче нож, утврди га пресом и опет крете машину. После тренутне усиљене пажње наступи у њему реакција и поче дремати стојећи, очију упртих у сјајну површину ваљка, на који падаху капље воде.

— Мени нешто кажете? — запита на једанпут суседа.

Али сусед, погнут над својом машином, не чу питања.

Сад се Гославском чинило да је код своје куће. Жена и деца спавају, на орману светлуца уврнута лампа, постеља му размештена. Ево стола, крај њега столица... Изнурен, хтеде да седне на столицу, и — опре тешку руку на ивицу стола...

У тај мах сукало чудно зашкрипа. Нешто је у њему пукло, почело да се ломи и — страшан људски јаук одјекну у радионици . . .

Десна рука Гославскога запала међу вретена, која му ухватише најпре прсте, затим шаку, затим лакатну кост. Крв бризну. Несрећник се пробуди, јаукну, поведе се и — паде крај сукала. За један часак висаше као прикован за машину, али здрузгане кости и раздерани мишићи не могоше држати терета, прекидоше се и Гославски тресну на земљу.

Све се то десило за неколико секунада.

— Устави машину! — викну сусед Гославскога.

Бравари, чекркари, ковачи — напустише рад и притрчаше рањенику. Машину зауставише. Један радник изручи на Гословскога кабао воде. Један младић, видевши како крв шиба на сукало, на под и на присутне, доби грчеве; неколицина излете из радионице, не зна се за што.

— Лекара! . . . — јекну рањеник.

— Узмите коње! Трчите у варош! — викаху радници, као махнити.

— Крв! Крв! — јечаше рањеник.

Присутни нису знали шта хоће.

— Ако Бога знате, зауставите крв! Вежите руку!

Али се нико не маче. Једни нису знали како да вежу, други се окаменили.

— Ето ти наше фабрике! — узвикну сусед Гославскога. — Ни лекара ни ранара. Где је Шмит? Трчите за Шмита!

Неколицина отрча за Шмита, онога радника који је имао да замени ранара. За то време стари ковач, види се присебнији од осталих, клече крај рањеника и стеже му прстима руку више лакта. Крв поче да тече лакше. Рана беше страшна. Место шаке, остало само два прста: кажипрст и палац.

Остала рука била је скоро до лакта искидана и као исечена, с крвавим дроњцима од кошуље.

Тек после четврт сата дође Шмит, упрепашћен не мање од осталих. Зави здрузгану руку многим крпама кроз које одмах проби крв и нареди да се рањеник носи кући.

Другови га положише на радионичка носила; двојица га ношаху, двојица му држаху главу; остали их окружише — и тако иђаху у гомили.

У канцеларији није било никога, у кући Адлеровој није било светлости. Пси, осетивши крв, почеше да арлучу. Ноћни стражар скинуо капу и гледа, блед, пратњу која лагано иде кроз двориште, обасјано месечином.

На отвореном прозору једне куће појави се човек, у кошуљи, и запита:

— Хеј! Шта је то?

— Гославском откинуло руку! — одговориште из гомиле.

Болесник тихо јечаше.

Из далека на другу разлеже се зврка кола и топот. Видеше два кулаша, кочијаша у ливреји на боку, а у колима — завађена Фердинанда Адлера који се враћаше с пијанке.

— С пута! — викну кочијаш гомили.

— С пута ти, јер ми носимо рањеника.

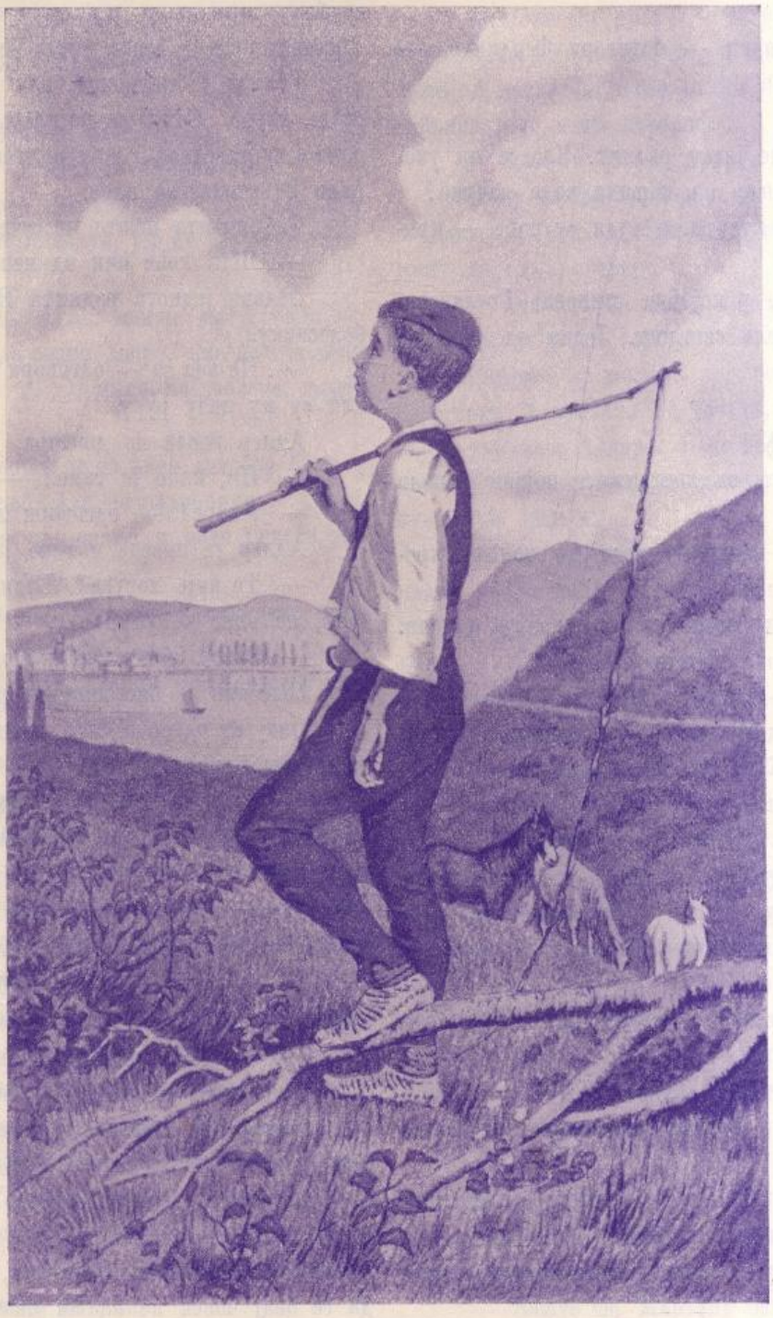
Тужна се пратња изравна с колима. Млади се Адлер трже из дремежа, помоли се из кола и запита:

— Шта је то?

— Глосавском откинуло руку.

— Је л' ономе што има лепу жену?

Ћутање.

Манес

Сриче из Шибеника

— Гле како је мудар! — прогунђа неко.

Фердинанд се освести и мењајући тон, запита:

— Је ли га прегледао лекар?

— Фабрика нема лекара.

— А, јес'!... А ранар?

— Ни ранара нема!

— Аха! Онда треба одмах послати кола у варош.

— Дабоме да треба! — одговори неко. Можда ће те се ви вратити?

— Коњи су ми уморни — одговори Фердинанд — али послаћу друге.

Кола кретоше.

— Подлац! — рече један радник. Кад се ми уморимо од рада, нас не мења, а о коњима води рачуна!

— Јер коња треба купити, а људи су џабе — примети неко.

Гомила стиже кући, у којој је становао Гославски. Кроз прозор се још видела светлост. Један од радника полако куцну.

— Ко је?

— Отворите, госпођо!

После једног тренута на вратима се појави у пола свучена жена.

— Шта је то? — запита, гледајући гомилу, пренеражена.

— Ваш се муж мало осакатио, па смо га донели.

Гославсковица притрча носилима.

— Христе Боже! — викну. Шта ти је, казуј!

— Немој да пробудиш децу — прошапута муж.

— Мајко Божја! Крв!... Толика крв!

— Мир! Мир! — шапуташе рањеник. Руку ми откинуло, али то није ништа. Пошљите по лекара.

Жена поче да рида, да дршће. Два је радника узеше под руке и уведоше у собу. Остали унеше рањеника, који помодри од бола и гризаше уснице, али се уздржавао да не би пробудио децу.

Рано сутра дан известише Адлера о догађају. Саслуша, замишљен, и запита:

— Је ли долазно лекар?

— Слали су ноћас у варош, али и лекар и ранар нису били код куће.

— Треба довести другога. Тако исто треба послати депешу у Варшаву за бравара на место Гославскога.

Око десет сати оде у радионицу да види сукало, које се покварило.

Код кобне машине стаде случајно код локве крви и задрхта, али се одмах прибра. Пажљиво разгледа зупчасте точкове, на којима се видела усирена крв, парчад меса, неколико дроњака од кошуље и неколико изломљених зубаца.

— Имамо ли још који оваки точкић? — запита механичара.

— Имамо! — шану бледи Немац, који се, кад је видео крв, био онесвестио.

— А је ли лекар дошао?

— Још га нема.

Адлер одмахну главом. Одсутност лекара непријатно је утицала на њега.

Око подне известише фабриканта да је лекар дошао. Старац брзо изађе из куће. Пролазећи поред врата Фердинандових, који је после пијанке још спавао, залупа у њих штапом; али се син не одазва.

Пред станом Гославскога скупило се мноштво радника. У цркви је био мало који. Сви су хтели да дознаду судбину рањеникову и да чују како је баш текао догађај. Гославсковицу с децом узела је к себи једна сусетка.

Гомила је жагорила, али кад спазише Адлера, престаде говор. Само се најплашљивији здрављаху с њим, остали су окретали главу од њега, а одважнији су га гледали не скидајући капе.

Фабриканта нешто пресече.

— Шта хоће они од мене? — помисли.

Ослови једнога радника Немца и запита га како је болеснику.

— Не зна се — одговори запитани мргодно. — Осекли су му целу руку.

Адлер посла по доктора, да изађе к њему.

— Но, како је тамо? — запита фабрикант.

— Умире! — одговори лекар.

Адлер се поведе и рече јачим гласом:

— То није могуће? Људи губе обе руке, чак и обе ноге, па опет не умиру...

— Завој је био рђав, много је крви истекло. Поред тога болесник је био изнурен радом.

Овај се одговор брзо рашири међу присутнима. Гомила поче да гунђа.

— Ја ћу вам добро платити! — рече Адлер. Само га ви лечите брижљиво. Не може бити да човек од такве ране умре.

У тај мах болесник јекну. Лекар утрча у кућу, а фабрикант се окрену да се врати.

— Да је лекар био у фабрици, не би се десила несрећа! — рече неко из гомиле.

— Сви ћемо ми тако свршити ако нас буду држали у радионици до поноћи! — викну други.

Овде онде почеше да куну и прете. Али огромни ткач завуче руке у џепове и подигнуте главе иђаше кроз најгушћу гомилу. Само је мало зажмурио и врат му побледно. Правио се да не чује оно што говоре даљи, а ближи су се раступали пред њим, инстинктивно погађајући да се овај човек не плаши ни клетве ни претње, па ни отворена нападаја.

Пред вече Гославски, од кога се лекар није одмицао, дозва жену. Уђе на прстима, поводећи се и задржавајући сузе које јој замагљиваху очи.

Рањеник је лежао за чудо мршав, укочених очију. У сумраку изгледало му је лице црно као земља.

— Камо те, Магдо? — запита једва чујно, а затим говораше на претрг.

— Ништа од наше радње! Нема руке! За њом ћу и ја, јер на што бих џабе хлеб јео?

Жена зајеца.

— Јеси ту, Магдо? . . . Пази децу. Новац је у оној кутији, знаш . . . За моју сарану . . . Силне муве ми лете пред очима . . . Тако пиштн . . .

Поче немирно да се врти и дише, као човек који почиње тврдо да спава. Лекар даде знак руком, и неко силом одведе Гослављковицу сусетки.

После краткога времена уђе тамо лекар. Јадница му погледа у очи и плачући клече на земљу.

— О, господине! Зашто сте га оставили?.. Зар нема наде? Зар је . . .

— Бог нек вас утеши — рече лекар.

Окружише је жене и почеше је умиривати.

— Не плачите, госпођо Гослављковице. Бог дао, Бог узео!.. Дигните се. Немојте плакати, јер ће вас деца чути.

Удовица се заценила.

— О, оставите ме на земљи, мекше ми је овде — шапуташе. Нека вам Бог да свако добро, као што је мени зло. Нема више Казјика! . . . О, мили мој човече, зашто си се мучио и патио? . . .

Још пре неки дан говорио је да ћемо октобра бити у својој кући. Имаш свој гроб, али не радионицу... Ох...

Најзад доби штуцање од јецања и поче гристи мараму само да деца не би чула.

Али кад у собу покојникову уђоше неколико радника и почеше склањати намештај, кад разумеде да јој мужа ништа не може пробудити, јаокну страховитим гласом и паде у несвест.

Смрт Гослављског постаде узрок нереда у фабрици и мучења за Адлера. У уторак дође му изасланство молећи га да допусти свима радницима да присуствују погребу. Фабрикант се страшно ражљути, допусти да могу ићи по неколико изасланика из сваке радионице, а у исти мах нареди да сваки други радник, који се усуди да напусти радионицу, плати казну.

И поред тога, већи део радника гомилом изађе; Адлер нареди да прозову, да сваком одсутном задрже половину наднице и тридесет копјејака за казну.

Тада ватренији почеше наговарати другове да напусте фабрику, а један ложач рече да би требало парни котао бацити у ваздух. У сваком би другом случају Адлер ово пропустио, али сад га обузе беснило. Гунђања назва побуном, затражи стражу из вароши, одважније истера из фабрике на свагда, а ложача оптужи.

Код тако одсудних мера, радници омекшаше. Престадоше да прете штрајком, али место тога тражаху да Адлер врати истеране, а за новац од казни да доведе макар хирурга у фабрику.

Адлер одговори на то, да ће учинити како се њему свиди, и кад му се свиди, а о истеранима ни да чује.

Идућег понедеоника већ се умирило у фабрици, а пастор Беме дође Адлеру да би га одобровољио и склонио на праведне уступке радницима. Преко сваког очекивања затече пријатеља упорнијим но игда. На све разлоге стари ткач одговараше да, ако је и хтео што да учини, сад баш неће учинити. Пре ће затворити фабрику.

— Ти ваљда знаш, Мартине — говорио је — да су нас у новинама описали? У једном хумористичном писму исмевају мога Фердинанда, а у новинама говоре да је Гослављски погинуо од прекомернога рада и немања лекара! . . .

— Има ту нешто и истине . . . — одговори Беме.

— Нема ни мрве! — развика се Адлер. — Ја сам више радио него Гослављски, и сваки немачки радник ради више. А лекар је могао отићи болесницима тако исто из фабрике, као и из вароши . . .

— Али би остао хирург . . .

Адлер на ту примедбу не одговори ништа. Крупно корачаше по соби и тешко дисаше; на послетку предложи госту да оду у башту.

— Јохане! — викну при проласку — изнеси флашу рајнскога вина на терасу.

Прећоше на терасу, која беше над рибњаком. Благи поветарац, хладовина од дрвећа, а можда и чаша доброга вина, умирише Адлера. Беме посматраше дива преко златних наочара, па видећи промену на боље, реши се да покуша још једном.

— Но! — рече куцајући се с њим. Човек који пије овако добро вино, не може бити тврда срца. Поклони им казну, драги Готлибе, прими истеране — и погоди лекара . . . У твоје здравље! . . .

— Пијем у твоје здравље, Мартине, и велим — ништа од тога! . . . — одговори фабрикант већ без гнева.

Пастор заврте главом.

— Хм! . . . Зло је што си тако упоран.

— Не могу своје интересе жртвовати ради сентименталности. Ако им данас попустим за хиљаду сутра ће захтети милион.

— Претерујеш! — одговори Беме невесело. — А ја ти кажем, ако за 10.000 рубаља можеш свршити ту историју, подај петнаест — и сврши! . . .

— Већ се свршило — рече Адлер. Битанге су отеране, а остали су видели да је код мене строгост. Кад бих ја био тако мек, као ти, цела би ми фабрика ишла по глави.

Пастор умуче, диже очи у небо, замислио се. Затим поче бацати на мирну површину рибњака час запушаче од плуте час парчад дрвета . . .

— Зашто ти, Мартине бацаш то у воду? — запита га Адлер.

Пастор климаше главом и пружаше руку у правцу рибњака, на коме је сваки бачени предмет градио све шире колутове.

— Видиш ли, Готлибе, те таласе? . . . запита фабриканта. Видиш ли како расту и шире се све више? . . .

— Тако увек бива — одговори Адлер. Шта је ту тако чудно?

— Имаш право. Тако бива увек и свуда: на рибњаку и у нашем животу. Кад зло или добро падне на

свет, око њега постају таласи све већи и иду све даље и даље...

— Ништа не разумем! прекиде Адлер, испијајући флегматично чашу.

— Одмах ћу ти објаснити, само се немој љутити.

— Ја се на тебе скоро никад не љутим.

— Дакле, видиш, овако је. Ти си зло одневао сина и бацио си га у свет, као ово дрво у воду. Он је направио дугове, и то је први талас. Ти си смањио плате радницима, и отпустио си лекара, и то је други талас. Смрт Гославскога — трећи. Нереди у фабрици и опис у новинама — четврти. Истеривање радника и тужба — пети талас... А какав ће бити шести и десети?...

— Ништа ме се то не тиче! — рече Адлер. Нека ти твоји таласи иду у свет и муче глупаке, мени је све једно...

Пастор баци запушач уз обалу и показа га ткачу.

— Гледај, Готлибе! По некад се десети талас одбија од обале и враћа... тамо, где је и постао.

Старога фабриканта дирну ово поређење, у осталом врло јасно. За часак се могло помислити да се колеба, да се у њему пробудила нека нејасна бојазан.

Али то трајаше само тренутак. Адлер је имао разум сувише реалан, а уобразиљу и сувише слабу, да би се бавио о предосећању будућих догађаја. Стога пресуди да пастор то говори као проповедник и одговори, смејући се, грубим гласом:

— Хе! Хе! Мој Мартине, постарао сам се ја да се тај талас не врати на мене.

— Ко зна?

— Нити ће се лекар вратити, нити подстрекачи на нерад, ни новац од казни, ни... чак ни Гославски!...

— Несрећа се може вратити...

— Хо! Хо!... Не врати се, не!... А ако се и врати, разбиће се о моју песницу, о фабрику, о друштво за обезбеђење, о полицију, и најзад — о моје имање...

Доцкан у ноћ разиђоше се пријатељи.

— Ала је луд овај Мартин! — мишљаше фабрикант. Мене хоће да застраши!...

А пастор, возећи се у својим чезама кући, гледаше у небо и плашљиво се питаше: Какав ли ће се талас повратити?...

Ово му је поређење дошло изненада и Беме га је сматрао за неку врсту предсказања. Веровао је да се талас неправде мора вратити, али кад и какав?...

Ове је ноћи имао страшне снове. Превртао се и викао толико да га жена пробуди.

— Мартине! Шта то бунцаш?... Да ниси болестан?...

Беме седе у постељи, обливен хладним знојем.

— Да ниси сањао што страшно?... — упита га жена.

— Јесам, али се не сећам... Јесам ли што говорио?...

Викао си нешто неразговетно: „Талас!... Враћа!... Враћа!“...

— Нека нас Бог заштити! — шану пастор, осећајући у дну срца велики страх.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

МРЖЊИ

Дођи ми, дођи жељнику своме,
Па с лире моје ко песма пођи;
Ти потка буди певању моме, —
Дођи ми, дођи!

Чудни су људи! И суза чиста
Сапатње братске сумњу им буди;
Таква им суза ко варак блиста, —
Чудни су људи!

Мржње се боје страшљивим грудма,
Послушни пред њом скрушено стоје! —
Нек песма мржње пође по људма, —
Мржње се боје!

Мрзим јер волим, а душа гори!
Пред људе ступам с изразом олим,
А срце кипи, љубав га мори, —
Мрзим јер волим!

Р.

КОСОВСКА ЕПОПЕЈА

Преглед покушаја за састав народног епа о бојУ на Косову

од **С.**

(СВРШЕТАК)

Цар Лазар и Секула (60). Ова песма има 154 стиха; добивена је из Далмације. Она није ништа друго до лоша и похрваћена варијанта Вукове песме „*Јуришић Јанко*“ (II, 52). Ево њене садржине:

„Синуле су до *дви* магле сиње“: једна пала крај мора, а друга крај Ситнице. То су биле „до *дви* војске силне“ — турска и каурска. Турци пију „леђену водицу“ а каури „вино и ракију“; а кад им је понестало вина и ракије, и кад цару Лази „додија жеђа“, он пита дружину („*Бре* дружбино, моја браћо драга!...“): је ли кога „породила *мама*“ и сестрица „на крилу *однила*“... који би га „воде напојио“. Сви јунаци „ником поникоше“, само не „Секула дијете“, и он узимље „*дви* купе од злата“, те оде на Ситницу да „загради лађене водице“. У

повратку опазе га „Турци *Удвињани*“, па га ухвате, вежу и одведу „цару *Муратину*“. Мурат га пита за јунака „на младу дорату“ што му „разгоњује војску“, а Секула вели:

«Кад ме питаш, право ћу ти казат.
Ал оно је мој *ујко Лазаре;*
Он ми јаше на младу дорату,
Он ми твоју разгоњује војску,
По тројицу на копље набада,
Преко себе у Ситницу баца.

За тим га Мурат пита за јунака на „младу вранчићу“, што му разгони војску и „по тројицу на копље набада“, а кад потегне „оковану ћорду“, „*сиче* Турке *на обадве руке*“, те је посекао и шатор Муратов и везира, а сам је Мурат једва „измакао“. Секула вели да је то он сам био, па додаје:

...«Да сам тебе мого *уфатити*,
Свезо би ти руке наопако,
Дао би ти коња *одметнута*,
Који веће за мегдане није,

И дао би *изрђану* ћорду,
Па за тобом стотину катана,
Ди т' *уфате*, да *осику* главу».

Мурат му оставља да бира којом смрћу воли погинути: или да гори у ватри, или да скочи у воду, или да виси на грани; на што Секула одговара: да није дрво да на ватри гори, нити је риба да у воду скаче, нити је „*лоше*“ да на грани виси, већ је јунак да јуначки гине, па вели нека га свеже, нек му да „коња одметнута“ и „изрђану ћорду“, па нек пошље за њим стотину Турака и „својега сина Силистара“ да му одсеку главу. Мурат га послуша; но кад се Секула коња дохватио:

Бижи дете главом *брез* обзира.
Кад је дошо на полак Косова,
Он с' обазри с лива *та л'* на десно:
«Мили Боже и *мила Марије!*
Би л' ја овди сад *правио робље*,
Силно робље, од Турака гробље?»
Па подвикну *у* грло јуначко:
«Свети Лука! одвежи ми руке,
Света Петко, наоштри ми ћорду,
Бела вило, *разиграј* ми ћорду!» (ваљда *богу*)

И, кад се то и деси, тад „поцикну Секула дијете“, потера Турке, те је свима „поодсицо главе“. Кад је „*уфатио*“ сина Силистара, на њему је направио „девет мушких рана“, па га послао Мурату да се похвали „што је задобио“ од Секуле. Секула је „до зоре ују напојио“. После тога Мурат пише Лазару:

«*Коморате, та л'* царе Лазаре!
Ево теби полак царевине,
Дај ти мени твојега Секулу,
Дат ћу теби сина Силистара!»

Лазар му одговара да му неда Секуле, јер му је Секула „десно крило“ и он га је „воде напојио“. За тим се песма завршује стиховима:

Ди је била *прова* за пшеницу,
Да и Турчин за каура млада.

„Глас о Бoју на Косову“ (61). Ова песма има 60 стихова; из збирке је Штука Николе, а добивена од Марије Штук из Кучишта на Пељешцу. По наслову песме сваки ће очекивати да чује *извештај о бoју на Косову;* међу тим, она нам једним једним стихом казује само крајњи резултат његов: „*На Турцима мејдан остануо*“. Песма је уопште лоша, а има и бесмислица: *Мостарка* девојка гази у „*Дунај*“ воду, те додаје платно рањенику с *Косова,* који је вереник сестре *Танковић-Османа!* Права збрка од имена и по положају и по времену! Њен је садржај овакав:

„Платно *билу* Мостарке девојке“ под градом Мостаром. До подне је текла бистра вода, а „*иза* подне“ мутна и крвава, те проносила мртве главе, „па пронила рањена јунака“. Све су девојке срца милостива и „богабојећа“, понајвише „селе Иванова“, која загази „у *Дунај* у воде“, те додаваше платно јунаку, „докле га је краја добавила“. Тада га је „са свим клетвам заклињала“ да право каже, је ли био у Косову и „на кому је мегдан остануо“; а „болан“ јој јунак одговара:

«*Бора* вама, на води *дивојке*!
Ја сам јунак *Драшковића Божо*,
Ја сам синоћ на Косову био,
На Турцима мејдан остануо.
Мека сам се у *Дунај* у воде, (?)
У води ме ране допануле, (?)
Ма вас молим на води дивојке,
Сад ћу вам се с душом *раздилити,*
Распаш'те ми паса свионога,
Нађ хоћете стотину дуката,
Међу њима *прстен дијаманат,*
Што га носим мојој вирениици,
Липој сестри *Танковић-Османа* (!)« ...

Он их моли да не узму „капе самурлије“, већ да је баце украј воде, да би му сестра, кад дође на воду, познала да је погинуо; и, пошто им је поручио како да га укопају, испусти „душицу“. Девојке су га укопале као што је желео. Сутра дан поранила је „Драшковића селе“ и са њоме „*своја* мила *неве*“:

Заупила Драшковића селе:
«*Ајмех мене,* моја мила *неве!*
Ено пуста капа самурлија,
Ено капа покрај воде ладне,
Оно ми је преминуо *браје,*
Бит ће нам га Турци погубили».

Тим се стиховима и песма свршава. —

Ове песме с којима смо се упознали, као и остале у поменутој збирци, прибрала је Матица Хрватска последња два деценија (за 16 година — као што се у предговору вели). Све су оне, дакле, из најновијега доба. Прегледавши их и по садржини и по облику, могли смо се уверити: да су неке од њих лоше варијенте већ одавно познатих народних песама српских, а неке опет да су нарочито „преначињене“ у најновије доба. Прва од њих („Бановић Страхиња“) и претпоследња („Цар Лазар и Секула“) не могу се по садржини ни рачунати у *косовске* песме, а друга („Бог преписује царство“) и последња („Глас о бoју на Косову“) једва би се и могле унети у њихов ред. Као специјално косовске песме, у којима су опевани разни епизоди косовског догађаја, остају оне две велике песме, које обе имају назив „Бој на Косову“. Из њих се јасно види да су обе продукт најновијега доба, да су лоше начињене према већ познатим народним песмама, и да у првој од њих има „ненародних“ израза и фалсификата, од којих су нас бар уређивачи Матичине збирке могли ослободити. Састављач Косовске епопеје, поред народних косовских песама из српских збирака (Вукове, Петрановићеве и др.), неће у овим „хрватским“ песмама наћи никакве нове „какве такве грађе“, нити ће се моћи користити „мотивима“ и „реминисценцијама“ из других народних песама који се у њима находе — као што то мисли г. Шурмин.

* * *

Прегледаћемо накнадно још неколике *књижевничке* покушаје за састав Косовске епопеје.

После Качићеве песме о Милошу Обилићу најстарији је такав покушај:

Гаврила Ковачевића: Стїхи ѡ поведенїи и намѣренїи Сербскагѡ великагѡ Кнѧзѧ Лазарѧ противѣ тѹрскагѡ шполченїѧ, съ разными егѡ велможей разговори и ѡ изображенїи страшнагѡ и грознагѡ онагѡ междѹ Сербами и Тѹрками на полю Косовѣ Сраженїѧ ... въ Бѣдинѣ Градѣ 1805.*)

Овај састав, штампан црквеним словима и мешовитим језиком, има 112 страна обичне осмине. У њему је обухваћен највећи број косовских епизода из народног предања. Подељен је у два дела: у првом делу опевани су догађаји из ранијих времена, пре боја косовског, у кратким стиховима од 7 слогова и са сликовима; а у другом су косовски догађаји у десетерачким стиховима, такође са сликовима.

Ковачевићев састав интересан је како по времену издања, тако и по потпуности својој. Он је све до Новићева састава (1847.) био једина књижевничка целина о боју косовском; па и после њега, нарочито други део по преради Врчевићевој, био је још дуго омиљена народна књига. Прећи ћемо опширније оба дела, а нарочито други.

„I. Часть. Ѡ поведенїи и намѣренїи“ има два одељка:

„Походъ“ (стр. 3—15) је назив првог одељка, који почиње стиховима:

При Стефање Немање [1])
Сербско царство начасја,
А на младом Урошје
Неманичев скончасја:
А по сему Кньаз Лазар
скиптр царства пријемља,
И со царством владјети
полну власт имјеја ...

Лазар, који је имао „царско имја и титло“, био је мудар владар; обновио је и утврдио царство, и проширио српске земље, одбијајући од њих непријатеље. Под њим је народ живео у миру и љубави. Турци прелазе у Европу и освајају Једрене, а за тим Маћедонију и Бугарску. Први је сударсаСрбима на граници Бугарске. Мурат поруши нека места и освоји Ниш; но Лазар уговори с њим мир, те Мурат окрете војску на Маћедонију и Грчку, а Лазар удари на Угарску и освоји нека места на граници. Но Мурат наскоро опет удари на Србе, и тада га Лазар разбије на Плочнику, Топлици и Ситници.

Намѣренїе“ (стр. 16—33). Овај одељак описује сабор, на који је Лазар сазвао „вєја своја бани, кньази и велможи“ ради договора о боју с Турцима. Лазар их опомиње на раније славно доба под Неманићима и Душаном, па позива све витезове да се сете врлина својих предака и да заједнички бране земљу. *Кньаз Луг Богданович* (Вратко), таст Лазаров, вели да ће први са својих девет синова пролити крв за веру и отачаство. *Велики кньаз Волк Бранковић* казује како је у њих мала снага за отпор Турцима, па предлаже да се учини мир и да се за нека погранична места плаћа данак, док се не скупи више војске и не добије помоћ из Босне и Бугарске, и док се не учини мир с угарским краљем. *Велики воевода Милош Обилић* не пристаје на Вуков предлог, јер вели да има доста храбре војске и добрих јунака „жестоких лафова“ и „славних хитрих соколова“, па ређа: „делију“ Мусића Стефана, „на гласу јунака“ Шаинића Дамјана, Радоњу Богдана, Змаја Омућевића, „хитрога сокола“ Павла Орловића, Косанчића Ивана и „младог војводу“ Милана Топлицу; заверава се да ће се с Турцима јуначки борити. И остала се господа слажу с Милошевим предлогом. Кнез им захвали, а Милошу задене за калпак челенку „од самога злата“ и похвали га. Уговориште о боју па свршише сабор.

На крају овога дела има „Примѣчанїе“ у прози (стр. 34—35), у коме се прича како је Лазар, после сабора, пошао „прохожденија ради“ и узео зета Милоша с десне а Вука с леве стране, „из којеја причини родила се завист, а из зависти кавга, а из кавге невјерност и погибел обшча, и конечно царства Сербскаго разорениje и паденије“. Гледајући их пред двором, њихове се жене завадише, „за које Мара сестру своју Вукосаву руком по лицу удари, и чрез перстење на руци окрвави ју“. Тим поводом завадише се и мужеви, и Вук од тог доба „злобу у сердцу понесши“ поче клеветати Милоша код Лазара. Тако завађени отишли су и на Косово.

„II. Част. Ѡ изображенїи военнагѡ приѹготовленїѧ оуреженїѧ и сраженїѧ“. То је једноставна песма десетерачких стихова, у неколико чистијег језика, који се више приближује језику народних песама. Почиње стиховима:

Купи војску Сербски Кньаз Лазаре,
от Сербије цјеле Государе,
От Сербије и Херцеговине,
части Босне и Македоније;
Самодержец и велики Кньаже!
от племене Сербскаго витеже;
Кѹпи војску, зове на Косово
у пресвјато име Исусово;
Књиге шаље свуда на све стране,
да се купе војске изабране; ...

Лазар шаље књиге бану Босанском, бегу Скендерском, Мусићу Стефану, војводи Богдану, Шаинић-Дамјану, војводи Марјану, Змају Омучевићу, Павлу Орловићу, Ђурици Сердару и Николи Бољару, поручујући им: „Ко је Сербин, и Сербског имена, | и от сербске крови и племена; | И кога је Сербкиња родила, | и материм млеком задојила“... нека брже дође на Косово „у свето име Исусово“, за „праву вјеру хришћанску“ и „за закон и за љубав царску“, да бране отачаство и царство (стр. 36—37). Лазар уређује прикупљену војску, па с њом полази на Косово уз „свеколике свирке“ и „уз вопл и ридање“:

Растаје се син от родитеља,
брат от брата, сродник пријатеља,
Син от мајке, и брат от сестрице;
и заручник своје заручнице;
Жале мајке једине синове,
а сродници сроднике њиове;
Заручница заручника свога,
и сестрица браца јединога!
Воздижу се гласи до небеса,
от жалости и они чудеса (38—39).

При поласку Милица моли кнеза да јој остави девет Југовића, но Лазар јој одбија молбу, јер би „прекоран био од господе“, нити би за војску било добро, јер су Југовићи најбољи јунаци; али пристаде да јој остави једнога

*) У ранијој напомени о Ковачевићеву саставу, учињеној по тврђењу г. Тих. Остојића, погрешно је означена 1810. у место 1805. год. овог издања.

1) Све наводе штампаћемо данашњим словима.

од браће. Милица уставља најмлађег Миливоја, а кад јој он прекорно рече да није жена „ни сердца женскаго“ него „војин тјела мужескаго“, Милица ухвати коња за узду да га „с пута сврати“:

Тад' Миливој руку јој оттерже,
и на страну скочи с коњем брже,
Пак изтерже мача от бедрице,
и протерча по крај осморице,
Игра јунак свог коња зеленка,
виje му се от злата челенка;
А за њиме осам браће миле,
под њима су коњи како виле;
А за њиме сва царска армада,
тад' се крену и пођe от града;...

А Милица се тужна врати двору „као кукавица“ (40—45). За тим Милица „са обадва њена млада принца“ и са „њат дшчери њени Деспоткиње“ на троја кола испраћа војску. Кнез јој при растанку наређује да обдари манастире и да се у њима служи служба за успех српског оружја, а после битке да дође и покупи телеса, а њега, ако би погинуо, да сахрани у Раваници (45—47).

Сутра дан стигоше на Косово још неке војводе. Пошаље Топлицу да уходи Турке, и он је 6 дана ходио по Косову. Вук снује сплетке против Милоша при повратку Топличину, и Лазар поверова о неверству Милошеву. Милош светује Топлицу да не казује истину о сили турској, како се не би кнез и војска поплашили, што Топлица и послуша (48—58). Лазар и војводе разгледају поље косовско и распоређују војску за бој на четворо: коњанике, бојне копљанике, миздраклије и „хатлије брзоконањике“, а око војске поставише страже. Пошто је Лазар мало отпочинуо, сећаше с господом под чадором, договарајући се о боју (58—60). У очи свог крсног имена Амоса пророка, у суботу, позва Лазар сву господу на вечеру. За вечером Вук тајно шапуће Лазару на уво како су се Милош, Милан и Иван заверили да га издаду; на то Лазар подиже пехар и у подужој беседи (стихови као у првом делу) говори о неверству три војводе које је највише одликовао, а нарочито о зету Милошу кога је учинио „великим сердаром“ и дао му шест хиљада војске. Сва се господа „смутише“, па веле да је то „лажно потворено“. Тада Лазар наздравља Милошу невери, на што Милош рече да му „невјера до кољена сједи“, и зарече се да ће сутра отићи у Турке и распорити Мурата, па „као вјетар“ изађе из шатора, а за њим Милан и Иван (60—75).

У Милошеву шатору заверавају се и заклињу три побратима да ће један другом верни бити; почињуше, па рано ујутру опремише коње и одоше у турски табор; њих виде сва српска војска, поверова Вуку, узбуни се и поплаши (75—76). Сва тројица окренуше копља наопако, и Турци их поведоше Мурату. Успут их питају за српску војску а Милош вели да је спремна за бој, јуначка срца и весела. Пред Муратовим шатором Милош предаде свога коња

Леонардо да Винчи — Тајна вечера

Милану, и, кад пред Мурата „дерзновено стаде“, цар га лепо прими и пружи му десну руку да пољуби: „Цјелуј, рече: дам ти власт велику, | Ишчи сада что је теби драго“. Милош вели да је код свога цара „сваке власти и чести довољан“ и „велике славе изобилан“. Но господа световаху цара да не да руку ђаурину, већ ногу да пољуби. Тада га Милош дохвати за ногу, распори ханџаром и стаде му „ногом за вилице“. Турци у шатору попадаше као мртви од страха, а Милош скиде с чивије цареву сабљу, па исече велике везире, паше и „сераскире“ (77—83). Диже се узбуна; Иван буздованом обори „великог Османа“ који поче довикивати Турке; Милош исече и обори шатор, излете и ускочи на коња; он и његови побратими почеше страшно сећи Турке, градећи „три сокака“. Сва се турска сила узбуни и на њих навали; они су је јуначки дочекивали; а кад се замориште, паде најпре Иван, а за њим и Милан. Но Милош, расрђен као лав, отпоче још жешће обарати Турке, који се поплашише и бежаше од њега; он хоћаше и умаћи, да се Турци не досетише и копља у земљу пободоше, те му се коњ набоде. Тада Милош одскочи

од коња и, опирући се на копље, три пут поскочи, но најпосле паде полумртав; ни тада му се не смедоше приближити, док им не рече да се не боје. Везаше га и одведоше Мурату који још беше у животу, „јер му хеђим утробу зашио“. Цар не даде Турцима да га убију, већ нареди да се сва војска дигне на Србе, да би видео на коме ће „царство останути“ (83—91).

Лазар је био у цркви на молитви кад стиже глас да су Турци ударили. Он нареди да се војска опреми и, кад је прегледао, дотрча Вук, казујући да су их опколили, и позиваше га да беже. Кнез га проклиње, а војска се смути; но Лазар охрабри војску витешким речима (подужа беседа), прекрсти је мачем и пође у сусрет Турцима (91—96). Кад се војске једна другој приближише, тада „обичај бојни учинише“, те са сваке стране изађоше на средu по шест изабраних јунака који заметнуше бој. Уђе у бој и остала војска и започе се страховити „лом оружја и звека велика“ и „позориште страшно се учини“. Срби су јуначки нападали, а Турци почеше бежати једни к Вучитрну, други к Ситници, Звечану, Голешу и Качанику. Но паше охрабрише војску, Турци се вратише и поново наста крвави бој. Три пут су их Срби тако сузбијали, и надбили би их да Вук не издаде и да „Милош међ' Турке не оде“. А кад подне прође, Срби, умањени бројем, малаксаше а Турци се ослободише и навалише. Тада сам Лазар уђе у бој, храбрећи војску; настаде „страшно сраженије“ и покољ каквога „никад било није“. Турци ухватише Лазара „с тринаест поглавара“, везаше им руке и одведоше Мурату (97—102).

Мурат наређује Турцима да погубе сву српску господу, а најпосле Милоша и Лазара, да им главе одсеку и „господски“ сахране, и да им мермерним белегама с натписима обележе гробове, па „зажмури и душу испусти“. Лазар прекорева Милоша што оде у Турке, те пропаде царство и сви изгинуше; Милош се правда; а пошто један другом опростише, благосиљају се (102—108). Лазар пада на колена и моли се Богу; у молитви вели да су крв пролили и живот жртвовали за име божје и свету веру хришћанску; моли Господа да прими њихове душе и „удостоји вечнога блаженства“. За тим Турци изведоше Милоша и прво њега посекоше, по том сву другу господу, па најпосле и кнеза Лазара (108—109).

На крају другога дела има „Примѣчанїе“ (стр. 109). у коме се наводе три узрока са којих је царство пропало: 1. Војска није била приправна за бој; 2. Милош је без договора и допуштења отишао, те су сви мислили да се предао Турцима ради освете Вуку, са чега су клонули и хтели положити оружје; и 3. Вук је са 8000 војске отишао из боја и изневерио.

Најпосле, има и „Надгробное рыданїе Княгини Милицы“ (стр. 110—112) у стиху какав је у првом делу. Она јадикује над Лазаром, својим „дражајшим и верњејшим“ супругом који је крв пролио за веру и „државу српску“, позивајући и мајку Србију да плаче и „рида“, јер се „лишава све красоте своје“. Јадикује над пропалим царством и круном, над пропалом земљом и државом. Јадикује, како ће „безбожни тиран“ све „погложити и расхишчати“, како ће се српски „домороци“ расселити у туђе земље. Позива све око себе да кукају над овом несрећом; позива небо да „услиша њену жалост“ и земљу да отвори своје груди и да је прими, како би са својим другом вечно остала заједно. —

Ковачевићев састав доживео је више издања. У доцнијим издањима промењен му је и језик и величина и наслов. Треће издање, које имамо при руци, штампано је без помена Ковачевићева имена а под називом:

Пјесма косовског боја 1389. год., *треће издање, трошком С. П. Которанина. Панчево 1879. год.*

У кратком предговору овога издања вели се: „Поправљање многих стихова са словенског на наш српски народни језик, држећи се оригинала, то је радња Госп. *Вука Врчевића*, који се из истине љубави к народности тога посла заузео, још при *другом* издању ове књиге“. Сем тога, овде је први део Ковачевићева састава сасвим изостављен, а изостављено је и нарицање царице Милице. Са тих промена чинило ми се потребно да ово издање нарочито поменем. У њему цела песма има око 1640 стихова десетерачких (изузимајући Лазарову беседу за вечером), који су много приближнији народним стиховима, но ипак са сликовима. Сем превођења на народни језик, у стиховима нису чињене никакве знатније измене. —

* * *

Раније сам, по г. Тих. Остојићу, само поменуо три покушаја која су се појавила приликом прославе пете стогодишњице косовског боја. А сада ћу накнадно референовати о њиховој садржини.

Може се рећи да су сва та три покушаја састављена онако као и Остојићев — по угледу на Новаковићев састав; т. ј. из познатих народних песама, с мањим или већим изменама, покушавало се да створи једна хармониска целина. Први је од њих:

Бој на Косову на Видовдан 15. Јуна 1389. *У спомен 500-годишњице косовске. По српским народним ијесмама уз гусле скитио* **Миливоје Србинић.** *У Новом Саду 1889.*

Овај је покушај рађен слободније него друга два. Сам састављач вели: „У овој сам књижици нешто сам испјевао, нешто из разних српских народних пјесама узео; на многим сам мјестима по читаве низове стихова узимао из збирке Вукове и Петраповићеве, неке пак пјесме преписао до слова“... Састав има 14 песама у којима је око 1650 стихова. Прва, уводна песма, и последња потпуно су оригинални производи Србинићеви, а остале су већином склопљене из разних одломака народних песама, код којих су поједина места препевана и многи оригинални стихови уметнути.

Уводна песма почиње стихом: *„Кликну вила са Ловћена српског“*; вила дозиваше посестриму с Авале да заједно запевају и прославе успомену: „Кад се наши прославише *прећи* (ваљда предци? | На Косову пољу јуначкоме“... Њих је слушао из пећине старац Радован, па моли своју посестриму с Ловћена да му „истеше“ гусле јаворове, како би могао проносити славу српску. Вила му даје гусле које је сачувала још од Видова дана, и он с њима иде по „селима, скупштинама и саборима“, и „ту Србину о Косову пјева“.

У самоме саставу имамо песме: I. Муратов долазак на Косово и позив Лазару (по Петран.); II. Лазар се светује с Обилићем шта да чини и сазива војску (по Петран.); у књигама Лазар преклиње војводе да дођу на Косово (клетва из Вук. Мус. Стеф.); III. Прикупљање војске (оригинал.); Царица Милица моли Лазара да јој остави једног од браће (почетак из Вук. 45.); IV. Полазак на Косово (по Петран.); царица Милица заустављa браћу (из Вук. 45.); V. Долазак на Косово (ориг.); Лазар се привољева царству небеском (први део Вук. 46.); VI.

Косанчић се враћа из турске ордије (по Вук. 4. ком.); VII. Вечера у очи Видова (по Вук. 3. ком.); VIII. Милош одлази с Иваном и Миланом у турски табор и убија цара Мурата (по Петран.); IX. Бој на Косову (по Петран.); X. Мусић Стефан (цела Вукова); XI. Смрт мајке Југовића (цела Вукова); XII. Косовка девојка (цела Вукова); XIII. Гласи с Косова (други део из Вук. 45.); и XIV. Виле наричу над Косовом (ориг.).

Да је мање оригиналисања, Србинићев би састав могао имати веће вредности, јер су му оригиналне песме и уметци доста лоши, а стихови често рогобатни и ненародни. Примера ради навешћу неколико стихова из последње песме:

„Нагоркиња“ са Шаре дозвала је „Равијолу л'јепу“ да види јаде на Косову:

Навешћу још један пример из кукања *виле са Урвине:*

„*Леле мене,* данас до вијека!
Што м' падоше на Косову браћа,
Што Косово све Српство прогута!
Ох, Косово, *проклет'* да си до *в'јек*!
Што *не пода војницима* храброст?
— — — — — — — — — — — —
Ао, Вуче, црн ти образ био?
Срам те било данас до вијека!
Срам те било *св'јету на видику!*
Не видио добра за живота:
А по смрти *кости ти с' мучиле!...*
Проклет био, ко те *наиутио!...*
Да Бог да те Турци погубили,
К'о што хоће, ако буде правде!
Удрио те у главу Илија!...

У Нишкој тврђави (1878. г.)

Кад видјела шта је на Косову,
Б'јело лице крвљу *омастила,*
Б'јело рухо црним зам'јенила,
Шаком с' луиа у чело бијело,
Кукајући, тужно *закукала*:
„Ох Косово, проклето до в'јека!
Што ми *иоии* (?) толике јунаке?
Што ти *ирими* турскога *султана,*
Турског цара, *Амурата дивљег?*
Што се, јадно, не раствори одма,
Не прогута дивље *Мусулмане,*
Да *не кваре* милога ми Српства,
Да му страшни не намеђу данак,
Да му момке на силу не турче,
И не воде *за роикиње цуре?*
Гдје си, Боже, што учини *јадан?*“...

Кроз кости ти трава проникнула,
А по трави *миљели ти црви!*
Од тих мука грдно *исчркнуо!*“

За друга два покушаја не знам састављаче, јер им на издањима која имам нема забележених имена. Један је:

Српске народне песме о бој косовском, *састављене хронолошким редом. Прилог трећој свесци „Народног Пријатела“. У Новом Саду, 1889.*

У овом саставу има 13 одељака са 820 стихова, Израђен је потпуно по угледу на Новаковићев — само из косовских песама Вукове збирке, а без састављачева дометања (изузимајући само *два* стиха). Овај је састав

управо требао да буде корекција Новаковићева састава, а нарочито у погледу на распоред градива, са чега састављач вели да је „у овој књизи много друкчије него код Новаковића“. У градиву пак има такође разлике између овог и Новаковићева састава: овде нису употребљене песме „Зидање Раванице“, „Смрт мајке Југовића“ и „Обретеније главе кнеза Лазара“, јер састављач налази да се оне „ не односе право на битку косовску“ . . . а употребљено је више него у Новаковића: пети од Вукових „комада“ и „Мусић Стефан“ (у два дела). И ако састављач вели да су у његовом саставу народне песме „удешене таким редом, да скоро изгледају као једна песма“, ипак је и у овом саставу, као и Новаковићеву, доста празнина, што је природна последица ограничења само на Вукову збирку, где у косовским песмама нису заступљена сва народна предања о бој на Косову. Ево садржине тога састава:

I. „Цар Мурате у Косово паде“ . . . (50., 1.); II. „Полетио соко тица сива“ . . . (46., прва половина); III. „Цар Лазаре сједе за вечеру“ . . . (45., прва половина); IV. „Проговара Косовка девојка“ . . . (одломак из 51.); V. „Славу слави српски кнез Лазаре“ . . . (50., 3.); VI. „Побратиме Косанчић Иване“ . . . (50., 4.); VII. „Вино пије Мусићу Стеване“ . . . (47., прва половина.); VIII. „Истом кнеже наредио војску“ . . . (46., друга пол.); IX. „Који оно добар јунак бјеше“ . . . (50., 5.); X. „Пошетала царица Милица“ . . . (49.); XI. „Кад је сјутра јутро освануло“ . . . (45., друга пол.); XII. „Уранила Косовка девојка“ . . . (51., без причања употребљеног у IV); и XIII. „У бој језди Мусићу Стеване“ . . . (47., друга пол.).

Други од та два састава, коме састављач на издању такође није обележен, јесте:

Бој на Косову, *српске народне песме о бој на Косову. Издање Браће М. Поповића у Новом Саду.*

Овом саставу није ни година обележена. Има 4 народне песме са 1505 стихова, без састављачева дометања. Од њих је једна из Петрановићеве збирке, а остале су из Вукове, и то овим редом:

1. *„Пред бојем косовским“* (први део Вук. 46.); 2. *„Бој на Косову“* (велика Петран. песма, у неколико скраћена у почетку и на завршетку); 3. *„После боја косовског“* (Вук. 49., с додатком из Вук. 45. — слуга Милутин); и 4. *„Обретеније главе кнеза Лазара“* (Вук. 53.).

Уз овај састав, као и уз Србинићев, штампано је десетак познатих косовских слика од наших уметника у лошој репродукцији.

* * *

О прослави пете стогодишњице косовске штампан је на *пољском* језику и састав *Коперницкога*:

Pjesni serbskie o Kosovskim boju, w nowym przekladzie, przez Izydora Kopernickiego. Kraków 1889.

Коперници је, приликом Видовданске прославе 1889., свој састав посветио *„Народу Српском“*, и један примерак послао да се узида у темељ косовског споменика у Крушевцу, као спомен и израз поштовања братског пољског народа према сенима славних јунака косовских. Саставу претходи подужи историски *предговор* од *Т. Т. Јежа.*

У Коперницкову саставу има14 песама, које су све прост превод Вукових песама косовских; оне иду истим редом којим и у II књизи Вукове збирке. Ту су, поред осталих, ушле и обе песме о „Зидању Раванице“ (35. и 36.), као и песма „Јуришић Јанко“ (52.), али не и песма „Бановић Страхиња“ (44).

Из Јежева предговора види се да су на преводу народних косовских песама још пре Коперницкога радили Пољаци *Bohdan Zaleski* и *Roman Zmorski.* Први је, у својој *„Poezye“,* штампаној у Лајпцигу још 1852., уз неке друге народне песме српске превео и неколико косовских песама из Вукове збирке. А други је превео све Вукове косовске песме и засебно штампао под именом *„Лазарица“,* у Варшави 1860. год. Немајући при руци њихова издања, навешћемо шта о њима вели сам Јеж:

„У нас је на српску поезију најраније и први обратио пажњу *Казимир Бродзински.* После њега упознавали су пољске читаоце са српском поезијом *Богдан Залески* и *Роман Зморски* . . . Како Залески, тако и Зморски, учинише погрешку што су је сувише попољачили. Њихови преводи, а нарочито превод Залескога, јесу до ситница верни. Но та верност баш и чини да се изгубио оригинални акценат, који је преко потребан при превођењу ма с којег језика, па дакле и са српскога. Разуме се да им се за то не треба чудити. Наш украјински славуј (Залески) није ни био у Србији. Зморски је прејурио преко ње сам и као трком, те вероватно није ни имао могућности да се уживи у звуке српских народних песама. Он је преводио са српскога као што се преводи с мртвих језика, грчкога и латинскога, очувавши с разумевањем литерарне лепоте, тако узвишене са своје простоте; али се у њему не осећају они живи звуци народни, којима српски дух трепери“. —

Да прикажемо, најпосле, и састав *Ђорђа Радића,* који је штампан на *мађарском* језику:

Rigomezei Dalok (Косовске песме). Radics Györgytöl. Zombor, 1882.

Радићев састав има подужи историски *предговор,* за који писац вели да га је израдио по Калају и Мицкијевићу. Штампан је у лепом издању и има 68 страна велике осмине. У саставу има 12 песама у десетерачком стиху. Прва је превод песме „Женидба кнеза Лазара“ из Вукове збирке (II, 32), а остале су све прост превод песама Новаковићева састава, од којих је изостављена само песма „Смрт мајке Југовића“.

С ДРВЕТА ЈЕ ЖУТО.....

дрвéтā је жуто опадало лишће
Када, чедо, познах ја лепоту твоју, —
Венуло је цвеће, о, зато сам, мила,
Закопао и ја свелу наду своју.

У самотној ноћи моја душа јеца,
И умире срце са бола дубока
Проклињући судбу и час у ком виде
Твоје усне рујне и два плава ока.

Тебе не смем клети! Твоја душа чиста
За тајну судбине није могла знати;

Моје срце јадно створено је ваљда
Да с љубави своје умире и пати.

Ал' ти моју тајну нигда дознат нећеш,
Нит' ћеш видет сузу што ми око мути;
Ја ћу љубав своју и у гроб понети, —
Љубав коју срце твоје и не слути.

Зајечар 1901.

Милутин Јовановић

ПИСМА са СЕЛА

VI

Драги пријатељу,

Сишљао сам да ти не пишем. Не бој се, нисам се ништа наљутио, него просто што ми се за овај мах ништа не пише. Дође то код мене чешће тако. Седим за столом, преда мном перо, хартија, мастило; у руци запаљена цигарета, чији се плави димови дижу и колутају изнад моје главе, и сркућем лагано шољу црне каве — дакле сав прибор је ту; па опет, нека чудна леност овлада мноме те ме мрзи да узмем перо у руке . . . .

Покушавао сам толико пута да дам себи рачуна о томе и питао сам се: зашто је то тако; али, да ти право кажем, никад то нисам био кадар. Мисли ми се тако разгранају, да ја о томе сасвим и не мислим, него о нечем сасвим десетом. Ево, на пример, сад. Баш сам хтео потражити узрока својој лености и питао се: шта ми је? Спавао сам, што онај казао, слатко целу ноћ, устао сам ведар па се још више освежио хладном водом; дувана имам, каве имам, менични ми је рок далеко, у кући смо сви, хвала Богу, здрави па — ето опет: не пише ми се. Шта је сад узрок?

Мислим, гледам плаве колуте изнад своје главе, и од једанпут паде ми на ум један човек, који је већ давно умр̏о. И некако створи ми се његова слика пред очима. То је некада био један од првих мојих пријатеља с којим сам се, као млад учитељ, дружио и делио мисли.

Био је општински писар. Човек већ средовечан, повисок, сув, прљава, зборана лица, мутних жућкастих очију, просед, прилично крепак. Први човек кога сам срео у своме новом месту био је он. Дочекао ме је лепо, учтиво, па чак и пријатељски. Питао ме је одмах о разним стварима, о разним личностима, па чак је почео и о политици. Први упечатак био је да имам посла с човеком који није обичан сељак, који је прилично познат с књигом а то је мени за први мах било доста. Ја сам му с места признао и већ смо цело вече провели у пријатном разговору, бар мени је било пријатно.

Доцније постали смо већ сасвим пријатељи. Он је имао, поред мана једног општинског писара, и доста човечних врлина које се ређе налазе и код људи који хоће да важе као људи с врлинама; али се није поносио њима, нити их износио на пазар, као што се није кудио ни својим манама. Ево један пример! Никад није водио рачуна о зајму и враћању. Што му даш, сматрај да си бацио; ако има он штогод, сматрај као своје, узми слободно: ни чела неће намрштити. Много му је требало, много је „узајимао", али је много и давао. Био сам толико пута присутан кад изручи све до паре не гледећи коме даје, а неколико пута знам да је ишао да узајми да помогне потребиту. И сад замисли ову другу крајност! Ако има од кога да наплати какву своју зараду, ту је просто несносан. Ама витла га — душу да му убије. Толико ме је пута наљутио.

— Па што си окупио човека!

— Не дâм ја да ми пропадне моје!

— Па даће ти.

— Кад?

— Кад буде имао; зар не видиш да нема!

— Па што се парничи кад нема?

— Тражи човек своје пра́во.

— Ја тражим његово пра́во. Зато нека ми плати! Ја немам ништа више сем овога свога пера. То ми је и њива и ливада и виноград.

Заман ја њега тишам, не помаже. Ту је као дете, сав дршће. Дође ми као да гледам чивитара пред собом.

Био је добро писмен. Законе је знао у прсте као да их је писао. У пола ноћи могао си га позвати па онако сањива запитати штошта — он би ти, онако буновани, одмах казао параграф и цитира. Поносио се тиме што зна законе. И кад га мало ухвати пиће — а то је већ чешће било — увек би причао како је доскочио овоме или ономе адвокату. Једном ми је причом пробио главу, причао ми је бар двеста пута, и ево да је и ја теби испричам да видиш какав је то практични виртуоз у законима био.

Два сељака почела се парничити око неке својине. Богатији, тужилац, узео лепо адвоката, па већ унапред прича како је добио парницу. Још га надари ђаво те исприча у механи како је разговарао са својим адвокатом и рекао му своју бојазан ако се ћата-Паја буде примио противне стране.

— Адвокат се — вели — насмеја па рече: „То то! Пусти мени те ћатарице да их испретурам као крава теле!"

Кад то чу ћата он позва оптуженог па му рече:

— Дај ми дукат па да насигурно добијеш парницу!

— Не браним вала! Ево ти дукат. Само они су много запетљали.

— Ја ту ствар знам. И ако не добијеш — ово су људи — дајем ти дукат на дукат и ја све плаћам! Хоћу да покажем г. адвокату како и „ћатарице" могу да убришу његово адвокатско господство!

Сељак му извади дукат и метну на сто, а он оцепи један крајичак хартије од новина и плајвазом написа само један параграф.

— Ево ти ово — рече му. — Кад дођеш у суд, ти пусти и њега и његова адвоката нека се сити испричају; а ти, кад они све кажу, пружи председнику ово парченце хартије и кажи: мене ово брани! Јеси упамтио?

— Јесам.

— Сад иди.

И збиља, сељак је добио. Он пружи оно парче хартије председнику који прочита параграф о застарелости — и пресуди у његову корист. Од то доба он је важио много у очима своје околине. Чак из околних села долазили су му за савете и тужбе. Сељаци су видели и знали све његове мане, али су вазда говорили:

— Море, мани га! Оно је преучено!

У осталом, он их је у тој вери одржавао и зато, што је вечито по неку књигу или новине вукао по цену или под пазувом. За себе је вазда говорио:

— Ја сам љубитељ књижевства!

Кад сам ја наместио своју скромну књижницу, он је облетао око ње као дете око играчака. Узимајући књигу по књигу само је узвикивао:

— Зар и ово имаш! Баш ми је мило! Ти ћеш ми дати да прочитам, је л?

— Хоћу!

— То је лепо имати такву књижницу. Ја из куће не бих излазио! Веруј ми, да си на овај сто сасуо пун ћуп дуката, ја ти не бих толико завидео колико ти завидим на овим књигама!

— Шта ми завидиш! Ево па ћемо читати. Књига је зато да се чита.

И збиља он је читао. Читао је све што му до руке дође. И све га је заносило. Он је читао у сласт и „Новину“ од Тургењева и „Љубомира у Јелисијуму“ од Милована Видаковића. Па како је све пажљиво читао! Сећам се кад седне да ми прича, па стане набрајати оне лепе ситнице којим је Тургењев карактерисао поједине личности, или гарнирао оне лепе сцене своје. Једнога дана дође ми сав уплакан од смеја.

— Шта је?

Он ми пружи књижицу. Беше то „Дневник залишна човека“ од Тургењева.

— Па шта је? — упитах ја опет.

— Молим те .... само да видиш!

И узе књигу, преврну неколико листова и онда стаде мумлати.

— Пази! — рече па настави читати: „Тако сањам, кад се на један мах разнесе по вароши радостан глас: окружни „предводитељ“ хоће да приреди велику игранку, у почаст високом госту, на свом добру у Горностајевци, која се зове и Губњакова. Сви чиновници и власници из вароши О.... биће позвани, почињући од градоначеоника па све до лековника — сигурно лекара, рече он — неког Немца, који је мислио да зна чисто руски да говори, због чега је до века употребљавао најпретеранције изразе у говору. Приправе за ту свечаност беху страховите. Један само мирисар продао је шеснаест боца помаде с натписом: à la jasmin̄ъ с дебелим јером на крају“....

И ту се опет зацени од смеја. И ја се окретох смејати.

— Ово ме подсећа на један бал на Убу — рече он. — Ја мислим таквог шаренила у свету није било. Једна је госпођа дошла у бунди и — шеширу!... Било је то истина давно, али ја као да сад гледам. На зиду насликан орао; у крилима има 65 пера и на сваком перу исписана по једна игра — то је био ред игара. Остали смо сутрадан до 10 сахата и програм још није био свршен!... И сад кад сам прочитао ову француску реч са дебелим јером, мене то подсети на тај бал!...

Једанпут сам га затекао где у механи прича сељацима „Љубомира у Јелисијуму“ али га је требало чути како прича! Највише се одушевљавао Бурјамом, па чак је и једног момчину оданде из села, некога Станоја, назвао тим именом, те му то име и оста после. —

Ето тога сам се човека сетио. Пишем ти о њему што мислим да би грехота било да га не поменем кад већ говорим о селу и људима на селу, и ако је то орећи човек. Сем тога он заслужује још по нечему да га поменем.

У оно време кад сам ја постао учитељ, почео је и овај наш политички живот. И моја маленкост суделовала је с осталима у томе новоме покрету. Млад, одушевљен; још у школи прочитао неколико чланака Светозара Марковића, нешто социјалистичких књига и часопис „Стражу“ — мислио сам да је то доста па да имам и права и моћи да уређујем државу и усрећавам народ. И ја сам ишао храбро и одушевљено у борбу. Давао сам истина мало, али сам давао све и то свесрдно, а то је одушевило и оне око мене, а највише загрејало мога пријатеља Ћату — Пају. Он је као какав младић јурио од једног до другог, из села у село, тумарао са мном ноћу по два-три сахата хода те ишао на разне састанке и тамо смо „обавештавали“ људе.

Свака нова мисао има и своју Голготу, сваки нов покрет има и својих противника. И ми смо их имали, и то још каквих противника. Била је то борба мушка, одважна, гарнирана и нападима личним, физичким (имале су и врлике посла) па чак и подлим. Ту се већ почело дошаптавати, измишљавати разне кривице, лажни сведоци. И све је то ишло заоштреније, бешње. Људи се завађаше између себе, браћа, отац и син — све се то баци у вртлог новог живота, све је делало онако како је осећало или како је упућено. Наравно да смо ја и Ћата односили победе. Имали смо већ велико коло људи око себе што беху кадри стићи и утећи.

Ej, лепи дани младости и вере! Штета што вас животна бујица пронесе тако брзо па нам с вама однесе и оно што је најлепше у нама било. Кад би ми се опет вратили, ја бих опет оно исто чинио што и тада чињах! Никоме не дам рећи да је моја младост пуста била. Ја сам њу провео идеалишући и служећи чистим идеалима. И узбуркалц смо „мртво море“, растерали жабокречину која

се нахватала по површини и кренули живот. Пловимо од онда, пловимо и данас; истина још не можемо да нађемо думенцију да циљу потера, јер нам је циљ свима један, али шат се нађе! Међу живим људима све се нађе....

И у тој борби, и у највећој занесености и лому, кад човек у противнику гледа крвног душманина, мој се ћата-Паја могао да узнесе над собом и својом околином.

Имали смо страшног противника, некога Николу. Газда, бесан, задруга јака и велика, човек кога власти призивају и дозивају као једног од првих домаћина. Што је још горе, није био прљав. Није облетао око капетана ни за какве тапије и облигације, није се улагивао властима ни из каква интереса, него просто зато, како он вели, што не дâ да којеко вуче и заводи народ.

— У селу има кмет, то је наш први човек. У срезу има капетан и два писара. То је наша власт. Кад ми затреба закон и власт, ја знам куда ћу и коме ћу. Ово што ви хоћете, ја не знам шта је! Ја нисам никад био нити ћу бити једнак с Кокиљачом и Зубером! Зар они да брину о општини и домовима нашим! Ко је луд нека им верује — ја не верујем.

Хтедоше га саломити, па не могоше. Употребише подлост да га униште. Оптужише га да је псовао владаоца.

Али ту се диже ћата-Паја, и оде Момировића кући, где је та пакост смишљена, и где се већ беху окупили сведоци да приме лекцију како ће сведочити. Ја сам такође био тамо дошао, и не договарајући се с ћатом, да то разбијем.

Никад ћату заборавити нећу ни оног његова племенитог погледа док им је говорио:

— Срамота! Зар смо на то спали? Па шта ће они радити, ако им ми то отмемо? Ми хоћемо правду — зар је то правда? Ми хоћемо поштење — зар је то поштење? Ко сме од вас метнути своју децу и данути душом над јеванђељем да је он то говорио? Не сме нико коме деца нису шљунци! Срамота! Хајдемо, учитељу! Нама ови људи нису ништа!

Нико да би беле; а истрага показа да је достава лажна и да Никола није ни помињао владаоца....

Ето њега сам се сетно и одмах сам узео перо да ти напишем ово писмо. Оно је скромно; можда неће толико ни забавити твоје читаоце, али мени би драго да га у својим успоменама поменем чувајући се нарочито да ништа не гладим и не догоним. Живео је — умро је: ово је само скромни белег да означи да је на свету био.

Здраво своме

Јанку.

ТУГОВАНКЕ

(У спомен † својој сестрици)

Мрачна поноћ земљу грли, и грехове њене скрива;
Рака крије грехе божје! Бог милостив њу нам узе,
А дарова бол и тугу, те остаде рана жива
Да до гроба јадујемо и лијемо горке сузе.

Сад су празна прса моја. Из њих страшна пустош зија...
Преплићу се, врзу мисли жегућ' мозак све то јаче.
Покрај мене мајка седи. У оку јој суза сија
Каткад на ме поглед баци, и потајно, тихо плаче.

Ја разумем ову тугу што мајчино срце пара.
Немам речи да је тешим, и поглёдам у њу немо.
Ал' и мени суза кану, кô да њеној одговара,
Кô да, место мене, вели: мајко, ми се разумемо!

1902. **Вел. Ј. Рајић**

ПОМЕН ГОГОЉУ

о

педесетогодишњици смрти његове.

Н. В. Гоголь

Поводом педесетогодишњице смрти Гогољеве, којој се нарочити, свечани помен приредио у Русији, у Москви, где је 21. фебруара 1852. испустио душу овај велики и, после Пушкина, од највећег утицаја руски писац, — ради смо га и ми овде поменути особито по оном, шта се и како се о њему зна у српској књижевности. Осим тога, главнога у овом нашем послу, на прво место стављамо наш поглед на значај и утицај Гогољев на српску књижевност, а за тим и остало, што сматрамо, да је потребно у нас, овом приликом, поменути о овом великом писцу, ради бољег познанства с њим и његовим књижевним радом.

Као што сведочи библиографски преглед превода његових дела, Гоголь је добро познат и српском читалачком свету још од средине прошлога, XIX. века. Али не може се затајити ни Гогољев утицај, који је преко тих превода, као и познанство са руским оригиналима његових дела, вршен на српску књижевност. Тај утицај (ма дошао и по-

средним путем од које западне, немачке или француске књижевности) може се опазити већ и на првом српском хумористично-реалистичном приповедачу, на Јакову Игњатовићу, а тако исто и на једном од најврснијих следбеника Игњатовићевих, на Стевану Сремцу, на кога деловаше не само посредним путем, преко Игњатовићевих дела, него и непосредно, из Гоголевих. Још је видљивији тај утицај на хумористичним приповеткама из српскога живота од Милована Глишића, једнога од најмарљивијих преводилаца с рускога у опште, па и Гоголевих дела.

Наравно, да ово тврђење не треба криво разумети, да је тај утицај исто, што и ропско подражавање овом великом руском писцу. Не. То је, тако да кажемо, свесно преношење Гоголева метода у изналажењу и приказивању типова и живота рускога народа на типове и живот српскога народа. А то је у толико природније, што, исто онако, као што је очигледно сродан руски језик српском, — и руски, нарочито малоруски, је живот, као и типови који га сачињавају, у многом, по некад до изненађења, сродан српском. Већ и пажљив читалац, баш читајући Гоголя, опазиће, или још боље осетиће јаку сродност душе руске и српске. Она осећајност словенска, која даје општи тип породичном и друштвеном животу словенском, а која се, на жалост, само у негативном смислу, оштро отискује и на јавном, државном животу, — тако је исказана у делима Гоголевим, да се, њих читајући, и Србин осећа у многом као код своје куће. Па како онда, да и српски писци, имајући пред собом дела великог свог руског брата, не покушају, да слично што створе и у својој књижевности?! Зар Игњатовићев Наранџић није српски Чичиков? Не гони ли их обојицу, и Наранџића, и Чичикова, исти циљ — да се обогате — на догађаје, колико смешне, толико и жалосне, који нам кроз смех натерују на очи, у исти мах, и сузу јадиковку, што је друштвени живот и српски, као и руски, дао прилике, да се таквим типовима мора признати реална подлога?...

Иван Васиљевић Гоголь—Јановски рођен је 1808. г. 19. марта у селу Сорочинци Полтавске Гувернije од сиромашних племића. Већ ђаком у Безборотковој гимназији појави се као писац и глумац. Овом другом, драговољном занимању његову одговара и што, као двадесетогодишњи младић, дође у Петроград, почетком 1829., и покуша да буде примљен у позориште. Али како пропаде при првој појави на позорници, одлучи се, да отиде у иностранство. Ну због оскудице у новцу, дође само до Хамбурга. Пошто је опет у Петрограду проживео неко време и напустио чиновничко место у министарству, на послетку доби марта 1831. заузимањем Плетњева, тадашњег инспектора Патриотског Института, за вишег учитеља у том заводу. Тада га Плетњев упозна са Делвигом и Пушкином, који се интересоваху за његове прве књижевне радове. За професора опште историје у петроградском универзитету добио је заузимањем Уварова 1834. На том месту оста само годину и по дана, ни мало се не прославивши као предавач.[1]) За тим је отишао у туђину, задржавајући се највише у Италији, у Риму. „Његов (се) дух у Италији другом правцу приклонио, који је на пречац ишао против прве његове тежње. Еле Гоголь се да на свештену науку, походи свети гроб, стане се са руским списатељима препирати о путу, који води вечном спасењу и у виду тестамента обнародује неку врсту исповести о вери, у којој уједно опозове сва своја начела, која је оставио у пређашњим својим списима, и у које суморним, фаталистичким изрекама нико не би познао веселог и заједајућег сачинитеља *Идилских приповедака*, *Ревизора* или истинито генијалног појету *Мртвих душа*. Смрт је сваки раздор у њему и око њега расправила, и најразличитије странке хоће се над његовим гробом сагласити у томе, да *Николају Васиљевићу Гоголу с пуним правом припада једно од најодличнијих почасних места у аналима не само руске, него и* **европске** *књижевне повеснице*“.[1]) Вративши се у Русију, последње дане живота провео је у Москви, где је, душевно растројен, и умро, као што напред поменусмо 21. фебруара 1852...

У Српској Народној Библиотеци, под бројем 626. чува се његово оригинално писмо, које је као ђак у почетку IV. разреда гимназије писао својим родитељима, дакле од прилике у 13. до 14. години, биће с јесени 1821. или 1822.[2])

У српском преводу[3]) то писмо гласило би:

„Премили Родитељи,
Татице и Мамице,

„Опростите ми што у првом мојем писму нисам могао опширно описати долазак мој овамо; узрок тому била је брзина, с каквом сам вам писао бојећи се да се не задоцним. Ја сам сад преведен у четврти разред и хвала Богу учим се с великом марљивошћу; ну мене више свега узнемирава ваше ћутање, и не знам јесте ли примили оно писмо, које сам вам писао. Дошао нам је нови професор француског језика, Ландражен. И ја сам се сада с великом марљивошћу предао овому језику. Ну саветујете ли ми да учим грчки језик, којега [језика] професор већ је дошао. [Сад][4]) хвала Богу здрав и весео [сам. По некад] нешто сам тужан што сам се растао [с вама, али] шта да се ради, а [послане ми] књиге дошле су првом поштом, исто тако [одмах за овим] пошљите ми новаца, јер [иначе] нећу моћи платити пошту, [јер] ја сам и сада позајмио нешто новца за писмо, које сам вам послао, те вас с тога најпонизније молим да ми пошљете те новце. — Остајем ваш најпонизнији слуга и најпослушнији син

Николај Гоголь Јановски.“

„P s. А Ви, премила мамице, не заборавите послати ми колача, које сте ми обећали и још ако је могуће сомота[5]) за то, што је тога нестало. Још Вас молим да ми јавите о здрављу вашем, као и мојих сестрица, бабе [старе мајке?] — . . . .“

---

1) Има ваздан прича о његовој збуњености и неспретности на катедри, као и о недовољној пажњи, поклањаној наставничком раду. Долазило је дотле, да су се већ његови ђаци морали тужити на то. Па ипак, кад је хтео, испадало му је предавање сјајно, као што му је било прво и доцније она, на која се надао, да ће му доћи они, којима се тужаху његови ученици.

1) Срб. Новине, 1852., стр. 241.

2) То писмо предао је Срп. Нар. Библиотеци у Београду 1900. г. г. Љубомир Н. Христић, сад крал. срп. пуковник у пензији. Он га је добио још 1872., као кадет Петровског Кадетског Корпуса у Полтави, од својега школског друга, Николаја Бикова, Гоголева рођака по женској линији. Писано је на осмањој осмини хартије за писма, на једном листу, а на две стране. Горњи десни угао му је откинут. По свем изгледа, да је имало два листа и да је, ма и са неколико врста, било продужено и на другом листу.

3) Због непредвиђених техничких незгода не можемо ово занимљиво писмо овде донети у верном снимку, којега ради стављамо Уредништву на расположење фотографски снимак тога писма. Тај снимак послали смо и у Русију, где треба. Не предвиђајући поменуту незгоду, сад не можемо овде донети ни веран препис руског оригинала тога писма. Али ни у овако преведеном овом писму не могу се превидети подаци: о Гоголеву гимназијском школовању, о његову марљиву учењу туђих језика, нарочито француског, о споредном занимању (позориштем), о личним потребама и нежним осећајима према родитељима и својима на дому. —

4) Под овом заградом овде и даље је оно, што се од прилике може замислити да је откинуто од овог писма.

5) По свој прилици ради тамошњег позоришта.

Гоголъева главна снага је у поимању народнога живота и у хумористичном цртању стања Русије онога времена. Његов таленат има да покаже три ступња развитка. На првом су „Вечери у мајуру близу Ђикањке“ (2 св., Петрогр. 1832.), творевина неоспорног и ватреног, али младог, још не учвршћеног талента. Као описи малорускога живота све су оне од великог етнографског значаја. Други ступањ развитка обележава „Миргород“ (1834.), приповетке пуне поезије, које привлаче како снагом основне замисли, тако и дивним извођењем карактера. Међу њима прво место заузима „Тарас Буљба“ (истор. роман из малоруске историје 17. века). Трећи период његова песничког стварања почиње комедијом „Ревизор“, која износи на видик ограниченост и кварез рускога чиновништва, а завршује се „Мртвим душама“, сатирично-комичном сликом, која нам ванредном истинитошћу приказује груби материјалистични живот провинцијских становника, као и с тим у вези тесногрудост њихову.

Гоголь је много превођен и на српски, и то, колико смо могли ући у траг, још од 1850. г., а као што се види из библиографскога прегледа преведених његових дела, имамо понешто његово и два пут преведено, у старијем и млађем преводу, од разних преводилаца.

1. — **Страшна освета** [Страшная месть] превео *Тимотије Илић* у „Српским Новинама“ 1850., и у „Забавама Српкињама“ 1865. од *Ђорђа Поповића*.

2. — **Тарас Буљба** [Тарас Бульба] историјска приповетка. Превео ју је прво *Никола Беговић* у хрватском листу „Невену“ 1855., а за тим је изашла у „Српским Новинама 1857., без потписа преводиочева, и у истом листу за 1876. у преводу *Милована Ђ. Глишића*. Тај је превод одштампан и у засебној књизи исте године, накладом књижаре Велимира Валожића. Ову је приповетку и драматисао пок. *Ђуро Јанковић*. Први њен чин представљан је и у Српском Народ. Позоришту 21. фебруара ове г., о педесетогодишњици смрти Гоголъеве. (Не треба сметнути с ума и да се у руском оригиналу налази ова приповетка у две редакције: у првој и другој по преради Гоголъевој).

3. — **Ноћ у очи Божића** [Ночь передъ Рождествомъ], превео *Ђорђе Поповић* у „Седмици“ 1858. и у „Забавама Српкињама“ 1864. од *истога* преводиоца.

4. — **Утопљеница** [Майская ночь], превео *Стојан Новаковић* у „Јавору“ за 1862. (по белешци, коју имамо, ову је приповетку превео и *Ђ. Рајковић* с немачког у једној години „Седмице“, која нам није могла доћи до руку да ју проверимо).

5. — **Вије** [Вій], приповетка, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ за 1863. Та приповетка налази се и у „Народној Библиотеци“ Браће Јовановића у свесци 178.

6. — **Сорочински сајам** [Сорочинская ярмарка.].

7. — **Вече у очи Иван-дана** [Вечеръ на канунѣ Ивани Купаля].

8. — **Записници сишавшега с ума** [Записки сумасшедшаго].

9. — **Отари свет** [Старосвѣтскіе помѣщики].

10. — **Роб.**

11. — **Невски проспект** [Невскій проспектъ].

Приповетке под бројевима 6.—11., као и напред поменуте под бр. 1. и 3., налазе се у две књиге „Забаве Српкињама“ у Новом Саду 1864. и 1865. превео *Ђорђе Поповић*.

12. — **Како се свадио Иван Ивановић са Иваном Никифоровићем** [Повѣсть о томъ, какъ посорился Иванъ Ивановичъ съ Иваномъ Никифоровичемъ], превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1866. а налази се и у „Народној Библиотеци“ Браће Јовановића, св. 46.

13. — **Портрет** [Портретъ], приповетка, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ за 1866.

14. — **Нос**, приповетка, превео *Мита Ракић* у „Вили“ 1867.

15. — **Изгубљено писмо** [Пропавшая грамота], превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1867. и у „Бранкову Колу“ 1898. превео *Дим.*

16. — **Каруце**, превео *Ђорђе Поповић* у „Даници“ 1867., а ista приповетка налази се преведена и у „Личанину“, листу, који је излазио у Госпићу 1886.

17. — **Ђаволска посла** [Заколдованное мѣсто], приповетка, превео *Лаза К. Лазаревић* у „Матици“ 1870.

18. — **Иван Феодоровић Шпоњка и његова тетка** [Иванъ Феодоровичъ Шпонька и его тетушка], превео *Милован Ђ. Глишић* у подлистку „Јединства“ за 1870.

19. — **Званичников шињел**, приповетка, превео *Љубомир Миљковић* у „Младој Србадији“ за 1871.

20. — **Чичиковљеви догађаји или Мртве душе**, роман, превели *Љубомир Миљковић* и *Милован Ђ. Глишић* део I и II у 3 св. у „Забавној Библиотеци“ 1872.

21. — **Ревизор**, политично-друштвена комедија у пет чинова, превео *Живојин Јовичић*. Овај превод остао је у рукопису, а по њему се представљао тај комад у Српском Народном Позоришту први пут 1. фебруара 1870., и одржава се до данас у репертоару. Тај комад превео је и штампао и *Пера Тодоровић* у својој „Стражи“, а за тим је и одштампан у засебној књизи у „Малој Библиотеци“ у Н. Саду 1880.

22. — **Женидба**, шаљива игра у три чина, превео *Станоје Нешић*, у рукопису, представљано први пут у Српском Народном Позоришту 12. октобра 1872.

Као што се види из предњег библиографског прегледа у највише разних преведених приповедака Гоголъевих сусрећемо се с именом Ђорђа Поповића, негдашњег заслужног уредника „Данице“. Његов језик у велике носи обележја Вукове реформе, а не може се превидети ни тежња му, да подражава Гоголу и у том, што ће пустити да јунаци његових приповедака говоре *покрајинским народним говором* (речима и фразама) војвођанских Срба. У овом је тако далеко ишао, да је приповеци „Ноћ у очи Божића“ ове речи, упућене царици Катарини II., метнуо у уста једном Запорошцу: „— Смилуј се, *мамо!* Чим те је расрдио твој народ?“ (стр. 135. у „З. Срп.“ 1864.). Преводи Глишићеви и осталих преводилаца шездесетих, седамдесетих итд. година, нарочито оних из Србије, одликују се чистотом и правилношћу књижевног и народног језика, са мање боје, али не са свим и без ње, покрајинског говора. У слободи превођења, далеко је отишао Пера Тодоровић, идући у бој својим преводом „Ревизора“ против бирократизма у Србији, а у корист радикализма. Та тенденција Тодоровићева нарочито се јасно види на месту, где изиграном и исмејаном „Начеонику“ меће у уста овај узвик: „Ух, шкрабала, кречишера, *радикалци* [1]) проклети!“ („Ревизор“, стр. 139.).

(свршиће се)

Момчило Иванић

1) Ово ми истичемо.

† Д-р. НИКОЛА КРСТИЋ

одио се у Вацу 23. септембра 1829. год. од родитеља сиромашних. Како су му родитељи били родом из Сент-Андреје, и како је и сам ту детињство провео, то су многи држали да је рођен у Сент-Андреји, а и сам се сматрао за Сент-Андрејца, јер су му се родитељи само привремено бавили у Вацу, онда кад је он рођен.

Основну школу свршио ја у Сент-Андрији а гимназију у Вацу у гимназији калуђера Пијариста. После свршених 6 разреда гимназије, прешао је у Пешту на „филозофију“ (која се тада учила 2 године, па са филозофије ишло се на права или медицину). Њу је свршио $18^{47}/_{48}$ г.

Године $18^{48}/_{49}$ биле су школе затворене због мађарске револуције. Покојни Крстић, учествујући и сам у том покрету, провео је то време у Карловцима, Новом Бечеју, Бечкереку и Земуну, у прва три места као званичник српске војводине а у Земуну пишући по разним новинама. Кад је дознао да су предавања поново отпочела, отишао је год. 1849. у Пешту и уписао се у правни факултет Пештанског универзитета. Права је свршио год. $18^{53}/_{54}$ У времену док је учио права, положио је докторат филозофије 1851. год.

Државни испит из правних наука положио је 1853. г. (Јер по тадашњим законима, сваки правник, ако је хтео да добије државно звање, био је дужан да положи државни испит; а ко је хтео да буде адвокат, морао је да положи докторат права. Доктори права нису морали полагати државни испит, а имали су права на државно звање).

Докторат права полагао је као професор у гимназији и лицеју и добио докторску диплому год. 1854. За све време школовања у Пешт. универзитету, био је питомац Текелијина завода.

12. марта 1853. год. изабран је за суплента професорског Новосадске гимназије и предавао је Земљопис и Општу Историју.

1. октобра 1853. г. прешао је у Србију, јер је тад био и изабран и постављен за контрактуалног професора у лицеју а за науке Енциклопедију Права и Историју Законознања, а у том је звању утврђен за сталног професора 7. новембра 1855. год., када је месец дана пре тога ступио у српско држављанство.

У том звању остао је до год. 1862. када је био постављен, без свога захтевања, за начелника у министарству унутрашњих дела. У том звању остао је до 1865. г. а тад је био постављен за члана у Касационом Суду, а 1875. и за председника Касационог Суда. 19. година провео је у Касационом Суду, као члан и као председник. а год. 1884. постављен је за члана Државног Савета и год. 1894. и за потпредседника Државног Савета и као такав, навршивши преко 40. год. беспрекидне државне службе, стављен је у пензију 5. маја 1894. год. када је обустављен устав од 1888. год.

Мимо своје редовне службе пок. Др. Никола Крстић, отправљао је и многе друге послове. Тако: од 1854. г. био је члан школске комисије, и ту је остао као члан и деловођ, за време док је год ова комисија била, до 1875. г.

Заступао је неко време у Вел. Школи професора Римског и Криминалног Права. А други пут, опет, заступао је неко време катедру Римског Права и Казненог Законика и Поступка, кад је ова била упражњена премештајем професора. Као хонорарни професор заступао је у Вел. Школи од године $187^{1}/_{3}$ и $187^{4}/_{5}$ катедру Грађанског Законика, Грађанског Судског Поступка и Стецишног Поступка.

Од 1863.—1874. г. био је члан правничког одбора. Био је више година члан па и председник дисциплинарног суда. Тако исто у више пута био је члан и председник инвалидског суда. У год. 1861. био је члан у комисији одређеној да прегледа пројекат закона о штампи; а 1874. у комисији састављеној да прегледа пројекат закона о пороти. Год. 1880.—81. био је председник у комисији која је израдила пројекат закона о судијама и о зборовима. Био је председник Коларчеве Задужбине, од кад је ова постала па све до смрти.

Бивао је и кнежев посланик на скупштини 1873., 74., и 75. г. Год. 1888. био је члан уставотворног одбора. Како у скупштини, тако и у радњи тих одбора и комисија имао је знатна удела.

Кад је пок. Краљ Милан одступио, његовим указом постављен је био за стараоца Краљеве цивилисте, где је се као и у свима пословима одликовао највећом марљивошћу и савесношћу.

Осим ових послова пок. Др. Крстићу повераване су и разне мисије:

Год. 1861. ишао је у Пешту да преговара са знатнијим мађарским патриотама о Србима у Угарској и о њиховим политичко-правним односима. Преговоре је имао са Деаком, бароном Етвешом, грофом Андрашијем, грофом Телекијем, владиком и историчаром Хорватом и другима. У Пешти је тада био државни сабор угарски. О својим преговорима слао је тачне извештаје тадашњем отправнику спољних послова Филипу Христићу. Ови су се извештаји дуго чували у тајној архиви тога министарства, али је доцније дознао, да их је отуд нестало.

Год. 1865. послат је био у Париз, да поред извесне тајне мисије преговара и о установљењу банке у Србији са туђим капиталима.

Год. 1866. послат је био у Пешту, где се тада бавио владика Штросмајер, да с њиме преговара о уређењу црквених одношаја српских држављане римске вере.

Књижевни свој рад отпочео је у својој 19. години, још 1848. год. Као што се зна та је година била година народног покрета у Угарској. Овај покрет потпомагале су „Срп. Новине“ у којима је пок. Др. Крстић штампао своје дописе. Такође је слао своје патриотске дописе и у новине „Напредак“, које је уређивао Данило Медаковић, а тако исто и у „Словенски Југ“ и „Југословенске Новине“. Био је сарадник а поготову и главни уредник „Позорника“, органа патријарха Рајачића, све до октобра 1849. год.

Доцније као слушалац правних наука наставио је из Пеште шиљање својих дописа како у „Срп. Новине“ тако и у „Српски Дневник“ који је у Новом Саду уређивао Данило Медаковић, а писао је и у „Војвођанки“ коју је у Земуну уређивао Данилов брат Милорад Медаковић.

Дошавши у Београд, наставио је пок. Д-р. Крстић журналистичку радњу пишући за новине разне чланке. У овај рад долазе многе и повеће распре о разним предметима политичке и правне природе, а особито расматрања и тумачења разних прописа из Грађанског Законика, Грађанског и Кривичног Поступка. Од свих тих многих рас-

права, неке су биле оштампане као брошуре. Слао је дописе и у мађарске новине а и у бечки „Frembenblatt“ обавештавајући туђинску публику о догађајима у Србији.

Год. 1885. штампала је Матица Српска прву књигу Мађејовскове *Историје Словенског Права*, коју је пок. Крстић превео и пропратио многим примедбама које се тичу старог српског права.

На расписан конкурс Матице Српске, којим је позвала књижевнике да напишу *Историју Српскога Народа*, досуђена је награда делу Дра Крстића; оцењивачи били су Др. Јанко Шафарик и Др. Данило Медаковић.

Од ове *Историје Српског Народа* штампане су само два свеска, други се свезак завршује владавином Краља Милутина. И за трећи свезак имао је рукопис спремљен за штампу а обухватао је владавину Дечанског, Душана и цара Уроша.

Из ове историје Крстић је направио извод а под насловом „Историја Српског Народа“. Ова је историја служила више од 20 година као уџбеник у гимназијама.

А тако исто и за основне школе удесио је „*Историју Српског Народа*“ која је такође кроз дуги низ година употребљавана као уџбеник.

Такође је написао и Земљопис као уџбеник за гимназије. У Новом Саду штампани су његови *Обрасци из Опште Историје*.

Да напоменемо још и ово: у год. 1851. или 52., док је учио у Пешти правне науке, по поруци „Друштва Српске Словесности“ он је преписао у Францишканском манастиру у Будиму Катанчићево дело „Memoria Singiduni“ и по том је препису директор гимназије Лука Павловић превео то дело на српски и ово је штампано у Гласнику Друштва Српске Словесности.

Пок. Др. Крстић био је члан „Друштва Српске Словесности, доцније Српског Ученог Друштва, а тако исто био је и члан Матице Српске.

Пок. Др. Крстић уживао је благоволење владалаца, под којима је служио српску државу, и био је одликован свима српским орденима.

У приватном животу био је као човек светла карактера; претерано скроман, савестан, справедљив, до ситница уредан; спрам сиротиње био је милостив. Живећи скромно и не расипајући, стекао је леп иметак. Он је својим тестаментом од 17. јуна 1900. год., поставио за наследника своје имовине Краљ. Срп. Академију Наука а поред тог оставио је легате и многим просветним и добротворним заводима: 1. Карловачкој Гимназији у Срему једну обвезницу Српске Државе од 2500 динара у злату. 2. Новосадској Гимназији у којој је био професор 1853. једну обвезницу Српске Државе од 2500 динара у злату. 3. Српској православној школи у Сент-Андрији једну обвезницу Српске Државе од 1000 динара у злату. 4. Фонду сиротних великошколаца 1500 динара. 5. Општини Београдској да подели сиротињи 500 дин. 6. Женском Друштву за његове циљеве 500 дин. 7. Женском Друштву за дом сиротних старица 500 дин. 8. Женском Друштву за ђачку трпезу 500 д. 9. Друштву Стевана Дечанског 500 д. 10. Дому сиротне и напуштене деце 500 дин. 11. Књижевној Задрузи, под условом да Задруга шаље своја издања бесплатно у Сент-Андрију, 300 дин. 12. Најстаријем Београдском Певачком Друштву 200 дин. 13. Матици Српској у Новом Саду 500 дин. 14. Пољопривредном Друштву у Београду 500 дин.

Пок. Др. Н. Крстић био је жењен, имао је образовану и одану супругу. Како је свог века био врло слабог здравља, имао је у својој жени правог анђела чувара. Боловање и смрт његове добре супруге загрчали су му последње дане његова живота. Све време, које проживе после њене смрти (14 месеца), провео је већином сређујући своје приватне и имовне ствари.

Умро је у Шапцу 11. јануара 1902. г. где је био отишао, да у кругу омиљених му породица његових пашанаца проведе Божићне празнике.

Тело његово пренето је у Београд и сахрањено 13. јануара ове године.

П. Ф.

Петроград, фебруара 1902. год.

Искра бачена с жртвеника богињина у пепео савремености као да се не гаси, него се још већма развија, а светлуцање као да прелази у јасан и јарки пламен. Први импулс који даде Московско Уметничко Позориште не оста без рефлекса. Док се позоришта до душе с тешким трудом ослобођавају од рутине и шаблона и не могу сасвим да се сложе с новим вејањем у области драме, дотле се јављају нови аутори као верни следоваоци Чехова. И публика није према њима равнодушна. Огроман успех драме С. Најђенова „Деца Вањушина“, даване у позоришту Литерарно Уметничког Друштва, доказује очигледно расположење саме публике, промене у њеним укусима исимпатијама. О овој драми, као најинтереснијој новини за последње време, ја ћу говорити и изнети њен сиже.

Веома ћете се преварити ако очекујете у њој нешто необично, шаблонске заплете, које искусни драматург вешто развезује, или кад је и он немоћан, онда се јавља у помоћ казуализам, какав deus ex machina, или најзад само Провиђење које шаље Судбу да разреши замршена човечја питања.

Пред вашим се очима разврће калејдоскоп карактерних слика из живота најобичније породице, на чијем је челу стари Александар Јегоровић — Вањушин (Михајлов), трговац и члан варошке управе. Како је сваки покрет, свака реч слободна и природна, без театралности, без подигнутих, интонованих резоновања! А то потреса, изазива сузу, утиче силније, него дрхтави монолог најодличнијег глумца, изговорен по свима правилима уметности. Монолози, дијалози, најзад цео ансамбл тако су прости, њих говоре обични људи, с нама једнаки, — њих говоримо ми. Прва сцена, кад се подигне завеса, фрапира вас својом реалношћу. Тек што су пропевали последњи петли и појавио се први зорин зрак, размажено мајчино дете гимназиста Аљоша (Глаголин) враћа се кући с лумповања, и служавка Авдоња отвора му кришом врата, но отац, коме се баш тога јутра нешто не спаваше, затече у предсобљу свог красног сина и ту наступа сцена тако природна и јасна, како би урадио сваки отац на место Вањушина.

Породица старог Вањушина доста је велика. Осим њега и старице му Арине Ивановне, оличене доброте и нежне материнске љубави, којој су деца центар свију помисли, свију жеља, ту су и њихова деца: самовољни Константин (Хворостов), помоћник очев у радњи, распуштени гимназист Аљоша (Глаголин), за тим удате кћери Клавдија и Лудмила и шипарице Ања и Каћа. Ту је најзад и Јелена, далека рођака Вањушина. Фактички домаћин куће као да није стари Вањушин, чије се вике бар привидно боје, већ напрасити Константин. И на први летимични поглед изгледа да у тој кући није све као што треба, као да некакав фатализам управља њоме, да је пред нама најзад скуп болесних људи. Но у самој ствари није тако. И напраситост и важност Константина и распуштеност Аљоше, најзад и минорни тон рáдња у пијеси, све је то нормално и обично. И у самом затвореном и оштром карактеру старог, никад

не насмејаног ни веселог Вањушина, кога дави нека бољка, ја не видим ништа анормално. Ако и има анормалности, она није органска, којој требају медикаменти, већ последица извесних домаћих услова. Срце старчево цепа се видећи како у кући не иде као што би он желео. Непрестане сплетке и свађе њега још више раздражавају. Несрећа за несрећом руше се на његову сѣду главу и она слабачка подлеже под тешким ударцима. Први је удар за старца — повратак Лудмиле, која утече од свога пијаног мужа Красавина, повереника једне богате трговачке куће. Други удар беше за ручком. Сви су већ били за столом, само љубимца мајчина, Аљоше, нема; његово је место поред мајке празно; он долази с књигама и пење се по степеницама, но тек што је учинио неколико корака он се заустављa и у очајању узвикује: „Оче, мене су истерали из гимназије“. Сцена силна, дирљива. Старца као да је гром поразио; он с ужасом одскочи од свог места и гађа Аљошу кашиком — настаје сцена тако проста и појмљива. Озго долећу узвици Аљошини: „Оставите! Ја не допуштам! Ја не допуштам!“ Нису се тиме завршиле и све беде за старца. [Као да је судбина хтела да пошље старцу још једно искушење, па да му сломије и последњу наду којом је несрећник живео...

Кроз цвеће на прозорима пробијају се топли сунчани зраци. Недеља... Светао, леп дан... Из далека се доносе звуци звона... Вањушин, приглађен, очешљан и обучен у ново одело враћа се из цркве. Он се исповедио и причестио и као да се лакше осећа, као да му се скинуо неки терет с душе — он је добар, нежан. Његовим расположењем користе се и доводе Аљошу да моли оца за опроштај и отац остаје са сином на само. Настаје једна од најлепших, најдубљих и најдирљивијих сцена. Син моли за опроштај, а отац му благо вели да седне, да говори отворено, не као оцу, већ као своме другу, да објасни своје поступке и шта мисли сада да предузме. Аљоша, испочетка бојажљив и смућен, развриће постепено пред оцем сву своју душу; он у узбуђености говори све што је у њој отворено и искрено: „Сви ме сматрају да сам пропао, да ни за шта нисам. Зар ако су ме истерали из гимназије, нисам ја човек? Нигде не смем да се појавим, сажаљевају, читају лекције, дају, угњетавају, огорчавају дотле, да си готов често пута да учиниш ма што дрско, опоро. Ја ћу вас само молити да ми допустите да одем одавде. У Петрограду ћу положити испит зрелости и живећу од кондиција. Дајте ми за прво време новаца, и ја Вас нећу више ничим узнемиравати“. Кад га отац пита за што не остане код куће да се спрема, он одговара да је код куће немогуће, да се ту слободно ни дисати не може. И бедни старац дотле долази да од тог распуштеног дерана, како је досада о њему мислио, тражи савета, да му он својим младим умом објасни откуда све то, сав тај неред, та тешка атмосфера у кући, и шта му остаје да ради?... Ту се сцена прекида свађом Константина и Шчоткина, мужа. Константин се буни подлим сплеткама Шчоткина, који је смео да посумња у искрене односе Константинове према Јелени. Но кад Аљоша добацује Константину грозне речи: „А ако ја кажем: ти лажеш! А шта значе њене сузе? Ја сваке ноћи чујем за дуваром како она плаче, враћајући се горе од тебе у три, четири сата...“ — тешко је описати утисак који су те речи произвеле на све присутне. Стари Вањушин спушта се на столицу, дуго ћути не налазећи речи и почиње да јеца као дете. Тиме је

Марија Горљенко-Долина

био прекинут и последњи конац који га је везивао с домом. Сви су му били туђи, међу њиме и осталима зијала је пропаст. Он сам осећао се сувишним, непотребним. Па коме сада да се обрати, ко ће утешити бедног старца, ко ће други него Аљоша! И он прилази оцу и умирује га, говорећи му горку истину, дрешећи Гордијев чвор, излив сву своју душу с детињском искреношћу и одушевљењем.

Аљоша: Ви сте урадили све што је по Вашем уверењу било нама потребно. Трудили сте се, радили за нас, хранили, одевали, учили...

Вањушин: Па откуда такви изађосте?

А.: Озго! Ето у томе и јесте сва ствар, оче, што смо ми живели горе, а Ви доле. Доле сте Ви радили, трудили се, да бисмо ми горе живели мирно... и ми смо живели, живели како је ко хтео. (Вањушин престаје да плаче и пажљиво слуша сина, машући главом).

В.: Тако... Тако...

А.: Ви сте знали да се ми нечему учимо, да нешто читамо, да негде бивамо, но како ми све то примамо, где бивамо, Ви то нисте знали. Још као деца ми смо по крвовима јурили и често као одрасли то исто чинили. Нас су развраћале дадиље и собарице, ми смо сами себе развраћали, старији млађе. Све се то горе радило и Ви нисте ништа знали.

В.: Тако... Тако...

А.: Ви сте нас раћали и отправљали горе. Ретко смо се спуштали доле к Вама, ако нам се није јело и пило; а Ви сте се пели к нама само онда, када сте налазили за потребно да нас изгрдите и истучете! И ето, ми смо одрасли, сишли одозго већ читави људи, са својим укусима, жељама и потребама и Ви нас не познајете! Ви питате откуда смо ми такви? Како Вам је морало бити тешко! (Опире се рукама о наслоњачу на којој седи Вањушин и плаче). (Вањушин га љуби у главу).

А.: Ви ме љубите? А то је први очев пољубац! Оче! (Пада пред њим на колена и љуби руку).

В.: Иди... куда хоћеш, иди, помагаћу (притисне га на груди). Чедо моје!

Да су осећаји из камена истесани и он би размекшао, и око би сузу исплакало, гледајући ту бурну сцену, тај ватромет драматске силе. Аљошине речи није изговорила школа ни дресура, већ онај моменат екзалтације и живчаног врења, које се зове одушевљење. Нека је хвала младом и даровитом глумцу Глаголину, што ми изазва искрену сузу.

И тако последња утеха старчева, Аљоша, оде. Он живи у Петрограду и марљиво испуњује задану реч. Тек што је и писмо дошло од њега и Вањушин га даје Ањи да прочита. Аљоша у писму захваљује родитељима за њихову помоћ, говори о свом учењу и завршује писмо речима: да је задовољан и срећан, како само може да буде срећан, јер је слобода прва и најглавнија погодба... Вањушин, који је дотле расејано слушао писмо и био задубљен у своје мисли, као да се пробуди. Он устаје и тражи капу и капут. На питање куда иде, вели да купи медаљон Константиновој невести. Његова узбуђеност буди страх и ништа добро не обећава. И заиста, кад су после кратког времена били сви на окупу и сва породица и генералица Кукарникова са својом кћери и невестом Константиновом Ином, и очекивали само старца, њега уносе на рукама неколико људи. Убио се јадник... Да ли је томе узрок било писмо Аљошино, из кога виде да је он задовољан својим новим

животом, јер је само требала искрица среће и задовољства да кане у море несрећа и беда, па да слабо старачко срце препукне од радости, или је можда, сматрајући себе за сувишног у тој кући, осетио да је дошло време прекинути све, — ја не знам, тек Вањушин свршио а с њиме и драма. Она је одиграна живо, истинито, тако да се и нека споредна лица нису јављала епизодично, већ су, напротив, допуњавала и донекле објашњавала главну идеју, која се дотиче тако важног друштвеног питања као што је штетна педагошка метода руског домаћег васпитања. Позориште Литерарно-Уметничког Друштва наградило је драму и она се с огромним успехом даје не само у Петрограду него и у Москви и др. местима. Није ни чудо: такве савремене, реално-тенденцијозне драме и морају имати успеха.

Воj. Ст. Поповић

Уз наше слике

† **Никола Крстић.** — О животу и раду овог честитог и заслужног српског радника види засебан чланак у овом броју. —

Пролеће (сликао Карло Хоф). — Пролеће је наступило. Сунце већ топлије греје, па буди живот. Ено, дрвета се већ окитила цветом — пролеће га измамило; а шта је пролеће донело овим двема душама — нека слика каже.

Споменик на Чегру Стевану Синђелићу. — Када је 1878. г. српска војска победнички у Ниш ушла, између првих наредаба нове администрације, била је и наредба кнеза Милана Обреновића: да се подигне споменик на Чегру Стевану Синђелићу и његовој храброј војсци. Слику тог споменика доносимо у овом броју, како је снимљена још 1878. год. Од оног доба споменик је доста оронуо, али га Нишки грађани баш ових дана оправљају, жељни да израз српске захвалности и осећања поново освеже. Хвала им.

По саонику (сликао Вјеруш-Ковальски). — Стегао мраз па снег све пршти. Добра упрега, глатке саонице, срчана саоничарка — па је милина пустити се преко белог покривача смелим трком.

Литографски камен у Струганику. — *„Пуна земља сувога злата, само нема ко да га скупља“*, казао је једном приликом неки стручњак, туђин, путујући по Србији. — И доиста је тако.

Од среске куће у Мионици, округа Ваљевског, по добром и веома занимљивом путу, право на југ, после једног сахата вожње (9 километара) стиже се Мишовића механи на Ловки у селу Струганику. Ту је у непосредној околини и овај обилати мајдан литографског камена на *Пијеровом брду* — који и по квалитету а и по неисцрпљености својој спада у ред најбољих и најбогатијих мајдана ове врсте познатих у Јевропи.

Изгледа мало чудновато, шта смета експлоатисању овог богатог мајдана од кога би држава могла имати велике користи.

У непосредној околини мајдан је *тоцила* и *воденичког камена,* а мало подаље и мајдан *олова.*

Налазећи се на најкраћој вези Београда са Чачком, Пожегом и Ужицом, а на размеђи реке Рибнице и Копљанице са јединственим и необично лепим погледом ка Маљену, Медведнику, Повљену и Јабланику и ово место са целокупном својом планинском околином долази у ред најинтересантнијих крајева западног дела Краљевине.

Љубитељи лепих предела и познавања своје отаџбине, нашли би у овоме кршном крају доста насладе у природним лепотама.

Српче из Шибеника (сликао Манес). — Лепота српских крајева и српског типа привлачила је и привлачи још вазда пажњу великих сликара. Манес, славни чески сликар, на путу по српским крајевима сачувао је многу и многу лепоту српске земље и људи. Такво је и ово лепо Српче из Шибеника.

Тајна вечера (сликао Леонардо да Винчи). — Доносећи овај генијални производ великог италијанског мајстора, не можемо за сада опширније писати о његовој *Тајној вечери,* али ћемо згодном приликом опширније проговорити и о сликару и његову раду. У осталом, слика ова сама собом највише и најбоље говори.

У Нишкој тврђави (1878. г.) — Како је изгледала унутрашњост Нишке тврђаве казује наша слика која је потпуна супротност данашњој тврђави. Доносимо је као израз негдашњих прилика, као слику турскога господства. Колико данашње прилике у ослобођеним крајевима говоре у прилог српској спремности за препорођај стања које је под Турцима — није потребно ни спомињати: упоређивање *ондашњег* и *данашњег* најбољи је доказ.

Н. В. Гоголь. — Види чланак у овом броју.

Марија Горјанско-Дољина. Ова славна руска певачица, солискиња Њ. И. В. Цара Николе II. приређује 30. о. м. концерат у Народ. Позоришту. О концерту ћемо доцније опширније проговорити.

ХРОНИКА

Новије употребе Рентгенових зракова. *)

Зраци што их је пре шест година открио физичар Рентген, налазе све јачу примену у свима гранама човечјега знања и умења. Нарочито је пак значајна и корисна примена ових зракова у лекарској вештини, у којој Рентгенизација осваја видно место како при стављању дијагнозе, тако и при лечењу извесних болести, као лековито средство. Употреба Рентгенових х-зракова у медицини оснива се на њиховој особини да могу скроз проникнути кроз тело човечје, а да га не повреде, да могу да осветле унутарњу садржину његову, да изнесу на видик тајне живота његових унутарњих органа. И доиста, слика што је Рентгенови зраци дају од човечјег тела на нарочитом штиту, мора свакога да испуни дивљењем према овом новом проналаску! Пред вама живо удара дрхтаво срце, час стежући се, час

*) По Е. Љадову, в. Месечни прилог Њиве Бр. 2. од 1902. г. стр. 335.

ширећи се; бије велика срчана жила — аорта — примајући од срца алеву крв, да би је разносила по свему телу; дишу плућа, неуморно прерађујући угаситу крв, да би је оспособила за даљи рад; лагано се диже и спушта пречага између грудног коша и трбушне дупље, помажући и срцу и плућима; извијају се змијолика црева, вршећи тајанствену радњу варења. Од куда Рентгеновим зрацима та чудновата моћ продирања? Вероватно отуда, што су њихови делићи тако сићани, да могу слободно пролазити и кроз међупросторе што раздвајају молекуле, из којих су састављена сва тела у природи. Према најновијим истраживањима научним, Рентгенови су зраци управо таласаста кретања најсићушнијих делића материје. Ови су делићи тако ванредно сићушни да су, по рачуну физичара, милион пута мањи и од самих молекула, који су опет тако ситни, да их не можемо никако видети. Рачуном је нађено, да је дужина таласа, по којима се тамо амо колебају делићи Рентгенових зракова, 15 милионитих делова од милиметра — размак који не можемо себи ни представити.

Све већа примена Рентгенових зракова у лекарству има се приписати све то јачој развијености технике Рентгенизације, која је у последње време достигла веома висок степен савршенства. Докле су пре неколико година могли на штиту испитивати само руку, ногу, врат, дотле је данас успела техника да осветли на штиту целог човека, ма колико он био висок и развијен. Пре неколико година требало је 15—20 минута да би се зготовио снимак ноге; данас се пак може извршити добар снимак груди одраслог човека само за неколико секунада. Рентгенизација врши се данас у два правца, т. ј. као Рентгеноскопија, при чем се предмети посматрају на особитом штиту, на којем се појављује унутарњи склоп испитиваног објекта у жутињавозеленкастом осветљењу, и као Рентгенографија, т. ј. испитивани предмет репродукује се на плочици осетљивој према светлости. Оба ова метода Рентгенизације веома су усавршени у најновије време.

Рентгенови зраци, пробијајући непровидну облогу човечјег тела, постали су важни помагачи лекарима при постављању дијагнозе у неким тежим случајевима унутрашњих оболевања, при којима спољашњи симптоми не могу дати лекару са свим јасну представу о карактеру болести. Као најочитији пример болести, у којој се са успехом примењује Рентгенизација, служи аневризма велике срчане жиле (аорте). Аневризма је врло тешка болест, која се у том састоји, што се дувари великога бйла стањују и растежу под притиском крви што бије из срца. Утанчање дуварова бйла може да иде тако далеко, да се крвна жила провали и испусти крв, услед чега наступа унутрашњи излив крви и неминовна смрт. Аневризма се мучно лечи, кад је болест јако напредовала; ну докле је још у првим почетцима својим, она се може лакше савладати. На жалост, прве фазе ове болести наступају посве неприметно, не јављају се никаким знацима. Ту је помоћ Рентгеноскопије очита; усавршеним данашњим Рентгеновским прибором могу се распознати и тако нежни органи као што су крвни судови, да ли су исправни или не. Како се аневризма јавља већином у познијим годинама, то је за препоруку да се људи после 40. своје године испитају Рентгеновим зрацима, да би се уверили о стању својих унутрашњих органа. Важне услуге учинила је Рентгенизација и за распознавање неких болести у грудноме кошу, у трбушној дупљи, такође при запаљењима грудне марамице, у болестима плућа, при развијању рака и других опаких израштаја (прорасти, новорасти). Ради тачније дијагнозе неких унутарњих болести морао је лекар кадшто да узме нож у помоћ, да отвори утробу (т.зв. „пробна лапоратомија“); данас су познати многи случајеви, у којима је ризична лапоратомија замењена са свим невиним фотографисањем утробе, помоћу Рентгенових зракова. Што се пак тиче тражења страних предмета у телу, као куршума, новца, игала, ту је Рентгенизација тако далеко дотерала, да може пронаћи у телу и трошке које имају мање од милиметра у пречнику.

Рентгенови зраци стекли су у лекарству велики значај не само као дијагностичко средство, него и као важан чинилац у лечењу болести. Утичући силно на живо ткање, они су постали моћан биолошки фактор. Последњи збор дерматолога у Бреслави признао је јавно х—зрацима велики значај у лечењу кожних болести. Тако су за кратко време постигнути сјајни успеси при лечењу неких запаљења коже, т. зв. екцема, нарочито хроничних облика ове болести. За дивно је чудо, да Рентгенови зраци лече и две супротне болести, као што су ћелавост и превелика косматост. У једном случају Рентгенови зраци уништавају длаке, а у другом их изазивају на живот. Занимљив је овај пример. У једног ћелавог господина покривена је половина главе металним листићем, који није пропуштао х—зраке, докле је друга половина ћеле остављена непокривена. После неколико седења пред Рентгеновим апаратом показало се, да су се на непокривеном делу главе појавиле младе длачице, које су за тим све већма расле, докле покривени део немаћаше ни трага од промене. Косматост или маљавост, као болест, састоји се у томе, што неки делови тела, који обично нису покривени длакама, обрасту у њима. Тако се н. пр. показују кадшто у музејима жене са брадом и брковима. Или се лице у људи покрије тако густом длаком, да изгуби лик човечји. Ово су истина крајности ове болести, која се иначе јавља у блажим облицима, т. ј. појављују се само густе, дуге длаке на неким деловима коже. До сада су лечили ове болести чупањем длака и прижизањем њихова корена помоћу електричне игле, што је и дуго трајало и било веома мучно. Сада је замењен овај варварски начин лечења Рентгенизацијом, која је и бржа и не причињава болове. Довољно је да болесник одседи неколико пута пред Рентгеновим прибором, и све ће длаке поиспадати са делова тела, који се изложе Рентгенизацији. Различит утицај Рентгенових зракова на кожу тумачи се разном јачином делања њихова. У једном случају они буде живот (при ћелавости), у другом га паралишу (при маљавости). То је слична појава као код алкохола: у мањим количинама он узбуђује живчани систем, у већим дозама га паралише. Тако исто слаба електрична струја утиче на живце узбудљиво, а моћна их струја паралише. Занимљиви су и најновији ресултати лечења губе и кожног рака Рентгеновим зрацима. Губа или проказа није ништа друго до туберкулоза кожна, која се јавља у облику чворова и осутака по кожи. Недавно је дански научник Финзен завео лечење ове опаке болести светлошћу, чији су хемијски зраци нарочито лековити. Ну Финзенова метода има прилично недостатака, стога су лекари окушали и Рентгенове зраке који по својим физичким особинама стоје близу хемиских зракова. Добивени ресултати премашили су свако очекивање. Лечење губе Рентгеновим зрацима не само што је много брже, него је и много темељније, пошто Финзенови електрични зраци утичу само на површину коже, докле Рентгенови зраци продиру дубоко у све слојеве болесне коже. И при лечењу кожног рака, који се иначе хируршком операцијом уклања, Рентгенови зраци освојили су себи видно место. —

Рентгеновим зрацима користила се не само практична, него и теориска медицина. Њиховом помоћи обогатиле су се многим цењеним податцима и анатомија и физиологија. До Рентгенова открића анатомија је црпела потребни јој материјал из расецања човечјих трупова. Данас то није увек потребно, пошто се много што шта може сазнати и на живу телу, као н. пр. неправилности костура, распоред унутарњих органа и т. д. Физиологија је тек помоћу Рентгенових зракова добила јасне представе о многим радњама у телу човечју, као н. пр. како се стеже срце, како дишу плућа, како се гиба пречага и т. д.

Кад се има у виду велики значај Рентгенова открића, његове разноврсне примене у науци и животу, онда је посве оправдано што је скромном Вирцбуршком професору досуђена једна од награда Нобелових, тог великог добротвора рода људског.

П. М. М.

Да живи живот! *драма у пет чинова од Хермана Судермана.* — У прилично штуроj овогодишњој зимској сезони, пажљиво обзирући се по столу драмске књижевности, са извесном запетошћу и неким добрим расположењем још у напред, очекивало се последње дело Судерманово, његова најновија драма *„Да живи живот!“*

Патетични наслов који звони као радосни усклик славом увенчаног победитеља, као смело изазивање и упорни пркос судбини, као последњи поздрав човека са самртна одра — „Да живи живот!“ Очекивање већ и по самом томе потпуно на своме месту, а осим тога још: писац је његов познати човек са тако уморним цртама лица! Али, на жалост, очекивање се види преварено, надање и добро расположење губе се а доброј позоришној публици припремљено је једно разочарање више. Дело пролази поред очију гледалаца као сенка каква, као слика снова; са особама које лице показују, али ни најмање не уводећи нас у дубину осећања, радње, делања. Дело које и сувише говори о животу, а само га нема, мртва радња која не изазива нашег саучешћа.

Дубоко постављени конфликат, тешки и замршени проблем о праву страсти, о праву једне индивидуе која пошто по то хоће да прекрши правила најобичније конвенционалности, — довољни су већ сами по себи да изазову наше интересовање, да покрену нашу пажњу. Али за тренут само. Од оног момента где писцу ваља пазити на сву озбиљност постављеног проблема; где целом делању ваља дати специфичну боју; где у радњу ваља унети душу, дати јој живота и снаге, — он се лаћа романтизма, остављајући све вољи случаја, да с помоћу ње нађе решења своме задатку, онако исто као што би то учинио рђави писац романтичних француских и немачких романа. Збиља самога предмета поремећена је, лица су остала мртва по своме делању; комад обузима наш разум, али не задире у наше осећање. И на крају, кад је већ и заплет расплетен, ми не видимо шта је писац управо хтео, сем ако му није била намера — и не знајући — да и сам стане на браник најобичнијих, конвенционалних, филистарских правила.

Радња се догађа у Берлину за време изборне борбе између пруских конзервативаца и социјал-демократа. Некако у то доба навршује се 15 година браколомних односа између кандидата конзервативне странке, Рихарда Фелкерлинка, и жене његова присног пријатеља Михајила Келингхаузена, грофице Беате.

На њено наваљивање одриче се њен муж свога посланичког мандата у корист Рихардову и сам се ангажује у изборној борби. Опасни агитатор социјал-демократа, неки Мајкснер, пређе секретар у Фелкерлинка, у распаљеној борби, да би икако нашкодио своме партнеру, показује у своме листу у неколико односе грофице Беате према кућњем пријатељу. Скандал је по свему неизбежан и Chronique scandaleuse имале би и овога пута да нешто ново унесе у своје редове. Али скандал се мора у интересу странке прикрити, до двобоја не сме доћи. А да се овој незгоди решење нађе, прилази син Фелкерлинков, који у заступању својих принципа изриче оцу смртну пресуду: „Увиди ли пак човек од части своју кривицу и је ли спреман да своје покаје, онда ће најбоље бити, да сам себи буде судија.“ Али се у интересу странке Рихарду такође смртна казна одлаже за 24 часа, за које време он, као представник своје странке, држи свој говор у парламенту у питању о разводу брака. Разуме се, његов говор производи силан утисак: Мајкснер и сам покајавши се доноси оба писма Беатина и предаје Рихарду; цар прочитавши отштампану беседу и сам маше главом, говорећи: „Тај ће ми човек требати!“ (Због фразе о разводу брака?). И тај човек, нова звезда на небу пруских конзервативаца, тај човек треба да умре? Не, одиста, то би било и сувише штете! И овде Судерман зна себи савета, помажући се таквом сценом, која потпуно подсећа на сентименталну романтизам случаја. Беати полази за руком да мужа и љубавника још једном види у својој близини, у своме обичном друштву, а сутра ће се већ Фелкерлинк убити! Здравице се ређају, прво мужевља па онда и самог љубавника, и Беата завршује: „Ко се усуђује да живи? Ма где — тамо заблиста и засветли нешто, а ми се тајом погледамо, тако тајом као преступници. — То је све што ми од живота имамо!“.... „Да живи живот!“ И да би љубавника, коме се из једног кутка срећа насмејала да постане пруски министар, спасла, она се жртвује сама и пада мртва, пошто је пре тога отров попила. Колико великодушности! И разуме се, љубавник мора остати у животу, да се странка не би окаљала. Може постати и пруски министар — с тога „Да живи живот!“

И имајући све ово у виду, јасно је дакле, колико је радња без смисла и збркана. Још у напред падају речи о величини снажних људи, док ми видимо само мала обична створења смеле позоришне фантазије. Наши интереси узбуђени су, ни један пак није задовољен. Недостаје извесне висине у комаду, епизоде заузимају маха и место судбине, ми гледамо пред собом најромантичнију сентименталност пуког случаја, што се, почевши од половине трећег чина, провлачи кроз целу осталу радњу. Онако нешто што подсећа на позе најсмелијег калибра. Па онда, колико хладноће, колико духовне празнине као да хоће неопажено да се промакне поред нас и стигне палати великога.

И овај нови прокламатор живота, грофица Беата! Шта прокламује она друго до право браколомства, право своје страсти, да одбрани своје делање као засебне индивидуе? И зар ће онда једна жена са тако јаком страсти, са таком уверености и поузданошћу у право своје као засебног индивидуалитета и најмање презнути да разори ограде најобичније конвенционалности? Али ту се и види слабост Судерманова; он није смео јабуку да загризе и пође корак даље; он није имао смелости да започето настави, да крунише снажну борбу индивидуе против уништења морала и задовољења најобичнијих друштвених правила. Оно што ми у истини видимо, то су обичне дијалогисане либералне фразе, фино разметање и разбацивање, док је међу тим целокупно држање и главних и споредних лица са свим сумњиве вредности. И место тога да главну особу видимо збиља као праву јунакињу, нешто што би подсетило на „нов Јелинизам“, ми у њој гледамо са свим обичну модерну, нервну нимфу, уморну, малу, слабу, сићушну. Њена величина ишчезава, губи се; и она, као најобичнија жена, лепо се само брине да њен љубљени човек постане велика политичка величина, падајући и сама тако у вртлог најобичније конвенционалности.

А успех оне вечери? За њ ваља захвалити само одличној, савршеној игри глумаца с једне, као и присуству самога Судермана с друге стране. О успеху комада тек се доцније може рећи права реч.

15. марта 902. Дрезда.

Милош П. Ћирковић

* Пре неколико дана основан је у Београду Словенски Клуб. Главни циљ друштва биће узајамно познавање чланова са свима актуалним питањима Словенства, како културним тако и политичким и другим, и то путем јавних предавања, која ће се држати двапута недељно, или путем забава са чисто словенским карактером. Поред тога ће се основати и словенска књижница са најбољим делима из словенске литературе.

* У Београду почео је излазити нов лист *Педагошки Преглед*. Уређује га Др. Ст. Окановић и проф. Миленко Марковић. Први број донео је ове прилоге: *О задатку педагошког рада, Улога религије у васпитању, Из психологије детињства; Гласам за слепца* (прича), *Хроника* (Нови просветни закони). —

* Српска читаоница у Новом Саду почела је у својим просторијама приређивати друштвена села. Прво такво село било је 9. п. м. на ком је потпредседник читаонички, проф. Тихомир Остојић држао предавање: *Има ли Нови Сад услова да остане средиште овостраних Срба?* — Друго село било је 21. п. м. Том приликом читао је Г. професор П. Марковић, секретар читаонички, своје предавање *Зашто се странци досељавају међу нас.*

* Академија Наука и Уметности досудила је прошлогодишњу награду од 1000 динара, из фонда пок. архимандрита Нићифора Дучића, спису Ивана Иванића. *Из црквене историје Срба у Турској у XVIII и XIX веку.*

* Друштво *Рад* штампало је II и III свезак *Босанско-херцеговачког зборника* с овим садржајем: *Цариградска споменица, молба српско-православног свештенства и други поднесци Цариградској Васељенској Патријаршији у ствари уређења српско-православне верскопросветне самоуправе у Босни и Херцеговини.* (цена 1 круна) и: *Преписка између народних вођа и српско-православних митрополита босанско-херцеговачких епархија, услови српско-православне верско-просветне самоуправе* (цена 2 круне). —

* Одбор Београдских девојака за подизање споменика пок. Војиславу позива српске вајаре да поднесу своје пројекте до 15. априла о. г. Облик споменика треба да буде попрсје природне величине.

* Др. Веселин Ћисаловић, професор у српској гимназији у Новом Саду, превео је на мађарски *Горски Вијенац* владике Петра II Његоша. Не знамо да ли је превод већ и штампан, али је несумњиво да је овакав рад сваке хвале заслужан.

* У Загребу је почео излазити нов хрватски часопис *Mlada Hrvatska.* Уређују га Бранко Дрешлер и другови. Часопис излази једанпут месечно на 2 табака в. 8°. Годишња му је цена 4 кр. 80 ф. *Mlada Hrvatska* израз је најновијег покрета у хрватској књижевности, познатог под именом *Модерна.* Да ли ће бити боље среће од досадашњих неколиких покушаја у томе правцу — видећемо.

* И. и Ф. Клеменчић почели су штампати у 2. свёску словеначког часописа *Slovenka* свој превод *Школске Иконе,* приповетке Др. Лазе Лазаревића.

Годишњица Николе Чупића. Издаје његова задужбина. Књига XXI. Садржај: 1. *Ђорђе Арсенијевић Емануел, кавалеријски ђенерал* (1775—1837), од Стојана Новаковића; 2. *Трговачки друмови и путови по српским земљама у средњем веку и у турско време,* географско-историјска студија. Написали Петар Р. Косовац и Михаило Ј. Миладиновић; 3. *Географско-историјске слике из Краљевине Србије: IV. Град и жупа Борач, и V. Делиград,* од ђенерала Јов. Мишковића; 4. *С Лепенице на Радику,* путничке белешке, од М. Ј. Гајића; 5. *Да се не заборави,* приложак к историји Србије из године 1807, од Стојана Новаковића; 6. *Лека-Канум,* приопштио Рад. Космајац; 7. *Самртни обичаји у Турака,* белешке Тих. Р. Ђорђевића; 8. *Последњи покушај,* депутација српска у новембру 1813. пред царем Александром I у Франкфурту на Мајни, белешка Стојана Новаковића. — у Београду, штампано у Државној Штампарији, 1901. В. 8°, стр. 251. (Са 2 карте). Цена 2 динара.

Vid. Vuletić-Vukasović: **Pričak cara Dušana u Dubrovniku godine 1349.** Istoriska novela iz XIV v. Preštampano iz kalendara Dubrovnika za god. 1902. — Dubrovnik, Srpska Dubrovačka Štamparija A. Pasarića, 1901. 8°, стр. 66.

Примери књижевнога језика пољског. Саставио *д-р Радован Кошутић.* Београд, штампа и издање Краљ. Срп. Државне Штампарије, 1902. — Б. 8°, стр. XXII = 217. Речник 1—226. Цена 5 динара.

Како се бирају посланици за српски народни црквени сабор? Изборни ред, са тумачењем *Д-ра Жарка Миладиновића.* Увод од *Јаше Томића.* У Новоме Саду, Српска Штампарија Д-ра Светозара Милетића, 1902. — 8°, стр. 56. Цена 10 новчића.

Споменик Доњо-Тузланског српског црквеног пјевачког друштва, приликом 15-тогодишњице његовога опстанка и освећења друштвене заставе, 1885.—1901. Штампарија Миле Маравића у Загребу. 8°, стр. 96.

Женско питање. Написао *Др. Дан. Трбојевић.* Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 24. Цена?

Поглед на данашњу француску књижевност. *Др. Јован Скерлић.* (Прештампано из Летописа Матице Српске). У Новом Саду, штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — В. 8°, стр. 40.

Мала Библиотека, бр. 2, год. IV.: *Јован Протић,* **Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свадио са покојним Нестором Аврамовићем.** У Мостару, 1902. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. 16°, стр. 106. Са прилогом *Прегледа* (стр. 32). — Цијена 30 потура (40 пара дин.)

Књиге Матице Српске: Бр. 4. **Успомене из нашег црквено-народног живота,** од *дра Теодора Мандића.* III. од 1867.—1876. I део. У Новом Саду, издање Матице Српске, 1902. — В. 8°, стр. 171. Цена је овој књизи 1 круна и 50 пот.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића. Св. 98.: **Занати, занатлије и наш народ.** Написао *Љубомир Лотић.* II свеска. У Новом Саду, штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 106.

Горак шећер. Шаљиве причице и цртице. Написао *Ј. Т.* — У Новом Саду, Српска штампарија Др. Свет. Милетића, 1902. — 8°, стр. 47. Цена 20 потура (10 новчића).

Милорад М. Петровић: **Сељанчице.** Београд, електрична штампарија П. Ћурчића, 1902. 8°, стр. 39. Цена 0.50 динара.

Православље и његов значај за Србе и Словене. Светосавски говор у Београдској Богословији *Атанасија М. Поповића,* професора (Оштампано из „Гласника Православне Српске цркве"). Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — В. 8°, стр. 17.

Први медени кораци. Подгрејао *Иван Вујић—Светозарев.* Београд, штампа Ч. Стефановића, 1902. 16°, стр. 80. Цена 50 п. д.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић,* Капетан мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 4. Београд, априла 1902. год. Година IV.

ФАТИ-СУЛТАН

(наставак)

V

По Прокупљу се, ево недеља дана, ни о чем више не говори, до о грозном убиству мула-Халимова сина, о несрећној љубави Исмаил-беговој и Фати-султан-хануминој. Сваки их жали. Погађају ко је убио Исмаил-бега . . .

Данас се пронео глас да је убица Шемси, пэша лесковачки!

— Ама зар баш сâм паша?

— Јок. Заптије из прокупачкога сарајa.

И ако се о овоме говори шапатом, све у двоје, ипак се рашчу за час, од сабаха до икиндије, по целом Прокупљу; а из града оде глас у Топлицу.

— Три заптије: Хасан, Халид и Хусејин.

— Паша им је био рекао, свој тројици, да неће бити више заптије, но кадије.

— И претио им, да ће их мерити гајтаном колико су ока тешки, ако га не послушају, или ако га после одаду.

— Па?

— Нема ни Хасана, ни Халида, ни Хусејина. Послао их Шемси послом у Ниш уочи прошлог петка, и наредио им да се сутрадан сабајле врате у Прокупље, њему, а њих још нема!

— Па?

— Неће их ни бити, од сад за довека: прелазећи скелом Мораву . . . удавише се.

Михаило Витковић

— Јок. То је нека ујдурма . . . Да се удаве кад Морава има брода где га није скоро имала!

— К'смет! . . .

Шапатом, све у двоје; али од уста до уста. . .

Мула-Халим стиже у Прокупље још исти дан; сјаха пред сарај. Баш заиста нема ни Хасана, ни Халида, ни Хусејина!

Није изишао из сарајa очајан, но махнит од гнева; из очију му лете варнице, и чита се као из књитаба: освета!...

— Ама што ће Шемси-паши крв мулина сина?

— Стамболка је рођака цару царева . . . Шемси има сина, млада, красна, Џафер-бега . . . Био је Шемси већ спремио Фати-султан-хануми дар, који би јој ћувегија дао за *виђење* . . . Какав дар! Кадифели-калпак, извезен златом, поднизан бисером, искићен драгим камењем! И челенку од драгог камења! . . .

— Па га претече мула!

— Претече. Кад би се Шемси ородио с већилом Алаховим, као и са самим Алахом: не би пашовао у маленом Лесковцу, него би везировао у големом Стамболу.

— Алла'! Алла'! Госпоства ради даде душу ђаволу.

— Наведе га ифрит (зли дух)... Сад ће, у петак који први дође, по лепу Стамболку. Шемси, безбели, збори: „Кад је била заволела простога Арнаутина, зар да не заволи господскога сина пашина".

Тако говоре, и Турци и буле, све у двоје, шапатом, у Прокупљу, по Лесковцу, Нишу и Врањи . . .

Шапатом говоре, а те речи одјекују чак по Топлици, на све четири стране!

Слушају Арнаути; и мула слуша, чека . . .

И дође петак. Шемси, са својим харемом и с таквом пратњом, с каквом никад није ишао, стиже у Прокупље.

Суља, млад Арнаутин, из фиса кому је поглавар мула-Халим, видео је и пашу, и кола с пашиним харемом, и пратњу. Гледао је кад се кола с пашиним харемом зауставише пред капијом Ахмед-хафузовом. Вину се на хата, одјезде у Топлицу, исприча мули. Мула ништа не проговори, само стисну песнице, и севну закрвављеним очима, па рикну . . .

Суља, млад, јуначан, задрхта, устукну: познаје мулу од свога сазнања, а први пут му се сад учини да не личи на човека но на гладна вука, или медведа . . .

Мула се узе трести; усне му се грче, а он пружи стиснуту песницу према Прокупљу, к Лесковцу, и пусти дивљи глас, и одмах се разабраше речи: „Шемси! Крв за крв!“

Пређе преко ниске одаје једанпут, а затресе се, штоно реч, кула из темеља. Стаде крај незатворена капцима прозора, баци крвав поглед према Прокупљу, к Лесковцу и узвикну: „Шемси! Срамоту за жалост!“

Мула-Халим у Топлици тако. А у Прокупљу сврши се Фати-султан-ханумино венчање. Ко год чу о овоме венчању, и старо и младо, и сирото и богато, сваки се зачуди.

— Алла’! Алла’! Алла’! — севдах женски!! од петка у вече, до суботе ујутру! говоре Турци.

— Алла’! Алла’! Алла’! — јазук!! узвикују буле.

Она је, лепа Фати-султан-ханум, мирна; бледа је као пламен свеће, или као једна звезда, коју од Исмаилове смрти свако вече тражи, по небу ведром; нађе је, и гледа је, гледа: с ње чита шта јој је писано. Јер она, млада, права мусломанка, верује у к’смет, у Алахово писмо, као и у самога Алаха; не може је снаћи ништа друго, до оно што јој је писано. Гледа у ту звезду, најблеђу, па јој се чини да је то баш њена звезда . . .

Јутрос ју је питао већил (пуномоћник) пред сведоцима трипут: хоће ли за Шемси-пашина сина, Џафер-беја; она је трипут одговорила *хоћу*, и била је тако мирна.

— Фати-султан не зна шта ради, и не зна за кога полази, вај! нариче у Топлици сестра Исмаил-бегова . . . Напустила је, она, и кућу и мужа, па се из куле очеве не миче.

И не зна Фати-султан. Нико јој не пришапта, ни мајка ни другарице, ни слушкиње ни робиње, шта се по Прокупљу говори, у шта тврдо верују и Лесковчани и Нишлије и Врањанци . . .

А Ахмед-хафуз радостан, весео. Јавно говори, да му је по ћефу само ово кћерино венчање . . . Синоћ су чак и слуге и слушкиње чуле кад је кадуни и кћери рекао: „Топлица је близу, ако се *моја*, после Алахове најстарија, не послуша!“

VI

Месец је од петнаест дана. По Фати-султан-хануму дошле су из Лесковца јенће: Шемси-пашиница са својим рођакама и пријатељицама, с најотменијим харемима. Дугачка поворка кола, с дивним коњима, улази у Прокупље, а хладна Топлица тужно шуми, те много меко срце заплака, јер му се учини да су то уздаси мртве мајке Исмаилове . . .

О богатим даровима, оделу и накиту, што је свекрва пашиница донела снаси, Фати-султан-хануми, говори цело Прокупље . . . И већ је Фати-султан пред јенћама; поглéда у богато рухо, кадивено, извезено златом, спремљено њој за после телеисања, и уздише: чини јој се да то није свадбено рухо, но покров, за њен сандук . . .

Спусти се ноћ. Хануме се веселе. Свирка и песма разлеже се. Мирише ваздух на шебој, на каранфил, и на росну траву . . .

Колико је свирачица и играчица дошло с јенћама! Колико је певачица довела свекрва, пашиница!

Ту су троји чочеци: једни из Лесковца, једни из Врање, једни чак из Скопља.

Скоро ће се почети телеисање. Фати-султан-ханумину мајку спопада грдан страх, ваљада што јој је кћи оволико бледа, и овако мирна . . . Али зашто? Није ли Фати-султан невеста? А невеста мора ћутети, стидети се . . .

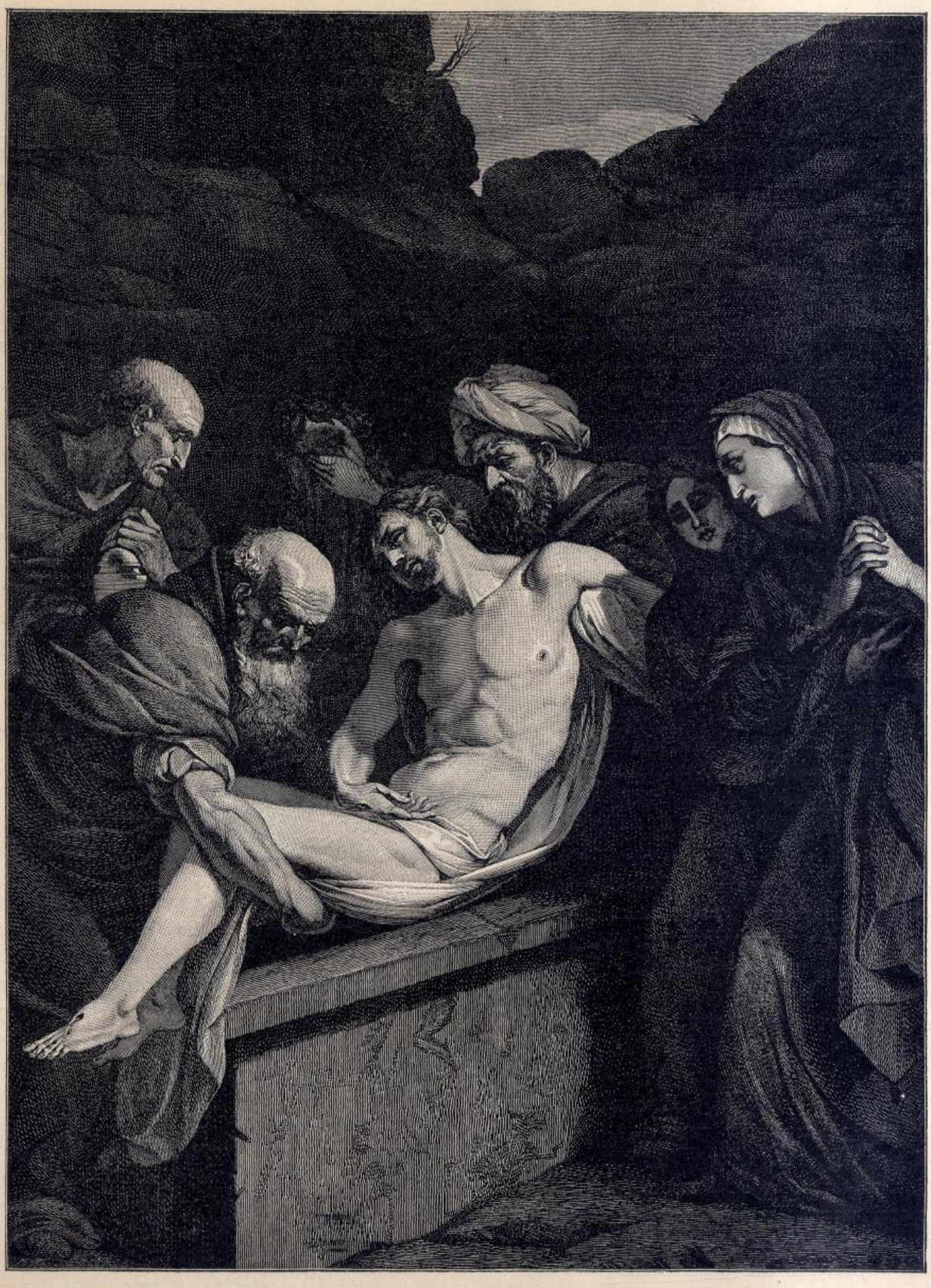
У конаку већ нигде госта. Тек што се, с вечери, искупише, разиђоше се. Јер се невестин отац тако опио, како није скоро, па се побојаше кавге, и из кавге какве несреће усред највећега весеља.

Гости се разишли, а пијани хафуз дубоко заспао. И слуге, све редом поспале: нигде мушке главе будне!

А у харемлуку весеље! . . . Фати-султан је на душеку: телеише јој лепо, бледо лице једна стара кадуна, Прокупчанка, с великом пажњом, јер јој је воља да се сутра у Лесковцу зачуде њеној вештини.

У овој су одаји осим невесте и старе кадуне будне још три младице. Од певања, играња, шејтанлука заморише се хануме, те су поспале. Неке спавају на миндерима, широким а ниским, као ватра црвеним; неке на шареним шиљтетима поред миндера, све у оном положају у коме их је сан украо.

Па и у другој одаји спавају, и у трећој. Кућа пространа, с многим одајама, одајицима, ћошкама. Прозора пуно. На прозорима нигде капка; све широм отворено. Месец, пун, стари севдалија, гледа ашиџаре хануме, њино лице, распуштену косу, недра раздрљена, раскопчала се, спала паучина, венедик-кошуља. Обасјао им свилене шалваре, кратке антерије, срмали-колане, обоце, билензуке и беле руке, разбачене, забачене преко главе. Смакле се шамијце с главе, и каик-отос. Тврдим сном спавају, мртве уморне, нарочито оне с девојачке стране. Зар су се веселиле само ноћас? Где је *Хамам?* Где *Девојачка К’на-ноћ?* У што им је прошла *мала К’на-ноћ?* У весељу, од вечери до зоре, до белога дана. Мирише свеж ноћни ваздух на шебој и каранфил из башче, на амбер и зумбул-ливанту с косе, на ђул-су с недара, грла и руку . . . Дечица се грче, прибијају се уз матер, или бабу, или дадију, јер осећају у сну студ, и сањају: мања, где их

Делингер

Полагање Исуса у гроб

мајка купа у хладној води; већа, где се отац на њих расрдио, па их истерао напоље, на зиму, на цичу, кад другује мачка с мишем . . .

Спавају . . .

А на отвореној ћошки, где се преко ниске ограде наднеле гране џанарика, на шареном ћилиму и меким шиљтетима пуно је будних, и то готово саме јенђе, и ако ће скоро зора, време кад ће Лесковчани Турци доћи по невесту. Међу јенђама је свекрва, пашиница. Насред ћошке је бакаран мангал, грдно велики, пун жара. Једна млада Прокупчанка, була, у белим шалварама, чучи крај мангала и кува каву у жутој џезвици. Из те џезвице таман филџан каве. За сваку по на особ скува; сипе, промућка и опет сипе; сваку по на особ послужује. Дим духана колута се, носи га у вис поветарац бади, што се мало час пренуо из сна . . . Певају певачице већ промуклим гласовима; пљескају хануме длановима, подврискују, падају у севдах . . . Свекрва баца бакшиш чочецима, весели се, ни у кога не гледа, ни на кога овде не мисли: телом је у Прокупљу, душом у Лесковцу, крај сина. Гледа умним оком сина, како се угађа, дотерује, очекује невесту, нестрпљив је; осећа где јој се синак радује, па и њу обузима све већа радост. Савест јој је чиста. Онај хабер могао је допрети и до падишахове хануме, а до ње не могаде. Ко ће јој о томе зборити, кад јој паша није зборио, кад је и од ње крио као и од туђинаца . . .

„Саба олду, ђунеш догду; ујанмаз!“

(Јутро је; сунце се родило; не буди се) извише Лесковчанке, јенђе. Закукурекаше трећи петли . . .

И Фати-султан-ханумина мајка не спава. Крај мраморне чешме, пред ћошком где су јенђе, умива се, пере уши, руке до лаката, ноге до колена — узима абдест, мрмља молитву, спрема се за клањање. А неколике старице већ су с абдестом готове, па се забрађују јашмаком, приносе бројенице, простиру сеџаде, у авлији по троскот-трави, ослушкују глас мујезина с вита минара, езан (позивање на молитву). Једна старица наглуха простра телећу кожу усред баште, између густих, големих шимшира, па клања: од петлова кукурекања учинило јој се мујезиново Алах-екбер . . . У дишар-авлији залаје грдно велики пас, јер му се час по учини бахат од човека; звечи синџир: ево пета ноћ где га не пуштају, да не би на кога налетео — калабалук је . . . Што ближе сабах, све чешће завришти Рузиђар (ветар), диван арапски хат, ождребљен близу Мртвога Мора, однегован на обалама немирне Мармаре, кому је дала име сама Фати-султан . . .

И у мутваку, ниском, неолепљеном, преко двориштa, осим једнога слушчета Циганчета, готово запретаног у пепелу крај ниског а широког огњишта, све је будно; и ашчике, и слушкиње из целе махале, и неке сироте што ово дана слушаху, и три робиње Ахмед-хафузове, две Црнкиње и једна Черкескиња. Мирише капама и сарма из сахана капаклија на мангалима крај огњишта, а ове то и не гледају, но се наредиле крај големе софра-тепсије, неке седе а неке чуче, па једу смокве, урме, портокале, нарове, бадем, што је претекло ханумама; једу полако, господски, као хануме, и тек по коју проговоре.

— Да се однесе онај лепи мангал са звездом и месецем у одају где је невеста. Ханум-ефенди хоће сама да кува каву, тамо да је пије и да гледа кад јој облаче и гиздају снаху, говори она млада Прокупчанка, што је мало час на доксату каву кувала; а ове, све до једне, скочише и похиташе за мангал: даће свекрва пашиница добар бакшиш, нема чаре . . .

Али их претече бела робиња, с дебелим златним ланцем око врата, с великим златним карикама у ушима, обучена као каква ханума. Напуни мангал тај, мали, изнесе га горе, намести га близу невесте и измаче се, стаде, с прекрштеним рукама, удно собе, па узе изгледати ханум-ефендију . . .

И на одаји где је невеста, прозори су широм отворени. На тим прозорима нема кафеза, нису са улице . . .

Фати-султан лежи наузнак са затвореним очима: очни су јој капци ишарани ситним варком . . .

Стара је с телеисањем готова, али још не устаје. Наднета над невесту, хоће да удари још један *ђелин-шули* међу њене извијене, лепо нашаране обрве, па да устане...

Једна од оних трију, мало час будних, заспала; друге две натакле на прсте филџане, па ударају као зиловима, чочечки, и певају, и онако седећи играју . . . Бела робиња час гледа у хануме, час баци поглед на своју кјучук-хануму (младу госпођу), с којом се играла као с другарицом, час погледа к вратима, изгледа ханум-ефендију, да је подвори . . .

Прилупа капак један, прозорски, а буле и робиња окренуше се прозору, вриснуше и прострше се по поду, да заклоне лице . . .

И стара подиже главу; вриснy . . .

На вриску ову прену се невеста, подиже се, тешки јој се очни капци покренуше . . . вриснy и хтеде да скочи, али . . .

Човек један, крупан, у уским белим чакширама, забрађен великим пешкиром тако да му се само очи виде, ускочи кроз прозор. Једним кораком дође до Фати-султан-ханумине постеље, подвуче засукане, жилаве руке испод невестиних леђа, узе је у наручје . . . Из груди му се оте глас један, радостан, сличан гласу какве животиње кад се докопала плена . . . Похита кроз прозор с невестом; спусти се, затутње под њим земља . . .

А онај големи пас у дишар-авлији чисто помахнита. Лаје, трза се, прескочио би још толико високу ограду, растргао би десеторо а то ли једнога, али заман! Синџир је грдно дебео, причвршћен је великом халком за гвозден клинац.

Стара ка́да не устаје; не пусти више гласа од себе, а однеше јој невесту! Оне две и робиња удариште у вику, али доцкан: човека је с невестом нестало . . .

На вриску и вику ханума и робиње, све се избудише; појурише с ћошке јенђе и пашиница . . . Фати-султан-ха-

нумина мајка прекиде молитву, не сетивши се е је то голема грехота, па полете кћери у одају.

Али камо јој кћери?...

Још јој људски и не казаше шта је, а она чупа косу, гребе лице, грува се у груди и виче из свега грла:

— Султан'м! К'з'м (Султанијо! Кћери моја)!

Пашиница напала стару: пита је, пита, а она ни беле не одговара, но је само гледа и пушта неке чудноватe гласове. Од силног страха — онемела!...

И оне две младе хануме, и робиња, више говоре покретима руку и главе но устима: показују према прозору...

Све се досетише грдном јаду, тј., да им је неко украо невесту.

не мисли на украдену невесту. Пашиница жали свога сина; јењe помињу Лесковац. А онима се с девојачке стране чини као да су поубијани сви грађани Прокупља, попаљени сви домови, па свака своје жали, над својим добром нариче; жури се да је што пре код своје куће, макар изгореле, крај својих, ма и мртви били. Једне појурише на улицу развијене! друге, оне што ни усред бела дана не иду улицама без пратње, похиташе у ово доба саме!!

Жене!... Буле!! Кад пусте срцу на вољу, дивљаци. Кад *мисле*, пре ће заборавити правила опхођења најцивилизованије жене, но оне...

Од вике, вриске, писке, од урнебеса, избудише се слуге Ахмед-хафузове.

Црква у Врањи

Вриска жена и писка деце разлеже се. Силна врева! Не зна се ни шта која говори ни шта која хоће. Траже бошчице с ферецама и јашмацима, с рухом у коме су прекодан биле, па никако да их нађу. То јест, нашле су их, али не знају чија је која. Своју ферецу узима, а не познаје је; бошчицу држи, а тражи је! Неке синирли (нервозне) — њих је доста — пале; ухватила их трéшња, а не смеју поискати чашу воде, да не би, проговоривши, језик прегризле. „Аман, Јараби (Господи)! Не олду, Аллах (шта би, Боже)!“ чују се дивљи узвици. „Аман ага! Аман, моја деца!“ У часу забуне, осим несрећне мајке, што из свега гласа нариче и помиње име своје јединице, ниједна

Похиташе по наредби Шемси-пашинице по пратњу Шемси-пашину...

И Ахмед-хафуз се пробудио. Кад је чуо црни хабер, истрезнио се. Разбира куд оде непознат плачкаш тај, харамија. Пошао би сам главом да тражи своје чедо, а не зна на коју ће страну...

Не прође много, па похиташе сејмени у потеру за харамијом. Једни одоше к Лесковцу, други к Нишу, трећи к Топлици.

Они што су пошли к Топлици брзо се вратише. Казују Ахмед-хафузу да су срели неке кириџије, и да су од њих чули како је у свитање пројездео друмом на арап-

ском хату, у кога су копите обавијене белим некаквим крпама, старац један, крупан, дуге беле браде. Бацио је за се на хата кадуну. На лицу јој био пешкир, па се смакао, те су видели да је телеисана; а по руху су познали да је из куће богате.

(свршиће се)

Јелена Јов. Димитријевића

ТИ ПРУЖАШ РУКЕ ...

Ти пружаш руке и жудно чекаш,
У чежњи наду душа ти храни:
Да ће ти доћи, па ма и позно,
Сниване среће блажени дани.

Да ће ти живот, и ако горак,
У сталном болу који га прати,
Радости чисте, жељена добра
И мира души бар некад дати.

Ти пружаш руке и чекаш, чекаш
А време, тајна, нечујно плови,
И носећи те у гроб те спушта
А снови твоји остају снови!

Борски

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(наставак)

VI

У светским очима зла или добра дела имају, изгледа, значења тек онда, кад се наштампају.

О староме се Адлеру одавно знало да је себичњак и глобаџија, о Фердинанду да је себичњак и развратник; али тек новинарски чланци, поводом смрти Гославскога, узбунише против њих јавно мњење.

Сада се цела околина поче занимати фабриком. Говорило се о свему што се у њој дешавало и, по обичају, све се тумачило. Знало се све до најмањих ситница. Знало се колико се Фердинанд био задужио на страни, колико је губио сад, и колико његов отац добија на смањењу зараде и повећању радних часова. А нарочито се бунило због смрти Гославскога, који је у очима света био жртвом лакомости старога фабриканта и разврата његова сина.

Неки су до душе, говорили да се у сваком индустриском заводу и при свакој машини, не изузимајући ни вршалице ни сецкалице, може десити несрећа. Али су њих лако уњуткивали. Зар се, говораху, у фабрици држе људи од зоре до поноћи? Зар фабрика, у којој има стотину машина, не треба да има лекара и хирурга? Зар је Адлер сиромах, те би га хиљаду рубаља годишњег издатка на лекара упропастило? Зар нису пре имали тамо и лекара и хирурга, па тек кад је млади направио дугове, стари их исплаћује крвљу радника које је и пре тога глобио?

Овај је обрт у мишљењу Фердинанд одмах осетио. Неколико младића, на изричну заповест родитељску, прекидоше с њим односе. Па чак и од оних пријатеља који му осташе, а нису му остали баш најбољи, често је слушао заједљиве речи.

Па не само то. У хотелу, кавани, винарској радњи, колачарници — који су од њега имали добре зараде — потурали су му, као нарочито, писма која су говорила о узроцима смрти Гославскога. А кад једном, опкољен својим штабом, запита момка да ли има добре руменике, одговори му овај:

— Има, господине, румене као крв ...

Други би се можда и тргао, можда би се, видећи општу мржњу, склонио за неко време, можда би чак изменио дотадашњи живот и трудио се да утиче и на оца; али Фердинанд није био од тих других. Ни на који начин није могао да ради, хтео је да се проводи, није се обазирао на свет, на против — дражио га и изазивао. Судећи по својим ништавним пријатељима, био је уверен да ће му се а пре а после сви поклонити, да се нико неће усудити да му стане на супрот. Потајна борба између њега и друштва љутила га је и дражила. Видео је у њој не само непријатност, него и будућу победу; а био се одлучио да првога, који му запречи пут, изазове. А силно је осећао потребу нечега што би му потресло живце и дало му глас човека који не зна за шалу.

Био је то син оца, који је тако исто уживао у савлађивању препона, и ако на другоме пољу.

Мрска особа Фердинанду био је неки Запора, племић и поротник. Овај човек, средњега раста, био је на први поглед одвратан. Гледао је испод очију, говорио мало, одлучним гласом, није се ни на кога обазирао и називао је људе и ствари њиховим правим именом. Али под овом спољашњом кором крио се велики разум и свестрано образовање, срце пуно племенитости и несаломљиви карактер.

Запору ниси могао подмитити љубазношћу, духовитошћу, положајем, нити лепим теоријама. Слушао је све равнодушно, мрачно гледајући говорника. Али је водио рачуна о делима и старао се да проникне у душу човеку.

Код кога би запазио искреност, тај би му постајао пријатељем у добру и злу. А рђаве и људе без карактера, нераднике и беспосличаре презирао је и није тога крио.

Млади је Адлер бивао у друштву са мрачним судијом, али никад није говорио с њим — није имао прилике. Запора га пак није ни тражио ни избегавао, није водио рачуна о њему, а у разговору са пријатељима називао га „пајацем“.

Људи који су били с њим у интимним односима, знали су да речи: „онај пајац“ означавају младога Адлера. Искуснији су предвиђали да ће се једном Запора и Фердинанд у тесном паланачком кругу морати срести, и да ће млади залудничар чути многу грку истину.

Као обично у таким стварима, млади је Адлер осећао да га Запора не трпи, те се са упознавањем није баш журио. У осталом сумњао је да Запора пише о Гославском и намеравао ја да му згодном приликом врати мило за драго.

Почетком септембра био је у варошици вашар. Дошло је много племића, из неколико срезова, дошао је и Запора коме је ту била канцеларија. Посвршавао најхитније послове, покуповао што му треба и, око два сата по подне, пође у гостионицу да руча.

У највећој сали затече гомилу познаника. Сви столови, намештени у један ред, застрти и окићени многим флашама вина, већином шампањера. Спрема је обећавала необичну пијанку.

— Шта је ово? запита Запора. — Да ко не даје ручак?

Опколише га познаници, а међу њима и неколико пријатеља Адлерових.

— Замисли само — рече неко у смеху — млади Адлер закупио све јело и свакога, који овде уђе, моли на банкет.

— Надам се да нас ни судија неће лишити свога друштва — рече један од Адлерових пријатеља.

Запора га погледа попреко.

— Одрећи ћу! рече.

Младић,не одликујући се особитом памећу, стаде наваљивати.

— А зашто, поштовани судијо?

— Зато што на ручак, који плаћа стари Адлер, могао би ме позвати само он, а баш кад би ме и он замолио одрекао бих.

У разговор се умеша други пријатељ Фердинандов.

— Имате ли што да пребаците Адлеру?

— Мало. Стари је глобација, млади залудничар, а обојица су нам више од штете но од користи.

Први пут се јавно мишљење изјасни овако отворено, кроз уста човека који је имао грађанске смелости. Пријатељи Адлерови умукоше, други беху збуњени, и неколицина узеше горње хаљине с намером да напусте салу.

У тај мах уђе млади Адлер са осталим својим пријатељима. Чим уђе спази оригиналног судију и, не знајући шта се десило, шану другу:

— Познај ме с њим!... Јамачно добро пије?

— Славно! — одговори друг и одмах приступи Запори.

— Каква срећа! рече. Овде Адлер даје гозбу и ви сте упали у мрежу из које вас не пуштамо. Али господа се још не познају...

У сали мртва тишина. Сви гледају.

— Господин Адлер!... Господин Запора!...

— Одавно сам желео да се познам с Вама — рече Фердинанд и пружи руку.

— Мило ми је! — одговори Запора и своју трже.

Неки почеше да се смешкају. Фердинанд побледе. За часак стаде збуњен, али се поврати и на мах промени тактику.

— Желео сам да вас познам — настави — да бих вам захвалио за... писање чланака о моме оцу.

Запора упре у њега сурови поглед.

— О вашем оцу — рече хладно, — писао сам један једини пут, на име: председнику општине да га позове на суд.

Адлер плану.

— А! Онда сте писали о мени у хумористичним листовима?

Запора оста хладан. Стиште штап и одговори:

— Варате се, господине. Писање по хумористичним листовима оставио сам младим беспосличарима који желе да се прославе ма на који начин.

Адлер већ није господар од себе.

— Ви ме вређате!

— На против. Чак нећу одрећи ни ваше последње тврђење, да вас не бих увредно.

Изгледаше да ће раздражени младић кидисати на Запору.

— Ви ћете ми дати задовољења!

— Врло радо.

— Али одмах!

— Морам прво да ручам, јер сам гладан. У осталом кроз један сат бићу вам на услузи — одговори Запора хладно.

Затим поздрави главом неколицину пријатеља и полако изађе из сале.

Гозба, коју је приредио Адлер, прође доста невесело.

Многи гости одоше пре ручка, остали су се силом веселили. Али зато је Адлер био необично расположен. Прва га чаша умири, остале охрабрише. Био је задовољан што има двобој, па још са Запором! — и ни за часак не посумња у победу.

— Даћу му лекцију из гађања, па крај! — шану једном секунданту.

А у себи помисли:

— То ће ми поправити положај боље но све гозбе.

Искуснији авантуристи, којих није недостајало у сали, гледајући младога дива, признаваху му смелост и карактер.

— Хвала небу — рече један — и наш ће домаћин имати један чувен мегдан.

— Жао ми је само . . . поче други.

— Чега?

— Ових флаша које ће изгинути . . .

— Приредићемо им ваљда сјајан погреб.

— Само да нећемо коме од противника.

— Сумњам. А какви су услови?

— Пиштољи и борба до прве крви.

— Их, до ђавола! Коме је пало то на ум?

— Адлеру.

— Зар је тако поуздан у себе?

— Гађа страшно!.. .

Тако говораху Фердинандови пријатељи, људи познати с мегданима. При крају гозбе дознаше да је Запора примио све услове и да ће се тући сутра рано.

— Господо! — рече на завршетку Адлер — молим вас сад на дању. Пићемо целу ноћ.

— Да ли је то практично? — упита неко.

— Ја тако радим увек пре контрданса, до душе... ово је тек четврти пут! — одговори Фердинанд.

У другој гостионици скупили се озбиљнији људи, пријатељи Запорини. И они су говорили о мегдану.

— Судбина! — говораше један. Да се овако озбиљан човек мора тући са једним балавцем.

— Што је истина, Запора баш није морао да буде у тој чорби мирођија.

— Ушао човек случајно, а после натраг није могао.

— Чудна ствар — рече дотле мучаљиви седи племић — да један ветропир и, баш да рекнем, један битанга, као што је Адлер, не само улази у друштво поштених људи, него чак може изазвати и једнога Запору! Пре се тако што не би трпело, макар због његова оца.

— Баш зато господине саветниче, што је у нас јавно мњење мало поклизнуло, морају поштени и честити људи да стављају на коцку главу. Мени је Запоре просто жао.

— Зар он не уме да гађа?

— Гађа како тако, али онај је вештак.

— Допустите! — утиче се један плави младић. Пошто сте ступили на моје земљиште, част ми је приметити да не гине увек онај који гађа рђаво. Сећам се кад сам био секундант Сташин, при мегдану са Едмондом; Сташа није умео тако рећи ни да држи пиштољ, па ипак . . .

— Јесте, али је свакако боље гађати добро.

— Разуме се, разуме се — прихвати плави младић. — Кад сам ја имао мегдан с једним аустријским капетаном, унапред сам му казао да ћу га погодити у . . .

Ту шану нешто староме племићу.

— И погодили сте?

— Управо, господине саветниче, управо!

— А можда је то зло што је Запора левак?

— Код пиштоља ништа не шкоди — рече младић — а код мачева је преимућство. Кад сам се ја тукао на рапире с једним леваком, тако ме је звизнуо да су лекари за читава два сâта држали да сам мртав . . . Ево маснице!

— Шта говориш! Два сата?

— Па, можда сât и по.

— Сат и по ти није срце куцало?

— Можда и пола сата. Тога се баш не сећам . . . лежао сам као мртвац. Још ми је тада мој слуга, Немац, извукао новчаник из левога џепа.

— Од куда знате да је баш он?

— Како од куд? Ухватио сам лупежа на делу. Нисам ја од оних што сумњају на кога без доказа.

Око шест сати у вече Фердинанд оде у своју собу. Хтео је мало да продрема између дневне и ноћне пијанке, али не могаде да заспи. Поче да хода по соби и виде да су преко пута његових прозора канцеларије Запорине.

Улица беше уска. Канцеларија је била у приземљу а његова соба на првом спрату. Фердинанд је као на длану видео стан Запорин, и поче га разгледати.

Судија беше у стану и у том је тренутку разговарао са председником суда и писаром, показујући им нека акта. То трајаше неколико. Затим се председник опрости са Запором, а писар оде у своју канцеларију, и судија остаде сâм.

Метну лампу на писаћи сто, запали цигару и поче да пише. Прво доста дугачак наслов, затим остало, брзо и једначито. Адлер беше уверен да судија пише тестаменат.

И ако млад, тукао се већ неколико пута. Те је битке сматрао као неку врсту невине забаве. Сад тек осети да мегдан може да буде тужна свечаност, за коју се треба спремати.

Како?

Ето — пишући тестаменат.

Леже на канабе.

У коридору се сваки час чуло звонце и мување слугу. Фердинанд поче да сања.

Још кад је био дечко (дешавало се то у почетку фабричиног развића) запазио је, у згради у којој је била парна машина, једна вратанца затворена савијеним ексером. Та су га врата голицала и узнемиравала. Једнога се дана одлучи, обрте савијени ексер, врата одскочише — и угледа неколико бакарних труба, конопац и метлу.

Тај му је догађај остао у памети и сећао га се при сваком мегдану. Кад год су сведоци стављали на мету, кад год је видео наперени пиштољ противников и осетио свој прст на обарачи, падали су му на памет она загонетна врата и превијени ексер. Тада је притискивао обарачу, као некад ексер, и — ствар је била свршена. Иза тајанствених судбинских врата која по некад отвара зрно, Фердинанд није виђао ничега особитога: највише рањена противника или — неколико флаша шампања, испијеног у добром друштву.

Такви су бивали они мегдани. Тукло се због певачице, опкладе на тркама, судара на улици . . .

Али сутрашњи ће мегдан бити другачији од прећашњих. Ту је излазио да се бори с једне стране он, син омрзнутога оца, а с друге човек уважен, као преставник уврежденога друштва. С његовим противником били су сви они, који су имали смелости да га избегавају, сви радници и скоро сви чиновници. А с њим ко?

Х. Хофман

Исус у Гетсиманијском врту

Ни отац, јер он му не би дао да се туче. Ни пријатељи који су с њим пили, пошто су изгледали збуњени и чекали само прилику да га напусте.

Ко је дакле с њим? — Нико. А против њега читава гомила. Ако рани Запору, даће непријатељима повода за нову хајку. Ако ли сâм буде рањен, казаће се да је то казна Божја за њега и за оца му.

Шта то значи? Како се нашао сâм против свију, он који је једино хтео да се проводи са свима! Од куда се међу гомилом људи деликатних, меких, бојажљивих, снисходљивих, који су се у најгорем случају склањали од њега, нађе човек прек, који му у очи кресну безобразне речи? Ако је одиста био рђав, што га остали нису опоменули? Зашто се греси младости морају завршавати трагично?

Као негда, тако се и сад, тек у очи мегдана, сети оних врата у очевој фабрици, али сад су му изгледала другачија. Чинило му се да би, кад би их отворио сад, место труба, конопца, и метле нашао — мртвачки сандук с натписом: „Стан за самца.“ Мртвачки сандук с оваким натписом видео је једном пред радионицом једнога столара у Варшави.

— Стан за самца! — прошапута Фердинанд. Занимљив столар.

Гостионичко канабе није се славило мекоћу. Фердинанду је глава била на ивици, а мислио је на своја кола, на којима се по некад пијан враћао кући. Кола, за седење угодна, беху за лежање неугодна исто као ово канабе. Чинило му се да је у њима, да осећа лако трцкање, чује клобарање, кас коња . . .

Већ је поноћ. Друм обасјава месец који је високо одскочио. Кола дршћу и клобарају, на једанпут — стају.

„Шта значи то?“ — пита Адлер у сну.

„Гослављском откинута рука“ — одговара му неки тих глас.

— „Је л' оном што има лепу жену?“ — пита опет Фердинанд као пре на јави.

„Гле како је паметан?“ — одговара онај исти глас.

„Паметан? Шта је то памет? . . .“ — мисли Фердинанд превртући се на канабету, као да гледа привиђења.

Али се привиђења не уклањају. И види, као пре на јави, гомилу људи око некога који лежи на носилима. Види му руку како стрчи на прсима, увијена крпама на којима се црне велики колутови крви. — Таре очи . . . Узалуд! Људи стоје, и носила стоје, а све је тако јасно да се на земљи чак виде скраћене сенке предмета и људи.

„Ала овај човек трпи!“ — прошапута Фердинанд. — „И мора умрети!“ — додаде. — „Ах! умрети!“

Чини му се да је он човек на носилима, смрвљене руке, болестан, без наде, да овај страшни месец обасјава његово тело.

Од куда ове мисли? Од кад то шампањ изазива овако тужна привиђења?!

На једанпут осети нешто дотле незнано. Осети да га нешто мучи, одузима му снагу, раздире му срце, врти у мозгу. Осети да би викао, бежао, сакрио се некуда!

Скочи као опарен. У соби већ мрак.

— До ђавола! Та ја се бојим!... Бојим се?... Ја?...

С муком нађе палидрвца, просу их; дохвати једну, кресну — угаси се; другу запали, а њоме свећу.

Погледа у огледало. Лице му бледо, очи подбуле, зенице необично раширене.

— Бојим ли се ја?

Свећа му се тресла у руци.

— Ако ми сутра буде пиштољ овако скакао, лепо ћу се провести!

Погледа кроз прозор. Тамо доле у стану, преко пута, седео је Запора за столом и непрестано писао — једначито и мирно.

Тај га призор освести. Силни темпераменат надвлада привиђења.

— Пиши ти, драгане — мишљаше гледајући судију — а ја ћу ти ударити завршну тачку.

У коридору јекнуше кораци. Залупаше на врата.

— Устај, Фердинанде, дања готова!

Чувши познат глас, Фердинанд се потпуно прибра. Кад би требало да скочи у провалу најежену бајонетима, оком не би тренуо. Осећао је опет снагу лава и ону махниту одважност младости, за коју не постоји опасност, нема границе.

Кад отвори врата и угледа другове, од срца се засмеја. Смејао се тренутном раздражењу, привиђењима и ономе питању: „Бојим ли се?“

Не — он се ничега не боји, чак ни тога да му небески свод падне на главу. Ако није био геније, од чега је био далеко, по одважности је био прави орао, који седи на громовима као на гранама, и смело гледа у божанско лице самога Јупитера.

До сунчева рођаја пироваху другови Адлерови под његовом управом. Прозори се трешаху од смеха и здравица, а вино се морало тражити из других радња.

Око шест сати из варошице изиђоше четвора кола.

(свршиће се)

СЕРЕНАДА

— к. з. —

Кад уморно тело клоне у сну тихом
да почине
Кад сањиво песме звоне и кад небом
месец сине,
Тад ми душа теби леће — а твој
лик јој путе зрачи —
И сила је тајна креће: љубав што
ме теби влачи.

Па на твоје пада груди и заносни
дах твој пије
Стрепи да те не пробуди шапућућ'
ти речи тије;

Грли твоје вито тело и милује свилне косе,
Љуби твоје грло бело, око бистро ко кап росе.

И тад само жељу једну у дну своме душа скрива:
Да те увек милу, чедну песмом срца уљуљкива,
И да вечно гледа твоје заношљиво око сјајно,
Да за тобом мре полако љубећи те страсно, тајно.

Зајечар 1902.

Милутин Јовановић

ДАГА

СЛИЧИЦА ИЗ ПРОШЛОСТИ

Мих. Сретеновић

Као и обично поранио сам. Кроз отворен прозор гледам на село које се тек почело да буди. Лаки, јутарњи поветарац, који ми груди запањује мирисом јоргована и селена, тихо ћарлија. Одмах ту, под мојим прозорима, славуј извија своју јутарњу песмицу... Небо на истоку тек почело рудети, баш као једри обрашчићи, у невина девојчета, кад опази оног кога воли...

Дивно је пролетње јутро! Величанство Бога најбоље се оличава у пролетњем јутру на селу!...

И кад би на земљи владало непрестано пролеће, а сви људи били добри као чича Миле, био би прави рај!...

Волео сам чича Мила као рођеног оца. Кућа му је била одмах до школе. Чим види, да пустим децу и седнем на школски доксат, ето га одмах мени. Беше остарио, сед као овца, али још држећи. Није био за какав тежи рад, али он увек по нешто прљка по градиници; оде и обиђе стоку; надгледа радине; тек увек он има посла, и од њега је кућа имала хасне. Лице је имао лепо, старачко, а отворено и некако умиљато, пуно неке доброте и благости. Увек сам се радовао кад га опазим да ми иде.

Био је неписмен, али паметан и разборит, да ти је могао сатима говорити све лепе и паметне ствари. Он је био жива књига за мене.

Из његова причања дознао сам целу његову историју. Она је тако пуна занимљивости, да би се могла написати читава књига, ако не већа, а оно бар колико: „Житије Герасима Зелића“. Од њега сам дознао да су му стари били из Босне, да су прешли амо у Србију и настанили се ту, у нашем селу. У младости је чича Миле ишао по мајсторији и по том послу обишао је целу Србију. Ех, та њега само треба чути кад то прича.

Од њега сам чуо и ову причу о Даги, коју ћу вама да испричам.

* * *

Једног дана седели смо пред школом нас неколико људи, разговарајући о што чему. У разговору ће чича Миле рећи:

— То је к'о онај Дага из Крајине!

Мене та реч заинтересова.

— Који Дага, чича Миле?

Он ме погледа готово чудновато.

— А зар ти не знаш ништа о Даги?

За тренутак заћутах прибирајући се. Превртао сам по глави сва имена, али се имена Дага никако нисам могао сетити. Беше ми са свим непознато. На послетку рекох:

— Не знам, чича Миле!

— Е, видиш, господине, а то ти је ваљан и заслужан човек. Ја сам о њему слуш'о још док сам к'о младић иш'о по мајсторији.

— Па причај нам о њему, молим те, чича Миле!

— И 'оћу, вала, јер знам да неће само у теби остати...

Чича Миле се мало намести, прогута један гутљај ракије из сатљика којим смо се обређивали, па поче:

— Видиш, господине, Дага ти је у оно време, пре наше крајине са Турцима, био готово најбољи госа у своме крају. Имао је мала и имања као мало ко; имао је и неколико својих воденица, а са готовим новцем стајао је најбоље у целом крају. То ћеш и сам видети кад ти све испричам.

Не знам, поздраво, како му је било право име. Сви су га звали само Дага, и то је име било на далеко чувено. Им'о је ваљану задругу, у којој га је свако, и мало и велико, и мушко и женско, слушало и поштовало к'о Бога.

Некако баш у то доба наши закрвавише с Турцима на живот или смрт. Цела се Србија диже, а тај талас заплави и Крајину. У Црној Реци појави се соко, јуначина, Хајдук Вељко.

Да би мог'о сатирати Турке, Вељко сакупи дружину. Али куд ћеш с празним шакама? Све то беше и голо и босо, и сем јуначког срца не имађаше готово никаква оружја.

Једнога дана, некако одма' у почетку, рећи ће Вељко својим момцима:

— Браћо, који би нам од наших имућнијих људи притекао новцем у помоћ, да се оденемо и наоружамо?

Сви оборише главу, размишљајући о његову питању... Потраја тако по прилично, док се не истаче једно гараво момче:

— Ако нам Дага не учини, ја не знам ко би други. Он је најбољи госа. Служио сам код њега у воденици, док не дођо' теби.

— А има ли он новаца? пита Вељко.

— Има бар зобницу дуката, одговори момче живо.

— Ех, ех, насмеши се Вељко. Да ти не прекардаши? Биће то много.

— Да има доста, то знам; а колико баш, то не знам, поправи се момче.

— А да ли ће нам хтети дати?

— То не знам!

— Какав је онако човек?

— Добар је, одговори момче. Добар је као добар дан. Док сам код њега служио, поживео сам к'о у очевој кући. Никад ме није ни попреко погледо. Никад на ме није викнуо. Видео сам га, до душе, и љута, јер на неправду 'оће да плане к'о ватра.

Вељко се за тренутак замисли.

— Добро, рече он одсечно. Ти Дамњане, са још три друга идите Даги. Однесите му мој поздрав, и кажите му: да сам вас ја послао, нека нам пошаље коју пару.

Њих четворица одмах се опреме, па поздравивши се са дружином, отидоше да изврше поруку Вељкову, који остаде да их са нестрпљењем очекује.

Баш око ручанице, бануше Вељкови момци Дагиној кући. Затекоше га сама код куће.

Кад их опази, он устаде, загледа се у њих и пође им у сусрет.

Момци га лепо поздравише, а он их све редом загледа. Поглед му се заустави на Дамњану.

— Јеси л' то ти, синко Дамњане?

— Ја сам, газда Даго, одговори овај, и приђе му руци. —

— А којим добром дођосте до мене?

Најстарији међу њима каза му поруку Вељкову.

Дага набра обрве, поћута, поћута мало, па од једном одсече:

— Нема од тога посла ништа!... Зар ви, место да гоните Турке, тражите да пљачкате Србе?... Не дам, па мир Бог!... Ја тога вашег Вељка нити знам нити познајем... По овоме, што ви прво на мене ударате, изгледа ми, да је и њему и вама све једно, кога ће те напасти и опљачкати, Србина или Турчина...

— Није тако, газда Даго, прекиде га Дамњан тихо...

— Ти ћути!... Стиди се и бој се Бога... Доста си моје соли и леба појео, па опет имаш образа, опет ти паде на ум, да ајдуке на мој дом наводиш.

— Није, газда Даго, рече Дамњан, готово жалосним гласом. Потреба нам је, велика нам је потреба, да набавимо оружја и одела; да набавимо муниције и других потреба, ради ослобођења свију нас...

— Не знам, не знам, виче Дага. Не познајем ја тога Вељка, не знам шта он 'оће.

Сви се беху у лицу зажарили. Најстарији једва промуца:

— Дај нам ма колико, да нисмо залуд долазили.

— Не дам, рече Дага љутито.

Момак плану, у љутини цикну и дочепа Дагу за гушу:

— Бе, даћеш силом ако нећеш милом! и тресну га о земљу.

Стојећи више њега он грмну.

— Паре!

Дага се подиже. Сав се тресао од љутине и кроз зубе тихо једва пропусти:

— Не дам!

Момак опет полети на Дагу, али између њих стаде Дамњан:

— Натраг, Милета! Док сам ја овде, не дам и нећу насиља. Чувај снагу, требаће ти на другом месту.

За тим се окрете Даги:

— Опрости, газда Даго, нећемо силом! Али грешиш што нам не даде... Кад би ти знао ко је и какав је Вељко, не би тако радио.

Момци се погледаше, окретоше и полако одоше...

Још из далека опази их Вељко да иду, па довикну:

— Носите ли?!

Они му испричаше све по реду, како су прошли код газда Даге.

Вељку удари ватра у образе. Очи му засветлише необичним пламом, рибиће му на целом телу уздрхташе. Он стегну вилице и шкрипну зубима.

— Води ме Даги, Дамњане! цикну он и скочи као на крилима.

И оба одоше.

— Које је његова кућа? упита Вељко, кад су већ ушли у село.

Дамњан му показа.

— Остани ти ту, а ја одох сам, рече Вељко промукло, и упути се вратницама Дагиним.

— О, домаћине, викну он.

Једно женско чељаде извири из куће, па се брзо врати. За мало, па се из куће појави Дага.

— 'Ајде 'вамо, море, 'ајде, рече Дага и пође му у сретање.

Вељко одјаха коња, дизгине баци на један колац, па не називајући Бога стадоше један према другоме. Вељкове су очи ватру сипале, обрве се у повијама састале а рибиће се на образима тресли.

Кад га Дага таквога угледа, он се готово следи. Обори очи земљи и поче цептити.

Вељко, једва савлађујући себе од љутине, промуклим гласом, који је дрхтао, једва проговори.

— Јеси ли ти газда Дага?

Овај само климну главом.

— Овде су, газда Даго, јуче били моји момци!...

Дага појми да нешто рекне, али му реч застаде у грлу, и остаде тако немо.

Не гледајући на њега Вељко продужи:

— Донели су ти моју поруку, да нам којом паром притекнеш у помоћ... Ти их отера и не даде ништа!... За што си тако урадио, газда Даго?

За све време Дага је само дрхтао. Главе није смео подићи, јер му се чинило, да се неки терет на њега навалио, да га поглед Вељков пржи.

— Дошао сам сâм, газда Даго, до тебе, да мени даш оно што момцима јуче не хтеде. Пођи дакле напред.

Дага је клецајући, погнуте главе ишао напред, а Вељко за њим. Тако дођоше до вајата који Дага отвори и оба уђоше.

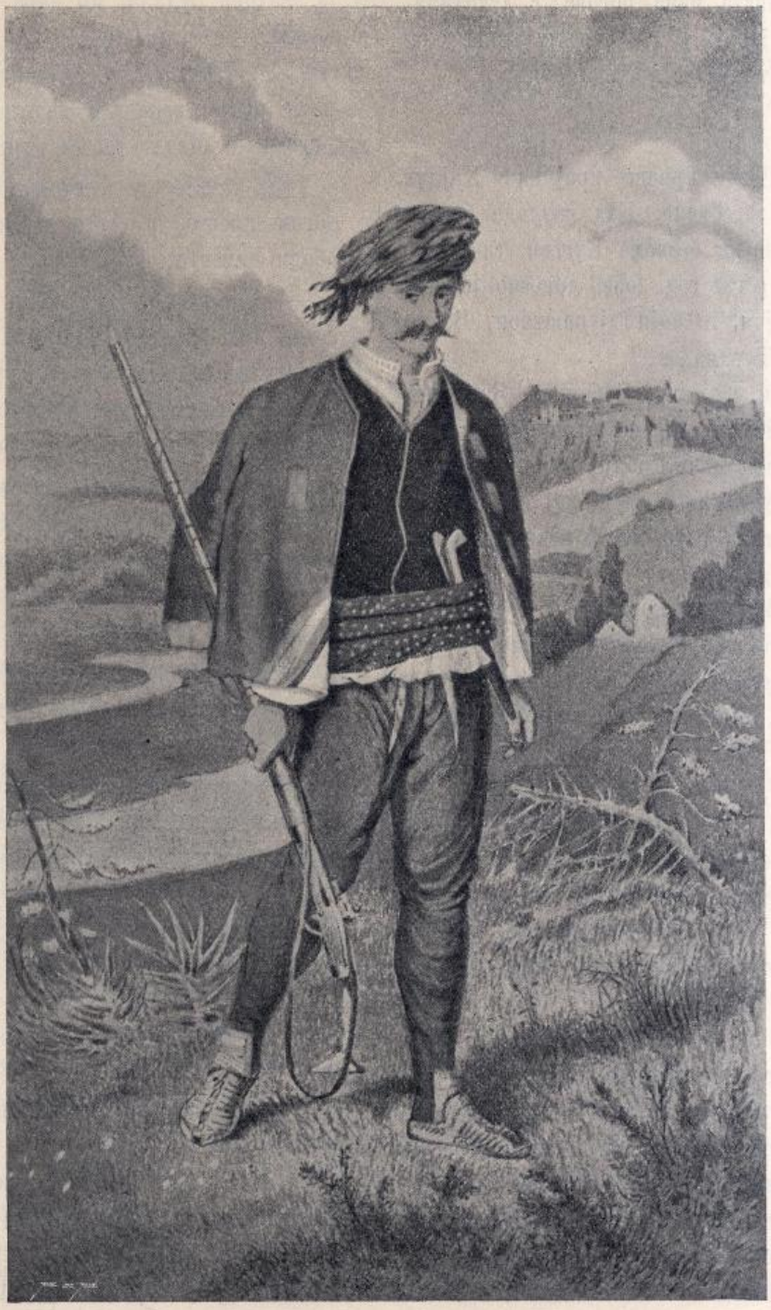
— Камо? рече Вељко мало тише.

Дага се маши руком, и иза греде извуче један воловски рог, одозго зачепљен кучинама, па ћутећи и не гледајући Вељка, пружи му.

— Још! рече Вељко, узимајући рог.

Дага, из трећег угла, извуче и трећи рог, и дрхћући пружи га Вељку.

— Тако, сад је добро, рече Вељко. Шта је у овим роговима?

Манес — Србин из Шибеника

Он из другог краја извади други рог, такав исти, па и њега предаде Вељку.

— Дај још, дај! виче Вељко.

— Дук . . . . . прошапута Дага, а не може изговорити целе речи.

— Дукати, кликну Вељко весело . . . Дукати! . . .

Извуче затим кучине и завири у рог, где се засијаше дукати као жеравица . . .

Много ће ово бити, али нека стоји злу не требало... Упамти, газда Даго, три рога дуката, због и до срећног виђења! . . .

Вељко узјаха коња и оде весело, а Дага се само спласти на поњаве у вајату. Шчепа га љута грозница која га после баци у ватру, да ништа за себе није знао. Кад је се после разабрао, цео му је догађај изгледао као сан. Тек кад је видео, да доиста нема рогова с дукатима, уверио се да је то била јава . . . На очи му изиђе онај страшни јунак, како га стреља и пресеца очима . . .

* * *

И отпоче по Црној Реци крвава крајина! Хајдук Вељко постаде страшило за Турке. Кад савлада бега у Подгорцу, летео је Вељко, на бесноме Кушљи, са својим јунацима, на све стране, а где год дође, доносио је смрт душманину... Помоћу Божјом, и својим јунаштвом, Вељко очисти целу Крајину од Турака . . .

На све стране захори се песма Србинова. Замириса српско шарно цвеће; заневаше веселе птичице у слободним, зеленим луговима наше миле Србије. Србин веселије погледа, слободније поче дисати.

Једнога дана, пред само вече, стаде неки непознати трговац пред кућу газда Дагину.

— О домаћине, викну он с коња.

— Чујемо, одазва се весели глас домаћинов.

— Може ли се у овоме дому добити конака?

— Може брате, може. Како, наопако, да не би могло?!..

Једно момче отрча, отвори вратнице и прихвати трговцу коња.

Домаћин се поздрави са гостом који се каза да је из далека, и да путује поради трговине.

— Ето, нанесе ме пут, у'вати мрак, па сврати' у тебе на конак, а о твоме дому слушао сам још уз пут.

— Држим, да нисн ништа ружно чуо, рече домаћин трговцу.

— Нисам, не дао Бог, одговори трговац . . . . .

Док су се домаћин и трговац разговарали и ракијали, била је спремљена богата вечера, те оба заседоше.

После вечере, уз красно вино, продужише разговор. Трговац је причао о својим трговачким пословима и трговини, а домаћин о своме домазлуку, ратарским пословима и воденицама. Оба су јуначки завиривали чашама у дно.

— Па велиш, лакше сад живети? упита на послетку трговац.

— 'Вала Богу, тако је. Од како се отарасисмо Турака, сваки нам кутак пропева, а Вељко нас чува и не да ни привирити Турчину у наш крај.

— А је ли ти који пут долазио Вељко? упита трговац.

— Није, брате, рече домаћин. За тим мало поћута, па продужи:

— Оно, ако 'ћеш право, и јесте ми долазио, али ма'ни се! . . . И домаћин одма'ну руком.

— А шта је то било?

— Кути, пријатељу! Обрук'о сам ти се код њега, код 'наког човека, болан! . . . Али шта сам ја знао, шта он 'оће и намерава? Да сам и слутио само, да ће на ово да изиђе, дао би' му, славе ми моје, и кошуљу с леђа.

Домаћин испи чашу, куцнувши се са гостом, па настави;

— Било је то, знаш, још пре почетка наше крајине. Он чуо за мене, да сам 'вала Богу имућан, па потражи пара да набави за дружину одела, оружја и цебане . . . И ја, матори будала, ни паре не дадо' момцима које ми је послао. Он се диже и дође ми сам. Ух, страшан је био, кажем ти! Преп'о сам се они' његови' очију и погледа, да ме је после, неколико недеља, сваког другог дана тресла грозница. Једва је' се куртулиса' . . .

Тада сам му дао нешто пара, али, нека му је алал и Богом просто, и овога и онога света, кад нас само ослободи напасти.

— А јеси ли се после виђао с Вељком? упита трговац.

— Јок, брате? Где ћеш ону алу у'ватити. Иш'о сам кастиле, неколико пута; тражио сам га да га само једанпут загрлим и да га замолим да ми опрости, што сам у почетку био нечовек према њему.

На те речи Дагине трговац скочи:

— Газда Даго, опрости и ти Вељку! Он ево стоји пред тобом! . . . Ти си дао паре, а ја своју снагу и оба смо дочекали дан, да свој крај видимо слободан и чист од Турака . . . Опрости, и оди ми у загрљај.

Јунак рашири руке и стајаше поносито као бор.

— Вељко! кликну домаћин весело и полете му у наручја . . . . .

До зоре је трајало весеље у дому газда Дагину. Све боље и виђеније из села, слеже се Дагиној кући, који их позва да поздраве дичног српског јунака . . .

Кад је сутра дан, после ручка, Вељко полазио, изведоше му спремна коња. Пре него што ће усести на њега, Вељко се маши бисага, и отуда извади три воловска рога.

— Познајеш ли ове рогове, газда Даго упита он весело.

— Познајем, како не бих познавао, одговори домаћин, исто тако весело.

— Е, ево ти их брате, рече Вељко пружајући му рогове. Ја сам их опет напунио као што су и били. Небројено сам узео, небројено ти враћам.

Даги грунуше сузе. Он једва проговори:

— Нећу, господар Вељко!... Нећу то узети, јер сам ја то 'давно алалио. Носи ти то, требаће ти, а мени ће Бог берићетом то накнадити.

— Не, Даго! Ово је твоје и прими . . . Има Вељко доста блага . . . Хвала ти, што је твоје било квасац његовом . . .

— Узми то, господар Вељко, треба ће . . . Треба ће за други крај, где још Србин трпи, и ако је Крајина слободна . . . Узми то . . . Молим те! . . .

Али га јунак није слушао и остављајући рогове с новцем, он уседе на коња и одјезди, праћен благословом веселог народа.

Дага остаде дуго и дуго за њим гледајући.

*

Кад чича Миле сврши своју причу, погледа на сунце и диже се:

— Вакат је да обиђем јагањце! и отиде полако шором. —

† ЈОВАН ИЛИЋ *)

Господо академици.

Сваке нам се године окрши по која грана са старога стабла негдашњега *Срп. Уч. Друштва,* чији млађи изданак носи данас звучно име *Срп. Кр. Академија.* Свака нас година подсети да је пре нас било, готово би се рекло, и више него данас, одушевљених посленика, без чијега негдашњег рада ни наш данашњи рад не би био могућан, посленика и родољуба, који су снаге своје трошили и на унапређивању српске науке и уметности. И обичан дуг захвалности старијима захтевао би од нас да се тих преходника наших на оваким свечаним састанцима нашим с поштом сећамо. Још већу потребу таквога сећања сви ћете увидети кад се каже кога смо поименце од старих чланова С. Уч. Друштва, а почасних чланова Академијиних, изгубили у минулој години. То су, господо, ова крупна имена: омиљени песник српски *Јован Илић,* велики родољуб и чувени негда државник наш *Аћим Чумић,* одличан правник и негдашњи вредан књижевни радник, а сада и особити Академијин добротвор Др. *Никола Крстић,* и на послетку одушевљени радник на пољу наше народне привреде *Стеван Р. Поповић.*

Сва су та четири имена вама толико позната, радови њихови су тако плодни, да овде није ни потребно причати на широко рад и живот њихов. Доста ће бити ако се само с понеколико речи подсетимо које су њихове најглавније заслуге за српску књигу и науку, за српско друштво уопште и за државу српску посебице.

Јован Илић (рођен 15. августа 1823. у Београду, школовао се у Крагујевцу и у Београду, где је и умро 12. марта 1901. год.), и у младим годинама један од најхрабријих бораца како за слободу српскога народа у години 1848., тако и за права српскога народа у години 1858., остао је и после све до смрти своје најчистији израз правога шумадинца: отворен, одлучан, смео и поносит заступник и бранич свега што је својина самога народа српског. Од природе прави песник, бујан и одушевљен за сваку праведну ствар, оригиналан свега живота па и на самртном часу свом, покојни се Илић никад није могао привићи да своју, веома истакнуту, индивидуалност сагиба пред примамљивим сликама властољубља и пред разлозима слабодушног политичког опортунизма, и ако је, брзо идући у свом животу по лествицама државне службе: гимн. професор, секретар, судија у Касацији, државни саветник, па и министар, имао врло често прилика да тим саблазнима подлегне.

Не, државна служба и није поље, на ком треба тражити Илићеве заслуге: — и ако у њој беспрекидан, вршио је Илић и много дуже и много успешније другу службу српскоме народу. Та је служба била у храму светлих идеала оне богиње, која је српски народ од искони миловала — у храму вечите, младе, веселе и одушевљене богиње песништва и лепе уметности. Књига и перо, шаркија и попевка биле су оруђа, којима се он у свом раду најбоље умео служити и којима је он и свом нараштају и коленима што за њим долазе дао најлепше и најтрајније споменике свога творачкога дара. А што га нарочито истиче међу осталим нашим песничким радницима и ставља га уз највеће наше песнике, — то је онај национални дух и карактер његова певања. Још од како се с првом песмом пре готово пуних 50 година огласио широм свега Српства, па све до последњих дана својих — Илић је непрестано био само право чедо свога песничког народа. С његове су лире одјекивали они исти, час весели и несташни, час суморни и тужни, звуци које ухо наше тако радо слуша са струна српских народних гусала. Било да узима исте мотиве или обрађује оне предмете о којима пева народна песма или које казује народно предање; било да сам ствара и свом песничком срцу одушке даје; било да песму препочиње са оних суседних нам узора на овој нашој, источној, страни Европе, који дају особиту, оригиналну, карактеристику духу и времену Илићева живота, — он је ипак само свој, на опет зато и такав, какав треба да је и какав мора бити прави српски народни песник. Отуда и онако велика популарност његова, каквом се не могу похвалити ни песници радом и бројем песама од њега обилатији и разноврснији. Отуда и оно претапање и изједначивање многих Илићевих песама с најлепшим нашим народним песмама. Отуда и наше уверење да ће поезија Илићева довека заузимати једно од најсветлијих места у повесници наше нове књижевности песничке.

Светао му спомен док је имена српскога.

*) У 4. броју *Нове Искре* за 1901. г. донесосмо лик пок. Јована Илића без описа његова живота и рада. У овом броју износимо говор што га је држао о свечаном Академијину скупу (22. фебр. о. г.) академик г. Пера Ђорђевић. Овим говором допуњујемо ону кратку белешку уз лик пок. Илића **Ур.**

ЧОВЕЧАНСТВУ

— Ф. НИЧЕ —

Ноћца се ено спушта и црним велом крије
Пучину плавог мора, што сада хучи више;
Дремљиви талас стење обалско већ не бије,
Већ силним грудма страсно морска стихија дише.

Злобно стењање кадшто колеба море плаво,
Претећи небу, свему што мирни живот тражи;
Та зар би сада хучни океан мирно спав'о,
Кад је пун мучних снова, а сит већ људске лажи!

Он види да се свуда тиранство светом слави;
Пренут' је хтео некад ал' је заморен пао;
Сад га будућност плаши, а прошлост земна дави,
Јер му на добро наду ни творац није дао.

Векови брзо лете!... А они дух му море
Тугом и болом силним у мрачне земне ноћи;
Ох, кад би мог'о да ти душу уздигнем горе,
Бесилни титане, сада, ма да си пунан моћи!

Петроград **Драгослав**

ПИСМА са СЕЛА

VII

Драги пријатељу,

Неки дан сам се баш лепо разонодио, па — ако хоћеш — и добро провео: био је сабор код наше цркве. Шест села чине нашу црквену општину, па можеш мислити шта се ту слегло света на овако велики гôд као што је Благовест, и на овако лепом дану какав је на Благовест освануо. Ври као у мравињаку: колико света у цркви, двојином толико пред црквом, стоји побожно и моли се Богу. Звук звона носио се и разлегао се оном широком равницом, а из цркве избијаше мирисави кâд измирне и тамњана доносећи глас невачев побожној гомили:

„Благовѣствуй земле радость велию, хвалите небеса Божію славу“ ...

Мене је то вазда заносило. Ја се у таким приликама вратим у доба најлепших својих сањарија, доба свога детињства, и тада најлепши дани моји, дани проведени а неуживани, створе ми се пред очима; за тренутак заборавим и своје прогрушале власи и голо теме, него гледам несташног чупавка, како јури по оној широкој порти и гази ону нежну, зелену травку, што је тек почела да избија из земље.

Онда су били лепши ти сабори; некако ми је достојанственије изгледао онај стари свет; момци и девојке беху одраслији и крупнији а деца живља и окретнија. И звона су им чаробније звучала: ја сам онда некако разумевао њихове гласе који ми причаху о Богу, небу, рају и анђелима, и стапао душу своју с њима, мислећи мисли којих сад не умем ни да се сетим више; а данас, данас стојим погружен и оборене главе и гледам у својој уобразиљи све то као прошлост. Ни машта ми више није бујна: време и живот почупаше пера из крила њених те, ето, не може да се дигне даље од земље; нема више ни оне дрскости њезине, сад више не видим Бога иза оне сјајне звезде...

Сврши се литургија. Народ се поче причешћивати. Пред црквом заузеше места слепи, хроми и убоги, струне на гуслама затрепташе и започеше оне тужне молбенице:

Даруј, брате, даруј, роде!
Даруј, славни ранитељу!
— — — — — — — —
Парица је мали дарак
А велика задужбина!...
— — — — — — — —
Хвала, брате, хвала роде!
Десница ти сунцем сјала
Божија ти мајка дала!...

Они што су примили тајну Св. Причешћа излазише с неким побожним лицем из цркве те делише слепим и убогим колико ко може и милује; онда се лагано разилазише по широкој порти, где у једном крају беху смештена кола, и сваки иђаше својим колима. Жене су дрешиле беле пртене торбе па вадиле отуда лепиње или погаче те давале својим малишанима који беху огладнели очекујући причешће; људима који се растурише по соврама послаше тикве и чутуре с ракијом колико да „привате душу“. У истој порти баш до саме капије колачари разапели своје беле шаторе и поређали шарене колаче око којих се поче купити младеж и дечурлија; онамо опет разастрли своју робу бардагџија и кујунџија, до њих мејанџија брише столове и позива на каву и ракију...

Живот све више осваја̂ше. Два, три гутљаја из тикве или чктуре одведоше разговор са лепе црквене песме на друге послове, поче се говорити о претресању ограда, о орби, о спрези, о радовима које треба посвршавати, о намерама и надама, о страху од променљива времена, о потребама и незгодама. Забруја на све стране, она тишина претвори се у жагор који поче мало по мало заглушивати просјачке молбенице и тужбалице.

И свештеници изиђоше те одоше у црквену кућу. Ту најпре врло озбиљно прићоше послу, забележиште у

црквене протоколе рођења и умрле, спремише и написаше извештаје надлежнима, па и они заседоше онде у трпезарији с људима, разуме се отменијим својим парохијанима, узеше мало воде и каве, попише по чашу ракије, па се примакоше пуној соври на коју су парохијани ставили што су пре тога били донели: папуле, пиринча, суве куване и печене рибе, посне гужваре и .... што је Бог дао.

И ту се водише обични разговори. И по́пе су то исто што и њихови парохијани, и они имају засејане њиве и посрнулу ограду, и њих крепљаху исте наде и плашаше исти страх. Водили су се ту и други разговори, они што долазе после јела уз чашу јабуковаче. Један сељак запита: како то да риба није мрсна кад она има и крв и маст и све као и друга животиња, а ако је посна зашто се онда не сме јести целог поста него само на Цвети и Благовест? То, Бога ми, забрину и попе. Одговорише толико да је тако у „Триоду“ прописано, и да се они тога држе како им правило каже. Учитељ исприча једну причу: како је неки васељенски патријарх закупио једне године риболов на мору, па да му толика риба не би пропала наредио је да се може на Цвети и Благовест риба јести.

Сви се насмејаше причи учитељевој, а она окрете разговор и на шалу коју је лака јабуковача потпиривала.

После ручка све беше оживело. Чула се већ и музика, јер сабори не могу бити без свирача као ни без колачара. Кад попе изиђоше из црквене куће већ је увелико коло играло. Под мејданциним шатором беше препуно, ту се пило пиво и вино; било их је доста веселих, а било је који су и ту границу прешли па већ не умеју ни да говоре српски него неким, Бог би их знао каквим, језиком. За једним столом засело неколико њих, па се један развикао на несрећне године.

— Ово је да Бог сачува! — вели искапљујући чашу — оваке несреће никад није било! Пореза и прирези ме удавише, не дају главу дићи! Што се заради — даде се. Па да нисам запамтио добро, не би ме срце ни болело, него памтим кад је мој отац био, била ми је кућа пуна као кошница, а сад . . .

— А знаш зашто је то? — довикује му иза другог стола Јеврем Стаменић.

— Зашто?

— Зато што је у твог оца пуцао гуњ на раменима а у тебе на лактовима.

Сви се насмејаше, па и сам ражљућени говорник. Јер, заиста, отац му беше од највреднијих људи, а он је обично проводио за механским столовима.

Ћеле-Кула (1878. г.)

Мало даље пред шатром колачаревом стајаху двоје младих. Он држаше у руци колач са сликом и пружаше јој.

— На-де! И пази! У мене нема тамо-амо! Ја ћу оном Ђоки пребити голени! Ја не волим што се он с тобом онако разговара!

— Па није то ништа, он се само шали! — вели му она.

— Нећу ја таку шалу! И немој ни ти, јер . . . ти знаш мене каки сам кад полудим! . . .

— Ја се склањам и сама, али шта ћу? . . .

Она их тишма поче потискивати и они одоше колу. Тамо се нанизало као ђердан. Свирају „Проломку“. Око кола пуно света, гледа; само деца јуре и провлаче се између играња; мало подаље окупиле се жене око бардагџије те купују топраке, чинијце и мале тестијце за

децу: мали дечаци и девојчице похватале се мајкама за скутове и жељно погледају робу и трговца очекујући нестрпљиво да се погодба прекине, и да виде једанпут ту шарену тестицу у рукама, у коју ће одмах воде усути. Кроз онај свет, читаву главу виши од свију, иде Драго Бошњак, што служи код газда-Крсмана; накривио се на једну страну; на очи набио оно нешто улепљена зној̀ем и побелела и окецана феса, што је скоро до средине прѐпукао, те му вири прљава, готово каљава коса; без гуњчета, раздрљених чупавих прса, бос, голих цеваница, које беху ишаране великим, прљавим шклопцима. О рамену му, о искиданом кајишу увезаном узицама, виси јанџик из кога вири изгрижен орахов камиш. Пијан као земља. За њим два циганчета. Једно бајаги свира у некакво ћемане уковано јексерима, па не свира него тестери, а оно друго удара у бубањ. Он се накривио, десном руком набија капу на очи, прилази колу, баца жељно поглед на девојке и узвикује промуклим, продртим гласам:

— Свирај! Јој, један ти сам, куд ћу с банкама!...

Свет му се склања с пута: девојке се љуте а неки се смеју; одраслији дечаци запристали за њим па га прате кроз ону тишму. Он долази право пред мејданџину шатру и тражи ракије те пије и части Циганчад.

Сунце је благо сјало. Свет, нешто пићем нешто разговором, после оне јутрошње побожности и озбиљности, дошао некако ведрији; овде онде почињала се и песма. Свима лицима као да беше овладало некако благо расположење које је све више расло и прелазило у весеље и раздраганост. Изгледало ми је да је нада на добру годину и берићетну жетву и бербу потисла све бриге и невоље; сваки је с неким поуздањем говорио: док само — ако Бог да те до руке дође — средим летину ове године — родиће се!

На једанпут од запада заподену се један бео прамен облака, и поче расти, и то нагло расти. Захвати у тренутку половину неба, закри сунце које подасја испод њега те дође црвен као крв... Сви пренуше...

Она ведра лица потамнеше. Са неком зебњом сваки погледаше у облак који постајаше све гушћи и тамнији да је црвенило прелазило у неку као сиву боју.

— Их!

— Бар да није било ових лепо́тâ!

— Срећа те још није во̀ћа измамило!

— Хајде! Спремајте децу!

Наста хукање, деца се разврискаше, коњи се узнемирише, дуну хладан, леден ветар, младеж пр̀ну као чавке с њиве. За тренут ока порта се испразни, све се разбеже и прште, улицом се чȗ клопот кола и — све оде. Осташе само шатрације па и они на брзу руку спремаху робу своју...

А небо се насумори, наднесе се сасвим над грешну земљу и пороси је хледном кишом коју је још хладнији ветар укосо носио и тужно звиждао кроз напупеле али голе гране.

Тешко ми је да ти кажем шта сам све осећао седећи у соби и слушајући хуку напољу. Бедни човече! Шта ли те све није кадро раздрагати а шта убити! И ти се зовеш — цар земаљски!...

Оставимо се тужне мисли. Боље буди здрав

своме

Јанку.

И ПО ДРУГИ ПУТ

ПЕТАР ПРЕРАДОВИЋ ПРЕМА СРПСТВУ И ХРВАТСТВУ

С ПИСМОМ ЈЕДНОГА СРПСКОГ ПУКОВНИКА

Пребачено ми је, да је метода, коју сам употребио издајући на свет „Песме Петра Прерадовића“ [1]) несавремена, наивна и да је нема у књизи и у науци других народа.[2]) Тако је речено, али ничим недоказано. Моја је метода међутим била, да покажем истину, да изнесем песме Петра Прерадовића онако, како их је он написао (без исправака, које су учинили по његовој смрти његови приређивачи, да би му песме добиле што „хрватскији“ вид) и да Прерадовића прикажем онаким, какав је и био. То се није допало ни Хрватима ни Србима, и једни су и други за aut-aut, само што су Срби, као она мајка у познатој Соломоновој причи, више склоњени, да Прерадовића целога предаду Хрватима, но да га полове. Али се Прерадовић не може нити отети, нити поклонити. Извршене се чињенице не могу начинити неизвршеним, а исказана чуства у његовој појезији неисказаним, нити се она сад могу мењати (осим фалзификујући). — Петар Прерадовић је Србин, православне вере.[3]) Досад се мислило, да је у војној академији у Wiener Neustadt-у прешао у католичку веру, ну директних доказа за то немамо засада,[4]) — али то, да ли је прешао у католичку веру или није, не може утицати на његово порекло никако, а може бити од утицаја на касније догађаје у његову животу; свакако ће пак више утицаја имати то, што се католикињом оженио и први, а, по свој прилици, и други пут. Прву је песму написао на навађивање Србина Спире Димитровића Котаранина, у којој спомиње искључиво *сриско* име, и то неколико пута, и *никоје друго*; у свом даљем развоју он се сматра чланом народа југословенскога са једним књижевним именом, Срба и Хрвата, и не прави разлике међу њима. У својим је песмама напојен више традицијама српским но хрватским, у писмима и у другим својим изјавама час се очитује Србином, час је — нарочито у каснијим годинама — на страни Хрвата, час неће да зна

1) В. Песме Петра Прерадовића са уводом, тумачем и речником. Београд 1902. Издање књижарнице В. Валожића.

2) В. Обзор за 1902. бр. 77.

3) В. о томе «Нови Васпитач» Мите Нешковића за год. 1889. св. 8. стр. 245.

4) В. у «Србобрану» за 1902. год. бр. 21. подлистак «Још нешто о Петру Прерадовићу» од Ђ. В. — Даља истраживања по овој ствари изнеће се касније. — Један познат и признат Хрват, кога веома ценим, Прерадовићев пријатељ, причао ми је, да је, колико се сећа, виђао у Бечу у Прерадовићевој спаваћој соби над постељом православну матер Божју.

ни за какву разлику између Срба и Хрвата.[5]) То су факти, које не може нико потрти, нити има икаквих доказа, којим би се могли оборити, јер — ewig still steht die Vergangenheit. Ти се факти могу тумачити, правдати или нападати, али побити — никако.

Свакако да је мало Прерадовићевих изјава из последњих година, у којим би се он очитовао Србином. Ну то није стога, што таких изјава није никако ни било, већ зато, што су Срби збиља напустили Прерадовића, те га готово сасвим и из вида изгубили (а бесумње је то напуштање *морало* утицати на човека пуна осетљивости, и сасвим је природно, да су те изјаве *морале* бити у то доба ређе). Па и ако се српском народу може с правом баш с Прерадовим речима довикнути:

«О мој роде, но том вр'једном сину,
Ти сагр'јеши с навадна немара»,

ипак се морамо Петру Прерадовићу, и опет његовим речима, поклонити:

«Слава њему, уз све јаде своје,
Да ти ипак вјеран остао је!»

Истина је, што сте сазнали од мог друга и пријатеља г. Александра Протића, пуковника у пензији, да сам се 1868. године састао, у Бруку, са нашим песником, ђенералом Петром Прерадовићем, приликом маневара аустријске војске.

Тај састанак био је сасвим *случајан*.

Ми, српски официри (нас 12), послати на маневре, пошто смо се, при доласку у Брук, јавили пок. надвојводи Албрехту и пок. Маројичићу, фелдцајгмајстору, као главним лицима, добили смо за спроводнике — ордонанс-официре — једног капетана II. класе и једног поручника, који су нас обавештавали о свему, што нам је било потребно, и махом се налазили уз нас мајоре, пок. Тодора Бојовића и мене, и уз наше остале другове, ниже официре, када смо били заједно.

Ова почасна пратња побудила нас је, да будемо врло обазриви у нашем говору и опхођењу, и пажљиви, да не дамо узрока сумњи, да ми тражимо додира са знатнијим личностима славенске крви због политичких намера.

Ми смо морали бити обазриви у толико пре, што су

Ђеле-Кула (1902. г.)

И да је он збиља остао веран своме народу, сведочи и ово писмо поштованога г. Љубомира Узун-Мирковића, пуковника у пензији, које износимо као драгоцен прилог, да се Прерад Србином сматрао и у последњим годинама свога живота. Са мало више воље, не за народну ствар но за *истину*, могло би се и више оваквих изјава наћи, — оне нам додуше не би ништа ново у том погледу показале, но би само још може бити могле послужити, не да се неверне Томе уверe, но да Томе, које знају и верују, ипак једном отворено истини и у очи погледају.

Поменуто писмо гласи од речи до речи:

Господине Професоре,

Врло радо вам одговарам на ваше писмо од 3. ов. месеца.

у логору биле и две регименте „Хрвата“, који су нас врло симпатично поздрављали у пролазу кроз њихове редове, и, полугласно, чисто српски говорили за нама: „*Наши официри, — наши официри!*“

Због нашег достојанственог понашања и одличног држања, ми смо примани свуда и од свију предусретљиво и са уважењем тако, да смо били предмет пажње и највиших личности и остале војске.

Из овога можете видети, зашто ја нисам нарочито тражио прилике за засебан састанак са ђенералом Прерадовићем, пошто ни један од нас није правио познанства са једним или другим, мањ ако је случајно дошао с киме у непосредну близину.

Мој *случајни* састанак са пок. Прерадовићем био је једнога дана на самом маневру.

5) Потврде за ово у уводу «Песама Петра Прерадовића» (Београд 1903.) и у Građi za povjest književnosti hrvatske, Zagreb 1897.

Пок. ђенерал *Родић* имао је задатак, прешав са својом дивизијом Дунаво, да нападне са источне стране на Брук, као слагалиште хране и ратних потреба, и да га заузме. — Ђенерал *Руф* имао је опет задатак, са својом дивизијом да стане на пут ђенералу Родићу, да одбрани Брук и да га нагна на одступање натраг преко Дунава.

Ја сам јахао у свити ђенерала Руфа, да бих могао видети његов распоред трупа и начин његове одбране Брука.

То јахање — у касу — трајало је скоро пуна два часа, и десио сам се на левом крилу одбранбене трупе, којом је командовао ђенерал Прерадовић, у оно време, када је ђенерал Родић кренуо целу своју дивизију са виса на јуриш, у смакнутим колонама, противу тог левог крила. — Био сам у близини ђенерала Прерадовића на 3—4 корака.

Да не описујем даљи ток маневра, већ да вам одговорим на ваше питање: „Шта сам том приликом сазнао од њега — пок. Прерадовића — и о њему, нарочито о његовим нацијоналним изјавама т. ј. да ли се он за Србина сматрао и као такав и издавао?“

Пре но што одговорим на то питање, морам навести један догађај, који је био узрок, да се он сам, и без мог питања, изрази о себи и својој нацијоналности!

Чим је се кренула дивизија Родићева на јуриш с виса, дотрчао је на коњу један ђенералштабни капетан на лево крило, и почео је викати на једног — Прерадовићу потчињеног — мајора, због распореда војске, тако арогантно и безобзирно, као да ту и није ђенерал Прерадовић.

Мене је то дрско и невојничко држање капетаново тако изненадило, да сам забезекнуто и с чуђењем гледао час у капетана час у ђенерала Прерадовића, који је изгледао блед као крпа од узбуђења, и силом угушивао гнев у себи, уздржавајући се да не проговори ни једне речи.

Кад се је одмакао онај капетан, ђенерал Прерадовић дао је одушку својим осећајима говорећи мени ове речи:

„Тако је то, мој брате Србине! Ма где да смо ми Срби, свуда морамо трпити!!!“

То су Прерадовићеве речи, које је изговорио мени лично — српском мајору — лепим српским говором као Србин брату Србину.

Успомена на арогантно и безобзирно понашање капетаново, и на речи пок. Прерадовића, дубоко је урезана у моје памћење, и сада, после 33 године, стоји ми пред умним очима слика и једног и другог тако жива, као да се ово јуче догодило.

Са оним речима пок. Прерадовић дао је сам изјаву о себи и својим нацијоналним осећајима, да се никако не може сумњати, да је он као Србин живео, српски деловао, српски мислио, и као Србин трпио ароганцију једног капетана од владајуће немачке расе.

Господине Професоре, то је одговор на ваша питања. Ако вам је потребно, да ово моје писмо изнесете на јавност, ја вас овлашћујем да то можете учинити кад год хоћете.

С одличним поштовањем

5. априла 1902. год.
у Београду.

Љ. Узун-Мирковић
пуковник у пензији.

Ово лепо и интересантно писмо уваженога г. пуковника заиста је карактеристично у многом погледу, и без сумње ће бити људи, који ће много што-шта из њега ишчитати. Ситуација, у којој је био Прерадовић, и изјава, у њој учињена, тако су природно приказане, да ће сваки, ко се мало дубље бавио Прерадовићем, одмах га у њима упознати. Оваки ће прилози добро доћи свакоме, ко се буде бавио карактеристиком Прерадовићевом, тим пре, што и тако имамо врло мало *забележених* података о њему као војнику, а знамо поуздано, да су му многе неприлике чињене (н. пр. од пок. Маројичића), да је и стога незадовољан био војном службом и да се често у својим писмима и иначе јадо својим пријатељима због тога.

Ни овај прилог, као ни моји раније радови по овој ствари, немају намеру, да Петра Прерадовића прикажу искључиво као Србина. Онима, који су за aut-aut не могу угодити просто зато, што Прерадовић није био такав, што се то с чињеницама не слаже. Прерадовић је био песник, и за одређивање његове народности мора бити пре свега одлучна његова поезија, скроз национална, која садржи језгру његова чуства. А та нам језгра очито показује, — и опет морам рећи — да се Прерадовић сматрао као члан *целине* нашега народа (или, ако хоћете, и наших народа) са једним књижевним језиком. Што сам изнео податке и доказе за његово Српство, то је само зато, што се то досада врло брижљиво затајивало и прикривало, а Прерадовић приказивао једнострано т. ј. онако, какав он није био, — а сад, кад се ти податци и докази обелодањују, некима се свиди, да турају главу у песак и вичу, да их нема, јер они неће да их виде. Не треба нам бољега доказа, па да се уверимо, са колико се мало отворености и искрености ради у нашој, српској и хрватској, књижевности. Имамо *један* књижеван језик, хоћемо да су народне умотворине *заједничка* тековина, приказујемо *уједно* развој наше књижевности (јер ни једни ни други не можемо без Дубровчана, без Вука, без Даничића и др.), а кад у једном књижевнику заиста видимо то јединство *остварено*, онда смо готови, да се свим срествима послужимо, да то јединство поречемо или изопачимо. И тако видимо, како се *велике* идеје разбијају о *мале* људе, али не да пропадну, но да се поврате, кад дочекају ново, боље поколење, које ће их моћи понети.

Милан Шевић

ЈЕДНОМ С ЈЕСЕНИ...

ПРИПОВЕТКА ИСКУСНОГА ЧОВЕКА

— Максим Горки —

Једном с јесени бејах у веома незгодном и непријатном положају. Тек што сам био стигао у варош, где ме није нико познавао, а у џепу нисам имао ни пребијене паре. Нисам знао где ћу склонити главу. Пошто сам продао све од одела без чега се може, да бих бар за прве дане обезбедио себи опстанак, упутим

се из града у оближње место Ушће. Тамо је било пристаниште, па је киптео раднички живот за време пловидбе, али сада, при крају месеца октобра, владала је мртва тишина.

Гацајући по мокроме песку и жељно тражећи погледом у њему ишта што би се могло појести, лутао сам поред празних здања и малених пиљарница. Мислио сам како је то добро кад је човек сит . . .

У садашњем културном стању лакше је утолити душевну глад него ли телесну. Идете улицом, вас окружавају приличне куће по спољашности и јамачно лепо намештене изнутра. Оне изазивају код вас пријатне мисли о архитектури, о хигијени и о многим другим мудрим и високим стварима. Ви сретате укусно и топло одевене људе, који су учтиви, јер се увек уклањају од вас веома деликатно; не желе да примете жалосни факт, да ви уопште живите. Кунем вам се Богом, да се душа гладнога човека свагда боље и здравије храни од душе ситога. Ево тезе из које се може доћи до веома оштроумнога закључка у корист ситих! . . .

. . . Пала је ноћ. Киша је ударала и са севера је ћудљиво дувао ветар. Ветар је звијукао кроз празне дућанчиће и пиљарнице, лупао је у затворене прозоре гостионичке, играо се с реком и истеривао њене запенушене таласе на пешчану обалу; а таласи су се подизали као у мала брдашца, трчали један за другим у мутну даљину живо скачући један преко другога . . . Изгледало је, да је река осетила да јој се приближује зима, па је од страха бежала некуд да је не окује лед који јој је северни ветар могао донети те исте ноћи. Небо је било мрачно и изгледало је тешко као туч, а из њега су без престанка падале ситне капљице кише да их је тешко било оку опазити. Ову жалосну, природну елегију допуњавале су две изломљене врбе међу којима је лежао превртути чамац.

Превртути чамац с проломљеним дном и два обнажена, жалосна, стара дрвета . . . Све је око мене било разрушено, пусто и мртво, а небо још без престанка пролева своје сузе. Мрак је био тако страшан, да ми се чинило, да ће скоро све помрети, да ћу остати у животу само ја једини, али да и мене очекује хладна смрт.

А тада ми је било осамнаест година. То је красно доба!

Ишао сам, ишао по хладноме и влажноме песку и цвокотом зуба изводио арију у част глади и хладноће. Обилазио сам једну пиљарницу не бих ли наишао што за јело, али ми се одједном пред очима појави згурена фигура у женском оделу. Мокре хаљине прилепљене су биле по сагнутој грбачи. Стадох и гледах шта ради. Копала је рукама песак испод једне пиљарнице.

— Шта радиш то? упитах је и чучнух крај ње.

Она се трже, лако узвикну и скочи на ноге. Кад је устала и погледала на мене исколаченим крупним плавим очима, пуним страха, видео сам да је то девојка мојих година. На жалост, њено лепушкасто лице шарале су три крупне модрице. И ако су биле врло пропорционално распоређене — једна на повијама а две под очима, ипак су јој кариле лице, јер се у тој симетрији опажала рука вештака која се добро научила да квари људска лица.

Девојка ме гледала, а страх јој се постепено гасио у очима . . . Отресе песак с руке, поправи махраму на глави, најежи се и рече:

— Ти би, бој се, такође хтео да једеш? . . . Деде копај! . . . ја сам се уморила. Овде, рече показујући главом на пиљарницу: мора бити да има хлеба . . . а можда и кобасице. Ова пиљарница још тргује . . .

Почех копати. Она је неко време стајала и гледала у мене, па после седе и поче ми помагати . . .

Радили смо ћутећи. Не могу сада рећи, да ли сам онда мислио о криминалном кодексу, о моралу, о прáву поседничком и о многим другим стварима којих се треба вазда сећати, по мишљењу зналаца. Желећи да будем што ближе истине, морам признати, да сам у томе тренутку толико био заузет поткопавањем пиљарнице, да нисам могао мислити ни о чему другоме сем о томе шта ће бити у њој . . .

Мрак се све више хватао, а влажна и хладна магла све јаче се згушњавала око нас. Таласи су пљускали некако потмуло, а киша је добовала по дрвеном крову пиљарнице звучније и чешће . . . Негде већ зазвижда пиcак ноћнога стражара . . .

— Има ли пода? тихо ме запита помоћница. Ја је нисам разумео, па сам ћутао . . .

— Питам те — има ли пиљарница пода? Ако има, онда узалудан нам је посао. Ископаћемо јаму, па се сусрести с дебелим даскама . . . Како да их извучемо? Боље ће бити да катанац сломијемо . . . слаб је . . .

Озбиљне идеје ретко посећују женске главе, али, као што видите, ипак посећују . . . Ја сам вазда ценио озбиљне идеје и вазда сам се старао да се користим њима у колико се то може.

Напипах катанац, тргох га и ишчупах заједно с резом . . . Моја саучасница одмах се преви као змија и кроз четвртасту рупу уђе у пиљарницу. Отуда ми викну с одобрењем:

— Браво!

Најмања похвала женска дража ми је од похвале људске, па макар људи били лепореци као сви стари и нови беседници скупа. Но онда сам био мање љубазан него сада и не обраћајући пажњу на комплименат своје другарице, упитах је са страхом кратко:

— Има ли што?

Она ми поче монотоно рећати своја открића:

— Корпа с боцама . . . Празне вреће . . . Кишобран . . . Канта . . .

Ништа се од тога није могло појести. Осећао сам, да ми се нáда гаси . . . Одједанпут радосно узвикну:

— Ах, ево га! . . .

— Ко?

— Хлеб . . . Само је влажан . . . Држи!

К мојим ногама долете хлеб а за њим и она, моја јуначна другарица. Ја одломих комад, гурнух га у уста и почех јести.

— Дедер, дај и мени... Морамо се одавде мицати. Куда ћемо? Она поче да звера по тами на све четири стране... Бејаше мрачно, влажно, немирно...

— Ено онамо превртнути чамац... Хоћемо ли тамо?

— Хајдемо! Пођосмо ломећи свој плен и пунећи њиме уста... Киша је падала силније, река је стењала, а неко је звиждао негде... Изгледало је, да се неко велики, што се никога не боји, издевао над земаљским редом, над овом јесењом ноћи и над нама, јунацима њеним... Срце се јежило од овога звиждања, али сам ипак непрестано јео; јела је и она идући с моје леве стране.

— Како ти је име? запитах је и сам не знам зашто.

— Наташа, одговори она кратко, жвачући гласно и звучно.

Погледах је и срце ми се следи. Измених правац погледу, погледах у таму и учини ми се, да ми се пронична њушка судбине моје осмејкује загонетно и хладно...

* * *

... По превртнутоме чамцу тупкарала је киша без престанка и изазивала тужне мисли. Ветар је фијукао улазећи кроз проваљено дно, где је трештала немирним и жалосним тоном једна љуска. Плесак таласа звучао је тако једнолико и тако неутешно, као да је причао о нечему одвратном, од чега би се хтело утећи, али о чему се ипак мора зборити. Плесак кише спајао се с плеском таласа, те се над чамцем дизао некакав дугачки, бескрајни уздах, тешки уздах увређене и уморене земље, што се светло и топло лето замени влажном и магловитом јесени. Без престанка лутао је ветар поврх пустих обала и запенушене реке, лутао и певао жалосну песму...

Под чамцем није било никаке удобности; било је тесно, кањаво, а кроз пробивено дно сипале су ситне хладне капље кише... улазиле хладне струје ветра... Ми смо седели, ћутали и дрхтали од хладноће. Сећам се, дремало ми се. Наташа се била прибила леђима о дно чамца, скупивши ноге, руке и главу у клупко.

Држећи рукама колена и ослањајући се брадом о њих, она је гледала раширеним очима реку... На белом лицу са модрицама очи су изгледале веома велике, огромне. Није се мрдала и ћутала је. Ја се почех бојати од своје сусетке... Хтео сам почети разговор с њоме, али нисам знао како.

Она сама поче.

— Ах, како је ужасан живот!... разговетно рече уверљивим тоном.

Али то не бејаше туговање. У њеним речима било је толико равнодушности, да није било места за јадиковање. Она је помислила како је умела, дошла до извеснога закључка и мени га открила. Нисам јој се могао противити а да не противуречим себи самоме, па сам ћутао. Она, као да ме није опажала, продужи седећи непокретно:

— Да је бар да се липше... или... Сад је Наташа већ говорила тихо и замишљено, али ипак није било ни трага од тужбе. Види се, да је она мислећи о животу погледала на саму себе и дошла до уверења, да се може избавити од издевања живота над њом само ако „липше".

Мени је било тешко, веома тешко од њене тако јасне мисли. Осећао сам, ако почнем што да зборим, заплакаћу... Пред женском да плачем била би срамота, па још кад она сама не плаче! Реших се да и ја што кажем.

— Ко те то истукао? запитах ја, кад већ нисам могао ништа паметније ни пажљивије смислити.

— Пашка... одговори она отворено.

— Ко је то?

— Мој момак... Пекар један...

— Бије ли те често?

— Чим се напије... Често!

Одмах ми се примаче и поче причати о себи, Пашки и њиховим односима. Изашло је, да је она „девојка, која"... а он пекар који има риђе брке и лепо свира у хармонику. Он јој је долазио често и врло јој се допао, јер је био весео и одевао се чисто. Капут му је коштао око четрдесет динара, а чизме су му биле „на боре"... Из тих разлога она се заљубила у њега и постала „кредиторка" његова. Он је узимао од ње новац што су јој давали гости на сластишне и пио на рачун њен. Али то је ништа, но он је почео да се „петља" и с другим девојкама...

— Зар то није за мене увреда? Нисам гора од других... Подлац — он се спрда са мном. Прекјуче молим газдарицу, да ме пусти да прошетам; одем к њему, кад код њега седи пијана Дуња. Био је ћефнуо. Велим му: „Ти си подлац! Подлац! Битанга!" Он ме испребија. То још не мари, али ми поцепа одећу!... Шта ћу сад? Како да се јавим газдарици? Све је поцепао: и сукњу, и реклу... двадесет динара је коштала!... и мараму... Боже, шта да радим?! запишта тужним сасушеним гласом.

Ветар је фијукао силније и хладније... Моји зуби опет почеше да цвокоћу. Она се такође била најежила и примакла толико близу, да сам и у мраку видео сјај њених очију...

— Сви сте ви људи битанге. Згњавила бих вас, уништила бих вас... Да неко од вас издише преда мном... у лице би му пљунула, не бих пожалила! Подли створови! Удварају се, мољакају, врте репом као пси, па кад им се преда каква будала: готово! Одмах је баците под ноге... Скотови неваљали...

Псовала је она веома разноврсно, али у њеним речима нисам могао опазити ни јаке мржње ни силне злобе. Уопште, тон речи није одговарао њиховој садржају и глас је био осетно сиромашан нагласцима.

Ипак то је на мене много силније утицало него ли најлепше и најуверљивије песимистичне књиге и разне проповеди што сам читао и слушао много пута, па и дандањи читам и слушам. Знате, то је због тога што је

самртничка агонија јача и природнија од најтачнијих и највештијих описивања смрти.

Ја сам се осећао рђаво више од хладноће него ли од речи своје сусетке по стану. Лагано почех шкргутати зубима, тешко уздисати и јечати.

Готово у истом тренутку осетих две хладне ручице. Једна се дотицала мога врата а друга је лежала на моме лицу. Зазвони немирни, тихи и нежни глас:

— Шта ти је?

Готов бејах да мислим, да ме пита ко други а не Наташа која је пре неколико минута говорила, да су људи подлаци и да им жели пропаст. Она поче брзо:

— Шта ти је? А? Је ли ти хладно? Ти хоћеш да се смрзнеш? Ах, какав си! Седиш и ћутиш . . . као . . . Што ми не кажеш да ти је хладно?!. . . Ах!. . . Лези на земљу . . . опружи се . . . и ја ћу лећи . . . овако! Сад ме загрли рукама . . . јаче . . . Тако. Мора бити да ти је топлије. После ћемо лећима једно другоме . . . Да ако некако проведемо ноћ . . . Да се не пијаниш ти? Да те нису с места отерали? . . . Не мари! . . .

Она ме тешила . . . Храбрила . . .

Нека сам трипут проклет! Колико је било ироније у овоме факту! Замислите! И ја сам тада озбиљно водио бригу о судбини човечанства, сањао о реорганизацији друштвенога поретка, о политичким превратима, читао разне, ђаволски мудре књиге чија је дубина, сигуран сам, била недокучна за саме њихове писце; ја сам у то време спремао из себе „крупну активну друштвену силу“. Мени се чак чинило, да сам у неколико достигао свој задатак; у најмању руку уображавао сам, да имам особита права на опстанак као за живот потребна величина која ће одиграти важну историјску улогу! И баш мене да загрева својим телом жена што с њим тргује; да ме спасава несрећни, забачени, испребијани створ коме нема ни места ни цене у животу и за кога се ја нисам раније сетио да му помажем, а и да сам се сетио, тешко да бих му умео притећи у помоћ чиме.

Ах, готов сам био да мислим, да се све то збивало у сну, у глупом, тешком сну . . .

Авај! нисам могао тако мислити, јер су на мене падале ситне хладне капље кишне, стискала ме својим грудима женска, оживљавала ме својим и ако мало ракијом проникнутим дахом . . . Фијукао је и стењао ветар, роминьала киша, плескали таласи, а ми се прибили једно уз друго, али смо ипак дрхтали од хладноће. Све је то било потпуно реално, али ја чврсто верујем, да нико није видео још тако рђав сан као што је ова стварност.

Наташа је једнако говорила о нечему, говорила је тако умиљато, са таким саучешћем како само жене могу. Под утицајем њених наивних и нежних речи у мени поче да тиња некакав огањ и да се крави моје срце.

Тад из мојих очију потекоше сузе, те опраше моје срце од велике злобе, мржње, пакости, глупости и нечистоте, што се до ове ноћи беше нагомилало у њему . . . Наташа ме тешила:

— Нека, не јекћи, драги! Умири се! Умири се! Бог ће помоћи, па ћеш оздравити, и наћи службу... добро ће бити . . .

И једнако ме љубила . . . љубила ме много, безбројно топло . . . То су били први женски пољупци што ми их је живот примио и они су били најбољи, јер сви други доцнијега доба скупо су ме коштали и баш ми ништа нису давали.

— Нека, доста си плакао! Баш си чудноват! Ако не нађеш место, ја ћу те сутра наместити! . . . као кроза сан слушао сам њен тихи уверљиви шапат.

. . . До зоре смо лежали једно поред другога.

Кад је свануло изашли смо испод чамца и пошли у варош . . . Пријатељски смо се опростили и више се никад нисмо видели. По године сам тражио по страћарама ову милу Наташу с којом сам провео описану ноћ једном с јесени, али узалуд . . .

Ако је умрла — а то би тако за њу било добро! — нек у миру почива! Ако је жива, нек јој је мирна душа!... Нек се не буди душа њена, нек се не сећа свога пада... јер би то било излишно и без сваке користи за живот патнички.

С руског превео

М. П. Цемовић

ТАЈНЕ СВЕТЛОСНОГА ЗРАКА

— ФИЗИЧКА СКИЦА —

Светлост, та небом рођена природна сила која одржава сав органски живот, која игра скоро непојамну улогу у одржању свега живота у природи, у стварачком утицају целе васионе — показује испитивачком духу човечјем још безбројно нових загонетака. А и оно што до сада знамо о њеној природи толико је величанствено, да се морамо дивити онако особитим појавама светлоснога зрака, од којих ћемо неке најзанимљивије овде прегледати.

У ствари и нема ни једне природне силе која би нам онако јасно показивала на хиљаде чуда свога дејства као што то може зрак светлосни. Он чини да видимо предмете око себе, да видимо зелене горе и сиње море; он износи природне појаве у чаробним бојама, те видимо плаво небо и сјајне звезде по њему; он носи наше мисли високо до Утешитеља и чини да видимо своје миле и драге — он нам открива цео свет!

Тако разноврсне услуге, што нам их светли зрак чини, за цело су тако многобројне и тако велике, да им се мисаони човек мора дивити! Желите ли познати начин којим светли зрак све то постиже, желите ли сазнати ту тајну његову — ја ћу вам у овом чланку само показати пут којим треба ићи, да би жеље своје остварили. Учени људи тврде, да у свету има нека фина, врло фина материја, коју називају етер а која је много хиљада пута финија од ваздуха, те је с тога ми не можемо ни опажати

нашим чулима. Ну тај етар испуњује сваки простор, цео свет и целу васиону. Због те финоће продире он кроз сваки предмет па и кроз најчвршћа тела која су скроз шупљикава, ма да ми те шупљике нисмо у стању ни смотрити, јер су и сувише мајушне. Он продире кроз тела од прилике онако као што ветар продире кроз лишће на дрвећу. Дође ли тај етар буди којим узроком у извесно стање треперења — тада га очима опажамо у облику светлоснога зрака, као год што слично томе опажамо ушима треперење ваздуха као звук.

Можете ли схватити ужасну брзину треперења светлосног зрака кад вам кажем да се то кретање преноси у простору по 300 хиљада километара у једној секунди времена? Још мање можемо себи представити ону тајанствену брзину, којом трепере таласи етрови, кад на пр. у појави црвене светлости свака честица етра направи у једној секунди времена по 395 билијона таласа, у плавој светлости тај је број таласа још много већи, а највећи у љубичастој. У самој ствари, наше око види та брза таласања само није у стању да ту разабере покрет, већ то опажа као бојену светлост! Таласи тога покрета нису онако велики и видни као таласи на води, већ су на против врло ситни: $133\,^1/_3$ таласа црвене светлости, поредани у продужењу један до другога чине један цео — милиметар! Таласи код плавих и љубичастих зракова још су ситнији. Узрок разној боји светлости јесте у величини и брзини треперења етрових таласа. У зраку Сунчеве светлости помешани су различити таласи треперења етра а има се начина, да се они одвоје сваки по својој величини и брзини. То је средство у стакленој призми. Кад се светлосни зрак пропусти кроз призму, добија се с друге стране бојена пантљика од низа дугиних боја (т. зв. спектар). У том низу светлосних боја и нианса гледа наше око одсјај знакова стварнога света, природе.

То се односи само на онај део природних појава, за које смо ми у стању дознати чулом вида. Али то чуло није у стању да опази и све друге светлосне зракове већ је својим склопом упућено само на један мали, ограничени део појава, док му је други део тих појава потпуно ускраћен.

Из овога већ се може видети, да постоји и невидљива светлост. Кад се бојена пантљика, добивена стакленом призмом (спектар) изближе испитује, види се да је састављена од низа познатих дугиних боја, које су ограничене с једне стране црвеним, а с друге љубичастим бојеним зрацима. Ну физичари су доказали, да има још по један светлосни део и испод црвених и иза љубичастих зракова спектара. Те светлосне зраке наше око не може више опажати, али се они ипак обелодањују у разноликим физичким и хемиским појавама, а разликују се од видљивих светлосних зракова само тиме што је брзина етрових треперења или сувише незнатна (испод црвене боје) или велика (изнад љубичасте) те не могу никакав утисак учинити на наше око.

Да би пак могли прићи објашњењу некојих по све чудноватих открића, учињених на пољу особите природе светлости, морају се читаоци претходно упознати са једним интересантним елементом, који је назват *селен,* а пронашао га шведски хемичар Берцелијус. То је мрка, лака материја, који се топи при умереној топлоти, а при хлађењу кристалише. Између других особина, селен се одликује и тиме што је још електрични спроводник, то значи, да он чини јак отпор електричној струји, кад се она кроза њ пропушта.

Амерички електричар *Мај* (Мау) пронашао је, да тај отпор бива слабији, кад се селен изложи светлосном зраку, и то у толико више, у колико је јаче осветљење. Отпор пак тај постаје јачи, чим се удеси да струја у мраку утиче на селен. На овој је особини саградио свој фотометар (справу за мерење јачине светлости) *Вернер Сименс* у Берлину. Пошто је око врло неподесно за оцењивање светлосних извора, пронашао је он инструменат, састављен од једне електричне батерије, у чијој је спроводној жици уметнут комадић селена и једна магнетна игла, која својим скретањем показује јачину електричне струје. Према томе, да ли је селен јаче или слабије осветљен, мења се и његова подобност за спровођење електрицитета, па дакле и јачина саме струје а с тим и положај магнетне игле, спомоћу које се одмах може прочитати степен јачине светлости, као год што се степен температуре чита на термометру.

Још интересантнија открића са селеном учинио је амерички проналазач професор *Грахам Бел.* Он је нашао, да је селенова особина променљивости електричне спроводности под утицајем светлости и мрака — сасвим тренутна појава. Тако је Бел дошао на мисао, да оне нагле промене електричне струје при брзој измени светлости и мрака, учини да се могу чути помоћу телефона, па је и успео у томе. Пред комадићем селена, који је био придодат спроводној жици из једне електричне батерије, утврдио је штит који се могао окретати, а чији је обод пробушен. Кад се пусти светлост на пробушени обод штита, па се овај стане окретати, онда је селен био изложен наглој промени светлости и мрака. У тој прилици чуо се јасан тон на телефону, који је био спојен са тим апаратом. Тон је био у толико виши и јачи у колико се штит брже окретао.

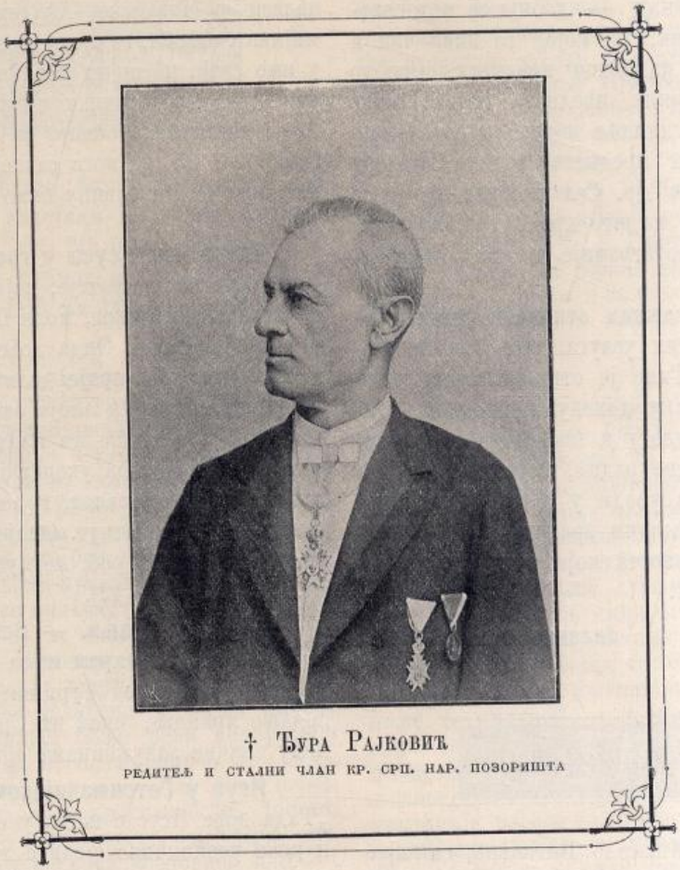
То откриће готово невероватног факта, да се спомоћу светлости могу добити тонови, довело је до још чудноватијих опажања. Прво је на основу тога открића Бел пронашао апарат за говор помоћу светлости — фотофон. И раније се служило светлосним зраком као средством за споразум на даљину у случајевима где није било могуће поставити електрични спроводник. Нарочито су се том светлосном телеграфијом служили Енглези у својим колонијским ратовима, па и сада у бурском рату. У тој се прилици употребљава издубено огледало, спомоћу којег се дуже и краће трајање светлости шаље на даљину, те се тако могу знацима азбуке, састављене од тачака и пауза као што је у Морзеовој телеграфији, саопштавати речи и реченице. Сасвим је то друкче са Беловим апаратом, са којим се успело спровести на даљину изговорене речи, као и са телефоном, а помоћу светлосног зрака. То бива на овај начин: Онај који говори има левак за уста (као и код телефона); доњи отвор тога левка има мало у поље окренуто огледалце од врло фине и танке плочице, које тај отвор и затвора. Кад се светлост са каквог јаког светлосног извора (с велике петролејске лампе и т. д.) пусти кроз сочиво на огледалце па се у уски левак говори, онда огледалце стане треперити и то према звуку изговорених речи, те тако постаје при тим наглим узастопним променама краће и дуже светлуцање, као светлосне варнице. Те варнице скупљају се другим једним сочивом и шаљу у даљину ка другој стацији где падају у издубено огледало, у чијој се средини налази комадић селена, који добивену варницу у телефону, спојеном са електричном струјом претвара у тонове, који понављају речи изговорене у првој стацији, онако исто као што то бива и код

обичног телефона, само с том разликом, што овде није спроводник жица већ сам светлосни зрак.

При овим огледима још је проф. Бел опазио, да поменуту особину нема само селен, већ и готово све друге материје у мањој мери на пр. злато, сребро, гвожђе, цинк, слонова кост, гутаперка, дрво, стакло и т. д. Сва та тела потпомажу да се при наглим изменама светлости и мрака чује извесан тон. Шта више, није више био потребан ни телефон, да би се могли чути изазвани тонови већ се они могу чути и кад се ухо просто наслони на тело на које ударају нагло испрекидани светлосни зраци. А најинтересантније је, да се те особите појаве светлосних зракова збивају и онда кад им се на пут стави непрозрачан раствор стипсе и сумпор-угљеника. Чак и кроз потпуно непрозрачну плочу од гутаперке још пролазе светлосни зраци и изазивају звучне појаве на телима. То бива и кад је даљина од више метара.

Да је утицање светлости ограничено само на појаве које се збивају на површини тела, па би ипак привлачиле нашу пажњу и задовољавале нас; али шта ћете рећи на то, кад вам кажем, да је светлост у стању да продре и кроз унутрашњост за нас непрозрачних тела? Наша преставка те природне силе добија онда једно сасвим ново обележје и доводи нас до још чудноватијих открића! Та је открића учинио пре десетак година прослављени немачки физичар *Херц*, а који је врло рано преминуо. Тај ћенијални научник пуштао је између два цилиндрична издубена огледала, намештена једно према другом, електричне варнице, па је тако потврдио један факат, на који се и иначе помишљало, да *невидљиви електрични зраци* показују у свему исте особине као и обични светлосни зраци на пр. особине одбијања, преламања, савијања и т. д. И они пролазе кроз потпуно непрозначна тела, хартију, дрва, зидове итд. Да би се на пр. показали појави преламања електричних зракова узима се сочиво од тврде смоле, која иначе не пропушта никакав светлосни зрак. Чак се успело показати, да они имају исту брзину простирања као и светлосни зраци. Само је величина њихових етерских таласа у поређењу са величином обичних, светлосних таласа, врло огромна. Док светлосних таласа има на дужини од 1 милиметра на десет хиљада, дотле појединих електрични таласи имају дужину по неколико сантиметара па и по неколико метара!

На основу свих тих појава, данас се сматра као несумњиво да су: светлост, топлота и електрицитет идентичне појаве.

† Ђура Рајковић

РЕДИТЕЉ И СТАЛНИ ЧЛАН КР. СРП. НАР. ПОЗОРИШТА

То се потврђује и различитим другим и врло значајним проналасцима. Тако је пронађена нека сасвим особита светлост која постаје кад пролази електрична струја кроз стаклену цев у којој се налази какав врло јако разређен гас или и сам ваздух. Та је светлост различите боје према природи гаса што се налази у цеви. Тако се на пр. у цеви са разређеним ваздухом јавља врло лепа плава боја, налик на цвет плавог ладолежа. Ако ли је ваздух у таквој цеви још већма и што је могуће више разређен, тако да нема ни један милијонити део обичног притиска, онда се при пропуштању струје види, како се из једне спроводне жице, затопљене у једном крају цеви, пружају неки слабо светли зраци, који изгледају најсјајнији на супротној страни цеви. Под утицајем тих зракова светле дијамант, зелено ураново стакло и т. д. неком особитом светлошћу као да из њих непосредно избија светлост. Таква се светлост у науци назива флуоресцентна светлост.

Успело се, да се зраци, који се у таквој цеви јављају на врховима жице што доводи електричну струју, могу пренети и изван тога разређеног простора. То бива на тај начин, да се на једном месту стаклене цеви, где се зраци најинтензивније јављају, углави мали прозорчић од алуминијумова блеха. Кроз тај блех пролазе зраци зи цеви и простиру се у околину, кроз ваздух, који их постепено слаби а најзад сасвим угаси. Ти зраци у науци називају се катодски зраци.

После овог сазнања, дошло је познато Рентгеново откриће сасвим нових зракова. Он је дакле доказао, да катодски зраци имају чудновату особину, да својим присуством изазивају појаву других зракова, које ми не видимо, а који пак пролазе без препрека јаче или слабије и кроз стаклене зидове и кроз скоро свако непрозрачно тело, а ако у том простирању ти нови зраци наиђу на какво флуоресцентно тело — оно одмах стане светлити. Огледи су показали, да ти нови зраци немају ничега заједничког са светлосним зрацима. Они немају оних најважнијих особина светлосних зракова: преламање, одбијајање, савијање и т. д. У појави тих зракова откривена је канда нека сасвим нова и врло загонетна сила природина!

У новије доба учињено је још једно важно откриће у области светлоснога зрака: проналазак Д-ра Села у Шарлотенбургу, да се *може фотографисати у ирирадним бојама*. Сама пак тежња, да се непосредно фотографише у природним бојама, давнашња је готово исто толико колико и сама фотографија у опште. Па ипак та племена тежња није била много задовољена ни до најновијег доба. Готово су људи већ били дигли руке од ње и остављали

је решењу будућега доба. И као изненада, појави се Др. Сел са готовим делом, да је у ствари могао фотографским путем снимити предмете у њиховим природним бојама. На тај начин фотографисани букет цвећа имао је све природне боје цветова од пламеног црвенила руже до најфинијег зеленила травâ, код којих су чак и у неколико сасушенн врхови на снимку имали тачно онаку исту боју као и у природи. Веома су лепе и слике најшаренијих папагаја, паунова перја, лептирова и т. д. где су и она особита преливања боја тако живо и верно представљена, како то није у стању учинити ни кичица највештијега сликара!

При том фотографисању поступа се овако. Од предмета, који се жели снимити, добију се *по три снимка*, према основним бојама. Код првог се снимка пусте само црвени тонови боја, код другог жути, а код трећег плави. Сад се од та три самостална снимка праве слике на трима необично танким и провидним листићима који се обоје одговарајућим анилинским бојама. Кад се сад та три листића метну један на други тако, да се слике, које су на њима, сасвим тачно поклапају — добија се фотографска слика у природним бојама, на којој се виде чак и сви тонови боја којих има на самом предмету. Све то вреди само за снимање обичних предмета изузев живе створове. Како је за такво снимање потребно доста времена, то се у снимању живих предмета у томе налази на тешкоће. И сам проналазач Др. Сел и други труде се да се појединa снимања сведу на што краће трајање како би се могле добијати бојене фотографије и самих лица непосредно с природе.

Нема сумње, да се тим важним открићем знатно кораknуло ка сазнању практичких услуга, што нам их светлосни зрак може учинити. Тиме је откривена још једна тајна светлоснога зрака, која у домену природном одиграва тако велику и важну улогу и посведневно нас занима чудесима своје тајанствене радње, која се све већма обелодањује. Тиме нас наука уводи у простране радионице природине обасјане светлосним зраком, у чијој природи има још много тајанствености које очекују мисаона човека да их свету обелодани.

Цвети 1902.

Јеленко Михаиловић
професор.

Наше слике

Михаило Витковић. — Михаило Витковић, син православнога пароха јегарског (рођен 14. (25.) августа 1778.), био је чувен адвокат пештански и књижевник српски и мађарски. Умро је у највећем јеку свога рада, љубљен и поштован и од Срба и од Мађара, 28. августа (9. септембра) 1829.

Витковићева је главна заслуга, што је он *први* упознао стран свет са нашим народним песмама, он је *први* њихов преводилац. Од 1821. год. јављају се његови преводи српских народних песама на мађарски, седам година после појаве прве Вукове песмарице. Осим тога он је и иначе радио на познавању и зближавању српскога и мађарског народа, о чему сведоче и његове расправе на мађарском језику о Србима, о њихову имену, вери, историји, песништву.

Српски је много мање писао но мађарски. За живота је издао само једну књигу, „Спомен Милице“, а по листовима растурене песме и прозне саставе — неке је од ових радова наиисао и на мађарском језику — прикупио је већим делом Ђорђе Поповић и издао као 47. свеску Народне Библиотеке Браће Јовановића под натписом „Скупљени списи Михаила Витковића“. У истој је Библиотеци штампан и „Спомен Милице“ (св. 17.) и преведен са мађарскога његов „Песников роман“ (св. 84. и 88.) После смрти Витковићеве штампане су и његове две преведене драме (оригинали су немачки).

1878. год. Мађари су прославили стогодишњицу Витковићева рођења у Јегри и на православни парохијски дом ставили плочу за спомен, да се у тој кући родио мађарски књижевник Михаило Витковић. Годину дана касније издао је Јосиф Сворењи „Дела Михаила Витковића“ у три књиге, са предговором, животописом песниковим и многим белешкама.

Овом приликом биће да се први пут приказује српској публици слика овога заслужног Србина, до које је „Нова Искра“ дошла добротом синовца песникова, г. Гаврила Витковића, професора у пензији. Оригинал се слике налази у Мађарској Академији, и из извештаја Академијина од 1872. год. види се, да ју је Академији поклонио у име своје и својих рођака Никола Витковић, адвокат (а као што један српски писац тврди, на нарочити захтев Академијин). На оквиру је запис: Pinxit Donat 1813. aetatis picti 35, из кога сазнајемо, да је слику израдио Донат, кад је Витковићу било 35 година.

М. Ш.

Полагање Исуса у гроб (сликао Данијеле Креспи). — „Јосиф из Ариматеје, који бјеше ученик Исусов, крадом од страха јеврејског, моли Пилата да узме тијело Исусово, и допусти Пилат. Онда дође и узе тијело Исусово. А дође и Никодим, који прије долази к Исусу ноћу, и донесе помијешане смирне и алоја око сто литара. И узеше тијело Исусово, и обавише га платном с мирисима, као што је обичај у Јевреја да укопавају. А бијаше близу онога мјеста, гдје бјеше разапет, врт и у врту гроб нов, у који нико никад не бјеше метнут. Ондје дакле петка ради јеврејскога, јер бјеше близу гроб, метнуше Исуса“. (Јеванђ. по Јовану, гл. 19, стих 38—42).

Црква у Врањи. — Већ по архитектури види се из ког је доба овај храм и за чијег је господарства подигнут. И ако је под Турцима било јединствених угледа за зидање храмова, ипак их Срби не смедоше дизати ни по чему сличне задужбинама српских царева и краљева.

Исус у Гетсиманијском врту (сликао Х. Хофман). — „Тада дође Исус с њима у село које се зове Гетсиманија, и рече ученицима: сједите ту док ја идем тамо да се помолим Богу. И узевши Петра и оба сина Зеведејева забрину се и поче тужити. Тада рече им Исус: жалосна је душа моја до смрти; почекајте овдје, и стражите са мном. И отишавши мало паде на лице своје молећи се и говорећи: оче мој! ако је могуће да ме мимоиде чаша ова; али опет не како ја хоћу него како ти. — И дошавши к ученицима нађе их гдје спавају, и рече Петру: Зар не могосте један час постражити са мном? Стражите и молите се Богу да не паднете у напаст; јер је дух срчан, али је тијело слабо. — Опет по други пут отиде и помоли се говорећи: оче мој! ако ме не може ова чаша мимоићи да је не пијем, нека буде воља твоја. — И дошавши нађе их опет гдје спавају; јер им бијаху очи отежале. И оставивши их опет оде трећи пут те се помоли говорећи оне исте ријечи“. (Јеванђ. по Матеју, гл. 26, ст. 36—44). —

Србин из Шибеника (сликао Манес). — У прошлом броју донесосмо лик Српчета из Книна што га сачува дивна

кичица великог чешког сликара Манеса, а у овом броју доносимо одличан тип Србина из Шибеника, што га такође Манес забележи у своју сликарску књигу. —

Ћеле-Кула некад и сад. — Када је год. 1878. српска војска у Ниш ушла, на домаку његову стајала је бледа и тужна Ћеле-Кула окићена главама српских устаника, верних другова храброг Синђелића. Из ужасних дупљâ ове црне куле повађене су тада лубање српских бораца и уз велике почасти покопане. — Српска војска подигла је тада (1878. г.) кров више ове тужне куле, да сачува овај спомен српског прегнућа и љубави за слободу. Али пре неколико година посрну овај кров, те српска влада подиже капелу у којој је олтар — Ћеле-Кула, а иконе — мрачне дупље у којима беху дичне главе заточника српске слободе. — Ко не осећа довољно српског народног поноса у себи, ко не зна шта је дужност Србинова, неке оде у ову светињу нашу: из душе ће му потећи најчистија молитва, а очи ће пролити сузе које перу од свега несрпског, те се душа прераћа и жели да србује како су и наши стари србовали.

ХРОНИКА

КЊИЖЕВНОСТ.

Јован Протић: Приповетка како се покојни поп Аврам Несторовић свадио са покојним Нестором Аврамовићем. — Мала Библиотека, св. 20 (број II, год. IV) У Мостару, 1902. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахера и Кисића. Стр. 106 на 16°. Цијена 30 потура (40 пара дин.)

Наши хумористички писци радо завађају људе по својим причама. Изгледа као да су се угледали на Гоголја, који је, као што је познато, завадио двојицу спахија: Ивана Ивановића и Ивана Никифоровића. Само, како у нас нема спахија, наши писци су тражили ма какав „сталеж“ изнад простог сељака, јер сељака нису хтели дирати. (Ја л' не шћеше, ја ли не смедоше). И нашли су да ће им за ту сврху најбоље послужити попови. За што баш попови? Човек никад није поуздано уверен да наши хумористичари имају каквих нарочитих разлога кад се прихватају неког предмета за приповетку. Па ипак, што су за свађање изабрали баш попове може се с приближно тачности погодити. Попови, пре свега, долазе у неку нарочиту врсту: ни народ ни интелигенција. Или, ако се хоће углађено да каже, они су пола народ, пола интелигенција; боље рећи понарођена интелигенција, нешто налик на посољено млеко. Па онда, шалити се на рачун попова то је у неку руку бити веран традицији и писати у духу народне књижевности. Доиста, народне умотворине не штеде попа; многа заједљива реч, многа пакосна причица, многа шаљива пословица или песмица иде на рачун попова. Можда то долази што је поп власт коју народ двоструко плаћа: посредно и непосредно. А човек је склон да виче на власт и да јој се малко подсмехне. После, и попови су криви у многоме тој повици која се на њих диже. Баш одиста ретко се међу собом сасвим пријатељски слажу, па и ако се не свађају увек, а оно се пречају један на другог. Кажу, била су једном само двојица, па је опет онај један рекао кад су га запитали како живи: живео бих много боље, да нема оног угурсуза. Па онда, не поната се сваки поп како доликује посреднику међу Богом и људма. Дешава се да у одежди благосиља људе, како би их после, кад остане у мантији, могао псовати. Или чим изиђе из цркве и остави јеванђеље, а он право у крчму, те се прихваћа за карте. Нека је свако поштовање честитим поповима — они не улазе у шаљиве приче. А Бога ми, ма колико да су наши хумористи склони да штрпкају и грицкају ауторитет власти, не може им се много замерити за попове.

Ето, ту су сви сложни, колико год их има у нас те нешто вреде Ту је пре свега и сам Сремац. И он се чак усудио да завади два попа („Поп Ћира и поп Спира“). Још пре њега Нушић је завадио неког попа са једним управником („Кикандонска посла“), али од њега се то могло и очекивати, јер су његова заједања некад далеко допирала. А још пре Нушића Глишић је завадио попа и учитеља, око неке јеине („Ни око шта“.) Најпосле, мало пре Протића, Домановић је посваћао попа и учитеља, који су још уз то и браћа рођена („Браћа“).

И сад је дошао Г. Протић, да опет завади попа и учитеља, те да се испуни оно што је речно: три пут Бог помаже. Кажу да је Г. Протић и сам поп, али то не смета ништа. Изрека да „врана врани очи не вади“ важи за цело за вране, па можда и за неке људе, али за попове, изгледа, да не може поднети као тачна.

*

Приповетка Г. Протића, по његовом изричном признању, имитација је Гоголјеве приповетке о томе како се свадио Иван Ивановић са Иваном Никифоровићем. Као и већина имитација, приповетка Г. Протићева успева да донекле имитује форму излагања Гоголјева, његове досетке, начин карактерисања личности, чак и имена личности (Аврам Несторовић и Нестор Аврамовић према Гоголјевим именима у „Мртвим душама“ Кифа Мокијевић и Мокије Кифовић). Све то не чини главну вредност Гоголјевих прича, али је интересантно што је оригиналан манир, сасвим различан од онога којим се писало до Гоголја. Кад се то све имитује, и кад та имитација није ни прва ни једина у нас, може се мислити да и тиме већ губи своју важност. Па онда, све те досетке, сав онај специјалан реченични склоп, и она нарочита врста комичног приказивања што дају спољашње обележје Гоголјевим причама, све је то постало у имитацији бледо, развучено, ослабљено, или претеривањем искварено. Опажа се да је писцу стало до што јачег комичног ефекта, и да ради тога јури за досеткама, прави личности на силу смешним, тражи и међу изразима оне којима ће читаоце лакше насмејати. А све је то ипак неслободно, утегнуто у форму Гоголјевског приповедачког тона, све је то несаобразно времену из кога је приповетка, личностима о којима је реч, њиховом друштвеном положају и националној природи. Писац није успео да имитујући Гоголу одстрани од личности и ситуација ону посебну руску духовну атмосферу, да их „посрби“, као што би старији наши књижевници наши. Он им је само променио места, и из руских губернија пренео их у наше крајеве, окруживши их једном групицом чиновника, начињених у духу Гоголјева „Ревизора“.

Него ипак, у самој суштини, Протић и Гоголь немају много заједности. Имитовати се може само облик, али не и сам дух приповетке. Гоголь није завадио своје спахије да направи себи и читаоцима веселу забаву. Гоголјева шала није ни мало слатка; она је опора, те купи уста у место да их развлачи на смех. У основи његових прича има увек нечега тужнога, песимистичнога; оне су у ствари више

„жалосне игре“ (да употребимо израз старе поетике) но комедије. Гоголь употребљава све што живу човеку може пасти на памет, само да одстрани од својих прича тај суморни дах, да их овесели, пронесташи. Тога ради он кадшто претерује у досетки, преувеличава смешне стране својих личности, појачава на силу комичност ситуација. Али све то не може да начини његове приче веселим и ведрим. Што се иде ближе крају све то јаче избија права природа једног незадовољника, све видније постаје његово нерасположење према савремном поретку. У место да буде обична шала, с незнатном тенденцијом, ограниченом на исмевање индивидуалних или типских мана, Гоголъева прича постаје оштар подсмех целокупном друштвеном стању. Најпосле, прича се завршује тужно, да не кажемо очајно, и показује како бесповратно пропада у земљи Чичикова и Љапкина-Тапкина!

Прича Г. Протића нема тога социјалнога значаја. Она се почиње наивном шалом, а свршује се скоро мелодраматично. У њој нема ничега што би учинило да се суза и осмех сусретну. Људи који се у њој помињу не изазивају у читаоца ни мало мржње, нити га нагоне на злурад подсмех. То су општи типови, нацртани с неком неодређеношћу, која не допушта да се сазна ништа од њихова карактера, а једва по нешто од њихове нарави. Г. Протић изјављује да је својој причи дао тенденцију да „карикираним маниром прикаже некадању тако смешну борбу наша два сталежа: свештенства и учитељства“. Ништа од свега тога! Да су ова два парничара поп и учитељ, то се сазнаје само из тврдње пишчеве, а никако из карактерисања самих личности. Нити је повод њиховој свађи био у одношајима међу свештеником и наставником, нити је даљи развој имао везе са тим професијама, нити, најпосле, има нечега особитог што не би могло бити између друга два чиновника. Г. Протић није дао типске представнике та два блиска друштвена реда, нити је као основ приповетки ставио ма какву супротност у њиховим смеровима и акцијама. На против, он је два одлична пријатеља завадио око карата, а оне су, као што је познато, у стању да посвађају људе најразличнијих занимања. Г. Протић, дакле, није успео да да својој причи никакав општи социјални значај, нити да од ње створи оглед за психолошко представљање друштвених радова. Он је дао само једну веселу причу о два смешна човека, који су се завадили и помирили, немајући ни за једно ни за друго никаква јача разлога.

*

Г. Протић пада у погрешку свих наших хумориста и преувеличава страсне стране својих личности. То је у осталом општа породична слабост хумористичара, за коју не важе разлике по времену и по географским границама. То би се, најпосле, могло и опростити. Али он је учинио и једну другу погрешку. Невешт да створи комичну ситуацију, и да природно и доследно изведе радњу својих личности, Г. Протић, као и Сремац, прибегава досеткама, тражи у њима потпору, и ставља у њих највећи део комичног елемента. У Гоголъа је то споредно; у њега су комичне ситуације изведене са необично много тачности и одређености, те би досетке могле са свим отпасти, као што би из Шекспирових драма могли изостати каламбури. Г. Протић, осећајући да нема довољно снаге за комичне ситуације, оперише поглавито са досеткама. Оне су одабраније од Сремчевих, али већина их је неоригинална, удешавана по Гоголъевим приповеткама. Нарочито Г. Протић воли да саставља ствари које немају никакве везе, али така операција ређе испадне срећна. Једно је место ипак врло лепо и опомиње на нека тако исто лепа места у Нушићевим приповеткама:

„Опћини стигао „упит“: налази ли се у њој какав Андрија Суботић, висока раста, кврчаве косе и ровашен по левом уву, на што је опћина снисходљиво изволела дати одговор, да се налази, само се не зове Андрија Суботић, него Игњат Перић, није висок него на против омален, није кврчаве косе, него је ћелав, и нема роваш на уву, него на горњој усни, са тим додатком да је исти Игњат Перић назван Пекмез још пре две године умро.“

Г. Протић није вешт у приређивању комичних ситуација, и сцена при преслушавању парничара испала је слаба и неизразна. Али је Г. Протић показао јак дар за извођење нежнијих, осећајнијих сцена. Мирење завађених показује да Г. Протић уме у неколико потеза извести један дирљив призор. Штета је само што је све то измењено са досеткама, те ефекат слаби. Иначе, не замчим да не би било много читалаца који би пустили сузу у сцени кад поп и учитељ, пошто је званичан обред о слави завршен, стоје један према другоме збуњени и неодлучни, док најпосле не падају један другоме у наручја. Та је ствар у Г. Протићевој причи одлично изведена, али, као што рекосмо, ослабљена шаљивим карактером приповетке.

23. III. 1902. **Јаша М. Продановић**

Успомене о Паганинију.

На последњој италијанској изложби у Турину биле су и реликвије знаменитога виртуоза Николе Паганинија, о којима је његов унук Андреја Паганини саопштио интересне податке у „Illustrazione Italiana“.

„Пре свега — пише он — ваља поменути врло добро погођени портрет Паганинијев, тог високог, сухог и бледог човека, чије очи одблескују генијем. Овај је портрет својом првом појавом привукао силну пажњу посетилачку.“ Радио га је Жорж Патен. Да би се утврдила његова сличност са Паганинијем, није излишно поменути шта пише Хајне у својим „Флорентйским ноћима“ о појави овога виртуоза: „На послетку, појави се на сцени мрачна фигура која као да је изашла из пода. То је био Паганини у својој свечаној одећи: у црном фраку и црном прснику ужасног фасона, који је, рекао би, прописала адска етикета за Прозерпинин двор. Црне панталоне чудно су се набирале око његових сухих ногу. Дуге му руке изгледале су још дуже од оне виолине и гудала које је допирало скоро до самога пода, докле се он клањао публици скоро невероватним покретима. У свима прегибима његових удова била је нека мрачна укруђеност, али у исти мах и нешто несхватљиво живахно, да је мало требало, па да се тим његовим покретима слатко смејемо. Али у лицу Паганинијеву, што је поред осветљене рампе било још више мртвачки бледо, скривало се толико мољења и скромности, да нас је брзо пролазила воља за смех... Да ли је то жив човек осуђен на пропаст, да у арени публику забавља, исто као и осуђени гладијатор, или је то покојник који је из гроба дошао са виолином, да нам као вампир, ако не крв, а оно новце из џепова исисава?“ —

Осим портрета, на изложби је било и других реликвија, као: *Паганинијева биста* коју је радио Санто-Барни, *колекција драгога камења* што их је подобијао од разних владара и других богатих поклоника, *различне медаље, дуваљаре* и др. На изложби само не беху кола којима је Паганини путовао по целој Јевропи, а која су сада у његовој вили у Гајону.

Али су, ипак, најинтересњији његови музички инструменти и рукописи. Своју најмилију виолину „Гварнерију“ оставио је граду Ценови, а пошто није и гудало споменуо, то га је за се задржао његов син Ахил. Осим виолине, на изложби је била и мандолина, на коју је Паганини као шестогодишњи дечак свирао на Ценовљанским позоришним концертима. Тада је такође волео да свира и на гитар који је, исто тако, био на изложби. Али је много више волео виолончело, Аматијев рад, са којег је необично лако измамљивао љубавне дуете или зверовску рику.

Од рукописа ваља нарочито поменути Паганинијеве *опере*, од којих је већина још нештампана; за тим *партитуре* намењене онима који буду у стању да их изведу; за тим *трио* и *квартете* из којих веје композиторова симпатија за милозвучну гитару. Ту су и његове познате виртуозне пијесе: „Барукаба,“ „Концерти,“ „Венецијански карневал,“ „Етиди, посвећени артистима“ које, после њега, свега двојица тројица ли могаху извести. Најзад ту беху

и пијесе написане само за g-жицу. Поред ових рукописа била је и Паганинијева књига за приходе и расходе, из које се види, како је огромне суме давао на добротворне циљеве. У оно доба не беше уметника који би добијао више злата од Паганинија, а који га је, може се рећи, једном руком примао а другом давао. — Његова писма, која такође беху на изложби, јасно говоре о доброти његова срца.

Оригинални Паганинијев таленат био је у почетку свога развијања, по себи се разуме, сумњичен са пуно завидљивих нападаја. Називали су га шарлатаном, јер је, веле, „узимао на се ђаволски облик како би само намамљивао публику". Најзад, после тешких искушења, побрао је у Италији ловорике, а за тим и по целој Јевропи. Али када се 1808. г. поново врати у отаџбину, нађе у Ливорну хладноћу, па чак и подсмехе. „У време једнога концерта — пише он — задера ми јексер пéту, те на сцену изађох храмљући, а публика удари у смех. Тек што почех концерат, а попадаше свеће из светњака; смех се појача. Најзад, при првим пијесиним тактовима, — пуче струна на мојој виолини. Све је ово необично веселило публику, али ја сам свирао, и ако на три струне. Успех је, ипак, био огроман"

И доцније су му чешће пуштале жице, те га окривише као да то нарочито ради.

Брзо се о њему створи и читава легенда: везаше за његово име догађај једног пољског свирача из 1798. год., који је због љубоморе убио своју драгану. Овога свирача беху већ давно заборавили, те причаху да је Паганини због убиства већ био бачен на Ценовљанске галере; али, продавши ђаволу своју душу, ослободио се, и сада приређује своје чудне концерте, на којима сăм ђаво стоји иза њега и вуче му гудало по струнама!

Што се тиче композиција на g-жици, сăм је овако писао: „У Луки сам увек, кад год би долазила владалачка породица на представу, дириговао оперским оркестром. Мене су често позивали у двор; а сваке друге недеље приређивао сам симфоничне концерте. Принцеса Елиза одлазила је увек пре концертног свршетка; јер хармонични звуци мога инструмента потресаху јој нерве. Једна од најдражих дама, коју сам тајно обожавао, од дужег је времена најмарљивије долазила на концерте и, како ми се чинило, показивала ми своје симпатије. Мало по мало, наше су се наклоности све јаче и јаче развијале. Једном јој обећах, да ћу је на првом концерту изненадити својом изјавом у музици, која ће изнети наше пријатељске и срдачне односаје. Двору сам објавио своју нову композицију под натписом „Љубавна сцена". Љубопитство свију посетилаца било је веома напрегнуто; али какво је тек чуђење било, када на мојој виолини угледаше свега *две струне! Прúма* је требала да исказује девојачке осећаје, а *кварта* — глас страснога љубавника. Свирао сам нежан и сентименталан дијалог, у ком после најслађега шапутања долазе бесни изливи најлуђе љубоморе. Сад се са виолине чујаху молебни и тужни акорди, сад опет вапаји гнева и радости, муке и блаженства. А све се то свршавало стишавањем, и оба заљубљена бића, сад заљубљена више него ли пре тога, певаху у нежном дуету, завршујући га раскошним понављањем почетне тéме. Ова је сцена успела. Да и не говорим о очима које владаху мојим мислима! Принцеса Елиза необично ме похваљиваше, и рече веома љупко: „Чуда починисте са својим двема струнама; а зар не би била довољна *и једна* за ваш таленат?"

Обећах да ћу ускоро покушати. Ова се идеја осмехивала мојој уобразиљи, те после неколико недеља већ сам био спремио за g-жицу сонату „Наполеон", коју сам и свирао пред сјајним и многобројним дворским посетиоцима. Успех је надмашио моја очекивања, и моја занесеност за g-жицу почиње од тог доба. Публика никад није била уморна да слуша моја свирања на тој жици, а због тога сам и постигао лакоћу која не би требало да вас чуди". —

Вративши се, после дугих лутања, и опет у земљу „где 'но лимун рађа", живео је или у својој вили у Гајони, или у Ценови, или у Милану. Грлена болест, која му је била дуго досаћивала, привеза га најзад и за самртничку постељу у Ници, где и умре 1840. године.

J.

* Чувени руски књижевник, публициста и зналац руског народа Гљеб Успенски премину 24. марта ове год. у болници за душевно болне. Један од последњих ветерана „Савременика" родио се 1840. г. у Тули. 1876. кренуо је се у Србију, о којој је писао опширно у својим „Писма из Србије". Осим многих чланака у „Савременикъ-у" „Лучъ-у" и др. журналима, поменућемо његов роман „Разоренье", „Изъ деревенскаго дневника", „Черная работа", „Власть земли", „Власть капитала", „Вольные козаки", „Мимоходомъ" и мн. др.

* У мартовској свесци „Журналъ для всѣхъ" изашао је превод г. М. К. приповетке Л. Лазаревића „На бунару" са кратком но тачном биографијом Лазином и оценом његова литерарног талента. Изврсно знање српског језика и српске литературе, као и живо интересовање Г. М. К. српским стварима у опште (као сарадник „СПетерсбургскихъ Вѣдомостей), довољне су препорука овоме заиста лепом преводу. — У истом броју почео је излазити чланак П. Мијукова једног од чланова руске археолошке експедиције у Стару Србију и Маћедонију, о коме ћемо опширније проговорити кад се буде завршио.

* У Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften у Прагу, за год. 1901. оштампан је рад г. Др. Михајила Петровића проф. Вел. Школе, под насловом: Sur une classe d'équations différentielles du premier ordre; а у Bulletin de la Société mathématique de France Nro 1. за 1902. г. штампан је такође његов рад, под насловом: Remarques sur les zéros des séries de Taylor.

* Александар Живановић, свештеник и катихета, оштампао је из Сарајев. богослов. гласника *Источник* своју расправу *Бесмртност и душа*. Књизи је цена 1 круна и 60 потура. —

* Петроградско Словенско Добротворно Друштво решило је да поново крене своја *Извѣстія*. За уредника изабран је одлични српски пријатељ, и сарадник *Нове Искре* г. проф. Василије Николајевић Карабљов. Руска цензура још ни до данас није одобрила излажење овог листа, те се у рускоj штампи већ читају оправдана пребацивања за тако неоправдано одуговлачење *Извѣстія* су ставила у свој програм: научно-популарне чланке из историје, литературе и етнографије Словена; чланке о савременом друштвено-културном и политичком стању Словена; чланке о савременој словенској науци, уметности и литератури; словенску хронику и библиографију. — Познавајући одушевљење и рад проф. Карабљова, с искреном радошћу очекујемо појаву *Извѣстія*, јер смо дубоко уверени да ће Српство стећи у овом листу свог одушевљеног проповедника и искреног пријатеља. —

* Г. Др. Никола Ђорић (Неготин) још прима претплатничке пријаве на прву књигу свог опсежног рада *Косово, епопеја о бoју на Косову*. Књига се већ штампа, а изнеће до 15 табака велике осмине. Претплатничка је цена 3 динара (круне), а књижарска ће се одредити кад књига буде готова. —

* У 4. овогодишњем свёску француског књижевно-уметничког часописа Minerva штампао је г. Шарл Лоазо свој опсежнији чланак *Балканска политика и споразум од 1897. године*. Српској политичкој штампи обраћамо пажњу на овај рад г. Лоазоа. —

* Г. Павле Аршинов, професор, штампао је питалице из природних наука *За што је што у свету?* Књигу је издала књижара В. Валожићи. Цена је 1·20 дин. —

* Изашла је из штампе нова књига *Право мањине*. Написао Др. Ђорђе Јелинек, професор у хајделбершком универзитету. С одобрењем пишчевим превео Ђорђе М. Јосимовић. Књизи је цена 0·50 дин. —

* Лексикографски одсек наше Академије Наука прегледао је и оценио у току прошле године 31 збирку народних речи, од којих је наградио 27 збирака са 24.274 рёчи. До сада овај одсек има сређену реченичку грађу од 756.463 листића.

Косовска епопеја. — У првој свесци *Летописа* Матице Српске од ове године штампао је проф. Тих. Остојић *оцену* мога састава горњег имена. У своме саставу ја сам реферовао и унеколико оценио његов покушај за уређење народне Косовске епопеје; овде, пак, он мени враћа пријатељски зајам. Шило за огњило!

Може то изгледати мало нелагодно, но не находим разлога са којих бих ја могао бити незадовољан таквим поступком, тим пре, што је г. О., радећи на истој ствари, добро у њу посвећен, и, што је његово мишљење о мојој књизи у главноме добро. Имајући на уму циљ мога састава, у коме сам „прибрао *сав традиционални материјал о косовској битци*, где год га има", г. О. вели: „Све то, што би каком новом песнику косовскога еп̏оса добро дошло, а што би он сам морао тражити по многим, и ретким, и старим, и туђим књигама, *све је то г. С. врло марљиво истражио и у својој књизи изложио*"; и даље: да ће моја књига „бити *нов покретач да се реши проблем косовске епопеје*". Својом књигом ја друго нисам ни желео, а г. О. је у том погледу потпуно задовољан.

Но у оцени г. О. има неких места и замерака које су споредњег значаја, но које би ипак ваљало извести на чистину.

Г. Остојићу је јасно да је мени била „очевидно главна ствар" да косовско питање *о постанку* народних косовских песама, о коме су водили спор Павић и Новаковић, расправим „са стране *практичне поетике*", те сам „*о литерарно-историјској* страни само реферовао досадашње резултате". Но ту је г. О. незадовољан што је реферовање „непотпуно", јер нисам споменуо и „последњу реч коју је казао *А. Серензен* у Јагићеву Архиву". Међутим, г. О. не помиње у чему се састоји та реч Серензенова, а то би, мислим, било потребно да би се видело колико је замерка оправдана. За циљ моје књиге сматрам да је потпуно довољно онолико, колико сам изнео о томе питању, наводећи супротна мишљења поменутих књижевника, који су по њима обрадили и своје покушаје за уређење епопеје. Серензен пак, у својој студији „Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung" (књ. XV. стр. 225) стара се да изнесе доказе за потврду Павићеве претпоставке (користећи се при том Богишићевом 1. песмом, Петрановићевом 26. и Вуковим „комадима"), онако као што су опет други књижевници (нпр. Маретић) пристали уз Новаковићево мишљење. Серензен, дакле, не износи никакво ново гледиште, нову претпоставку, већ и после његове студије о томе питању остају само два гледишта — Павићево и Новаковићево, те о „непотпуности" не може бити речи. Рећати мишљења свију оних који пристају уз Павића или уз Новаковића, могао би зар бити посао засебне студије о томе питању, но свакојако сувишан и излишан у саставу, у коме се та страна „само мимогред додирује"; онако исто, као што у програм мога састава не улази ни расправа питања *о облику* народних епских песама у 13. и 14. веку — која се тема опет нарочито допала г. Шурмину.*) —

У колико сам могао разумети, главна се замерка г. О. односи на *критику* у моме саставу. Код трећег и четвртог одељка, у којима су приказани наши и страни књижевнички покушаји, г. О. лепо вели да сам обратио „највише пажње у сваком случају на *распоред градива и епизода*", па ипак додаје да се „у оба одељка осећа *недостатак литерарно-естетичке критике*". Мало пре „непотпуност литерарно-историјске стране", овде „недостатак литерарно-естетичке критике" све крупне замерке које бацају у присенак добре стране моје књиге! И овде бих, као и горе, могао г. Остојића просто упутити на циљ моје књиге, која има „значај упознавања *прегледа*, а не оцене или критике". Али ова замерка има своју интересну страну, те ћу се на њој мало дуже задржати.

У потврду овог недостатка критике г. О. узима за пример моје реферовање о Павићеву нацрту. Нисам се надао да ћу, поред Шурмина, имати о томе разговора још и са Остојићем. Што мој реферат Павићева нацрта боде очи једноме Шурмину, није чудо: Шурмин је Хрват, и, као многа браћа Хрвати, не може ни у овим питањима да се отресе шовинизма и тенденциозности — као што сам то показао у *Н. Искри* (за јануар). Али је чудо кад Србин, при том професор српске литературе, покушава да узме Павића у заштиту; и, да није Новаковићева ауторитета и његове оцене, лепо би он мени већ знао очитати буквицу. Тако г. О. вели: *„Г. С., на пр., замера Павићу што је у свом нацрту довео на Косово Мађаре и Хрвате, што је метнуо ирема Турцима пола милијона српске војске. Добро, то су грешке; па пристанимо и на то, да је Павић то учинио из шовинизма, да умали српску славу. Али изоставимо све то, па још и друго, што г. С. Павићу замера (а он замера већином ствари које се тичу националне стране епопеје), би ли онда био добар нацрт Павићев"*. . .

О, г. Остојићу! Кажите по души, кад сте прочитали Павићев *нацрт за српску народну епопеју*, зар Вас, као Србина, није заболела она крајња безобзирност његова према осећајима народа српског? Ви бисте хтели да занемарите националну страну онде, где се цела суштина једног таквог састава, какав мора бити народни Косовски еп, баш и састоји у националном схватању, у осећајима и изразима самога народа, којима мора бити скроз задахнут. Ви питате за „добре стране" онда, кад треба да жигошете тенденциозност и шовинизам, који се покушавају да протуре и у оваквом послу!

Народна традиција, народно схватање, народни осећаји и изрази — то мора бити главна ствар код *народне* епопеје. О томе не може бити двоумљења ни погодбе. Па шта онда остаје да се цени код Павића, кад је то неверно? Зар треба питати за добре стране његова нацрта онда, кад њега, који хоће да саставља *српску народну* епопеју, спопада зла воља код речи „Србин" и „српски" у Лазаровој клетви, находећи у њима „досадну српску ексклузивност" и „пагубан сепаратизам племенски"; кад без зазора тврди да је косовска катастрофа „једнако бољела Хрвата као и Србина"; кад неверно и историји и народној традицији доводи на Косово Мађаре и Хрвате као Лазарове „савезнике"*); кад кнеза Лазара представља „као угарског вазала или и као угарског војсковођу" — што је и Серензен приметио; кад прича како су се браћа Југовићи заверили „св'јетлу краљу угарскоме", и кад тврди да ће се срце царице Милице „распукнут" од жалости за „угарском господом"; кад доводи на Косово пола милиона српске војске; кад истиче хрватског бана Ивана не само како „врло живо" препоручује Лазару бој с Муратом, него и како он „прву навалу" турску „јуначки сузбија", те би тиме „Лазар и надвладао Турке" да не беше Вукове издаје!... Па зар Вам је све то мало, г. Остојићу? Зар су то просте „грешке" које хоћете да занемарите?! Не, г. Остојићу, све су то за *српску* народну епопеју врло крупне ствари. По њима би Павићев нацрт пре доликовао за какву хрватску или угарску погибију — за све друго пре него за српску Косовску епопеју.

У реферовању Павићева нацрта ја сам доиста нарочиту пажњу обратио на ту страну његову, као на главну страну у епопеји. Доследан ономе што је чињено и у реферовању осталих покушаја, нисам се упуштао у оцењивање самих композиција Павићевих песама. Али сам изнео мишљење г. Новаковића о Павићевој главној идеји и њеној обради, и поређао закључке његових доказа: да је „Павићева основна идеја погрешна"; да он „није ни сам с њоме на чисто", јер је „није нигде извео до потпуности, нити ју је ослободио свију контроверса"; да је био „лоше среће

*) Види мој одговор Шурмину у *Новој Искри* за јан. ове год.

*) О томе *Dr. A. Soerensen* вели (Јаг. Архив, XV, 226; »Dass in der Kosovoschlacht nur die verbündeten *Serben* u *Bosnier* den Türken gegenüberstanden, von einer weiteren *Coalition* dagegen *nicht die Rede sein*, ist eine ausgemachte Thatsache. *Damit können gewisse Combinationen von Pavić ohne weitere Widerlegung unberücksichtigt gelassen werden*".

и у изради њеној", јер му је критика текста народних песама врло слаба, пошто је „на више места криво разумео дух народног песништва"; и да, према томе, његов нацрт „у смислу васпостављања првашње народне песме о бој на Косову не може имати вредности"... Па ни све то још није довољно г. Остојићу! Не показујући сам ниједне „добре стране" Павићева нацрта, он вели да је у мојој књизи *„одбацивање Павићева нацрта слабо мотивовано са литерарне и естетичне стране"*, и ако одмах за тим сам казује циљ мога састава!

Право да кажем, ја не разумем г. Остојића. Он не пориче лоше стране Павићева нацрта које сам изнео сам, пак, „неће да каже" да би без њих он ипак „био добар". Па опет доводи у сумњу коректност мојег казивања о нацрту, правдајући то недовољношћу критике и слабим мотивовањем „са литерарне и естетичне стране", и ако врло добро зна да се у нарочито оцењивање тих страна нисам упуштао ни код једног покушаја, па ни код Павићева, нити пак код његова — Остојићева. Но ова неоправданост и неследственост код г. Остојића као да није без узрока. Изгледа ми као да је њоме хтео за себе да извуче што више користи — но о томе ћемо мало доцније, а овде да завршимо с Павићевим нацртом.

Према казивању г. Остојића, могло би се мислити да Павићев нацрт, и поред погрешне основне идеје и њене лоше обраде, и поред грубих и тенденциозних погрешака националних и историских, може ипак имати такве добре стране своје, које све те погрешке бацају у присенак, а које ја намерно прећуткујем. Г. О. је на њих и прстом указао: треба их тражити у *литерарној* и *естетичној* страни нацрта. Не мислим се овде упуштати у нарочиту критику тих страна, јер јој овде не би било места. Али, да се Павићев нацрт ни у том погледу нема чиме похвалити, биће ми довољне само две-три напомене

О естетичној страни Павићева нацрта немам потребе да говорим; довољно је само да читаоце, који га нису читали, подсетим на његов извод у мојој књизи и на обраду његову у Мартића, извршену под Павићевом редакцијом, где су могли наћи повише места која дају лошу сведоџбу о Павићевој естетици. Ни с литерарном страном не стоји много боље. Истина, г. Новаковић је рекао да се о њему „као о новом књижевно-уметничком покушају склапања косовских песама у целину" може говорити, и, да поређење с осталим покушајима „не испада на штету г. Павића". Можда је овај израз заварао г. Остојића да мисли, да о литерарној вредности Павићева нацрта може још бити речи. За тај израз г. Новаковића рекао сам (у својој књизи, стр. 62) да га сматрам као „каваљерство према побеђеном непријатељу". И одиста, друкчије се и не може сматрати кад се узму на ум Новаковићеви докази: да је Павићева основна идеја погрешна, да је нигде није извео до потпуности нити ослободио контроверза, да је био лоше среће у изради њеној, да је на више места криво разумео дух народног песништва, и т. д. У томе је већ довољно исказана и литерарна вредност Павићева нацрта, а да и не помињем погрешку, што је бугарштица (Микл. 6.) узета за основу нацрта, кад све њене делове имамо много лепше опеване у песмама и комадима Вукове и Петрановићеве збирке; да и не помињем рђав избор песме „Смрт мајке Југовића" из Јукић-Мартићеве збирке, у место много лепше Вукове; да и не улазим у ређање многих појединости које дају доказа о лошој литерарној страни његовој. Кад би се Павићев нацрт, само у погледу на распоред и склоп употребљеног градива, поредио с осталим ранијим покушајима те врсте, можда би се нашло да то поређење „не испада на штету" Павићеву. Но то би била природна последица образованости и учености данашњег академика и универзитетског професора Литературе над једним Гаврилом Ковачевићем (1805.), Јоксимом Новићем (1847.) и другима те врсте. Али, да се од Павића бар у том погледу могло више очекивати, јасно се види из његова нацрта. —

Друго главно место у оцени г. Остојића односи се на његов властити покушај. Поменух већ како ми се чини, да је он са својим неоправданим захтевом код Павићева нацрта хтео, можда, да извуче веће користи за себе. Указујући на „недостатак литерарно-естетичне критике", требало му је зар подесна приступа, да би могао слободније рећи како ни у оцени његова састава нисам имао право. С тога, ваљда, о критици у мојој књизи и говори тоном циничким; ње и има и нема, а „без ње се овде не може". Кад се ја у реферовању о појединим покушајима одричем критике, откуд ње код Павићева нацрта, ма се тицало само националне стране његове? Откуд критике још у већој мери код његова — Остојићева покушаја? Такву недоследност моју пропраћа овим речима: *„Он неке нацрте куди, неке одобрава, па на крају, у петом одељку књиге, износи и свој нацрт"*. У место моје недоследности, уверили смо се код Павићева нацрта о недоследности и неоправданости захтева г. Остојића. Надам се, да ћемо то исто наћи и овде — код Остојићева покушаја.

Пошто је г. О. утврдио како оцењивање „свугде бива по неким принципима, погледима, разлозима" и како њих у мојој књизи не налази *„јасно* истакнуте, али их опет има", прелази на оно што је за њ најинтересније — на моју оцену његова састава. Незадовољан је с том оценом, јер вели: *„Ја, од своје стране, одричем се ове славе, коју ми даје г. С., као што држим, да нису тачне ни све замерке на стр. 114"*.... Кад се ова реченица, у којој је много срачуњеног ефекта, потанко анализује и представи у правој боји, излази јасно на видик Остојићева — *нескромност* и *некоректност*. Опростите г. Остојићу, али тако је. Да то није само просто и неосновано тврђење, ево ћу, ради читалаца, то и доказати.

У својој књизи ја сам најпре обележио своје мишљење и правац, којега се треба држати у саставу Косовске епопеје, а за тим сам рекао: „С тога гледишта находим да је *Новаковић* (односно д'Аврил) *нашао најбољи пут* којим треба ићи у склапању народне Косовске епопеје, и, да је *Остојић на томе путу* учинио *један корак ближе к потпуности њеној*".... У тим речима нашао је г. О. за себе велику *„славу"* које се, као скроман човек, одриче. Ту се г. О. љуто иштетио. О избору пута и начина не може ни у колико бити заслуге г. Остојића; ако о њој у опште треба да буде говора, она може припасти само д'Аврилу и Новаковићу, а никако г. Остојићу, који је пошао већ пронађеном стазом, утврденом још од пре тријестак година. Но ни изразом „један корак ближе к потпуности" не може се г. О. много похвалити, јер сам у својој књизи (стр. 114.) показао у чему се састоји тај корак, што га је г. О. учинио; показао сам: да је он у попуњавању Новаковићева састава „остао на половини пута"; да у томе пак није био срећна избора, јер је делове бугарштице употребио онде, где се могао користити бољим описима у десетерачким стиховима из познатих народних песама; замерио сам му што је опис боја кратак, те га није попунио стиховима из Петрановићевих песама; замерио сам му и то, што је изоставио две лепе народне песме, „Зидање Раванице" и „Обретеније главе кнеза Лазара", као и што је без потребе изостављао и скраћивао поједина места у употребљеним песмама... Све то доказује да ни у потпуности састава нема г. О. повода да се хвалише славом, коју му ја нисам приписао, а које се он ипак врло ефектно одриче. Тај сам испад г. Остојића већ назвао нескромношћу, која се потврђује и овом његовом реченицом: *„Ја* и г. Новаковић *смо* прости уређивачи, који *смо* сасвим трезвено и у скроз прозајичном расположењу *тражили*, како би се народне песма... груписале, да колико толико потпуно и по реду прикажу косовски бој".

Тако стоји са славом г. Остојића. Што се пак тиче мојих *замерака* на његов састав, за које вели да „нису тачне", и ту г. О. није на правом путу, и ту је он некоректан. Упоређујући његов састав с Новаковићевим, ја сам посве јасно истакао места, на која му је требало замерити, а то су она иста која смо горе већ поменули. Моје се замерке, дакле, тичу само измена и допуна, учињених према саставу г. Новаковића. Одбијајући моје замерке као нетачне, он ниједном речи не доказује нетачност њихову. Докле г. О. то не учини, ја ћу остати при своме мишљењу, тим пре, што оцењивач и мојег и Остојићева састава у „Колу" (у децембарској свесци прошле године.) тврди: да је мој суд о Остојићеву саставу „основан", да „у Остојићеву раду има доста студије, али је у свему, збиља, остао на поло-

вини пута, те би му најбоље доликовао натпис да је та књижица *Косово* Ст. Новаковића с *изменама и допунама* Т. Остојића".

Из казаног јасно се види у чему се састојала моја оцена или „критика" Остојићева састава. Говорити о правцу или путу у саставу и о потпуности његовој, на то сам, и поред обележеног циља своје књиге, имао права тим пре, што сам и сâм, за свој нацрт, узео исту основу коју и г. О., а која није ни моја ни његова, него Ст. Новаковића. Била је природна потреба показати одступање мога нацрта од Новаковићева па и од Остојићева састава. Даље од тога нисам ишао; нисам се упуштао у литерарно-естетичну критику склопа и распореда компонованих песама Остојићевих, нити његових измена у употребљеним песмама народним, нити оригиналних уметнутих стихова његових, и т. д. И ту сам, као и код осталих покушаја о којима сам реферовао, остао доследан постављеном задатку моје књиге. Ко се буде латио посла критике свију тих покушаја, имаће још много што-шта да каже и о саставу г. Остојића. У том смислу учињена замерка Остојићева, о „недостатку критике" код Павићева нацрта, могла је имати места и у овом случају — код Остојићева покушаја. —

Пређи ћу у брзо још две-три напомене г. Остојића.

У другом одељку своје књиге реферовао сам о оним српским писцима, који су побележили народне приче и предања о бoју на Косову — о Михаилу из Островице, о Црнјевићу, о Орбинију, о Троношцу и о предањима из 18. века. Ту г. О. мисли да је требало изнети и Константина Философа, и похвална слова кнезу Лазару, и талијанског преводиоца историје Јована Дуке, правдајући тај захтев тиме, што је „вредно да се виде фразе и стилизација *самога извора*". Није ми била намера да рећам све *историске* изворе наше и стране, јер, почевши од писма флорентиске општине, имало би у том случају да се изнесе много више извора и писаца него што то г. О. тражи а који су за *народну епопеју* без интереса. Находим да је овај захтев Остојићев неоправдан.

Г. О. назива моју књигу најпре *прегледом* и *приказом* традиционог градива и композиција, што она и јесте у ствари. Али доцније, после говора о мојим замеркама, назива је и *расправом*, и ако она то није. Но тај му је назив можда био подеснији да би могао рећи: „С тога је у овакој *расправи* као што је г. Стојковића требало ући критички у питања: шта је идеја косовске појезије, где је тачка са које би се могло обухватити градиво, ко треба да је главан јунак, како треба да се према томе изведе композиција"? Г. О. се и овде оглушује о циљ мога састава, по коме сам сва та питања оставио истраживању и слободном кретању уређивача Косовске епопеје, као што мислим да и треба тако да буде. А ако г. О. находи да би се уређивачу могло и у томе помоћи, нек изволи изнети своју студију о томе, јер та питања нису ни у његову саставу обрађена, нити се из састава могу назрети.

Док је г. О. радио на свом покушају за састав народне Косовске епопеје, био је за цело мишљења да за њу има довољно народног градива, и да је потребно само бити добар *уређивач*. Сада пак, кад се показало да ни његов покушај није одговорио циљу, он се окреће на другу страну, прибегава идеји о *песнику*, па вели: „Њу (Косов. епопеју) може створити *само прави песник*", који „мора познавати добро све традиционално градиво и све песме народне", но који „мора имати *потпуну слободу*, као што ју је имао зацело и Омир и песник „Нибелунгенлида" ... У том се погледу ја и г. О. разилазимо. Ја остајем при гледишту о *добром уређивачу* — велим „добром", т. ј. таквом који ће имати све особине за то потребне, и који ће се хтети том послу посветити свом озбиљношћу какву он и заслужује, после довољног упознања и студије целокупног градива — народних песама и предања. Прави *песник* пуштао би, већим делом, на вољу *својој машти* — а за што би био прави песник? Но у том случају имали бисмо не *народну*, већ *уметничку* епопеју, онакву каква је нпр. Каперова, или она коју нам спрема Н. Ђорић. Питање о Омиру пак, да ли је он био прави *песник* Илијаде, или само добар скупљач и *уређивач* оних народних песама грчких које су рапсоди проносили по земљама грчким, или је његово име у опште фиктивно, — то питање још није толико пречишћено, да би се г. О. могао на њ позивати.

Са свог најновијег (а не ранијег) гледишта г. О. се једном једином реченицом упушта и у оцену мога нацрта: *„Онаким рецептом, каки је израђен на крају ове књиге, тешко да ће се користити песник (уређивач може бити)"*. За свој нацрт ја сам претпоставио *уређивача*, а не *песника*, а то сам у саставу и изреком казао. Па не само за мој нацрт, него и за сваки други, коме буде циљ: уређење народних песама косовских у једну хармониску целину, неће бити ни у колико потребан прави песник из разлога, које сам и горе поменуо. А ова реч г. О. само је: *„Жив ми Тодор да се чини говор"*.

Завршићу с напоменом, да сам се од г. Остојића надао друкчијим примедбама на мој састав, којима бих се у самој ствари, на којој смо обојица радили, могао више користити.

Ср. Ј. Стојковић

Статистика наставе у Краљевини Србији за 1895.—96., 1896.—97. и 1897.—98. школску годину. С три картограма и шест диаграма. По службеним изворима израдио *Зар. Р. Поповић*. — **Statistique de l'instruction publique dans le Royaume de Serbie pour l'année scolaire 1895.—96., 1896.—97. et 1897.—98.** Avec trois cartogrammes et six diagrammes. — Београд, 1901. — 4°, стр. 256. Цена?

Руско-турски рат 1877.—78. године на Балканском Полуострву. Са 18 карата и скица. По руским изворима саставио ђенералштабни мајор *Драгутин Милутиновић*, хонорарни професор Историје ратне вештине на Војној Академији. — У Београду, штампарија Андре Јовановића, 1902. — В. 8°, стр. 88. Цена 2 динара.

Бранко Малак: **Прва љубав.** Песме. (Чист приход намењен прав. дев. васпиталишту „Краљица Јелисавета"). Својина писчева. — У Новом Саду, штампарија Ђорђа Ивковића, 1902. 16°, стр. 52. Цена 70 п.

Хришћанска књижица: **Добро и поштено име.** (Боље добар глас, него златан пас). Бр. 9. Загреб, Српска Штампарија, 1902. — 16°, стр. 16. Цена 4 потуре.

Претплатницима Нове Искре

Овим бројем ступа *Нова Искра* у другу четврт своје четврте године. Како је претплатнички одзив још вазда слаб, то најозбиљније опомињемо своје дужнике да нам претплату одмах шаљу, јер се *Нова Искра* одржава *једино претплатом*.

Уз овај број разашиљемо старим дужницима и нарочите опомене, као последњи покушај да се на леп начин плати дуговање. Ко се оглуши, нека нам не пребацује за оне мере које ће убрзо доћи.

Власништво **Нове Искре.**

„НОВА ИСКРА" излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику „Н. Искре", Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 5. Београд, маја 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Писма са села

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ.

VIII

Свих дана обих ноге тумарајући по пољима и потесима. Некако ме све нешто гуши у соби да једва и оно мало сна одспавам. А лепо је у пољу. Управо још није, али почиње да буде лепо. Чини ми се да гледам како се лагано диже трепавица да покаже лепо око сном окрепљено. Травка ниче, листак се развија, цветају бресквe, кајсије, јабуке — све се напрегло да избије на бео дан пуно свежине и лепоте, пуно снаге и живота; ветар разноси мирис расцветана јоргована и ђурђевка; шева се распевала па раздрагана узлеће и лепрша се као да се купа у чистом ваздуху. Напрегла ми се прса, да ми је да све то једним дахом уданем!

Смета доста и ова хладноћа, али ми је, ваљда зато, опет све лепше кад сунце сине. Шетам по пољу које је оживело. Ратар разорава оштрим раоником утробу земљину. Лака, прашна маглица диже се за раоником који одваљује читаве пласе тврде земље и полаже их полошке на једну страну.

— Помаже Бог! — поздравим ратара.

— Бог ти помогао.

— Срећан рад!

— Ти жив и здрав!

— Како се оре?

— Тврдо. Тешко ће се подрљати: гледај каква је пласа!

— Не би било згорег мало кишице?

— Требало би је доста. Видиш како је сува земља.

Ја се поздравим и идем даље. Пријем другом, трећем. Разговарам са сваким о орби и нади. И не знаш ти, како је питом наш ратар кад с њим о томе говориш. Па да видиш и да га чујеш како стоку мази! Па да му видиш оно паметно око како зналачки запази сваку ситницу!... Други је то човек сасвим, никако није онај кога ми виђамо по механама и на зборовима.

Ево ти и доказа за то!

Наиђем на Мирка Бошњака. То је један сиромашак коме је Бог дао мало имања и много, много деце. Има их ваљда неких десеторо, које мушких које женских, све једно другом до увета,

Прешао је 1876. године, као дечко, с породицом преко Дрине и настанио се код једног сељака. Те зиме удари нека болештина у народ: назеб и срдобоља покоси многе па између осталих и он све своје посарањива и оста сам као прут. Он се даде у најам, служио је то код овог то код оног. Кад рат прође, ко би жив он се и врати. Мирко се не хте враћати, него само пређе, распрода оне злехуде имаовине, нађе неку своју другарицу из детињства и венча се с њом, па се врати натраг. За оно мало пара купи нешто земље и подиже један колебарак, те се ту настани са својом Стојом.

Обоје падоше на посао, он да ради а она да рађа децу. И заиста надметањем далеко дотераше: он од колебарка направи кућерак и две-три зградице, купи једно кљусе и таљижице, кравицу и неколико оваца, а она народи једно тесте деце, здраве, оштрих зубића и курјачког стомака. Сељаци као сељаци. Они то узеше и у подспрд.

— Шта је то, Мирко; зар опет?

— Ја.

— Па шта ради та твоја Стоја?

— Е, дѣ!

— Па што јој не говориш?

— Не да се та усаветовати!

— Да ти је Бог д'о крава!

— Паре да зарадим! Шта бих до сад само за теоце узео! — вели Мирко.

Шала мало „дебела", али није пакосна. Мирко се вазда шалио.

Питам га ја једаннут:

— Како излазиш на крај?

— Па на крају сам једнако!

— Како се израниш?

— Па... колико је Бог дао! Знаш како веле: није колико зја, него колико се да! Умеси Стоја пројицу, доста нам; умеси проју онако осредњу — доста; умеси велику као точак — опет доста! У мојој кући нема бајата хлеба, али, Богу хвала, нема ни глади! —

Наиђем дакле на Мирка. Запрегао две кравице и двоје јунади; један му синчић води јунад за порожје, а други узео хајкачу па иде некако достојанствено поред стоке. Он докопао руцеље па певуши гледајући и смешкајући се на своје мале ратаре:

На крај, мобо, на крају је торба,
И у торби паучљива проја.
Навалите, мобо моја, под вече,
Биће вама шугав јарац довече.

Па прекиде песму и викну:

— Шиљо, пази! Како то водиш волове! Сад ћу дати порожје Буљи!

Онај што је водио волове пође браздом и плуг поче опет правилно рити. Он стаде тепати јунцима:

Хајд', воло, хајд' брате!
Крава ти водила,
Сина ти родила!...

Ја застао па га гледам. То је омален човечуљак, сићан али жилав и јак: чврсто стоји руцељ у његовим рукама, а сигуран поглед занатлијски погледа час запрегу час рад. Рекао сам да се вазда шалио, а додајем да је вазда био расположен за шалу. Шалио се и са женом и с децом и комшијама и сваким живим.

— Срећан рад, Мирко!

— Хвала, господине.

— Мучиш се?

— Боже сачувај! Мука је туђину радити, а себи никад. —

— Велим, земља није орна, тврда је.

— Море, добро је. Кажу људи да има па сам камен. —

— Има.

— Их, по Богу брате, како живе!?

— Живе. Нанесу земље на камен па засеју.

— И изране се?

— Изране.

— Их! — рече он и притиште руцеље вичући: Хајде, воло, хајд', брате!

Ја сам стајао док он оштера бразду. Кад би опет спрам мене упита ме:

— А ко теби каже да има таке земље?

— Ја сам видео.

— Видео?

— Јест.

— И само камен?

— Камен.

Како је био на увратинама, диже плуг, искрену га поребарке, дритком очисти раоник од земље па опет пусти бразду и оде ништа не говорећи. Ја направих и запалих цигарету, а он ћутећи обиђе неколико пута с плугом; само што кад и кад рекне коју милосну запрези или коју оштрију деци.

Сунце је било високо и грејало је: неки млак ветрић пиркаше разносећи по пољу мирис разоране земље; чула се само лака шкрипа колечки и како тврда земља пуцкара и пршти под оштрим гвожђем као једра лубеница под оштрим ножем.

Путем што вођаше кроз потес појави се његова жена носећи у повразу лонац и торбу на леђима. Он је смотри враћајући се с оних других увратина.

— Боље пази, Шиљо! Ето нáне носи хране, роде мој!

Стоја назва Бога, спусти лонац на земљу и приђе те се поздрави са мном. Мирко устави запрегу, приђе, трже палице и попушта их из јармова, а он с децом приђе овамо где Стоја већ беше извадила печену проју, заструг са сољу и нешто лука, па простреш торбу по земљи, стави то с три дрвене кашике на њу и оде у један зелен топрак сипати пасуљ који је у лонцу донела.

— Дај-де, Шиљо, ону тикву с водом — рече Мирко свом старијем дечку.

Дете донесе те му поли и он опра руке.

— Ходи, господине, да ручамо.

Рафаело Санцио — Преображенье

— Хвала, Мирко, ручајте ви! Пријатно вам било!

— Збиља, ходи!

— Хвала, хвала.

Он заседе са своја два синчића. Стоја је стајала више њих и дворила.

То је требало да видиш, то треба да виде они што „нису при апетиту“ па да знају шта значи јести. Незапржен пасуљ, оредак да мораш витлати зрна по чинији.... Ја огладнех на једанпут!

А Мирко се шалио са Стојом. Распитује шта му деца раде, али је свако дете прекрстио и сваком сâм име надео. Стоју зове снашом, а она се смеје и њега зове ђувегијом.

Па као забринула се што је тако неорно, а он је теши:

— Не брини! Не мешај се ти у Божја Посла! Има људи који на камен нанесу здравицу па засеју и опет једу хлеба! Ето, питај господина! А ја, ето тврдо, а тек Бог да кишице а ја засејем па дрљача раздроби ове плассе. Кад после неколико дана погледам а оно вире зелена пера из земље па се смеше на ме, а ја им велим: растите, зелена пера, Мирко ће вас лепо опрашити и уклонити сваку травку која би вас јападила! Не брини ти, Стојо, младунице моја! Гледај Ћелу и чувај лонце од њега, од кад је пропузио ништа мирно од њега не остаје! Мораће бити женкарош — на оца је!

— О муко једна! — рече Стоја.

— Шта је море! Бар ти знаш! — Јесте ручали соколови? — упита децу.

— Јесмо.

Он се прекрсти.

— Хвала ти, Боже! Нека је на здравље!

Па се окрете мени.

— Е сад, господине, ако хоћеш да пушим, дај ми једну лулу дувана.

Ја му радо пружих дуванjару. Он најпре помириса дуван па онда напуни лулу, укреса ватру у труд и метну на дуван, па поче пуштати димове исто онако слатко као што је мало час јео.

Срамота је признати, ал ја сам му позавидео!

Он се шалио са женом и децом. Жена, и ако је навикла на шалу његову, опет се снебиваше преда мном.

— Таки је свакад! Не знам шта му је те лудује! Тако и код куће с децом.

Ја сам осећао глад. Узбунили су ме. Чинило ми се да се нећу моћи најести, и зато се поздравим и пожурим кући.

Али сам се преварио.

— Да ми је да једем као Мирко Бошњак! — рекох оцу.

— Запни снагом иза ране зоре као Мирко па ћеш јести! — рече ми отац.

Мислим да је то била паметна реч.

Него, за сад: *basta!*

Буди весео и расположен

СВОМЕ

Јанку.

На гробљу

Тишина је, пусто... Гробне плоче леже.
И гаврани црни са крстача гледе
Венце свела цвећа, траке тужно бледе
И облаке кишне где нечујно беже,

А с листа на листак клизе капље свеже.
Натуштено небо; ветар јеца, плаче:
Хладна киша сипи све јаче и јаче
И каменорезац нову плочу реже.

Уз чекића лупу и шкрипу камена
Тихо пева вес'о, ни бриге га није
Што слушају мртви, што га ветар бије.

А на другом гробу, млада јеца жена,
Тужнија но гробље, блеђа од мермера;
Око пуна суза, а срце чемера.

Париз 26. марта 1902. **Ст. К. Павловић**

ПОВРАТНИ ТАЛАС

— Болеслав Прус (Ал. Гловацки) —

(свршетак)

VII

Од неколико дана стизаху фабрици велики товари памука. Адлер је, предвиђајући повишење цене, целу своју готовину уложио у куповину памука. У фабрику је стизао тек мали део куповине, а огромна је количина лежала по енглеским и немачким стоваришитима.

Рачун га није преварио. Већ после неколико недеља цена памуку скочи, и непрестано је скакала. Тражили су му већ да им га уступи по 2% скупље; али Адлер нехте ни да чује. Трљао је руке од радости. Давно већ

није запамтио овако корисна посла, јер је видео да ће му се имање, пре но што преради сировину, повећати најмање за трећину.

— Брзо ћу свршити с фабриком! — мислио је.

Чудна ствар. Од како је сагледао блиски циљ свога дугогодишњега рада, осетио је неку незнану слабост. Фабрика му постајаше одвратна. Хтео би некуда ићи; тужио је. Често је молио сина да не проводи тако дуго ван куће, но да седи и да му прича о своме путовању. Све чешће је одлазио пастору Беме-у и тамо по читаве сате претресао о будућем одмору.

— Уморан сам! — говораше. Смрт Гославскога и нереди у фабрици попели су ми се на врх главе.

Замисли се и на један мах додаде:

— Да ли ћеш веровати, Мартине, да по некад, особито изјутра кад се рад и постеља препиру о човека, позавидим ти на твоме животу. И често мислим: зар није боље бити пастором кога свет не проклиње, син му не расипа новац, а новине не грде?... Али то је глупост! Види се да сам остарио. —

И као што је недавно Гославски, на чијем се гробу још ни земља није слегла, бројио дане боравка у фабрици, тако је и стари ткач рачунао месеце.

— До јула идуће године прерадићу сав памук. Јуна треба огласити продају фабрике. Најдаље у августу исплатиће ми се, јер не мислим давати на кредит, а у септембру...

— Али ништа нећу казати Фердинанду до последњег тренутка. Ала ће се дете обрадовати!... Новац ћу опет дати у банке, а живећу само од интереса, јер би иначе онај лумпов за две три године утуцао све, те бих још морао бити где обермајстором... ха! ха!

По некад би сањао велико брдо, високо до неба из кога куља ватра, а он се пење на њ обичном упорношћу. Некад би опет уснио да се пење балоном све више и више, чак тамо од куда звезде изгледају веће. Опет би по некад виђао гомиле стаситих и дивних играча, како преигравају богате салоне који се отегли у бескрајност. Али је свуда био сам, Фердинанда не виђаше крај себе.

Тада је мислио:

— Она ме пијаница толико одвикла од свога друштва, да га чак ни у сну не виђам. Кад бисмо још коју годину проживели овде, заборавио бих и како изгледа.

Мимо то сина је волео све јаче, и једино му је допуштао да проводи ван куће, нити га је задржавао крај себе с тога што га је — безгранично волео.

В. Стевановић Фотостудија

— Што бих задржавао дете у фабрици која је и мени огадила? Шта се њега тиче што ја за њим чезнем? Та он је младић, а ја — старкеља! Он се мора забављати с младићима, а и ја имам забаве — рад.

Сутра дан по вашару стари ткач обилажаше, као обично, све радионице и канцеларије. Двaестак радника било на црквеној слави, те се у фабрици причало о несташлуцима господина Фердинанда, разуме се претерујући. Причало се да је млади господин био закупио јестиво у свима гостионицама, и да је сваки племић, који је хтео да руча, морао прво молити младога господина.

Адлер се с почетка смејао овој досеци, али се доцније сневесели, прорачунавши колико је то морало коштати.

— Мангуп Фердинанд! — рече књиговођу — све ће потрошити што будемо добили на памуку. Грдне муке имам с тим лудаком.

На дворишту стајаху бале памука, које најмљени радници преношаху у магазу. Адлер је прегледао рад, обишао стоваришта, оштро забрањујући пушење, и врати се у канцеларију.

Пред вратима две жене нешто живо разговараху с лакејем, али, угледавши Адлера, утекоше.

Ткач не обрати пажње на то.

Из канцеларије истрча чиновник, некако збуњен. У благајни књиговођ, његов помоћник и благајник збили се у ћошак и претресаху нешто, очигледно узбуђени. Али при уласку господареву, живо поседаше за своје столове и оборише главе, пишући.

Адлеру се ни то не учини чудно. Луче је био вашар, па јамачно говоре о својим доживљајима.

У чекаоници се Адлер нађе очи у очи с неким непознатим човеком. Човек беше нестрпљив и узнемирен. Ходао је брзо по сали и млатао рукама. Видевши огромнога фабриканта застаде и запита збуњено:

— Господин Адлер ако се не варам?

— Да, одговори ткач. Имате посла са мном?

Придошлица за дуго не одговори, само му усне лако подрхтаваху.

Фабрикант га пажљиво посматраше, хотећи да погоди ко је и шта хоће. Ни најмање није изгледао као фабрички радник, више је личио на богата господичића.

— Имам с вама важан посао — рече придошлица.

— Можда бисте хтели да одемо у моју собу? — запита Адлер, домишљајући се да је са овако узбуђеним човеком боље не говорити пред чиновницима. Можда има какву молбу?

Придошлица се устеже, али скоро одмах одговори:

— Па... хајдмо кући... Већ сам тамо био...

— Тражили сте ме?

— Да... Јер... видите, господине Адлере, ми... донели смо Фердинанда...

Мисао о каквој несрећи беше тако далеко од фабриканта да запита скоро весело:

— Зар се Фердинанд на вашару толико опио да га је требало донети?

— Он је рањен — одговори дошљак.

Били су већ у дворишту пред кућом. Адлер стаде као укопан.

— Ко је рањен?

— Фердинанд.

Старац рашири руке.

— Поломио ноге? — Сломио врат? Шта је?

— Рањен је... куршумом.

— Куршумом? Он? Како?

— Имао је двобој.

Црвено лице фабрикантово беше сад циглине боје. Беху у ходнику. Адлер збаци у предсобљу горњу хаљину и упаде унутра. Не запита ни ко му је сина ранио. Шта га се тицало то!

У првој соби застадэ слуге и још једног непознатог човека. Фабрикант их одгурну и стаде крај дивана на коме лежаше Фердинанд.

На рањенику ни капута ни прслука. Лице му је толико промењено да фабрикант не познаде рођенога сина. Чело главе седи лекар.

Адлер гледа... гледа... Затим паде на празну столицу и, упрвши снажне дланове о колена, рече загушено:

— Шта радиш, вуцибатино?

Фердинанд га погледа необично тужно. Ухвати очеву руку и — први пут после много времена — пољуби је.

Адлер се стресе. Занеме.

Фердинанд поче тихо, на претрг:

— Морао сам, тата... морао!... Сви су на нас викали... племство, келнери, новине. Говорили су да ја расипам новац, а ти глобиш раднике... Још мало... пљували би нам у очи.

— Не напрежите се — шану лекар,

Старац се наже над сина, гледа, слуша. На лицу му се види огромна зачуђеност и жалост.

— Спаси ме, тата! — јекну Фердинанд. Ја сам обећао доктору десет хиљада...

Облак незадовољства пређе преко Адлерова лица.

— Што тако много? — упита несвесно.

— Јер ја умирем... Осећам да умирем!...

Старац ћути.

— Ти си будала! — викну. Учинио си глупост, лудорију!... Али још нећеш умрети...

— Умирем! — јекну рањеник.

Адлер се пљесну рукама.

— Полудео! Бога ми полудео!

Стаде јурити по соби, кршити руке, и на једанпут, ставши пред доктора, узвикну:

— Но, кажите му, господине, да је будала... Говори о смрти и мисли да ћу му ја дати да умре!... Ти да умреш?... Обећао си доктору десет хиљада? То је мало. Докторе, говораше старац као у грозници — ја ћу за мога сина дати сто хиљада, ако има ма и сенке опасности. Али зато само што је глуп, ја не плаћам. Како је с њим?

— Скоро никакве опасности — одговори доктор — али се ипак мора брижљиво неговати.

— Но, прекиде га Адлер, јеси чуо, Фердинанде, шта вели доктор?... Ако си чуо, немој ни себе ни мене мучити... Јохане! Нека се сместа пошље депеша у Варшаву да дођу најбољи лекари, засебним возом. Ако треба послати у Берлин и Беч, па и у Париз. Господин доктор нека дâ адресе најславнијих. Ја ћу платити; имам чиме да платим!

— Ух, ала ми је тешко! — јекну Фердиннид, превртући се на дивану.

Отац му притрча.

— Смирите се, господине — говори лекар.

— Тата! — викну рањеник. Татице, ја те већ не видим...

На устима му се појави крвава пена. У очима и на лицу огледају се страх и очајање.

— Ваздуха! — узвикну.

Скочи с дивана и, пружајући руке напред, као слепац, појури прозору. На једанпут руке му клонуше. Окрете се натраг, поведе се и паде на диван, ударивши главом о зид.

Још једном се окрете оцу, широко и с муком отвори очи и две му сузе блисnуше на трепавицама. Адлер, сав

дршће, немоћан седе крај њега и својим великим шакама отре му сузе, и пену с уста.

— Фердинанде! Фердинанде! — шапуташе — умири се. Живећеш — даћу цело имање.

У том осети како му син тежа у наручју и пада.

— Докторе, повратите га, пада у несвест!

— Господине Адлере, изађите одавде — рече доктор.

— Што да изађем? Ја не могу изаћи кад сину треба моје помоћи . . .

— Више не треба — одговори полако доктор.

Адлер гледа сина, дрма га, штипа. На завоју преко прсију појави се велика мрља крви. Фердинанд беше лешина.

Старац као да полуде. Ђипи с дивана, тресну ногом столицу, гурну доктора и излете у двориште, одатле на друм.

На друму срете једнога од возара који су догонили памук. Зграби га за рамена па викну:

— Знаш ли ти? . . . Син ми умр̏о!

Отури човека на друм и допаде вратаревој кућици.

Из Сићевачке клисуре

— Хеј! Нека се одмах сазову сви људи . . . Сместа.

Истом брзином врати се у собу, у којој лежаше умрли му син, седе према њему и гледа . . . гледа . . .

Трже се тек после пола сата.

— Што је овака тишина? Да се није машина покварила?

— Наредили сте да се сазову радници, те су зауставили машину и сви чекају у дворишту — одговори Јохан. —

— Зашто? Због чега? Нека иду на рад! Ја нећу да буде овако тихо. Пустити машину и све разбоје. Нека ткају, нека преду, нек лармају!...

Ухвати се оберучке за главу.

— Мој син... Мој син!... Син!...

Одавно су већ послали по пастора, који у тај мах улете плачући у собу.

— Готлибе! — завапи — тешко нас уцвели Бог, али се уздајмо у његово милосрђе.

Адлер га позадуго гледаше, па рече показујући сина:

— Гледај, Мартине, ово сам ја. Ово није његов, ово је мој леш. Да не верујем у то, полудео бих!...

— Гледај, настављаше, — ово лежи моја фабрика, моје имање, моја нада. Али он живи! Реци ми то, и ви сви. То ће ме умирити... О срце, срце моје! Ала ме боли!

Талас се кривде вратио.

Кад су доктор и сведоци отишли, пастор поче наговарати Адлера да изађу. Послуша га те изађоше у башту. Ту стари фабрикант застаде на једном брежуљчићу, разгледа свуд у наоколо и поче говорити:

— Кад бих могао обухватити...

Рашири руке.

— Када бих могао обухватити све, угушити, бацити на земљу и изгазити, ево овако, ево!... Кад бих могао! Кад бих могао!... Мартине, ти не знаш шта ври у мојој глави и колико ме срце боли!...

Клону на клупу и настави:

— Тамо лежи мртав син мој, а ја — ништа му помоћи не могу. И знаш ли шта ћу ти рећи? Чини ми се да ће кроз годину, кроз месец, а можда кроз недељу дана лекари пронаћи начин бубења и лечења онаких рањеника. Али шта вреди кад мени ништа неће користити, ма да бих за то дао цело своје имање и себе!... Продао бих себе као пса, као комад платна. Па ипак — ништа учинити не могу.

Пастор га ухвати за руку.

— Готлибе, од кад се ниси молио Богу?

— Зар ја знам! Можда има тридесет, а можда и четрдесет година.

— Знаш ли Оче наш?

— Знам... да сам имао сина.

— Твој је син код Бога.

Адлер обори главу.

— Ала је тај ваш Бог грабљив!...

— Не скврни! Наћи ћеш се с њим.

— Када?

— Када искуца твој час.

Старац се замисли, затим извади џепни будилник, дирну федер и послуша куцање, па рече:

— Мој је час већ искуцао, а ти се, Мартине врати, кући. Жена те, ћерка и црква чека. Уживај у њима, врши своју службу, пиј рајнско вино, а мене остави... Чини ми се да чекам погреб целога света и само слушам хоће ли брзо ударити у неко звоно, од кога ће ми глава пући. Пропашће цео свет и ја у њему... Врати се кући, Мартине! Мени пријатељ не треба, а још мање пастор. Твоје ми је презенећено лице досадно и дражи ме. У осталом — дадиља ми не треба; сам сам и одгајио свога сина.

— Готлибе, умири се, помоли.

Адлер скочи с клупе.

— Иди до ђавола! — викну.

Затим брзо одјури у дно баште, и кроз споредну капију одјури у поље.

Пастор не знаде шта да почне. Врати се пун рђавих предосећања у двор. Хтеде послати кога да припази на Адлера, али су се слуге бојале свога господара. Он позва књиговођа и каза му да је господар, не сасвим присебан, отишао у поље.

— Ех, није то ништа — одговори књиговођ. Умориће се, па ће доћи мирнији. Тако он увек, кад му се деси каква велика недаћа.

Проће неколико, смрче се, али старога ткача нема.

Никад се још по радионицама није овако ватрено претресало као сад, од како донеше рањена Фердинанда, и од како он умре. Несрећа Гославскога узбудила је до душе била целу фабрику, подсетила људе на учињене им кривде, а суровост господарева раздражила их; али сад је било сасвим друкче.

Први осећај гомиле, на глас о наглој смрти Фердинандовој, беше и чуђење и страх. Чинило им се да је из ведра неба ударио гром, да се фабрика заљуљала из темеља, да је сунце пошло натраг. Никоме, почевши од главнога књиговођа па до последње раднице и ноћнога чувара, није ишло у главу да је Фердинанд мртав. Он, онако млад, онако снажан, весео, богат! Он који није радио ништа, ни крај једне машине стајао! Он, син моћнога оца, не живи! Погинуо брже него ли бедни радник Гославски, погинуо као зец, скоро за тренут!

Ови људи прости, убоги, зависни, којима је Адлер био грозно божанство, јачи од сваке силе, највећи великаш и најсилнији човек — ови се људи престрашише. У први мах им се учини да је осредњи племић и скромни поротник Запора, који уби Фердинанда, учинио светотатство. Како је смео пуцати на младога господина пред којим су најодважнији радници обарали очи, најснажнији немоћали? Шта је ово?

И десила се чудна ствар. Они исти који су непрестано проклињали фабриканта и сина му, они исти грђаху његова убицу. Не један плаховитији говораше да онога разбојника треба упљескати као пса. Али — да се онај разбојник изненада појави међу њима — поутецали би.

После прве ватре наста расуђивање. Машинисти и обер-мајстори објаснише им да Запора није пуцао на Фердинанда као ловац на зеца, него је Фердинанд сам хтео да се на њ пуца, и он је пуцао први. Била је дакле борба. Али што се Фердинанд упуштао у борбу, кад

није моrао да убије противника? Зашто су се та два човека, или боље те две натприродне силе сударile?

Неко зуцну да је ту ишло о њих, о раднике, да је Запора убио младога господина с тога што је он расипао новац, скупљен глобљењем радника. У осталом — додаваху старији — Бог је покарао Адлера. Клетве су биле услишане.

На тај се начин, за неколико часова, створила легенда. Сузе и крв света допрле су пред престо Божји, и збило се чудо, овде, — на очима целе околине. Побожни се уплашише, слободњаци се грађаху весели али им је око срца било хладно.

— Море, наћи ће... Швабе су плодне.

Тако говораху радници. Обермајстори као да су побијени. Не надгледаху рад, него само отпарквиваху у канцеларију да што чују. Један предлагаше да у знак жалости прекину рад; али се главни књиговођ осече на њега.

— Нека све остане као што је. Господар и онако није при својој памети: зашто га дражити?... Мене је највише било страх и жао онда кад фабрика стаде и сви одоше у двор. Кад тутње машине, човеку је лакше око срца, и чини му се да се није десило никакво зло.

— Тако је!... Тако је!... — повладише присутни.

У. Предић

Додоле

— Шта ли ћеш још бити? — питаху се.

— А знате ли да је стари полудео?

— Јамачно је полудео кад је возара бацио на друм нас све сазвао не зна се зашто, а сад побегао од куће и потуца се по пољу?

— Тако он увек кад је што љут...

— На кога је љут?... Мањ на Господа Бога!

— Не трабуњај о томе!... Не помињи Бога, јер се може десити још какво зло!...

— Да ми је знати шта ће сад стари?

— Шта ће, можда нас више неће глобити?

— У канцеларији говоре да ће продати фабрику и отићи својима.

— Та он нема никога.

Око шест у вече у канцеларију бану Адлер. Уђе као утвара, не зна се кад. Одело му умрљано земљом, као кад се човек ваља. Кратка му коса накострешена. Озној ен и тешко дише. Беоњачу подишла крв; зенице необично раширене.

Стаде брзо обилазити све канцеларије и пуцати прстима. Чиновници дршћу на столицама.

Млад писар читаше неку депешу. Адлер му приђе и промењеним гласом, ма да мирно, запита:

— Шта је то?

— Опет памук скочио... Добили смо данас шест хиљада...

Не заврши. Адлер му истрже депешу из руку, згужва је и баци му је у лице.

— Ниткове!... — викну. Подлаче! Како ми смеш говорити о томе?...

Поче опет јурити по салама и гунђаше:

— Човек је најгора стока... Пси, видећи мој бол, не смеју да се умиљавају, него беже подвијена репа... А он ми прича о хиљадама!...

Наднесе се над уплашеног чиновника и, машући рукама, настави загушљиво:

— Учини ти, камена главо, мени да се време врати за недељу дана... за један дан, а ја ћу ти дати сву своју зараду. Отићи ћу из ове проклете земље бос и го, одвући ћу се на коленима, тућаћу камење на друму, умираћу од глади, па ћу опет бити срећан... Јеси чуо, ти!... Можеш ли време вратити за један дан?... За пола?...

У канцеларију улете Беме, коме је јављено да се Адлер вратио.

— Готлибе — рече пастор — коњи чекају, хајде к мени...

Фабрикант се исправи, завуче руке у џепове и кањав, заморен, гледајући га с висине, поче иронично:

— Мој свети Мартине, не идем ја к теби!... Слушај још нешто: ја — ни теби, ни твојој Анети, ни твоме Јосифу нећу оставити гроша једнога!... Чујеш?... Ја знам да си ти слуга Божји и да твојим језиком говори мудрост Господња... Али ти не дам пребијене паре!... Моје имање припада моме сину, а није одређено да помаже врлину пасторове деце... Иди ти, часни Беме, иди!... Иди својој мршавој жени и преподобној Анети, па им кажи да си наишао на врло паметнога лудака, кога нико не може преварити ни притворним сузама нити глупим изгледом!... Или иди ти, Беме, тамо... мртвацу... и читај над њим молитве... Али ја ти кажем да ће њему досадити твоја молитва пре но што ће мене завести твоја лажна преподобност...

— Шта то говориш, Готлибе?

— Па ја ваљда говорим јасно!... Слизали сте се сви ви, да се дочепате мога имања, да би се некад твој Јоза, техничар, шепурио као ћуран по овој фабрици... Убили сте ми сина... Хоћете да убијете и мене... Али вам неће упалити!... Нисам ја од оних глупака који за милионе рубаља купују избављене душе од попова или пастора!...

— Готлибе! — прекиде га пастор. — Ти мене кривиш?... Мене?...

Адлер га зграби за руку, бесно га гледајући у очи:

— Памтиш ли ти, Беме, колико си ми пута претио казном Божјом?... Пре су то чинили Језуити с глупим богаташима и изварали им имања... Али ја се не дадох преварити, чувао сам своје имање, те ме... Бог казнио!... Не прави се зачуђен, Беме!... Та није давно било кад си бацао у купатило коре и дрво, показивао ми неке таласе и говорио да ће се вратити... Но — и вратиће се твоји таласи!... Само се мој јадни син неће вратити... Кренуо се на пут, за који му треба силан новац, и срце очево, да га чува од Језуита и пастора!... Иди, Беме!... Гади ми се кад ти погледам тај дугачки нос који се тако гадно зацрвенио... Иди, Беме, моме сину и, пошто се твој глас чује бајаги и на оном свету, реци му...

Адлер никад не беше овако речит, као сад кад га памет остављаше. Ухвати пастора за руку и изведе га на поље. Затим опет поче обилазити све канцеларије.

На послетку изађе из канцеларије. Вечерњи га мрак заклони, а тутањ машина угуши му кораке.

Чиновници беху пренеражени. Нико већ не сумњаше да је Адлер полудео, бар тренутно. Али да га прате, да га чувају, на то и не помишљаху. Од ове огромне несреће сви погубише главе. Умели су несвесно вршити обичан посао, али на какав одлучан поступак према господару нико се не усуди.

Пастор Беме појимаше страшни положај. Познавајући карактер Адлеров, предвиђао је нове несреће и спречио би их макар делимице, али није смео издавати никаквих наредаба. Коме овде да заповеда и ко би га послушао?

За то су време догађаји напредовали. Око седам сати један радник јави да су мала врата на стоваришту памука отворена. Али док он јави о томе чувару, док људи стигоше, врата се затворила.

У фабрици се поче зуцкати о крађи, па онда о луталачкој души Фердинандовој... Јавише чиновницима, који већ беху поизлазили из канцеларија. Неколицина дотрча. Обузети слутњом прегледаше благајну и видеше да нема најглавнијих кључева.

Ко их је узео?... Без сумње господар. Али где је он у том тренутку?... Вратар уверавааше да га је видео кад је ушао на врата; а поред све пажње није видео да је изашао. Адлер се дакле налазио у фабрици; али ко ће га тражити у тако великој згради, по ноћи?

У тај мах књиговођ, као да је погодио зло које прети фабрици, сазва главне мајсторе, нареди да се постави стража пред благајном, да се зауставе машине и сви радници тргну из радионица.

Али пре но што су извршене ове мере, зазвони на узбуну. Из стоваришта памука поче кроз све отворе куљати густ дим, а по негде би лизнуо и пламен.

На овај знак радници, деморализовани већ досадашњим догађајима, подлегоше паници и листом напустише радионице. Страх беше тако велики и бежање тако нагло, да ни у једној одаји не погасише светиљке, не затворише врата, не зауставише чак ни парну машину.

Међутим је страх био за бегунце права срећа. Јер тек што се радници скупише у дворишту, у намери да спасавају стовариште памука, а ватра се појави у стоваришту тканина.

— Шта ово значи? Ово неко пали! — чуше се гласови у гомили.

— Сам господар пали фабрику! рече неко.

— Где је он?

— Не зна се, али је у фабрици... Сад ватру букну у чешљарници и предионици.

— Очевидно сам Адлер пали!...

— Али од куда улази у одаје?

— Узео је кључеве из благајне.

— Онда што ми да му спасавамо фабрику, кад је он пали?

— Ко ће нам наредити да спасавамо?

— А шта ћемо сутра јести?

Оваки узвици и плач жена орио се у збијеној гомили од две три стотине људи, немоћних пред несрећом. Одиста, спас је био немогућан. Скупљени гледаху, окамењени, пожар који се местимице појачавао, а местимице тек почињао.

Фабрика представљаше чудну слику.

У облачној јесењој ноћи видело се неколико огромних зграда, чаробно осветљених. Из сваког отвора на зградама лизао је црвени пламен, као буктиње. У главној згради, која беше у облику потковице, на левом је крилу горео четврти спрат, на десном — приземље. Све одаје централне зграде осветљавале су гасне светиљке, при којима се видело брзо кретање разбоја. У дворишту, обливеном црвеном, све јаснијом светлошћу, стајаше огромна гомила људи пренераженых, кунући.

Жагор људских гласова пратила је хука, тутњава и зврка машина.

Сваким тренутом огањ се појачавао; зидови од зграда скоро се нису ни видели од дима и пламена. На левом се крилу запалио кров, на десном се огањ попео на први спрат и куљао кроз прозоре. У дворишту све видније.

На једанпут жагор престаде. Све се очи упреше у главно одељење, још недирнуто. Тамо, на другом спрату, при светлости гасних светиљака, указа се огромна сенка човечја. Сенка је ишла напред и назад, а гдегод се задржала подуже, тамо је часком постајало видније. На разбојима награђене тканине, подлога напојена машћу, дрвени оквири машина: све се то палило необично лако. За неколико минута други спрат главнога одељења беше у пламену. Сенка се човечја појави на трећем спрату, пређе га лагано и опет је нестаде. До мало је опазиште у највишој одаји, на четвртом спрату.

— Он је! Он је! — повикаше.

Сад је цела фабрика у огњу. Из стоваришта памука куљао је пламен као из вулкана, под облаке. Из свију прозора на десном крилу вио се дим и пламен; на левом крилу се кров угињао и пуцао. Окна прскаху и звонећи излетаху у двориште. У неким одајама, под тежим машинама, проламала се подлога.

У сред паклене хуке, киште варница, облака дима, над морем пламена који је у главном одељењу обузео све спратове, у највишој се одаји јасно видела људска сенка. Ходала је мирно, без журбе, као надзорник кад надгледа раднике. По некад стане на који од многих прозора и гледа — не зна се да ли на скупљену гомилу или на двор!

У том с огромним треском паде кров левога крила. Тренут после сруши се други спрат деснога крила. Огромни снопови варница посукташе у вис. Види се као на дану. У стоваришту се памука проломише од једном два спрата, и гомилу радника посу киша врелога пепела. Поста загушљиво. Неке машине у главном одељењу почеше чудно да шкрипе, на послетку да се изврћу. Услед смањеног отпора замајни се точак парне машине обрће махнитом брзином, производећи тиме глас налик на фијук. Зидови пуцају, на једном месту паде димњак, а рушевине од њега долетеше чак до ногу скупљених.

У главном одељењу дим и огањ заклањају по некад четврти спрат, на коме се видела човечја сенка, како мирно иде дуж осветљене одаје.

У гомили јекну крик ужаса, неналичан људским гласовима. Гомила поче да се таласа, да виче, да показује на прозоре...

Од фабрике гаса долете потмула јека. У одаји четвртога спрата гасни пламенови блиснуше и — угасиште се. Ватра се појави у димњацима главнога одељења. Затрешта цела зграда и с праском грома паде неколико тавана.

У дворишту поста тако топло да се гомила повуче. Точак на парној машини окреће се све лакше — стаде.

... У фабрици, још пре једнога часа богатој и живој, неограничено влада огањ. Чује се пуцање упаљених греда, трештање зидова и тежак над гвоздених делова од машина.

Адлер, чувени индустријалац и несаломљиви поборник борбе о живот, зарадивши за двајестак година милионе, добровољно се сахрани њиховим рушевинама.

. . . . . .

Талас кривде се вратио.

С ПОЉСКОГА

Лазар Р. Кнежевић

*
* *

А колико да си била
У очима мојим пала,
Кад те сретох једног дана
Душа ми је задрхтала.

А у вече плакао сам,
Плакао сам — не знам зашто —
Сећао се прошлих дана
И теби сам све опрашт'о.

У минулу прошлост пренет
Умрлу сам љубав снев'о;
Осудио себи самог,
А тебе сам сажаљев'о...

А сутра ме зора буди,
Да ми душа јаву сазна:

Да садашњост видим своју
Колико је бедна, празна.

За бригама свакодневним
Корацима журим брзим.
О, да знадеш у том часу
Колико те опет мрзим...

1201. **Влад. Станимировић**

ИЗ ТРАВЕ И ЖБУЊА

од

† Дра Рад. Лазаревића

Сунце је упрло своје топле зраке на сушну и жедну земљу; безбројни пољски цветови сагли су своју главицу под жарким зрацима његовим, а све што није могло да сноси јару половине летњега дана потражило је склониште у шумскоме хладу. Била би нема тишина у ово доба дана да није једне класе животиња која баш у то време највише истиче знаке свога живота и која од ране зоре па до мрклога мрака и од црне ноћи до беле зоре цврчи, зује, кврчи и то највише кад небесна звезда најјаче опече. — Та весела класа огромни је свет инсеката. Њихову задовољству или жудњи, срдњи или благостању добро дошла је и светлост дана као и тама ноћи; они су вазда готови да одговоре својим осећајима и да даду више живота природи и забаве нашем уху, јер шта би вредела и најлепша цветна ливада кад би на њој владала гробна тишина, кад се не би чуло оно многобројно и разнолико брујање, онај за нас неразумљиви говор који ко зна колико скрива осећања у себи. За нас је све то карактеристика лепшега дана. Оно је један део појезије у природи, без које би она била и у летње доба онако исто суморна као и на полутамним зимским данима.

Ми не можемо у летње доба да коракнемо цветном ливадом а да нам уши готово не заглуну од силних гласова и звукова који се дижу из траве и са жбунова или и са врхова високих стабала. То је хаос разноликих гласова, сваки са својом нарочитом задаћом и циљем.

Истина: и мелодичност и јасноћа гласа, па чак и израз душе у песми особине су тица певачица, и ову неоспорну истину нико до данас није одрицао, али се не може одрећи ни инсектима извесна мелодичност или бар одређеност тонова који никако не вређају наше ухо. Стари су народи поклањали много пажње гласовима и тоновима инсеката, па чак су се дивили „песми“ обичне цикаде (великог цврчка) којој ни најбољи њихови песници нису штедили жице своје лире у хвалу њихову. Кад су дакле Анакреон и Омир могли са усхићењем хвалити цврчање и благословене цикаде, коју љубе Музе и Феб, давши јој песму умилну — онда је вредно да се и ми мало позабавимо музикалним продукцијама извесних инсеката и њиховим значајима.

На првом месту истиче се питање: од куда у инсеката вокалне (гласне) музике кад они немају органа за то? Инсекти производе своје гласове и тонове на два начина: спољним или унутрашњим органима. За ово последње удешене су ваздушне цеви или трахеје у инсеката, о чему ће доцније бити речи. Али у главноме: ми разликујемо у инсеката три међусобно различна звука: *глас*, *тон* и *шум*. *Глас* је онај израз звука који се производи органима за дисање; *тон* постаје међусобним трењем извесних спољних делова на телу, а *шум* је израз звука који се не може музикално одредити а постаје на разне начине. Али сем овога има и више варијација, нарочито код буба, са којима ћемо отпочети своја посматрања.

Многе бубе, као год и опнокрилци и двокрилци, зује, као нпр. *жујке*, *ђубретаре* и т. д. Ово зујање постаје услед брзог кретања њихових еластичних крила а висина тона зависи од величине дотичног инсекта или величине његових крила, али знатно утиче и број крилних замаха извршених у извесноме времену. Тако на прилику *собња муха* учини у секунди до 330 замаха, обична *зоља* само 110 у истоме времену и отуда је зук у зоље дубљи, а ако број замаха спадне, као нпр. у лептира купусара само на 9 замаха, онда већ се и не чује ништа. *Јелењак* зује дубље него друге мање бубе.

Али има буба које производе доиста праве гласове, као нпр. *жујка* кад хоће да полети. Тај њен потмули глас производи се трептањем једног малог веома финог језичка на уласку у ваздушну цев; тај је језичак прирастао само једним својим крајем за ушће ваздушне цеви а остало је потпуно слободно и трепти при излазу и улазу ваздуха а нарочито при лету кад је струјање ваздуха живље.

Сем зујања има још и других звукова од којих ћемо одмах споменути *куцање*, којим се служе извесне бубе у које спада и позната буба *мртвачки сат*. Још из давнашњег доба давало је куцање ове бубе повода разним празноверицама и неоправданим душевним узбуђењима, што је у неколико и појмљиво зато што се ово куцање најјасније чује по тишини а то је поглавито ноћу, кад су обично празноверици наклоњени људи још много пријемљивији за свакојаке фантастичне утиске, а то куцање међутим није ништа друго до дозивање мужака и женке. Овај тон може сваки да изазове кад подражава куцању саме бубе, која му на то одговара куцањем, а производи се ударањем чела и предње ивице вратнога штита о какав тврд предмет, што се по ноћној тишини сасвим јасно чује као одмерено куцање часовника.

Сем ових има буба — које може сваки лако да посматра јер их има свуда — и које су, бачене на леђа, у стању да се одскоком поново дочекају на ноге, а ове им због своје краткоће не би помогле да се из тог неприродног положаја врате опет у природни. Оне то чине помоћу извесних згода које се састоје у овоме: на предњим грудима имају ове бубе једну подужу назатке окренуту бодљу која као клип продире у једну подубљу избаченим ивицама оперважену јамицу. Кад дакле на леђа окренута буба хоће да стане на ноге, она повије тело тако да само предња ивица вратнога штита и врхови тврдих крила додирују под и у томе се тренуту јасно види споменута бодља. Затим повије тело нагло назад и свом снагом утера бодљу у јамицу; а услед овога полеђина вратнога штита и врхови крила снажно се одупру о под и овим напрасним одупирањем одскочи тело у вис и обрне се тако да се дочека на ноге. При утеривању бодље у јамицу чује се јасно пуцкање, које се чује и онда кад какву од тих буба ухватимо а оно хоће да се искобеља из наших прстију.

Овоме пуцкању само јаче и другом спремом на телу, слично је *пуцање* извесних буба. Ова је њихова особина веома згодна одбрана од непријатеља који их гони, јер пуштају из задњег тела плавичасте праменове са малим треском. Од ових буба најбоље је позната буба *тобџија*, у које на крају задњег тела имају две жлезде и у њима се лучи и прикупља једна течност непријатне воње. Ове су жлезде испрекрштане финим мишићима под чијим се притиском истура поменута течност кроз једну малу цевчицу на самом врху задњег тела. Ова течност лако ветри и у додиру са ваздухом претвара се у плавичасту или беличасту пару, која се у мраку светли, и на нашој кожи оставља црну пегу, пали и развија врло јак и непријатан мирис. Тобџија може да избаци 8—12 оваких метака једно за другим, али са сваким метком све је мање течности а и пуцњи су све слабији, јер само се први чују јасније.

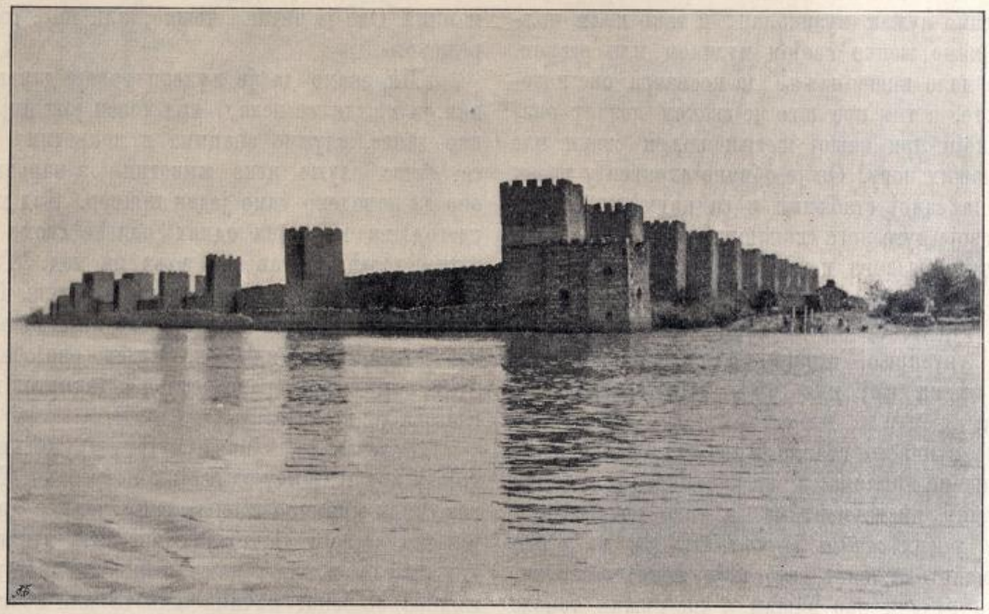
Ванјевропске феле ових буба избацују ове праменове са много јачим пуцњем и љућим соком. Све ове бубе живе у пољу под камењем.

Имамо у буба да споменемо још један начин произвођења звука, а то је тако звано *стрибулирање*. Справу за овај посао имају врло многе бубе из разних фамилија и те се справе по своме саставу прилично слажу, само се не слажу по своме положају. Неке бубе ради произвођења звука трљају прстенове задњег тела о тврда крила, друге о задње ноге а неке опет предње груди о средње — и то су у главноме стрибулациони апарати.

Готово све *стрижибубе* имају тај апарат и он је у ивицама предњих и средњих груди, а звуци се, управо *цичање*, производе трљањем ивице предњих груди преко издигнуте али храпаве ивице средњих груди.

Јачина цичања зависи од величине бубе, а у неких је тако слабо да се не чује и ако се виде покрети који у других производе тон, али на сву прилику њих чује ко треба да их чује. Ухваћене стрижибубе циче једнако док су међу прстима и онда је лако посматрати кретања на грудима, па чак и у мртвих стрижибуба може да се изазове цичање кад прстима покрећемо предње и средње груди у ономе правцу у коме га жива буба покреће.

И неки *бауљари* могу да стрибулирају и имају апарат за то, само што он није смештен као у стрижибуба на грудима него је у неких од њих на ивици крила која трљањем о ивицу задњега тела и о љуспице на њему производе тонове сличне цичању стрижибуба.

Смедеревски град, гледан с Дунава (по фотографији г. Марка Николића)

У многих инсеката чују се карактеристични шумови још у лéту, и они су разнолики према величини животиње и крају њених крила. Коме није познато оно многогласно зујање бумбарова, пчела, мува, фино зујање малих мушица које се као облак лелујају по мирноме зраку и сутону? Коме није познато гласно зврчање пољских скакаваца и шуштање *вилина коњица* у лету? Сви ови инсекти крећу веома јаком мишићном снагом своја крила бржим или слабијим замахивањем, и све ово производи разне звуке и у неких тако танке као кад се јако затегнут конац прстом дира.

У многих инсеката суделују при извођењу звука и *трахеје* или ваздушне цевчице а нарочито њихова *ушћа*

(стигме), на којима, као понекад и на самим цевчицама, има фиших запорница у којих су ивице претворене у врло фине гласнице или језичке, као гласне листиће. Кад ваздух нагло нагне кроз њих, они онда живо затрепере и потпомажу оно зујање у бумбарева, пчела, обадова, мува зукара и т. д.

Од јевропских лептирова зна се само за *мртвоглавца* да даје гласа од себе. Дуго се није знало којим начином он производи свој глас, докле није превладало мишљење да то бива овако: у средини његова тела има један мехур са завршетком при крају једњака; обе половине сисаљке не склапају се потпуно, него остаје између њих један процеп и кроза њ насилно изгоњени ваздух из мехура производи оно зујање које је једино израз нужде и невоље, судећи по оном жалосном пиштању, а и што се иначе никад не чује него само кад је лептир у великој невољи.

Како је друкчија песма кад непобедна моћ љубави или радости изазива разне звуке. Па и самим неким инсектима није непозната песма љубави, а у тој се песми најбоље разуме једно велико племе из реда *праволрилаца*. У њих је само мужак музикалан; и тако мали пољски Дон Жуани маме женке својом музиком или песмом. Ко хоће, може са мало више пажње да посматра ове интересантне музиканте, а тим пре што је сваком познат онај мали скакавчић који при нашој шетњи пољем сваки час одскаче испред наших ногу. Он је обично скривен у трави или често стоји на самој стабљици и са највећом озбиљношћу привлачи своје дуге ноге скакавице преко обе стране тврдих крила и тиме изазива познато зврчање. Он је неуморан и у стању је да ваздан гуди. У скакаваца је справа за тонове овака: гудало су јаке бутине задњих ногу које имају на равној унутарњој страни, близу ивице, једну истакнуту жицу, а на њој има 85 — 100 заоштрених, кретљивих зубаца,

Ово сићушно зупчасто гудало живо гуди преко једне оштре уздужне жице на крилима, и она је оно што је метална жица на музикалним инструментима, а тако потресена и дрхти — и то је у њих *жица звучалица*. Ма да је ова музика по себи монотона, опет зато није неинтересантна, јер гуде небројени гудачи час вишим а час нижим тоном, час страсније а час слабије, и као да свима овим варијацијама управља њихово осећање.

Од скакаваца најбоље је као музичар познат *велики пољски зелени скакавац*, који често улеће у наше станове а чује се у лето врло често и по нашим баштама. Његово јасно зврјање доста доприноси појезији пољскога живота, као што доприноси вечерње звоно у далекој дољи, глас препелице из траве или песма славуја из жбуна, и жуње са грања. Инструменат, којим се овај скакавац служи за своју музику, састављен је од једне провидне издигнутим ивицама опточене опне на крилу и једне мрке жице звучалице на другом крилу. Ова жица гуди својом храпавом турпијастом површином преко поменуте опне — добоша — и брзим трењем производи тон „цик, цик, цик“ који се тако брзо једно за другим понавља да се све слије у једно ситно звечање.

И у *попаца* (грилида) су крила једини гласни орган; од њих су најпознатији *пољски попци*, *зрикавци* и *ровци*. Мужаци у ових инсеката имају мрка крила укрштена на пљоштим леђима а близу корена има на њима видних пољаца опточених јаким ивицама. Једна од ових ивица на доњој површини крила истиче се као права жица звучалица. Брзим превлачењем једнога крила преко оштре ивице — жице — на површини другога крила, чују се јасни и одвојени тонови „кри — кри — кри“, и тако иде дубоко у ноћ. Кад се једно крило замори, онда долази друго на ред.

Сасвим је друкчији апарат у *цикада* — велики цврчкови — који се на пуном сјају сунца далеко чују по густим шумама и високим стаблима. У њих су улази (стигме) у ваздушне телесне канале узани пролази са танким разапетим опницама, које затрептавају кад ваздух продире кроз улазе. Осим тога иза њих има једна повећа дупља са јаким оквиром, на коме је разапета једна опна која одмах трепти како затрепте и оне опнице на улазима; и тим потресима или трептањима (вибрирањем) постаје оно познато цврчање цикада, које се у нас тако често чује а нарочито у шумовитим местима. У пољима бање Брестовачке чује се готово са сваког стабла звучно цврчање обичне цикаде.

Ми смо са неколико потеза изнели непотпуну слику тонова и гласова у инсеката, али нам изгледа, да би била још непотпунија кад не би бар само споменули и чему служе сви ови звуци; да ли су они међусобни споразум између инсеката, или су само задовољство или су једино љубавни мамци? Ово је питање тешко, али није баш сасвим неразрешено.

Ми знамо да је људски говор давање знакова језиком, а можда се некад, кад човек још није умео да говори као данас, служио знацима и покретима онако као што се данас служе неке животиње а нарочито инсекти. За ово да наведемо само један пример. Кад каква зоља нађе гдегод на мед, она одмах одлеће своме друштву и мало затим долеће читав рој зоља на мед. Тако исто раде и мрави а јамачно и други неки инсекти. Где ово саопштавање мимиком ма из којих узрока није довољно, ту је притекао у помоћ глас или тон. Ми смо ово обоје напред споменули, али се сад морамо дотаћи истакнутог питања о значају гласова у инсеката.

Гласови се највише чују у дружбених инсеката т. ј. који у друштву иду за својим потребама. Мало пре смо наговестили мимично саопштавање зоља и мрави, а сад напомињемо да се у дружбених инсеката зукањем, или каквим другим гласом или тоном, позива на збор или ради потребе њихова особеног начина живота или због полних односа. У пролеће први излетели бумбареви зову зукањем остале на расцветало жбуње; у мраку један комарац својим писком зове друге; у неким бумбарским насељима трубач-бумбар буди цело друштво својим зукањем. Понекад су гласови и пискања у нужди као нпр. у муве кад се заплете у паукову прећу или у ухваћеног лептира мртвоглавца. Оно неуморно кри-кри-кри — попаца несумњиво је зивкање женке у лепој ноћи летњега дана.

Врло је вероватно да гласови у животиња, били они произвођени унутрашњим органима или спољним, морају имати некаква значаја за њих; они су на сваки начин за већи део животиња израз ма каквог душевног покрета.

Висина тона инсектних гласова може се малим вежбањем веома лако ухватити, али је теже одвојити висину гласа од тона или шума који се производе трептањем крила. Један природњак (D-r Ландоа) прикупио је и музикално изразио неке гласова и тонове. У мува зукара креће се зук између *c, d, dis, cis, h, b,* — а тон крила је *c* или *f*; у пчеле је глас *a, h, c* преко линије а тон крила је *gis, a* — и т. д. Најпосле скреће пажњу на једну појаву о којој сваки може лако да се сам увери. Наши обични комарци купе се о летњим вечерима у ројеве и зује у висини тона *e* или *d*, и кад се тај тон пева у близини таквога роја онда на један мах цео рој пада на певача. Ово сведочи двоје, једно да

тонови и гласови служе за међусобно мамљење а друго, да је слух у инсеката добро развијен па чак и музикално. За ово последње навешћемо потпуно оверен пример. Један инсекат због свога гласа назван *катидид* показује да има музикалнога такта и хармоније. Како сунце седне одмах почиње њихов оркестар са кати—дид—хе—дид — а то је њихова инструментална музика, али пре почетка удешавају се тонови, управо држи се „проба“ а кад се она сврши онда тек цео хор почиње једногласно своју музикалну продукцију, па кад један кор са једнога стабла престане, онда прихвати други са другога стабла, и то иде тако наизменце целу ноћ. Сем тога опазило се да се, кад нека цикада удеси своју песму, искупе око ње читави ројеви других инсеката и из њихова понашања види се да их музика привлачи. При цврчању стоји цикада на стаблу главом окренута на горе, а у полукруг око њене главе поређани су слушаоци инсекти и слушају њено цврчање које за њих мора бити да је велико уживање те се диве вештини цикадиној.

Ветру

Какви те беси гоне, те се распињеш тако,
Очајни ветре луди, што се ваздухом носиш?
Каква те сила тера, те нам огњишта рушиш
И снажна дрва стара к'о слабу траву косиш?!...

Зар су ти људи криви што су те вечне силе
Еолу страшном дале да га покорно служиш,
Да дољом плача горког пред собом пустош шириш
И наша плодна поља сликама грозним ружиш?!

Одби се ветре од нас. Пустиње иди тражи.
Где се мир сталан пружа, где никад нема људи.
Са ово мало срца, што нам је судбина дала,
Страшнији један оркан раздире наше груди.

Борски

Из живота чика Љубина

Покојни *Љубомир П. Ненадовић — Чика Љуба*, нарочит је тип у нашој литератури. Баш због тога и мислим да је веома потребно прикупити што више ситница из његова живота, да би нам он, и као човек, био тако познат, како нам је познат као књижевни радник.

Износим за сад ову прву руковет, остављајући да за кратко време спремим и другу. Напоминьем, да још неколико оваких ситница има штампаних у „Бранкову Колу“ или „Стражилову“ [не сећам се добро], чини ми се од г. Срет. Пашића, и у „Подгорју“, листу што је прошле године излазио овде у Ваљеву, од г. Аксе Јокића порезника и од потписатог.

I

Познати наш политички борац, онда парох у Бранковини, поп Марко Петровић упита чика Љубу:

— Кад ћете једном доћи и до нас?!...

— Е, онога, оче Марко, кад вам дођем нећу се вала више ни враћати.

У Бранковини су сахрањени сви Ненадовићи, па је чика Љуба овим одговором хтео ваљда рећи, шта ће сад тамо, кад ће иначе по смрти вечито бити ту!

II

Кад је лежао болан, зовнуо је свог синовца Добривоја, и показујући брдо, на коме је Ваљевско гробље, рекао му: „Никако у оно брдо!“ Није дакле желео да буде погребен у Ваљевском гробљу. Своме свакидањем другу др. Ђоки Видаковићу — и ако је нерадо о смрти говорио — казао је једном идући на купање, да га, кад умре, сахране на једној коси, поред самог Граца, под ону велику крушку. „Леп је изглед одатле, моћи ћу вас бар гледати кад идете на купање!“... Но чика Љубу ипак су сахранили у Бранковини, јер су сматрали, да он није говорио за Бранковину само из велике скромности. Синовац му Добривоје вели, да је чика Љуба овако размишљао: „Шта ћу ја међу оне кнежеве и војводе?! Они су мачевима по крви писали а ја мастилом дрљао по хартији!“

III

Није имао обичај да оно мало новаца што има — а никад није имао много — носи у нарочитом новчанику, већ је сав новац распоређивао по свима џеповима: „Ако се изгуби из једног, неће из свију!“ Остатак у бакру, који никад није могао бити велики, остављао је увек у левом џепу од прсника.

Навадила се унучад чика Љубина од синовца му Алексе, те су увек претресали чики тај џеп и кусур узимали. Чим јутро, они улете у собу и грабе се, чекајући, око тог кусура, а чика Љуба у кревету да умре од смеха. Та дечја ларма и отимање чинило му тако задовољство, да је после карочито остављао пара у том џепу. По неки пут, да искуша и превари децу, метне у тај џеп само сребро, али деца неће да узму, већ плачу:

— Чика није оставио кусур!

IV

Од све унучади највише је волео првенца Алексина: Јакова. У свачему се бринуо за њега и звао га *моје дете*. Сва остала деца Ацина — Ацина су деца; само је Јаша *његово* дете.

Једанпут се Јаша разболе. Чика љуба одмах отрчи за доктора и тражи помоћи. Док доктор прегледа малог болесника, дотле чика Љуба једнако хуче: „Шта ћу, шта ћу, кад ми је дете болесно?!“ Видећи га тако ожалошћеног, отац Јашин Алекса хоће да га утеши, па му вели:

— Боже, чико, шта вам је?! Даће Бог и биће добро!

— Е мој Ацо, одговара чика Љуба тужно: лако је теби. Ти имаш пуно деце, а ја само Јашу, па шта ћу ако ми не оздрави?!

Кад је Јаков доцније, школујући се, отишао из Ваљева, чика љуба опет је нашао себи *своје дете*. То је био његов имењак, Љубомир, други син Алексин. Треће *дете* није дочекао, јер је умро пре, пошто је Љубомир свршио своје школовање у Ваљеву.

V

Волео је частити своју унучад чајем, уз који даваше и сланине. Нарочито се веселио кад му, онако голишави, дотрче и затраже да их чика угости. И он их је збиља с највећим задовољством и частио. Често се пута дешавало, да њему није ништа остало, али он је вели „био сит“ кад је децу видео задовољну.

VI

У својој спаваћој соби, у којој је и радио, бејаше чика Љуба успео да припитоми једног мишића. Свако вече, чим чује чика Љубин глас, мишић се помоли из рупе и по једном лењиру, што му је Љуба наместио, попне се на сто. Ту нађе мрвица од хлеба и сира, што је чика Љуба спремио за њега. Догод седи, чита или пише, миш је ту с њим; прави му друштво често пута по целу ноћ. По неки пут седне на задње ноге, исправи се и, гледајући у чика Љубу, мрда њушкицом те га тако пасмеје.

Једном приликом примети чика Љуба, да му унук Љубомир, *његово дете*, јури миша по соби да га убије. Брже боље докопа ти чика Љуба малог Љубу за ухо, и истеравши га напоље повиче:

— Ниткове, ја другог мâла немам до миша, па ми и њега хоћеш да убијеш!

Једног дана, баш некако пред своју болест, из које се неће више ни дићи, опази чика Љуба да његов мишић једва изиђе из рупице, али никако не може да се попне уз онај лењир. Он му помогне. Али на столу мишић не само да није ништа јео, већ поче да посрће. Види то чика Љуба, па му дође много жао:

— О, штете! Чудне штете! Он ће да сврши! Видим ја, да ћу остати без њега!

Миш мањка. Чика Љуба нареди унуку Љубомиру, да га сахрани под једно дрво у башти. Наређено, учињено! После су чика Љубу видели једном да је дуго стајао, подбочен на штап, на гробу мишеву и мислио. За тим је отишао у собу и писао.

VII

Видећи у својој башти много бундева, прохте се чика Љуби једном да тргује. Извади четрнаест дуката, колико је имао тада, и даде их синовцу Добри да купи вепрове и да их гоји. Добривоје купи четрнаест комада и почне их хранити куваним бундевама. Посматра то чика Љуба и радује се, што ће бити добре трговине. Но, идући једног дана по пијаци, виде он, како један сељак добро продаде кола бундева. Одмах је дошао до закључка: да је боље да се и њихове бундеве продаду а свиње хране доста сочним врежама од бундева. Што је намислио, то је и учинио. „Онога, зар дивље свиње имају бољу храну од ових младих и зелених врежа, па се опет угоје?!“ . . . Бундеве се продаду, свиње почеше јести врежу, и све би било добро још само да се вепрови хтедоше гојити. Место тога, како који дан, они све мршавији. Чика Љуба куд ће шта ће, него реши да их прода. Продају изврши најстарији синовац Аца, коме није могло тада бити више од осамнаест година, и купца нађе у познатом онда касапину Марку Калаби. Тај Калаба био је особени тип: једна смеса од касапина, пуног сваће и ларме, и добродушног детета. Од Калабе узме Алекса и пет дуката капаре. Кад после два три дана дође Калаба, да гони свиње, виде он да се преварио и тражаше капару натраг, јер одустаје од погодбе. Аца капару не да, а Калаба виче да се сва авлија хори: „Шта? Зар да ме дете превари?!... И то кога?!... Мене!... Калабу!... Марка Калабу!“...

Био чика Љуба у својој соби, па кад чуо ларму у авлији, он сиђе доле и приступи Калаби, поздрављајући га најучтивије:

— Добар дан, господин-Калаба!

— Нисам ја господин, већ касапин! одговара овај љутито.

— Ви сте нешто љути!

— Како да не будем љут, кад ме дете преварило! Овакве палоције, па да их платим тридесет дуката!...

— Право велите, касапин-Калаба! Зашто да вам узме тридесет дуката, кад нас коштају нешто више од четрнаест?! Ево вам ваше капаре.

И чика Љуба извади из свог џепа пет дуката, те их да Калаби, а овај задовољан оде.

Чуди се Аца, а и криво му, што чика Љуба врати капару, па га пита:

— Боже, чико, шта урадисте?

— Онога, Ацо, требало је, да си ти то сам учинио, а не пустити човека да се толико љути у Ненадовића кући . . .

После је наредио да се сви вепрови по реду покољу и употребе за кућевну потребу.

— Боље је, онога, да их ми поједемо, но да се још ко због њих на нас наљути . . .

Ето, тако се свршио тај први и последњи покушај чика Љубина трговања! . . .

VIII

Једном приликом казао је, да му зготове посног пасуља без запршке, и да у њега укрупно насеку црна лука. Чика Љуба у опште био је доброг апетита. Овај пасуљ

јео је и о ручку и о вечери, па чак и сутра дан онако хладан о доручку. То је, вели, све с тога, да га мине жеља Бранковине, детињства и куће свог доброг оца, проте Матеје.

IX

Била јесен дубока, мрачна и хладна. Седе за столом синовци, снахе и њихова деца, па вечерају. Међу њима и чика Љуба. Мало мало, па се неко из друштва стресе од зиме и закопчава оно хаљина што је на њему. То мало узнемири чика Љубу, али је њега тешко избити из његове благости. Зато он само пита:

— Је ли зима?!

— Јесте, готово једногласно одговоре сви.

— Па што болан не кажете и мени, да се и ја покријем!

Ова чика Љубина мисао налази се исказана у песми „Старцу-самцу“, где поред осталих стоје и ови стихови:

О јадни старче, сам ћеш скапати,
Нико за тобом нема плакати;
Од твог порода нико ти неће
Ужећи свеће!
— — — — — — — — —
Кад умреш јадан, туђин ће доћи
Смејући с' да ти заклопи очи;
Из шале реч' ће: «Бог да те прости,
Живео с' доста!»

Не зна се, зашто се чика Љуба није женио. Сва је прилика — бар ја сам тако слушао — с тога, што се волео с једном девојком која се морала удати за другог. Кад је та госпођа доцније постала удовицом, беше чика

П. Ц. Батони — Магдалена покајница

X

Учитељ цртања у Ваљевској гимназији, г. Лазар Крцалић, хтео да се жени, па упитао чика Љубу за савет.

— Ако се ожениш — кајаћеш се, ако не — још горе!

Другом једном приликом чика Љуба беше нешто опширнији. У Крунићевој кафани говораше, између осталог, и ово: „Ко се не жени, противи се и људским и божанским законима, ал' зато му се љуто свете и Бог и људи! Ето, узмите само мене за пример. Не жених се, али зато осетих добро оно што људи зову празним животом. И ово осећам највише о великим празницима. Овако, у обичне дане, увек имам друштва, али кад дође Божић или Ускрс, кад се сваки повуче у свој дом, да са својим породом прослави ту свечану идилу, ја останем у кафани сам, као огорели пањ у угљу, и дође ми да се сит наплачем!“ Љуба већ старцем, па ипак се с њоме [она беше у Француској] пријатељски дописиваше.

XI

Води Добра једном краву крњорогу, веома великог лопова, па је напаса на путањи у кукурузишту. Пази Добра добро, али окрене ли се само мало у страну, крњороги лопов одмах за кукуруз, па читаве клипове одваљује. Брани Добра кукуруз, па му на послетку и досади и почне псовати краву, ама онако асли сељачки. Шта ће човек?! Тако му бар лакше!!

Иде чика Љуба из вароши; чује Добрине „одабране“ речи, па му није право. Кад је дошао Добри, он га саветује, да није лепо псовати ни човека, а камо ли бесловесну животињу. „Ама, шта ћу, чико, кад је лопов?“

брани се Добра, али му чика Љуба и даље доказује, да псовци смисла нема.

Реши се тада Добривоје на једно лукавство: предаће краву за минут два чика Љуби на чување, да види шта ће он радити!.. Замоли дакле чика Љубу да предржи мало краву, док он не сврши неки хитни посао. Чика Љуба пристане, а Добра отиде у кукурузе и сакрије се, па очекиваше: шта ће бити!

Чује Добра у кукурузима како Љуба говори крави: „Не, Милавка, не; није лепо да крадеш; ево ти траве доста; ђаволе .... [па јачим гласом]. Бога ми си ђаво!... [па онда још јачим гласом:] Угурсузе један!“ ... При овом последњем узвику виде Добра, да се крњорога оте од чика Љубе и право оде у кукурузе да их конаби. Ипак Добра неће да се јави, да види: шта ће сад радити чика Љуба?

Чика Љуби криво што је испустио краву, а овамо Добри приметио, па иде крави и тепа јој: „На, Милавка, на!“ Милавка њути, једе и чека чика Љубу, али, чим се овај приближи, она тркне на час и духне даље у кукурузе. Опет јој се ближи чика Љуба и опет тепа „На, Милавка, на!“, али Милавка опет фркне и побегне!

Прижегло сунце познога лета, па пече и на равни, а камо ли у оном склопу од кукуруза. Чика Љуба се ознојио, дахће, а краве никако да ухвати. И ако љут — још благо виче: „Оди, Милавка, оди, сине“, па после и он окреће други лист: „Угурсузе, право има онај што те псује!... Све ли ти законе твоје, је си ли чула?! Да ми те је само ухватити!“... И чика Љуба, поред све своје философије, у мало што не поче псовати као његов Добра. Но у том моменту јавља се и он, ухвати краву и чисто с победом вели чика Љуби:

— А, чико, шта сад велите?!

— Онога, одговори чика Љуба: може се, може по неки пут и опсовати, једно два трипут на дан, ал' не онако једнако к'о што ти беше окупио!

XII

И ако сам није умео никад чувати, ипак је своје опомињао да чувају. За то им је чешће пута причао причу о богатом Американцу, што није дао да се баци ни најмање парченце воска што се нађе у меду, него га је остављао у нарочиту зделицу.

— За годину дана, онога, скупило се воска за читав долар!

Другом приликом причао би им опет другу причу: о богаташу што није имао породице. Једног дана седне тај богаташ па израчуна: колико дневно може трошити, ништа не радећи, па да све своје имање до смрти потроши. А мислио је, да неће више живети од двадесет година. Рачун му се учини тачан и он по њему почне трошити. Прођоше двадесет година, богаташ није умро, али све своје имање бејаше потрошио. Да не би скапао од глади морао је просити. Смерно је скидао капу и богорадио:

— Уделите ономе што се у рачуну преварио!

XIII

Сувомразица!... Оштар северац брише, чисто леди... На пијаци стоје једна олако натоварена кола дрва, а пред њима бедно одевен дечко од 13—14 година. Купци га не нуде великом ценом, јер знају да ће га хладноћа натерати да даде дрва пошто-пото, и да час пре бега кући. Али дечко и даље стоји и не да дрва јевтиније од три динара.

Пролази туда чика Љуба, журећи из кавране кући, и чује дечка где некоме каже цену од дрва. Погледав на полусмрзнуто сељаче чика му Љуба вичe:

— Чујеш, дечко! Потерај дрва ако хоћеш за четири динара!

Зачуђено сељаче пита га: „Велиш ли збиља?“, а чика Љуба: „Озбиљно! Потерај, ако хоћеш!“... И сељаче радосно иде за њим, и сви се на пијаци чуде чика Љуби, што толико паре даде за онако мало дрва!

Чика Љуба долази са сељачетом кући, наређује момку да истовари дрва и положи вочићима, а дечка уводи у кућу; ту га крај ватре огреје и пошто га уверио, да му за храну неће ништа наплатити — јер се дечко тога бојао — даје му ручак, исплати му четири динара, и отпусти га да иде!

Доцније је то сељаче, родом из Буковице, увек и с највећим поштовањем скидало капу, видећи чика Љубу гдегод у вароши!

15. марта 1902. год.

Ваљево. проф. **Ж. М. Романовић**

Фирмилијан

Скопаљски Митрополит

Уочекивању свечаног посвећења Господина Фирмилијана за митрополита Скопаљског, доносимо његов лик и ове врсте о његову животу и раду.

Архимандрит Фирмилијан администратор Скопске Митрополије родио се у Шапцу 1852. године.

Родитељи Господина Фирмилијана били су сиромашни, но су га ипак лепо школовали. У Шапцу је Димитрије (Фирмилијан) свршио основну школу и полугимназију. Затим је провео 4 године у трговини познате у Шапцу и хваљене трговачке куће Топузовића.

1869. године, у жељи за богословском науком, Димитрије се у манастиру Петковици закалуђери и добије име Фирмилијан. Тадашњи Епископ Шабачки Мојсеј узме га одмах (у марту 1869. г.) за свога ђакона а на јесен прати га у богословију где је био кроз све време школовања одличан ђак. Из богословије оде ђакон Фирмилијан у Златни Праг, где је на универзитету свршио прву годину философије с одличним колоквијама. Тада га српска влада изабере за државнога благодејанца најпре у патри-

јаршиској школи на острву Халки а затим на универзитету у Атини где је довршио богословске науке и положио испите са научним степеном *Магистра богословља* и одликован орденом Христа Спаситеља.

За време ратова 1876., 1877. и 1878. год. бивао је комесар војних болница. По ослобођењу Врање био је администратор тадашње Врањске епархије, а за тим је отишао опет у Атину да доврши школовање.

1880. године Господин Фирмилијан као синђел већ је био наставник у нашој богословији у Београду и предавао најважнији предмет *Догматичко Богословље*. Године 1881. био је *први* који је у Србији положио *професорски испит*.

По паду пок. Митрополита Михајила био је биран и нуђен за Митрополита Краљевине Србије, али се није примио. Доцније му је нуђена *катедра Жичке Епископије*, али се и тога положаја није примио. Волео је остати на положају дотадашњем а да изађе на глас као велики бранилац каноничког стања у цркви.

Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе)

Покојни Митрополит Мраовић, поштујући карактер и рад Господина Фирмилијана, произвео га је за протосинђела а затим и за Архимандрита. Краљевска влада изабрала је Архимандрита Фирмилијана за професора Веронауке и за дворског свештеника Краљевићу Александру и поверила му управу Богословије у којој је ректоровао више година са похвалним успехом, установивши: *Јавна предавања* у Богословији и *Фонд сиромашних богослова*.

Господин Фирмилијан није се никада бранио од послова, већ на против одазивао им се и прихватао их с онаквом марљивошћу каква свештенику нарочито доликује. Тако он је био члан управе: Друштва Св. Саве, Црвеног Крста, Друштва за улепшавање дунавског краја у Београду, Друштва сиротне и напуштене деце, Друштва за подизање цркве Св. Саве, Просветног Савета, Свештеничког Удружења, Монашког Удружења, Уредник „Весника Српске Цркве“ и написао је и штампао више од 150 табака *о научним богословским стварима*. Кад је потреба била да Србин поће и у Америку (Чикаго) и у Турску да послужи интересима своје цркве и народа: Господин Фирмилијан одмах се радо одазвао и тој мучној и тешкој служби, оставивши браћи она сјајна места у отаџбини, која су њему била намењена а сам жртвовавши себе на разне и тешке подвиге у смерности млађега и понижењога.

Арлезијанка

ALPHONSE DAUDET

Ја се до села дође, силазећи из моје воденице, пролази се крај једне сеоске куће сграђене крај друма у дну једног великог дворишта засађеног брестовином. То је права кућа провансалског *домаћина*, са својим црвеним цреповима, својом широком мрком фасадом неправилно испрсканом, и затим, сасвим горе, својом таванском ветрушком, ижљебљеном точкићем за дизање жрвања, и са неколико снопова мрке сламе који су стрчали...

Зашто ми је та кућа пала у очи? Зашто су ми те затворене вратнице стезале срце? То не би могао рећи, а међутим од ове ме је зграде језа подилазила. Сувишна је тишина била око ње... Кад се пролазило, пси су лајали, морске кокоши бежале су без ларме... У кући ниједног гласа! Ничега, чак ни лупе пауча. Да није белих завеса на прозорима и дима који се дизао са крова, мислио би човек да је како ненасељено место.

Јуче, баш је избијало подне, враћао сам се из села, и, да бих избегао сунце, ишао сам дуж кућних зидова, у брестовој хладовини. На друму, испред куће, слуге су ћутећи довршивале товарење сена на једне двоколице. Вратнице су биле остале отворене. Пролазећи бацих један поглед,

и видех у дну дворишта, како се држи рукама за главу, налакћен на камени сто, једног великог старца, свег белог, у врло кратком капуту и дроњавим чакширама. Застадох. Један од људи рече ми сасвим полако:

— Пст! то је газда... Такав је од како му се сину десила несрећа.

У томе тренутку прођоше мимо нас једна жена и један мали дечко, у црно обучени, са дебелим позлаћеним молитвеницима, и уђоше у кућу.

Човек додаде:

— ... Газдарица и млађи брат долазе с богослужења. Иду сваки дан у цркву, од како се дете убило. А! господине, какво очајање!... Отац још носи покојниково одело; не може човек да га наговори да га скине... Ћи! хајд! Кеша!

Двоколице се покретоше да пођу. Ја, који сам хтео да више дознам, затражим од кочијаша да се крај њега попнем, и ову причу која раздире срце дознао сам горе, у сену.

*

Звао се Жан. То беше диван сељак од двадесет година, невин као девојка, темељан и отворена лица. Како је био веома леп, све су га жене гледале; али он је само једну у глави имао: неку малу Арлезијанку, сву у кадиви и у чипкама, коју беше једном сусрео у Арлу, на тркалишту. — У кући, с почетка, ову везу нису са задовољством гледали. Девојка је сматрана за неозбиљну, а и родитељи нису јој били из нашег краја. Али је Жан свом силом хтео своју Арлезијанку. Говорио је:

— Умрећу ако ми је не даду.

Морадоше попустити. Решише да их по жетви венчају.

Тако, једног недељног дана у вече, у кућњем дворишту, породица је била при свршетку вечере. Готово је било као на свадбеној гозби. Испрошеница није била ту, али се за све време пило у њену част. На вратима се указа један човек и затражи да говори с газда Естевом, само с њим. Естев се диже и изиде на друм.

— Газдо, рече му човек: ви се спремате да своје дете ожените једном превратницом која је две године била моја јараница. Што вам рекох, доказујем: ево писама!... Родитељи за све знају и били су ми је обећали; али, од како је ваш син тражи, ни они ни лепојка неће ме више... Ја сам међутим држао да после тога она не може бити ма ког другог човека.

— Добро! рече газда Естев када је загледао у писма: уђите да попијете једну чашу *миске*.*)

Човек одговори:

— Хвала! тужнији сам но жедан.

И оде.

Отац се врати унутра, хладнокрван; заузе поново своје место за столом, и вечера се весело заврши.

Тога вечера, газда Естев и његов син изидоше заједно у поље. Дуго су остали ван куће; кад се вратише, мајка их је још чекала.

— Жено, рече *домаћин*, приводећи јој сина: пољуби га! Несрећан је...

*

Жан није више говорио о Арлезијанки. Међутим само је њу волео, па чак и више но икад, од како му је беху показали у туђим рукама. Али је био и сувише поносит да што каже. Сирото дете! то га је и убило... Понекад би по целе дане проводио у каквом углу, немичући се. Други пут би опет, бацајући се на посао као бесан, радио земљу за десеторицу. Дође вече, он ухвати пут за Арл и иде таког све док при заласку сунца не угледа варошке витке звонаре. И онда се врати.

Никад није даље ишао.

Видећи га таког, увек снуженог и самог, укућани већ нису знали шта да раде. Бојали су се какве несреће. Једном, при столу, рече му мати, гледајући га очима пуним суза:

— Па добро! Слушај, Жане, ако је ипак хоћеш, даћемо ти је.

Отац, зарумењен од стида, обори главу.

Жан даде знак да неће, и изиде.

Од тога дана промени он сасвим свој начин живљења, претварајући се да је увек весео, не би ли разуверио своје родитеље. Поново га виђаху на игранци, у крчми, при жигосању говеда. При гласању у Фонвијеју, он је водио фарандолу.*)

Отац је говорио: „Оздравио је.“ А мати је вечито била у страху, и више но икад лебдела је над својим дететом... Жан је спавао с млађим братом, сасвим близу одаје где су неговали свилене бубе; сирота старица намести себи кревет уз њихову собу. Могла се и ноћу наћи око свилених буба.

Дође и Свети Јелисије, жетелачки празник.

У кући велика радост. Било је најбољег печеног меса за цео свет и кувана вина као да је у киши нападало. Затим жабица, ракетли, и пуни јасенови фењери од бојадисане хартије... Живео Свети Јелисије! Да изгину играјући фарандолу. Млађи изгоре своју нову блузу. И сам Жан изгледао је задовољан; хтео је и с матером да игра; сирота жена плакала је од среће.

Око поноћи одоше да легну. Сан је био целоме свету потребан. Жан није спавао. Млађи је доцније причао да је целу ноћ прејецао. Ах! кажем вам, био је добро уједен!

Сутра дан, у зору, чу мати где неко пређе трчећи преко њезине собе. Имала је као неки предосећај:

— Жане, јеси ти?

Жан не одговара; он је већ на степеницама.

Мати се брже боље диже:

— Жане, куда ћеш?

Он се пење на таван, она се пење за њим:

---

*) *Muscat:* вино од миришљава грожђа. *Пр.*

*) *Farandole:* провансалска игра, налик на наше коло. *Пр.*

— Сине мој, тако ти неба!

Он затвора врата и повлачи резу.

— Жане, Жанчићу мој, одговори ми шта то хоћеш?

Пипајући својим старим рукама које су дрхтале, она тражи скакавицу на вратима. Отварање прозора, тресак тела на двориштну калдрму, и то је све.

Сирото дете беше рекло у себи: „Сувише је волим. Идем . . .“ А! како смо ми бедног срца! Мало је чудновато, међутим, да се љубав не може угушити презирањем! . . .

Тога јутра питали су се људи из села: ко ли је оно онако викао тамо, око Естевове куће?

То је мати кукала, у дворишту, пред каменим столом покривеним росом и крвљу, необучена, са својим дететом у наручју.

Париз. С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО

Ст. К. Павловић

ПОЗОРИШТЕ и МОРАЛ

од

Воj. Ст. Поповића

Правац, који се у последње време осећа у оригиналној руској драми, навео ме на мисао да, говорећи о њему, поставим предмет на ширу основу, т. ј. да укратко бацим општи поглед на савремено позориште и његов утицај на морал нашег времена.

Недавно у једном београдском журналу, ако се не варам „Колу“, изашао је веран превод сакупљених но непотпуних новинарских рецензија на неколико пијеса које данас сакупљају пуна позоришта, само стога што се у њима трактују теме савременог интереса. Ја се нећу упуштати у излагање његове садржине, него ћу у опште говорити о такој врсти пијеса и њима сличним, које се пишу да се задовоље развратни укуси и које очигледно носе карактер модерне декаденције.

Узмите ма коју из тих пијеса: „У својој улози“, „Хризантеме“, „Робиње весеља“, „Позлаћени људи“ etc. све нам оне тако рећи представљају наличје живота — живот круга људи који у социјалним односима стоје ниско, но који на жалост играју у наше време велику улогу у друштву. Њихове главне јунакиње представнице су demi-monda, чији се цинизам по каткад испољава у свем својем блеску. Ноћни лептири окружавају јарку светлост богињина храма и безбрижно се лепршају у њему.

Позориште треба да је огледало живота. Па шта нам даје савремено модерно позориште, какве нам стране живота оно открива? Зар учећи нас, оно нас мора развраћати? Зар свето и узвишено осећање љубави бацати са свога престола у блато полних пожуда и страсти? Зар из таквог позоришта, где љубавници издишу у грчевитим и страстним загрљајима, где се на рачун оштроумља говоре двосмислене речи које често прелазе у право своје значење, зар из таквог позоришта не излазимо узбуђени с извесним расположењем духа? Какав утисак износи из таквог позоришта млада шипарица, која тек што је отпразновала ступање у свет подужавањем своје сукњице, код које су појмови о свету тако наивни и искрени, у чијој богатој уобразиљи још лебде благородни и узвишени херои, међу којима је и њен суђеник? Какав утисак износи из таквог позоришта млада жена, која тек што је завршила свој медени месец? Позориште јој даје богати материјал како се обмањују мужеви. Пред њеним се очима шире најтање, најфиније мреже adultère-a, и њој остаје да бира најподеснији начин до своме мужићу натакне рогове. Настаје ужасна борба међу инстинктивним поштењем, уверењима и идеалима, којима је до сада живела у царству снова с једне стране, и светским правилима и модом с друге стране. Она подлеже првом вештом саблазнитељу, осећајући да јој је мирно самољубље и савест, јер је таква мода, тако све раде. Елегантна Парижанка, која све своје знање о животу и друштву црпе из романа Марсела Прево, Пола Ервје, Жоржа Оне и др. и даје највећи проценат т. зв. модерних женскиња, представница крајњег феминизма, за којима се слепо повлачи читава фаланга женскиња других народности.

Рђав утицај таквог позоришта, односно таквих пијеса на женски пол, очигледан је. Барбје у својој чувеној „Мелпомени“ прекрасно га је изразио стиховима:

Et les femmes au bout de ces drames impurs,
Haletantes encor, l'oeil en feu, les senis durs,
D'un pied lent desertant la salle solitaire,
Regagnent leurs foyers en revant l'adultère.

Позориште није песма или роман, који утичу и на наш ум и размишљање, јер их читамо; не, ефекат је овде силнији, пред нама су живи људи с најузвишенијим и најнижим страстима. Ми видимо њихов развој. Ми осећамо и испитујемо све њихове перипетије, које остављају у нама дубоке и неизгладне утиске, и који се често рефлекторно, без сазнања, испољавају у многим нашим умним радњама.

У рецензији коју је дала француска академија на трагедију Корнелову „Сид“, вели се на једном месту: „Силне страсти, ако су добро и талентно представљене, производе на оне, који их гледају, део ефекта који оне производе на праве жртве тих страсти“.

Оставимо најзад на страну љубавне комаде, па се обратимо нпр. криминалним драмама, којима угошћавају прост народ, и ако оне до душе нису сада тако у моди, као што некада бејаху.

Колико је несрећника, што седе на тим клупама и налазе се у сличним околностима са јунацима драме. Они с напрегнутом пажњом следе за њиховом радњом, као да се с њима решава и њихова судба, и мрачни и замишљени остављају позориште уносећи у дубину своје душе импулс који ће згодном приликом решити и њихову ствар.

И заиста: позориште нам не даје природни развој психичких појава, као што то у животу видимо, него их афектира, усиљава до последњих граница, напрежући пажњу и осећаје гледалаца до крајности, јер такве силне емоције и утичу на масу, и обезбеђују успех пијесе. Како се далеко иде да ефекат буде силнији, илузија пунија, даје нам примера Америка, где, веле, антрпренери у таквим приликама нарочито погађају праве, професионалне лопове и пробисвете.

Преступник и убијца под чијим ударима ножа издишу невине жртве, насликан је таквим бојама, да у нама не

изазива гнушање и презрење, већ дивљење. Ми се дивимо његовој дрскости, хероизму, којим долази до свог циља. Он постаје идеалом многих тајанствених и проблематичних натура, у чијој преступној фантазији оставља дубоке траге и јавља се као оваплоћење свију врлина. Ми знамо многе случајеве, где су преступници и убијце придавали својим гнусним делима театрални карактер и у њима играли улогу глумаца.

„Игра страсти — говори Расин у својој посланици Валенкуру — завлађује душом гледаоца: он љуби, мрзи, плаче, и сам постаје глумцем.“

Као доказ томе могу навести неколико примера из прекрасне књиге Луја Проала „Le Crime et le Suicide passional.“

Новембра 1860. год. у суду департмана Ушћа Роне расматрало се дело Марсељског кројача Р. Он је био пореклом Италијан и ватрено се одушевљавао трагедијама свога чувеног земљака Алфијери. Случајно се заљуби у једну удату женску; постане њен љубавник и из љубоморе реши се да убије њезина мужа. Покушај му не испаде за руком и њега затвориште. На испиту држао се сасвим хладнокрвно и кад је приметио да га полицијски чиновник пажљиво посматра, одговори му:

— За што ме тако гледате? Мене пре треба жалити, него укоревати. Нисам ја први нити последњи који је овако што год учинио. *Прочитајте трагедије,* ви ћете видети, да је било људи, који нису само такве ствари чинили. Ја сам поступио као што треба, и да сам остао у слободи, поново бих учинио то исто.

При претресу стана нашли су, разуме се, његова омиљеног писца.

Дело доктора Банкала, које је у своје време произвело толику сензацију, извршено је по свима правилима позоришним. Пред самоубијством, како прича сам Банкал, који је случајно остао жив, извршена је била *проба,* биране најподесније позе, у којима ће умрети он и његова драгана.

Студент Шамбиж пред смрћу певао је излазну арију Фаустову.

Таквих примера, који јасно доказују тесну везу међу тамницом и позориштем, можете још доста наћи, ако само загледате у који му драго велики осуђенички завод.

*

Још стари Аристотело указивао је на рђав утицај позоришта на морал. Он је веома волео позориште, али је отворено тражио да се у њега не пуштају младићи, бојећи се да на њих не би произвеле велике утиске сцене убијстава, освете и т. п. Таквог је мишљења био и Платон.

Па кад су ти велики философи били таквог мишљења о класичном позоришту, где се неодољиве страсти нису признавале, или у крајњем случају њихова се неодољивост приписивала вољи богова, шта би они рекли о новом позоришту, које садржи у себи противуположне црте класичног позоришта, чији јунаци нису у могућности да се боре са својим страстима „где фатализам паралише њихову вољу, а без воље нема рада, и место јунака ви видите пред собом екзалтираног лудака који се у својим конвулзијама бацака час у једну, час у другу страну и коме је место у психиатричној болници.

Шта би најзад рекли ти велики мисионари о новом позоришту, где се брак исмева, издева се над родитељском љубављу, над најчистијим врлинама, а подижу тријумфи порокима и страстима. Апсурдно је ићи у такву крајност при сликању природе и живота. Износећи пред нас победу порока и зла, театрални аутори с једне су стране прави, јер заиста увек не побеђује добро и правда, али с друге стране они заборављају, да се та гомила гледалаца давно ослободила сујеверице, да ће зло кад тад бити кажњено, макар и на оном свету, да ту гомилу не представљају само старци, научени мудрим искуством, него и бурна младеж чија се индивидуалност још није формирала, већ се још влада по законима подражавања.

„Велико божанство, па и оно се саблазнило, а како ћу се ја одржати, ништавни смртни“, вели у комедији Теренција млади развратник храбрећи се примером Јупитера који је саблазнио Данају.

„Ко неће опростити себи зло дело, кад зна да су таква дела чинили и богови и јунаци“, примећује Платон.

Дајте тој младежи позориште које ће представљати живот, као што је он у самој ствари, без претераних афектација, без театралности и извештачености; не проповедајте лаж и разврат, угађајући сладострасном укусу светине и руководећи се у томе једино материјалним успехом своје пијесе „и ви нећете наћи зла и преступе, учињене под утицајем позоришта, а чему сте ви прави кривци и за што вас треба посадити на осуђеничку клупу.“

Шта је остало од енглеског позоришта после Шекспира и Шеридана? У енглеској, у њиховој колевци, пролазе многи месеци, док на њих дође ред да се дају, и разуме се позоришта су празна. Светини не треба философија, она неће да мори свој мозак, гледајући такве ствари, она тражи ефекте, осећаје и као помамна јури на сензационе представе, на лак — и двосмислене оперете. И док као што рекох пролазе месеци, дуги периоди времена, док се даде које Шекпировско дело, дотле оперета „Сам-Тој“ игра се већ три године сваког дана.

У најкраћим потезима ја сам показао штетни утицај савременог позоришта на морал. Многи ће може бити прочитавши приметити да је говорено више о самом утицају а врло мало обраћено пажње на средства, која би била најпрактичнија да се отклони тај рђави утицај.

И онда када очајање долази до крајњих граница, искрица наде не оставља човека. И кроз тамне облаке на мрачном хоризонту драмске поезије пробијају зраци новога сунца. Осећа се нов покрет и на западу и овде на северу. Док на западу Ибзен и Метерлник проводе у својим драмским производима поезију душевних расположења, а други остављају на страну измишљена и невероватна херојства и описују обичне људе, којима је препун наш живот, дотле на Северу Московско Уметничко Позориште са Чеховским комадима ствара нову и светлу епоху у руској драми. О реализму тога позоришта и Чеховских драма, ја сам већ писао у једном свом писму (Н. Искра бр. 7. од пр. г.). Ако се налази људи који га критикују и одричу му уметност, јер нам представља живот онакав какав је у самој ствари, у коме дани теку лагано и неприметно, скривајући у себи прави драматизам, такви се веома варају. Кад се дивимо уметности сликара, који нам пружа верну копију романтичног пејсажа, зашто онда да се не дивимо и позоришту, чији живот на даскама представља верну слику нашег обичног, свакодневног живота.

Мени се чини да су пуне правде и истине речи критичара Андрејевског, који недавно назва Москов. Уметн.

Позориште позориштем пудућег века. И ја мислим да таквом позоришту припада будућност, а време није далеко када ће позориште бити на висини свога идејалног значаја.

Петроград 4801. г.

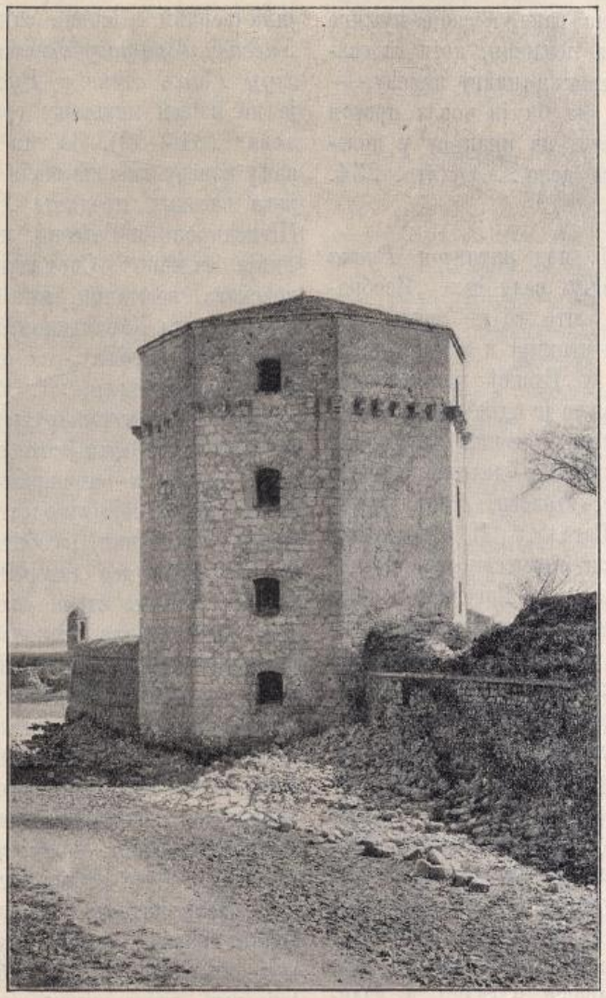
ПОМЕН ГОГОЉУ

о

педесетогодишњици смрти његове.

(НАСТАВАК)

Из предњега библиографскога прегледа видимо, да је у току од двадесет и две године (1850.—1872.) скоро сав Гоголь преведен на српски, и то поступно: прво су превођена његова дела првог и другог доба књижевнога му развитка, па на послетку, најзнатнија, трећега —. А то одговара не само развитку Гоголја као писца, него и развитку српске лепе књижевности у опште и приповедачке на по се, како по правцу садржине, тако и по укусу српских писаца и преводилаца, па и читалаца. За то није никакво чудо, што избор наших преводилаца Гоголјевих дела пада прво на његове приповетке, у којима се још видно истиче романтични елеменат, чудесност, основана на народном веровању, и напред поменута словенска осећајност, црпена из дубоког извора душевних, карактерних особина народних, а чувана и негована патријархалним облицима и уредбама друштвенога живота. Исто тако природно је, што се тежњом за променом свега тога у нас, Срба, доцније и на послетку јављају преводи Гоголјевих дела, у којима не само преобладује, него и апсолутно влада хумористично-реалистичан правац, са јасно истакнутом тежњом за преуређењем друштвеним и државним. Обазрив и дубокога погледа историк српског књижевнога, друштвенога и политичкога развитка неће моћи, дакле, мимо прећи преко појаве Гоголја у српској књижевности, у преводима, нити ће смети не одредити му утицај, који је особито имао у тим гранама и српскога народнога живота.

Кула Небојша у београдском граду (по фотографији г. М. Хаџи-Јањића)

Али, као што је од непоречнога значаја утицај превода Гоголјевих дела у српској књижевности, исто тако има одређене и разноврсне занимљивости све оно, *што се и како се до сад писало у нас о Гоголју и његову књижевном раду*. С тога мислимо, да не бисмо дали потпуне слике Гоголјеве појаве у српској књижевности, кад бисмо оставили непоменуту ту страну српскога књижевнога рада, којој је смер: да се Срби упознају с овим великим руским писцем, с његовим животом, правцем, обележјем и вредношћу књижевнога му рада, и сама по себи и у вези с осталим — руских и неруских писаца, као и с огромним утицајем, који је он извршио на развитак руске књижевности и јавнога живота у опште. Осим тога, мислимо, да ће ова страна нашега прегледа не само обновити досадашње мисли о Гоголју у нас, већином симпатичне и похвалне, — него да ћемо, наводећи и истичући дела и места, на којима се налазе, допунити напред истакнуте црте из живота и обележја књижевнога рада Гоголјева, те и тим допринети што свестранијем познанству с њим.

На две године после појаве првог српског превода Гоголјеве приповетке у „Српским Новинама“ 1850.. налазимо у овом листу **1852.**, бр. 63. и 65. (од 5. и 10. јуница те год.), у подлистку, **Некролог Гоголју.** По свем бисмо рекли да је то превод с чешкога, или слободна прерада.[1]) Као приступ говору о Гоголју чини паралела о успесима руским у политици и књижевности, па се примерима Бестушев-Марлинског, А. Пушкина („руског Бирона“), Грибоједова, Лермонтова, Н. Полевоја, па на послетку и самог Н. В. Гоголја утврђује факат: несрећни, прерани свршетак књижевних првака руских. О самом Гоголју каже се, после помена о његову завичају („Миргороду“ [?] у Полтавској Гувернији у Малој Русији), да је „гледао, да у првим својим приповеткама тврдо задржи — упечатљења, која се све на домородном земљишту покрећу и у тесним границама сеоске повести тако дубоку карактеристику времена и људи дају, да поред неоспориме своје уметничке и на историчку вредност може имати право“ (стр. 233). Као „ремек хумора и дубоког посматрања живота“ истиче приповетку „Како су се свадили Иван Ивановић са Иваном Никифоровићем.“ За приповетке овога времена („идилске“) вели се да „сачињавају први степен у књижевном развитку

[1]) На завршетку, стр. 241. тих новина, под напоменом, позива се на „ученог познаоца руске књижевности, г. књижничара *Ханку*“, *) а горе, напред, на стр. 233., вели се да је Гоголь умро *5. марта* (1852.), свакако *по новом календару* (21. фебруара по старом), што нас такође утврђује, да је оригинал овога некролога пореклом са запада, биће Ханкин.

*) Истакнуте речи ми истичемо.

Гоголя“ (тамо). За тим се прелази на комедију „Ревизор“ и казавши јој садржину, вели се: „Гоголь је овим веселим делом ступио на оно поље, на коме у Русији још нико пре њега није делао и после њега опет је морало остати остављено, будући да нико није тако точно познао и тако вешто описао друштвеност мале вароши, јер је ова најбољим руским списатељима скоро страна, и они воле да познају салонски живот и више кругове“ (тамо).—За „Чичиковљеве дугаћаје или мртве душе[1])“, пошто је препричана главна садржина, вели се: „Ово блуђење новог славенског Одисеја на руским колима, која појета сравњује због њиовог неуморног касања са брзим напредовањем руског царства, сачињава главни садржај овог посве одличног дела које је у Русији исто тако примљено, као што су у своје време примљене „Париске тајне“ у Француској и Немачкој. Нека је странка обожавала то дело, и Гоголя је прогласила за највећег појету прошлости и садашњости, а међутим пријатељима класичне школе никако не бијаху по ћуди ове — као што вељаху — из пања истесане слике, ова хомерска описивања, којима се противило њиово мишљење по пристојности новијег времена. Али ипак „Мртве душе“ остадоше мила књига свију класа народа, јер ти Чичикови, ти Носореви, ти сентиментални властели, који се од месечине и француски романа ране, а своје мужике немилостиво злоставе, ти смутљиви лењивци, који са сваким у љубави живе, а овамо са сваким кавгу замећу, — ти су тако јасно и добро описани, да би ји човек прстом могао показати и руком ји опипати, па ипак су у повести начинили женијално уметничко дело . . .“ (стр. 234. и 240.)

У „Седмици“, 1855. бр. 11. под натписом *Руска књижевност* у одељку **О Гоголју** вели се: „Изображење онога у човечијој природи, што се не мења, и к томе са свима разликама народних стихија и форми, после Жуковског и Пушкина припада у Руској књижевности Гоголу“ (стр. 81.). А за тим, пошто је одређен значај и правац прве двојице великих руских песник за Гоголя се каже: „Али изразити у вештачким делима потребу свога времена, изобразити обичаје, страсти, сенке карактера ненормалних — то допаде Гоголу.“ И споменувши све крупна имена у развитку руске књижевности, истиче се оно у чем је највећа снага и заслуга Гоголјева: „али у дубоком описивању живота *с тамне стране његове* палму првенства ваља дати Гоголу“ (Тамо). О свести Гоголјевој о његову књижевну раду вели се: „Дела Гоголјева показују, да је он своју ствар добро испекао и зрело промислио“ (Тамо). То, пак, доказује се сликама из живота, који црта Гоголь: „Тако у Гоголя мати, која не може да се нагледа двојице својих синова, која их прати и благосиља на службу, није ли идеал материнске љубави и нежности? Или, Козак, одан својој вери, који свето држи завет, па кад треба каштиговати сина, који је учинио неверу, уступа за мало осећању очином, не показује ли дубоко познавање човечијег срца? Не дивимо ли се множини кратких, али верних слика људи, карактера, вароши и села? А уздисаји који се кадшто отимају из прсију списатељевих, нису ли нам сведочанство, да је он сам патио ради својих слика? Зар се ми једнако не дивимо Тациту и Јувеналу за оваке слике? Или зар у Фон-Визину, у Грибоједова делу „Горе отъ ума,“ у Пушкина у „Оњегину“ не видимо исту онаку лажност, а пустоћу живота? Разлика је само у томе, што се Фон-Визин *смеје* својим особама, Грибоједов се на њи *љути*, Пушкин открива ране покваренога срца; а *Гоголь рисајући мирно своје типе, и претварајући оно што доиста јест у* **бисер вештине, и сам тужи.** *Смех, на који он натерује, заслужује да се пореди с лиричким ефектом. — Ова је* **хумористичка слика простога живота** *карактер делима Гоголјевим*[1]); он се разликује особитим хумором од осталих списатеља, који се подударају с њим у правцу и који су једнаки по таленту. У њега дубоко осећање и особита фантазија подоста су подложени аналитичком уму, који свима сликама даје необичну мирноћу и верност. У њега радња тако нам природно и просто иде испред очију, као што у животу бива. Гоголь заборавља самога себе, он се сели фантасијом у спољашњи свет. Отуда је у његовим сликама и карактерима дивна јасност, одређеност, личност; у њих се са свим *слаже оно што доиста јест са идеалности,* а то је циљ красне вештине. Међу немачким списатељима од те струке прославише се Ж. Пол, Рихтер и Хофман, с којим поређују Гоголя; али хумор онога првог љуби чудеса, а хумор другога ствара особити свет од утвара, коме недостаје одређено рисовање и пун колорит. Пре се може поредити Гоголь с Дикенсом, који својима верним и живим сликама обичнога живота усхићује. *Унесавши у руску књижевност нову хумористичку стихију Гоголь стече у Руса литерарно значење.* — И ту је по нашем мишљењу граница књижевних заслуга Гоголјева“ (81—82). За тим говори о разлици уопште у уживању између забавне шале, и карикатура, и „уредног развијања високих предмета“, какви су Омирови, Софоклови, Шекспирови и Гетеови, па онда вели да ни језик Гоголя „није без мане“. Споменувши достојанствену дикцију Жуковскога, вештачки, жив стих Пушкинов и лак, живостан а прост стил Карамзинов, за Гоголя вели: „ватрене речи не наилазимо Гоголя“, па онда наставља: *„Али ми бисмо били неправедни, кад бисмо тражили од списатеља све погодбе поетичног савршенства; будимо им захвални на оном што нам остављају*[2]). Гоголь бијаше веран својему позиву и он сврши све, што су му допуштале да сврши силе, које му одозго беху дароване... Гоголь је списатељ самосталан, особити дар. Њему допада трудни и неблагодарни део литературе — *хумористично* описивање живота с тамне стране његове; и за вештачко обрађивање тога дѣла заузима он почасно место у руској књижевности. Идеална његова описивања лица и карактера, кад се с овога гледишта сагледају, јесу верна, у развијању књижевних појама јесу према времену, а дубљином осећања јесу претежнија од оваких послова других списатеља. Покрај свега тог, дела Гоголјева немају онога, што би још довршило да она буду вештачка и народна, а то је красни и класични слог. — *Литературне* заслуге Гоголјеве нигда се неће у Руса заборавити.“ —

Нема потписа. По свој прилици превод је, или слободна прерада, као и поменути некролог од 1852., само што бих рекао да ће ово бити с руског, на који извор упућује реч „литературне“ у последњем наводу.

У „Даници“ за 1866., а у чланку *Руски Театар* говори се на стр. 492—494. и **о Н. В. Гоголју.** После говора о Грибоједовљеву „Горе отъ ума“ каже писац тога

[1]) «Душа» овде значи «мужик», руски сељак, а према томе *мислимо, да би српски превод овога натписа требало да гласи:* **„Мртви мужици** или **руски сељаци.“**

[1]) Ово ми истичемо.

[2]) Ове речи, пале у нашој књижевности пре без мало пола века, истичемо ми као устук савременој нам критикастрији, која иде често тако далеко, да и писцима на завршетку књижевничке каријере замера на оном, што они више не могу мењати, као што је: правац њихова књижевнога рада, избор књижевне врсте, о којој се баве итд.

чланка: „Комедији, Горе отъ ума, која је дала правац свима касницима, најближа је по драстичности и исто тако оштрој карактеристици, ако иначе и од мање вредности са стране художества, „Ревизор“ од *Гоголя*, најзнатнијег руског новелисте, који је разним преводима и у нашој књижевности одомаћен“ (стр. 492.). За тим говори посебице о „Ревизору“, излажући у кратко садржину његову, на крају вели: „Не да се описати како је тај комад комичан на позорници“ (стр. 494.), и изложивши анегдоту о цару Николи, кад је први пут видео на позорници „Ревизора“ и шта је на свршетку представе рекао писцу, говор о Гоголу завршује се овим речима: „Обе ове овде наведене комедије двојице од најбољих песника руских показале су нам само мрачне стране руског живота“ (стр. 494.). — Писац тога чланка није се потписао, а рекли бисмо да је сâм уредник, напред поменути вредни преводилац Гоголя, *Ђ. Поповић*.

У *предговору* Гоголеву роману „Чичиковљеви догађаји или Мртве душе“, од преводилаца *Љубомира Миљковића и Милована Ђ. Глишића*, пред дѣлом првим („Забавна библиотека 1. свеска, 1872.), налази се прво **кратка биографија Гоголева**, у којој свакојако погрешно стоји да се Гоголь родио 1810., а умр̀о 1851., а за тим се **значај Гоголева књижевна рада** за руски народни живот и умни покрет обележава овим речима: „Он (Гоголь) је руску забавну књижевност дигао на висину са које је она заузела видно место у руском народном животу, задобивши удела у умном покрету народном. Гоголь је подигао руски роман на ступањ сувременог романа“ (стр. II.). Па изложивши: шта треба разумети под сувременим романом[1]), од каквог је он значаја, како „за писање оваког романа треба често више дара и образовања него за обрађивање науке“ (стр. III.), како су некад сви европски народи „имали свога Милована Видаковића и дружину“, како је у свију њих „роман био измишљена прича с тим јединим задатком да забавља машту, и готово с том једином тежњом, да оно прича што никад није могло бити“, како се поступно ова врста књижевности отимала „од ропства беспослици и лагању и заузимала свој важан значај, макар да се тај поcао још ни до данас није свуда окончао“, — на послетку прелази се на руску забавну књижевност пре Пушкина и Гоголя, и вели се за њу, да је и у њој, до тих великих писаца, владао лажни правац и да се само подражавало западним писцима: „не умејући произвести дела, у ком би се уметнички цртао *руски* живот. Од романа их је највише било на форму Милована Видаковића...“ (стр. III—IV). За тим се прелази на Гоголя и одређују се правац и особитости његова књижевнога рада овим речима: „Почетак Пушкинов Н. В. Гоголь је потерао даље, и описима многих руских карактеристичних типова, што их верно као да су фотографисани, или као да се сами мичу и говоре, изнесе у својим приповеткама, учинио је почетак правоме оригиналном руском животу у[1]) приповетци, који је почетак руска забавна књижевност учинила темељем својим, разгранавши га на далеко“ (стр. IV.). Истакнувши „Мртве душе“ као „најсавршеније дело Гоголъево“, књижевна обрада предмета и тенденција пишчева у овом делу овако се обележава: „У њему је читава галерија појединих слика из руског маловарошког и племићског живота, насликаних са чудноватом уметношћу и живошћу. Особиту топлоту овим сликама даје познати Гоголъев хумор, фина комика или сатира, која тако рећи кроз врсте вири, а која се може узети за тенденцију његових списа, по којој је сликајући слабе стране друштва, хтео хумором да узбуди тежњу к поправкама, коју су његови последници доиста са свим касније и развили“ (IV—V). — Од осталих дела Гоголъевих овде се спомињу као „дивно — израђене његове приповетке са села“, а за његову историјску приповетку „Тарас Бульба“ вели се, да у њој „излази испод његова пера, као васкрсао, један витешки период малоруске историје“. За комедију „Ревизор“ каже се, да „представља у живим бојама покварености и незнање ондашњег руског чиновништва и бирократских појмова његових“ (стр. V). — Ту први пут наилазимо на први, и ако непотпун библиографски преглед превода Гоголъевих дела, којим смо се и ми послужили, донекле, при састављању нашега, напред наведенога.

У „Малој Библиотеци“ V. преведен је „*Ревизор* шаљива игра у пет чинова. Написао Никола Гоголь. С руског превео П. Тодоровић. У Новом Саду 1880“. На крају књиге има три додатка:

а) „*Гоголь о своме Ревизору*. Одломак из писма, што га је Гоголь, одмах после прве представе свога ревизора писао једноме књижевнику“. (То исто и у Малетићевој „Грађи“ и у „Виделу“ за 1886., бр. 99., одакле види даље и у овом нашем послу наводе).

б) *Приказ Ревизора* у „Стражи“, од Л. Пачу-а. Прво говори о књижевности као о огледалу друштвеног стања. То потврђује француском књижевношћу пре француске револуције и после ње, па онда казује да је у Русији књижевност почела силније да утиче на друштво тек од почетка овога (XIX.) века. Гоголя сматра као књижевника из једног од разних кола, која су се одмењивала у руској књижевности и која су допринела: „да се руско друштво прене из патријархалне чамотиње и да се опре политичком насиљу“ (стр. 141.). За тим прелази у кратко на Гоголъев књижевни рад, обележавајући га овако: „Први његови радови, то је појезија његове отаџбине, красне слике из јуначке малоруске прошлости, или-ти слике из сувременог живота малоруског. С преласком у Велику Русију, окренуо се Гоголь сувременом животу у Великој Русији. У своја два дела нацртао је два сталежа руска, која као сиђи терет притискују руски народ — у „Мртве душе“ насликао је руске помјешчике (поседнике земље), који тако безазлено сисају народну крв, као што деца сисају своју мајку, а у „Ревизору“ насликао је руску бирокрацију. Гоголь је ставио огледало пред руско друштво — он је исповест рђаве свести руског друштва. Гоголь пише са смејом — у шали прави патолошку секцију руског друштва. Но Гоголъев смеј има нечег суморног — он сам вели, *да иза његовог смеја има и топлих суза*“ (стр. 142). За тим је развио своје, социјалистичке мисли о бирократији и државној власти, илуструјући их појединим типовима из Гоголъева „Ревизора“,

[1]) «Под *сувременим романом* не сме се разумевати књига коју је само забавно читати, у којој је пуно лепих речи, или описа и слика — а која својим садржајем оставља читаоца са истим мислима које је и пре имао. Сувремени роман је постао врста књижевности, која извршује знаменит уплив на мишљење велике масе људи у данашњој Јевропи... Романи данас цртају борбу друштва поцепаног на разне правце по погледу на политику, на образованост, на уредбе и установе друштвене; они износе минула времена у верној слици живота, могло би се рећи накнађују историју; они цртају историју осећања човечанских у старости и младости, и улазе у танкости душевног живота човечијег, износећи нам у целокупној слици развој и борбе његове. *И све ово на основу праве, може се слободно казати научне студије верним цртањем природе, само што се њени усамљени појави склапају у уметнички склоп*» (стр. II—III). Ово наводимо и истичемо овде за то, што мислимо, да ће и сад бити од користи свратити пажњу на ове мисли не само нашим читаоцима, него и писцима, који мисле и хоће да се убрајају у приповедаче савремене реалистичке школе. Јер, није доста само богодани приповедачки дар!

[1]) Стоји «и», што сматрамо као штампарску погрешку.

који су „све саме накараде од људи — производи бирократизма“, па истичући вредност друштвене сатире више оне књижевности, која износи „идеале човечијег савршенства“, прелази на вредност „Ревизора“ коју он може имати у Србији: „И у Србији влада бирократски систем — те с тога ће тамо „Ревизор“ бити без сумње код куће“. А сећајући се и књижевне вредности његове вели: „Но српски превод „Ревизора“ има још један значај по нашу малену књижевност. У нашој књижевности ретко ће се наћи које вештачко дело од реалне вредности. С тога је „Ревизор“ права добит за нашу књижевност . . .“ (стр. 145.).

б) *„Од преводиоца“* Пере Тодоровића. Изнесавши разговор Гоголев са царем Николом, после представе „Ревизора“ вели: „ако „Ревизор“ у срп. преводу *само насмеје* срп. читаоца, онда ја треба да плачем за трудом и изгубљеним временом око превођења ове књиге. Јер, преводеће „Ревизора,“ моја је главна намера била да поубдим срп. читаоца на размишљање“ (стр. 146.). Па онда и он говори о бирократизму у опште и у Србији на по се и завршује овим речима: „Ревизор“ је препун побуда за озбиљна и дубока премишљања. Ако срп. читаоци уоче те побуде, па се макар само за часак замисле над оном чиновничком, нећу да рекнем покварењу, већ умном и моралном низином, што је црта Гоголь, онда моја трудба око превођења „Ревизора“ неће бити узалудна...“ (стр. 147—148). Тенденцију преводиочеву напред смо споменули, говорећи о српским преводима Гоголевих дела.

У М. Зечевића „Историји Света, прегледу удешавану за средње школе“, књ. 2., 1880. у одељку *Књижевници руски* помиње се у кратко и **Гоголь.** После најкраћих црта из његова живота, вели се ту за књижевни му рад: „Његово перо наличи на кнуту, којом шиба глупости и предрасуде својих сународника. Такав му је на прилику роман „Мртве душе“, у коме се дотиче друштвених прилика руских, казујући све невоље, што их подносише бедни мужици, такав „Шињел,“ врло занимљива новела, којом уводи читаоца у канцеларије руске, да види по коју и сувише ограничену главу. То се исто огледа и у његовој комедији „Ревизору,“ где су јединственим начином исмејани паланачки чиновници и грађани“ (стр. 1100.). На послетку још помиње „Тарас Буљбу“, као дивну слику живота украјинских Козака.

У „Јавору“ за 1882. има чланак **Никола Гоголь** од *Просие-а Мериме-а* у преводу *Ђ. Ј. Н.,* у којем писац говори о Гоголевим „новелама“ („идилским приповеткама“), „Мртвим душама“ и „Ревизору.“ Због велике вредности овога чланка, и ако је превод, на њему ћемо се задржати више, него и на једном довде. За Гоголя као писца каже: „Вешт посматралац до ситница; способан да произведе смех; дрзак у излагању, али наклоњен да вређа до буфоније, Гоголь је пре свега сатиричар жарког уображења. Он нема сажаљења напрам будала и неваљалаца, али за то има једно оружје — *иронију,* која, док је с једне стране врло оштра наспрам свега што заслужује да се исмеје, дотле је напротив врло блага спрам погрешака, на којима се она врло често баш највише задржава. Комика[1]) му је готово увек више шала, а његова веселост не да се лако описати. Ако по који нут и насмеје своје читаоце, у дубини душе њихове оставља им утиске пуне горчине и гњева, — *његове сатире дакле не свете се друштву, оне га само гњеве.* — Као цртач обичаја, Гоголь се нарочито одликује у фамилским сценама. Он има у себи доста оног духа Тенијевог и Каловог. Изгледа човеку, да је видео његове карактере (личности) и да је живео с њима, јер он нас упознаје с њиховим манирима, њиховим наравима и најмањим њиховим покретима. — Један вам врсак, други вам вређа уши говором, а трећи опет шушкета, јер нема све зубе. *Занет, на жалост, овим ситничарским студирањем детаљности, Гоголь је готово са свим заборавио, да их везује за главну радњу.*[1]) Управо, може се рећи, да нема плана у његовим делима, и, што је најчудноватије, нарочито код писца који се хвали са своје природности, никад у напред не одређује, какав ће му бити развој главног плана. Сцене, најфиније изведене, везују се рђаво; оне почну, али се брзо сврше, а више пута крајња небрига писца за састав дела, као да руши илузију, произведену истинитошћу описа и природношћу дијалога“. (Стр. 1101—1105.) За тим вели, да Гоголь припада приповедачкој школи Рабелеовој: „у којој с правом — заузима место одличног ученика“ (стр. 1103), па онда указује на извор заједничке мане и учитеља и ученика, а ми бисмо додали и свих њихових следбеника (а то, као врло корисну поуку, истичемо савременим нашим хумористичним писцима): *„Вештина избора међу безбројним цртама, које нам природа нуди, много је тежа, но што је пажљиво посматрање и тачно извођење њихово“* (Тамо). Даље, поменувши да руски језик, најбогатији европски у наречјима, може „најделикатније нијансе изразити. Пун оне дивне краткости у изразу скопчане са јасношћу, кадар је да једном речју свеже више идеја, за које би ком другом језику требале читаве реченице“, — допуњује предњу мисао овим, што такође истичемо као веома поучно: *„Прецизна радња је знатна услуга, само ако се управи на главне делове састава. Буде ли једнако изведена и у споредним радњама, онда цело дело постане монотоно“.*[2]) Опет помињући сатиру „као особени карактер Гоголевог талента“, одређује начин схватања и склоност његову при одабирању градива за своје предмете овим речима: „Он не гледа у *лепом* ни ствари ни људе — тим неће да се каже да он није веран посматралац, — али његово изучавање обичаја показује неку превагу ка ружном и жалосном. На сваки начин та два елемента и постоје у природи у изобиљу, *али баш нарочито за то, што их тако често сретамо не би их требало истраживати са неодољивом љубопитношћу“* (стр. 1106—1107). Па онда споменувши, какав појам добивамо о „Светој Русији“ по сатирама Гоголевим, рад је у неколико оправдати Гоголя тим, што вели: „да је то погрешка сви[х] сатиричара, што виде свуда само дивљач, коју гоне, и *није баш најпаметније веровати им одмах на реч.“* [3]) И споменувши, да генијални Аристофан, ипак није успео, црнећи своје суграђане, да не волимо Периклову Атину, вели за Гоголево црпење предмета: „Гоголь обично узима своје карактере из провинције, подражавајући у том Балзаку, чија су дела могла баш и ње бити од утицаја на његов таленат.“ За тим тумачи, за што Гоголь није црпао своје предмете из великоварошког, престоничког, него из провинцијског живота, па долази до закључка: „У провинцијама се и може још наћи примитивних обичаја и предрасуда, али и тамо су с дана на дан све ређе. Сеоски племићи, који једном у животу оду до Петрограда, и то им је сав пут; који живе целе године на својим добрима, једу много, читају мало и не мисле много,

[1]) У овом преводу стоји: «Колика», што држимо да је штампарска грешка.

[1]) Ми истичемо, као и све пред овим.

[2]) Ову распланутост и неразмерност у деловима, нехармоничан састав целине, опажамо и у наших хумористичних писаца, почевши од Јакова Игњатовића, па на даље, а отуда монотоност и досадност.

[3]) Ово ми истичемо.

— типови су, које Гоголь воли, или боље, које на сваком кораку гони својим пецкањем и сарказмима“ (стр. 1108). Одбија од њега (Гоголя) малоруски сепаратизам и мисли, да је не само беспристрастан, него и сувише оштар према свему, што је предмет његова посматрања и жали „што и Гоголь није био такве среће,“ да као Пушкин нађе „у неком старом обиталишту дивну Татијану“ (Тамо).

После овог општег погледа на Гоголя као на писца, прелази посебице на његова дела, те прво говори о новелама, радовима првог и другог периода књижевног му развитка: „Мени се чини, да ту видим неку неизвесност код писца, видим га где тражи, готово пипајући, жанр коме га позива карактер његова талента, који он још не познаје“ (стр. 1141), помиње као угледе: му Валтера Скота, Шамисоа и Хофмана, и вели, да је „боље доцније учинио, кад је пошао путем, ког је сам себи прокрчио“ (Тамо). За „Тарас Буљбу“ каже, да је „живосна и тачна слика запорошких обичаја.“ А саму књижевну обраду ове приповетке овако критички обележава: „Гоголь је његове Запорожане изнео у сликама са бриљантним колоритом који се допадаше и са своје чудноватости, али се често врло јасно види, да их није са природе копирао. Осим тога, ове слике обичаја уоквирене су у тако тривијалну и чудновату басну, да изгледају врло јадно на тако ријавом месту — и најпрозаичнија легенда вредила би више, но ове мелодрамске сцене пуне тужних догађаја, глади, вешала итд. У кратко види се, да се писац налази на трошном терену; понашање му је чудновато, а стил његов са непрестаном иронијом чини — те је још теже читати ове жалосне приче“ (стр. 1143). За тај начин књижевне обраде вели, да је много бољи у „Ви-у“ или гномском (земаљских духова) крању, „историји пуној чаролија“. — „*Историја једне будале*“[1]) је уједно и сатира на друштво и сентиментална прича и медицинско-законска студија поремећене човечије главе“ (стр. 1144). Али и ако вели да је прича добро изведена, изјављује да му се не допада тај жанр и да је лудило једна од несрећа, које дирају, али које су одвратне: „Без сумње, сваки ће писац бити сигуран, да ће произвести ефекат, кад унесе будалу у свој роман. Он покреће жицу која је увек осетљива; али и средство је обично, просто, а *Гоголев таленат као да није морао као други прибегавати таквим тривијалностима.* Будале треба оставити почетницима, заједно са псима и личностима, које морају произвести ефекат — лепа заслуга измамити сузе вашем читаоцу тиме, што ћете пребити шапе каквој пудли“ (Тамо). — Симпатично говори о приповеци „Стара породица“ („Стари свет“) и у кратко препричавши њену садржину, овако јој обележава књижевну обраду и естетични успех: „Човек мора и да се смеје и да плаче читајући ову *дивну* новелу[2]), у којој је вештина приповедачева сакривена под безазленост приче; — све је истинито, природно; нема ни једне једине ситнице, која није дражесна и која не доприноси општем ефекту“ (1144—1145). — За тим прелази на најзнатније дело Гоголево „Мртве душе“, роман: „који је грдног успеха имао у Русији и који је — врло верна слика провинцијских обичаја у овој земљи“ (стр. 1145). Објаснивши друштвени ред, који је владао у Русији пре ослобођења мужика, а против кога и јесте управљена сатирична жаока овога романа, препричао му је садржину и ставио га је, према главном јунаку, противи-варалици Чичикову, и његовој радњи у ред пикарских[1]) романа. За тим критички оцењује главни предмет овога романа и казује му књижевне врлине и особитости овим речима: „Не узимајући у обзир, што је предмет одвратан, главна је мана овог Гоголевог романа, што се јако греши о истинитост. Ја знам, да ће ми се рећи, да писац није сам измислио свога Чичикова и да се од неколико година воде шпекулације са *мртвим душама* у толиком степену, да су предузете законске мере, како се не би више обновила таква лупештва; али напротив мени не изгледа шпекулација невероватна, но начин којим се она води. Таква трговина може се водити само међу лупежима, и Гоголь чини, те она постаје немогућа, стављајући само у додир — свог главног јунака са провинцијским глупацима. Какав се појам може добити о једном човеку који тражи да купује мртве душе? Осим да није луд или да намерава да изврши какво лупештво — крађу. Узалуд што је он из провинције, само се може двоумити између тога двога, а ако би се свршила погодба, он мора на сваки начин бити лупеж. *Међутим изузев ову ману главне нејасне поставке, види се да је вешта рука извела ону подробност — детаљност и слике обичаја. Јака вештачка моћ огледа се у оном изнашању тако разноврсних и тако дивно насликаних сцена, које су свуда на један исти начин ситуиране*“ (1203—1204). И пошто је изнео у преводу једну главу из „Мртвих душа“, епизоду Чичиковљеву са Коробочком, да би своје читаоце упознао са начином Гоголевог писања, прелази на „Ревизора“: „Као год „Мртве душе“ тако је и „Ревизор“ жестока и заједљива сатира, преобучена у површну веселост, или још боље, сурову буфонерију, која нас у нечем потсећа на Аристофана“ (стр. 1331).[2]) О главном предмету, смеру и успеху ове комедије у Русији, и како би она прошла у Француској, ево шта вели: „У Француској где се над чиновницима врши пажљиви и строги надзор и где шта више на њих мотри страшан судија — штампа, ова би комедија била сматрана као каква пашквила, не би ништа вредила и не би ничију пажњу привукла. И ако је она примљена у Русији са особитом хвалом, ипак ја мислим да не треба отуда извести, да је слика коју она представља жалосна истина. Ту се Гоголь само свети злоупотребама. Мало је стало до тога, какво је он оружје употребио, само кад је снажно и где треба ударио — публика је била задовољна. Утисци овога комада не би у Паризу били исти као у Москви. Француски читалац не би лако могао схватити пишчеву веселост, веселост у самој ствари јадну — жалосну, — и зачудио би се, што писац хоће да произведе смех лупежима, које би требало предати кривичном суду. Узалуд што је злочинство смешно и што производи смех, кад оно код сваког поштеног човека мора побудити негодовање, а ја не знам, да ли комички писац треба да тежи да побуди [то] осећање. С друге стране треба знати, да је писцу све оружје перо, а Гоголь је овде употребио све оно што и Аристофан да би изгрдио на бини Клеона“ (стр. 1331—1132). Препричавањем садржине и навођењем места из појединих чинова,[3]) завршује Проспе Мериме овај свој критички претрес Гоголя. У том је чланку Гоголь најбоље обележен као писац и одређена уопште и посебице књижевна вредност његових дела.

(свршиће се) **Момчило Иванић**

---

[1]) У српском преводу: «Записници сишавшега с ума».

[2]) У преводу стоји «новину», што сматрамо као штампарску грешку.

[1]) Лупешких или неваљалачких, од шпанске речи p i c a r o. Ове врсте романи беху некад врло омиљени у Шпанији и Француској.

[2]) Преводилац је у ово разлагање пишчево уметнуо оно, што је Гоголь сам писао после прве представе свога «Ревизора» из «Страже» за 1879. св. за фебруар.

[3]) Преводилац, под напоменом каже, да те наводе узима из Ж. Јовичића [?] превода у «Стражи» за 1878. и 1879.

Архимандрит Фирмилијан, Скопаљски Митрополит. (Види засебан чланак).

*

Преображење (сликао Рафаело Санцио). — У циклусу слика из Исусова живота, што их је Рафаел израдио, најпознатија је и најзнатнија *Преображење*. Велики сликар није довршио овај свој рад, јер умре 1520. г. у 43 години свог живота, већ га је довршио сликар Џулио Романо. Ватикан је данас власник ове слике која је од најзнатнијих у његовој збирци. —

*

Из Сићевачке клисуре (по фотографији). — Водопађа средњега тока Нишавина нагло се сужава, те јој просечна ширина не износи више од 10 километара. Највећи део њен није ништа друго до клисура која се дели на два дела: горњи, краћи део клисуре, траје од ушћа Темске па до села Клења, а доњи, дужи, од села Црвене Реке па до испод села Сићева. Оба дела ове клисуре тако су тесна да њима до сада никакав друм није водио; доњи пак део најзанимљивија је појава своје врсте у целој Србији. Дивља романтика била је овде веома издашна, у којој путници могу веома угодно уживати, јер је железничка пруга, усечена сва у самоздану стену, пропарала ову дивну клисуру с краја на крај.

*

Додоле (сликао Урош Предић). — Овај стари обичај, добро познат нашем народу, нашао је у Урошу Предићу уметника који га је сликовно верно и одлично забележио.

*

Смедеревски град, са Дунавске стране (фотогр. Др. Марка Николића). Овај град, или сав или у највећој мери, дело је Деспота Ђурђа Бранковића. Озидан је на Дунавској страни, на свршетку равнице Годомина, више утока Језаве у Дунаво. Град је неправилан троугао, и на сваком његовом платну подигнуто је по неколико кула за обрану. Ових кула има свега 24, од којих су са стране садашње вароши 11; с Дунавске стране 5; на углу града 1, која се зове Шаинова (соколова) кула; са стране Језаве 4; и у прегради, у Малом Граду, 3. — (Кнеж. Србија).

*

Магдалена Покајница (сликао Помпејо Циполамо Батони). — Батони је најзнатнији историчар сликар XVIII века. Рођен 1708. г. у Луки, био је прво златар, а затим се учио сликарству у Конке и Мафукиа. Нарочито се одликује у цртању и живом и топлом слагању боја. У великом броју његових радова највише се истиче *Магдалена Покајница* која је данас у Дражданској Галерији Слика. —

*

Манастир Студеница (по фотографији Географског Завода Велике Школе). — 1190—1197. г. подигао је Стеван Немања овај храм намењен Св. Богородици, који се у споменицима обично пише *Лавра Студеничка*, а народ га зове *Студеница*. Од старих цркава наших Студеница је по величини једна између првих, а по лепоти своје форме, по резби свога камена, по скупоћи свога мрамора, она нема пара до Дечана. У Студеници је, у раци, сарањено свето тело Стевана Немање, који је у калуђерству назван Симеун, а по смрти *Мироточац*, јер се прича да је из раке његове точило миро. У ћивоту пак, пред десном престоном иконом, мошти су светога краља Стевана Првовенчанога, Немањина сина. *(Кнеж. Србија).*

*

Небојша Кула (по фотогр. М. Хаџи-Лазића). — У доњој Београдској тврђави, на самој обали Дунавској, ова је кула коју ваља поменути као једини остатак старих утврђења Београдских и као споменик невоља и мука које су Срби трпели пода Турцима. — Некад је био читав ред таквих кула, од садашње Небојше право на данашњу цркву Ружицу; одатле венцем на Сатску Кулу до над Саву, па после обалом Савском опет до Небојше. Све су те куле давно порушене, само је остала Небојша као једини представник утврђене одбране из доба ратовања стрелама. Турци су ову кулу држали као тамницу, за то је и многа српска суза пала при спомену самога тога имена. *(Кнеж. Србија).*

ХРОНИКА

Џегуд

Luna djegud
Marino dretto!

У марту прошле године г. H. Tarri из Кубе (Cuba) у Алжиру упутио је на уредништво метеоролошког часописа „Климатъ", који излази у Торбину код Петрограда, писмо ове садржине:

У васцелом приморју Средземног Мора, као и у многим пределима Француске и Шпаније, постоји извесно народно веровање које већ почиње да се увлачи и у научну књижевност; сматрам за умесно да на њега обратим пажњу астронома и метеоролога, једно стога, да би се сазнао узрок овоме појаву, а друго и у жељи да бисмо тиме што скорије дошли до једне здраве подлоге за будућа посматрања, а на основу докумената која би се временом тако прибрала.

То народно веровање, које се врло често обистињава, састоји се у овоме:

Кад месец у својој првој четврти, т. ј. одмах, чим га после ме́не први пут (као срп) угледамо, тако залази за хоризонат (видик) да своје рогове „у ваздуху носи", или, другим речима, кад својим заокругљеним делом тако рећи *легне* на хоризонат, а своје рогове издигне да стоје у једној хоризонталној линији, — да ће онда у току целог новога месеца бити ређаво време.

Такав положај месечев зове се „џегуд" („djegud").

У Алжиру живи знатан број земљорадника који су пореклом са Балеарских острва. Међу њима неће се наћи ни један који не би живео по овоме народном веровању или који се при својим пословима не би управљао по месецу. У своме језику они то своје веровање изражавају овако:

Luna djegud
Marino dretto

т. ј.

„Месец у џегуду
„Бродари на опрезу!"

„Прошлог месеца" — вели г. Тари даље — „месец је био потпуно џегуд и ми у Алжиру заиста имадосмо искључиво ређаво време: кишу, хладноћу и учестана барометријска минима која проузроковаху јаке буре и поплаве.

Ја сам то већ у много, много прилика посматрао, али сам се према том народном веровању држао скептички, пошто не могу да нађем никакав узрок за неку везу између изгледа месечева и погоде: лепог или ружног времена. Међутим ствар потврђују и други посматрачи. Питам дакле:

1. Астрономе:

Може ли се унапред заказати време, када ће месец опет доћи у положај ћегуда и је ли тај његов положај тада један и исти за сваког гледаоца или то важи само за извесне тачке земљине површине?

2. метеорологе:

Да ли је време у таквим приликама заиста горе (кишовитије, бурније и т. д.) него у другим месецима?

*

У VI-тој свесци „Климат" вели:

„На питање, које је г. Тари истакао — уредништво је примило мноштво одговора; све их овде изнети, савршено је немогућно; ми ћемо их дакле сасвим укратко резимирати и само неколико њих од опширнијих у оригиналу изнети.

Из многих писама излази, да у свима народима и земљама постоји веровање о утицају месечеву на време, када се нађе у положај ћегуда.

Из Енглеске нам пишу, да веровање у моћ „лежећег" месеца допире још из старине. Немци имају о томе и пословицу:

Wenn der Mond liegt auf dem Rücken
Fliesst das Wasser über die Brücken".)*

У руском приморју на Црноме Мору, то веровање изражава се пословицом:

„Луна лежитъ — морякъ не спитъ"
„Луна стоитъ — морякъ лежитъ".

За овим уводом у „Климат-у" ређају се из разних крајева Јевропе приспослани дописи:

Г. Суворов, професор у казанском свеучилишту, одговорио је кратко, али веома разложно и чисто теоријски, зашто нам барометар при јаким ваздушним плимама то не показује податком јачег притиска ваздуха.

Сасвим другим путем полазећи, али веома духовито, објашњава инжењер г. Нилус везу између положаја месечева у „Ћегуду" и кишовитог и бурног времена око њега, при чему на крају долази до закључка, да се месец у ћегуду не може видети у пределима који су од екватора измакли преко 40° северне (јужне) ширине, али му на то примећава „Климат" да према допису поручника Семенова поменуто народно веровање не само постоји и у пределима на крајњем северу — баш на Мурманском приморју — него да се и тамо месечев утицај на време изражава пословицом:

„Луна лежит — поморъ стоитъ;
Луна стоитъ — помор лежитъ".

У VII. свесци после дописа г. Хајнриха Леона (Бијариц — метеоролошка комисија) и г. Перота де Пен (Опсерваторије у Мерендолу) „Климатъ" пише:

„Госп. Манојловић (из Београда) одговара врло опширно на питање г. Таријево и овај његов одговор нам је драгоцен још и због тога, што је то једини чланак којим нам се показује начин како се унапред може одредити време кад ће нам се месец појавити у ћегуду.

Ево тог Манојловићева чланка, који је у Климату, као и сви остали чланци у томе часопису, оштампан у руском, француском, енглеском и немачком језику.

I

У положај ћегуда месец може да доспе само дан два пре или после мене месечеве, али за гледаоце са разних тачака земљине површине, тај ефекат не може бити један и исти.

Претпоставимо случај (а то се дешава) да је у исто доба, кад је сунце у екватору или њему врло близу, и месец дошао у исти положај према њему и то одмах после своје мене. Тог вечера ми бисмо видели, да ће нам сунце и месец да зађу на једној истој тачки нашег видика — тачно на западу; најпре сунце, а по овоме и месец.

Месец, као по себи тамно тело, добија своју светлост од сунца: у овоме случају дакле тачно одоздо; округлина његова српа *мора* дакле бити тачно доле окренута, а рогови му тачно горе издигнути.

У томе случају дакле, када су оба поменута васионска тела у екватору, призор је један и исти за све гледаоце који станују на екватору или у близини његовој, у вишим ширинама пак, положај саме екватореалне линије (на небеском своду) према видику дотичног места, одступа све више од управног положаја, а тиме се у неколико и све то више измењује и положај других односних линија и тачака за поједине посматраче на разним тачкама земљине површине.

При свему томе појав ћегуда посматран је већ врло често и посматраће се и у нашим пределима (под 45° сев. шир.) — шта више и веровање, да ће у дотичном месецу дана после ћегуда бити кише у изобиљу, распрострто је и код српских земљорадника у скоро истој мери као и у приморју средземног мора.

У осталоме појав ћегуда може се и у напред предсказати.

25. априла 1901. г. н. пр. овај ће се појав моћи посматрати у зони између 16 и 17. степена сев. ширине тако лепо, као што то напред, а под извесним поставкама, описасмо за гледаоца који станује на екватору — у самој ствари пак, појав ће се по свој прилици под још веома повољнијим условима моћи да посматра и под 45° сев. ширине.

Јер 25. априла 1902. год. у 6 сати у вече (Париског времена) положај сунца и месеца (с погледом на деклинацију) овај је:

а).	Деклинација сунца	$= +17^\circ - 42' - 50{,}_0''$ (D)
б).	„ месеца	$= +16 - 58 - 17{,}_3$ (D')
Diff.	D — D'	$= +0 - 44' - 32{,}_7''$

Одступање једне линије за $44'|_2'$ од вертикале на хоризонат дотичне зоне, неће се у овом случају моћи ни да примети слободним оком; на против је баш вероватно, да ће се овај феномен још и у пределима под 45 степеном северне ширине, па и преко те границе такође и то у томе степену лепо видети, да ће се и нама који одавде гледамо причинити, као да је месец при своме заласку „прилегао" уз хоризонат.

На основу напред изложеног можемо дакле поставити као правило, да ће нам се појав месеца у ћегуду указати свакад онда, кад сунце и месец, и то одмах после мене месечеве, дођу у такав положај према екватору, да су им деклинације једнаке или скоро једнаке, а при томе и са једноименим знацима + или — снабдевене (т. ј. да су оба та вас. тела северно или оба јужно од екватора).*)

Те према томе поред већ за 25. априла заказаног појава ми можемо месец у „Ћегуду" видети још и 27. марта 1902. год., а појав од 20. октобра посматраће се боље на јужној половини земље у пределима блиским екватору.

II

Да одговоримо сад на питање, које је г. Тари управио на метеорологе и које гласи: „Да ли је време у месецима, када се опажа ћегуд, кишовитије, бурније и т. д. него у другим месецима?

Не као метеоролог у модерном смислу, него као ревносан поборник теорије о ваздушним плимама под утицајем месечевим, слободни смо на ово питање да одговоримо поуздано и одлучно „Јесте", али с тим додатком, да после ћегуда и неколико кишних дана око њега, обично наступи један период од неколико дана лепог времена а на 13 до 15 дана после мене стиже у многим приликама нов прелом на кишу.

*) Када месец потрбушке залази
Поток преко брвна прелази.

*) Ово Манојловићево правило допунио је B. Matussewitsch у толико да потпун ћегуд за извесно место на земљи мора наступити тек онда, кад сунце (које је већ зашло) и месец над њим имају потпуно једнаке азимуте.

Објашњење овог појава наићи ћемо скоро у свима теоријама о утицају месеца на промену времена. Месец као проузроковач ваздушних плима појављује нам се као такав као најсилнији у својим сизигијама (мени или при пуном месецу); деси ли се при томе, да је још и у екватору или у близини земље; коинцидирају ли сунце и месец у томе степену, да отуда мора произићи помрачење сунца или месеца (као што ће то бити случај у сва три напред обележена дана: 27. марта, 25. априла и 20. октобра 1902. г.) то се онда око *једног* таквог дана прикупио толики број чинилаца, који стварање кише потпомажу, да сваки метеоролог, који чини своје закључке по месечевим констелацијама, код џегуда већ у напред мора да рачуна на кишно време. —

Је ли пак месец својим положајем у екватору при џегуду имао свој удео у стварању атмосферског таласа, то ће по истоку даљих 13 до 14 дана да стигне поново у исти положај према екватору и таман на време да прискочи у помоћ пуном месецу, као најјачем покретачу ваздушних плима за произвођење једног новог прелома у међутим већ у неколико смиреној атмосфери. Укупно дејство може још и осим тога бити појачано: блиским положајем сунца према екватору — близином месечевом према земљи (perigeum) ако тај чинилац није дејствовао већ при џегуду — враћањем периодских хладних струја (Три леденa свеца), месним и тисућа другим узроцима, око којих се ми ево ревносно старамо да их тек познамо.

Г. Тари у своме писму писаном под 24. фебруаром (9. мартом) вели: „Прошлог месеца био нам је месец потпуно џегуд и ми у Алжиру имадосмо искључиво рђаво време.“ —

„Последњег месеца?“ — Реч је дакле о фебруару 1901. год. — Па добро: У фебруару била је мена месеца 6. фебруара а 7. дана када је г. Тари посматрао џегуд — месец је био у екватору, а 8. у близини земље, а при томе је и само сунце било у знатној близини екватора.

Број чинилаца, који утичу на стварање ваздушних плима и који су се слегли око овог *једног* дана (7. фебр.), био је у овоме случају заиста тако обилат; вероватноћа, да ће у то доба наступити јака промена са бујним кишама, мећавама, бурним ветровима и т. д. тако велика, да и писац ових редака од своје стране није пропустио прилику, неколицини од својих овд. пријатеља већ унапред обратити пажњу на ове дане и промену времена која ће нам с њима доћи“. —

Успех је био сјајан, јер и ми овде имадосмо у то доба време, које потпуно одговара опису г. Таријеву о времену које је тада владало и у Алжиру.*)

Мала Библиотека. Св. 19. Бр. 1. Год. IV. 1902. *Од српских писаца*: *Хумористикон*. Свеска прва. У Мостару 1902. Издање и штампа књижарнице Пахера и Кисића.

Мала Библиотека овим, по реду деветнаестом, свёском улази у нову годину свога излажења. Ранијим излажењем она нам је већ пружила једну одабрану и ваљану библиотеку, лако и неосетно за скромна средства којима читалачка публика располаже. Похвалним и ретким прегалаштвом подузетника у литерарну сврху, *Мала Библиотека* умела је задобити знатан део оригиналних радова наших познатијих приповедача, као укусну и пријатну лектиру.

Нова серија отпочиње првом свеском *Хумористикона* који има намеру да доцније, са још више представника, буде огледало наше савремене хумористичне књижевности. Јер доиста, у овом свеску и поред ранијег гласа неких хумористичких писаца и њихових дела од вредности, радови махом показују површност, алватност и — ако се израз, према садржини њиној, не сматра за парадоксан — неозбиљност. Али ће свакојако козерије једнога Скерлића или хумористичне приповетке једнога *Сремца* или *Домановића*, ако их буде било у доцнијим свесцима, појачати вредност и дати одређенију поенту овој врсти писања у нас.

Међу писцима овог првог свеска нов је само г. *Милорад М. Петровић*. Његово *За столом*, из збирке *Паланчанке*, далеко изостаје иза *Сељанчица*, умиљатих и ведрих песмица. Ти натегнути и мршави диалози у паланачкој кавани, сувише надимљени јевтиним дуваном и засићени мирисом шкембића и кисела купуса, ординерни, фриволни, по мало отужни, са наметљивом претензијом шаљивог тона, никако не дају од себе оног угодног хумора, који, и у простоти предмета, неодољиво привлачи читаоца.

Јачи или слабији утицај Марка Твена на хумористички правац прелази у очито подражавање у г. *Нушићевој* ствари *Прича о томе* . . . У тој причи јунак је — сарадник, у једноме листу, за рубрику „Наука“, — са онаким истим разумевањем које показује и Твенов јунак у уређивању пољопривредног листа. Исти недотупавни чланци, незадовољство и гнев уредника и публике, батине, дивити, псовке, обавештења . . . Па ипак се читалац, и ако не види ништа ново, разгаљује појединим духовитим врстама, у задовољном подсећању на *Десет ирича* г. Нушића.

И у причи *На студенцу* од г. *Илије Станојевића* (не замерите што га не зовем присним именом, у фамилијарном тону, *Чича-Илија!*) има подсећања на Твенову *Заразну песму*. Опет оно идиотско понављање истих стихова; иста зараза њихова, која широко плави друштво скучених умова. Читалац се ипак, и сам не зна зашто, доброћудо смешка овим необичним и шијачким стицајима и пропусти тек једно: којешта!

Ствар је лака, ефемерна, орфеумска. Таква се карактеристика мора дати овој причи, баш и кад се не ступа са тешком збиљом логици сцена и не узима прецизнија мера у одредби карактера њиних.

Г. *Чеда Поповић*, такође из раније познат, увек духовит и увек пун хумора, даје нам *Песму о славним стомацима*, и у њој једнога коњичког пуковника који „поетично лаже“. Лаже о своме коњу који све једе: добош, коње, приборе, табакере, жабе, канте . . .

У овој причи, слабијој од многих г. Поповићевих прича, прилично се осећају ловачке авантуре барона Минхауза и вечито глупава простосрдачност из Твена.

Г. *Јован Протић* у *Poesie* исмева безначајност *Споменица*, које су одавна у моди код наших госпођица. И као год што се губи поезија младости, губи се и значај тих споменица.

Тема није много нова, ма да је увек згодан окушај за хумористу. И ономад сте баш прочитали, у свежем омладинском *Покрету*, такву причу г. Нушића, *Споменица госпођице Савке*.

Г. Протић, и по овој а и по ранијим својим приповеткама, изгледа да нема особитога успеха на томе пољу. Ведар несташан дух, вољан за шалу, прилично је неумешан у извођењу приповетке. Кад читам његове хумореске и кад јасно уочавам неодољиву, наметљиву жељу за истицањем досетака и шаљивих елемената, налазим се под непосредним утиском извештачености, у оскудици спонтаности, која је оваквим радовима потребна. Изгледа ми да бих се у друштву са овим добрим и веселим човеком морао смејати, можда много смејати. Само се бојим да то не би било смејање више смеју његовом но самој причи. Такво голицање у причама стављеним на хартију не може имати толике превласти. Случај г. Казбулбуца.

Износећи ову слободну личну импресију, мени није намера да што сметам и даљем раду г. Протића.

Г. *Др. Бранислав Станојевић*, са талентом врло видним, покушава да копира манир и стил других писаца, неколицине представника наше хисториске науке. Исто онако као што је *Жил Леметр* у својим *Contes de Noël* покушао да изнесе по једну кратку божићњу причу начином како би је написали: Пол Бурже, Пјер Лоти, Ги де Мопасан, Фердинан Фабр, Емил Зола и Катил Мандес, — г. *Стано-*

*) — К овоме — вели Климат — имамо да додамо још и то, да су тих дана и у целој Русији владале такве мећаве, да су њима затрпани многи возови на скоро свима железничким пругама.

јевић покушава, у својој литерарно-хисториској козерији *Краљ Драгојло и његова брадавица*, да изнесе начин како би о тој теми писали: Срећковић, Сандић, Руварац, Дучић, Мијатовић, Новаковић и Ковачевић. *Ко је* и *ко није Бемо Брђанин* г. Станојевић оставља и даље *Врачу Погађачу*, а сам има намеру, да у овој својој козерији исмеје како наши хисторици дају велики значај појединим безначајним ситницама посвећујући им читаве академске студије. У овоме покушају највише пада у очи врло занимљиво и тачно подражавање стилу Сандића и Мијатовића, који се и иначе одликују карактеристичним маниром.

Све би ово лепо било и све би се могло допустити, као духовита козерија, да се у њој нарочито ружно не истиче немила и неоправдано подругљива тенденција према г. г. Новаковићу и Ковачевићу. То је свакојако неправда према њиховој знатној заслузи за српску књигу и науку!

*

Уз свезак *Мале Библиотеке* иде још, као прилог, и *Преглед* нових књига и садржине листова, са кратким оценама и приказима у литераној хроници. Све важније литерарне појаве изнесене су ту у кратко, концизно и врло прегледно. Он је у томе погледу по својој ваљаности превазишао све наше данашње књижевне листове. Подсећа на раниј литерарни преглед у *Делу*, уређиван лепим разумевањем пок. Др. Ђоке Ђорђевића. И растужен сећањем на рану смрт Ђокину и губитак српске књиге, ја пуштам и ову сузу у паметар једном незаборављеном пријатељу.

Врање **Бор. П.**

Ковачевић Јово: **Расељавање Босне и Херцеговине.** Прештампано из „Гласа Српства“. Страна 26. Београд, — 1901. год. —

Овој брошири, која је састављена из новинарских чланака, главни је циљ да објасни узроке исељавања Срба (поглавито Мухамедоваца) из Босне и Херцеговине и да упозна исељенике са земљом у коју иду и са судбином која их очекује у тој новој домовини.

Многобројни су узроци и јаки разлози који руководе босанско-херцеговачко становништво да се исељава из своје домовине, с огњишта својих прадедова. Не леже они у оскудици простора за насеља, јер је Босна с Херцеговином много ређе насељена од Србије, пошто је у Србији 52, а у Босни и Херцеговини 31 ст. на сваком квадратном километру. Осим тога Босна с Херцеговином је земља, у којој се дају зарадити све потребе са живот.

Пада јако у очи факт, што се из ових лепих српских земаља не исељавају само млади људи него чак и они који су једном ногом већ у гробу, што значи, да су велике невоље које су их на тај корак нагнале.

Како су исељеници махом Срби вере Мухамедове, то је појав расељавања Херцег-Босне још лакше објаснити. Ево најважнијих узрока тога — по Србе штетног — појава.

Кад је године 1878. Аустро-Угарска окупирала Босну и Херцеговину, окупацији су се оружјем противили мухамеданци, а Хришћани или су остали индиферентни или су шта више помагали извршење окупације, надајући се неком бољем стању.

Није прошло много времена, док су Хришћани увидели да су се у нади преварили, а Мухамеданци још више озлоједили.

1. Аустро-Угарска завела је у Босни и Херцеговини стајаћу војску и на тај начин повредила религиозна осећања мухамеданаца (да се куну на верност туђем владаоцу, а не Султану), а према Хришћанима и Мухамеданцима погазила је тиме дата обећања. Кад се овоме дода још и то, да је у војсци заведен немачки језик, да је у њој скоро исмевана религија мухамеданска и да је војска потерана ван земље у аустроугарске гарнизоне, онда се тек може разумети за што је свеколико босанско-херцеговачко становништво веома огорчено предусрело поменуте наредбе босанске владе.

2. Аграрно питање остало је нерешено; уређење односа између спахија и кметова, наплата и оцена десетка, одређивање и наплата порезе — све је то било штетно и по спахије и по кметове.

3. Грађење саобраћајних путова (колских и железничких) вршено је искључиво с обзиром на аустро-угарске стратегиске и угарске трговинске интересе. При томе су са свим занемарени трговински и економски интереси босански.

4. Земља је дата у трговинску експлоатацију странцима, услед чега је економска борба јако отежана за Босанце и Херцеговце, нарочито за Мухамеданце који су културно слабији од православних Срба, а осим тога и ненавикнути на ту борбу и муке.

5. Више од половине земљишта босанско-херцеговачког влада је прогласила државним имањем, којим се није могао користити ни један Србин. Најбоље земље уступљене су Немцима, а државне шуме: Немцима, Мађарима и Чивутима.

6. Трговачке везе са Србијом, Турском и Далмацијом са свим су прекинуте. Занати су упропашћени укидањем царине на Сави, јер је босанско-херцеговачка занатска производња морала пасти пред силном аустро-угарском индустријом и трговином.

7. Чиновнички кадар састављен је скоро искључиво од странаца који чак ни српски не знају. Они овде представљају највећу господу, а у својој домовини немају квалификације чак ни за пандуре. Да, али су они верна оруђа католичке пропаганде коју и сама влада помаже.

8. Влада тражи да добије што већи утицај на управљање религиозним пословима, што је одсудно противно обичајима и вери мухамеданској.

9. Жандармерија је туђинска и нечовечна: уцењује, глоби, силује, исмева обичаје, а вређа веру и осећања.

10. Према томе: аустро-угарски поданик осећа се у Босни и Херцеговини као у својој кући, а Босанци и Херцеговци немају дома на дому своме. —

Најближе су и најстарије насеобине босанско-херцеговачке емиграције у околини Ада Базара. Ево њихове слике: леже у подводној равници, опкољене су одасвуд барушинама, у којима је легло маларије. Економско је стање народно врло рђаво, јер становништво живи искључиво од силарства, пошто су овде искључене друге врсте занимања. Јавне безбедности никако нема. Осим маларије немилосрдно сатиру становништво срдобоља и тиф. Нарочито страдају деца, због чега се нова поколења не могу подићи, те ће се наши сународници, који су тамо насељени, са свим сатрти.

С малим изузетким то исто вреди и за све остале земље у Анадолији, у које се Босанци и Херцеговци исељавају. Судбина је наших саплеменика да их за кратко време са свим нестане, да оставе своје кости у туђини, далеко од своје домовине. —

То је у главном садржина ове брошире која нас више на новинарски начин упознаје с узроцима расељавања Босне и Херцеговине. Израђена за новине, нема системе, а то је први знак, да је од нестручна писца. Језик прилично неправилан, а техничка израда неукусна. Цена није назначена, с тога је продавци нуде пошто је кога воља.

При свршетку брошире писац вели, како није рад да босанској влади подмеће несавесност или наопаке циљеве, али ипак мора рећи, да је она учинила све, што је могла, да се народу досади живот у Босни и Херцеговини. Држи ли он, да је такав рад савестан и с искреним циљевима по срећу тамошњег народа? Он не може претпоставити — а ја сам међутим тврдо уверен — да расељавање ових српских земаља годи босанској влади и да је то управо њена сврха, како би лакше могла испунити своје одавно сковане планове.

Писац ми изгледа наиван кад каже, да је дужност босанске владе да озбиљно испита узроке исељавања и да их уклони, јер влада баш систематски ради да се поменути узроци умноже и пооштре.

Узалудно је тражење слободне штампе за Босну и Херцеговину, не с тога, што данашње поколење није дозрело за слободну штампу, већ што би то било штетно по саму аустро-угарску политику у овим земљама.

На послетку, и ја се слажем с писцем, да је ово исељавање становништва из Босне и Херцеговине штетно по нас Србе у опште, али ако се оно никако на може избећи, много би боље било, да се то исељавање врши не у Анадолију — где ће нам се сународници изгубити — него у слободну Србију или, још боље, у ретко насељене области Старе Србије и северне Маћедоније. —

Т. Радивојевић

* *Нове расправе г. Др. Ј. Цвијића.* У Sitzungsberichte Бечке Академије Наука изашле су две расправе г. Др. Ј. Цвијића: једна под насловом: *Die dinarisch-albanesische Scharung*, друга: *Die tektonischen Vorgänge in der Rhodopemasse.* У часопису париског Географског Друштва изашла је расправа *Les Cryptodepression de l'Europe*, а у часопису Берлинског друштва, Gesellschaft für Erdkunde: Die Forschungsreisen auf der Balkanhalbinsel.

* Г. Јован Жујовић штампао је у засебну књигу *Белешке Младена Жујовића.* У њој су погледи на политичке догађаје од 1804—1872. године.

* Г. Пера Ђорђевић, новинар, штампао је и распродаје *Споменицу Косте С. Таушановића.* То је опис погреба покојникова, намењен чувању сећања на пок. Таушановића. Књизи је цена 1 динар, а може се купити у радњи Софије П. Ђорђевић (Дом Класне Лутрије). —

* Г. С. Јовановић, учитељ у Глибовцу, дао је у штампу књигу *Војвода Станоје Главаш.* Цена је књизи 0.60 п. дин.

* *Други мирис Босиљков* наслов је књизи за децу, коју је средио г. Јован Миодраговић. —

* Хрватски илустровани лист *Prosvjeta* донео је у свом 11. овогодишњем броју опширнији реферат о предавању Др. Ј. Цвијића „Forschungsreisen auf der Balkanhalbinsel", Ово предавање држао је проф. Цвијић у јавној седници Берлинског Географског Друштва.

* Наш сарадник г. Рајко Перушек, професор у Љубљанској гимназији, завршио је у јулском свеску *Љубљанског Звона* свој опширни чланак *Srbsko šolstvo.* Служећи се нашим државним статистичким подацима изнео је г. Перушек својим земљацима верну слику српских школа из 1895. г. Како је Министарство Просвете издало и новије статистичке податке о нашим школама, уверени смо да ће г. Перушек употребити и овај најновији материјал, ма то било и као најкраћи додатак овом раду у *Љубљ. Звону.*

* Талијански краљ Виктор Емануило III. откупио је две слике, које је израдила српска сликарка из Београда г-ђа Бета Вукановићка. Оба ова графичка рада српске сликарке изложиће се у галерији краљевске изложбе у Риму.

* Академија Наука примила је од Крагујевачког првостепеног суда 105 хартија у вредности 7700 дин. за оснивање *Фонда Пере К. Јанковића*, из кога ће се награђивати годишње по једна корисна новина, а којим ће руководити, према тестаменту пок. Пере Јанковића, Академија Наука.

* У Лондону је почео да излази на енглеском језику *Источни Европски Преглед* који ће да заступа интересе малих словенских народа: Чеха, Пољака, Рутена, Словака, Срба и Бугара. Издају га г. г. Ђорђе Цецил и Е. Лазаревић. У њему је почела, у преводу г. Љ. Стратимировића, да излази Веселиновићева приповетка *Заклетва* (The vath). Адреса: 26, Wellington, Street, Strand, London, W. C. Цена је броју 3 пенса. Излази два пут месечно.

Књиге Српске Књижевне Задруге:

66. **Путешествије по Сербији,** од *Јоакима Вујића.* Прва књига. Стр. 226.

67. **Људско срце.** Приповетке и слике *Илије Вукићевића.* Свеска прва. Стр. 224.

69. **На селу и прелу.** Приповетке *Паје Марковића Адамова.* Стр. 177.

70. **Чича Горијо.** Написао *Хоноре де Балзак.* Превео с француског *Јован М. Јовановић.* Стр. 249.

71. **Живот Бенџамина Франклина.** С енглеског превео *Чедомиљ Мијатовић.* Стр. 251.

Књиге Матице Српске. Бр. 5: **Живот Д-ра. Јована Суботића** *(Автобиографија)* Други део: *Пролеће.* У Новом Саду, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића, 1902.—В. 8°, стр. VI + 179. Цена 1 круна и 50 пот.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из Задужбине Петра Коњевића. Свеска 100. **Четири приповетке.** Од сељака *С. Т. Семјанова.* С руског превео *Ник. Николајевић.* У Новом Саду, Штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 90. (Претплата на 5 комада „Књига за народ" и „Календар Матице Српске" 1 круна, у иноземству 2 круне).

Пољска привреда. Кратак уџбеник за школу. Од *Паје Т. Тодоровића-Баковчића* Књига II. — Београд, Штампарија Светозара Николића, 1902.— В. 8°, стр. 78. Цена 0.80 дин. или круне. —

Пјесме Авда Хасанбегова Карабеговића. У Београду, Електрична Штампарија П. Ћурчића, 1902.—8°, стр. 117. — Цена 1 динар.

Грофица Бриљаната. Роман „Плавог Домина". Превод с руског. Београд, Милош Велики-Штампарија Бојовића и Мићића, 1902.—В. 8°, стр. 214. Цена 1 динар.

Слободан Јовановић: **Енглески парламентаризам.** (Оштампано из Српског Књижевног Гласника, са додатком чланка о Џону Морлију). Београд. Нова Електр. Штампарија Петра Јоцковића, 1902.— В. 8°, стр. 53. Цена 0.50 дин.

Скопаљско владичко питање 1897—1902. Од *Павла Орловића.* Београд, Штампарија Светозара Николића, 1902. 8°, стр. 82. Цена 0.50 дин.

Учитељ као културни радник. Мисли намењене народним учитељима по селима. Од *Станише С. Станишића*, учитеља. Београд, Штампарија С. Хоровица, 1902. 8°, стр. 43. Цена 0.50 дин.

Zemljopis Hrvatske. Napisali Dr. Hranilović i D. Hirc. Svezak 10. U Zagrebu, 1901. Tisak Antuna Scholza. Стр. 289—320. Цена 70 филира.

Друштво за сузбијање алкохолних пића. I јавно предавање: **Алкохол и уживање,** од *Др. М. Милковића.* Електрична штампарија Савића и комп. у Београду, 8°, стр. 15. Цена 10 п. д.

II предавање: **Како је Бекри-Раде оставио пиће.** Од *Лазе Комарчића*, Електр. штамп. Браће Савића и Комп. у Београду. 8°, стр. 19. Цена 10 п. д.

III предавање: **Утицај алкохола на децу.** Од *Др. Милоша Ђ. Поповића.* Београд, Електр. штамп. Савића и Комп. 8°, стр. 12. Цена 10 п. д.

О глумачком савезу. Пише *Дим. В. Ст. Нишлић.* Крагујевац, Штампарија Радивоја Јовановића, 1902. г. 8°, стр. 15. Цена 0·20 п. д.

Ђурђевак. Књига за децу. Са сликама. Приредио *Ђ. Ивковић*, учитељ. Издање књижаре Велимира Валожића. Штампарија С. Хоровица, Београд, 1902. 8°, стр. 77. Цена 60 пара дин.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 6. Београд, јуна 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Писма са села

IX

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

Треба да ти пишем а уморан сам. Сву ноћ сам преседео крај болесничке постеље, а баш кад се делио дан од ноћи склопио сам очи и метнуо свећу у руку самртникову. Још ми звони у ушима тужна запевка, још гледам пред собом плачна лица.

Ај, мој весели комшија-Спасоје! И ти сврши! А био је то тако добар човек да га вреди поменути. Истина, није имао Бог зна каквих особина које би га од других разликовале. Обичан, обичан сељак каквих има „ихже нест числа“, здравих зуба, здрава стомака и према томе доста ведар и расположен, разговоран и вазда оран за шалу. Био је и вредан и окретан; имао је прилично имање и малу задружицу која се састојала из брата, два сина и једног синовца, од којих му један син и синовац беху ожењени. Није био дужан, пружао се према губеру, а кућица му беше и мрсна и посна.

Владика Митрофан Шевић

Од њега се могла чути доста пута паметна реч, тако паметна да је могла одмах у пословицу. Једанпут, баш знам, упита га један његов познаник из Чокешине:

— Како је, Спасоје?

— Богу хвала, добро! Тешко би до памети дођи, а сад је добро.

Био је и досетљив. Једном приликом, баш су се вежбали у логоришту, приђе му официр, па, видећи како лепо ради, упита га: одакле је. Он каза.

— Јеси писмен?

— Нисам.

— Па како живиш, болан брајко?

— Доста сам усмен, господин-капетане, па се пробијам кроза свет.

Капетан се насмеја, али га је од то доба уочио и био врло добар према њему. —

И ето, тај човек јутрос промени светом, склопи очи и оде, како ми велимо, у вечност.

И лудо оде. Да рекне човек да је од старости па да не зажали; али није. Тек му је било четрдесет пет година. Једва је по неки бео кончић засветлео међу његовим црним власима. Пре петнаест дана разговарали смо. Ја се тужим како не могу да једем ни да спавам, а он се насмеја.

— А где ћеш и моћи! Затвориш се у ту собурину као у апсану. Изиђи мало нека те ошине ветар и полије киша; узми секиру или мотику те мало расклимај те кости, па ћеш видети како се једе и спава! Ја, Бога ми, не могу да се наодмарам.

— Добро ти можеш!

— Што? Ништа ја јавашио нисам! Какав хоћеш терет потегнућу боље од младића. Ја не осећам година ни старости!

То смо разговарали пре петнаест дана, а сада — ето! разболи се човек пре неколико дана, разболи се од болести, коју наш сељак најлакше добије, од запаљења плућа, паде у постељу и више се не диже из ње. Ја нисам ни знао. Истина, не виђам га неколико дана, али то је обично. Настало је радно доба и онда се уопште ретко виђамо. Синоћ ме изненади млађи му син.

— Које добро, Миладине?

— Ама, да виш', није ни добро. Бата нешто заковрн'о, па те зове да се опрости с тобом.

— Шта рече болан? Да се опрости? А шта му је?

— Не знам. Санције, вели.

— Охо! А од кад болује?

— Има скоро недеља дана, али се вук'о онако; али прекјуче баш паде.

— Па што ме нисте раније звали? Што нисте послали по доктора?

— Ко би му то знао? — рече Миладин слежући раменима. — Он не вели ништа; а ми опет овамо у послу: коме би то и падало на памет!...

Мени би криво. Дигох се одмах и пођох с Миладином.

— Је ли му тешко.

— Па да ви'ш, зор му је: лежи.

— Једе ли што?

— Не једе. У некој забуни, тр̀ња̑ једнако и бунца којешта, па кад дође мало себи он јауче, вели: пробада га.

— Јесте га чим било лечили?

— Чиме ћемо? Нана вели да сутра оде до врачаре.

Љутила ме је равнодушност Миладинова. Говорио је о болесном оцу као о неком наплатку на точку.

— Зар баш ничим нисте лечили?

— Отоич му, чини ми се, привише неке крпе наквашене ракијом и посуте туцаном паприком. То им рече Крсманија Маркова.

Стигосмо кући. На огњишту је горела велика ватра и млађи укућани стојаху наоколо. Ја назвах Бога и упутих се у собу где беше болесник. Беше то велика соба, окречена, са земљаном великом пећи. У једном крају беше преко целе собе кревет и на њему губером, чак преко главе, покривен болесник. Врућина беше као у паклу, јер пећ беше загрејана. У соби се осећао задај кисела зноја. Крај постеље беше жена болесникова, Мирјана. Једна мала лампица без стаклета шкиљила је, димила и у пола осветљавала собу. Назвах Бога.

— Шта ради, болесник? — упитах Мирјану.

— Рђаво ради, мој господине. Никако се не разбира.

— Што нисте послали по доктора?

— А ко би му знао да ће до тога доћи? Јуче му је било добро, па је излазио...

— У поље.

— Ја̑. Ишао је до радина.... Па кад се врати синоћ, њега као да стресе грозница, а од поноћи га спопаде рђуштина па само бунца.

— Јаој! — застења болесник.

Ја му приђох. Он ме гледаше помућеним очима, дишући тешко.

— Шта је комшија?

— Не ваља ништа — простења он. — Хвала ти што си дош'о да се бар опростимо.

— Ех, да се опростимо! — храбрих га ја. — Нисмо се ми свађали. Него да те мало лечимо. Требао си ми раније јавити.

— Ама, спрдња је била, брате. Чисто ме беше стид да лежим; па јуче, не знам шта ћу, него изиђем мало до радина.... Јој — јој — јој!...

— Где осећаш највеће болове?

— Све боли. Где се год прихватим, боли... А стисло ме у прсима па не могу да данем.

— Избаците ову лампу напоље.

— Знам — рече Мирјана — али чим ћу осветлити собу? —

— Дај жижак.

— Не види се.

— Опет је бољи од ове смрдљиве лампе.

Она оде да спреми жижак, а ја седох до болесника и узех га за руку. Он се заплака.

— Е, мој комшија, нема више! Видим ја: што је — ту је!

— Ко ти опет то каже? — храбрих га ја. — Још си ти снажан човек, издржаћеш и преболећеш то.

Он ме гледаше право у очи и као нека радост озари му лице.

— Дај Боже! — рече.

Мирјана унесе жижак а изнесе лампу. Ја га питах шта је привио? и он ми испрекиданим речима причаше; било му је врло тешко да говори, а хоће да разговара. Ја сам га тешио како сам знао и умео.

У тај мах уђоше у собу још два суседа: Јаков ковач и Степан Вранић. Јаков уђе с лулом.

— Јакове — рекох ја — немој пушити овде; изиђи у кућу.

— Што?

— Па.... ето, због болесника.

— Волим ја дуван! — рече Спасоје ваља да би тим себе више охрабрио.

— Није то ништа, вели Степан. — Не помаже му, вала, па пушио — не пушио!

Спасојево лице помрче. Ја погледах прекорно Степана.

— Шта не помаже?! — осекох се на њ.

— Мој покојни бата умр̀о је с чибуком у зубима. Није то ништа што Јаков пуши!

И ја на њега очима и очепих га — ништа. Још се он осече на ме.

— Што се чепаш! Зар не видиш да је „пљунуо на восак“; ако промине зору — овуда сам најтањи! — рече и показа врат.

Спасоје сасвим клону. Мирјана зајаука, укућани упадоше запрепашћени у собу. Ја скочих те ућутках Мирјану па стадох грдити Степана.

П. Јовановић

Бошко Југовић

— Лудаче један! — рекох му.

— Што сам лудак? — Симо! рече он брату Спасојеву. — Имаш ти брашна и дрва? Требао си збавити; знаш да нико зајма не да кући у којој је мртвац.

То направи читаву узбуну. Муке сам имао док сам стишао народ у кући; само Степану ништа не могох до ли што га истерах у кућу. Он окупио једно те једно:

— Могао је он прочитати и оне велике „антикуле“ у цркви па опет не зна он боље од мене. Видим ја како су само модри нокти у Спасоја, па како не гледа никоме у очи, па ево деца веле: неће мачка њему него бежи из собе!... То је готово! То мирише на погачу и кољиво.

Међутим болеснику позли сасвим. Он више не имаде мирна станка. Стаде се премештати с једнога краја постеље на други, онда је тражио да му се простре на земљи; онда је желео да га изведу у кућу. И то све тражио је тако очајно, да се из свега видело да су му то последње жеље. А све то давало је Степану право да ми добаци:

— Ето, мења место. Могу твоје књиге писати шта хоће, али њему нема живота; он неће из ноћи изићи.

Болесник се сасвим изменио. Лице му добило некакву земљану боју; очи су гореле ужасном ватром; руке и ноге беху хладне а тело вруће; из запечених усана био је врео дах, испрекидан неком шкрипом која је долазила из груди. —

У један мах се примири и тај мир трајаше од поноћи до пред зору. Онда се узмучи. Сазва нас око себе па се шапатом прашташе са свима. Брату Сими препоручиваше кућу и децу, нама суседима препоручиваше да се лепо с његовим укућанима.

Све оплака сем Степана који га увераваше да ће водити бригу о његовој као и о својој кући.

— Спустите ме на земљу, — рече болесник.

Спустише га.

Сад наста борба с болешћу. Он се пропињао, опирао о руке и ноге, подизао се и падао; најзад изгуби свест, пена му удари на уста. Ја скочих, отворих прозор и чим га запану свеж ваздух он се примири; све ређи и ређи уздах отимаше му се из груди. Додадоше ми свећу; ја је запалих и тутнух у његове скоро хладне руке; поглед му се поче као кружити; нека опница навуче се на беону и дужицу и чисто се испупчи онде где је зеница па се устаклајиса....

Јаук се разлеже....

Таман се делио дан од ноћи. А дан свиташе мутан, суморан, по нека кап прокапљиваше.

Ја оставих ону двојицу да самртника окупају, а ја се дигох кући.

Још чујем запевку....

Их, баш и тај живот! Паде ми на ум да сам негде прочитао неку шалу у којој се пита: који је човек најсрећнији? — Онај — вели се тамо — који се мртав родио.

У оваким приликама дође човеку да у то поверује.

До виђења! Гледаћу да у другом писму будем веселији.

ТВОЈ

Јанко.

Разорени градић

Тихо се спушта вече, па мраком застире свет,
а сунце лагано пада за даљне планине оне,
Љубећ руине древне и бујних виђага сплет.
С црквице сеоске мале, чуј, звона вечерња звоне,
и звуци њихови сетно кроз цветни трепере дол,
Кô чежњу собом да носе, ил' тугу и тихи бол...

Столећа минуше многа од како разорен стоји
на врху стрмога брега тај спомен прошлости давне
кô авет исконских дана ил' костур наказе какве!
И како суморно гледа где сваког пролећа раног,
а после пустоши зимске, долином, лугом и гором
све опет живети почне у новој младости својој...

И он се прошлости сећа и своју младост снива,
и гледа погружен тако, и увек мрачнији бива.

Времена прођоше она кад бојни узвици громки
јечаху около њега, и рози трештаху свуда,
а крв се потоком лила, кропећи зидине тврде;
пехари када су златни у сјају блистали своме,
и звон се мачева чуо, и песме ориле широм,
и жарке буктеле страсти међ овим стенама хладним...

Где градић бејаше горди — руине стоје сада,
а место живота бучног сад пустош овуда влада.

Тек поноћ када се спусти, а месец облаци скрију,
кад глуха завлада тама и дуси земљом се крену,
одозго с високе куле женски се разлегне врисак,
и смех се демонски чује кô одјек самога пакла.
А у дну руинâ мрачних, где негда тамница беше,
потмуло окови јекну и страшна, очајна клетва...
И градић, кô грешник тешки који се злочинства сећа,
силно се затресе тада, у страшном поноћном часу.
И месец засија бледи, а ови зидови мрачни
огромне бацају сенке, кô да би сакрити хтели
безбројна недела своја из давних, протеклих, данâ...

И све се поново смири. Свуд гробна тишина влада.
Тек само столетна шума зашушти шумором благим,
и гатке чаробне прича из древног, минулог доба...

Душан Капетановић

Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

приопћио
проф. Рајко Перушек

Из обичаја и навика једнога народа можемо судити о његовој прошлости и његову пореклу. Обичаји остају још много времена оправдани ма да се душевни обзир и светски назор народа већ одавна променио. Обичаји су део етнографије; али зато не треба мислити, да су два народа сродна ако су им обичаји и назори слични или једнаки, јер народи на истому степену образовања стварају независно исте назоре и исте обичаје. У подручје етнографије спадају, дакле, многи појави који укупно помажу стварање науке о човеку и о народима. У ово бројимо различне начине поздрављања, заклињања, гостољубивости, крвне освете, двобоја; онда полигамију, моногамију, ексогамију, полиандрију, отмицу, мираз, свадбене обичаје; обичаје о породу, смрти итд. Једнако су предмет етнографије: идејални свет и вера народна, сујеверје, обреди и церемоније; па накит, ношња, оружје; храна, обитавање и најзад друштвена и државна организација.

Етнографија као модерна наука настала је тек у првој половини прошлога века. Године 1829. управио је *Milne-Edwards* писмо Thierry-ју у Париз, чија је последица установљење дружине „Societé ethnologique“, а год. 1843. почео је *Jomard* оснивање етнографских музеја. У старом, средњем, па и у новом веку владала је географска деоба која је побркала народне особине разних племена која живе на истом земљишту, а лучила, као различне народе, чланове исте етнографске целине, који су обитавали у разним политичким границама. У исту погрешку запали су и гласовити писци етнографски *G. B. Fortis* и *B. Hacquet*, који су пре сто и нешто више година писали о српским обичајима. Уза све погрешке ипак су њихови наводи тако интересни, да сматрам од користи, ако их понудим у изводу српским читаоцима. Многи подаци о српским обичајима још одговарају данашњим приликама, многи пак су у стању предочити нам претке у јасном сјају, пак су зато као историјска сведочанства занимљиви, ма да су се течајем једнога столећа знатно променили. Из њих ће моћи читалац видети не само какви су били онда обичаји народа српскога, него ће и моћи судити, колико и у којој су се мери обичаји променили. А пре свега чини ми се потребно, да читаоцима са неколико речи представим и прикажем оба писца.

Giambattista Fortis, обично назван Алберто Ф. родио се у Падови године 1741. (11. новембра по н. к.) као син једнога правника. Мати Фортисова, по смрти свог мужа, преудаде се за грофа Капобилиста. Кад му је било 16 година ступио је у ред Св. Августина, без позива и склоности само зато што је био сиромашан, да би могао примерно живети. Пошто се није могао никако приљубити свећеничком позиву, позвао га је генерал његова реда Ђорђи у Рим, да тамо учи богословију и језике. Последњој науци предао се брзо свим младалачким жаром, те га је зато папа Ганганели разрешио свећеничке службе и дао назив опата (abbate, abbé). Године 1767. дошао је у Млетке те живео као новинар, преводилац романâ, сарадник и издавач разних новина (Giornale Grisellini, Genio letterato). У ово доба превео је 4. песму Виргилове Енејиде. Год. 1770. отишао је на оток Чрес а поидуће године у Млецима издао књигу: „Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero“. У овој књизи приказао се Фортис као јестаственичар. Затим је отпутовао у Далмацију с помоћу млетачке владе којој је приказао своју цењену књигу: „Viaggio in Dalmazia“ у 2 свеска (1774. г.). Ова се књига преведе брзо на немачки, француски и енглески језик. Неки Иван Ловрић устао је противу њега са књижицом „Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del S. Abbate Alberto Fortis“ (У Млецима 1776. год.), те му неправедно пребацивао незнање и крупне погрешке. У одбрану издао је Фортис књигу „Sermone parenetico di P. Sclamer Chersino al S. G. Lovrich“ (Modena 1777.) али као да је књигу тобоже издао неки иначе непознати Склмер. Осем тога још је у одбрану написао спис: „L'abbate Fortis al S. Giovanni Lovrich“. (Brescia 1777.). Нема сумње, да су неки подаци Фортисови нетачни, али књига није заслужила осуде једнога Француза Quérarda, који је назвао његов француски превод „édition très mauvaise d'un ouvrage peu exact.“

Кад му је мати поново обудовела, поклонила му је један летњиковац у Виђентилској покрајини. После смрти њезине пропутовао је Италију и написао велики број научних расправа у новинама, а многе је издао и самостално.

За француске окупације у Италији изгубио је сав свој иметак који је био поверио једноме трговцу. Отишао је у Париз и онде објавио књигу „Природопис и ориктографија Италије“. За тај рад био је именован настојником библиотеке „del' istituto nazionale“ у Болоњи, а брзо за тим секретаром тога завода. После смрти $^{21}/_{10}$ 1803. г. оставио је сав свој иметак уметници, госпођици Sellier, која је ради њега оставила Париз и пратила га на његовим путовањима кроз Италију и резала у бакар све оне безбројне ствари и предмете о којима је Фортис научно расправљао. Фортис је био песник, новинар, јестаственичар и библиограф. Писао је много ствари на талијанском и на француском језику. Valentinelli Guiseppe Bibliografia della Dalmazia e del Montengro. У Загребу (1855. код Људевита Гаја) напомиње Фортиса на многим местима.

Фортисов рад наставио је његов пријатељ:

Hacquet Belsazer. Овај јестаственичар и етнограф родио се године 1739. у Le Conquet у Бретањи. У седмогодишњем рату служио је у аустријској војсци. Славни Van Swieten препоручио га је влади, па је тако добио професуру Анатомије и Хирургије у лицеју у Љубљани а доцније (год. 1788.) катедру Јестаственице у Лавову у Галицији. Год. 1810. захвалио се на својој служби, па се одао истраживању природе. Као професор пропутовао је многе покрајине, деломице и пешке. Тако је пропутовао с помоћу Марије Терезије и цара Јосифа II. све ау-

стријске земље. У Корушкој зауставише га једном људи и пријавише власти као јеретика. Haquet био је већ старији човек, кад се оженио духовитом девојком која премину пре њега. Спремао се баш да посети још једном своје родно место у Француској, али смрт га покоси у 76. години живота, 10. јан. 1815. — Hacquet је написао многобројно књига и расправа на латинском, немачком, француском и талијанском језику. Предмети су његових расправа: медицина, ботаника, физика, монтанистика и у опће природне науке. Приличан је и број његових етнографских и путописних дела. Најважније је његово дело опис југозападних и источних Словена, од којега је изашло 5 свезака, 1802—1805. Наставак овога рада, као и запечаћен пакет својих списа, предао је суперинтенданту галичких јеванђелика Бредецкому. Смрт Бредецкога осујетила је издање наставка о Словенима и његових животописних бележака. —

Књига Фортисова „Viaggio“ и Haquet-ова „Abbildung“ служила је Французу Бретону, који је издао опис Илирије (у смислу Наполеонових илирских провинција, наиме Крањске, Горишке и Градишке, Трста, Истре, једнога дела Корушке, Реке, хрватскога Приморја, и већега дела Хрватске) и Далмације, поред дела које је написао *Cassas:* Voyage pittoresque de l' Istrie et de la Dalmatie. Paris. 1798. fol.

Бретонов рад није баш савестан, јер није добро знао ни немачки а ваљда ни талијански. Њега је у којечем исправио, служећи се притом оригиналним радовима Фортисовим и Hacquet-овим, један анонимни писац *Janus Pannonius*, који је у збирци путописа: „Miniaturgemälde aus der Länder-und Völkerkunde von den Sitten, Gebrauchen, der Lebensart und den Kostümen der verschiedenen Völkerschaften aller Welttheile; mit Landschafts-und Städteprospecten, Ansichten von Pallästen, und Abbildungen anderer merkwürdiger Denkmäler der älteren und neuren Baukunst überhaupt. Nach dem französischen deutsch bearbeitet, herausgegeben von August Ehrenstein. Zweite Lieferung. Illyrien und Dalmatien mit 36 Kupfern. Siebentes Bändchen. Pesth 1816 bei Konr. Ad. Hartleben,“ објавио књигу: „Illyrien und Dalmatien oder Sitten, Gebräuche und Trachten der Illyrier und Dalmatier und ihrer Nachbarn. Aus dem französischen nach Hacquet, Fortis und Cassas verfassten Werke des Herrn Breton übersetzt von Janus Pannonius. Mit 36 Kupfern, theile nach Hacquet's Werke, theils nach neuen Originalzeichnungen. Erstes und zweites Bändchen. Pesth 1806. bei Konr. Ad. Hartleben.“ 16°, 170 + 136 стр. —

Књига Hacquet-ова пак има овај наслов:

„Abbildung und Beschreibung der südwest-und östlichen Wenden, Illyren und Slaven deren geographische Ausbreitung von dem adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebräuche, Handthierung, Gewerbe, Religion u. s. w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigem Aufenthalte in jenen Gegenden dargestellt von B. Hacquet, der Weltweisheit und gesamten Arzneigelehrtheit Doctor, kaiserlich-königlichen Bergrath, ordentlichen Lehrer der Naturkunde an der Josephinischen Schule in Ost-Galizien, ehemaligem beständigen Secretair und Lehrer der technischen Chemie, beider königlichen Geselschaften des Ackerbaues und nützlichen Künste in Herzogthum Krain Mitglied, dieser wie auch der Kaiserlichen Gesellschaft der Naturforscher im teutschen Reiche, der königl. grossbrittanischen Wissenschaften zu Göttingen; der Königl. preussischen zu Frankfurt an der Oder, der ckurfürstlichen mainzischen zu Erfurt, der sächsisch-ökonomischen zu Leipzig, der grossherzoglichtoscanisch-und ökonomischen zu Florenz, der naturforschenden Freunde zu Berlin und Halle; des ökonomischen zu Chamburg. Leipzig im Industrie-Comptoirs“ 4° 246 стр.

Писац је ову своју књигу приказао „Њег. Вел. Францу Другому, римскому ћесару, вазда множитељу државе, од Германије и Јерусалима краљу, краљу угарскому, чешкому, далматинскому, хрватскому и славонскому, архивојводи аустријскому, војводи бургундскому и лотариншкому, великому војводи тосканскому, великому кнезу ердељскому, војводи миланскому и барскому, покнеженому грофу хабзбуршкому, фландарскому и тиролскому итд. итд. итд., своме најузвишенијему и најсилнијему ћесару и краљу.“

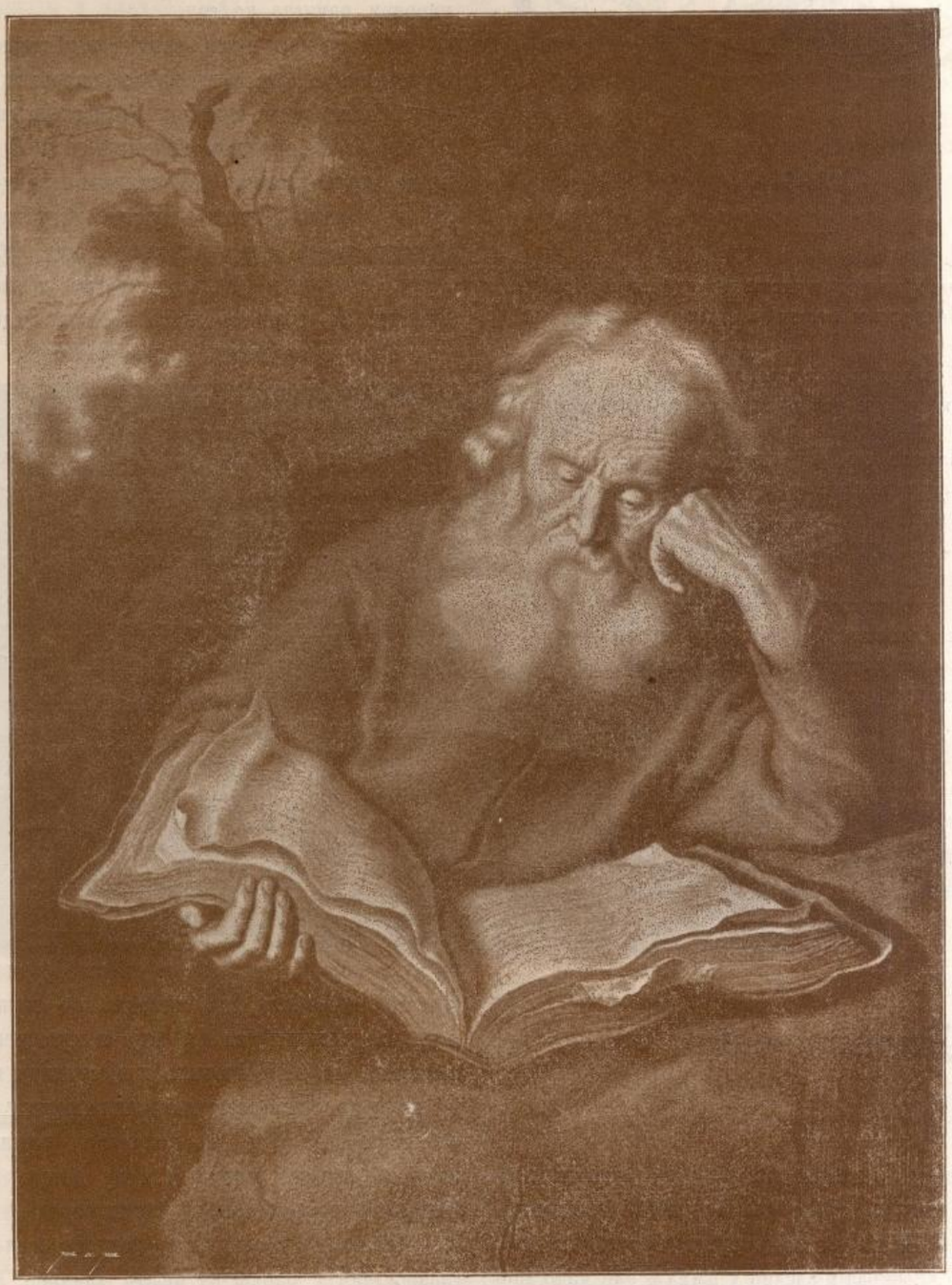
У приступу расправља колико је важно познавање народа словенских који су две трећине свих становника аустријске државе; описује своја путовања по Галицији, Волинији, Подолској, Литавској, по Запорошкој, Херсонсонској и Ногајској степи, по Криму, и по источним земљама немачким. Сећа се свога повратка после 27 година у своје родно место, а напокон прича, како се настанио у повећем граду (Лавову) па се дао на извршење свога обећања да ће описати ношње свих Словена аустријске монархије, међу којима је био провео скоро читав свој живот, те познао не само спољашњост ових племена, него и обичаје и карактер њихов. А будући да је почео у старости од шездесет година описивати та племена, пошто је био кадар посматрати сав живот ових племена хладнокрвно, могао је забележити своја проматрања беспристрасно. Овај предговор написао је у Лавову 12. марта 1801. године.

Првом свёску придата је слика са три лица, која представља Словена (сверногa), Венда (т. ј. Словенца) и Илира (балканскога Словена). Друга слика приказује тобоже Мајку Божју као владарицу свих стихија, у виду птице са рибљим репом и женским лицем и круном на глави. Око главе је точак са натписом у ћирилици: „Царица въздуха, води и землѣ“. Словени су, како наш писац вели, врло побожни али слабо просвећени. Сујеверје начинило је код ових племена свештенике некаквим пророцима који народ плаше Нечастивим. Они се не боје толико Бога, колико разних светаца а то само зато што имају попови највећи интерес да могу својој пастви у разним неприликама код људи и животиња понудити за добру награду своје посредовање у светаца. Да се моле сликама светаца, томе су доказ чудотворне икона, којима долазе људи у силним јатима, а у колико су ове слике незграпније и здравој памети противније, у толико им се више народ поверава. Таква је слика и она Богородице као царице ваздуха, воде и земље.

Име Словенима изводи из речи „слава“ (Славени), којом се поносе ради својих храбрих дела. А како је огромна земља што је запремају Словени! И сама Аустрија мало да није од самих Словена. Само неколико милијуна Мађара и исто толико Немаца помешано је међу Словене аустријске. Зато је Карло IV.[1]) у III. глави своје Златне Буле захтевао, да сви изборни кнезови немачки треба да говоре словенски језик, јер је био наумио да буде словенски језик у немачком царству језик јавног саобраћаја. И цар Јосиф II.[2]) премишљао је, тобоже у почетку свога владања, који би језик увео у управу код свих народа своје монархије: словенски или немачки? Напослетку одлучио се за нема-

[1]) Родио се г. 1316., † 1378.
[2]) Родио се 1741. † 1790.

чки. — Словени су у опште храбри, а јужни Словени бејаху некада, а некоји су још и данданас, крути. Осем тога истрајни су и скромни. Радо певају, а ни један народ нема толико и тако красних народних песама. Главно је обележје њихова карактера *гостољубље*. Наравно да су плене и отимају. А писац наш уверава своје читаоце, да и високо образовани војници енглески, француски и немачки умеју у много већој мери пленити и отимати. Словени радо пију ракију, али зато не падају у срамотну ману похотљивости.

Саломон Конинг — Испосник

лакомислени, али зато код њих ипак нису просјаци силни, него само у градовима привикли су их монаси и Немци на просјачење. Словенима пребацују, да у војнама радо

У првом дёлу своје књиге говори писац о Словенцима, које дели у Зиљане (Корошце), Крањце, Истране, Чиче, Доленьце, Випавце, Кочеварје. (Ови су додуше

Крањци, али нису Словенци, него немачки насељеници). — У трећем делу првог свеска расправља још о Илирима које дели на Либурнце, Морлаке, Хрвате. У четвртом дѣлу говори о Ускоцима или Србима, о Личанима, Далматинцима, Славонцима, Кљементима и Рашанима (Србљима).

(наставиће се)

Fictio

Ко цео живот људски и ти, фикцијо сјајна,
Магластим велом плавим застиреш лице своје,
И залуд људи траже да твоје лице виде,
Дижући с тебе вео, узалуд дане броје.

Па већ сам и ја суст'о и као пусту жељу
Напуштам жељу своју да с тебе скидам вео,
Фикцијо чежња мојих и оних снова многих
Што лепи ево стално живот ми прате цео.

Остани само таква, још јаче завиј лице
И нека светлост твоја још се слабијом створи;
Она ће ипак зато, као и досад што је,
Само утешне речи да срцу моме збори.

Борски

Primum mobile

1.

Јесен је позна. Вијући се, лако шушти, трепти, дрхће и пада лишће у стрњику. Ниске остатке кукурузних стабљика опрљио мраз и следио у њима и оно мало заосталог живота; осушене сада наличе на упрљане кости иструнулих животиња које је неко забо у напуштену орницу. Између њих замрзла угрудана земља, више њих оштар ваздух и хладно небо, а свуда чама и клонулост. Опустила околица. Равница је, па се пустош на њој јако истиче. Земља као да је порасла у ширину и продужила се, а с ње све побјегло и сакрило се, што се испред зиме могло заклонити. Нема скоро ни дрвећа; тек далеко, далеко тамо гдје се додирују небо и земља, црне се шуме. Удаљене су као да их је вјетар одувао што је даље могао, све до саме ивице суморног хоризонта. Иза њих и из њих се дижу облаци, расту и сустижу се, а жути као лишће што пада и ситни. Пођу и зауставе се, стоје као да неко пламено око с неба мотри земљу, па онда, кад су дознали и видјели што су хтјели, посиве и уздижу се, вољно и достојанствено заплове свом непознатом циљу и ишчезавају, а на души остаје неки притисак сладак и лак, као уморном помисао на сан.

А у средини пусте равнице шћућурили се двије кућице. Из даљине се оне и не виде; заклонили их џбунови око њих. Сасма су их сакрили од погледа људског. Тек кад се дође ближе, провире најприје из гола грања два узана крова, црна и висока као каква пирамида. Изгледа да се кућице некамо другамо упутиле, изгубиле пут у оном шипражју, па се сада, остављене саме себи у крају непознату, пригљубиле једна уз другу и накостријешиле од љутости, за то им се онако кровови уздигли.

Тек се из близа види да између кућица кривуда поток. То су око њега израсли они џбунови што заклањају читав заселак. Дно му је пуно лишћа што је попадало и почело већ трунути; између њега, при крају, избија црвенкасто-зелена трава. Поток је бистар и хладан, а премостили га дебелом даском. Вече је и зрак отоплио као да ће на кишу, а преко потока прелази средовјечна Босанка. Даска је узана, и за то она одржава равнотежу помажући се махањем лијеве руке и пресавијањем тијела у струку. При том се јако ниже крај њене бијеле пече с широким црвеним окрајком о који је објесила пробушен сребрен новац.

То је Јела Мишљеновића. Она иде да опет обиђе своју болесну сусјеткињу Мару, коју иначе зову и Зеља. Носи подгријана пасуља, и за то држи сакривену десну руку под прегачом.

2.

Кад Јела уђезе у собу, лежала је Мара у средини избе на нарамку покривене отаве. Згрчила се и од болести тако ослабила, да изгледа као мршава дјевојчица; косу има витку и малену, није се дуго чешљала ни машћу намазала, па јој је окорила и мјестимице поцрвенила. Око јој утонуло, около њега потавнила кожа у великом округу, па се чини да је и оно понарасло, раширило се. С времена на вријеме затиња у њему ватра, и тај повремени блијесак јако одудара од сувих образа.

Собња су врата била полуотворена и кроз њих је улазио дим с банка са нешто топлине, јер у соби није било пећи. Јела је обратила своју пажњу на Мару и за то их притвори кад уђе и ако је било доста хладно, а болесница покрита само танким покривачем као да је љето. Имала је она још и вунен губер, али њим је загрнула дијете што сједи ниже њених ногу на земљаном поду. Танке ручице с одебљим зглавцима је спустило у крило, па се забавља што гледа у ножни палац којим споро миче. При том закреће уснама и тешко дише. Глава му је велика, а на лицу израз као у одраслог човјека, кад је озбиљно

замишљен. Зеленкасту боју коже на дјетињем лицу јако појачава свијетлост што на њег пада одбивши се од земљаних дуварова. И они су голи, тек у буџаку, на дрвеној полици, бијеле се два филџана са зеленим шарама и крај њих неколико замотуљака. И под, и дувар и папир тих замотуљака су исте земљано-жуте боје; у њу се претапају, у полутами, и мршава лица живих створова и прљаве хаљине на њима, те цијела соба наличи на скоро ископану рупу у влажној и хладној земљи.

Јела часком ослухну не би ли чула што од болеснице и скупи очи да их заштити од дима. Одмах просуди да Мари није ништа боље од јуче — сазнала је то чим је ушла, а Зеља се није ни помакла, сад се само о том увјерила — и да јој мора казати нека још покуша

Манастир Каленић (по фотографији г. Луке Грбића)

да зовне и свештеника. И Јелин је човјек за то, њих се двоје преговарало о том читав дан и како су употријебили без успјеха све лијекове, за које су чули и знали, није ништа друго ни преостало. И тако Јела чучну да буде Мари ближе главе, навуче кратки покривач болесници преко рамена — опорила се закрпа на кошуљи па кроз њу вирила гола кожа — па јој понуди пасуља, да отпочне говор.

Мара отвори око и погледа на лончић испред себе. Јело јој се није рачило и за то затвори одмах око — друго јој се није ни видјело, јер је на страни лежала — на утону у њјеми, засебни свијет својих мисли, који није имао никакове заједнице са животом око ње. Јела примјети да је Зеља данас још више удаљена од ње но до сада и да су јој очи јаче подадуле, опази и да јој по лицу, крај усана, затрепће нешто брзо и часовито, али још више осјети у себи да је Мари врло рђаво. И пред тим открићем тавнила јој је из памети њена намјера, па да угуши страх, који је подузимао, јаче навали на болесницу да узме пасуља, и ако је знала да троши ријечи узалуд:

— Узми! Како ћеш оздравити, сестро, ако не једеш... мораш узети бар на силу... што ће дијете?... говорила је Јела увјеравајући тим више себе него болесницу о опасности.

Мара је мирно лежала док Јела не спомену дијете. Тад подиже руку и почеша се по коси (морала се чешати увијек на том мјесту више пута, јер се већ коса раздијелила на њему). Руком је тешко кретала. Месо на мишици увело, виси као да хоће да спадне, али прсти се јаче згрчили него редовито и зглавци на њима искакали као да је цијела снага из руке похрлила у њих. Кад Јела виђе то немоћно напрезање, осјети да не би никад могла казати Мари за свештеника, јер је она преслаба за то, па би се могла уплашити, и било би јој још горе. Да Зеља није при свијести, то би још и ишло некако, али она зна све. Зна да се свештеник зове кад већ човјек заступи на смрт, а зна и за своје дијете и да би оно остало сироче иза ње. Јела није на то ни помишљала док је била

са својим мужем, али што јој се чинило лако, док је била сама, увидила је да је немогуће, кад се састала са Зељом. И не знајући што да почне, гладила је она руком усне и сједила, а међу тим се спусти и мрак. Тад Јела изгуби болесницу из вида, па је опет о њему слободно мислила али није ништа говорила.

Уједаред се породи мјесец. Зелена му је свијетлост продирала кроз окно у дугачком, равном траку без одређенога краја, и од ње поста видније у згради. Јела погледа на болесницу, и виђе да јој се усне мичу. Најприје помисли да је жедна и да за то сише исушене усне, али онда опази да се Зеља напиње и да јој хоће нешто да каже, па се сагну:

— Што би... реци! запита је, а прса јој пуна неког тајанственог очекивања.

— Што се то свијетли? шапутала је Мара, а очи јој опет пуне оног влажног блијеска.

— Које? Ово? Ово је мјесечина, одговара Јела и загледа се у болесницу. А њено се око раширило, и немирно тражи нешто... Јелу обузе необичан осјећај, па се крадом прекрсти.

— ... свијетли... чула је где Мара понавља и шапће, а очи јој још увијек отворене пуне грозничаве ватре и некамо се загледале. Тад заплака и дијете, ваљада што је чуло материн глас или што је и њега освијетлила мјесечина. Јела га помилова, извади из џепа кору хљеба, што је понела за Зељу, и даде му да глође, па кад се оно умири, пожури се кући.

Али Јела није још зашла ни до џбунова, а дијете заплака из нова. Мати се подиже на руку, а оно допуза до ње. Зеља отвори груди и даваше му хране.

У том се зачуше мушки кораци на путу. Лупа од чизама се појачала на дасци, док је преко ње прелазио; онда се кр̀ало грање, па се у часу указа на прозору ситно лице с црвеним фесом, наборано и обријано. Заклони мјесечини улаз у собу, па промуклим гласом зовну Зељу.

Као да жени болест попусти — чврше се одбочи руком о под, па се одазва.

— Ево ти позива на суд. Тужио те за дуг газда Симо, викну оно лице с црвеним фесом.

— А? чу се из мрака глас пун очекивања и стрепње.

— Тужио те газда Симо за дуг. Скупи новаца, јер другачије ето бубња пред кућу.

— А? зачу пандур и опет исти глас гдје га пита, али он гурну стакло, а оквир се отвори. Он баци кроз њега папирић, па оде и полако је пјевао неку веселу пјесму.

3.

Мару је највише бољела глава. Уши јој шумиле а дебела жила на слијепим очима ударала и бијући појачавала и стапала се с тим зујањем. Она се предала болу и навикла се на њега, па је лежала на својој постељи ништа не очекујући. С времена на вријеме се пробудила у њој нека моћ, која би је неодољиво повукла напријед, и она би нахранила своје дијете. Кад се заситило, било је мирно, а и мати је лежала мирно.

Трајало је то тако док не дође на прозор онај глас. Зељу је узбунила у њену миру мјесечина, али тад јој обузе оштра мисао мозак, и гдје је она најјаче бо̀ла, онамо јој се скупила и сва памет. Побоја се да ће изгубити способност да схваћа, па да јој одумине бол у глави, удари се рукама у прса. У њима није нашла довољне отпора, била су мека и крхка, и за то скупи шаку и заману њом на дебелу жилу што је сад куцала још јаче. На њу се поче тада спуштати тежина, не онако страшна као бол отоич, већ подједнака, неодољива и тупа, и под њеним јаким теретом изнемогну Зеља. Онда јој би и опет лакше.

Почивала је тако онесвијешћена и мирна. Око ње је био мрак, дуго, прилично дуго, а онда сијевнуше из таме црвенкасте варнице и нагло су скакале одоздоле пред њене очи. Ту се по мало заустављале, титрале и почеле се ширити... сад их има врло много. И зраци им расту и оне се слажу на гомилу, и Мара унапријед појима што ће бити од њих, па јој се усне мичу, развлаче. Сад их је већ велика хрпа, а згрнута је на Њену тавану. Њено је све то и одавна мора да је њено, а све здраво, једро и осушено (око хрпе има доста зрња што су га мишеви изгризли, па им раздробљени остаци већ поцрнили). Какови су то само кукурузи! Управо су с њене њиве, па колико их је... као у бега!

Узе једно зрно, загризе га... прави кукуруз. Хвала Богу, сад ће моћи лако дијете одбити од груди! И док гризе кукуруз, око усне јој се праве боре. Нујна је, не зна ни сама зашто је невесела, а смијала би се. Остало у њој нешто као да је трпила, али се она не сјећа што, а глава јој лагана. Поглед јој се уживљава у жуту гомилу с милијонима бјеличастих цјегица, а срце слуша дирљиву пјесму која душу лијечи. Она је познавала ту пјесму, то је њена пјесма што је чула толико пута на својој њиви у љетњем сумраку, кад више класова заћарлија вјетрић, па хлади чело а груди брекћу од милине што она слуша како кукурузи шуште и шире своја зелена пера као да се грле и пјевају пјесму драгу, пуну, снажну и златну. Та пољубила би им сваки лист, да је није срамота...

Али откуда само то неспокојство што њене мисли разноси и не да јој да буде онакова каква би хтјела? У највећој оскудици је она била баш најсрећнија, она се тог још добро сјећа. Та као да се јуче удала, тако јој је све јасно, и да немају ништа више осим куће, у коју је доведена. Сјећа се како им је понестала со, а нису имали зашто да је купе. Онда су јели два мјесеца све неслано, нису имали ни видла (петролеја), али за то, кад сједну њих двоје после вечере једно уз друго, наложе ватру, па она им пламти и свијетли, а они развезу говор на дугачко и широко, па смишљају што ће и како ће; раздрагају се, воле се, па срећни и пресрећни и не опажају да немају ништа. А како је опет оно било, кад нису имали ватре? Нàдао се неки посао, а њих двоје прегли да заштеде и скудају коју пару за њиву. То је било оне

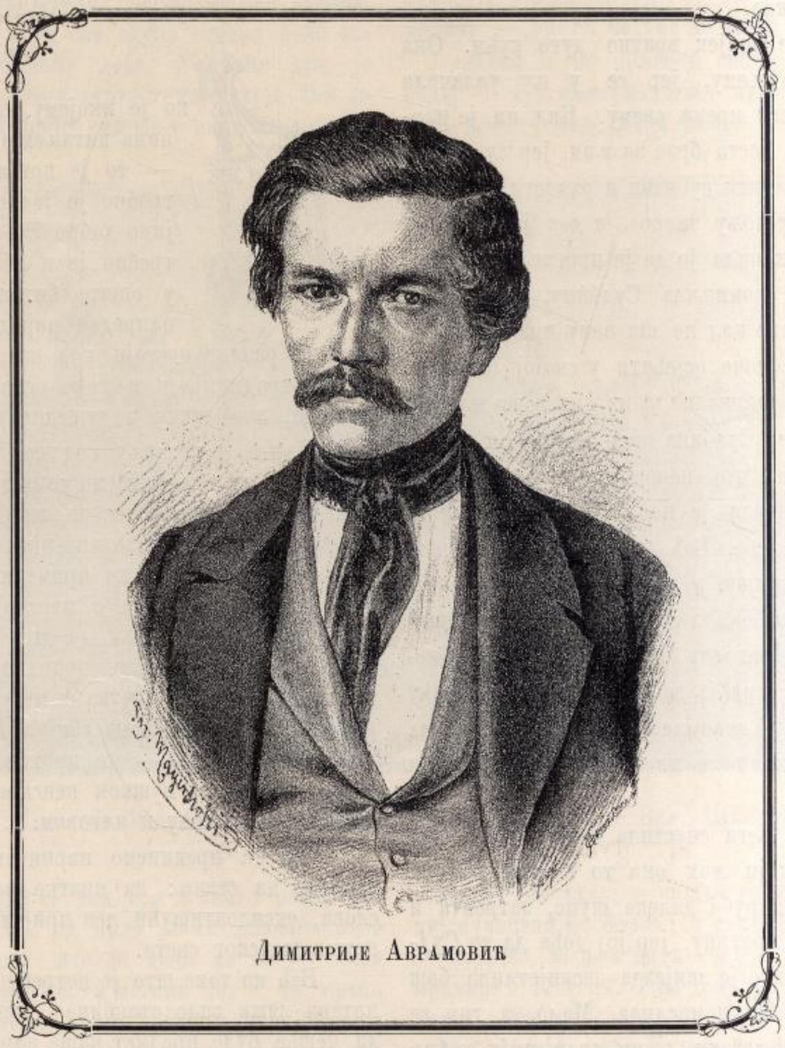
године кад су купили ораницу што се види кроз њен прозор. Они нису могли за рана навести дрва, а изненади их зима, права цича. Човјек јој је морао скакати да се угрије кад дође с посла кући, а скакао је тако весело да се она морала грохотом смијати и толико се смијала, да је мислила пукнуће. Касније је отоплило, и они су навукли дрва. Кад опет застудени, један дан нису ложили да добро прозебу, а други дан запале толику ватру да је пламен лизао до таванских гредица; чак се од њег убијелио и ланац више огњишта до половине. Снијег бије у прозоре, све шуми, а ватра букти и њих пуна кућа... ху, боже, за мало што онда нису изгорили од унутарње среће што је у њима буктила. Онда су ку̀пили и њиву, онда су и живили и уживали у срећи...

Први пут је Мара опазила у себи то незадовољство баш онај дан, кад је постигла за чим је највише тежила. Било је то једно љетње послије подне, кад јој је човјек дотјерао волове кући. Прије тога су они много мозгали: како би дошли до волова? Требали су им као очи у глави за све, али нису имали новаца зашто би их купили. Навикли су се да не добију ништа без борбе и рада, без оног благослова што се спушта на жуљеве. А гле, волове је човјек изненада, против сваког очекивања, дотјерао кући. Она је баш прала дјечије пелене у потоку и ширила их по гранама, да сунце што јаче пада на њих, кад волови уђоше у двориште. Њен човјек је ишао за њима, у руци му тешка шиба, а у устима угашена лула. Раздрљио на прсима кошуљу и брише зној, а загледао се њу па се онда осмјехну. Мару текну нешто у срце, па га запита од куда му волови?

— Узајмио ми, брат' бо'ме, газда Симо. Ја обилазио на вашару око марве, а он ми сам понуди 60 форинти...

Мара се забленула у волове као у нешто што не познаје нити зна што ће с њим почети, а и човјек се узбиљи, поникну пред њеном слутњом и у недоумици је тресао ногом. Тек је у вече почео распредати што ће и како ће радити сада; али је говорио сам, Мара је ћутала. У њој се претворила она слутња у напето очекивање и неизвјесну бригу, што ће се у будуће из тог излећи, и кад право помисли, од тог времена је та брига и не оставља.

И кад су легли, човјек је причао како ће на прољеће обрађивати и другима њиве на воловима, и како ће с њима лакше доћи до новаца, и... и усред његова причања се Мара завела. Било је то први пут да њих двоје не осјећа заједно. Није дуго спавала, јер јој на сан дође лице газда-Симе, онако како га је на збору видјела, кад сијева очима, и она се трже и пробуди. Њен човјек је већ заћутао и лежао окренувши се од ње. Мари се то даде на жао. Пустила га је да се сам одушевљава а она се није радовала ни дијелила с њим његове наде, па осјети због тог неки њежан и тугаљив пријекор своје савјести, на који није знала другачије одговорити него сузама. Мислила је да он спава и слободно заплака, али он је био будан, уста и без ријечи изађе на поље.

Димитрије Аврамовић

Кад Мара оста сама, никако се није могла отрести газда-Симине слике. Она га је тек једаред видјела на збору, али га је добро запамтила, као да је знала колико ће се морати с њим борити. Имао је ниско чело, шишаву косу и пуно, од здравља набрекло лице. Оно се тако свијетлило и руменило, да су у њем сасма ишчезавали и жути, рашчешљани бркови, и усправљена ријетка коса и мале, плаве и жмиркаве очи. Много је галамио, увијек био у послу и на све хтјео да досиже, одјело му похабано а стас низак. Говорио је са сељацима вичући, ударао их по рамену, а уста му била округло отворена, да се на крају реченице насмеје из грла. Смијех му јечао промукнуто, а лице би се тад јаче засвијетлило. И чим га је видјела, појмила је Мара да тај човјек може сваком наметнути своју вољу; а кад преокрене кога на своју руку, да се онда јавља тај рапави смијех и она свијетла црта на образу као вијесник његове побједе. Побоја га се и по-

мисли, кака би се несрећа могла догодити да се Симо састане с њеним човјеком, ком се на лицу увијек ширила прибрана збиља и који у друштву није имао никад своје воље. Би јој јасно да би га Симо обрлатио на све, и за то није више смјела у њег погледати.

Није дуго потрајало, а Мара се навикла на волове. Већ их је и сама тјерала на пашу, али од селе, кад је пролазила поред своје њиве, није више чула кукурузе да пјевају, и никако се није могла привикнути да се од волова добру нада. И збиља, једно јутро — тек су скупили прву десетицу за камате — уђе она у шталу да изјави волове, а оно лежи један во мртав. Није прошло много времена иза тога, а оно јој дотрча човјек кући: и другом волу позлило, надуо се на паши. Зовнуше у помоћ Јелину дружину, и онда су људи нешто радили и галамили око вола, док није и он цркао.

Тај дан јој се није човјек вратио дуго кући. Она није много разбирала о њему, јер се у њу увлачила нека пустош, равнодушност према свему. Кад им је парнуо први во, утјешила се доста брзо за њим, јер су почели смишљати како ће надокнадити губитак и радости. Послије нове несреће изгубили су вољу за све, и док је она сама сједила поред дјетета, доконала је да је прогања зли удес. И до сад је она често споминьала Судбйну, али онако нузгред, тек да нешто рекне кад не зна чему права узрока, и то је било све. Тад је поче осјећати у својој близини, у неколико је маха већ очекивала да из мрака на њу што засвијетли — дошло јој да Судбина има главу као газда-Симо — па је подлијегала тој непознатој сили што јој само зло хоће, и ишчекивала је нове ударце. Они нису ни дали дуго чекати на себе. Већ у вече, кад је хтјела пресвући дијете, нађе шкрињу, у којој су стојале дјечије рубине, у нереду. Погледа боље, али нема десетице, што је одређена за интерес. Преметну цијелу кућу, али десетице нема па нема. Овај пут је већ с неком извјесношћу слутила да се спрема неко ново зло, па је предано сјела на праг и чекала. И сумрак се хватао, а њена човјека ни откуда.

— То је *Она* и на њега спустила своју руку! изусти Мара у себи, и у који мах она то помисли, а на обзорју, више плавичастог руба далеке шуме, затрепта и сину прва звијезда. Мара протрну, јер јој дође да то Судбина даје знак од себе, што је звијезда засвијетлила баш онда, кад је она на Судбину помислила. Мало за тим се појави и Јела: дошла јој казати да им људи пију у бир тији, у сусједном селу. Јаукала је и хтјела да иду по њих, али се Мара није хтјела ни помаћи: знала је да је том крива Судбина, и да се она не може борити против ње.

Било је већ глуво ноћно доба кад зачу гдје неко тражи кваку, посрће пред вратима и псује. Мари се очи заводниште, али је и опет ћутала и привукла дијете себи, није хтјела да се пробуди и види оца у оном њовом стању. Тад шкрипну мандала, и он промоли главу и почекну, а кад га нико не зовну, затвори опет врата и батргао је према потоку. Мара припази неће ли на даску — с ње би могао лако пасти у воду — али није чула ништа. У цик зоре, кад је изашла на воду, нашла га је гдје лежи на узнак у башти и хрче. Она се застиди и побјеже дјетету, па га је дуго и много љубила и плакала.

(свршиће се)

Др. Ђ. Димовић

Улога жене

у чувању народног здравља

Ако је икојему народу потребно да се занима питањем о чувању народног здравља, — то је потребно српском народу. Потребно је једно због тога, што не стојимо добро са народним здрављем, а потребно је и због тога, што је здравље у опште битна основица за васколики напредак народа. Ну и још један и то најјачи разлог постоји код нас, — а то су свете историјске традиције и њихово остварење који траже чврсте мишице, и физичку и душевну експанзивност народну.

Брига о здрављу код нас је занемарена. Јурећи за захтевима културе ми смо се радије занимали свима осталим питањима друштвеног живота но овим, без сумње се не да порећи, најзначајнијим питањем. То је факат — који се нарочито може применити на интелигенцију нашег јачег пола — а о женској интелигенцији и да не говоримо. Она, у жељи да што савесније одговори конвенционалним захтевима пуних предрасуда, чини и сувише грешака. Хотећи да чува и негује лепоту — она је тако рећи са предумишљајем убија. Ми не мислимо да осуђујемо женски свет — на против, ми га оправдавамо, јер се он поводи за мушком неискреношћу, за његовом површношћу, охолошћу и његовом... сенсуалношћу.

Ну да прекинемо парничење и оптуживање, те да пређемо на ствар: на кратко расматрање питања из наслова, експлоатишући леп пријем „Нове Искре“ од стране нашег женског света.

Већ по томе што је потребно да „на крилима здравих матера лежи спас отаџбине“, тема из наслова заслужује да чешће буде предмет наше нарочите пажње. Нема спора да ће здравље порода у многоме зависити о томе, какво је здравље матерâ. Из овога факта излази потреба да на физичко васпитање женскиња треба обратити озбиљнију пажњу, а то, физичко образовање, као и морално, изводи се према интенцијама које су далеко од бриге за спас отаџбине; оно се изводи према конвенционалним захтевима. На поправци овога стања — а реч је о варошком женском свету — има да поради и школа и друштво у опште. Истина је: да тај женски свет представља мањину — и према томе могло би изгледати за тренут као да би била излишна свака брига о томе; ну треба се сетити да та мањина „диктује“ живот... т. ј. она уноси нове

обичаје у живот већине, и то се стално вића. Посетите какав сеоски сабор, па ћете видети да је примедба учињена са доста права. Обратно некако и не бива — као по неком закону историјском.

Ми не мислимо да се овим питањем опширније занимамо, и само га додирујемо као један моменат из наслованог питања.

Ако је потребно да је жена здрава као мати — такође је потребно и то: да као мати уме чувати и неговати свој пород. Ма како да је велика и силна материнска љубав, као најсилнији израз оданости — она још увек може бити недовољна за добро здравље и правилно развиће пород. А ако би изнели данашње неговање мале деце у појединим стварним случајевима, и ако би узели у обзир анатомско-физиолошке потребе особине дечјег организма, не би било тешко доћи до закључка: да се неговање мале деце у огромној већини случајева руководи саветима врло моћних непријатеља: непознавањем ствари, предрасудама и рутином; а то све скупа ствара неки фаталистички програм у неговању деце. Умирање деце је врло велико код нас. Државна статистика казује нам да готово стално 50% целокупног умирања пада на доба од Mensonges од Бурже-а, La Terre од Золе и друге ствари, још је мање зазорно ако би се девојка спремала како ће доцније, као мати, што боље одговарати свом светом задатку: да однегује свој пород, раскидајући пријатељство са предрасудама и рутином. Школе у којима би се држала предавања о анатомским и физиолошким особинама и потребама дечјег организма, о развићу дечијег организма, о понашању према појединим појавама у току развића (избијања зуба и др.), о неговању болесне деце и т. д. немају у себи ничег зазорног; зазорна би била још једино врло велика озбиљност саме ствари, но на коју се треба навићи. Програм за оваква предавања израдили би врло радо наши лекари, а нашао би се и лекар који би за овај циљ израдио и згодну ручну књижицу.

Жена је одличан пропагатор — и она би полако и стално уносила многе лепе и корисне хигијенске поуке у наш народ, само интелигентну жену треба *израдити*, спремити. А нашем народу су тако преко потребне поуке о животу — јер он не уме да живи и поред услова за живот.

Жена је по природи својој пуна самарићанске природе — и у самарићанској дужности жена је увек односила победу над јачим полом. Зашто се не би та женина

Манастир Жича (по фотографији Географског Завода Вел. Школе)

0—5. године. Факат је да се код нас и много рађа, али је истина и то да је један од врло јаких разлога овог великог прераног умирања што се деца не негују како треба у прво доба детињства, а истина је, и то према начелима народне економије, да је најнезгодније стање у једном друштву оно: где се поред великог рађања јавља и велики проценат умирања пре времена. А ми Срби у Краљевини, на рачун тог прераног умирања, бележимо средњу дужину века тек само деветнаест година. То је незгодно стање за друштво које хоће да освети Косово и које хоће да јури узастопце за културом туђих извора.

И ово питање у улози жене као чувара народног здравља заслужује нашу озбиљну пажњу. С разлогом мислимо: кад би се хтело, могло би се бар нешто учинити да се и та женина подобност поправи. Мислимо да не би била ни мало зазорна ствар, ако би се женски свет *благовремено* занимао овим питањем у облику приватних *школа за неговање мале деце*. Ако није зазорно читати особина неговала, и зашто се не би употребила у корист најскупоценијег блага: у корист народног здравља — кад се потреба за њом види сваког дана. Хоћете ли неколико примера? Ево их. Ено тамо у оној крајњој похабаној кућици лежи породиља, а пред кућом се, остављени себи самим, играју четворо деце рâстом једно другом до ушију. Муж породиљин је на послу, а кућевни послови напуштени су сасвим; овда онда дође по која жена да је обиђе *и да припази да се све предрасуде изврше*. После пет дана жена је устала и почела да ради по кући, но после два дана морала је опет лећи у кревет... једва је остала жива, а остала је вечити богаљ. Због њезина боловања дете је угинуло, а рођено је са пуно услова за живот. Да је било жене која ће је поучити у некојим стварима, да је било организоване женске самарићанске дужности те да се набави неколико литара каквог раствора за одржање чистоће код породиље, и да се са мало новаца нађе одмена у раду у кући за неко време... остали

би здрави и живи и породиља и њено чедо. Лекари знају врло добро, какве су и колико су честе незгодне последице када породиља не зна како да се чува, и када нема кога да је за неко време причува.

У кући Х. већ две године како се са нестрпљењем очекује највећа радост. Бог је примио молитву младе жене и њезина мужа, родило се лепо, пуначко, потпуно здраво, мушко дете. Угинуло је у шестом месецу због рђаве исхране; тако рекоше сва три лекара који су звати, и који се опширно распитиваху о узроку болести и смрти. Да је ту било жене која већ има материнска искуства, која је спремна да дâ лепа упутства, да од времена на време обиђе младу и неискусну матер... то би дете остало у животу. Ми смо већ споменули колико је многобројно умирање мале деце, и да је један од великих и јаких узрока тог умирања: рђава нега због незнања, предрасуде и рутине. И ти непријатељи у неговању мале деце владају и у имућнијим кућама; а код сиротиње поред њих постоји и други непријатељ... сиротиња, а с њом и немогућност набавити оно што је насушно за малишане, на којима треба да се заснује будућност.

У кући Н. Н. болује женско чељаде: девојка. Већ месец дана како кућу пуне жене са саучешћем и различним саветима, но које диктују незнање и предрасуде. Сви су покушаји учињени да се болесници помогне, али само лекар није звао: *због стида*. Ну и њега ће звати — само онда када је већ свака нада за живот изгубљена. То није тако ретка појава — појава смрти, једино зато што је лекар последња помоћ, а прва се тражи у незнању и предрасуди. И овде је *жена као спремна самарићанка* могла да учини много.

Нећемо више да наводимо примере. Навели смо их само неколико, но исто тако поучних могли би набројити толико, да би се читаоцу досадило да их све прочита. Да подсетимо само читаоце на многе лепе услуге које жена чини за време рата као нудиља, добротворка и т. д. Она као нежан створ лако се навикне на све ужасе на које милосрђе наилази, и предаје се послу са самопожртвовањем. И зар тај посао самарићанског милосрђа не би могла жена да врши и у мирно доба — са програмом који би обухватио целокупни живот народни. Могућност оваквог женина рада стоји ван спора; само га треба организовати, а та се намера може увек остварити.

Овим својим радом жена би победила охолост човекову; човек би на њу гледао другим очима, очима јачег и здравијег идеализма; својим израђеним природним особинама жена ће боље придобити човека за се, и он ће у њој гледати нешто више но сада. Тим својим хуманим радом жена би, тако рећи, победила човека, а и сама би постала савршеније биће које би на живот гледало другим очима, и онда би кућа постала срећнија, а с њом и цело друштво.

Не знам зашто не би почели о овоме да водимо више рачуна?

Др. В. Војиновић

Преко твога бледог чела...

Преко твога бледог чела
Где царује тиха сета,
Облачак се спушта мален
И с осмехом лаким срета.

А у сенци свилних власи
Већ се прва бора вија.
Она збори тугу твоју;
И та ми се туга свија.

Твоја ми се туга свија,
Твој ми осмех душу зрачи,
Ја појимам твоје боле
Знам шта мучан поглед значи.

Ја сам давно презр'о људе,
Одавно се разочар'о,
И сваком сам успоменом
По искуство ново ствар'о;

И млађане трај'о дане
Изгубивши веру, наду...
А изнова задрхтао
Кад сам срео тебе младу.

И изнова заплакао
На садашњост пуну ваја;
Ја не умем више љубит',
Ал судба ће да нас спаја...

Маја 1902.

Влад. Станимировић

У степи...

Приповетка Максима Горког

С РУСКОГ ПРЕВЕО

Вој. Ст. Поповић

Из Перекопа изашли смо с најгорим расположењем духа — гладни као вуци и зли на цео свет. Читаво пõ дана употребљавасмо без успеха све своје знање и муке да што год украдемо или зарадимо, и кад се најзад уверисмо да нам неће ни једно ни друго испасти за руком, решисмо да идемо даље. Куда? Једном речју — даље.

Решење је било опште, једногласно; но ми смо били готови и у сваком погледу да пођемо даље по оној стази живота по којој смо већ одавно ишли — то је такође сваки од нас решио у себи; и ако се решење није гласно исказивало, оно је јасно севало у мрачном блеску наших гладних очију.

Било нас је тројица; сви смо се недавно познали у Херсону, у крчми на Дњепру.

Један од нас био је војник железничког батаљона, затим вајни железнички мајстор на некој привисланској прузи, риђ и мускулат човек, хладних и плавих очију; владао је немачким језиком и опширним знањем ансанског живота.

Наш брат не воли много да прича о својој прошлости, имајући увек на то више или мање основаног разлога, и зато смо сви ми веровали један другом — бар привидно веровали, јер је у души сваки и самом себи мало веровао.

Кад је наш други другар, сувоњави човечуљак, танких и увек скептички стиснутих усана, говорио о себи да је студент Московског универзитета — ја и војник примали смо увек то за истину. У самој ствари нама је било потпуно све једно, да ли је он био некада студент, ухода или лопов, — довољно је што је у моменту нашег познанства био једнак нама — гладовао, уживао особиту пажњу полиције по варошима и сумњиво понашање мужикâ по селима, мрзео и једне и друге мржњом немоћног, уморног и гладног звера, сањао о општој освети свима и свему, — једном речју: и по своме положају међу царевима природе и живота, и по расположењу, био је тица из нашега јата.

Несрећа је најчвршћи цемент за сједињење природа, шта више и сасвим неједнаких, и ми смо сви били уверени да не грешимо што сматрамо себе за несрећне.

Трећи сам био ја. Из скромности, која ми још од детињства остаде, ја нећу ништа рећи о својим врлинама, и да вам се не бих показао наиван, прећутаћу своје недостатке. Али, готово као материјал за своју карактеристику, рећи ћу, да сам увек сматрао себе за бољег од других и с успехом тако мислим и данас.

Дакле, остависмо Перекоп и пођосмо даље, мислећи тога дана на чобане, од којих се увек може потражити хлеба и који врло ретко одбијају путнике.

Ја иђах поред војника, „студент“ корачаше за нама. Низ плећа му висаше нешто налик на капут; на оштрој, ћошкастој и глатко ошишаној глави нахерио се остатак шешира с широким ободом; беличасте панталоне, са закрпама разних боја, стезале су му танке ножице, а за стопале привезао беше, врвцама исуканим из поставе свога одела, некакве саре од чизама нађене на путу, (ту рукотворину назва сандалијама). Он корачаше ћутећи, подижући за собом грдну прашину и севајући својим зеленкастим, малим очима. На војнику беше кошуља од црвеног ткива, коју је, како вели, „својеручно“ набавио у Херсону; преко кошуље беше топли, памучни прслук; на глави, по војничком правилу „накривити горњи круг на десну обрву“, беше набијена војничка капа неодређене боје; око ногу ландараху широке чумачке*) шалваре. Био је бос.

Ја сам такође био бос.

И тако смо ишли, а око нас се јуначно ширила бескрајна степа. Покривена плавим запарним сводом ведрог летњег неба, лежала је као огромна црна чинија. Широка лента сивог прашњивог пута пресецала је степу и пржила нам ноге. По гдегде виђаху се чекињаве пруге пожете пшенице, које чудно беху налик на давно необријане образе војничке.

Војник иђаше и певаше промуклим басом: „...и святое воскресеніе твое поемъ и хва-алимъ!“

Служећи у војсци, он је отправљао од прилике дужност црквењака у батаљонској цркви, и знао је безброј разних тропара, ирмоса и кондака и узек их је употребљавао кад нам разговор није ишао за руком.

Пред нама, на хоризонту, помаљаху се фигуре меких црта и пријатних нијанса од јасно-љубичастог до нежно ружичастог.

— Биће да су Кримске горе, — рече „студент“ сухим гласом.

— Горе? — ускликну војник. — Много си их рано, прикане, спазио. То су облаци... просто облаци. Видиш какви су као кисела каша с млеком...

Ја приметих да би било веома пријатно, кад би облаци у самој ствари били та каша; то нам још више подбоде глад — бôно место наших дана.

— Ах, ђаволе! — опсова војник, пљујући, — да хоће бар каква жива душа да нам падне шака! Нема никог... Остаје нам да као медведи зими сишемо своје шапе...

— Ја сам говорио да је требало кренути ка насељеним местима, — рече поучно „студент“.

— Ти си говорио! — плану војник... За то си и научен да говориш. Каква ти ту насељена места? — Ђаво ће их знати где су она!

„Студент“ ућута стегнув усне. Сунце залажаше, а облаци на видику преливаху се у разноврсне, величанствене боје. Мирисаше на земљу и со.

У стомаку као да је нешто сисало. То је било чудновато и непријатно осећање: изгледаше да сокови из свију мишића лагано некуда истичу, испаравају, те мишићи губе своју живу гипкост. Осећање несносне сухости испуњавало је уста и гушу, у глави се мутило, а пред очима излетале и светлуцале тамне пеге. По каткад изгледаху као врући комадићи меса, као округли хлебови. Сећање је придавало тим „привиђењима прошлости, привиђењима немилим“ њихов прави мирис и тада у стомаку као да се оштар нож окретао.

Ми смо ипак ишли даље, бавећи се описивањем својих осећаја и бацајући оштре погледе час на једну час на другу страну — не види ли се гдегод стадо оваца и прислушкујући неће ли се зачути оштро шкрипање арабе татарске, која вози воће на јерменски трг.

Али степа беше пуста и мртва.

У очи тога тешког дана ми смо појели 4 фунте ржаног хлеба и пет лубеница, а прошли око 40 врста — расход већи од прихода! — Кад заспасмо на Перекопском тргу, глад нас пробуди.

*) Чумацкіе шаровари — широке панталоне малоруских кочијаша.

„Студент“ заиста није погрешио, кад нам саветоваше да не лежемо, него да се ноћу латимо посла... но у ваљаном друштву није примљено да се говори гласно о пројектима нарушавања права својине, па за то и ја ћутим. Ја хоћу да будем само праведан и не иде ми у рачун да будем неотесан. Ја знам да људи у наше високо-културно време постају све мекше душе; па чак и онда кад хватају за гушу свога ближњег с јавном намером да га задаве — они се труде да то учине са што већом љубазношћу и испуњавањем сваке пристојности, умесне у таквом случају. Искуство моје личне гуше приморава ме да упозорим на тај морални прогрес, и ја с пријатним осећајем уверености потврђујем да се на овом свету све развија и усавршава. На по се, тај знаменити прогрес јасно се потврђује сваког дишњим умножавањем апсана, механа и блудних домова...

Дакле, гутајући гладну пљувачку и трудећи се да пријатељским разговором угушимо болове у стомацима, ми смо ишли по пустој и мртвој степи, ишли у црвенкастим зрацима захода пуни тамне наде; пред нама је залазило сунце, спуштајући се тихо у меке облаке, богато обојене његовим зрацима; а за нама и са стране азурна магла, подижући се од степе к небу, сужавала је негостопримне видике који нас окружаваху.

— Скупљајте, браћо, материјал за ватру, — рече војник подижући с пута некакву пањину. — Морамо ноћити у степи... роса. Сваку травчицу, сваки прутић — све куши!

Ми се разиђосмо поред пута и почесмо скупљати сув бурјан и све што је могло горети. Сваки пут, кад је се морало сагињати к земљи, по свему телу ницала је страсна жеља пасти на њу, лежати непомично, јести је, црну и масну, много јести, јести је до умора и за тим заспати макар на свагда заспати, само да се штогод поједе, пожваће и осети како се топла и густа кашица лагано спушта из уста по осушеном једњаку у жедни, згрчени стомак који гори од жеље да у себе штогод усише.

— Да је да нађем какво корење... уздахну војник. — Има и таквог корења које се једе...

Али у црној, преораној земљи не беше никаквог корења. Јужна ноћ спушташе се брзо и још се није угасио ни последњи сунчев зрак, а на тамно-плавом небу већ засијаше звезде, и око нас се све гушће сливаху тамне сени, сужавајући бескрајну равнину степе...

— Браћо — полугласно рече „студент“, — тамо лево човек лежи...

— Човек? — посумња војник. — А за што ли лежи? —

— Иди и питај. Јамачно код њега има хлеба, кад се тако у степи распиштољио... — објасни „студент“. Војник погледа на ту страну где је лежао човек, одлучно пљуну и рече:

— Хајдемо к њему!

Једино зелене и оштре очи „студента“ могле су распознати да је тамна гомила, која се подизала на 50 хвати у лево од пута, живи човек. Ми иђасмо к њему, корачајући брзо преко грудâ земље и осећасмо како пороћена у нама нада на јело пооштрава болове глади. Бејасмо већ близу — човек се не мицаше.

— А можда и није човек — тамно изрази војник нашу општу мисао.

Но наша сумња разби се у тај мах, јер се гомила на земљи наједан пут покрену, порасте и ми спазисмо пред собом правог, живог човека који клечаше на коленима пружајући нам руку.

И он нам говораше сухим и дрхтавим гласом:

— Не прилази — убићу!

У мутном ваздуху зачу се сухо и кратко одапињање ороза.

Ми стадосмо као на команду и ћутасмо неколико секунада, збуњени таквим немилим сретањем.

— Гле ти лупежа! — промрмља војник.

— Гле, Гле! — рече, замишљено „студент“. С револвером иде... види се жестока тица...

— Ej! — викну војник решивши се очигледно на какав покушај

Човек, не мењајући позу, ћуташе.

— Ej, ти! Нећемо те дирати... дај нам само хлеба... Имаш ваљда? Дај, брате, тако ти Бога!... Да си проклет, анатемо!

Последње речи војник изговори себи под нос.

Човек ћуташе.

— Чујеш ли? — проговори војник поново, дршћући од једа и очајања. — Дај нам хлеба. Ми ти нећемо прилазити... Баци нам га...

— Лепо... — рече кратко човек.

Он нам је могао рећи: „драга браћо моја“ и могао је улити у те три хришћанске речи сва најсветија и најчистија осећања, — то нас не би тако узбудило и толико очовечило као то сухо и кратко: — лепо.

— Ти се нас не бој, добри човече, — меко и са слатким осмехом проговори војник, и ако човек не могаше видети његов осмех, јер је био далеко од нас бар на 20 корака.

— Ми смо људи мирни... Путујемо из Русије у Кубањ... Утуцали новце на путу; све што смо имали на себи — појели смо... и сад ево већ други дан како ништа не окусисмо...

— Држи! — рече добри човек, заманув руком у ваздуху. Црн комад промаче у мраку и паде на земљу недалеко од нас. „Студент“ полете за њим.

— Држи још! Још!... Више нема...

Кад је „студент“ сакупио тај оригинални поклон, видело се да имамо око 4 фунте пшеничног тврдог хлеба. Он је био изваљан по земљи и врло тврд. Прво не обрати нашу пажњу, друго нас обрадова. Тврд хлеб пре засити него мек, у њему је мање влаге.

— Тако... тако... тако! — делио је војник комаде. — Стој... Није подједнако! Од тебе треба одломити комадић, јер је овом мање...

„Студент“ без речи даде комад хлеба тежак неколико грама; ја га добих и метнух у уста.

И почех да га жваћем, полако жваћем, једва уздржавајући грчевито кретање вилица које су биле у стању и камен да истроше. Ја сам налазио задовољство у журним грчевима једњака и у томе да га по мало задовољавам. Залогај за залогајем, топли и неисказано, неописано укусни, промицали су у запаљени стомак и као да се у исти мах претвараху у крв и мозак. Радост, некаква чудна, тиха и животворна радост све је више загревала срце, у колико се више испуњавао стомак, и ја се осетих као да сам у некаквом полусну. Ја заборавих ове проклете дане хроничне глади, и заборавих своје другове, наслађујући се једино тадашњим осећајима.

Али кад сам из шаке бацио у уста последње мрве хлеба, ја осетих да сам страховито гладан.

Манес — Сркиња из Сиња

— Код њега је, анатеме, остало још масти или каквог меса... мрмљаше војник, седећи према мени на земљи и гладећи руком трбух.

— Без сумње, јер је хлеб мирисао на месо... па и хлеба је још остало... рече „студент“ и полако додаде:

— Да није револвер...

— Ко је он? А?

— Види се наш брат Исакије.

— Цукела! — реши војник.

Ми смо седели близу један до другог и искоса погледасмо тамо где је седео наш добротвор с револвером. Отуда се не чу ни звука ни знака о животу.

Ноћ је сакупљала око нас своје тамне силе. Мртвачки тихо беше у степи — ми чујасмо дисање један другог. С времена на време чуло би се негде меланхолично звиждање пуха... Звезде, живо цвеће небеско, гореле су над нашим главама... Нама се јело.

С холошћу велим: да те доста необичне ноћи ја не бејах ни гори ни бољи од својих случајних другова. Ја им предложих да устанемо и пођемо к томе човеку.

Не треба га дирати, али ћемо појести све што код њега нађемо. Пуцаће — па нека! Од тројице погодиће само једног, ако у опште погоди; па баш ако и погоди, тешко да ће куршум од револвера убити на место.

— Хајдемо! — рече војник скочив на ноге.

„Судент“ се подиже спорије.

И ми пођосмо, готово потрчасмо. „Студент“ се држао иза нас.

— Вајни друг! — укореваше га војник. До нас долете глухо мумлање и оштар звук ороза. И ватра сину, захори се пуцањ.

— Промашио! — узвикну радосно војник и једним скоком већ беше код човека. — А, ђаволе, ја ћу теби сад показати...

„Студент“ полете к торби.

И ђаво се претури на леђа и поче да се гуши...

— Шта му је врага? — зачуди се војник и већ беше дигао ногу да га удари. — Не може бити да је у себе потегао? Ej ти! Шта ти је? Слушај? Убио си се, шта ли?

— И меса и некаквих погача и хлеба... пуно, браћо! — раздаде се весели глас „студентов“

— Да те ђаво носи, цркавај!... Једимо, браћо! — викну војник. Ја извукох човеку револвер из руку, он беше већ престао да се гуши и лежаше непомично. У револверу је био још један метак.

Ми поново једосмо, ћутећи једосмо. Човек такође ћуташе и лежаше без иједног покрета. Ми на њега не обраћасмо пажње.

— Та не може бити, браћо моја рођена, да сте ви то само ради хлеба? — наједаред се зачу промукли и дрхтави глас.

Ми уздрхтасмо... „Студент“ се чак загрцну и прибивши се к земљи поче да кашље.

Војник, прожватав залогај, поче да псује.

— Псећа веро, пресну као сува цепаница. Ваљда ћемо ти кожу здерати? Шта ће нам? Глуп си ти, гаде! Јес'! — наоружао се тај братац и дај да пуца на људе! Рђо...

Он псоваше, али јечаше тако да му је псовка губила сву важност и силу...

— Почекај кад пођемо, ми ћемо се с тобо[illegible] разрачунати, — претијаше „студент“.

Тада се у тамнини ноћној зачуше лелекања која нас уплашише.

— Браћо... Зар сам ја знао? Пуцао сам... јер се бојим. Идем из новог Атона... у Смоленску губернију... О-ох Боже! Грозница не даде... чим зађе сунце — права несрећа! Због грознице сам и са Атона отишао... био сам столар тамо... код куће жена и две девојчице... четврта година како их нисам видео... браћо, једите све...

— Појешћемо, не брини се, — рече „студент“.

— Боже! да сам ја знао да сте ви мирни, добри људи... зар бих ја пуцао? А видите, браћо, степа, ноћ... зар сам ја крив? а?

Он је говорио и плакао, т.ј. завијао уздрхталим, плашљивим гласом.

— Како слини, а? — рече војник с презрењем.

— Он мора да има код себе пара, — рече „студент“...

Војник зажмуре, погледа га и осмехну се.

— Ти си досетљив... Знате шта, дај да наложимо ватру, па да лежемо...

— А он! — упита „студент“.

— А да га ђаво носи! Да га печемо ваљда?

— Требало би, — климну „студент“ својом оштром главом.

Ми одосмо да донесемо накупљени материјал који смо побацали кад нас је зауставио столар својим грозним усклицима. Донесосмо га и ускоро смо седели око ватре. Она је нечујно пуцкала у тихој ноћи и осветљавала месташце које смо заузели. Сан нас је хватао, и ако смо могли још једаннут да вечерамо.

— Браћо! — позва нас столар. Он је лежао на три корака од нас и по каткад изгледаше као да нешто шапуће. —

— А? — одазва се војник.

— Могу ли и ја код вас... поред ватре? Смрт моја долази... Све ми кости ломи... Боже! види се нећу ја доћи до куће...

— Пузи амо, — дозва га „студент“.

Столар лагано, као да се боји да не изгуби руку или ногу, примаче се к ватри. То беше високог раста и страшно мршав човек; све је на њему некако ландарало, а велике, мутне очи изражавале су бол који га мучи. Његово искривљено лице беше коштуњаво и чак при светлости ватре имађаше некакву жуткасто-земљану, мртвачку боју. Он сав дрхташе и изазиваше сажаљење с презрењем. Пружајући к ватри своје дуге, суве руке, он трљаше чворноватe прсте, чији су се зглавци полако и мучно гибали. На крају крајева на њега је било одвратно гледати.

— Што си такав, је ли — и пешке идеш? — Цицију, а? — упита мрачно војник.

— Посаветоваше ми... не путуј, вели, водом... а иди преко Крима; ваздух, вели... А ја ето не могу да идем... Дошло, браћо, да се умре! Умреће један у степи... тице ће искљувати и познати нико неће... Жена...

кћери чекаће — писао сам им . . . а моје кости оплакаће степне кише . . . О Боже, Боже!

Он зави жалосно као рањени вук.

— О, ђаволе! — побесне војник скочив на ноге... За што слиниш? За што не даш људима мира . . . Издишеш? Па издиши, ал' ћути. . . коме си ти потребан? Умукни!

— Мазни га по чутури, — предложи „студент".

— Хајде да лежемо — рекох ја . . . А ти ако хоћеш да будеш крај ватре, онда немој кукати . . .

— Је си ли чуо? — оштро рече војник. — Сад знај. Ти мислиш да ћемо те ми жалити и млатити се око тебе за то што си нам хлеб бацао и куршуме слао? Гаде један! Други би . . . пфуј . . .

Војник ућута и истеже се на земљи.

„Студент" већ лежаше. И ја легох. Уплашени столар згучи се у клубе и примакнувши се к ватри, стаде ћутећи да гледа у њу. Ја лежах десно од њега и чујах како му зуби цвокоћу. „Студент" лежаше с леве стране и изгледаше да је одмах заспао, згрчивши се као јеж. Војник, метнув руке под главу, лежао је полеђушке и гледао у небо.

— Погледај каква је ноћ, а? Звезда колико . . . топлина . . .— Окрете се он к мени после неког времена. — Па небо какво је — јорган, није небо. Волим ти ја, пријатељу, овај скитнички живот. Оно, истина, и хладно је и гладно, али и сувише слободно . . . Немам ти ја над собом никог старијег . . Сам си ти себи газда . . . ако хоћеш и главу себи одгризи — нико ти речи не може рећи. . . Жестоко! . . . Нагладовао сам се ја ових дана, наједио . . . а сад ево лежим и гледам у небо . . . Звезде ми намигују као да говоре: не бој се ти ничега! Лакутине, шетај се по земљи и никоме се не подај! . . . Да, да . . . И некако топло око срца . . . А ти . . . како те зову? Еј столару? Ти се на ме не срди и ничега се не бој . . . Што смо ти хлеб појели, то није ништа — ти си га имао, а ми нисмо, и појели смо ти га . . . А ти, дивљаче, куршуме шаљеш . . . па зар ти не разумеш да се куршумом може зло нанети? Мало пре се на тебе јако расрдих, и да ниси пао, о, брате, за твоју дрскост излемао бих те као Бог што хоће. А што се тиче хлеба — сутра ћеш бити у Перекопу и тамо ћеш купити — ти имаш пара . . . ја знам . . . Да ли те је одавно ухватила грозница?

Манастир Љубостиња (по фотогр. Геогр. Завода В. Школе)

Дуго је још у мојим ушима брујао бас војников и дрхтави глас болесног столара.

Ноћ — тамна, готово црна спушташе се све ниже на земљу, и у груди струјаше свежи сочни ваздух.

Ватра бацаше уједначену светлост и животворну топлину . . . Очи заслепљиваху и пред њима, кроз дремеж, пролетало је нешто што умирује и очишћује.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— Устај! Брзо! Хајдмо!

Ја уплашен отворих очи и брзо скочих на ноге, чему поможе војник, јер ме силно повуче за руку.

— Тà брзо! Полази!

Лице му беше сурово и узнемирено. Ја се обазрех у наоколо. Сунце се рађало, и његов ружичасти зрак већ је лежао на непомичном и модром лицу столареву. Уста му беху отворена; очи избечене гледаху стакленим погледом који је изражавао ужас. Одећа му на грудима беше сва исцепана, и он је лежао у неприродно искривљеној пози. Од „студента" не беше ни трага.

— Ну, шта си се загледао! Хајде велим! — рече војник вукући ме за руку.

— Умр̏о? — упитах дршћући од јутарње свежине.

— Разуме се. И тебе да задаве, и ти би умр̏о, — објасни војник.

— Њега . . . „студент?" узвикнух ја.

— Па ко ће други? Ваљда си ти или ја? Ето ти научењака... Вешто га смлави . . . и својим друговима подвали . . . Да сам ја то знао, убио бих ја још јуче тога „студента", убио бих га једним ударом — плус песницом међу слепе очи . . . и на свету један лупеж мање! Разумеш ли ти шта је он урадио? Сад морамо ићи да нас ниједно човечје око не спази у степи. Јеси ли разумео? Јер — столара ће данас наћи и видеће — задављен и поаран! Почеће трагати за нашим братом . . . Одакле идеш, где си преноћио? Па ће нас укебати . . . Оно истина и ако немамо ничег при себи. . . али је његов револвер код мене под мишком! Видиш!

— Баци га! — посаветовах војнику.

— Да га бацим? — рече он замишљено . . . — Ствар је од вредности . . . А може бити неће нас ни ухватити... Јок, нећу да бацим . . . ко зна да је столар имао оружје? Нећу да бацим . . . Кошта бар три рубље. Куршум је у њему . . . Ех, како бих ја овај куршум прозврјао кроз

чутуру нашем милом другару! Колико ли је он псето само новаца дигао, а? Анатемњак!

— Ето ти и кћери столареве... рекох ја.

— Кћери? Какве? А, његове... па порашће, за нас вала неће поћи; о њима не треба ни говорити... Хајдемо, буразеру, брже... А куда ћемо?

— Ја не знам... све једно!

— И ја не знам и знам да је све једно. Хајдемо на ону страну — тамо ваља да је море.

Пођосмо десно.

Ја се окретох натраг. Далеко од нас у степи подигао се тамни брежуљак, а над њим сијаше сунце.

— Гледаш да није васкрсао? Не бој се, неће устати да нас јури... Научењак је, види се, промућурна глава, тако га је склептао... И то ми је другар! Добро нам је подвалио! Ех, брате, кваре се људи, из године у годину све се више кваре! — рече жалосно војник.

Степа, пуста и мртва, сва заливена јарким јутарњим сунцем, ширила се око нас, сливајући се на хоризонту с небом тако јасном, тако ласкавом и дарежљивом светлошћу, да свако црно и неправедно дело изгледаше немогућност на великом простору те слободне равнине, покривене азурним небесним сводом.

— А ја бих ждрао, буразеру! — рече мој другар, савијајући цигару из махорке[1]).

— Па шта ћемо данас јести, где и како?

Загонетка!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Тиме приповедач — мој сусед у болници чија је постеља била поред моје — завршивши своју причу, рекавши ми:

— То вам је све. Ја сам се био здружио с тим војником и заједно с њиме дошао до Карске области. То беше добра и врло искрена душа, типична скитница — босјак. Ја сам га поштовао. До саме Мале Азије ишли смо заједно и тамо изгубисмо један другог...

— Ви се сећате по каткад столара? — упитах ја.

— Као што видите — или као што сте чули...

— И Вама није ништа?

Он се засмеја.

— А шта бих као требало да осећам? Нисам ја крив што се с њиме тако догодило, као што ни ви нисте криви што се са мном десило... и нико није ничему крив, јер смо сви ми подједнако — животиње.

Петроград **Воj. Ст. Поповић**

[1]) Последња врста дувана.

Листићи

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Захвалност

— Мерија Коморњицка —

О Господе, Господе, Господе!

Ево на предосвитној, топлој, тихој киши стојим пред Тобом на земљи застртој цвећем, на земљи из које се дими најдивнији мирис, на кадионици твојој која је обешена о небо, о зраке зорине.

О, како сам срећна, Господе мој! О, како безгранично опијена срећом!

Дао си ми дивну душу и дивно тело, да бих се радовала тајанственој срећи.

Ти једини знаш моју тајну срећу, Ти који си пребројио моје јаде и моју беду, који си пловио нада мном у виду облака, када сам јурила по трњу, блатиштима и беспућу.

Ти једино знаш непојмљиво пријатно дрхтање с којим пролази кроза ме тајанствена чар.

Душа је моја невинашце на материнским рукама анђела који је носе;

Невинашце које разрадованим очима поздравља свет незнани и тајанствени, од како си испред њега склонио завесу чуда и показао му лице Своје у магли јутарњој.

О, Господе, Господе, милујеш ме, милујеш прах свој и цвет свој.

Отклонио си буру од мога дома и ниси дао чудовиштима да испузе из пећина подземних, да бих се радовала срећи.

Ево ме пред Тобом, праве и високе до неба, ево ме пред Тобом, трске крај бескрајних вода.

Ево ме пред тобом, цвета у тамној ноћи процвалога, гусала захвалности које јече у јутарњем зраку.

Узми ме у руку, цвет свој, гусле своје и звоно своје. Нека се пољем ори глас звона, нека по језерима и шумама јечи песма његова срца.

Дигни у небеса дим свој, облак и птицу своју, нека каже звездама да је ниси напустио,

Да си ме замиловао ма да сам бедна и сиђушна и цветам невидљивим цветом,

Да неће престати срећа моја, срећа завидна, срећа тајанствена —

У летње ноћи, када у ваздуху круже јата свитаца над дрвећем,

У летње ноћи, кад месец сребри воду и беле утвари иду по мочарима —

У летње ноћи, када ситна, топла киша удара о лишће које звони, када трска шушти поред бескрајних вода и из земље се дими мирис тајанствени.

С пољског

Л. Р. Кнежевић

Прошлост

У грудима је осећао необичан бол, а очи му се непрекидно наводњаваху, ма да никако није знао себи да објасни, откуд он овде крај те дивне али непознате покојнице.

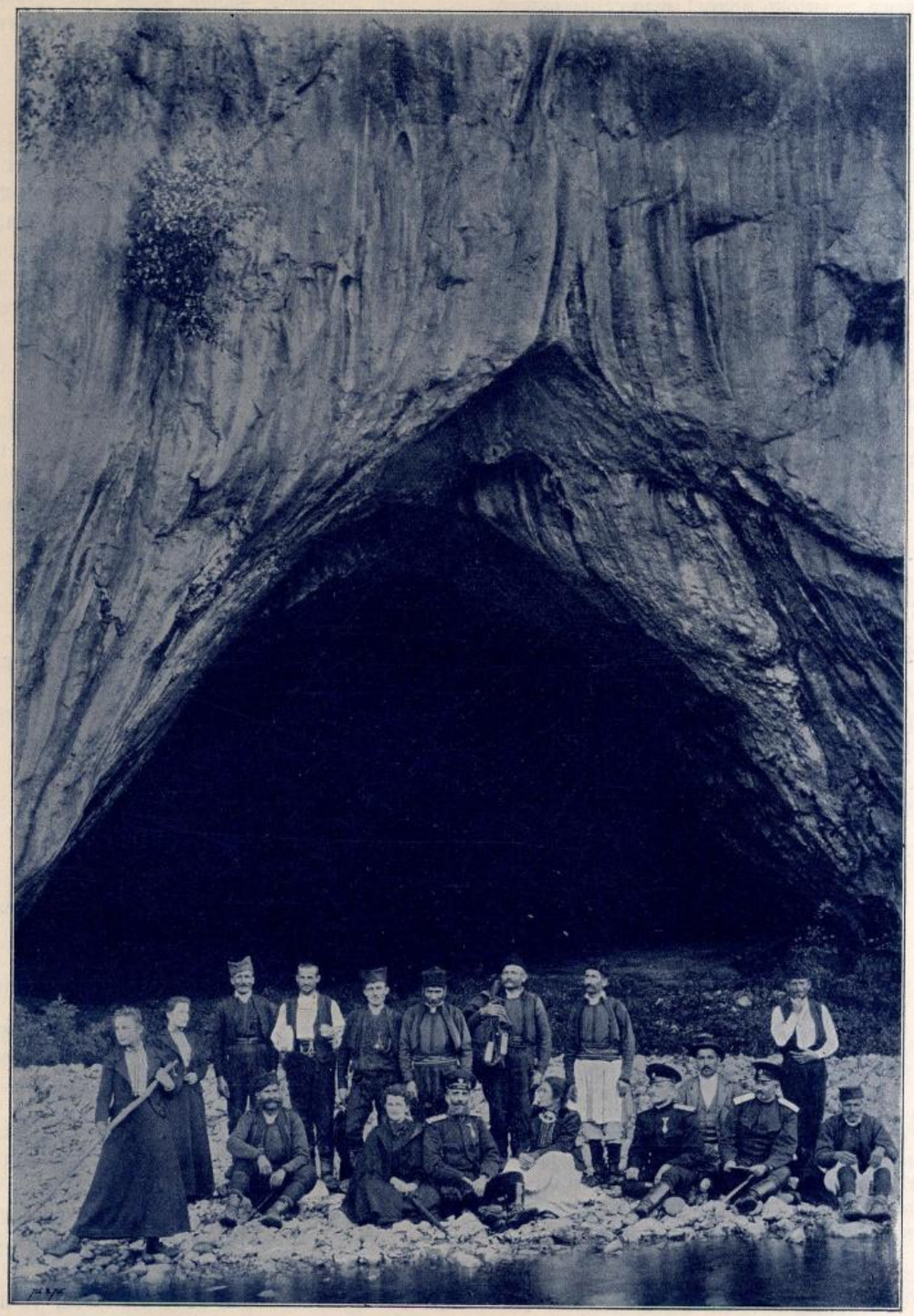
Воштаница је слабо осветљавала празну собу, док с поља није допирао ни најслабији звук, ни најлакши дах. Тишина. Оморина. Полутама. А изнад свега тешка рука неумољиве смрти с тешким печатом својим.

Нигде украса, нигде веселе боје...

Мало по мало поче се одаја пунити разним лицима, од којих је младић многе добро познавао, док су му други били са свим непознати. Сва та лица прилажаху ћутке столу и откидаху по један или више цветова из венца крај покојничиних ногу, док не однесоше све. По том почеше шарати по покрову црне шаре, које у брзо покрише сав покров, све лице и руке у покојнице, те је страшно нагрдише. По неке личности, а нарочито једна, покушаваху, до душе, на све могуће начине да уклоне те непријатне шаре и да на њихово место ставе лепше слике и веселије боје, али им је сав труд био узалудан, јер је због тога оно црнило још много тужнији утисак производило, но пре овога.

Оморина све јача. Ваздух је сув и загушљив; светлост све слабија...

У том се од гомиле одби дивно једно чедо и припи уз младића у тврдој намери да с њим заједно бди. Мека рука њена поче му лагано растеривати замршену косу са чела; најлепша уста шаптаху му на ухо утехе које је он жељно пио, као што тешак болесник у очајању пије једини лек од кога очекује помоћ; а у исто доба поче се из њених очију, из оних љупких и топлих очију, као у детета, полако крунити сузе које се као бисерна зрнца

Рибничка клисура

откидаху од образа и капаху младићу на руке, где се претвараху у мирисне цветиће који својим мирисом испунише сву околину. То беше једино цвеће и једини мирис у одаји.

Од једном почеше из свих кутова и из сваке стопе земље избијати неки пламени језичци који у тренутку испунише сву одају и одвојише младића од његове друге. Шиштање тих језика, чије је главно врело било у оној гомилици непознатих људи око врата, чуло се на далеко, док пламен не дохвати покров и покојницу, те се све претвори у један једини пламени млаз који проби таваницу и изби напоље, где се изгуби у даљини, испуњујући још за дуго ваздух својим шиштањем . . .

Кад се младић пренуо, око њега већ не беше ничега. У одаји се није могао приметити ни најмањи траг од пожара, нити се у ваздуху осећао ма и најмањи дах који би на то подсећао, — али ни покојнице не беше више. И кад младић, гоњен несавладљивим болом, пружаше руке за оним што ишчезе и преклињаше оно Ништа што га окружаваше, да му каже: ко беше та покојница? — зачу он у исти мах одозго, одоздо и готово са свих страна неки тихи шапат који је све већма јачао, док, најзад, неки силни глас не грмну баш поред њега: «То беше твоја прошлост!» . . .

А из даљине се одазва, као одјек, шиштање језика који у сложном хору победоносно прате изумирање једног необичног пламена.

Маја 1902. год.
Београд.

П. В. Мијатовић

Стара врлина

ДРАМСКА КАЖА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО

А. АМФИТЕАТРОВ

ЛИЦА:

Силвија **Ланчелото**
Галеото **Уго**
Тереза

ДОГАЂА СЕ ЗА ВРЕМЕ КРСТАШКИХ РАТОВА

Пространа дворница норманске грађевине: мешавина византијског стила и маварског шаренила, првобитне простоте и источњачке раскоши. У дубини тераса са портиком витих стубова. У даљини брда и Салернски залив. Из дворнице се излази десно и лево. Двоје степенице воде на терасу, испод једних су тајна врата.

ПОЈАВА I.

Тереза и **Уго** (у оклопу) излазе из тајних врата

Тереза

Хајд', уђите Уго! Ал' у ходу тишем,
Што се може тишем!

Уго

Ко мачак за мишем!
(спотакне се) Их, до сто ђавола!

Тереза

Хвала вам на томе!
И ви сте ми мачак! Прави медвед, боме . . .

Уго

Обуј баш и мачка оклопчином каком
Па чик нек прошета по поду оваком:
Ни сомотском шапом не би знао стати. —
Сад у поверењу: да л' бих смео знати
Шта све ово значи?

Тереза

Грофица ме прати
И само ми рече: да што брже пођем
И да с вама тајно у замак јој дођем.
А дозна ли о том створење још које,
Одсећи ће, вели, нос и уши моје.

Уго

Нек ме, вала, није ако ми је мила
Тајанственост ова. Нечастива сила
Поред сваке тајне има свог рачуна.

Тереза

Умукните, Уго! Грофица је туна.

ПОЈАВА II.

Пређашњи и Силвија.

Силвија

О витеже, здраво! — Ти се сада склони.
(Тереза оде).

Уго

На услузи увек одличној мадони!

Силвија

Намеравам да ти врло важно дело
Поверим и предам. Тражим срце смело.
Моја част, твој живот — на коцки ће бити!

Уго

Кад знам да је вама (то се не да скрити)
Ваша част и скупља и дража од свега,
А мени мој живот (јер шта без њега?) —
И наша ће коцка поуздана бити!

Силвија

Јеси ли још снажан?

Уго

Не смем, госпо, крити:
Зуб времена гризе! Већ педесет бројим,
Грофице прекрасна; ал' још се не бојим.
Некада сам с грофом (то је било давно),
На шест неверника насртао славно,
Четворици ни сад још се не бих дао!
— Ја вам се не хвалим (за тим нисам стао).
Ал' од оклопника што се наши броје
Нико не насрте на јунаштво моје.
Све млакоње неке! Да достигну старце —

Причекат им треба! — За наше ударце
Друкчи ков се тражи!

Силвија

Јеси л' веран мени?

Уго

А ко још̂те не би тако ретк̂ој жени?

Силвија

Реци, да л' се могу поуздат' у тебе?

Уго

Најамник сам, војник: за то ценим себе!
Без дома сам, рода, без порода свога,
Па ни дру̂га немам осим мача мога.
Отаџбина наша само онде буде,
Где нам се весеља и радости нуде;
Где нам за ра̂д плате кол'ко се заслужи,
А како се плати, тако се одужи.
Ко тврдичи с нама — нестане нам воље,
Па пођемо оном који плаћа боље,
И већ можда сутра круг верних другара
Кренуће се против старог господара.
Плаћајте ме добро, ја сам од заната,
Па ћу бити ве̂ран — догод траје плата.

Силвија

Ево злата, узми! Је ли доста?

Уго

Хвала!..

Дакле: кога?

Силвија

Како?

Уго

(покрет као да уби̂ја)

Па онако.... шала!

Силвија

Разбојниче, мислиш....

Уго

Опростите, молим!
Из навике рекох, а не што баш волим.
Шта ћу: никуд, госпо, сад из коже ове.
Кадгод какав знатни господар позове,
Ил' таква мадона, у свој замак сјајни
Најамног војника на разговор тајни,
Па му дају злата и поклоне ску̂пе —
Не значи л' да желе: његов мач да купе?

Силвија

Тако је; погађаш.

Уго

Реците ми: ко је?

Силвија

Крвник ми је!

Уго

(покрет као да ће убити)

Хоћу л'.....?

Силвија

Да̂, учини своје.

Уго

Ваш је новац шапт'о нешто с мачем мојим.
Свршићу с крвником — ја вам добар стојим!
Ал' кад?

Силвија

Још одмах сад!

Уго

Куд ми ваља поћи?

Силвија

Никуд! Овде буди.

Уго

Дакле, сам ће доћи!
Али ја га не знам. Реците ми име.

Силвија

То је — *Галеото!*

Уго

Како?! Зар са њиме?
С мадониним гостом? А мишљасмо, боме,
Нешто сасвим друго о ласкавцу томе.
Виђасмо га с вама.... Ал' сад ништа нѐма:
Место брачног одра ра̂ка му се спрема.
Жалим га, мадоно! Јуначке је крви;
Где песницом лупи — разбије и смрви.
Пије к'о ваш отац (ово међу нама),
А расипа злато као да је слама.
И — све ми се чини — лаком је на жене!

Силвија

То сад главом плаћа!

Уго

Умреће од мене!
Платили сте лепо, ја му смрт досуди'. —
А сад питам још̂те: ко ј' од ваших љу́дй
Вама одан слепо, уз то срца ледног?

Силвија

Зашто?

Уго

Галеото — не боји се *једног!*

Силвија

Гле, а ти се хвалиш: на *четир* би мог'о;
А сам Галеото сада ти је много!

Уго

И не лажем, госпо: ал' гроф, што ћу крити,
На њих *иет* налеће!

Силвија

Трећи не сме бити!
Зар оваква тајна . . . .

Уго

А ја ћу вам рећи:
Прво гроф нек сврши, а за њим тај „трећи“.
Ствар је врло проста — може да се свлада.

Силвија

Разбојниче! Хуло? Зар да невин страда?
Ти хришћанин ниси!

Уго

Јесам, хвала Богу . . .!
И срећни сте што вас још услужит' могу.
Јер већ сутра, госпо, друкчије бих знао:
Ни за три тисуће не бих руку дао.
Само радног дана мач ми тучу ствâра,
А кад празник дође — он ми се одмара.
Тад опроштај молим греховима разним,
А у подне бôце конâбим и прâзним. —
Сутра нам је празник Христова рођења.
Тâ пре бих се дао, тако ми поштења,
Обесити ћутке, нег' да мач извучем
И да се на Божић с хришћанином тучем.
И баш тâ ме вера на уговор гони:
Чим с оближње цркве вечерње зазвони
Прекинут биће све услуге моје,
Јер ће мач отићи у корице своје.
А злато, што примих, добро ће ми доћи,
Јер ћу с њиме даље својим путем поћи.
За то ми, мадоно, помоћника смела
Одредите одмах!

Силвија

(*за себе*)

Кад бих сама хтела . . .

Уго

(*гледа је у очи*)

Да ли се бојите?

Силвија

Зашто?

Уго

Чак ни крви?

Силвија

Ни ње!

Уго

Е на онда моћи ће да смрви
Херкулеса моћног и мало дете.
Ваља с леђа прићи (ако ви усхтете)
Па ударцем једним да му смрт задамо!
— Ако би ви хтели . . . .

Силвија

Шта? Говори само.

Уго

Заљубљен је у вас. Ако би помогли,
Његову би пажњу одвратити могли
Ласкањем ил' шалом или песмом којом,
Укратко: ма каквом ђаволијом својом.
А ја бих му тада, како то већ бива . . . .

Силвија

(*замишљена*)

Већ је пет година од кад срам покрива,
Због тог Галеота, мој род стародавни!
Развратник је, лисац и лицемер јавни,
Шипарице лу̑де заводљивац клéти.

(*плаче*)

Ах, Асунта, сестро! Час је да се свети! . . .
Да л' још сунце грије мило лице твоје,
Да ли си ми жива, слатко миље моје,
Или ми те, јаох, црна земља крије?

Уго

Шта вам је, мадоно? Ње већ давно није!
Тâ ја сам је онда, оног тужног дана,
Донео до њена вечитога стана?

Силвија

Зар не може погреб без мртваца бити?
О, мој верни Уго, ја ти не смем крити:
Је л' мртва ил' жива? — не зна још'те нико.
Али поуздано знадем тек толико
Да је онај ковчег страшну тајну крио,
Јер је — чуј ме, Уго — без Асунте био!

Уго

Ко у каквој бајци! Свег ми језа прође.
Али како . . . .?

Силвија

Чућеш! Кад ми отац дође,
Са тужнога лица сузе му се лише.
Промуца ми тужан: „Сестре немаш више!
Зараза је кужна ноћас нама узе!“
Молила сам оца, лијући горке сузе,
Да ме к њој одведе, да је видим још'те,
И последњи пољуб сестринске милоште
Да дадем Асунти. — Ал' он рече само:
„Не, то не сме бити! Зар да куги дамо
И тебе у жртву, јединицу моју!?“
Тако ја не видех мртву сестру своју;
Само крст јој видех што ј' над гробом био.

Уго

Њено мртво тело и од нас је крио,
А ковчег је њезин, јадник, сам закúв'о!

Силвија

Од тада је отац све сетнији бив'о. —
После сестре моје, на годину дана,
Разболе се смртно. Кад од капелана
Свету причест прими, повери ми тада
Узрок туге своје и самртног јада:
„О, Силвија кћери! Ја ћу у гроб лећи,

Ал' ти прво морам страшну тајну рећи.
Освета ће само наслеђе ти бити,
Знам те: што ја хоћу, учинићеш и ти!
„Сестра ти Асунта сад је под срамотом.
„Јер побеже у свет с подлим Галеотом! —
„Племе нам је часно, поштено и славно.
„Да му то сачувам: ја ожалих јавно
„Живу нам Асунту. Избећ' сумњу сваку
„Један празан ковчег погребох у раку!
„И свет поверова . . .“ Опрости нам сада,
Боже, грех ужасни учињен од јада!

Уго

Врло лепе ствари! Јес', тако ми Бога!

Силвија

„Нађи“ рече: „сестру и крвника тога,
„Па му се освети, — ал' *тајно* осве́ти.
„Учиниш ли јавно, мртав ћу те клети!
„За тајно злочинство осветy ћеш крити,
„Она, ко и злочин, мора тајна бити.
„А треба ли човек да изврши дело,
„Треба ли ти срце јуначко и смело —
„Ти се Уга сети! Поверење моје
„Ужива у свему. Он ће силе своје,
„И срце и руку, драговољно дати
„А треба ли ћутат', — он ће и то знати!“

Уго

О! покојни гроф је добро људе знао.
Савет вам је добар и најбољи дао:
Ја ћутим ко риба, кад затреба само.
Такав нам је занат, па за то и знамо.
Причат' о убијству које ће тек бити,
Опасно је врло, па се мора крити.
Иначе се плаћа и то врло скȳпо!
А причати после . . . . сувише је глȳпо,
Јер је закон чудан: чим те ма где стигну,
Укажу ти почаст, па те — у вис дигну!
Нек вам се господство ничега не боји;
Јер, лепа мадоно, ствар овако стоји:
Ако сестра живи, она ће се наћи,
А кривац одавде неће жив изаћи!

Силвија

Е па нека буде; њему ваља мрети!
Ја ћу све лукавство у помоћ узети,
С њим љупкост и ласка учиниће своје.
А кад време буде . . . .

Уго

Извршење моје
Готово ће бити. — Рȁд успеха јача
Одвојте га како од његова мача.

Силвија

Пст! Ја говор чујем! . . . Све ј' у руци твојој,
Сакриј се и чекај у одаји мојој!

(Уго се сакрије)

ПОЈАВА III.

Силвија, Тереза; за тим две служавке уводе, с десна, **Ланчелота.**

Тереза

Грофа Галеота пâж на милост чека.
Паж ил' штитоноша . . . Порука је нека.
Пред вас би, мадоно, да изиђе сада.

Силвија

Уведи га к мени.

Ланчелото

На колена пада
Пред лепотом вашом и опроштај моли
Мој господин врли, јер га душа боли
Што већ крај вас није. Он од јутра рâна
По блатишту грозном, ево целог дана,
Дивљега је вепра гонио и тук'о.
Мало пре га уби. — У крв се обук'о
Па пред ваше очи није смео доћи;
Ал' ће пред вас пасти — неће ни час проћи.

Силвија

Хвала! Мој опроштај однесите њему,
Штитоноше млади. Јер, судећ по свему,
Биће да пâж нисте. Да не грешим како?

Ланчелото

Штитоноша, јесте.

Силвија

Зар ви млади тако
Па јунаку славном већ другар у боју?!

Ланчелото

Другар не, већ слуга што би главу своју
Жртвов'о за њега.

Силвија

Скромност, ништа друго;
Али част вам чини. А јесте ли дуго
У служби код грофа?

Ланчелото

Пет година само.

Силвија

Ако је толико, треба да се знамо.

Ланчелото

Не, добра мадоно! Не бих ваљда крио:
Овде сам првином.

Силвија

Гроф је код нас био
Има пет година.

Ланчело́то

Жалим што већ тада
Не служих у грофа к'о што служим сада.

Ал' ваша доброта позната је мени:
Јер гроф ми је прич'о о најбољој жени.
Од њега научих да вас и ја волим,
Да се с њиме Богу за Силвију молим.
Било ми је тешко, било ми је жао,
Што дивну мадону нисам и ја знао.

Силвија

О, гле, гле, сињóре! Дâ, тако ми неба
Грофову захвалност уписати треба
У списак врлина, што га крâсе дâвно,
Рâд којих му име постаде већ славно.

Ланчелото

Тако је, мадоно. Име му пролѐта,
Цењено и славно, широм белог света.
Храбријег од срца у његовим грудма,
Вернијег кад љуби — још нема међ људма.

Силвија

Заштитника свога ви волите страсно.
То је од вас лепо, похвално и часно.
Али што се тиче љубави му верне —
Веровати могу само лаковерне!

(Ланчелото хоће да јој арекине реч; Силвија, осмехујући се, наставља говор)

Гроф је Галеото — прича се међ људма —
Ветрогоња лѐпи без срца у гру́дма.
Неверник љубавни, пун страсноra плâма,
У окове грозне кајања и срама
Бацао је жене! — Још се прича свуда,
Да је бро́д му ратни пун најређег чуда:
У њему је, кажу, плен ратничких дана,
Јато робињица са Сиријских страна.
И Асунта нека помиње се много!

(заплаче се)

Опростите што се уздржат' не могo'.
Имала сам сестру... ах, утехо наша!...
Умрла је млада....

Ланчелото

(глас му дрхти)

Света туга ваша
И у мом је срцу одјекнула сетно.
Сви ћемо помрети. Свет је поље цветно,
А смрт не одбира кога ће да коси:
Старо ко и младо она у гроб носи.

(савлађује се)

Ал' да се, мадоно, огрешисте много
О мог господара — сведочит' бих мог'о.
Од кад сам код грофа, мени је пре свега
И дању и ноћу да будем крај њега.
Робињу ма какву, јест, милости ваша —
Не виде ни чадор ни галија наша.
Ја знам добро грофа, знам и коју воли,
Коју обожава, за коју се моли.
Ја знам оно име — драже му од свега —
Што је и од смрти сачувало њега
У Никомидијском карантину клѐтом
Кад у мало није променио светом
Због врућице грозне... А то име беше
Страх за Сарацене који га пронеше
Кроз дивљачке хорде ко страшило грозно.
О, многи је клѐтник моћ његову позн'о
Кад би се гроф храбри, кличући га смело,
Винуо кроз орде на јуначко дело.
Милина је било погледати тада:
Турбан за турбаном под оштрицом пада,
Зеленило пољско крв душманска плâви —
Час победе наше јавља се и слави!
Победнички гласи оре се и вију
У част и у славу.....

Силвија

Реците ми чију?

Ланчелото

(дубоко се поклони)

Силвије мадоне! —

Силвија

(за себе)

И сувише ласка!
Али ако, ако... Здераће се маска!

(гласно, веома весело)

Биће да је било... биће друго које...
Можда баш *Асунта*, ал' не име моје. —

Ланчелото

Рекосте *Асунта*. Други пут је ово
Како ми то име (за ме сасвим ново)
Помиње мадона. Врло ми је жао:
Никакву Асунту нисам никад знао.
И ја не разумем... ако можда није?...
Шта мадона хоће?... шта се у том крије?...

Силвија

(за себе)

Збунио се... дрхти.. у лажи се сплео...
Позеленео је... не зна шта би хтео...
Издајници подли! Све знам добро!

(гласно)

Шала,
Само пу́ка шала. — За извештај *хвала*!
Та обичај стари већ знате и са́ми:
Кад се витез врати изабраној дами,
Она га, због сумње што јој срце мори,
Због растанка дугог што јој тугу створи,
Пропиткује, куша; хтела би да позна,
Да од њега самог ил' другова дозна
За неверу тајну и љубави друге,
Што их море крије и године дуге.
Оно име рекох (је л' што до тог стало?)
Што ми је од других прво на ум пало. —
Гроф је мени веран, у то сумње није.
Поштено му срце само за част бије;
А колико ценим и колико волим
Што сте ви крај њега... ево ја вас молим
Примите за спомен на познанство наше
Овај златни ланац за услуге ваше
Учињене грофу.

Ланчелото

Мадоно! У стра́ви...

Силвија

Не захваљујте ми!

(Ланчелото клекне; Силвија му метне ланац око врата; за тим Терези:

Ти ми одмах јави

Чим гроф амо дође.

(Оде)

(свршиће се)

ПОМЕН ГОГОЉУ

о

педесетогодишњици смрти његове.

(свршетак)

Ђорђа Малетића „Грађи за историју српског народног позоришта у Београду“ 1884. налази се **о Гогољеву „Ревизору“ као о драмском делу** не само прибране рецензије српских критичара о првој појави његовој на београдској позорници 1870., и руских (кратак суд Бјелинскога и опширан извод из Водовозовљеве рецензије), па и самога Гоголја, него и пресудно мишљење Малетићево, не баш повољно по ову комедију, са гледишта чисто уметничкога. То би се у осталом подударало и са неким руским и неруским критичарима, који су ову комедију пресуђивали са гледишта, са кога је и Малетић, а који су припадали и истој књижевној школи, којој и он: псевдокласично-романтичној (еклектичкој).

а) У „Видов-дану“, бр. 26. и 27. од 1870., изашла је **рецензија о „Ревизору“**, по тврђењу Малетићеву од *М. Бана*. У њој се прво тврди, да је руска драмска књижевност заостала иза напретка осталих грана руске књижевности и да се није ни онолико развила, колико драма у Пољака, Чеха и Јужних Словена. За „Ревизора“ посебице каже, да „остаде само покушај, који нам открива крепка цртача појединих облика из руског друштва, али само цртача, који крепост тера чак до грубости, а *никако драмског вештака*,*) који уме заплести и склопити као што ваља један комад. Гоголь није без комичне соли, а има и доста изоштрену сатиричну жаоку, али његов нацрт, не имајући никаквих контраста, сувише је једнолик, као — живопис без кјароскура (нејасне светлости, сумрака, сенке), сувише је једнолико отегнут па умори занимљивост, сувише показује све саме лудости и покварености да би нас могао интересовати. А чему нас учи? Само томе, да најжалоснији појам добијемо о руском чиновништву и грађанству. Је ли тај нацрт веран? Ако је и био за Гогољева времена, он га је тако извео у његовој грубој наготи, не противставивши му никаква светлија облика, да и у Русији и изван Русије не може друго побудити у публици до презрење према чиновничком и грађанском реду. Ту је промашена драмска циљ, као год и у нашем „Потурици“ од Кукуљевића . . .“ („Грађа“, стр. 547—548). За тим се писац ове рецензије опет враћа на обраду Гогољева „Ревизора“ у својој рецензији Кастелвекијеве „Сеоске школе“, па хвалећи у овој драми састав озбиљнога и комичнога, племенитих или наивних карактера, противстављених порочнима или смешнима, и сву њихову добро испреплетану радњу, узноси њена писца изнад писаца: „који мисле, као на пр. Гоголь, да се једном јединцатом сатиричном стихијом постизава и у самој комедији драмски ефект“. Па онда објашњавајући то једним доста тривијалним примером (служењем исте чорбе у разним тањирима) поставља као опште правило за састављање комедија: „Који год комад нема у себи **јаких** *контраста у карактерима и догађајима* [1]) доследно и сразмерно изведеним, укусно ишараним, и вешто заплетеним, тај не може ни публику, а камо ли озбиљне познаваоце ове уметности интересовати“ (стр. 548—549). А то потврђује поредећи успех, који показаше на нашој позорници Гогољев „Ревизор“ и Кастелвекијева „Сеоска школа“: „*Први пред све своје сатиричне али* **монотоне** *струје досадио је најпосле и самим умнијим госпођама нашим*,[2]) други се својом драмском и комичном смесом допао свој публици без разлике.“ Не можемо овде прећутати, а да не поменемо, да недовољном успеху „Ревизора“ на нашој позорници може бити онај исти узрок, због кога је и сâм Гоголь био незадовољан са првом појавом својега комада на петроградској позорници, а то је: глумачко несхватање улога и невешто извођење њихно.

б.) Други рецензенат Гогољева „Ревизора“ био је др. *Милан Јовановић*, познати књижевник и критичар. У 29. бр. „Јединства“ од 13. фебруара 1870. изашла је његова **рецензија**, са свим супротна Бановој, јер пресуђује ову комедију са другога гледишта. То гледиште исто је оно, са кога су Гогољев књижевни рад у опште и ову његову комедију на по се, неколико година доцније, пресуђивали М. Ђ. Глишић, Л. Пачу, П. Тодоровић и др., и по коме је књижевност на *првом* месту израз друштвених мисли и потреба, те се по томе цени њена вредност уопште и појединих дела посебице. С тога и овај рецензенат и ако осуђује технику, па нема ништа ни против самих карикатура у овој комедији, долази после свега разлагања до овог крајњег резултата: „Против иступника жестока сатира, према законима достојанствена збиља, према друштву чиста човечанска наклоност то су три атрибута Гогољевог „Ревизора“, који ће у свако доба издржати најстрожији суд објективне критике“ („Грађа,“ стр. 551).

в.) Крај свега тога *Ђ. Малетић* тврди, да ова Гогољева комедија: „у нас интелигентнију публику у опште није бог зна како задовољила. *Познавање европске драматске литературе дало је нашој критици тако мерило у руке, да се није могла занети уређеном према Русима симпатијом.*[3]) Публика у опште пљескала је и овде као иначе на представама, које цртају обичан, њој *познат* живот, а не [због] из вишег идеалног живота пренесене слике, које су јој већином неприступне; али је критика остала на својој висини“ [4]) (Тамо, 547). А изневши главну садржину српских рецензената (Бана и Јовановића), руских критичара и самога Гогоља о „Ревизору“ [5]), завршује овим речима: „Кад

*) Ми истичемо.

[1]) Ово ми нарочито истичемо као начелно обележје идеалистичнога књижевнога правца, којему припада и писац ове рецензије Крајњи резултати су те књижевне школе, што, тих «јаких» контраста ради дају с једне стране светле карактере, као анђеле, а с друге — тамне прне, као ђаволе. А не треба нарочито доказивати, сад, колико је то удаљено од стварности, живота, нити даље истраживати узрока, са којих је тај правац одмењен *реалнијим*, чији је врстан представник Гоголь.

[2]) Ми истичемо.

[3]) Ово ми истичнмо.

[4]) Ту без сумње помишља на Банову критику, коју по свем истиче испред Јовановићеве.

[5]) Под напоменом вели да му је сав руски материјал о «Ревизору» дао Ж. Јовичић, преводилац ове комедије.

све, што је овде приведено, прикупимо у неколико речи, онда у целој комедији нема *ни једног* ваљаног карактера, шта више ни један од њих нема ма какву лепу црту, а таквога друштва нема нигде у свету. Ја се не опомињем, да сам игде читао, да у комедији не треба износити и добре стране поред рђавих као што Гоголь мисли, што би се вели онда *исмејале* и његове врлине. — Онда није чудо, што му ни *једно* драмско лице не одговара природи општој" (Тамо, стр. 561).

Гоголь је на оно, што су му замерали савремени му руски критичари књижевнога правца, којему припадаху и наши Бан и Милетић, одговорио у својој „Књижевној Шетњи". У одељку одмах за овим упућујемо наше читаоце на тај духовит одговор. Али нема сумње, да ће једном, кад у Русији са свим нестане, или што мање буде, погодаба за чиновничку покварености, против које је устао Гоголь у овој својој комедији, припадати и она главном садржином и смером историји исто онако, као што су тим, у многом, припале — и његове „Мртве душе", по ослобођењу руских мужика, којему је он много допринео овим својим знаменитим дёлом. Ну на свагда ће остати његово верно и ненадмашно цртање с природе појединих карактера и прилика као непобитно сведочанство његова књижевног ђенија.

О педесетогодишњици представе Гоголъева „Ревизора" изашао је у „Виделу" за 1886., бр. 99., под рубриком „Из науке, просвете и уметности", чланак **У спомен Гоголъевом „Ревизору"**. Споменувши да је у априлу те године равно 50 година, како је „Ревизор" одигран први пут у Александринском позоришту у Петрограду, вели писац, или управо састављач, тога чланка: „То је веома важан догађај у историји руске драме и у историји руске свести. Гоголъев „Ревизор" пресекао је период имитовања у руској комедији и показао јој прави, истински задатак: да буде веран и уметнички израз сувременога живота, заједно са свима његовим врлинама и махнама. Гоголъев „Ревизор" показао је: да руска комедија не мора бити скутоноша западне јевропске комедије; да треба да буде самоникла и народна; да је у слободноме стварању јемство за њезин развој и њезино успевање". За тим казује: какве је муке имао Гоголь и ко се све (Жуковски, кнез Вјаземски и гроф Вијелгорски) заузео у цара, да се „Ревизор" први пут одигра у позоришту; како је и ко је нападао Гоголъа после прве представе. За тим говори: како је „Друштво пријатеља руске књижевности" 19. априла те (1886.)г одине прославило у дворани Московског Универзитета педесетогодишњицу представљања „Ревизора"; доноси у преводу говор А. Н. Веселовскога; чланак Гоголъев: „Упутство онима, који би желели одиграти „Ревизора" како ваља", што је прочитао Н. И. Стороженко, као и резултат Стороженкова истраживања: „да је Гоголь написао тај чланак под утицајем оне лепе критике, коју је Бјељински написао о „Ревизору" у „Отачаственим запискама" 1840. и да га (тај чланак) је Гоголь написао између 1841. и 1846.; беседу Н. С. Тихонравова о том, кад се и како се писао „Ревизор". Не можемо се растати од овог симпатичног чланка „Виделова", а да на овом месту из сва три поменута рада, која су читана на овој седници не наведемо по нешто, што и сад има вредности било као резултат истраживања, било као допуна слици живота и рада Гоголъа, коју српски читаоци могу добити о овом великом писцу према оном, што се о њему налази у српској књижевности.

У **беседи** *А. Н. Веселовскога* истиче се као најлепше доба књижевног рада Гоголъева 1833—1837.: „он је тада био поуздан у своју снагу, а поред њега беше Пушкин који је умео ценити уметничке производе. У Гоголъа беше све што је захтевала позорница као од писца комедије. Његов је отац страсно волео позориште, па је код своје куће у селу приређивао представе. Гоголь се још тамо одликовао комичарским даром. Он је помишљао да буде глумац, а не писац. Кад је дошао у Петроград, положио је испит почетника глумачког. Живот у Малој Русији и у Петрограду дао му је изобила грађе за големе комичке слике. У њему се рано развила једна способност, којој се дивио Пушкин, а то је: да испод спољашње уљудности и озбиљности нађе у дубини душе смешне особине и црте потпуног ништавила. Уза шаљиви и разнолики дијалог његових драмских радова, уз фино посматрање и дубоко разумевање човечије душе придружује се поступно друштвена мисао, која провејава кроз читаву комедију „Ревизора". Из засебних чињеница ствара се опште горка слика рускога живота која је после уплашила и самога писца. Многи су се љутили што у „Ревизору" нема јунака, нема племенитих душа, нема љубави. Гоголь је вешто исмејао те замерке у својој „Позоришној шетњи". Он је њима одговорио: *да су у његовој комедији сви јунаци; сажалевао је што у његовом делу нису опазили једну главну особу* — **висок племенит смех.**"[1])

Из **Гоголъева** *„Упутства"* навешћемо ово драгоцено место, које има вредности не само за представљање његова „Ревизора", него и — комедија у опште: „Највише се ваља чувати да се не пређе у карикатуру. Глумац треба да је скроман у игри. Оно што је смешно видеће се само по себи у оној збиљи с којом је сваки глумац заузет за своју улогу. Нека се глумац ни мало не труди да буде смешан. Мудар глумац треба да разуме опште људске црте у оне особе коју приказује, а о ситницама не треба да се много брине; оне ће се саме показати. Све ове појединости нису ништа друго него боје, које ваља набацати кад слика буде готова".

На послетку из беседе *Н. С. Тихонравова* навешћемо ово место, из којега ће се јасно видети унутрашњи развитак Гоголъа као писца, као и постанак и обрада његових дела, поименце „Ревизора:" „Успех „Вечери на мајуру близу Ђиканке" није још пресудио чему ће се Гоголь одати. Не ценећи много своје прве књижевне радове, он намерава да се да на историју. Али већ 1833. године почиње мислити да напише комедију, крупније дело, него што беху пређашње приповетке. И те године написао је „Женидбу". На измаку 1833. године врати се Пушкин из оренбуршке гувернije. Он беше отишао тамо да прикупља грађу за историју Пугачевљеве буне. Оренбуршка власт добила је писмо да буде на опрезу, јер је историја Пугачевљеве буне само изговор, а Пушкин је у самој ствари *ревизор*,[2]) послан да бајаги прегледа каква је тамо управа. И тако је Пушкин могао у децембру 1833. године дати Гоголъу мисао за „Ревизора". Првих месеца 1834. год. Гоголь се морао бринути како ће се осигурати материјално. На послетку је добио место професорског помоћника у Петроградском Универзитету; постављен је 24. јуна. *Ваљало је сиремати лекције из историје средњега доба, а Гоголь пише „Ревизора"*. Професура није могла угушити у њему тежњу за стварањем уметничких производа. *За све време своје службе ирофесорске Гоголь се занимао више око „Ревизора" него око историје.* Он је у децембру 1834. године писао Погодину: да ђаци дремају кад он

[1]) Ми истичемо.

[2]) Ово, као и оно за тим, ми истичемо.

чита своје лекције, и да је наумио да остави професорство. Њему је требала друга катедра, друга школа: позориште. *Кад је оставио универзитетску катедру, „Ревизор“ је био написан. Гоголь је писао Погодину 4. децембра 1835. године, да је „Ревизор“ са свим готов за позорницу.* Гоголь је годину и по био у универзитету, па се на послетку уверио да није за њега професорска ученост. Он је тек сад разумео свој истински позив. *Под Пушкиновим утицајем, почео је Гоголь у својим делима расправљати озбиљније задатке.* Он је увидео, то и сам каже, да се у својим списима смејао у залуд, не знајући ни сам чему. *И тако је напустио цртање наивних сцена; па почео стварати друштвену комедију. Гоголь се дуго забавио поправљајући „Ревизора“. Изостављао је читаве сцене, мењао карактере особа и брисао читаве улоге. Комедија се већ одиграла на позорници, а Гоголь је још исправљао.“*

Као и превођење Гоголја, тако и писање о њему и његову књижевном раду почиње у српској књижевности, према њеним приликама, доста рано (1852.) и није малобројно. Оно је у почетку, за првих двадесет година, не само ређе, него се држи у главном о преводима и компилацијама, а доцније се појављује самосталније. Прво је, поред помена живота и личних му прилика, истицан књижевни значај његових дела и одавана хвала и слава његову ћенију. Доцније, књижевни претрес његових дела бива све критичнији, и поред књижевне стране истиче им се нарочито друштвени и политички значај са чак и наглашаваним смером: да и међу Србима допринесу остварењу оних друштвених и политичких идеала, којему су, према приликама, доста допринела међу Русима. У то доба, поименце од 1870. па на овамо, књижевни претрес погађа све више прави значај Гоголјеве појаве и одређује све тачније апсолутну вредност његових дела.

А као резултат свега тога рада о Гоголју у српској књижевности може се сматрати:

1. — Као што у Гоголјеву животу видимо у почетку колебање у избору главнога занимања (између глумачког, чиновничког, наставничког и књижевничког), и да је на послетку погодио оно, књижевничко, које по свем најбоље одговара његову ћенију, — исто тако видимо, да између разних књижевних праваца и врста, на којима из почетка огледаше своје перо, на послетку се одлучи за хумористичну књижевну врсту реаланога правца.

2. — То и одговараше више аналитичном но синтетичном духу његову, те му и за руком боље испадаше дивно и скоро ненадмашно цртање појединости, карактера и епизода, но састављање делова у хармонијску целину. Ово се, у осталом, опажа и на српским следбеницима његовим, а по нашем мишљењу и Гоголја и следбенике му на то упућиваше и сама књижевна врста, о којој се бављаху.

3. — Али такав правац и такав успех Гоголјев не само што наставише онај самостални, књижевни развитак, на самониклој народној основи, који отпоче Пушкин, него га тако силно кретоше у напред и тако одсудно утицаху на даљи развој руске књижевности, да се у трагању крајњег узрока оном, што и данас у њој задивљава и привлачи к себи цео образовани свет, — наилази на Гоголја као на првога ћенијалнога почетника многоме од свега тога.[1])

[1]) «Сви смо ми», рекао је Толстој за себе и себи блиске књижевнике руске, «изашли из Гоголјева *шињела*».

4. — Последице оваквога књижевнога рада Гоголјева морале су, неминовно, силно утицати на целокупни културни (поименце умни, друштвени и политички) развитак рускога народа. За то, поред несумњивога књижевнога утицаја, познанство Гоголја међу Србима изврши одређени, сличан оному међу Русима, утицај и на остале гране српскога народнога живота.

*

Велики душе руски, ти ниси ни слутио, колико ће те један мали словенски народ, по срчаности, словенским осећањима и обичајима својим тако сродан твојим Запорошцима, — ценити и на твоја дела обраћати пажње, у њима уживати и њима се користити у својем свестраном развитку! Као што је крв твојих земљака драговољно мешана и проливана са српском за свету мисао ослобођења и политичке самосталности, тако су и твоја дела допринела на првом месту књижевном, па онда и осталом напретку српског народа. А није ни чудо, што племенита и бујно развијена воћка из велике градине старијега и у многом богатијега брата стрёсе плодове своје и у градиницу млађега, сиромашнијега, али честитога брата, да ту не само привремено захрани и наслади његову чељад, гоне да расплођена и овде стално доноси сличне плодове!

Момчило Иванић

Уз наше слике

Владика Митрофан Шевић. У броју за овим проговорићемо о животу и раду Новосадског владике Г. Митрофана Шевића.

Бошко Југовић (сликао П. Јовановић). — Доносећи до сада неколике радове нашег великог сликара, *Нова Искра* без мало увек је са жаљењем бележила: да ни тај Пајин рад није у српским рукама. Овог пута, износећи ову речиту слику пред своје читаоце, са задовољством јављамо да је ова по свему српска слика у рукама г. Милана Јовановића, рођеног брата Пајина. —

Испосник (сликао Саломон Конинг). — Овај холандски сликар — * 1609 † 1656 — узео је себи за углед великог свог земљака Рембранта. И у портретовању и у радирању држао се његова манира. Радови Конингови растурени су по галеријама у Берлину, Лајпцигу, Шверингу и Брауншвајгу. Највећи и најлепши део његова рада сад је у Дражданској галерији, где је и овај познати и цењени *Испосник*. —

Манастир Каленић (по фотографији Луке Грбића).— На запад од Јагодине, под планинама које деле Левач од Груже, находи се ова богомоља коју је зидао Деспот Стеван Лазаревић. У овом манастиру почивале су мошти светог краља Првовенчаног од 28. декембра 1815. (када су пренете из Срема) до 20. августа 1839. године, када су однете у Студеницу. („Кнеж. Србија“)

Димитрије Аврамовић, срп. сликар. Родио се у Св. Ивану, у шајкашком батаљону, 15. марта 1815. г. од оца Михаила и мајке Саре. Као мало дете, донесен је био у Пешту, куда му се отац био одселио, па је, после, враћен у Нови Сад, где је свршио основну школу и гимназију. Још тада се јавила у њега велика љубав и велика подобност за сликарство. Не имајући новаца да оде у коју школу за ту вештину, Аврамовић је, у некога сликара Мише, и некакога Тали-

јана, сликао мале иконице на стаклу, те је за те своје прве радове добијао по коју пару, коју би штедио да купи коју књигу, те да боље што у сликању научи. Не гледајући на своје оскудно стање, Аврамовић, у својој двадесетој години, оде у Беч, да се боље научи у својој уметности. У Бечу је остао само годину дана, па се, због велике своје сиромаштине, мораде вратити кући. Радећи без одмора, Аврамовић нешто заради сам, нешто му да отац, а 100 форината поклонио му је Митрополит Станковић, те, с том сумом, по други пут, оде у Беч, и настави своје учење. Тада се мучио као њико његов ; радио је од јутра до мрака, а често је гладовао радећи. Али баш то прекомерно напрезање обрати на младога сликара пажњу учитеља, који га препоруче те буде позван у Београд да слика саборну цркву. Слике Аврамовићеве ми Београђани гледамо често, и никад не можемо да их се сити нагледамо! У сликању Светаца Срба, Аврамовић је гледао да добро погоди народни карактер у лицу и у оделу. И то му је свуда ишло за руком. После је, по жељи Кнеза Карађорђевића, сликао и тополску цркву. Српска влада, видећи његове одличне способности, посла га, године 1846., да пропутује по Србији, да потражи по старим манастирима и црквама старинске српске слике, и да сними што буде важно или по самом предмету, или по оделу у светаца. Аврамовић сврши тај посао врло успешно, и Министарству Просвете поднесе, још те године, свој опис. Задовољна овом радњом младог уметника, српска влада пошаље га друге године у Св. Гору, да у онамошњим манастирима потражи оно што би засецало у историју и у уметност. На овом путу, Аврамовић је походио Цариград и Солун, разгледао светогорске знаменитости, побележио и прецртао многе драгоцене споменике српске. — Вративши се у Београд, Аврамовић је написао и о државном трошку штампао: 1. *Описаније древности српских у Светој* (Атонској) *Гори*, с XIII литографских таблица. У Београду 1847 (1849), у великој 8-ни, страна 82; 2. *Света Гора са стране вере, художества и повеснице*. Описана *Димитријем Аврамовићем*, живописцем, у Београду, 1848, у 8-ни, страна 180 Оба ова дела врло су занимљива како за географа и историка, тако и за уметника. Осем ова два дела, Аврамовић је штампао: 2. *Кореција*, превод с немачког, и 4. *Златна Зрна*, две свеске, у Београду 1846. У рукопису је оставио: 1. *Златна Зрна*, свеску III; 2. *Шаљиви Календар*, и 3. *Животе српских живописаца*. Око овога последњега списа понајвише се трудио, збирајући податке са свих страна; али, на жалост, нити га је довршио он, нити га је ко други, после његове смрти, наставио .... У последње време био је отишао у Нови Сад, где је сликао цркву Св. Јована. 20. фебруара 1855. на глас да је руски цар Никола умр̀о, Аврамовић падне од капље; после три дана, удар се понови, и 1. априла дође и по трећи пут, те му прекине жицу живота. Аврамовић је сахрањен у порти Св. Јованске цркве у Новом Саду. Живећи у Београду, Аврамовић је, о свом трошку, издржавао *Јоакима Вујића*, заслужног српског књижевника! Био је велики уметник и велики родољуб. „Поменик“.

Манастир Жича (по фотогр. Геогр. Завода В. Школе). Југозападно од Краљева, на десној страни Ибра, под Столовима, бели се и данас ова знаменита задужбина Стевана Првовенчанога. Народно веровање казује да се у њој крунисало седам српских краљева, са шта се она и зове Седмовратна Жича. („Кн. Србија“).

Српкиња из Сиња у Далмацији (сликао Манес). — Албум српских типова допуњујемо и сликом ове Српкиње из кршне и честите Далмације.

Манастир Љубостиња (по фотогр. Геогр. Завода Вел. Шкоае). На 10 сати западно од Јагодине, на левој страни Мораве, налази се један од најдивнијих створова старе српске архитектуре, находи се манастир Љубостиња, за постање кога везане су многе врло тешке успомене из живота српског народа. Ово је задужбина царице Милице, несретне удовице косовског мученика цара Лазара, која је преминула 11. новембра 1405., и по предању, укопана ту, у женској цркви, с леве стране, у каменој гробници која стоји и сада. — Што је најважније, што највише храни наш народни понос, јесте беспорно сведочанство да је Љубостиња дело Србинових руку: њу је градио Србин *Протомајстор Боровић Раде* који је, по свој прилици, био творац и Манасије.

Рибничка пећина. — На размеђи сёла Пашкрића, Брежђа и Струганика у срезу Колубарском окр. Ваљевског, 6—7 километара право на југ од Мионице, а у дубокој и кршној клисури реке Рибнице, баш преко пута Рибничке цркве уздигла се вертикално једна стена, уз саму обалу реке, у висину преко стотину метара, а у ширину скоро толико исто. У тој стени окићеној бршљаном урезана је ова огромна пећина у виду равнокраког троугла са основицом око 35, а висином око 45 метара, из које извире бистра као кристал, а хладна као лед вода. Унутрашњост ове пећине толика је да би у се могла примити читав један батаљон војника ратног састава. —

У непосредној околини њеној има и других мањих пећиница и подземних коридора.

Уз цркву је, поред других зградица, и нова школа црквене општине.

Ово природом украшено местанце душу је дало за излете оних који су навикнути да уживају у природним лепотама своје отаџбине.

Родољубиво срце Милоша Великог, још у првим годинама своје владавине, намерило га је овом дивном местанцету, којом је приликом, како предање вели, обновио Рибничку цркву, једну од најстаријтх богомоља западног дела Србије, која је сада порушена. Друга је отпочета да се зида још од пре 15—18 година па је и сад тај почетак, чудним удесом, у развалине пошао.

ХРОНИКА

Светлост будућности

Ма колико да је усавршено данашње осветљење, ипак модерни човек све више захтева; наш нервозни век хоће да ради и ужива, да откида од вечности што више времена и да га преобрати у вредности; с тога се тражи сваким даном све боље, јевтиније и здравије осветљење. На петролејску лампу гледа се већ као на преживелу старудију, и ако је усавршена у облику петролејске сијалице; осветљење светљивим гасом, и ако је знатно појачано Ауеровим сијалицама, а још више у т. зв. миленискоj светлости[1]) — у многом погледу је неподесно и нездраво; ацетилен, нови такмац светљива гаса, још има опасних особина; па и саме електричне сијалице и лампе са електричним лу̑ком нису без замерака, при свем том што их је у новије време проф. Нернст усавршио.[2]) Па шта хоће овај век својом неутољивом жеђу за светлошћу? Он тражи светлост која не замара око, која не полази из једног средишта, дражећи видни живац, он хоће светлост приближну дневној, разасутој светлости сунчевој, светлост благу, меку, угодну за живчани систем, светлост без досадних топлотних зракова — он тражи хладну светлост, која ће само да светли, а не и да загрева.

На пољу технике осветљења сва је прилика да ће електрика најзад да победи. Учињени су, истина, у новије време покушаји, да се и органска светлост употреби; проф. Дибоа (Dubois) из Лионског универзитета проучио је са великим маром фотобациле и добио т. зв. „живу светлост“, произведену физиолошким процесима, која је на последњој Парискоj изложби нарочиту пажњу изазивала. У вези са овим питањима проучаване су у последње време, са новим интересом, појаве фосфоресценце, које веома подсећају на меку месечеву светлост. Ну ипак су све то само покушаји у повоју; последњу реч у пословима осветљења позвана је да каже електрика, та владарица наших дана.

Електротехника је знатно коракнула унапред, од како је физичар Херц огледима доказао да има слободних електричних таласа који се простиру етром; на овом открићу засновали су Маркони и Попов телеграфију без жица; из Херцових огледа развило се у физичара уверење, да се дуги електрични таласи могу претворити у кратке светлосне таласе, те је настао обрт и на пољу електричног осветљења. Као два имена, чији носиоци обећавају да обдаре овај век новом светлошћу, истичу се Мак Мор и наш Тесла, који преко Америке расипа у свет зраке свога генијалног ума.

Проналазак Моров (Mac Ferlan Moore), т. зв. вакум-светлост, оснива се на светлосним појавама у Гајслеровим цевима. Као што је познато, у овима се изазивају дивне светлосне појаве услед електричног испражњивања у цевима са разређеним гасовима. И код Морова апарата главни је део светилнице провидна, стаклена цев са разређеним гасом, у којој се изазива фосфорисава светлост. Њени крајеви превучени су металном бојом ради везе са електричном струјом. Овде је потребна електро-моторна снага са кратком таласном дужином, а то се постизава моменталним, веома учестаним прекидањем електричне струје. Мор је ставио прекидач струје („вакуумвибратор“) у једну стаклену, безваздушну цев, према којој лежи електромагнет. Морова светлост је веома блага, разликује се од свих других вештачких извора светлости, а највише подсећа на дифузну, дневну светлост. У ње је веома незнатна производња топлоте, тако да се може назвати хладном светлошћу. Кад се има на уму, да данашњи наши извори светлости преобраћају око 95% употребљене енергије у топлоту, а само 5% у светлост — ради чега их је Тесла назвао варварскима — онда се може оценити значај проналаска Морова, у чијим се испражњеним цевима већи део електричне енергије претвара у светлост. Први огледи да се ова нова светлост у већем размеру практично употреби, учињени су, после дугих, мучних претходних радова, маја 1898. год. у Њујорку, на тадашњој електричној изложби, у једној цркви нарочито за то сграђеној.*) Испражњене цеви понамештане су у сводовима цркве и спојене са извором електрике; прекидач је извршивао 52800 прекида струје у минути. Сва црквица засја од једном веома благом, мађиском светлости, тако да се могло при њој ласно читати и фотографисати. Овај начин осветљења кадар је да задовољи и естетични укус, јер се цеви светлиље могу прилагођавати архитектури онога простора који треба да буде осветљен.

Још је смелија замисао нашега Тесле, који је стекао неоспорних заслуга тим, што је успео да претвори електричне таласе непосредно у светлосна треперења. Његови огледи су сјајна потврда Херцова открића, да се електрика и светлост само квантитативно разликују, да се електрика простире у простору и без спроводника, слободно, у дугим таласима. Главна одлика Теслиних огледа су наизменичне струје високе учестаности[1]). Смишљеним поступцима добивају се ове т. зв. Теслине струје, које спајају са огромним бројем измена ванредну висину напона. Своју светлост дочара Тесла слободно у простору, без видне спроводне везе са извором снаге. Као идеал осветљења сматра Тесла, да се подесне светиљке ставе на које било место и ту да засијају, а да се не морају ради тога нарочито везивати жицом. Ово је Тесла и остварио. Помоћу нарочитих справа — трансформатора и осцилатора — Тесла изазива динамоелектрична треперења која, ширећи се слободно у простору, производе тако поље снаге, у чијем домашају јасно засветле, без спроводника, електричне лампе, сијалице, Гајслерове цеви. Стаклене цеви светилнице могу се наместити где било, и пошто се у њима не врши никаква промена градива, могу трајати веома дуго. Вршећи огледе у Паризу са цевима од метра дужине, из којих беше испрпљен ваздух, Тесла је постигао сјајне успехе: цеви су дивно засјале целом дужином својом у електростатичкоме пољу. Дописник „Lumière électrique-a“ упоредио је ову појаву са „светлим мачем у руци Арханђела“. Теслина светлост, која је веома блага и једнолика, још је и врло здрава, јер повољно утиче на живчани прибор човечји. С тога припада Тесли вечита слава, што је открио основе за будуће осветљење. Душа ваља, требаће још мало времена, да се Теслин проналазак усаврши, да потпуно сазри. Кад то буде, у што се не може сумњати, онда ће се власт човечја над природом знатно појачати; наша земља претвориће се, што се тиче осветљења, у неку врсту вилистана.

П. М. Илић

* Поред издања „Нове Искре“ издала је и Новосадска књижара Браће М. Поповића Нушићеву шалу у три чина *Обичан човек*. Цена је 60 потура.

[1]) «Миленискa светлост» је збивен гас за осветљење, поникла услед утакмице са електричном светлости; један пламен ове светлости — вели — може да замени 5—6 сијалица (Umschau 1902. бр. 4.).

[2]) У данашњим електричним лампама електрика се двојако употребљава за осветљење: у облику лучне и сијаличне светлости. Код ел. лука иде струја у виду светлосног моста између два угљена прута, а у сијалицама она загрева до белог усијања угљене кончиће. Код Нернстове ел. сијалице усија се прутић од магнезијева оксида. **П. М. И.**

*) **Muter Erde**, 1899. № 1.

[1]) О Теслиним огледима в. опширније у Ђ. М. Стапојевића: Никола Тесла и његова открића, Б. 1894. —

С почетка ишао је лагано, некако гегајући се, па онда

* Г. Ж. М. Перић, проф. Вел. Школе, изабрат је за члана правничкога друштва: „Die internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre“ у Берлину.

* Из „Српског Сиона“ оштампано је у засебну књигу: **Што је добро?** *Српским народним пословицама истумачио Др. Данило Трбојевић.* Цена је 2 круне, а може се добити код писца у Земуну. —

* Паја Р. Радосављевић, српски народни учитељ у Мостару, отворио је претплатнички упис на књигу *Отац Пеставоције.* Књига ће изнети до 5 штампаних табака обичне осмине. Цена је за претплатнике 80 новчића, а иначе 1.20 фор. Претплату треба слати Српској Штампарији Вл. М. Радовића у Мостару.

* У Београдском „Дневнику“ (почев од 19. јуна о. г.) штампа Стјепан Радић подужу своју радњу *Узроци најновијега конфликта између Срба и Бугара у Маћедонији.* Њезин је садржај: Бугарски егзархат и Срби, Борба за словенско богослужење у Скопљу, Борба за митрополију у Скопљу, Српски компромис са Великом Васељенском Црквом у Цариграду, Бугарска штампа и Српство у Маћедонији, и Скуп факата и мисли неопходно потребних за пресуђење конфликта бугарско-српског. —

* 21. јуна о. г. у Бечком универзитету промовиран је за доктора медицине наш сарадник г. Лазар Димитријевић. Искрено честитамо. —

* Општина Београдска, откупивши од г. С. Стевановића одличну збирку старина, засновала је свој музеј. Пре неколико дана откупила је од Минхенског антиквара Розентала више планова и цртежа Београда од 1521.—1789. године. —

* Г. Јанко Спасојевић штампао је у Петрограду две своје расправе: *О македонскомъ вопросѣ* (8-на, стр. 21) и *Босния и Герцеговина* (8-на, стр. 17).

* Прашки књижар J. Ото издао је Његушев *Горски Вијенац* у преводу Јана Худеца. Преводу је натпис Horsky věnac. Dějepisna událost z konce XVII stoleti. Básen. Přeložil a objasnil Jan Hudec. (8-на, стр. 79).

* Објављени други свезак Српске Књижнице (Srbska Knihovna) коју издаје проф. А. Екерт у Прагу изашла је ових дана. У њој је *Švabka* (Швабица) Лазе К. Лазаревића у преводу Јана Худеца. Уз причу је, поред слике, и прегледан чланчић о нашем приповедачу.

Глас Српске Краљевске Академије LXIII. *Први разред 24.* Преглед: *Структура и подела планина Балканског Полуострва,* приступна академијска беседа, од Д-р. Ј. Цвијића; *Прилог теорији бескрајних редова,* од Михаила Петровића, проф. Вел. Школе; *О једној важној особини детермината,* написао Др. Богдан Гавриловић; *О Бернулијевим и Ајлеровим бројевима,* написао Др. Богдан Гавриловић; *О инверсним сликама трактрије круга за сталну дирку,* од Љуб. Клерића; *О представљању функција одређеним интегралима,* од Михаила Петровића, проф. Вел. Школе; *Криптодепресије у Европи,* од Др. Ј. Цвијића; *О особинама једне специјалне детерминанте,* написао Др. Богдан Гавриловић; *О поларно-коњугованим трансформацијама,* написао Др. Богдан Гавриловић. — Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1902. — В. 8°, стр. 268. Цена 2 динара.

Српска Краљевска Академија. **Зборник за историју, језик и књижевност српског језика.** Прво одељење. Књига I. **Стари српски записи и натписи.** Скупио их и средио *Љуб. Стојановић.* Књига I. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. В. 8°, стр. 486. Цена 6 динара.

Књижевни радови изабраног Скопљанског Митрополита Фирмилијана. Књига десета. **Поучни део.** Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија 1902. 8°, стр. 328. Цена је књизи 12 гроша, 2.40 динара или круна.

Косово. Епопеја о бој[illegible] на Косовом Пољу. Написао *Никола Ђорић.* I. Књига. Београд, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. В. 8°, стр. 229+IV. Цена књижарска 3.50, за претплатнике 3. дин. (или круне).

Бесједе Митрополита Митрофана. Цетиње К. Ц. Државна Штампарија, 1902. В. 8°, стр. 450. Цијена 3 круне.

Павле Поповић: **Једно објашњење** *са Г. М. Решетаром поводом [illegible]ова и мога писања о „Горском Вијенцу“.* Прештампано [illegible] „Бранкова Кола“ за годину 1902. — Ср. Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 32.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Завршујући прво полгође четврте године Нове Искре обраћамо се свима дужницима да нам дужну претплату изволе што пре послати. Наглашујемо и овом приликом, да се Нова Искра одржава једино претплатом.

Нарочите опомене нећемо слати, јер верујемо да је примање сваког новог броја Нове Искре довољно да подсети на дужност коју претплатници имају према нашем листу.

ВЛАСНИШТВО НОВЕ ИСКРЕ

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић,* Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 7. Београд, јула 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Писма са села

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

X

Пронашао сам — Америку! Немој се смејати, озбиљно ти кажем! Пронашао сам једну такву реткост, да ми готово нећеш веровати. И ко би рекао да и таквих чуда у нас има! Знаш ли какво је то чудо? То је потпуно срећан и задовољан човек!

Јест, јест, немој се смејати! Ево да ти кажем и ко је. То је мајстор-Тодор. Један висок, сув, глинцаст човек, око својих 45—48 година, плав, помућених очију, великих уста из којих провирују пређави, теслави зуби. Сви га знају и сви га воле. Нема дворишта у које он није ушао и у које не улази као у своје. Дочекају га са осмехом и испрате тако исто. Нико му не одриче оно што има: чашу ракије и залогај хлеба; а он опет никад више ништа и не тражи. Ако има каква посла, он сврши; нема ли, није ништа ни било. Мајстором га зову због заната, а занат му је направити мало малтера па олепити где је отпао, припети се на кров те новом заменити разбијену црепљику да не прокисује, одељати или отесати какву даску, и — то је све.

Др. Валтазар Богишић

Питала га једанпут власт: какав је занатлија, а он одговара:

— Дунђерин.

— Јеси ли предузимач?

— Јок.

— Радиш ли с ким у друштву?

— Јок. Што радим, сам радим. Питај, господине, пола света (а то је оно неколико села из којих не одлази никад) и сви ће ти казати ко је мајстор-Тодор!

И, збиља, он никад није предузимао какав посао „навелико“, задовољавао се крпежом и оста је — крпа. Чак се и поносио тим:

— Моја закрпа више вреди него нечија новина. Што ја закрпим — закрпљено је.

Новаца никад није имао, а никад му није ни требало. Ако је у селу — даду му, ако у механи — часте га: тек увек је сит и — пијан.

Управо није пијан него, што оно наши веле, ћевлеисан, расположен за сваку шалу и разговор. Обично је све почињао једном причом коју је, вели, чуо од калу-

ђера у Високим Дечанима. Ту је причу испричао и мени бар једно тридесет пута. Да је и ја теби испричам.

Пошао једанпут Господ (Исус) са апостолима на дође у једну варош. На једном ћошку стоји један стар просјак, оборио главу, пружио руку па нешто шапуће. Господ га погледа преко ока, мину мимо њега и оде даље. А апостоли иду за њим и чуде се: шта би Господу те тога јадног старца не ослови ни једном речцом од милоште, као што је обичај имао?

Иде Господ даље, иде, иде, док ти тек из једне механе изби преда њ човек па посрћући приђе и запита га: „Јеси ти Исус?“ — „Јесам“ — вели Господ. — — „Благослови ме!“ — „Да си благословен и срећан!“ — рече Господ па га благослови и пољуби. Кад пијанац оде, рече св. Петар: „Вала, Господе, и ти не чиниш право!“ — „Како, Петре?“ — „Ето тако, Господе! Ти прође поред оног јадног старца па га погледа попреко: а овог пијанца љубиш и благосиљаш!“ — „Зато што овај никаква зла не мисли; њему је сад цео свет мио. Ја то свакад благосиљам. А онај старац што се намрштио и шапуће, он смишља неко зло: или како ће кога опасти или покрасти!“

— Зато ја — вели мајстор-Тодор — слушам Божју заповест и све овако радим!

А на лицу му читаш задовољство. —

Еле, тако и јутрос. Ноћашња киша прочистила ваздух, а ја отворио прозоре, стао па гледам како се сунце рађа и удишем овај мелем што нам га Бог бесплатно даје. Док тек чух песму са улице:

Откуд теби, Јело,
Свилено одело;
Кад ти, Јело, рода немаш.
Откуд се одеваш?

Познао сам мајстор-Тодоров глас. Иде полако улицом и певуши. Кад би спрам мене, он диже капу, опружи руку и викну:

— Добро јутро!

— Бог помогао, мајстор-Тодоре.

— И здраво ли си, и мирно ли си, и добро ли си? — поче он декламовати.

— Све добро, Богу хвала! А ти?

— Зар војводи може лоше бити? Није ласно бега похарати!

— Од које крајине, мајстор-Тодоре?

— Из пјане механе, гдје 'но писмо до зорице вино, рујно вино и љуту ракију....

— А ако Бог да?

— Овако до Божје куће!... А могу вала и свратити да поразговарамо мало.

Па скрену на капију певушећи:

Овце чува танана робиња
Покрај бјела двора војводина,
Изгубила сјајно огледало,
Нашле су га слуге војводине....

Ја изиђох пред кућу, рекох те нам изнеше столице те седосмо. Донеше му један сатљик ракије. Он се прекрсти, помену Бога и Св. Тројицу, наздрави ми и нани се, на развезе причати; како је јуче олепио неку плетару кметову, пред вече сишао механи те се нашао с кметом и ту се „као људи мало задржали.“

— Сладак човек и честит човек, и Бог га поживео, и кметовао сто година! То је једна чиста и честита душа као онај што ми причаше отац Симеун у Високим Дечанима: кад је Господ ходио по земљи....

И опет ми исприча своју причу.

— Колико си провео у Дечанима? — упитах га пошто доврши причу.

— Осам година.

— А откуд ти тамо?

— Откуд? Сироче. Родио сам се ту, у Драгаљевцу код Бељине. Замре ми кућа а ја остах сам. Дођоше неки калуђери отуд у прошњу те се кренем с њима.

— Па шта си радио тамо?

— Ништа, служио.

— Чудо ниси изучио књигу па се покалуђерио?

— Та изучио сам нешто, али сам видео да нисам за тај посао. Волио сам се носити по ваздан с Арнаутима него метанисати у цркви. И кад се овде зарати, ја оставим све па преко планина....

— Дођеш у Србију?

— У први помишљај: таман се купили самовољци! Затечем читаву војску на Шабачком вашаришту. Јавим се Паји Путнику, он је био старешина, кажем му се ко сам и откуд сам и он ме сместа прими.

— И тако си војевао?

— Нисам. Био сам свега у једној ватри, на Бељини. Ту ме ранише и заробише.

И онда окрете причати разна чуда која је преживео у тамници: како су га мучили глађу и жеђу бацивши га међу најгоре зликовце; како се тако познао с неким Бећиром, зликовцем, који је због крађе и разбојништва био осуђен и окован: како се с њим побратио и како су дали један другом веру да се избављају; како је Бећир имао једног побратима који му је дотурио преко стражара турпију те су гвожђе престругали и побегли....

Он је то причао лепо, слатко, не запињући, као да песму нева, припијајући узгред ракију. Ја сам га пажљиво слушао: допало ми се како прича и ако нисам баш у све веровао.

— Е, мој јуначе, и господине, кријући се по честама и једући дрењине докопам се Дрине на подинама те препливам. Дођем у Салаш и јавим се кмету који ме нарани и напоји па ме оправи капетану у Богатић; капетан ме с једним пандуром посла у Шабац, где сам пробавио неколико дана, па се онда вратим опет у Салаш и тако, ете ту сам. Овде међу вама мислим и умрети.

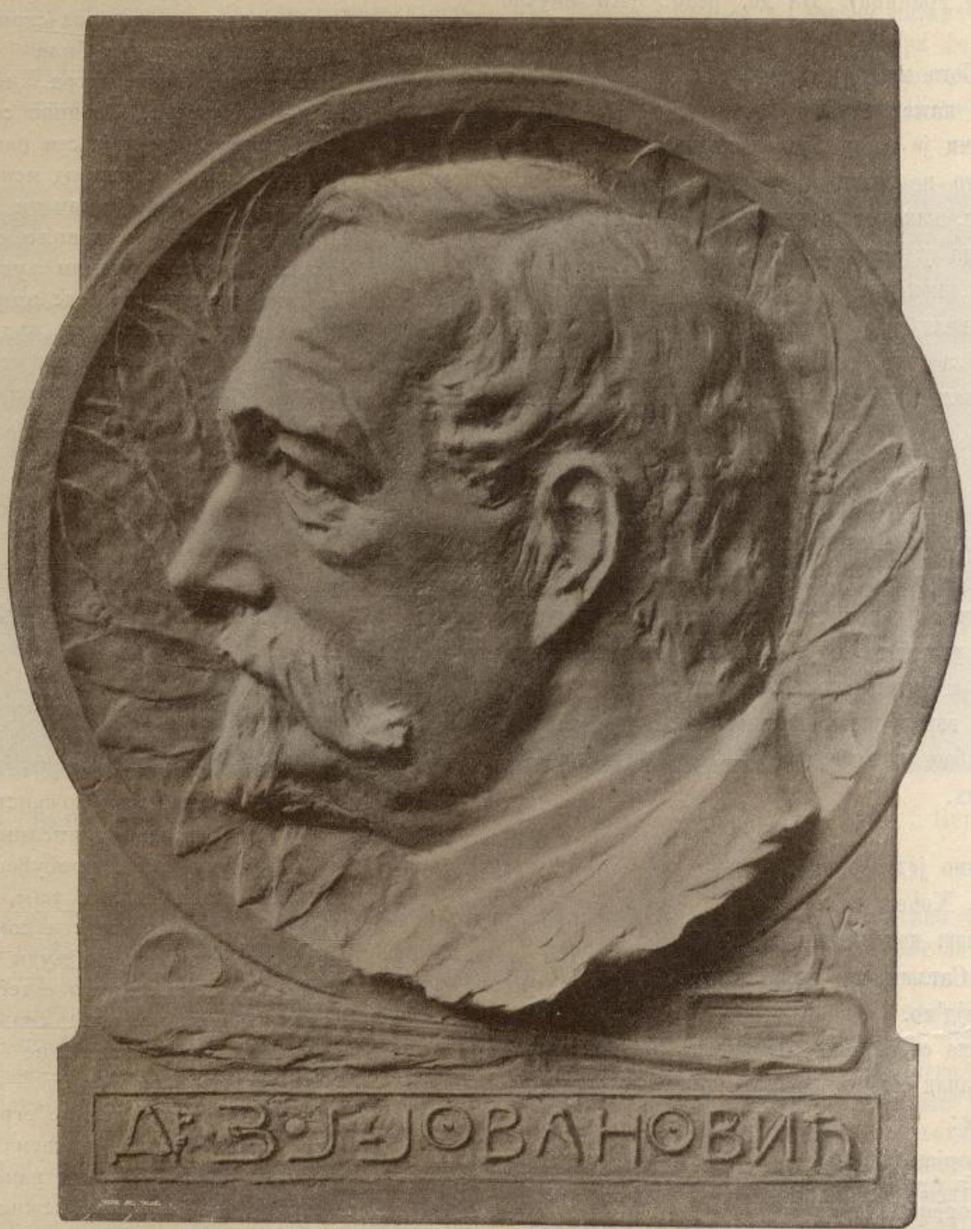
У тај мах наиђе комшија Сима.

— Шта радиш ти, горјаниче?

— У краљеву здрављу пијем и поцјевам!

— И причаш?

— И причам.

И. Валдец

Др. Јован Јовановић—Змај

— Славе ти комшија, како те не мрзи слушати како лаже?

Мајстор-Тодор се насмеја. Треба знати да су се њих двојица шалили.

— Мој Симеуне, треба умети и лагати — рече му. — Теби је жао што се бољи мајстор од тебе нашао!

— Па бар да што личи на истину! — вели Сима. — Него онако луна којешта! И деца виде да је лаж! Био човек у Арнаутлуку!

— Био, Бога ми!

— Ако је Арнаутлук Балатун! (село крај Дрине у Босни на самој граници). Па де, реци: јеси научио арнаутски?

— Јесам, Бога ми!

— Како се каже: овца?

— А шта ми је вајда будали казивати?

— Зато што не знаш.

— Па јесте, како ти кажеш! Ти си однекуд изучио па ме ухватио у незнању!

— Бога ми, комшија, једанпут смо га ухватили да лаже. Једанпут вели да се овца зове *шефе,* па после, пошто га питамо за друге ствари, запитамо опет како се зове овца, а он вели: *телеф,* — рече Сима па се зацени од смеја.

— Слушаш га шта дроби! Не зна он ни шта ме је питао, а камо ли шта сам му ја одговорио — рече мајстор-Тодор спокојно нагињући сатљиком.

— Па добро, како си онда рекао?

— Рекао онако како јесте, само ти ниси упамтио, као што нећеш упамтити ни ако ти сад кажем! Него, боље ће бити да се прихватиш овога сатљика!

И то је све говорио мирно, спокојно, не срдећи се.

— Ама требао си ми нешто, — рече му Сима — па зато и свратих.

— Шта?

— Да видимо један посао.

— Можемо. Хоћеш сад?

— Ако немаш код комшије....

— Немам. Сатљик сам скоро испио.

— Онда хајд'мо.

И поздравише се са мном па одоше. Ја сам гледао како се онако дугачак клати, раширио руке као орлушина крила, па певуши:

Горјани! Јунаци!
Уз брдо, низ брдо
Горјани! Горјани!

Ни сто дужан ни двеста готових а тако задовољан тако спокојан и срећан! — помислих гледајући, док не замакоше за ћошак Симине куће.

Има и оваквих, има, веруј

СВОМЕ

Јанку

Песник Идеалу

Не могу више. Умор ме свлад'о.
Смилуј се једном и остави ме.
Доста сам иш'о где си хтео;
Доста је како твоје ми име
Једино светли. Њим' сам се клео,
Њиме сам груди свежио сетне...
Под стегом моћним имена твога,
Очаран гледах у дане срећне,
Што ми у плавом магластом велу,
Будућност тамна у пола скрива...
Вера је моја искрена била
А срце моје, знаш, ватра жива.
Али — то прође. К'о дрво снажно
Што ветар ломи и ја сам пао.
Па зато бежи... иди од мене,
Све што сам им'о ја сам ти дао:
И младост своју и здравље, снагу,
И злато што ми нудили људи,
Да само спустим погледе ниже,
И да ми срце к небу не жуди....
Све сам ти дао, а шта ти мени?
И сада боли груди ми ломе
К'о што су некад — пре но сам крен'о,
По путу твоме идеалноме.

Идеал Песнику

Зар и ти чедо, ах, тешко мени!
Зар зато давах руменој зори,
Безбројне дражи да небом сипа
И за те земљу божанством створи'!?
Зар зато давах мислима твојим,
И духу твоме пробуђеноме
Маћијске ноћи да се о тебе,
К'о вал о стену нискости ломе!?
Јесам ли зато бег'о од људи
И препун чежње хитао к теби,
Да те нежнога подижем, снажим,
Како међ' људ'ма угин'о не би!?..
Јесам ли зато јачао крила,
И с тобом грео у зрачне стране?
Јесам ли зато китио цвећем
Маштање твоје младости ране?
А љубав она? а занос, чежња?
А дражи оне? — Зар све то паде,
Зар да пред мраком утрне светлост?
Ах чедо моје, мој црни јаде.
Умор те свлад'о, тужан ми велиш,
А шта ће крила што су ти никла?
То није умор, покушај само:
Крила су твоја отпору свикла.

Борски

Етнографеке белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

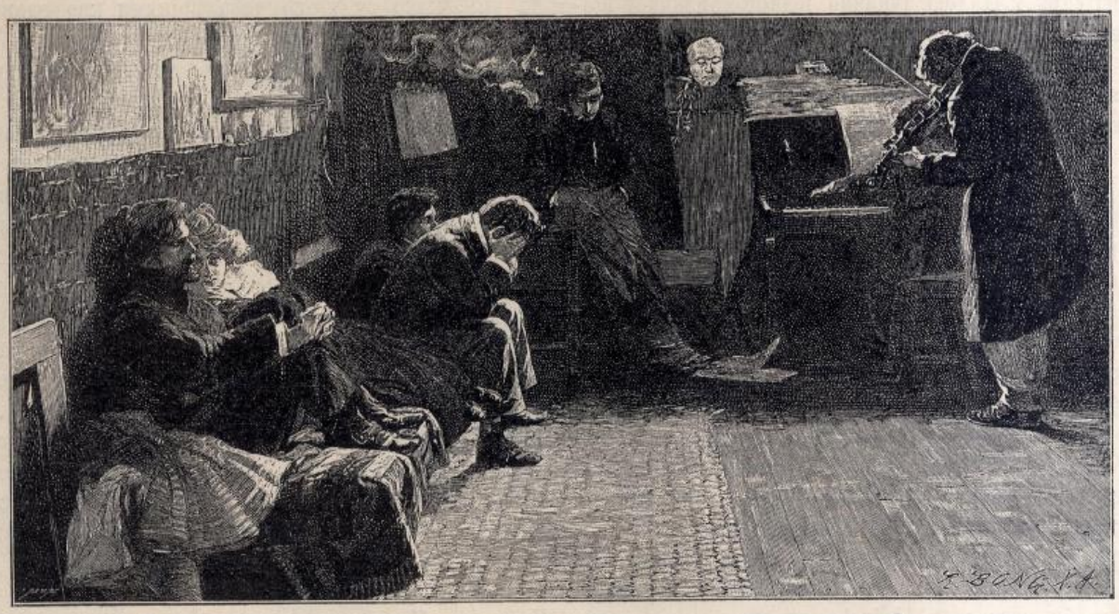
ПРИПОВЕО

проф. Рајко Перушек

(НАСТАВАК)

Чујмо шта нам писац приповеда о *Морлацима*, о којим расправља од странице 110—128. Ово племе не обитава само у уском земљишту на северној обали Јадрана, дакле у хрватском и далматинском приморју (држава крај мора), него је растркано по читавој горњој Далмацији. Границе приморја су на југу море, на западу Либурнија, на северу високе планине Велебитске, на истоку горња Далмација.

Морлаци су године 640. по Христу, дакле за цароваља Хераклија, послали из Велике Хрватске и Велике Србије (које су земље по подацима Порфирогенетовим биле иза Карпатских горâ) до цара поклисаре, да испросе у њега допуштење, да се могу населити у источно-римскоме царству, које је обухватало тада не само приморје него и Далмацију, Хрватску, Славонију, Србију и Босну. Тако се населиште Срби и Хрвати у овим земљама. Casses, који је издао године 1798. књигу „Voyage pittoresque de l' Istrie e de la Dalmatie“ каже, да су се Морлаци из Бугарске населили у овим приморским покрајинама. Али тај писац није познавао старе повеснице ових народа. Abbé Fortis у својој књизи: „Viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis. In Venezia 1774.“ расправља о морлачким обичајима на стр. 43—105. и каже: да се земља, на којој су Морлаци, стере све до Грчке, Немачке и Угарске, а он описује само онај део Морлака што станује у Далмацији. Фортис брани Морлаке од опадања далматинских грађана, који приповедају о насилничким крађама, убиствима, пожарима, па каже: да су сви ови догађаји, ма да нема сумње у њихову истинитост, ипак из давнога доба, или ако су из новијега, то су дело неколицине покварених индивидуа а нипошто последица зле нарави читавога народа. — Морлаци се зову у својем језику *Власи* и то значи *силни* или *обласни*. Име *Моро-власи* или *Морлаци*, каком их називају грађани далматински, значи, по мишљењу Фортисову, силне отимаче дошле с мора. Презирно се изражава о етимологији ове речи, коју је изнео славни повесничар далматински, Јован *Лучић* (Lucio). Овај тврди да *Моровласи* значи *Црни Власи*. Фортис каже, да је ова етимологија извештачена, јер 1) *моро* не значи у славенским језицима *црн*; 2) Морлаци имају бељу пу̑т од Италијанаца. А што се тиче имена *Влах*, то се овим именом називају Румуни, који говоре латинштину, као потомци Латинских Римљана. Лучић дакле мисли, да су и *Власи* били римски насељеници, па су онда подјармљени од Славена добили погрдно име *Власи* којим се у Славена називљу и слуге и чељад најнижега сталежа. На ово одговара Фортис, да реч *Влах* значи силнога поглавицу а нема никаква посла са Римљанима и латинским језиком, макар да има неколико речи у илирском језику, које су несумњиво дошле из латинског у народни језик влашки. Ради његове етимологије имена *Влах*, напао је Фортиса оштро Сињанин Иван Ловрић, па му уз многе друге замерке очитао и то, што значе Фортису Власи „одличне силнике“. На то се јавио неки Петар Скламер из Чреса па навео неколико речи по којима су Власи добили име од речи „власт“, која се налази и у речима *властелин*, *владика* и *владати* Наравски да је добри Петар Скламер, хотећи напасти Ловрића а штитити Фортиса, начинио крупну погрешку, јер је по језичним законима немогуће изводити реч *влах* од *владати* или *власт*. У тој ствари имао је Сињанин сасвим право. Nacquet мисли да је *Морлак* шаљив надимак и да значи Влахе што на приморју обитавају; Janus Pannonius пак вели, да ово име значи обласнике од далекога мора, пошто Влах није никако природно име, него се Власи сами називљу Срби што јесу и по језику и по пореклу, а што и сама повесница доста јасно прича. Ја примећујем, да *Влах* збиља значи оно што *Латин*, па зато Словенци, Чеси и Пољаци зову Талијане Власима. Ова је реч беле-

Л. Балестри — Бетовен

жила прво Келте а доцнија *Романи* долази од имена келтскога *Walch*, што још живи у имену покрајине енглеске „Wales“. — Власи били су дакле с почетка у Далмацији романски становници градова, а доцније су називали овим именом, које се с временом преврглo у погрдно, само сељаке. Још доцније називали су их грчки господари, било ради боје њихова одела, било из другог којег узрока грчким именом *Моровласи* (μαυρός).

Оно непријатељство, с којим становници поморских градова далматинских зазиру од Влаха, осећају и ови према градовима и становницима обале, које зову *Бодули*. Истина је, да се разликују и језиком и ношњом и обичајима и карактером брђани од поморских становника. То се види такође из Скламерових ироничних речи које се читају на 6. страни његова говора противу Ловрића. Он вели: „Ја сам ваш земљак; истина је, додуше, да сам имао несрећу родити се и васпитати на једном отоку кварнерском, па зато и осећам, да сам нижи од вас, што сте Морлак а зато наравски племенитији, храбрији и бољи од мене.“ — На страни 50. првог свеска приповеда Фортис, како је један свештеник у Падови јуначио једног морлачког војника на самрти: „Храбро, господине Бодуле“. „Чуј попе“ прекиде му војник реч: „не називши ме Бодулом, иначе, Бога ми, зло по тебе!“ Становници Котара (Задра) понајвише су плавокоси, модрих очију, широких образâ, пљосната носа. Таки су такође и становници Сињскога и Книнскога поља; а Вргорачки су косе кестењаве, лица дуга, боје зејтињаве и лепа стаса. Котарски Морлаци су учтиви, кротки; Вргорачки дивљи, храбри, подузетни. О њима приповеда се ова значајна анегдота: „Дошао један невољалац на пазар. Један сиромах бијаше купио котао, па док се разговарао с једним својим познаником, оставио је крај себи с једне стране котао, а с друге своје бреме. Међутим приступи к њима један човек из Вргорца па метне котао онога сељака себи на главу па мирно чекаше, док се онај по свршеном разговору окрете и примети да је нестало котла. Најпосле запита онога што је био метнуо котао на главу: да ли знаде, ко му је однео котао? А овај одговори отворено: „Није то мој посао брате; али требало је метнути котао на главу, као што сам учинио ја, па ти га не би нестало.“ Највећа опасност, која може задесити путника, јесте од многих хајдука што се скривају по пећинама и шумама неприступачних брдâ. Али ко хоће да путује безбедно, треба да најми неколико ових поштењаковића који нису кадри да те издаду. Ништа што су хајдуци; ако се познаш с њиховим жалосним стањем, увидећеш, да више заслужују да им се смилујеш, него ли да их осуђујеш. Јао си га становницима поморских градова, кад би хајдуци доиста били зли људи. Они се потуцају као вуци, вазда у страху од заседе, изложени временским непогодама, често без потребне хране, тако да су присиљени живети у досаданим, ненасељеним крајевима. Обично отимају само које говече, да набаве меса и коже за опанке. Понајвише их глад тера у куће пастира, те силом воде што им се драге воље не даје. Смелост ових хајдука једнака је са њиховом бедом. Четири хајдука не боје се напасти поворку од 15—20 Турака, и обично их нагоне на бегство, а они воде плен.

Ако који хајдук допадне руку пандура, они га не вежу, као што раде код нас пандури; него му одреше гајтан од чакшира, те тако не може бежати, јер би се морао спотаћнути о спуштене чакшире. Већина хајдука сматра себе честитим људима, и ако су се омрчили турском крвљу. У тој ствари много су им криви њихови свештеници, пуни народнога заноса и предрасуда, који потпирују непријатељство против Турака, „синова сотониних“.

Hacquet мисли, да су остали брђани српски називали своју браћу приморску Морским Власима, пошто су се ови последњи били помешали са романским или влашким првашњим насељеницима римским. Морлаци су по Hacquet-u снажног стаса и лепих образâ. Начин њихова живота доноси собом, да су људи у лицу гарави, а женскиње много блеђе, плавокосо и плавих очију. Носови су им често тупи, а многи наличе Римљанима. Сакате људе врло ћеш ретко наћи; умиру од старости, јер живе природно. Кад оболе, употребљавају домаће лекове, и ма да има по који врач у поморским градићима, ретко траже његову помоћ. Морлаци су гостољубиви, истрајни; лакомост није њихово обележје, убијство и крађа цветају у брдским покрајинама, где мећаше туђе државе, и где су верске распре повод најљућој мржњи. Такви се људи називају *хајдуци*. У Угарској зову се хајдуци људи који чувају путнике, а исто су тако у Хрватској пандури страже; а речи хајдук и пандур значе такође убојице и разбојнике. — Треба имати на уму, како су у оно доба војници као главни задатак сматрали лупештво и плен. Зато су постала имена војничка у различним језицима такође имена разбојникâ. Тако не значи само српска реч „хајдук“ неку врсту војникâ, него и разбојника, већ имају обоје значење и немачке *Spiessgeselle*, и Талијански *masnaviero*, угарски *хусар* (из гусар = corsaro). Пандури се називљу по српском селу Пандур у Будимнештанској жупанији. Момци из овога села храбро су се борили под заповедништвом једнога харамбаше, а доцније у наследном аустријском рату под баруном Тренком стекли жалостан глас. (Janus Pannonius. I. ст. 233.). Свакако, хајдуци свој посао оправдавају по оној пословици: „ко се не освети тај се не посвети“. Кад се Фортис једном упутио са својим пријатељем Јулијем Бајамонтом у Биоково, овај се устручавао ићи с њим у горе. А Фортис хтеде отићи сам, уверен о честитости ових хајдука који су постали у многим случајевима хајдуци више ради грабежљивости којега чиновника него ли ради збиљског злочинства.

Фортис описује даље моралне и домаће чедности у Морлака. Искреност, поузданост и чедност ових добрих људи и у свакидањем животу, као и у уговорима, заведе их кадшто до просте лаковерности, којом се вешто служе Талијани, па чак и домаћи становници приморја, тако да је на место тога наступило неповерење и сумња. Зато им је као највећа псовка *Пасја веро* и *Лацманска веро*. У пркос злим искуствима ипак Морлак гостољубиво отвора своју кућу туђинцу и труди се да га подвори што најбоље може, а никад не тражи, већ много пута и одбија сваку захвалност. На овом месту Фортис се сећа војводе Првана у Кохорићима, који га је врло пријатељски подворио и испратио из своје куће све до Неретве, а не хтеде узети ни паре. Фортис вели, да није никад дотле био толико дирнут, а и не нада се да ће икада бити путујући по Италији. Однео је собом и слику овога честитога човека и једне његове нећаке у красним одорама, што се врло одликују богатством према одећи осталих Которана Задарских. Само треба, вели Фортис, с њима поступати људски, па они брзо постају искрени пријатељи. А док се Фортис не може нахвалити гостољубља морлачкогâ, искусио је горко разочарање код једног попа у Жерновици. Пео се био са својим пратиоцем и тумачем, по сунчаној жези, до села па замолио попа да му покаже црквицу; али на неколике молбе поп је само одговарао „Нећу...“

Ш. Шаплен

Златно доба

Ова неуљудност отворила је речитост Фортисову, те је јогунастога попа српски описовао до зла бога (II. стр. 60.). Кад дође Морлак с пута у кућу свога гостољуба, пољуби најстарија кћи, или ако има у кући невеста, дошљаку руку, чим сиђе с коња. Туђинцима неће лако учинити ову женску пажњу, већ се крију млађе жене и девојке, јер су ваљда искусиле увреду гостољубних дужности; могуће је, да су утицали на ове обичаје и строги назори суседних Турака. Неискрени су Морлаци бивали према Фортису само кад је од њих тражио, да му покажу записе на старим каменима. Морлачки становници пре нису рђаво поступали са записима, кад би их орући или копајући наилазили где. Али од како су били силом гоњени да вуку до морске обале неколико каменитих ступаца са својим воловима, без оштете, од тада се завериште противу свих записа и једва дође камен на видело, а они га мотикама и кукама разбију или још дубље закопају. (I. 35). Да су иначе с Фортисом по некад и шале збијали, јасно је из оне приче на страни II. 79. где Фортис каже, да га је један човек сасвим озбиљно уверавао, да има код њих у језерима један длакав род риба, али да их је тешко уловити, јер су све на дну језера, па би се вода сасвим замутила и укварила, ако би ту рибу из ње вадили. Докле год има хране у селу, не мањка ни сиромашним суседима, па зато ни један Морлак не моли путника за милостињу. Они драге воље сами понуде зажареног путника хладним пићем и својим сељачким јелом. Али правога госкодарства и економије не разумеју Морлаци. Они потроше, кад им се деси прилика, у једној седмици, колико би им било доста за више месеци. О слави, код женидбе, кад им дођу у кућу родитељи или кумови, часте се без мере. Зато пак треба да штеде на оделу; кад их задеси киша с новом капом или здравим опанцима, они скину капу и изују опанке, да им их киша не би одвише брзо покварила. Тачност је Морлакова савршена. Ако му није могуће у одређено време повратити узајмљени новац, он се упути своме повериоцу са маленим поклоном; па ако се то понавља више пута, плаћа два пута више, него ли што је био дужан.

Пријатељство је врло постојано у Морлака. Они су учинили од њега некакав верски обред који се врши пред олтаром. Словенски обредник има нарочиту молитву којом се два пријатеља или две пријатељице, уз присуство читавога народа, побратиме или посестриме. Фортис је сам имао прилику гледати тај обред, кад су се две девојке посестримиле у цркви Перушићској. Оваква пријатељства не врше се више тако свечано између људи и жена; у старо пак доба било је то свакако обичајно, како се то види из песме Радослава краља: „Дозиваше га вила посестрима, с Велебита високе планине: Зло га сио, краљу Радославе, Ето на те дванаест делија". — Дужности су оваквих побратима и посестрима: међусобно помагање у свакој невољи и погибли, и освета неправде нанесене побратиму. Они ово терају чак дотле, да сами траже прилике да положе живот за пријатеља. Ако се појави између побратимâ нелога, то све село расправља о томе. То се у новије доба више пута догађа, како мисле стари Морлаци, ради дотицаја с Талијанима, од којих су се навикли преко мере пити вино и ракију; а наш рђави пример (т. ј. Талијана) узрок је неслози и трагедијама, као и у нас.

Али ако су пријатељства њихова света и трајна, то су и мржње њихове неугасне. Оне се баштине од оца до сина, а мајке не заборављају опоминати несташну дечицу, да освете свога оца, ако је био по злу удесу убијен; за то показују синчићу крваву кошуљу или пушку убијенога. Сви мисионари овога света не би били кадри искоренити ову освету. *Освета* и *правда* у њих имају једно значење. „Ко се не освети, тај се не посвети". У овом језику реч „освета" значи „посветити". Старе мржње породица и личне освете пролевају крв после много и много година. Ако је убијени Морлак припадао јакому племену, онда мора убилац да се уклони у туђе крајеве бар за неколико година. Ако је био срећан или вешт, па је избегао своје непријатеље и ако му је још пошло за руком да сабере нешто новаца, онда моли да му се опрости и зато добија неколико добрих људи који посредују између оба племена или братства. У одређени дан дође убилац у скупштину, пузећи по земљи, с пушком или ножем око врата, чиме је био извршио убиство. Онда се пева слава убијенога и кадикад потпири опет мржња према убилцу, па му каткада збила ставе и оружје под грло. После многога затезања, ипак се склоне да опросте проливену крв за новчану глобу, а после обреда скупе се па се часте о трошку убилчеву.

Бистроумност и подузетност помажу Морлаке те се избављају из сваке неприлике. Они веома вешто рукују оружјем; за чудо су вешти у трговачким пословима, па чак и одрасли врло лако науче писати и рачунати. Приповеда се, како су у почетку овога столећа (то јест 18.) морлачки пастири крупно учили дебелу књигу хришћанске науке, коју им је написао свештеник Дивковић и штампао више пута у Млецима босанском ћирилицом. Више пута се дешавало, да је парох, више побожан него ли учен, у цркви причао коју причу из Светога Писма, али друкчије, него ли како се десила у истини. Тада би повикао који између слушалаца: „Није тако!" А да се то не би више понављало, покупили су попови све књиге којих су се могли доченати. Хитрина овога народа јавља се често у бистроумним досткама. После последњега рата Републике Млетачке са Турцима био је присутан један Синьски Морлак, кад су се измењивали заробљеници. Млечани давали су више турских аскера за једног млетачког официра. Један Турчин приметно је поспрдно, како му се чини, да Република Млетачка слабо пазари. А наш Синьанин одговорио му: „Знаш, чоече, наш кнез радо мења неколико магараца за једног доброг коња." Али уз ове подобности имају врло несавршене појмове о ратарству и сточарству. Томе су криве верна оданост старинским обичајима и непознавање новијих корисних начина у земљорадњи и модерних алата. Њихова стада много пате од глади и студени. Они приправљају масло и сир како тако. Уметност терзијска ограничена је на непроменљиви крој из старога доба. Умеју бојадисати. Црну боју приправљају из јасенове коре, жуту из пуцалине итд. Све жене морлачке умеју вести и плести. Ова вештина види се особито у назувкама, а Талијанке у том послу не знају им подражавати. У некојим местима Морлаци се баве и лончарством.

Мање угодно него Фортис, суди Француз Casses, који је издао године 1798. књигу „Voyage pittoresque de l' Istrie e de la Dalmatie." Он каже, да су Морлаци лажови, којима ћеш тешко пара наћи. Вели, да се Морлаци често опијају. Ове потваре већ је Фортис као такве означио, а и Hacquet у своме делу вели, да се опијају Морлаци врло ретко, а томе је поглавито узрок, што је пијанство најмање рашireno у оним земљама где роди винова лоза; па да су можда брђани морлачки у већој мери подложни овоме злу, него ли они што обитавају ближе обале.

„Чудноватe назоре“, тако наставља Фортис свој опис: „имају о вери ови људи, па били источнога или западнога закона; а незнање оних који би требало да их поуче, криво је, што су одношаји још више нагрђени. Морлаци верују у вештице, уроке, ноћне сабласти и гатања тако тврдоглаво, као да су се бар хиљаду пута осведочили о истинитости њиховој. Они су осведочени, да имају вукодлаци који сишу крв деци, па зато човеку који умре, из бојазни да се не претвори у вукодлака, прережу гњати те га изубадају иглама, мислећи да се тако неће моћи више кретати. Најжешћи хајдук бежао би, чим би угледао коју авет, који дух, и загрејана машта сујеверних људи никад не мирује. Женске морлачке наравно да су још много плашљивије од људи па одмах верују, да су вештице, кад им ко то каже. Много урокâ знаду морлачке вештице а најобичнији је онај, да престану туђе краве обиловати млеком. Једном младићу истргле су две вештице, док је спавао, срце из груди. Чим се пробудио, осећао је болове и приметио како је место, где је срце, шупље. Један фратар, који је у истој одаји спавао, видео је ову анатомску операцију а није могао помоћи, јер су га вештице очарале. Кад су се обојица пробудили, хтели су казнити вештице, али ове су се натрле неком машћу и одлетеле. Фратар оде својим путем па нађе срце, како се пече на ражњу. Он га скиде и преда младићу да га поједе, и чим га младић прогута, оздрави. Као што су вештице спремне чинити зло, тако су веште „бахорице“ *) препречити ово зло.

Исту причу објавио је Charles Nodier у својим чланцима о јадранским Словенима у новинама „Journal des Debats“ из године 1814. — Макар да су вештице и бахорице једне другима противне у својим пословима, то су, каже Jan. Pannonius — ипак у једној тачки сасвим једне мисли: и једне и друге настоје преварити глупе људе. Било би непромишљено псовати вештице у присутности бахорица, јер тим би се увредила сва задруга чаробница.

Не мање смешан је и страх од змија, којих се боје Морлаци као нечастивога. Фортис је отишао једном на Биоково у друштву Г. Бајамонта и два наоружана Морлака, као што је обичај у овога народа. Они опазе крај пута једну змију која је мирно ишла својим путем. Оба Морлака натецаху се, ко ће је убити каменом. Усприкос приговарању да оставе невину животињу, они не хтедоше попустити говорећи, да је у змији зли дух. Обиђоше чак и онај део пута, где је змија тобоже прошла. Г. Бајамонти узеде мртву животињу пак им показа неоправдани страх, а ова двојица дигоше пушке на њ, те га испсоваше до зла бога (II, 113,114). —

Црква у Бранковини

Како су били Морлаци наивно сујеверни, сведочи и друга прича, што је приповеда Фортис на стр. 140. Не далеко од Дражничкога извора била је малена капелица посвећена Св. Року. У њој је био дуго времена један старински барељеф који је дуцније био пренесен у Млетке. На овом камену био је изрезан неки сатир у пола одевен плаштем од козје коже, са штапом у руци и крај њега псето. Један део његова тела био је личио на староримског чувара вртова, божанство названо „Priapus“. Гвоздене решетке чувале су овај камен од непозваних руку, али ово није сметало ни женама ни девојкама из близине да указују овој слици такву почаст, као да је лик баш *Св. Рока*. По пећи однесен је овај камен, а народ у мало што се није побунио ради тобожње крађе свеца, док им није било јављено, да је камен однесен по наредби саме владе. На ове речи надовезује Hacquet овако умовање: Макар да се зида Морлаци чувати туђих

*) Фортис и Hacquet пишу „бахорнице“.

варалица, ипак их варају домаћи људи и попови. Ови последњи продају им свакојаке записе. Али како је незнање у оних верских служитеља мало мање од њихова стада, нема сумње, да су сами осведочени о истинитости ових чудеса, како су ово мишљење наследили од својих предака.

Између следбеника источне и западне цркве непрестане су несугласице, и попови ових цркава не устручавају се потпиривати ову мржњу; обе стране причају неброј саблазни једна о другој. Фортис је видео једног свећеника како је седећи на сокаку свога села исповедао жене што су крај њега клечале. У записе пишу попови на чудан начин имена светаца а преписујући их из прастарих матица они напишу пуно којешта сметеног. Морлаци носе ове записе уза се, да их чувају од болести и вежу их воловима на рогове. Вредно је забележити, да чак и Турци из оближњих села иште у хришћанских попова такве записе. Иначе служе Морлацима старе бакрене или сребрне мангуре царске и млетачке као колајне Свете Јелене, којима приписују особиту моћ против епилепсије. Исту моћ имају и угарски петаци.

Од прастаре наивности и природне слободе пастирских векова очували су се у местима удаљеним од наших установа још многи трагови. Једна девојка моралачка сретне на путу једног човека из својих крајева па га пољуби јавно не мислећи ни на какво зло. Ја сам виђао жене и девојке, људе и старце из многих села, како се љубе, чим дођу на трг пред црквом о благданима. О бучним временима благдана осим пољубаца деси се и по која слободна кретња руке, коју би ми сматрали мало достојном, а они то не сматрају тако озбиљно, већ кажу, да је то шала без даљих последица. Из ових шала често се развије љубав која се сврши отмицом, ако су момак и девојка споразумни. Ретко се догађа, да Морлак отме девојку без њезина допуштења или да је обешчасти. А, дабоме, девојка би се тада и бранила, јер је телесна снага девојака ове покрајине мало мања од људске. Обично девојка сама одреди место и доба отмице, а то учини зато, да се ослободи просилацаа којим је ма кад рекла љубазну реч или од којих је добила на поклон прстен од меди или ножић или другу какву малену ствар. Док се не удаду, девојке се лепо ките, а чим се удаду, сасвим се запуштају, као да оправдавају уобичајено презирање људи према њима. Ако је девојка посрнула — тако наставља Hacquet — нема више права да метне црвену капу на главу. Велика је срамота за морлачку девојку која је изгубила своју девојачку чистоћу. — Зато и бежи из крила своје породице и оставља своју отаџбину. Али такви су случајеви врло ретки; ако је девојка била заведена, онда понајвише венчање поправи неправду. Фортис сам описује, како је један поп девојци, о којој се рашчуо рђав глас, скинуо у цркви с главе девојачки украс па како јој је постригао један рођак косу, јер је својим присуством цркву оскрнила.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Склониште

Заставио облак свуда,
Грмљава се већма чује;
Киша пада све то више,
А твој жбунић прокисује!

Крупне капље падају ти
И на јелек и на крило;
А такав је и мој жбунић,
И под њим би тако било.

Али ја га ових дана
Наткрих сеном тек за себе;
Ходи и ти, што да киснеш?
Има места и за тебе.

Сокољанин

Primum mobile

(СВРШЕТАК)

уж се њен послије тога јако промјенио. Није се заустављао на сред собе да јој покаже црнпурасти лик у свем својем мушком достојанству и снази, већ се повлачио по ћошковима и око куће. И прије је говорио лијепо и равнодушно као да јој даје времена да га се нагледа и види какав је, а сад одговара повучено, више за себе и избјегавајући је, као да је она у једној, а он у другој згради. Наскоро поче и кашљати. Поста уморан и од најмање кретње; лице му пред вече пламтило, протезао се, престао јести и леже. Како је једаред легао, није више ни устао, и кад би се она у њег загледала и видила, како му се лице свијетли, знала је што га чека, тек му је одгађала смрт у неку далеку будућност. И док је бдила над њим, упало јој у очи, да је свака њихова недаћа почела ситницом коју је она могла спријечити. Да је упозорила човјека онда кад је видјела газда Симу први пут на збору, какав је утисак на њу произвео, он би га се клонио и не би купио волове. Да се распитала код Јеле о паши, знала би што не смије во да једе и он се не би надуо; да је ону вече зовнула човјека у кућу, он се не би расхладнио и оболио . . . и премишљајући тако њој је опет долазила воља да се ухвати у коштац са Судбином. И тако, кад јој умрије човјек, радила је као мрав преко читава љета, и у том послу

Б. Е. Мурило

Богородица с Исусом

заборавила и она на Судбину, и Судбина на њу. Почела је већ и дијете да одбија и била опет задовољна.

Те је године понела љетина као ријетко када, кукурузи права шума. Али кад су дозријевали и она набра првих неколико клипова да умијеси погачу од њих за дијете, сусрете је Јела на путу. Мара јој показа са слављем клипове, а Јела се изненади па чим их узе у руке, изусти: како су жути као злато, управ свијетле од једрине.

Мара се уозбиљи и мозгом јој мину мрачна сјенка, а Јела понови: Није друге него баш сијају, види како се свијетле!

Ту је ноћ Мара рђаво провела. Трзала се и бојала од нечег, и кад се пробудила, облио је хладан зној. Уста прије зоре и поче брати кукурузе као да их отима од кога. Кад их је носила у сепету с њиве на таван, сустиже је Јелин човјек.

— А куд се ти журиш с брањем кукуруза? запита је он и весело се смјешка на њу. Мара је била стројна тијелом, и за то се он волио нашалити с њом. Она је то опажала и избјегавала га је, па за то поћута, наравна сепет на рамену, да што боље заклони главу од њега, и набурено му одговори:

— Што те брига.

— Не побјеже ти од мене! отпоче он, а нагао узастопце за њом и навлачи шешир на сјајне очи. Али тад опази своју жену гдје виче на неког у дворишту, па се уозбиљи и отпоче озбиљан разговор:

— Је ли то и теби поручио Симо да га исплатиш?... Веле зида нову кућу, па отказује главнице дужницима...

Мара га није даље слушала, али му је ријечи памтила добро. Оне је бацише у велику бригу, јер дјетету је већ трећа година, па га мора одбити, а ако прода кукурузе, неће му имати што да даде за јело. Узмора ли, међутим, платити и главницу, неће скупити довољно новаца баш да прода и њиву... И да истјера такве мисли из себе, кидала се Мара радом као роб, а све из страха, да не пропусти коју од оних ситница што имаду тако страшне пошљедице. Али овог пута није имала никаква благослова у раду, јер није имала никакав изглед на успјех, нити је у себи осјетила наде која би је осоколила. Ипак је напрезала живце као да неког очекива. Дан је бјегао од ње, подузимала је нека унутарња ватра, слабила је, и што је више слабила, тим је поузданије вјеровала, да јој се мора помоћи, само на неки начин необјашњен, необичан и неизазван. Кад је боља толико свладала, да није могла више ни устати, онда је уобразила себи да је та боља њен најјачи заклон; да је у њој не смије нико дирати, нико ништа узети, па баш да дође и газда-Симо, она би му показала своје мршаве мишице, и рекла би му: Ево, на што су ме довели твоји новци. Због њих сам остала без човјека, узмите ми сад кукурузе, остаћу и без дјетета! — Та јој се мисао особито свиђала. и она ју је често понављала. Па и сад кад је спомену, тако се предано у њу уживила, да јој се учини као да се соба засвијетли, али не онако, као кад се оно тргла пред Јелом од мјесечине, већ некако посебно, као оно кад јој Судбина намигнула преко звијезде. Дође јој да је и опет Она у близини и подиђоше је мрави. Почеша се по коси и подиже раме да заклони лице — тако је сад увијек чинила кад се уплашила — и причека. Опет се све умири. Мара се стресе од студени и опет се опружи. Зна да није будна и да је опет облио зној и долази јој воља да што прије оде газда-Сими, па да му одлучно рекне: Ево ме, учини са мном што хоћеш. Ја знам ко си ти, једина ја то знадем. Ти ниси онај, за кога те држи цио свијет и ја те провидим, али те се не бојим. Он ће онда и на њу засвијетлити очима и лицем, спустиће јој на раме своју кратку, дебелу руку са савијеним прстима, а она ће онда бити уништена, и све у часу готово. И Мара почиње себи опет да замишља његово црвено лице — само је он сад неприродно велик и тамно-прозиран — кад али: и опет засвијетли. Сад Мара разабра што је: то је муња, и тутањ је тресnуо. Она се подиже. Још је небо свијетло од грома, и она на њем види облак посебна облика. Она зна и што је тај облак: има округлу главу, раширене, дебеле и кратке руке с лако савијеним прстима, и јури управо њој, да положи ту своју здепнасту руку на њено раме. Мара цикну и трже се. Дубоко уздахну и прије из сна у јаву. Још је дрхтала од страха и студени и држала се подбоченим рукама као што је и сањала. Огледала се око себе и долазила је свијести.

У избу је било видно, скоро видније него ноћас кад је сјала мјесечина, али је то свијетлила нека чудновата бијела свијетлост. Опет хукну и неки предмет лупну, и Мара схвати у часу, да јој је прозор остао отворен. Подиже се, и док га је затварала, виђе да пада први снијег. Земља се бијелила и блештила, а небо црнило и шумило, и из тог шума, шарајући оловну боју иза себе у косим, равним цртама, виje снијег. Разабира и Јелину кућу: црни се као зид, над којим се диже велик био пласт. Кућа је на страни, а испред Маре вире силне клипице на четвртастом скупу, све гушће према средини -- то је кукурузовина на њеној њиви.

Она се стресе, гурну прозор у оквир, па се спусти на сијено и навуче покривач преко главе.

4.

Снијег је и даље у јутро падао, и кад Јела уђе Мари познала је одмах по стрепњи, што јој обузе груди, да није онако као што би она жељела. Мара се и не макну, и Јела се наднесе над њу и запита је:

— Како ти је?

— Ја идем тамо, одврати јој Мара против очекивања, а глас јој при том звучао тако слабо и фино, као да је додирнула прстом најтање стакло, а оно пукло ушљед додира.

— Камо то?

— Идем тамо, газда Сими! и болесница покуша отворити око. Узан поруб млијечне биоњаче указа се испод трепавица, а јагода је гледала у земљу, као да је зеница спала на најнижу тачку због своје тежине и недостатка оне снаге која би њом равнала.

— А што ћеш код њега? запита Јела и од празнине Марина гласа је подилази језа. Јак је неки осјећај повлачио за собом да што прије помогне Мари, и погледа на прозор.

— А зашто? запита је Јела огледајући се, а срце јој пуче што још не види свештеника. Њезин је човјек поодавна отишао по њега, а још их нема!

— Ја идем тамо, понови Мара истим гласом и непромијењено.

— Што је теби? запита је Јела, а већ не може да прикрије у гласу како је уплашена. Стаде крај прозора да би забашурила свој страх, заклони се за дрво од оквира, а прстом је шарала по стаклу. У зраку, негдје у мору од облака и пахуљица, јечи шум, а снијег засипава. Све је тако јасно и бијело, да је заболе очи, кад се дуже загледа у ту чисту бјелину. Тад примјети како се из оног пепела, којим је премазано небо, одваја нешто црно, дугуљасто. Она напрегну очи и препознаде свог човјека по црвеном торбаку и свештеника иза њега по четвртастој камилавци.

Јела се узруја, што ће дочекати страна госта, и одмаче се од прозора. Узе на руку дијете, које се расплакало, и носала га је по соби цукајући га све док се људи не приближиште кући. Хтједе и болесницу обавијестити ко долази, па пошушка око ње и говорила јој као дјетету ком хоће нешто да каже што би га поправило:

— Ево иде, сестро, поп. Иде поп, Маро.

У том се зачуше кораци гдје ударају испред прага, отресање одијела, нејасни гласови, и Јела стаде с дјететом у наручју за врата и отвори их сагнувши се мало, а свештеник уђе отресајући снијег с горњег капута. Кад га Јела пропусти, обраћала је пажњу на све: и на дијете, и на ватру, и на свог човјека што је остао пред вратима и на невријеме напољу, само се према свештенику понашала као да га и не види, али га је крадом непрестано држала у виду.

Био је то постарији човјек прогрушане браде и орловског носа. Кад скиде камилавку, указа се под њом чело без косе, неколико дугачких, меких длака из окола се приљубило за кацу коју је јако натукао на главу и подигоше се с њом. Он стресе главом, а оне се послушно паравнаше. Ни он се није ни најмање осврtао на Јелу, као да је и нема

Породична гробница Ненадовића у Бранковини

у његовој близини. Од како је ушао, држао се неприродно усправљено и лице му је било равнодушно. Приђе болесници и запита је што је боли, и одмах поче дријешити завежљај што га је донео собом.

— Ја идем тамо, огласи се Мара још увијек ситнодрхтавим гласом, и пред његовим погледом дође још ситнија и незнатнија.

— Шта? запита је свештеник и извади из свежња комадић воштане свијеће и књигу црних корица, у којој је једно мјесто било забиљежено дрвеним крстом, окованим жутим, излизаним металом. Јела одмах принесе тријеску и запали свијећу, а он јој даде тамјана да њим окади просто-

рију, па разви епитрахиљ. У ваздуху начини неколико замашаја с крстом, што га извади из књиге (мјесто му је држао забиљежено палцем), пољуби га махинално и предаде болесници. Својима је прстима равнао њене да га прихвате, и држао их у близини, да га ухвати ако би јој испао. Очевидно је заборавио и своје питање и Марин одговор, јер је брзо читао молитву и отпочео вршити обред, уздигнувши јако очне капке, при чем му се чело скупило у дебеле боре. Јела је стала иза његових леђа и хтјела да све добро види, али се дијете расплакало, па је морала изаћи, и чуло се како га носа, стишава и обилази око врата, али се дијете није хтјело никако утишати.

Свештеник најприје преврну неколико жуткастих, употребом упрљаних листова, с којих се црнила и црвенила крупна слова, па онда прекрсти себе и болесницу непрестано још читајући из књиге. За тим пољуби везени крст на епитрахиљу, који је био пребацио преко болеснице, па протури главу кроз његов отвор и наравна браду. Утури онда Мари у другу руку упаљену воштаницу, и како је било тамно, разабирао се око свијеће широк округ, који је био од масних зрака, као да има влаге у соби, а крај му неравно црвен и густ, као комадић облака. Свештеник се опет изгуби у читању и листању.

Кад свијетлост осјенчи болесничино лице, она уплашено трену оком и пратила је часком љубичасте колутове од тамјана, што се још носили око ње. Загледа се онда у злато, којим је био оперважен епитрахиљ, и по ком би увијек прешао трептав, испрекидан талас кад би свештеник преврнуо лист у књизи. Она је разумјела свега двије ријечи од његова читања, које би он мало гласније изговорио, биле су то: Господ Бог, па их је понављала у себи, и дође јој, као да се са сваким листом и у њој нешто заклапа и покрива, што треба заклонити. И понављајући оне ријечи, у њој се сташе разилазити сијенке из прошлости, од ње се нешто дијелило. Неколико се пута напрегнула и уздигла у вис очи, и тад би угледала више себе свештеникову главу и бјеличасту косу, али онда изгуби и то из вида. И сад је знала да мора нешто прегорети, али је била спремна да заборави и кућу, и њиву, и кукурузе своје, па да се преда оном заносу који се у њој неодољиво будио. Долазило јој, да је све незнатно што је њено, па и она сама, и да то треба заборавити; једино је то неодољиво било велико, и она му се подавала, тонула у неки посебни, ничим још ненарушени мир. Везе, које су је спутавале, дријешиле се, и она осјећа у себи неку величајну драгост, од које јој бриди сва унутарњост, па тоне, спушта се, плови као птица с великим крилима некако доље, дубоко доље, гдје ће наћи мекан, жељан ослон. Обузе је нешто силно, па дубоко уздахну. Из ока јој се скотрља крупна суза, и она затвори очи, а грло јој дрхтало.

5.

Кад свештеник пође, остави Јела дијете поред матере, јер га никако није могла умирити, па испрати госта у двориште. Почекну тренутак-два док не ишчезну у густом ткиву снијежних пахуљица, па скупи онда нешто осушена грања и врати се Мари.

Болесница је још лежала. Дијете се крај ње завело и у сну још који пут зајеца, загрлило матер ручицом а образи му се зарудили. Јела их часком погледа, и одмах осјети по оној лакоћи и слободи, што је обузе, да је Зељи лакше. Лице јој доби ганутљив израз, и она смјелије погледа у Марино око које је сад било широм отворено.

— Како ти је, сестро? запита је с надом да ће добити повољан одговор. Мара набора чело и принесе руку носу. Обриса га и ћутала је.

— Лијепа моја, настави Јела и помилова је по челу и с још већом поузданошћу запита: па је л' ти сад што лакше? А? Је ли?

Мара не одговори, а Јела се наднесе над њу. Али и Зеља окрену своју главу, и њих се двије згледнуше. Очи им се свијетлиле: Јели од радости, што је учинила добро дјело, које јој је пошло за руком, а Мари од оног живота, који је у њој отпочињао, и у том једном тренутку појмиле су оне много. Проникнута неком тајанственом снагом, загледа се Јела у таванице, а мисли јој блудиле по непознатом свијету.

Тад зајечa вјетар и Јела се трже. Погледа у Мару, кад али њене очи пуне суза.

— Што ти је? запита је Јела, још увијек удубљена у саму себе. Мара је плакала из неке побожне и скрушене туге, али се она није знала изразити. Осјећала је и да јој није још све јасно и да се у њој нешто велико збива, па јој се сузе јаче намножише у очима. И Јела се поведе несвјесно за њом, неки се благ осјећај рашири по њој, и тронута тако, миловала је Зељи чело и тјешила је:

— А што ћеш, сестро, све ће то добро бити. Нек Бог да само да ти оздравиш, па лако ћеш за остало, само да ти устанеш . . .

— Да, онда ћу оставити и кућу, и њиву, и кукурузе, па ћу отпочети други живот . . .

— А? изненадно је запита Јела. Она није могла схватити смисао ријечи Мариних онако, како их отоич чу и очекивала је нешто друго, али Мара продужи својим слабим гласом и непомично гледа некуд пред себе:

— Је л' де, да човјек може живити лијепо ако и нема куће, само кад је другачије весео . . .

Ма Јели дође као да Мару опет превазноси памет. У њој се нешто ускомеша, и она се подиже. Баци на ватру оне суварке, што их је собом донијела, и пламен весело букну. Незадовољна је попостојала код њега, није јој се дало Зељи натраг, па пође својој кући, а у очима јој слика како лежи мати с дјететом, загрљени и у крпама, али умирени и спокојни.

А кад изађе у просторију натопљену снијегом, незадовољство је у њој расло, ни сама није знала због чега. Ослушкивала је: неће ли је ко зовнути, али у кућици је владао дубок мир. Она уздахну и сакри руке под прегачу, јер су јој забридјеле од зиме. Није јој се дало да уђе у кућу и одa се домаћим бригама, јер је хтјела да будо часак на само. Стаде на даску и загледа се у поток. Његов се ток црнио и вио и јако упадао у очи на овој бјелини. С многим својим окукама је наличио на неко огромно слово, које она не

умије прочитати као ни она што се црнила у попиној књизи. Збиља, како је чудно осјећање обузимало, док му је предано слушала ријечи? Она је очекивала неке помоћи из те књиге, али кад се предала оном осјећању, што се тад кретало у њеној души, није тражила ништа, сама је себи вољна да поклони Мари ту њиву, ако њену продаду за дуг, и све братски с њом подијели, али сад се сјети да су на њу извезли највише ђубрета, по што им је била најближе кући, и да она најбоље роди. Стресе се за то и дахну од зиме, па брзо прије̂ре преко даске која се за то савијала.

Ј. Чермак — Црногорка

била довољна за све и свима је хтјела нешто добро учинити, али за себе није тражила ништа. И у часу тог одрицања и заборављања на себе струјила је кроз њу нека сладостраст, коју је она и сада хтјела осјетити, али није могла, већ је само бленула у дрво што је изникло на међи њене и Марине њиве. На чистом зраку, с ове даље, видила му је сваки листић, тако је било близо, а сада, кроз ову маглу, чинило се далеко, тако далеко, да су му гране дошле танке као прећа што је паук плете, и све заједно будиле су представу у некој великој, густој паучини, разапетој на оловној прегради између неба и земље. У оном тренутку је Јела била

Још часак, на шкрипну мандала, и Јеле нестаде иза брзо затворених врата. Опет завлада пустош коју тек прекидају двије кућице што се шћућуриле бојажљиво једна уз другу. Снијег сипа у силним, косим трацима, који изгледају као да се и испрекидају, да су нити које спајају небо и земљу, и које падају, журно падају и у паду свом спуштају и јадну земљу у ужасну бездан, у магловити, бескрајни хаос.

Др. Ђуро Ј. Димовић

Ноћ

од

† Дра Рад. Лазаревића

Сунце је клонуло западу; са заруделог неба просипљу се последњи светли зраци на ситне облачиће; са истока се брзо приближује тамна сенка сутона. Још мало па је и Вечерњача на југо-западном небу заблистала дивним сјајем и обасула земљу својим благим зрацима. Шумни живот дана клони се крају своме, и како сутон падне на поље и шуму чује се још изумирући глас каквог пернатог певача у шумарку, који песмом успављује своју женку или јој њоме оглашава време легања. И чисто би човек рекао, да се са заласком сунца, са сутоном угасио сав живот, да је све легло да отпочине и сачека новом снагом нови дан. Ми смо навикли од раног доба да слушамо о изумрлом животу у ноћи; то су нам и песници у заносу тихе ноћи певали и причали о заспалом животу, али трезвени поглед природњака све то види другојаче. Истина, нестало је вреве белога дана, борба живота није тако видна, али она се продужава и у ноћи са истом жестином, под истим условима и са истим успесима. Нигде нема мира у животу, јер је то сам живот!

Са сумраком почео је и нов живот. Из шума и лугова, из дупља и пећина почињу да се јављају бића којима није угодна светлост дана. Тек што је сунце село и још се његови последњи зраци тек губе на хоризонту, а већ *ликљци* почињу да крстаре по ваздуху, јурећи хитрије или тромије по благом вечерњем ваздуху. Њихова појава буди у нама извесну одвратност а у исто доба и чуђење; они нам изгледају као да нису бића из данашњег доба, јер сам њихов изглед само пристаје уз облике ма које друге класе животиња, а ово нам баш и даје повода да се ближе познамо са њима.

По нашем естетичном укусу ликљци не само да нису лепе животиње него су чак и одвратне, али су неке њихове феле врло корисне.

Живот ових животиња, као што је напоменуто, почиње у сутон, и чим сунце седне и почне се хватати мрак, одмах оживе ови пола сисари а пола тице, и што се више ноћ спушта то све више и више њих остављају своја дневна скровишта и излећу на плен.

Сем оних који се баве науком, мало ће их знати, да ликљци спадају у ред сисара као што спадају и све друге животиње које доје своје младе, али они одступају од осталих сисара тиме што имају крила којима се служе као и тице, а према томе изгледало би да су нека веза између сисара и тица и ако они нису управо ни једно ни друго потпуно.

Код нас има неколико разних фела ликљака, али што се више приближујемо екватору, има их све више и све већих. Природњаци, који су се бавили у топлим земљама, а нарочито у Индији, причају, да кад се спусти ноћ у тим пределима, онда на један мах поврви са свију страна, из свију пукотина, домова и опалих зграда не стотинама него хиљадама ликљака, и за мало времена ваздух је, докле око допире, испуњен њиховим ројевима.

Ликљци су својим телом слични мишу а по крилима у неколико су слични тици, а са погледом на особину што ноћу лете добили су у нас име *слепи мишеви* — и ако они нису ни мишеви нити су слепи. Ликљци целе ноћи јуре за својим ловом, и далеко пре изласка сунца траже своја скровишта у којима проводе дан, јер светлост дана не годи њиховом виду и другим чулима која су удешена као и вид само за ноћни живот. Дан обично проводе по таваницама старих зграда, по зидинама и другим местима која смо раније споменули.

Ликљци су само у неколико дружевне животиње, а има их које се међобно мрзе а приликом се и пождеру. Они се већином хране инсектима и воћем, а неке феле сисају крв већих животиња. Јевропски се ликљци хране искључиво инсектима а поглавито ноћним лептировима и бубама. Апетит је у њих тако изванредан да већи ликљци не могу да се засите ни доста великим бројем буба а мањи ни читавом шаком мува, и зато су они веома корисне животиње, што се не може казати и за оне који пију животињску крв, али којих у нас и нема.

Ликљци не подносе велику хладноћу, па зато их и нема у хладноме појасу, па чак кад је ветар или непогода они не остављају својих скровишта, или само понеки излети пред вече и брзо се враћа назад. Кад наступи хладније доба године онда неке феле ликљака силазе у доље, ако су дотле становале на висовима, или иду на југ, али о овом њиховом путовању још се не зна ништа поуздано, а они који не путују никуд него остају где су, падају у зимско доба у слабије или јаче *зимско спаваље*. Ради овога потраже ма какво сигурно склониште од ветра, хладноће и непогоде у опште, а та су склоништа обично пећине, подруми, тавани, а нарочито близу димњака итд., и ту се обесе о задње ноге, почешће у већим гужвама. У ово време падне топлота њихове крви на четири или чак и на један степен Реомиров, ма да је иначе топла преко 24° Р. Докле год траје хладноћа они висе мирно, али на топлијим зимским данима почињу да се мичу и по неки од њих излети на југовном дану и у сред зиме.

Чула су у ових животиња веома добро развијена, али за њих нису подједнако важна, као што н. пр. чуло вида, и ако је добро развијено, није толико важно као чуло мириса, слуха и осећања. Ово последње чуло на сву прилику лежи у крилној опни. Ликљци умеју да се нађу и провуку кроз све препоне, а што сведочи да имају изванредно осећање или такнуће. И развијеност чула слуха веома је важна за ликље који ваља да чују и најтиши лет инсеката по тамној ноћи.

Јевропски су ликљци безазлене животиње, али неки њихови азиски и афрички другови падају на веће животиње и сисају им крв, што у осталом животињи ништа не шкоди док сиса само појединн ликљак, али кад сише више њих у један мах на једној животињи, онда она може и да угине због губитка крви, те можда је баш ово дало повода лако покретљивој народној машти, да од ликљака крвопија створи чудовишта, која у виду баукова, вукодлака и вампира насрћу на безазлене људе у сну и сисају им крв. Ако се ово веровање доиста односи на везу између ликљака крвопија и вампира, оно је онда поуздано доспело до нас са далеког истока и земаља у којима има ликљака крвопија.

У Гвинеји, истина, има један велики ликљак под именом *Вампир* и он сиса животињску крв, али он то чини само у оскудици хране, па чак понекад напада и човека

на спавању и посиса му мало крви, али то је тако мало да се на то нико и не осврће.

Сем лињака јављају се у сутону, или још мало доцније, неке познате нам животиње, међу којима прво место заузимају све феле сова, око којих је такође народна машта оплела тајанствену бајку и окитила их невероватноћама и празноверицом.

Сове су праве ноћне животиње и према томе удешена је и њихова спољашњост и њихова чула, која су спремна поглавито за живот у ноћи. Оне се појављују тек по тами или у сутону, у које се доба једино и могу видети, а иначе се ноћу чује само њихов храпави глас или хукање кроз нему ноћну тишину.

Сове долазе у ред грабљивих тица. Њихова спољашност пада јако у очи, особито оно сасвим подесно шаренило њихова перја, њихова буљоглавост и пернати венац око очију. Облик главе у вези са особином гласа дају можда повода разним празноверицама које се везују са појавом какве сове на дому или околини његовој.

фини слух и меко перје. Оне лете обично мало над површином земље и то готово без икаквог шума; чују најслабији шушањ и у мраку опазе најситнијег сисара — свој омиљени лов. Колико су сове прилагођене мраку толико су осетљиве на светлости, и кад случајно доспе до њих светлост дана оне зажмире, али опет оне виде доста добро и усред белога дана.

Лет је у совуљага тих и лаган, оне се крећу по ваздуху без шума, али су по земљи неспретне а на грању веома окретне. Глас им је јасан али непријатан, бесно шкљоцање кљуном и промукло фрктање изрази су њиховог душевног расположења. Прави њихов глас чује се само ноћу; неке од сова креште несносно, неке опет истурају чудне тонове који су дали повода празноверним људима да их тумаче на разне начине. Колико су совуљаге љуте и бесне, толико су глупе и немају у себи ничега племенитога. Са својим сроднима живе у извесном пријатељству, али је и ово и оволико пријатељство врло лабаво, јер деси ли се што коме бедноме сроднику, биће са највећим

Бр. Ђ. Нушић

Мост на реци Киру пред Скадром

Споменуто је већ мало пре да су чулни органи у ових тица знатно развијени. Рожњача на оку њиховом потпуно је полукугласта а зенице се при дисању шире и сужавају. Уво је тако склопљено да сова може чути и најмањи шушањ, и обе ове околности за њу су од веома великог значаја.

Сове су распростре по целој земљи и има их како на великим висовима тако и у дубоким долинама; оне су у стању да увек себи нађу скровишта и хране. Шуме су им најмилија места за пребивања, али их има и по пустарама и на голом кршу, по насељеним градовима и селима.

Познато је, уопште, да сове излећу у сутон и лове ноћу, и оне су за ноћни лов и живот нарочито спремне, јер им за успех јамче: њихов врло оштар вид, ванредно душевним спокојством прождран од свога најближега пријатеља; па чак и младе сове у једноме гнезду насрћу једна на другу и која подлегне — судба јој је као и сваког другог лова.

Све се совуљаге хране у слободи само живим ловом — а никад мрцином. Обично се хране ситним сисарима, поглавито мишевима и тицама. Мањи лињци највише страдају од њих. Готово без најмањег шума лебди сова поврх земље и посматра својим оштрим оком, и у тренуту кад опази плен, он је већ и у њеним као игла оштрим канцама, које су се тако сигурно заболе у тело једне жртве да не може бити ни помена о бегству или одбрани.

Својом ненаситом грамжљивошћу стекла је сова небројене непријатеље. Овоме је доказ она силна граја кад је

остале тице угледају на дану, и они срчани напади на бедну грешницу, која мора сад под ударцима крила и кљунова да испашта своје грехе које је починила својим силним непријатељима у гнезду и животу.

Од осталих сова, *кукумавка* и *ћук* имају неке особите гласове: у кукумавке је више сличан хукању или маукању а ћук јасно и меланхолично отегне своје *ћу—у—к*, у кратким паузама. Овај глас по ноћи и немој шуми доиста утиче на слушаоца меланхолично, чему на сву прилику доприноси колико особина гласа толико и ноћна тишина.

Овом ноћном друштву придружује се још сем других тица и *козодој* или *помракуша*. Ова ноћна тица одликује се својим јако разјапљеним ждрелом, откуда је можда дошло мишљење и веровање да она сиса козе. Лаким али нечујним летом полеће козодој с гране на грану грабећи изванредном прождрљивошћу разне ноћне инсекте, тамaнећи их немилице.

Могли бисмо набројити још коју од ноћних тица, али све су мање познате него досад споменуте, а довољно је и овим показано како оне живе ноћу.

Сем досад побројаних животиња, које се крећу по ваздуху, имамо још неке које се крећу по земљи и траже већином лова по тамној ноћи. Од њих ћемо споменути нашу отровну змију *шарку*. И ова змија, као готово већина отровних змија, живи ноћу, и ако се по некад виђа и дању где тромо лежи на згодноме месту — али чим наступи ноћ одмах и она оживи и невероватном хитрином гони мишеве и други свој лов. Ова змија није у нас тако многобројна као у севернијим крајевима Јевропе.

Од нижих животиња има доста буба и лептирова који излећу у сутон или лете само по ноћи.

Кад у почетку пролећних првих дана пођемо каквом рудином, опазићемо како нас облећу бубе жућкасте или отворено мрке боје, које испред наших ногу излећу из округлих рупица по ледини. Оне се зову *жујке* а не *мајске бубе* као што их већином погрешно називају. Жујке се појављују обично при крају марта, лете дуго по сумраку и оне су прве међу пролећним бубама, али су и прве жртве ноћних животиња које се у исто време дижу из свога зимскога сна. Мало доцније од жујака појављују се многе друге ноћне бубе, од којих највише падају у очи носорог и јеленак. И ове бубе лете махом у сутону и лете брзо али не дуго, него обично ударају о какав предмет и падају на земљу. При лету зује и тако се лако излажу нападају својих непријатеља, али њихова тврда крила и бодљикасти израштаји чувају их бар од великог броја оних животиња које се хране инсектима а нису у стању да скрхају тврду кору тих већих буба.

Кад већ ноћ падне и звезде заблистају на небу или је оно покривено облацима, онда се појављују једна за другом многе феле ноћних лептирова. Они облећу цвеће које својом бојом и у сред ноћи пада у очи, и то је поглавито бело цвеће или какве друге јасне, приметне боје. Ови се лептирови доста успешно прикривају од својих непријатеља већином својом тамном бојом а и тиме што ређе излећу по месечини, него само кад је тамно и облачно, па опет нису потпуно обезбеђени од оштрих чула љиљака, козодоја и других животиња; а могуће је да опстанак ових ноћних инсеката спасава баш њихов ноћни живот, јер на сву прилику њихова можда слабија плодност била би узрок да их што пре нестане, кад би живеле дању и тим биле изложене већој опасности.

Имамо да споменемо још једну животињицу, која утиче на нас врло пријатно и радо је пратимо погледом кад по ноћној тами као светли сићушни драги каменови заблистају по топлој летњој ноћи. То су оне светле бубице које по благој, тихој и позној ноћи просијавају трепутно као мајушни метеори или блиставе звезде у бескрајној васиони. Светлост је њихова као и светлост метеора или сјајних звезда. Оне се зову по разним крајевима нашим разно: у Србији се зову *свитици*, у Славонији *свитаљка*, у Дубровнику *свијетњак*, у Хрватској *креснице*. Стари Римљани звали су их *летеће звезде* (Stellae volantes). Они се дижу ноћу из влажне росом орошене траве и крстаре по ваздуху заблиставајући и гасећи се на махове или светлећи као драго камење по трави. Ми их посматрамо са задовољством, али се у исто доба питамо: на што ће овај сјај тим сићушним бубицама? На што ће им блесак кад све остале ноћне животиње, које нису у превласти, гледају да се што више прикрију од непријатеља — и својом мрком одећом и својим летом и ходом, који је у многих сасвим нечујан а ове мале бубе, противно свему овоме, својом светлошћу јасно показују где су. На сваки начин ово светлуцање њихово неће бити без циља, него ће бити смер светљењу или да се нађу полови или да се непријатељ изненадном светлошћу заплаши. Али ма како да је, једно је истина, да је светлуцање тих буба једна дивна појава у топлој, тихој и мрачној ноћи, и оно је нашло израза у многим старијим и новијим песничким производима.

У тропској Америци има много већих и сјајнијих свитаца него што су наши, и тамо их зову Туку-Туку. Они тако светле да залуталом путнику у шуми служе за светило.

Ово је слаба слика наших ноћи, у којима је живот тих и нечујан по изгледу, али је у ствари борба за опстанак онако исто силна као у сред белог дана, само што јој ноћ даје више тајанствености; она је доиста у целоме и невидљива и нечујна, сем у зимње доба кад огладнела вука гони глад или љубав на дивљи лавеж који задаје страха ситнијој животињи а и човеку није ни мало мио. Али све ово ишчезава пред ноћним животом у тропским прашумама, који А. Хумболт описује овако:

Ниже мисије Санта Клара провели смо ноћ, као обично, под ведрим небом, на једној пешчаној ледини, крај обале Апуре, коју је граничила блиска непроходна шума. Имали смо доста муке док смо нашли сувих дрва за ватре којима се по онамошњем обичају опкољава сваки бивак против насртаја јагуара. Ноћ је била блага, влажна и месечином обасјана. Неколико крокодила приближило се обали, како ми се чини намамљени ватром као раци и понеке друге водене животиње. На побијеним веслима у ледину биле су окачене наше мреже за спавање. Около је владала дубока тишина и само се чуло хркање речних делфина. —

Око 11 часова ноћи настала је таква дрека и врева у оближњој шуми да нисмо могли више ни помишљати на буди какво спавање. Дивља рика тигрова проламала је шуму. Међу многим гласовима, који су у једно време брујали, могли су Индијанци да познаду само оне које су појединце у кратким паузама слушали. Чуло се монотоно мушко дрекање мајмуна дрекавца, њискав и фино пискав тон малога сапају, потмуло кречање пружастог ноћног мајмуна, непрекидна рика великога тигра, пугуара, или безгривног американског лава, пекерија, ленивца

и читавог јата папагаја, паракваса и других фазану сличних тица.

Понекад се чуо глас тигра са висине каквог дрвета и онда су га увек пратили тужни топови мајмуна који су гледали да умакну необичном гоњењу.“

Ово је очигледна борба, коју је отпочео крволочни тигар или јагуар гонећи свој плен, који је тражећи спаса у бегству узбунио све друге животиње и испунио их страхом од силна и непомирљива непријатеља. Простодушни Индијанци мисле, да се животиње радују месечини и да светкују месец, али у ствари је глад и крвожедност узрок овој целој бурној сцени у непроходним тропским прашумама по благој тропској ноћи, под дивним тропским небом са кога блистају сјајне звезде и гледају вечну борбу јачег и слабијег.

Таква је ноћ и по нашим шумама, и свуда на другом месту, где год је питање о опстанку.

Легенда

(Максим Горки)

У шуми крај реке живела је вила;
И у вале често на купање сáђе;
Ал' једном је тако непажљива била:
У рибарске мреже паде — не изађе.

Рибари од страха поникоше нѝком!
Ал' с њима је, срећом, био млади Марко:
Он ухвати вилу — писну јадна криком —
Загрли је чврсто и ижљуби жарко.

Ко гранчица вита она му се не да,
Из руку му снажних отети се рада;
Ал' Маркове очи заношљиво гледа,
И нечему тихо смејала се тада.

Целога је дана с Марком нежна била;
Ал' ноћ кад је мрачна на Дунаво пала,
Изви се и оде лепотица вила —
А Маркова душа јадовати стала.

Дању Марко ходи; а ноћ када крѝла
Рашири па спусти и Дунаво хвáти,
Пишти, плаче тужан: «Где је моја вила?»
А вали се смеју: „А ко ће то знати?»

Љутит Марко виче: «Лажете, ви знате!
Играте се с њоме, у вашем је крилу!»
Па молећи тужан: «Мени да је дате!»
У Дунаво скочи — тражи своју вилу!..

...А вила и даље живи живот стари.
На купање слази без јада у грудма:
Марка више нема... Али шта то мари —
О Марку је песма постала међ људма.

* * *

Тхе, а ви на земљи живећете сити
К'о што слепи црви животаре хýди;
Јер о вама бајке неће никад бити,
Нити ће вас песмом прослављати људи.

Р. Ј. Одавић

Младеж

скица КАРЛА ВАЈНОЛДА

У своме удобноме будоару стоји госпођа Хела Холм пред огледалом и испитивачки се посматра. Бела изрезана одећа спуштала се у лепим борама низ њен витки стас; густа смеђа коса, овлаш подигнута и прихваћена само с неколико великих укосница, красила јој дивну главу.

Да данас особито лепо изгледа, признала је г-ђа Хела, и задовољан осмех прелета јој преко лица. Тако — само ову коврџицу да повуче дубље на чело, и да прикачи овде чипку.

Тихо куцање на вратима прекиде г-ђу Хелу у њезину посматрању.

„Смем ли ући, мамице?“ питаше танак гласић споља.

На њен одговор „Ходи амо, дико моја“, врата се одшкринуше, и једна мала девојчица смотрено уђе.

На сред собе застаде; њене очице пуне дивљења гледаху ову необичну појаву; први пут је данас смела да поседи у вече мало дуже четворогодишња госпођица Фрида, те да своју маму види у балској одећи.

„Ох, мамице, ала си лепа! Како ти је дивна та бела одећа!“

Полако је прилазила, као очарана, а очице није с мајке скидала. „Али, мамице!“ викну у једанпут смејући се: „така не можеш на игранку ићи, с голим вратом и рукама! Ти још ниси струк обукла.“

„Е, Фридо моја, све госпође овако иду на игранку“, одговори јој мајка смешећи се. „А сад ходи амо, кажи ми, срце моје, „лаку ноћ“, па иди да спаваш.“

Госпођа Хела спусти се у једну наслоњачу и нежно привуче своју ћерчицу. Фрида је сасвим личила на мајку: иста густа, златно кестенаста коса, исто нежно, готово прозрачно бледо лице, исте црне, крупне очи.

„Да ли ћеш се, мама, доцкан кући вратити?“ запита Фрида бојажљиво.

„Ма кад да се вратим, чедо моје, доћи ћу као и увек да те обиђем!“ умиравала је мајка. „Но, сад иди, па спавај! Лаку ноћ, мишићу мој!“

„Лаку ноћ, мамице!“ рече девојчица, па нежно обгрли мајку и пољуби. Тада се мало измаче, па је опет погледа.

У једанпут се загледа у десну мишицу госпође Хеле. „Шта ти је то ту, мамице?“ Упита радознало и прстићем додирну једно место на њеној мишици.

„То се зове *младеж*“, одговори јој весело мајка. Фрида је озбиљно посматрала младеж, па дохвати својим ручицама пажљиво руку мајчину и притисну своје свеже, румене усне на то место. „Лаку ноћ, мамице; поздрави тату!“

Госпођа Хела седела је још неколико тренутака, па нагло устаде и погледа на сат. Већ девет и по! А њена мужа још нема: никад не може да учини изузетак! Зар баш мора увек тако дуго седети у канцеларији?

Госпођа Хела замишљена пређе неколико пута преко собе, затим приђе прозору и погледа на улицу.

Напољу је вејао крупан снег, а ветар је терао на све стране снежне пахуљице, које су најзад падале и покриле улицу меком белом простирком. Мало је света пролазило, и то мало, увијено у топло рухо, хитало је.

Све то види госпођа Хела и не гледајући; њене су мисли већ на игранци; нада се да ће се тамо лепо провести. Ко ли ће је столу водити. Можда опет онај пријатни Рус, господин Воронцев, који уме тако красно да забавља.

Она је ове зиме више пута била с њиме у друштву, и опазила је како се увек стара да буде у њеној близини. Провела је с њиме неколико тренутака весело и задовољно, па би се баш радовала, ако би га и вечерас нашла.

А њен муж! Хе, он се поносио што налазе да му је жена лепа и што јој се удварају. Никад није помислио, да би њој ма и један тренутак могло пасти на памет да озбиљно узме ласкање својих обожавалаца.

Госпођа Холм притисну зловољно своје врело чело на хладно окно. Равнодушност њена мужа почела је јединти. Мили Боже, малчице љубоморан могао би бити . . .

„Добро вече, Хела!“ зачу се с врата.

Госпођа Холм брзо се окрете и виде свога мужа већ обученог за забаву.

Судски одветник Холм леп је човек, разуме се старији од своје дивне, витке женице; његово још свеже лице, окружено пуном плавом брадом, било је пријатно. Плаве очи иза златних наочара гледале су оштро и добрћудно.

„Но, дете, је си ли се начекала?“ упита је он, а својом десницом лако је обгрли. „Опет нисам могао послу краја догледати. Али сам се сада за пет минута спремио, да не будеш већ нестрпљива.“

„Ти знаш, да ми није мило, што мй увек последњи дођемо“, одговори Хела: „Али пошто имаш тако много посла, то се не може променити. Па ти ми и не кажеш, како изгледам.“

Холм се измаче и посматраше бајаги с великом пажњом своју жену.

„Но, величанствено изгледаш“, рече он. Али треба одмах да пођемо, кола чекају. Ја ћу још само Фриду да обиђем.“

Госпођа Хела пође ћутећи за својим мужем у детињу одају коју је кандионце слабо осветљавало. Полако приђе Холм постељици и наже се над заспалим дететом.

Хела је остала на вратима и гледала нестрпљиво и дирнуто ову нему сцену. —

*

У пространим, јако осветљеним дворанама тајног саветника Волина већ се беху све званице искупиле, кад Холмови дођоше.

Забаве су у кући Волинових сваком биле пријатне. Саветник и његова жена врло су гостољубиви, а њихове обе кћери, високе, лепе плавуше, биле су колико паметне толико и умиљате девојке.

Данас је нарочито врло весело, јер је ово прва забава од како се породица кући вратила са дугог пута по Италији, и свак се радовао што је ова гостољубива кућа поново отворена.

Прво се певало и свирало; девојке су певале нове талијанске песме пратећи се мандолинама. Затим у веселом смеху и ћеретању бирали су гости места за малим столовима који су по свима одајама намештени били.

У једној, крај прозора, седела је госпођа Хела са господином Воронцевим, коме је и овога пута пошло за руком да је столу приведе, са старијом кћери домаћиновом и доктором Милером, младим, а већ чувеним лекаром.

Марта Волин и госпођа Холм пријатељице су. Хела је неколико година старија, али њена живост чинила је млађом, изгледала је као девојка. За тим малим столом било је врло весело. Марта је умела да представља људе и причала им је смешне доживљаје са свога пута. Духовитој шали и веселом задиркивању није било краја, те свима би жао кад домаћица приђе и рече наздравље.

Док се весело друштво подигло и ускомешало, господин Воронцев понуди руку госпођи Холм и запита је‘ куда да је води?

„Овде је свуда несносна врућина, желела бих мало свежег ваздуха“, одговори Хела, хладећи се својом лепезом.

Полако су се провлачили кроза свет, застајкујући и разговарајући се овде онде с познатима, те једва доспеше у домаћичин будоар.

Овде је доиста било свеже и пријатно. Воронцев брзим погледом премери одају, па одведе госпођу Хелу малом дивану у углу, који је готово сасвим заклонила једна велика палма.

Хела беше за тренут мало збуњена због овог скривеног кутића у који је довео Воронцев, али јој је после било пријатно да се мало одмори и склони од веселе галаме, која је довде само притајано допирала. Угодно се наслони на меке јастуке, а Воронцев седе спрам ње на ниску столицу. Прекрсти руке, поклони јој се дубоко и запита је са комичном збиљом: „Шта сада заповеда моја најмилости-

вија госпођа? Њен понизан слуга очекује наредбе своје госпође“.

„Дакле, онда највише заповедам“, одговори му она исто тако шалећи се: „да ме сада поштедите ласкања и лепих речи, па да се озбиљно са мном забављате, да ми се живци умире.“

Воронцев је замишљено махао главом: „Да вас забављам? — Но, то бих још могао. Али живце да умирим? Не, милостива, то доиста не можете тражити од мене, коме сваки живац од узбуђења дрхти, чим вас угледа! Ви сте морали већ одавно опазити, да ја у сваком друштву очи само за вас имам, да вас ја . . .“ —

Хела је покушала покретом руке да му говор прекине, али он страсно настави, не пазећи на њене поплашене очи: „Ах, пустите ме да изговорим, јер сам луд од чежње за вама; морате ме саслушати!“

То је све изговорио брзо својим непотпуним немачким, а очи су му пламтеле; и у томе тренутку пређе и седе крај госпође Хеле, дохвати јој руку и притисну врео пољубац на њену мишицу.

Као бичем ошинута, скочи госпођа Хела нагло тако да је Воронцев посрнуо.

Ту — ту, на исто место, где су је пре кратког времена пољубила свежа, чиста уста њена детета, ту су је сад додирнула његова, страсна, ватрена! Осећала се као обесвећена, хтела би да га истуче.

„Како сте се смели усудити?“ изговори уздрхталим гласом. „Зар се жена не сме пријатељски понашати спрам човека, а да је он одмах не сматра за рђаву и лакомислену? Ух, како је то ружно!“ Била је потресана, а својим чипканим рупцем брисала је оно место где је он пољубио. И не погледавши га више, окрете се па изађе из собе.

Где ли јој може муж бити? Желела је одмах кући да иде — јер јој је све пресело. Тражећи га, лутао јој поглед преко овог веселог друштва, сваког су је тренутка задржавали, па се морала усиљавати да весела изгледа и да им одговара. А чинило јој се да јој под ногама гори. Само да иде, само одмах да кући иде!

Најзад, у соби за пушење, нађе свога мужа. Нагло га повуче у страну: „Молим те, Фриче, одведи ме кући“.

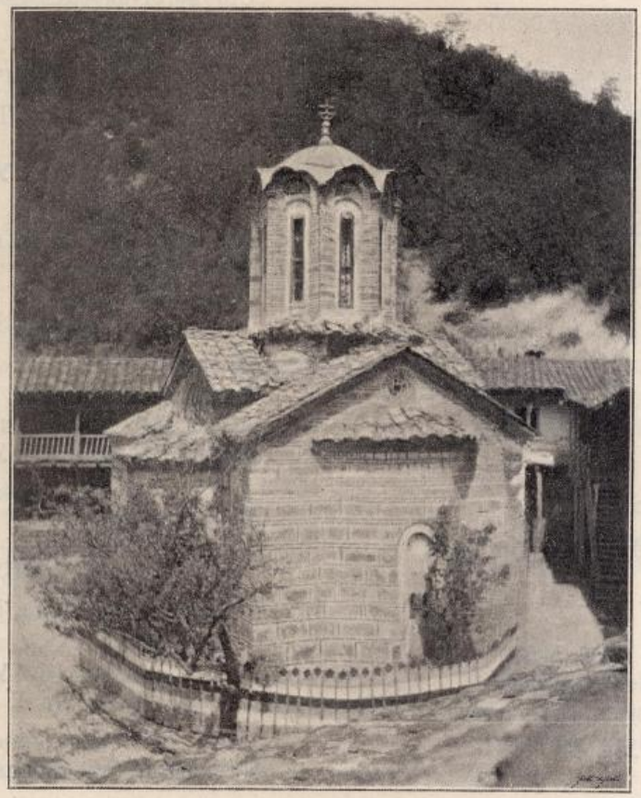
„Али, Хела, шта је теби?“ Запита Холм погледав је забринуто у лице. Ти си сасвим бледа, а очи ти горе као у грозници!“

„Код куће биће ми лакше“, журно рече Хела. „Хајде само! Ти знаш, да није за мене силан свет и врућина.“

Ћутећи села је у кола. Холм је није ништа запиткивао, држећи да јој је мир потребан, те је тако могла неузнемирено промислити о свему што се десило. Љутила се на Воронцева, па помисли: а да није и до ње кривица што је он тако дрзак био? —

Разуме се, она је хтела само да се забавља, а изгледа да је тај уображени човек држао, да она спрам њега нешто више осећа. Како се стиди — сама себе!

Непрестано је трла оно место рупцем, као да би хтела пољубац збрисати. Па помисли, да ли би била овако ван себе да он није пољубио баш исто место које су пре кратког времена додирнуле чисте усне милог детета — и, покрај све љутине — морала се насмешити. Како је захвална томе случају! . . . .

Манастир Св. Арханђела код Скопља

„Тако — ево смо стигли!“ прекиде Холмов глас њене мисли. „Да ли ти је мало боље?“

Она лако климну главом.

Брижљиво јој поможе да с кола сађе; али кад јој хтеде помоћи уза степенице, она га брзо пређе и журно пође, као да није могла сачекати час да у кућу уђе. Чим је ушла у спаваћу собу, одмах отрча умиваонику, покваси свој рубац и трљаше живо своје мишице.

„Шта то радиш?“ запита је зачуђено Холм.

„О, морала сам се гдегод наслонити, па ми је рука прљава. Но сада је опет чиста, и осећам се сасвим добро. Баш ти хвала што си ме одмах кући довео. Сад — молим те, пољуби ме овде“ и пружи му своју облу белу руку.

Он је зачуђено погледа врћући главом. Али, кад угледа како га њене очи преклињу, тада замишљено притисну своје усне на њену мишицу.

Госпођа Хела чисто је данула душом и задовољно се смешила. Тако — сад је све ружно поправљено, а мали младеж остаће као нема опомена, ако би јој опет кадгод пало на памет да с младим људима сувише пријатељски ћерета.

Обуче брзо своју домаћу одећу, па оде полако у детињу одају. Фрида се у спавању заруменела, а руку је под главу метнула.

Пажљиво се Хела наже над постељом и нежно пољуби дете у чело.

С НЕМАЧКОГ ПРЕВЕЛА
Оливера

Стара врлина

ДРАМСКА КАЖА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО

А. АМФИТЕАТРОВ

(НАСТАВАК)

ПОЈАВА IV.

Ланчелото (замишљен и сетан) и **Уго**

Уго

Хеј, пријашко!

Ланчелото

Молим!
На услугу спреман . . . .

Уго

Е, то, видиш, волим!
И ако сам војник ја услужност ценим,
И крај ње оштрину благошћу заменим.
Ти, је л', грофа служиш?

Ланчелото

Да, сињоре, њега.

Уго

Шта рече: сињоре! — О, тако ми свега,
Врло красан дечко. А још док одјача . . .
Од куд ти та рана?

Ланчелото

Под Акром . . . од мача . . .

Уго

Охо! Браво! Браво! Рана тако јака,
Па још̂те на лицу — каже ми јунака.
Јер, знаш, мој пријашко, мени све изгледа
Ко девојка да си — не буди ти врёда.

Ланчелото

Нисам такав јунак као што велите.
А за комплименте — ако већ желите —
Хвала, добри Уго!

Уго

Их до врага: зна ме?

Ланчелото *(прибира се)*

Издадох се грозно . . . Опазиће . . . Стра' ме!

(слободно)

Сва грофова свита, сваки другар дрýгу
С поштовањем прича о храброме Угу,
Што сâм челик ломи к'о да челик није,
По шест неверника што гони и бије!
А да сте ви главом баш Уго витешки
Кажу ваша плећа и тај мач вам тешки:
Јер играчка таква није сваком дâта.

Уго

Е Велзевула ми, та ти вреди злата!
Дакле баш ме хвале и у звезде кују
Грофови војници?

Ланчелото

И веома штују!

Уго

А шта гроф о томе?

Ланчелото

Ево чуј, па суди:
„Да ми је к'о Уго само десет људи
„Страшног Саладина тукао бих славно —
„У Јерусалиму био бих већ давно!"

Уго

Сто му Луцифера! Срце ми се крâви . . .
Зар гроф тако?

Ланчелото

Тако!

Уго

То је витез прâви!
Ево моје руке, а то није шала,
Реци храбром грофу: од срца му хвала!
Ти ме већ разумеш: ја сам војник само,
А, знаш, ми војници своју дужност знамо:
Не идемо ником док позива нема,
Па за то се Уго ни њему не спрёма.
А кад ово свршиш, можеш још̂те рећи:
Доће л' грофу беда, Уго ће притећи . . . .

(тргне се)

Их до врага!

Ланчелото

Шта је?

Уго

Нисам ништа рек'о.

(у даљини чује се рог)

Ја ништа, баш ништа! — То долази неко.

Ланчелото

Дâ, с мотриље куле поздрављају госта.
Биће да гроф стиже! — Ћаскали смо доста.

(оде на галерију)

ПОЈАВА V.

Уго сам

Уго

Е проклета ласка, шта од љýдй чини!
Малиша ме хвали, а ја у милини
У мал' не обећах (их, лудог ли старца!)
Да ћу бранит' грофа и од — свог ударца!!
Ха, ха, ха, ха! Красно! . . . Па опет, крај свега,
Мене савест мучи, јер ја жалим њега.
Али шта да радим? . . . Руку сам већ дао
Силвији мадони . . . Злата ми је жао:

Слушај како звекће, гледај како сија —
И оку и уху годи ми и прија.
Пипам га и гледам ову дивну боју . . . .
А да л' могу Савест опипати своју?
Зна л' се њена боја, да ли је ко глѐда?
Савест је без боје, опипат' се не да,
Па нема ни звука да ти жудњу креће:
Зеленаш је, боме, у залогу неће.
А мој крчмар не би за ту Савест дао
Ни прокислог вина, — било би му жао!
— „Урсула, пољуби образе му старе!"
„„Ах, пијани хуљо, а где су ти паре?""
— „Он новаца нема, ал' га Савест крâси!"
„„Па нек њојзи иде да жеђ своју гаси,
„„Нек се с њоме љуби и нека је лаже! . . .""
Не, не, од Савести злато ми је драже:
Оно је за сваког; оно бедног снажи;
Оно је талисман који сваки тражи;
Њима богаташи сиротима плâте
Да им бедни живот насилно не скрате.
Бауцима плаше ситну децу само,
И Савест је баук — ми то добро знамо.
За то је војнику оружје и дâто,
Да има и вино и љубав и злато!

(оде у Силвијину собу)

ПОЈАВА VI.

Силвија и **Галеото** силазе са терасе

Галеото

О Силвија! — Дакле? . . . Смем ли да се нâдам,
Или још да трпим, да патим и страдам?
Одлучите једном . . . Тâ чекам већ давно.
Рекнете ли „хоћу" — оружје ми славно
Попануће рђа и заборав трајни.
Грб нам заједнички, као символ сјајни
Жељенога мира и живота новог
Заблистаће часно више замка овог:
Рекнете ли „нећу" — галија ме чека,
Мо̀ре, чéжња, сузе и земља далека. —
Ко преступник чекам осуђење своје.
Ако будем кажњен — ево главе моје.
Дочекам ли милост — ја ћу главу дићи
И с поносом царским пред олтар ћу стићи.

Силвија

А како би било кад би нешто сада
Ви Силвија били пуни мога јада,
А ја Галеото?

Галеото

Са поносом холим,
Питао бих себе: да л' ја грофа волим?

Силвија

Не буде ли „волим" . . . Што бледите тако?
То је само пример . . .

Галеото

Ја бих тад овако:
„Не волим га? — Добро! Ал' ми није мрзак,
„И ако се прича да је суров, дрзак!
„Ја га суровога не познадох још̀те;
„Преда мном је увек пун слатке милоште.
„Он ме воли, воли . . . како нико није;
„Поштено му срце само за ме бије!
„Ког другог да чекам? Ваљда принца каквог!?"

Силвија

А кад би, витеже, било баш и таквог?

Галеото

Његово бих име од вас чути хтео . . .
Тâ убићу сваког ко би само смео
Међу нама стати! —

Силвија

(смеје се)

Што сте гневни тако?
Ја слободу имам — бират' ми је лако.

Галеото

Силвија, да л' срца имате у грудма?
Вама је до шале и с несрећним људма!
По тигровим леђма, и дрски и смели,
Ви би са презрењем поиграти хтели.
Па добро — нек бу̀де! Гази, мучи, куди,
Не воли ме никад; ал' ми жена буди!

Силвија

Ха, ха, ха, ха, грофе! Скријте гнев, па тише
Говоримо о том. — Мла́да нисам више:
Већ је пет година, ви то добро знате,
Од када сте хтели да ми срце дате.

Галеото

Ал' тада одбијен, шта сам знао друго:
Већ осудих себе на изгнанство дуго.

Силвија

А за што сте тако урадили тада?

Галеото

Јер сам . . .

Силвија

То вам није јасно још ни сада!
Требало је онда причекати мало.
Све би добро било и све би се знало.
Јер сам хтела само да вас познам боље,
Да окушам сталност тадашње вам воље,
И да дознам тако, а то није лако,
Какав сте ко човек. — Док мишљах овако,
Ви сурови, љу́ти, уврéжени трајно,
Пут источних страна отиловисте тајно.
И већ пет година од тог доба прође,
А ни глас ни писмо од вас ми не дође.
Те мишљах о свему: да је само шала
И ако вам за то нисам узрок дала . . .

Галеото

Светога ми па́пе! Све што сам вам рек'о . . .

Силвија

Немој те се клети! Па́па је далеко.
А да л' ће помоћи, тешко баш да знамо,
Јер ми сад, на срећу, две папе имамо!

Галеото

(веома узбуђен)

О, Силвија, доста! Кад већ треба рећи,
Нека и ви знате: *морадох утећи*!
Опрости ми, Боже, ал' ја нисам хтео,
Што са туђе тајне морам свући вео.
Пет година пуних ја сам тајну крио!
Ни мој Ланчелото, друг ми драг и мио,
Не зна о њој ништа. А сад, може бити,
Погрешићу много, али — не ћу крити.
... Имали сте сестру ...

Силвија

Ах, Асунто мила!

Галеото

Кад вам је у срцу мржња гнездо свила,
Те одбисте руку коју пружих тада,
У замак отидох и од тешког јада
Ја се са̑м, одбачен, затворих у њему
И у пићу тражих заборава свему.
Ал' једнога дана (камо да ме проће!)
Од ваше Асунте мени писмо дође. —
За садржај његов ваш опроштај молим.
У њему прочитах: „Грофе, ја вас волим!"

Силвија

(за себе)

Једва уздржавам гнев и мржњу своју!

Галеото

„Ви волите силно, ја знам, сестру моју.
„На бедну Асунту и на муке њене
„Ваш се поглед само равнодушно скрене.
„Ал' и то је, знајте, доста срцу моме
„Да захвално буде господару своме!
„Силвија вас одби — најбољег међ људма,
„Јер је место срца њој камен у грудма?
„Да мене ко пи́та: шта желим за себе,
„Да л' пакао с тобом или рај без тебе?
„Ја не бих у сумњу ни за часак дошла:
„У пакао вечни с осмехом бих пошла!
„Узми ме за жену ил' за бедног роба —
„Мени је све једно! Твоја сам до гроба!"

(Ћутање)

Силвија

Ваш ... одговор ... на то?

Галеото

Под презрењем клетим
Испрва сам хтео да вам се осветим!
Јер скромној Асунти хтедох руку дати.
Ал' помислих тада: што да са мном пати?
Зар да целог века само муке знамо?
Па се брзо реших. Одговорих само:
„На плавоме небу једно сунце зрачи
„А с њим се на земљи Силвија једначи!"

Силвија

(јетка и зла)

Слушам ... Наставите! ... Прича врло лепа ...

Галеото

Нисам крив, мадоно! — Њена љубав слепа
Наивна, детињска настави се даље,
Јер ми поче писма све чешће да шаље.
Љутих се на пажа и грдих га много
Што јој писма прима. Али шта сам мог'о?
И тад се побојах од још горих ја̑да̑,
Да ми како ђаво душу не савлада!
Да јој без љубави, без срца у грудма
Будем муж ил' ... можда ... најгори међ људма!

Силвија

(скочи)

Зар смете ...?

Галеото

Мадоно, још мало стрпљења!
Ја знам као витез дужности поштења.
Са̑м је император у знак пажње своје
Дотакнуо мачем ово плеће моје.
Нечистог сам духа победити знао:
Погодноме ветру галију сам дао,
На без осврта́ња, са раном у грудма,
Ја сам побегао — светао међ људма. —
То је све, мадоно, што вам могу рећи,
Зашто сам одавде морао утећи!

(дуго ћутање)

Силвија

По одласку своме чусте л' икад ишта
О јадној Асунти?

Галеото

Не чух никад ништа! —
Засићен бојиштем у завичај пођох
И пре два месеца у Таренат дођох.
Ту ми херцег рече (ја се нисам на́д'о)
Да је дом вам славни немило пострад'о.
И тада учиних што најбоље знадох:
С галијом се својом опет мо̑ру дадох.
И ево ме сада у последњем бој'у;
Он ће ми донети: смрт ил' срећу моју!

Силвија

Да л', витеже, знате: каква бо̑лка беше
Од које Асунту у гробље однеше?

Галеото

Ах, чуо сам: кугa!

Силвија

Лаж се у том скрива!
Та се куга у нас *љубављу* назива;

И она је од вас; ви сте само кри́ви
Што јадна Асунта и данас не живи!

(иадне у столицу и илаче)

Галеото

О, допустите ми да заједно с вама
Оплачем Асунту!

Силвија

Авај, тешко нама!
То би подсмех био свему што је свето.

Галеото

Шта рекосте сада?

Силвија

Ништа . . . Глупост . . . ето.

(с усиљеном веселошћу)

Махнимо се тога . . . Смех и ша́лу дајмо.

Галеото

Тако и ја мислим.

Силвија

Е, па похитајмо.
Где суседа има — језици не стоје;
А гдегод је тако — сплетка чини своје.
Ова ваша прича позната је давно,
О њојзи се свуда говори већ јавно.

(пажљиво га гледа у лице; он јој одговара изненађеним али иростодушним иогледом)

Тој се причи вашој и наставак даде. —
Сирота Асунта, поверивши јаде
Пажевима вашим, није могла знати
Да ће за то ју̑то да страда и пати;
И да ће се свуда говорити јавно
Како такве бруке не беше одавно!

Галеото

Па ту нема смешног! Људма тако злима
Показати треба . . .

Силвија

Има смешног, има. —
За сплетком се сплетка рађала и вйла,
И свака је на нâс луту мржњу лила,
А вас је ласкањем засипала слепо.
Ал' то беше мало, већ смислише лепо,
Ха, ха, ха, ха, грофе! па причају гласно:
Да Асунта *живи,* да вас воли страсно,
Да је само због вас пошла у свет бели
И да још и сада с вама судбу дели!
Смешно, зар не, грофе? —

Галеото

Гнусне, подле ствари!
Ко л' их смисли само?

Силвија

Да би морал стари
Сачували како — тако прича вели —
Поверити тајну нисмо ником смели.
А да би и сумњу уништили сваку,
Ми смо празан ковчег спустили у раку!
Мало пре сте хтели са мном сузе лити,
Па немојте сада ни смејање крити!

Галеото

(удара ногом)

Срамна, грозна подлост!

Силвија

(ироничс га дубоким иогледом)

Што одвратност бу̑ди! —
Нечувено подли понекад су људи!
Али доста о том. — Сад о чему другом.
Шта ли је све било на путу вам дугом?
Да л' вас љубав про́ђе у туђинском крају?
Или успомене још и сада трају?

Галеото

Од кад љубав познах, љубим неизмерно,
Па дрхтим на̑д њоме и чувам је верно.
Она ми је вера, она ми је на́да,
Јер од када љубав у мени овла́да —
Ја знам за што живим . . . Ма где да сам био
И мачем и песмом ја сам славу вио
Силвији божанској!

Силвија

Слушала сам о том
И од вашег пажа. Грофом Галеотом
Поноси се много. — Хвала, грофе, хвала,
Таква ми се пажња никад није дала! . . .
Ал' откуд вам, збиља, онај пажи́ћ вредни?

Галеото

Мој је Ланчелото — сиромашак бедни.
Код Напуља негде, а у замку своме,
Поочим је његов. Ланчелоту моме
Додијало беше шта тај одљуд ради;
Јер од ту̑че многе, од жеђи, од глади
У мал' не полуде! За то је из дома
И гладан и жедан побег'о сирома'!
А кад на мом броду једро крила диже
Ланчелото мали на палубу стиже.
Са очима сузним на колена паде:
„Узмите ме, грофе!“ молити ме стаде.
„Служићу вас верно!“ — Беше ми га жао.
На моме га броду није нико знао.
Ал' она озбиљност и његова туга
Добиште ме одмах: постаде ми слуга.

Силвија

Одан је и храбар.

Галеото

А рекли би *није!*
Јер дрхти ко листак, плаши се и крије
Кад стреле зазвижде, кад мачеви сијну,
Кад бубњи загрме, кад се копља вијну.
Али кад под Акром онај поко̑ љ беше,

Кад султанске чете међу нас продреше;
Кад се сваки од нас с петорицом био,
Кад већ и ја клонух . . . . он се није крио!
У гужву која ме сколй са свих страна
Кроз копља и фијук оштрих јатагана
Улете са коњем и преда ме стаде!
Један од душмана ударац му даде
Одређен за мене. Ланчелото паде! . . .
Али Бог хришћански спасење нам даде:
Краљ Ричард енглески своје људе диже
И кроз рӧј душмански у помоћ нам стиже!
Отад Ланчелота, због досмртног дуга,
Отпустих ко слугу а узех за друга.
И за дивно чудо, ја не знам због чега,
Верујем да више не могу без њега.
Ма да су му црне и очи и власи,
Макар да му рӯмӗн образе не краси —
Ја налазим, ипак, у лицу, у свему
Да сте, ви мадоно, врло слични њему.
За то Ланчелота никад ником не дам:
Јер Силвију дивну и у њему гледам!

Силвија

(смеје се)

О хвала вам, грофе! Ласкања је доста.
Чак ваш Ланчелото — огледало поста.
А да л', збиља, грофе, и он знаде о том?
Да л' је љубоморан? Да л' се с Галеотом
Не свађа због тога? . . .

Галеото

Тӑ и он вас воли,
И увек се са мном за вас Богу моли!
Он вама у славу и канцоне вије;
А молитву никад завршио није
Без овог свршетка: „Милостиви Боже,
Сваки јӑд и туга крхати ме може,
Само дај да видим, патник ти се моли,
Да Силвија дивна Галеота воли!“

Силвија

О, како сте срећни. Сви вас воле! За што? —
Умири се срце немирно и ташто . . . .

(Стоји, руком наслоњена на столицу; лице је окренула од Галеота... Нема сцена... На небу је већ вечерња румен која ародире у двориште)

Молитва је она већ давно и моја.
Сад је услишана. Ево, ја сам — твоја!

Галеото

(Полети к њој)

Силвија, ти — моја!?

Силвија

Не знам ништа друго
Ван љубави своје. — Где си тако дуго?

(Падне му у загрљај)

Ах! Ах!

Галеото

Шта је?

Силвија

Твој мач! Ударих о њега.

Галеото

(скине мач и баци га на под)

До ђавола с мачем! . . . О, тако ми свега,
Овај свети тренут утеху ми даде
За сва досадашња лутања и јаде,
За сва очајања због хладноће твоје,
За све црне мисли и све сумње моје!

(Падне пред њезине ноге и сакрије главу у њезино крило)

Силвија, о мила! Знај: од моје среће
Нити има боље нити има веће!

(Уго се појављује кроз врата и покретом главе као да пита: је ли већ време? Опет се повуче)

Силвија

(Милује Галеотове власи)

Зар још не осети, зар је теби тајна:
Да је људска срећа увек малотрајна?
Да њезина звезда — права звезда није,
Јер за тренут блесне па је тама скрије.

Галеото

Значи да је има, јер покаже јӑва!
А тренут је среће што и вечност права.
Јер гле сво срећан под осмехом твојим
Ја уживам вечност и векове бројим.

Силвија

А да ли си икад помишљао сӑмо
Да на срећу треба прӑва да имамо.
И да Бог за прӑво, што би нам га дао,
Мирну савест тражи.

Галеото

То сам добро знао.
Савест ми је мирна, на души ми лако.

Силвија

Нека је и тако!
Ал' зар никад нисн помишљ'о у себи
О јадној Асунти?

Галеото

Не, само о теби!

Силвија

А ако би можда усред среће твоје,
Када си већ наш'о цвет љубави своје,
Када ти је рука на узбрање пошла —
Покојна Асунта из свог гроба дошла?!
Па грмнула громко: „Неверниче клети,
Сад је дошло време да ти се освети!“

Галеото

Покојници труну у ракама својим!
А и кад би дошла: за што да се бојим?
Од јадне Асунте ја се не бих крио
Јер сам пред њом увек поштен витез био.

Силвија

(одгурне Галеота тако снажно да падне)

Лажеш!

Галеото

Шта рече!?

Силвија

Час освете стиже!
Мач праведне казне на тебе се диже!

(Потрчи Галеотову мачу и стаче на њега)

Уго, Уго!

(Уго се с извађеним мачем појави на вратима)

Убиј!

(Галеото стоји као окамењен)

(свршиће се)

Др. Валтазар Богишић

Ове године навршило се 40 година књижевног рада нашег знаменитог научара г. Др. Валтазара Богишића. Уважени Др. Валтазар [1]) Богишић родом је из Цавтата, мале приморске варошице, која се диже на рушевинама стародревнога Епидавра. Богишић припада једној од првих породица цавтатских; она је пореклом с Мрцина у Конавлима, на граници Херцеговине и старе дубровачке државе.

Пошто сврши гимназијске науке на лицеју Св. Катарине (данас лицеј Марко Фоскарини) у Млецима, те ту положи испит зрелости, он слушаше више науке на главним јевропским универзитетима (у Бечу, Берлину и т. д.) Уписан је био свуда у правни факултат, али се уз то бавио и наукама филолошким, затим философским и историјским. Године 1862. постаде у Гисену доктором философије, а год. 1864. у Бечу доктором права; године 1869. почасним доктором државно-правних наука Одеског универзитета. Године 1863. би именован сарадником (колаборатор) Јавне Придворне Библиотеке у Бечу. Године 1864. понуде му професорску столицу на универзитету Варшавском, али га прилике спречише да је прими.

Две године позније, не желећи мењати научну каријеру за политичку, отклони предложену му кандидатуру на место заступника у далматински сабор, а с изгледом добити отуда посланичко место у Бечком парламенту.

Године 1868. аустријско министарство рата, које је намерало преуредити школско устројство у војничкој крајини, именова Богишића земаљским надзорником и школским саветником банатске и сремске војничке границе са седиштем при Темишварској генерал-команди а касније у Варадину. Пошто пропутова и проучи крајеве, који сачињаваху његово подручје, те даде свој извештај, Богишића позваше у Беч, где би чланом комисије за преуређивање школа свију војничких крајина: Баната, Хрватске и Славоније.

Кад ова комисија године 1869. сврши свој посао, буде му постављено у изглед место шефа одсека „за науку и богоштовље“ целе крајине [1]), који су хтели створити у војном министарству. Али као што не хтеде жртвовати, коју годину пред тим, политици своје научно занимање, не могаше га жртвовати ни управној служби, ма колико ова висока и пробитачна била.

Још те исте године, универзитети у Кијеву и Одеси бејаху му понудили катедру Упоредне историје права словенских народа. Он изабра Одесу. Две године затим универзитет Загребачки понуди му слично место, које он не могне више примити (ту исту понуду поновише 1871. са истим негативним успехом). Године 1872. Варшавски универзитет понови му своје понуде од 1864. године.

При крају 1872. године, на предлог кнеза Николе I., Богишић добије царским указом налог да оде у Црну Гору због израде једног грађанског законика за ту земљу. Од тога доба, у колико његова присутност није била потребна у Црној Гори, он борављаше у Паризу, бавећи се радњама кодификације.

Год. 1877. за време руско-турског рата прекине свој посао кодификатора, јер је био позван у Бугарску да буде члан канцеларије грађанских послова, којом је управљао кнез Черкаски и која је била при главном заповедништву руске активне војске, ради уређења разних грана управе у земљама које би се одузеле Турцима. Под опседнутом Плевном састави прву споменицу о начелима, по којима би се имала уредити судска струка будуће кнежевине; но у брзо, највише због некакве грознице, остави војску.

Тада опет преузме свој рад око кодификације. Већ 1880. год. дође до првога читања пројекта законика пред делегацијом државног црногорског савјета на Цетињу. Том приликом Богишић прими наслов и степен правога државнога саветника руског. Након другог читања тог пројекта пред изасланицима кнежевим и трећег пред самим кнезом, грађански законик црногорски би проглашен 25. марта год. 1888. а стаде на снагу 1. јула исте године.

Богишић се тада поврати у Русију, где му Министарство јавне просвете понуди катедру Римскога права у Москви под веома за њ повољним погодбама. Но различни узроци, највише здравље, наведоше га да се захвали на тој понуди, и да затражи мировину. Почетком 1890. г. он је и доби уз потпуно задржање стечених чинова и наслова.

Након тога он се поврати поново у Париз, где је настањен био већ од 1874. год.

Са свом том каријером, тако сјајно испуњеном и премда већ далеко превалио половину свога века, Богишић је још у јеку мушке снаге. Он се почетком 1893. г. примио портфеља министра правде у кнежевини Црној Гори, где је остао шест година.

Ово је у најкраћим потезима преглед живота и рада знаменитог научара. Ко би желео да опширније позна рад његов, нека прочита исцрпну биографију у календару *Dubrovnik* од његове прве године излажења. — Овде ћемо само побројити књижевна дела Г. Др. В. Богишића по научним групама. На прво место истичемо онај његов рад од кога је до данас протекло четрдесет година. То је

[1]) По дубровачком „Балдо“ скраћено од итал. Балдасаре.

[1]) Ка Крајини је тада спадала и Карловачка Патријаршија.

Богишићева докторска дисертација: *Über die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres im hussitischen Kriege,* Giesen 1862.

Остали су му радови: *1. Zbornik sadašnjih pravnih običaja kod Slovena* („Književnik", Zagreb 1866.); *2. Naputak za opisivanje pravnih običaja koji žive u narodu* (Književnik", Zagreb 1866.); *3. Collectio consuetudinum iuris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium. — Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena.* Zagreb 1872. I. *Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskog juga; 4. Aperçu des travaux sur le droit coutimier en Russie* (1879.); *5. Pisani zakoni na slovenskom jugu* (Zagreb, 1872.); *6. Statut de Raguse. Codification inédite du XIII. siècle* (Paris, 1894.); *7. Glavnije crte obiteljskog prava u starom Dubrovniku* (Zagreb, 1869.); *8. Станак* (хисторична студија о скупштинама, особито судбеним, које су се држале средњега века на границама различитих држава), шт. у Гл. Ср. Уч. Друштва; *9. О научной разработкѣ исторіи славянскихъ законодательствъ* (Петрогр., 1870.); *10. De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et Croates* (1884.); *11. О положају породице и наследству у правној системи* (Београд, 1893.); *12.* У Чупићевој Годишњици (XLI, 1898.) штампао је Г. М. Ђ. Милићевић, заједно с одговорима, Богишићева *Питања о односајима породичним и наследства; 13.* Најзнатнији је Богишићев рад *Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору,* 1888. г. (од српских реферата в. реферат А. Ђорђевића (Бранич 1888.) и Др. М. Веснића (Годишњица Чупићева XII и на по се). — Из историјско-филолошке радње Др. В. Богишића помињемо: *14. Sull' epistolario di Stefano Gradi, Vienna* 1867.; *15. Prepiska lažnoga Cara Stjepana Maloga s Dubrovačkom republikom 1771—1773.* Zagreb, 1868. (Rad Jugosl. Akademije); *16. Разборъ сочиненія Н. А. Попова.* „Россія и Сербія", Петроград 1872. г.; *17. Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Francopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia (1663. —1671.) a tabulariis gallicis desumpta, redigit Dr. V. Bogišić. Zagrabiae 1888.; 18. Народне пјесме из старијих највише поморских записа,* Београд, 1878.; *19. Die slavisirten Zigeuner in Montenegro* („Ausland", 1874.); *20. Ријечи и фразе сриске које се налазе у једној преписци талијанској из XVII века* (Споменик Срп. Краљ. Академије, 1900). — Поред ових радова штампао је Др. В. Богишић још веома велики број разних чланака и реферата којих немамо ни на окупу ни у каквом прегледу.

Овакав и оволики рад ученога Дубровчанина привукао је на се пажњу и многих академија и крунисаних глава који су своју пошту и пажњу обилато указивали и указују овом заслужном научару. Народ српски има пуно разлога да му од срца буде захвалан и да пожели још увек вредном Доктору Валтазару Богишићу дуг живот и најлепше здравље, јер је у том и најтачнија оцена његова досадашњег рада и најлепша жеља за све оно што ће нам у будућности давати златно перо великога Дубровчанина.

Уз наше слике

Др. Валтазар Богишић. Види у овом броју чланак под тим натписом. —

Др. Јован Јовановић—Змај (вајао И. Валдец). У Змајевцу своме, у Каменици код Новог Сада, настанио се од кратког времена наш стари и увенчани Змај. И ако по свему изгледа да се сасвим повукао од света, ипак, и тужан и ожалошћен, не може да се растави од пера свог, јер му то и није у власти. Песма му је била најверинији пратилац у животу, она му је то остала и у заранцима његовим. А тек *Невен* његов. Колико га воли седи Змај, колико се предао њему нека посведоче и оне песникове објаве малим читаоцима, из којих дознајемо: да *Невен* неће престати ни у најгорем и најнежељенијем часу, јер Чика-Јова увек има готове грађе бар за неколике године *Невенова* излажења.

Износећи пред своје читаоце овај, по нашем уверењу, најлепши и најверинији Змајев лик, знамо да смо угодили Србима свима и свуда, јер је и само име Змајево довољно да изазове искрено поштовање и ничим непомућену захвалност.

Бетовен (сликао Л. Балестри). — Сликар је покушао да овим радом представи утицај дубоке Бетовенове музике. Знаоци генијалних композиција његових најбоље ће осетити сву верност представљања на овој слици, а ми је доносимо још и због тога што је на неколиким изложбама била и награђена и привлачила велику гледалачку пажњу.

Златно доба (сликао Ш. Шаплен). Галерија Париског Лувра поноси се многим ремек-делима сликарским. Нема у њој ни једне слике која би по својој вредности била иоле сумњива. Унети слику у просторије Лувра, значи добити несумњиво одличну сведоџбу о њезиној вредности. Колико је живих сликара који у Лувр упиру очи као у највећу награду своју, као у највиши суд за одређивање несумњиве вредности сликарских производа. Шаплен је француски сликар који је за живота дочекао и ту радост. Неколики његови радови красе, у правом смислу те речи, просторије Лувра, а између њих је и *Златно доба* чију репродукцију, по једном дрворезу, износимо пред своје читаоце. —

Црква у Бранковини. Два часа северно од Ваљева а на путу Ваљево—Шабац, налази се мало али лепо и чувено село Бранковина. Са пута се види, на левој страни његовој, а у лепој и романтичној долини једне малене речице, ова бела црквица. Није далеко од пута — 2—300 метара, — те кога нанесе пут овуда, нека сврати до ње. Видеће у дивној порти лепу црквицу и до ње гробове кнеза Алексе, проте Матије, Чика Љубе и др. Видеће и једну плочу са које ће прочитати:

„Во славу свјатија јединосушчнија троици Оца и Сина и свјатаго духа. Сеј свјатиј храм собор сил бесплотних Михаила и Гаврила. От неизвесних времен сушествовао је и много крат от Турак пљењен и горјел и у рату Јосифа цесара 1789. года. Но паки обор кнез Алекса Стефанов Ненадович с прочи парохињани 1792. г. согради од древа обаче изрјадно; по востанији Сербов против Турак 1804. г. паки сгорјел, и паки богољубиви парохијани од древа сограднше, док при владјенији сербскаго Књаза Г. Милоша Обреновича и здешњаго округа кнез прота Матеј Алексијевич Ненадович возбудил и пригласил сију парохију, то

јест: село Бранковину, Кутешицу, Јошеву, Блазоње, Бабину Луку, Забрдицу, Козичић, Јасеницу, Грабовицу 1829. г. поче се темељ од камена, 1830. г. с помоћчију све ове кнежине православни Христијана совршисе све со сводом како изритсја. = И биша пароси Симеун Павич, Софроније Хаџич, Матеј и Мића Ђурђевићи, а капетан Паја Симеуновић = и писа Никола Симоновић родом из Левча привремени учитељ у Бранковини. Биша неимари Алекса и Ђура Гоћевци".

У цркви ћете видети леп иконостас новијег доба; јеванђеље, сребром оковано, које је прота Матија донео из Русије, као поклон рускога цара; наруквице Јакова Ненадовића; и записе и цртеже по књигама, које је записивао и цртао Хаџи Рувим.

О Петров-дану је овде велики сабор, на који долази свет из близа и далека: младеж да игра а старији да се договарају....

Гробница породице Ненадовића. — Код северних врата Бранковинске цркве налазе се гробови: Кнез Алексе, проте Матије, Симе и Чика Љубе Ненадовића. Ту им је и породична гробница у којој лежи и прота Матија и Чика Љуба. Над гробницом је лепа, висока 4 метра, пирамида са позлаћеним крстом на врху. На њој стоји урезано:

„Ненадовића фамилија досели се из Мораче у Србију ваљевско окружије у Бранковину од које су кнезови били над овим окружијем из које је кнезовао Алекса син Стефанов храбри заштититељ рода сербскаго за којега је и цесар бечки знао но п....."

Даље нема ништа. Не зна се због чега је овај натпис остао недовршен.

Источно од пирамиде, налази се од црвеног мрамора, висок до 2 метра, белег са натписом:

„Здје почивајет раб божји Симеун от Ненадович најмладши син кнеза Алексе родисја здје в Бранковиње 1793. г. по изходје Г. Георг Петров из Сербије в цесарију и он проидје по дјеле Росију, Вјену, и у цесаров. војеној службје против Французов бил. У почетку Г. Милошевје против Сулејман паше дошел у отечество и паки ваљевске војске и нахије војевода бист и при сраженију и јуришу на турски шанац у шабачкој нахији селу Дубљу 1815. г. Јулија 14. крабро јуни живот свој отечеству положи. И поставише памјатник сеј старшаја браћа јего: Матеј протојерej, Никола и Петар. Резал слова сија от ујца брат јего Илија Јакова Ђелмашевича из Гвозденовића. Бист парох поп Симеун Павич."

Западно од пирамиде, а готово уз њу саму, белег је кнеза Алексе са натписом:

18 † 04.

Обр лајтант и обр књаз Ненадович лежи овде кога сва Сербија и сам цесар Јосиф знаде и Турци га почитаху за отмену духа бодрост но опет га посјекоше за своју мниму корист и његову Сербији ревност, али у томе се преварише јер противно случи им се зашто Серби за Алексу дигоше се на освету и од часа Сербији слава расти нача = У Ваљеву посјечесје месеца јануара 23. дне 1804. љета а здје од својих погребесја в Бранковиње".

За дужину гробне плоче, западно од Алексиног белега, стоји мраморни крст са натписом:

„Овде почивају кости проте Матије Алекс. Ненадовића рођен 1777. год. а преселио се у вечност 29. нов. 1854. г."

На гробним плочама, зуб времена је слова уништио, те се натпис не може прочитати.

А шта мислите, које је споменик Чика Љубин — песника и академика?

— *Она црна дрвена крстача, прислоњена уз протин белег, која му већ седам година гроб обележава....*

Но још овога лета заблистаће се и на његову гробу леп споменик, као знак љубави српске деце према Чика Љуби.... **Н. С. С.**

Богородица с Исусом (сликао Б. Е. Мурило). Бартоломео Естебан Мурило, велики шпањолски сликар и представник Севиљске школе, рођен је 1. јануара (н. н.) 1618. г. у Севиљи. Прва цртачка знања добио је од свог рођака Хуана де Кастила, за којим је отишао и у Кадикс, где је почео радити слике за продају по трговима и радњама. Бојећи се да не остане целог века, како би се то данас рекло, сликарски фабричар, осети жељу да дубље проучава производе великих мајстора. За његова новчана средства, Италија је била и сувише далеко; за то удвојеном снагом поче производити радове сумњиве вредности, те после неког времена стече таман толико да је могао 1643. г. доћи из Кадикса у Мадрид. Срећа га је упутила његову великом земљаку Дијегу Велаксквезу, који га уведе у Краљевску Галерију и Ескоријал, где је почео копирати најславније радове великих мајстора. У том послу провео је необично марљиво две године, студујући нарочито Риберу и Валаксквеза. После овога отиде у Севиљу, где се брзо прослави са својих слика у манастиру Св. Франциска. Свој дотадашњи натуралистички и снажни стил замени слободнијим и блажим, уносећи у њ сав полет узвишеног надахнућа. Из тога доба најчувеније су му слике: Св. Леандер и Свети Исидор, Свети Антон Падовски (у Краљевском Берлинском Музеју) и четири средишне слике у цркви Св. Марије ла Бланке. — Јек творачког рада и славе Мурилове долази у год. 1670.—1680. Године 1674. завршио је осам великих слика које представљају разне моменте милосрђа, а које се нарочито истичу изврсним колоритом, цртежом, до детаља верним изразом лица, композицијом и перспективом која изненађује и заноси својом природношћу. Из овога су доба и: Св. Петар, Богородица Милосрдна, Олтар и Хор у Капуцинерском Севиљском Манастиру.

Спремајући слику великих размера (Св. Катарина) за олтар катедрале у Кадиксу, омакне се и падне, са сликарских скéлâ. 3. априла 1682. г. умр̀ео је у Севиљи. Недовршени овај рад доготовио је његов ученик Озорис.

Производи кичице Мурилове стављају се у највиши ред натуралистичких производа. Одржавајући средину између скоро грубих потеза Рибере и сувише префињеног, тако рећи слатког манира сликарског, Мурило је извојевао свом имену оно ретко поштовање које и данас свугде траје. Необично уметничко сливање светлости и сенке у изразну хармонију даје његовим радовима неку чаробну драж која ипак не излази из круга природног представљања. Први погледи на његове радове нису у стању да пронађу оно што је у њима најкарактеристичније; тек дужим гледањем, скоро нарочитом студијом, опажа се оно што Мурила одликује од осталих сликара. Живост погледа и покрета његових фигура изненађује и обичног гледаоца. Богородице, које је Мурило сликао, миле су и лепе, али у исти мах и земаљска бића.

За Париски Лувр откупио је год. 1852. Наполеон, онда председник француске републике, једну од Мурилових слика (Примање) за 615.300 динара. У Петрограду је његова слика: *Анђео ослобађа Св. Петра;* у Мадриду: *Исус*

као дете (најлепша од свих других овог имена што их створи Мурилова кичица); у Бибербургу: *Св. Францискус;* у Минхенској Пинакотеци: *Два просјачета* (са гроздом и лубеницом); *Улична дерлад* (у коцкању); *Св. Франциkус лечи немоћног пред црквеним вратима;* у Минхенској Лајхтенбершкој збирци: *Богородица с Исусом, Арханђео Рафаел, Добри пастир* и *Исус као дете;* у Бечу: *Св. Јован у пустињи* (с јагњетом). Остали радови Мурилови сада су нарочито у Енглеској, за тим у Италији а највише у Мадриду (46). Збирка француског генерала Сула, у којој се нарочито истиче неколико радова Мурилових, сада је у Лувру. У Петрограду су два од најлепших његових радова: *Благовест* и *Вазнесење Богородичино.* — Слика, коју износимо пред своје читаоце у овом броју, у власништву је Дражданске Галерије Слика.

Црногорка (сликао Ј. Чермак). Велики број слика овог покојног чешког сликара црпен је из живота нашег народа. Неке су од њих објављене, а велики број чека још ваздa свог издавача. У Прашкој галерији *Рудолфинуму* налази се највећи део Чермакова рада; у њему се нарочито истичу слике из српског живота. Сазнали смо да се велика чешка издавачка књижара Ј. Оти подухватила да приреди целокупни албум Чермакова рада. У добри час. Слика коју данас износимо пред читаоце није (како смо извештени) још нигде објављена.

Мост на реци Киру пред Скадром (фотогр. снимио Бр. Ђ. Нушић). У албум слика из српских крајева уносимо и овај снимак стародревног моста (по свој прилици римског) пред градом Скадром.

Манастир Св. Арханђела код Скопља. У низу српских манастира, и по архитектури и по својој судбини, стоји на веома угледноме месту и манастир Св. Арханђела. По народном предању он је зидан по наредби Душана Силног. Бугарска нетрпљивост покушавала је више пута да уништи све трагове који у овом манастиру опомињу на српску прошлост. Како су се црквене прилике у Скопаљској Епархији, утврђењем Њ. Пр. Господина Фирмилијана, повољно промениле у духу жеља српског народа, дубоко смо уверени да ће и ова српска задужбина дочекати лепше дане. Према начелу *не дати своје а не тражити туђе* одређена је и будућност овога храма.

ХРОНИКА

УМЕТНОСТ.

Ткачи, *драма у пет чинова од Г. Хауптмана.* — Драма сиротиње, бедних и јадних, драма која се својим потезима ослања на прошлост и оштро на будућност гледа, доживела је после тешког труда, да и у Дрезди пређе преко дасака. Једва једном дакле успело се да се грандиозни комад, који се већ учврстио у многом и многом репертоару, прикаже и у лепој Флоренци на Лаби.

„Ткачи" су се појавили у 1892. год. и то у два издања: прво у шлеском, дијалектичном, а затим у издању немачког књижевног језика али са шлеским диалектичним нагласком. Први приказ самога комада изведен је у год. 1893. у Берлину на Слободној Позорници, али не пред широм публиком већ само пред члановима тога удружења; сваки даљи приказ у ширем кругу председништво Берлинске полиције беше забранило. Након неколико година заинтересовани у самој ствари успеју да се драма прикаже у Берлинском немачком позоришту, док је за Беч и Аустрију забрана њихове полиције остала и даље у пуноважној сили. Шта више, Бечка полиција пошла је и корак даље у својој ревности, забрањујући ових дана чак и то да се драма по подељеним улогама ни у ужем кругу не може и прочитати.

Што је и Саска могла доћи до слободног приказивања поменуте драме, има се само захвалити њеном највишем суду који је својим решењем од 6. новембра 1901. године отклонио сваку препреку и самом комаду отворио врата на позорницама у Саксонској. Тиме је учињено да се „Ткачи" и овде одомаће и стекну оно признање које им по величини, по грандиозној обради, по јачини дејства и радње, неоспорно и по праву припада.

„У уставној држави сваки грађанин има право да своје мишљење искаже." То је била полазна тачка да највише уд изда своје допуштење. Али осим тога било је још нешто што је при решавању саме ствари имало пресудног утицаја: строго се држећи слободњачког духа, не вређајући при том снажно политичко осећање, највиша судска инстанција доноси, да „Ткачи" са јуристичког гледишта ни најмање нису какав тенденциозни комад, већ проста једна историјска драма нечувене снаге у цртању људи, пуна природне верности и здравих назора. При извођењу њезину, дакле, нема се бојати никаквих тумултарних оцена у самој позоришној згради или ван ње, нити би се пак тиме распламтела или распалила притајена мржња класа и изазвало још јаче огрчење и на једној и на другој страни.

Још од саме појаве своје „Ткачи" су постали као предводничко дело немачког натурализма, његов једини комад великог стила, његова тврда грађевина која, и ако сама по себи није дело вечите вредности, ипак се има сматрати као уметничка драма првога реда у нашем времену, која ће свагда са правом заузимати место великог дела у историји литературе. И збиља, трагичнију грађу једва да би и могао песник на позорницу изнети. Јер ствар се овде најмање тиче појединих индивидуа и њихове жалосне судбине, не, она се простире на читаву једну класу људи, извесне гомиле ткача, сиромашних, бедних, без хлеба и икаквог права. Бедна сиротиња узалуд се пропиње противу грдногa капитализма што хоће у својој моћној сили да га уништи под канџама свога притиска и да га учини својим верним, везаним и спутаним робом. „Сиромашни треба да постанемо ми, стока Дрејсигерова", јауче бедно ткачко робље, не имајући при том моћи распознања да није управо Дрејсигер тај што их угњетава, што им срж сише, већ да је то природна последица самог развића ствари, да узрок ваља дакле тражити у силном, гвозденом времену. Оно је собом донело проналазак нових машина које свом својом тежином прелазе преко изгладнелих лешина бедних ткача, даве их и мрцваре и чине потпуно излишнима.

Суморна се радња развија пред нашим очима, настаје сцена тежа иза теже и све немилосније дејствује својом нападачком снагом на наша осећања; нама је као да удишемо дим од свећа са мртвачког одра; крв застаје у нашим жилама, а коса се подиже пред грдним ужасом, што их живот и строга истина извлаче из својих најдубљих ду-

бина и бацају пред наше очи као да се јетко хоће насмејати нашој беди, нашој слабости и бескрајном ништавилу.

Оштро узевши, чинови су тако подељени, да не изгледају у ближој органској вези (што можда изгледа због увођења нове технике о којој ће такође бити речи), али узевши све потпуно, они дају необично целу и снажну слику живота извесних људи (којих данас, истина, више нема, али који су тако исто живели и делали, уклонивши се затим да време и преко њих постави свој хладан покров уобичајеног заборава.

Први чин се догађа у канцеларији фабриканта Драјсигера, у којој се купи мрачна гомила невољних ткача, гунђајући и мрмљајући због незадовољства, срџбе и мржње против тако ништавне зараде, да за све то као одговор чују, како ће им се посао одузети и да ће се свега десет сребрних грошића плаћати за трубу платна. У другом чину гледамо их где једу псеће месо, гунђајући више неку ткачку песмицу коју им донесе неки отпуштени резервиста. Трећи чин дешава се у сеоској крчми, где им жандарм забрањује певање ткачке песме и они у беснилу своме повлаче се према кући Драјсигеровој, доспевају до његових намештених одаја и у изванредном стању своје љутине пљачкају и отимају (чин четврти). Најзад видимо, у завршном чину, како стари побожни ткач Хилзе пада од куршума, док остале ткаче растерује компанија војника. —

То је, дакле, садржина у краткоме, која ће ипак бити довољна да у њој видимо просту, голу и ничим не улепшану истину, до крајњих ситница верно представљени догађај историјски, а све таком озбиљношћу и праведљивошћу песниковом што до дна душе потреса. И ако би се најзад и догодило, што се комаду у почетку пребацивало, да нас драма у толикој мери надражи и одсудно стави на страну ткача, то не би било услед тога што песник непеснички хоће да политизира, већ просто с тога што нас јачина верно представљене ствари и наге истине тако дубоко потреса. Осећању се не може брана поставити и као последњи утисак у нама се рађа дубоко сажаљење према бедним и невољним ткачима. Према томе саму драму означити као тенденциозно дело у првом реду, значило би у исто доба посумњати у опште у чистину и збиљу уметничких тежња, значило би дакле, ни мање ни више, но прокламовати само отровну политичку шпионажу, ако се један песник позабави третирањем социолошких и политичких прилика. И полазећи с те тачке, тако бисмо исто морали осудити и Лесингову: Емилију Галоти, и Ибзенове: Стубове друштва, и Бјернстоново: Изнад наше моћи и т. д. и т. д.

Рекох мало час да је техника потпуно нова. Бар у драми не можемо видети оне старе уобичајене композиције нити досадашњих постављених правила позоришне технике. Сваки чин има своје особе, међутим улога главног јунака губи се, њега управо и нема. У том смислу видимо нов покушај који је у овом случају потпуно пошао за руком. Радња се развија слободно, без устезања и прекида, гомила лица ступа брже или лакше у развој и акцију, и психологија гомиле испољава се у необичном изобиљу и потпуној јасности. Од многобројних лица ту је фабрикант Драјсигер, који оставља толику масу да гладује, ту снажни ковач Витиг и црвени пекар са дрскошћу правог револуционара, ту стари ткач Хилзе из чијих очију потпуна невоља вири, ту скупљач крпа и дроњака Херниг и најзад стари Баумерт који се кроза све чинове провлачи. Сваки на своме месту и са потпуном карактерном индивидуалношћу: видимо дакле и масу и индивидуе. А то је оно што је у „Ткачима“ ново и даје им превагу над оним бескрвним сенкама многог данашњег немачког драматичара. Драма је у исто доба и историјски верна и снажне величине. Њеном се приказу само ваља радовати, а већ у историји литературе она је себи и без тога стекла достојно место.

14. VI. 1902. у Дрездн. **М. П. Ћирковић**

* Од дела *Знаменити Срби XIX века,* што га издаје Српска Штампарија у Загребу, изашао је и 1. свезак II. дела (13. свезак од почетка), у којем су ове слике и биографије: *Чолак Анта, Огњеслав Утјешеновић Остројински, Јоксим Новић Оточанин, Љубомир П. Ненадовић, Коста Рударац* и *Александар Бачвански.*

* Г. Јован Адамовић, главни сарадник „Србобрана“, штампао је веома занимљиву књигу: *Привилегије српскога народа у Угарској и рад Благовештенскога Сабора 1861* — Књига је у в. 8-ни, и има 262 стране. Од каквог је значаја по српски народ у Угарској био рад Благовештенскога Сабора, многима је тек по чувењу било познато. Али ова књига, написана лако а пуна аргументација, добро ће доћи сваком оном Србину који одушевљеном раду својих предака поклања онолику пажњу, из које неминовно потиче воља за такав исти рад, за наставак и остварење свих корисних идеја које су заснивали и остваривали наши старији. И ако је ова књига написана као коментар слици истога имена, што баш ових дана изађе у издању вредне издавачке радње П. Николића у Загребу, ипак је она, и по разради и по материјалу, несумњив добитак у нашој маленој књижевности. —

* 5. и 6. августа о. год. биће у Београду (у згради гимназије Краља Александра I.) скупштина Професорског Друштва на којој ће, поред осталих тачака дневног реда, Г. проф. Сава Максић читати своју расправу *О садашњем новом правопису немачког језика.*

* О познатом Свето-Јеронимском питању штампана је у Риму опширна расправа маркиза П. Мак Свинија Le Montènègro et le Saint-Siège. *La Question de Saint-Jérome* (Rome 1902. 8-на, стр. 92).

* За Летопис Матице Српске примљени су ови радови: *Божји људи,* приче Борисава Станковића, и *Бројно опадање Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији,* од Петра Марковића. На оцени су: *Божја воља,* од непознатог писца, и *За крухом,* роман Ива Ћипика.

* Учени Петроградски професор, сарадник *Н. Искре,* Г. Василије Николајевић Корабљов читао је 20. пр. м. у Грађанској Касини, на молбу Словенскога Клуба, своје предавање *О Славенофилству у прошлости и његовим садашњим и будућим задацима.* Г. Корабљов је одлични познавалац словенских народа и прилика, а посебице нас Срба, те је сасвим објашњено оно многобројно учешће Београдске интелигенције и ретко задовољство после свршеног предавања. Предавање ће бити штампано у *Српском Књижевном Гласнику* те већ сада обраћамо на њ пажњу својих читалаца. —

* Управа Краљ. Срп. Нар. Позоришта расписала је стечај за нову драму из српског живота. Рок пријаве биће до 1. јуна 1903. године, а награда је одређена у 1000 дин.

* Од 1. септембра о. г. почеће поново излати „Омладина“, лист за младеж. Власник и уредник биће Г. Ђорђе Јосимовић, који до 1895. године и уређивао тај лист.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића. Свеска 99: **Виноградарство.** За народ написао *Јован Живковић.* I. део. *Подизање и нега винограда.* У Новом Саду, Штампарија Српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8-на, стр. 88. (Претплата на 5 комада „Књига за народ“ и „Календар Матице Српске“ 1 кр., у иноз. 2 круне.

Из мојих успомена. Приповетке *Душ. Ђ. Богдановића.* — Са сликама. — Штампарија Милана Ј. Илића, Смедерево, 1902. 8-на, стр. 185. Цена 1.50 дин.

Српска Књижевна Задруга (67): **Причања Вука Дојчевића.** Скупио и сложио *Стјепан Митров Љубиша.* Прва Књига. — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 160.

Други мирис босиљков. Написао *Ј. Миодраговић.* Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 118. Цена 0.70 динара; у лепим корицама 1 динар.

Историја српске трговинске политике. I свеска. *Аустроугарска трговинска политика на Балкану до 1880.* Проширено предавање које је држао 21. маја 1901. год. у „Sozialwissenschaftlicher Verein" у Минхену *В. И. Бајкић.* Прештампано из „Привредног Гласника". — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1902. — В. 8°, стр. 84. Цена?

Алфонс Доде: **Тартарен на Алпима.** Нови подвизи Тарасконскога јунака. Превео с француског *Душан Л. Ђокић.* Београд, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. 250. Цена 2 динара.

Трговачка школа Београдске Трговачке Омладине: **Извештај за XIV школску годину 1901—1902.** Београд, Електрична Нова Трговачка Штампарија, 1902. В. 8°, стр. 34.

Привилегије српскога народа у Угарској и рад Благовештенскога Сабора 1861. Написао *Јова Адамовић.* — Штампано трошком Петра Николића. Загреб, штампа Српске Штампарије 1902. — В. 8-на, стр. 262. (Са сликом Благовештенског Сабора). Цена?

Финансијска Библиотека. Књига V. **Буџет.** Од *Д-ра М. фон Хекела* Превео *Др. Лаза Пачу.* Београд, Милош Велики — штампарија Бојовића и Мићића, 1902. В. 8-на, стр. 438. Цена 3 динара.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Улазећи овим бројем у друго полгође четврте године Нове Искре, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло скоро ништа користити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа сваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде послао претплату, дуг ћемо тражити судеким путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им исправност за судеке доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање несумњив доказ: ми смо покушали све што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат скоро никакав, нагоњени смо и на овај начин потраживања.

На крају додајемо још ово.

Да не би ко помишљао да овај корак предузимамо из користољубља, изнећемо и тачан извод досадашњег примања и дуговања Нове Искре, те ће се јасно видети, због чега смо управо нагоњени да и судове у помоћ позивамо.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

„НОВА ИСКРА" излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику „Н. Искре", Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић,* Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 8. Београд, августа 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Писма са села

XI

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

Разговарао сам јуче дуго са учитељем из К.... То ти је један од поређих егземплара међу нашим учитељима. Пре свега важно је као богат човек, па онда као ваљан школски радник, и ако је од старијих људи, од оних што ни једнога часа нису слушали Педагогику.

Слушао сам о њему доста и лепих и рђавих ствари, али га нисам познавао. Признајем да ми је јуче импоновао. Замисли човека висока, снажна; проседа, оретке и лепо очешљане косе; великих, плавих, бистрих очију, које те гледе слободно и отворено; чиста, уљудно, па чак, ако хоћеш, и елегантно одевена. Веома ме је пријатно дарнуо његов сонорни глас при представљању:

— Никола Николајевић учитељ из К.....

Речи је изговарао јасно, нарочито паштећи се да мукле гласове јасно искаже.

Хана Квапилова, чланица чешког Нар. Позоришта у Прагу

— Добро се држите.

— Хвала Богу?

— Суседи смо а нисмо се познавали — рекох. — То је штета.

— Ја ретко куда идем — одговори он — а и ви.

— Како сте задовољни с местом?

— Хвала Богу.

— Имате ли доста ђака?

— Педесет и четири. —

— Како сте прошли с оценом?

— Мислим да сам добро; у осталом, оцене ће нам се доцније саопштити.

— Колико имате година службе?

— Тридесет две.

— Охо, то ви сад имате и највећу плату?

— Тако је.

— Ви сте готово и нека школска историја, јер сте прошли скоро кроз све фазе кроз које је наша школа прошла.

— Готово — рече он смејући се.

— Јесте ли много премештани?

— Двадесет и два пута.

— У које крајеве?

— Пропутовао сам сву Србију.

Разуме се да ме је то све заинтересовало. Позовем га кући, што он радо прихвати.

— Право да вам кажем — рече — и дошао сам највише с тога да се с вама познам.

Није много прошло, а ми већ бесмо пријатељи. Он је мене називао колегом и почео ми говорити о школским стварима, о настави, о невољама и незгодама с којима се борио; једном речи о свему. Говорио је течно, без запињања, изговарајући тачно сваку реч и сваки глас, и у целом том разговору беше нечег топлог, приповедачког. Причу је пропраћао пуштајући густе димове из своје велике ћилибарске муштикле.

— Било ми је равно двадесет година кад сам постао учитељ у једном селу у Ваљевском округу. Млад, весео и окретан. Људи су ме волели што сам лепо певао у цркви, а попови се мноме клели. Ђака сам имао преко осамдесет, ту су неки и становали. Плате сам имао три дуката и осам цванцика, и нисам ишао по пола године да је примим. А што ће ми? Имао сам свега, свет је доносио и шаком и капом. Волели су ме што сам био добар деци, и што сам их збиља учио. Шта сам знао друго и радити, него седнем па им причам све што знам. Деца одрасла, бистра, схватала су све. Ја сам са старијима читао песмарице и друге књиге, а они су оне млађе учили читати и писати. Кад је о Петрову-дне дошао директор, он ме је похвалио пред свима и ја сам одмах у почетку школске године био постављен за „дјејствителног“ учитеља X класе.

Провео сам ту четири године. Ту сам се и оженио једном масарошком која ми је донела једно имање од 1000 дуката и која умре у другој години нашег брачног живота оставивши све мени тестаментом.

После четири године преместе ме с класом у Крагујевачки округ. Ја продам имање; и које то, које моја уштеђевина, имао сам равно 1305 дуката.

Дође за министра просвете пок. г. Матић. Он узе уносити неке реформе. Састави и програм шта све треба учити у основној школи. Ја, богат човек, а већ сам важио као неки бољи учитељ, настанем свом снагом да се изучим, јер у новом програму било је ствари које нисам разумевао. Почнем ти куповати и књига; одем до вароши те се ту посаветујем с професорима и према томе станем и учити своје ђаке.

Видео сам тек тада колику важност има богат човек. Сад, од мога богатства ако ко има користи, то сам ја; али ми се указује поштовање и од бољих и од горих, које, по моме нахођењу, ни по чему ја не бејах заслужио. Признајем отворено да сам се тим много користио, јер ми је моје богатство створило могућности да се познам с највишим круговима. Ту сам, слушајући, много научио, а оно што бејах научио читајући, у тим сам друштвима притврдио.

За неколико година ја одмакох од својих другова, стекох имена и гласа, важио сам као одличан учитељ, као још бољи домаћин код кога се могло ваљано почастити. Многи су ми име знали и ако ме лично познавали нису; ревизори су се редовно код мене задржавали на вечери и конаку, и мени је то све лепо плаћано наградом и признањем.

Е, али сад дођоше нови људи који нас старије почеше потискивати. То су они што почеше излазити из Учитељске Школе. Научен да будем међу првима, ја потражих њихово друштво. Ту сам се запрепастио видећи да ништа не знам. Али не хтедох за живу главу то ни самоме себи признати. Један од тих младића беше у моме суседству. Ја му одох, разговарах с њим, разгледах његова предавања, поисках да ми по једно-два из сваког предмета дâ на проучавање, па заседох и сам да радим.

Радио сам и дан и ноћ. Прво сам морао сам научити, онда сам натерао децу да науче, па пошто су од речи до речи свако предавање научила, нагнао сам их да ми то све — тако исто од речи до речи — као бајаги својим речима кажу. Који од ђака не би научио, ја бих га задржао да преноћи, па бих с њиме до пола ноћи седео док све не би савладао.

Да бих и пред учитељима важио као савремен човек, ја сам непрестано у разговору помињао Песталоција, Комненског, Дистервега, Дитеса итд. итд. имена педагога и цитирао понеке ставове из њих које сам прочитао у Милићевићевој „Школи“ или Вукићевићеву „Школском листу“.

Тако сам био удесио све. Имао сам израђене све предмете чисто својом руком преписане. Та сам предавања допуњавао и прерађивао после сваке ревизије, јер је сваки ревизор по нешто ново доносио. Неки је нпр. био природњак. Он је тражио да ђаци што више знају из природних наука. Ја сам видео шта хоће, па сам то у идућој години разрадио. Други је богослов. Ту је опет тражио све из Хришћанске науке. Трећи филолог. Ту су се морале знати све врсте речи, промене итд. итд. Имало се пуно посла. —

Али ја се нисам дао потиснути. Стид би ме било да ми неко каже како сам поцрвенео пред ревизором, и право да вам кажем: убио бих се! Признајем да мојим ђацима није било лако и да су на нос падали од силних напора. Знао сам да није лепо толико мучити децу — та то сам толико пута прочитао — али зар је лепо да ја црвеним што она не знају. Ја сам морао добити *петицу* или умрети!

— Кад сте тако имали успеха, чудо нисте тражили варош? — упитах га.

— То баш нисам никако хтео. Прво, у селу имам више прихода; друго, у вароши би одмах видели у чему је та моја вештина. А то ми никако није ишло у рачун.

— Онда се чудим толиким вашим премештајима.

Вацлав Брожик

Путников обед

— Чудите се?

— Да.

— Немате права. Јесте ли ви премештани.

— Ја? То је друга ствар. Ја сам хтео мало и да политизирам.

— Па зар мислите да и ја то нисам радио?

— Не знам. Овде не чујем о вама никаквих гласова.

— Сад. Тако је. Сад се то више и не тражи. Некад је уз доброг учитеља ишла и политика. Ја нисам хтео заостати за својим друговима и изгубити име добра и ваљана учитеља. Загазио сам у политику и заглибио се у њу до гуше.

— Па шта сте били.

— Шта друго него — радикалац. То се ценило. И ја сам био велики радикалац.

Ја се насмејах.

— Смејете се? А знате ли ви да од мене није било већег агитатора у своје време. Знате како сам радио. Само један пример. Пођем, на пример, у окружну варош. Обучем се, појашем добра коња као какав велики господин. Рецимо пост је. У мојим бисагама мора бити погача, пљоска с ракијом и заструг посне папуле. Радни дан. Људи на њивама. Ја тек зауставим коња, привежем га за како дрво па управо међу људе. — „Помоз Бог, браћо.“ — „Бог ти помогао, господине“ — „Здраво, мирно?“ — „Хвала Богу!“ Питам како је: је ли орно за рад итд. Разговарам тако мало с њима, па тек рекнем којем младићу те ми донесе из бисага пљоску и онај замотуљак. Ту се лепо с њима напијем ракије, понудим их погачом и папулом. Они виде да постим, да с њима лепо разговарам, па се тек откраве. А ја започнем о великој порези, о угушеним слободама, о свему .... После пола сахата смо најбољи пријатељи. И то је била моја војска.

— Сад више нисте радикалац.

— Јесам; али као и сви други. Нико се више не бори па ни ја. А немамо, вала, ни с ким. Сад смо поново сви једнаки — рече насмејавши се, па се диже и узе тражити шешир.

Ја га задржавах да остане на ручку, он захвали.

— Видећемо се још који пут док сте овде. Дођите и ви у К.....

Ја обећах.

Он се поздрави и оде, и ја гледах за њим. Све, све, и поглед, и покрет, све казиваше да је потпуно задовољан.

Нека му буде.

А ти буди здрав и весео

своме

Јанку

Акорди

Г-ђици К.

Im wunderschönen Monat Mai....

XIII.

Азлева се слатки мирис, дрхти лишће на липама.
Око мене влагом дише мирисава, сочна трава; —
У шипражју славуј жељка, — њега можда чежња слâма
За плавојком љубичицом, што под жбуном тихо спава. —

Ја усамљен будан сањам. Сањам тебе, чедо мило,
Твоје косе, око влажно и румене усне танке,
Као љиљан грло бело, што је данас песму вило
Кад си руком кадифастом брала рујне мирисанке.

И док ветрић пољем блуди, небом месец шета тио,
По злаћаним звездицама ја поздрављам своје благо, —
И кроз сутон летње ноћи, што од мене сад те скрио,
У пољупцу душу своју ја ти шаљем, чедо драго.

XIV.

О, дивна си била, љупка као Психа,
Када те грлих, љубећ око сјајно. —
Ми смо били сами, тек што вечер тиха
Слушала је наше шапутање тајно.

Милујућ' ти власи шапуто сам тада
Песму коју нигда написат не могу, —
Песму срца срећна — без бола, без јада,
Што се као химна вила горе Богу.

Шумио је багрен око нас у тами,
Жуборкали вали мале, бистре реке, —
А далеко негде, под брегом у страни,
Јецали су сетно гласи фруле меке.

И заједно са мном природа је цела
Понављала речи те песме умилне,
Славила лепоту твога лишца бела,
Твоје око тавно, твоје косе свилне.

И сад често пута у тихане ноћи —
Кад месец заброди кроз путеве млечне,
Чујем песму ону како у самоћи
Звони као акорд симфоније вечне.

Зајечар, 1902.

Милутин Јовановић

Етнографеке белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

приопћио

проф. Рајко Перушек

(наставак)

Ношња Морлакиња различна је у разним пределима, али вазда туђа оку талијанскому. Девојке носе свакојаки накит на глави, па се тиме разликују и од жена, којима није допуштено носити на глави друго што осим беле или бојадисане мараме. Девојке носе црвену капу, преко које виси све до рамена копрена, која је знак њихова девојаштва. Ђердани су од сребрних новаца, катkада врло старих и скупоцених

Доротка (Страхоњицки гајдаш)

Маргита (Смрт и љубав)

Госпођа Хана Кванилова, чланица Народног Позоришта у Прагу

па се тиме одликују богате од оних које уместо новаца вешају радове од срме, ланчиће, полумесеце и друго. Поneке имају различно бојадисане стаклене у сребро оковане куглице. А сиромашне се задовољавају са шкољкама и куглама од простога стакла. Оне гледају да намаме очи тим разним бојама и звецкавим накитом на капи. Зато намештају на капе ланчиће, срдашца, полумесеце сребрне и лимене, лажне наките, шкољке и друге дрангулије. У другим пределима мећу на капе стручке бојадисанога перја, које личе на волујске рогове, па опет ките од стаклених штетина, или вештачко цвеће што га набављају на сајму. Треба признати, да сав тај варварски накит често показује добар укус. Кошуље, што их носе о празницима, везене су црвеном свилом или златним нитима. Овај рад врше саме кад чувају стада на пашњацима. Ове кошуље скопчане су на грлу са две копче које зову „мајте“, а отворене су на прсима као и кошуље у људи. И жене и деца носе око врата ђердане од стаклених разноврсно бојадисаних куглица. На прстима пуно прстења од сребра, лима или меди. Носе наруквице од коже, покривене радовима од лима или, ако су врло богате, од сребра. Широки пас од бојадисане вуне, искићен шљокама или лименим радовима на кожи, метнут је преко кошуље и крила, а због модре боје, која превлађује, зове се „модрина“, која је на рубовима искићена шкољкама. Преко крила носе „садак“ који им сеже све до преко колена. И садак накићен је о рубовима црвеним сукном. Лети носе само садак без рукава или беле кошуље. — Чарапе су у девојака вазда црвене, а носе опанке као и људи. Опанци су од сирове коже говеђе и на врху свезани опутама од јагњеће коже. Кад се девојке удаду, онда могу заменити опанке турским папучама. Прамени косе сакривени су испод капе; невесте их носе на грудима а катkад их вежу испод браде; вазда пак сплетају у косу пробушене новце. Hasquet, који описује више оне Морлаке што су у хрватском приморју, наставља о женском оделу морлачких жена овако: „Жене мећу на главу белу мараму или печу (zjepz), а страга висе на крајевима модре врвце. Око врата носе тобоже само девојке „огрлице“ од стаклених бисера или само трак са крстом или са неколико мангура. Рубача сеже све до глежања а рукави извезени су разнобојном вуном, а преко њега је сукња без рукава.

Преко ових носе пратеш или хáљу која сêже до колена те је модрим гајтаном опточена. На ногама имају назувице и опанке.“ —

Жене морају носити тешка бремена, док човек пред њима пуши свој чибук. На леђима носе дете, на глави друго које бреме а уз то вазда још преду. „Је ли чудо“ вели Hacquet: „што жене проклињу женски пород знајући, каква зла судбина чека њихове кћери!“ А Cassac сасвим право каже: „Жене су врло прљаве (а томе је више узрок сиромаштво него ли обичај, а и њихов подјармљени положај); презиране од својих људи морају као самар носити све непогоде и вршити све могуће радове.“

Врло је обично у Морлака, да се девојка уда за младића који станује много миља далеко. Такве се женидбе углављују од родитеља, ма да се понекад будући младенци никад ни видели нису. А то се не догађа ради тога, што у домаћем селу нема девојака, већ из жеље да се ороде са породицама угледнога браства и ради гласовитих јунака из ње. Отац, или који старији човек, упути се просити девојку за младића. Изведу му све девојке у кући а он изабере коју му драгу, али ипак обично штује право старије девојке. Ретко је да се просци одбију, а не гледа се много ни из какве је куће онај који девојку проси, а често бива да богат Морлак уда своју кћер и за свога најамника. А девојке имају у овим приликама прáво које би требало да имају и наше девојке. Чим је просац испросио девојку, оде по жениха пак се врати с њим, како би се будући младенци видели очи у очи. Ако заволе једно друго, веридба је готова. У некојим местима невеста полази кућу и породицу предложеног јој жениха пре него што се обећа и може уговор разрешити ако јој људи или кућа нису по вољи. Ако је она задовољна, допрати је до њезине куће вереник, чланови и пријатељи породице. Уговори се дан свадбе, на који жених сакупи најодличнија лица свога браства, па се сви сватови дижу на коњима према кући девојчиној. Један је од најзнаменитијих знакова сватовских пауново перје на капи. Поворка је добро наоружана, да може одбити сваки нападај, сваку заседу која би хтела мутити мирни развој свечаности. Приповеда се, у народним песмама, како су разни просци хтели заслужити првенство храбрим чиновима, са доказима спретности и хитрином ума. Фортис наводи некоја места из народне песме о војводи Сибињанину Јанку који је просио Јању Темишварку. А браћа њезина, која не волеше Јанка, захтеваху од њега, да мора извршити разне игре и, на послетку, да позна своју вереницу међу девојкама покривеним копреном. Последњи задатак извршио је његов нећак. Бацио је пуну прегршт прстења пред девојке па заповедио, да их покупи вереница Јанкова; али ако би која друга хтела сагнути руку за њима, он ће јој одсећи. Све друге девојке узмакоше а права Јанкова невеста, без страха, покупи прстење те њима окити белу руку. — Невеста појаше са копреном и са круном на глави у цркву и чим је свети обред свршен, прате је сватови кући, ако је ова недалеко. А на целом путу до куће пуцају из пиштоља, цикоњу од радости и певају гласно. Сваки од сватова има на путу до цркве и на повратку из ње свој одређени посао. Првенац води сватове певајући пред њима. Барјактар развио је свилени барјак, а на врху барјака намештена је јабука. Барјактара су два; а кад су сватови из одличних кућа, четири. Стари сват најугледнија је личност у сватовима, и обично ову част врши најугледнији члан породице. Његов побочник је, како га Фортис називаше, „stacheo“ а Hacquet „stachez“. Ову реч биће Фортис рђаво разумео и Hacquet од њега погрешно преписао. (А коју је реч тако искварио, нисам кадар утврдити. Биће то можда „сватски војвода“?). Оба девера, која су обично браћа женихова, ако их има, служе невесту. Кум је венчани важно лице. Коморџија чува сејсанку (Фортис пише: „коморџија или сексàна“). Чауш (ciaus) носи киту цвећа и пази на ред. Он пева и виче на сав глас „Бре, давòри, добра срећа, јаране, пиј'га!“ (Фортис пише: „Бребери, Давори, Добра — срића, Јара, Пико“, што су имена старих милостивих божанстава!) Буклија је онај који служи пићем на путу и код стола. Све ове службе могу се распоредити и међу више лица како има више или мање гостију.

Први дан слави се гозба у кући младожењиној, у коју се упуте сватови после венчања. Три или четири момка трче напред, а који први дође, добије мараму као награду. Домаћин се упути пред снаху, пре него што ова сиђе с коња, и даје јој у наручје дете да мази. Кад је невеста сишла с коња, поклекне и пољуби праг. Пуница, или која друга старија жена из браства, понуди је ситом, пуним разна жита и мањих јела, бадема, лешника; ове треба да баца шакама преко рамена на сватове. Овога дана невеста не руча са родитељима код стола, него код нарочите трпезе са деверима и старцем (војводом?). Младожења седи код стола са сватовима а он не сме истога дана ниједну ствар одрешити ни разрезати. Кум у место њега реже леб и месо. Домаћин позиваше госте да пију. Први му одговори стари сват. Букара почиње се редати са здравицом светому покровитељу породице, светој вери итд. У таквим гозбама влада највећа расипност, макар да сваки од сватова доноси нешто на поклон. Ручак почиње воћем и сиром, а чорба закључује ручак. Између ових мећу се на сто све врсте домаће живине, јагњеће месо и говеђина, каткад и дивљачи, а врло ретко телетина. Жене не једу код истога стола са људима. После подне забављају се певањем, играњем кола, бацањем камена и другим народним забавама. У вече, после вечере и обредне три здравице, испрати кум младожењу у клет или у хлев, пак отера девере и војводу.

Други дан седи млада без девојачке капе и без копрене (пачела) код сватовскога стола и мора да слуша најсуровије досетке пијаних сватова, који мисле да су у овим приликама слободни од граница пристојности, којој су иначе у извесним тачкама тако навикли. Ове свадбене свечаности трају по два, три, шест, осам и више дана, према имућности и људи оне породице која их изводи.

Зову се „здравице“. Млада из ових дана весеља вади много добити и заснива из ових свој властити иметак, јер као мираз она не носи у нову кућу ништа, сем своје хаљине и по коју краву; често се догоди, да њезини родитељи узимају и новац од зета. Млада носи сваки дан воду сватовима да перу руке а сваки гост баци по који новац у посуђе. Обичај допушта млади да се пошали са сватовима те им сакрије опанке, капе или ножеве, које морају откупити за новац одређен од друштва. Осим тога обичај захтева, да последњи дан здравица сваки сват дарује младу за уздарје неким новцем за поклоне, што их разделе сватовима кад се ови опросте. Кум и младожења носе их на сабљама домаћину, који их по реду поклони сватовима, а то су обично кошуље, мараме, капе, рушци и друге ствари мање вредности. Ови свадбени обичаји исти су код свих Морлака и мало су различни од обичаја у сељака на отоцима, у Истарском приморју и у Далмацији. На Зларину, отоку у близини Шибеника, скине стари сват сабљом венац с главе невестине, чим се спрема да оде са својим човеком. На отоку Пагу обичај је мање опасан, али не мање суров. Кад се спрема младожења да одведе своју младу, почну му набрајати отац и мајка невесте, претерујући, сва зла својства своје кћери. Тада се окрене младожења својој невести и каже: „Кад си таква, ја ћу ти ћуд умирити“. Уз ове речи замахне према њој руком, чупне је за косу или удари или чак и гурне ногом, да не би обред био пука формалност. У опште не доноси Морлакињама па ни женама с отока, ако изузмеш грађанке, никакву срамоту, ако их бију њихови људи. У околини Дрниша невеста мора, кроз једну годину, да пољуби свакога рођака који дође у њихову кућу, и после тога не треба им више вршити ову дужност, као да је тобоже несносна њихова прљавост томе крива и презирни начин којим с њима поступају људи. Они их не спомињу никад, кад говоре с отменом личности, а да не кажу: „С вашим допуштењем“. И најизображенији Морлак, кад му треба споменути жену, каже: „да простите, моја жена“. Hacquet, и за њим Janus Pannonius, примећују, да се, ако има у кући више кћери, никад не удаје млађа, сем ако је старија саката. Смешно је што Фортис изводи талијанску реч „stravizzo“ (гозба) од српске „здравица“, мислећи да су здравице исто што и гозба. Исто тако и навод из Св. Јеронима, који пише Јовинијану: „У нашој покрајини сматрају злочинством хранити се телетином“, нема никаква посла са обичајима Морлака, јер су се ови барем сто година после смрти Св. Јеронима у Далмацији населили и њима никако није забрањено хранити се телетином. Што се ово ретко догађа, томе су узрок економне

Марта Идеална (жена)

Офелија (Хамлет)

Госпођа Хана Квапилова, чланица Народног Позоришта у Прагу

прилике, због којих нико не коље младо живинче, него га храни, док понарасте, да га прода са већим добитком.

Ношење и пород ових жена било би велико чудо у нас, где наше госпође трпе толике невоље и слабости пре него што се реше свога бремена и требају толиких обзира после порода. Морлакиња се истом храном храни и послове обавља и кад носи. И много се пута догоди, да породи на пољу или на путу, без помоћи, те повије дете, опере га у оближњој води и однесе кући; а други дан врати се на рад или на пашу к својему стаду. И ако се роди дете у кући, опере се у хладној води; те и Морлаци могу о себи казати оно, што стари Римљани: „Durum a stirpe genus natos ad flumina primum deferimus salvoque gelu duramus et undis“. „Чврсто племе од поколења носимо најпре нашу децу у реке те их чврстимо ужасним ледом и таласима“. Hacquet каже да жена, кад осети болове, умакне у које удаљено место, а срећна је, ако јој у том тешком часу помогне која сусетка. — Ову децу овако примљену и окупану завију у јадне дроњке, у којим остану бар три до четири месеца, а онда им је слободно четвороношке кретати се по кући и пољима, где науче ходати и где стеку ону јачину и оно здравље, ради којег им треба завидети и које их спреми да голим прсима подносе снег и мразну студен. Деца сишу мајчино млеко све док ново ношење не прекине овај начин храњења; те ако изостане ново ношење за четири или шест година, она се хране за све то време на прсима материним. Па зар је чудо, ако није бајка, што се приповеда о дојкама Морлакиња које могу надојити дете нудећи му дојку преко рамена или испод пазуха. — И ову примедбу је Фортису врло замерио Синјанин Ловрић. — Врло доцкан навлаче деци одело, особито на граници босанској, поводећи се тако за примером босанских сељака хришћана, који плаћају харач тек онда кад рухо понесу, јер се дотле сматрају као деца неподобна за рад и службу. Због тога се вијају деца од 13 и 14 година у самој кошуљи која им досеже до колена. Кад се дете роди, особито прво, шаљу сви рођаци поклоне родиљи, а од послатог јестива приреде се „бабиње“. Родиље не долазе у цркву до после 40 дана, када им се свећеничким благословом то допусти.

Прво доба проводе деца у шуми и код стада. Свакојаки радови излазе из њихових руку а сви су израђени једноставним ножићем. Прàве дрвене зделе и фруле урешене чудноватим резбаријама, које одају подобност овога народа за узвишеније ствари.

Најобичнија је храна у Морлака млеко које на разне начине готове. Додају млеку оцта, те постане једна врста пића врло укусног; и сурутка је пиће њима врло угодно. Сир пржен у маслу најбоље је јестиво које знаду приправити ненаданому госту. Хлеб, печен на наш начин, слабо познају, а спремају сваки дан погаче (из италијанске речи „foccarcia“) од проса, јечма, кукуруза, а ако су имућни, и од шенице. Кисели купус, мрква и разна зèлên, што расте у шуми и на пољу, добар су им и јевтин смок. А после печеног меса они највише воле чешњак и лук; сваки Морлак на далеко заудара овим омиљеним јелом. Зелен, а од ње не најмање лук, узрок су што су Морлаци тако чврстог здравља, ма да често гасе своју жеђ блатњавом водом из млака. У овим странама има врло много крепких и живолазних стараца. Чудновато што лук добивају понајвише из Италије, нарочито из Јакина и Римина. Један од најбољих генерала*) увео је у Далмацију гајење конопље, те сада Морлаци много мање троше на туђу робу. На једном излету почастио је Фортиса и његове људе Морлак Вуковић. Ручак је био спремљен на гробишту поред развалина једне цркве у Бушком Блату. Један стећац служио им је као стô. На погачама од пресног теста доносили су им печене јагњетине и многа друга јела. Застирач је обично вунен прт; а ручници ретко се употребљују. С оним дугачким ножем, што га носе иза пâса, секу месо; виљушке не употребљавају много, а дрвених ожица могу разделити колико је драго. Пехара не треба, јер повелика „букара“ кружи од уста до уста, док се не испразни. Све посуђе састављено је из неколико дрвених здела а сви једнако ваде из једне зделе сваки својом ожицом. Јагњад пеку врло једноставно. Они га натакну на спремљен ражањ, па га тако полагано вртећи испеку. У њиховим јестивима вазда је главни зачин лук. У првом свеску на страни 31. приповеда Фортис, како се Морлацима гади од жабâ. За време највеће глади, која у Далмацији није ретка, било ради слабога ратарства било ради лоших установа, волео би сваки прави Морлак погинути, него ли окусити жабу. Свештеник Врањски упитан: зашто не једе радије жабе, него ли ужасни сир? одговорио је зле воље: „Има један Морлак који жабе продаје у Задру, ма да још није доспео да их окуси, ипак је тај човек срамота за читаво село“. —

Што се тиче привреде, Hacquet допуњује податке Фортисове овим наводима: У брдима сав је живот Морлака пуки пастирски; ратарство је незнатно и ради оштрог поднебља сеју понајвише само овас и раж. Зато је значајније сточарство, те нису ретка многобројна крда оваца̂ и козâ. Њихово је месо укусније, јер кречна земља рађа више мирисаве него ли сочне зелени, те је зато и месо укусније и хранивије. Где још има шума, израђују се бачве и даске и све што треба за спремање лађа. Крај морских обала још се привређује кукуруз и друго жито, али се највише становници баве виноградарством и рѝбањем. Најзнатнији је лов на тонину (трȕп, gabus thynnus), коју хватају великим мрежама, као и Истрански „Либурни“. У близо се распну мреже у мору, а да намаме рибу у мреже, зато су на обали намештени до шест и више хвати високи степени, тако да се нагињу преко морске пучине. На таквим степенима остаје човек по читав дан са врећом камења. Чим се укаже у близини риба, он баца камење тако, да риба бежи право у мрежу коју људи на копно извуку. — Од знаменитости је лов на птице, које се у пролећу враћају из топлијих крајева, те се уморене

*) Разуме се „млетачких“.

радо одмарају на бреговима Далматинским. Тако се продају силне множине убијених шева у градовима.

Што су Морлаци толико заостали у ратарству и народном домаћинству, Фортис окривљује себичност оних млетачких господара, који често употребљаваху раднике Морлаке не у корист млетачке владе, него њој на уштрб, јер их не употребљаваху за корисне послове, на пр. регулацију реке Цетине, што би Морлаци драге воље прихватили, те би овај рад користио њима самим а уз то и увећао приходе државне (II. 83).

Пољаве, донесене из турске земље, служе и бољим Морлацима као лежиште; врло су ретки међу њима богаташи који би имали одар као наш (т. ј. талијански); па нема много ни оних који имају одар од дрвених дасака. Већина их спава на поњу, прострвши на нешто сламе своје пољаве и замотавши се у њих као гужвара. Лети спавају под небом на дворишту. Покућство је њихово једноставно, колико да задовољи пастире и тежаке. Ако има морлачка кућа таван, он је и гардероба, а женске спавају и у оваким кућама на тлу. Ја сам (Фортис) имао прилику гледати их, како до глухо доба ноћи мељу и певају ужасне песме своје а у истој је соби спавало до десетак особа посве слатко испружених по тлу. У крајевима удаљеним од мора и градова, куће Морлака само су колибе покривене сламом или даскама, које зову „зимле“ (schindel). Марва је у истој колиби, а одељена је од господара тором начињеним од дирека а замазаним глибом или глином. Зидови су у кући или од исте грађе или су од великих комада камена, сложених један над другим. — У средини колибе је огњиште, с кога се вије дим кроз врата, ако нема кућа друге рупе на крову. Зато су куће све од чађи поцрнеле и све миришу на чађ, па чак и само млеко којим се хране пастири и којим радо нуде путнике. И одећа и људи заударају димом. Сва породица ручава око огњишта у оно доба кад је топлина с огњишта угодна, и сваки се испружи на оном месту где је ручао мало пре; па ту и заспи. У некојим кућама има и дрвених клупа У светиљкама пале масло уместо зејтина, а понајвише употребљавају луч да осветле по ноћи своја станишта. По који богатији Морлак има куће по турском укусу начињене, а сандуке и покућство наше врсте. Успркос сиромаштву: нечистоћу не трпе у својим становима. Нема ни мушког ни женског болесника у овим крајевима, који би се хтео ослободити у својој колиби одвишног телеснога бремена; чак и људе на самрти носе тога ради изван куће. Ко би им из незнања или из пркоса упрљао кућу, могао би допасти тешких удараца.

Констанца рођ. Морозини, супруга краља Владислава Уроша

Hacquet је још ово придодао о кућама морлачким.

На морској су обали ове куће од камена, у брдима пак понајвише од дрвета. Где се гаје виногради, ту имају и пивнице у живој стени. Цркве су и у источњака и у западњака једнако сиромашне и прљаве, осем оних у којим фратри воде бригу за бољи ред и чистоћу. Попови су и овде врло поштовани а највише они који су на гласу да умеју нечастивог изгонити. Ове варке искључна су својина капуцинских калуђера, а где ових нема тај посао врше Фрањевци који су се разгранали по Далмацији, Хрватској и Босни.

Обично одело Морлака врло је једноставно и јевтино. Опанци су обућа и мушкараца и женскиња. Они их мећу на ноге преко назувица, које наличе плетеним ципелама, па сежу преко глежања све до хлача које покривају сву ногу. Хлаче су начињене из беле ражевине, а причвршћене су око кукова вуненим гајтаном. Кошуља не сеже далеко у хлаче, јер није дужа од малог трбуха преко којега хлаче сежу. Преко кошуље посе кратку ђечерму а зими баце на рамена још и плашт од црвене чохе, који зову „кабаница“ или „јапунце“. На глави носе црвен-капу а изнад ове „калпак“, који наличи ваљастому турбану. Косу стрижу и остављају само перчин. Пашу се широким вуненим црвеним превезом који може бити и од свилених врвца, а иза паса намештају оружје, то јест једну или две мале пушке и велики нож „ханџар“ са корицама и ножницом од меди украшеним лажним камењем; ханџар виси често о верижици која је начињена из истог кова и виси изнад паса. У истом пасу обично намештена је рожина, у којој држе маст, да у кишовито време чувају оружје од рђе а и себе да намажу кад ходајући ожуље кожу. Од паса висе и корице, у којима је кресиво и новац; па и дуван поверен је пасу. Лулу носе на леђима, турајући камиш између кошуље и коже, а чибук је промољен. Пушка је вазда о рамену, кад изиде Морлак на поље. Народни поглавари богато су одевени и имају пуно доброг укуса у свом одевању.

Hacquet каже, да је одело овога народа различно, као што се може разабрати из описа и слика у Фортиса и Француза Cassas-a. — Он каже да називљу кошуљу „рубача“ а одело је од бела сукна окићено модрим или другобојним гајтанима на рубу, а спреда копчама. Преко трбуха има пâс од коже, „попруг“. Ретко кад носи Морлак огрлицу. Хаљина је, као и хлаче, од бела сукна и сеже све до колена са дугачким рукавима. Као обућу носе опанке или ципеле које Hacquet називље „kependek“. Очевидно се писац овде помео, јер кепењек значи војничку кабаницу а нипошто „halbstiefel“, како он ову реч тумачи. Они Морлаци, који не носе пушака, опремљени су „чекином“, то је малим секирама на дугачком дршку. Назувице су разнобојном вуном ишаране. — Жене носе „чепац“, белу мараму, а на леђима висе оба краја са модрим гајтанима. У Сењу и Багу носе отмене жене беле мараме танке преће, а зову се ове мараме „пашолат“ те су изубадане златним или сребрним иглама. Преко сукње, коју зову „шампар“ (? ја ове речи нисам разумео а ни у речницима нашао) носе „хаљу“ или „пратеж“. У осталом подудара се Hacquet са Фортисом; ипак је јасно, да Hacquet у свом поглављу о Морлацима описује више ускоке из Хрватскога Приморја, него ли Далматинске Морлаке које описује на страни 180. своје књиге.

На поселима скупљају се особито у кућама, где има много девојака, па ту спомињу славу предања. Вазда има по који певач који уз гусле казује старе песме. Гусле имају само једну жицу. Јуначке песме певају се монотоно и туробно; такође певају у неколико кроз нос, што се врло добро подудара са њиховим инструментом. Стихови старих песама су десетерци без срока. Ове песме имају крепке изразе, али у њима се каже мало маште. Ипак дирају слушаоце до суза и уздисаја. Што се Фортиса нису тако коснуле, тумачи тиме, што речи треба добро разумевати и што простим људима не треба тако јаких утисака као образованим западњацима. Једноставност и неред главни су значај морлачких јуначких песама. Има и врло лепо поређаних, али вазда треба слушаоцу или читатељу да надопуни различне детаље. Старијих песама Фортис није нашао дале од 14. столећа. Морлак, што путује, пева, особито обноћ, дела старих јунака и краљева својих или који жалостан догађај из повеснице. Ако се сусретну на врху два путника, тада понови други оне стихове што их је певао први, и ово прихваћање песме траје све докле један другога чује. Једно „ох“ варварски извијено разлеже се пред сваким стихом. Речи, које образују стих, изреку се брзо и без икакве модулације, која је сачувана за последњи слог, па се прелази у дугачко извијање као дрхтави глас, који се опет подиже, чим певач на ново удахне ваздуха. Наравски да имају још и сада певача, који не казују само старе песме, него који и нове слажу, шта више, ако им се свиди, они своје песме и забележе. Таквих песника било је много у Дубровнику, па и у осталим далматинским градовима. Штета што је талијанштина много покварила стару једноставност првобитнога језика. А познавачи језика кажу, да је и наречје морлачко пуно туђих речи: „како год било“, вели Фортис „мојим ушима свакако боље прија босански језик, који говоре они Морлаци што обитавају копно, него ли илирштина приморска.“ — Фортис је наштампао у својој књизи познату песму „Асан-Агиница“ и пропратио је преводом и доста добрим тумачем, а на свршетку коментара прибележио је прва четири стиха ове песме глаголицом хрватском, ћирилицом и ћирилским курсивним писменима; а позната му је била и босанска глаголица и српска калуђерска ћирилица.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Р. Отенфелд

Казьено издаjство

Из једне старије збирке*)

I

Отачаство мило моје, земљо мојих прадедова,
Ти колевко Обилића, дично гнездо соколова!
У теби сам родио се, у теби сам дете био,
За то ми је сваки комад твоје земље омилио.
Љубав к теби сисао сам са мајчиних још те груди,
Дичио се, поносио ради твојих славних људи.
Душан, Марко и Обилић, — ове звезде твоје сјајне —
И јунака многих других слике дичне, слике бајне,
Згарале су тајанственом ватром младе груди моје,
Сањао сам о времену некадање славе твоје;
А од ових дивних снова жеља ми се распалила
Да те опет силну видим, као што си негда била.

II

Свеколиком Српству дичном рад витешки још предстоји,
Какав ће му успех бити, то највише до нас стоји.
Сваки ваља да је спреман у одсудном оном часу
На бојиште да полети, следујући своме гласу;
Мишце треба да избави из окова Српство цело.
Духа треба да од њега створи једно снажно дело;
Сваки ваља да помогне, чиме који може само,
Јер тек на тај начин само моћи ћемо да цветамо.
Ја те морам оставити, да прикупим више моћи.
Растанак ми тешко пада, — али разум тако вели,
И ја му се покоравам, те полазим у свет бели.

Зогом остај земљо мила, земљо мојих прадедова,
Ти ми свагда срећна била, о колевко Србинова!

* * *

У свет бурни прву стопу мећем —
Дошло доба, да се у свет крећем.

III

Мајко, мајко! — Слатко име твоје
Дуго неће уста ми тепати;
Ја управљам већ кораке своје,
У свет далек, у свет непознати.

Дуго, дуго нећеш видет сина,
Ни његова нећеш чути гласа;
Молићеш се Богу са висина,
Да га чува по среди таласа.

Сред таласа, по мору живота,
Да му буде заштитник у беди,
Да га чува од свију страхота
Милостивим да га оком гледи.

Док сам раст'о на твојему крилу,
С твојих груди док ми с' рана лила,
Не познавах никакову силу,
Која би ме отуд одвојила.

Али време врло брзо прође, —
Детињство ми пролетело буйно,
Син твој мора ето већ да пође,
На живота људског море бурно.

Ко зна шта га на том мору чека?
Какви тамо носе се таласи?
Да ли ће га мрзост срести прека,
Ил' искрени пријатељства гласи?

Но не бој се, моја мила мати,
Немој горке сузе да пролеваш:
Док се син твој и опет не врати,
Ваља само о добру да сневаш.

Док сам још'те на крилу ти с' крио,
Свагда си ме доброме учила
Те поштења пут ми омилио,
Искреност се у душу упила.

Па ма шта ме у животу срело,
Ја ћу знати у свем да се нађем,
Напред само корачаћу смело.
К савршенству, — по путу најкраћем.

Немој само једнако плакати,
Не уздиши, мила мајко моја,
Бог ће дати, — син ће да се врати.
Опет, мајко, у наручја твоја.

*) Ни једном друштву у прошлости ништа не обележава тако јасно физиономију, ништа сигурнијим потезима не оцртава карактер његов као осећаји и мисли појединих савременика. Оно што се зове њихов приватан живот, њихова кућа, они разнолики мотори што су њих кретали у друштву, њихови откуцаји срца, они разнолики импулси, жеље, чежње и амбиције што су њих руководили у ситним, обичним, свакодневним пословима, то, то је највернија фотографија свакога доба. А кад кажемо то, ми не мислимо оне савременике који су друштву предњачили и чија је имена и историја забележила, но једино мислимо на оне многе појединце, који за историју људскога друштва имају толико исто значаја колико и зрно песка у пучини морској. Али, буде ли пак то какав виђенији савременик, човек који је и као јаван радник у своме друштву високо стајао, у толико ће још од већег значаја и веће вредности за познавање доба бити његова интимна природа, његове мисли и његови осећаји.

Полазећи са тога гледишта, редакција Нове Искре, износи ево пред читаоце своје неколике песме, младалачке изливе осећања и мисли једног нашег виђеног јавног радника, данас већ старог човека, које је он писао има томе четрдесет и више година. Буду ли те песме у стању, да пред мислене очи читаоца, ма и у најблеђој слици, изнесу неке одлике доба у којем су никле, оне ће и самим тим доста учинити. А буде ли тако, и њихов некадањи млади творац а и многи други увериће се још једном више, да и најмања искра која полети са душе задахнуте племенитим осећајима не засветли узалуд, но да је, и ако утрнула, ипак оставила трага за собом исто онако као и најмањи делић светлости, топлоте или каквог механичког дејства.

Ударајући нарочито гласом на ту околност, редакција Нове Искре моли своје читаоце да не буду строги при оцени ових песама.

Ако се на њих буде гледало очима данашње критике оне ће, нема сумње, много изгубити. На њих понајпре треба гледати као на старе, избледеле фотографије људи који су некад били па их више нема. А осим тога, читајући их не треба сметати с ума ни то, да оне годинама својим попре ономињу на сетни, старински мирис увела босилька, но на лак, свеж и заношљив мирис пармске љубичице и туберозе.

О како ми дркће срце тужно
Што се морам с тобом да раставим!
Како ми је у грудима стужно,
Што те, мајко, морам да оставим!

Загрли ме на нежне ти груди,
Дај благослов милом сину своме, —
Твој благослов од злих ће га људи
Чуват', мајко, у свету страноме.

Остај с Богом, моја мајко мила,
Време лети, — а ја морам поћи, —
Судбина је тако наредила,
Ја ћу опет к теби, мајко, доћи.

Боли ме зуб!

Милош П. Ћирковић

Они су становали по готову на крају самога града, у Дугој Улици, у великој двоспратној кући што је својим предњим делом гледала у мирисну пространу башту и отварала изглед до падине самога брега на коме се зеленео пријатан шумарак разноврсног дрвећа. Муж, гимназијски професор природних наука, Гаврило Поповић, беше човек осредња раста, са голим наученачким теменом и ситним пријатним лицем које је окружавала дуга седа брада; очи му беху мале, живе и светлуцаве, а нос кратак, прћаст. Нарочито су га одликовала велика доброћуда уста што се при осмеху сва широко развлачила, те му лице долазило благо и насмејано као у детета.

Гаврило Поповић беше дошао још као супленат у Н-ску гимназију, одакле се -- захваљујући своме потпуно мирном и повученом животу — никуда даље није ни кретао. Његов живот беше пошао трагом најобичнијег осредњег чиновничића: живот обезбеђен и са надом на добро напредовање и редовну повишицу у будућности. Сматрајући ово последње као Рубикон преко кога се даље не сме, он се беше још одмах у почетку потпуно у себе повукао, живећи само за своју науку и наставнички позив; све иђаше најобичнијим током у њега, живот без икаквих даљих претензија, без икакве експанзивности и евулзија. Шта више Гаврилу Поповићу се ни најмање није свидео тај живот са непрестаном дрхтавицом, то је за њега било исто као кад би неко стао против себе сама војевати. Отуда се није ни могао довољно начудити слушајући кога од својих колега где иде тако далеко и од живота захтева тако нешто .... но .... тако рећи слано или папрено, иначе ће у животу видети устајалу бару!

Како се и женидба увек сматра као једна од најглавнијих тачака у програму живота уредног човека, то је и Гаврило Поповић нашао да би било најбоље, ако не буде дуго чекао на њено остварење. Разуме се, да се у томе случају нађу и пријатељи и рођаци, који са пуно вештине умеју обе стране да представе не само као оне које су једно за друго подесне него и као добре и потпуне партије. Гаврило Поповић се ни најмање није заносио песницима свога времена; „Све је то само празно млаћење!“ рекао би често и поново би се одао Линеову систему или којој хемијској формули; према томе њему је управо недостајало времена да уздише под мирисом руже и јасмина са обожаваним створом. С тога није ни могао наћи никакве мане својој Сајки, којој такође беше милији супленат и његов прилично виђен положај но сама личност Гаврила Поповића. Бојећи се свега онога што у човеку изазива хаос како у мислима тако и у осећањима, а не имајући ни мало воље трчати за кулама у ваздуху, Гаврило Поповић је био потпуно задовољан са својом филистеријом, јер ако је и филистерски, а оно је бар практично, што такође нешто значи.

И живот Гаврила Поповића и његове Сајке текао је обичним мирним током без плиме и осеке; недеље, месеци, године ређали су се једно за другим тако слични између себе као што су две капље водене. Само што је с временом Гаврило Поповић добио и видно обележје професора — маркантну ћелу на глави, а Сајка, и ако се старала да вештачки прикрије, неизгладиве боре око слепоочница и познату јаку црту око усана. Иначе је све било као у почетку. Они су живели скромно, мало те не повучено. Гаврило Поповић се тек онда осећао весео и расположен, кад би био у кругу својих, да на тенане и на дугачко и на широко отпочне своју причу о бактеорологији или о важности природног система у класификацији биљака, остављајући жени и њеним кадшто много ватренијим погледима широко поље слободе. Уз то — како сваки смртни мора имати по неку малу слабост — и Гаврило Поповић се волео показивати као заштитник млађих колега sui generis. Стога је његова кућа и била тако радо пред њима отварана, а он, и ако сам није волео никоме ићи, отворено се радовао и задовољно трљао руке, кад би се ко од његових навратио. Eo ipso радовала се и сама госпођа Сајка, јер поред свега тога, нека тај професор буде не знам како велики научник — у његову друштву мора бити ипак ужасно досадно!

Али се у последње време у тој истој кући осећала нека необична живост, као кад се човек спрема на далеки пут, те се све у кући узбуни. То је натерало и самог Гаврила Поповића да ступи из свог кутка и да се, у пркос толиком нереду, добродушно насмеши и задовољно погледа у лепо лице своје жене. Он, истина, није бог зна како марио за сав тај миш-маш (како га је тајом називао), нити је пак увиђао толико довољних разлога за његову потребу (јер и у других људи има кћери што су довршиле институт), али навикнувши се још одавно

да је женина воља и његова, он је и сада мирно приклонио своју паметну професорску главу и — уважио женине разлоге. Пристао је и на дугачке, безбројне походе; радовао се и сам познанству млађих људи, па је чак и своју драгоцену збирку преместио у са свим друго крило, јер овде није био распоред како ваља. Али никако се није могао сложити с тим, да је његов одлазак потребан ма на коју страну, те је с детињским упорством и даље остао при своме. Јер треба знати, и ако се Гаврилу Поповићу није вратио изгубљени син, а оно је њему дошла кћи што је баш тога лета институт довршила, а то се не догађа сваке године.

Било је красно летње јутро, свеже и благо, богато росом и мирисом. Сунце тек одскочило и његови топли зраци пали по крунатом лишћу, те жељно сишу обилату росу ноћну; из баште је вејао пријатан мирис руже и врбене; у суседном дворишту неко гласно вабну живину, а из града долазио је жагор нејасан и таман, само кад га ветрић нанесе.

У пријатном дому Гаврила Поповића све оживело: опет нов дан и нове жеље, нови прохтеви; срце се подаје снажном осећању а око и нехотице тоне у лепоту. Гаврило Поповић по своме обичају устао рано, сишао у башту, шета између леха и загледа у мирисне и мокре крунице; овде отресе кога инсекта, тамо исправи полеглу биљчицу и онда потпуно задовољан окрене се својој кћери и почне објашњавати ма о чему из биљнога царства, гладећи своју меку, лепо очешљану седу браду.

— Тако красно јутро, пуно светлости и мириса! узвикну Гаврило Поповић и нежно погледа своју кћер која тихо корачаше поред њега. — Само је Бог лепши од њега! Па онда ово обиље у зраку, боји, мирису! Осећаш ли га, Надице? Ти га зацело ниси имала тамо, у Београду! О, знам ја то врло добро! А ето видиш, у нас је тако сваки дан. Чим из јутра отворим прозор на соби, мирис се распе по њој и траје тако целога дана. Хиљаде нежних главица, хиљаде шарених круница издигле своје танке вратиће и жељно упијају топли зрак сунчев, као да и оне светлости желе, као да би хтеле живота и дана! А овде онде тек прозуји вредна челица, и не зна где ће пре да се заустави у овом царству шаренила, бојâ и мирисâ!

Гаврило Поповић нежно погледа у своју ћерку и видећи радост што се сијала у њеним очима, ухвати је благо за меку и нежну руку, лагано је стеже и задржавши је тако у својој великој широкој руци упути се баштенском излазу.

А тамо под крупним гранатим орахом седела је за бело постављеним столом висока и снажна прилика госпође Сајке у лакој белој јутарњој одећи. С веселим и пуним срцем, чекајући мужа и ћерку да се доручку придруже, загледала се она у плави етар, назирући као у сну оне лепе слике што ће их нови дан доносити. Све од ње бијло је јачином, добро очуваном снагом а при покретима око стола могла се приметити њена потпуно мачја гипкост. И својим кретањем и целим осталим бићем она се потпуно разликовала од Гаврила Поповића. Стас гибак и величанствен, пун неке отмености и еластичног држања, лице правилно са великим граорастим очима, дугим правилним носем и нешто мало дебљим, меснатим уснама; образи јој беху овални и за чудо свагда бледи, те својом бледоћом са свим одудараху од њене светле црне кудраве косе, чије неуредне витице миловаху као снег бели врат. Лепота њена беше на заранку, али се траг бејаше ипак одржао и ако није имао своје негдашње свежине. Али њу је у великој мери надокнађавао класични добро очувани облик њезина тела, неизмерна гипкост и величанственост у покретима. И ако се не може рећи да је била лепа, ипак се смело тврдити о њеној допадљивости и њена појава није остала без утицаја онако исто као што се дивимо сунцу на заходу, његовој величини и величанствености, са којом нам последње зраке шаље.

— Како си само лепа, мамице! узвикну девојче не могући се и сама уздржати при снажном и дивном изгледу своје матере, коју јутарња свежина и задовољство са самом собом бејаху довели у нарочито расположење, дајући јој лицу својствен и величанствен израз: — Ах, збиља ја данас нећу смети поћи с тобом! И она се нежно и са пуно невине милоште обеси матери око врата и загледа се у њене дубоке, велике, граорасте очи. Гаврило Поповић и сам погледа у своју жену и видећи њено лепо, бело и чисто лице и, као човек који зна да је то све и његово, задовољно се насмеши. Али ни једно ни друго не примети, колико истине беше у последњим речима беднога девојчета, које са својим мршавим бледим лицем, са слабачким неразвијеним грудима, са широким ружним очевим уснама и поред своје младости једва и да могаше стати поред снажне, здраве и величанствене слике своје матере.

Данас, ах, данас! И нешто топло, слатко, пуно чежње и неизвесности проструја снажном струјом кроз цело тело младог девојчета а испуни њено невино срце до врхунца свога. Можда ће и судбина целог живота.... она не смеде довршити смелу претпоставку. Па ипак, ипак данас ће опет бити с њим, можда за тренутак и сами, она ће удисати његов дах, чуће његов мушки звонки и пријатни глас, гледаће његове светле црне очи које у саму дубину тако чудно продиру, ријуу, пале и учине те крв брже заструји по целом телу. Она осећаше како се пламен унутрашње топлоте простираше силном струјом кроз њене младе удове, осећаше жар на својим образима, ватру у својим очима; она не могаше више мирно седети, не беше јој ништа равнодушно; хватајући се и најмање ситнице на сваком предмету око ње, она механички примаше у тај мах, не могући стварно разликовати чега се ствар тицала. При том по двадесет пута лаћала се истих старих покрета, метала руке на груди као да заустави оно што се тамо припремало и једва налазила снаге да гласно не узвикне од неке слатке непознате, неизвесне и миле жудње прожета. Па онда од једном потрчи весело као какво дете и једним скоком створи се опет у башти; трчала је између

леха, загледала у лиснате крунице; у два маха покуша ма какву песму, али је глас издаде и она се руком ухвати око врелих слепоочница. Беруħи дозрело цвеħе она је живо осеħала то за чим јој је срце тако жудило а душа клицала; низала га у лепу, шарену мирисну киту и тајом сањала о слатким топлим речима невине љубави, о дугим милим погледима рад којих би човек и пропасти могао.

А немир све више расте и као снажан талас простире се преко испрекиданих мисли младог девојчета, и невин цветак младе љубави отвора своје крунице и жељно сише сладак сок што их набујала осеħања пружају и драж њихов све га јаче испуњава бескрајном непојмљивом слашħу самоодрицања, предања и заборавности. И она тоне у мору својих снова, у бесну игру чудних визија и гледа себе са венцем од мирта на његовој снажној, поносној мушкој страни .... И онда сами, потпуно сами са својом бескрајном љубави, са слатким речима милоште и гугутања, са преданошħу до опијености .... И мир се постепено губи и слатка опојна песма љубави испуњава њихова чула и као потпуно заборављена она тоне у његове руке и предаје се опојном чару његових пољубаца и слуша слатку заношљиву музику његових топлих речи и.... и.... све тако.... вечито, до смрти, usque ad mortem...

Она се ненадно трже. Руменила нестаде са њених мршавих образа и мртвачко бледило осу се преко узаног лица, а у глави се зажди једна једина мисао: како је само могла помислити тако што преступнички. Она се лагано окреће око себе са чудном зебњом у срцу и страхом који се пео до потпуне заборавности саме себе, да је још когод није видео, да се није такође увукао у вртлог њених мисли, у чудно клупче непојмљивих осеħаја.... Шта ли би мамица само рекла?! И она, стидеħи се потпуно сама себе, побеже из баште и сакри се иза дугих завеса у својој малој собици за спављање.

Око три часа после подне дође и Гаврилов млађи колега, професорски приправник у истој гимназији, Миħа Петровиħ. У своме лаком летњем оделу са белим сламним шеширом нагнутим над густе обрве он се спусти и сам лагано у башту, надајуħи се да ħе тамо затеħи Гаврила Поповиħа и његове, понашајуħи се при том тако лако и слободно као да је у своме дому. Наду као да обузе лака дрхтавица у целом телу и танак фини вео игличасте магле преħе јој преко очију. Ослободивши мало свој поглед, она угледа његово лепо, ведро лице са великим тешким очима и густом кратком сјајном брадицом. Он се осмехну и пријатељски махну главом скидајуħи свој лаки шешир, а она стајаше пред њим сва румена од невиног задовољства, пуна страха и зебње и неке непознате тајне радости и збуњено се поклони пред њим као каква девојчица, што тек сад први пут учи како се поклони чине.

— Добар дан! узвикну он гласно и весело, пружајуħи јој своју руку коју она прихвати и не погледавши га: — Добар дан! понови он још једном и као да јаче стеже њену узану, мршаву руку, заустављајуħи своје лепе очи на њој; она осеħаше сјај њихов, њихову топлину; учини јој се као да је оне миловаху тако благо, меко, топло .... Она појми да каже што, али је у грлу стеже нешто и глас умуче .... уздахну тешко и осети како јој слепоочнице јаче ударају и извесна светлост не само да је опкољаваше но као да се потпуно у њу упијала ....

— Тако дивне руже! наставим Миħа истим свежим гласом и руком преħе преко своје кратке брадице: — Тако снажни мирис! — Са свим механички Нада одвија млад свежи пупољак ванила-руже. Миħа се благо осмехну, поклони се и заденувши га у рупицу од капута, поново запита: — Госпоħа мајка свакако је готова? — Она климну главом у знак одобравања: — Па и само време као да нам иде на руку (тог дана имао је бити омањи излет у околини града на „Минину воду.“) Омара је престала; ни најмање није тако жарко и ја се смем надати да ħе и господин колега бити толико добар да заједно поħе с нама. Овако красан дан провести дома било би одиста штета!

— Да, и тата ħе поħи! одговори Нада на Миħино посредно питање и не подигавши очију да га погледа. — Ах, зашто се мамица само тако дуго задржала? И она без икаквог оправдавања скочи и потрча уз велике степенице не знајуħи шта ħе друго у својој узбуђености ....

*

Готово одмах иза самога града пружала се дуга, пространа пољана која је својим предњим делом допирала до падине високог брега, а с леве стране пружала се покрај главног друма и постепено се губила и ишчезавала у великом, широком и родном пољу градском. На врху њеном, а непосредно испод самог буковог шумарка, налазио се мали извор узидан у високу кречну стену, отичуħи лагано у бистар свежи поточиħ, који се одмах испод главнога пута губио у овеħој мирној реци, што је десном својом страном и сам град додиривала. Извор тај био је познат под именом „Минине воде“ и како у околини градској није било ничега занимљивијег, то су се добри граħани његови и тиме задовољавали. Недељом и свецем излазили би овде у шетњу, где је кадшто и градска капела, састављена од најбољих црних уметника изводила своје пијесе на највеħе задовољство градске публике. Уз то се газда Лаза, кафеција код „Златног коња“, иначе познат као предузимљив човек што јако тежи напретку, постарао да поред естетичне стране задовољи и материјалну страну својих гостију, служеħи их свима могуħим ħаконијама што им сама средина пружа. Тако су обе стране биле задовољене: гости јер су се бар једног дана у недељи могли добро и рахат одморити, газда Лаза пак такође, јер поред незнатне добити могао је с мирном савешħу рећи како је одужио део свога дуга према својим суграħанима.

Нада се налазила у топлом, веселом расположењу. У једном истом тренутку она је хтела и да се смеје, трчи, виче, да запева из свег грла. У својој лакој белој летњој хаљини, са широким Флорентинским шеширом на мајушној главици, она је изгледала мала, лака, весела као лепти-

рак, што све скупа учини да њено лице добије данас нарочите милине и свежине, да се смело чак и помислити, како је лепа у овом тренутку. Осећајући у себи снажан млаз младићске снаге и расположења, она се наже над извор, захвати обема рукама воде и снажно повуче неколико пута, оквасивши при том своје пуначке усне и зарумењене образе, а затим покликну, скочи брзо као какво дете и у трку се спусти до саме реке, где је поточић у њу утицао.

— Надо, госпођице Надо! чу иза себе где је неко викну и по гласу познаде свога старог познаника, још из најраније младости: Јашу, сина гимназијског професора Томића, који и сам беше овог лета положио испит зрелости и сад се спремао за Велику Школу. — Али она се не хте зауставити, но и даље настави свој пут. Јаша је пак не хтеде мирно оставити, но и сам потрча за њом и после неколико скокова, стигнувши је стаде пред њу.

Јаша беше вижљав младић, плавојко, са лепом кудравом косом и живим плавим очима. Окусивши овога лета од онога плода што се зове слобода младог академског грађанина, он се у друштву понашао потпуно смело, говорио је гласно и као са неким подцењивањем свега о чему би се у друштву реч повела; оштро је осуђивао целокупни друштвени поредак и са поносом говорио о његову препорођају и ни најмање се није стидео да запали и цигару у друштву својих бивших професорâ. Са Надом се познавао још из детињства и сретнувши се с њоме већ неколико пута после њеног доласка из Београда, он јој је смело почео правити комплименте и као прави заљубљени стао декламовати разне рђаве стихове, што га је пред њеним очима правило веома смешним. Она се никако није могла сложити са тим заносом лепушкастог младића, смејала се његову каваљерству и пажњи којом би је на сваком кораку предусретао, док је он по двадесети пут преко дана сањао о томе, како ће пасти пред њом на колена и прво њене руке, а затим и лице, обасути ватреним пољупцима у заносу своје љубави.

— Господе, како сте Ви то?.... Једва могу да Вас још познам!....

— Нећете да ме чујете, а ја бих тако радо с Вама!... рече Јаша по готову некако збуњено гледајући у њен искрени, детињи поглед и окрећући свој лаки штапић између својих прстију.

— Ах, ала је то занимљиво! узвикну Нада, весело смејући се: — А ко Вам то брани? И Нада се загледа у његове живе очи; — Хајдемо доле на реку. Татица се негде изгубио; за цело је опет међу својим биљкама! И њих двоје упутише се весело даље на реку; Нада у свом истом лаком расположењу, смејући се и потскакујући, а Јаша не могаше а да кроз своје зуби не процеди: „Хм, Београђанка!“

*

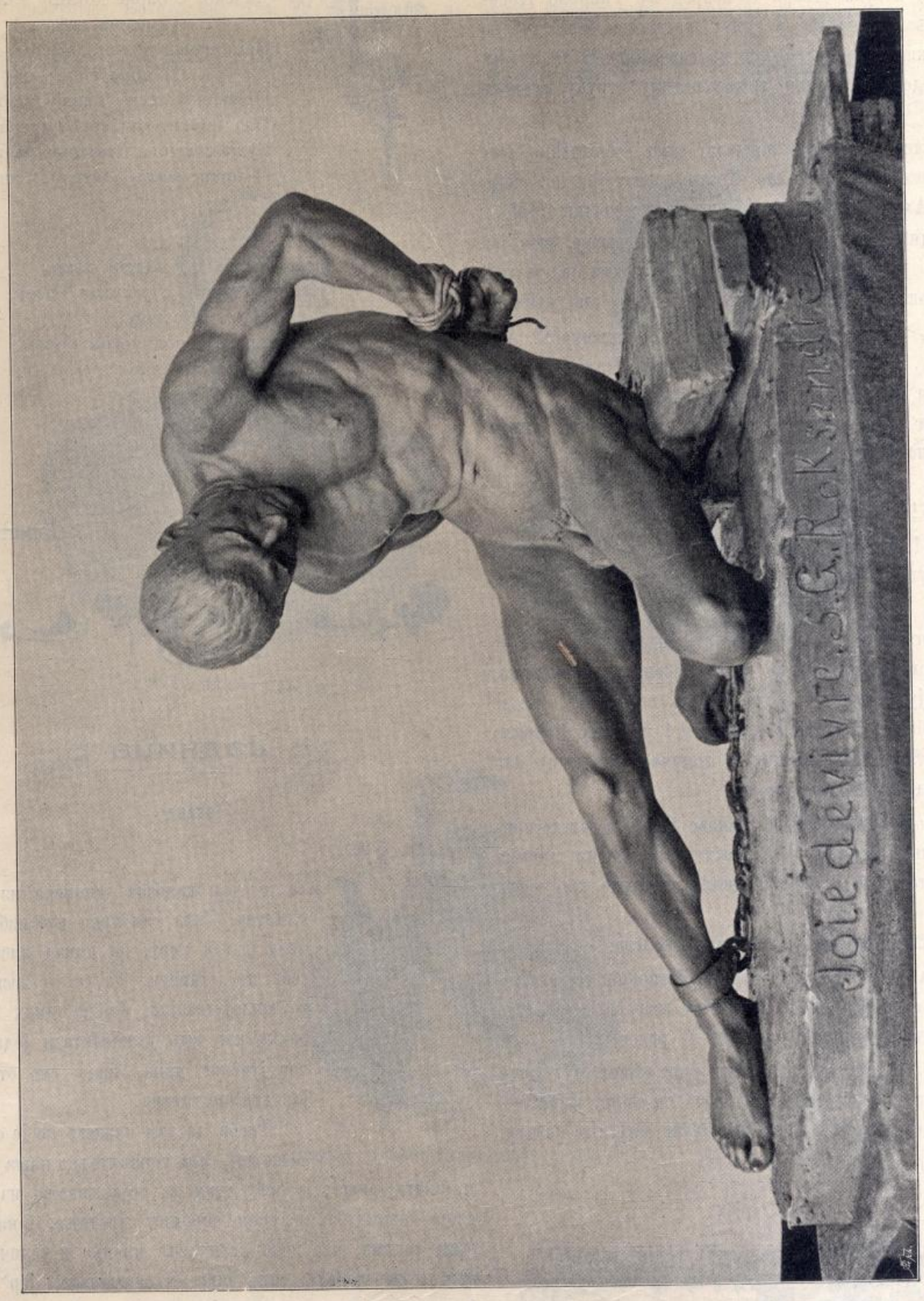
Али се и Надино добро расположење све више губило. Дан је лагано и постепено ишчезавао, а с њим заједно нестајало је и Надине веселости, њене лаке несташности и оне непознате топлине, коју је данас око срца тако јасно осећала. Зла воља, туробност и сумор све су се више увлачили у њено ново расположење, а туга и потпуна ослабљеност све су се више уписале у душу бедног девојчета. Њој дође тако тешко услед овог новог осећања, у носу је заголица нешто тако дирљиво и боно и она хтеде гласно да зајеца.

Како се у том тренутку осећала тако страшно усамљеном! Онај бесконачни фини вео што ју је тако опкољавао и држао у слаткој атмосфери невиних снова беше се од једном и тако изненадно расплео; она се налазила сама пред собом у суштој голој истини потпуне осамљености. Онај коме се њена млада невина душа тако раскошно отварала као што нежни цветак отвара своју богату круну при додиру љубљеног лептира, понашао се потпуно тако да је изгледало као да младо девојче за њега никако и не постоји. Ни најмањег делића да је пружио од свега онога што је другоме тако раскошно пружао; ни најмањег одсева; да је бар приметио онај занос у њеним очима, њено весело расположење, њену велику срећу, рад чега је она била тако лака данас, тако блажена, радосна, ах, тако неисказано радосна! У целом дану она је само сањала, како ће цело после подне проћаскати с њим, слушајући његов звонки смех, његов пријатни паметни разговор (ах, он је за њу био тако паметан!), крећући се у његовој топлој близини, осећајући његове лепе очи где се на њој одмарају.... И ето, све то одлетело је тако лако, од једном, силно; магла се разишла пред њеним очима и она је била тако сама, ужасно сама.... И њу заболи нешто тако силно при овој мисли и осећање јеткости просу се на маму, на оца, на све оне који јој га беху отели, који га беху за се задржали.... Не, ах не! зашто разбијати главу тиме? Ако он, господин Миња Петровић, гимназијски приправник, ни најмање не слути да она постоји, то ни она ни најмање неће даље водити рачуна о његовој личности и онда је тиме све свршено. Он јој је тако потпуно равнодушан (она поверова како га чак по мало мрзи, њега истог, господина Мињу); како је могла само и да нађе какве занимљивости на његову са свим обичном лицу?!.... Она не хте ни о чему даље да мисли; беху јој досадна нека Јашина разлагања о утицају дружења обојих полова и она са свим окрете главу, а после неколико тренутака ограбивши згодну прилику, украде се и нестаде је у зеленом шумарку.

Међу тим је и сунце лагано и величанствено залазило иза високог брда, претварајући западно небо у бесконачно фини пурпур са нијансирањем до кулминативне тачке савршености. Ту негде у близини, на зеленој гранчици отпоче скривени славуј свој познати трилер. Нада не чу његово прво почетно клицање са високим снажним звоном као кад би бисер о металну подлогу ударао; она не чу силно пењање тона што се снажно дизао у смелу висину и још звонкије одјекивао тоном самоуверености, самопоуздања и безгранично слободно изазивао свога посрамље-

ног партнера; њен се слух и нехотице заустави на трећем делу започете мелодије; њој се увлачаше у ухо бескрајно нежни, тихи тон, прожет нечувеном елегијом и сав испуњен молскалом, као да уздисаше, као да јецаше под притиском свога бола, као да се хоћаше потпуно излити у безграничну тугу, у последњи јад потпуне осамљености, безнадежног очекивања, пропале, угашене жеље и тихо, једва чујно угасну као последњи писак у тужној песми презреног роба.... Нада корачаше све даље; она хтеде потражити Гаврила Поповића, али се он још одавна беше изгубио; не могаше видети ни маме, нити Миће; за цело су отишли даље. Тако шетајући и без икаква смисла она пође у напред.

Од једном она зачу као неки лаки шушањ, као шумор тешке женске хаљине; она застаде, крв као да јој пре-

Роб

С. Роксандић

стаде ићи својим обичним оптоком, а слепоочнице јаче одскочише.... У близини шапутао је неко тако заносне, слатке, љубавне речи; оне су звониле некако нарочито својствено, љубавнички. Она и нехотице погледа на ту страну. Мајко божја! Нада узвикну гласно и окрете лице

са свим на супротну страну. Тамо, ах, тамо стајала је мама и слушала топле Мићине љубавничке речи за којима је она тако жудела, сањала.... И онда, онда се сагао и пољубио мамин бели врат, а мама је стајала тако мирно, допустила му, смешећи се и претећи му прстом.

Као из небуха створи се испред ње Гаврило Поповић сав прљав и каљав у лицу; ногавице беше дубоко издигао а капут је носио још трагове блатне на својим лактовима, док је у руци држао велику струку зелених биљака.

— Надице, Надице, погледај само Scleranthus, узвикну он весело и живо као Цезар показујући на своје биљке. — Ах, ах! Шта ће рећи само господин Миња? — Али Надице, ти плачеш?! Исусе, Светитељу, шта је; по реци шта је? Тебе боли штогод? Тешко ти је, је ли? питаше Гаврило Поповић машући и тамо и амо рукама.

— Ах, ништа татице, ништа.. . маленкост! Ах, шта? ништа.... проћи ће већ.... рече Нада, не знајући ни сама у овај мах што говори.

— Али како ништа? Реци, ти си болесна? упита Гаврило Поповић уплашено.

— Не, не, татице.... Ах Боже, ах.... но да.... Боли ме зуб!

— Зуб! узвикну Гаврило Поповић. — Но само кад није што друго! Томе ће се наћи већ лека; није тако опасно. —

— Scleranthus, Scleranthus amnus, колега, зар не видите. Кажем ја Вама и по свима теренским особинама, и по положају земљишта и по њеним особинама, ње је морало овде бити. И нисам се преварио! узвикну Гаврило Поповић са таком озбиљношћу и триумфом на лицу као Наполеон кад је Египат освојио.

Миња који иђаше поред госпође Сајке и сам се прихвати пружених биљака и са важним и строгим лицима отпоче превртати по стаблу и лишћу потпуно као човек од заната.

— Са свим на месту, господин - колега.

— Је л' да? узвикну Гаврило Поповић тако радосно и погледа прво Мићу, а за тим жену и ћерку као да и њима хтеде пружити дела од те радости.

— Оди Надице, оди! узвикну он кћери и ухвати је за руку. Наду боли мало зуб, рече он својој жени. — Али мало, са свим мало! и они се лагано упутише извору.

7.—III—1902.
Дрезда.

На мору

Таласи шуме. Море се нија.
Далеко, с барке допиру гласи,
И песма тија
Дршће над водом... Сунце се гаси,
У море тоне;
Погребну песму певају вали,
Над морем, као свећу над гробом,
Кула светиља буктињу пали,
И цркве мале «Ангелус» звоне.

*

И Вечер плава по модрој стази,
С крином у руци, с расутом косом,
По мору гази,
Корал јој светли под ногом босом,
Руже на глави;
Иде нечујно тужи и плаче,
Драгана тражи, сунашце сјајно,
Нариче, јеца, све јаче, јаче:
Издахну с туге сред вала плави'.

Дијеп на Ла Маншу
јула 1902.

Д. Ј. Димитријевић

Јадница

— BRADA —

Била је то и жалосна успомена из мога детињства. Тада сам први пут изблиза видела бол и смрт, но никад нисам могла себи представити, да се то десило њој, тој милој девојци. Јер је одмах замислим онаку као што је изгледала једног светлог јунског дана, када смо отишле да јој дан честитамо.

Треба да вам кажем: ко је она била. Боже мој, само управитељка наша у школи, и ништа више; а међу тим се појављивала из средине своје немаштине, из своје скромне сиротиње, у нашим дечјим срцима, као неко овапућење врлине и величине. Ми смо је све волеле, шта више и обожавале, јер смо све, и велике и мале, знале тајну из њезина живота и шта је покреће да живи, а душе су наше биле довољно племените да у томе увиде лепоту.

Као женско била је од оних најбољих типова што се могу наћи у свету. Малог узраса, врло отмена и витка, имала је диван врат, који је најчешће био слободан, и на

њому главу савршеног облика. Имала је прав нос и крупне црне очи које би по својој природи требале бити веселе; црне и сјајне косе, као гавраново крило, глатко над челом и зачешљане и нешто уздигнуте на потиљку. Не верујем да сам икад видела лице које би било толико слично најчистијем овапућењу Богородице Деве; била је чиста и тиха као сан, нешто и стамено и ваздушасто; чист дијаманат, који је блистао својим сопственим сјајем; увек је била тако марљиво углађена, да је лепо изгледала чак и у црној, вуненој хаљини. Често је уносила језу у разред, са својих поабаних и изушиваних рукавица; али се нама чак и то допадало. За време предавања наших наставника, гледале смо је како везе, красном лаком руком, јаке од муселина, што је носила преко лета. Једна Паулина Фремотова! Ма да је била девојка, ми смо је ипак звале госпођом, јер јој је то била почасна титула; међутим, кад год смо о њој говориле, увек смо је звале госпођицом Фремотовом, не знајући ни саме зашто. То је било несвесно поштовање ненадмашне чистоте њене. Детињство је своје провела у угодном животу; то се могло одмах приметити по неким њеним навикама, по појединостима њеног удешавања, по ситницама што су нам падале у очи. Она се је по свему том разликовала од наших једних разредних наставница, у којих су руке биле

Енглески краљ Едуард VII

Краљица Александра

Ђорђе, престолонаследник енглески

црвене и косе неуглађене; које су, прошав кроз мучну школу рáног пађења, огуглале на топлоту и хладноћу, што је код њих постало навиком; лишене су биле прве нежне осетљивости. У осталом, она је имала врло значајан старешински тон, што је било и право њеног управитељског звања; но сем тога имала је и своје личне префињености, што ју је све чинило личношћу друкчијом од осталих. А какав јој је био живот! Ја сам га знала кроз десет година, а она га је проживела двадесет година, и тада је умрла, зар зрела за вечиту жетву!

Цео јој је живот био жртвовање њеној детинској љубави, а неизмерна нежност, што је гајила према своме оцу, давала јој је, слабој, нежној и отменој, надчовечанску снагу. Капетан Фремо био је стари војник из доба царства. Бог га је доцкан благословио овим чедом. Никада нисам могла дознати како су пропали, јер је то она само кадшто обазриво наговештавала, тек он, удовац, пропао, богаљ и готово сав узет, спаде једино на мршаву пенсију и потпору своје ћери. А она показа узвишену одважност; код ње се није могло приметити напрезања, нити умора. Међутим имала је само двадесет година!

Ми смо знале да се она могла врло срећно удати, само да је хтела да жртвује свога оца и да га остави његовој самоћи и беди. Но ова храбра душа није на то могла пристати, те чврстом руком заклопи књигу свога властитог живота, и, свакојако не имајући ни једног слободног дана, отпоче живети ропским животом. Њој је пак изгледало да то тако мора бити. Становала је са својим оцем у сасвим малом стану. Као да га сад гледам, био је у једном од оних квартова на висини Божонској, који су тада били још пусти и готово у пољу. Пред кућом се простирала дуга а уска градина, подељена у више делова, који су давали хлада својим зеленилом, и ту, на то неколико стопа земље, ту је она можда нашла оно што би се могло назвати задовољством.

Увек је долазила у девет часова, разуме се пешке, и ако је имала подоста да иде. Зими је улазила, увијена у велики мек огртач, као у какву мантију, са шубаром на глави. Али ма како да је киша падала, или ма колики снег био, никада се она не потужи. Већ је тада неговала свога оца, и била је због тога задовољна. У подне је одлазила кући. Ишла је ситним, журним корацима, брзо пролазећи великим ходником, који је озго био покривен, а отворен према градини, што је лежала дужином наших разреда. Ако би је нека од нас зауставила у пролазу да јој што рекне, она би јој, смешећи се, казала: „Нека, нека, *мала*, журим се“. *Мала* било јој нежно тепање, и ми смо се све радовале, кад нас је тако назвала. У два часа опет је долазила, без и једне мрштине на као млеко белом лицу, очију јако отворених и сваки пут нешто веселија но у јутру; јер је провела један час с оцем, ма да у раду, али ипак покрај њега. Ми смо пак знале да је овај обожавани отац најдосадније, најраздражљивије, највеће цангризало, што се може наћи у свету, да се непрестано јада овом анђелу, те се она сиротица врло често користила и оним кратким тренутима, док је на улици, да се сита исплаче.

У вече, у седам часова, враћала је се кући по мрклом мраку и по влажној улици, и тамо је могла остати до сутрадан. Била је у стању, само ако јој се учини да треба, престојати сву боговетну ноћ крај свог милог болесника. Тако је она и радила, врло срећна што јој је само жив. То су били њени часови одмора. Све остало време преседела је у великој соби, званој школском салом. У дну сале биле су поређане узвишене клупе, једном целом страном рељали су се прозори, који су гледали на градину, камо су очи и нехотице летеле; пред клупама беше њен сто, застрт зеленом чохом и *њена столица*. Њена столица није била сламна, као што су оне по разредима, но нека врста мале наслоњаче, са наслоном у облику лире и са седиштем покривеном веженим застором. Ми смо сматрале да је са свим природно да госпођица Фремонтова не седи на сламној столици; нас би то чак и вређало, јер збиља нигде, ни у једном друштву, не нађох личности којој би раскош више приличила; она је изгледала страна нашем разреду. Ми смо уживале да је љубимо, јер је имала нежну кожу, пријатно намирисану.

С пролећа је често имала у чаши љубичица, и за све време док нам је говорила, мирисала их је са задовољством. Зими, кад је спопадне кашаљ, нама се чинило као да и кашље друкче но остали свет; био је то непрекидан и благ кашаљ, који ју је приморавао да често принаша устима свој бели рубац. Њени мали рушци нису никад били угужвани као у наших приправница. Оне су имале огромне, дебеле рупце, ширили су их као заставе, пажљиво гледајући где је порубљена страна, и кад су се усекњивале, трубиле су гласно у њих, што нас је приморавало да обратимо пажњу. Кад она случајно, преко лета, обуче одело отворене боје, ми смо све биле усхићене; јер је она тада тако љупко изгледала, а после, то је значило да је код њене куће све добро, кад се она и на то могла решити.

Но највећа срећа за нас, једина прилика кад смо могле да је уверимо како је волимо, била је о њеном дану. За тај дан смо све подједнако давале своје ýлоге, а сваки је разред изабрао по две или три ученице, којима је била дужност, да се постају за цвеће. Ми јој ништа друго нисмо ни поклањале; али смо јој га надавале толико, да је преко целог лета њена градиница била пуна цвећа, сва мирисна и убава. Неколико старијих ишле су да га купе, а остале су им наручивале да нарочито узму лепих ружа, које је она волела више но остало цвеће. Ми смо је изненађивале сваке године; она се чинила као да се и не сећа 29. јуна, и није пропуштала да у очи тога дана спомене часове за сутрадан, ма да смо ми добро знале да неће бити предавања.

29. је била општа радост. — Све смо трчале у велику школску салу, и ту се на два велика стола распоређивало цвеће, те је личило на прави цветњак. Наше су добре приправнице, за које се нико живи не би ни сетио да им

дан честита, ишле врло радо на ова честитања; изгледале су као да се осећају срећним, што ће проживети неколико тренутака у мирисној и веселој средини. Све је било укусно уређено, само тако може бити, а цвеће је добијало нарочити изглед у овој великој сали са белим зидовима и са црно обојеним клупама. Кроз велике, широм отворене прозоре струјао је ваздух и расипала се светлост, а градином, у свежу зеленилу, владала је тишина; збиља дирљив призор невиности и среће! У девет часова, све ученице, и велике и мале, биле су на својим местима по клупама. Све смо хтеле тога дана да свечано изгледамо, па како су нам допустили траке око врата, то су се оне, ружичасте, плаве и црвене лепршале, широко повезане, низ нашу једнолику одећу. Тако смо се ми свечано спремале, и збиља су имале право што нам то нису браниле. У девет и по часова чуле смо кораке ходником, мала се стаклена врата отворише, и она уђе. У том тренутку не беше срца које није силно закуцало; чу се узрујаност од стотину деце, која су у исти мах устала, и за тим наста тајац. Цвеће стоји између ње и нас, а она, мила душа, готово већ са сузама у очима, заустави се занемела и задивљена. Тада приђе и узе да разгледа све ово са великом радошћу, а за тим подижући очи ка нама, рече нам узбуђеним гласом:

— То је и сувише од вас драга децо!

Наше су помоћнице прве с њом ижљубише, честитајући јој дан, а она се изненађивала гледајући у нас и смејући се: дакле је данас мој дан? После смо и ми силазиле с наших места једна за другом, и ишле смо да се пољубимо с њом. Тако се све скупимо око ње, а она додирује сваки цвет, понављајући: „овај је врло леп?“ После нам објави да немамо предавања и заједно изађемо у градину. Ми смо се све тискале око ње, пружајући јој руку; једно десетак њих ухватиле су се за руке и ишле су натрашке пред њом, па смо се тако дуго и дуго шетале по нашој пространој градини. Она је изгледала тако срећна, тако безбрижна и задовољна, а ми смо биле још срећније, јер смо сматрале да смо ми узрок срећи њеној.

Ово је био, може бити, једини дан у години кад смо се смеле усудити да јој нешто слободније говоримо, јер она, ма да је била увек нежна према нама, никад није била присна. Сећам се, то је било последње године, спадала сам у велике, како ме је била заволела, ја сам јој држала десну руку за све време шетње. Тада је имала збиља красног цвећа, и она нам је говорила да ће се њен отац и Мадлена радовати. Мадлена је била њена стара служавка, но она је о свему умела да води рачуна.

Зима нам дође рано, а била је врло јака. Тада нам се по кадшто жалила наша драга госпођица Фремотова, кад је било рђаво време, како јој је оцу тешко. Но не верујем да је она држала да га може и изгубити. Ми смо, међутим, знале, да с њим не стоји добро. Кад, једнога дана, крајем септембра, она не дође! — Она не дође! — То је било нешто нечувено. Јер се нико не опомиње, да је она ма кад изостала. Жртва своје дужности, она је долазила увек, па чак и кад је било рђаво. Ми смо одмах знале да је стари капетан при крају. И у нашим младим срцима, пуним још недирнуте детиње љубави, искрсну тако страшан удар, који се спремао нашој пријатељици, тако страшан као што је у ствари и био. — Целом кућом зацари мртва тишина; одмор прође без игре, а у вече, кад смо се молиле Богу, препоручише нам да се помолимо и за Г. Фремота. Кад је она, што је на глас читала, дошла на оне речи потпуног милосрђа: „за сироте, болесне, уцвељене и оне што се с душом боре“, од једном застаде. Неко време владаше тишина, све су главе биле погнуте, а из свих детиних срдаца узнесе се ватрена молитва за онога чији се живот гасио...

Умро је два дана после тога. Тада је настао распуст за Нову Годину, и ми смо тек после њега виделе госпођицу Фремотову. Тај призор нећу никада заборавити. Ми смо све утврђивале једна другу, да будемо потпуне примерне, те смо улазиле у салу у беспрекорном реду. Она нам је била окренута леђима, па смо морале поред ње проћи да дођемо до клупа, и наше се очи одмах упреше у њену црнину. Велика сала није била сасвим осветљена; у углу једном бубњала је јако усцјана пећ, а њен огроман заокругљен ћунак изгледао је као да се очајно клати. Цело ми је вече изгледало тужно. Ни једна се не усуди да прва пође; на послетку смо гурањем потискивале једна другу. Чуо је се потмули шум наших корака, како се једна по једна, по обичају, клањала према столу. Овог вечера пак свака је се старала да при том поздраву унесе и своје осећање саучешћа и да покаже како јој је тешко. Она је гледала у нас; њено је бледило имало у себи нешто невероватно, а тако исто и њена стиснута уста. Међутим се савлађивала с времена на време, те је отпоздрављала главом.

Кад поседасмо све, настаде мртва тишина. Само се чуло како букће ватра у пећи. Наједаред зашишта пламен на светиљци, и ми све подигосмо главу. Она нас погледа, усиљавајући се, па за тим гласно рече: „Децо!“ По том брзо и јако стиште очи руком и отпоче одмах предавање. Месецима је трајало ово немо мучење њено; нико се и не усуди да јој што спомене, тако јој је био страшан бол, од кога ће бити срећна и да умре!

Друге зиме, ја више нисам ни била у школи, она доби запаљење плућа, те се у брзо побојаше од сушице. Сви терети, који су се годинама гомилали, свалише се на њу да је униште. А она, не имајући воље да живи, није више ни снаге за то имала. Како су се искрено о њој бринули, одведоше је на југ. Ја сам јој тамо и писала, и дан дањи чувам њен одговор, са читким и отменим рукописом, исписаним уздрхталом руком. Писала ми је како јој је боље, и како јој је пријатан одмор. Било је први пут после двадесет година, да и у томе још ужива; међутим је свом брзином јурила ка вечноме покоју. И он дође по њу, те се она угаси, испунивши дужност своју, без роптања, без јадања... Послала сам јој била цвећа,

но оно је стигло кад је већ била мртва, те јој њиме окитише мртвачки ковчег. Ја је од тог доба увек замишљам у вечноме блаженству, како држи крин у руци!

С ФРАНЦУСКОГА ПРЕВЕО

Бор. П.

Листићи

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Прича о ружину пупољку

(по туђој мисли)

Неки младић враћао се у свој завичај. Дуго је био у туђини па се сада од срца радовао огњишту свом. Пролазећи тако поред неког врта, угледа жбун расцветалих ружâ, који му се веома допаде. Нарочито се загледа у један пупољак. Хтеде га узабрати па њим окитити свој путнички штап, али му паде на памет да је грех откинути ружу од њезина стабла. Цвет ваља пажљиво маказама одсећи, јер се иначе лако упропасти и цвет и стабло, па, што је најгоре, може се и казна плаћати. Како није имао маказа, а навикнут да никад не чини оно за што би га могли кудити, одмаче неколико коракâ те из далека посматраше румену ружицу.

И то му се веома допаде, па реши да је не откине већ да је само помилује и пољуби: та то руменој ружици неће ни мало худити, а он ће уживати, те како уживати!

Приђе жбуну и обасу пољупцима ружин пупољак, своје љубимче. А за тим, прибрав своју снагу, оде даље поносит што је показао такву моћ одрицања. Сваки други, мислио је у себи, не би могао одолети, већ би је откинуо а после би је, када би увехнула, бацио у прах.

Тако поносит настави свој пут.

А ружин пупољак?

Младић га је био тако спажно пољубио да је са њега стресао росне капљице а нежну дршку и нехотице сломио, што није ни приметио у страсности. Тако је један пупољак висио о сломљеној дршци, неисказано тужан, клонуо и свео, и очекивао смрт која му се полако примицала, и ако га младић не беше за се откинуо.

А он, младић тај, који више никад не виде сироту, остављену ружицу, хвалио се целог века својим племенитим поступком.

Л. С.

Патуљак

(по немачком)

Тамо у шуми, где се тета-лија са зецом састаје, живе патуљци. Место капâ носе црвене печурке, а браде су им сиве, од паучине. Мудра су то створења и велики чаробници, само мало заљубљени, што ће рећи: кад их девојке моле за што, не умеју одбити.

Дабоме, они испуњују само једну жељу. Можеш ти имати колико хоћеш жеља — само ће ти једну испунити.

Кад их девојка каква потражи, они излазе из пећине као попац кад измили на пригревицу.

„Помози Бог! Добар дан! Лепо је то од тебе што си и до нас дошла. Лепо, врло лепо! Па чиме можемо послужити? Да ли би хтела да будеш *паметна?* Или би, можда, хтела да будеш *лепа?*“ —

Штета, доиста, штета, што је ово само бајка; иначе, ко зна колико би *лепих* девојака било у свету?!

М.

Анин дневник

(по немачком)

3. маја

И при самој помисли да више нећу говорити с њим, да његову верну, честиту руку нећу више прихватити пуца ми срце од очајног бола, те мислим да ћу умрети. А како бих радо хтела да живим, макар само за њега, само за њега? Јер без њега не могу, не смем ни помислити на живот, и ако ми је тек двадесетпета година. Цела истина: мени је тек двадесетпета година, па нека пакост и злоба говоре што хоће! Изгледа ми да је сразмера сасвим тачна: Жена од двадесет и пет а муж од тридесет година .... Ах, ћути, јадно срце моје! Још мало па бих се издала; а то не смеју ни ови бледи листићи дознати.

* * *

4. маја

Могла би читав дан заносити се и уживати у цветноме и мирисном мају; могла бих тако радо, с рукама у крилу, слушати птичје слатко цвркутање, очарана и занесена пролећем! Али права жена зна своје дужности!

Боже, кад би он само знао да сам ја пришила она два расклиматана дугмета на његовом горњем капуту, док је он са татом разговарао.

Кад бих знала о чему ли су тада говорили? Верујем стално и јако, јако као стена, да је савладао Мамона и да није ни једне речи потрошио о проклетим парама. Па ипак ми је мило што ћу му однети тридесет хиљада. Даће ваљда Бог, да му то злато — које за ме није срећа — предам једном у руке! Он ће га, уверена сам, најпоштеније употребити.

* * *

10. маја

Он је најбољи, најпаметнији, најгалантнији човек од свију које знам; па и од његових другова, правника, нико му није раван.

Човек се цени по оном што једе! И по овој изреци он је победилац. Највише воли питу од јабука а мама каже, да је ја умем тако умесити како не зна нико други. Па и у телећем печењу, и у паприкашу, и у салати од рака, мама опет каже, просто сам — генијална! Али ова је похвала претерана, па за то и нећу да се китим њом.

* * *

15. маја

Истина је да је жена украс куће, али би било право варварство забранити мужу да једно двапут недељно поседи и у кафани са својим друштвом. Ја му то не бих никад забрањивала, а реч *вакела* мрска ми је, мрска....

*

„Тако,“ рече Ана и прекиде писање: „сад ћу овај дневник оставити у предсобљу; па кад господин писар дође, нека га прочита. Ако ни то не помогне, онда ништа више и не може помоћи!“ —

К.

?

Тихо пада вече, црн се спушта вео
И по крају видик у крви се купа.
Уморан крај друма, у траву сам сео
А нечујним ходом ноћ полако ступа.

У околу целом нигде живе душе. —
Не жубори поток, не цвркућу птице;
Ни лишће не шушти, нити ветрић пуше,
Само брујн трепет телеграфске жице.

Ко зна какву новост овај трепет прати?
Можда сузом плови, или радост носи?
Јавља, можда, неком: «Умире ти мати!»
Или: «Брже хитај! Јер је други проси!»

У Рајхенхалу, јула 1902.

Ст. К. Павловић

Стара врлина

ДРАМСКА КАЖА У ЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО

А. Амфитеатров

(СВРШЕТАК)

ПОЈАВА VII.

Пређашњи. Уго

Силвија

И мене си хтео
Преварити подло! Хуло, зар си смео!?
Ал' твоме лукавству ја иставих своје,
И сад ево стиже час победе моје!

Галеото

Да л' сам луд ил' сањам!?

Уго

На молитву сада!
Молите се, грофе, док још има када.
Нећу да вас пошљем, јер се Бога плашим,
И без покајања праоцима вашим.

Галеото

Издајништво подло!... Ниткове, одмакни!

Уго

Молите се, грофе!

Галеото

Само ме се такни!...
У помоћ! Овамо!

Уго

Никога не зови!
Помоћи ти нема!

Галеото

Убијце! Ниткови!

Уго

Молите се, грофе!

Галеото

Гаде, и умрећу,
Бранећи се сада, ал' се молит' нећу.

(Покуша да узме свој мач. Уго стане између њега и Силвије)

Силвија

Ништа не помаже! Не чује те нико!

Галеото

Несрећнице, шта ћеш? Шта згреших толико?

Силвија

Зар се још претвараш? *Где је сестра моја?*

Галеото

Спасења ми, не знам!

Силвија

Судбина је твоја
Да убијен умреш! Не лажи бар сада!

Галеото

Не лажем те, веруј! Спаси ме од јада,
Јер сам невин, невин! — Правде се не бојим.
Дај ми мач да с њиме на бранику стојим
Поштења и части. *(Угу)* Као часни људи
Ступимо у двобој, а Бог нека суди!

Силвија

(хладно)

Знамо да оружјем гроф мајсторски влада
И да противник му мора да пострада!

(Угу)

Убиј га, шта чекаш? Камо поуздања?

Уго

Свршиће те, грофе, и без покајања!

Нападне на Галеота, који се брани и ударце одбија тешким табуретом. Силвија, скрстивши руке, хладнокрвно посматра ову неуједначену борбу... Ланчелот се појави на тераси и потрчи грофу у помоћ)

ПОЈАВА VIII.

Ланчелото, Силвија, Уго и Галеото

Ланчелото

Разбојниче, стани!

(Обеси се Угу о руку)

Уго

Ко је тебе звао?

Одмакни се, мали!

(Бије га по глави дршком од мача)

Ланчелото

Грофе, гинем, јао!

(Падне. Уго наступа према Галеоту; догони га до зида и спреман је да му дâ последњи ударац)

Ланчелото

(очајничким вриском)

Силвија!... Не убиј!... Милост, сејо моја!
Невин је! А ја сам... ја... Асунта твоја!

(Галеото и Уго, изненађени, прекидају борбу... Силвија, страшно изненађена, прилази Ланчелоту и разгрне оковратник његова одела)

Силвија

О Боже — Асунта!

Ланчелото

Јесте, сејо мила.
Пет година пуних како сам се крила,
Како гроф о мени није ништа знао....
Веруј, сејо, грофу: он ме није звао.
Ја сам пошла сама у свет и у јаде:
Патничка ми љубав то у део даде!

Галеото

(ухвати се за главу)

О, ја слепац!

Уго

Грофе, имате ли воље
Прекинути борбу. Сад ствар стоји боље.

Ланчелото

Тешко ми је, грофе. Ал' се за вас бојим...
Колу̀тâ се, мрачи, пред очима мојим...
Поштеди га, Уго! Ево ја испаштам;
Па и ако умрем — радо ти опраштам.

(Онесвесне)

Силвија

Уснице јој бле́дê... Дах у грудма стао!...
Срце једва бије!... Умире ми... јао!
Зар тек што је видех, па гроб да је скрије?
А он још да живи? — Кад анђела није,
Ни сотоне не ћу! — Уго, смрт ниткову!

(Клоне на Ланчелота којега је глава на њезиним грудма. Чују се вечерња звона... Уго, који беше подигао руку, сиусти мач и, после краткога колебања, увуче га у корице).

Уго

Доцкан је, мадоно! Звона с цркве зову
На службу вечерњу, јављајући људма
Христово рођење. — И у мојим грудма
Вера је хришћанска. Погодба је наша:
До вечерњих звона!... Нека милост ваша
Опрости за данас. А чим Божић прође
Уго спреман стоји да у најам дође.

(Ланчелото тихо уздише)

Силвија

Још је жива, још те...

Галеото

Бог ће добро дати!
Већ отвара очи... Ах, да могах знати,
Да посумњах само... Ал' љубав бескрајна
Узрок је што до сад одржа се тајна.

Ланчелото

Штедите ми сестру... грофе... ја вас молим...

Галеото

Асу̀нта, ви знате колико је волим!
Па зар бих ја мог'о да јој ма чим претим?
Или за незнање да јој се осветим?
Ако ваша сестра мисли још и сада
Да сам кривац грешни: ја већ спреман стојим
Да јој гнев утишам и животом својим.
Уго, ево, убиј!

Уго

Баш и кад бих хтео,
Верујте ми, грофе, данас не бих смео.

Ланчелото

О Силвија, сестро! Пред смрћу те молим:
Учини ми оно што највише волим.
Он је невин, невин, није ништа знао...
Ублажи свој поглед! Зар ти није жао!?
Дај ми своју руку... и ви... грофе драги.

(Састави им руке на својим грудма)

Тако, тако, мили. А сад, Боже благи,
Дај ми да угледам што сам до сад снила:
Веренике срећне.

(Уго прибе и пажљиво гледа рањену Асунту)

Силвија

(отргне своју руку)

О Асунто мила,
Ни помисли о том! Освета је моја
Опроштена грофу... Али крв је твоја
Између нас потекла...

Ланчелото

Гроф и за то пати!
Опрости му, сејо! — Кад би могла знати
Колико те воли, о, колико воли!...
На самрти својој Асунта те моли:
Удај се за грофа! — Ја те не ћу клéти;
Али обећаш ли — лакше ћу умрети!

(Силвија ћути; Галеото покрије лице рукама, Уго прибе наиред)

Уго

О мадоно, грофе, и ви дечко сада
А девојко преће, — узрок вашег јада
Незнатан је врло. У тугу сте пали;
А каква је рана, видим, нисте знали.
Од ударца овог, кад је дубљи само,
Нигде лека нема, ми ратници знамо;
Али кад је плићи, на пример овако,
И по сто година проживи се лако.

(Загледа Ланчелотову рану на глави)

Знате л' шта је ово? — Ха, ха, чуда Боже!
Греботина... оток... рана поврх коже.
Већ сутра за ручак здрави ћете бити
Ко кардинал папски! Само треба мити
Везувијским вином ову рану лаку,
Јер то вино лечи болетицу сваку.

Ланчелото

Ох, живећу још'те! Ох, живећу још'те!

(са срећним осмехом)

Уживаћу дâре жељене милоште
Од сестре и.... зета! Сејо, а реч твоја? —

Силвија

Грофе, нека буде! Ако сестра моја
Не умре од ране, ако је излечи:
Ја ћу за вас поћи!

Уго

Ево моје речи:
До вашег венчања и траг ће јој проћи.

Силвија

А не буде л' тако?

Галеото

Поново ће доћи,
Да освету сврши, Уго с мачем својим!

Уго

Пошто Божић прође!

(Силвија и Галеото придижу Ланчелота, који се ослања о грофа)

Ланчелото

Сејо, једва стојим!
Слаба сам... сва дрхтим... и — опет ми лако!
Смешно, сасвим смешно! Ако, грофе, ако:
Не дугујте ником! Паж је чудан био,
Он је женску немоћ чувао и крио
Кадгод сте са пира ил' из лутог боја
Тражили свој одар. Слаба плећа своја
Подмет'о је радо господару своме...
Али све се мења! Сад је грофу моме
Досуђено, ето, да свог пажа води!...

(У вратима)

— Да л' ја ово сањам? О, како ми годи:
Живот! Јест, ја живим!

Уго

Само вином прати!
А остатак... овај... верном Угу дати;
Попиће га радо (а то му је дика)
За срећу и здравље драгог болесника,
Болеснице то јест!

(Галеото се врати веома расположен)

Грофе, реч-две само!
Ми ко најамници своју дужност знамо
И вршимо тачно. Ал' и срце наше
Осећати уме... Са доброте ваше
Ја сам врло ганут, и опроштај молим!
Проклет нам је занат — и ако га волим.
Не будите љути!

Галеото

Срећа, вуче стари,
Што бејах без мача!

Уго

Ум се барабари
Са храброшћу људском! Да сте онда како
Били с мачем својим, приш'о бих овако

(прилази грофу и дубоко клањајући се пружа му руку)

Primo: у знак мира завађених страна
Само да не дође до страшног мегдана.
Од себе бих тако уклонио беду,
И све би, ја мислим, било у свом реду!
Secondo: за здравље Асунтице наше

Што се здрава врати крај милости ваше!
И, знам, ви би, грофе, добром, старом вуку,
У знак помирења дали своју руку!
Terzo — и најјаче моје поуздање
У невољи смртној: за ваше венчање
Са Силвијом дивном! Тим бих сваку беду
Склонио од себе!

Галеото

Да је све у реду
Као што си хтео, ево доказ прими.

(даје му кесу с новцима)

Иди па крај вина терет с душе сними!
Ђаво да те носи!

Уго

А вас срећа са́мо!
Ал' Божићу треба хвалу да ода́мо.
Да не беше њега зло би, боме, прошли;
На венчање, грофе, сумњам да би дошли!
Ал' за то мадона, што све здраво оста,
Нек строго издржи три недеље поста,
Биће мислим доста!

(Галеото оде)

Уго

(Извади кесу с новцима што их је добио од Силвије, па у њу изручи злато од Галеота. Публици)

Све је како треба,
Благослов је ово управо са неба:
Злата је баш доста старом Угу дошло,
А што је још боље: без крви је прошло!

КРАЈ.

ПРЕВЕО
Р. Ј. Одавић

Праг, августа 1902. г.

Хана Квапилова

Господине уреднице,

Поводом гостовања госпође Хане Квапилове у Београду написао је један од најбољих чешких критичара, Карел Б. Мадл, ову студију коју у преводу саопштавам читаоцима „Нове Искре“:

„Чини нам се, да путнички глумци, виртуози или „звезде“, добро знају како се поштована публика узалуд труди да по првој, другој или бар трећој представи створи себи прави суд о госту дотада непознатом.

Обично, пре него што се могу лично показати, представљају се публици са неколико приказа из новина, а многи воле да се послуже рекламским ракетама. Тиме ће постићи две ствари: Публици ће олакшати суд, а себи прокрчити пут ка љубави њеној. А то је сасвим добра претпоставка.

Оценити туђег глумца после две три улоге, створити себи тачну и праву слику његове уметничке личности, то је заиста тежак и немогућан задатак. Па то је тешко и онда, када се глумац служи самим представљањем које му у напред обезбеђује допадање; а колико ли је то немогућније глумцу који, с напором целе своје богато организоване личности, интерпретира дела песника у њиховој најдубљој основи, износећи их у најфинијој нианси говора, тона и гестикулације, што се исто тако брзо мора изводити као што је и замишљено.

Немогућност је још већа, кад слушалац не познаје језик којим се глумац служи, а још мање дух језика и његове форме, као што их знаде песник и његов тумач. Какво се уживање ту губи и како се лако можемо преварити! Врло се често у туђег госта до усхићења допада незнатно спољашње средство, ниске конвенијенце, празни манири, — док се и најфинији цртеж душе често губи, и некад тек половина добија заслужени успех, ако у опште сугестија, горе споменутих новинарских бележака и рекламних ракета, није доста истрајна.

Никако не могу омаловажавати угодност оваких изасланика сваког гостовања, а не пишем због тога, да их и ја овом приликом у напред шаљем.

Узимам само себи слободу дати непотпуну карактеристику о госпођи Квапиловој, карактеристику коју сам сам себи створио вишегодишњим посматрањем и уживањем у њеној лепој уметности. Зато и пишем ово са најтоплијом жељом, да и они, који ће је брзо видети, уживају и да мој уметнички занос са мном деле.

Врло се добро сећам на пријатно изненађење велике трагеткиње Хелене Модрејевске, која га ни мало скривала није, видевши на позорници народног позоришта госпођицу Кубешову, данашњу Квапилову. „Elle est mignonne et elle a des entvailles!“ викнула је пуна усхићења видевши у њој нежну девојачку љубазност и срдачан унутрашњи тон млађане глумице. Ма да у то доба Хани Квапиловој, која је тек пре кратког времена била стигла са маловарошке позорнице, али већ почела развијати основе своје интелигентне уметности — није још била спремљена позиција ни њен ванредни дар још довољно познат. Већ је изгледало, да позоришна управа не уме ни схватити њену дубоку унутрашњу уметност која се сама појављује, без наметања, али зато врло топлим начином глумовања.

Није прошла још ни једна деценија од тога доба, а госпођа Хана Квапилова стоји већ у пуном развоју свога — смело то смем рећи — мајсторства. Она је данас без порицања највећа чешка глумица. Наравно, њена уметност није за масу нити за људе који траже у уметности глумовање које се само намеће, већ је за оне који с усхићењем схватају од уметности оно што је деликатно, што из дубине душе извире и што је у свези са оригиналном творачком снагом. Она сама и не уме себи победу олакшати, па за то се она некад сама у себе и не поуздава. То заиста знају о њој они који су често гледали како оштро саму себе осуђује, како незадовољна сама собом напушта позориште и по најсјајнијој представи, пребацујући себи, што ону појаву, коју је играла, није још доста дубоко схватила. Кад се тиче правог песничког дела, она га доноси на сцену са највећим поштовањем. Она не ставља себе у прочеље, већ се труди да донесе најсавршенију слику и потпуну представу песникову. Зато и јесте велика разноликост њених улога, које узајамно немају ничег заједничког осим типичне појаве и боје гласа ове уметнице. Зато разумемо, зашто наши драмски писци при своме стварању само мисле на госпођу Квапилову, јер добро знају да весела и психолошки накомпликованија жена патница интерпретацијом њеном постаје уметнички истинита.

Глумице лепотице имају врло велику олакшицу; њихова бајна појава игра у место њих. Не треба им велике уметности да до успеха дођу. Госпођа Квапилова нема таке лепоте која јој триумф обезбеђује.

Раст јој је леп и гибак, али није сувише велика, њено лице би пре било за субрету, него за философску појаву друштва, али њено око уме не само тихо сијати већ исто тако и срдито успламтети. Њена су уста фина и пуна израза, јер се умеју тако весело смејати и у мах постати горко озбиљна. Лице њено је до крајности изразно, ако хоћете мало и нервозно, јер уме да изрази у својим цртама највећу радост као и највећи душевни бол. Све ово и чини да уметница постаје дивно лепа у етичном смислу речи. Глас је њен чудан инструменат. Није велики нити ефектан, али је таког звука и такве модулације, да и нехотице заноси слушаоце и објављује најинтимније утиске душине.

Често сам се чудио, како госпођа Квапилова овлада сценом. Ова реч канда није сасвим умесна, јер појам „овладати“ т. ј. нешто себи подчинити — то је њеној нарави сасвим туђе. Само значајем своје уметности, савршеном суштином своје игре буди интерес одмах, како се на сцени појави, макар да се потпуно подређује намери ауторовој, и почиње представљати с чудним тактом осећања, да после

с улогом и њеним тумачењем све више расте. Кад је човек види у игри, и нехотице помисли, да има глумаца који не потискују своју околину на сцени само ради своје појаве, већ да у њој поштују своје сараднике и глумце — колеге, баш као што то и аутор и живот иште.

Да, живот. Ја налазим, да значај госпође Квапилове за чешку глумачку уметност лежи у том, што при своме стварању не излази од уобичајених позоришних назора и традиција, већ из властитог садржаја живота. Живот, у свом неисцрпном богатству, у својој покретној разноликости, извор је из кога црпе њена машта. Па и онде, где је од њега драмска поезија врло далеко, у стиху и слику, које уметница са ванредном лепотом говори, оставља она утиске узвишене природности. Овим речма мислим да је уметност г-ђе Квапилове најбоље обележена; овим речма је могућно у потпуно објаснити, зашто је њена уметност потпуно здрава, и за што најнервознија жена, најперверзнија госпођа и њеној игри постају природне и истините. Унутарњи, осећајни живот госпође Квапилове неизмерно је богат; њена творачка снага велика је и широка. Без сваког раздражења постиже своје женске и девојачке улоге. Из дубине душе показује њихове унутарње особине без и најмањег трага наметања и себичности; њихову психологију, често веома компликовану, демонстрира уметнички са чудном јасности. Ко види ма коју улогу неких Ибзенових појава, тај ће се са мном сложити. Норвешка горка туга остварена је у њеној игри деликатно тихо, а ипак тако дубоко и за људско саучешће дирљиво, да је човек усхићен осећајем, као да се пред његовим погледом скида вео пукој природи и голој истини. Тон њена говора је савршено миран, али испод ове маске трепти бојажљиво узбуђена душа. — Мина у Хилбертову „Греху“, која почиње безбрижним, свечаним расположењем, а завршује самоубијством, дирљива је слика душе, представљена најпростијим а уједно и наделикатнијим средством.

Хана Квапилова припада оној врсти глумица, код којих и најмања нианса у тону или гесту не сме бити неопажена или пропуштена. Колико сам пута био сав усхићен каквом њеном позом, у којој је без покрета по тренутак истрајала, завршујући њом баш оно што је на сцени говорено, или којом је тајно био изражен најживљи интерес за догађаје. Како само у срце дира њено ридање и нарицање. Двоструко се осећају, јер не миришу кулисама, а заборављате при њима, да сте у позоришту. Њен плач је уметнички истинит и природан. Своје тонове веселости може уметница са својим плачем сравњивати.

Госпођа Хана Квапилова путује први пут у туђину, иде да покаже цвеће своје уметности већ потпуно развијено и мирисаво. Не бојим се, да ће ми ма ко пребацити, да су моје речи неистините или претеране. Али ипак се једног бојим. Да се ова дубоко осетљива уметничка личност не учини неком *мало* сјајна, да неко не нађе, да нема оне примамљиве драži, која на први мах задобија, а било би то и праведно, јер у суштини њене уметности и нема ничег бурног или уочљиво сјајног. Уметност њена је унутарња, у уздрхталим дубоким душиним жицама.

Телесне ефекте замењује физичним предавањем душевних емоција.

На послетку још ово. Њена уметност има примамљиво умерен сјај! Хана Квапилова игра као сакривена за фином, мирисавом копреном, за којом се и најоштрије противности спајају у топлу хармонију. Наравно, туђин гледалац, који ову појаву први пут види, може наћи да је то мана, али ова мана је врлина, то је својство које је, по моме суду, госпођа Хана Квапилова наследила од народа из којега је поникла.“

Из речи госп. Мадла извире страх, да госпођу Квапилову неће Београдска публика разумети, и да ће њена уметност проћи неопажена. При моме бављењу у Београду била сам срећна видети на психолошкој основи сграђен комад, и са великом радошћу сам приметила, да је публика са највећом пажњом и разумевањем пратила интелигентну игру глумаца, и није оклевала да даде похвалом израза своме одушевљењу. Зато и не сумњам, да ће уметност највеће чешке драмске вештакиње наићи на потпуно разумевање у Београдске публике. **Зорка Ховоркова.**

Хана Квапилова, чланица чешког Народног Позоришта, у разним улогама. — Ова првакиња чешког Народног Позоришта у Прагу, гостујући у нашем Народном Позоришту, задобила је већ првог вечера најискреније симпатије наше публике. Симтатична појава и одлична игра њена ставише је, у низу досадашњих гостовања у нашем позоришту наједно од најугледнијих места. Испраћајући је у њезину отаџбину, братску Чешку, довикујемо јој: Срдачно хвала и — до виђења! —

Путников обед (сликао Вацлав Брожик). — Овај генијални чешки сликар, ког од скора оплакују Чеси, подигао је, већ и дотле цењено, чешко сликарство, на такву висину коју себи радо желе и већи и слободни народи. *Путников обед* слика је из чешких крајева, а како верно представља тај најобичнији и свакодневни моменат, и колико је у њему природности и осећаја — најбоље каже сама слика.

Констанца Морозини, супруга Српскога краља Владислава Уроша. — О овој слици донећемо доцније и нарочити чланак.

Кажњено издајство (сликао Р. Отенфелд). Овај красни рад вредног чешког уметника у власништву је нашег Народног Музеја. —

Роб (вајао С. Роксандић). Овај одлични рад, који је по овој слици већ познат ширим круговима, износимо и пред читаоце *Нове Искре*. Данас је *Роб* у власништву нашег Народног Музеја. —

Енглески краљ Едуард VII, његова супруга краљица Александра и њихов син Ђорђе, престолонаследник енглески. — Поводом крунисања енглеског краљевског пара, о чему је у нашој штампи било довољно и исцрпно писано (мислимо нарочито на писма Г. Ч. Мијатовића) доносимо ове слике. —

ХРОНИКА

Онај тако хладно, тако објективно написани чланак о Србима и Хрватима, што је изашао овога месеца у *Српском Књижевном Гласнику*, дао је, као што Хрвати веле, повода да они на начин, сличан највернијем фотографском отиску, представе свету слику и својих интелектуалних и својих психичких и својих моралних особина. Слично дивљим и бесним хордама Арнаута и Боксера и они, достојни васпитници својих духовних отаца, у гомилама, као што личи јунацима, нападали су на поједине Србе и Српкиње, убијали их, злостављали, крали им новац и разоравали имовину. А зашто? Шта је био узрок том њихову дивљаштву? Само и једино то, што су ти Срби били Срби; што су, свесни своје народне прошлости, поносили се њоме, и што су радећи и молећи се Богу надали се лепшој будућности Срба свих и свуда. Ти дакле племенити осећаји у Срба, осећаји пуних пијетета и љубави, што су и од примитивних и полудивљих народа стварали народе културне и најкултурније, трн су у око Хрватима. Наш оправдани народни понос и љубав наша према Српству њих просто раздивљава. И ту нема ничега чудног. Како су они схватили љубав према

прошлости својој и колико се они поносе њоме доказ су нам и разни Франкови, за којима Хрвати без икаква срама каскају као недозрела деца.

Кроз какве наочари они гледају свој народни понос доказ нам је католичанство у које су једино они под небом, и пропали Шпањолци, збили све своје *националне* идеале. Како су они схватили појам о отаџбини доказ су нам и поносна српска Босна и поносна српска Херцеговина које они бестидно, а свесни своје рођене лажи, увлаче у сферу земаља где се од памтивека славила хрватска слава, ма да нема томе ни тријестак година, како је, што је познато читавоме свету, у тим земљама, а за српску слободу, пиштала само српска пушка, и попут Галскога петла, будила у тај мах заспалу Европу.

Колико они имају алемова да њима заките круну своју, доказ смо им сами ми, које они ачеји се називају православним Хрватима. Доказ су им и наш Марко и наши стари барди.

Само док смо се ми обично смејали и смејемо се тим њиховим детињаријама, њих једина наша реч, да ће се они, хтели не хтели, претопити у српско море, прави бесомучнима.

Јест, пакост и злоба једини су мотори који њих крећу у борби према нама. Наша прошлост не да им мира, а наши и најмањи успеси у садашњости праве их дивљацима.

Нека им је дакле на част последњи вандализам извршен над Србима у Загребу. Он је у исто време и верна слика њихове снаге. Само, нека Хрвати не забораве, да ће се гнев овај, који је у нама произвело то дело њихово, убризгати у крв нашу и улити се у срж костију наших, а већ искуство их је ваљда толико научило, да је праведан гнев оруђе с којим се није шалити, и да он и слабима улива џиновске снаге.

II.

Кишне прилике Београда изведене по J. Хану према подацима Опсерваторије Велике Школе. Службено издања београдске општине са 82 таблице и 2 дијаграма. Стр. 186. на великој осмини. Београд, 1901. Цена 2 дин.

На молбу београдске општине да јој се пошљу подаци о кишним приликама Београда за последњих 10 година (ради проучавања питања о канализацији Београда) Опсерваторија Велике Школе сакупила је све своје податке по проматрањима поменуте врсте и то за пуних 14 год. т. ј. од 1. децембра 1887. па до 30. новембра 1901. године (по новом календару). Ти подаци добивени су на основу посведневног посматрања и мерења сваког часа на кишомеру десетостручару од A. Bandin-a. Добивене податке изложио је у прегледу и средио у таблице асистент Опсерваторије проф. J. Михаиловић.

Преглед има два дела: I Количина кише и II Честоћа кишних дана. За тим долази објашњење таблица па табеларан преглед.

I *Средња годишња количина падежа износи у Београду 625,9 м м.* или 6.529.000 л. или преко 6.500 м³. воде на 1 хектар. У поменутом периоду од 14 година Београд је имао три врло кишовите (1889., 1897. и 1900.) и две врло сушне (1894. и 1898.) године. Варијација у годишњим количинама кише прилично је велика, јер износи 381,15 мм. т. ј. + 206,35 и — 174,80 од средње годишње вредности. *Највећа годишња сума падежа изнела је* (1900 г.) *859,25 м. м., а најмања* (1898. год.) *478,10 м. м.* Према добивеним подацима могло би се извести, да би Београд у периоду од 100 година имао 46 сушних и 54 кишовите године, што значи, да би кишовите преобладивале с неколико процената. Одступање количине кише од праве средње месечне вредности највеће је у позитивном смислу месеца јула (+ 31,1), а у негативном смислу месеца јануара (— 24,9). Количина кише повећава се пролетњих месеца до летњих, а опада јесењих до зимских. То је одлика умерено — континенталне климе, каква влада у средње-европским земљама. — До истих резултата долази се и расматрањем највећих месечних сума падежа.

Што се тиче распореда падежа по годиштима види се, да је у Београду лето најкишовитије годишње доба (213,95 или 32 %), за тим пролеће, па јесен, а зима је најсиромашнија у падежима (106,70 или 17 %). —

Од априла до краја јула — дакле за 4 месеца — напада у Београду скоро половина од целокупне годишње количине падежа. Највише напада у јулу, па у јуну, мају и априлу. У току осталих 8 месеци количина је падежа скоро подједнако распоређена, али се ипак опажа особити минимум у јануару, када просечно напада тек трећина оне количине која пада у јулу. Месечне количине кише некада су врло обилне. Особито се истиче месец мај 1900. године када је нападало 193,10 мм. или 22.5 %. Дешава се, да у појединим месецима количина падежа износи тек нешто више од нуле, као што је био случај децембра 1888. год., када је пало 0,6м. м. или 1 % од годишње суме. Међутим *нема ни једног месеца без и једне капи кише.* —

Најобилатија киша у Београду, за ових 14 година, била је 5. јула 1891. год., када је за 15 минута нападала 331.000 л. воде на 1 хектар или 331 м³., или 22.067 л. за 1 минут, што чини око 6 % годишње количине падежа. 14. јула 1890. год. нападало је за 24 часа непрекидног падања 924 м. м. или 924.000 л. на 1 хектар, а то је преко 13 % од целокупне годишње количине падежа. —

Кишни количник (који се добива, кад се месечна сума падежа помножи са 1000, па се тај производ подели годишњом сумом падежа) показује, колико кога месеца просечно пада воде од вредности годишње количине падежа. Он је био највећи (276,8) јула 1890. год., а најмањи (1,3) августа исте године. По годишњим временима највећи (135,1) у пролеће 1898. год., а најмањи (29,1) у зиму 1890. године. Просечна му вредност има maximum у јулу (131,9), а minimum у јануару (45,9); у лето 108,8, а зими 54,4. —

Кишни коефицијенат т. ј. количник између оне количине кише, која је у ствари пала (н. пр. у току једног месеца) према оној количини кише, која би припала једном месецу, када би падежи преко целе године били потпуно равномерно распоређени, био је највећи (3,29) јула 1890., а најмањи (0,01) децембра 1888. год. По годишњим временима највећа (1,69) у лето 1890., а најмањи (1,2) у зиму 1897. год. Просечна му вредност за Београд износи maximum у јулу (1,57), а minimum у јануару (0,54); у лето 1,33, а зими 0,71. —

II У кишне дане разуме се сваки онај дан, када падне ма који хидрометеор и то ма у најмањој количини. У падежне дане рачунају се они у које напада бар 0,1 мм. т. ј. бар 1000 л. на 1 хектар. *Средња вредност кишних дана износи 150 у години или оно 41 %.* Нема ни једне године, у којој је број кишних дана био испод 119 (1888.) нити изнад 197 (1890.) т. ј. најмањи број кишних дана износи 33 %, а највећи око 55 % у вредности броја свих дана у години — Највећи број кишних дана пада у пролеће (44 или 29 %), а најмањи у лето (34 или 22 %). Нарочито се истиче пролеће 1901. год., када је било 66 кишних дана или 72 %.

У Београду просечно најчешће кише падају у мају и дају око 15 кишних дана, а најреће у августу који има само 9 кишних дана. Најкишовитији је био мај 1897. год. (26 кишних дана или 84 %). а најсушнији август 1890. г. (3 кишна дана или 10 %). Најслабије кише јављају се у јануару, а најгушће у јуну, јулу и августу. —

Кишних периода од 11 и више (највише 14) дана било је, за ово 14 година, свега 4. Сушних периода од 11 и више (највише 53) дана било је 49. Дуготрајније кишне периоде најчешће су у новембру, фебруару и децембру, а најреће у јуну до августа. Дуготрајне сушне периоде најреће су у јулу и мају, а најчешће у октобру, септембру и августу. Најдужа суша била је 53 дана године 1888. и то од 8. новембра до 31. децембра. Најдужа кишовитост од 14 дана била је од 5. до 19. октобра 1887. године. Средње трајање сушне периоде износи 3,7 а кише 2,4 дана. —

То је главна садржина, управо речима из таблица и прегледа ове књиге, која спада у реткости у нашој литератури. Мене је јако обрадовала и необично пријатно изненадила њена појава. Желети је, да се у што скоријем року публикују постепено резултати свију метеоролошких

проматрања извршена у Београду и по осталим местима у Србији, како би се на тај начин могли правити смелији закључци о клими и њеним разноврсним појавама у нашој отаџбини.

Особиту захвалност заслужује г. Јел. Михаиловић који је све податке лепо средио у прегледне таблице и на основу њих извео главни преглед, из кога сам ја извадио ово моје саопштење. —

Т. Радивојевић

Из биографије Максима Горког. — У једном угледном руском провинцијалном листу („Самарске новине“) саопштава један дописник о својој служби на Грјазецарицинској прузи у одељењу за робу, у ком је нашло себи заради неколико интелигентних пролетараца. У њиховом броју наће се и *А. М. Пјешков* (право име Максима Горког, писца Томе Гордјејева). Ево шта прича дописник поменутога листа:

Дошао нам је (Максим Горки), не сећам се како је било, са' још тројицом или четворицом, већ при концу јесени. Био је — што 'но веле — го̀ ко̀ пушка. Како је, у оно јесење доба, скоро у летњим хаљинама, а уз то већ не сасвим млад, дошао до нас, то ће сам Бог знати. На његову несрећу, баш у тај се мах не нађе ни једно празно „мерачко“ место (да мери путничке пртљаге), а у канцеларију се — није могао примити. Тада, под председништвом старешине пртљашког одељења, састависмо савет. У савету узе удела и г. Горки, но само с правом саветујућег гласа. Но саветовање нам ништа не поможе: празног мерачког места нема, а не можеш га ни створити, ни измислити.

— Мораћемо малко причекати, — говоримо ми новом пријатељу.

— Ама, би л' он пристао да буде стражар? предложи неко, не сећам се ко, у савету. На прузи мора ма где бити празно место стражара при стоваришту.

Ми се погледамо.

— Макар само на неко време. До првог празног мерачког места, — договоримсо се ми, колебајући се.

Ником од нас ни на памет не падаше, да би се г. Пјешков (Горки) могао на то наћи увређен. Сваки би од нас, у случају потребе, пристао био да буде стражар, нити би у том видео икакве увреде за себе. Само се могло питати: да ли је неко, по својим физичким силама, кадар да врши овај или онај посао.

— Хоћу, хоћу... врло радо, весело и одлучно одговори г. Пјешков — ако ћете одмах сутра...

Ја погледах у његов костим и насмехнух се.

— Но то је мала ствар, хаљине се могу и купити, — одговори он на наш упитни поглед.

Ми пристадосмо.

Одмах дадоше г. Пјешкову нешто мало „аконто“, да набави рува. Истога дана, пред вечер, јавља нам се у канцеларији г. Пјешков у кратком кожуху и „филцаним“ ципелама. —

— Купио сам, вели, и шубару и рукавице. Сад још само батину да нађем.

Сити му се насмејасмо, дадосмо му у потпуној форми написану „сведоџбу“ о његовом постављењу за стражара стоваришта на тој и тој железничкој станици и отправисмо га на место опредељења.

Код мене се случајно сачувала његова писамца на комадићима сиве артије, с кратким описима његова живота и „делатности“ на железничкој станици у „својству“ стражара.

Но бисер је његових производа онога времена једно писамце овога садржаја:

„Живим као и пре добро, с друговима по служби (стражарима) слажем се, дужности сам своје изучио (постигао) савршено и вршим их тачно. Начелник станице је са мном задовољан, и, за знак свог расположења и поверења према мени, нагони ме да му свако јутро износим помије из кујне. Молим одговорите ми, улази ли у круг мојих директних дужности изношење помија из кујне начелника станице?“

После неког времена г. Пјешков аванзова — повериште му дужност руковаоца железничким метлама и дебелим катранисаним мушемама. Тада смо живели у Борисоглебску“.

— Кс. —

Платонски брак

— Жил Леметр —

У самом почетку наговештам вам да треба, у памети, да сматрате као да нису изишли чланци који су се појавили досад о *Платонском браку*, чак ни они који ме нису сувише грдили, и чак, ако хоћете, ни онај од мога одличнога колеге Анриа Фукиеа, који је нашао могућности да одбрани комад не може бити боље, једино начином на који га је испричао.

Ја знам добро да се, у ствари, све то рачуна, и да је штета која отуд долази за мене вероватно врло велика. Али, заиста, по праву се тако не би могло рачунати. Јер сви ови чланци о премиери написани су били после главне пробе и под утиском који је та проба оставила. Другим речима, о делу се судило јавно онда кад оно није припадало јавности и, што је још важније, кад није имало свој дифинитиван облик.

Критичари су напали на комад од четвртка: међутим, комад од петка био је у истину други комад, сасвим различан од онога који су они чули, и игран на сасвим други начин. Било је дакле забуне, квипроквоа, погрешно поделъених карата.

Неки су се наивно одали. У четвртак био је један прозор отворен у *Платонском браку*. У петак ми смо га затворили. Али расејани критичари, које вам ја нећу именовати, оставили су га отворена.

Ја то констатујем не окривљујући никог, верујте ми. Моје колеге биле су принуђене да учине овде оно што сам можда ја сам учинио више пута. Ја благо одбијам њихове критике, то је све; апелујем на критичаре од понедеоника и на публику; и, кад се публика и критичари од понедеоника изјасне, будите мирни, нећу апеловати више ни на ког, чак ни на потомство.

Остаје да је *Платонски брак*, у свом претпоследњем облику, зачудио и ожалостио много честитих људи, и других тако исто.

А инак, мени је изгледало и, покрај свега, изгледа ми још да је идеја комада тако проста, тако природна, тако лако разумљива и, додајем, тако потпуно морална!

Граф Жак од Тиевра је доколичар коме је време дуго, бонвиван коме је досадио живот, помало радознао, помало дилетант, доста паметан, нимало покварен, пре добар. Он се нађе у Мантону с једном малом грудоболном девојком, веома пријатном, веома умиљатом, Симоном Обер. И он дозна да то дете много пати што мисли да ће отићи с овога света не проживевши као остале жене. Једнога дана он је чује где говори: „... Већина мојих пријатељица су удате. Друге имају људе који их воле, који им се удварају. Мени се никад нико није удварао. Ја нећу дознати шта то значи бити вољена, бити жена, бити мајка...“ На то Жак стане да мисли: „Мени је време дуго, тражим какав разлог да живим. Но, ево један... Зашто да не учиним тој јадној малој радост којој се више не нада? Зашто да јој не дам илузију живота жене, илузију љубави?“ И он тражи од Госпође Обер руку Симонину. Он даје мајци дирљиве разлоге, умирује је: „... Ја не заборављам да ћете ми ви поверити болесницу, и то дете које ће изићи из вашег наручја остаће дете у моме... Обузела ме је велика жеља да будем крај ње, да бдим над њом свакога часа. Једино ће ми брак моћи

то допустити... Ја вас молим, једном речи, за право да живим с њом као да сам јој старији брат. Ништа није чистије од такве љубави."

И он говори истину, и мајка то осећа. И због тога, после једног тренутка узбуђености и опирања, видевши да Симона воли Жака, да јој тај „платонски брак" збиља може донети илузију и веру да ће живети и да би је непристанак без сумње убио, прима руку тога милостивога блазираног човека.

Све би ишло добро, и драма би била врло морална, да мала Симона није имала једну сестру, сестру од другога оца, врло здраву, доста занемарену од њене мајке: жалосну и здрављем напредну Марту.

Жак, сит жена, и мислећи уосталом једино на лепо милосрдно дело у коме је налазио задовољства, није ни обратио пажњу на ту лепу девојку. Али је Марта могла веровати, међутим, да он ради ње долази у кућу. Тако је и сама Симона мислила: „Због кога би иначе долазио? Он те воли, ја сам у то уверена. Уосталом сад ћу говорити с њим, и видећу." И Марта је отишла у своју собу сва дрхтећи од наде; и кад се вратила, Симона је била заручница Жакова! И онда јадна Марта, мислећи да ју је њена сестра издала, није могла да задржи свој гнев и очајање; али се зауставила, обузета изненадним сажаљењем, чим је Симона пала у несвест. Јер у самој ствари она није рђава. Бар није то још. Нико, кажем вам, није рђав у овом комаду.

Еле, Жак од Тиевра узима своју болесницу. Симона је срећна. Жак, као што је обећао, поступа с њоме као с дететом; она мисли да је то брак; све јој је боље, и изгледа да се наново рађа и оживљује. Марта, све већма заљубљена у Жака, вене с тугом на срцу гледајући ту срећу за коју мисли да јој је украдена. И збиља треба признати да мала Симона није била сасвим лојална и да је мало радила, у свему овоме, с оном страшном и уосталом тако опростивом себичношћу болесника... Тако да најзад, једнога дана, кад Симона говори врло неопрезно о својој срећи, Марта, бесна од љубоморе и очајања, на ужасан начин нападне на јадну малу и бесно је прекори због њене издаје... Симона, преплашена, умало се не угуши; Жак је носи на њену постељу и, док је мајка надгледа, враћа се Марти да је казни...

Он почиње врло добро: „Знате ли како је грозно ово што сте урадили?" Али авај! Жак није светац. Он види ову лепу девојку која се превија од страсти, која га проклиње и која га обожава у исто време, и која дрхти од грозницe, и која га преклиње да јој опрости, и која му обећава да ће отићи: „али не док га бар не види још једанпут"! Жак би требао да отиде, и, ипак, остаје ту, узбуђен, заинтересован и против своје воље тим љубавним лудилом. Он говори отприлике оно што и треба да говори; али греши што диже један шал да га пребаци преко рамена Мартиних, и што јој гледа у очи, и што прима — ох! из сажаљења и без рђаве намере, — последњи састанак који му она заказује за довече. Мало од онога што је био, мало од некадањег сладострасног човека буди се и креће у њему... Он, поколебан, одговара, — као да хоће да се отараси те луде, и не мислећи сувише на оно што ће све изићи из тога: — „Онда, до довече!" Али Симона, која се дигла из постеље, узнемирена што јој муж није крај ње, чула је његове последње речи, видела је како меће шал, видела је Марту како страсно љуби руке Жакове... И она је пала на земљу полако, мртва, као какав нежан покошен цвет.

И морал је приче да је једном сладострасном и радозналом човеку веома мучно да буде сасвим добар, да делима буде добар; да Жака упропашћује то што предузима једно милосрдно дело чисто јеванђељско с душом која није нимало јеванђељска; да ће какав некадашњи дон Жуан, или просто дилетант, имати у себи врло слабе клице светога Винцента де Пола; да човек може причинити много зла кад у његовој доброти има сувише духа, извештачености, тајног задовољства, ако се уопште то све још може звати добротом; да се истинско милосрђе, сасвим просто и које повлачи заборав самога себе, мало може сложити с филозофском одвојеношћу од ствари једнога човека за кога је свет, пре свега, представа; да... не знам ни сам шта даље, и више волим да узмем од доброга доктора Доливеа неколико његових речи: „У вашем милосрдном делу има нечега сувише извештаченог, неке себичне радозналости... и то се не може добро свршити... Ви не можете учинити оно што кажете а да не лажете од јутра до вечери и од вечери до јутра... Играти с тим дететом тако савршено невиним комедију о којој сањате, то ми изгледа увреда природе и љубави, и ја се бојим да се љубав и природа не освете..." Само, добри доктор чини ми се овде мало строг. Мени не изгледа тако немогућно да дилетантизам и права доброта не могу заједно постојати... Имајте у виду, уосталом, да се, у току драме, осећање радозналости умањује код Жака, да његова наклоност спрам Симоне постаје све искренија и дубља, и да он убија то дете, пошто му је био утешитељ и спаситељ, једним несрећним случајем који збиља није могао предвидети. Његова слабост у једном рђавом тренутку има, ван сваке сумње, страшних последица, али се, на крају крајева, довољно оправдава сама собом. Да Жак није имао свастику, он би учинио најлепше дело на свету, зар не? И онда не би било никаквог „морала приче", и *Платонски брак* био би само једна нежна драма која побуђује да се мисли овде онде о милосрђу и дилетантизму. Ништа више.

Ово је што сам вам сад испричао главна садржина драме у њеном последњем облику, који је највише ублажен; али, још једанпут, то није облик који су процењивали критичари.

Могуће је међутим да сам се ја преварио, и то на два начина.

Моја прва грешка била је што сам мислио да у идеји Жака од Тиевра нема готово ничега необичног, да се његово понашање и његова осећања дају врло лако схватити, да су врло јасни, врло прости и да се према томе могу одмах примити. Како не бих мислио тако? Ја се сећам врло добро да сам сâм снивао сан Жаков, и то сасвим нехотице, пре дванаест или петнаест година, поводом једне девојчице с којом сам се сусретао у „породичном пансиону" где сам се хранио... И, без сумње, то је био само сан, ствар лепа да се метне у стихове (ја сам их писао тада, и ако, каквим чудноватим случајем, знате моју прву свеску, наћи ћете тамо један сонет с насловом: *Phthisica)*; али збиља није ми изгледало да је тај сан тако бесмислен и тако неостварљив. Нарочито, није ми изгледало да је неморалан. Ја сам, истина, ставио у то уображено милосрдно дело мало кокетерије и тајног задовољства као и Жак у своје; али, ако ми се чинило да је то „лепо да човек учини", чинило ми се тако једино, и пре свега, под погодбом да остане сасвим чисто. И изгледало ми је доцније да би човек од четрдесет до четрдесет и пет година, који је много проживео, и који је мало уморен, али не покварен (такав је мој јунак), био личност најзгоднија да се не удаљи од те намере потпуне чистоте.

Можете замислити како сам се зачудио кад сам видео где окривљују Жака због садизма. Садизам Жаков чини ми се да је проналазак загрејаног мозга и мало педантне неморалности неколико гледалаца.

Друга моја грешка била је што сам мислио да идеја смрти није тако тужна да се то не може поднети. Јер, одавно и по савету филозофа и светаца, та се идеја меша, код мене, готово у све друге. Ја сам безазлено замишљао да ће гледање једне младе болеснице, која је у ствари срећна за време више од половине комада и коју тек на крају задешава грозна, али брза смрт, побуђивати меланхолију врло благу, врло дискретну, никако толику да човека мучи. Изгледа да није тако; и, док ме је један критичар оптужио због вампиризма, други ме је, исто тако снажно, окривио због „свирепизма".

Укратко, ја сам мислио да напишем једну драму јасну: нашли су да је неразумљива; мислио сам да напишем једну драму нежну: нашли су да је грозна.

Само, ја то понављам, оно што се нашло да је грозно и неразумљиво није облик који је изнет пред публику на првој представи: то је облик ранији.

Јер је било три узастопне верзије *Платонскога брака,* и то без прераде текста. Има једино мало мање текста у другој него у првој, и много мање у трећој него у другој. То је све.

Г. Жил Кларти забављао се покаткад, за време проба, да тражи наслове за мој комад. Он их је налазио много

досетљивих и смешних. Ево их три: *Са смрћу се не тера шала,* или *Три плавуше* (због плаве косе Госпођица Рајхенберг, Пиерсон и Марси), или *Добри љубопитљивац.* Ови наслови изгледају ми сасвим згодни да њима обележим три све један од другог мања рукописа *Платонског брака.*

1. *Са смрћу се не тера шала.* — То је текст који је читан пред одбором. У томе тексту, Жак је био дилетант помало резонер и који је изгледао задовољан својим дилетантизмом. Марта је била просто злочиница. Она је хотимице отварала прозор за леђима своје сестре да би је убила. И Жак, најпре сасвим искрено ражљућен, најзад, на крају једне дуге сцене, љубио ју је у уста (десет минута после пољупца Симонина), и сам јој заказивао састанак за вече, на крају врта. Ох! све то врло припремљено, врло објашњено, мање одвратно но што вам изгледа: читав низ страсних радњи, или чулних наступа, или малаксалости воље. Укратко, трагедија, још веома бледа разуме се, јер је бедна Марта на сваки начин још врло далеко, и чак у својим рђавим делима, од једне Хермионе, једне Роксане, једне Федре; али тек трагедија!

2. *Три плавуше.* — То је текст са главне пробе, онај који се толико није допао некима. И ипак, ми смо већ били провели читав месец ублажујући, ослабљујући, скраћујући, обузети непрестано мишљу: „Како ће публика ово сматрати? Шта она може поднети?“ И, смешна ствар, у овом раду за време проба, човек себи представља публику у симболичним облицима једног огромног старог господина, врло честитог, врло строгог, доста мало паметног, врло осетљивог, и у исто време врло веселог и који свуда тражи „безобразлуке“; тако да се брише из текста реченица по реченица, из страха да се не остави каква реч с двојаким смислом... У том другом тексту Марта није више отварала прозор хотимице: отварала га је и не мислећи, и што се гушила. Жак, у последњој сцени, није је више љубио у уста; [illegible] само пристајао, да би прекинуо једну мучну сцену, на састанак који му је заказивала та луда. Сав његов злочин био је у томе, што ју је слушао врло дуго и што је изгледао, један тренутак, као да заборавља да му жена лежи на самртним мукама. Ви већ видите ублажења. Само идеја смрти још је непрестано лебдела над целим комадом. Затим Жак, врло добар у другом чину, много више несрећан но крив у трећем, говорио је још, у првом, као дилетант мало хотимичан, мало хладан. Није се разумело да је Жак од оних који вреде више него њихове речи, — и мање него нека њихова дела, — и који, због тога, не могу да приведу ова добра дела до краја. Дакле, ваљало је још ублажити, умекшати Жака де Тиевра.

3. *Добар љубопитљивац.* — То је текст с премиере. Провели смо били цело после подне да начинимо Жака бољим, да развеселимо Симону, да оправдамо Марту, да изоставимо медицинске детаље, и да избришемо реч „смрт“ и „самртница“ у свима реченицама где су могле да се избришу. — Чујем овде некога где ми каже: „Једном речи, све подлост? Али, Господине, ви не полажете онда на своје идеје?...“ На то ћу одговорити други пут. — У том трећем тексту, рок Симонине смрти није утврђен; може се очекивати у трећем чину да ће она живети; Жак не говори више ствари што би задавале бригу; Марта не отвара прозор; Жак, у последњој сцени, за све време поступа с њом рђаво, не говори јој више тоном радознала човека, и сва се његова грешка своди на то што се осећа узбуђен, једног кратког тренутка, суседством ове лепе побеснеле девојке... И овде, опет, његов дилетантизам квари његово милосрдно дело и убија Симону, — али много мање директно. Драма и даље одржава смисао, али мање чист. У накнаду за то, може изгледати тако дирљивија...

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО
Свет. А. Петровић.

* Књижевни одбор Матице Српске имао је 25. јула о. г. своју редовну седницу под председништвом А. Хаџића, председника друштвеног. На расписану награду из фонда Ј. Наке стигла су још ова позоришна дела од непознатих писаца: „Сваком своје“, „Лажљивица“, „Узданица“, „Катаници“ и „Сестре“, која су издана одређеним оцењивачима. — Нису примљени ови рукописи: „Подмаршал Арон Станисављевић“, „Инсекти, корисни и штетни“, „Две нове француске драме“. — Условно се прима „Распуст преображ. сабора 1872“. — Издају се на преглед и оцену: „Ратар“, „Одгајивање и таптење кудеље“, „Три песме непознатог писца“, „Квинт Хорације Флак“. — Прима се за Летопис „Наша савремена лепа књижевност II“, од М. Недељковића. —

* Професор Андрија М. Матић штампао је џепни речник српског и немачког језика. За сада је готов први део: немачко-српски. Књига је од 25 штампаних табака 380, страна, а уз то и повезана. Цена је три динара. Све поруџбине прима књижара Браће М. Поповића у Н. Саду.

* Из *Дела* засебно је оштампана *Пучина,* драма у четири чина, од Бранислава Ђ. Нушића. Књига има десет и по штампаних табака. Хартија је изврсна а издање доиста елегантно.

* Група Београдских великошколаца социјалиста штампала је другу књигу својих повремених издања. У тој је књизи: *Колективизам,* од Жила Геда, и *Патриотизам и интернационализам,* од Жана Жорсеа. Оба дела приредио је Ср. Поповић. Књига има 45 страна, а цена је 0.30 дин.

* 21. августа о. г. посвећен је у Београдској Сабор-Цркви споменик пок. митрополита Михајила, што га подиже Свештеничко Удружење у Краљевини Србији.

* Уредништво „Србобрана“ јавља својим претплатницима да је наредбом Државног Одветништва обустављено излажење листа до неодређеног времена. Ово је последица последњих вандализама у Загребу, у којима су се Хрвати тако недостојно показали. —

* 25. ов. мес. одржан је у Београду велики митинг који је осудио држање Хрвата у Загребачким изгредима, а оплачканим Србима послао изразе својих симпатија и саучешћа. Резолуцију овога збора примио је и Збор Српкиња у Београду, који је одржан 31. августа. —

* Г. Стојан Новаковић, српски пуномоћни посланик у Петрограду, академик и уважени књижевник српски послао је ову депешу председнику Југосл. Академије у Загребу: „Дубоко потресен неопростивим изгредима и насилним нападима, извршеним прошле недеље у Загребу против свега што је српско, не могу даље остати чланом Југословенске Академије. — Молим председништво да ово узме на знање и да ме изволи исписати из свију својих спискова“.

* Г. Франћишек Хлавачек, секретар Прашке Трговачке Коморе, долази у скоро у Београд, да у Београдском Словенском Клубу одржи неколико предавања о економском развитку и садашњим приликама чешког народа. —

* Г. Др. Иван Шајковић, секретар Београдског Словенског Клуба, с успехом је одржао по већим чешким градовима, а поред тог и у Бечу, предавање *О садашњим приликама Срба у Старој Србији и уцењеном манастиру Дечанима.* — Добровољни прилози на овим предавањима уступиће се управи манастира Дечана за откуп од обесних Арнаута. — Искрено смо захвални Г. Др. Шајковићу који овако одлично схвата дужности интелигентног и родољубног Србина. —

* У намери да бисмо што боље познали своје немирне суседе, штампао је Љубомир Поп Д. Кујунџић *Српско-арнаутски речник.* Продајна је цена 3 динара. — И ако овај речник не може издржати оштрије критике ипак не може корисно послужити нарочито оним Србима који долазе у додир с Арнаутима, а незнаћу њихова језика.

* У захвалном сећању свога ослобођења, прегли су Врањанци да спомеником обележе успешне напоре српске војске у бојевима за независност и ослобођење. Сада су већ завршене и погодбе с академиским вајаром г. Симом Роксандићем о изради таквог споменика којега је вредност утврђена на 20.000 динара. —

* Као што јавља „Браник“ у Амстердаму је изашао холандски превод „Балканске Царице“ кнеза Николе у великој 4ни. Дело је посвећено црногорском кнезу песнику.

Издање је управо дивотно по изради са сваког погледа и доноси лепо погођену слику књежеву, а штампано је само 50 егземплара. Ово је превод с немачког превода.

* Француска је влада одликовала књижевника и научника Валтазара Богишића, приликом четрдесетогодишњице његова књижевног рада, ретким даром, који се поклања само, владарима, великим државницима и научницима светског гласа. Министар иностраних дела, Делкасе, упутио је Богишићу писмо које гласи:

„У часу, кад пријатељи и поштоваоци Ваши намеравају да осветкују четрдесетогодишњицу вашег књижевног рада, републиканској влади веома је стало до тога, да Вам покаже са своје стране, колико она цени високу вредност и велику важност Вашега рада.

Стога је одлучила да вам понуди суд, народни производ из Севреа, и особито ми је мило послати Вам га с овим писмом.

„У исто доба мило ми је јавити Вам, да Вам француска влада жели, да још дуго година посветите учењу и знаности".

* Изашао је овогодишњи 5. свезак Летописа Матице Српске с овим садржајем: 1. *Јован Сундечић*, критичнобиографска студија од Марка Цара; 2. *Божји људи*, приче Борисава Станковића; 3. *Н. В. Гоголь*, историско-литерарна слика од В. Н. Корабљова; 4. *Оцене, прилози, белешке;* 5. *Нове књиге.* —

* Професор Др. М. Шевић опремио је збирку песме под натписом *Молитва у уметничкој песми српској*. Збирку је издала Матица Српска као 101. свезак Књига за народ (из задужбине Петра Коњевића). —

* Накладом *Косте Мандровића* у Бечу, III/3. Рајнерштрасе № 41, изашле су већ три свеске по 50 хелера: „*Илустроване историје српског народа*" са овим сликама: Сеоба Срба из Бојке; Први Словени између Дунава и Балкана; Световид и Црнобог; Словени служе боговима; Карпатске горе; Град Србица; Војислав први велики жупан; Срби примају Христову веру; Велики жупан Часлав бачен у Саву; Славна победа краља Владислава над Грцима; Краљ Владимир; Косара и Владимир; Владимиру секу главу; Развалине на острву преснавског језера; Град Драч; Краљ Војислав; Град Требиње; Краљ Бодин; Састанак Немањин са Фридрихом Ријобрадим; Стеван Немања; Студеница; Хиландар; Стеван Првовенчани краљ; Пуце на жезлу св. Саве; Жича; Краљица Јелена у Дворцу Брњацима; Грчки посланици у двору краља Уроша.

* Г. Миленко Вукићевић, професор, израдио је опширно на 24 штампана табака *Историју српског народа* за средње школе од половине XV столећа до берлинског конгреса. Цена је књизи 2.50 динара или круна, а може се добити за готов новац и на доплату у уредништву „Дела" и код самога писца.

* Конгрес српских новинара одржаће се у Београду 13. октобра ове године.

Листак из исихологије рата. **Васпитни услови победе са психолошког гледишта.** Написао *Стеван Ј. Радосављевић Бдин.* — Београд, штампарска радионица Војнога Министарства, 1901. — В. 8°, стр. 132. Цена 1 динар.

Ханс Трунк. **Учитељ у очима других људи.** С немачког од *Крсте Јоникића*, учитеља. Крагујевац, штампарија Радивоја Јовановића, 1902. — 8°, стр. 29. Цена?

O intervenciji u privatnom pravu (Mešanje u spor). Napisao Živojin Perić, red. prof. prava na Velikoj Školi u Beogradu (Srbija). Preštampano iz „Mjesečnika" U Zagrebu, Tiskom Dioničke Tiskare, 1902. — B. 8°, стр. 31. Цена?

Правилна и погрешна метода решавања тактичких задатака на карти и у пољу. По руском ђенералу Г. А. Лефу написао *Душан А. Станковић*, капетан I класе, хон. професор Војне Академије. Београд, Доситије Обрадовић— Штампарија Аце М. Станојевића, 1902. — 8°, стр. 40. Цена 0.60 п. д.

Покрет. Свеска 2. Садржина: *Објава. — Има ли Нови Сад услова да остане средиште овостраног Сриства? — Досељавања странаца у вези са нашим слабим множењем.* — Нови Сад, штампарија Ђорђа Ивковића, 1902. — 8°, стр. 36. Цена 60. потура.

Речник српског и немачког језика (речник за ђен). Приредио *Андрија М. Матић*, гимн. професор. I. Немачко-Српски део. У Новом Саду, штампа и издање Браће М. Поповића, 1902. — 16°, стр. 380.

Српско-арнаутски речник. Израдио *Љуб. Поиа Д. Кујунџић Ђаковац.* Београд. Штампарија Гаврила Давидовића, 1902. — 8°, стр, 138. Цена 3 динара или круна.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Улазећи овим бројем у друго полгође четврте године Нове Искре, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло скоро ништа користити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа сваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде послао претплату, дуг ћемо тражити судским путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им исправност за судске доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање несумњив доказ: ми смо покушали све што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат скоро никакав, нагоњени смо и на овај начин потраживања.

На крају додајемо још ово.

Да не би ко помишљао да овај корак предузимамо из користољубља, изнећемо и тачан извод досадашњег примања и дуговања Нове Искре, те ће се јасно видети, због чега смо управо нагоњени да и судове у помоћ позивамо.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Крал.-Срп. Државна Штампарија

Број 9. Београд, септембра 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Жалосница

Била је удовица и живела је сама. Кад је била у педесетим годинама умрло јој је и последње унуче, које јој је од кћери било остало. Тај догађај у мал што јој не дође главе, јер жалост њена није била обична. Првих дана по смрти детињој била је као луда. Од онога часа кад се вратила с гробља, није била свесна онога што се дешавало с њом. И то је стање трајало неколико дана. После тога, мало по мало па јој се страшна престава о смрти детињој, о смрти свију њених поче да испољава у све јаснијим и одређенијим контурама, и сва њена памет, сва душа њена усредсреди се на једном појму као на једној тачци: — она је на свету сама. У тим страшним моментима ишла је обично мишљу прво у своје лепо детињство, што се развијало у оној њиховој кући у Шапцу, па онда у доба свога девојаштва, своје удаје за младића који је био благо од човека, и који је њу тако нежно волео. Затим мислила је на своје прво дете, па на друго, па онда на смрт, једну, па другу, па трећу па и последњу .... То су били страшни дани. Изгледало јој је као да се све нарочито окомило на њу; као да су је и Бог, коме се међутим она увек тако искрено молила, и људи заборавили. И тада као да јој се испред очију дизала копрена нека, која јој је дотле ограничавала видокруг, и њој пукла пред очима бескрајна пустош, бескрајно гробље, које се губило тамо на хоризонту, а све увијено у некакву страшну светлост, као што је она пред буром.

Тада је тек јасно видела шта је живот и — омрзнула га је. У њеном дотле благом, нежном, меканом женском срцу усадила се од тада нека хладноћа, нека мрзост према свему. Чак и мала дечица коју свако воли, била су јој мрска и одвратна. Гледајући их по који пут с мржњом и презирањем у очима питала би се: шта су као она, сва та туђа деца кад се ето смеју, радују, играју а њена труну. У чему су она боља од њене деце па их смрт ето није хтела, а њој погради све, А каква су била њена дечица! .... О, требало их је само видети. Сав се свет за њима лепим и здравим обртао, да их што дуже гледа. „Ах Љупче моје, ах драго чедо мамино, шапутала би у тим часовима, „сине мој слатки, где си, где си твојој жалосној мајци! Маро моја, јединице, голубице мамина. Душко, Милане, Драги где сте, где сте.... Шта ви згрошисте Богу, да вас младе кринове, цветове моје, покоси без икаквог милосрђа, а другима оставља сву децу чак и тамо где их је пуна кућа. Да није то било због каквих мојих грехова?! ... О, па зашто онда не казни само мене, а њих да си оставио да живе, њих невине јагањце и голубе моје .... И то ми је Божја правда! То је та милост његова неизмерна! ...

Пријатељи су је испрва походили и трудили се колико су могли да јој олакшају, али кад видоше да њој ништа не помаже почеху је напуштатати. „Њена жалосна судбина“ рекли би правдајући своје све ређе посете.

Кад она први пут поче да хули на Бога, они је мољаху да буде паметна, да не греши душу, и не записиваху јој то у велики грех, мислећи, да она у великој својој тузи и болу не зна ни шта говори. Али, кад она учеста с таквим речима, они је, бојећи се за спасење своје душе, почеше напуштати.

Једна само познаница из сусетства долазила јој је скоро свакога дана. То је била старица једна јако болећива срца, која је такође доста својих посахрањивала. Била је проста жена, побожна, али је једина она разумела своју познаницу. „Бог је и сувише милостив, мислила је, да би јој могао узети за грех ово што говори њен неизмерни бол и туга“, и није се бојала њеног друштва. Истина није јој била много од утехе, јер је и сама врло мало говорила, ал тек била је поред ње, колико да није непрестано сама тужна и несрећна комшиница. Обично јој је долазила пред вече. Знала је, осећала је, да и сам онај полумрак осветљен слабим жишком кандиоцета

у њеној соби, може тако много тужних слика да изазове. Несрећну комшиницу налазила је обично како згурена седи на ниском миндерлуку што је стајао у углу крај прозора. Често пута само што јој назове Бога, па се и сâма полагано намести на истом миндерлуку крај ње и остане тако ћутећи.

— Немој, немој више тако туговати ако Бога знаш, рекла би јој који пут, кад би је онај укочен и страшан поглед комшиничин почео већ и да плаши. О томе, како јој толико туговање може напослетку и нахудити, није јој никад спомињала, толико је бака била пажљива и нежна. Знала је да би таквом примедбом могла само још већу буру изазвати. На те њене речи онај дотле укочени поглед тужне жене, који се задржавао тамо негде у углу према њима, кренуо би се и задржао на баки, ал не више онако страшан но промењен: као превучен неком благошћу и помирљивошћу.

— Да, више нэ тугујем овако, рекла би јој мирним гласом, ја те пријо не разумем. Ја знам да ме ти жалиш више но сви други, и да си рада да ми олакшаш тугу и несрећу, али могу ли ја то? Да сам хладна стена пријо па би ме оволики ударци истрошили. А зашто, зашто да Бог баци на мене највише несреће што може смртнога човека да снађе. Шта сам му ја толико скривила, а шта су му тек скривила моја сирота дечица. Па видиш пријо и поред свег тога била сам мирна и молила му се догод имађах још ово последње унуче. Њиме сам се тешила; имала сам због кога живети. Али и то је било одвише за мене, и то ми је требало узети. И тај Бог, судбина, несрећа моја и то ми одузеше, тај последњи залогај, ту последњу кап воде. И сад треба да му се и даље молим, ја, коју је он преклао и оставио да и даље живи!

На те речи поглед јој се поново промену: доби онај обичан, укочеи и страшан израз.

— Видиш ли, настави, он више ништа мени не каже, тај Бог; у мени, а ја само *својом* памећу и *својим* очима гледам на овај свет, — све је разривено, све је тумбе обрнуто. И онда, је ли чудо што сам постала ван света?!... Онај коме се ви молите, и који вам је чист и светао мени је прљав и одвратан, јер ме је још за живота ставио у пакао.... Ваше радости мени су јад и чемер; ви се смејете ја то не умем; ви се надате ја не знам више шта то значи. Мени је у души сталан мрак кроз који ништа не видим чак ни онда кад се ви у светлости купате.... Ето шта је са мном и сад треба да се молим Богу да ми дâ — шта да ми дâ? Шта мени треба, и шта сад може мени помоћи?!... Та и сунце да стане из саучешћа према мени; и земља тумбе да се обрне, и звезде да попадају и да дуну силни ветри па да поруше све што је на земљи, и да потоп настане мени за љубав, па шта би све то мени помогло?!... И зато видиш ја ево сад чикам тога Бога коме сам се до јуче и сâма клањала да видим шта ми може. Ја сам сада јача од њега, јер је бол мој неизмеран, безграничан па је прогутао све, па и њега. Сав свет је сада мањи од мене, ја га не видим баш и као да га нема....

Говорећи то лице јој се нервозно грчило у разне гримасе. Као ни једном дотле комшиница је после тих речи некако чудновато погледа. „Она је померила памећу“ шапутала је баба. У томе уверењу поче се још више утврђивати, кад њена несрећна комшиница продужи да говори.

— Да будем мирна, да будем паметна, поче после кратка ћутања; да будем јагње које само уме да мéчи и кад га кољу? Је л то?... Не мој, не мој ми више ништа говорити пријо. Ја више нисам обичан божји створ, ја сам нешто ван света, и не умем више ни да мислим као ви остали. У мени је, видиш, одавде, и ту показа главу, све ишчупано, и у празној глави хују пустош нека. А видиш ово овде, и показа руком срце, ово је остало и цвили, стално цвили, ал му ништа не помаже. Ту поћута мало, па онда продужи. — А знаш ли ти пријо, шта је то ништа? Осећаш ли ти колико је то страшно, кад се каже: *никада* ти више нема помоћи; *ништа* ти више не може помоћи. Рекав то, ударајући гласом на речи никада и ништа, разрогачи очи, и очи јој, рекао би, кренуше се из орбита.

Од тога погледа, од тих очију, комшиница се препаде. Промрда се мало, па се онда диже. — Мисли на Бога, пријо, мисли на Бога, рече јој дршћућим гласом, па ће све добро бити.

Па како јој на ту утеху, прија одговори само једним, скоро лудачким осмејком, она се онда поздрави с њом и рече: ја ћу ти пријо сутра опет доћи. Али кад би сутра дан, она не оде комшиници да је теши.

П. Ј. Одавић

Акорди

Г-ђици К.

Im wunderschönen Monat Mai....

XV.

Цвао је ђурђевак под жбуном у хладу,
Дрхтала под ветром звонцад му малена,
Кад први пут жељно загрлих те младу
И пољубих страсно устанца румена.

Први пут тад душа затрепта ми јаче, —
И ја ти се заклех да ћу веран бити,
Ал' кад ми се усна чела твога тâче
Око ти је тавно стало сузе лити.

Дал' то беше радост што ј' у сузи сјала,
Или срећа била што је љубав даде? —

Или ти је душа још'те тада знала
Нашу судбу клету и љубавне јаде?

XVI.

Кад утрне светлост жарког, летњег дана,
И анђео мира тихим летом слази
Да ублажи санком боле људских рана
Ја тад самац блудим по познатој стази.

Крај мене у мраку шуми бреза тио
Дрхћу мале звезде по реци, у виру; —
А из зрелог жита — где се цврчак скрио, —
Разлеже се песма по ноћноме миру.

И тад као вапај из мојих се груди
Отме песма тужна. Она прича верно
Моћ бескрајне, силне и нејасне жуди, —
Она прича да те љубим неизмерно.

И с ветрићем песма тада теби лети
На груди ти пада и о мени збори; —
Ох, ти никад, чедо, нећеш разумети
Ту безмерну чежњу што ми душу мори.

Зајечар, 1902. **Милутин Јовановић**

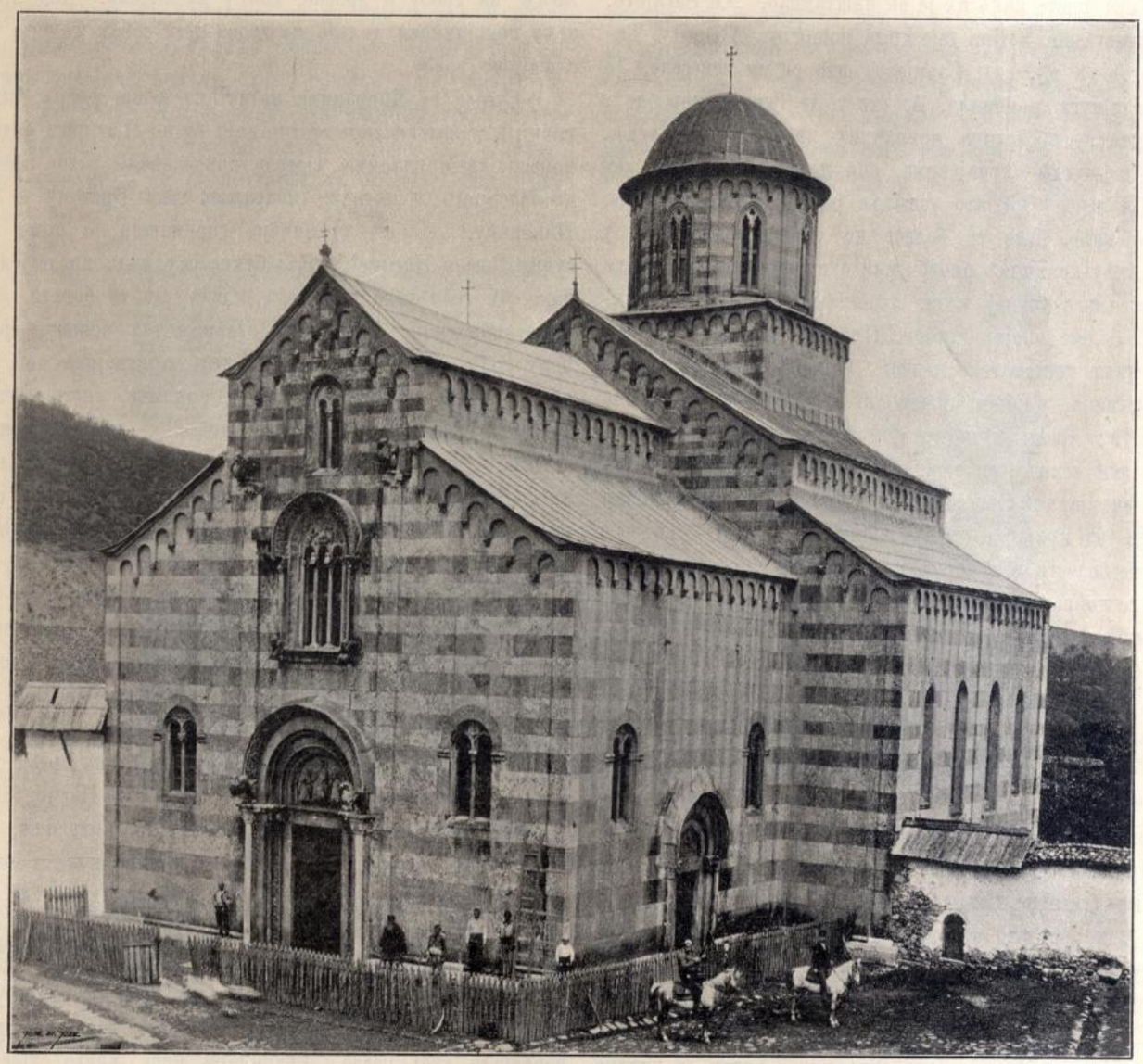
Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

ПРИОПЋИО
ПРОФ. РАЈКО ЛЕРУШЕК

(НАСТАВАК)

Гусле и фрула, свирала и гајде са мешином и морлачким сељачким музичарима добро су познати. Народне песме врло много доприносе, да се старински обичаји чувају. Зато су и њихове свирке и њихове игре из давних времена. Све су игре докази јакости и вештине као

Високи Дечани

нпр. она, ко зна више да скочи, ко да брже потече, ко даље да баци тежак камен, што га је мучно са земље дићи. Уз певање песама и уз гласове гајди, које су врло сличне онима што их употребљавају цигани са мећедом, хватају се Морлаци у коло, најдражу им игру: које се свршује у „Скочи-горе“. Сви играчи, мушкарци и женскиње, ухвате се за руке па почну полагано кружити као

таласајући се уза свирку вештакову. Коло се мења и претвара у елипсу или троугао, како бива игра живахнија, а напослетку претвори се у непримерне скокове, па и женскиње скаче, те се и одело и поредак помету. Невероватна је страст, којом Морлаци играју коло, макар да су често уморни од рада или дугог пута и слабо нахрањени. Ипак са малим одморима они потроше много сати у тако силну вежбу. Hacquet зове дуде или гадље *косло* (kosslo). Мени није познато, да би се дуде игде тако називале, Већ ја мислим, да му је неко казао, да су начињене гадље од мешине козје, а он је разумео, да се инструменат сам зове „козлом“. И Hacquet наводи неколико песама, али како је он знао српски, то нека сведоче ове врсте како их је он наштампао. „Oi Sarajevo, scto sini neveselo, Jelimi teje kuga pomorisa. Ali mityi Turesin porobio“ т.ј. „Ој Сарајево, што си ми невесело, Је л' ми те је куга поморила, Ал ми те је Турчин поробио“.

Често су последица морлачких игара — запаљења. У овим и другим случајевима, они не зову лечника, већ сами себи лече. Обилато узимање ракије обично је прво лековито пиће. Ако се болест не умањи, они наспу у ракију овећу количину бибера или пушчанога праха. Лети се опруже на сунчаној жези, а зими добро покрију поњавама, да болест знојем изгоне. Против грознице употребљавају више систематско лечење. Први и други дан узму по чашу вина, у којем је неколико зрна бибера квашено више сати; трећи и четврти дан удвоји се количина. Затвор лече стављањем тешкога камења на трбух. Ревматизам лече јаким трењем тако, да се кожа или одлепи или леђа од краја до краја помодре. Каткад употребе против те болести и зажарен цреп омотан влажном крпом. Да им се поврати јешност, пију много оцта. А последње је средство, којим се служе у најтежим случајевима *шећер*, који ставе у уста самртнику, тако да се са мање гркости пресели из овога света у онај други. Против костобоље ставе често и пијавице на болесне или отекле удове. Где има земље руменице (Ocker), они је полажу на ране, кад се засеку или здеру кожу. Морлаци знају врло вешто ишчашене кости наместити а сломљене излечити.

Мртваца оплакује сва породица а кад га понесу из куће, и кад стигне поп да благослови мртво тело, као и у нас. Али оно што се код нас не чини, то је што шапћу мртвацу у уши те му дају поруке за онај свет. Кад је свршен овај обред, онда га покрију белом поњавом и однесу у цркву, где се понови плач и нарицаљке оплакују покојника. Чим је тело сахрањено, врати се читаво друштво с попом у кућу, из које је изнесен мртвац, па се настави јадање и тешење, наравски спојено са ређањем пехара и здравица. Мушкарци у знак жалости неколико времена не бријy браду. Знак жалости је и модра или пауната капа. Жене међу црне или модре махраме на главу и црним крпама скривају све штогод има на њихову оделу црвену боју. Кроз годину дана Морлакиње долазе бар о сваком празнику на гроб плакати и доносити цвеће. Ако су каткада спречене доћи на гроб, оне се путем оправдавају и говоре с покојником, као да је жив, те му тачно разложе узроке, зашто нису могле доћи. Питају га такође: како је на оном свету? Све се ово врши наричући тужбалице. Девојке прате ове жене на гроб, да се од њих науче нарицању. Hacquet приповеда, како се једном десио у једној кући, где се нарицало више него ли обично. На питање: зашто тако плачу? одговорила му је једна жена: „Ви ваљда још нисте били код нас, кад вам је непознато, да треба, чим више звони, јаче и нарицати, јер је и плата тим већа“. Исти писац каже, да мртве људе полажу на разастрту кабаницу, а жене на поњаве. Онда долазе „сузне“ нарицаљке. Уз ноге положе мртвацу оружје и чибук. На гробове намештају камена са урезаним крстом; често засаде на гробу и дрвеће, као у мусломана. Кад пријатељи покојникови долазе на гроб, носе собом камење које слажу по гробу.

Суседи су Морлацима на истоку и на северу Далматинци и хрватски *граничари* који су по Hacquetu једнога порекла са Морлацима. Одселе приказаћемо разна племена по Hacquetu и његовим подражавачима Бретану и Јану Панонику. „Да су граничари сиромашни, о томе нема сумње,“ вели Hacquet. „Кад букне рат, тада мисле једино, како би се дочепали богата плена, да се богати врате својој породици. Као слабо изображеном човеку, граничару годи све ново, па зато и жели присвојити оно, што му годи. Чим му се пружи добра прилика, он то и учини, па како га пита његов друг, одакле му нове ствари, он одговори: „Поклонио ми је газда, а уз то пролио неколико суза“. Али макар да су хрватски граничари сиромашнији од Морлака, они су ипак врло гостољубиви и, што је велико чудо, у њих нисам нашао никаквих просјака. Родитељи врло љубе своју децу а ипак нису деца тако размажена, да би се огрешила о дужну почаст према родитељима. Често се догоди, да је стари отац пошао у место сина у рат овако умујући: „Ја сам већ стар и мени је ратовање познато. Ако погинем ја, мања је штета, него ли ако погине мој син. Али ако ме послужи срећа јуначка, ја ћу се вратити са богатим пленом!“ Hacquet вели, да деца, макар да одрасту без нарочита васпитавања, ипак штују своје матере. Врло пазе и на девојачки образ, а Hacqueta уверавао је један харамбаша хајдучки, да ниједан од његове чете не сме дирнути у девојачки стид. Пошто су хајдуци уверени, да је њихов посао честит, нећемо се ни чудити, ако чујемо, да хајдуци плаћају поповима, да им читају крупне молитве, како би срећно извршили свој посао. Граничари нису много сујеверни, што и не би доликовало њима, који су сви без изузетка војници. Образованости дакако нећеш наћи међу њима, а ту се обистинила пословица: „inter arma silent musae“ „у оружју ћуте виле“. — Међу православнима је обичај, да на Божић баце свакому туђинцу, који дође у њихову кућу, по прегршт пшенице у знак обиља и родовности за сву годину.

У граничарској кући влада велика слога. Многи би се Европљанин могао у њих којечему научити, за наро-

чито слози. Никакво чудо није, ако пет до шест породица станују у једној кући, а све живе у пријатељству и све се хране из једнога чанка. Најстарији мушкарац је господар и он одређује, што се има радити. „Господиња“ (господарица) или „стара мајка“ пази на децу и слободно јој је свако непослушно дете казнити, а да мајка детета и не писне. Младе жене морају сав тешки рад вршити у кући, као млади људи на пољу. У такој задрузи никад не једу млађе снахе или невесте код стола. Где има у образованим земљама таква слога, да три или више жена кухају мирно на једном огњишту?

Будући да је послушност деце велика, ретко се догађа, да који момак проси девојку на своју руку, већ се просидба врши по прилици, онако као и код Морлака. Осам дана пре свадбе шаље жених, ако су родитељи девојчини усвојили понуду, два сазивача који сакупе сватове. Међу овима су заставник, кумови, старешина, девери и другарице. У очи свадбе долазе највиђенији сват у кућу невестину, да са другарицама оплету венце. При доласку и одласку њихову, као и за време вечере, пале пушке. Сутра дан окупе се сви сват пред кућом жениховом на коњима, па цела поворка крене према кући невестиној. Кад су у близини невестине куће, један од свата преда невести белу свилену мараму, коју поврати исти изасланик друштву. Пред кућом изиђу другарице и наместу јабуку са венцем на стег заставников. Онда клекну жених и невеста, а родитељи их благослове. Потом крену у цркву а другарице јаше иза сватова. Крај цркве силазе сви са коња̂ осим два момка, који чувају коње. На повратку баца невеста орахе и друго сухо воће на кров женихове куће. Онда пољуби свекра и поздрави све остале рођаке. Док се спрема ручак, однесу родитељи у спроводу робу невестину у кућу женихову, а мајка невестина дарује родитеље, браћу и сестре, а сватове и кумове са марамама. На свршетку ручка баци сваки гост по који новац у тањир, а да не сврше свечаност без кола, то се разуме. О поноћи воде кумови невесту у ложницу и жених јој сабљом скине венац. — У јутру устане прва невеста и донесе са бу̂нара воде да се сватови перу, покрије сто̂ и очисти све собе. Такова свечаност траје често по осам дана.

Одело хрватских граничара је кратка кошуља; а ако је дужа, виси му преко гаћа. Хлаче су од беле домаће чохе. Ногавица̂ немају, него свијају ноге у крпе (обојке) од платна а преко њих носе опанке или чизме. Преко кошуље носе ђечерму, коју Hacquet зове *хлебац*. Како добри Hacquet није био вешт на немачкоме језику, то је мислио, да је немачка реч *laib* (хлебац) исто што и *leib* (тело). Па како се зове ђечерма (од немачке речи *leibchen*) *лајбић*, тако је Hacquet мислио, да се право српски зове *хлебац*. Овај *лајбић* опшивен је гајтанима и пуцадма, а преко њега носи још и *јанку*, од плавога сукна, са копчама. Мушкарци носе косу кратко ошишану, а војници сплетену у прамене. Жене носе косу сплетену, а преко ње црвену мараму са белим пругама (церац). Кошуља много пута на прсима није скопчана. Сукња је од суре чохе а преко ње пратеж или одећа. „Препрш“ је од платна, а на ногама имају жуте чизме.

г-ђа А. Магдаленићка — Турски низами у Преполачкој караули према Србији

Песме су им сличне дивљачкому урлању растегнутим *О-о!* Нпр. „О, пије вино Краљевићу Марко! — О, пијмо, браћо, вино, да весело живот проводимо“ итд. Ако чује други ово растегнуто *о*, одмах му се одзове истим гласом.

Свирају дипле (двојнице), гадње (Hacquet каже „косло“), вруке и гусле, коло им је игра.

Кад су под ведрим небом, најволе ватру. Могу отрпети велики мраз, само кад су им ноге топле. Па зато и лежи по каткад по десет људи око ватре, сви наоколо, а ноге им у врућем пепелу; па сад нека пада снег, како му драго.

Janus Pannonius вели да им је језик илирски и да се најчистије говори у Личанској, Слуњској и Огулинској регименти. Људи су лепа кова, загаситих образа, љута ока и храпава гласа; вазда су здрави и подносе све непогоде времена. Жене су само у брдима лепе особито на путу од Карловца до Реке. Иначе су троме и прљаве ради тешког пољског рада.

Hacquet приповеда, да је једном пловио Савом за Београд. Био је одевен модрим мрнарским капутом по обичају ондашњих помораца. Граничари, мислећи да је поп, дођоше са свих страна и клекоше пред тобожњим попом. Бретон, његов наследник, примећује да су били тако одевени руски попови, који су пратили руске пуковније у француском рату. — Бретон и Јанус Панонијус искварила су још више имена одела и друга имена, па пишу: „луда“ место „љуба“ (љубовца), „косалца“ у м. „кошуља“; Бретон чак називаше „Марклом“ — Краљевића Марка!

У једанаестој глави, или у првом делу четвртога свеска, расправља Hacquet о *Ускоцима*. Они себи називају „Срби,“ а неки их суседи зову *Власи*. Што о њихову пореклу говори, сасвим је без смисла; јер каже, да су сви Славени, који су се поилирили, судећи по њихову понашању: Боркези са Кавказа; они су тобоже једнако срчани и крути, задовољни најлошијим јелом и пићем, неверни и потмули као и Черкези, воде исти пастирски живот, снажни и истога су стаса и једнаке боје као и Черкези. „Ускоци сада су“ наставља Hacquet: настањени свуда у Далмацији, Босни, Србији, Хрватској па чак и у Крањској. Називају се Србима, јер су се преселили из Србије. Ово несрећно племе нема другога посла, сем да обавља војничку службу. Они гаје понајвише овце и козе, а мало говеда. Трајни рад није им по вољи. Западни Ускоци, који обитавају у Жумберку, између Хрватске и Крањске, много се разликују од далматинских, јер живе у војничкој стези и војничком запту. Они су велики сиромаси и ту ми се десило први пут међу овим народом, да ме је г. 1787. у пролеће, после неродице, замолило једно девојче од 16 година за комад круха, јер тобоже већ три дана није окусило ништа. У торбици носила је смлевену дрвену кору, од које су, помешане са посијама, пекли тада хлеб. Стан ускочки још је сиромашнији од онога хрватских суседа. Често је кућа од два дела, од којих је један намењен за стоку, а други за људе. Занатлије су ретке међу њима, јер свака породица прави одело од беле вуне а жене спремају пртенину од конопље. Никад нећеш наћи беспослених женскиња. Вазда имају уза се кудељу, па преду и на путу и код куће. Особитих свечаника ово племе нема; само Божић и Ускрс славе се и прекомерним мрсом и заливањем вина и ракије. О пролећној равнодневици нанесу из шуме велике гомиле дрва и драче па је вечером запале певајући и играјући коло уз дуду или фрулу. Момци скачу преко таквог огња. О Новој години Ускоци се грле и рукују међусобно, и не желе један другом много година као други људи, јер су жеље празне; него се веселе, што су прошлу годину проживели без великог зла. Ускоци су православне вере, а своје попове не штују изван цркве. Народ је доста сујеверан а у болести употребљава иста средства, који је Фортис навео у опису морлачких лекова. Кад нема болеснику више помоћи, окупају га, да би отишао чист пред Свету Тројицу.

У ранија времена била је код њих отмица врло честа. Сада се ретко догађа, јер су казне врло тешке за ово злочинство. Али ако се освете рођаци девојке, могло би се догодити, да момак побегне, а девојка остане уседелица, јер су Ускоци у овим стварима врло деликатни. Код њих још много цене девојачку крепост, а удовице се ретко по други пут удаду, Свечаности свадбене исте су као и у Морлака. Кад остави невеста кућу својих родитеља, покрије јој жених лице копреном, бајаги да не и више нашла пута натраг у род. И обичаји код погреба исти су као и у Личана. Само ваља споменути, да мајка ако јој је умрло дете, проклиња смрт и баци колевку начињену од храстових дасака, па је поломи скачући по њој.

Ускоци имају ношњу врло сличну ношњу Далматинаца. Људи носе црвене капе; косу имају сплетену у прамене; врат и прси су голи. Рубача има широке рукаве, ошивене на крајевима, на јаци и отвору, црвеном или плавом вуном. Преко рубаче носе прслук (Hacquet каже „хлебац“) са два реда путаца, црвеним гајтанима и петљама. За пâсом су ханџар и мале пушке. Хлаче су од беле чохе, на ноге навлаче чарапе и опанке. Зими облаче и хâљу а преко ове још и црвену кабаницу. Црвени чибук метнут је иза кошуље, а на рамену почива чекан. — Девојке су покривене црвен-капом која је опточена на рубу множином малених путаца од меди, па и сребрним новцима. Косу плете у три ките, од којих једна виси преко леђа, а друге две по грудима. Ако коса није доста јака, онда уплићу у њу и предива. На крају ових прамена намештен је напрстак од меди и на њему свакојаки урес од новаца или шкољака, тако да тај накит често тежи по пô фунте. Да буде прамен косе способнији носити свој терет, уплићу у косу такође црне кајише. Око врата немају никаких огрлица, а на рукама носе наруквице од коже са медним пуцама. Кошуља је као и у људи, а сеже све до кике са двоструким везењем око рукава и рамена; преко ње препрт од различно бојадисане вуне. Ови препрти урешени су на крајевима ресама, а широк црвен пас, украшен свакојаким шкољкама и меденим накитима и обвијен око тела, причвршћава ове препрте, што служе попут крила. Оне имају и шалваре, које сежу до колена; на ногама врло лепо и шарено искићене назувице и опанке. Кад настаје оштро време, оне мећу на себе и сукњу без рукава, која је начињена од загаситосмеђе рашевине и на обе стране препаране. Осим тога имају, ако нису друкчије запослене, вазда преслицу уза себе и ножић. Удате жене мање су искићене и место цр-

вен-капе покривају главу белом пећом, богато извезеном разнобојном вуном; на угловима висе мале ките.

Janus Pannonius још примећује, да су Ускоци врло крепка стаса и брзотеци. Вере су православне, па крсте одраслу децу и исповедају се, кад им је 30 година. По њему: Ускоци су дошли најпре у Клис, у Далмацији, г. 1420. Касније умакоше Ускоци у Сењ, где им је године 1537. Фердинанд I. одредио насеобину. Још доцније борили су се Сењани са Турцима и Млечанима и поглавити посао њихов био је гусарство. Зато их је преместила аустријска влада г. 1616. у Горјанце у крањској, која се брда по њима отада зваху немачки „Uskokengebirge“. Од сировина своје стоке приправљају храпаву чоху, чине кожу и приправљају добар сир. Најмилији им је војнички живот, који им прија ради несталности.

По Hacquet-у разликују се *Личани*, који су одељени морем и високим брдима и од Хрвата и од Далматинаца и својим карактером, те би их могли назвати *Црногорци аустријске монархије,* Личани су много времена живели сасвим независно а пређашња влада придала их је Карловачком генералату. Пре ове реформе имали су Личани све значајне црте слободнога народа. Поштени су, гостољубиви, драге су воље потпомагали друг другога, али су били и убојице, незналице, сујеверни, неумерени у уживању, осветљиви, нерадини, па зато спремни на отимању. Личани живе у пријатељству са својим босанским и далматинским суседима и често склапају с њима побратимства и шишана кумства. Хришћанин уреже мухаделанцу полумесец у кожу испод косе, а мухамеданац Хришћанину крст. Овај завет јаче се чува, него ли све клетве образованијих народа. Како народ, тако су и попови полуобразовани људи, који мисле, да имају сва својства, за свештеника, ако знаду како тако писати и читати. Они су верно одани свим предрасудама и укорењеним назорима простог света, па зато њихове проповеди нису моралне, већ поуке и говори често без свакога смисла, јер су и сами спремни учествовати у свакој неправди. Али Личани су најхрабрији људи аустријске државе; момак од 12 година не боји се двадесетгодишњега из друге које стране. Зато и зову себе „јунацима“. Највећа је, њихова врлина, особито женскога пола, да је морал девојачки у највећој части. Никад нећеш чути, да је која девојка посрнула, а ако би се то иком десило, увек би се оженио њом и тако повравио своје злочинство.

Народ је врло сиромашан и често гладује, а кад има чега у изобиљу, онда не зна мере нити се сећа будућности. Хлеб од зоби (овса), млеко и сир најобичнија су храна, али многи једу само просу или поленту (Hacquet ју зове „похута“). Месо једу само козје и јагњеће. Уз овај слободни и смерни начин живота здрави су као риба у води, те преживљују и највеће болове.

Њихове су куће сграђене из четири стене од дрвета, или од камена, залепљене иловачом, и покривене сламом или дрвеним дашчицама. Сред куће је огњиште, око њега леже сви у пепео. На једном крају куће одељење је за марву, ако нема кућа посебне дограде. У неким кућама одељен је „стан“ са одрима, покривеним сламом и кожама или постељама. У њима је „дрвеница схрана“,*) где се чува сав иметак куће. поље обрађују понајвише женске и често плуговима без точака. О занатлијама нема ни спомена. Непозната су била кола, јер ни правих друмова није било. Деца се подижу као и у суседних Хрвата. Највећа је забава Личанима отимање и лов. Песме су сличне песмама морлачким. Радо играју коло уза свирку дипли и гајдâ а само на свадбама. Отмице још није нестало и то зависи о строгости команданта окружног. Ко хоће, да отме девојку, мора се чувати од укућана, јер ако не пође срећно за руком, могу погинути и он и његова помоћница. Ако је девојка решила, да се уда, просиоци је испросе и после жетве врши се пир. Сазивачи зову сватове и свуда су примљени и чашћени вином, ракијом, сиром и маслом. Друг води невесту у цркву, а с њиме иду и дружице и кумови с осталим сватовима. Пре се у таквим приликама много и пуцало, а сад је то забранила војничка управа. Заставник није обичајан у Личана, него његов посао врши

Арнаутин и Арнаутка из Малисора

*) Ваљда „скриња“.

старешина. Пре венчања благослове родитељи младенце. У спроводу јаше невеста сама на парипу, а остала женскадија седи иза људи на коњима. Ручак је једноставан, јер су ови људи сиромашни. Понајвише се часте јагњетином, погачом и вином. Невеста дарује свате орасима за децу а старешину махрамом. После ручка однесу невестину опрему у кућу женихову и кумови је прате у ложницу, где јој жених сабљом скине венац. После венчања не сме невеста више метнути црвенкапе на главу, и беле чарапе замени црвенима. Иначе врше се сви свадбени обреди као у Морлака. Код порода и крштења деце све се онако врши, као и у других племенâ југословенских (илирских). Чим умре Личанин, звоне сва звона у цркви, да помогну души доспети онамо, како јој је суђено доћи. Мртваца одмах оперу, положе на даску те му туре у руке крст, а његов род га целива и оплакује. Онда га ослови домаћин а за њим славе његови пријатељи јуначка дела, што их је за свога живота извршио. Питају га, зашто је оставио жену, децу, пријатеље и другове? То се чини све до вечера, и једни ступају на место других те опевају и славе мртваца, док не дође попа. После опела положе покојника у сандук те га изнесу непокривена у цркву а у спроводу су на првом месту жене па онда људи. Нарицаче, које непрестано измењајући се наричу, моле мртваца да однесе онима, који су пре њега умрли, поруке од рођака. После литургије и опела у цркви, опросте се присутни с покојником. Сандук се затвори и сахрани, а у кући покојниковој приреди се ручак, где се вином и ракијом утуче жалост и туга тако крепко, да се често сви накићени кући враћају. Ове гозбе трају читаву недељу дана, јер сви гости доносе из својих кућа јела и пића у кућу покојникову. Ова гозба зове се „седмина“ ради седам дана. Оточани и Личани зову ову седмину и „кармику“. Оно јестиво, што доносе пријатељи покојникови у његову кућу, зове се „жалост“.

Личани носе изван војничке службе црвен-капу; коса им је сплетена у прамене, брада обријана, врат и прса непокривена. Кошуља једнака је оној у Ускокâ. Хлаче или „достегнице“ начињене су налик турским; преко чарапâ или ногавицâ навуку постоле од неучињене коже. Чарапе су од беле вуне и разнобојно извезене. Преко кошуље ђечерма (Hacquet вели: „hiebs“) са гајтанима и малим пуцима. Иза црвена паса имају разне кесе и торбице за машу, дуван, итд. поред две до три кубуре и ханџара. Све је оружје, као и пушка, сковано од меди. Каткада носи Личанин и буздован. Преко ђечерме носе и кратак гуњ и црвену кабаницу са јаком. Жене носе у некојим пределима преко капе копрену од беле танке пређе а многе носе место капе само велику белу махраму, извезену црвеном и модром вуном и искићену маленим китама. Ову покривачу зеву „повезача“. Девојке носе црвен-капу, косу уплетену као и Морлакиње, и једнако украшену; око врата узак трак са жутим пуцима. Кошуља је извезена на свим рубовима, шавима различном вуном, на грудима отворена или копчама затворена. Спреда и острага носе многобројни вунени препрт (прегачу) са ресама. Ова је прегача причвршћена пâсом, који наличи оном у Морлакињâ и Ускокињâ; иза паса имају или нож или по једну кубуру. Жене се не красе наруквицама, али зато оките прсте многим прстенима. Кад је рђаво време, обуку још дугачку смеђу сукњу без рукава, која се зове „рухо или хаљина.“ Ноге су омотане доколеницама или чарапама. Чарапе су у девојака беле, у жена црвене, или бар црвено обрубљене, а у удовица су модре, оне носе, као и мужеви им, опанке. Момци у војничкој служби имају зелене прслуке и хлаче; иначе је њихово одело народно; они се зову „сережани“. Жене из Навиђала имају на глави широку повезачу са ресама, и косу на посебан начин искићену. Жене у Оточцу имају на глави повезачу, око врата бео „крес“, црну дугачку хаљу а зими кратку јанку или кожух.

Занимљиво је, како се овде млати жито. Насред гумна намести се дирек, а око њега привезано је уже, које се споји поводцима од четири коња. Човек, који тера ове коње, помаже се тако, да круг, којим теку коњи, постаје све ужи; јер се уже овија око дирека. Чим је све уже овијено око дирека, натерају се коњи на противну страну па тако бива круг, којим теку коњи, опет све шири, па тако и измлати испод коњских копита све жито на гумну.

Још ваља напоменути, како су биле пре државне управе цара Јосипа II. у овој земљи непознате срамотне казне, које су биле уведене на место пређашњих ужасних казнâ. Hacquet видео је у Карловцу хајдука привезана уза срамотни стубац са написом око врата, који је јављао злочинство хајдуково.

Hacquet се шетао са једним пратиоцем по тргу, на којем је био злочинац јавному ругу изложен. А овај не могавши појмити, да је срамота скопчана са оваквом педепсом, сама по себи доста љута казна, позвао је Hacquetова пратиоца по имену — био је наиме од пре познат с њиме — па му смешећа се рече:

„Гледај брате, како су Немци кукавни!“ Ова му се казна чинила смешна, па се ругао Немцима официрима, који су га осудили на такву казну.

Бретон у напоменутој књизи а и његов преводилац Janus Pannonius расправљају нешто опширније о граничарској управи, те хоћемо из његове расправе да повадимо најинтересније белешке. Непрекидни страх од турских нападаја, а још јачи страх од куге, натерао је народ, да буде вазда на опрезу; зато им је требало више добрих војничких вођа, него ли саветника. Зато је влада увела у покрајине, суседне турској царенини, војничку управу и тако је ступила војничка стега на место грађанских и кривичних закона, и граничар вршио је своје кућне послове као и војничке по заповедима својих официра. Зато је наличила граница каквој великој касарни где њезини становници нису знали других послова, сем оних, које им је налагало пуновлашће војничких управника. Тиме се ударио граничарима печат јунаштва и они би се осећали увређене, да их назовеш „паорима“. Грађана, који не би

били дужни вршити војничку службу, има у њих врло мало а то су све само туђини насељеници. Сваки сељак-граничар или задруга граничарска добијала је посебно земљиште да га обрађује, да се њим храни; али и поједине регименте имају пространа земљишта и шуме. Земљишта се не смеју продати, ма га и не било довољно за обраду. Све породице једне задруге ручају за једним столом и одевају се истом робом, коју справљају жене. Свака породица има свој стан, али на ручак скупљају се све. Старешина управља имањем и њега слушају сви. Војничка област заједно је и управна и судска. Имовином заједничког регимента управљају нарочити официри и одређују појединим кућама огрев и дају земљишта под кирију. Они беру и порезу, која износи за једно јутро 15 пара динарских и за једно јутро шуме или ливаде 20 пара. Официри и подофицири скупљају плату из доходака регименте; ова је плата често тако малена, да се њом не могу подмиривати трошкови. Простаци не добијају никакве плате, него уживање земљишта доста је, да очува живу главу. У мирно доба чувају граничари међу а у ратно доба половица људи иде у рат све од 16. године до оног доба, у којем су људи неподобни за тај посао. Кад је француски отимач г. 1809. заузео Хрватску, он је ово уређење очувао, шта више хтео је да га рашири у свим илирским земљама. Зато је изабрао г. 1813. до шест стотина младића, које је дао спремити у војничким школама у „St. Cyr.-у“ и „La flêche-у“. Војничка стега тако је тесногруда, да ограничава чак и развитак природне даровитости. Таква управа примерна је за необразовану светину, али она загушује и сав прогрес државни и материјални; спутава силе духовне и спречава образованост.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Арнаутка из Миридита

Нањве*)

GABRIELE D' ANNUNZIO

Чим чу лупу штâка, Лука разрогачи очи и управи их, ватрене и мутне, ка вратима очекујући да се брат појави на прагу. Цело лице, измршавило од бола, унакажено од грознице, покривено црвеним бубуљицама, задоби на један мах израз љутине и готово гнева. Он конвулсивно дохвати мајчине руке, вичући промуклим и ослабелим гласом:

— Истерај га! Истерај га! Нећу да га видим. Разумеш ли? Нећу да га видим; никада више. Разумеш ли? Речи га загушише. Он чврсто стискиваше материне руке, кашљући са великим болом, а кошуља на грудима тресијаше му се и по мало се отвараше при сваком напору. Уста му беху надувена, а исушене бубуљице грађаху му по бради као какву красту која пуцаше и крвљаше после сваког напора.

Мати се трућаше да га умири:

— Да, да, сине мој. Нећеш га више видети. Урадићу као што ти желиш. Истераћу га. Ово је твоја кућа, сине, само твоја. Чујеш ли ме?

Лука јој кашљаше у лице.

— Сад, сад, одмах — говораше он, са неком свирепом упорношћу, подижући се из кревета, гурајући мајку ка вратима.

— Да, сине мој. Сад, одмах.

Чиро се појави на прагу, одупирући се штакама. Он беше сухоњав, велике, тешке главе. Коса му беше тако плава, да готово изгледаше бела. Очи му беху благе, као у каквог јагњета, плаве, међу дугим, светлим трепавицама.

Улазећи, не рече ништа, јер беше нем, због каљке. Али виде болесникове очи, које га посматраху, непомичне и свирепе; заустави се на сред собе, опирући се о

*) *La Madca*, из збирке *Le Novelle della Pescara*, Milano, Treves, 1902.

штаке, неодлучан, не усуђујући се да пође напред. Десна нога, савијена и скраћена, по мало се тресијаше.

Лука рече мајци:

— Шта тражи овај кљакавко? Истерај га. Хоћу да га истераш напоље. Разумеш ли? Одмах.

Чира разумеде, и погледа мађију, која се већ беше спремила да устане. Погледа је очима тако молећивим, да она немадне срца да употреби силу. За тим, држећи под пазухом једну штаку, слободном руком учини један очајан покрет. И баци један прождрљив поглед на наћве које беху у једном углу. Хтео је рећи:

— Гладан сам.

— Не, не, немој му ништа дати — поче викати Лука, покрећући се сав у постељи, натурујући жени свој опаки каприс. — Ништа: Истерај га напоље.

Чиро беше оборио на груди своју голему главу, дршћући, очију пуних суза. Кад му мађија стави једну руку на раме и гурну га према вратима, зајеца; али пусти да га изведе. Затим чу како се врата затворише; заустави се у ходнику и јецаше. Јецаше јако и непрекидно.

Лука, уз један гневан покрет, рече мајци:

— Чујеш ли га? Нарочито се стара да ме наједи.

Јецање се настављаше, прекинуто по који пут чудноватом циком, тужном као ропац кључета које умире.

— Али чујеш ли га? Иди. Баци га низа степенице.

Жена нагло скочи; притрча вратима и подиже на мутавка немилосрдне руке, навикнуте да бију и да буду свирепе.

Лука, подигавши се лактовима, слушаше ударце, говорећи:

— Још! Још!

Под ударцима, Чиро ућута. Задржавајући плач, сиђе на улицу. Он бејаше гладан; готово два дана није јео. Једва имађаше снаге да вуче штаке.

Једна гомила дечака прође у трку, јурећи за једним аквилоном који ветар подизаше. Неколицина га гурнуше, вичући му:

— Хеј, кљако!

Други му се подсмехнуше, узвикнувши:

— Ходи, барберо[1]), да трчимо!

Неки, правећи алузију на његову голему главу, упиташе га подругљиво:

— Пошто фунта мозга, кљако?

Један између њих, најнечовечнији, обори му штаку и наже бежати. Неми се заљуља, затим је с муком дохвати и крете се. Вика и смеј дечака губљаше се према реци. Аквилон се уздизаше, као птица из страних крајева, ка небу са свим црвеном и нежном. Чете војника певаху у хору, дуж купатила. Било је лепо, пред ускршње празнике.

Чиро, осећајући да му крче црева од глади, помисли:

— Да тражим милостињу.

Из хлебарнице допираше, са пролетњим ветром, мирис свежег хлеба. Наиђе један човек, у бело обучен, носећи на глави дугачку даску на којој беху поређани многи хлебови, жути као злато, који се још пушаху. За њим иђаху два пса, са њушкама управљеним у вис, машући репом.

Чиро готово осети да малаксава, од изгладнелости. Размишљаше:

— Да потражим милостињу; иначе, умрех.

Дан лагано падаше. Прозрачно небо беше све покривено аквилонима који се, таласајући се, враћаху ка земљи. Звона распростираху кроз звучни ваздух сталан и дубок шум.

Чиро помисли:

— Сад ћу сести пред црквена врата.

— И одвуче се до њих.

Црква, заиста, беше отворена. У дну се виђаше олтар осветљен дрхтавим пламеновима, као каква констелација. Напоље излазаше мирис тамјана и белзајина*) који сагореваше. С часа на час допираху звуци звона.

Чиро, од једном, осети да му се очи покрише новим сузама. Он се помоли у своме срцу пуном вере:

— О Господе, Боже мој, помози ми ти!

Оргуље заграмеше тако да се стубови заталасаше, као инструменти; за тим се чуше весели тонови. Одјекнуше гласови певача. А људи и жене улажаху, по двоје по троје, на једна једина врата. Чиро се још не усуђиваше да пружи руку. Један просјак, недалеко од њега тужно замоли:

— Уделите, тако вам љубави Божје!

Тад се неми застиде. Виде мађију где улази у цркву, сва згрчена, под црним покривалом. Помисли:

— Кад бих отишао кући, док је мађија напољу?

Жудња за јелом потакну га тако јако да он више не оклеваше, Леђаше, на штакама, у нади на хлеб. Једна жена у пролазу, смејући се, довикну му;

— Трчиш ли трку, кљако?

Он, у тренут ока, стиже кући, задуван и дршћући. Узиђе, са неизмерном опрезношћу, уз степенице, без шума. Пипајући, потражи кључ у једној шупљини у зиду, где га мати обично, излазећи, остављаше. Нађе га; и пре но што би отворио, погледа кроз рупу на брави. Лука, у постељи, изгледаше да је задремао.

Чиро помисли:

— Када бих могао узети хлеб, а да га не пробудим!

И окрену кључ, веома лагано, задржавајући дисање, бојећи се да не пробуди брата откуцајима срца. Изгледаше да ови откуцаји испуниште целу кућу, као неком највећом лупом.

— А ако се пробуди? — помисли Чиро осетивши да му задрхта сржи у костима, кад виде да врата беху отворена.

Али га глад осмели. Уђе, спуштајући пажљиво штаке, не скидајући никако очију са брата.

— А ако се пробуди?

---

[1]) Берберски коњ.

*) Белзуин (belzuíno) нека мирисна источњачка смола.

Брат, лежећи наузнак, тешко дисаше у овом мртвилу. С часа на час излазаше му на уста као неко лако пиштање. Једна једина свећа горијаше на столу, бацајући на зид широке промењиве сенке.

Чиро, како беше крај нађава, заустави се да савлада страх; погледа на брата, затим, држећи обе штаке под пазусима, поче дизати поклопац. Нађве јако шкрипаху.

Наједном Лука, пробудивши се, скочи. Виде брата који скидаше поклопац, и поче викати на њ, тресући рукама, као манит.

— Ах, лопове! Ах, лопове! Помоћ!

Али га беснило загушиваше. Док брат ослепљен главу, нагнут пад нађвама, тражаше дршћућим рукама комадић хлеба, он ђипи с кревета и скочи на њ, да му не да̂ узе́ти хлеб.

— Лопове! Лопове! — викаше, изван себе.

Као махнит, баци тешки поклопац на врат Чири, који се отимаше као жртва у гвожђима. Лука се одупираше Чировим напорима, притискујући целим својим телом, као да је хтео обезглавити брата. Поклопац шкрипаше, продирући у живо месо на врату, гњечећи у душњаку, у грлу, секући тиме и нерве. Од нађава се одвоји једно непомично тело, које више не показиваше никаквог знака живота. —

Тада, гледајући пред собом убијенога кљаку, лудачки страх обузе душу брата.

Два-три пут, посрћући, пређе преко собе, у коју трептаве свеће стваряху привиђења; подвуче руке под покриваче, привуче их к себи, уви се сав у њих, покривајући и главу, затим се шћућури под постељом. И, у тишини, његови зуби шкрипаху као турпија на гвожђу.

(с талијанског) **Миодраг Ристић**

Арнаутска пошта

Три љубавне песмице

(ото лајкснер)

У мом срцу осамљену,
Кад наступи зимска ноћ,
Пролеће се ново буди
И чаробну шири моћ.

Ту, дубоко, у кутићу,
Цвета многи цветак драг;
Светли, сјаји, блешти, пламти
И простире мирис благ,

Ја се буним сред тог миља
Што ми целу пла̂ви груд,
Док на пољу месец светли
И свуд влада зимска студ.

*

Шта је мени? Ја од скора
Не познајем себи сам!
Куд погледам, свуд привиђам
Твога сјајног ока плам.

По плавоме своду трепте
Звезде сјајне, а испод њих
Крај усана медних твојих
Лебди осмех благ и тих.

Ах, тај осмех обећава
И на твоју мами груд;
Срце хоће да угуши
Силна чежња, слатка жуд.

*

И ако те, у даљини,
Двоји цели бели свет,
Опет моје хитре мисли
Управљају теби лет.

Својим зраком њих уноси
Кроз твој прозор месец блед;
Ту ти љубе очи лепе
И с усана сишу мед.

Ту се песме љубованке
Успављиви шири тон,
Док одједном не зазвучи
Твоме уху сребрн звон.

Тад ти лицем румен сйне
И јави се осмех благ:
«Сад, у овом слатком часу,
Мисли на ме драган драг!»

Чачак. **С. Д. Милалковић**

Писма са села

XII

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

Ти знаш да је моје село на самој граници између Босне и Србије. Кад је тишина ми чујемо звона са бродачке цркве као и они са наше. Па, вала, готово и нема разлике између нашега сељака из Мачве и онога из Семберије. До 1876. године и могло је бити неке разлике; али како се те године многе породице, што због рата морадоше напустити своја огњишта, настанише по мачванским селима те попримасмо

узајамно разне обичаје једни од других, тако нестаде и те разлике. Сем тога и ородисмо се. Многа је млада Босанка остала овамо, кад се те породице после окупације, вратише на своја огњишта.

Од то доба често се походимо и састајемо. Ја имам тамо многе своје познанике, којих се врло радо сећам, јер су то збиља честити и поштени људи.

Данас ми дође Јевто из Црниљева. То је мој давнашњи познаник. Већ је обелио сав, али ја га памтим кад још беше црних власи и кад га донеше рањена у нашу школу где је била болница. Као да сад гледам тако ми је пред очима његово велико црно око, које те чисто пресеца, и које као да стојаше у опреци са оним осмејком на лицу. Одговарао је тихо доктору на питања и седео сасвим мирно док су му вадили размрскане кошчице из ноге. Кад су га хтели наркотисати, он је одбио и рекао:

— Дајте ми само моју лулу.

И гледао је шта раде не јаукнувши само што је кад и кад намрштио чело.

Није био леп, али у погледу и осмејку, у свему бићу његову беше нешто што је привлачило свакога, те си му прилазио с неким поверењем.

Што је мене зближило с њим то је његова лепа прича. Што тај човек уме да прича, то нити сам кадгод чуо нити ћу чути. Јамчим да, кад би стенограф ухватио његову причу, не би било никакве потребе догонити је, можеш с њом одмах у штампарију!

Можеш мислити како сам се обрадовао кад сам га видео. И ако је оболео, није се ништа променио, онако исто прав стас, још држећ и у снази, са истим оним осмејком. Нисмо се видели толике године, али чим уђе у собу, познао сам га.

— Јеси ти, Јевто?

— Ја сам.

— Шта радиш, човече?

— Хвала Богу.

— Ниси се променио ништа.

— Богме ти јеси. Да смо се где срели, ја те не бих познао.

— Јесу ти здраво код куће?

— Богу хвала, добро смо.

— Како је код вас, у Босни.

Он одману руком.

— Како? А како може бити? Пре смо се поздрављали са „помоз' Бог!" а сад са „добар дан!" Дошао Швабо па дотерао све по своме калупу.

— Седи.

Он седе. Ја га понудих дуваном и кавом, јер сам знао да он то обадвоје воли; сем тога наредих те донеше мало и ракије, колико да се почне разговор.

Он је по своме старом обичају правио цигарету и палио пуштајући лагано димове који се дизаху у плавичастим колутима изнад главе његове.

— Шта ти радиш?

— Ето седим.

— Грехота је седети у соби на овако лепом времену.

— Био сам ја и у пољу.

— Кажу да си много био болестан.

— Био сам, али сад је, хвала Богу, све добро.

— Чујем код механе, да си ту, па рекох: идем вала да га видим. Ко зна кад ћу се опет наканити. Нешто сам се уленио па ми се не иде од куће. Остарило се ваљда, шта-ли! Сад, да видиш, и не могу нешто ни да радим. Гледам, пао ми прштац, а мене мрзи да га дигнем и поплетем; а некад бих у ватру скочио само да ми ништа у штету не оде! Шта ћеш?...

— Јеси ли у задруги?

— Па и немам ти много задругара. Брат ми је умро одмах по повратку. Оне две девојчице његове разудао сам, а од моје деце само су ми Сима и Пера код куће, а Јеврем је у Шапцу ћурчија. Па сам се кренуо да га видим. Он кући не сме.

— Што?

— Због војске. Није хтео да служи војску. „Нећу — вели — да служим Швабу!" Сад овамо не сме, а ја морам њему ако хоћу да га видим. Пре ми је било лакше: могао сам га видети сваке године о Ускрсу, Тројицама и на Павлов-дан. Прећем на Рачу те се састанемо, али Швабо и то украти. Не да пасоша.

— Славе ти, Јевто, право ми кажи како сад живите? —

— Зар ту може бити речи о животу? Не смеш се казати да си Србин. Неће те баш зато нико ударити, али ако србујеш, онда за те нема правде. Ама где може уштинуће те, не може те то на лијо проћи! Па после, брате, и позавађаше нас. Што је год онако отреситијих и виђенијих људи, власт их некако привуче себи. Ти знаш лудог Србина. Учини му једанпут добро, па си му везао руке. Власт то некако увидела, па све што је виђеније позове ти на неку част, те неком учини овде, неком онде — тек свакоме, коме је учинила, после запуши уста. Ми, други, којима не чине него нас витлају свом оштрином својих закона, ми почесмо да се туђимо од оних којима су милостивији. Па данас реч, сутра реч, прекосутра се споречкамо а наскоро и завадимо. Сад смо ти завађени и подељени. И гори смо душмани једни другима од заклетих душмана.

— Бога ми то не ваља! Па зар ви не увиђате то.

— Увидели смо кад се већ позавађасмо. Али тада је већ било доцкан. Толико смо зла једни другима починили да се више нисмо могли ни мирити.

— А где су вам свештеници?

— Какви свештеници! С њима се још горе поступа него с нама ако реве у страну. Ено ти веселог попа Рајка. Саранише жива човека. Отеше му и парохију, и апсише га, и прогонише га. Сад нема човек хлеба да једе. Па занемео. Ако га што и запиташ, а он ти шапуће: „Утопли језик! Бог ти је створио зубе да за њих језик заклониш! Убодеш се у ногу, па то покријеш чараном; али

кад се на језик убодеш, онда ти нико не може!“ И онда одмах бежи те се склони да само не би с киме говорио.

— Па, то, како ми причаш, све убијено?

— Тако изгледа; али није. То је церова жишка под пухором. Ако се Шваба лати да је узме, грдно ће се опрљити!

— Како то?

— Како? Ти знаш, народ много трпи, али има Бога на му бар очува памет те је не изгуби. Да ти причам само шта се десило пре неколико месеци у једном селу близу Сарајева!

Запали цигару, повуче неколико димова, напи се мало ракије па поче причу.

Неки сељак, име му Јован, крене се једног петка кад је марвени трг и потера једног вола на пијац у Сарајево да прода, јер му је требало пара да плати порезу. Марвинче животно, готово гојно, али га он не може продати, није што се није могао погодити, него што нико и не запита за цену, Јован се врати кући. Другог петка крене се опет на трг. Исто тако. Трећег петка дигне се опет. Џоњао је ваздан на пијацу, ама нико не приђе ни да се нашали! Криво би Јовану па рече: „Вала, да ми ко само приђе, и запита, не бих се цењкао с њим: дао би му пошто он хоће!“ Али како нико не приђе, он се крену и гладан и зловољан кући заклињући се да више на пијац неће излазити.

У тај мах рупи изненада један човек преда њ. „Куд водиш тога вола?“ — упита га: „Кући“ — рече Јован зловољно. — „Је л ти на продају?“ Јован га погледа да види да му се не подсмева. „Јесте“ — рече. — „Пошто?“ — „Педесет форинти.“ — „Добро, поведи овамо.“

Јован пође за њим, сиђе с друма па пођоше неком стазом, најпре кроз један шумарак, па онда уђоше у шуму. Овај иде а премишља: „Куда ли он то мене води?“ Стадоше пред једну пећину. Онај човек гурну камен један и отвори се пролаз. Он пође напред а Јован за њим водећи вола. Пећина изнајпре беше као и свака пећина, док ти се наједанпут развиђи, зидови засјаше са свију страна те Јовану засенише очи толико да их мораде руком заклопити. Кад скиде руке с очију, а око њега врви свет као на каквом сабору. Он погледа око себе и познаде двојицу што му иђаху у сусрет: једно беше поп Павле из његова села, а друго неки Срдан. Поп Павле му приђе и прошапута: „Од куд ти овамо?“ — „Продао сам вола ономе. Него од куд ти и Срдан овде кад сте ви помрли?“ — „Пази добро и немој да примиш од онога паре у банкама, подвалиће ти!“ — рече поп. — „А ко је он?“ — упита Јован. — „Ђаво! Иди наплати се, али тражи све у сребру, па се брзо врати, ми ћемо те чекати.“

Арнаутка из Враце

Јован опет пође док се онај окрете и пружи му педесетицу. — „Нећу — рече Јован — дај ми у сребру“. Овај га погледа испод ока, али не рече ништа него му исплати.

Кад се Јован врати он нађе попа и Срдана где стоје и чекају га. — Јеси наплатио у сребру? — пита поп. — „Јесам“ вели Јован. — „*Сад иди* рече поп — *и кажи свима где си нас видео и реци: да ће сваки овамо доћи који је владин измећар као што смо били ја и Срдан.*“ — „Неће ми веровати кад им то кажем!“ — рече Јован. — „Дај једну твоју форинту“ — рече поп. И на њој написа својом руком: „*Не будите владини измећари јер ћете по смрти пасти ђаволу шака. Поп Павле*“.

Јован носа ту форинту свуда и показује сваком живом. И власт га је прозивала те је гледала испис на новцу. И да видиш, свет се прилично тргао.

Још је мало поседео Јевто, али мене много занимаше сама прича те се замислих. “Ето како постају народне приче! — рекох сам себи. Јевта се поздрави и оде рекавши да ће се навратити. Ако ми буде што интересантно испричао ја ћу испричати теби и твојим читаоцима.

А дотле, буди здрав и весео

своме
Јанку

*

* *

Сјајни месец плавом ноћи броди.
Сву ноћ гора очарана била —
Иде соко, соколицу води,
Благо мајци златна су јој крила.

Ноћи! Ноћи! Шта то тужно јеца
У час глуви кроз тишину твоју? —
Ветар шуми преко јела мрачних,
Врат' се, стара, у колебу своју.

Ноћи! Ноћи! Тамо плаче неко!
Ја га чујем, издишући моли: —
Иди, стара, отпочини с миром;
Поток јеца из кланаца голи'.

Ох, ал' мека месечина греје, годи!
Сву ноћ коло чаробницâ вилâ. —
Иде соко, соколицу води,
Благо мајци, златна су јој крила.

† Стеван М. Луковић

Вергл

написао

БОЛЕСЛАВ ПРУС

ПРЕВЕЛА

Ружа Др. Ј. Винавер

На Меденој улици у Варшави, сваког дана око подне, могао си видети некаквог господина у зрелијим годинама, који иђаше од трга Красинских у улицу Сенатора. Лети носио би веома фини врскапут угасито плаве боје и граористе панталоне од првог кројача у Варшави, ципеле што се сијаху као огледало и мало излизан цилиндер. Чича имађаше румено лице, проседе бакенбарде и сиве, бла́ге очи. Ходао би увек мало погурен, држећи руке у џеповима. О ведром дану носаше под мишком елегантан штап; а о мутном — свилен енглески кишобран.

Беше увек веома замишљен и креташе се полагано.

Код цркве Капуцинâ дотакао би се шешира са извесном побожношћу, па онда прелазио на другу страну да види код оптичара: што казује барометар и термометар? По том би се опет вратио на десни тротоар и застао пред фотографским излогом да разгледа нове слике чувене глумице Моџејовске, па би пошао даље.

На путу уступаше сваком, а кад би га когод гурнуо доброћудно се осмехиваше.

Ако би кад наишао на лепу женску, намештао би цвикер, да је боље разгледа. Али пошто би то радио одвише флегматично, то га увек готово чекаше обмана.

Тај чича беше Господин Тома.

Тридесет година ходао је Господин Тома Меденом улицом и више пута размишљао како се млого променила. Медена улица могаде то исто судити о њему.

Док још беше млад правозаступник, трчао је тако брзо, да му вала не би умакла ни једна шваља што се враћаше доцкан кући из „магазина“.

Веселе нарави, разговорљив, држао се право, имађаше одвеч густу косу и дивно у вис увијене бркове.

Још у оно доба вештина је била на њега од неописаног утиска; ипак јој није поклањао много времена, јер је лудовао за женскињем. У ствари, имађаше баш среће код лепог пола — свет му је непрестано проводадирао.

Али шта је то све вредело! Госп. Тома немаде никада времена да испроси, јер увек беше заузет, ако не праксом, а оно — састанцима.

Од Маре ишао је у суд, из суда трчао Софији, коју напушташе пред вече да иде на вечеру Јелисавети или Филки. —

Кад постаде старији адвокат („меценас“) нарасте му чело чак до темена, због умног напрезања, а у бројевима појавише се овде онде сребрне власи. — У то доба Госп. Тома не беше више тако младалачки занесен и ватрен, стече имање и глас извесног познаваоца лепих вештина, А пошто је још навек волео женскиње, поче дакле да размишља о браку. Узе под кирију пространстан са 6 соба, о свом трошку намести нове паркете и дивне тапете, купи намештај, те науми да тражи жену. Али за зрелога човека избор је веома тежак. Ова беше сувише млада, ону је волео већ сувише дуго. Трећа беше чаробна и у годинама према његовим, али опет незгодне нарави, а четврта имађаше лепоту, године и згодну нарав, али не могавши тако дуго чекати на адвокатову изјаву, удаде се за лекара . . . .

Госп. Тома није много марио, јер — девојака има доста на свету.

Намештај је набављао полагано, пазећи брижљиво да и свака ситница у кући има своју аритметичку вредност. Непрестано је мењао намештај, премештао огледала, куповао слике.

Најзад, његово мењање и принављање постаде чувено. И не знајући сâм када, он створи код себе читаву галерију производа лепих вештина, коју је све чешће посећивао радознали свет. А пошто је Господин Тома био веома гостољубив и љубазан, дочекиваше сјајно и увек одржаваше везу са музичарима, те неосетно приређиваху се код њега музикалне вечери које су чак и даме удостојавале својим присуством; Госп. Тома био је свима веома наклоњен, али кад год би видео у огледалу да му

се чело прешло преко темена, па стиже натраг чак до беле као снег огрлице, сећао би се све чешће, да се свакојако треба већ решити и — оженити. Тим пре што је још увек осећао према женскињу велику наклоност.

Једног вечера, кад се скупило више друштва но икада, једна од млађих госпођа, разгледав дивотне салоне, узвикну:

„Да красних слика!... Елегантних, глатких паркета! Ала ће срећна бити жена господина адвоката...“

— Ако јој само буду довољни глатки паркети, па да буде срећна — примети полугласно један од адвокатових присних пријатеља.

У сали наста жагор и општа веселост.

Господин Тома осмехну се такође, али од оно доба, ако би му когод споменуо за женидбу, махао би немарно руком, говорећи:

— И, и, и!...

После овог времена обрија бркове и пусти велике бакенбарде. О женама изражавао се увек са великим поштовањем, а за њихове махне гајио је вазда дубоку снисходљивост. —

Не надајући се више ничему од света, јер је и праксу био већ напустио, цео свој мирни живот посвети адвокат лепим вештинама. Лепа слика, добар концерат, нов комад у позоришту беху као неки километрални стубови на путу његова живота.

Није лудовао, није се заносио, али је — уживао. На концертима бирао је себи увек место далеко од позорнице, да слуша музику, а да не чује вреву и да не гледа артисте. Ако је ишао у позориште, познао би пре тога нов комад, да би могао пратити игру глумаца без одушевљене страсне радозналости.

Слике је гледао онда, кад је било на изложби најмање света, а у галеријама читаве часове. Ако му се шта допадало, рекао би:

„Знате ли, господо, да ово није баш тако рђаво!“

Био је из реда оне неколицине, који први угледају нов таленат.

Али никад не осуђиваше слабе творевине.

— Чекајте, можда ће се развијати, док се усаврши, говораше када су други кудили уметника.

И тако Господин Тома беше увек снисходљив према људском несавршенству; о преступима никад није волео да говори.

На несрећу, пошто нико од смртних није без махна, ни Госп. Тома није био без њих.

На пример, — мрзео је пре свега верглове и верглаше. Чим би зачуо на улици глас вергла, убрзавао би кораке и за неколико часова губио своје добро расположење. Он, човек миран, жестио би се; онако тих, као што беше, викао би; онако нежан — тресао би се од гнева, чим зачује вергловске тонове. Ово му беше слаба страна и чак се није усиљавао да то крије.

— Музика је, говораше врло узбуђен: најсуптилнија суштина духа; у верглу пак овај дух постаје функција махине, управо оруђе за убиство. За то верглаши и нису ништа друго већ зликовци! Најзад — додавао је — вергл ме раздражује, а ја имам само један живот који нећу да истрошим на слушање овако гадне музике.

Неки злобник, знајући за адвокатову одвратност према верглу, измисли несрећну досетку — и.... посла му под прозоре два верглаша. Господин Тома се разболе од силног гнева и узбуђења, а потом нађе кривца и позва га на двобој. Због оваке маленкости морао је имати посла и суд части да би се спречило проливање крви. Кућа, где становаше адвокат, беше препродавана неколико пута. Разуме се, да је сваки нови газда сматрао за своју дужност, да свима повиси кирију, а пре свију Госп. Томи. „Меценас“ са потпуном резигнацијом плаћаше повишицу, али под погодбом, која беше чак забележена и у уговору: да верглови не смеју никад свирати у овој кући.

Независно од ових контрактуалних ограда, Господин Тома звао је к себи сваког новог вратара и вођаше с њим од прилике овакав разговор:

— Чуј ме, брајко! Како ти је име?...

— Казимир, господине!

— Дакле, чуј ме, Казимире! Кад год се будем доцкан кући вратио, ти ћеш ми отворити капију и добићеш од мене стопарац. Разумеш?...

— Разумем, милостиви господине!

— Сем тога, добијаћеш од мене сваког месеца по 6 динара, а знаш ли зашто?

— Не могу знати, светли господине, — одговори силно тронути вратар.

— За то, драги мој, да никад не пушташ верглаше у наше двориште.

— Разумем, милостиви, светли господине!

„Меценасов“ стан имао је два одељења. Четири веће собе беху с уличним прозорима, а две мање са дворишним. Лепши део стана беше удешен за госте. Ту биваху концерти, долажаху клијенти и становаху адвокатови познаници или рођаци са села.

Сам пак Господин Тома појављивао се тамо доста ретко и то само да се увери, да ли су добро углачани паркети, избрисана прашина и да ли није повређен намештај.

Своје пак цело време, сваког дана, ако није био случајно ван куће, проводио је у собици са дворишта. Тамо би читао књиге, писао писма, разгледао документе разних познаника, који га мољаху за савет. Кад није био расположен да мори очи, седао би на фотељу спрам прозора и, пришалив цигару, удубљивао се у размишљања. Знао је добро да је размишљање велика животна функција коју не треба да омаловажава човек који мари за здравље.

С друге стране дворишта према Гсподин-Томиним прозорима, био је стан који се издавао сиротињи. Дуго време становао је онде некакав нижи судски чиновник, али стављен у пензију пресели се у предграђе Прагу. После њега узеде неки кројач у најам те мале собице;

али пошто је волео покатшто да се опије и да вичe, стан му отказаше. По том усели се некаква пензијонарка што се вечито свађаше са својом служавком.

На Митров дан, старицу већ са свим изнемоглу, али доста имућну, и поред све њене цандрљиве нарави, узе к себи у село родбина, а у стан уселише се две госпође са осмогодишњом, кржљавом девојчицом.

Жене се издржаваху женским радом. Једна је шила, а друга плела чарапе и реклице на машини. Ону, што беше млађа и лепша, звало је девојче „мамом“, а старију, „госпођом“. И код адвоката и код нових кирајција прозори беху по цео дан отворени. Дакле, кад год би Господин Тома седео у својој наслоњачи, могао би сасвим тачно видети, шта се ради код његових суседа.

Из оно мало њихова намештаја вирила је велика сиротиња. На столицама и на столу, на орману и на канабету лежаше ткиво, намењено за шивење и клубад памука за чарапе.

Јутром су госпође саме чистиле собу, а око подне најамница доношаше им нешто мало, не баш обилатог ручка.

Свакојако, свака од њих готово се није мицала од своје машине која непрестано зврјаше. Девојчица обично сеђаше крај прозора. Ово дете са затвореном косицом и лепушкастим лицем беше некако веома бледо и непомично. Понекад је девојчица двема иглама плела малене подвезице од шареног памука. Више пута играла се са лутком, облачећи је и свлачећи веома полако, као са неким усиљавањем. Понајчешће није радила ништа, но је прислушкивала седећи крај прозора.

Господин Тома не опази никад да ово дете пева или трчи по соби, не примети никад осмејка на блеђаним усницама и непомичном лишцу.

— Чудно дете! помишљаше чешће адвокат и поче да је пажљивије посматра.

Једаред спази — беше баш недеља, — како јој мати даде малену китицу цвећа. Девојчица оживе малчице. Намешташе и размешташе цвеће и љубљаше га. Најзад удеси опет китицу, метну је у чашу воде, седе на своје старо место крај прозора, па ће тек рећи:

— Је л те, мамице, овде је веома тужно!...

Адвокат се забезекну.

Како то! зар може неком бити „веома тужно“ кад он беше увек добро расположен кроз толики низ година...,

Једног дана, тако око 4 часа по подне адвокат беше у својој соби за рад. У то доба сунце је увек бивало према стану његових суседа, а светљаше веома јако. Припека беше ужасна. Господин Тома погледа на другу страну дворишта, и вероватно опази ма шта необично, јер са највећом журбом намести цвикер на нос.

А ево шта је било:

Кржљава девојчица, са главицом малко наслоњеном на ручицу, лежаше готово наузнак на своме прозору и разрогаченим очима гледаше право у сунце. На њеном ситном, вазда непомичном лишцу пресијаваху се сада као неки осећаји: да ли туге, да ли жалости?...

— Она не види! шапну адвокат спуштајући цвикер.

У тај мах, на саму помисао да неко може гледати право у сунце што је пламтело живом ватром, осети у очима некакво опако боцкање.

Заиста, девојчица беше слепа већ готово две године.

У шестој години живота разболе се од неке опасне грознице; неколико недеља беше ван себе, а после тога, снага је остави те лежаше као мртва: нити мицаше нити говораше што.

Хранише је јаким вином и чорбом, те постепено дође к себи.

Али већ првог дана, чим су је на јастук посадили, упита матер:

— Мајчице, је ли сад ноћ?

Не, дете моје. А зашто говориш тако којешта.

Али девојчица не одговори ништа; беше веома дремовна.

Само сутра дан, кад у подне дође лекар да је обиђе, упита поново:

— Зар још траје ноћ?

Онда им беше јасно, да дете не види.

Лекар прегледа њене јадне очице, па рече: треба чекати.

Али што год се више болесница опорављала, све је више бринула због свог слепила.

— Мама, зашто не могу да те видим?...

— Јер су ти очице замагљене. Али то ће већ проћи....

— Кад ће проћи?...

— Скоро.

— Хоће ли сутра, слатка мамице?

— Кроз неколико дана, чедо моје!

— Чим буде прошло, кажи ми, златна мајчице! Јер ми је тако тешко, тако тешко!...

У непрестаном очекивању пролажаху дани и недеље. Девојчица поче мало да устаје из постељице. Навикну да ходи по соби пипајући, да се сама свлачи и облачи, полако и опрезно.

Али вид се не враћаше.

Једном поче:

— Је ли, мамице, ја имам нову плаву хаљиницу.

— Не, рано моја, граорасту.

— Мамице, и ти је видиш?

— Видим, злато моје!

— Као на дану?

— Па да.

— И ја ћу видети кроз неколико дана?... Или можда тек кроз месец дана?...

Али пошто мајка не одговараше ништа, девојчица настави даље:

— Је ли, мајчице, на пољу је непрестано дан? А у врту има дрвећа, као оно пређе?... Да ли још долази оно бело маче са црним шапама?... Је ли, мама, могу ли да се видим у огледалу?... Али немам огледала...

Мати јој даде огледалце.

— Треба да се гледа овде, је ли? Овде где је глатко — говораше одушевљено девојчица, па приљуби огледалце к лицу.

— Ништа не видим! — узвикну жалосно девојче. Мамице, да ли ме видиш у овом огледалцу?

— Видим те, душице моја!

— Па како ме то видиш, за Бога?... расплака се дете. — Па кад не могу сама себе да видим, не треба ништа ни да се види у огледалу.... Мамице да ли ме види она друга из огледала? Да ли ме види, да ли ме не види?... Али се мати расплака и истрча из собе.

Једно слепо девојче најрадије је волело да дотиче рукама разне ситне предмете, па да их распознаје. Једног дана мати јој донесе за неколико динара дивно обучену порцуланску лутку. Девојчица је не спушташе из руку, непрестано је мазила, пипала, додиривала њен носић, уставпца, косицу.

Овог вечера леже касно у постељицу, мислећи непрестано на своју красну лутчицу, коју беше наместила у кутијицу са памуком.

Ноћу пробуди мајку некакав шапат и шушањ. Диже се из постеље, упали свећу, па спази у кутићу своју малу ћерчицу, већ обучену, где се игра и забавља са лутком.

— Шта то радиш, мило моје? узвикну. Зашто не спаваш?

— Дан је већ, молим те мамице — одговори јадниче.

За њу — дан и ноћ беху спојени уједно и трајаху непрестано. Сећање на оно што је некад гледала поче постепено да се затире код девојчета. Црвена вишња постаде за њу оно, што је меко, глатко, округло; новац распознаваше по звеку и изрезаним знацима. Девојче знађаше да је соба већа од ње, да је кућа већа од собе, а улица од куће.

Али све то скрати се некако у њеној уобразиљи. Њена цела пажња сведе се на чуло пипања, мириса и слуха.

Њен лик и руке постигоше такву осетљивост, да, приближив се дувару за неколико корачаја, осећаше већ лаку хладовину.

Српска Основна Школа у Загребу

Удаљене појаве утицаху на њу само по слуху. Зато јадно дете прислушкиваше по ваздан. Лако би распознавала крупни ход вратара који говораше танким гласом и чишћаше двориште. Знала је кад пролазе сељачка кола, а кад фијакер, а кад колица за извоз ђубрета. Најмањи шум, мирис, промена температуре, обраћаху на се њену пажњу.

Са непојмљивом бистрином хваташе ове ситне појаве и из њих извођаше своје закључке.

Једном мајка позове служавку.

— Није овде Јанова — рече јадниче седећи као увек у својем кутићу. Отишла је на воду.

— А откуд ти то знаш?... упита мати зачуђено.

— Откуд? Па ја знам да је узимала канте из кухиње, и отишла у друго двориште; чула сам, како је (пумпала) захитала воду. А сад се ено разговара са вратаром.

Збиља, — иза плота долажаше шум разговора двају лица, али тако неразговетан да се једва могао чути и то кад би се слушало са највећим напрезањем.

Али чак и овако раширена сфера нижих чула не могаде надокнадити девојчету вид. Јадно дете осећаше оскудицу утисака и поче да чезне.

Би јој допуштено да хода по целој кући и то је помало умириваше.

Изгазила би сваки камичак на дворишгу, дотицала би се сваког олука и бурета. Али највећу пријатност осећаше од путовања у два сасма различита света: у подрум и на таван.

У подруму беше ваздух хладан, дуварови влажни. Од горе допираше потмуло тандркање са сокака, сви други гласови ту се губљаху. Овде беше ноћ за малу слепицу.

На тавану, пак, нарочито код прозорчета, догађало се нешто сасвим друго. Тамо се чуло много више галаме и граје но у соби. Девојче ослушкиваше зврјање кола са неколиких улица; овде се скупљаше вика из целе куће. Лице јој обузимаше топли поветарац. Овде чу цвркутање птица, лавеж паса и шушањ дрвета у оближњем врту. Овде беше за — њу дан....

Није само то. На тавану сунце сијаше млого јаче но у соби, а кад год би девојче упирало у њ своје јадне угашене очи, чинило би јој се да нешто види. У уобразиљи појављиваху се као неке сенке, али тако неодређене и пролазне да се није могла ничега сетити...

Баш у то доба мати нађе своју некадашњу пријатељицу и настани се у кући, где је седео Господин Тома. Обе жене беху врло задовољне новим станом, али за слепицу промена места беше права несрећа.

Дете мораде седити у соби. На таван и у подрум није јој било слободно одлазити. Не чу више ни тица, ни дрвета, а у дворишту владаше ужасна тишина. Овде никада не свраћаху ни телали, ни дротари, па ни ђубретарке. Овде не пуштаху ни бабе што певају побожне песме, ни деду што свира у кларинету, нити верглаше. Једино задовољство за јадниче беше гледање у сунце које није ипак увек једнако сијало, а крило се врло брзо иза куће.

Девојче поче опет да тужи и да чезне.

Омршави и промени се након неколико дана, а њено кукавно лице доби израз мртвила и нерасположења, чему се тако јако чуђаше Господин Тома.

Сирото дете не могав и гледати, хтеде бар да слуша разне гласове. А у кући владаше мртва тишина....

— Јадниче! шапуташе по кадшто Господин Тома, посматрајући тужну девојчицу.

— Да ли би могао ма шта учинити за њу?... мишљаше, видећи да се дете све више губи и вене.

Баш у то време догоди се, да један од адвокатових пријатеља имађаше парницу, и као увек предаде му акта с молбом за савет.

У ствари, Господин Тома није више никога заступао у судовима, али као искусан практичар умео је да укаже најзгоднији правац и адвокату, којега је увек сам бирао, даваше необично корисна објашњења. Ова парница беше веома заплетена. Што се више Господин Тома удубљивао у акта, то се све више узбуђивао. У њему се пробуди адвокат-стручњак. Не излажаше више из куће, не уверавваше се да ли је обрисана прашина у сали, но, затворен у својој соби за рад, читаше документа и бележаше.

У вече дошао би адвокатов стари слуга, са дневним рапортом. Известио би, да је г-ђа докторка отпутовала са децом у село, да је се покварио водовод, да се вратар Казимир завадио са пожарником — и да је отишао у затвор на недељу дана. Упитао би најзад свога господара: да ли је вољан да види ново погођеног вратара?... Али адвокат, нагнут над својим хартијама, пушаше цигару, пушташе колутове дима, па чак и не погледавши свог верног слугу. — Другог дана Господин Тома сеђаше још над актама, око два по подне руча, па настави рад. Његово румено лице и проседи „бакенбарди“, у овој соби са плаветним тапетама, подсећаху на „студије из природе“. Мајка мале слепице и ортакиња, што је плела чараше на машини, дивљаху се адвокату и говораху да личи на крепког удовца, који има обичај, да од ране зоре до у вече дрема над писаћим столом.

Међутим, адвокат, ма да је жмурио, није баш дремао ни мало, но је размишљао о парници. Грађанин X. оставио је 1872. године своме сестрићу пољско имање, а 1872. г. кућу своме синовцу. Елем, синовац тврђаше, да је грађанин X. био луд 1872. год., а сестрић пак доказиваше, да је полудео тек у 1875. год. Муж пак рођене сестре покојникове пружаше несумњиве доказе. да је X. и 1872. и 1875. године поступао као лудак, а цело своје имање беше пренео на своју сестру још 1869. год. т. ј. у епоси потпуне свести.

Господин Тома би умољен да иследи: које године X. беше заиста луд? — па онда: да измири завађене стране, од којих ни једна не хте ни да чује о попуштању.

Док се адвокат тако бављаше о замршеним комбинацијама, деси се јединствен, чудноват, непојмљив догађај. На дворишту под самим прозором Господина Томе, одазва се — вергл!

Да је случајно покојни X. нешто устао из гроба, освестио се и дошао у кабинет да помогне адвокату, у размршивању тешког питања, Господин Тома не би јамачно осетио такав утисак, као сад, кад је зачуо звуке вергла!...

И да је то бар био талијански вергл, са пријатним тоновима, догро сграђен, да је бар свирао лепе комаде!

Боже сачувај! Као за инат, вергл беше искварен, свираше погрешно простачке валцере и полке, а грмљаше тако јако, да су се тресла окна у целој кући.

Па шта је још горе, труба, што се по каткад одазиваше у верглу, рикала је као бесно зверје. Утисак беше одвећ незграпан. Адвокат се забезекну. Не знаде ни шта да мисли ни шта да ради. На махове мало што не помишљаше да се, прелиставајући посмртна наређења душевно оболелог Х., њему самом помешало у глави и да је подлегао халуцинацијама.

Али не, то не беху халуцинације.

То беше истински вергл; са искварeним пиштаљкама и необично гласном трубом. У адвокатову срцу, у срцу овог благог, попустљивог, кротког човека разбудише се од једном дивљи нагони. Ражљути се на природу, зашто да он није, на пример, дахомејски краљ, који сме да убија

грешни звуци Вергла! Како изванредан беше за њу онај трубни рик због којега адвокат мишљаше да ће га ударити капља!...

Тек како му драго, верглаш, видећи одушевлење у девојчице, поче да лупа својом големом петом о калдрму и да фијуче као оно локомотива, пре него што се сретну влакови...

Боже! како тај зна дивно да звижди!...

У адвокатов кабинет упаде верни слуга вукући за собом вратара, па узвикну:

— Ја сам говорио овој хуљи, милостиви господине, да с места отера верглаша! Говорио сам да ће од светлог господина — добијати месечну плату, да имамо уговор...

Српска Банка и Јовичићева радња у Загребу

своје поданаке кад хоће, и помисли с каквим би уживањем умртвио сад оног злосрећног верглаша!

А пошто се код људи оваког темперамента као што је у Господина Томе, врло лако у гневном заносу прелази од дрских пројеката на најстрашнија дела, то зато и он скочи ка прозору као тигар и — реши се да изгрди верглаша најгорим изразима. Већ се наже и отвори уста, да викне: „Хеј... ленштино једна!... — кад одједаред зачу детињи гласић. Погледа тамо преко пута. Мала слепа девојчица играше по соби, таштући рукама. Бледо јој лице зажари се, уста се насмешише, а са угашених очију текоше сузе као грâд.

У овој мирној кући, није још та мала грешница никад доживела оволико разних утисака. Како је заносише по-

Али овај гејачина!... Пре недељу дана дошао је из села и не познаје наше обичаје. Но, али сад слушај — дераше се лакај, вукући за раме збуњеног вратара: слушај шта ће да ти каже сам светли господин.

Верглаш свираше већ трећи комад, тако исто погрешно као и она два прва.

Слепо девојче беше усхићено.

Адвокат се окрете вратару и рече са обичном озбиљношћу, ма да је био малко побледео.

— Чуј ме, драговићу... Како ти је име?...

— Павле, милостиви господине!

— Дакле чуј ме, Павле, ја ћу ти плаћати 6 динара на месец, али знаш зашто?

— За то, да не пушташ верглара у наше двориште! уплете се ужурбано лакај.

— Не — рече Господин Тома. — Већ да за неко време пушташ сваки дан верглаша у наше двориште.

— Шта то говорите, господине? Буди Бог с нама! дрекну слуга, који се на мах разјари због ове непојмљиве заповести.

— Да, док се с њиме ја не разговорим нек пушта верглаше сваки дан у двориште — понови адвокат, метнув руке у џепове.

— Не разумем Вас, господине! Јесте ли при себи! — уплете се опет слуга са знацима увређеног чуђења.

— Ти си будала, мој драги! рече доброћудно Господин Тома.

— Но, идите сваки на свој посао — додаде за тим.

Лакај и вратар изађоше, а адвокат на мах примети, како верни слуга нешто поверљиво шапће вратару на уво и при том се удара прстом по челу . . .

Господин Тома се осмехну и да би поткрепио страховите претпоставке лакајеве, баци новац верглашу.

Потом узе календар, изнађе листу лекара и записа на цедуљицу адресе неколиких окулистâ.

А пошто се сад верглаш већ био окренуо од његова прозора и за његов двајеслук почео да лупка и звиждуће још јасније, што је већ ужасно раздраживало адвоката, то, Господин Тома узе цедуљицу с адресама доктора, па изађе, мумљајући:

— Јадно детенце! Одавна је већ требало да се за њ заузмем . . . .

Кап отрова

од

† Дра Рад. Лазаревића

Из историје неумитне и непрекидне борбе за опстанак вадимо један листак на коме су исписане горње речи, у којима је исказана једна тамна страна из живота у природи; оне нам, сем тога, казују како мало вреди живот јединке у природи и најзад нам износе сву своју опакост, јер се често просипају не да одрже фелу, него једино у циљу, можда бесвесног, али на сваки начин безузрочног и непотребног убијања, и да случајно нема других препрека овоме безцилном таманењу, нестало би давно са лица земље извесних фела па и сâм би човек далеко већи данак плаћао ненадној смрти него што бива.

У низу бораба за опстанак има их отворених, где два равна непријатеља стоје један према другоме; има их где се мора да употреби лукавство да се до циља дође, али изненадни, подмукли напад којим се већином служе животиње са тако ужасним оружјем, као што је често смртоносна кап отрова — не може да нам улије нимало симпатије за њих.

Главни представници смртоноснога или бар опасног оружја, као што је кап отрова, јесу *гује отровнице и извесни инсекти,* Гује су куд и камо опасније а оне су баш распрострањене готово по целој нашој земљи сем високога севера, али на срећу нису свугде тако многобројне као на прилику у Аустралији, где их има највише, па затим у Индији и у осталим земљам тропским. У Европи има мало фела отровница а у Србији само су досад две познате.

Свој опасни отров сипају отровнице кроз два кукаста зуба у горњој вилици, али они нису једини, него их има више у приправности и кад би један или оба била оштећена или изгубљена заменили би их други. Ови зуби нису као остали зуби него или су олучасти са стране или су бушни на дну и шупљи изнутра, али су опет при врху отворени и олучасти. Кад отровница после свршеног уједа затвори своје чељусти онда и отровни зуби падну у један рогљаст олучић и полегну тако да се мало распознају и опет се издижу кад хоће да пецне. Они су стакласти, крти, али су тако оштри да веома лако пробију кроз све мекше предмете а лако се ломе о тврђе.

Отров се справља у такозваним отровним жлездама, које се налазе у горњој вилици испод очију; оне су у вези са отровним зубима. Кад змија отровница забоде зубе у своју жртву онда је извршен притисак и на отровне жлезде и из њих поцури смртоносна кап и кроз олуке на зубу доспева у начињену рану убодом зуба. Змијски је отров бистра, жућкаста или зеленкаста течност и лучи се веома мало тако, да највеће отровнице, као на пр. *звечарка* једва да истера 4—6 капи отрова, али је и најмања кап отрова неких змија у стању да убије и највећег сисара. Кад змија нема подуже прилике да саспе свој отров онда су жлезде у вилици пуне, набубреле отровом и онда њен уједдејствује јаче него кад је обратно. Уједом просуте капи отрова надокнаде се брзо.

Змије су свесне свога ужаснога оружја, јер пошто пецну своју жртву којом се хране оне мирно чекају да сконча па онда тек почињу свој страховити и одвратни посао гутања, које је и одвратно и веома дуго траје ако је плен већи. Топлокрвне животиње подлегну много брже утицају отрова него животиње хладне крви, као на пр. рибе, жабе итд. Две отровнице једне исте феле не могу својим отровом да нашкоде једна другој, али могу гуји друге феле па ма и она била отровница. Неке топлокрвне животиње као да нису много осетљиве према змијскоме отрову, као што су нпр. јеж и твор, а има повећи број и тица и других животиња које су крвни непријатељи гуја отровница и они одржавају равнотежу и недају да

се сувише намножи ових опасних и некорисних непријатеља свега живога.

Змијски је отров или смртоносан у времену од мало минута па до више часова, или чак и дана, или оставља последице које се после носе целога живота. Под утицајем њихова отрова умире и човек и животиња у тешким и ужасним мукама, — Крв се човек, леди кад гледа оне страховите муке које је начинила цигло једна кап отрова ужасне отровнице. Неки су покушавали да припитоме коју отровницу и хранили су их лепо, али је њихова највећа благодарност била што су им првом приликом заболи свој отрозни зуб у тело и просули своју опасну кап отрова.

Као што смо напред споменули у нас се досад зна само за две феле отровница, за *шарана* или *шарку* и за *камењарку*. Шарка је много опаснија али је у нас ређа од камењарке, има је махом у Подунављу а спада у ред оних отровница којима као да је једини циљ убијање, јер и оне забадају своје отровне зубе у све што им на дохват дође, па чак се, у својој грдној пакости, бацају и на своју сопствену сенку отварајући чељусти за уједе. Оне се тако много и не крију и често се кад хоће да уједу одају својим одвратним шиштањем.

Српска православна црква у Загребу

Шарка није дугачка а ни по обиму јака. Главно јој је обележје белега на глави у виду крста, од кога се низ леђа пружа изкривудана црна бразда. По боји не може да се лако распозна, јер се она мења од отворено сиве до мрке па чак и сасвим црне — и тако готово ни једна шарка није потпуно бојом слична другој.

Камењарка је друга наша отровница и врло је честа у нас, а има је готово на свакоме кршу. Она нема крста на глави као шарка али има пругу низ леђа која је испрекидана коцкастим мрким белегама а сем тога има на врху горње вилице један израштај у виду трна. И отров ове змије није безопасан.

Неке су отровнице стекле историско име као на пр. Египатска Рожна випера, коју су стари звали *Церастес*, а на египћанским споменицима означена је са *Фил;* отровом ове змије Клеопатра је себи драговољну смрт задала.

Она живи у пешчаној пустињи и свој страховити изглед добија рошчићима од којих има над оба ока по један.

Од уједа отровница многи људи плате главом. У Јевроии нису тако чести смртни случајеви услед уједа змијскога, али топли — тропски — предели, нарочито Источна Индија изгуби за годину по 18—20.000 људи само од уједа отровница. Ово је право убијање, јер ни једна од тих жртава није могла послужити отровници за храну а ни каквом другом циљу, сем ако се узме да то оне чине у одбрану своју, али оне нападају из потаје и имају увек могућности да се уклоне, што оне ретко кад учине. Оно мало користи што нам дају отровнице таманењем пољских мишева није у стању ни из далека да оправда штету што је почине својим отровом, и зато их ваља немилосрдно гонити и таманити, али треба знати разликовати отровнице од неотровних и врло корисних змија које никоме штете не могу нанети а корисне су требљењем пољских мишева, буба и црви који шкоде усевима.

У други ред отровних животиња долазе извесни *инсекти*. Њихов отров није у толикој мери опасан као змијски али понекад има рђавих последица.

Неке паукове спомињу још стари писци као Плиније и други и веле, да у Грчкој има један паук од кога уједен човек одмах се укочи, дрхти, повраћа и осећа ужасне болове у ушима и на табанима. И у јужној Русији живи једна фела паукова — Ваљак — паук — за које се вели да су отровни. Свакоме је познато колико отече место где је и најобичнији паук ујео, а то је отицање знатније и скопчано је са већим болом од уједа паукова већих и отровнијих.

Али међу зглавкарима није ниједан толико спомињат и описиван колико *скорпија*.

Природњаци најстаријих времена бавили су се њом и давали јој чешће мистериозне значаје, приписујући јој велике моћи. — Сам пак изглед скорпијин, у коме је, готово рећи, оличена подмуклост и пакост, дао је повода не само маси старих народа него чак и њиховим философима, да скорпију завију у тајанственост и да чак и њен постанак начине ужасним доводећи га од трулих крокодила и томе подобног. Пакост скорпија потврђују тиме што она не трпи мучење него се сама убија забадајући отровни врх свога репа себи у тело. Смрт наступа брзо. На врху свога кукастога репа имају скорпије једну

отровну течност, коју при убоду усисају у рану као и змије својим отровним зубима. Тим својим отровом убијају скорпије све ниже животиње па чак су и човеку у неким приликама штетне.

У Јевроии има више фела скорпија, а у Србији, колико је данас познато само једна.

Скорпије као и стоноге, живе под камењем, у трулом стаблу, у пукотинама на зидовима, по подрумима и другим мрачним местима. Где их има радо се купе око ватре у пољу. Оне сваком приликом забадају своју отровну бодљу и убод је врло осетљив; место убода поцрвени, а наскоро за тим наступи несвестица, грозница, мучење итд. али жестина ових појава зависи од величине скорпије, од количине унесеног отрова у крв и од температуре, па зато се у топлим пределима горе пролази од убода скорпијиног него у умереним. Најмање је опасна европска скорпија, а највише азиске и афричке.

Ситније животиње којима се скорпије хране, не могу да избегну смрт, јер их скорпија неминовно убија једном једином капи свога отрова.

Као год скорпије тако исто и пауци нису могли да придобију наклоност људску; њихова подмуклост, изненадни напади на жртву ухваћену у њихову мрежу и њихова сама спољашност нису могли да покрену у човеку ни естетичног укуса као што бива чак и код неких змија отровница нпр. коралне змије.

И пауци су својим отровом опасни ситнијим животињама а човеку су веома непријатни својим уједом. У нас нема ни опасних паукова као што је нпр. паук-дављач из топлих предела, који са опруженим мањавим ногама мери 18 см. дужине, и за кога се вели, да дави мале тице као што је колибри и њему подобни.

И наше пчеле и осе имају својих отровних бодља, — жаока — оштријих од сваке игле и стоје у вези са жлездама које луче отров. Њихов је убод познат својим болом и запаљењем на месту убода. Више таквих убода могу да буду узрок смрти — што није тако ретко.

Кукуњански парох

— АЛФОНС ДОДЕ —

Сваке године, о Сретењу, издају провенсалски песници у Авињону веселу књижицу, пуну пунцату лепих стихова и лепих прича. Сад сам бэш добио овогодишњу, и у њој сам нашао једну дивну гатку коју ћу покушати да вам преведем, скративши је мало... Парижани, пружите своје котарице. Најфиније провансалско брашно даће вам се овога пута.

Опат Мартин беше парох... Кукуњански.

Добар као добар дан, честит као злато, он је очински волео своје Кукуњанце; за њега би Кукуњан био земаљски рај, само да су га Кукуњанци мало више задовољавали. Али, вај! пауци су плели своје мреже у његовој исповедаоници, а о лепом Ускршњем празнику причешће је остајало у дну његова путира. Доброга свештеника ово је веома болело, и он је непрестано просио у Бога милост да не умре док не поврати у тор своје растурено стадо.

И сад ћете видети да га је Бог услушио.

Једне недеље, после Јеванђеља, Г. Мартин се попе на предикаоницу.

— Браћо, рече он, до воље вам је хоћете ли ми веровати: прошле ноћи, ја убоги грешник, нашао сам се пред рајским вратима.

„Закуцам и Свети Петар отвори ми!

„— Гле! ви сте то, добри мој господине Мартине, рече ми он; који ветар вас донесе...? и чиме вас могу услужити?

„— Господине Свети Петре, ви у кога је велика књига и кључ, да ли бисти ми могли рећи, ако нисам одвећ радознао, колико имате Кукуњанаца у рају?

„— Вама не могу никакву молбу одбити, господине Мартине; седите, па ћемо заједно прегледати.

„И Свети Петар узе своју дебелу књигу, отвори је, и натаче наочари:

— Да видимо: Кукуњан рекосмо. Ку... Ку... Кукуњан. Ту смо. Кукуњан... Мој честити господине Мартине, страна је сасвим празна. Ни једне душе... Нема Кукуњанаца ни колико рибљих костију у једном ћурану.

„— Како! Никога из Кукуњана овде? Никога? То није могућно! Видите боље...

„— Никога, свети човече. Видите ви сами, ако мислите да ја збијам шалу.

„Ја, тешко мени! стадох лупати ногама и, склопљених руку, запомагати. На то ће Свети Петар:

„За Бога, господине Мартине, немојте се толико кидати, може вас капља ударити. У осталом, ви томе нисте криви. Знате шта? Ваши су Кукуњанци зацело привремено у чистилишту.

„— Ах! смилујте се, велики Свети Петре! допустите бар да се видим с њима и да их утешим.

„— Драге воље, пријатељу... Ево, навуците брзо ове сандале, јер путови тамо нису понајбољи... Тако... А сад идите право преда се. Видите ли тамо, у дну, на углу? Тамо ћете наћи једна сребрна врата, сва ишарана црним крстовима... десно... Куцните, па ће вам отворити... Адесијас! Остајте здраво и весело.

„И ја сам ишао... ишао! Какав пут! кожа ми се јежи кад само помислим на њега. Једна уска путања, обрасла трњем, посута црљенком који се светлио, и пуна змија које су пиштале, доведе ми до сребрних врата.

„— Куц! куц!

„— Ко то лупа! зачу се неки промукао и тужан глас.

„— Парох из Кукуњана.

„— Из . . . ?

„— Из Кукуњана.

„— А! . . . Улазите.

„Уђох. Велики диван анђео, с крилима црним као ноћ, у хаљини која је сијала као дан, с дијамантским кључем о појасу, писао је, кврц-кврц, у једној великој књизи, дебљој но она светога Петра . . .

„— Укратко, шта хоћете и шта тражите? рече анђео.

„— Господине анђеле Божји, хоћу да знам, — ја сам можда врло радознао, — имате ли овде Кукуњанаца.

„— Кога? . . .

„— Кукуњанаца, кога из Кукуњана; знате, ја сам њихов свештеник.

„— А! опат Мартин, је ли?

„— На служби, господине анђеле.

„— Рекосте дакле Кукуњан . . .

„И анђео отвори и стаде прелиставати своју велику књигу, влажећи прст пљувачком да би се листови лакше превртали . . .

„— Кукуњан, рече он и дубоко уздахну . . . Господине Мартине, у чистилишту немамо никога из Кукуњана.

„— Исусе! Марија! Јосифе! никога из Кукуњана у чистилишту! О велики Боже! па где су онда?

„— Где? у рају, свети човече. Где могу бити?

„— Али сад идем из раја . . .

„— Из раја!! . . . Па?

„— Тамо нису! . . . Ах анђели небесни! . . .

„— Шта ћете, господине попо? ако нису ни у рају ни у чистилишту, средине нема, онда су . . .

„— Благи Боже! Исусе, сине Давидов! Ај! ај! ај! је ли могућно? . . . Да ме није велики свети Петар слагао? . . Али није; није петао кукурекнуо! . . . Ај! јадни смо ти! како ћу ја у рај, кад у њему нису моји Кукуњанци?

„— Слушајте, јадни мој господине Мартине, кад баш хоћете по што по то да сте начисто и да се својим очима уверите шта је у ствари, пођите овом путањом и трчите, ако умете трчати . . . Наћи ћете, лево, једну велику капију. Ту ћете се известити о свему. Бог нека вам буде у помоћи!

„И анђео затвори врата.

То вам беше дугачка путања, сва посута живом жеравицом. Ја сам се поводио као пијан; на сваком кораку спотицао сам се; био сам гола вода, на свакој длаци на моме телу беше по грашка зноја, а жеђ ме је страшно морила. . . Али, са сандалама које ми добри свети Петар беше позајмио, ноге нисам изгорео.

Обијена и проваљена Ћукова радња у Загребу

„Кад сам се доста пута био спотакао гегуцајући, угледах с леве стране једна врата . . . не, него капију, једну огромну капију, широм отворену, као врата од какве велике пећи. Ох! децо моја, какав призор! Ту ме не упиташе за име! ту се није водио списак. Гомилама се улазило, брађо, унутра, као што ви недељом улазите у крчму.

„По мени беху избиле крупне грашке зноја, па ипак ми беше зима, обузимаше ме језа. Коса ми се кострешила. Осећао сам загоретину, печено месо, нешто као мирис који се осећа у нашем Кукуњану кад поткивач Елоа пече копиту каквог старог магарца да би га потковао. У овом сагушљивом и зажареном ваздуху једва сам дисао; чух ужасну грају, јечање, урлик и проклињање.

„— Но! хоћеш ли ти улазити или не? — рече ми један рогати демон и муну ме својом виљушком.

„— Ја? Нећу да уђем. Ја сам пријатељ Божји.

„— Ти си пријатељ Божји . . . Но, па шта ћеш онда овде, губо једна? . . .

„— Дошао сам . . . Ах! Господе . . . ја се једва држим на ногама . . . Дошао сам . . . дошао сам из далека . . . да вас понизно упитам . . . да . . . да, случајно . . . немате овде . . . кога . . . кога из Кукуњана . . .

„Ах! огња ми пакленог! ти се чиниш луд, као да не знаш да је сав Кукуњан овде. Но, ружни гавране, погледај, па ћеш видети како ми овде частимо те твоје славне Кукуњанце . . .

„И ја видех, посред једног страховитог пламеног вихора:

„Дугачког Кок-Галина, — ви сте га сви познавали, браћо, — Кок-Галина, који се тако често опијаше и тако често деветаше своју јадну Клерону.

„Видех Катарину... ону малу неваљалицу... с подигнутим носем... која је сама спавала у шупи... Ви се већ сећате, драги моји!... Али да идемо даље, рекао сам и сувише.

„Видех Паскала Доа-де-Поа, који је цедио свој зејтин из маслина Г. Жилијанових.

„Видех жетелицу Бабету која је, пабирчећи класје, да би брже увезала сноп, шакама дизала жито за гомиле.

„Видех чича Грапази, који је тако лепо подмазивао зејтином точак својих колица.

„Па Дофину, која је тако скупо продавала воду из свога бунара.

„Па Тортијора који је, кад би ме срео с причешћем у руци, пролазио мимо мене с капом на глави и с лулом у зубима... поносит као Артабан... као да је пса срео.

„Па Кулоа са његовом Зетом, па Жака, па Пјера, па Тонија...

Узбуђени, бледи од страха, присутни зајечаше, видећи, у паклу широм отвореном, ко свога оца ко своју мајку, ко своју бабу ко своју сестру...

— Ви ваљда осећате, браћо, настави добри опат Мартин, ви ваљда осећате, да ово не може овако и даље остати. Ја одговарам за ваше душе, и ја хоћу, хоћу да вас спасем из провале у коју срљате главачке. Сутра ћу прионути на посао, још сутра. А посла ће бити доста, Ево како ћемо урадити. Да би се све свршило лепо, треба све радити по извесном реду. Ићи ћемо ред по ред, као у Жонкијеру кад игра коло.

„Сутра, у понедељак, исповедаћу старце и бабе. То није ништа.

„У уторак, децу. С њима ћу бити брзо готов.

„У среду, момке и девојке. То може дуго трајати.

„У четвртак, људе. Прекратићемо.

„У петак, жене. Рећи ћу: Само без причања!

„У суботу, воденичара!... За њега самог један дан неће бити много.

„И, ако у недељу будемо готови, бићемо још срећни.

„Видите, децо, кад је жито зрело, треба га жети; кад је вино наточено, треба га пити. Доста је прљавога рубља, треба га опрати, и то добро опрати. То је што вам желим. *Амин!*

Што је речено би учињено. Рубље је преливено цеђом.

Од ове знамените недеље мирис Кукуњанских врлина осећа се на десет миља у наоколо.

И добри пастир Г. Мартин, срећан и пун радости, уснио је друге ноћи, како се са целим својим стадом, у сјајном спроводу посред запаљених свећа, у облаку од тамјана који је мирисао, а окружен децом која су у хору појала *Хвалите,* пење осветљеним путем царства Божјег.

Ето то вам је прича о Кукуњанском пароху, онаква како ми је заповедио да вам је испричам онај велики враг Руманил, који је опет чуо ту причу од другог једног обешењака.

(ПРЕВЕО С ФРАНЦУСКОГ **Д. Л. Ђ.**)

Утисци
с канала ла Манша

I
Полазак у риболов

Обичај је да се лети бежи из вароши било у какво купатило, било на море, село или ма куда, тек само да се промени место становања преиначи начин живљења. Ма да је Август месец ове године пре хладан но топао, бар у Паризу, ипак, све што је могло да се мало макне изван градских зидова, па ма то било и до првог предграђа, разишло се куд које. Па и ја сам кренуо у једно село на Атланском Океану.

У *Ипор* стигао сам око 5 ¼ ч. Станица је удаљена од села за 3 км. Пут води кроз саму шуму, силазећи између три брда. Шума је пуна зечева. Од станице до села видео сам их неколико где претрчавају преко друма.

Ушао сам већ у село, а мора још нисам видео. Оно је с друге стране села.

Кад велим *село,* треба да разумете лепо уређену насеобину од две хиљаде становника. Све су куће двоспратне, а има их и од више спратова; улице су нивелисане, бар главније, а врло добро калдрмисане. Кад вам речем да је село каналисано и да има свој водовод, онда ћете знати разлику између овога села и наших вароши у Србији.

Ово не рекох да покудим нашу неуређеност, но да истакнем уређеност ипорску.

Ипор је на северозападном крају Француске, у *Нормандији.* Само неколико десетина километара канала Ла Манша раздвајају га од Енглеске.

Једва сам нашао стан. Све је било издато.

Становао сам код породице у којој беше човек, жена и двоје деце: мушкарац и девојчица.

Све је становништво сам рибар. Па и мој газда такође. Тек што је био стигао из риболова. Имао је дан и по да проведе на суву, у својој породици, јер му је требало остатак времена тумарати ради опреме за ново путовање.

Да се попнем у своју собу, требало ми је проћи кроз њихову кухињу.

Затекао сам их при вечери.

Он, око 30 година, обријане браде и бркова, омален, сувоњав; очи му зелене као море, — прави поморац. Она, витка, крупна, разговорна, као све жене. А деца? Лепа као сва деца, кад их чисто држе и кад не плачу.

Постеља ми још није била спремљена, морао сам мало застати код њих.

— Седите, господине, сад ћу вам спремити собу. Ево само да нахраним децу. Знате, трче по цео дан па кад у вече, а они као курјаци — све би појели. Ну, збиља, хоћете ли и ви једну ћасу супе. Није рђава, господине, узмите! Да видите каква је и наша супа, на селу! Узмите, знате, онако, без церемоније, — као да сте код своје куће! Нудим вам од свег срца, узмите!

Све је ово било изговорено тако свесрдно, да јој нисам могао одбити. Седох за сто, ћаса топле супе већ се пушили пред мном.

Деца се прибила једно уз друго, престала да једу и нешто шапућу. Млађи, мушкарац, завукао кажипрст у леву ноздрву а палац у полу отворена уста, па ме посматра. Домаћин, обриса уста убрусом па, пошто ме мало загледа, ослови ме:

— А ви мало оставили Париз, па дошли да се одморите и да видите како и ми живимо, ми, сироти поморци?

— Зашто сироти? Упитах га ја.

— Тежак је то живот, господине! Ето, тек што сам приспео, још ми одећа пуна мора, а већ ми ваља опет на воду. По три четири недеље не видимо земљу, а кад се кренемо у велики риболов, тамо до *Исланда* или *Нове Земље,* проће, Бога ми, по неки пут, и по осам месеци а од земље нигде ни помена. Има их, авај! који се никад и не врате дома. Па још кад земљу не видимо, и којекако, али, понекад, нисмо од ње даље од три четири миље, на домаку нам је; по цео дан у њу гледамо, а не може се на обалу. Е! то је најгоре!

— Нек је само здравља, господине (у Француској се свакоме вели: „госпођо“ или „господине“), све је лако онда, додадох ја, незнајући шта друго да му речем. Био сам и сувише уморан. Једва сам чекао да легнем.

По други пут проваљена и похарана Ћукова радња у Загребу

— Оно, јест, тако је! А здрав сам, хвала Богу! Ама ипак је тешко. Па онда и ова војска! Ето, ја сам служио тридесет месеца, а мој брат четрдесет. Мога су суседа држали само двадесет и пет.

— Како вам одређују те рокове?

Ово га упитах, ма да сам знао закон о регрутовању, упитах га колико да видим шта мисли.

— Ја, Бога ми, право да вам кажем, не умем вам то рећи. Тек само знам ово: узму нас на какву ратну лађу и никад нам не кажу колико ћемо на њој остати. По неко проведе све време на француским обалама — у Тулону, Бресту, Шербуру . . . а ја сам чак и Кину видео. Оно, сад ми је мило, ама не би желео да је још једном видим. Тако, држе нас, држе, па нас тек једног дана отпусте. Кад су ми рекли да идем кући, било је равно тридесет месеци од како су ме били узели на лађу. Не, али што је истина, истина је — нису „лојални“ при одређивању рока! Бога ми, да ма каквог другог рада има дома, не бих више ишао на море. Ето, кад бих само могао да зарадим три франка дневно, ишао бих тамо, видели сте, кад сте улазили у село, у ону ужарницу крај пута, лево, ето ишао бих да плетем конопце, али не плаћају више од два франка дневно, и то о радниковој храни. Мало је! А то је једино што би на дому могао радити. Али да ми није жене и деце радио бих пре овде, у селу, и за толико, но што бих се враћао на море.

Ово рече па уста да ми покаже једну кинеску сабљу коју је донеоиз Кине.

— А колико зарађујете овако, ловећи рибу?

— Па, према лову. Отприлике, тако, око 1200 франака годишње. И то имамо два месеца, зими, слободна, те остајемо дома. Сад, ко хоће и за то време да ради, а ја радим кадгод има рада, Бога ми, може да заради овде, у пору, још једно 100 франака.

У том се зачу преко степеница лупа „*сабоа*“ (дрвених папуча) и указа се газдарица са свећом у руци.

— Е! Изволите, господине, знам да сте уморни! Ако је по вољи, постеља је прострта.

— У које ћете доба, сутра? запитах домаћина.

— Тако око четири по подне. Кренућемо се из Фе-

кана; тамо су све веће лађе усидрене, јер овде, у Ипору, немамо кеја на је приступ обали немогућ. Има повише лађа спремних за пут, ако хоћете, дођите да видите кад се кренемо.

— А колико има до Фекана?

— Око 7 км., друмом, али преко Фалеза, за један час тамо сте.

— Ако је по вољи, упаде газдарица, хајдете са мном, ја ћу се кренути по ручку, а он мора још изјутра.

— Е баш вам хвала, одавно сам желео да видим полазак у риболов! Лаку ноћ, газдарице; лаку ноћ газда.

— Лаку ноћ, господине, лаку ноћ! Пријатно спавање!

* * *

Још кад сам читао Лотија „*Исландске Рибаре*“, остала ми је жеља да видим њихов полазак у риболов. Стога сам једва чекао да сване, а да до неко доба ноћи нисам могао заспати то се већ само по сдби разуме: као сви они који од сутрашњег дана очекују неку велику радост, а ја сам се, заиста, много радовао помишљајући на сутрашњи дан.

Скинуо сам се и легао. Немогући заспати, станем разгледати собу. Два велика прозора гледала су на море. Нисам га могао видети, јер је било врло облачно, али сам му слушао ломњаву таласа о камениту обалу.

Према мени, на зиду, у средини, висио је на дрвеном крсту разапет Исус Христос, саливен од туча. Између врата и леве руке, била му је заденута шимширова гранчица. Десно од крста једна мала икона Исусова, а до ње, једна велика икона на којој стоји забележено: дан рођења и крштења газдаричина и свештеников потпис. Лево, мала икона Мајке Божје, а до ње, слична оној првој, представљајући крштење, са даном крштења и рођења газдина. Више Распећа скулптованог, висило је, у великом позлаћеном раму, гравирано Распеће, а са обе стране овога, у црним рамовима, две велике иконе: лево Исус Христос, десно Богородица. Око скулптованог Распећа и оних малих икона, биле су разапете по зиду једне велике бројанице, у облику срца. Сутрадан видео сам да су бројанице биле из Лаура, тог француског ацилука. Сниже бројаница, биле су поређане једна за другим тринајест сличица у боји, представљајући Христов пут на Голготу, а испод ових сличица био је камин. На њему, у средини, опет крст и на крсту Христос; лево једна Христова статуа од гипса; десно још једна статуа, црна, неког свеца са малим Христом у руци. На крајевима камина две статуе од позлаћеног гипса, Јованке од Арка, једна с круном на глави и заставом у руци; друга у оклопу и с мачем исуканим Између њих биле су још две вазне с некаквим осушеним цвећем.

До камина је нормандијски орман, а на њему, такође, две вазне с цвећем од хартије и, под великим стакленим поклопом, на позлаћеном престолу, један петодинарац и венчани венац. Више њих, на зиду, неколико фотографија (газда у војничком мрнарском оделу, газдарица као девојка и још неке друге) и три велике иконе у боји.

Између прозора био је умиваоник с огледалом, до њега један мали сто и две плетене столице. С друге стране собе, кревет са разапетим небом од неке црвене вунене материје, а крај кревета ноћни сто и више овога, обавезно, још један скулптован венац.

Као што видите, имало би се од чега окитити читава омања црква.

Ко жели да види шта је Богобојажљивост, треба да дође у ово приморје.

* * *

Киша и жагор пробудише ме. Било је шест часова. Кад сам сишао у кухињу, већ је цела породица била на окупу. Баш сам стигао кад се домаћин спремао да пође. Изађе мало пред кућу, погледа у натуштено небо, па се врати и седе на једну изврнуту котарицу.

— Баш немате данас среће! Ево где ће киша да вас испрати на пут.

— То нам је баш свеједно, господине; вода је вода, па било она из мора или ова са неба! Ми смо научили да смо увек мокри.

— А зар се не бојите рђава времена?

— А која је вајда бојати се? Не убојасмо се! Уосталом, киша не значи ништа. Ми вам више волимо велики пљусак но мали северац.

— Збиља, а кад сте на океану, тамо, далеко од обала, па кад се усталаса, кад море постане *велико*, како ви велите, да ли вас је страх онда?

— Бах! Немамо кад на страх ни мислити. Навика је то, господине, па смо хладнокронији но ви „*Паришани*“ који море са обала гледате. Уосталом, кад наступи велика бура, да више нисмо у стању лађом управљати, ми се онда препоручимо Господу и Светој Деви, и то нам је до сад увек помагало.

Ово рече, па се саже и пољуби ћерчицу. Она га погледа својим азурним, детињским очима, па му обави своје ручице око врата; протре мало своје нежне образе о храпову кожу мрнарову и пусти га. Затим приђе синчићу. Ну, овај се беше нешто збунио око једног куханог рака, па ни да погледа у оца. Он га узе у своје развијене руке, протресе га мало, као да му хтеде одагнати мисли од оног рака који сад лежаше полеђушке на поду, и љубећи га рече му: „Сине! иде тата!“ па га спусти на под, а дете потрча раку. Пружи ми руку, ја му пожелех срећан пут, и он изађе из куће, а жену и не погледа!

— Е! Зар госпођи не рекосте због ом?

— Видећемо се ми још једном, у Фекану.

И оде.

А жена? Бар да погледа за њим! Скупи децу у један крај, па поче да распрема по кухињи.

Дуго сам је гледао како весело ради. Дивио сам се храбрости ових добрих људи.

— Зар вам није жао?

— Чега упита ме она зачуђено.

— Па муж вам полази на море; можда се нећете видети више недеља!

— А! Није то ништа! Само кад не иде више у велики лов, тамо око Исланда или Нове Земље.

Сироти људи! За њих је исландски лов тако велика несрећа, те, крај ње, не опажају остале.

* * *

Око два часа по подне стадоше пред кућу једне велике двоколице, пуне жена. У празничном руху, с шеширима на глави, изгледале су као кад се спреме да иду у цркву. Ја сам их посматрао с прозора, док не уђе газдарица у моју собу. Обукла се и она лепо, метнула чак и мидер, једва сам је познао.

— Због кише која је падала целе ноћи, решиле смо се да узмемо кола, јер су друмови покривени блатом, па ако хоћете, можете и ви с нама? Оно, истина, нису баш најлепша кола, сељачка су, што товаримо храну, али шта ћете, у селу смо!

Разуме се, ова ми је понуда била добродошла, јер сам баш бринуо како ћу по блату, а хтео сам пошто било да идем у Фекан.

Сем кочијаша, било нас је у колима осморо одраслих: седам жена и ја. А између нас беше се утисло још и четворо деце. Успут, сустигосмо једног младића, ишао је да испрати оца. Жене позваше и њега, и он се прикачи за задњи део кола. Наслоњени на лотре, свуд у паоколо, прилично смо се трцкали. И поред јединствено добрих друмова у Француској, једва сам чекао да стигнемо. Готово сам се чак и кајао што не бејах пошао пешке.

Чудновато је, све овдашње жене, скоро посведневно, иду из Ипора у Фекан пешице, и то са пуним упртама рибе, а како сам из њихова разговора дознао кадгод иду на испраћај оне узимају кола! Ма да ми газдарица рече да су их овога пута узеле због блата!

Говориле су много, о свему, изузевши о путу оних које ће испратити; а деца, седећи између њих по поду од кола, јела су неке колаче, ма да тек беху устала од ручка. Занимало ме је да слушам како говоре, јер у овом крају Француске, као и у осталим провинцијама, нагласак је сасвим друкчији но у Паризу, а понеке речи чак и изговарају друкчије. Тако у место *droit* изговарају *dreuet; semuïne* место *semaine; iton* за *aussi; chat* зову *ca,* а *comme ça* изговарају *comme cha.* Велике сам муке имао да их разумем, јер су све говориле и много и у исто време.

Тако сам ушао у највећој гужви у Фекан. То је град који најбоље познају у Француској Срби ћаци. Обично су ту долазили кад им нестане пара, *да проведу лето,* ма да их је било који су и до пола зиме остајали. Редак је Србин, који је у Паризу учио, а да у Фекану није бар неколико месеца провео. Чисто ми је чудновато да сам и сâм у њему свега једном био и само по дана пробавио. Немање, а лако трошење, то је болест од које нам пати држава, а коју болујемо и ми сви, појединце.

Скинули смо се на кеју, баш уза саму лађу која се лелујала на малим таласима, без којих није никад на Ла Маншу. Људи су довршавали припрему за полазак. Жене им додадоше котарице, које су собом биле донеле, пуне разних потреба за пут: јаја, масла, црна лука, пребука . . ., па се разиђоше по чаршији да покупују, кад су већ у граду, што им треба да понесу у село, а ја ућох у лађу.

„Gambetta". F. 1494, то је име и број лађе. Зелено обојена, осредње величине рибарских лађа, са две катарке и два једрила, стајала је без мало спремна за полазак. Људи, њих 26, товарили су остатак мреже и буради што је још лежало на обали. Како ми један од рибара рече, имало је на лађи мреже у дужини једне морске миље, и 600 буради од по 120 кгр.

Желео сам да им видим кабине за спавање. Стога замолих, по свршеном товарењу, да ми их покажу. На предњем делу лађе спавају *„млађи"*, на задњем, *„старији"*. То је сва разлика, иначе су кабине у свему подједнаке.

Кроз један отвор, доста узан, низ потпуно вертикалне степенице, спустио сам се у предњи део. Бејах упао у један мрачан простор испуњен загушљивим ваздухом; кад сам се хтео исправити, лупио сам главом о таванице. Запалише једну лампу која је висила о једној зарђалој жици, стакло све чађаво, фитиљ се пушио. Видех се у једној собици. На средини, пећ за кухање са великим масним мрљама, а око ње разни отпадци јела; рибљи костури, љуске од јаја, чешњеви бела лука, репушине од разне зелени . . . У дну висило је неколико пари великих рибарских чизама умацаних лојем и неколико усмољених широких кошуља и гаћа које рибари носе да се сачувају од воде; по поду лежале су боце с вином, а у једном углу чучало је једно повеће буре *„сидра"* (јабуковаче), неколико котарица с јелом, што су им жене биле малочас донеле, један огроман лонац, неколико шерпења и једно десетак крњавих земљаних тањира. Више пећи висило је цедило и једна велика цезва за каву, а свуд унаоколо обавила се једна ниска и дугачка клупа, сва масна: види се да им служи у место стола.

— Не замерите, господине, прљаво је. Тако је увек док смо у пору, али, чим се кренемо на пут, ми то све очистимо и држимо у реду.

— А где су вам кабине за спавање?

— Па, ево, овде, са стране.

И показа ми на бокове од олаје. Одмах изнад клупе угледах четири рупе лево, а четири десно, и то у два спрата по две. Навирих у прву до себе; мрак и задах задржаше ме.

— Дајте ми једну свећу, не видим ништа!

— А немате шта ни видити, господине, рече мој газда и пружи ми упаљену лојаницу.

Провукох главу кроз отвор, кроз који се дебљи човек не би могао лако провући, и видех један простор од два метара дужине и једног ширине, а таман толико висок да може човек да седне, али да се претходно добро погрби. Угледах једно ћебе, душек и јастук. Све су ове постељне ствари биле неке неодређене боје, какву никада дотле нисам био видео. У оваквој *„кабини“* (фијоци, боље би било рећи) спавају по њих двоје.

Изгледало ми је као да сам био сишао у какву породичну гробницу.

Нигде прозора. Кроз онај једини отвор, одозго, провлаче се и људи и светлост и ваздух.

Изнад сваке постељне рупе, виси, у труби умотано, парче мушеме. У случају ружна времена, њу спуштају те их штити од воде, јер, заборавих рећи, кроз онај отвор још и киша улази. Како ли је тек онда у овим јазбинама кад се још и ове мушеме спусте?

Два су *„муса“* распремала једну од оних горњих кабина.

— Волите ли што ћете на пут?

— Волимо! одговорише оба у глас.

— Деца су још, господине, још не познају свој занат, рече један од мрнара.

Једва сам се надисао чистог ваздуха кад изађох на светлост.

Већ је било време за полазак. Поскакаше сви на обалу, поздравише се с познаницима и ижљубише децу. Са женама се чудновато пољубише: прислонише образе једно уз друго, и то само појединим. То би све. Никада нисам видео хладнијег пољупца; рекао би човек иконе су целивали. И вратише се у лађу.

Реморкер, што је требао да их пристаништа извезе, већ је био привезан у бокове.

Најединим закрипаше чекрци, дизали су велико једро. Да би што више придобили снаге и осоколили се на рад, сви су у глас викали:

— „Хајде, хајде, хајде!... Сад, сад, сад!... Тако, тако, тако!... Још мало, још мал, још мало!... А! а! а!... Ту је, ту је, ту је!...

Кад је једро било на своме месту, људи поскидаше капе, окупише се око велике катарке, испод кипа Богородичина, прекрстише се, загледаше се мало у Богородицу па се поново прекрстише и пометаше капе. — Молитва је била свршена. На обали, жене су се такође крстиле.

Реморкер рикну, око точка изби неколико великих белих мехурова, запенуша се вода и *Гамбета* се крену.

Све се ово изврши за неколико секунада, једва сам имао времена да скинем шешир и да им довикнем:

— *„Срећан вам пут!“*

Тек сам тада појмио њихову хладнокрвност. У оној краткој молитви било је толико наивности, толико искрености, толико поуздања, толико наде, вере... Она их је подржавала.

У том се зачу звоно, знак да отпочиње продаја рибе, лицитацијом.

Толико сам пута равнодушно слушао ова звоњења, али ми се у томе тренутку учиниште величанствена, тужна...

Жене продужише прекинуте разговоре, зачу се жагор, захори се смех. Само сам ја био невесео!

Лађа је излазила из пристаништа. Ја се пожурих до на крај кеја, који се дубоко пружаше у море, да је још једном видим.

Низ љубичасто небо, као какав зажарен диск, спуштало се сунце у свом тријумфу, полако, достојанствено. Вода се блистала и рујева једрила горела су у вечерњем пламену. Гамбета је, као какав цин-галеб, јурио по хоризонту.

* * *

Сустигао сам жене; већ беху поседале у кола.

Тек што смо изашли из града, а кроз густо грање крај друма помоли се млад месец, светао, блед, као ноћник који по целу ноћ бди.

Кола су јурила по друму, а коњски топот мешао се са веселим ћеретањем жена. Гледајући их, међ њима је било матера чија су деца на море отишла, помишљао сам на своју матер која ме је увек са страхом, дрхтећи, чекала да се са обичнога купања вратим.

У Шиору, 13. августа 1902. год.
На Каналу Ла Маншу.

Ст. К. Павловић

Идеја Словена

У ПОЈЕЗИЈИ

Дело са којим се већ дуже време занима један између даровитијих чешких писаца носи наслов „Dějing české literatury.“ И ако уважени писац на том делу већ од подужег времена ради (скоро десет година) ипак га још свршио није, а то се писцу може само у похвалу приписати! Писац свој посо озбиљно схвата, па зато и жели да му он што повољније за руком изиђе. Ми имамо већ тринаест свезака Влчекова дела пред собом из којих се ласно увидити да, како је писац са необичнијем маром и примерном објективношћу на папир слагао све, што је у његово дело сместити се имало. И чешка критика изрекла је писцу своје признање. Општи суд чешке критике гласи: Да Влчек нема такмаца међу онима, који су до сад радили на тој литерарној врсти.

Са тринаестом свеском Влчек је ступио у почетке минулог (XIX) столећа. У тој свесци једна глава носи горе истакнути назив: Идеја словенска у појезији. Намера ми није да пробирам цео материјал обухваћени у тој глави.

Како су велики песници разних словенских племена, схваћали и тумачили „идеју словенску“ ја мним неће образованијем Србима бити непознато. Прича се за словенске народе да су још млади, да још нису — да се сликовно изразимо — стали на мушку снагу; вели се: Словенима припада будућност, што значи: да смо ми Словени позвани да тек у будућности много стварамо и знаменита дела да извршујемо. Мисли се да је наш позив у будућности, да осталим, несловенским, народима дамо нову силу, подмлађење и ду-

шевну енергију. И многи од бољих мислилаца словенских верују у тај замашни задатак словенских племена. Верујемо и ми у њега! Верујмо и снагу своју развијајмо да тај задатак и остваримо!... Ако хоћемо да први и најсветлији листови људске историје у будућности нама припадну, морамо то заслужити предузимљивошћу нашега духа.

За „словенску идеју“ већ се не може казати да је млада. Она се развија више од једнога века и већ је достигла високи стадијум развића. Где? кад? и како је *словенска идеја* никла? то не могу овде износити. Да то изнађем и расправим ја небих смео на се ни примити. Ја сам рад на овом месту изнети само једно име код нас мало познато; рад сам проговорити о једном песнику, који је још пре Колара словенску узајамност у појезији обрађивао. Тај песник. а рецимо и предходник Коларов, зове се Антоније Марек. Градиво о животу и раду његову узимамо у главном из Влчскових Dějin české literatury.

Антоније Марек родио се десет година раније од Колара, даклем 1785 године, у Турново, варошици која се налази у северној Чешкој.

У 16 години живота дошô је на философске студије у Праг. У то време (1801 г.) јозефински либералазам уступаше већ пред накострешеношћу католичке реакције. Но ипак бејаше на прашкој универси, неколико професора, који живљаху још у традицијама либералистичким из времена владавине Јосифа II. Да наведемо само неколико важнијих имена, чијем је утицају подлегао и млади Марек. То бејаху Сајбт, Мајзнер и Корнова. Нарочито је био њихов утицај знатан на религиозне мисли Марекове. Захваљујући том утицају Марек кроз цео живот остаје деист-рационалиста. Један од именованих професора, Мајзнер, писаше своја дела са богатим и углађеним стилом, виландовским, чему се и Марек од њега поучио.

Оставивши 1804 г. Праг и прешавши у Литомјержице на богословске науке, упознаде се Марек с' Јунгманом с којим се за увек спријатељи. Оданост његова к Јунгману бејаше велика. Жеља му је била „с његовим (Јунгмановим) осећањем осећати, у његовим наукама живити, његовим очима у ширину и дубину словенских народности гледати.“ С Јунгманом заједнички се учио, заједнички с њим излазаше на шетњу и прављаше излете. Остао је с Јунгманом у трајној преписци литерарној од 1807 г. (кад је оставио Литомјержице), па кроз пуних 40 година, све до Јунгманове смрти,

Марек није много песама написаô; све његове песме уишле би у један омањи свезак*). Па ипак што је написо од великог је значаја, јер у својој појезији обрађује оној мисаони свет у који ће неколико година позније ступити и Јан Колар. У њему Влчек види непосредног предходника Коларова.

Мислим да би за Србе било од мале вредности описивање формалне стране Марекове појезије, зато ја ту страну и напуштам и приступам одмах кратком излагању *идеје*, којом дишу песнички радови Марекови.

Највећи песнички производ Мареков је „песничко писмо“ упућено Јунгману.

При читању тог *песничког писма*, познајемо Марека као привржениха јозефинског либерализма. Ту се оштро осуђује и насилничка реформација (чешки табори у двојестим годинама XV века) и насилничка противу реформација (Белогорска битка 1620 год). Марек се управо хвали како је у неповрат отишло таборско пустошење; пева, како је белогорско земљиште некад заливено и обојено чешком крвљу опет поцрнило и добило старо обличје: нада се да је и Лојолина (Јесуитизам) поплава за увек одстрањена. То је и сувишна хвала за век који смо управо предали историјском суду! Из тог што наведосмо можемо судити, да је Марек био песник — хуманиста, и то најчистијег зрна.

Доба у којем је Марек своје песничко писмо писô, бејаше неутешно за Словене: Балкански народи чамаху под турским господарством, Пољска, раздељена, Чеси се копрцаху под превлашћу немачком а и осталих Словена аустријских бејаше бедан положај, једино Русија бејаше силна и слободна, па се није чудити што у њу песник све своје наде полаже. Марек је био топли русофил а то русофилство му је у душу усадио Јунгман. Он слави Русију као једину заштитницу потлаченог Словенства. Он на истоку види прави дух *славије*, види тамо пространу руску државу; види Словене где живе својим животом, обрађујући мирно своја поља и просецајући валове Црног и Северног мора својим лађама. По убеђењу песникову, Руси живе а остали Словени пропадају. Нас Чехе (узвихује песник) мрски Тевтон убија и гњави, на једној страни, а на другој, браћа наша, бедно живе међу Отомани; раскомадана је држава краља Светоплука а ратоборним Србима у борби с Турцима већ малаксава јуначка рука. Песник готово неверује у силе осталих Словена, па стога и види у Русији спаситељицу свију њих. Све нам је отето, само нам још:

„Жезло Руриково није истргнуто,
Оно је предурало и насиље татарско круто,
Још и данас стоји Москва престоље старославно,
И градови Петра Великог одољевају непријатељима славно...“

Песник са заносом нам прича, како Русија царује и влада над грдним просторијама Европе и Азије. Марек се нада да ће једина самостална држава словенска, Русија, са самим својим егзистовањем и моралном силом ојачати све остале словенске народе и у њиховој слабости и несамосталности дати им потпоре. Руска и осталих Словена просвета и језици, извојеваће себи поштовање, као што прориче немац Шлецер. Словенство ће себи онако поштовање у Европе изнудити, као што су га већ изнудили Добровек, Копитар и други. Марек је имô пред очима велики идеал „уједињење Славије,“ неваше, да остварење тог идеала само, може угасити његову тугу.... Ако се Чех није био у стању одржати као Чех, — он ће се бар под културном и језичном заштитом руском одржати као Словен. Тако је далеко Марек запливао у простране русофилске воде!

Тако силну наклоност к русофилству однеговао је код Марека Јунгман. Јунгман је неуступљиво проповедо да ће руски језик прогутати све остале словенске језике. То веровање словенске довело је Јунгмана тако далеко да је чак и у угушењу пољскога устанка г. 1831 видио корак у напред да руски језик постане свесловенским језиком!

С тим што је довде речено није нам намера била порицати да у Марековим песмама нема и локалног чисто чешког, патриотизма, Има га. Тај патриотизам чешки исказан је најснажније у другом Марековом овећем песничком раду: „Посланици к Јунгману,“ написаној 1817 г. у фебруару, а печатаној тек 1820 г., пошто је цензура нешто из ње прецртала. Та песма је потекла из реминисценција песникових на Литомјержице, где се с Јунгманом здружио и поверљиво општио. Песник се сећа красних дана, које је са својим пријатељем проводио, сећа се шетњи, разговора и других милих успомена које му је у души — веома разнолика — околина литамјержицка оставила. Али у песми песник заилази и у прошлост чешку, и опева давна славна времена: досељење чешке у данашње земље; њихов ондашњи живот, државно уређење. Ту се описују обичаји из старих времена, културно развиће чешко, културни зенит, који су Чеси достигли у средњем веку и т. д. У песми није пропуштено ништа што Чехе у прошлости уздиже и што их ставља на заједничку ногу са осталим великим цивилизованим народима. Из свега што налазимо у „Посланици к Јунгману“ изилази: да је ту песму написô, прави патриота, одушевљени Чех, надахнути Словен и прави, некористољубиви љубитељ народа свога. Песник баца поглед на целу, многим бојама измалану историју чешку, почев од аутехтоничке, патријархалне владе земаљске, па све до времена кад су чеси изгубили своју самосталност, коју су вековима јуначки бранили од страшних и непомирљивих противника, не само њихових, већ у опште словенских — од Немаца. Упоређујући прошасту славу и живот са оно временим (кад је песник живио и певао) пропадањем. мртвилом, песник неутешно тужи благосиљајући прошлост славом искићену а проклињући садашњост малу и слабошћу испрљану. Марек се немогаше ослободити од сентименталног романтизма, коме подлегаху у његово време готово сви књижевници словенских народа.

Крај спева; *Посланица к Јунгману* веома је интересантан а и поучан за свакога ко хоће да се словенски мисли и осећа. Песник се буни и оштро осуђује оне Словене и

*) По множини песничкијех радова у неколико се изједначује с нашим првим лиричарима, Луком Миловановим и Јованом Дошеновићем.

несловене, који предикују о патриотизму*), и вели да је патриотизам само дете сулудих глава — у песника стоји мозгова — и да је преживљени плод старе културе. Не! — довикује нам песник, патриотизам је стара и вечито трајна сократовска врлина, која има своју вредност од Темзе па до преко Гангеса. Зато, Словени, потстиче нас Марек, у уским Термопилима ваших ужих домовина, војујте до последњега даха за „Вашу Славију милу.“

Бајрон је свога *Childe Herolda* спевô 1812 год. Паралелисмус Марековог спева Посланица к Лунгману, са генијалним производом великог Енглеза бије у очи, али ту се не губи, већ га налазимо после и у предпеву Коларове „Словенске кћери.“ Код Марека поток из срца се лије; то је русоовски узвик, изливен из пера, на развалинама старога избледелог света, и туга за стварањем света новога и лепшега.

Словенство Мареково, обојено русофилством време није могло ослабити. И 1850 г. видимо га где се договара са Шафариком о стварању *свесловенског* књижевног језика, да се то достигне он је готов исто као и пре 30 година да принесе на жртву свој материњски језик.

Антоније Марек гледô је песимистички на чешку будућност; Мислио је да мали, поробљени чешки народ[1]) није у стању сâм, са властитим силама својим, извојевати себи спасење. Држô је, да Чеси немогу опстати, да морају подлећи и изгубити се у великом немачком мору, не прегрле ли *свесловенску идеју* и не жртвују ли њој своју народност. Па већ кад Чеси морају изгубити своје народно име, боље је — мишљаше Марек — да се жртвује *словенској идеји*, јер тако ће бар остати Словенима, а не учине ли ту жртву Чеси би са својом пропашћу повећали број опаких словенских противника, — Немаца. Мржња, смртна мржња противу Немаца од Марека је учинила *свесловена*, а Марек свесловен заслужује наше дивљење и опште поштовање!....

Разнолике потребе народне Марека су одвратиле од песништва, те је као прозни писац ступио у коло чешких великана у којем су били: Јунгман, Шафарик, Палацки и други, и с њима заједно рађаше на пробуђењу чешког народа све до своје смрти.

С тим што је до сад речено изнесен је у најкрупнијим потезима проблем *словенске идеје* с којим се бави Марек у својој поезији. О Марековој прози и о његовим песничким преводима нећу ни да говорим јер то и не спада у оквир мога предузећа.

На завршетку рекао бих још ово: Као год што су код нас имена Владике Рада и Јаше Игњатовића тесно везана са именом Симе Сарајлије Милутиновића, тако је исто уско спојено и име Антонија Марека с именом Јунгмановим. Јунгман је Марека литерарно образовао, вољу за песништво му пробудио, утврдио га у русофилству и кроз цео живот куражио га је и потстицао на рад. Укратко: Јунгман је из Марека песника — књижевника створио, а то свакојако није мала заслуга!....

Могла би се од стране којег читаоца појавити замерка: Откуд код Марека смртна мржња на Немце и како ту мржњу довести у измирење са хуманитарношћу његовом? И мени је то необјашњиво, а с тим нису на чисто ни други*) који су о Мареку писали, па ни сам Влчек. У осталом ту Марек није усамљен јер је било код Чеха још и других знаменитих људи, који су хуманистичка начела исповедали, па и код њих налазимо мржњу противу Немаца. Биће да се њихов хуманизам, као и Мареков, распростирô једино на Словене.

Праг.

Коста Мајкић

*) Данашњи енглески империјализам и немачки национализам подижу се на *искључивом* племенском патриотизму. а то нам показује да патриотизам још није предан анализи историјским. Свакојако да ни генијални Толстој није у праву кад патриотизам сасвим одбацује. Многи проблеми словенског живота још су нерешени; при њихову решавању и патриотизам ће играти важну улогу. То је бар моје убеђење.

[1]) То мишљаху и многи други чешки претородитељи а код Словака о том јавно неваше и писаше Јан Холи савременик Мареков и Коларов.

*) Колико ја знам о Мареку су писали од Чеха Јан Јакубец, В. Зелени и Томаш Масарик, па ни код њих та хуманистичка недоследност Марекова нија расветљена.

ХРОНИКА

У недељу 29. септембра о. г. у подножју споменика великога Кнеза Мученика удружени, омладина и представници скоро свију редова грађанства — одржали су збор свој на којем су осудили дивљачке инстинкте Арнаута који су се, како изгледа заверили, да истребе све што је Срба у Старој Србији и Македонији. И ако се таквим манифестацијама ни најмање стварно не помаже жалосним жртвама, нашој несрећној браћи по тим крајевима. тој сржи српских земаља — ипак, као појава у нашем друштву, тај збор оставио је дубоких трагова у срцима Београђана, за које би се, можда, без претеривања могло рећи, да су често пута хладна остајала према патњама наше браће под туђином. Она једнодушност, они истоветни осећаји којима се таласала она импозантна маса Срба, исто као таласи великога мора, многе су до дубине душе потресли а видели смо неке старе Старосрбијанце како и сузе утиру. Јест, као год и свуда и увек што је било, и у нас је још чиста и родољубива омладина на првом месту позвана, да гласом душе своје, као гласом Јерихонске трубе позове све нас на одбрану пађеничке браће наше. А да је крајње време томе, један нам је од њих рекô. „Нека још само три године устраје ово стање у Старој Србији и Македонији“ рекао нам је он „и више у тим крајевима неће Србина бити.“ Да страшних речи, да ужасних перспектива! Ако овај грозни покољ, који су нам спремили непријатељи народа нашег још само мало устраје, у земљама у којима је највише трагова оставила српска слава и величина српска, више неће Србина бити. Има ли Србина, који на ове гласове неће задрхтати?!... Има ли и после тога још ма каквих разлога који ће и даље одржавати и досадањи немар наш, и нас, слободне грађане у Краљевини Србији, држати поцепане и раздвојене?!... Ал и осим тога, смемо ли ми икад заборавити оне неоцењене услуге, које су нама Шумадинцима, приликом стварање наше слободне државе, учинили синови баш тих и осталих земаља српских које су на жалост још непрестано под туђином?!... Ми смо дубоко уверени да племенита омладина неће то никада заборавити. А на њој, на омладини је будућност наша. Буде ли она свесна, а ето показала се да јесте, оне силе која јој се крије у младим, одушевљеним грудима и топломе срцу — наша праведна народна ствар, и питање нашега опстанка и наше лепше будућности, биће у сигурним рукама. Као јавно гласило дакле ми се, и ако рањена срца због онога што је било повод збору од 29. овог месеца, с радошћу и надом осврћемо на збор тај, скупљен на поклич омладине наше, као на предзнак бар у будућности лепших дана. Ми немамо никаквих тачних података о томе: да ли су и у колико омладинци у нашим старим, историјским друштвима утицали на буђење родољубља и ударања народнога срца; али податци из новије стране историје казују нам, шта је била у стању да учини уједињена омладина. И с пером и с мачем у руци борили су се омладинци за свету народну ствар све, док с једне стране нису створили уједињену Немачку а с друге уједињену Италију. И те победе своје извојевали су они у добу, кад идеја националности још није тако високо стајала као што данас стоји. Данас и у том погледу биће лакше нашој омладини да се

бори. А коме још није познато, да одушевљење и одушевљена реч има најјаче врело своје у снажним грудима младићским. А одушевљена реч исто као и оркан у стању је да понесе собом све што пред њом стоји.

Нека дакле оне топле речи наших омладинаца, што су пале на збору 29. овог месеца полете на све стране где Србин живи, не би ли се оне варнице родољубља што тињају у грудима сваког Србина распалиле у силан пламен, од којег ће задрхтати непријатељи наши.

II.

* Књижара Браће М. Поповића у Новом Саду штампала је ове српске композиције: Три српска народна кола (Сремско, Банатско и Бачко) за гласовир у две руке (цена 1 круна); Пет српских народних игара (Сељанчица, Шумадинка, Заплет, Зајечарка Неготинка) за врло лаку гласовирску пратњу (цена 1 круна и 20 потура); Пет српских народних игара (Сарајевка, Ајд' на лево, Ајде мало дере, Неда гривну изгубила, Кокоњеште) за гласовир (цена 1 круна) и Десет српских песама (Весела је Србадија, Лепа Пава, Каравиље, Миљено, Девојчица ружу брала, Младо пастирче унило, Девојка соколу зулум учинила, Смиљ-Смиљана, Тихо ноћи, Вино пије Дојчин Петар) за виолину уз лаку гласовирску пратњу (цена 1 круна 60 филера).

* У броју 6. Књига Матице Српке штампано је *Косово*, опис земље и народа. Издање са сликама. Написао Бранислав Ђ. Нушић. I. свеска. Књига је велике 8°, има страна 180, а цена је 1 круна и 50 потура. —

* У издању дворске књижаре Мите Стајића штампана је и продаје се *Историјска Педагогика*, за учитеље и учитељице српских народних школа написао Петар Деспотовић, управитељ Учитељске Школе у Алексинцу. Књига је величине обичне осмине, а има страна XIII + 471. Цена је 6 динара.

* У четвртом свеску руског *Литературног Вјесника* има чланак проф. В. Корабљова *Гоголь у Сербовъ*. како пише Летопис Матице Српске поводом овог чланка, Корабљов вели: да су српски часописи тек у новије време почели више пажње обраћати знаменитијим појавама руске књижевности. Преводили се и новији писци, али избор не беше свагда срећне руке. Између руских писаца највише се преводио Гоголь и Тургењев. Истакнувши у главним цртама утицај Гоголља на некоје српске приповедаче, набраја Корабљов, највише по чланку проф. М. Иванића (Н. Искра, бр. 3) српске преводе Гоголљевих дела. За већину превода вели да нису тачни, те препоручује, да би требало да знаоци рускога језика код нас ако не да поново преводе, а оно бар да прегледе и исправе преводе Гоголљевих дела.

* Збор Срба Београђана 29. септ. 1902. год. донео је ову одлуку:

1.) Ужасни злочини. који се без престанка чине Српском народу у Старој Србији и Маћедонији морају изазвати осуду и огорчење у свих просвећених људи. Српски Народ, чија браћа највише страдају у тим крајевима, у првом је реду позван, да изрече своје гнушање и осуду над разбојничким насиљем Арнаута и Турака.

2.) Збор овај изјављује, да је за нереде и насиља у Старој Србији и Маћедонији највише крива и одговорна Турска Влада, јер она, у најмању руку, подржава елементе, који систематски раде на уништењу српскога живља у Старој Србији и Маћедонији.

3.) Збор овај тражи од Крал. Срп. Владе, да она нађе пута и начина, да се обезбеди живот и имовина Српског Народа у Турској, јер је стање у Старој Србији и Маћедонији тако, да со даље апсолутно не може издржати, а интереси хуманости и интереси европског мира захтевају, да се што пре коначно учини крај оваком стању ствари. У противном случају Србија и Српски Народ скидају са себе сву одговорност за догађаје, који тамо морају наступити и који ће морати увући у акцију и Србију, јер Српски Народ неће моћи допустити, да се сатре и уништи цело његово племе у Старој Србији и Маћедонији.

4.) Збор овај уверава своју браћу у Старој Србији и Маћедонији да је Српски Народ свагда готов, да својој браћи помогне и да их заштити ма по коју цену то било. Без њихова живота — нема живота ни за нас, њихова смрт и наша је. Стога ће Српски Народ, ако се ускоро не помогне народу у Старој Србији и Маћедонији, наћи начина, да сам спасе своју браћу, пре него што буду последњи остатци живота њихова у крви угушени.

* Сазивачи великог народног митинга 29. пр. мес. за против зулума у турској царевини, поверили су проф. М. Павловићу и Љ. Васиљевићу да израде књигу о садашњем стању у Старој Србији и Маћедонији. Појава овакве књиге не само да је оправдана него је и неодложна потреба. Што бржу њезину појаву радосно ће дочекати сви забринути српски родољуби.

* Славянское Вспомогательное Общество у Москви решило је 7. септембра да се изрази гнушање и бол због хрватских напада на Србе у Загребу. Резолуција је саопштена Хрватској Матици, Југословенској Академији, Словенском Друштву у Софији и словенским клубовима у Београду, Кракови и Прагу. — Ово руско друштво послало је и 3000 динара Словенском Клубу у Београду као део откупнине или за одржавање Манастира Дечана.

* У свеску 2. књиге 7. овогодишњих Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имер. академіи наукъ реферују: П. Ровински о С. Новаковића „Српска књига, њени продавци и читаоци у XIX. веку“, а П. А. Лавров о Љ. Стојановића „Каталог рукописа и старих штампаних књига“ и М. Вукићевића „Из старих Србуља.

* Српска Штампарија (деоничарско друштво) у Загребу разаслала је овај циркулар: Пошто је изгредима, који су управљени били четири дана и четири ноћи против Срба — зло прошла и Српска Штампарија, којој и ако нису изгредници уништили све, они су другим начином оштетили тај просветни дом, с тога моли, да се сви заузму живље него икада при распродавању Календара Србобрана за год. 1903. како би бар донекле надокнадила штету, коју је претрпела и да по могућству још обратном поштом јави сваки на колико примпрака с поузданошћу рачуна да може продати, како би избегла на тај начин излишне трошкове при враћању непродатих календара.

* У Дубровачкој Српској Штампарији штампао је Србин мухамеданац Осман Ћикић *Muslimanskoj mladeži. Nekoliko pjesama.*

* Српска штампарија у Загребу послала је на све претплатнике „Знаменитих Срба XIX века“ у Србији следећи циркулар:

И до сада смо били остављени сами себи, а сада је наступило доба по нас Србе у Загребу, да нам ваља удвостручити рад и снагу, да надокнадимо оно — што смо изгубули и да одржимо оно што смо засновали. Услед изгреда у Загребу, који су четири дана и четири ноћи управљени били против Срба, зло је прошла и Српска Штампарија, којој и ако нису изгредници полупали прозоре и уништили све што је под кровом, они су помоћу других средстава оштетили тај наш просветни дом. Не тражимо да се за нас купе прилози, ми не апелујемо на поједине грађане, да се тиме лично користимо, већ молимо сваког Србина, који је до данас с нама у вези стајао, а који својој дужности у погледу плаћања није уговорио, да се овога пута одазове и да нам помогне плативши свој дуг. За нас је Ваш и свих наших дужника одзив животно питање, па подржавамо наду, да нас нећете овога пута оставити, јер је помоћ Ваша, а и осталих, сада нужнија него икада, ради опстанка наше Штампарије.

* У Новом Саду покренута је мисао о оснивању Српске Школске Матице по угледу на Чешку Школску Матицу. Желети је, да се ова лепа и корисна тежња у дело приведе, јер је већ и вредни Срби Босанци и Херцеговци (колико се према приликама могло) остваришe Просвјетом тим својим најновијим друштвом.

* Друштво за сузбијање алкохолних пића одржало је 29. ов. м. и своје шесто предавање: „О суделовању жене у борби противу алкохола“.

* Д-р Нешић, окружни физикус у Горњем Милановцу, штампао је популарну расправу „Шарлах“ коју је приказао учитељима и свештеницима. Књизи је цена 0·40 дин.

* Београдски Словенски Клуб јавља својим члановима да ће од половине октобра отворити вечерњу школу за учење чешког језика.

* Радња Јевте М. Павловића и Компаније откупило је од г. П. Раносовића, акад. сликара, његову најновију слику „Зека Буљубаша и његови голаћи.“ Слика ће бити олеографски умножена, а ми ћемо гледати да овај заиста лепи рад г. Раносовића изнесемо у свом листу.

* За издања Матице Српске примљени су ови радови: „Чешка књижевност у последње доба“ од Д-ра Јосифа Караска; „Опис и слике застава хусарске регименте митрополита Вићентија Јовановића“ од Тодора Стефановића Виловског; „Одломци из Шилеровог Валенштајна“ у преводу Јована Живојновића; „Распуст Преображенског Сабора 1872. од Д-ра Стевана Павловића; „Шекспиров Отело“ у преводу Д-ра Светислава Стефановића; „Византија и Срби“ од Д-ра Станоја Станојевића. — На оцени су ови рукописи: „Из живота и рада владике Никанора Грујића“ од Ђ. Магарашевића; „Одношаји између Угарске и Србије г. 1331—1355.“ од П. Марковића; „Одјеци мога срца“ песме Јована Шарића; „Бјели Павле“ спев М. Ђуровића.

Некролог

Стеван Луковић (1877—1902).

31. августа ове године изгубио се један редак човек младе генерације наше: Стеван Луковић, један од најдаровитијих и најчеститијих млађих јавних радника умро је у првом полету свога рада, у својој двадесет петој години.

Са свом својом филозофском скромношћу и са тако мало живота што му је било досуђено да проживи, Стеван Луковић искочио је одједном и необично својим пером у књизи и новинарству нашем. Као књижевни и политички радник није био знан од многих, и ако иначе није живео животом скривеним и повученим У своје пријатељске и другарске везе уносио је сву отвореност своје вреле и експанзивне природе, чувао се врло стидљиво и опрезно да не представља „младог човека што пише и обећава“. Он је имао оне драгоцене, одвећ деликатне скрупуле личног поноса и дубоке савести, бојао се да не буде извикан незаслуженим или прераним другарским похвалама, да не буде цењен лако и овлаш по радовима којима његов таленат и високо књижевно мерило нису још били потпуно задовољени, и са том необичном, стидљивом савести није објављивао ни радове који су могли издржати и саму ту његову строгу самокритику.

Ако се живот не рачуна временом и простором у којима је он тако ништаван, ако је све што остане иза човека она светла искрица духа честитости којом је засветлио једном у тој својој метеорској минути, Стеван Луковић не би могао жалити да је живео ни узалуд ни мало. Жалити мора само његова неутешна породица, и сви ми који смо знали колико је он био користан и потребан српској књизи и јавном животу за које су овакви губитци *да*нас одвећ осетљиви.

Стеван Луковић штампао је нешто својих чланака и песама у „Делу“, „Звезди“, и „Новој Искри“, Другови му спремају издање песама, преко којих ће га ближе познати и шира публика која га је до данас познавала највише безимено, по његовим непотписаним чланцима, пуним широког политичког погледа, искреног уверења, мушке отворености и лепога тачног писања.

— Српска Краљевска Академија. Српски Етнографски Зборник. Књига III. Српске Народне песме и игре, с мелодијама из Левча. Прикупио Тодор М. Бушетић. Музички приредио Стеван Ст. Мокрањац. У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. В. 8-на, XXI + 110. — Цена 2 динара.

— Српска Краљевска Академија. Српски Етнографски Зборник. Књига четврта. Насеља српских земаља. Расправе и грађа, Уредио Др. Ј. Цвијић. Књига I. — У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљ. Србије, 1902. — В. 8-на, стр. CCXXXVI + 497. — Цена 5 динара.

— Српска Краљевска Академија. Српски Етнографски Зборник. Књига четврта. Насеља српских земаља. Књига I. Атлас. Уредио Д. Ј. Цвијић. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 4°, XXIII. Цена 1.50 дин.

— Календар Матице Српске за годину 1903. која је проста, има 365 дана. Година II. Нови Сад, издање Матице Српске 1902. Стр. VIII + 200.

— Историја српскога народа за средње школе, од Миленка Вукићевића. Друга књига. Од половине XV столећа до Берлинског Конгреса. У Београду, Нова Електрична штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. IX + 372. — Цена 2·50 динара или круне.

Дете у породици и школи. Читанка за моралне поуке. За I. разред грађанских и девојачких школа, по програму израдили Ж. О. Дачић и Вл. Т. Спасојевић. Београд, Нова Елекрична Штампарија П. Јоцковића. — 8°, стр. V + 86. Цена 1 динар.

— II. издање Београдске Трговачке Омладине. Читанка за ученике трговачких школа. Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1902. 8°, стр. XIV + 182. Цена 1·50 д.

— О раду на подизању Јестаственичког Музеја у Србији. Од П. С. Павловића, професора. (Прештампано из „Наставника“). Београд, штампано у Државној Штампарији Краљ. Србије, 1902. В. 8°, стр. 26.

— Насрадин-хоџа, његове шале, досетке и лакрдије у причама или шала и забава за народ, а из народа од Мехмеда Тевфика. Преводи и допуне. — У Новом Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 192. Цена 75 новчића или дин. 1.50.

— Сретен Ј. Ристић, новинар. Развитак владалачке власти у српском народу. Београд, Штампарија Тодора К. Наумовића, 1902. — 8°, стр. 110. Цена је 2 динара.

— Свети Сава. Књига за младеж. II. Саставио Одбор Крајинских учитеља. Приход од ове књиге намењен је путовању Крајинских учитеља у српске приморске крајеве. Београд, Штампарија С. Хоровица, 1902. 8°, стр. 157. Цена 1 динар.

— Конзул, весела игра у два чина. Написао Лукијан Тривунов Бранковић. Прештампано из „Бранкова Кола“ за годину 1902. (Права за представљање даје само писац). Ср. Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 45. Цена је књизи 50 пот. или 50 п. д.

— † Ђуро Радичевић, медецинар на Московском универзитету. Написао К. Лучић, учитељ. Београд, Електрична Штампарија Тодора К. Наумовића, 1902. — 8°, стр. 8·

— Правила дружине ђака Српске Мушке Учитељске Школе „Карађић“ у Пакрацу. Загреб Српска Штампарија 1902. — 8°, стр. 16.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу,** власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 10. Београд, октобра 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Шумар

Н—ског манастира

(Из мојих успомена)

— Милош П. Ђирковић —

Вероваћу се већ од целога јутра по последњим огранцима окомите планине и по готову већ посустао од умора, спустим се око подна преко брзе планинске речице у шуму Н-ског манастира. Још од извесног времена била је тужба у нашој управи, како се шума Н-ског манастира немилице сече, услед чега је ваљало учинити увиђај и обуставити сваку даљу сечу.

Испевши се потпуно горе на плато, упутим се узаним колским путем што је водио самоме манастиру. Зими је то био страшан пут, испресецан јаругама и раскаљан од многе мокрине, те се њиме једва прилазило манастирском дворишту, али је у толико био лепши и живописнији у лето. Шарено планинско цвеће расло је и с једне и с друге стране његове; тамо се високо уздигла густа трава и онде опет раширила своју лепу крун умиришљава јагорчика или се бујно извио жбун дивље руже; негде се пак свели над њим врхови високих растова и букава, те се и плаво небо једва назире. И заилазећи све дубље у ово безгранично зелено царство, осећао сам како ми се у срце увлачи неко нелагодно осећање од ове мртве тишине, нешто што ми помињаше на њену тајанственост, и мир, те сам се клонио и најмања шушња, да је из дубока сна не пробудим. Па и на пса мога, који је дотле весело потрчкавао за тичицама, као да је такође утицала ова тајанственост. Он је ишао мирно, тик самога мене, стрижући ушима и пажљиво посматраше мртво даљно зеленило.

То беше у оно доба, када и ово зелено море спава. Лишће не шуми својим таласима, гранчице стоје мирне и некренуте, а високе круне повиле се и сањиво дремају. Птице се повукле у најгушће шипраге и док се женка одмара у гнезду покрај својих малих, мужјак лепо заронио главу испод крила и наслонивши се на какву гранчицу поред њих, предао се и сам одмору. Само се инсекти осетили живљи. Видећи да је примирје настало и осетивши царство своје превласти, разлетели се на чистом зраку, или беже по чистој и кадифастој маховини. Само се негде у даљи протеже гласно куцање непостојаног темпа; то детлић неуморно прави своје прстенове на кори, а мало затим одговори му снажан и оштар клик соколов, што се поносно и смело уздиже у плаву висину изнад тихога мора од лишћа. За овим опет наста мртва тишина.

Пут је излазио на чистину; високи тремови од густих стабала губили су се све више, дрва се прорећивала и на место густих и гранатих круна указа ми се дугачка ливада, са које је свеже допирао јак мирис скоро покошеног сена. Овде је и стаза скретала. Држећи се бујне планинске речице што је манастиру толике штете наносила у данима своје нагле поплаве, пут је кривудао заједно са њоме и провлачио се као какав конац кроз високо и влажно стење, да се — прешавши поново реку — споји са дивним пропланком што се ненадно показивао испред самога манастира. А тамо у дну његовом дизао се и сам манастир, са два кубета без икаквих спољних украса, но који је ипак величанствено изгледао са своје потпуно беле боје, са својег високог позлаћеног крста и оно неколико гранатих мирисних липа што су стајале пред њим. Остали део простора захватали су лево станови братије манастира и путнички, а на десној страни била је коњушница и одељење за осталу стоку. Преко целог дворишта пружао се ред младих воћака и растављао манастир од осталих зграда.

Умор ме беше већ савладао а имајући и оно несносно осећање што се зове жеђ, скинем пушку и шешир и спустим се на испреплетане корене неке прастаре букве, испод које се налазио мали неозидани извор а даље од њега отицао поточић. Манастир ми одавде не беше далеко и у четврт часа могао сам већ тамо бити.

Ни сам не знам колико сам се тако дуго одмарао, тек одједном као да чух лак шум у суседном шумарку. Пас беше такође поскочио; он нађули уши и ослушкиваше спреман да залаје. Ја ослушнух боље. У почетку беше све мирно као и раније (већ мишљах да сам се преварио), а тада се поново разлеже звук у близини, тихо и мирно, налик на притајен смех — а затим још један и опет један. Кроз миран ваздух могле су се чути испрекидане, нејасне речи,

„Нема сумње, горокрадице!“ помислим; дам псу знак да ћути, да нас лајањем не би издао, дохватим пушку и шешир и лагано пузећи на коленима, станем се прикрадати страни од које је звук долазио. После двеста корака поново застанем, нисам могао даље ни корака а да не будем неопажен.

А тамо у густом шипрагу стајала је обична проста сељанка из оближњег Прњавора, у простој сељачкој сукњици, повезана чистом белом повезачом и закићена лепо расцветалим различком. Лицем се окренула према мени, те сам могао видети и лепу малу главу и бујне младе груди, што се под тешком тежињавом кошуљом тако бурно надимаху и висок витки стас, што се у неколико у напред повио, као да је пошао за ким, па се у томе положају и зауставио. Како беше стасита та проста сељачка прилика! Колико ли беше љупкости у оном милом, лепом лику, у њеном простом гипком држању, у њеној целој појави, да се и нехотице наметало питање, од куда све то? Црној као гавран коси, што се на темену делила у јасно обележени раздељак; сјајним дубоким очима што испод дугих трепавица гледаху тако страсно, — примамљиво одговарала је чудновато бела боја самога лица, које је сунце мало нагорело, те му дало нарочити бронзани изглед; ни мале, нешто меснате усне, и као бисер бели зуби; ни природно руменило, ни лепи овални образи; ни ниско али фино заокругљено чело, не изостајаху иза очију и лепе бујне косе. А све, све опоминаше на челично здравље, на бујну једрину, на снагу, што их само брдски крај одневати може и посматрач, опијен оним добро познатим дахом, што се некако врело око њега распростире, осетио би у себи жудње, да тај витки стас што пре пригрли, да пољуби те дивне, румене усне.

Свакако, она није била сама, али се друго лице није могло видети иза густог шипрага, Пас је непрестано стајао уза ме и својим паметним очима као да ме је питао шта ће да ради. Од једном се сељанка измакну корак два натраг и на њеном се месту указа млад, стасит калуђер, један од најмлађих између братије манастирске. Отац Антоније (тако се звао) био је млад човек око својих 30 година у старој излизаној мантији и са дугом камилавком. Његова спољашњост пре је се могла назвати ружном са својом дугом русом косом, што му је у неуређеним витицама падала на сама рамена; са својим буљавим великим очима што као с неким неповерењем у сваког гледају и не могући издржати ни једног оштријег погледа; са својим широким пљоснатим лицем, на коме се усадио дуг при дну повијен нос и густи риђи бркови. А све му кретање беше некако невешто, неспретно, по готову уплашено; у друштву си га ретко могао видети, затварао се увек у своју ћелију или би по цео дан јурио по шуми манастирској. Игумана се јако бојао, стрепео је и дрхтао пред њим, па се та његова бојазан чак у већем друштву могла приметити; с друговима је мање општио и по могућству увек их је избегавао. Иначе личност потпуно свакидашња без и најмањих особених знакова и човек га је губио из вида, чим се од њега растане. Зато ми и беше чудновато ово његово ашиковање у средини шуме, на најзабаченијем месту.

Он се наже за младом сељанком и ухвативши је за руку, покуша да је око паса обухвати, но она му се изви из руку и поново стукну корак натраг, смејући се гласно својим звонким смехом.

— Не смеј се толико! чух где он рече.

— А зар се тако бојиш? упита она и смешећи се поново, запиљи му се у очи и гледаше га дугим, страсним погледом, од кога сваки нервић задрхти, да се он поново пригну њеној руци и угризе је за прст. Она цикну притајено, али руке не извуче.

— А где је он? упита Антоније даље, гледајући је топлим, љубавничким погледом.

— Кад бих ја знала! одговори сељанка. — Још синоћ отишао је од куће и данас га целог дана нема. Вели да „Соколов камен“ секу сељаци, па је зацело тамо остао и преко ноћи.

— А не знаш кад ће се вратити?

— Зар он мени што каже! Не памтим кад ми је лепу рекао. Дође из шуме, дању или ноћу, а он свео обрве, стискао зубе као Арнаутин, гледа ме крвнички ка' највећа душманина, па ни Бога да ми рекне. Ћути и дува тако, ни хлеба да потражи.

— Зацело зна, рече калуђер даље.

— Може бити, одговори равнодушно сељанка. — Никако чудо: у селу већ свуда говоре; не могу се мирно макнути, а да за мном прстом не укажу. — „То је, вели, она из манастира!“ А ја ћутим, што ћу? не могу се на њих обрецнути, кад је истина.

Али се отац Антоније не задовољи тим одговором; осећајући се слободан у потпуно мирној шумској тишини и користећи се правом љубавничким, наже јој се до самих образа, па стаде с пуно љубавне жудње да јој шапуће нејасне речи љубавне милости и да се диви њеној чудној лепоти, која му све више излажаше пред очи.

— А докле ћемо тако? упита она.

— И ја не знам, одговори Антоније. — Тешко ми на то и да мислим, а каква вајда, кад измислити не могу. Најбоље је овако, па после што буде.

— Јест, теби је лако, али што ћу ја? Или мислиш ли ти да ће он довека остати таки, да ми ни речи не рекне? Отераће ме као последње псето са прага свога, па куд ћу после црница? Оцу не могу, не би ме примио, а њега да молим, не бих могла, па да ме пеку.

П. Јовановић

Бој петлова

Антоније појми да нешто одговори, али у тај мах проломи се шибље у чести на противној страни, као да је највећа буква из корена ишчупана. Све се збн некако у тренутку; пас поскочи, хтеде и сам потрчати на ту страну; с тешком мухом зауставих га и ухватим за њушку. Гледајући поново тамо, где су мало пре двоје драгих стајали, не видех оца Антонија. Он протрча у највећој брзини тик самога мене, захватајући својом мантијом ниско грање и жбуње и спусти се у дубоки кланац, којим се преко ишло у манастирско двориште.

Сељанка је стајала још на истом месту и дрхтала, гледајући са страхом у страшно намргођено лице шумског чувара Гиле. Борба која се у њој водила морала је бити ужасна; лице јој је било потпуно напрегнуто, а очни капци се и нехотице спустише као да собом хтедоше покрити сјај неверних издајничких очију. И ма да познаваше опасност пред којом се налазила, долазећи све више себи она преста да дршће, док све лице не показа неко чудновато упорство којим ће сачекати даљи исход ствари. А Гиле и сам не знађаше како ће да отпочне. Он покуша да што рекне, али не нађе гласа за то; хтеде је стегнути за њене обле мале руке, али не би му довољно снаге; најзад лагано јој подиже оборену главу и дуго се загледа у њене дубоке очи, као да у њима хтеде наћи решење целе загонетке, али га уплаши њен дивљи, упорни поглед и он јој спусти главу поново.

— О мајчице пресвета, Исусе сине небесни! чух где он рече неким потмулим, промуклим гласом што као да је долазио из најдубље дубине његових широких груди.

Наста ужасан тајац, за чије време се не усуди ни једно од њих проговорити. Гиле подиже руке према небу, као да хтеде Бога призвати, а затим их опет спусти и подлежући своме болу, наслони се на глатко стабло дебеле букве и гледаше дуго, дуго у њену лепу главу својим непомичним погледом. Његове час мрачне, час жалосне очи стајаху у потпуној сагласности са његовим боно развученим устима, док се на лицу једно за другим огледаше и дубок очајнички бол и страсна безгранична љубав и страшан неизмерни гнев, да би и најхладније срце себи привукли.

— Зар тако, Гино? прекиде он поново истим гласом мртву и несносну тишину. Она стајаше и даље сва мирна и непомична и не покуша ништа чим би се оправдала.

— Мало ти би нашег живота, мало наше младости? Пазисмо те сви као мајка дете, нико ни по тамо да ти рече; живела си не друкше него као паша један, а ти тако учини? Тиме ли врати моју доброту?! А што ће свет рећи?

— Може говорити, ако нема друга посла! одговори она суво.

— А образ, несрећнице, образ где ти је?

— Чувај ти свога, а мене нека овакве.

— Како рече?! узвикну Гиле чисто не верујући својим ушима. — Ни образа не жалиш, је ли? А ради чега; шта ти криво учиних?

— Не могу више с тобом! одговори она кратко и не покуша да га погледа.

— Не можеш?? једва простења Гиле и ухвати је левом руком за раме. Она не покуша да се отме, већ га испод стиснутих обрва само крвнички погледа. — А с ким можеш? с њим, је ли одроде?

И не говорећи даље, он скиде пушку с рамена и управи је на њу.

— А знаш ли, да је сад последње? Ђаковића кућу не осрамоти женска страна. Боље сврши! рече суво, једва мичући устима.

— Убиј!

Не могах више; прихваћајући пушку потрчим и сам тамо и у два скока стадох између њих. Гиле се томе најмање надао. Стајао је некако блесасто покрај мене, са стиснутим уснама и неодређеним погледом својих малих очију и не покуша да пушку пусти украј себе. Гина ме погледа чудноватим погледом, у коме се није могло видети ни срдња ни захвалност и не мењајући изглед свога упорног јогунастог лица, постоја и сама тренут два а затим као да се чему присети, одвоји се од нас брзим кораком и за мало па је нестаде у густом шибљу.

— Доцкан! промрмља Гиле, па се љутећи упути за мном манастирском дворишту.

Тихо се клони вечер, Сунце лагано тоне и небо се претвара у читаво црвено море; ваздух свеж и прохладан и лак ветрић осети се тек на крунама високог дрвећа; у густим врховима чује се песма птичија; тамо из доље замириса свеже на младу конопљу. С падине високог брега одвоји се млада чобаница и мало затим одјекну чист звонки глас:

«Девојка се сунцу противила:»
«Јарко сунце, лепша сам од тебе»
«И од тебе и од брата твога,»
«Брата твога, сјајнога месеца.»

Шума ми већ давно за леђима; још се назире њена непрогледна густа црнина; идући брзим кораком малом узаном стазом што се дала преко зелене ливаде, ја и нехотице замишљах себи лепу слику Гинину и малу драму што се тако ненадно одигра између мужа и жене.

Путник

Ветар, киша, помрчина,
А ја путник издалека!
Ај, да ми је топла соба,
И постеља сува, мека!
Негде ту је кућа једна,
Прозор мали са капцима,
У прозору лутка једна —
Знак да мома овде има...*)
И, ено је где се светли,
То је она изба мала,
Што ме до сад тол'ко пута
На ноћишту задржала!
Па сад опет. Али шта је!
Исти прозор, иста крила,
Али нема оне лутке
У прозору што је била!
Празне, сада шипке стоје —
Хајдмо даље, срце моје!

Сокољанин

*) У Мачви кад стоји лутка у прозору, то значи да у тој кући има девојка на удадбу. С...

Песимизам
у XIX веку

Песник песимизма Леопарди. Његова теорија о infelicità.*)

Осмотримо само из ближе модерну философију песимизма, и потрудимо се да му схватимо прве симптоме у XIX в. Зато су нам добру прилику дале публиковање исцрпних студија што су последњих година неки млади писци посветили Леопардију, и које, понављајући у неколико оно што је већ писано о њему, дају нам могућности да боље разумемо интиман карактер његовога дела.

Битољ

Г. Буше-Леклер радовима својим показао се као одличан и фини тумач душе и појезије Леопардијеве. Само зашто се бојао да нам исцрпније говори о његовим философским идејама? Изгледа као да га је то питање и привлачило и одбијало. Зато нека је хвала г. Олару који је обележио и философске теорије Леопардијеве и управо њих сматрао као средиште својих студија, теорије, које су врло често бледеле пред суморношћу песниковом и његовим патриотским лиризмом. Ја бих шта више желио још више смелости у извођењу те идеје. Шта то чини што је Леопарди био мање догматичан од немачких философа, што није имао системе и што је његов песимизам

*) Једна глава из дела Песимизам у XIX веку од E. Caro бив. члана француске Академије.

произлазио из опште, универзалне негације у место да буде метафизичка дедукција? Зар и одсутност свакога система није само по себи једна врста система, који је у осталом имао својих виђених представника, пошто је то систем скептичара? Кажу да је Шопенхауер хтео да има своју школу и он има своју школу, док Леопарди, и ако је чешће говорио о „својој философији“ није писао да шири своју доктрину. А да ли је тако? Зар неко, песник или философ, пише за шта друго а не да шири своје идеје, и зар писати с онолико сјаја и силе не значи ширити своје идеје? То су врло слаби разлози. Жао ми је што Олар и ако је наишао на тако интересну тему, није ту тему решио. Али, оним разним документима што нам је ставио на расположење, он нам је дао могућности да ту тему решимо. Онај наслов: *Леопарди и Шопенхауер* на који је, без сумње, упутио младога писца онај дијалог из *Еселја* г. Санктиса, штампаних под истим насловом, — био је врло срећно изабран. Зашто је то била само једна епизодна, једна од најслабијих глава у књизи кад је требала да буде најјача? Из тих, и сувише кратких странчица избија један интересантан факт, а то је: да су се и код италијанског песника и код немачког философа једновремено развијале исте идеје, а међутим не види се, да су ма на који начин утицали један на другога. Оне исте 1818. године које се на усамљеном и жучном Леопардију у Реканати десила она велика промена, која га је без икакве постепености, из Хришћанства бацила у философију очајања, — кренуо се Шопенхауер за Италију пошто је предао издавачу манускрипт свога *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

Један повучен у мањој варошици која је била прави затвор његове ватрене маште, други нестрпељив да постане славан, њих се двојица јамачно нису сретали, а више је но вероватно, да Леопарди није никада читао то дело Шопенхауерово, које се чак и у Немачкој тек много доцније распростро. Али исто тако несумњиво је, и то да је г. Олар морао знати, да је Шопенхауер знао за песме Леопардијеве, и да је, ако не више а оно једном, говорио о њима не дајући им ни приближно ону вредност које су оне имале у историји система.

Односно питања: да ли се Леопарди може рачунати у философе, да би се одговорило на њ довољно је да се његова теорија о infelicità стави поред онога што су назвали „светски бол“, т. ј. болест једнога Вертера, Јакопо Ортис-а, Лара, Рене и Рола. О песимизму Бајроновом и Шатобријановом не може се ни говорити, јер оно што су у њих неки назвали песимизмом, није ништа друго до једна врста романтизма, нека болешљива анализа онога *ја* песниковог, због које се у песнику створи нека врста болешљиве екстазе и заноса у којем благодари Богу „што га је створио силног и усамљеног“, стављајући на супрот својим патњама и усамљености задовољства ниске гомиле.

Стари, који су о томе мислили као и Паскал мрзили су то *ја* и прогонили га. Обичаји, у складу с укусом свију тешко су подносили те изливе појединих личности, које су на тај начин придавали и сувише важности и својим радостима и својим жалостима. Богови, јунаци, отаџбина, бојеви, трагичне игре судбине, па и љубав али у њеним општим потезима, а не у анализи каквих биографских доживљаја, — ето, то је била основа све античке поезије. Лична поезија у старих је врло ретка.

Али и то вре́ло надахнућа које је тако дуго било задржавано избило је, а зна се каквом силином. Из онога, често пута екстравагантног обожавања онога *ја*, никао је савремени лиризам са својим и великим странама а и својом сићушноћу, својим великим инспирацијама а и својом занешеношћу. Одатле, са тога вре́ла никли су сви они књижевни болови који су дубоко потресали читав један нараштај, а које ови нови нараштаји, са својим научним и позитивним васпитањем, с тешком муком озбиљно узимају. Те високе и елегантне туге ни више ни мање но су философске. Оне не проистичу из какве консепције о свету или животу. Кренуте са онога *ја* оне се поново ту враћају, затварају, и поносе се што су ту, бојећи се као какве профанације да ичега заједничког имају са гомилом. То не пати дакле човечанство но песник. Да би се такове патње могле свести у теорију томе не стоје на пут ни јачина ни искреност осећања већ оне опште одлике у којима се тај осећај инспирише.

Песимиста на против не гледа у болу какву привилегију него закон, и не ствара никакву аристократију очајника. Једину надмоћност коју он за генија тражи то је: да јасно види оно што гомила људи нејасно осећа. За њега је живети несрећа, и патње простире са човека на природу, са природе на њен принцип ако тога принципа има.

Субјективно зло не мора да буде никакав значајан догађај у свету; али зло објективно, безлично, апсолутно које свуда влада, такво зло треба видети. Само у таквом схватању има философије, а свако друго схватање може само бити књижевност, биографија, или роман.

А таква је теорија Леопардијева о *infelicità*.

Несумњиво је да је он много патио. Патио је и због својих физичких недостатка, који су тако тешко падали његовој младости, и због свога слабог здравља, које је вукао кроз живот као вечито страшило смрти, и због очајне чамотиње која га је подгризала у малој једној варошици, и због велике сиротиње. А највише је патио због своје нервозне осетљивости, која му је и од најмањих неприлика стварала највеће горчине. Па онда ту су биле неостварене амбиције и нарочито горке обмане срца што је волело.

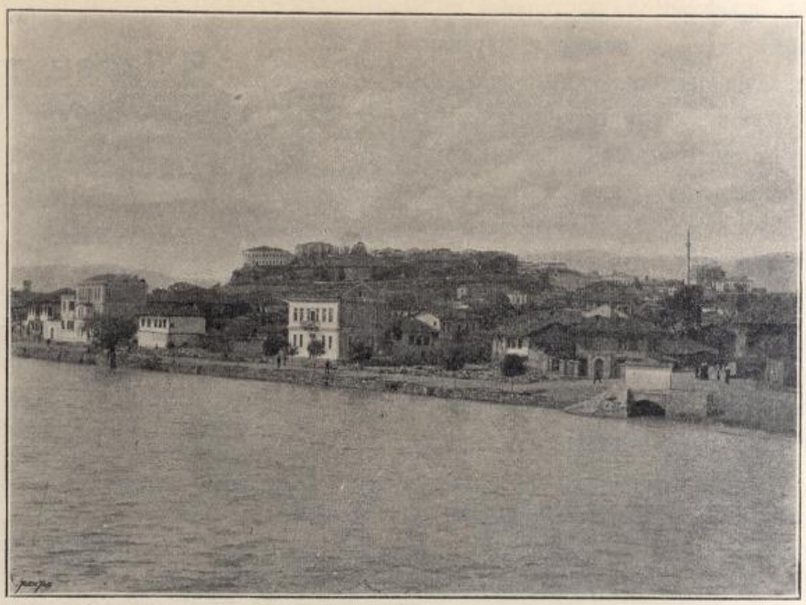
Јест, много је он патио. И у пркос свега тога, његова теорија није само израз његових патњи, нити је он икад пристао да се на његову теорију тако гледа, а ако је та његова теорија баш ницала из искуства, ницала је из искуства које је он генерализао и које се трансформисало у један скуп резонираних консепција о животу људском.

Треба само видети како се Леопарди брани од философа којег је још из раније осетио да се бу́ди у њему и

онога узвика интимнога бола; са каквим неповерењем износи на јавност срце своје и с каквим поносом одбија оне милостиве симпатије које није ни тражио и због којих румен стида ударала му је у образе. „Само, писао је једном свом пријатељу, — услед подлости људи који траже да их неко уверава о вредности живота, гледало се на моје философске идеје као на резултат мојих личних патњи и мојих *материјалних неприлика* а не као на моје поимање о свету. Пре но што умрем хоћу да осудим те вулгарне и малодушне измишљотине, и да молим оне који буду читали моје радове да се једино потруде да побију моја опажања и моја умовања а не и да нападају моје болести“. [1])

смичких погледа, и ако је хтео да буде философ он је и заслужио да то буде, он и јесте философ. Судимо дакле о њему онако како је он хтео да буде суђен и потрудимо се да видимо у колико је његова теорија о *infelicità* слична теоријама немачке модерне философије.

Свега има три могућа начина да људи буду срећни, три пута да се срећа разуме и оствари. Ма колико се тражило да се пронађе какво ново средство да човек срећан буде биће узалуд, јер и тај нов начин улазиће већ у напред обележени оквир, а већ и само то јасан је доказ о сиромаштву наших средстава за осећање и јаловости нашега живота. Или се може бити срећан у овом свету овакав какав је, у земаљском, индивидуалном животу,

Скопље

Да има везе између несрећних прилика у животу и суморне философије, којој је, као последњем склоништу прибегао песник, то је изван сваке сумње. Немогуће је издвојити болесну личност Леопардијеву од оне монотоније сликања и доктрина његових. Али ваља признати да се он свим силама слободне интелигенције трудио, да умањи што је више могао трагове својих личних успомена приликом решавања животног проблема. То решавање узнео је он на онај високи степен где почиње философија. И његов песимизам одиста је један систем а не апотеоза његових болова. Том његовом цртом, коју смо ради да истакнемо, он се битно разликује од школе лиричара и очајних, с којима су га неки изједначивали. Он је у удаљеном сродству са Рола-ма који су га називали братом својим. Он је све њих надмашио висином својих ко-

[1]) Писмо г. Синеру од 24. маја 1832. године (писано на француском).

било употребом својих чула, богатством и шаренилом сензација, усавршавањем душевних способности, мисли, науке, вештине и оних племенитих емоција које проистичу из њих, било активношћу, страшћу за влашћу, и славом. Или се може бити срећан у неком другом свету, после смрти, и то је оно надање које држи гомиле болних, сиротих, презрених овога света. Такво појимање среће уточиште је које су створиле вере, а нарочито Хришћанство, беди, којој се не може помоћи и патњама којима нема утехе. Или се на послетку може бити срећан замишљајући један земаљски други, бољи свет но што је садањи, и који свака генерација својим радом и својим искушењима све више и више припрема. У таквом појимању лична се срећа жртвује да би се тај нови идеал остварио. Човек заборавља самога себе, и диже се до извесне колективне воље и савести. У напред се ужива у срећи другог коју ми данас припремамо и оним жртвама

које приносимо ради среће нашега потомства. Тај узвишени сан среће читавога људства којем се иде разним научним проналасцима, индустријом, политичким и социјалним реформама — то је философија напретка, која у извесним ентузијазмираним душама постаје вера.

Ето, то су те три теорије о могућној срећи, у којима се исцрпљивала машта људска. „Три стадије заблуде људске“ како Хартман вели, које су, једну за другом а без икакве користи прелазиле генерације што су редом ступале на светску позорницу, мењајући веру али не и разочарења.

Хартман греши кад вели да те три стадије илузије долазе једна за другом. Оне су једновремене, и никад није било доба у којем свака од њих није имала својих представника. То су попре три вечите расе духа но три разна историјска доба.

Нема ли зар и данас кад ово пишем у шареном савременом друштву људи, који оптимистички гледају на земаљски живот овакав какав је, људи који оптимистички гледају на живот с оне стране гроба, и људи, који оптимистички гледају на златно доба што се на земљи спрема будућим људима. Шта више многи су од нас прелазили све те три стадије у своме животу. Па и ред, којим, по Хартману, те стадије наилазе није ни најмање осветнан: њих сваки на свој начин прелази. Нису ретке оне душе које, пошто су се уверile о илузијама земаљске среће, и среће златнога доба што ће имати да наиђе, — траже уточишта у невидимоме и божанственом. А та еволуција може се исто тако и обрнутим редом прећи: почети са најузвишенијим верским аспирацијама и завршити епикурејством.

Леопарди је прешао све те три стадије, али се ни у једној није задржао: све је три описао и казао нам зашто се ни у једној од њих није задржао, и после свег тога има људи који мисле, да је он у њима тражио склоништа. До осамнајесте године, његова сањалачка младост само кратким испадима прелазила је границе верског веровања. Шта више с оно свога, већ приличнога знања, покушао је да пише нешто налик на апологију хришћанске вере, *Нешто о популарним заблудама старих* (1815.) И у оној номенклатури сујеверја старога доба: боговима и богињама, оракулима, привиђењима, маџијама и усклицима управљених „љупкој вери“ којом се заноси и која га теши у његовим првим боговима — осећа се будући скептицизам. У то исто доба падају и његови *Пројекти хришћанских химни* које су покренули прерани осећаји светскога бола. Само се песимиста могао овим речима обраћати Спаситељу: „Теби је у вечности све знано, ал дозволи нам, дозволи машти нашој да у теби гледамо доказ нашег ништавила. И ти си окусио нашега живота и знаш колико вреди, и ти си осетио слутње наше и проклетство нашега бића“. Или опет овом молитвом Спаситељу „И сада идући од наде нади, по ваздан блудим заборављајући на тебе непрестано обманиван . . . . И дођиће дан кад ћу, напуштен од свега, све своје уздање положити у смрт, и тада, тада ћу теби прибећи.“

Међутим тај дан последњег прибежишта није дошао. Баш онда, кад је грозничавом руком, по хартији овлаженој сузама својим, исписивао те фрагменте химни и молитава, увидео је, да су се око њега порушиле све наде његове. И у сред тих развалина, на домаку празнога света и под мрачним небом, видео је да је сâм, да је остављен сâмоме себи.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

И јесен ту је

Стигосте и ви предзнаци први,
Јесени мирне, сетне и тужне.
Селице птице одлетеле су
Ближе ка сунцу у краје јужне;
Плаво нам небо стало је блеђе,
Облаци сиви чешће га крију;
До скоро мирним странама нашим
Хладни се ветри носе и бију.
Свија се грање под силом њихном
А пало лишће ношено плаче;
Кроз димњаке се очајна песма,
И тужна чује, све јаче, јаче.
Ил' хладна, ситна, киша се спусти,
Да мислиш мочар обузео је
И срце, душу, мисли ти скупа,
И прним свио надање твоје.

* * *

Па ипак зато ја вас жељкујем,
Јесени бледе, суморни дани,
Ваша ме сета слабог' и палог'
Од свега ниског чува и брани.
У сетном вашем у загрљају
Срце ми јача, мисли се кале,
А на олтару божанства мојих
Само се света кандила пале.

Борски

Ђурђевкова тајна

написао

П. РУЖЕ

с франц. превео

Т. С. Стојадиновић

I.

Шта! зар већ има Ђурђевка?

— Да, госпођице, желите ли га?

— Ах, врло радо, господине, јер то цвеће највише волим!

Младић се лако поклони и извуче неколико струкова ђурђевка из рупице свога капута те их даде Клари Белиеровој рекавши јој у исто време:

— Жао ми је што је процветао... Нисам ни мислио да га већ има... Те је пупољке нашло јутрос дете мога вратара.

Између зелених листића још није било звонаца него само ситних и белих прапорчића, који трепераху и изгледаху као да су од снега. Росица их је попрскала као прашина бисер, а мирис им је био изврсан.

Лаким покретом принесе Клара своме лицу цвеће и удисаше пријатан мирис. Њене плаве и благе, мало снуждене, очи изгледаху као опијене. После тога она не чу ништа више, што се око ње говорило.

II.

Тога дана господин и госпођа Белиери, родитељи Кларини, даваху доручак у своме летњиковцу, који се звао „Весело Пребивалиште“, с тога што је сазидан у једном дивном пределу близу Ремирмона на обали реке Мозела. На доручак су позвали неколико трговаца и индустријалаца из вароши, околне суседе и више младића.

Господин и госпођа Белиери држаху да је већ време да удаду своју кћер, јер је имала скоро двадесет и две године. Просиоци су очекивали њезину руку, јер знађаху да она носи свом будућем мужу, поред своје лепоте, врло леп мираз. Родитељи наваљиваху на њу да се реши, али им се она увек противила.

Осетљива, замишљена и меланхоличне нарави, Клара се страшила и од помисли, да узме за мужа човека кога не би волела или који њу не би љубио, јер је предвиђала да већина њених просилаца више жели њен мираз

На Сави више Београда

него њу саму. Клара је желела и тражила срца, које ће куцати као и њено; нарав, која ће се сложити с њеном; љубав, која ће одговарати њеној искрености и нежности.

Али се такав просилац, који би њу могао потпуно задовољити, није још нашао. Она је без сумње знала да су младиће, који беху у салону, позвали њени родитељи. Међу њима видела је само једног, скромног и повученог, кога није могла никад заборавити.

То је био Јован Вардије — син некога шумара — који је њој и њеним родитељима пре неколико месеца живот спасао.

Једне летње вечери задржао је Вардије, с опасношћу свога живота, коње, који су помамно јурили с колима, у којима беху господин и госпођа Белиери са својом кћери. Пут, стрм и искривудан уздисао се над једном провалијом, а подивљалим коњима није могао више кочијаш да управља. Смрт би путницима била извесна, да се није, божјом промисли, појавио младић, који је храбро успео да заустави застрашене животиње.

Трговац, његова жена и кћи топло се захвалише своме избавиоцу, и из захвалности сматрали су за дужност, да га позову на поменути доручак.

Вардије је живео код свога оца у скромној сеоској кућици. Слабо здравље, нагнало га је да се, свршивши школе, врати своме оцу и да у селу проводи своје младе дане.

Шумар је јако волео сина и бринуо се о њему као што би то мајка чинила, надајући се непрестано, да ће га свеж ваздух и одмор опоравити од велике изнурености.

Клара је приметила Вардијево бледило; а спазила је и то како се по каткад дубоко у њу загледа, али, чим би га погледала, он би одмах окренуо главу у страну.

Њему је било веома жао, што не може довољно да се нагледа ове лепе девојке, која је непрестано о њему мислила, још од оног дана, кад га је први пут видела. Вардије је љубио Клару свим жаром своје млађане душе.

III.

За време доручка говорио је врло мало. Замишљен и тужан мислио је само на оне речи, које је Клара рекла примајући ђурђевак:

„То цвеће највише волим“.

С времена на време тајно би је погледао, трудећи се да одмах прикрије ватру, која се распаљивала у његовим очима. Он се осећаше стран у средини ових богатих и надутих људи, те се још за рана растаде с њима.

Мало доцније, кад се сви гости разиђоше, Клара отиде у врт, па одатле у јелову шуму, која је била у близини.

Њена мати пође лагано за њом и стиже је код хладовитог, с обе стране дрветима засађеног пута. Задржавши је код једне клупе и нудећи је да седне, запита је тихо:

Дакле, драга моја кћери, нађе ли овом приликом себи младожењу?

Клара уздану и промрмља:

Молим те, мајко, остави ме!... Хоћу да останем код тебе... још... дуго!...

Госпођа Белиери виде, како се сузама овлажише Кларине трепавице, с тога нагнувши јој се рече:

— Опрости дете моје, опрости!...

IV.

— Госпођице, Кларо, ево једна кита ђурђевка за Вас.

— Ко је донео ту киту, Гертрудо?

— Један дечак.

— Шта сте дали за њу?

— Ништа, госпођице, он је рекао да је киту донео по нечијој поруци

— По чијој?

— Не знам госпођице!...

Клара се забављала китом. Ђурђевак је био исто тако у пупољку, као што га је јуче добила. Али су се неки од ових пупољака отворили миришући врло пријатно.

Гертруда се врати.

Млада девојка, замишљена питаше се, ко јој је могао послати ово цвеће. Без сумње неки од младића, који је био на јучерашњем доручку. Али, ко је од њих? Умешност и разборитост онога дечка, који је донео киту, очараше је. То је учинило, те јој срце поче јаче куцати. Помисли, да јој је ту киту послао млади Пернетије, син великог фабриканта из Ремирмона, онај исти, од кога је јуче добила киту ђурђевка.

Али, њене мисли поново застадоше пред питањем:

— Ко је то?

V.

Сутра дан се опет у јутру појави дечак у баштенској кућици са китом у руци. Кита, коју донесе, беше начињена од расцветаног цвећа. Клара је дошла сама да прими киту. Дечак, који је киту донео могао је имати својих десетак година; био је босоног и подеран.

Кажи ми, мали, ко ми то шаље? рече Клара.

— Једна особа...

— Једна особа?... то је са свим неодређено!... Како се зове та особа?

— Не знам...

— Где станује?

— Не знам.

Без сумње је дете лагало, јер му је заједно забрањено да говори истину. Још неколико питања и дете побеже. То се понављало сваког дана, али ни Гертруда ни Клара не могоше од њега ништа дознати.

Једнога јутра, наљућена млада девојка забрани служавци да узме киту, али јој онда сам дечко остави киту у кућици.

Шта значи ова тајна? Сама је разборитост дечакова врло чудновата. Млада девојка као да је осећала, да је њено срце наклоњено овом непознатом. Он је морао имати добру душу, племенито срце и искрене осећаје. Без сумње је морао бити добар и имати својства, која се њој допадаху. Можда ће једнога дана подићи вео, који га покрива, и тада ће му очарана и побеђена Клара рећи:

Ваша сам.

С месецом мајем нестаде ђурђевка. Његова тако лепа звонца пожуте и сасушише. Али је ипак дете још неко време доносило свеже ките, које су заједно бране по дубоким теснацима и на дивљим добро заклоњеним честама, где топли сунчани зраци не могаху да допру.

Али једнога јутра дечко се више не појави. Ах! свршено. Заиста је свршено време ђурђевкова живота. Од једном постаде све тужно. Клари се чинило да је око ње

нешто празно; изгледало јој је, да јој тога дана нешто недостаје. Њена мајка, видећи је тако сетну и забринуту, усиљаваше се да је развесели, говорећи јој о удадби, јер је знала да је то разведрава; али Клара машући главом рече:

— Не још, мајко, још не!

Прође и година. Лето је било врло лепо, а јесен привуче путнике, да се диве величанственој лепоти Вогеза. Напослетку зима покри планину својим великим, белим покривачем. Ну при свем том посете никако не престајаху у „Веселом Пребивалишту“, у коме се скупљаху просиоци Кларини, које је она непрестано одбијала, мислећи само о ономе непознатом, кога је незнано љубила. Понекад се са њених усана отрзало име Јована Вардија. Није ли беху увела по високим шумама. Зашто је била лишена своје свакидашње китe у оно време, кад је још могло бити у планини овог племенитог цвећа?!

Клари је било веома тешко! Надала се и очекивала, али то беше узалуд.

Једне вечери, у салону, рече нагло неки гост господину и госпођи Белиери:

— Збиља, знате ли да је умр̏о Јован Вардија?

— Умр̏о?!... Тако млад!... Сиромах дечко! узвикну зачуђено господин Белиери.

— Он је био врло слабог здравља, а осим тога изгледа као да га је од пре годину дана почела мало по мало упропашћивати љубавна мука. То ми рече један од

Улазак у манастир Трескавац

тај тајни пошиљалац баш он, чије црне очи беху тако благе и тако лепе; он, који ју је тако дуго посматрао.

VI.

Клара се трудила, да то сазна. Али како? Јован није више долазио у њихову кућу, у коју су га само једном позвали, из просте учтивости.

Једне јој се вечери, у маленој јеловој шуми, у којој се она често бавила, учини као да га је опазила, како је посматра, али је он одмах побегао, чим га је спазила.

Кад дође пролеће, почело је опет дете да долази са китом ђурђевка у руци, али као и пре тако и сад није никако говорило од кога је.

Узимајући тада киту, Клара се по каткад не могаше уздржати од суза.

Једнога дана она узалуд очекиваше киту. Дете се више не појави. Међу тим бела ђурђевкова звонца још не закупаца мога добра, чија је кућа у планини близу Вардијеве.

Клара не чу ове последње речи. Уши јој од једном зазујаше, а пред очи јој дође мрак. Сад јој је било јасно зашто је од једаред престала добијати ђурђевак. Она паде онесвешћена.

VII.

У најусамљенијем крају ремирмонског гробља налази се један врло скроман гроб, на чијем је споменику урезан овај кратак натпис:

„Јован Вардија“.

У мају и јуну расте на том гробу ђурђевак. При најмањем ветрићу његова звонца затрепере распростирући по ваздуху свој изврсан мирис. Сваке вечери ту долази једна млада женска обучена у црно, као каква удовица дубоко замишљена.

Сви се чуде, зашто госпођица Клара Белиери, богата наследница, долази на тај гроб. Њој је сада више од двадесет и пет година, а не ће никако да се уда. Остала је да живи као девојка код својих родитеља . . . .

То је заиста тајна, коју знају само цветићи спуштени на камен, у којем је урезано име Вардијево, то је љубавна тајна, коју само ђурђевак зна.

Autumni flores

VII.

Опустеле цветне равни,
Село наше магла крије; —
А из древних гора тавни
Дах јесени мртве бије.

Загрли ме, чедо страсно,
Ближе к мени љупку главу,
Да пољубим око јасно
И милујем косу плаву.

Усне су ти хладне јако,
Гле, око ти сузу скрива!
С чега, мила, стрепиш тако
Те ти чело мрачно бива?

Дал' те плаши пустош ова, —
Што ти чисту душу верну
Из слађаних трза снова,
Ствара тугу неизмерну!

Ил' ти јесен хладном руком
Дотакла се срца врела?
Ох! Што тајиш, чедо, муком
Што би мени рећи хтела!

По суморним вртовима
Развејане руже стоје; —
Дал' свенута ту међ њима
Лежи љубав, — клетве твоје?

Опустеле цветне равни,
Село наше магла крије; —
А из древних гора тавни
Дах јесени мртве бије.

Зајечар, 1902. **Милутин Јовановић**

Арнолд Беклин

— влад. р. петковић —

I

Немачко сликарство у XIX веку: Периода Класицизма — Романтизам и Мистицизам — Сликарство у служби Историје — Реалистички покрет натурализам са Импресионизмом — Нови Идеализам: Пантеизам, Симболизам, сецесионизам — Беклиново место у Историји немачког сликарства.

Уметност Немачке XIX века, у поступном развоју своме, иде упоредо са еволуцијом свеколиког духовног живота њеног. Под превлашћу извесних идеја стварали су се исти преображаји и на једној и на другој страни. У Историји ових преображаја, у сукцесивну реду њихову, огледа се слика саме Немачке, а до некле и слика XIX века. Борба два принципа: Традиције и Слободе исписана је на листовима ове Историје. Уз то последњи листови њени показују, у животу уметности, врење, слично ономе на првим листовима њеним: идеални покрет првих деценија, ну само са сасвим другим тенденцијама.

Прво, идеална Немачка, опијена сном о класичкој старини, прожета страсном чежњом за минулим узорима античкога света. У књижевности и у уметности све дише дахом класицизма. То је доба бледих фреска са безизразним мотивима класичним. Свугде се показује мраморна лепота трчких статуа, хладна и без живота. У великим оквирима купа се историја и митологија у читавим слојевима од асфалта. У свему се огледа осуство стварности, живота, светлости. Тек овде онде мали ландшафт, на који се комадић плавог неба плашљиво осмејкује својом ведром и зрачном површином. Дивни цвет, напојен строгошћу античке душе, пресађен је на земљиште, над којим веје меланхолија савременог духа. Стари класички Олимп обојен је бојом новог нервознијег и суморнијег доба.

За тим Немачка, која је своју хегемонију поставила у царству фантазије: јаш непрестано сањалачка, са звучним речима и громким усклицима, а још једнако неодлучна и колебљива у практици. На крвавим пољима Наполеонових ратова она је сањала о великој уједињеној домовини. То остаде само сан, који је стварност мутила мрачним и очајним изгледима у будућност. У оваком очају садашњости изгледаше „старо добро време“ тако идеално и тако примамљиво. Сликари, у својим идеалним сновима, нису се обзирали на садашњост, већ су се повлачили у прошлост. Она беше поуздано прибежиште, о које не ударају таласа свакидашњице. Романтика показа, да осем хероја и богова античкога света има и других јунака у историји, религији и поезији. И док присталице класицизма са омаловажењем гледаху на Средњи Век и на Ренесанс, дотле романтичари ово двоје уздигоше на штит. Дух новог времена, дух историског истраживања

и критичког разумевања прошлости нађе свога одјека и у уметности.

Антика беше веома једнобојна, отуда се опет пораћа жудња за шареним; она беше хладна и без израза, који су срцу, говорили с тога се почиње чезнути за нечим интимним и поверљивим. Она беше тако грчка, тако строга и незнабожачка, отуда се јавља страсна чежња за нечим хришћанским, и за наивним детињским веровањем. За време ратова за ослобођење појави се и у овом правцу јака струја, која је снажно припомогла пропасти класицизма. Невоља беше научила молити се Богу. У оним годинама понижења заборави младеж сасвим на античке узоре. У место грчких статуа сликарство обожава старе италијанске слике. Мадоне и мотиви из Новога Завета освојише себи место у сликама ове епохе.

Прилике су се поступно измениле. Она Немачка, „која лежи у стручку лотосова цвета“ и подаје се вечито сањаријама, постала је брзо предмет подсмеха и ироније. Романтизам пада под снажним ударцима реализма. У своме путу кроз прошлост сликарство се, у здравом инстинкту свом, све више и више приближивало садашњости и стварности. То је доба колорисанијих фреска и слика огромних размера, у којима се излаже философија историје. Историско је сликање у прво време гледало свој циљ у томе, да, као помоћник историје, илуструје историске догађаје. Сликарима беше сврха, да свеколики развитак културни свих народа и свих времена преставе у главним историјским фазама његовим; да изнесу моменте, који у историском развитку целога света чини оне значајне тачке, у којима се сустичу изукрштани и испреплетани конци историске драме свих народа у свету; да покажу, дакле, културни развитак човечанства. На овим сликама имала је публика да студира историју и етнографију, да упозна земље и костиме.

Од апстрактног света идеја сликари у брзо прелазе на све верније и тачније престављање историских догађаја. Они се одважише, да прашљиве раднике, прљаве каменаре, ковače и сељаке поставе онде, где су негда смеле стајати само сјајно обучене историске величине. Сликарство уђе у народ, да тамо нађе грађе за своје предмете. На место бића, која се познаваху само из музеја, ступају фигуре из живота. Самопосматрање снажно потискује имитирање. Па и ако сликари још једнако имају нарочите наклоности према извештаченом и театралном, ипак се уметност све више и више ослобођава прошлости и конвенције. Она тражи безобзирну истину, истину без икаког компромиса.

Л. Грбић — Сеоска кућа у Јадру

Постепено се почеше салони осветљавати, почеше ишчезавати Грци и Римљани од махагона заједно са нимфама од порцелана. На позорницу ступају предмети из свакидашњега живота, човек у свакодневним односима својим, догађаји који се сваког дана одигравају. Ландшафт осваја себи прво место и моћно доприноси, да се збаце окови традиције, да се стресу ланци ропства уметности. Хибнерова Германија, из 1850. год., насликана за албум краља Лудвига као краљевска жена, која у једном пустом пејзажу са натмуреним небом лежи са лицем у прашини, са круном која јој је спала са главе, а поред ње лежи лобања, уздигла је сада поносно своју главу. Њени се погледи више не губе у далекој прошлости нити у ма-

гловитој будућности. Откако је на бојним пољима чешким и у Версаљском дворцу постало немачко царство није више Немачка имала повода, да се теши делима ранијих времена, као негда у политичкој невољи својој; Германија, коју Каулбах престави удубљену над лектиром неке старе књиге, а круна јој изнебуха спада с главе, опет је снажном руком дочепала скептар. После сентименталне генерације од 1830. год., која се губила у ламентацијама и празним сањаријама, дошао је нараштај од „гвожђа и крви“, покољење рада и дела, прекаљено у политичким катастрофама, самопоуздано и одлучно. Реалистички покрет настаје од 1870. год. Критика постаје слободнија и моћнија. Она је заменила романтично описивање историских догађаја. Историско сликање изгубило је сваку важност.

Наука узима сва снажнија и све поузданија полета. Позитивизам на свима пољима разви поносније него икад своју заставу. Све метафизичко одбачено је као ненаучно. Од религије и митологије остаде само скепса и пародија. Наука је имала да замени морал, а љубав према ближњима религију. Објективност у науци иде упоредо са објективношћу у сликарству. Као што наука према природи стоји без страсти, хладно и беспристрасно, у намери да проникне њену суштину и њен живот, тако и уметност на природу гледа хладно и објективно.

После оснивања царства реализма богатства и задовољстава следује реализам борбе за живот. Он одјекује у снажном покрету сиромашних, којима је обавезна настава оворила очи, а социјализам их опио сном о обећаном благу. На другој страни се богатство све више и више гомила, а технички проналасци и трговачка експанзија показују сву жестину и енергију савременог живота. Са Ничеом и Ибзеном постаје философија брутална као и живот. И нова уметност слика ново друштво: брутално у натурализму, нервозно и саможиво у импресионизму.

Уметност је постала природа гледана кроз један темпераменат. Сликар репродукује природу онако, како она њему самом изгледа. Он заборавља све што је студирао у музејима и што је научио на академији, па покушава да изнесе свој сопствени „утисак“. Одбацује се свака традиција, која се поставља између уметника и природе. Прозори атеља̀, вештачки помрачени завесама. отварају се благотворној струји ваздуха и светлости. Импресионизам почиње узвицима: Fiat lux! Дајте сунца и слободна зрака! Пустите светлост унутра! Реализам, истинит и слободан у третирању форме, не беше истинит и слободан у посматрању боје. Импресионисте откриште сунце и фини флуид атмосфере, треперење ваздуха над површином усијаном од сунца. Они безусловно траже, да се свака ствар стави у хармонију са местом, добом дана и осветљењем; да се свака сцена у слободној природи престави у стварном осветљењу јутра, подна, вечери или ноћи. Они не сликају више тела и боје, већ снагу светлости, која се беспрекидно креће и под којом свака ствар сваког тренутка мења облик и боју. Преносећи тако непосредне утиске на платно, они су у могућности да преставе моментане или још свеже нијансе сваког израза и сваког покрета. Боја је постала најмоћније средство изражавања једноме сликару. Импресионисте, јакобинци велике револуције у уметности, извојевали су слободу уметности и обогатили је обиљем нових лепота.

На основи једног тако од сваке конвенције независног, сасвим индивидуалног посматрања природе, могао се развити Нови Идеализам. Реализам је сликао само један део модерног живота, његову сухопарност и непоетичност, његову борбу за опстанак, његову превласт гомиле са грубим плебејским дахом и грубим покретима. Уметност постаде сама себи банална и досадна са својим суморним сељачким избама, са мирисним будоарима балеткиња и окреченим зидовима болница. Позитивна философија распламте жеђ за сазнањем, али је не засити. Све је то још интензивније распалило жудњу за нечим идеалним. Чежња за нечим необичним и новим почиње све више и више прожимати модерне, жудне утисака. Док реалисте насликаше модеран живот, ново-идеалисте, допуњујући их, сликају модерно осећање.

Из плодноga натурализма изниче плави цвет нове романтике. Пантеизам нађе снажна израза у новим сликарским радовима. Загушљива атмосфера великих вароши,, сва проза савремене културе и њених проналазака пада као олово на раслабљене нерве савременог поколења. Што даље од дима, прашине и вечита жагора, у крило природе, на слободан зрак! Ту човек осећа, како је сличан са свим што је у природи; ту постаје он садруг најмањег природног створа. Он погледа у груди природе као у срце свога пријатеља и у најобичнијем комадићу земље открива божанску слику. Ту се осећа, како природи, са целим светом у њој, живи као један велики организам. Облаци, воде, шуме, ливаде живе и делају под једним истим импулсом. Истим животом, који оживљава целу природу, дишу ваздух, светлост, звук и груди човечије. Болешљивој разнежености и претераној осетљивости чулној модерног човека овака врста поезије пада као мелем.

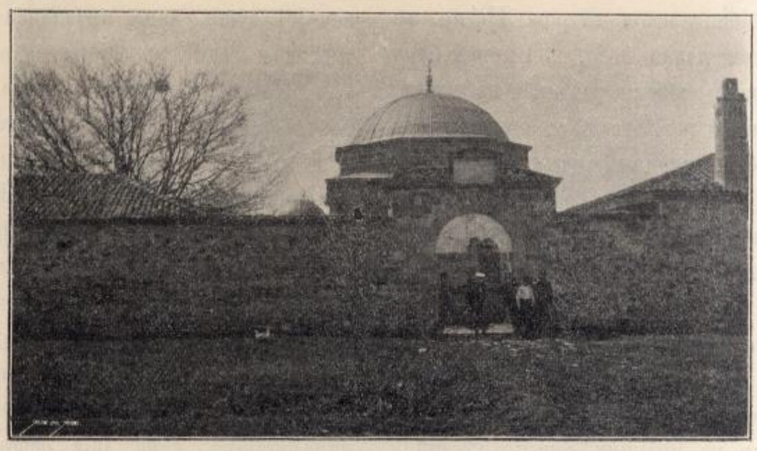
Други опет чезну за појезијом бајака и гатки или за мистицизмом јеванђеља. Натчулне сањарије, чаробни свет средњега века, загонетне халуцинације беспрекидно заносе сликаре. Приче из витешкога доба, из увек занимљива света, који засењава очи и придобија срца, јер се у њему сједињавају љубав, рат, авантура, благородност духа и аскеза, дају исто тако подстицаја уметничкој фантасији.

С друге стране тежња за оригиналношћу ствара нове манире путем револуције. Она обара све што припада прошлости, да би било слободна места за ново. Нова уметност хоће потпуно да се „издвоји“ од традиција и пламти ватреном мржњом према свакој „ретроспективној“ уметности. Догма о „појединцу“ налази снажна израза и у уметности, као што је то у философији (Ниче) и у лепој књижевности (Ибзен, Хауптман). На место одбачених прецепата традиционалних ступа индивидуално, на место

извештаних закона тежња за сопственим стилом, за формалним. Култ велике индивидуалности све више расте. Најрафинираније визије душе, мистицизам боје и мистицизам идеја стоје данас у центру интереса. Идеализам у почетку века беше учени идеализам, који је према наученим правилима компилирао усвојене идеалне фигуре. Ови нови стварају из себе самих нов свет форми, по што су прво постали господари природе. На место једноликости дошла је разноврсност, на место „школе“ индивидуалност, на место шаблонског идеализма најсмелији субјективизам. Па и ако уметничка оригиналност бива често разуздана и неограничена, и ако уметници више пута падају у безукусност и бљутавост, узимајући преисториску уметност као образац и стварајући полу-варварски стил из старо-египатских, феничанских и микенских форми или из разноликих облика примитивних народа, ипак се данашњој уметности, у садашњем врењу њеном, отварају најлепши изгледи у будућности. Овај нови идеализам показује нам, шта су осећали, чему су се надали и чему су тежили људи на крају несталног XIX века. Ново-идеалисте имаћаху оштро ухо да ухвате откуцаје срца свога доба. —

Беклин својом плодном делатношћу припада скоро свима овим периодама. Његови сликарски радови, у хронолошком раду поређани, престављају донекле еволуцију немачког сликарства у XIX веку. Његов дух беше тако дубок и опсежан, да обухвата цело једно столеће, па још улази у нови век. Он беше савременик Швендов; он је наш савременик; он ће остати савременик и наших потомака. Он стоји на челу и најновијег покрета у уметности. У културној је историји ретка појава, да најмлађе сликарско покољење уздиже на свој штит седамдесетогодишњега мајстора и предаје му заставу у руке. Сецесионизам, најбујније дело у сликарству последњих деценија, признаје у њему свога стегоношу. Он је претеча новога правца, јер је он за читаве деценије раније дао одлучну форму ономе, чему су други нејасно и са колебањем тежили. Он је, на тај начин, отворио сликарству нове хоризонте и увео га у нови век обновљено и укрепљено.

Па и поред свега тога не може бити говора о какој Беклиновој школи. Велики духови имају снажна утицаја на савременике и на потомство, али они стоје сами, као поносни врхови високих планина, који победоносно гледају пут неба, а остају увек неприступни и усамљени. Уметничка индивидуалност Беклинова тако је пуна снаге, да му је створила усамљено место у бури и вртлогу са-

Султаново тулбе на Косову

временог сликарства. Његово самостално, сасвим независно и слободно посматрање природе носе на себе печат генија, који се отима сваком подражавању. Попут Шекспира и Гетеа стоји и Беклин велики и усамљен.

II

Пејзаж у немачком сликарству XIX века: Херојски пејзаж — Романтичан пејзаж — Реалистичан пејзаж — *Paysage intime* — Импресионистички пејзаж — Синтетичан пејзаж — Беклин као пејзажист — Идеални пејзажи Беклинови: Буђење пролећа, Идеални пролетњи пејзаш, Пролеће љубави, Свадбено путовање, Погледај лакаву, како се смеши! Летњи дан, Јесење мисли — Беклинови пејзажи са романтичним мотивима: Вила на мору, Мртвачко острво, Свети гај, Рујина на мору, Замак на мору, Смрт, фурије гоне убицу, Авантуриста, Повратак, Руђеро ослобођава Ангелину — Беклинови пејзажи са класичким мотивима: Светилиште Хераклово, Прометеј, Одисеј и Калипса, Полифем, Лов Дијанин, Венера отпраћа Аморе, Дафнис и Амарилис, Стара римска крчма, Баханалије. — Утисци реализирани престављањем живих бића: Пловала са чудовиштем, Бутање у шуми, Ломљава таласа о гребене морске.

Беклин је нарочито пејзажиста, највећи пејзажиста XIX века. Негда занемарен и слабо цењен пејзаш је данас освојио себи превласт и на сликарском се пољу победоносно лепрша његова застава. Он је поступно прошао кроз све преображаје, које је преживело сликарство у XIX веку. Његов развој иде упоредо са еволуцијом сли-

карства у опште. И овом развоју огледа се јасно борба два принципа: Традиције и Слободе. Независност је извојевана поступно и лагано.

Прво *херојски пејзаш.* Измишљени предео постаје украс једне сцене из легенде или из историје. Он има да илуструје каку сцену из класичне старине, из библије или из каке славне поеме. Пастири поред свога стада морају седети на развалинама Вестина храма, а краве пасу између порушених стубова римског форума. Са њим иду упоредо идеализиране слике славних места. Представљајући позорницу историских догађаја, оне свагда дају утисак озбиљног и величанственог. Док су у првом случају класички храмови, рујине, палате унети у слику само за то, да илуструју карактер пејзажа, овде сам изглед једног славног места треба да пробуди импресију догађаја, који је за то место нераздвојно скопчан. Ротман (Rottmann) све своје слике осветљава бенгалском ватром. На пр. његов *Маратон:* Над Грчком плаво небо, над морем бура, киша, муња. Дрвеће ишчупано лежи на земљи, а из тешких облака избија сноп зракова и рефлектује се о мали залив. Један оседлан коњ, али без господара, бежи као помаман од буре која се приближује. Тиринт је код њега представљен под буром. Аулида при заласку сунца, Епидавар са плавим морем и језером, које веће чини да личи на басен изливена бакра.

За тим *романтичан пејзаж.* Ту је природа лепа само у неукроћеној дивљини, која буди страх (Ширмер Макарт). Ту се представљају старе куле, које извирују из фантастичне светлости или из мрачних сенки; месечина, која даје предметима натприродне силуете; таласи, које шиба бура, те се преливају преко чамца; црна језера; мрачне и суморне обале; фантастичне палате; поносне цитаделе и тајанствене катедрале; бура и облаци које парају муње; водена површина која се пени у целом пространству свом; борба човека са природним елементима у њиховој помами и беснилу.

За тим *реалистички пејзаж,* који репродукује природу реално и онако како она истиче из уметникове фантазије. Сликари доказују да једном пејзажу могу дати особени карактер и други предмети, а не само витешки замкови, стене и храстови који шуморе.

Пејзаж осећања (Paysage intime. Stimmungslandschaft) који хоће да изнесе извесно расположење душевно. Он не представља више оно што је уметник видео, већ што је пред виђеним осетио. Природа се слика онако како се она у нашем духу оцртава. Мутно или сунчано време, јутарњи или вечерњи сутон, потпуна светлост подневне, ноћ и месец дају исто тако боју нашем душевном расположењу као и једном пејзажу. Природа постаје тумач душе човечије, човечији повереник и садруг. Она се смеје са веселима, тужи са плачнима, расипа зраке око онога што се радује, а облачи се у непогоду и олују око уцвељенога. Треба ли да се престави златно доба, позорницу чини нежни летњи пејзаж у коме све дише миром, блаженством и чедношћу. Природа што око човека кружи објашњава смисао фигура у једном пејзажу представљених. У сваком пејзажу дише душа човечија са њеним немиром, њеним сновима и њеним сумњама. Кад врели зраци сунца, које залази, клизе преко поља и златном светлошћу посипају жетеоце, који су на крају свога посла или тајанствена месечина обасјава пастира и његово стадо, у нашој души веје поетски дах милосрдног осећања — ми заборављамо при оваким узвишеним призорима природним јад и беду људи; они радници нису за нас више „животиње које раде", ма како да изгледају обични, већ наши ближњи, који имају срца и осећања.

Са овим иде упоредо *импресионистички пејзаж.* Сликар саопштава непосредне утиске једнога момента и задржава једној слици свежину првог утиска. Пејзаж постаје слика једног предела под извесним утицајима светлости. Основни тон једног пејзажа, којим он говори човечијој души, мање произлази из линија, колико из светлости и сенке, у којима се он купа.

Најзад у последње време пејзаж пролази кроз нову трансформацију; постаје *синтетичан.* Пиви д' Шаван (Puvis de Chavannes) је један од првих, који је усвојио овај начин. Просте линије. Нема више оних планина са импозантним формама, каке тражаху класичари и романтичари. Равница са само назначеним таласастим линијама, стогови, жбунови, шибље и мирна река, на којој се рефлектују сенке. Усамљено поље постаје огледало, које хвата атмосферу и тренутне светлосне ефекте. То је Моне (Monet) који је своје *Стогове* престáвио у многобројним варијацијама, каке даје осветљење у разним моментима једнога дана. На једном једином комаду природе оцева се поезија универзума.

У ранијим сликама Беклиновим показује се изобиље натуралистичких детаља са оштрином опсервације и финоћом концепције. Међу његовим листовима тога доба налазе се праве природњачке студије. Ну већ је и овде јако уочљива нарочита наклоност према облицима који остављају утисак поезије. Све се јаче испољује намера, да се призорима из природе заталаса дух и фантазија. Беклии је песник, у колико хоће да пробуди извесно расположење поетско, али је у толико више сликар у колико један природни призор, у слики представљен, непотредно изазива ово расположење. Ни један други сликар није са сличном снагом фантазије позајмио свету појава таку поетску способност изражаја. Створови његове фантазије поникли су из снажног осећања природе и прожети су осећањем живота. Сви су они у складу са оним основним тоном, којим његове слике говоре нашој души: обоје се узајамно допуњује тако, да огромна снага Беклинова лежи баш у овој унутрашњој хармонији, у јединству, у доследности са којом је ова хармонија изведена.

Беклин је о својим пејзажима неисцрпан као и сама природа. Алегорије природе, морске и копнене идиле, предмети са мислима о смрти често се појављају у његовим делима. Он је све насликао: чаробно и херојско: усамљено и пусто; свечано и узвишено; суморно и трагично;

страсно и демонско; беспрекидно кретање таласа и вечни мир непомичних стена; дивљу револуцију неба и тишину питомих ливада цветних. Све је то код њега створено снагом интуитивне концепције. По читаве дане лутао је он по планинама, посматрајући и прерађујући у глави виђено. По читаве сате студирао је он организам једне биљке и разноврсне облике њене у свима фазама осветљења. На основу тако прибраних утисака, који су се у његову духу прерадили, Беклин је стварао своја дела. То нису снимци по природи, већ скице из живота маште и из сећања. Највећи број слика снимио је он из богате ризнице свога памћења. Ово је појмљиво, кад се зна, да се извесни моменти, често врло значајни или веома карактеристични, не могу непосредно из природе ухватити.

Да би изразио своје снове Беклин замишља пејзаже љупке као и његове визије из Италије. Италија му даје ведро и прозрачно небо, плаво море и рујине, без којих се Беклин не би могао ни замислити. Од Швајцарске узима он питома брда, покривена зеленилом и валовите потоке са њиховим вртлозима. Он нарочито воли пролеће Тоскане: небо нежна плаветнила; ливаде са свежим зеленилом и најразнобојнијим цвећем; високе кипарисе, који изгледају црни; суре маслине; тополе светла стабла; потоке који скачу преко стена у кланцима, а за тим мирно теку у плодну равницу; брежуљке крунисане кућама са крововима од цигље, са терасама скривеним у зеленилу.

Л. Зрнић — Црква у Јагодини

Буђење пролећа. Између дрвећа, које пупи, једна полунага жена у пуној лепоти својој удара у харфу, утонула сва сама у себе и у своје снове. Око ње пузи једно дете, а пред њом на цветној ливади отпочивају друга два детета. Ту седи и један малишан са прстићем у устима. Њега подузима нека милина. Он гледа у свет очима најраније младости, очима, које још не схватају свој циљ. Он има још неисказану срећу, да му је сваки утисак нов и да му ствари у свету тек први пут ступају пред душу. У њему, као и у природи, почиње да се буди нов живот.

Идеални пролетњи пејзаж, увод у све оне слике у којима су сликару мешали боје смех младости и мирис ливада, шумор лишћа и чар бајака, звон струна и љубавно усхићење. На једној ливади љубавни парови у љубавној раздраганости. Шарене свилене хаљине блистају се. Позади се играју наге аморете. Сасвим позади једна римска вила. Кроз беле облаке, скупљене на гомилу, провирује овде онде плаво небо; сребрнасто лишће млитаво виси у ваздуху.

Пролеће љубави. Врело, на коме чека једна нимфа. Дрвеће раскошно и велелепно обучено у цветне пупољке, међу којима један младић вреба младу девојку. На врх стене покривене маховином и окружене китњастим грањем играју, а на другој страни свирају аморете.

Свадбено путовање. Италијски пролетњи пејзаж. У средини један теснац у стенама. Лево на врх стена, из којих избијају храпава стабла, млади пар загрљен, у блаженству првих медених дана. Пред њима пространи видокруг отвара изглед на далеке пределе.

Погледај ливаду, како се смеши! Поточић дели слику у две половине и води поглед у дубину. Он јако истиче контраст на једној и на другој страни. Лево мрачна вертикална стабла, тамна силуета дрвећа и зида. Десно се блиста светла површина ливаде, које се пружају у пространу и светлу даљину, испуњену прозрачним ваздухом. Десно витке и усправне фигуре женске корачају свечано преко ливаде, лево кратке и округле линије двеју погнутих девојчица, које беру цвеће. Једна од њих, која клечи, пружа руком цвеће пут оних фигура што корачају и тако на један диван начин бива узајамно сливање оба дела слике.

Летњи дан. — Поток на цик-цак просеца ливаду посејану цвећем. Са обе стране група јабланова сребрнастих стабала, која се огледају у прозрачној води. Све

је ведро и светло. Тишина једнога жарког летњег дана. Наги дечаци несташно се играју поред потока, који их мами својом свежином. Изгледа као да је све поливено сребром које блешти.

Јесење мисли. Поток дели слику у два дела. Његовом обалом корача једна антички обучена жена. Пред њом стоје стабла, са којих јесен скида урес њихов. Удубљена у мисли она гледа увело лишће, које поток носи. Меланхолија јесењих дана веје у целој овој слици.

Гете је рекао: „Више волим видети Микел-Анђела него природу, јер је Микел-Анђело природа гледана узвишенијим очима.“ Ове би речи могле бити посвећене и Беклину. Природа, коју он у својим сликама репродукује, отвара нов свет мисли онима, који се увесељавају у природним призорима. У његовим сликама, не показује се само човек, који све види, већ из њих говоре интимне речи, што тако снажно привезују за себе оне, који иза сваког дела хоће да нађу отворену и искрену душу једног човека. Његове слике нису као хладна грација једне жене која не изазива никакву пожуду; оне нису Бог који се само обожава али никад не призива. Својим снажним изражајима оне су увек у стању да заталасају душу. То је нарочито онде где Беклин замишља романтична места. Душа се уљуљкује слатким сањаријама, удубљује се у тајанствене дубине романтичних снова.

Вила на мору (у више варијација). Тешка атмосфера пада као олово на палату и китњасти врт. Широко слави своју владу. Кипариси се нијају и повијају се час горе час доле. Последњи зраци вечерњега сунца падају на вилу и блистају у прозорима њеним. У црни вео умотана жена корача морској обали.

Друга је Вила насликана за Шакову галерију у Минхену 1864. год., за три недеље дана. У свечаној величини сања мраморна палата наткриљена кипарисима. На подножју њеном жуборе морски вали. Са тугом и чежњом стоји једна усамљена жена наслоњена па зидине. То је елегија ишчезле велелепности античке. У валима, који у свечаном такту ударају о обалу, жубори лабудова песма далеке прошлости. Она жена, што тужи, постаје Ифигенија, која „душом тражи грчку земљу.“

Доцније слике истога сижеа разликују се од ових. Док се у првима врхови дрвета, вијани ветром, повијају у лакој и пријатној кривини на лево, овде се кипариси уздижу у сталној вертикали. Ваздух притискује цео пејзаж оловном тежином својом. Море више не лежи мирно, нити се само лако покреће, већ велики таласи, крунисани пеном, ударају о зидове и прскају високо по камењу. Грубе вертикалне линије зграде, која је измрвљенија и истрошенија, дејствују овде снажније: оне појачавају утисак непријатне усамљености. То нас много тешње везује за ову пустињу од камена и воде, много нас интимније приближује женској фигури на слики. Ова не корача више морској обали, нити се нежно и са пуно резигнације наслања на зид: као статуа укочена она као да ниче из стене. Контрасти између оловнога ваздуха и црвенкастих зидова овде су много јачи.

Доцнија слика показује друге колоритичке детаље. Сиво небо са ружичастим вечерњим облацима шири се над предгорјем, високим кипарисима, бокорима рододендрона, над једним ходником са стубовима. Последњи зраци сунчеви црвено су обојили овај ходник. Прозори блистају у вечерњем руменилу, предњи таласи загасито плавог мора одсјајују. На обали малог залива, у подножју једних степеница, стоји жена увијена у мрачно покривало. Таласи, порубљени пеном, умиру пред њеним ногама.

Мртвачко острво. Стена у облику полумесеца, у којој су издубљени гробови, чини цело острвце. Над њим ведро небо ноћи, испуњено светлошћу месеца, који је сакривен, те се не да видети. Око њега море. Између врхова овога полумесеца и сасвим у дну острвца алеје високих кипариса под бледом светлошћу месечевом образују улазак у загробни живот. Овамо се лагано приближује један чамац. Позади једна сенка, неублажима као и Судбина, весла у правилним покретима. Напред стоји укочено крај белог мртвачког ковчега једна утвара у бело умотана.

Док је у *Вили на мору* оцртана меланхолија усамљеног живота, овде се износи хладни мир смрти. Тамо још гледа женска у даљину и нечему се нада. За мртваца, кога мирни и неумитни веслач води мрачном вечном боравку преко водене површине, која немо ћути, нема више наде. Усправно у мртвачкоі кошуљи стоји он пред ковчегом са венцима. Још само неколико удара веслима и циљ је: стрмено сеновито острво са мрачним кипарисима, достигнут. Гробнице се мало по мало помаљају из мрака камених зидова. Химна смрти шуми пред суморним путником. У њу, можда, одјекују успомене из минулога живота и доносе утехе срцу онога, који мора да броди усамљен.

Ово је најгласовитија слика Беклинова. Сиже је неколико пута понављан. Ове варијације показују, како је Беклин све снажније и снажније појачавао суморно дејство. Овде се више уздижу вертикални камени зидови, све се стрмије и више уздижу стене. Простор између каменог зида и оквира слике постаје све ужи, острво приступа све ближе. Изгледа као да се чују удари весала, који мртвачки чамац приводе гробљу. Изгледа да се над морем, над небом и дрвећем шири црни вео смрти. У свечаном бесконачном миру огледа се неумитност Судбине.

Свети гај. Дугачко подводно место са зеленом травом и белим цвећем. Оно је оивичено дрвећем: лево су тополе са светлим белим стаблима и сребрнастим лишћем, десно борови црних стабала и мрачна лишћа. У подножју тополâ олтар, на коме гори ватра. Поплочане стазе, које секу ово место, воде овоме олтару. Из тајанствених дубина шуме приближује се процесија свештеника у бело обучених. Они у првим редовима већ су пали на колена пред олтаром. Ови бели свештеници, који се помаљају из таме дубова, који у свечаном такту корачају и повијају се пред олтаром, који се клуши, изгледају као фигуре античкога

хора. Дивно је уметник поделио у ступњеве разне нијансе белог, зеленог и црног. Једини је шарени тон у овој хармонији дим са олтара, који се у плавичастој боји диже у ваздух.

Рујина на мору. Сиже је понављан у више слика, које показују, како се код Беклина поступно развијао један мотив из другога. Прва слика, у хронолошком реду, претставља остатке једнога града на мору. Њега надвисују кипариси, а око њега облећу гаврани. Последње схватање овога мотива је „Рујина града". Видимо још жбуње и шибље. Очувани зидови, обрасли маховином, још подсећају да су ту некад људи становали. Над њима лете јата тица. У доцнијим сликама се истиче рујина све јаче и јаче. Природне силе нису ипак уништиле и последње дело руку човечијих: о ишчезлој велелепности још говори капија са стубовима, на којој време и непогода нису још

На другој је слици, са истим мотивом, престављено, како је замак рано ујутру нападнут од пирата и запаљен. Посада је поубијана, а жене и драгоцености вуку са собом разбојници.

Смрт. На црном вранцу дуге гриве помамно језди смрт кроз јесењи пејзаж. Тешки облаци, који носе буру, притисли загасито-плаво небо; шарено јесење лишће разноси олуја на све стране. Хитра мува кресnула је и показала беле зидине у фантастичним облицима, изломљена и расцепљена стабла. С обе стране пута групе мрачна дрвећа. У слободној средини мрачна силуета коњаника, костура огрнута у огртач. Дугачки низ дрвећа, шибаног буром, на страни смрти, потпуно следује покрету коња, који се пропиње.

Фурије гоне убицу. И у овој слици, као и у пре-

Л. Грбић — Унутрашњост сеоске куће у Јадру

избрисали трагове негдашњих слика. У последњој је слици све гомила рушевина. Нигде дрвета, нигде жбуна. Још само споменик силе природних елемената, који све разоравају град, остављен дубоко у кут од слике. Таласи и олуја славе овде своју свадбу и прете да у дивљој игри својој разнесу последње остатке града. Јата тица су давно одавде ишчезла, само још два орла шестаре, као краљевска погребна пратња, око некад поносних кула. Изгледа, да је Беклин у поступном измењивању истога мотива хтео претставити историју рујине у њеном пропадању из века у век.

Замак на мору. Море. Једна одсечна стена, коју три свода од моста везују за обалу. На половини једна тераса; куће; на врху четвороугаона кула. Небо покривено буром. Пожар. Таласи беже. У привезаним чамцима гусари готови да се искрцају.

Ђашњој стоји Беклин сасвим на земљишту романтике. Вечерња светлост даје фантастичан изглед једном баровитом пределу. Убица се нагао над жртвом, која је скоро сакривена рогозом. Положај његова тела показује готовост да сваког тренутка нагне у бегство. Ну за њега има само један излаз: узана брвна преко воде. Тамо где ова почиње стоје уз једну истрошену и полуопалу зидину три жене. Њихова појава и израз њихова лица показују ужас и грозу. Оне ће стално следовати његовим стопама, ужасни пород ноћи. Шарени дроњци висе око полу-нагих, млитавих и аљкавих удова њихових и чине живописни контраст према раскошном оделу убице. На слици су јасно прегледна два дела: Садашњост: Убиство: позади талласто кретање рогоза, Будућност: Осветнице, укочене и прикопчане за одсечну зидину.

Авантуриста. Позади на далеком мору лађа, која је донела витеза. На пусту морску обалу бацила га је судбина. Он језди на коњу, окренувши леђа мору, дубоко у непознату земљу. Сунце пече са ведрог плавог неба и он је скинуо шлем са главе. Коњ хрче и гребе ногама земљу. Шта он то њуши? Лобање и бледе људске кости извирују из песка, предсказујући несрећу.

Повратак. Један човек седи на ивици неког басена воде, окренут леђима гледаоцу. Пред њим лежи домовина: узане колебице на једном окомку, а у њима светлуцају светиљке. Иза њега је далека туђина. Басен се перспективно сужава на граници домовине, а проширује се према тужној прошлости. Човек, остарео у борби живота, ћелав, у дубоким рефлексијама као да посматра један прстен у руци. Јесење вече спушта се на једно Швајцарско селашце, које лежи пред њим на окомку брега.

Слика по садржини изгледа као продужење *Авантуристе* и као илустрација стихова:

In den Ocean schifft mit tausend Masten der Jüngling,
Still auf dem gerettetem Boot treibt in den Hafen der Greis.

Беклин је осећао великих симпатија према Ариосту. Нарочито је јако ценио „Бесног Роланда“. Мотиви појединих слика посећају јако на поједине сцене из ове велике поеме. То нарочито јасно показује слика

Руђеро ослобођава Ангелику. Са пријатним хумором уводи нас уметник у тренутак пре оног што се десило. Трострука рана на чудовишту показује, како је невешти витез често промашио. На два дела расечено чудовиште баца погледе пуне беса и љубоморе на ослободиоца, који, по свима правилима доброг тона, огрће нагу даму у један огртач. Запрепашћена девојка, до ушију поцрвенела, којој је витез исто толико опасан колико и чудовиште, уводи нас предсказивачки, као и љубоморни израз змаја, у будућност историје. Слика је насликана у градацији само две боје: плаве и црвене. Загасито плав летњи ваздух са беличастим облацима, црвенкасто-плаво чудовиште, челичне боје опрема ратна у витеза. Огртач, у који хоће витез да огрне стидну девојку, топле је загасито-црвене боје; крв што цури из убијена чудовишта, сасвим је црвена; перјаница витезова је готово као цинобер црвена.

У своме идеалном пејзажу Беклин не стоји само на земљишту романтике. Он је сањао и о идеалном класичном свету. Он се није могао отети утицају једнога доба, које је оставило најлепшега што се до сада могло створити и најидеалнијег што се могло замислити. Ово је доба било увек у стању да подстакне фантазију једнога уметника, који је тражио мотиве прожете дахом чисте поезије.

Светлиште Хераклово. Хераклу посвећен гај, окружен огромним зидинама, без икаких украса, равним и глатким. Мрачна група дрвећа горостасно извирује из ових зидина. Позади црвена фигура ратника римског, статуа Хераклу посвећена. Напред, пред уласком у светилиште, пали су ничице римски ратници. Они су истакнути пластично. Ту је и охоли чувар у импозантној позитури са огромном перјаницом на шлему. Изглед на далеко море. Црвенкасто лишће, које ветар мете на све стране; бели таласи; одело чувара, које се прелива у бојама, дају свему тон свечан и горостасан.

Прометеј. Високе, вертикалне стене, о које удара море и пени се. На стенама маслине рапавих стабала и сребрнасто-зелена лишћа, повијане буром. Још више горе наслагане су стене на стене. Горостасни брег, пара врхом својим облаке, који носе буру. Све је суморно и мрачно, још уморније контрастом хладне, беле светлости сунца, које се једва пробија кроз облаке. На огољеном врху стене окован човек. Он је огромних размера, што је нарочите јасно кад се његови удови упореде са околином. Стеновити понори изгледају сићушни испод његова раста. То је Бог „који је знао да пати, да плаче, да ужива и да се весели и да не поштује Зевса“. Све је хармонија у плавој боји. Облаци, који јуре; стрмена стена; узбуркано море: све су то нијансе једнога тона. Као једини знак земне мизерије одступају сићушне слике у зеленом тону, па ипак тако дивно сливене са главним тоном. Очајно се оне припијају уз стену: бура прети да их ишчупа из корена.

У другој је слици иста мисао потенцирана. Стене су одсечније и обнаженије. Један једини пар ретко олистали х дрвета повија олуја горе, сасвим на врху. Још бешње ударају таласи о стене и још више бацају пену. То је бура на планини. Цела природа бије битку титана, чије се оковано дивовско тело, у овој ужасној пустињи, у овој револуцији природе помаља из сенке тешких облака. Постављен у узане оквире он изгледа двогубо горостаснији али и двогубо спутан. Сићушно дрвеће доле даје мериле за огромне размере његова тела.

Одисеј и Калипса. Црне стене и плавичасто море. Само две фигуре у овој пустињи од камена. Одисеј стоји укочено и без покрета на обали морској, увијен у свој огртач; његови погледа лутају далеко преко мора пут драге домовине. Напред седи пред пећином полунага нимфа и окреће се Одисеју. Потмула подневна оморина, као љубавна чежња испуњава предео.

Полифем. На слици се јасно издвајају два дела: море са друговима Одисејевим, који у највећој журби бегају у лађици и огромне стене са дивљим и суровим другом, који једну велику стену завитлава на бегунце. Киклоп даје утисак дива, људи у лађици личе на патуљке. Уметник се довио, да не изнесе, колико је очију имао Толифем. Црно лице дива, све обрасло у длаку, тако је осенчено, да је фантазији остављено, да појединости допуни.

Лов Дијанин. Пејзаж јако подсећа на Рубенса. У њему је приказана природа италијанскога Југа, оживљена облицима дивних жена. Један римски предео у коме раскошно расту мирте и олеандри. Праћена другарицама хитра богиња трчи напред, испред једне стене. Пси кевћу и јуре јелена.

Венера отирача Амора. Летње вече. Оморина. Опојни мириси дижу се из цвећа и муте чула у људи. Тако вече

бира богиња љубавс и шаље свога весника на земљу. Испод китњастих олеанора лежи божанска жена. Лаки јој вео једва скрива дивно тело. Њена десна рука показује на предео, где се у плаво-зеленој светлости гасе последњи зраци вечери — тамо хита смртнима нежни бог са тобоцем на леђима, са луком на рамену и стрелом у руци.

Дафнис и Амарилис (идила Теокритова) Напред, на стену наслоњен, стоји млади пастир и излива своје љубавне јаде. Он је по земљи просуо плодове да би умилостивио свирепу девојку. Звуке његових љубавних јада ослушкује Амарилис позади у полутами једне пећине. Њен израз лица и њено држање тела издају њену радост. Тело пастирево је необично дражесно третирано: у њему је спојена строга античка лепота са модерним осећањем. Зрачна ведрина у бојама изливена је изнад ове идиле. Пејзаж дише мирисом и сјајем. То је дражесно пролеће срца и природе.

Стара римска крчма. Високо положеној крчми позива сасвим учтиво натпис на једној плочи каменој. Једна гомила пијанаца давно је следовала овом позиву. Један задихани црни роб вуче овима нове боце. Доле на капији врта удара у харфу јадан просјак ког једна млада девојка хоће да освежи гутљајем вина. Нежни парови увесељавају се на ливади слушањем музике или се окрећу у живахном колу. Милина и задовољство живота говоре из сваког угла слике. На њој је изобиље пријатних детаља: овде пар голубова пије на бунару, тамо девојчица на вратима уоквиреним ружама-

Баханалије. Док се у *Римској крчми* слика умерена раздрагапост у почетку весеља, овде се износи дивљи, последњи акт његов. Тамо је све само „раздрагано“, овде је све „пијано“. Чује се хркање војника, које је савладао сок од грожђа. Старо и младо, људи и животиње, све се клати тешко пијано.

Своје утиске из природе Беклин реализира престављањем живих бића. Ови живи створози, производи узбуђене фантазије, дивно хармонирају са оним основним тоном пејзажа, којим се он обраћа нашој души. Једном иђаше Беклин преко св. Готхарда. Вече се спусти. Густе магле продираху све дубље доле. Он бегаше журно стазом, коју магла прећаше дохватити и сасвим помрачити. Страх, који је уметника обузео приближавањем непробојне магле, снажно је заталасао чула. Узбуђена фантазија његова угледала је у тами планинских понора чудовиште, које се лагано привлачи, носећи пропаст. Он је угледао, како се оно полако извлачи из магле, која се пуши, како из стеновитих пукотина пружа погубне чељусти своје. Из аналогије стварне појаве и чулних утисак, што их је произвела природа, која је претила пропашћу, породио се монструм, који се лагано извлачи. То је:

Провала са чудовиштем. Усред узане провале у стенама пружа се трошни мост над страховитим понором. У тами ових провала помаља се из своје пећине змај и плаши путнике. На далекоме мосту бега у највећем страху од овога монструма једна поворка људи. Слика је насликана у хармонији две боје: стене су црвенкасте, магла и водена прашина су плавичасте. Одело путника јако одскаче својом интензивном црвеном и плавом бојом. Овим је с једне стране уочљивим учињен однос величине између сићушних путника и огромнога чудовишта, а с друге стране путници, и поред све своје сићушности, могу да произведу ефекат.

Аналого овоме постала је и слика:

Кутање у шуми. Густа шума; само доњи део нагих јелових стабала. Једино између два стабла провирује светлост дана: тамо је тајанствено место снова. Кроз ову мрачну шуму иде чудновата животиња: једнорог ружне главе, пламених очију, са телом коњским, са длаком као у ламе и са бојом жирафе. Она збуњено гледа пут оног светлог места, што провирује између стабала. На њеним леђима седи равнодушно риђа богиња, крунисана различком, у отворено плавој хаљини са сребрним шљокицама. Она је нема, замишљена, са крупним очима без погледа и са рукама равнодушно скрштеним на колену. Уплашена веверица бежи уз једно стабло. То је реализирани утисак тајанствене тишине у немим дубинама једне прастаре шуме.

Ломљава морских таласа. Огромне стене спуштају се сасвим одсечно у море. Таласи се ломе о њих. Женска фигура, огрнута велом, једном се руком наслања на стену, другом удара у харфу. Изгледа да са струна одјекује дивља песма морских таласа.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

*

* *

JOS. V. SLÁDEK

Иси иза мора плава,
Нит си отшла за горама,
Само бусен, зелен трава,
Расте, расте међу нама.

Иза горе сунце гледа,
Морем блудећ ветрић пирне,
Ал тај бусен траве неда
Рука руку да додирне . . .

М.

Леон

М. ЈАНИЧЕКОВА

Сувише смешно, „сувише смешно!“

Он потврди то главом.

Она се смејала. „За што одобравате?“

„За то што се слажем с вама.“

„Али ви и не знате за што се смејем.“

„Уверен сам да имате разлога.“

„У овом случају сумњам да имам разлога. Знате шта ми је смешно? Ви сте ми смешни.“

„Знам и јесам смешан; обична смешна појава на каквом крунисању у роману, кловн, који увеселява публику.“

„Али Леоне!“

Млада девојка врћаше одричући главом. Обоје стајаху у зеленилу. На неколико корака иза њих, била је кућица у којој је она становала са својом мајком. Он је становао у вароши. Но кад год би имао времена, долазио је њој у предграђе. Она се звала Јелена Орсајева и била је врло сирота. Живела је месецима о води и кави. Пореклом су биле од неке старе емигрантске породице. Обе су везле бело рубље за неку велику радњу. Мучиле се, љубиле једна другу и биле срећне. Јелени је било седамнаест година; са расплетеном, коврчастом косом потсећала је на подивљало ждребе а из разузданог кретања опажала се дивна грација.

Мајка јој је личила на оне византијске и сувише витке мадоне са тужним очима. Разуме се, да њихова соба није замењивала златно поље у којем би се тек њен лик дивно издвајао. Био је то један простор са похабаним намештајем, који је опомињао на давно мнуле срећне дане. Само је изглед са оба прозора на њиве и ливаде био пријатан. У соби се још осећао и диван мирис љубичице. Можда то беху душе старога намештаја, који разговарајући се о лепој прошлости, распростираху овај дивни мирис.

Јелена је стајала пред кућом под расцветаним багремом и вртила главом.

„Леоне, не треба сами да се понижавате. Ви сте особењак, а нити личите на гротеску при крунисању, нити на кловна. Хоћете ли да судим по изгледу?“

„Молим,“ одговори он поклонивши се.

„Дакле, пред-а-мном је човек — величине средње, — косе седе и веома накострешене (то је ваша сопствена кривица — има толико помада на свету!) браде црвенкасте, очију малих али врло милих. Устима само зуби недостају па да буду лепа.“

„Изврстан делија!“

„Пст, још нисам готова. Смешна су на вама та три или четири слоја капута, од којих се никад не раздвајате. То сам вам већ више пута приметила, но ви остајете при своме.“

„Драга госпођице —“

„Пст. Даље, смешно ми је што се само Леон зовете. Причали сте ми, да нисте познавали ни оца ни матере. Али, госпођа, која вас је к себи узела, дала вам је своје име. За што се не презивате по њему,“ но дозвољавате, да вас просто Леон зову.

Он погледа меланхолично у врхове од својих ципела.

„За то, што је то име било у завежљају, у коме су ме оставили милости људској. Можда .... га је написала рука моје несрећне мајке .... за друго име нећу да знам. — —

Јелена га погледа одобравајући.

„Видите, то је смешно. Иначе сте врло добар човек, кога ја и мајка врло волимо.“

Она му, једва приметним устезањем пружи своју руку, коју он топло стиште.

„Што се капута тиче, драга госпођице Јелена, којима сам, како велите одвећ претрпан, морам вам још једном рећи, да не само што немам ормана, него немам — ни — своје собе. Знате ли где станујем? У улици Капуцинској број седам, под каменитим степеницама налази се место, где вратар оставља метле и четке. Међу метлама, кантама од гаса и лествицама находи се гвоздени кревет, у коме спава човек, који има част назвати се вашим пријатељем. Искрено ми реците, где бих ту могао оставити своје одело, када га не би на себи носио. На мени ће се бар свако дневно проветрити, и неће се умољчати.“

Јелена се слатко насмеје.

„За што не погодите једну собицу?“

„Од куда да плаћам кирију?“

„За што не радите, па да —“

„Зар не радим?“

Он јој поднесе своје од рада окорелe руке.

„Да богме, кад човек има седморо деце!“

Јелена слеже раменима, погледа га поносито и рече лако климнувши главом.

„Морам да идем. С Богом. Јако сте ме обрадовали с Хендерлином. Само се немојте покајати, што сте ми га поклонили.“

„Не, Боже сачувај!“

Он скиде шешир и оде. Јелена уђе у кућу и наслони коврџаву главу мајци на груди.

„Да не заудара тако на шталу, могли бисмо га и унутра понудити, али опстати с њим у затвореном простору није могућно“.

Мајка је одобравала својим бледим осмехом.

„У опште, он није друштво за тебе“.

„Али он ми доноси тако лепе књиге. Помисли мајчице, поклонио ми Хендерлина. Да сам знала, не бих га на памет научила“.

„То ти неће шкодити, али ти може шкодити, ако се чешће, будеш виђала с њиме“.

„Зар је он такав?“

„Леон је загонетна егзистенција дете“.

„О, а он је тако осетљив. Његов је живот прави роман. Остао је без оца и мајке. Страна га је жена из сажаљења узела и одгајила. Имала је ћерчицу његових година. Он је носио и чувао дете, док је она по туђим кућама прала. Девојчица је расла а растао је и Леон. С временом заљуби се у своју посестриму. Ма да јој је био и слуга, и Maitre de plaisir, и заштитник. Ишао је у народну школу. Кад је из школе кући долазио, није ни могао мислити на учење. Морао је све по кући спремити, јер мајка је била за коритом а г-ца Алиса није имала времена, ишла је у вишу девојачку школу и учила француски и играње. Једнога дана заљуби се Алиса у неког налицканог, малог, трошаринског чиновника. Тада је за Леона, како ми он сам причао, настало најужасније доба у његову животу. Сиромах, гледао је како други љуби његову Алису. Алиса се венча с налицканим чиновником. Ускоро се разболи и осиромаши. Мајка је слабо могла потпомагати, а мужевљева плата била је врло мала, и она је могла држати само омању служавку, која није у кући ништа разумевала. И ко је тада помагао у кући? Ко рибао, чистио, трчао по чаршији? Леон. Он је трчао по лекара за болесног синчића; правио му играчке носио га на леђима, а малиша би га зачикавао и ударао својим малим ручицама. На скоро наће се и сестрица, за тим братић, па опет сестрица, па братић и т. д. изређаше се њих седам. Леон је од јутра до мрака бивао код њих у кујни. Чистио ципеле за госпођу и седам пари дечјих чизама (очеву обућу чистила је служавка.) Цепао је дрва, чистио лампе, рибао степенице и ходник, истресао хаљине и постеље. И све то радио је он за нешто мало јела и за по неки благодарни поглед, којим би га кад и кад г-ђа Алиса погледала. Потребан им је био као со и вода. Они знају за ту његову готово псећу почињеност, апелују на њу и остављају га зими у његовом углу да се смрзава. У њиховим двема собама одиста није било места још за једанаестога. Дакле, видиш мајчице, Леон је красан човек".

Говорећи то Јелена се од узбуђења заруменила.

„Ја га поштујем, ма да га цео свет презире и исмева."

„Драго моје дете", осмехну се госпођа Орзајева и пољуби своју ћерчицу. — — —

* * *

Леон је седео у кујни и заклопивши руком ухо, питао је малога Патриса, који му је на колену јахао:

„Но шта је?"

„Звони ти ухо чико."

„А шта то значи?"

„Да неко на тебе мисли чико."

„Да дете моје — можда — срећа."

„Шта је то?" упита дете.

„Златан лептир, који лети."

„А јесили га ти видео чико?"

„Видео сам га, но само из далека, сасвим из далека малишо мој."

Тада уђе госпођа Алиса Шубертова, носећи тањир чорбе. —

„Ево ти Леоне", рече пружајући му тањир „једи после мораш ићи за кромпир. Јавила сам да ћеш доћи по цак у 3 сахата. Хоћеш ли га само моћи понети? Има у њему осамдесет кила." — И очи лепе плаве госпође гледаху у њега бојажљиво.

„За тим мораш ићи по Пјерове чизме и код праље. Треба бар нешто рубља ове недеље да донесе."

„Све ћу то свршити," рече Леон једући. „Не брини се."

Четврт сахата доцније био је на путу. Ишао је по својој навици полако, застајкујући код сваког дућана, а највише пред излозима књижара. Јако га интересоване књиге. Његов необичан, чудноват живот, развио је у њему љубав ка романтици. Часове, у којима није био потребан породици Шубертовој, проводио је у усамљеним шетњама изван вароши, где би задубивши се у мисли гласно говорио; или би у каквом шипрагу лежао и читао забораваљући на Бога и на људе. А од куда му књиге? Од Гајслера, код кога је куповао луч и викс за ципеле; од трговца, који му је шећер и каву завијао у старе новине; од пекара и од свих људи са којима је општио. Сви су они знали, да ће га обрадовати ако му поклоне ма какву купусару, па био то какав роман седамнаестог века или поцепани молитвеник какве старе баке. Читао је врло много и временом развио се у њему врло леп укус. Са госпођом Шубертовом није могао о књигама разговарати, јер она је о њима разумевала толико, колико и носорог у валцеру у шест корака. Код неког старог телалина, коме је чешће одлазио на разговор, упознао је Јелену „лепо дете" грофице Орзајеве, као што сви називаху Јеленину мајку. Телалинова ћерка, била је врло побожна и ишла је у исту цркву у коју су ишле и Орзајеве. Младе девојке исповедао је један свештеник. Још као шипарице више пута су се заједно смејале кад би ко кинуо у цркви, или кад би ко погрешно молитву запевао. Јелена се није гордила и овда, онда, походила је телалинов мрачни подрум у коме је увек срдачно дочекивала телалинова малокрвна ћерка. Леон се опходио према Јелени као према каквој чаробној принцеси из какве скаске; доцније постала му је повереник у књижевним стварима.

И Јелена је радо читала.

Он јој је позајмљивао књиге. И госпођа Орзајева нађе да „тај човек, који се не сме у собу пустити за то што заудара на шталу" има укус врло образована човека.

„Како то?" размишљавала би она у залуд.

Од куде у неке сељанке толико природне грације, у по некога просјака тако отмено кретање, којим прима пружени дар? Од куда мађарскоме циганину онај заносни мио, пуни звук на егедама, од куда му изврсно држање на неоседланоме коњу? То су тајанствени дарови, које им добри ђеније спушта крадом у колевку, не смејући их даривати златном срећом — богатством.

Леон је с Хендерлином оплакао Диотину, па онда га дао Јелени. Ни једној везиљи нису још тако лепе ми-

сли прелетале кроз главу, као Јелени, када би везући сервијете за чај непрестано понављала стихове: „ви лутате горе на висини.“ Млада је девојка веома лепо изговарала стихове, које је волела. Језик јој је чисто миловао звуке, који су сачињавали речи, а стихове је изговарала полугласно као какво љубавно признање. У оваквим тренутцима испадао је мајци рад из провидних руку и она је слушала ћерку не трепћући.

У последње време, када им је Леон доносио књиге, обично би лупнуо на прозор и ту их остављао између саксија с цвећем. Тада би се између цвећа појавило румено лице Јеленино и осмехивало би се на њега, и он би тада помишљао „како си лепа млада девојко!“

Како је био милостива срца, јако га је коснула судба ових двеју отмених жена. Знајући цену којим се бели вез плаћа, осећао је да оне често гладују. И када би му јутром, округла, пуначка рука госпође Шубертове пружала за доручак парче хлеба намазана свињском машћу, или кад би му за ручак пружила тањир вруће чорбе, сећао се увек Јелене и њене мајке и изгледао сам себи распикућа. Узалуд је лупао главу, како да им помогне! И сам је био тако сиромах, да није ни оно парче хлеба била његова својина, већ га је примао од госпође Алисе и јадник био је потпуно срећан, јер тако се осећао у неку руку потчињен жени, коју љуби.

Једном у телалиновом подруму рече Јелени: „за што не идете у глумице? Ви сте тако лепи моћи ћете играти анђела у сваком чаробном комаду.“

На ово се насмејаше румене усне госпођице Орзајеве а очи јој се засветлише.

„Не говорите којешта Леоне. Пре би слепац могао постати сликар, но што би се и један члан Орзајеве породице појавио на позорници.“

Он се застиде због своје глупости и не рече ништа, али у себи је непрестано стварао планове за њу.

Једном, кад је опет стајао под њеним прозором, а она пред њим својим белим, лепим рукама прелиставала неку стару књигу рече јој:

„Госпођице Јелена, Јесте ли покушавали да пишете песме?“

На то му она са свим озбиљно одговори:

„Нисам. А и на што?“

„Можда бисте се обогатили, кад бисте могли певати,“ одврати он. „Слушао сам да има песника, који имају годишње прихода по две хиљаде франака. Покушајте. —“

Црне очи младе девојке гледале су сањалачки и размишљајући најзад рече тихо:

„Покушаћу.“

Једнога дана донесе јој он неку стару књигу с насловом: „Вештина певања од Августа Книтена 1848. године.“

„Прочитајте ово,“ рече јој, „у њој ћете наћи рецепте за прављење стихова.“

Она је прелиставала стару књигу, у којој је било много корисноga и лепога. Мајка је гледала седећи на похабаној столици и вртила главом.

Дани бивaху све краћи. Обе женске везле су смрзнутим рукама. Јелена је у последње време постала ћутљива.

Често би се јако замишљала и шапутала нешто, што мајка није могла разумети. Ноћу би усдисала, а јутром чешљајући своју дивну косу, застајала би од једном гледајући замишљено преда се. Једном рече Леону:

„Књигу сам прочитала, али не разумем како да певам? О чему?“

Он се насмеја и показа руком на поља обасјана јесењим сунцем.

„Имате хиљаду предмета госпођице Јелена. Певајте о расцветаном цвећу, коме ледени северац грози и који га својим пољупцем уништава; о усамљеним птицама, о бубицама и лептирима, који тугују за својом последњом љубави утопљеној у последњој јесењој киши! — — —“

Јелена га је гледала и слушала са полуотвореним устима: „Леоне чини ми се да сте ви песник. За што ви не певате?

„Ја? Да певам! О томе нисам никада мислио. Никада.“

Како је могао о томе мислити! Он није имао на свету ни парче сопственога простора, на којем би могао спремити хартију за писање.

„Боље певајте ви,“ продужи он, „ваше је срце још тако младо, а моје је већ уморно.“

„Не верујем,“ одврати она, погледавши га благо. „Најзад, покушаћу на пролеће, јер зими је код нас тако хладно, а смрзнути прсти неће песме да пишу.“

* * *

Настало је врло суморно време. Небо се наоблачило и киша је непрестано падала. У ваздуху се осећала загушљивост а свуда неко мртвило. И једнога дана освану хладна немилосрдна зима. Све се следи и задрхта.

Јелена је по каткад вечером одлазиле у телалинов подрум, да се мало загреје. У углу, који је био малом лампом осветљен, била је гвоздена пећ. Поред ње је седело младо малокрвно девојче и грејало руке.

„Да не живимо Христа ради, би ли знала рећи на што ми живимо,“ питало је девојче другарицу, цвокућући зубима и поред наложене пећи.

У цркву су одлазиле редовно и певале су побожне песме. Госпођа Орзајева молила је Бога, да јој дарује за Јелену нову, лепшу хаљину, јер у овој старој са закрпама није се могла никоме допасти. А да се људи заљубљују и у принцесе са похабаним рухом, у то није веровала, то је за њу било само скаска. Већина људи држи, да није вредно ни погледа удостојити такву девојку.

Јелена је у својој краткој хаљини изгледала одиста мало здепаста, но ипак се видео њен витки стас као у јеле. И ма да су јој прсти били згрчени и плаветни од

хладноће, ипак су то били прави Ботичелијеви прсти. Госпођа Орзајева није могла замислити да је Јелени већ седамнаест година и да је још ни један кнез није запросио. Још је госпођа Орзајева молила Бога, да јој дарује огрев, и најзад, молила га је, да јој даде блажену смрт.

Јелена, као да се за све ово није бринула. Њене црне очи светлиле се необичним жаром. Као да бејаше сва прожета неком унутрашњом победом.

„Кад бих само могла Леона видети," говорила је. „Шта ли је са њиме? Што ли га нема?" Једном је у телалиновом подруму замолила је своју другарицу: „Реци Леону да дође, имам с њиме да разговарам."

И он дође. На њему су били сви његови капути, па и поред тога изгледао је сав прозебао. Ушавши у подрум, скиде он један за другим све капуте и најзад, остаде у зеленкастом летњем жакету.

„Ох" изусти он, тарући руке, „ала је овде пријатно."

Јелена је гледала забринуто у његово бледо измршавело лице.

„Где сте? За што вас нема?"

„Имао сам много посла. Најстарије дете г-ђе Алисе лежало је шарлах. За тим се разболи најмлађе. Бдили смо над болесницима. У соби је било топло и загушљиво, а када сам на који час одлазио кући, мрзнуо сам се жестоко, рече он и покуша да се насмеје. Ове је зиме код мене ужасно хладно.

„Пропашће" помисли Јелена. „Кад бих му могла помоћи!

„Да, да, пуста зима," продужи он стресавши се.

„А ја" шапутала је Јелена, док је другарица изашла из собе да донесе дрва, „ја сам — замислите," продужи поцрвенивши, „пронашла ових дана, који су свима тако црни, да и нема зими, да је само за то хладно, да би нас пролећна топлота већма обрадовала, а мрачно за то, да би нам светлост јунскога сунца пријатнија била. Одкинула сам са једног гола дрвета гранчицу, и очистивши снег с ње, опазила сам на њој пуно младих пупољака. Снег их у своме беломе загрљају чува све донде, докле им више не устреба и док не стану на снагу. У ваздуху као да чујем тичије певање. Звезде се тако светле, и тако ми се близу чине, као да ми њихова светлост чело дотиче. Мислим, настало је време. да почнем певати." — —

Он је радосно погледа својим бо̂ним светлим очима.

„Покушајте Јелена, покушајте." Другарица уђе и отпоче се други разговор.

При поласку упита Јелена Леона:

„Шта се ради пошто се испева песма?"

„Штампа се," рече он и наби шешир јаче на чело, због велике хладноће.

„Али како?

„Знате," он се мало замисли, „кад будете што свршили, јавите ми по другарици, па ћу ја однети редакцији."

„Ви?" И она одмери јадну прилику.

Он разумеде тај поглед.

„Нећу рећи да је моје — удесићу већ."

Он је поздрави и ишчезе у мраку.

Јелена се налазила на врхунцу невоље, када се каквим надприродним случајем човек подигне или са свим пропадне.

Док је у хладној соби са грозничавим осмехом непрестано везла, брујала јој кроз заморени мозак, као нека музика. Били су то особити звуци, пуни бо̂не утехе и скривене наде, пуни тихога покоја. Као да их мајка пева своме чеду успављујући га. Или као да човечија душа пева тамо на пољу у далекој, белој, хладној, снежној самоћи, а тајанствена мелодија допире у њихову малу хладну собу.

Јелена је прикупљала тонове и звуке, као што би сиромашна девојка прибирала златна зрна са њиве. И из тога се створи звучно, велико песничко дело магичнога чара. Она то није знала. Она није ништа радила, само је ухватила оно што је чула, и што је описала. Једнога јануарскога вечера, даде своје дело Леону. При слабој светлости лампе опази он, да је побледила и ослабила. Као да је нешто страшно преживела изгледала је озбиљна и поносита, пређашње свежине са лица нестало је. Леон се до данас не усуди да је назове просто „Јелена", непрестано је додавао госпођице. Док је преметао прве стране рукописа, јако се променуо.

„Како, ово нису песме, ово је проза; та она се боље плаћа но песма. О чему сте писали?"

„О нечем сасвим обичном", рече она тихо: Писала сам о мајци и ћерци, које се мрзну везући."

„А је ли вама боље?" За што га не прочитате?"

„Хвала, хвала, госпођице Јелена, нећу читати, однећу га одмах у редакцију, да би што пре одговор добили."

И одиста ћете га однети?" И она га је гледала дивећи му се.

„Имам једнога познаника, служитеља у редакцији „дневнога листа," он ће ме, надам се пустити ка господи, дакле одговор ћете скоро добити. — — —

Он остави прилично велики рукопис у џеп свога најдоњега капута.

„Кад си то написала?" Питала је млада телалинова ћерка, посматрајући зачуђено своју пријатељицу.

„То ти не могу тачно рећи. Отпочела сам једнога вечера, кад је мајка већ заспала била; за тим сам продужавала сваке вечери. За колико сам га часова написала не знам. Нисам дуже од месец дана на њему радила."

„А је ли бар што весело?"

„Ни весело, нити жалосно. Описала сам мој живот. За зимским даном, долази пролетње јутро — за тим опет зима. Но с тога не треба да се жалостимо, то је тајна живота. Само треба храбро корачати, како с пролећа, тако и зими. И зима и пролеће су пролазни.

Јелена је са рукописом предала и један део свога млађаног здравља. Пишући, преобразила се и одала се са свим свом одушевљењу. Сада је наступила реакција.

Једнога дана, тако јој се тело укочи, да није могла ни једним прстом мрднути.

„Само кад смо обе живе," рекла је једнога дана, тешећи ожалошћену мајку. Све остало проћиће.

Пролазио је дан за даном. Хладноћа је била све јача. Госпођа Орзајева везла је само и плачући, бола је поред веза. Тада, једнога вечера, лупну неко на врата.

„Леон" повиче Јелена и исправи се у постељи.

Писмоноша уђе и преда им једну карту адресовану на госпођицу Орзајеву.

Карта је била од уредништва једних познатих новина. На њој беше само неколико речи: „примили смо ваш роман. Хонорар који сте желели. С поштовањем, редакција.

Млада девојка није могла ни речи рећи. Ћутећи пружи мајци карту и клону у постељу. То вече издадоше последњу пару за дрва. Сада су могли себи дозволити тај луксуз. Обе су дуго плакале од радости. Другога се јутра Јелена од радости придигла и отишла до означене редакције. Шеф редакције прими је љубазно, и понуди да седне и упусти се у разговор с њоме. После тога дошла су још нека господа и сви су је с дивљењем посматрали. Она доби упутницу на суму већу, од оне, коју је она целе године зарађивала ручним радом. Још, шта више поручили су нову приповетку од ње.

„Мој је брат издавач," рече јој шеф редакције, „обратићу му пажњу на вас."

Да је могла, Јелена би најрадије пољубила у руку овога човека. Отрчалч је кући и пала мајци око врата. За тим погледа смешећи се по соби. „Драга собице, сад ћу те лепо наместити, окитићу те као невесту." И отпоче да гради разне планове. На један пут застаде, муња негодовања пређе јој преко лица.

„А онај, који је саветовао и упутио, зар да остане не награђен? Не! Само кад би га могла наговорити да узме пристојну собу. Је ли мајко, теби неће бити противно да му помогнемо. Сад можемо — и"

„Да, дете моје, веома се радујем твојој доброти," рече гануто мајка.

Јелена похита у телалинов подрум.

„Је ли долазио Леон? Имам нешто лепо да му кажем."

„Није долазио већ од неколико недеља." Госпођица Орзајева у неколико речи исприча пријатељици успех свога књижевнога рада, прими честитања и замоли ако би њен пријатељ дошао, да га к њој упуте.

После недељу дана рече Јелена: „мора да му се што десило! Тако дуго, није још никад изостао!

Пријатељица је повлаћивала главом.

„И мени се тако чини. Како ћемо дознати шта је с њиме?"

„Идем госпођи Шубертовој," рече госпођица Орзајева. „То ће најбоље бити."

Мајка се у почетку томе противила а за тим је одобрила.

Јелена је од Леона више пута чула улицу и број куће госпође Шубертове. Ушла је у кућу и узбуђено лупнула на врата, на којима беше порцуланска таблица са именом Шубертових. Из собе се чула дечија вика. Висока, плава, пуна госпођа отвори врата и понуди младу девојку унутра. То је извесно она, помисли Јелена, па погледа њу и малишане, који се мајци за сукњу ухватили. За тим рече скромно:

„Извините, што вас узнемирујем, хтела сам само замолити да г. Леона пошљите нашој кући."

Госпођа Шубертова погледа лепо младо девојче.

„Ви сте извесно госпођица Орзајева. Леон је врло често и врло много о вама говорио." Госпођа брзо извади џепну мараму и притисну је на очи. Јелена је ухвати за руку.

„Благи Боже, ви плачете, ваљда није —"

Госпођа Шубертова, спусти мараму. „Умро је."

Јелена покри лице рукама и оста неко време непомична. За тим прошапута једва чујно.

„А како, од чега је умро?"

„Боже!.... Од чега? Како једнога јутра није изишао из своје собе, потражисмо га у њој и нађосмо га испруженог на постељи. Није на њему било знака живота. Мислим — да се смрзнуо...."

„Господе Боже," зајеца младо девојче, како на то нисам помишљала?"

„Видите, да ли сам га могла овде примити?" рече госпа отварајући врата и показујући на две мале собице. Имам седморо деце, ја, муж и служавка, свега десеторо; за једанајестога није било места. Више пута, молила сам Леона да нађе ма какво друго место. Није хтео. Хтео је само нас да служи, да се за нас жртвује. Од како га нема, увиђам шта ми је вредио...."

Јелена, се полако удали. Пред његовим станом застаде, прекрсти се и прошапута кроз сузе:

„Добри верни покојниче, сада ми нису више смешниони слојеви од капута што си их на себи носио!!!....

ПРЕВЕЛА:

Даринка У. Гавриловићева

У сновима

Прљава зима без снега. На пољу ветар дува и повија широке млазеве кише. Мочарно је и влажно. По свему што види, човеку се чини, да и најсетнија каква музика или песма не би биле у стању да му са душе крену ону неопредељену нејасну тугу и сету, коју, на тајанствен некакав начин крећу ови зимски, учмали дани, кад човек и будан сања и губи се у чудне маштарије.

На реци, хоће ли то узрок бити што и ти ето сањаш, је ли девојко? Реци ми шта је узрок те ти замишљен поглед блуди; шта је узрок те ти се из дубине груди отимају чести уздаси и скривена ти чежња нека потреса срце. Сама си. Никога нема чије би те присуство узнемиравало. Видиш, ја то знам. Ја знам и то како с недоумљем посматраш промене у души и мислима твојим, које су те упутиле дотле незнаним стазама. Ја знам и све оне лепе слике којима шараш будућност своју. Од оног детета чије је срце мирно бйло, и чији су хоризонти чисти и ведри били; од оне девојчице, која се још до скоро детињасто припијала уз скуте матере своје — постала је млада девојка. Као чудом правим скривене неким магластим велом спустиле су се око тебе многе ваздушасте слике. Ти их гледаш, посматраш их, али не можеш никако јасно да видиш. Па онда ослушнеш. Учини ти се као да шапућу некакве неразумљиве речи, и уђутиш се, притајиш се не би ли их боље чула, ал узалуд. Не далеко од тебе откуцава часовник своју монотону песму, па чак и они једновремени удари шеталице његове, баш као удари маћијског штапића, све више и више отварају пред мисленим погледима твојим врата што воде у свет снова, и све су многобројније визије око тебе. Изгледа ти, као да те нека невидима, нематеријална река полако некуда носи, и тој сили, која те међутим нежно и опрезно придржава, ти се драговољно предајеш. Осећаш како те некаква пријатност обујмљује, и младе ти, невине груди мислиш истопиће се у некој слаткој чежњи. И занесеш се. Око тебе нестаје свега. Стварни овај материјални свет ишчезне, као да никада није ни постојао .... Али, чуј! Шта је то? — Тргла си се. Кроз димњак мало јаче звизну ветар; о окна на прозорима мало јаче запрште киша. Чу се тужан лавеж једног изгладнелог мршавог пса, који је стајао доле на сред улице. И те нове слике за тренут ока разбише ти кратке снове девојачке.

Суморно је. Киша не престаје да пада. У свом новом стану, у гнезду, које си себи свила, седиш млада скоро доведена. Сама си. Супруг ти је у послу вап куће. На сточићу према теби у кавезу цвркуће птичица, коју си још девојком у кући свога оца неговала, и прави ти друштво. Мало је времена прошло од онога дана кад си је добила, — а колико се промене десило за то време. Ону кућу у којој си и детињство и девојаштво своје провела, напустила си. Напустила си и оца и мајку и брата и малу сестрицу и отишла си за њим и то тако, да докле год будеш жива, да дакле читав живот свој проводиш крај њега. А ко је он? Од куда у њега те силе да те одвоји од свега што ти је најмилије, и да ти драговољно, после врло кратка плача и јецања у загрљају матере своје, пођеш за њим?... Зар си ти ту промену тако лако схватила? Зар баш ни мало нисн мислила о величини, о тежини тога догађаја? Али, на што сва та питања? Ти си само мислила о њему. Све тадање биће твоје било се свило у једну мисао, у једну жељу: да будеш с њим, да будеш тамо где је и он, па ма то било и на крај света, с толико вере и поуздања гледала си ти у њега, свога изабраника. И ето, та ти се жеља испунила; ти си с њим. Они доскорашњи снови твоји почели су да се остварују. У пркос суморног дана твој ти стан изгледа као свежа оаза у жаркој, несносној пустињи. Сама си, ал ти и та самоћа прија, јер је проводиш мислећи на њега, који ће скоро доћи. У дубини душе своје осећаш да ће од њега зависити читав живом твој; да ће он бити онај, који ће моделирати, који ће стварати сваки дан, сваки час твој, и све му се више и више предајеш.

И видиш, а ако мислиш да те нико и не види и не чује, ја те видим и чујем како ти усне шапућу тиху молитву:

„Боже, дао си ми све што сам желела и сад ти се само молим да ми и у будуће дарујеш овај мир и ову срећу. —

Још су ти деца мала. Седиш и радиш а они се играју око тебе. Гледајући их материнско ти са срце топи од милоште. Већ си прилично зашла у живот и он надања твоја још ни најмање изневерио није. Деца ти се развијају ко цветови под благим зрацима сунца. Оне некадање чежње младих година твојих нестало је, и ти осећаш како је та чежња само била нејасан предзнак тога што је данас. И више не чезнеш ни за чим, јер ти је срце пуно. Само, како је на пољу нездрав, учмао јесењи дан, и ти си склона сновима и маштању. За мало спушташ рад у крило и сањаш. И снови твоји колико те носе у прошлост и буде проживела успомене, још те више носе у будућност, која превучена непробојним застором, ко вечита загонетка стоји испред мисленних погледа твојих. Али тада већ скоро ни мало не мислиш о себи. Због деце твоје погледи ти се труде да продру у будућност. Замишљаш сина младићем а кћер већ великом девојком. Слушала си, да душу и памет у деце ствара и развија мајка. И питаш се: да ли си икад у ма каквој прилици учинила нешто што нисн требала, и што би могло бити од рђавих последица по децу твоју. Сећаш се, и колико знаш нисн. Велика твоја материна љубав водила те је једино оним путевима, које ти је она свёта још у напред определила.

И срце ти дршће од радости. Видиш свога сина поносита младића за кога се никаква нискост прихватила није. Чујеш како многи распитују за њега. „Чији је тај симпатичан младић“ пита неко „који појавом и животом својим подсећа на младиће из златнога доба класичне Грчке. Која је та срећна мајка која га је родила“ .... Зйаш да је вредан, енергичан и интелигентан; Знаш да је ватрен Србин. Па онда видиш кћер своју, девојче коју си чувала и пазила као нежан цветак и спремила је да само добро унесе у кућу онога за кога буде пошла.

И мирне савести и осећаја будиш се из тог кратког сна, и услед изненадне милоште узимаш и синчића и кћер и љубиш их. “Јел те, питаш их „ви ћете бити добра мамина деца; ви ћете слушати маму.“ А они гледајући те светлим својим очима одговарају ти: хоћемо мама.

На крилу ти је унуче. Играло се па је заспало. Упрла си свој поглед у мало лишце његово и посматраш га. Поглед ти је сетан и замишљен. Зашто? Је ли и на тебе стару суморност кишовитог дана меланхолично утицала? Реци нам зашто се и твоје старо срце разнежило и то, као што изгледа, без икаква повода?... Давно је то било, премишљаш ти. Ниси имала ни пуних 18 година кад си оставила мајку и отишла у своју кућу. Сад ти је преко 60 а међутим сав тај размак времена прошао ти је тако, тако брзо. С неверницом мисленим погледима дубиш прошлост своју и сетно се питаш: Да ли је Боже то могуће! Зар век човечији тако брзо прође?!...

На ту мисао сёта те још јаче свије. По неки тежак уздах отме ти се из груди, и од једном, осетила си, како ти се две топле сузе скотрљаше низ образе. Убрисала си их, и одмах се затим насмешила. „Шта ми би“ питаш

се; баш сам право дете, добро што ме нико није видео. После тога, а баш као да ништа није ни било почела си да нихаш унуче, и да му певушиш једну стару успаванку нежну, нежну као миловање мајчине руке.

Ето, као год и ти суморни јесењи дани, исто вас тако, сваку на свој начин потресају и пролећна свежина, и зимски снегови, и облаци, и топло јунско сунце и лепе ноћи обасјане месецом. У највише случајева ви и не знате, шта је био узрок да вам се ти најинтимнији и најсуптилнији осећаји са душе крену и усталасају. Изгледа вам, ако сте мислили о томе, као да су се без икаквог стварног повода пробудиле и чежња ваша и сета и шарени снови. Ти утисци ваши не трају дуго. Често пута у једном једином минуту проживите читаве године.

Пи ипак, сви ти тренутни утисци не прођу а да не оставе трага. Сви ти и њима слични осећаји дубоко се урезују у срца ваша. Где јаче где слабије одјекују они кроза све поступке ваше, и све што је око вас стоји под утисцима њиховим. У тим моментима душа се ваша диже и испољава се јасније но икад. Тада оно што је најсавршеније у вама рекламира првенство за себе. Никада се божанска интелигенција која је створила све па и вас, јаче не осети но тада, и то баш у оној нејасности, у оној неопредељености која вас је свила, у којој је највише истине, која је једина стварност. Где дакле (у таквим и њима сличним моментима) срце говори неко све остало ћути. Све што је најсавршеније па чак и највеће идеје, које су кретале друштво људи, зачињале су се у срцу и ако су се у мозгу развијале. То је већ тако стара истина. И док се све остало мењало и пропадало, дотле је оно једино остало непромењено и неисцрпно.

Дизале су се и падале читаве цивилизације; дизале су се и падале школе философске; научни принципи који су вековима стојали и вредили рушени су праћени подсмехом; што је вековима сматрано за истинито, обарано је као лажно. Оне религије које су милијоне поклоника водиле за собом, остајале су без и једног да се чуде новим нараштајима; ни једног система државног нити је било нити ће бити, који ће задовољити све.

Докле се дакле с једне стране дешавало то с творевинама памети људске, дотле срце у људи никада људе изневеравало није. Шта више, немамо ли зар у срцу, у савести и најбољег и најсигурнијег вођу за све радове своје; ни је ли зар оно једини и најнеумитнији судија за све наше и добре и рђаве поступке?!... И ако је, као што се то вели, код људи главни орган мозак, код жена је срце, зато и јесу оне и веће и савршеније од људи, или бар имају услова да буду и веће и савршеније.

Али, да не идемо далеко: ево да узмемо наше друштво и да бацимо само један летимичан поглед на њега. Док су наши стари вођени само срцем, љубављу, пожртвовањем, усталасалим осећајима, тамо, пре скоро једнога века, таквим прегнућем својим, дигли српско име до кулминације његове величине, и у народ наш унели одлике којима се сав свет клањо, — шта су радили ови доцнији и доцнији нараштаји, који су ум свој просвећивали, више но њихови претци, који су свршавали школе и ишли и пијли на изворима науке?

Према нашим и културним и нацијоналним приликама, неоспорно је, да школа у нашем круштву заслужује ипак највише пажње, али баш зато о њој треба много лупати главу о томе: којим путевима треба да иде, па да се од ње само добру надамо. Јер, кад се у нервозном и болесном расправљању свакодневних питања и којекаквих бесмислених ситница заборави на вечне законе и на оно што мора да буде; кад дође доба па нас и оно страшно Vanitas vanitatum оставља хладне, — онда већ видимо колико је и школа успела да нам отвори очи и даде нам онај душевни мир коме сви тако жељно тежимо, и ка којем је, на крају крајева, упућен сав људски рад.

У колико је н. пр. наша школа успела да покаже младежи шта је лажно и рђаво у нашем друштву а шта је добро и истинито; шта треба да ради па да ствара користи отаџбини, и чега треба да се чува?!... У колико је школа успела да нам створи карактере т. ј. у колико је успела да у дело приведе своју науку.

Та за име Бога, и само просто сазнање тога; да је све ефемерно на овом свету; да се главна разлика између човека и осталих животиња не састоји у његовој интелектуалној но у његовој моралној особини више вреди с једне стране, но све оне силне ситнице појединих грана науке, што данас у Србији требају човеку зашто? — да отправља известан посао у државној служби. Јест, наше је дубоко уверење основано на свакидањем посматрању, да су наше школе до данас ишле искључиво на то: да створе чиновнике и државне службенике а не људе. А то и јесте једини и главни узрок овој страшној апатији која влада нашим друштвом, у којој је сва интелигенција наших школованих људи сведена на — отправљање канцеларијских послова.

Ми се можда и варамо, али нам се чини, да је н. пр. у београдском друштву због тога што је овакво какво је, т. ј. што је у његових јавних раденика срце запарложено — скоро сасвим нестало критеријума за оцену тога: шта је племенито а шта ниско; шта је часно а шта је нечасно; шта је за хваљење и за истицање а шта за осуду, шта је вера а шта је безверје, шта је народни понос а шта некакав жалостан космополитизам, који ни мало не смета белосветским космополитима да нам огњишта наша пале и разоравају.

Нека се само, а са хладноћом, која је потребна објективном посматрању, мало дубље завири у наше друштвене прилике, па ће се, ми не сумњамо, свако уверити, да су наша посматрања и ови жалосни резултати до којих смо дошли верна слика нашег друштва и да само ми, са ово још мало заостале младости и чврсте руке, ту слику, можда, мало дебљим и грубљим потезима исцртавамо.

Који су н. пр. то идеали за које се сви редови нашега друштва данас боре? Новац, новац, то, и апсолутно ништа друго. И шта видимо од таквог прегнућа нашег друштва? Видимо на свим пољима жалосну утакмицу најниже врсте у коју је наше друштво унело све своје и душевне и интелектуалне моћи и способности. Новац, новац то, само то и ништа друго.

А оне особине које су од свега што постоји једино човеку дате: љубав ка истини и добру; премишљање о мртвима и оном дубоком *свјаческаја сујета;* посматрање светлости, тога тајанственог животворца у свој њеној величини, сили, слави и лепоти; она стална необјашњива чежња наша за вишим, за бољим и савршенијим, — све те особине утрнуле су у нашем друштву, и од тих, у вечности најузвишенијих одлика човекових, наше данашње друштво нема ни једне, или бар ничим не показује да је има.

Па бар да је такав рад и такво разумевање живота дало мира, дало среће и задовоства нашем друштву. Али није. И поред тога што је кренуло путем који је само изабрало, наравно сматрајући га за најзгоднији — наше

је друштво несрећно и незадовољно. Нигде у оволиком друштву као што је наше не може бити оволико јурења, нервозе, болесне грамзивости, нити мање милосрђа и искреног саучешћа према злу и несрећи ближњега. Срца, племенитих осећаја у његовим грудма нема више, или, и ако их има, у тако су малој мери да се и не виде. А где тога нема не може бити ни поноса ни карактера. Па бар да се то може рећи само за преживеле нараштаје још би се то могло и прежалити. Вера у лепшу будућност, учинила би, да се бар тамо негде на далеким тачкама хоризонта нашега друштва види светлост лепших дана. Али на жалост, као и многа друга добра и то нас је добро оставило. И скоро сва омладина наша још спава, а да ли ће се пробудити и кад се пробуди шта ће нам дати, велико питање, за које бојимо се, ми већ имамо спреман одговор. У најбољем случају и најсрећнијим околностима даће нам оно што су нам дали и они нараштаји што су пре нас ступили на поприште, и који су у младости својој тако много обећавали. А шта су нам они дали живи су нам доказ и наше београдско друштво и без сумње, и све друштвене прилике у читавој унутрашњости Србије.

У нас је све разривено. И као год што смо сви од реда постали безверници уношењем неке површне и лажне културе, продукта памети људске, која нам је одузела све што је било добро у нама, а у замену за то дала нам само зло, — исто смо тако сви од реда постали и глуви и неми према прошлости нашој. А већ кад и такво зло снађе какав народ онда се у напред може знати шта ће бити с таквим народом.

Како се нама чини, један једини пут да се избавимо тога зла, то је пут, који нам срце и осећају наши указују. Свака нискост, свака подлост, свака по Божијим законима недозвољена радња одвратна је нашем срцу. А чежња за добрим, истинитим, племенитим органске су одлике његове.

До скора и успомена на народну прошлост, тај најјачи покретач за сваки користан и племенит рад, и љубав ка свему што је народно није негована школом, јер школа није ни било, већ топлим срцем у матера и сестара наших.

Нека дакле школа, нека интелигенција наша и даље ради, али нека се само обрне за собом и погледа шта је досад урадила и несумњиво је, да ће потражити друге основе, друге путеве и начине да користи нашем народу. А историјска је истина да ни један народ нису дизале његове интелектуалне но његове моралне особине.

О матере и сестре наше, оставте дакле сновима и необјашњивој оној сети, која се, што вам срце више задрхти, све више развија, — оставте њима нека вам уљуљкују душе и осећаје. У тим и таквим сновима вашим извор је и љубави и вери и нади. После таквих момената ваших наша ће се народна душа богатити, и све ће чистији и светлији бити хоризонти око наше опште куће. На тај начин пробудиће се у нашем друштву успавана поимања вечне истине и лепоте, и друштво ће се наше прекаљивати у једино моћној ватри: сазнању, да је у друштву људи све лажно и ефемерно све, сем чисте, несебичне љубави у свим облицима њеним, а којој је најтоплије гнездо у срцу наших девојака, жена, матера и стара мајки.

П. Ј. Одавић

Етнографеке белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

приопћио

проф. Рајко Перушек

(НАСТАВАК)

Hacquet наставља у 13. поглављу опис Далматинаца, које зове и Дувне. Становници су горње Далмације, по Hacquet-у, помешани Ускоцима, па су зато мање мирни, него ли Приморци. Отимачина и плен њихов је најмилији посао. Док су били под владом млатачком, мање су били кажњавани, него ли Личани, премда су као и ови, срчано отимали. Али ипак мрзе Личане, јер не могу заборавити све неправде, што су им Личани наносили. Вазда још певају о краљу Владиславу, да дође покорити личке усташе. Далматинци су ведре и веселе ћуди, воле слободу и драге воље се покоре своме господару, ако им не намеће одвишних данака; иначе воле оставити и постојбину своју и селити се код другога господара. Њиховој речи слободно можеш веровати, много јаче него ли Приморцима. Далматинци су снажна стаса, врли војници, али још врлији мрнари. Hacquet никад није видео у овој земљи човека, од природе осакаћена, грбава или кржљава, ни туробна. Образовани нису особито, али зато су искрени, прави људи од природе. Деца стоје, кад им је једна година, чврсто на ногама, а кад им је десет година, пливају, као друга деца од 15 година. Девојачку неоскврњеност цене као и Личани; исто тако су гостољубиви и спремни потпомагати своју браћу и пријатеље. Кад оболе, понајвише се лече постом. Много пута тлачила је њихову земљу куга придошла из Турске. У таквим приликама обраћа се сељак свецима те их моли за помоћ. Далматинци су врло сујеверни; верују вештице и вукодлаке, јер су им и попови слабо образовани. Особито приписују велику важност пушкама и кубурама, из којих је био убијен човек.

Кућа далматинска веома наличи на личанску. Сем виноградарства, свиларства и маслинарства слабо обрађују земљу; од стоке имају понајвише козе и овце; Далматинци се хране понајрадије овсем и ражју. Сва је индустрија у прављењу различних дрвених радња. Занатлија нема у свим покрајинама, јер свака породица спрема одело и друге потребне ствари за себе. Врви приправљају из липове лике (лубља). Забава су: лов, рибање, бацање камена, играње кола и паљење кресова. Обичаји код удаје слични су онима у Морлака и Ускока. Отмица је некада била честа, али сада већ по столеће није био ниједан случај. (Ово је писао Hacquet год. 1801.). Заставник ступа са младенцима у цркву пред олтар. За време ручка главно је јело јагњеће печење. Ево како се пече. Чим је јагње заклано, одрто, и утроба извађена, напуни се

трбушина мирисним зељем; онда се затвори дрвеним клинцима и метне на дугачки дрвени ражањ. На сваком је крају кључка или ручица, чим врте два човека печење. У земљу убоду се две дрвене рогуље, на којима се окреће ражањ. Испод пецива ложи се ватра крај које се лагано врти печење; онда се ватра све више приближује јагњету, а због тога се све брже врти. Кад пробије маст кожу, тада осоле печење и врте, док се не испече. — Невести дају сватови различне дарове, а то чини и невеста куму, старешини и сватовима. Коло се игра уза свирку, као и код Личана. Много се пева и многе се нове песме стварају, јер су Илири рођени песници. Наравно је да су песме тако слободнога и досетљивога народа каткада и одвише масне. Пре него што се уклоне младенци, опрости се невеста од родитеља и много плаче. Сви други обичаји подударају се сасвим са обичајима Морлакà и Ускокà. И овде жене рађају без икакве помоћи. Не разликују се ни обичаји крштења деце ни код сахрањивања мртваца. И овде питају заостали мртваца: зашто их је оставио? Славе његова јуначка дела и нарицаљке врше свој посао. Кад изнесу мртваца из куће, баце за њим што од земљаног посуђа, чим хоће да кажу, како је све на овом свету нестално. У цркви шапћу му у ухо, дају му поруке за онај свет, те му желе срећан пут. На гроб метну велики камен, а на њега оружје, ако је покојник био војник, и т. д. Многи Далматинци носе и жито, вино и зејтин на гроб, али овим се не служи покојник, већ обично поп. Ови знају народу којешта приповедати, како се враћају мртваци, ако се скоро не сахране и ако заостали не плаћају масне суме за цркву и њезине слуге. И овде бацају сви, који мимо гроб иду, камење и грање на гробове. У опште се Далматинци врло радо и често сећају својих покојника.

Овде се људи ретко покривају црвен-капом, него црним клобуком; коса је обично спуштена слободно преко рамена, а ретко уплетена. Врат је слободан па ни кошуља око њега није закопчана; лети не носе ђечерме него тамносмеђу одећу с рукавима, око трбуха пâс од разнобојне робе, дуге суре хлаче, које су о рубовима вуном извезене. На ноге навлаче црвено извезене назувице и опанке од неучињене коже. Преко рамена носе торбак. Оружје им је: кубура и ханџар, а катшто и пушка.

Жене имају на глави белу махраму сложену у трикут наоколо извезену црвеном вуном; на угловима висе мале кйте. У неким пределима зову ову мараму чепац. Девојке не носе, као у Личанà и Ускокà, капе — него широке овијаче (парте) окићене шкољкама и новцима. Каткада је ова парта од коже и до две фунте тешка. Жене не носе око врата никакав ђердан, а девојке имају огрлицу са новцима или разним уресима. Кошуља је на свим рубовима, шавовима и угловима окићена свиленим или вуненим тракама. Прсник је често искићен новцима. Препрт је као у Ускокà. Хаљина без рукава је од смеђе чохе и на рубовима извезена. Преко белих чарапа носе назувице, разнобојно извезене, и опанке. Кад је рђаво време, или зима, обуку још и хаљину са рукавима. И жене носе уза се нож за пâсом. Певају исто као и Личани Ускоци. Hacquet наводи једну здравицу са кајдама; али мени се чини, да не може бити далматинска здравица, кад свршетак гласи овако. "Нут попил сем ја купицу и напил сем ја здравицу, мојему драгому ближњему пајдашу." Више речи одаје, да је то кајкавска песма, која није могла никако никнути у Далмацији.

Јанус Панонијус примећује ово о Далматинцима у опште: Далматинци су високога стаса и срчани, а између њих се највише одликују Паштровићи. Ови су били млетачкој влади вазда одани, те су без сумње врло стар народ, јер чувају још данданас неке хомерске обичаје. Осим тога Далматинци су врло стални и доброђудни; изврсни су војници али и гусари, пијанице, дивљи и непослушни. Притиснула их је и млетачка влада и сиромаштво. Њихове су жене лепе пўти, јаке и радине, али одвише мушке. Становници горње Далмације помешани су са Ускоцима, те зато нису тако мирнога значаја, као они који обитавају на обалама: отимање и пљачкање њихова је сласт. У срчаности мало заостају за Личанима, а с овим се не друже радо нити склапају пријатељства, јер су им се дубоко утисле у памет све неправде које су претрпели од Личана, па још и сада позивају у својим песмама краља Радослава, да се освети Личанима и Крбавцима. — Далматинци су веселе ћуди, воле слободу те су и самољубни. Њиховој беседи смеш се поверити.

О Бокељима наши писци нису много знали; они не наводе никаквих обичаја ни ношње; само спомињу, да ношња није много различна од оне у осталих Илира; само што се покривају клобуцима са округлим ободима, и носе широке чакшире попут турских суседа.

О женскињу с отока Пељешца вели Janus Pannonius, да су од свих жена јужнословенских племена најлепше, са угодним цртама на лицу и здравом бојом, да су ретке честитоти, и да су укусно одевене. Њихова је сукња опшивена широким разнобојним трацима, а виси о нарамницима. Ђечерма је обично од различне робе и различне боје, а рукави веома уски и до краја затворени. У ушима носе велике минђуше. Преко копрене намештају и сламне шешире, окићене цвећем.

Дубровчани се строго одгајају. Младићи од племства удружени су у једну „дружину". Дубровчани су радини и спретни, а врло даровити. О новој години певају се особите песме, — „коледе". Језик њихов врло је искварен талијанским речима.

Најопаснији су суседи Дубровчана: Црногорци. Они су одевени у војничке одоре илирских племена па су вазда наоружани; само у градовима морају да скину оружје. Жене су њихове врло укусно одевене. На ногама су им опанци, које причвршћују разнобојним гајтанима, савијеним око глежака. Ђечерма и пâс лепо су извезени; преко свега мећу још и сукњу без рукава. Све је одело у Црногоркиња бело.

У 14. глави наставља Hacquet опис јужних Славена аустријских и расправља о Славонцима. Описујући земљу,

вели: да је богата вином и житом, хлебом и месом, и питомим кестењем. Воде дају добре рибе које Славонци тим више цене, што има у православној вери врло много посних дана. Поред вина гаје и шљиву. Ради честих поплава, влада у земљи грозница па зато људи без штете једу незреле шљиве, јер ова болест тражи више киселине него ли слаткога шећера. Чудновато је, да ради ове болести отпадају људима нокти на прстима руку и ногу. Прости Славонац задовољава се лошим кровом и не спава у кревету; у јелу је врло умерен, а зато му не треба напорно радити. Сва племена славонска, која још и данас (за доба цара Јосифа II.) из Босне и Србије долазе, један су народ, који говори истим језиком, исте је ћуди и живи понајвише истим обичајима. Између ових Сремци су још најмирнији; сви су бистроумни, а не као сељаци у многим другим земљама. У земљи су стални, често и сујеверни. Неправде не подносе. Верни су својим пријатељима, гостољубиви, храбри; али се и брзо расрде, радо отимају и убијају, воле многоженство и радо варају у трговини. Осим тога врло су сујеверни. Мисле, да их може прст још нерођенога детета учинити невидним. На дан богојављења отпиле кравама рогове и напуне рупе благословеним травама. Они су уверени, да ће стока остати здрава, ако у извесно доба дрмају дрвеће, покосе траву па је запале. Младеж поштује старије и учитеље. Они су врло даровити сликари и брзо се науче туђим језицима.

(свршиће се)

Бој петлова (сликао Паја Јовановић). — Арбанаска средина најдражи је извор из којег Јовановић црпе садржаје својим сликама. Оригиналност и типова и момената, представљени одличном Пајином кичицом, имају и у тој мери толики број поштовача и купаца да је већ ретка Пајина слика која је у српским рукама. Оригинал *Бој петлова* данас је у Америци, где је, у осталом, и највећи део Пајина рада. —

Прилеп. — Нема ваљда Србина који не зна да је овај град био престоница Марка Краљевића. Како је данас у њему, како је Србима који су му становници, тешко је говорити, јер је зло велико, огромно. Да ли је чаша стрпљења већ до дна испијена или је Србима још суђено да трпе и пате?

У позађу наше слике, на врху брда, баш иза џамијина минарета развалине су Маркова града. Предање вели да ће се Марко поново попети, са својим шарцем, уз ово брдо, да ће на врху града исукати сабљу своју и јасним грлом позвати народ српски у последњи и жељени бој: у бој за ослобођење. —

Скопље (ист. део). — Српском срцу и сама слика овог града прича о најзнаменитијим догађајима из прошлости народне. А и данас је Скопље познато и чувено, а нарочито од оног дана када се један део српских жеља испуни, када на митрополитски Скопаљски престо седе Србин. Господин Фирмилијан. —

На Сави више Београда (фотографски снимио Др. Марко Николић). Да би одговорили жељама многих читалаца, од сада ћемо чешће доносити поједине моменте из Београда и његове околине. Досадашњима додајемо и овај снимак.

Улазак у манастир Трескавац. У *Новој Искри* за 1899. г. донели смо целокупан изглед овог знаменитог српског манастира, а данас износимо и један његов детаљ: улазак у Храм. —

Сеоска кућа у Јадру и њена унутрашњост. (фотографски снимио Л. Грбић). Неколиким досадашњим снимцима сеоских кућа у Србији додајемо и овај фотографски снимак куће у селу Клупцима.

Султаново тулбе на Косову. (фотографски снимио Др. В. Суботић). — Највећи је догађај у прошлости српској — бој на Косову. Приче о догађајима на њему, рекли бисмо, сишу Српчад још на мајчиним грудма. Слика наша представља тулбе у којему је сахрањен Мурат пошто погибе од смртне ране коју му Милош зададе. —

Нова црква у Јагодини Пре неколиких година довршена је ова црква прегалаштвом и пожртвовношћу Јагодинских грађана. По угледу њезину граде се у најновије доба готово све мање цркве у Краљевини Србији.

* Управа Српске Књижевне Задруге, судећи по досадашњем лепом одзиву на који су Задругина издања наилазила у српских читалаца, с правом очекује да ће тај одзив бити све бољи и бољи, и у тој нади отвара упис и на *једанаесто* редовно коло Задругиних књига, у коме ће бити ови списи: 1. Скупљени драмати Ј. С. Поповића, свеска I; 2. Јоакима Вујића „Путешествије по Србији“, свеска II, с картом ондашње Србије и са сликама; 3. „Причање Вука Дојчевића“ скупио и сложио Ст. М. Љубиша, свеска II; 4. „Приповетке Ђ. Јакшића,“ свеска I; 5. „Ускок,“ роман С. Матавуља; 6. „Тарас Буљба,“ приповетка Н. В. Гоголја, у преводу Милована Ђ. Глишића; и 7. „Порекло и постанак народа,“ од В. Бецхота, у преводу Др. Драг. Мијушковића.

Моле се скупљачи претплате и повереници Задругини да што пре отпочну прикупљати претплату и чланске улоге за ово коло, и покупљени новац шаљу Задругиној благајници, како би се нарочито убрзала спремања Задругиних издања.

* Братство, књига IX и X уједно, изашла је са овом садржином: 1. Свети Сава — легенда — од Војислава П. Бошњаковића. 2. Војвода Ивац — најстарији историјски спомен о слави у Маћедонији — од проф. Божидара А. Прокића. 3. На Св. Саве дан — сан једне ноћи — од Ж. М. Романовића. 4. Најстарији књижевни словенски споменик после Кирила и Методија од академика П. С. Срећковића. 5. Пред иконом — песма — од Војислава П. Бошњаковића. 6. Царево одличје — цртица — од Ђорђа Миловановића. 7. Грушке биљешке скупио и објелоданио Вицко Адамовић. 8. Звезде — песма — од Војислава П. Бошњаковића. 9. Споменик Пајзанима од М. В. Веселиновића. 10. Два узорита примера родољубља и јунаштва — војвода Никола Скобаљић и Влајко Стојановић — од Јована Ђорђевића професора. 11. Буна 1874. и устанак у Херцеговини 1875. г. — одељак I. од Вукаловића устанка до побуне у

Невесињу — написао Риста Т. Пророковић — Невесињац. 12. Шуматовачким јунацима — песма — од Милице В. Мишковића. 13. „Други Обилић“ — из ратних успомена са Јавора 1876. — од Ј. Миодраговића. 14. Све за веру — хришћанска, драма у три чина — написао Љубинко. 15. Никодим Вуковић архимандрит, написао Дионисије Миковић игуман. 16. Растко — еп глава VIII. и IX. — написао Данило Јовановић, великошколац. 17. Хаџилук од Радована П. Јовановића професора. 18. Срби и Српкиње у Призрену добротвори свога народа — Димиш (Димитрије) Младеновић — Мишетовић, Сима Андрејевић — Игуманов, Спаса Х. Лазић — Чемерикић, Х. Коља (Никола) Х. Сташић, Ванка (Јованка) Гутић, Младен Ј. Угаровић, Арса Живковић — Аљуш — написао В. Т-ћ. 19. Кисмет испричао у стиховима — Рад. Космајац. 20. Мегдан — из црногорског живота — од Ј. П. Ивића. 21. Српске народне умотворине, обичаји и веровања из Дебра и околине од Михаила Вељића учитеља. 22. Реферат о збирци народних умотворина С. Н. Томића од М. В. Веселиновића. 23. Статистички подаци о Светосавској Вечерњој Школи у Београду од Управе те школе. 24. На гробу Михаила Богићевића — песма — од Ц. Х. П. Фртунића.

* Изашла је прва књига Задужбине Архимандрита Нићифора Дучића: „Из црквене Историје Срба у Турској у XVIII. и XIX. веку“. Написао Иван Иванић. — Награђоно са 1000 динара из Књижевног фонда пок. архимандрита Нићифора Дучића. Ова књига изашла је сад у издању друштва „Рада“ у Новом Саду. Садржина јој је: I. Шта је претходило црквеном покрету у Маћедонији? (Рад Грка и Бугара против Срба и српске цркве у прошлим вековима). — II. Почетци црквеног покрета; Унија и Протестанство у Маћедонији у XIX. веку. — III. Црквена борба, стварање бугарског Егзархата (1858—1872 г.). — IV. После стварања Егзархата (1872—1884 г.). — V. Школски и црквени покрет Срба у Турској (1884—1901. г.). — VI. Додатак (статистички подаци о броју домова по верској подели, цркава, свештеника и т. д. у Косовском вилајету, епархијама и окрузима Драмском, Сересном, Струмском, Воденском. Подаци о старим и новим српским школама у Турској). Цена 2 динара или 2 круне. Књижарима 25% за веће и мање поруџбине обратити се у Нови Сад, повереник друштва „Рада“ г. Кости Лери. — У Београду продаје се у дворској књижари Мите Стајића.

* Јован П. Росаповић превео је на руски језик и штампао у Казану „Економско политичке погледе Дубровчанина Николе Вида Гучетића, из друге половине XVI века“. Књизи је, поред пишчеве слике, додат и преводиочев увод у којем је карактеристика и значај Вујићева књижевно-политичког рада. — Од истог преводиоца могу се добити (преко књижаре Бр. Башмакових у Казану) и ови његови оригинални и преведни радови на руском језику: „Крижанић и његова филозофија национализма“; „Црногорски теотекратизам 1496—1851.“; „Маћедонско питање на основи његове историје, етнографије и политике“; „Књига као најбољи пријатељ и друг човеков“, и „Босанско-хумско питање у свези са национално-државним стањем српског народа у очи XX. века“.

* У недељу 20. октобра држао је г. Божидар Никадар Никашиновић у дворници Коларчеве пивнице своје јавно предавање: „О трговинским односима Краљевине Србије с Аустро-Угарском монархијом.

— Српска Краљевска Академија: „Из црквене Историје Срба у Турској у XVIII веку“. Написао Иван Иванић. Награђено са 1000 динара из књижевног фонда пок. архимандрита Нићифора Дучића. Београд и Нови Сад. Издање друштва „Рада“ 1902. г. Б. 8°, стр. 159. Цена 2 круне.

— „Архимандрит Јован Рајић“ (1726—1801.), од Димитрија Руварца. Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија 1902. — 8°, стр. 239. Цена је књизи 1 круна.

— Јаша Томић: „Мајски Сабор 1902. године. (Прештампано из „Заставе“). Цена 40 потура. У Новоме Саду, Српска Штампарија Д-ра. Светозара Милетића, 1902. — 8°, стр. 163.

— „Два дива“. Спев у V делова, од Војислава П. Бошњаковића. Редакција и издање Пантe П. Симића, учитеља. (Половина чистог прихода од ове књиге намењена је Оружном фонду). Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1902. В. 8°, стр. 165. Цена 1.50 динара.

— Борисав Станковић: „Божји људи“. (Прештампано из Летописа Матице Српске). Нови Сад, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића, 1902. — 8°, стр. 70. Цена?

— „Једна угашена звезда“. Илустровани роман. Написао Л. Комарчић. Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1902. — 8°, стр. 227. Цена 3. динара.

— „Два срца“, од Ивана Вујића — Светозарева. (Својина Персиде Вујић — Светозарева). Београд, штампа Ч. Стефановића, 1902. — 16°, стр. 54. Цена 50 п. д.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Улазећи овим бројем у последње четврт четврте године Нове Искре, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло скоро ништа користити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа сваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде послао претплату, дуг ћемо тражити судским путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им исправност за судске доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање несумњив доказ: ми смо покушали све што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат скоро никакав, нагоњени смо и на овај начин потраживања.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 11. Београд, новембра 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Утисци
с канала ла манша

II

За време купања

Ништа није бедније од парижана, у морским купатилима, за време кишних дана. Поврнуте јаке од капута, отромбољена изгледа, с лицем тужнијим од кишног дана и натуштенијих веђа од натуштенога неба, шетају полако, тромо, лено,... дуж влажне обале. По неколико пута дневно пролазе и застају крај барометра, који се налази на крају главне улице, пре но што се на обалу дође. Загледају га са свију страна и увек им се чини као да се казаљка примакла, мало, месту изнад кога пише *Лепо време*. А киша једнако сипи, хладно; сва околина у влази: са високих фалеза цури жута вода; море се пенуша, кључа и невесели парижани, застајући још једном пред барометром, ударају га да виде на коју ће се страну мрднути казаљка, па се снуждени враћају у своје станове.

Собе мале, ниске; са тавана се осећа задај сушене рибе а из подрума допире киселина *сидра* и тежак мирис усољене моруне. А они, парижани, дошли у село, на море, да се надишу чистога ваздуха!

Али, опет, кад је леп дан, њихова радост не познаје граница: безобзирни су према свему и свакоме, — видећете их у мору, крај обале, на фалезима, у шуми, по околини, речју, свуда. Све им припада, све им је пријатно, весели их све, уживају у свему.

* * *

После вишедневне кише, која нам већ и душу овлажи, данас је први леп дан откако сам дошао у *Инор*.

Ишетао сам до обале. Између кршевитих стена, под азурним небом, зашло је зелено море у шљунковито копно. Обала покривена светом. Жагор, ларма, дрека,... Море надошло, пуно; немирни се таласи пребацују један преко другог и запљускују у обалу повлачећи за собом неизбројно, сиво, јајасто камење: од напора их пена спопала, рекао би човек жедни су, — несташлук им не да да се воде напију, Чудновата је музика коју производе вали котрљајући шљунак, таруђи га један о други, којим је покривена сва обала у овом делу Ла Манша, — изгледа као да џинови преручују какве крупне орахе.

Да би надвисили хуку мора, сви вичу, сви би хтели да се чују и стога се не чује нико сем једне опште ларме узнемирена мора и нервознога света.

Обала је подељена, затегнутим конопцима, на три дела: средњи је део за *странце*, крајеви за мештане. Првих дана, чудновато ми је звонила ова реч *странци* којом мештани називају госте који су, готово сви, Французи, од којих је већина парижана. Али, кад сам мало боље уочио и једне и друге, видео сам да их толика разлика у свему дели, да Нормандцима парижани изгледају више но странци.

Доле, по шљунку, једва неколико стопа од воде, беле се разапети сунцобрани, а испод њих леже нежне париске даме, безбрижно и немарно као да су на свиленим јастуцима топлих будоара. Све су готово у белим хаљинама. Рекао би човек, кад их из даљине, озго, са фалеза посматра, да се лабудови сунчају. Око њих су људи с кратким, бисиклетским, белим чакширима. Као да би могло без људи бити тамо где је оволико лепих жена! Између њих, играју се деца, босонога, са засученим ногавицама до више колена. Научена да мирно посматрају како им тихо плове лађице по басенима луксенбуршке и тиљеријске баште, у Паризу, сад трче узнемирена, сваки им живац дрхће, и радозналим усплахиреним очицама гледају како им се изврћу лађице на ситним таласима надошла мора.

Пет је часова по подне. Сунце, још доста високо, својим руменим зраком милује цео овај призор а површина се мора блиста кô да је позлаћена. Време је купању.

У белим огртачима, жури се свет из кабина за свлачење, рекао би човек, боји се утећи ће му океан. Ужи-

вање је гледати како се вију ова гипка тела осећајући под ногама непријатно камење које им смета слободном корачању и покрај платнених сандала.

Ко никад није на морској обали видео кад са лепог женског тела спадне огртач, пре но што ће га море загрлити, томе је тешко разумети оно што у том тренутку гледалац осећа посматрајући неодважне прве кораке и хармоничне покрете руку, које изазива свежина воде.

Већина је у плавом оделу за купање, које се тако лепо слаже са морским зеленилом.

Слободније, а које знају пливати, иду мало даље, те им се испод гиздаве капе види само лице, а по који пут тек, при јачем покрету, провири каква бела ручица или обла нога.

Још су занимљивије оне, које лишене задовољства пливања, остају уз обалу, на велико задовољство гледалаца којих је увек много. А најмилије су оне које уче пливати. Изгорела лица, јаких мускула, као статуа каквог римског гладиатора, стоји учитељ пливања до пола у води. На развијеној му незгрпној руци, пуној набреклих жила, лежи танано тело, обло, витко, нежно, пуно дражи.... У овом тренутку већина посматралаца завиди мору које их све грли једним загрљајем, које их љуби бескрајним пољупцем. Или, бар да су учитељи пливања!

Већ поједини излазе из воде. Даме излазе прве, јер људи чекају да их при изласку виде.

Мало помодрелих усница и побледеле коже, излазе полако, заморене али ипак кокетне. Укваšене капе наериле се мало у страну и провирују косе, црне, кестењаве, смеђе, плаве, златне,... Хаљине се припиле уз тело: сваки се облик лепо види. Шта је уметност Фидијасова, шта су кипови Грчких богиња, крај ових живих статуа! Париски је мрамор таман према белини њихове коже; круте су линије Милошке Венере, крај ових гипких живих линија.

* * *

С ону страну конопца, седе мештанке, чекају долазак рибарских лађица. У црним хаљинама и дугим запрегачама, боје старога гвожђа, изгледају као земни ископи из каменог доба. Смежурана лица опаљена сунцем, измучена изгледа радом, и неким вечним немиром у коме живе поморци, покрај све своје спољашње хладнокрвности, њихови су погледи упрти тамо, у недогледну даљину где се море у небо продужује, одакле се, као кроз маглу, нејасно виде разапета једрила.

У колико изгледају безбрижне при испраћају својих на море, у толико су забринутија изгледа кад настане доба враћања. Мало, мало, па тек изиђу на обалу с великим старинским, једнокраким дурбинима којима нишане пучину. Оне које немају ових справа, прилазе им и запиткују их види ли се што на хоризонту.

— Је ли, Жермен, да ли се, Бога ти, види наша лађа?

— Не, не видим је.

— Ама погледај добро, молим те; знаш је, лане смо је крстили, баш кад си свога Жана опремала за војску. —

— Како је не бих знала, дали сте јој онако лепо име *„Све Исусу и Марији“*, али је не видим. Ну чини ми се да ће оно бити Фејолова лађа, *„Света Марија“*, познајем је по оној сирени на кљуну... Мало у лево, виде се још неке, али су још далеко, не распознаје се ништа. —

— Велиш, види се Фејолова? Дај Боже! и прекрсти се. Наши су се кренули у исти дан кад и они. Мора да је и наша међу оним лађама што се још добро не виде... Па, дабоме да је наша! Заједно је отпутовала с Фејоловом, није чудо да се заједно и врате... Баш је штета, скоро ће ноћ, не можемо се уверити јесу ли они... У осталом, они су, сигурно, заједно су се кренули.

Мало подаље од воде, за једно 50 метара, стоје у фронту, поређане, старе, ислужене барке. Искривљене, као немоћни инвалиди, леже и меланхолично посматрају веселе таласе. Над сваком је ударена стреја: изгледају ко ниске сеоске стаје и служе за оставу разнога поморског прибора.

Озго, са фалеза, нека невидљива ручица кида беле лиске маргаритина цвета и баца их доле, у воду, шапућући, можда, после сваке бачене лиске: воли ме, мало,. много,.. страсно,... до лудила,.... нимало,..... То к мору слећу неколико галебова. Већ им је тело у води, али им крила још стоје подигнута. Сад, полако, савијају их и пажљиво скупљају да их вода не укваси, као што би каква грацијозна дама савијала око себе своју балску хаљину, чувајући да је не изгужва.

Већ је пристала уз обалу прва барка, а и остале се приближују. Чекрци крче, спуштају се једра, савијају платна. Људи, с чизмама преко колена, газе воду и у котарицама носе рибу. Пуна обала купаца. Међу мештанима умешало се и неколико *странаца*, а две, лепо обучене даме хватају на хартији скице искрпљених рибарских жена.

Горе, у врх обале, између старих лађица, стоје, усправно, ко у каквим великим дупцима, дебели трупци. Кроз две унакрсне рупе које су пробушене у горњем делу свакога трупца, укрштена су по два дугачка балвана. Један крај дугачког конопца привезаше за кљун од лађице, а други омоташе око трупца, ко око каквог великог камена. Жене које су дотле седеле, дигоше се и прионше овим морским чекрцима. И док безбрижне парижанке у смеју и ларми остављају обалу, оне, с људима заједно, наслањајући се својим широким грудима на укрштене балване, иду у округ, обрћу трупац и, помоћу конопца који се око истог обмотава, извлаче барку на суво.

Са обале, свуд унаоколо, чују се танка звона. То пансиони позивају госте на вечеру.

У Ивору, 17. августа 1902. год.

Ст. К. Павловић

Антон Брут

На пасишту

У ноћи

Х, како глухи покој пуни
Тамнину ноћи мирне,
Жалосно мучи старо дрв'ље,
Ни ветрић да га дирне.

Грана му свод се мрачан свио
Тамничке држи стене —
У густи мрак се празно губе
Од суза мутне зене.

На небу једва две три звезде
Слабачко, благо зраче,
Облаци тавни док се муком
По црном своду влаче.

Благе и бледе, две их видим
Једине у тој тами
Анђели мира, тихо траже
Далеко, мирно, сами.

Гледам их... душа к њима тоне,
Слободна, лака, жудна...
Гледам: два ока сјајна, блага,
Анђела даљна, будна...

17. априла 1902. год.

† Стеван М. Луковић

Песимизам
У XIX ВЕКУ

(наставак)

он је одлучно, без икаквог премишљања, из топлих верских осећаја прешао у неку врсту дефинитивног и непомирљивог скептицизма, који није хтео да зна ни за какве неизвесности нити за какву борбу нити за какве аспирације с оне стране гроба, у које се с неким дршћућим задовољством увија лиризам великих песника, наших савременика.

Ничега сличног тим потресима душевним, том жаљењу, том дирљивом кајању нема код Леопардија. Остао је усамљен. И тек ако је по који пут с презирањем учинио какву илузију „од бојазни онога што је с друге стране гроба.“ Више Бога није ни поминьао, а кад му је, као песнику, требала каква личност која би играла улогу Бога, он би је називао Јупитером. Само природа, тајанствени принцип бића, блиска рођака онога Несвесног Хартмановог, стављала се према човеку у вечитим медитацијама песниковим о незнаном свету. Само њој човек управља питања о тајни свега што постоји, а што је тајна и за њу као и за њега.

„Ми смо у рукама судбине, вели му она, па ма какав да је узрок томе, узрок, који ни ти ни ја неби могли разумети.“ Дакле Природа и Судбина, т. ј. оне слепе и неумитне Силе, чији се само рад осећа, али чије порекло почива у дубокој ноћи. Кад говори о љубопитству човекову поводом високих проблема, песник на један сасвим особени и чудноват начин доноси закључак. Руиш-ке се мумије дигну за мало из својих гробова и причају нам како су умрле. „А шта је после смрти?“ пита Руиш, али четврт сата је прошло и мумије ћуте.

На другом једном месту, у чудном једном дијалогу један Исландезац, који, пошто је бегао и од друштва и од природе наилази на Природу у дну Сахаре и ставља јој питања од којих је свако јадање. „Што ме је и слала на свет пре но што ме је питала: хоћу ли ја на свет? Зашто се, кад је, вели, мене створила господарем, није бринула о мени? Шта хоће она? Какав јој је циљ? Да ли је рђава или немоћна?“ Природа одговара да она има само једну бригу и једну дужност: да обрће точак света у којем смрт издржава живот а живот смрт. „Па кад је тако, вели јој онда Исландезац, кад све оно што се уништава пати; кад оно што уништава нема никаквог задовољства и кад је и само, кад дође на њега ред, уништено, реци ми онда, а то ми још ни један философ није знао рећи, ко то онда хоће тако: коме је потребан тај несрећни живот света који се одржава смрћу и нестајањем свега онога што га сачињава?“ На то његово питање Природа није имала потребе да одговара, јер су га у томе два гладна лава напала и појела, чекајући да се и сами изнурени простру где на песку пустињском.

Ћутање је једини одговор толиком његовом љубопитству које се стално луна о непролазне бране и губи у простору. Ето, то је прва стадија илузије Леопардијеве, или још боље читавог човечанства које он у себи носи. А тиме је показао колико су сулуде све наде које човек полаже у невидимо.

Па да ли бар човек треба да ужива у овоме свету, пошто нема будућности; да се труди да своје биће развије великим мислима и великим страстима; да жртвујући себе, биће своје споји било са отаџбином и труди се да она постане јуначна, снажна и слободна, било с неким другим створом коме треба предати самога себе и чију срећу увеличати својом личном срећом. Патриотизам, љубав, слава, нису ли зар све то разлози да човек живи и у пркос томе што је небо празно; нису ли зар све то средства да човек срећан буде? И кад се већ треба одрећи којекаквих шимера у будућности, нису ли зар сви ти остали разлози довољни, нису ли зар баш они стварност права и то у свом најлепшем и најплеменитијем облику, и није ли зар и та стварност достојна да се због ње

живи? Истина је права да нико није више од Леопардија осећао у себи душу отаџбине своје.

Кад узме човек да чита његову *Ода Италији* чини му се, да слуша час каквога брата Петрарковог, час каквог супарника Алфијери-јевог. И несумњиво је, да је онај који је написао те стихове, који су урезани у срцима свих Италијана, које сви они понављају и који су, без икакве сумње, победиоцу Новаре и Сан Мартина вредили колико и неколико батаљона добровољаца — не сумњиво је, да је тај био велики патриота, само патриота у очајању. Он је волео своју отаџбину али само ону из прошлости и није

развија а све оно што од будућности назирем такво је, да ми се наде претварају у снове и лудорију [1]." За кога су радили велики Италијани: Данте, Тасо, Алфијери? Чему је користио њихов толики трүд? Једни већ више не верују у Отаџбину, а други су малаксали у борби. Па шта је и сам Данте урадио? Претпоставио је пакао земљи, толико му је земља мрска била. „Пакао! А који је то крај који не вреди више од наше земље? .... Па ипак лакше је и сношљивије зло које се трпи него чамотиња која гуши. О, срећан ли си ти, коме је плач живот био."

Па и он сам при крају свога живота, бурлеском а

Др. Марко Николић

Пред ѕелом

веровао у њено васкрснуће. Пошто је ватреним стиховима славио прошлу славу своје отаџбине, пошто је подигао успаване успомене о медичким ратовима и довршио несвршену химну Симониди — падао је разочаран пред заробљеном Италијом. И колико горчине у песмама његовим из тога доба! „О, славом увенчани претци наши, да ли још ма какве наде полажете у нас? Нисмо ли зар ми већ сасвим пропали? Можда вас, који сте у стању и у будућност да гледате, будућност ни мало не одушевљава? Што се мене тиче ја сам сасвим пао, и ничим нисам у стању да се браним противу зла. Тамна се будућност преда мном

у исто време и трагичном поемом својом, најдужом што је написао (у осам песама и скоро три хиљаде стихова) *Паралипомена Батрахомиомахије* сишао је у пакао. Њоме је и немилосрдно а и тужно исмевао патриотску илузију, која му је за мало срце брже кренула. И овде као и на другим тачкама може се пребацити песимизму то, што је рушио непоколебиву наду једнога народа, и тиме тако рећи вршио злочин и према животу и према Отаџбини и спречаво велике идеје и мушку енергију и човека и читавог једног народа. Италијанац би у њему

[1]) Ода посвећена *Angelo Mai*.

био боље задахнут но што је песник био само да се није предавао превременом разочарању, и да се до краја борио противу недаћа људских. На једно тријестак година после тога патриотизам би у њему савладао очајање.

Али у Леопардију не треба гледати само Италијанца, у њему треба гледати тумача читавога људства. Оне исте античке велике сéни, које је он освештао својим лепим песмама, он је у исто време евоцирао да прокламују самима себи лудорију свога јунаштва и ништавило свога дела. Млади Брут у једној оди од 1824. год. проклиње она пожртвовања која су била вера старога доба, и одриче се свога јаловог патриотизма.

„Умирући ја не призивам ни вас краљеви Олимпа и Косите, ни тебе неблагодарна земљо, ни ноћ, ни тебе последњи зраку црне смрти, о успомено потомства! Кад је хладни гроб био олакшан плачем и украшен речима и поклонима прљаве гомиле? С временом се само на горе иде и права је бесмислица поверавати трулом потомству нашем част великих људи и тражити у њима освету за толике преживеле несреће. Нека и даље око мене лупа крилима црна птица, нека ме угуши, нека вихори страшни однесу моје незнане смртне остатке, и нека у зраку нестане и мога имена и успомене о мени.“

Да ли вреди да човек због књижевне славе, за којом је и Леопарди по признању трчао, жртвује самога себе? *Парини* нам сасвим јасно указује у чему се састоји тај фантом. И читајући *Парини-ја* рекао би човек да чита Хартмана толико су слични аргументи оба песимисте. Нико неће спорити, вели Хартман, да за једно књижевно дело треба много труда. Генијални људи не падају с неба одмах савршени, и тежак је онај рад који је потребан да се генијални људи развију до потпуне зрелости своје. И ако су се после дугога спремања такови људи осетили јаки и спремни да створе што, једини им срећни моменти били су моменти зачећа тих стварања, јер обично после тих момената настаје борба идеје са материјалним остварењем сваке вештине. И кад свакога неби гонила воља да оствари своју замисао; кад амбиција и љубав за славом не би потстрекавале аутора; кад га много које каквих обзира не би терало да што пре сврши своје дело, и кад се напослетку фантом чамотиње не би појављивао иза ленштилука, — жеља за стварањем не би била довољна па да човек заборави све оне муке које прате вештачка стварања. Па тек она завидљива и индиферентна критика, и она тако скучена и тако мало компетентна публика! Нека се само човек запита колико је људи који су у стању да озбиљно уживају у науци и вештинама.[1])

Те Хартманове речи могле би послужити као коментар аргумената у *Il Parini*. А свршетак је нарочито тежак: „Шта је велики човек? Име, које скоро не представља ништа. Идеја о лепоме с временом се мења, а што се тиче научних дела она се брзо заборављају и затрпавају бољим и савршенијим. Данас и најобичнији математичар зна више но што су знали и Галилеј и Њутн. Слава је дакле само сенка а генијалност којој је слава једина награда, проклетство је за онога коме је дарована.“

После тога остала је још само љубав, као једина могућа утеха у животу, или још боље као последња и најчвршћа илузија, и тек кад и ње нестане могуће је човеку уверити се о томе, да је живот овај рђав, и да и најсрећнији живот ништа не вреди. И љубав је заблуда као што су и остале заблуде, само она дуже траје од осталих, јер људи, разочарани у све остало, верују да у њој јединој има бар сенке среће. *Error beato* вели песник. Јест, заблуда, ал шта то чини, код нас она може срећнима да учини? Али она нас не може срећнима да учини и ако нас вара и непрестано привлачи к себи. Она је варка што непрестано траје, која, у колико је више свила срца наша, у толико нас у све веће очајање доводи. А са колико је речитости описана у *Ricordenze*, у *Risorgimento* и нарочито у *Aspasie* та борба човека с тим фантомом његове маште који се ни разочарањем, ни презирањем ни заборавом не да умолити! Позната је историја несрећне љубави песникове, коме је и љубав само била једна прилика више да пати и да очајава. У два маха нарочито срце му је заволело, и оба пута било је саломљено. И у почетку и при крају његова кратка живота фантом љубави прошао је мимо њега, и кратки зрак радости обасјао га је. А кад је нестало фантома за којег је песник држао да га више никад оставити неће — песник је остао и усамљенији и тужнији но дотле. Шта ћете? тај неспретни и роми песник само је био генијалан. Да је нешто тада питао песник Шопенхауера о овом свом случају, — он би му објаснио ствар с неколико речи: „Глупост, рекао би тај страшни хумориста, није никада код жена била људима на уштрб. Њима се попре генијалност не допада. И није никаква реткост видети како код жена много боље пролази какав обичан и ограничен човек но човек пун духа и достојан љубави.“

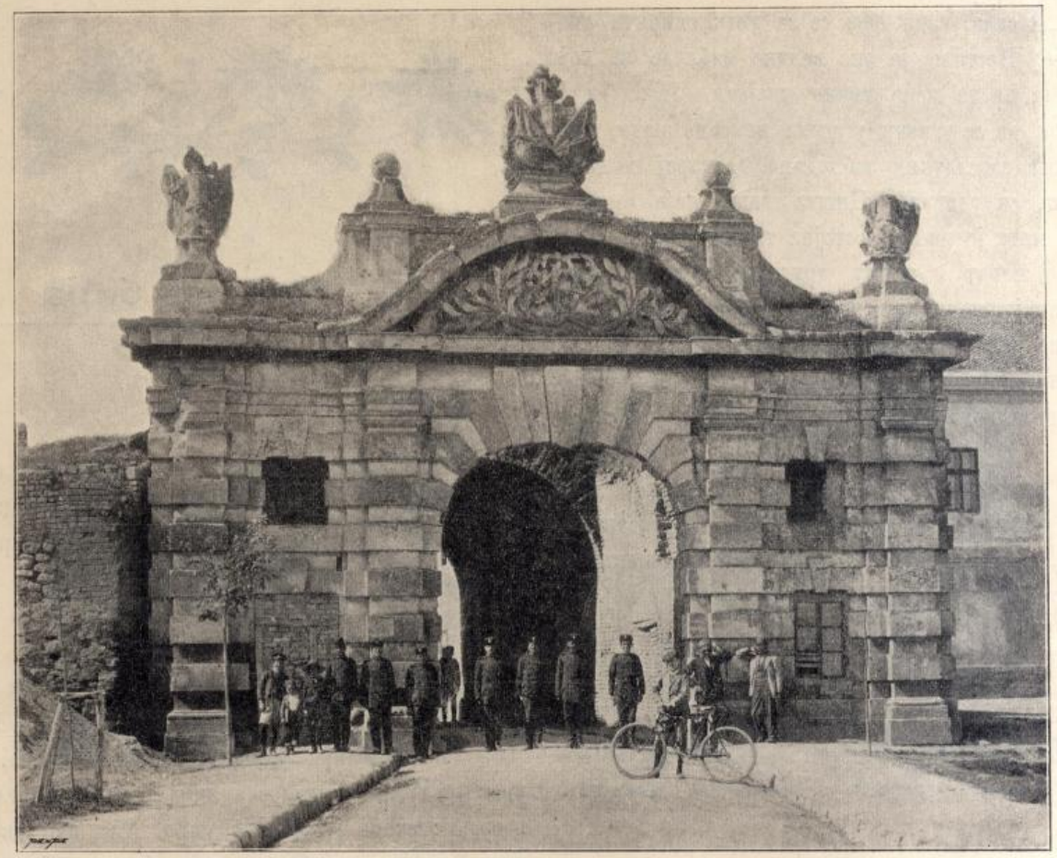
У осталом шта се може и очекивати од жена? вели даље, сећајући се оног грчког епиграма који вели; да жене имају дугу косу а кратку памет.

С таквом бруталношћу Леопарди се није светио Аспазији; он је и у освети својој остао песник, само, и његова ирониja, и ако је финија, није ни мало блажија. У тој својој елегији и он увиђа да је у заблуди у којој су и многи други били, или бар они у којих је машта била развијена: он није волео жену но лепоту, од које, као што је веровао, један се зрак на њој задржао. Та жена била је слика маште његове, била је *идеја* слична жени коју је очарани љубавник у екстази веровао да воли. То није била та жена но једна *друга*, коју, и ако је био у њеном загрљају, он и даље тражи и обожава. И на послетку, увиђајући заблуду своју и видевши да се у објекту преварио, огорчен, без права напада жену. Ретко је дух женски узносио се до такве консепције, и на оно, што великам љубавницима инспирише њена лепота, жена и не мисли нити то може разумети. „У тако уским челима и

[1]) *Философија несвесног* III део, XIII глава.

нема места за једну тако високу идеју.“ Лажне су оне наде што их кује преварени човек под живом ватром њихових погледа, и залуд тражи он дубоке, незнане и више но људске осећаје од ње, тога слабог створа. Не, ја тебе нисам ни волео, вели песник, већ ону богињу, која је и живела и умрла у срцу моме. Леопарди је и у своме *Pensiero dominante* опевао лепоту, ону *angelica beltade,* на чијој се варљивој слици оснива сва драж жене. Па шта је то, та лепота коју он тако слави? Шта је то, та ствар која је само идеја, само *dolce pensiero?* То нам он сâм вели: то је шимара, сенка једнога ништа има и у оним страсно писаним странама Госпође Стаел, а у савременој књижевности постале су оне најомиљенија тема наших песника. Али нико се није више трудио да нас увери о томе чудноватом факту но Леопарди.

„Љубав и Смрт брат су и сестра, њих је судбина једновремено зачела. Тако великих и тако лепих ствари нема више на овоме свету, нити их игде међ звездама има. Једна ствара највећа задовољства којих може бити у мору створова, друга пак умирује и највеће болове... „Кад се на дну срца почне да рађа страст љубави, у исто време с њом, у срцу се почне да развија и жеља за

Славолук у Београд. доњој тврђави

али, која се и као такова грчевито упија у нас и до гроба нас прати.

Ако је тако, т. ј. ако је лепота само шимера, ако љубав, која трчи за том шимером и сâма није ништа друго до шимера, до сенка сенке, ми смо онда у стању да разумемо један од најчуднијих феномена психологије љубави, а то је она неизбежна асоцијација те идеје и идеје смрти. „Љубав је јака као смрт“ — „жена је горка као смрт“ те се меланхоличне речи често понављају у *Песми песама,* у *Еклезијасту* и у *Провербима.*

Те асоцијације тако честе у инспирацијама Соломоновим, исто се тако често јављају и код лиричара. Њих смрћу, пуна чежње, пуна болећивости. Зашто? Не знам. Али то је први ефекат праве и силне љубави. Чак и плашљива девојчица, којој се обично на само спомињање смрти коса на глави диже, дрско јој у лице гледа чим почне да воли, и у души, која још тако мало зна, осети сласти умирања осети неку gentilezza del morir.“

Потрудимо се сад да аналишемо тај чудновати феномен. Кад човек воли онда врло лако пустош овога света плаши погледе његове; отада за њ на земљи нема више жива створа без њега, тога новог, јединог бескрајног блаженства, које он у машти својој гледа. Осим тога заљубљен човек можда предосећа оне слутње које ће у срцу

његову љубав да створи и неку борбу удружених људи, нада и друштва противу себе. На послетку можда је то она тајна слутња због ефемерности свега људског, болно неповерење и према себи и према другима, страх од помисли да ће доћи дан када више неће волети нити бити вољен, а што је, за оне који воле, теже и горе и од нестајања за вечита времена. Факт је, да велике страсти инстинктивно осећају да на земљи нема довољно места за њих, и да ће под њима препући слабо срце које их је зачело. И с тога с чежњом се бацају у вечито нејасну смрт. Ето, то нам сугерира песник, чија мисао, и у наточ великих напора остаје нејасна, и у песми коју је посветио самоме себи A se stesso, у којој налазимо његов лични коментар о његовој разочараности у љубави и добрима овога света. „А сада, сада ћеш се за увек смирити уморено срце моје. Нестало је оне велике заблуде за коју сам веровао да ће за мене вечно трајати. Јест, ње је нестало. Осећам да се у мени угасила не само нада, него чак и она чежња за слатким заблудама. Одмарај се дакле за увек. Доста си ударало. Ништа више није достојно твојих удара, нити је земља достојна твојих уздаха. Горчине ето то је живот и ништа друго, а свет овај само је блато. Одмарају се дакле и вечно очајавај. Нашој раси судбина је само смрт доделила. Од сада презири и себе и природу и ону скривену, бруталну силу, која без одмора ради на универзалном злу — презири бескрајну сујету свега.“

Сиромах песник! Који је још то човек који није писао епитафе на гробу у који, држао је, да је саранио све срце своје, и који је још то човек који те епитафе није више пута демантовао?

(свршиће се)

Стара песма

— ХАЈНЕ —

Ма да тебе давно хладна земља скрива,
Ја те као и пре љубим непрестано,
Измучено срце тебе само снива
Лепо моје чедо — чедо закопано!

Једне летње ноћи, кад су бледа луна
И звездице ситне к'о алеми сјали,
Твоје лепо тело закоп'о сам туна,
Где су негда руже и љиљани цвали.

У шумици славуј, пратећ' нас полако,
Уздрхталим гласом песмице је вио,
Лишће са дрвећа трептало је лако
И молитву нежну шапутало тијо.

Мрак к'о црни вео свуда — на све стране
Борове и јеле густо је покрив'о,
А Лахор је, љуљко цветиће и гране,
И место измирне миомир излив'о.

На језерцу плаву, што лежи крај луга,
Нихале се лако језеркиње виле,
Ал је и њих моја обузела туга,
Јер су као стене оне хладне биле.

И месец је сиш'о, да с опрости с тобом;
Славуј, небо, звезде плакале су боно,
Ал кад сам се и ја опростио с гробом,
С црквице је трошне зајецало звоно!

Петроград.

Драгослав

Има да бира

од Г. ПУК-А

Кад сам свршио и са студирањем болесника по париским болницама и отишао да се настаним у Понтеу на Сени, моја стара служавка, коју сам од свог претходника узео у најам заједно са кућом, двоколицама и једним коњићем, рече ми:

— Господин ће у Госпођи властелинки имати доброг клијента... Госпођа властелинка је добра, честита душа, само скоро увек је тужна и жалосна лица... Претрпела је велику несрећу: скоро јој је муж умро. Али има двоје лепе дечице, два мала мушкарца, које обожава. Господин ће јако волети госпођу властелинку, кажем вам она је тако, тако љубазна!

Таква једна околност била је врло пријатна Парижанину, кога је оскудица у новцу натерала да живи у једном забаченом крају.

Одмах пођох да изјавим своје поштовање Госпођи... Бејах заборавио да питам за њено име... Стари замак у стилу ренесанса, укусно ресториран беше скривен у сред огромног парка великим, лепим столетним дрветима. Беше почетак јуна. Приближујући се тој шуми у сред села, осећао сам се прожет неком чистом, одвећ пријатном свежином. Кад наиђох на гвоздена врата од парка, не знам зашто, мишљах, као да улазим — у неки виши идеалан свет, у неко прибежиште сањалаца, у којем све што живи мора да је боље, лепше, савршеније од осталога света.

— Ако господин хоће, рече чувар парка, да се потруди да пође лево, кроз алеју од липа, не далеко у грабовој шумици, наћи ће Госпођу Вилер и њену децу . . . Или господин можда жели да га пријавим? . . .

— Не не . . . хвала! . . .

И најлак пођох кроз хладовиту тишину великих дрвета, мучећи свој мозак именом: Госпође Вилер.

Госпођа Вилер! То ми је име познато. Госпођа Вилер? . . . Сећам се једне Госпође Вилер, коју сам пре две године, сретао у салонима мог учитеља, доктора Франшарда, великог специјалисте за нервне болести. Али њена слика коју сам хтео да представим себи остајала ми је нејасна.

И тако мучећи се да изазовем њену слику, и не примећујући бејах ушао у алеју од липа; и глас који чух; „Ђорђе, немој да се умориш, дете моје!“ учини, те се на једанпут сетих слике траженог лица.

Заиста, то је била она иста Госпођа Вилер, коју сам познавао. Жена од тридесет година, неизмерно милог и доброг погледа, са завојима већ седе косе преко слепих очију. —

Чим ме спази, познаде ме и приђе пруживши ми руку:

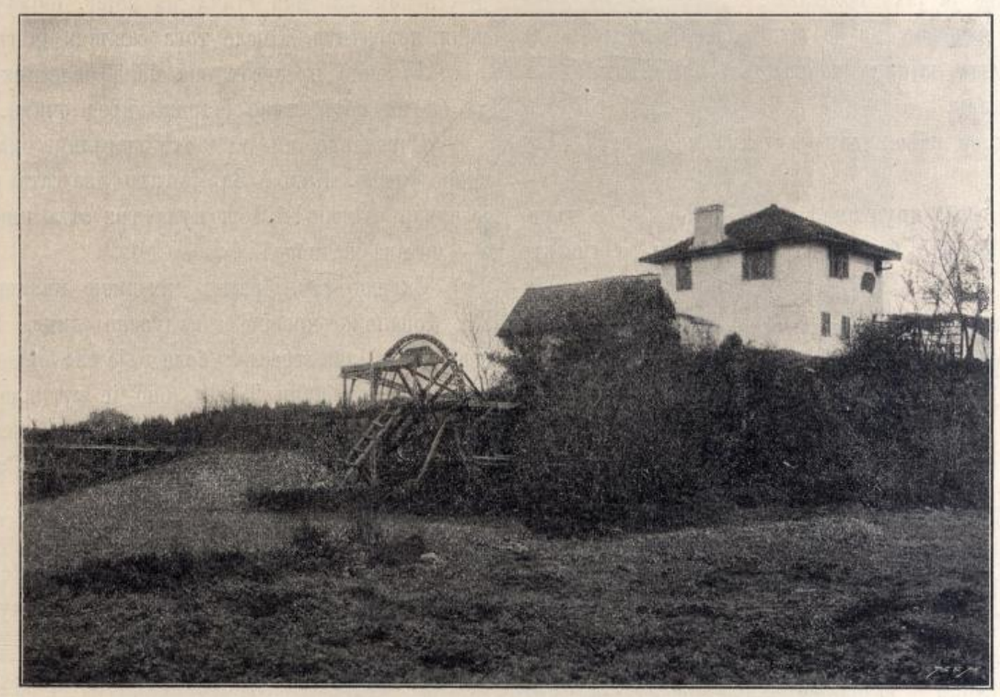
– Доктор Канзал! . . . ах! баш се радујем што сте дошли да се овде настаните! . . . Истина саможиво је од мене кад то кажем, пошто вас је доктор Франшар, који вас много воли, спремао за Париз. Али мени је тако потребан доктор и пријатељ за моју децу, да ћете ме извинити, у толико пре, што знате да то говори мајка!... Ви ћете бити наш пријатељ, је л' те? . . .

Ја сам је пажљиво посматрао.

— Сигурно налазите да сам се јако променила од како ми је муж умро . . .

— Да, чуо сам за вашу несрећу! . . .

— Кад би све знали! . . . Али зашто? Своме доктору може се све казати, је л' те? . . . Дубоку рану у срцу носим г. докторе. Ја сам јако волела мога мужа, а видела сам га како умире, исцрпљен, изеден париским животом, грозницом, претераним и разузданим седењем ноћу, задовољствима, напрезањем у раду. Видела сам га како је умро готово луд, паралитичан. Имам двоје деце,

Баштовански долап крај Дунава

и једнако уображавам да и они имају клицу очеве болести. Зар то није ужасно? . . . Ах, непрестано ми је та мисао у глави, зар то није страшно мучеништво!

У то нам се приближише два малишана.

— Ето мога блага докторе! . . . Јован има шест година, а Ђорђе четири . . . Је л' те да су бледи? . . . Бојим се да им по неки пут нисам досадна својим бригама и препорукама.

Госпођа Вилер узе их обоје и љубљаше их.

— Ах! узвикну, они никад неће отићи у Париз, никад у ту провалију, која ми је њиховог оца прогутала... Ми смо овде већ осамнајест месеци, од како је Г. Вилер умро! . . . Растиће пред мојим очима, поред мене, на чистом ваздуху, ту у пољу, а после . . . после ће путовати,

путоваћемо сви троје заједно... Али никад не у Париз, никад не у Париз!...

И тако се и даље разговарасмо о то двоје деце.

Та жена тако нежна и дражесна у тузи за својим супругом, страхујући за своју децу, за своја два анђелка, — мало бледа, с очима врло светлим и врло дубоким, — заиста ме је дирнуло.

Два пут недељно, ишао сам у замак да обиђем и лекарски да негујем дечије здравље а морално лечим мајку, и кад год сам се враћао изгледало ми је да нисам дангубио. да сам ма и најмање улио наде, у срце и душу Госпође Вилер.

II.

Неколико месеца доцније, једном, око пола ноћи, дотрча к мени чувар из замка и пробуди ме:

— Г. Ђорђе је јако болестан!

Нисам баш веровао да је шта опасно, мислећи да је и та болест више мајчино уображење, али ипак одмах сам отишао у замак.

Госпођу Вилер нађох сву у сузама као луду. Чим ме виде узвикну:

— Ах, докторе, круп има!... Мој ће Ђорђе умрети!... Ходите, ходите, брзо!... Спасите ми га, спасите ми моје дете!

— Умирите се, молим вас, госпођо, то можда није ништа... Не губите присебност, јер тако нећемо ништа добро учнинти... Хајдете да видимо нашег драгог, малог болесника.

На жалост! страшна дифтерија освајаше страховитом брзином гушу, грло и душник малог болесника. Сиве навлаке мембране гушиле су га. Био је у јакој грозници, и цео га већ надувен врат болео. Имао је и велике крајнике. Дисао је тешко, врло тешко.

У мојој малој ручној апотеци нисам имао серума.

Требало је отићи у најближу варошицу на десет километра даљине. И још је било питање: да ли ће га и тамо бити. Јер за тај антидифтерични серум доктора Руа, није се још тако много знало, тек се био прочуо.

Одмах наредим чувару замка да оде на коњу и потражи серум.

Наредим му још да донесе сав серум што га буде тамо нашао.

Очекујући његов повратак, ишчистим детету рану. Вадио сам што сам боље могао несрећне мембране, које сам могао да дохватим у гуши малог, али послушног болесника; затим спремим све што треба, за операцију, у случају ако би му претило угушивање.

Говорио сам с ауторитетом, наглашујући сваки слог, избегавајући сваку непотребну реч, кад год сам затражио што би ми требало. Госпођа Вилер знајући за сву опасност која је претила њеном сину; видећи мене тако суморног, и знајући да чиним све што ми је год могуће да јој спасем дете, пратила је, сваки мој корак, сваки мој покрет, не говорећи ништа, слепо се повинујући мојим наредбама.

Најпосле успесмо, те помоћу неких лекова мали болесник поче дисати много лакше и заспа. Баш хтедох и Госпођи Вилер да наредим да се мало одмори и покуша да заспи, док се не врати чувар са серумом, кад, а из суседне собе у којој је био мали Јова, такође чух промукао кашаљ.

Потрчасмо к њему и кад тамо, а и он се већ почео да гуши. Погледим му у гушу: и он већ беше заражен страшном болешћу. Већ су се видели и знаци дифтерије.

Тело му је горело. Видех да ће га дифтерија у брзо освојити и да ће сутра ујутру и он бити у истом стању у којом је био и старији му брат.

Ах! докторе! јаукну Госпођа Вилер, и паде на једну наслоњачу, не могавши више ни речи да проговори. Била је у неком ужасном стању из којег, бојао сам се нећу је моћи повратити. После тога савлада је сан.

Ја онда пренесох оба мала болесника у једну собу, да би их обоје имао једнако пред очима.

Изгледало ми је да се шеталица на сату необично споро креће. Како? Зар је само два сата прошло од како је чувар отишао!? Још пуна три сата имао сам да чекам, — читава вечност!...

Слушао сам убрзани дах двоје малишана... Гледао сам Јованово црвено и надувено лице. Грозница га је све јача и јача тресла: болест је све више узимала маха. А сирома слабачки Ђорђе, био је жут као восак, и блед, врло блед?... И секунди су ми пролазили споро као и сати!... Серума још нисам имао... Страшно је било чекати!

III.

Госпођа Вилер, сломљена од умора, спавала је извесно време и пробудила се баш у тренутку, кад се чувар вратио.

— Дајте!... дајте брзо!... рекох му.

Инструменат је био готов. Већ се свањивало, и дневна, ружичаста светлост улазаше у собе кроз спуштене завесе... Та светлост, поврати ми наду... И једном и другом болеснику уштрицаћу по два пут серум, и пошто је зора тако весела, тако свежа, и драги ће малишани бити спасени!...

Чувар ме одведе у један ћошак собе и тихо ми рече:

— Господине, био сам у обе апотеке, и само сам ово добио...

И показа ми само један флакон серума.

— Шта само један! узвикнух ја... Па то тек ако буде довољно само за једнога од њих!... У то, почеше да ударају звона на јутрење... Као да мртве оглашују!.,. Дошло ми беше да их зауставим, та звона, која су ме плашила и због којих задрхтах. Али она једнако удараху...

Шта да радим, питао сам се, шта да радим, кад у том флакону има живота само за једног од њих сиротих малишана?!...

Нисам више ни видео јасно . . . Шта ће радити сирота мајка, кад чује, а треба јој све казати! . . .

— Госпођо, рекох јој! . . . само смо један флакон серума добили! . . . У њему је само толико, да се један живот може спасти! . . .

— А они су обоје у опасности, је л' те? . . . Реците ми, не крите ништа!

— Да, госпођо, обоје су у опасности . . . а као што видите, имамо само један флакон серума.

Она ме погледа право у очи.

— Дакле, хоћете да вам кажем које дете да ми спасете? . . . То ви тражите од мене? . . . Зар не можете на двоје да поделите тај серум? . . .

— Било би у залуд!

— Ја дакле треба да изаберем, ја мајка . . . да изаберем: које дете да живи, а које да умре! . . . Ах! Боже мој! . . , Ви то питате мене, који да живи од ово двоје мојих малишана? . . . А да ли је то могуће!? . . . Знате ли, да ако једно од њих умре, да и ја нећу моћи више живети.

Била је као луда.

Остаци Тројанова моста на Дунаву

— Не, не! настави, ја нећу да бирам! . . . Зар једна мајка може да бира између своје двоје деце! . . . Не, не, нека обоје умру, и ја ћу умрети с њима.

— Или не, ја ћу их сама спасти . . . Љубићу им уста, усисаваћу у себе болест њихну, и даваћу им да дишу ваздух из мојих груди! . . . Да, да, они ће живети! . . . Или ћемо све троје умрети!

Ја покушавах да је мало умирим.

— Јесте, Госпођо, стање је ужасно и верујте ми, и ја трпим и осећам као и ви... Али зар треба имати осећања па да човек види у каквом се положају налазите. Положај је страшан, али, Госпођо, време пролази!...

— Али то су моја деца, моји синови! јаукну она... Ја их обоје подједнако волем... обоје подједнако!... Ја не могу да бирам!... Радите што хоћете!... Ђорђа! Јована!... Ах! чекајте, оставите ме, не мучите ме више!...

— Ђорђа или Јована, Госпођо?

— Али ја ћу полудети, кажем вам?... Ђерђа!... Јована!... Не, Ђорђа... Ђорђа!... Ах? ја сам полудела!

IV.

Петнајест дана после овога што се десило, Г-ђа Вилер била је једнако у неком бунилу, обузета неким страшним привиђењима. Пратио сам сваки њен поглед и тражио да видим да ли је свесна, да ли зна шта се дешавало око ње.

Међутим њено мајчино, толико измучено срце могло је да се весели и радује, јер обадва малишана беху оздравила, или боље рећи спасена и на путу оздрављења.

Ја сам био ушприцао серум само Ђорђу; али Бог се сажалио, и да не би мајчино срце препукло од туге и бола, Бог избави обоје деце од страшне смрти.

Шеснајестог дана, изјутра Госпођа Вилер била је мало мирнија, и после неколико тренутака освестила се и ја јој рекох:

— И Ђорђе и Јован... спасени су!

Она се исправи и неизмерно нежно погледавши ме, рече:

— Обоје спасени?!... Затим поново клону.

— Не... Ви ме варате!... умрли су моји мали анђелчићи, умрли су!...

Да би је разуверили донесосмо јој оба малишана. Њихово миловање и љубљење брже је излечи него сви лекови и сва уверавања.

— Видите, докторе, Бог је добар! рече ми после неког времена... Ја бих умрла, да је Јован умро... Мене би савест гризла што сам избрала, што сам показала више љубави спрам једног, него спрам другог!... Ја бих умрла!... То је страшно било, кад сам казала да Ђорђе живи а Јован да...

— А зашто сте баш Ђорђа били изабрали, запитах је?

— Али за Бога била сам као луда.

— Па ипак реците ми зашто?

— Знам ли ја шта се у мени догађало!... Боже мој! Ја сам их подједнако волела!... Али чинило ми се као да сам чула некакав глас, који ми је шапутао: Ђорђе је млађи!... Јован је старији!... Јован је био вишо мажен и вољен него Ђорђе; Јован је дуже времена био љубљен!... Ђорђе је млађи, Ђорђе је слабији, Ђорђу је потребно много, много љубави!... Била сам као луда, кажем вам. Молим вас не говоримо више о томе!... Бог је био добар, и ето, дозволио је да их обоје спасеге... да нас све троје спасете!...

Сирота, сирота мати! какво страшно, какво је ужасно било то њено искушење!

С ФРАНЦ. ПРЕВЕЛА **М.**

Две песме

I.

Ти се мени јави у дане очаја,
Кад је вера пала и нестало наде,
У живота борби да ми снаге дадеш
И године моје да озариш младе.
Ја не могу теби приступити драга.
Да ти кажем хвала, да за поглед молим,
Ти из мојих уста никад чути нећеш
Ни колико патим ни колико волим...

2.

Оно што си мени била
Казати ти нисам смео,
Нит сам знао да л' си знала
Кол'ко сам те заволео.
И што више мину дана
Све сам мање био оран,
И једног ти рекох дана
Колико сам — љубоморан...

Влад. Станимировић

Етнографске белешке

о аустријским Србима из почетка прошлога века

ПРЕОПТИО

ПРОФ. **Рајко Перушек**

(СВРШЕТАК)

Ноље обрађују женске а производ њихових вештачких рукȳ њихово је одело, а и одело људи који су доста лени. Врло вешто умеју женске ткати, вести, шити и бојадисати. Као код других народâ илирских, и овде су жене од мужева презрене, а кад рађају, остављене су доброј срећи без помоћи. Славонци су у опште чистији од других сродних племенâ, јер се радо купају. У сваке врсте болести најобичнији лекови су: вино, ракије, пуштање крви и врачања. Иначе лече своје грознице и разним травама. Исто тако лече и марву.

Свадбени су обичаји као и у њихових суседа. Момак, који је заволео девојку, шаље сазиваче, који питају: сме ли посетити кћер у кући њезинога оца? Ако му се то допусти може слободно кроз 14 данâ поћи у кућу а последњи дан треба, да изјави, дали ће се венчати са девојком и колико ће за њу платити; иначе не сме више преступити праг њезине куће. Ако се заверио с девојком, пошље посланика, који заиште потврду обећања у оца девојкина. Ако је и ово постигао, онда се изаберу старији људи као кумови и девери, па се врши веридба о ком благдану, а никад се није чуло, да је ико прекршио своју реч. Кад је све ради мираза уговорено, позову се гости на свадбу и одреди се дан венчања. Невеста изађе из куће, као у осталих племенâ, и уз пут много се пуца из пушака и пева; цвећем секите сви сватови. Кад ступа невеста у цркву, стави јој се круна на главу и доведе се пред олтар где се врши венчање. У некојим пределима треба да се невеста врати са копреном у кућу очеву, па јој онда мајка или отац пред ручком скину копрену. У другим пределима носи невеста копрену осам дана пред веридбом. На гозби је много здравица и сиромаха. Невеста пољуби осам дана пре свадбе свакога мушкарца којега сретне. После ручка играју коло по два и два. Пред вечер отиду по мираз који прате цигани свирачи. Цигани и кувају; само колаче и пециво спремају саме жене. — О божићу поспу свакога, когод преступа праг куће, шеницом у знак плодности. О крштењу врше се исти обреди, као и код осталих Србâ.

Обреди и обичаји код сахрањивања мртваца исти су као и код Личана и Хрвата. Жене наричу и певају своје мртвачке попевке. Мртвацима дају попутницу, а после укопа госте се заостали. И Славонци мећу на гробове камење са написима, крстовима и другим сликама, или сâде дрвеће по њима. Мушки су понајвише војнички одевени, а иначе се јако разликује ношња у различним крајевима.

Најобичније је одело ово: у место калпака носе црвенкапу као Личани. Рубач или кошуља сеже до колена. Преко кошуље носе „подхаљицу“ од беле чохе и око тела појас од коже или од вуне. Сукња (хаљина) је бела или модра, и преко свега тога мећу пастири зими лети још и кожух или „бунду“. Зими је храпава страна изнутра, лети споља. Глатка страна бојадисана је смеђе, а вуна најчешће модро. На место овратника мећу на кабаницу читаву кожу црна или сива јагњета, на коме остају и глава, рогови и папци. Кад је време лоше, навуку ову кожу преко главе. Ноге су обувене у опанке.

Девојке ходају гологлаве, а удате жене плету косу у витице те је покривају печом. Остраг је печа скопчана или свезана, а спреда су намештене игле, којих су главице начињене од разнобојних стаклених корала. Око врата намештају дрвене корале, по негде и гајтане са медним крстовима и златним или сребрним новцима. Кошуље су им око врата и на шавима укусно извезене. Лети носе само ђечерму од беле вуне или прсник, и гуњ од тамно-смеђе чохе, који је обрубљен траковима од бојадисане вуне. Место веза имају много пута нашивене разнобојне крпице, које су намештене са много укуса. Бела сукња иста је као и у осталих јужних Словена. Преко ње носе још и „шампер“ који долази до пете. Јопе су од модре боје, а „препасници“ од катуна са цвећем. Жене су обучене у високе црне или жуте чизме, многе сиромашније носе и опанке или древаче од лúкâ. Жене имају на путу вазда преслицу.

У 15. глави своје књиге описује Hacquet арнаутско племе „Клемента“, који се доселише у Славонију после г. 1737. заједно са многим породицама српским, босанским и бугарским под патријархом Арсенијем Јовановићем. До 20.000 сабрало се исељеника код Баљева, кад Турци из заседе навалише и посекоше све осим једно 1000. душа. Међу тима било је и око 300. Клемента, који се под водством попа Симе населише по Срему у селима „Хртковцима“ и „Никинцима“. Ови су Арнаути католичке вере, а било је у три друга села и православних Арнаута. У оба ова католичка села било је за Hacquet-a 9 породица, (Фиса). Њихов је стас витак, образи правилни, жене су у младо доба веома красне и дражесне. Клементи су поштени, верни, храбри и побожни, али и осетљиви, љубоморни и охоли. Њихов је језик некаква збрка речи из најразличнијих језикâ. Ретко или никако се не догађа да која девојка посрне. Људи су истрајни и послушни војници. Клементи се баве о пољској привреди и сточарству, а особито овчарству. Довели су собом из Албаније и своје свилоруне овце. У некојим пределима сремским чувају жито у подземним рупама, које су ископане у облику звона и ижежене ватром, тако да су тле и стене испечене и граде као неку тврду кору у рупи. Осем таљига праве све, штогод спада у покућство; жене преду, тку и бојадишу. Њихови су станови чистији и удобнији од суседских. У свакој кући има задружно по више породицâ. — Жене верују у вештице а некоје и да се може повратити изгубљена невиност ако дотична пије воду из неког бунара названога „Карата“.

Обичаји код венчања исти су, као у осталих јужнословенских суседа. Мираз невестин сасвим је незнатан. Кад воде младу у цркву и после у одају, скрива се иза пећи, иза које је ухвате. О свадби много се игра. Момци и девојке наместе се у два реда. Свака девојка метне леву руку на раме мушкарца до себе па сви певају. Онда приступе два момка са голим ханџарима, скачу, а из врсте приступи женска са свиленом марамом у свакој руци па се, остајући вазда на истом месту, окреће сад овому сад оному играчу. А све се то у пређашње доба вршило уз певање без свирке. — Код рађања — крштења и укопа нема посебних обреда, само кад се роди дете пуцају из кубуре. —

О свечаним приликама носе људи црвен-капу на кратко ошишаној глави. Око врата носе црну огрлицу. Преко рубаче мећу дугачку сукњу без рукава, која сеже до колена, а на прсима је отворена, да је преко главе метну на себе. Ова кошуљи слична сукњи од црвене је

материје начињена. Преко ње носе бео гуњ са разнобојним овратником и малим пуцима и гајтанима. Око тела мотају више пута разнобојан пас. Чакшире су широке а од колена на више омотају разнобојне крпе, које су натегнуте попут чарапа. На ноге обувају опанке без чарапа. Оружани су пушком, сабљом, ханџаром и кубурама, а неки још и буздованом. —

Женско одело врло је шарено. На глави носе жене и девојке руб' (мараму), свилен или пртен, са китама. На темену уплетен је у косу сребрн накит или цвеће. Око врата нанизане су бисерне куглице (пош). Кошуља је дугачка, али тако тесна, да жене не могу правити великих корака. Ђечерма на прсима сва је посута сребрним новцима. Хаља је од црвен чохе, сеже до кукова и ошивена је ресама. Рукави сежу само до лакта, а ови су омотани као и ноге од колена на више, разнобојним крпама. Око реса пашивене су школьке (сургаеа moneta), а од пазухе до лакта прапорци. Каткад накићена је хаља још и стакленим комадићима, свиленим китама и сребрним премом (ширит). Око трбуха носе двојни пас од црвене чохе (постат) и над овим ужи пас од коже (бренц) окићен многим гвозденим или медним прутићима и железним ланцем. Спреда носе вунену многобојну препаћу (Покојна) са ресама обрубу, а страга свилену мараму (Хунтлинг). На ногама обувају опанке као и мушкарци.

Последња глава у „Hacqueta“ и „Јана Пановика“ говори о *Рацима или Србљима*. Они се одликују крепким стасом, лепим образима и чврстим здрављем. Они живе слично као и Грци од разних врста лука, од свеже и сушене рибе, а једу мало меса. Радо пију каву. Они су спретни и вешти трговци и пољоделци. — Године 1597. позвала је штајарска земаљска област 40 српских породица из Босне и Србије па их населила у близини Вараждина. — (Збиља су још и сада у оним покрајинама, где иначе сада народ словеначки говори, људи српскога типа; а и имена његова подсећају, да су се населили са стране). Срби живе у великој слози, јер су подчињени туђим господарима; врло су побожни и штују попове. Уз то врло су поносни, и ради жена, које су врло љубазне нарави. Међу њима има врло имућних људи и ови помажу своје сиромашне земљаке. Куће су им чисте, а пред њима имају пећи за крух и купатила. Они троше врло много на украсе својих богомоља. Доста су мирне ћуди. Врло оштро врше црквене законе о посту. Њихове су забаве бацање камења и гађање у нишан. Отменији воле свирку. Врло много држе до тога, да су гробови драгих покојника лепо искићени. Где немају звона (наиме у Турској), позивају вернике у цркву ударима о дрвену даску (клепала). Њихове су свадбе више или мање скупе. Понајвише у Србији не добивају девојке мираза, већ треба, да их младожења откупи од родитеља. Кумови и девери и старешина обављају своје послове и у њих. У цркву ваздa иду сватови на коњима. На челу јаше војвода затим барјактар са заставом. За њим невеста, а на десној страни старешина, на левој „сватник“. За њима велики број пријатеља познаника и рођака. Вазда се пуца из пушака. После венчања обиду младенци три пута олтар, па онда их нуде вином.

Ручак је од печене јагњетине, рибе, слаткога, ит.д. а напокон игра се коло. О неоскврњености не траже доказа, јер су о њој дубоко осведочени, док је девојка неудата. Кад се дете роди, метну га одмах три пута у воду. После смрти положе крај одевенога мртваца дуванкесу, нож, виљушке и различну справу, што је употребљавао у животу. Онда долази удовица и нариче. „Зашто си ме оставио? Било ти је свега доста“ и т. д. Онда метну мртваца у сандук, однесу на гробље, где га последњи пут пољубе и оплакују. Отмени Срби балзамују своје мртваце, сиромашнији оболију их вином и уљем. Онда, кад је мртвац сахрањен, часте се седам дана, а сви рођаци су присутни. Ако је био покојник богат, закољу и вола и нахране њим сиромахе. Слични обреди се врше, ако умре жена, али много једноставније.

Ношња српских сељака слична је ношњи у Ускока. На глави црвен-капа (фес); коса је или сплетена или кратко ошишана, и брци на уснама. Врат им је го, на телу кратка кошуља, преко ње сив, модар или бео хаљинац, ретко накићен разнобојним гајтанима. Пошто немају џепова, вешају преко рамена вунену или кожну торбу. Хлаче су тесне, од беличасте вуне; на ногама су назувице. Пашу се обичним пасом; а иза овога вири нож или мала секира. Трговци се носе понајвише „à la franca“.

Због тврде земље ору на стрмим обронцима често са шест до осам волова, и зато треба да уз један плуг бар три човека иду.

Одело у жена различито је по сталежу. Жене носе на глави белу мараму девојке црвену капицу, а невесте изнад капице још и белу мараму. Марама је обрубљена разнобојном вуном а два краја висе преко груди окићена малим китама. Коса је сплетена у две снажне витице у које су често уплетене школьке, прстење и новци. Да неби били неугодни код прегибања тела, ове су витице причвршћене за одећу. Врат им је го, или окићен огрлицом од стаклених куглица. Кошуља је закопчана спреда иглом, или мајтом, а ретко извезена црвеном вуном. Преко кошуље носе садак, на рубу извезен разнобојном вуном или ошивен траковима. Око паса утегнуте су обичним појасом или прегачом. Жене носе црне чарапе; девојке разнобојне; опанци без назувака обично су обување.

Најзад наводи Hacquet још једну песму Раца или Србаља коју зове народном. Али та песма нити је сложена у народној мери, нити је језик њен српски народни, него славеносербски. Песма почиње овако:

„Зоря оутренна взашла,
Ка мнѣ миленька пришла,
Съ него оутѣхи прилетѣли.
Птички громче вечь запѣли,
День веселія насталъ.“

Тим је свршен опис југословенских или илирских племена и код Hacqueta и Pannonica. —

Зора

У сијању плавом
Звезде тону све...
Кроз румену маглу
Први зрачак зре.

И расеца таму
Сиве ноћи траг;
И таласа шуму
Лахор свеж и благ.

Петли звучно поју,
Већ се диже све...
У последњем даху
Бледа нојца мре,

А с њеног гроба
Шири сјајни лет,
Васкрснула зора
Кроз пробуђен свет.

Војислав П. Бошњаковић

II. Ранос

Зека Буљубаша

Зазубрина

— М. ГОРКИ —

Кругли прозор моје ћелије гледао је у тамничко двориште. Био је врло високо од пода, али, прикучив сто уза зид и попевши се на њ, могао сам видети шта се доле ради. Изнад прозора, под стрејом, голубови су свили своје гнездо и гукали над мојом главом, кадгод бих гледао у двориште.

Имао сам довољно времена да са своје узвишене тачке познам тамничине становнике, и дознао сам, да се највеселији човек у овој суморној и мрачној насеобини зове Зазубрина.

То беше плећат, дебео човечуљак, црвена лица и висока чела, испод кога су вазда живо сијале крупне, светле очи. Шубара му на потиљку, а уши некако смешно штрчаху поред обријана лица. Крајеве вратне мараме никад не завезиваше, нити куртке запучаваше. Сваки покрет његових мишића испољаваше душу неподобну за чаму и нерасположење.

Вазда насмејан, живахан и разговоран — био је кумир тамнички. Њега је увек окружавала група суморних другова, те их је он веселио и разгаљивао чудним, неочекиваним сценама, улепшавајући својим искреним весељем овај тужни и досадни живот...

Једном изиде из своје комора са три пацова, запрегнута врпцом. Зазубрина трчаше за њима по дворишту, вичући да путује на тројци. Пацови, збуњени његовом виком, бацакаху се на све стране, а гледаоци, посматрајући тога дебељка са његовом тројком, кикотаху се као деца.

Он је зацело мислио да је на свету једино ради увеселавања људи, те се не би гнушао ничега само да то постигне. Његово би проналазаштво по некад било ужасно. Један пут прилепи нечим за зид косу некога дечка, притвореника, који је дремао седећи на земљи уза зид, па кад се лепак засуши, он га нагло пробуди. Дечко брзо скочи на ноге и, ухвативши се танким, мршавим рукама за главу, паде на земљу плачући. Апсеници се кикотаху, и Зазубрина беше задовољан. После тога примири дечка који беше оставио на зиду приличан прамен своје косе... Осим Зазубрине, у тамници је био још један љуби-

мац — риђе, угојено маченце; размажено и живо створење вазда готово за игру. Излазећи у двориште, притвореници су га сваки пут тражили и подуже се њиме забављали, предавајући га један другоме у руке, трчећи за њим по дворишту и допуштајући да им гребе руке и лица. —

Кад би се појавило маче, оно би одвратило пажњу од Зазубрине и овај није био тиме задовољан. Зазубрина је по души био уметник и као такав он је био самољубив, што је нераздвојно од талента. Кад се његова публика заносила мачетом, он је остајао сам. Сео би у дворишту гдегод у углу и онде посматрао другове, који су га у тим тренуцима заборављали. Чинило ми се као неизбежно, да ће Зазубрина, у првој згодној прилици, убити маче. Жалио сам тога веселог притвореника, који је толико жудео да увек буде средиште људске пажње. Од свију човекових тежњи ова је најгора, јер ништа не убија душу тако брзо као жеља допасти се људима.

Кад си у тамници, интересује те чак и живот пчурака на њеним зидовима. Разумљиво је, према томе, зашто сам тако пажљиво гледао доле у дворишту ту малу драму, ревновање човека према мачету; појмљиво је и нестрпљење с којим сам очекивао расплет. Расплет је настао и одиграо се. Ево како је то било.

Једног топлог дана, кад притвореници изидоше из својих станишта у двориште, Зазубрина виде у једном углу ведро са зеленом бојом, које беху оставили молери, што бојадисаху кров на тамници. Он приђе ведру, помисли, помисли, па замочивши прст обоји своје бркове. Зелени бркови на његову црвеном лицу, изазваше општи кикот. Неки се дугоња хтеде користити Зазубринином идејом, те стаде бојити своју горњу усну, ну Зазубрина, бркнув у једро, хитро му замаза све лице. Дугоња фркаше и махаше главом, Зазубрина поиграваше око њега, а гледаоци се смејаху их свега гласа, храбрећи свога забављача одобравањима.

У тај мах појави се у дворишту маче. Оно идаше лагано, грациозно одижући шапице и машући заковрченим репом. Ни мало се, заиста, не бојаше да га не прегази ова руља, што бешњаше око Зазубрине и офарбаног дугоње, који се трућаше да отре с лица лепљиво мрсно зеленило.

— Браћо! — кликну неко. — Мишка је дошао.

— А! Мишка, несташко један!

— Мацо, мацо!

Ухватише маче и оно идаше из руку у руке, свуда радо примљено.

— Их, како се најео! Колики му је трбух!

— Али како брзо расте!

— Гребе, ђаволак!

— Пусти га! Нека сам скаче . . .

— Добро, ја ћу подметнути леђа... Скачи Мишка!...

Око Зазубрине не беше никога. Стојаше сам, отирући боју са бркова, и погледајући маче, које скакаше с једних леђа на друга. Кад би неко осетио да маче хоће да застане на његовим плећима, он би се онда стресао, те би оно морало скочити на суседна леђа. То је било врло забавно за све, те се смех проламао непрекидно.

— Браћо дајте да обојимо маче! — чу се Зазубрин глас. Тај је глас тако звучао, баш као да је Зазубрина, предлажући ту забаву, уједно молио да пристану.

У гомили наста жагор.

— Али оно ће се од тога угушити! — напомену неко.

— Од боје? Баш погоди!

— Мажи, Зазубрина! Само живо!

Плећати малиша, светло-риђе браде кликну одушевљено:

— О, сатана, шта је измислио!

Зазубрина већ држаше маче у рукама и идаше к ведру певајући:

Нуто, браћо, нуто сад,
Риђег мачка нови јад.
У зелену хоће боју
Да промени длаку своју.

Груну експлозија смеха. Држећи се за бокове, притвореници се распршташе, те сам могао видети како Зазубрина спусти маче у ведро, придржавајући га за реп. Он поигравајући продужаваше:

Зар ти није кума жао?
Не научи мјао — мијао!

Кикот је растао. Људи су цикали и стењали; гушећи се смехом, задували су се. Овај јак, безбрижан смех проламао је ваздух, сагибао и потресао тела ових људи, и појачавајући се свакога трена долазио скоро до хистерије. Са прозора женскога одељења гледала су насмејана лица. Надзорник, прислонив се леђима уза зид, истурио свој дебели трбух, и, придржавајући га, смејао се громовитим басом гушећи се.

Од смеха људи су се разишли на све стране око ведра. Правећи ногама смешне покрете, Зазубрина певаше:

Хајд поскочи живље, јаче!
Сива мачка има маче;
Било риђе, сад не оста,
Јер зелено маче поста!

— Доста, ђаво те растргао! — кликну онај са светло-риђом брадом.

Али Зазубрина се беше занео. Око њега је грмео разуздан смех. Зазубрина је знао да је баш он тај, који натерује све њих на толики смех. То се сазнање јасно огледало у сваком његову покрету, у свакој гримаси његова немирног лица, те му је све тело треперило од слатког тријумфа. Он већ држаше маче за главу, скидајући му са длаке сцеђену боју, и у екстази, као уметник, који зна за своју победу над публиком, играше и импровизоваше:

Брже, браћо, похитајте,
Календаре амо дајте:
Треба цици име дати —
Од сад ће се друкче звати!

Све беше насмејано око ове руље притвореника, обујмљене разузданом веселошћу: осмехиваше се сунце на окнима тамничких прозора са гвозденим решеткама, осмехиваше се плаво небо над двориштем, па чак као да се и стари, пржави тамнички зидови осмехиваху осмехом оних бића, која морају гушити у себи сваку веселост, па ма колико им она у срце продирала. Кроз решетке на прозорима женског одељења гледале су жене; и оне се осмехиваху, те им се зуби блистаху према сунцу. Све се около некако препороди, збаци са себе досадан суморан тон, што навлачи тугу и чамотињу, и оживе под утицајем смеха, који, као и сунце, чини да чак и блато изгледа лепше.

Спустивши зелено маче на траву, која, пробијајућу између камења, шараше двориште, Зазубрина, узбуђен, задуван и знојав, тераше и даље своју дивљачку игру.

— О, псето, како он то вешто! — рече рић младић. Људи посматраху свога забављача пресићеним погледом.

— Мау, мау! — учини онај дугоња, машући главом пут мачета, и погледа другове. Они, посматрајући маче, ћутаху.

— Зар ће оно целог живота остати зелено? — упита дугоња.

— А колико ће још живети! — додаде један сед, висок притвореник, чучнувши поред Мишке. — Ето исушиће се на сунцу, длака ће му се улепити и онда ће липсати.

А маче маукањем параше срце, изазивајући реакцију првашњем расположењу.

Кула Тодора од Сталаћа

Ну смеха нестајаше. Било га је сувише и он је заморио људе. Још би по који хистерички цикнуо, неки продужаваху кикот, али већ с паузама . . .

Најпосле наста тренуци кад су сви ћутали, осим Зазубрине, који певаше, и мачета које тихо и жалостивно маукаше, пузећи по трави. Оно се бојом скоро не разликоваше од траве. Тело му беше глатко а глава му изгледаше већа, и оно, — јамачно га је боја ослепила и укочила му мишиће — дрхтавим шапицама, смућено гмизаше по трави, застајкујући, баш као да се лепи за њу, и непрестано маукаше.

Ej народе, што си стао?
Наш зеленко у зло пао!
Рић мацан жури, граби,
Збунио се, не зна шта би?

објашњаваше Зазубрина мачје кретање.

— Да угине? . . . — упита дугоња. — А кад бисмо га окупали?

Нико му не одговори. Маче се вуцијаше поред ногу ових грубих људи; жалосно беше гледати га на оним мукама, а помоћи му се не могаше.

— Фу . . . у . . . у! ја сам се опекао бојом! — викну Зазубрина, пруживши се по земљи. Нико га не погледа.

Дугоња приђе мачету, подиже га, али га одмах и спусти на траву, рекавши:

— Све је у ватри . . .

Затим погледа другове и жалостиво проговори:

— Ето Мишке! Нећемо га више имати! Зашто смо убили животињицу? Сад . . .

— Ну, опоравиће се зацело, — рече рић. Зелено ружно створење једнако гмизаше по трави, посматраху га

двадесет људи, али већ ни на једном лицу не беше ни трага од осмеха. Сви се беху снуждили, ћутаху и изгледаху тако јадни, као ово мače: баш као да им је оно казало своју патњу и они осетили његове муке.

— Опоравиће се! — подсмехну се дугоња, — Ето... Имали смо Мишку... сви га волјасмо... Што га мучите? Хоћете да га убијете...

— А ко је све то? — злобно викну риђи. — Овамо тога ђаволског обешењака!

— Али ви сте сви на то пристали! — рече Зазубрина помирљиво.

И он се згрчи баш као од зиме.

— Сви! — ругаше му се дугоња... — Ти си сам крив!...

— Не мучи ти, теленце, — мирољубиво саветоваше Зазубрина.

Седи старац узе мače и, брижљиво га разгледавши, напомену:

— Кад бисмо га окупали у петролеуму, боја би се скинула.

— А ја мислим, узети га за реп и бацити преко зида, — рече Зазубрина, па, осмејкујући се, додаде:

— Врло просто!

— Шта... а... а? — рикну риђи. — А кад бих ја тебе бацио?... Хоћеш?

— Сатана! — викну дугоња и, узевши мače из старчевих руку, отрча некуд. Старац и још неколико људи пођоше за њим.

Онда Зазубрина остаде сам опкољен људима, који га злобно и жалосно посматраху. Као да од њега нешто очекиваху.

— Та ја нисам сам, браћо! — тужно одговори Зазубрина.

— Ћути! — цикну риђи, обазривши се по дворишту, — ниси сам! А ко још?

— Па сви! — Звонко се одазва шаљивац.

— У, псето једно!

Риђи га груну песницом у вилице. Забављач стукну натраг, али га тамо дочека други ударац.

— Браћо... — поче он тужно молити. Али његова браћа видеше да су оба надзорника подалеко, па опколивши свога љубимца у један мали круг, неколиким га ударцима оборише на земљу. Ова збијена гомила личила је, из даљине, на дружиницу, која живо разговара. Опкољен и скривен, Зазубрина је лежао код њихових ногу. Оретко чули би се потмули ударци — Зазубрину су грували у ребра. Не жураху се у своме послу, удараху без јеткости, мирно, очекујући кад ће им човек, који се као гуја извијаше, дати што згодније место за ударац.

То је трајало три минута. На један пут чу се надзорников глас:

— Ej, ви, врагови! Престаните већ једном!

Притворници не прекидоше одмах мучење. Један по један удаљаваху се од Зазубрине, и сваки се праштао с њим ударцем.

Кад се сви разиђоше он остаде лежећи. Лежаше потрбушке, плећа му дрхтаху — зацело је плакао — непрестано кашљаше и избациваше искашљане локвице. Затим пажљиво, баш као бојећи се да се не распадне, поче приустајати; одупр се левом руком о земљу, подви једну ногу, па, завивши као болестан пас, седе на земљу.

— Претварај се, претварај! — подвикну му риђи. Зазубрина поскочи са земље и брзо стаде на ноге.

Затим, поводећи се, упути се једном зиду. Једну руку беше метнуо на прса, а другу пружио напред. Прислони се опруженом руком на зид и пови главу к земљи. Кашљаше...

Видех како на земљу падаху тамне капље; према сивом тамничном зиду лепо се вијаше како оне час по час промичу.

Да не би својом крвљу попрскао зграду, он је веома пажљиво пљувао, како не би ни једна кап пала на зид.

Дружина му се потсмеваше...

Мачета нестаде од онда, те Зазубрина ни с ким више не дељаше пажњу тамничних становника.

С РУСКОГ ПРЕВЕО

Т. Ј.

Оправдање

— A. BERNARDINI —

Драга пријатељице,

Мене ни најмање не дира грдња моје околине; али нисам тако равнодушна према твоме прекору, према покуди моје једине пријатељице, која ми је, до пре неколико година, била мила повереница свих болова и свију радости што чине велики део моје прошлости.

Али ако због твога прекора нисам равнодушна, он ме ипак не изненађује нити ме плаши. Јер ти знаш само оно што су ти други могли казати.

Но, када будеш знала и оно што никад нисам имала смелости да ти пишем!... Мислила сам, када чујеш од других за догађаје за ове две последње године, да ћеш ме ти, познајући ме интимније него ико, ценити друкче него туђини, и да ћеш ме и даље звати својом добром, својом достојном пријатељицом, која је крива само зато, што је волела као што ретко која жена воли.

Ти знаш каква ме луда страст обузе, после само четир месеца удовања, према Карлу Вернију, и колико ме

заслепи, те заборавих да је то муж моје пријатељице из детињства. Ти си тада била моја повереница и знаш како сам се страшно борила, какве сам дане, какве болне часе имала, само ради неколико тренутака неизмерне, неисказане среће.

Онда си ми била близу па нисам хтела од тебе да сакријем ништа, јер, поверивши ти своја страховања, своје борбе, своје очајање, осећала сам се готово сасвим ослобођена притиска моје грешне љубави.

Сећаш ли се сцене између мене и моје мајке и брата, што се деси у твојој кући?

Бранила си ме, тешила си ме; то ти нигда нисам заборавила! Сећаш ли се последњих речи којима прекидох ону бурну сцену? Ја ти их могу исписати после више од две године, дословце: — Нећу више имати мајке? читаве једне породице, извор свима несрећама мојим и многих других.

Можда ниси заборавила ни то да ми је доктор Гваринери, после месец дана непрекидна удварања, писао и предлагао ми да ме узме за жену. Сећаш ли се? Ја дадох Карлу оно писмо да прочита у твојој присутности, и толико се смејасмо за леђима оном несрећнику који ми је нудио руку, и ако је знао за моје односе са Карлом Верније̂м.

Како сам се морала доцније кајати што сам дала Карлу да чита оно писмо!

Његова љубомора — коју сам ја увек називала нечовечанском и коју сам опажала у свакој његовој речи, у сваком поступку његову, и ако се он толико мучио да је прикрије — изби тада необуздано. Између нас наста-

Улазак у Сењски рудник

Нећу више имати браће? Не мари; не треба ми више нико! Остаћу овде Карла ради; због љубави према Карлу свет ће ме осудити, изгубићу глас, умрећу; не мари ништа! Он је мој свет! —

Можда си мислила да рецитујем какву улогу у моменту кад ме једна моја мајка кроз плач преклињала; кад мој брат на ме викаше ван себе, претећи да ће ме убити? Или су ти се, пак, моје речи чиниле као узвик лудо, неповратно заљубљена срца?

Јамачно ниси заборавила луду љубомору Карлову, чим је приметио да ми се непрестано удвара једни доктор Гварниери који се од скора беше настанио у Мањерати. —

Ето дакле, знај, само та луда и слепа љубомора била је узрок смрти једног поштеног човека, пропасти доше од тада крупне и ситне распре и објашњавања, љутње, мешајући се с ентузијазмом страсног поверења, са делиријама готово грубим, који нас замараху, и који ипак Карла остављаху љубоморнијим, неповерљивијим, и ако сам била ваздa ту, готова да му у сваком тренутку посведочим своју безусловну љубав!

Какве сцене при сваком његову наступу љубоморе! А најстрашнија је сцена била онога јутра када ми, уз претњу да ће и мене и себе убити, ишчупа заклетву да с њиме побегнем.

Хтео је да одавде, из Мањерата, отпутујем неколико дана пре њега, и ја отпутовах. Стигао ме је у Барију.

Одлучисмо да пребегнемо у Грчку. Он остаде овде још неколико дана, да доведе у ред неке своје ствари, и да утре сваки траг сумње код своје породице.

И заиста, мој одлазак не паде ником у очи. Једна госпођа из Анконе, моја пријатељица из завода, Ерина Силос, коју ти не познајеш, беше ми савезница — и не знајући за то. Управо тих дана, она ме беше позвала да идем њој у Анкону, где се она свечано усељавала у вйлу што јој беше муж поклонио.

Задржах се код те своје пријатељице само два дана, па одмах наставих пут за Бари.

Осам дана узастопце добијала сам сваког дана од Карла врло дугачка писма, на која сам одговарала исто тако дугачким писмима, старајући се (на жалост, узалуд!) да га излечим од болесне љубоморе, која га је мучила и избијала из свакога редића, чак и тада кад је требао да буде потпуно миран, помишљајући на велику жртву коју сам чинила њега ради.

Требало је још само два дана до његова доласка. Једно после подне (ко ме наговори?! ко ме заслепи?!) одговарајући му на писмо, метух у ппсмо једну карту посетницу доктора Гварниерија, коју нађох као обележје стране у једној од књига што их понесох на пут. Мислила сам да начиним с њиме једну шалу, ништа више

Додадох, као post-scriptum, на дну писма и ово: — Видиш ли, Карло? Мој неуморни удварач учинио ми је и овде у Барију једну дугу посету! Јеси ли љубоморан? Буди весео . . . — Ја сам добро знала да је доктор Гварниери у Мањерати; и Карло је то морао знати боље од мене, јер се могао лако сусрести с њиме.

Мењући у писмо ону посетницу, мислила сам да правим шалу. Али, мењутим! . . . мењутим! . . .

О, Боже мој! Ко ме наведе? Ко ми тако показа пут који ће сурвати на дно бездни једнога невиног човека, мене и Карла?

Колико сам пута покушавала да то себи објасним, проклињући своју судбину! Нисам успела. Размишљајући о томе понова, дође ми да полудим.

Чудна ствар, откуд ми жене, кад смо заљубљене, имамо поуздане знаке о несрећама које нам прете! . . . Оно проклето писмо било је већ послато, и ја сам се као луда смејала шали коју сам приредила Карлу.

Велика љубав коју сам осећала према њему, превелики доказ што му о томе дадох, да ли нису сметали моме срцу да осети некс слутње?

Мора бити да је тако било?

Пароброд, што је имао од Барија да настави пут Пиреја, долазио је. Ја бејах све спремила, и бејах нестрпљива што не долази никакав телеграм да ми јави о Карлову доласку. Какви тренутци агоније: сама самцита, у соби хотелској! Телеграм не дође.

Но ипак не изгубих наду; мислила сам да су можда Карла послови задржали још у Мањерати. Тако сам исто мислила, чак сам се и надала, да га је Бог надахнуо да остане бар још за један дан са женом и са своје двоје деце! . . . Како, у извесним тренутцима заборава, забуне, среће, зраци благе светлости нашу душу чине добром!

О, та јадна занемарена жена, јадна мученица, која му из љубави према деци беше опростила неверства, а како је добра и чиста, беше и мени опростила, преварена нашим обећањима да ћемо прекинути грешни одношај.

Тих је дана можда била срећна, знајући да сам далеко од Мањерате. Жалила сам је, сироту мученицу!

Кад би она знала да ја, ђаволско и страшћу покварено створење, седим као у заседи у овој соби у хотелу, грозничава, ван себе, намерна да јој за навек отмем мужа! . . .

Зато осетих да тада волим Карла још силније него пређе. —

Уместо очекиваног телеграма, другог јутра стиже ми једно врло кратко писмо.

Преписаћу ти га; још ми стоји утиснуто у памети и у срцу; оригинал сам му вратила расрђена, јер ми се учинило да га нисам заслужила.

— *Доктор Гварниери је из Бриндизи, и има шест дана како је отишао одавде у своје место. А — између Бриндизи и Барија . . . Будите весели! . . . На сваки начин, ја нећу доћи да вам кварим нову или — како вам се више свиђа — стару, опет настављену, идилу. Фамозна посетница, или боље — улазница . . . — неодољиво, иоред толиких других иојединости, иодсећа на нешто што је овде најзанимљивије: ја сам вам иредложио да бежимо у Бразилију (имали бисте да ме чекате у Ђенови); а ви захтеваете у Грчку. Будите весели!*

Како је могао да пише овако жени која је ради њега жртвовала породицу, част, име, све?

Читајући неколико пута ове лаконичне увредљиве речи, бејах обузета великим милосрђем више него љутином према Карлу, према болести која га је мучила и коју тек сад видех да је неизлечива.

Телеграфовах му одмах неколико страсних речи; још исте вечери му послах писмо од дванаест густих, збијених страна, писаних уздрхталом руком, једва задржавајући сузе да не би замаглиле оно што сам писала. Преклињала сам га да ми верује, да се сам увери да сам хтела да начиним једну глупу шалу, и да сам, ако би и било каквог привидног доказа против мене, била невина у свему, у свему, и да сам његова, потпуно његова душом и телом! . . .

Он ми одговори телеграфски: — *Шала? Проналазак је леп, достојан вас! . . .*

Реци ми, шта би ти чинила на моме месту? реци!...

Одвратна сумња Карлова нељути ме, раздражи ме толико, да угуших у себи и љубав и поштовање. Вратих се у Мањерату с најтврђом намером, да све прекинем с Карлом и да му се осветим.

И тако се верих с доктором Гварниеријем; без љубави, јер беше немогућно да бих у то време могла волети. Поштовала сам га, ценила га; осећала сам да ћу, поставши његовом женом, моћи да сачувам поштено име које ми се даје. Карло се првих дана не чињаше жив; за тим, изпе-

надно, поче ми писати многа ватрена и пуна претње писма. Не одговорих му, нити га хтедох икако примити за време мога вереништва, макар колико да је жудео да приступи праг мога дома.

Два дана пре нашег венчања, доктор Гварниери доби писмо од Карла. Срамно и кукавичко писмо, које се не може оправдати ни највећом страшћу која би могла да потамни мозак једном човеку.

Као прави честит човек и прави љубавник, доктор Гварниери преда мном искида то писмо, и загрли ме, говорећи ми тихо на уво:

„Видиш ли каквој си кукавици дала блага своје душе!“ —

Прошло је месец дана од како сам удата. Једне ноћи, око једанаест часова, позваше мога мужа једноме тешком болеснику кога је он лечио.

Допратих мужа до главних врата, и обоје се зачудисмо што доле не нађосмо човека који је био дошао да га зове, а кога не бесмо познали озго с прозора.

Место да узађем горе и да понова легнем, хтедох да причекам мужа на прозору мога приземног салона. Заклоњена иза завеса видела сам добар део пусте и једним фењером једва осветљене улице.

Мој муж је ишао журно. На једанпут, иза рогља улице, један пуцањ из револвера и један узвик! Неки човек побеже и ишчезе у Vicolo del Leone.

Отрчах тамо, тетурајући се. Беху дотрчале још неколико личности. Мој муж је лежао на земљи, а с леве, рањене стране, лоптала је крв.

Живео је само неколико часова. За време агоније није ме познавао; али на један тренутак пре но што ће за навек склопити очи, погледа ме стално, чврсто. Тај поглед беше за ме страшно откриће!

Причеках три-четир дана, не предузимајући кораке да осветим онога невиног човека. Причеках да се прави кривац сам јави правди људској; и када чух да су други некриви затворени, ја — која сам га могла спасти —, да бих осветила и себе и њега оптужих га без милосрђа, без милосрђа према икоме, ја која бих му опростила да је мене убио уместо мога мужа.

Онога дана, пред поротним судом, признајем да сам била немилостива; изазвала сам и гнев публике, која ме је вређала, јер није знала све; и бејах тим неумољивија, што Карло Верни покушаваше да се оправда, говорећи да га је љубав начинила кукавицом, лудаком и убицом!... Тај човек је и лагао: он је убио мога мужа зато што је био на њ љубоморан, суревњив због мога тела. Да је био љубоморан због моје душе, он би убио мене а не њега.

Да ли ће га десет година тамновања поправити?

Ја ћу се молити Богу за њ. То је све што могу да учиним за онога који је сатро два живота. Два живота, разумеш ли? Јер и ја сам сада мртва. Зар ти мислиш да је ово живот што га ја проводим, овај живот трагичних успомена, без љубави и без поштовања целе једне околине?

Па зашто остадох у Мањерати? Зато што хоћу да испаштам и ја свој део греха. Јер, ако бол заиста убија, — овде, само овде, он ће бити кадар да прекрати мој живот, па макар и не прибегавала суровим средствима која би учинила, да се још једном задовољно осмехне убилац доктора Гварниерија.

И сада кад о свему знаш, суди ме! Твоја би ме осуда ожалостила; али ме не би увредила. Но помисли ипак, да би само једна твоја лепа реч обрадовала једну самртницу!

ТВОЈА

Клелија.

ПРЕВЕО С ТАЛИЈАНСКОГ

С. А. Поповић

Арнолд Беклин

— ВЛАД. Р. ПЕТКОВИЋ —

(НАСТАВАК)

III

Пантеистички пејзаж Беклинов. Беклинови погледи на природу. Створови Беклинове фантазије одговарају потреби времена. — Рајска поља — Морске идиле: Морска идила, Игра таласа, Игра Најада, Тишина, На мору — Копнене идиле: Фауни вребају Дијану, Планова породица на извору, Пан у рогозу, Пан плаши пастира. Борба кентаура.

Човек и природа. Мучна и прастара загонетка, хладна сфинга, која од векова лежи на стени и чека на витеза, који би смело и одлучно одгонсну вечну и тешку загонетку. И Беклин је покушао да разреши тешки проблем живота. Он беше прожет уверењем, да у целој природи веје један исти дах, да један исти живот оживљава све створове у њој. Природу, у целом пространству њеном, прожима један дух: он даје импулса светлости која трепери, и мору које се надима, земљи која се креће и срцу што куца у грудима људским. Никакав понор не раздваја природу од човека. Сумрак са нејасним силуетама његовим; ноћ са тајним шапатом звезда; шума са сањивим путањама и тајним кутовима својим; планина са мрачним понорима; река која протиче и у шуму носи слику протеклих осмејака, пољубаца и верности; срп блеђога месеца, налик на перо ношено бујицом; море пространо и бесконачно; све то говори гласом моћним и снажним уметнику који осећа и себе у природи и природу у себи. У вечитој борби природних елемената и у вечитој промени природних сила огледа се човек са својим страстима и својим осећањима. Из онога гаја одјекује бол

Филомелин, а из оног рогоза уцвељене Сиринге. Из блиставе пене, која кружиште плаве таласе, рађа се Афродита, као што се из младих груди које дршћу од љубавне чежње и страха рађа љубав, нежна као ружа која отвара своје пупољке. Из разнобојних круница цвећа помаљају се витке и нежне фигуре и свежа девојачка лица, са осмејком на уснама и са погледима, из којих говори нежност и љубав. Дугачке сенке, које бацају предмети на месечини; светиљке које светлуцају у даљини из кућа расутих по коси једнога брега, над којим се спустила ноћ, постају живе слике ноћних духова. Природа, у свима облицима њеним, узима форму живога створа, у чијим венама кружи крв, а у грудима куца срце.

Из истог осећања природе, из кога су се родиле слике грчкога мита, постају фигуре Беклинова света. Старом Грку пред једним водопадом ствараше се визија наге нимфе; у снажној бујици воде, која пада, угледало је његово око контуре лепих нагих женских тела, у пени њену косу која се лепрша; у роморењу воде у прскању пене осећао је њихно несташно брчкање и враголасти смех. Са истим очима, које у свему откривају људске облике, гледа Беклин у природу. У треску буре на висовима алписким њему су се појавили кентаури, који се боре; из подводних гребена морских о које се ломе таласи, помаљају се морске женске које се задиркују и враголају; прозрачне паре, које се на извору дижу у танаким млазевима, стварају визију кола веселе деце, које се таласа, као магла, кроз светле пролетње облаке.

Ну то нису само визије, које се рађају из узбуђених чула. Кентаури, пани, силени, тритони, најаде престављају људску животињу у заносу њене снаге. У њима се оцртава она друга половина „човека са две душе," човек, који се у својим осећањима показује без претворне маске, под којом је изигравао питомо и углађено створење, онако како га је природа донела на свет, пре него што је цивилизација његове страсти и његове инстинкте обукла у лицемерне форме. Они су само персонификације природних нагона, у којима се састаје људско и животињско. То је оно што их тако моћно приближује нама. Ми осећамо како смо слични са свиме што је у природи.

То је поезија, у којој се сања о новом свету. Стварност није довољна да овај свет покаже у свој жестини његових страсти и његових осећања. Нервозно и болешљиво покољење наших дана не даје могућности, да се из његове средине црпу мотиви за престављање једне једре расе, која је још у свој бујности своје снаге. Беклин оживљава митска бића грчка; богове, које лепота њихова издаје за синове оних земаља, у којима увек греје сунце; кентауре, пане, силене, најаде и тритоне, који ће нас увек подсећати на Север својом бруталношћу, црвеним лицима својим, дебелим телима и добрећудношћу својом.

Сва визија овога младога и новога света реализирана је у слици

Рајска поља. Идеални пејзаж. Брегови које злати јутро; стене са којих пада један водопад. Доле пећина од азура. — Из ње се излива вода у једно језеро, које оивичавају зелена поља, из којих се смеши цвеће. Испод сребрнастих јабланова олтар, посвећен боговима, око кога воде коло наги младићи и девојке у дугачким туникама. Украј језера млади пар ужива сласти невине љубави. Загасито плавом водом лагано пливају два лабуда један другоме у сусрет. Иза њих две праве бразде, које се пружају све даље. Пред њима се рефлектују њихови ликови у бледим пругама, које се губе у светлој пучини, у којој се рефлектује небо са дивним облацима и мрачна група дрвећа. Две враголасте и несташне најаде крај једног жбуна од трске и рогоза. Косе су им урешене цвећем. Једна је плава друга црномањаста. Сунце чини светлом њихову белу кожу и прелива се у разнобојним призмама на краљуштима њихових бедара. На површини, узбурканој њиховим несташним играма, рефлектују се њихови ликови у белим и златним пругама. Кентаур Хирон тихо прелази преко језера. Његове ноге и реп просецају масу водену, остављајући за собом пену; сунчева се светлост игра на његову трупу, на његовим загасито сивим сапима са риђим пегама. Његову ћелаву главу овенчава цвеће, седе власи падају доле и мешају се са белом брадом. Љубоморним погледом будно пази он на једнога лабуда. Он слути Зевса, јер на леђима носи лепу Јелену. Кћи Ледина провукла је руку испод његове браде и држи се за врат његов; друга јој се рука игра велом од црвена газа, који се таласа око лепих голени њених. Уздигнуте главе она не гледа у лабуда: њен поглед тражи још у небу слике њена сна о божанској љубави.

Кад су се 1878. год. први пут појавила „Рајска поља" подиже критика врло велику грају. Свесни критичари морали су притицати у помоћ сликару својим коментарима. Они у овој слики нађоше илустрацију једне сцене из Гетеова *Фауста*. Кентаур Хирон носи Јелену преко реке Пенеја пут рајских поља: достојанственост носи дражесну лепоту. Права вредност слике лежи у уметничком престављају једне песничке визије сликареве, у ведром расположењу и задовољству живота, које тако снажно избија из ове слике.

Беклин је умео дивно преставити море. Он га слика кад је мирно и кротко и кад је узбуркано у целом пространству свом. Оно је код њега свагда насељено немирним, живахним становницима. То су тритони и најаде, који проводе идилски живот на таласима његовим.

Морска идила. У наоколо вода; необично фино кретање запенушених таласа и узрујане површине морске; диван поглед у даљину. Хоризонат сасвим низак. Изнад њега облаци, који се сабијају на гомиле; јасна и прозрачна магла, каква се види само на мору. У средини узбуркана мора једна пљосната стена. На њој лежи снажна нага жена у једној пози препуној сензуалне немарности. Форме њена снажна тела су елегантне и гипке. Њене црне очи изражавају неукраћену страст једнога примитивног створења и непрозриве су као и само море; дуга, црвено-плава коса расута је по белом телу њеном. Са

дивљим задовољством игра се она са једном огромном морском змијом одвратне главе, обрасле у длаке. Левом руком, која до половине лежи у води, хвата она змију за врат, као да би је хтела привући пуним прсима својим. Тело змијино одсјајкује у зеленим и жутим колутима. Поред жене седи један весео тритон у комичној пози и дува у своју трубу од шкољке. Живописан је контраст између загасито-мрког тритона и белог тела нереиде. Дах дивље поезије и груба хумора веје из ове слике. Море, пространо и без обале, надима се и утолеже се, баца таласе на таласе крунисане пеном. Изгледа да се чује дивље клицање у борби разузданих елемената морских са елементима ваздушних региона.

Игра таласа. У сред таласа скупило се весело друштво нимфа и тритона. На врху једног огромног таласа помаља се један морски кентаур страховита изгледа, трупа бронзане боје и надувена трбуха. Он горопадно гази воду, гонећи једну нимфу. Ну изненада се зауставља, исправљен на стражњим ногама; пена цури са његових сапи. Прса му се надимају, крупне разрогачене очи, разјапљена уста и запрепашћен израз лица, обрасла у црне власи, издају велико изненађење његово. Нимфа му је умакла. Она је је заронила у воду и само још изван воде вире њена бедра и доњи део ногу. Пакосно задовољство огледа се на лицу једне старе нимфе која плива на леђима. Пред њима један циничан и матор тритон, изгледа пијанице, смеје се смехом једнога фауна. Лице му је црвено, прљава брада бела, ретка седа коса са венцем од лотуса, а одвратан жути труп његов обрасао је у длаке. Десном руком вуче он једну лепу и младу наjаду и указује јој витешке услуге у пливању. Својим плавим власима, које су крунисане мрким алгама, својим светлим белим месом, чини она снажан контраст њеном сапутнику — тритону. Њена су бедра покривена краљуштима, а ноге замењује огроман реп рибљи са металним рефлексима. Очи јој гледају пристрављено, јер се налази у врло тугаљивој ситуацији: ако остави заштитно раме свога друга, удавиће се, јер је невешта у пливању; а ако би се за њ тешње прикопчала, онда јој већ предсказују судбину ситне очи старчеве, у којима гори похотљивост и груби смех његов. Мало даље један човек жабља изгледа игра се у води.

Слика је имала чудновату судбину. Данас се због ње згрће безброј посетилаца у Нову Пинакотеку у Минхену, а негда је била нарочити предмет подсмеха. Цео сиже је био схваћен са подругљиве стране. Критика је о њој негда овако писала: „Сцена тритона и нереида подсећа више на фирвалдштетско језеро, него на јонско море. Онај тритон из Апенцела,*) што даје лекцију у пливању једној плавој младој нереиди из Киснахта,*) носио је раније, сасвим очевидно, млеко и сир из Ебеналпа*) у Вајспад*), а дебели господин иза њега, који са толико учешћа студира листове на ногама једне нереиде из тунског језера која се загњурила у води, поуздано је васпитао свој укус као члан одбора Уметничког Друштва и т. д.“

*) Све у Швајцарској.

Најгору је пак критику доживела од полиције. У Цириху год. 1889. било је забрањено њено копирање, јер је сматрана као средство које шири скандал, а 1899. год. морала је бити удаљена из једног излога у Берлину.

Игра Наjада. Обронци у мору. Таласи се пене; водена прашина, која високо прска, прелива се у призмама. Око једног обронка јато несташних наjада. Њихова сјајна тела пузају се уз обронак; блиста се као драги камен рибљи реп њихов, што извирује из воде која кипи. Као таласи, који скачу један преко другога и несташно се гоне, тако и оне са обронка скачу у море једна преко друге, час главом напред, час ногама; изводе враголасте игре испод воде, која пада са стена, и у вртлозима воденим. Њихово церекање заглушује хука морска. Једно плашљиво детенце, мали тритон, лежи поред своје мајке, која се, безбрижно опружила, и грчевито стеже једну рибицу. И ова је слика имала своју малу историју. Једна дама, која је била поручила, доцније ју је одбила. Мислило се да се у једној од глава на слики могла видети сличност са њеним ликом.

Морска тишина. Сребрна површина мора без иједног таласића. На њој се све рефлектује као у металном огледалу. Тамо доле плове четири главе са похотљивим и фантастичним изразом лица, овде три нимфе бела тела, бедара покривених разнобојним краљуштима, задиркују једног старог тритона, који свира у лиру начињену од катарке и конопаца неке насеље лађе.

На мору. Плаво-зелено огледало мирнога мора. Уз песму и свирку броди преко мора један брадати становник његов са својом женскадијом. Он удара у харфу, а женскадија у најразноврснијим позама, које одају немарност и чулност, изводи своје песме. Сви су се они чврсто један уз другог прибили и образују један чврст ланац. Све до у огромну даљину одјекује песма из разјапљених њихових уста. Радознало извирују позади преплашени морски старци.

Беклин је ретко кад давао имена својим сликама. То су увек чинили други. Кад су га упитали, како да даду име овој слики, рекао је „Тингл-тангл на води.“

Не мање су дражесне и комичне идиле Беклинова света. То је онај исти свет, који смо сретали до сада. Његова чулност не облачи се у вео већ се показује у јасној светлости дана. Осећања његова и инстинкти његови показују се у слободи, којој култура није поставила никаке границе. Све је код њега још сирово и необрађено, као и мајка му природа. Овај свет је тако лепо насликан у његовој слободи, у његовој сензуалности, у природном и идилском животу његовом.

Фауни вребају Дијану. Дијана спава у једном гају: бело светло женско тело у природи, која се купа у величанственим бојама. На њој лак, етерични вео — сенка од одела. Тамо врело сунце овде свежа хладовина, да човек чисто осећа, како се пријатно овде спава. Лак поветарац, грање шумори. Цвеће и разнобојно камење. Она дубоко дише на отворена уста. На њу су наишли фауни. Они су се успузали на гомилу срушеног камења, чупави, мрки,

руби, са тешким, неотесаним рукама и снажним мишићима. Они нетрепимице посматрају лепу жену. Они је гледају онако, како би један Негар морао гледати прву белу жену, коју би срео. Изненађени божанском лепотом њеном не смеју ни да се макну с места, а ипак страст говори из њихових очију. Пред леним нагим голенима један зрелијих година стоји запрепашћен од чуђења, а други, већ у старим годинама, издаје своју похотљивост. Ну узајамна љубомора држи обоје спутанима: ни један не сме да се покрене — обожавање мора остати у ритерским границама.

На другој слици Дијану замењује нимфа. Она је застала на једном извору. Њени обожаваоци, такође фауни, имају за њу само платонских осећања. Њихове се дебеле усне устежу, очи им се влаже, опаљени образи смеше се између белих власи и седе браде. Један гледа нимфу начуљена уха и искривљене главе; други је побожно и смерно скрстио руке. Како би радо они пружили руке да дохвате лепу спавачицу, ну она би могла побећи. Дршћући од узбуђења они посматрају, а не смеју ни да се макну. —

Панова породица на извору. На подножју једнога брежуљка у стеновитој пећини нимфа извора. Два пана гасе жеђ. Један дебео и буцмаст клизи по трави, други, млађи, опире свој лакат о трбух старијега и диже у вис своје папоњке, који су дебљи од његових бутина. Горе коло деце; један враголан уноси међу њих забуну, љубећи смело свога друга.

Беклин је говорио, како је у панима хтео изнети филистре, којих се ништа не тиче лепота природе, већ само мисле на подмирење својих пожуда и тренутног телесног уживања. Слика је била понуђена за чувену Шакову галерију у Минхену, али се није допала грофу Шаку, па је, како он сам вели „у интересу Беклинову," није хтео примити.

Пан у рогозу. Спокојно седи бог у рогозу и свира у своју фрулу. Напред се светли у зеленило обрасла вода, а позади се раздељује рогоз и отвара слободан изглед на брда. Сунчане пеге играју на телу панову и на поду.

Ова је слика изазвала сензацију у немачком сликарству. У њој је срећно разрешен проблем сунчаних пега. Слика се налази у Новој Пинакотеки у Минхену. Беклин је био изван себе од усхићења, кад је приметио, како се публика у Пинакотеки пред овом сликом осврће, да види, е да ли сунце одиста пада на слику. Тако су живо представљене на њој сунчане пеге.

Пан илаши пастира. Потмула подневна оморина. Безбрижно је пастир заспао. Наједаред га из слатког сна буди шум камења, које пада. У нерасањеној свести његовој рађају се празноверне представе о духовима. Њему се чини да у мрком камењу види кревељење шумског бога. У помамном бегству јури он као без главе одатле: његова тиква удара такт у свом дивљем клачењу лево и десно. Преплашене козе слепо беже преко шибља и камења за својим безумним вођом. Горе са стене смеје се пан глупоме земаљском сину.

Борба кентаура. Нигде није моћније персонификовано беснило природних сила него овде. То је пет кентаура, који воде очајни бој песницама, зубима, копитама, добацујући један другоме погледе дивље и пуне сензуалне вирепости. Сцена даје утисак читавог бујног огрштја. Жестина борбе огледа се у хаосу ногу, које деле ударце, и руку које се бране, у бацању снажних комада стена, у чупању гриве и у уједању зубима. Врхунац битке је у центру. У десној групи она је већ доспела до очајног последњег стадијума свог. Противници леже на земљи и дају се; један запиње да свога противника са белом косом баци у бездан; стари је већ у ропцу, млади забио све зубе у месо његове руке. Лево је свршетак битке: један лежи мртав, други свежи кентаур замахује једним снажним комадом стене и журно хита своме другу у помоћ. Иза ове хучне трагедије елемената шири се свечани мир једног херојског пејзажа, у коме се нарочито издваја једна група дрвећа, нежно обасјана бледим зрацима сунчевим. Позади бели нагомилани облаци, кроз које једва провирује комадић плавог неба, напред свежи снег.

Много помамније беснн битка у једној малој реплики. Док је у првој слици још доста нежан покрет руке, којом кентаур гура свога противника у бездан, овде млада животиња у највећем беснилу кида беле власи своме противнику и забада снажне зубе у месо. Док тамо битка у средњој групи није још решена, овде је непријатељ већ скоро савладан и на земљу бачен. Док тамо кентаур трчи у помоћ своме другу највећим трком све четири ноге, овде се он пропиње. Док су тамо кентаури представљени као племенити јунаци, дотле су овде бестије.

IV

Симболизам: В. Каулбах („Разорење Јерусалима") — Уатс („Љубав и смрт" „Љубав и живот") — Беклин: *Vita somnium breve*; Рат; Куга; Песништво и сликарство; *Venus genetrix*; Меланхолија; Словода.

Портрет: Ленбах („Бизмарк") — Розети („Лукреција Торџија") — Хвиатер („Карлајл") — Беклин: Беклинов портрет са смрћу, Други портрет Беклинов, Беклинова жена као муза, Сафо.

У Новој Пинакотеки у Минхену налази се грандиозна слика В. Каулбаха *Разорење Јерусалима.* Позади варош букти у пожару. Лево и десно римске трупе. Над њима лебде у облацима четири пророка и држе дебеле књиге, у којима је записана судбина несрећнога града. Свечано указују они на ова кобна места. У средини слике првосвештеник покрај развалина свога храма у једној театралној пози пробија голим ножем своје груди. Десно од њега једна мајка са ситном децом око себе, на маленом кључету јези у туђину. Анђели је воде и прате на њену путу. Лево разбарушени Ахасвер (вечити Јуда), гоњен фуријама, отпочиње у бесном трку свој живот без станка и без одмора. Слика је дивна историска алегорија. Првосвештеник је преставник Старог Завета и јеврејског култа, који пропада за вечита времена. У Ахасверу је представљен јеврејски народ, коме је судбина доделила, да остане без домовине и да вечито тумара од места до места, расут на све четири стране света. Мајка је хришћанска

црква, која под моћном заштитом Божје деснице чини свој тријумфални поход у свет. Каулбах је имао идеју да у слици пропасти славнога града даде утисак једног значајног акта у историји света. За њега разорење Јерусалима не беше освета Римљана на једној оријенталској вароши, већ свршетак једног преживелог царства, целе једне цивилизације. Судбина његова била је судбина свију славних градова. Он је осетио дух тога невидљивог Бога свеприсутност тог Нечег, што све од Постања лебди још у историји, па је хтео да га у слици престави. Он је хтео да у слици реализира тужну песму трагедије човечанства, како је само певају оргуље у цркви. Он није, дакле, гледао предмете онако, како их историја показује, већ је у њима тражио мистичан смисао њихов. Од историје прешао је на мите и у њих заодео историске мисли своје. Ово је митолошки символизам.

У символизму данашњих дана уметник за своје идеје, осећања, утиске тражи облик, тражи слику, која би их згодно престављала. Идеје немају одмах утврђене форме и боје; оне су још голе, још необучене у одело. По читаве године лутају оне по свету ствари и траже одећу, у којој би могле изићи пред свет. Све се дотле сликар носи њима и гледа на њих духовним очима својим. Ево како је постала *Љубав и смрт*, слика славног енглеског символисте Уатса (Watts). Он је сликао једног младића, коме су, на први поглед, богаство, отменост и васпитање отварали најружичастије изгледе у будућност. Млади пак организам његов подривала је неизлечимн болка и сликар, који је морао пратити и најнезнатнију промену његових црта на лицу, имао је прилике да се сваког дана све то јаче о томе увери. Крај је био неизбежан и врло близу. Сликареву оку не беху измакли ни пожртвовање брижних родитеља, ни очај веренице, ни нежност пријатеља, који су чинили све, што је могла само љубав измислити, да крај задрже. Али је све било узалуд. У глави Уатса породи се идеја: „Љубав слабија од смрти.“ Четрнаест је година носио Уатс ову идеју у глави. Најзад је она добила облик и постала изражена у слици *Љубав и смрт:* Врата једне куће. Пред прагом је смрт, огромна жена у дугој белој туники, са велом преко главе, бледа лица, шупљих образа, мртвих, упалих очију, дивовских плећа. У њеним се корацима показује суморна величанственост, њена моћна рука пада самопоуздано и одлучно на браву, у намери да отвори врата. Љубав, дете наго са великим сјајним крилима, баца се пред врата и пруженим рукама покушава да задржи Смрт. Његове су очи пуне туге, а на уснама лебди преклињање, али смрт хладнокрвно корача даље, не дижући главе и не обзирући се на Љубав. Моћни и неодољиви покрет њене руке довољан је да отисне у страну нежно дете. Под снажним утиском њене слике ми се не можемо отети жељи, да не изнесемо и другу слику од истог сликара, која нам се асоцијацијом идеја намеће. То је *Љубав и живот*. Стрмена стаза уз један обронак. На оштрој ивици стене стоји љубав, витки и снажни момак са дугим крилима. Он пружа руке једној младој, чедној девојки, клонулој од умора, која бојажљиво ступа и са пуно резигнације обе своје ручице поверава младићу, да је води неравном стазом брега, над којим се сунце рађа у златном блеску. То је Живот. Са пуно нежности и преданости очи су јој управљене на младића, а полуотворене усне, као да шапућу речи Петраркине о љубави, која бедно створење води мучном стазом, а нема милости за срце, које је само њој отворено. Она га држи вечито окована и вуче га од понора до понора. Стаза је за њ чагљаива. Оно из далека види како сија нежна светлост, којој би љубав хтела да га одведе, али оно нема крила да би јој могло следовати. Предмети и ствари, дакле, постају символи рођених мисли једнога уметника и сопствених осећања његових. Уметник не слика више ствари него идеје. То су символи, који у једној слици говоре.

Беклина зову највећим немачким символистом. Његове алегорије показују великог уметника, који је сликао са „мање пути, а са више духа и осећања.“ Велики уметник и велики мајстор иду овде руку под руку. Све је код њега срачуњено на импресију, коју слика треба да изазове. Овоме се прилагођава сва техника његова. За сваку нову импресију тражи се нов поступак: нове форме и нове боје. Беклин је у томе остао највећи немачки мајстор до сада.

Vita somnium breve. У средини мраморни кладенац, из чије Сфингине главе истиче извор живота и тече даље као поточић. Мраморне степенице воде у дубину. Ту су престављена три доба живота. Напред два детета која се играју цвећем на поточићу: цвеће лагано плови огромном мору успомене. Десно од бунара стоји полунага одрасла девојка у плавој хаљини, посутој звездама. Она је сањалачки дигла главу горе, а обема рукама стиска једну киту цвећа. На њеној страни расту руже и лавор. Лево витез, који кроз чкаљ и боцу језди, са заставом у руци, у борбу живота. На његовој се страни уздижу озбиљни и мрачни кипариси. Горе на самом врху кладенца замахује смрт косом више згурена старца.

Рат. Над једном вароши лебде у ваздуху три опустошиоца на помамним коњима. Поред њих лети фурија пожара са запаљеном буктињом у руци и сеје пустош на све стране. Огњени облаци и дим дижу се у вис и обасипају коњанике ружичастим сјајем. Дивље јуре коњи кроз ваздушне регионе: око им плашљиво извирује из главе; ноздрве се шире; из отворених чељусти одјекује страховито хрзање. Они слуте људску крв.

У другој слици су само три витеза. Они помамно јуре изнад једне вароши, која у ноћној тами лежи испод њихових ногу. У снажној руки носи Пустош чекић и са бестијалним изразом лица замахује њиме. Уз дивље клицање растреса Освета своју змијасту косу. Полунага — она се издиже у седлу и са тријумфом диже мршаве руке у вис. Смрт, костур у витешком прснику са звездом на прсима, сагиба се са коња и завитлава своју косу изнад града. Копите њихових коња лебде изнад самих кућа, те

се чини, е ће за кратко време раздробити људска обиталишта.

Куга. Горе велика фигура заразе на једном монструму, налик на змаја са крилима као у слепа миша, лебди у ваздуху. Она замахује косом. Више њена врата са црним и жутим прстенима костреши се плаво-зелено прамење косе и повећава утисак ужаса. Из разјапљених чељусти сипа отровни дах и обара кога год дохвати. Доле је улица, на којој леже жртве отровна даха њена. Види се, како на њој бива све тише и све празније. Само овде онде укочене фигуре леже на земљи, појединe посрћу или се наслањају на зидове. У средини Богородичин олтар, крај кога се клати један стари просјак. Сасвим напред женска у белом оделу. У њој је симболисана невина младеж, која умире. У душевном болу, који јој порађа страх од смрти, она се баца на Богородицу.

Песништво и сликарство. Гај са лаворовим дрвећем. Напред две женске фигуре које захватају воду са истог извора. Дубоко плавило јунскога неба, којим броде светли облаци; раскошно зеленило лаворових грана, које тихо шуморе, кретане поветарцем. У средини басен, источен од аметиста и сјајна обојена камења. Из њега избија у вис млаз воде. Поред басена две музе. Њихово месо има боју слонове кости. Богиња поезије је са љубичастим, прозрачним и лаким велом око бедара и лаворовим венцем на глави. Она се наслонила левом руком на басен. Богиња сликарства је лако заогрнута велом шафранове боје. Она прати игру бисерних капљица, које одскачу изнад њене руке. У левој руки држи палету.

Venus genetrix. У средини нага богиња, алегорисана фигура Плодности, заогрнута лаким велом, удара у троугласти инструменат. Лево у једном пролетњем пејзажу седи на трави млади љубавни пар у модерном костиму и плете венце од цвећа. Сасвим испод њих на једном бунару Амор оштри своје стреле. Десно сцена из бербе. Срећна мајка држи одојче на грудима а поред ње стоји малишан. То је модерна Италијанка из народа са кариранom кецељом. Њен, исто тако „реалистички“ одевен муж бере више ње воће у своју кецељу.

Меланхолија. На једној мраморној клупи, лако наслоњена руком, седи снажна женска фигура. Загасито плав огртач са пурпурним гранама покрива њене удове. Она је окренула леђа једном шареном пределу. У левој јој руки огледало, у коме се шарени тонови природе претварају у модро-сиву боју. Иза ње се пружа бео, поплочан пут. Даље у дубини купа се у величанственим бојама један јужни јесењи пејзаж. Сасвим позади дижу се у ваздух светла стабла дрвећа.

Слобода. Богиња слободе седи на стени. У ње је величанствено наго тело, укривено у црвену одећу. На глави јој црвена фригиска капа. Озарена светлошћу издиже се она тако са плаве основе. У левој јој руци палма, на десној стоји орао. Тако престолује она изнад белих облака. Позади сасвим у даљини, снежне планине Бернске провинције.

*

„Пред једном сликом ваља стати као пред владаоца и чекати, да нас она прво ослови и нешто нам каже“. Ако у којој врсти сликарства ваља умети читати ове неме речи, којима се уметничко дело обраћа нашој души, то је несумњиво пре свега и на првом месту потребно у портрету. Из њега треба да нам говори отворена душа, која се показује и издаје у спољашњој појави једнога човека. Оно, „што се у човеку крије“, мора да стоји пред нама јасно размршено и одлучно утврђено. Ономе, што обичан смртни у једној личности само мрачно и нејасно осећа, има уметник да позајми одлучну форму, јасне и звучне речи. Тиме што уметник слика око, из кога севају варнице, уста, пуна живота, боре на лицу, које говоре тако жалосним језиком, држање и покрете, износи он у целини један целокупан унутрашњи живот.

Ленбаха нарочито интересује лице. Он се труди да душу своје личности нађе у борама образа и чела, у браздама око уста, у већој или мањој натмурености обрва, у боји очију и у сјају погледа. Он душу свога модела хвата у оном моменту, у ком се она несвесно отреса свих примеса, које је показују у друкчијој светлости, па чиста и онаква каква је стоји пред умним очима његовим. Он, дакле, занемарује моментани утисак, па тражи да открије сам тип личности, коју портретира. Бизмаркови су портрети изврсна дела његове кичице. Из свију њих се јасно види човек, који је негда стајао у центру светских догађаја; осећа се, како они напори, што су исписани у браздама његова лица, нису намењени само његовој личној, приватној каријери, већ и вишим, општијим, историским циљевима. Мирно изваљен седи он у својој кирасирској униформи. Са немарном самопоузданошћу у своју гвоздену снагу, падају његове руке у крило. Јасни поглед очију управљен је испитивачки даље од оног што је у близу, у даљину; из њега говори она војничка опорост, која не улива љубави, нити је тражи. То је око једног политичара хладног и одлучног. Па као што је Ленбах у Бизмаркову портрету изнео тип великога министра, тако је у портрету Молткеову показао тип великог војсковође, а у портрету Лава XIII тип првосвештеника.

Ну у једном портрету поред карактера личности треба да буде изражена и ситуација, у којој овај карактер добија јаснију боју. Поред дивнога портрета *Лукреција Борџија* од великог енглеског мајстора Розети не сме се проћи, а да се не баци пажљив поглед на цео намештај око ње. Ако би се ово пропустило, у целој слици видела би се само лепа, велелепно одевена жена, која пере руке. Ако се кренемо да разгледамо ствари око ње, онда одмах иза ње сретамо један сто. На њему боца, вино, пехар. Значи, да се овде пило. Шта? Ваља погледати сасвим позади у оно огледало. У њему се оцртавају ликови два човека, који се шетају по соби унаоколо, наслањајући се један на другог. То су Лукрецијин муж, Алфонзо, који се вуче на својим штакама и њен отац, папа Александар VI. Алфонзо је мало пре попио отров и папа га сада лукаво

приморава, да се креће по соби, како би се отров боље сварио и учинио већ своје дејство. Иза њих, — то се све види у огледалу — кревет, на коме ће жртва лукавих замака скоро испустити своју душу. Тек када је свршена ова кућна инспекција, ваља управити поглед на ово загонетно, дивно женско лице, па ће се разумети, шта њен поглед хоће да каже и за што она пере своје руке. Ова слика буди низ идеја, које истичу из јасно изражене ситуације. Речи француског сликара Миле-а (Millet) потпуно су тачне: Лепота не лежи у лицу. Она се показује у хармонији човека са његовом делатношћу. Једна је мајка лепа самим погледом на своје дете.

Символизам сретамо и у портрету. Ну док су поједини сликари изнашли само форму модерног символизма, Уистлер (*Whistler,* рођен 1854. у Балтимору) му даје боју. „Симфонија боје“ за њега је симфонија душе. Ево портрета славног историчара *Карлајла* (*Carlyle*). Пред сасвим голим зидом у сасвим празној соби седи, у профилу, славни муж. Лице му испијено, болан израз уста, тужан поглед. Он седи у црној столици и на коленима држи велики шешир свој. Он је умотан у црн, исто тако простран капут са дубоким борама, а на рукама има рукавице. Тело изгледа као укопано у пространој хаљини; прекрштене ноге ишчезавају под теретом горњег капута, који је стављен више њих. Мртвачки бледа глава малаксало је клонула на лево раме. Неочешљана брада и дуга коса су седе; очи пола затворене, а пола будне; у цртама лица је озбиљна резигација, из које веје дах туге. Сасвим овим је у складу ваздух, који окружује велику и мршаву фигуру његову- Дан је суморан и мрачан као магла, која се диже из Темзе. На зиду виси један бакрорез у црном оквиру, сличан посмртној листи, оивиченој црним линијама. Све је тако диспозирано у бојама, да се чини као да сетно и у молу одјекује жалосни погребни марш.

Својим символизмом у портрету Беклин стоји близу Уистлеру. Он је обично говорио: „Већ се по оделу мора познати да је то девојка, коју слика преставља. Оно мора имати боју пролећа.“ За њега у портрету не беше крајњи циљ највернија репродукција природе. Човек се не сме роп ски везати за тренутну појаву. Уметник мора у једној личности тражити оно што је битно, оно што ту личност нарочито карактерише и издваја од осталог света. Да се ово суштаствено у карактеру једне личности истакне, треба се умети користити свима средствима, која могу једном уметнику стајати на расположењу. Већ и сам спољашњи изглед треба да буде подешен према овоме карактеру, који је уметник у својој личности открио. Према њему ваља подесити и нарочиту ситуацију. С тога је он ретко сликао људе у њихову обичну оделу. Једној дами бела, нежна меса и румених образа, дао је црн вео, пре него што је почео да је портретира. Њему, дакле, увек беше пред очима идеалан портрет.

Свој соиствени портрет Беклин је сликао неколико пута. Први пут је преставио себе са чашом вина у руци. За њим ослушкује смрт, која му своју песму свира на последњој струни. Он држи у рукама кичицу и палету. Тек што је помешао боје и диже качицу за нове потезе, кад иза њега тихо почињу да звоне звуци са виолине. Удубљен у мисли ослушкује он песму о смрти и о ништавилу свега, коју костур иза њега свира. Он јасно чује звуке, који парају уши и са затегнутом пажњом, коју дивно издаје израз његова лица, ослушкује их. То су очи човека, који са пуно духа гледа пред собом у далеки живот, у коме се ради, да се живи. Он у исто време гледа и у назад и осећа се као пролазни створ у васељени. Слику је радио 1872. год. (кад му је било 45. г.)

Годину дана доцније постаде други његов портрет. Прекрштених руку стоји уметник наслоњен на један стуб. Где је он, ту расте лавор. Високо над њим, у ведром зраку, лебде тице. Својом сићушношћу показују оне, како је небо високо и далеко. Човек пак стоји, борећи се са судбином, овде доле на земљи.

Жена Беклинова као муза. Постала је у Риму 1862. год. Овде га беше толико обузела чар његове жене да је овековечио у дивно идеализираном портрету. Она је са топлим теном једне жене са Југа, одевена у отворено-жућкасто одело. Бледо-плав зид са црвенкастим орнаментима образује основу. Све то појачава утисак једне идеалне жене. Најчистија и најмоћнија љубав водила је кичицу, црту по црту, у овој слици. У томе лежи тајна њена дејства на изложби Минхенској 1863. год.

Сафо. Са пуно ефекта лежи на отворено-плавичастој основи лице са бојом слонове кости и нежно ружичасто одело, У портрету се осећа дах атичке душе.

(свршиће се)

Беч, крајем октобра, 1902. год.

Јесења Сликарска Изложба, у Уметничкоме Дому, отворена је пре неколико дана. По броју изложених предмета (1075 скоро све самих слика) она је већа од свију, које се с јесени приређују. Поред тога, ова се изложба одликује и једном другом својом страном: она се састоји, осем из збирке радова разних сликара, још из колекција слика неколицине уметника, махом већ помрлих, једне колекције чисто бечких ствари. („Viennensia“, око 400 слика, већином акварела), — поклон Модерној Галерију од једнога пријатеља уметности, из колекције Хајнешанове Галерије (Минхен—Ница), из збирке оригиналних слика за дело „Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild.“ И онда, има још нешто. Кад се Сецесионштина пре неколико година оцепила од Уметничког Дома, она је задрла доста другим путем и сместила се у свој дом. Пре две-три године оцени се опет једна група уметника, т. з.

Hagen-Bund, и отпоче да приређује засебне изложбе (оне су све три, скоро увек, у исто време, као што је и сада случај). Сад се појавило опет нешто ново, али у самоме Уметничкоме Дому: „Jungbund“. И дом Сецесионштина и Хагенов Савез утекоше, скоро у диаметралноме правцу, остављајући Уметнички Дом по средини, дотле се Омладински Савез јавља на староме, опробаноме пољу, и остаје ту: он је подмладак његов. — Испрва, док се човек очима не увери, прилази са доста скептичности одајама Jungbund-a: све мислите да ћете тамо наићи на сушти симболизам. Скоро ни трага! Вас ће тамо задахнути свежи дах младости, која

је стала на своје ноге, чврсто стала, и весело вам ређа кичицом све оно што је око вас и у вами. Ја не намеравам бавити се ни овде, нити на другим местима, подуже код појединих слике, али морам вам истаћи бар две-три ствари из Jungbund-a. Тако, мени се, на пр. особито допада један портре од H. Hanaczek-a (можда и за то, што ми се чини да „модел“ познајем): једна љупка, црњомањаста цура, йзврсних очију, облог лица, красних, малених уста. Она је сва у црноме оделу, под великим, модерним црним шеширом и у белим рухавицама. Сећам се да ме је са своје лепоте особито привукао био недавно портре једне Парижанке. Такав је био и овде случај. Али, није лепота лица, већ лепота израде: тако меко, тако нежно, тако фино и благо нианси рање. — Otto Barth је изложио зимску величанственост: „Зимско Сунце“. Високо и стрмо се уздиже крш неке планине, нигде дрвета, нигде ичега, што живот одаје. Дебели снег је све покрио, и само где-где видите голу литицу. Она јасна скоро, блистава белина каже вам да је зимски дан, сунцем озарен. — Pr. Mauch: „Вече“. Смркло се. У врту, на клупи, двоје усамљених — а то они и воле! — и шта би друго него се љубе! Сликар је ванредно лепо представио вече без месечине; тешко га је описати — оно се види у природи и на верној слици.

Из колекције „Viennensia“ не намеравам вам ниједне слике ближе описивати: све оне имају чисто локални значај, јер су све скроз бечке ствари. То су радови знаменитих бечких сликара: довољно ће бити да вам испишем само 3—4 имена: Pipich, Petrovits (L. E. — један бечки Србин), Fischer L. H., Gause W. и др. —

Паја Јовановић изложио је четири портрета. Они сви особито падају у очи, особито онај једнога господина у ловачкоме оделу (сва четири портрета су мушкога рода). Није ни потребно истицати вредност њихову, довољно је рећи да их је радио он — Паја Јованôвић. То исто вели о њима и стручна критика. — Још имају три слике Пајине: у збирци оригиналних радова за дело „Аустро-угарска Монархија у слици и речи:“ — „Босанци и Херцеговци“, „Крвна Освета у Херцеговини (суд)“ и „Низања дувана у Херцеговини“. „Крвна Освета“ већ је, чини ми се, у нас негде изашла . . . . .

Ванредно је лепа збирка портрета пок. берлинскога сликара проф. Мах Koner-a. Он је био изврсан портретиста, и смрт га је доста рано уграбила. Од 54 изложена рада (које готових, које скица), 53 су његовом изразитом кичицом израђени; његов портре израдила је веома фино жена покојнога сликара.

У збирци Heinemann-ове Галерије има веома ваљаних радова. Кад знате да су тамо, међу осталима, и мајстори Piovani Segantini, F. v. Lenbach, F. Stuck F. v. Defregger, онда вам неће бити тешко веровати ми на реч: да су то, збиља, и веома лепи радови. Чувени портретисти Lenbach има овде три портрета: Бизмарк, једна Американка и Сахарет, — ова бајна лепојка, позната са бина свију бољих варијете-позоришта. Изван ове збирке, изложио је Lenbach и још један портре: минхенске глумице дворског позоришта E. Berndl, као „Ифигенија“. И без каталога па знате одмах да је то Ленбахов рад: његове карактеристичне, изразите боје, са мрком позадином.

Из праве јесење изложбе слика имао бих тек сад рећи коју реч. Али, мени је немогућно бити опширнији. Јер, верујте, није то лако писати извештаје за људе, који немају прилике и својим очима све то гледати. Па онда, опис слике губи, на тај начин, много и од својег ефекта. Слику ваља видети и дивити јој се, ако је за дивљење, а не описивати је! Осем тога, у оваким случајевима преобладује и сувише чисто субјективни моменат: ја вам помињем оно, што се мени допада . . . . .

Од многих слика, које су ми се допале, да вам поменем само ове:

J. Köpf (Беч): Рековалесценткиња. Један случај из одмаклог стадиума оздрављења. Са завађеном главом на јастучету од наслона на столици, у доста сиромашној соби, седи једна оздрављеница и гледа у бокор цвећа, који су јој крај ње, на сто, метнули. На лицу видите ону тиху радост, која болеснику враћа руже на образе.

H. Larwin (Беч): Сплавари. Ви не видите сплава, али се кроз магловит дан беласа испред вас широка река, са стрменом једном обалом. На предњем делу слике видите два жилава, опаљена човека, са затуреним секирама на раменима и са лулама у устима. Чисто осећате неки влажни дах . . . .

A. Schaeffer: Зимско јутро у планини. Снег је покрио све. Зора забелила, и ви кроз јеле чисто видите како се на небу звезде једна за другом гасе, што је, у осталом, и сликар веома вешто представио. Нека хладна свежина, чини вам се, душе на вас са слике.

Имају и четири лепе слике пок. пољског сликара Јана Маћејке: „Плавојка“, „Из пољске Историје“, „Из чешке Историје (Жишка)“ и један „Мотив из Цариграда“.

Pr. Frank (Минхен): Сироко на Ривиери ди Леванте. Овај лепи акварел вам јасно износи сву ону узбуну, коју сироко на води начини: хридови вире из мора, вода се пенуша и издиже, јурећи преко камењака.

Има још једна слика, у сали где је колекција пок. сликара проф. Макса Конера: Sascha Schneider — „Um die Wahrheit“ (Colossal-Oelgemälde). Али, како је ово сушти симболизам, и по скоро неразумљив, то би ваљало да се при уласку даје посетиоцима и коментар.

Него, овде да завршим: доста је!

Г. П. Ив.

Уз наше слике

На пасишту (сликао Антон Брајт). — И ако је моменат, представљен на овој слици, веома обичан и чест, ипак гледалац налази правог уживања у њему. Израђен по реалистичном схватању, утицај му је непосредан, јер у успоменама изазива читав низ таквих момената на које се сећамо са неким нарочитим расположењем. Брајт је познат нарочито са свога сликарског манира који му је у модерној школи одредно веома угледно место. —

Пред селом (фотогр. снимио Др. Марко Николић). О значају аматерског фотографског снимања излишно је говорити, јер његова многострука примена сама собом најречитије говори. Фотографски аматерски рад захватио је јакога корена и у Краљевини Србији, те је „Нова Искра“ скоро у сваком свом броју доносила и по који рад наших вредних аматера. Уносећи и ову слику у досадашњи низ таквих радова, остављамо да јој и лепоте и правилност снимка налазе сами читаоци. —

Славолук у Београдској доњој тврђави. — У близини страшне Небојше куле подигнут је за времена аустријске окупације (1718.) овај славолук. Зидао га је, како се тврди, принц Јевђеније Савојски. —

Баштовански долап крај Дунава (фотогр. снимио Др. Марко Николић). У низу слика из нашега Београда и његове околине доносимо и ову са Дунавскога краја. Наши вредни Срби Маћедонци обделавају већи део Дунавскога поља, а како га наводњавају показује наша слика. —

Остаци Трајанова моста на Дунаву. „Код села Костола, испод Кладова, находио се на Дунаву знаменити Трајанов мост, којим се за у Дакију продужавао онај чудесни друм што је пролазио десном страном целе дунавске клисуре, негде усечен у стену а негде озидан, пошто се отео део корита ове реке, овуда и онако узане. Кад године 1868, Дунав необично јако сахну, изашло беше из воде на видик шеснаест стубова од овога огромног моста који је имао у дужину више од једнога километра, и коме су сводови највишу површину Дунава високо надвишавали. Глава бронзане статуе Трајанове, подигнуте пред мостом на нашој страни, нађена је пре неколико година у песку, близу обале, и чува се у нашем Народном Музеју! (Карић: Србија, 905.)

Зека Буљубаша (сликао П. Ранос). — „Зека је рођен у Новој Вароши, у нахији Сеничкој. Дошао је у Србију у време Карађорђева устанка, и находио се уза Стојана Чу-

пића. Доцније му је било одређено да чува дринску границу од Турака, и он се сместио у Парашници, у атару црнобарском, и ту прибрао „Голих синова“ кад 50, кад 100, а кад кад и 200. — Зекини су се војници звали „Голи синови“, за то што су били све сами бећари, људи без кућа и породица, па наравно у почетку и голи и боси, али су они доцније бивали одевени све у чоху и злато а окићени најлепшим оружјем... Кад је 1813. сила турска, под везиром Дереџелијом, нагрнула испреко Дрине у Србију, Срби су начинили шанац на селу Равњу, на оном земљоузу између Засавице и Саве, и ту су мислили да уставе турску силу, док јој друга српска војска не би озго ударила с леђа, те да тако сузбију Турке и врате их у Босну. Ова се нада не испуни, него на против ова турска војска разбије Србе и натера да се повуку из шанца, и то у великом нереду. Видећи ту погибију браће своје, Зека, са својим голим синовима, начини најстражњи ланац, ге стане заклањати Србе који се повлачаше, а сузбијати Турке који нападају. Тиме је многима обезбедио узмицање, а себи и друштву свом купио право на несамртно име... Док је трајало барута, устављали су Турке пушкама, а када тога нестаде, они поваде ножеве своје, још по једном погледају на наоблачено небо над Србијом, осврну се на лепе равни мачванске, па поменув Бога и свој народ, јурише с голим ножевима у Турке, и ту, секући, буду исечени сви до једног!“ (Кнеж. Србија, 459. стр.) — Из оваквог живота Зеке Буљубаше и његових голаћа, изабрао је Г. Ранос моменат, када се Зека враћа са једног свог ратничког похода. И рухо и оружје и коњи њихов је плен из тог похода. — Као што смо већ јавили овај лепи г. Раносов рад већ се одеографиште и у најкраћем времену моћи ће красити српске домове.

Кула Тодора од Сталаћа (фотогр. снимио Л. Грбић). — „Над ставама Источне и Западне Мораве, у брегу, стоји и сада јако опала зидина, коју народ зове „Кула Тодора од Сталаћа“. Три зида: источни, северни и западни стоје још усправо, само су један од другога отвојени, а јужни је са свим из темеља искорутан; до куле пак, где је била капија, стоји зид са сводом. На северном дувару куле има под сами врх прозор, и у њему се познаје моловање још од онога доба“. Народна песма сачувала је необично лепу успомену на ову кулу и догађаје у њој. Ко ту песму не зна, нека је прочита у Вуковој збирци, наћи ће је под натписом „Смрт Ввојводе Пријезде“.

Улазак у Сењски рудник. — Већ је довољно познат и у туђем свету овај српски државни рудник угља. Његово богато налазиште изазвало је подизање читаве српске рударске колоније која својим истрајним радом задобија све шире кругове потраживача. Наша слика представља улазак у рудник.

ХРОНИКА

Пре неколико дана редакција „Нове Искре“ добила је од једног свог претплатника писмо, у којем је говор о једној рђавој навици у нашем друштву, на коју доста често наилазимо. Пошто је таква једна појава од општег интереса, и пошто се редакција у свему слаже са мислима тога свога претплатника, решила се, да то писмо, скоро од речи до речи онако како је написано, изнесе пред своје читаоце с молбом, да и они размисле мало о тој појави, не би ли се, тако заједнички успело, да се та појава искорени међ нама.

Ево тога песма.

„.... Као јаван орган позвани сте и да износите, и да критички пропраћате све оно што се тиче нашег јавног живота т. ј. и добрих и рђавих страна нашега друштва. Полазећи са те тачке, усудио сам се да вам пошаљем ово неколико речи, о једној непријатној појави у нашем друштву, на коју се врло мало пажње обраћа, а међутим, појава нам та неоспорно штети.

Вама је познато да у границама Краљевине Србије има врло много Срба досељених из других крајева Српства. Међ њима, многе је овде мећ нас довела колико жеља да живе у слободној Србији, толико исто и побуде више материјалне природе. Довело их је уверење: да ће радећи и живећи овде, бити сигурни и животом, и чашћу и имовином својом, и таквих је, без сумње, највећи број. Али међ њима има и таковних који су из најчистијег убеђења, из велике љубави према Српству дошли овде у часима искушења нашег да нам помогну, и да заједно с нама гину, одушевљени именом и великом и славном прошлошћу нашом. И кад би се само мало даље у прошлости завирило у ту појаву, нашло би се, и то је неоспорно, да је сваки други од нас родбином досељеник, да је сваки други од нас по оцу, деди или ником претку своме или Босанац, или Херцеговац, или Старосрбијанац, или Македонац, или Војвођанин, или Далматинац.

Међутим, како се ми, потомци тих досељеника, понашамо према Србима из осталих крајева српских, који, или дођу овде да се населе, или дођу да траже рада? Заћите по читавој Србији и ви ћете чути и видети, да наш народ не само Србе из Старе Србије и Македоније но и Србе из новоослобођених крајева назива Бугарима; Србе из Војводине, а можда само зато, што и они не иду у гаћама и кошуљи већ су обучени, назива Швабама; Босанце назива Турцима; Личане и Крајишнике назива Хрватима. Па још кад видите просте људе да се тако понашају, можете им то и не уписати у грех: прости су, и од овог села и најближе окружне вароши ништа даље нису видели. И чим виде на некоме одело другаче но се у њихову селу носи, и чим чују да истина српски говори, али не тако ко што се у њихову селу говори, одмах налазе да тај не може бити Србин као што су они, но да мора бити нека друга *вера*. Али, кад чујете и каквог школованог Србијанца, да према Србима из разних крајева употребљује епитете као што су: Шојка, Цинцарин, Шоп, Македонац, Гога, Шокац, — ви у чуду застанете и питате се: да ли ово Србин Србину говори? да ли те речи као подсмех и погрду употребљава човек чији је отац или некакав предак, такође морао бити или тај Гога, или Шоп, или Македонац, или Цинцарин, или Шојка, или Шокац.

Видите, ја верујем да већина таквих не употребљава те изразе из пакости, из какве рђавштине, јер тврдо верујем, да ће се у сваком осудном часу ипак брат брату наћи да му помогне. Али, и ако те изразе употребљавају тек онако као уз реч, из навике, не мислећи много о последицама, — ипак навика је та рђава, врло рђава, и ње не сме бити. Из самог искуства ми сви врло добро знамо и видимо, где нас је тај луди партикуларизам одвео.

Зар је тешко помислати како мора да је тим јадним Србима са стране, који су највише несреће у својој домовини препатили једино с тога, што су хтели и даље славу да славе и да и деци својој у наслеђе оставе — како, велимо, мора да је њима, кад виде, како их ми, у слободи распуштени Србојанци, дочекујемо?!...

Ако игде има брата да зажали, као што је рекао велики Његош, нисмо ли ми та браћа, позвани да најнежнијом љубављу дочекујемо ту несрећну браћу нашу, која, мучена бројно јачим туђинима, морају да напуштају све своје, све, па чак и гробове својих покојника?

Та за име Бога, кад сваки нормалан човек задрхти гневом гледајући кад неко немилосрдно своју стоку туче, каквим онда гневом треба да дрхтимо ми Србијанци гле-

дајући прибеглу браћу нашу и мислећи на оне паклене муке, на које су их туђини, у њиховој рођеној отаџбини стављали!? ... Али место тога, ми их, или бар многи од нас, из неке луде лакомислености чак ето и вређамо. Не знам да ли грешим, али мени се чини да је сваки од нас Србa из Србије позван да се према таквима понаша љубазније, нежније но и према коме најрођенијем свом. Шта више, мислим, да према таквима нико од нас не може бити довољно пажљив и предусретљив, ма да је њима и најмања наша утешна реч, и најмања наша нежност велико, велико доброчинство.

На послетку, ако их нећемо нежно дочекивати, право је да их бар не ружимо; ако их, по својој несрећној навици, нећемо називати браћом и Србима, па ма каквим они дијалектом и провинцијализмом говорили, ма како обучени били, и ма каквим се свецима клањали, — право је да им бар не прешивамо које каква имена, која се за поругу сматрају ....“

Одлуке српског новинарског конгреса у Београду 13., 14 и 15. октобра 1902. године.

На I питање: „*Шта треба предузети, да књиге и листови, који излазе у појединим српским областима, пређу у што већем броју у све остале земље у којима Срби живе, те да се тим путем прошири још више српске књиге и журналистике, као и међусобно познавање прилика и потреба свега српскога племена?*“ донета је резолуција:

1. Потребно је основати у Београду српску главну књижарницу, с јаким капиталом, која ће по свима српским областима, у свима градовима и већим местима имати своје филијале. Њихова би дужност била да сваког месеца објављују појаву сваке нове српске књиге, и да је, ако је не би већ имале на стоваришту, набављају најкраћим путем.

2. Потребно је организовати што рационалнију и што поузданију колпортажу за књиге, часописе и новине у свима српским местима. То би имала извршити главна књижарница и њени филијали. Да се то постигне треба порадити да се укину забране и ограничења колпортаже које постоје у неким покрајинама.

3. Потребно је установити у свакој вароши и у свакој већој сеоској општини читаонице са задатком, да набављају новине и часописе из свију српских области, у сразмери својих материјалних средстава.

4. Потребно је уза сваку читаоницу, или независно од ње, основати књижице за народ, уређене према месним приликама са што разгранатијом употребом сваког грађанина. Задатак је књижницама да набављају ваљане српске књиге преко српске главне књижарнице и њених филијала и иначе, и

5. Потребно је умолити владу Краљевине Србије да по могућству уреди поштанским конвенцијама са суседним државама односе ради олакшања поштанског саобраћаја и у оним земљама, коју су сад изван међународне поштанске заједнице.

На II. питање: “*Треба ли искључити из наше штампе личну полемику између новинара и између јавних посленика о њиховим приватним и породичним односима, као недостојну јавне речи и штетну по углед српских новинара и радника на јавноме послу?*“ — конгрес је једногласно усвојио одлуку одборску која гласи:

1. Потпуно убеђен да је најшира слобода исказивања мисли најпоузданије и најјаче јемство за просветни, културни и политички напредак српског народа, да је слободна штампа најјачи заштитник и бранилац истине, конгрес сматра да у полемици између новинара и између јавних радника треба брижљиво избегавати све што се односи и вређа чисто породичну част и морал.

2. Конгрес очекује од српских новинара, да у јавној дискусији увек употребљавају тон озбиљан и достојан образованих и васпитних људи.

На III. питање: „*До којих граница може штампа претресати питања, која се тичу народног и културнога живота српског, без повреде општих српских интереса и угледа српске заветне мисли?* — прочитао је известилац др. Станоје Станојевић реферат одборски пропративши га лепим и језгровитим говором, који је изазвао опште допадање. Па како се нико није био јавио за реч, то конгрес усвоји једногласно одлуку одбора, који гласи: 1. Расправљање о општим српским питањима не може шкодити заветној српској мисли, док се та питања расправљају са добрим познавањем ствари у свима детаљима, објективно и трезвено, са љубављу и преданошћу и док се не губи из вида, да свагда, пре свега, треба имати на уму опште српске интересе и заветину српску мисао.

2. Тим више потребно је истаћи да је за свако расправљање о српским стварима потребно добро познавање факата, а то познавање факата већини српских новинара често не достаје. С тога је потребно боље и темељније проучавање свих српских питања, но што је то до сада било.

Пошто је прочитана одлука одборска о установљењу српског преског бироа, приступљено је расправљању тога питања, па је најзад решено, да се одлука одборска у свему усвоји. Она гласи:

1. Установљава се у Београду Српски Централни Биро, као одељак Срп. Нов. Удруж. са задатком, да у питањима националним шаље свима српским редакцијама тачна обавештаја, како би се оне једнобразно расправљале и тумачиле.

Овај ће биро издавати свој информациони орган у облику кореспонденције, који би по потреби излазио, и који би се само редакцијама слао.

2. Овај би се орган имао слати и другим словенским и страним редакцима, које би на то жељу изразиле и погодбе правилником прописане испуниле.

3. Ставља се у дужност управи Нов. Удружења, да изради допуштење код министра иностраних послова, да преско одељење тога министарства информацијама овога бироа даје што ширу јавност.

4. Сва уредништва, која се буду користила информацијама овога бироа, дужна су сносити сразмерне трошкове по прописима нарочитога правилника и слати бироу свој лист.

5. Редакције листова уједно су извештачи централног бироа; у местима где има више редакција они могу међу собом изабрати једнога повереника као извештача, коме ће евентуалне трошкове централни биро накнадити. Управа Новин. Удружења прописаће нарочити правилник за све одношаје према редакцијама и извештачима као и о свима начинима, на које ће се обавештење изменити.

Нешто о даљинама звезда

Кад погледате на звездано небо, вашем се погледу указује највећа разноврсност и неправилност у распореду оних чаробних светлила — звезда, које особитим трепереньем и разнобојном светлошћу све већма задржавају наше погледе. Загледате ли мало пажљивије, видите како су поједине звезде груписане овде-онде преко целога неба, те граде као неке звездане групе, које су астрономи назвали: звездане слике или консталације. Њих су уочили још стари народи, па су им давали и различита имена својих божанстава и т. д. Доцнији нараштаји увећавали су број имене појединим консталацијама тако, да их сада има на 120. Упоредите ли пак поједине звезде међу собом, јасно разликујете, да међу њима има врло сјајних, има их које су мање сјајне, а и таквих које једва видите да трепере по оном азурном своду, које ми небом називамо. Према тој величини сјајности, коју добијамо од појединих звезда, астрономи су их поделили у неколико класа. У прву класу или прву величину спадају најсјајније звезде, у другу оне што су мало слабије од првих и т. д. Оне најслабије које

голим оком можемо опажати, спадају у шесту класу. Звездâ прве величине има 19, међу које спадају: Сиријус, Канопус, Алфа Кентаура, Арктур, Вела, Рацел, Коза, Процион, Алдебаран. Даље се рачуна да има 59 звезда друге величине, 128 треће величине; 530 четврте величине ит.д. Запажено је, да у свакој даљој величини звезда има обично три пута више звезда него у оној величини непосредно испод ње. На тај начин, кад се помножи са три број звезда извесне величине, добија се број звезда оне величине, која је за њом. Иста тако прорачунато је, да број звезде у првих шест величина износи око 6000. То у исто време значи, да се слободним оком највише види толико звезда.

Ну тамо, где застаје моћ нашег слободног ока — телескоп, као неко џиновско око, које непрестано расте, продирући у дубине небесне, открива таме непрестано све нове и нове звезде. Први дурбини открили су за шестом — седму величину, за тим се ишло до осме, девете величине, Ето тако се од хиљаде долазило до десетак хиљада, а од десетак хиљада до стотинама хиљада! Још савршенији инструменти прешли су и преко тих граница и открили су звезде десете и једанаесте величине. А кад се до тога дошло, престало је бројење звезда на хиљаде, па се отпочело бројење на милионе. Број звезда VII величине износи 9 милијона 556 хиљада; кад се овом броју дода број свих једанаест величина, добија се укупна сума од преко 14 милијона. Новијим истраживањем помоћу јачих инструмената прешло се и преко тих граница, тако да се данас рачуна на 43 милијона звезда тринаест величина. Небо се дакле јако изменило! Кроз телескопе нити се разликују констелације нити границе њихове са другима: само се види како блиста као нека фина, светлуцава прашина од силних звезда — тамо где голо око, без телескопа, види само чисто плаво небо са једном или две сићушне звездице. У колико се већма усавршавају наша оптичка средства т. ј. у колико се већма појачава оштрина нашега вида, у толико ће се већма небесни пределi прекривати тим „финим злаћаним песком“, те ће се једнога дана наши погледи. продревши тако у те сада непознате нам дубине васеленине, зауставити и запрепастити пред финим платном светлости од небројених звездâ.

Звезде су безбројне.

Па колики простор захватају те мириjаде звезда које се тако нижу једна за другом кроз веселену? То је питање вазда привлачило све астрономе, као и све друге људе, који воле небо и теже да разумеју прилике његове. Ну решењу његову могло се приступити сасвим скоро, пре кратког времена, када су тек омогућена средства за то. Стари народи нису имали ни појма о даљинама звезда а небесних тела, па ни о самој природи њиховој. Многи сматраше, да су звезде земаљски пламенови, који су се тако с премена на време отискивали с њене повшине и одлазили тамо горе, налик на оне блудеће светлости што се виђају ноћу по баровитим пределима и по гробљу: то им беше све знање о природи њиховој. А да би се пак могле мерити даљине и најближих звезда, ваљало је прво добро научити се: како се мери дебљина влакна косе. Остављајући за другу прилику да се упознамо са самим начином тога интересантнога мерења, овде ћемо само показати неколико примера о звезданим даљинама.

Најближа нам је звезда из констелације Кентаура, коју су астрономи назвали Алфа, и она је прве величине. По најновијем рачунању она је од нас 275. хиљада пута даље него ли наше сунце, а оно је далеко од нас 149. милијона километара; што чини укупно око 70 трилијона километара!

Нама је врло тешко, па готово и немогућно да схватимо каква је то даљина, кад се она овако само каже. Међу тим, ми много лакше можемо схватати сваку даљину кад је не меримо ни метром ни километром, већ просто — временом т. ј. за колико би се времена могла пропутовати дотична даљина. Кад се на пр. каже, да од Београда до врање ама 354. километара, нама није толико јасна на први поглед та даљина, али кад је представито временом, које нам треба да је пређемо извесном брзином на пр. железницом и т. д. — тек је онда можемо лакше разумети. Иста метода, којом се служимо за представљање земаљских даљина, служи нам врло корисно и при представљању небесних даљина. Ето тако ми меримо простор временом, само се у астрономији у место брзине железнице узима за основу брзина, светлости, а она прелази 300.000 километара у секунди!

Да би се прешла она даљина, која нас раздваја од најближег нам суседа у васиони, од „Алфе Кентаура, светлости треба 4 године и 128 дана. Ако бисте хтели и могли у мислима пратити ту даљину, онда не треба време поласка и доласка светлости замишљати само у та два момента, него морате просто пратити то кретање, т. ј. замислити као да сами путујете тако: да за прву секунду времена пређете првих 300.000 километара, за тим за другу секунду других 300.000 километара т. ј. за прве две секунде да сте се удалили од тачке поласка већ 600.000 километара; за тим даљих 300.000 километара кроз трећу секунду времена и тако непрестано, без застоја кроз пуне 4 године и 4 месеца. Само тако ћете моћи да схватите ужасну вредност ових цифара, иначе, пошто тај број прелази све границе на које смо ми навикнути у обичном животу, тај број неће вам ништа казивати, ви га нећете осећати.

После овог нашег најближег суседа, Алфе Кентаура, други наш најближи сусед налази се у констелацији Лабуда: он је удаљен од нас $7\frac{1}{2}$ светлосних година; Виријус најсјајнија наша звезда, удаљен је за 10 светлосних година; Процион за 12 година, Алдебаран за око 14 година, Вела за око 22 године, Арктурус око 35 година, Полара око 37 година. Има звезда које су удаљене од нас по хиљадама светлосних година!

Дакле, кад би се кренули с последње границе нашег сунчаног система, па пошли ма у ком правцу, путовали би кроз саму пустињу до на 70 трилијона километара: у свеколикој тој грдној просторији нема ни једног јединог небесног тела и ни једног јединог сунца. И кроз тај ужасни простор светлост непрестано промиче непојамном брзином од 300.000 километара у секунди, и путује кроз 4 године и 128 дана док од тог сунца до нас досне. А да још боље схватите ту даљину упоредите је са брзином гранате или звука. Узимајући да граната прелази у секунди 340 метара, требало би јој 3 милијона година да пређе ту грдну даљину. Брзи воз железнички, који просечно иде 60 километара на сат, кад би пошао са звезде Алфе Кентаура и да путује без икаквог застоја, дошао би до нас за 75 милијона година!

Ето толико нам треба времена да можемо посетити првог нашег суседа у васелени, а скоро два пута толико времена да би могли посетити другог најближег суседа и то само — да дођемо до њих: за повратак још толико. Шта ли тек остаје за оне звезде које голим оком једва видимо или за оне, које и најјачи данашњи телескопи тек назиру! С тога немојте ни жудети, драги читаоци, да се звездама приближите те да их гледате тамо на дому њихову, у друштву њихову, јер видите колико су оне једна од друге и од нас удаљене. На послетку, све и да је век човечије тако дугачак, да се може истрајати на тако далеким и пустим путовима, сама наша земља својом тежом не дâ нам да се удаљимо од њене површине ни до граница наше атмосфере. Рођењем својим ми смо привезани за њену површину, а нарочито за онај комад њен, који зовемо нашом отаџбином.

17—X 1901. Београд.

ПРОФЕСОР

Ј. Михаиловић

* Изашла је из штампе нова књига „Пред Маћедонским питањем“, написао нови Мирмидон. Књига је у величини осмине, а има 47 страна. Цена је 30 пара динарски.

* Наш сарадник Господин Јанко Веселиновић штампао је у засебној књижици седам својих причица под натписом „Мале приче“. Књизи је цена пола динара, а може се добити у свима београдским књижарама.

* Од почетка овога месеца почео је излазити нов лист „Глас права, судства и администрације“. Власници су и одговорни уредници Милан Ст. Марковић, јавни правозаступник и Коста Д. Јездић, главни секретар Држ. Савета н. р. — Лист излази сваке недеље. Претплатна је цена, до краја ове године: за Србију 2 динара а за иностранство 3 франака или круне.

* Штампарија Мила Маравића (Загреб, јавља да је узела у своје издање трећи свезак „Historije srednjega vijeka, za narod hrvatski i srpski napisao Natko Nodilo“. Овом је свеску садржај Od cara Justinijana I do smrti cara Heraklija, ili do izvršene seobe Slovenâ, Hrvata, i Srba (565.—641). Дело ће имати до 35 штампаних табака, а цена му је 5 круна. —

* У Државној Штампарији одштампана је књига „Каталог Народне Библиотеке у Београду“ (II, Књижевност Словенска). Цена је 10 динара а може се купити у Државној Штампарији и у свима повлашћеним књижарама. —

* Изашао је VI свезак Летописа Матице Српске с овим садржајем: 1. „Мегдан у Срба XVI. и XVII. столећа. Историјска студија Јов. Н. Томића. 2. „Тодора Метохита посланица о дипломатском путу у Србију поводом женидбе краља Милутина са Симонидом године 1298“. С грчког превео М. Апостоловић. С поговором Јов. Радонића. — 3, „Наша савремена лепа књижевност.“ II. Од Милана Недељковића. — 4. „Мраз“. Једна драмска сцена. Написао Пера С. Талетов. — 5. „Бројно опадање Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији“. Од Петра Марковића. — 6. „Оцене“. „Прикази“. „Белешке“. — 7. „Гласник“ (Др. Љубомир Недић. Од Дра. Јована Скерлића). — 8. „Нове књиге. —

* Пештанске „Српске Новости“ објављују да ће издавати у недељним свесцима „Српске народне песме“ из збирке Вукове, Петрановићеве и др. Цена је сваком свеску 4 потуре (за Србију 5 пара динарских). Уза сваки десети свезак даваће се бесплатно корице за повез. За већи број примерака даје се 30% рабата. —

* „Помозимо Високим Дечанима“ наслов је патриотској књижици коју је написао епископ Жички Госп. Сава. Књига је намењена скупљању прилога за обезбеђење Високих Дечана. Може се добавити само код писца. —

* У засебну књижицу одштампан је чланак Симе Станојевића „Трговачко питање“. Може се добити у књижарама за 0.20 дин.

* У издању књижаре Браће М. Поповића (Нови Сад) штампане су две збирке српских композиција: „Шеснаест српских позоришних песама за један глас са гласовирском пратњом“ (цена 3 круне) и „Десет српских варошких песама за један глас са гласовирском пратњом и потписаном текстом“ (цена 2 круне).

* Српска Читаоница у Новом Саду одржала је 14. о. м. и шесто овогодишње село. Г. Никола Илић, члан Централног Кредитног Завода, говорио је о штедњи (друго предавање из циклуса „Национално-привредна организација“), а г. проф. Ј. Живојиновић приказао је „Сељанчице“, збирку песама Милорада Петровића. —

* Бугарско Књижевно Удружење (Софија) изабрало је Г. Д-ра Валтазара Богишића за свог почасног члана.

„Цртице за раниј слику српске престонице“. Записао М. Ђ. Милићевић. (Одштампано из Годишњеце XXII) Београд, штампано у Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 56.

„Што је добро?“ Српским народним пословицама истумачио др. Данило Трбојевић. (Прештампано из „Српског Сиона“ за годину 1902.) Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. — 8°, стр. 207.

„Једноженство и многоженство“. Предавање проф. Т. Г. Масарика, Превео Др. Иван Шајковић. (Прештампано из „Бранкова кола“ за год. 1902.) Сремски Карловци, Српска Манастирска Штампарија, 1902. 8°, стр. 24.

Проф. Т. Г. Масарик: „О задаћама ђака“, превео Др. Иван Шајковић. (Одштампано из 6. и 7. броја Покрета). Београд, Штампарија Мате Јовановића, 1902. — 8°, стр. 31.

„Летопис Матице Српске“. Књига 216. Свеска VI. за годину 1902. У Новом Саду, Издање Матице Српске, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића 1902.

Н. В. Корабљов: „Никола Васиљевић Гоголь (1809. † 1852.—1902.) Прештампано из Летописа Матице Српске. — У Новом Саду, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића, 1902. — В. 8°, стр. 65.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића. Свеска 102. „Свети Сава архиепископ српски и просветитељ“. Читанка за српски народ, написао протопрезвитер Јован Вучковић. У Новом Саду. Издање Матице Српске, 1902. Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду. 8°, стр. 104. (Претплата на 5 ком. „Књига за народ“ и „Календар Матице Српске“ 1 круна, у иноз. 2 кр.). —

L издање Чупићеве задужбине L „Прилеп и његова околина“. (Историјско-географска излагања) од Дра Јована Хаџи-Васиљевића. У Београду, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. 8°, стр. V+213. Цена 2 дин.

Svezak 11. „Zemljopis Hrvatske“. Napisali Dr. Hranilović i Dr. Hirc. Vlastitom nakladom pisaca. U Zagrebu 1901. Tisak Antuna Sckolza. — B. 8°, стр. 321.—352. Цена 70. филера.

„Рад“, српски народни велики календар са савременим сликама, за годину 1903. каја је проста и има 365 дана. Година трећа. Издање „Рада“, деоничарског друштва за издавање српских књига и новина у Руми. У Новоме Саду, Штампарија Ђорђа Ивковића, 1902. — 4°, стр. 89. Цена 70 пот.

„Девојачка клетва“, слика из народног живота, у четири чина с певањем. Написао Љубинко. Издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду — 8°, стр. 88. Цена 40 новчића.

„Кажњавање официра дисциплинским затвором.“ Од руског судског пуковника Ј. Лосовског, превео пешад. кап. I класе Душан А. Станковић, хон. проф. Војне Академије. Београд, Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. 30. Цена 0.30 дин.

„Светозар“. Спев Ђорђа П. Иличића, учитеља. Београд, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. 82. Цена 0.50 дин.

„Успомене из Београда Марије Лаудове Хоржицове. Превео Жарко М. Ружић. — Електрична штампарија Пантића и Зорића, Београд, 1902. — 8°, стр. 15.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. бр. 8 — Краљ.-Срп. Државна Штампарија

Број 12. Београд, децембра 1902. год. Година IV.

Нова Искра

Уметник

Ништа на свету не волим толико као музику; ни у чему не налазим већега задовољства и насладе као у уметничком свирању и песми; па и крај свега тога, мене Бог није обдарио музикалношћу; јер не умем и не могу да свирам ни у какав инструменат, и ако са своје стране чиинм све и сва, само да бих могао научити свирање.

Шта сам и шта флаута поломио, колико сам жица на виолини покидао, какве нисам инструменте кроз руке протурио, па све без успеха. Моја жеља да изучим свирање, оста за мене и до данас мој неостварени идеал — празна жеља и ништа више.

А већ о своме гласу и да не говорим. Он је тако храпав и неотесан, да није у стању отпевати ни најобичнију песму, а баш кад се по некад заинатим и почнем силом певати што, моји укућани зажде и стругну на врата, као оно нервозан пас кад чује музику!

А није да кажете да немам слуха — имам га; а да га заиста имам, држим да је довољан доказ то, што могу одзвиждати који хоћете марш, игру или песму: али која ваjда од свега тога, кад то звиждање не могу применити ни у какав музички инструменат, а још мање на свој храпави глас, што је сличан гласу човека који је јео неугњиле оскоруше.

Што се мога певања тиче, ја сам са њиме одавно био начисто, али за свирање, нисам жалио ни труда ни новаца; јер све ми се чињаше неверица и полагах наду да ће се трудом то моћи да постигне, док најзад не увидех: да од слепачког гуђења не могу ни корака даље,те се најзад морадох помирити са судбином и оканути залудног напора.

Дакле, не остаде ми ништа друго, до да слушам туђе свирање, да се наслађујем туђом песмом, кад је Бог све то мени лично ускратио . . . .

Како сам срећан кад чујем кад ко лепо пева; како сам раздраган кад слушам чије вештачко свирање, па било оно извођено на виолини, флаути, двојницама, или најзад обичној свирали!

Замислите само како је то дивно и величанствено кад у тихој ноћи седите крај отворена прозора, удишете свеж ваздух, а до ваших ушију допиру танани и тихи звуци какве свирке! . . .

Замислите најобичнији музички инструменат: двојницу, или свиралу, чији тихи и тужни гласови пресецају ноћну тишину, допиру до вас и губе се далеко, далеко тамо у ноћни мрак.

Ох, колико сам таквих вечера пробавио! Колико сам пута у тихој ноћи седео усамљен и слушао божанствене звуке музике, што мамљаху сузе из мојих очију! . . .

Баш у моме суседству живљаше неки Дејан Страхињић, који беше велики уметник на виолини. Многе је сузе из мојих очију изазвала његова свирка, многе и многе горке дане моје његово је свирање претворило у најсрећније часове мога живота!

Само је штета, велика штета, што је Дејанова виолина за навек умукла и што је тако брзо дошао крај једном уметнику који је много обећавао; јер ја бар тако мислим, његова свирка беше у стању да од најокорелијег зликовца створи најпобожнијег створа! Који год је чуо звук Дејанове виолине, морао је доћи у такву раздраганост, из које цео свет посматраше као нешто тако узвишено, тако племенито, што нашем животу пружа неописану драж, што нас уздиже до самих небеса и ставља пред престо Господњи! И онда зар није штета што је нестало са света једног таквог уметника?

Помислићете, можда, да је Дејан умро, па за то ћу вам рећи да је он и данас жив као човек; али као уметник давно је мртав.

А баш кад сам вас довео до радозналости и љубопитства, морађу да вам испричам Дејанову судбину, пошто мислим да ће вас то занимати.

Гледаћу да будем кратак, избегавајући излишне ствари.

*

Дејанови родитељи беху сиромашни, али честити и поштени. — Његов отац Живко Страхињић беше сиромашан обућар крпач, који обављаше свој занат у маленој својој кућици у граду, где је посведневно седео бо шилом и крпио старе ципеле, док његова домаћица надгледаше остале кућевне послове.

Још док Дејан беше дете од 5—6 година, донесе му отац неку стару виолину, што је беше купио од некаква циганина за пар старих ципела.

Кад мали Дејан виде виолину у својим рукама, хтеде полетети од радости. Тај дан беше по њега од неописане радости, па још кад му отац рече да је виолина Дејанова својина, малишановој радости и срећи не беше краја.

Од тада Дејан не испушташе виолину из својих руку. Из почетка је из ње изводио сухопарне и несносне гласове, да се мајстор-Живко озбиљно покаја, што је унео у кућу „цигански белај“ — како сам говораше; али мало по мало и Дејан се боље познаде са виолином; његови прстићи изазиваху све одређеније и одређеније тонове, док једнога дана Дејан не изиде пред своје родитеље и стаде прилично лепо свирати: „Зец копа репу...“ После те песме научио је другу, трећу и тако редом, а кад је пошао у основну школу, већ је знао свирати више лакших песама и игара.

Сад већ „цигански белај“ не беше тако досадан за Дејанове родитеље и они се чешће драговољно лаћаху кесе и пружаху Дејану новац за жице и остали прибор.

Али кад Дејан пође у школу, баци родитеље своје у велику бригу; јер им се учитељ жаљаше како малишан врло рђаво — готово никако не напредује у школи.

Залуд је било и саветовања и претње, па и батина, то ништа не помагаше, јер Дејану школа беше „девета рупа на свирали“. Он је све своје слободно време проводио са виолином, а последица тога била је та, што је већ три разреда редовно понављао, па и у четвртом не обећаваше да ће боље проћи. То пагна његова оца те умоли учитеља да Дејана и ван школе поучава, за што је морао сиромах мајстор Живко од све своје сиротиње и ту дати коју пару.

Но и то не поможе; јер докле је учитељ причао што из јестаственице, рачунице или граматике, Дејанове мисли беху код виолине.

Једном му учитељ зададе да у извесној реченици нађе подмет и прирок а Дејан наравно не знађаше, те се беше бацио у премишљање. Најзад се његово лице разведри и он узвикну:

— Јесте, тако је! Сетио сам се?

— Но, па дед кажи ми што те питам!

— Сасвим је тако! *„Кетуша“ се овако свира*, узвикну он и стаде звиждати речену игру.

Учитељ само слеже раменима; Дејанову оцу рече, да је залудан сваки труд и више није долазио да Дејана поучава, те тако је Дејан морао и четврти разред понављати.

*

Најзад како тако Дејана исписаше из школе, коју учаше осам година. Тада он беше момчић од 16 година и као такав одоцнио за изучавање каква заната; али њега то не бацаше у бригу. Тек када је се осетио слободан од школе и учитеља, својски се предаде виолини и свираше у њу по цео дан, тако вештачки као какав уметник. Он дакле имађаше готов занат у рукама.

Од тада Дејан стаде свирати и ван свога дома и прочу се као вешт свирач. Скоро сваке ноћи свирао је по гозбама и пијанкама, а кад је се зором кући враћао, доносио је пуне шпагове новаца и све их предаваше својим родитељима, који се више не бриђаху за будућност свога сина, пошто он имађаше у изгледу сјајну будућност.

Звук Дејанове виолине беше нежан и пријатан; он је опијао и заносио слушаоце! Имао сам прилике да слушам свирање признатих уметника и нећу погрешити ако кажем: да Дејан не беше заостао иза њих. А још ако томе додате звучан и пријатан глас његов, онда ће вам бити јасно какав беше Дејан.

Кад чујете да забрује мекани гласови Дејанове виолине, из чијих жица његови прсти изводе дрхтаве и тужне тонове, вама се учини да пред вама стоји роб, који тужи за слободом и оплакује срећне дане, о којима сања његова патничка душа . . . .

Но Дејан се не задовољи тиме, што је свирао у своме месту. Он је чешће напуштао свој град и виђао се у какав други, где је свирао, а кад би се опет повратио натраг, доносио би знатне суме и предавао их својим родитељима.

Једном кад се бавио у Београду свирао је пред најотменијом господом. Тада сам читао новине, које хваљаху и величаху Дејана, проричући му сјајну будућност.

Тако је Дејан као младић од 20 година зарадио толико да је на место старе и опале родитељске куће, сазидао нову кућицу, на шта је утрошена и последња пара његове уштеђевине. Али се Дејан не ваикаше за то, већ говораше: „Нека су моји родитељи само задовољни, а ја ћу своју старост лако осигурати.“

Дејаново одело беше свагда ново и лепо, нањ је он обраћао највећу пажњу, а беше набавио и врло скупоцену виолину . . .

Кад стиже за војску узеше га — као јединца — у месечаре, а чим је одслужио војску и поново отпочео да свира путујући, деси се наш рат са Бугарима, те и Дејан мораше на границу са друговима.

Тада Дејан беше леп и стасит; пуначка округла лица; ватрених као гар црних очију; румених усана и лепих малих бркова. Свагда насмешен и готов да запева. Пред сами полазак за границу, Дејан је седео са друговима и веселио их песмом и свирком.

Певао је као славуј и свирао свом жестином, да беше раздрагао своје другове; али кад наступи час растанка, Дејан прекиде свирање, подиже виолину, принесе је устима и спусти усне на њу. За тим је предаде своме оцу са речима:

П. П. Рубенс

Христово рођење

— Чувај јо као какву светињу! Ако дадне милостиви Бог, те се здрав и чио вратим из боја, са том ћу виолином начинити срећним вас моје старе родитеље, а себи ћу прибавити славу, а ако ми буде суђено, да морам положити свој живот за нашу лепу домовину, онда ме не жалите. Узмите ову виолину и дајте је каквом сиромашку, који ће у њу свирати и мене помињати . . . .

Тада место виолине пригрли пушку и крену се у бој са друговима.

*

За време војевања, Дејан је чешће извештавао своје родитеље о здрављу, али од једаред престаде писати, а то баци његове родитеље у велику бригу. Они се преплашени питаху; *„Шта је то са Дејаном? Да ли је жив“* . . .

У брзо, муњевитом брзином пролете вест да се првим возом враћају из боја сви ратници

Наста велика гужва и узрујаност у граду. Све се ускомеша и потече на железничку станицу. То сам и сам учинио. Кад сам био на станици, угледах Дејанове родитеље, и они беху дошли да причекају свога јединца, који их беше брзојавом известио о свом доласку.

Сви са нестрпљењем очекиваху кад ће се у даљини појавити воз. Најзад сивкасти облачићи дима указаше се у даљини, за тим се појави нејасна црна пруга, која се креташе и нагло рашћаше, док се најзад цео воз јасно не појави, и својим писком не огласи долазак наших ратника.

Најзад воз стаде, а из њега покуљаше војници. Међу њима спазих и Дејана. Он беше леву руку завукао у рукав своје војничке блузе, а другом руком придржаваше пушку, која му висаше о десном рамену. Он тражаше очима своје родитеље, а ја му приђох, поздравих се са њим и показах му место на коме га родитељи очекиваху. Он им приђе, поздрави их, и ми сви пођосмо кућама.

Опростих се са њима и окретох своме дому; али ме Дејанов отац задржа речима:

— Шта зар ти нећеш са нама кући, да ти Дејан исприча како је у рату!

— Врло радо одговорих, али држим да је Дејану потребан одмор, за то хтедох да га оставим за сад на миру.

— О, не брини се ти за мене, рече Дејан. Никакав умор не осећам. Треба и ти да си са нама, па за то нас не остављај. Како већ бејасмо пред њиховом кућом то уђосмо унутра. У соби Дејан скиде пушку са рамена и прислони је за зид.

Његов нас отац понуди да седнемо, што ми и учинисмо, а Дејанова мати похита да припреми обед, рашта изиде у кухињу.

Док смо ја и Дејан разговарали, његов отац отвори сандук, што стајаше у соби, из њега извади Дејанову виолину и принесе је Дејану

— Ево твојих ћемана, сине, ти си и заборавио да за њих упиташ. Ако ти неће бити досадно, дед нам одсвирај што!

— Та остави то, узвикну Дејанова мати, која у тај мах уђе у собу. Још се дете није ни одморило, а ти му пружаш ћемане. Ти си уморан, је ли, чедо моје?

— Ах, не, мајко! Не осећам ја никакав умор и врло бих радо свирао; јер знаш да сам са виолином одрастао; али, на превелику жалост, ја више не могу никад узети виолину у руке.

— Ти се шалиш сине, је ли? упита старац. Та шта би те могло омести да свираш?

Дејан баци тужан поглед на виолину, тужно уздахну и прошапута:

— Свршено је са мојим свирањем! Као што рекох. никад више не могу узети виолину у руке; јер — видите!...

Ту Дејан извуче леву руку из рукава и показа нам је говорећи:

— Видите моју руку! На њој нема ни једнога прста! . . .

Сви се забезекнусмо, јер угледасмо да на левој Дејановој руци не беше ни једног прста.

— Ах, узвикну тужно отац Дејанов. Ах, ојађеном мени! Шта је то било са тобом, сине мој?

— Шта је било, прихвати Дејан. Оно што обично у рату бива: пушчано зрно погодило ме је и разнело ми све прсте са леве руке. Кад сам оно престао да вам пишем, бејах у болници на лечењу, и не хтедох вам јављати моју несрећу! . . . Ах, моја виолина! . . . Ах, моја мила виолина! — тужаше сиромах Дејан.

Његова мати стаде кукати, а мени се окрете соба, кад разабрах шта је било са Дејаном. Зграбих капу, па и без збогом похитах својој кући . . . .

*

Овде је крај приче и ја бих могао стати; али знам упитаћете ме:

„Шта је било даље са Дејаном? Да ли је одликован и да ли му је накнађен превелики губитак?“

Рећи ћу вам:

Црни крст кити Дејанове груди и то му је одликовање, а што се тиче накнаде губитка, кажите ми: ко је у стању накнадити губитак његов?

Па ипак, награда није изостала. Војно-инвалидски суд *прогласио је Дејана за „полу-инвалида“ и одредио му је 144 динара годишње, или 12 динара месечне потпоре!*

Даље не питајте; јер овде је свршетак приче о Дејановој судбини.

Д. Б.

Песимизам
у XIX веку

(свршетак)

Гоњен тако из уточишта у уточиште, из јаловог патриотизма о ком се није водило рачуна у славу, из славе у љубав, да ли ће човек наћи бар утехе у жртвовању своје среће срећи будућих нараштаја; у оној великој мисли прогреса, која заслужује да се на њој без престанка ради, због које се ништа од труда људскога не губи, и која мисао је фаталан дар. У колико она више открива нашу несрећу у толико је више увећава. Хиљаду пута више вреди бити слеп, као што су животиње или биљке. Како смо тиме далеко од сламчице која мисли! — Пастир блудећи по Хималајским брдима обраћа се месецу, који је исто тако као и он осуђен на вечити рад. Њега призива за сведока, како је стока, коју чува, срећнија од њега. Она бар не зна своју мизерију, брзо заборавља сваки догађај, сваки страх који је тренутно обузме, и не зна шта је то досада. [1])

Гледајте младицу како срећно и мирно расте на боку Везува, док у подножју његову спава толико затрпаних вароши, толико људи, које је смрт зграбила у пуном тријумфу и поносу живота. И младица ће та пасти једнога дана под страшном силом подземне ватре, али и ако про-

Зимње доба у Београду

у патњама данашњега света гледа у сну и таоштво незнане среће коју ће уживати наши потомци? То је *трећа стадија илузије*. И ту трећ, стадију Леопарди је, као и остале, одмерио једним погледом који, место да се губи у шимерама, претпоставља да јасно види и оно што је било, и оно што ће увек бити „зло свију и бескрајну сујету свега.“

Не, будућност неће бити срећнија но што је садашњост, биће шта више несрећнија. Прогрес! али како ће човек да постигне тај прогрес? Мишљу, без сумње, али падне, пропашће незнајући за ону сујету која људе пут звезда води, у толико мудрија и јача од човека у колико није гледала себе бесмртном као што се човек гледа. [2])

Леопарди немилосрдно изврће Паскалову реч. „Кад свет овај и сатре човека, човек ће ипак бити узвишенији од њега, јер ће знати да умире и да је свет јачи од њега. О свему томе свет ништа не зна.“

[1]) *Canto d'un pastor errante.*

[2]) *La Ginestra.*

По Леопарднју: у томе је баш наша слабост што знамо а ништа не можемо. И биље и животиње ништа не знају о своме ништавилу, а ми своје меримо. А бол који из тога сазнања проистиче не смањује се у овом сзету но се, шта више, увећава. Најделикатније, најсавршеније душе највише пате. Најцивилизованији народи у исто време и најнесрећнији су. То је, као што је познато, вечита тема и немачког песимизма. Сазнање несреће чини несрећу и дубљом и тежом. Мизерија људи и народа развија се сразмерно њиховоме мозгу. Она расте у колико се њихов нервни систем више усавршава и спрема им деликатније инструменте, суптилније органе да осећају зло, да га увећају и да га овековече и успоменама и тиме што му се непрестано надају. У колико човек додаје својој осећајности и својој интелигенцији, у толико више додаје својим патњама.

Ето, то је смисао оно неколико чудноватих и мрачних дијалога: *Гнома, Елеандре и Тимандра, Тристана и његовог пријатеља,* и оне *Историје људскога рода* у којој се, после сваког већег периода, понавља одвратност према свему ономе због чега су људи патили у претходном периоду, и у којој се појачава она чежња за незнаном срећом, која људе највише мучи, јер те среће нема у овоме свету. Напослетку и Јупитеру се додијало да и даље чини поклоне тој неблагодарној раси, који се изопачују и које људи тако рђаво примају. Оно истина, прво доброчинство Јупитерово састојало се у томе, што је у живот људи унео истинска зла, како би скренуо пажњу човеку са његових илузорних зала, и како би тим контрастом увећала се вредност истинском добру. А у том циљу Јупитер није могао да измисли ништа згодније до разне болештине и кугу. Али пошто се после тога уверио да тај лек не помаже и да је човеку и даље живот досадан, он онда измисли буру, гром, почне да баца комете и уреди еклипсе да у људе унесе страх, не би ли их тако страховањем, да живот не изгубе, измирио са животом. На послетку дарује им још нека неоцењива добра: пошаље им фантоме јединствених надчовечних фигура, које људи називу: Правда, Врлина, Слава, Љубав отаџбине, али тек то људе растужи, и они постану тужнији и покваренији но што су икад били.

Последњи и у исто време најстрашнији поклон који су људи добили, била је Истина. Варају се људи кад проповедају, да се савршенство човеково састоји у сазнању истине, и да му сва зла долазе од незнања и лажних идеја. У ствари, сасвим се противно дешава јер је истина тужна. Истину, која је језгро сваке философије, треба крити од већине људи, јер ако тако не буде, већина ће их скрстити руке, лећи ће на земљу и ишчекивати смрт. Одржавајмо на против међ њима мишљења за која знамо да су лажна, и лаж биће им највећи добротвор.

Увеличавајмо на против оне шимере из којих ничу племенита дела и мисли, пожртвовање и врлине корисне општем добру, та лепа и срећна маштања, која једина и дају вредности животу. Али кад се једном Истина спусти међ људе, онда она врши своје, и све те илузије због којих се још и могло живети, редом се поруше, и ето, у томе је једино напредак.

Није ли бар наука, ако философија није, зато ту, да нас својим величанственим открићима, својим напредовањем утеши. Могло би се бар веровати, да ће се велики научар, који је суделовао на великим филолошким радовима свога доба, који је знао славне научаре од Анђела Маи до Нибура, коме је такође било суђено, само да је хтео, да и сам постане велики јеленист — могло би се веровати да ће се бар он измирити с науком и опростити јој. Али то не стоји. Чудећи се слушамо да је наука XIX в. у опадању, и квалитетом и квантитетом научара. Несумњиво је да се знање, или као што се то каже: светлост науке, шири у обиму; али, у колико више расте воља да се научи, у толико је све слабија подобност за студирање. Данас је мање научара но што их је било пре сто педесет година, а нек се не каже: да се интелектуални капитал, у место да је остао скупљен у неколико глава, — поделио на многе њих и тиме добио. Јер знање није то исто што и богатство, које увек представља исту вредност било да је на једној, било да је на више гомила. Тамо, где сав свет по мало зна, зна се врло мало. Површно знање може бити не управо подељено између многих људи, но заједничко у многих незналица. Остало знање припада само научарима, а где су вам данас научари? Можда само у Немачкој. И у Италији и у Француској непрестано расте некаква резимирана наука, наука компилација из књига које се за мање времена пишу но што треба времена да их човек прочита, које коштају онолико колико и вреде, и које трају сразмерно цени својој.

Овај век-век је деце, која као права деца хоће одмах све да раде без много труда и без озбиљне спреме.

Али, шта ви опет то говорите, не видите ли зар ви, да новине сасвим противно томе тврде? — Ја то врло добро знам, одговара Тристан, који је нико други до сам Леопарди, новине нас свакодневно уверавају да је XIX в. век светлости а да су они светлост века. Осим тога новине тврде и то: да је демократија велика ствар, да је пред масама нестало личности — индивидуа, — и да масе, неком несвесном импулзијом и вољом божјом врше данас све оно што су некада поједине личности вршиле. Оставите нека масе раде, тако нам веле; али пошто масе сачињавају индивидуе, шта масе могу радити без индивидуа? А како се опет ни индивидуе немају више ничем надати, чак ни оној мизерној награди што је може слава да да, то је у њима храбрости нестало. Вређају их, не дају им да иду напред, но их терају да иду у корак са осталим светом.

Ето у томе се само разликује овај век од осталих, па ма шта говориле новине које Леопарди напада својим епиграмима. У свим вековима, као и у овом, величина је било врло мало, само док је у другим вековима медиокритет господарио, у овом господари ништавост. Али овај је век, век прелазности. — Да дивна изговора! А зар и сви остали векови нису векови прелазности. Људско

друштво никад не стоји и вечна игра коју изводи састоји се у томе: да из једнога стања иде у друго.

„Уздржавам се да се не бих смејао плановима и надама које кују људи мога доба. Од свег срца најбоље им желим, али им не завидим, ни њима, ни њиховим потомцима, ни онима који имају дуго да живе. Некада сам завидио лудама и будалама и онима, који у себи гледају величине, и радо бих се, са ма којим од њих мењао. Данас пак не завидим ни лудама ни паметнима, ни великима, ни малим, ни слабима ни јакима, данас *само мртвима завидим* и једино бих се с њима радо мењао.“

Стање које највише вреди, које је вредило и које ће вредити то је ништавност (le néant).

Чујте сáмо овај дијалог *једног трговца алманаха* и *једног пролазника*

«Алманаха! нових алманаха! Нових календара! Календара за нову годину? — Јесте, господине. — Мислите ли да ће нова година бити срећна? — О, ја мислим, светли Господине, биће, сигурно ће бити. — Као и прошла година? — И више, и више. — Као она друга? — Више. — Као она испред ње. — Зар вам не би било све једно да нова година буде као и ма која од прошлих година? — Не би ми било

Пред Топчидером (I)

То су последње речи Тристанове о животу и историји о XIX веку и о напретку. Непрестано онај тужни рефрен: *l'infinita vanità del tutto.*

И тако исцрпосмо све три форме илузија људских. Нестало је наде и у овај свет, и у будући свет, и у незнани свет с друге стране гроба. И зато не треба се више чудити оним тужним афоризмима који су закључци искуства живота, и који се у делима Леопардијевим јављају тако често, тако рећи у свакој строфи, на свакој страни. Живот је зло, па и да нема патњи живот би био зло. Нема тога несрећнога стања, које живот још несрећнијим не прави. Судбина је јача од свега, она савлађује све, па чак и чврстоћу у очајању. А кад ће се свршити *infelicità?* Кад се сврши све. Најгори моменти, моменти су задовољства.

све једно, господине. — Колико је прошло нових година од како продајете алманахе? — Биће тако, једно двајестак година, господине. — На коју од тих година хтели бисте да нова година личи? — На коју? Право да вам кажем не знам. — Зар вам ни једна од прошлих година није била некако нарочито срећна? — То вам не могу рећи. — Живот је мењутим лепа ствар, је л те? — То се зна. Па да ли би ви пристали да поново проживите последњих двадесет година или, чак, и све време од рођења? — Е, мој господине, камо лепе среће да се то може! — Али да живите исто тако као што сте и досад: са истим радостима, са истим мукама и ни тренутка другче? — Е, видите тако не бих хтео. — А какав би ви хтели да вам је живот? Овакав као што је мој, или као што је живот каквога кнеза? — Ми-

слите ли ви да и ја, и тај некакав кнез не бисмо исто тако одговорили као и ви, и да би у опште ма ко хтео да поново живи животом који је већ проживео? — Мислим да не би. — Дакле не бисте ни ви на те услове пристали? — Да вид'те, не бих, зацело не бих. — Е па какав би ви то онда живот хтели? — Онакав какав би ми Бог одредио, без икаквих других услова. — Дакле живот на срећу, у којем се не би ништа могло у напред знати? — Јест, такав! — Ето, то бих хтео кад би се нешто могао поново радити, а то би хтео и сав свет. То значи да до данас још није било човека с којим судбина није рђаво поступила. Сваки од нас мишљења је, да је у животу имао више зла но добра, и нико не би хтео да се поново роди под условом да поново проживи и сва зла и сва добра што му је живот дао. *Живот који ми сматрамо као леп, то није овај живот који знамо, но онај који не знамо, то није прошлост него будућност.*

У трећој години судбина ће боље поступати и са мном, и с вама и са целим светом, и то ће бити почетак срећнога живота. Је л' тако? — Па надати је се. — Покажите ми који од најлепших својих алманаха. — Ево овај, господине, кошта само динар и педесет. — Ево динар и педесет. — Хвала господине. Због ом. Алманаха! Нових алманаха! Нових Календара!»

Каква горчина у тој сцени коју хумор пролазника, нека врста разочаранога Сократа, тако вешто изводи! Местимице иронија је та ужасна. Патуљак прича Гному да су људи мртви. „Залуд их чекате, сви су они мртви, као у каквој трагедији где сва лица помру. — А како је нестало тих обешењака? — Једних је нестало у рату, једних кад су пливали; једне су опет други јели; једни су се рукама давили; једни су трунули у ленштилуку; једни су опет просипали мозак свој у књиге или на сто других начина, једном речи нестало их је што су хтели да иду против природе, и што су један другоме неправде наносили.“

Човеку је највећи непријатељ човек. То је на своју жалост и Прометеј увидео кад се кладио са Момусом који би увек вртио главом кад год би се Творац рода људскога хвалио својим проналаском. Једном тако опкладе се и оба се крену пут земље. Спусте се у Америку и тек што су ступили на земљу, нађу на једног дивљака како једе свог рођеног сина. У Индији опет нађу на једну гломачу на којој су поред мртвог мужа, једне древне пијанице, — спаљивали и младу му удовицу. „Прави су дивљаци“ рекао је Прометеј и крену се за Лондон. Кад су стигли, пред вратима једнога хотела нађу на гомилу људи. Кад су запитали: шта се десило, рекоше им, да је један богати Енглез, пошто је једно своје куче препоручио пажњи једног свог пријатеља — убио своја два детета, па се потом и сâм убио.

Није ли зар то она иста мрачна слика коју је и Шопенхауер представљао? „Живот је непрестани лов, у којем се и они што пуцају, и они на које се пуца — отимају око плена. Живот је рат свију против свију. Живот је као нека природна историја бола, која се на ово своди: хтети а и сам не знати зашто; борити се, непрестано борити се и умрети, и тако без престанка кроз вечна времена.“

Према томе, зар нисмо имали право кад смо рекли да је песимизам попре некаква болест мозга, но што је доктрина? И како ми мислимо, песимизам не подлежи критици колико клиници.

Песимизам Леопардијев само се у двема тачкама разликује од песимизма Шопенхауеровог, и ја се не устручавам рећи, да је од њих двојице песник био већи филозоф, јер се ипак кретао у границама разума. Те две тачке то су: принцип зла и лек противу зла. О метафизичком принципу Леопарди нити шта зна, нити хоће да зна. Зло се осећа и према томе се и цени; то је скуп стварних сензација, ствар експеримента, а не резоновања. Сви они, који су мислили, да се потребност зла може извести из неких принципа, н. пр. *Воље* као што то мисли Шопенхауер, или *Несвесног* (Inconscient) као што то мисле Хартман, дошли су на неке сасвим произвољне и неразумљиве теорије.

Леопарди се задовољава тиме, што посматрањем долази до неког универзалног закона патње и не прави никакве даље закључке. Он осећа оно што осећа, и не покушава да утврди да баш тако мора бити. Шта више не знајући за принцип зла, он и не мисли да измишљава лекове противу тога зла, као што то раде немачки песимисти, који се труде да сузбијају зло живота, износећи на видело ону Највишу Вољу која ствара живот, и уверавајући је, да јој се треба одрећи саме себе и борити се против живота.

Једини лек који стојичка душа Леопардијева ставља на супрот вечног и општега бола, то је помиреност са судбином, то је ћутање, то је презирање. Истина, то је жалостан лек, али га бар можемо увек имати:

„Nostra vita a che val? Solo a spregiarla.“

„Што ће нам живот? За то само да га презиремо.“

Из свега досадањег види се, да нисмо ни мало претеривали, кад смо рекли: да је Леопарди претеча немачког песимизма. Он је наговестио ону чудновату кризу, која се у потаји развијала у неким духовима. Кад се помисли да је Шопенхауер све до 1839. био непознат у Немачкој и да се о мислима његовим води рачуна тек од последњих двајестак година, човек се мора изненадити кад погледа колико је сличности и у симпатијама, и у темпераменту и у духу између талијанскога песника од 1818. године и филозофије која је занела сву Немачку. Инстинктивно, и без икаквог дубљег проучавања, све је он предосетио у тој филозофији очаја. И ако је био без икакве научне спреме у томе погледу, мало је аргумената који су се отели његовој бôној проницавости. И зато је он и пророк и песник те филозофије, он је њен *Vates* у оном античком и мистеријозном значају те речи, и он је то био с таквом искреношћу какве нема сличне ни код најславнијих представника песимизма. На послетку, а то није мала ствар, он је и живео, и патио и умр̀о непрестано доследан својој тужној доктрини. А тако нису радили сви они филозофи који су у теорији проповедали очај, јер је међ њима било и таквих, који су некако умели да се помире и са земаљским и са небеским светом, и да воде рачуна и о својој слави, али и о својим рентама.

Моја жеља

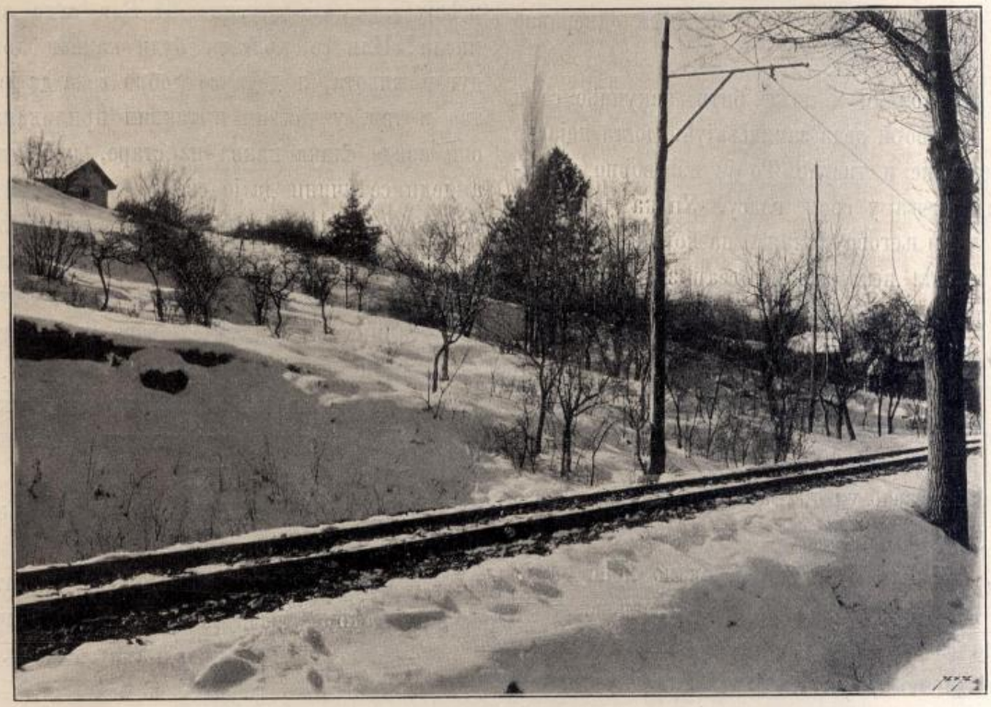
На сјајна месечина
Што на ведрој ноћи сије;
Она ружа мирисава
Што мирисе рајске лије;

Слатки гласи шумских птица,
Што кроз вале зрака лете,
И уздаси, што их љубав
У грудима мојим плете;

И дрхтави пламен свеће
Што у твојој соби гори,
И јастучић, на који ти
Бујну главу сан обори, —

Ја бих хтео све да скупа
Теби пева песме моје,
Не бил из сна пробудиле
Жарку љубав душе твоје...

Авдо Карабеговић

Пред Топчидером (II)

Лепа боја, лепа слика
И осмејак нежна цвета,
И мекана трава она
По којој ти нога шета;

Лаки жубор река плавих,
И ветрића благи гласи,
И све оно што свет ови
У Природи бајној краси;

Све што теби срећу пружа,
Све што теби радост нуди,
Све што тугом и чемером
Пуни твоје вреле груди,

Деда Мартинов грех

— ПРИПОВЕТКА И. Н. ПОТАПЕНКА —

Једице драги! Зашто облаци све поред месеца лете, лете, а месец стоји све на једном месту? Зашто је то, дедице? питао је осмогодишњи Васка деда Мартина, снажно се припијајући уз његово старачко тело и увијајући се широком полом његова кожуха. Васка је био у великим кондурама, што их је пређе носио његов отац Карпо, и у фланелској јакни своје матере Марине, те му

није било хладно, али увијајући се дединим кожухом, било му је тако, тако пријатно да се није могао сит науживати тога задовољства.

— Ех ти, мудраче и философе! А по чему ти то мислиш да месец стоји? Не стоји он, не стоји, него плива по небу! — важно, и ако не без израза снисходљиве ироније, одговори деда. — Сад је ето ту, а сутра из јутра, погледај, чак ће онамо бити и лепо ће проспавати док опет не пође по небу.

Васка ућута за тренутак, јамачно размишљајући о дединим речима.

— А има ли, дедице, много врста од земље до месеца? опет упита Васка својим танким гласићем.

— Много врста? — упита и деда. — Ех лудице, а зар их је ико мерио? Нико, нико то није измерио још.

— Има сто врста! скоро с уверењем примети Васка, стално гледајући у месец као да је у мислима одмеравао растојање између њега и земље.

— Може бити толико а може бити накупиће се и тисућа, Бог зна! одговори деда замишљајући доста нејасно разлику између стотине и тисуће. То је изговорио са лаким одсевом раздражења у свом гласу. Унука је веома волео, али није трпео његова питања, на која не би могао одговорити. Већ и јесте нека важна ствар знати: колико је врста до месеца, — као да на том месецу има вашара на који ће и он ићи. А и шта је то месец?

— А знаш ли ти, шта је то месец? а? — упита деда, али већ другим тоном, простим и увереним, јер је знао врло добро шта је месец.

— Месец? замишљено упита Васка: па велика свећа, као оне највеће у цркви.

— Ха, ха, ха! Ето будалице, а овамо хоће да је философ! Свећа! А знаш ли ти какви су ветрови на небу? Кад би месец био свећа — угасио би се давно и давно... Није то свећа, то је фењер... Да... овако округао фењер... А он: свећа! — А чу ли, Васка: да ли је већ време да се на банак попнеш? А? У стомаку ти вечера игра, па хајде нека се смири.

— Није, дедице, мени је врло добро. Да седимо још! одговори малиша и јаче се приљуби уз деду.

— Па добро, седи! Деди се, и сам знаш, још не спава... Њему је све једно: а седео овде а се по банку окретао... Седи, лудице.

Ноћ је била тиха и зимски топла. Целога дана падао је снег у пахуљастим праменовима и толико га је нападало, да је и сва земља и дрвета и кровови на колибама, и залеђена барска површина... све је било покривено чистом белином, те се могло помислити да се горе на небу, по ком се кроз облаке видеше јасно сјајне звездице, неко стара о земљи, те јој послао за сутрашњи празник нову китњасту одећу. Месец се или скривао у облаке који су под њим хитали некуда, те је сва земља била превучена као неким сивим одблеском, или је у маху, брзо као стрела, бацао на земљу снопове својих бледих зрâкâ — те би у часу по свој околини разнобојно засијали снежни кристали, док не би брзи облак поново заклонио месечев сјај.

У селу је већ давно завршена вечерња и све је поспало. После тешких пирога и каше сеоским становницима није се спавало баш Бог зна како слатко. Ове ноћи у селу се обично сањају тешки снови. Нема ни једне колибе у којој није ма ко сањао или ђаволове рожиће или вештичин реп. Али на ово се свет већ навикнуо, те на то давно већ нико пажње не обраћа. Пробуди се мужик, прекрсти се и све одлети као дим.

Деда Мартин дошао је већ у оне године када се јава и сан мало разликују једно од другог. Дешавало се да по читаве часове седи на једном месту, нарочито када летње сунце пригреје; седи деда, приклонивши своју седу главу, а неодређене мисли у мирним гомилама тихо се ређају једне за другима. И Бог само зна какве су то мисли! Или се присети буди каквог догађаја из свога дугог живота, и деда се добро сећа да је тај догађај био тад и тад, у таквим и таквим приликама; или му пред очи изиде слика каква из старе, давно испричане бајке, а деди се учини да је све то некада доиста било. Ко је доживео деведесет година, тај се нагледао свакаких чуда, тај зна да у животу често бивају и такве немогућности каквих нема ни у најчуднијој бајци. Отуда ваљда и причају старци, најозбиљније, права чуда о старим временима, а ми им не верујемо, већ само кажемо: ех, то је бајка! Због тога старци и воле највише да бајке деци причају, те се и не зна ко више верује таквим причама: деца или они сами....

— А ти гледај, Васка, па не дремај! проговори деда: јер што ћу онда с тобом?

— Није, дедице, није, нећу заспати!... Ја сад мислим, дедице! развучено и са пуно значаја рече Васка.

Деда се насмеши и одмахну главом.

— Па тако и јесте, кажем ја да си ти философ! Мисли! Гле молим те. И не видиш га на земљи, а оно већ мисли!... Чудна су времена наступила. А о чему то мислиш?

— Не знам ни сам, дедице, о чему мислим. Гледам како је све бело, како месец светли а снег одсијава, како је трска око баре као зид неки, стоји, не креће се, као да спава, а у кожуху топло као на банку... И у души је тако добро, тако добро, дедице... Ето о томе мислим.

— Хм!... Лудица си ти, Васка, лудица!... О чему имаш ти да мислиш? Ни о чему, јер си ето у кожуху, топло ти је и немаш никаквих брига. Деца да мисле? Кад преживиш оволико колико је твој деда преживео, онда ћеш, Бога ми, имати и зашто да мислиш и премишљаш...

И збиља, деда се замисли. Сетио се нечега из давно минулих дана. Било је то ти Боже знаш кад. А сећа се. Као да је јуче престао последњи уздах и као да чује још, у овој тихој ноћи, како удара чекић у јексере што се кроз поклопац забијају у јелов мртвачки сандук. И

старачко му срце закуца једнако, плашљиво, час ударајући јаче о мршаве му груди, час замирући. Деда је мислио гласно, јер је шапутао себи у браду:

— Била је твоја воља, Господе Боже, јер она јадница није била крива... Ни по чему!... Судбина, проклета судбина! Ох... ох... ох!

— О ком то говориш, дедице? — упита Васко.

— Али та су времена прошла и никад се више неће вратити... — одговори деда и, дуго поћутав, додаде: Ноћ је била баш овака а и месец је сијао кроз облаке као ово сад. Сакрије га облак и све потамни, а како га прође, све поново засија и као да анђели певају на небесима!... Да! Анђели и јесу певали, а шта је тада на земљи било — сачувај Боже и уклони!

С. Јовановић — На доксату

Деда се трже. Није знао да је говорио гласно. Изгледало му је да мисли о прошлости тихо изумиру у његовој глави, као светлост далеког луча овијена густом маглом.

— А зар си чуо моје мисли? Гледај га само!... „О ком говорим“? Ехе-хе! Ти то не мораш знати....

— Причајте ми, дедице, причајте! љубопитљиво је наваљивао дечко.

— А шта је било, дедице?

— Страшне ствари, Василько; кажем ти: страшне ствари! проговори деда одушевљавајући се очигледно.

Наступио је тренутак када се деда није могао више уздржати од причања, па макар га за то и не молили. Обешењак Васка знао је то, јер је често умео искамчити из дедине душе по какву занимљиву причу. Деда настави:

— Каже сусед Калиник: пре је, вели, било боље. И ако смо били под спахијски робови, ипак смо имали

што у трбух да спустимо!... Тако је говорио само за то, што му је на раменима била врло мудра глава. А ја, видиш Васка, мислим да је боље и од глади умрети, само ако је твоја душа и савест. Да, савест да је само твоја... Тако је то! Ех!... Али за што... Па добро, де! Слушај, Васиљко, како је то било...

Деда погледа на месец који се баш у том тренутку појави из облака, па поче оним нарочитим гласом, развученим, загонетним, којим обично причају старци тајанствене приче из прошлости.

— Хм, да... И ноћ је била овака, и месец је овако сијао, и звезде су трептале... Кажем ти: све је било као ово сад, управо у очи Божића... Сећам се као да је мало пре било, — био сам с Параском онамо крај баре где је онај велики сиви камен... Баш на том истом месту био је тај камен и онда. Ех, Васко, како је то лепо бити камен. Лежи тако стотине и тисуће година — па ништа. Какав био, такав и остао. Само се мало дубље зарио у песак... Лепо је камен бити!

—Али, дедице, камен не осећа.

— Е, не осећа! Па то и јесте добро, што не осећа. Не осећа, па га ништа и не боли. Али слушај. Био сам, као што рекох, с Параском на обали код тог сивог камена. Параска је била чудо-девојка... Какву је само косу имала! Ма да јој је те лепе косе чупала покојница Марфа Абрамовна (строга је то била спахиница, и! и! Управо звер у женском лику!), ма да је, велим, чупала, коса је увек била и пуна и лепа. По неки пут је овије Параска око врата, па је још и у чвор веже. Израсла девојка, образи румени, усне — вишње, а очи као оне две најсјајније звезде над црквеним торњем, видиш? Такве су биле очи у Параске. Али тада ни твој деда није био ово што је сад. Био је отресит младић, а девојке су говориле да је и леп, а ја мислим да нису лагале, јер се нису једној од њих заруменели образи када би га у очи погледале. Волео сам Параску свом душом а и она је мене исто тако волела...

— А шта то значи, дедице?

— Волети свом душом? Ево шта значи: за онога ког волиш дао би и живот, скочио би и у ватру и у воду, без њега месец не светли, звезде не сијају, сунце не греје. Ето шта значи *волети свом душом*. Били смо обоје млади. Та ја сам тек био двадесету узео а њој још није било ни пуних деветнаест. Били смо се познавали не тек од јуче или од пре месец дана, само смо то крили... Јер кад би, сачувај Боже, знала о томе Марфа Абрамовна, косе би јој одрезала, а мене би послала у војску, у рекруте... Свирепа је то жена била, царство јој небеско, али — мртвима се не суди... На страшном суду судиће се и њој и нама свима... За то кажем ја Параски: чуј, Параска! Сутра почиње месојеће, а ова наша ствар већ дуго траје; за то треба промислити сада шта ћемо и како ћемо... А мене Параска загрли: „Мој мили Мартинићу! Боље и не помињи о том! Синоћ је кључарица Јевдоха чула од пане, да ми је судбу већ одредила!“ — Како одредила? „Тако, одредила! — говори Параска, а плаче и дрхти. — Одредила. Чим, вели, наступе месојеће даћемо Параску Трофиму кочијашу. Здрави су обоје; биће порода... Јер, вели, Трофим толико ашикује да је већ додијао свему женскињу на спахилуку, а Параска ће се обесити тек ма ком о врат — да ћемо се сви изненадити!“ — Плаче Параска, плаче... А ја, како то чујем, зашкргућем зубима! — Тако ме је то увредило и заболело... Да ми отму девојку? Да ли је то могуће? И ком да је дадуг? Трофиму! А шта је тај Трофим? Пијаница и разбојник! Убиће је, са света ће је уклонити?... Разгневим се и скоро побесним, али после почнем и размишљати. Било ми је већ прекипело у души, па се почело таложити. А прекипи, чедо моје, прекипи од муке, јер знаш да ниси свој и да неће бити како ти желиш, већ како она хоће. За то решим с Параском да сутра, како се Марфа Абрамовна из цркве врати, одемо обоје и да јој се пред ноге бацимо, па да тако пузимо докле год јој не омекне камено срце. Мислили смо да о светлом Божићу, кад анђели на небу славослове и са звездом волхви путују, неће бити таквог човека чије срце неће омекнути, па било ма како тврдо... Тако смо мислили.

Деда ућута уносећи се мислима у своје успомене. Васиљко нестрпљиво промуца под кожухом: Па онда, дедице? Па онда?

Деда опет настави: — Тако и урадисмо. Дође и сутрашњи дан. Пођем с Параском кад се Марфа Абрамовна вратила из цркве. Мало причекасмо. Дође поп с крстом, и ђак с њим; отпеваше „Дјва днесь рождаетъ“ и честиташе, па онда одоше у сеоске колибе. Баш у то доба уђосмо к њој. Уђосмо, кажем, ја и Параска у трпезарију, где је на дугачком столу било пуно јела: ту и прасе, и кобасице, и ћурка и свега и свачега. Од куда нам онолике храбрости, ни данас нисам довољно паметан! Кажем ти, била је звер а не жена; могла је човека, без околишења, и на смрт осудити, јер није само једног осудила! Уђосмо ти ми, па њој пред ноге; падосмо и лежасмо као у праху! — Шта је то? Како сте смели? Ко вас је пустио? — А ми ћутимо, онемели — језика не осећамо. Али се на послетку прибрасмо и проговорисмо: „Мајко — рекосмо — господарице наша, не убијајте две хришћанске душе једним ударцем: не дајте Параску Трофиму — убиће је, пребиће је!... А ми се, господарице, већ давно пазимо; само смо чекали Христово Рођење, па да вам, милости наша, пред ноге паднемо и измолимо допуштење“...

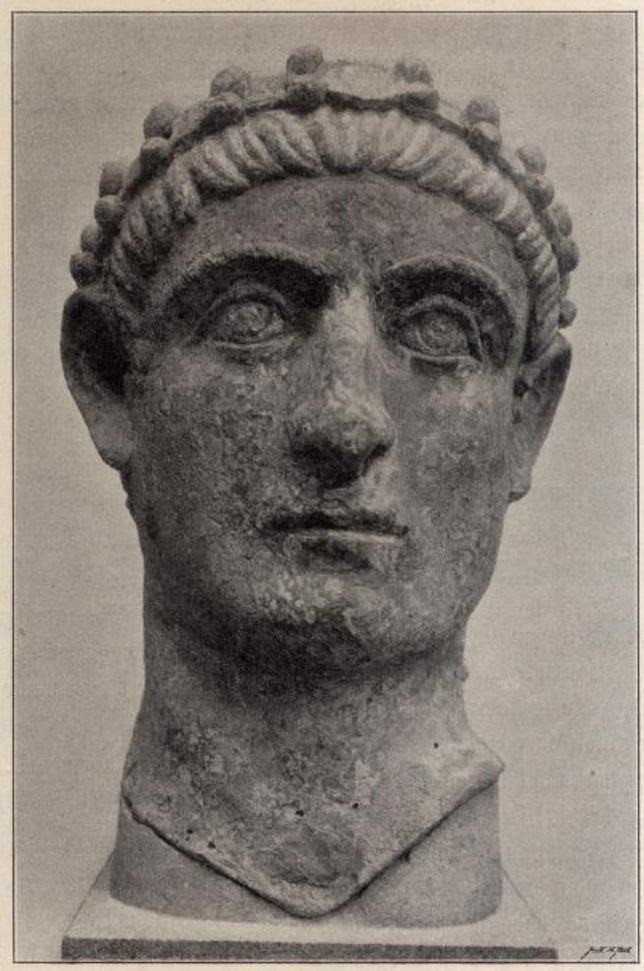
— О, Боже мој Господе! — с дубоким уздахом настави деда после тренутног ћутања. — И све је тако било у истини, све... У данашње време не би веровали том, а све је тако било!... Јест, било, Васиљко!

Васиљко промолио главу испод кожуха и уплашено гледа у свог деду. Очи му као да говориште: „Зар све? А даље?“ — Страх, да деда не прекине баш на том месту своју причу, сијао је у његовим умним, блиставим очима.

— Па шта је било даље, дедице? упита он на послетку. —

— Даље? Несрећа! — туробно одговори деда — Господарица наша постаде у часу какву је никад не видесмо. Побледе у тренутку, затресе се, а залогај прасећине, што га је тада јела, застаде јој у грлу, а на усне јој пена се појави. Залупа ногама, а варнице јој, рекао би, ударише из очију, а танке ноздрве почеше се ширити...

— Ех шта празник! То није још ништа. Ћути и слушај... Велика је злоба људска! У једном човеку може бити толико злобе колико је ни десет вукова не могу имати... Дај му само слободу за то... Не бој се љутог звера, јер имаш батину и сикиру, али се бој злобног човека!... И тако моја господарица, Бог нека јој суди, нареди да нас одвуку у шталу где ћемо се нас двоје узајамно тући! Сами су се, вели, пазили, па нек се сад

Константин Велики

„А! вели: на то ли сте се решили! Хоћете своју вољу? Зар онда кад код мене ни псето нема своје воље? — Чули сте о мојој намери, па сад хоћете да јој се противите!... А давно се, велиш, пазите? а? Ко вам је допустио да се пазите? Али ја ћу вама показати како је то кад хоћете своју вољу. Показаћу вам!... Пре свега — вуците их обоје у шталу, па на батине док им се душа чује!“

— На такав празник? — уплашеним и дрхтавим гласом упита Васиљко.

сами и туку!... И да боме, ја сам морао тући Параску а она мене... Младић девојку, па још вољену, а девојка младића... Је ли то још ико чуо? Стид, срам и брука! А срце?.. Ох, и причати је страшно!.. И тако нас, Васиљко мој, поведоше у шталу...

— Од тог проклетог часа никада више не видех своју Параску, а Трофим као да у земљу пропаде. Говорили су, да их је обоје мучитељка наша послала у Москву где јој је син служио у кавалерији. Онде је Трофим целог свог века био кочијаш, а Параска трпела је од њега нај-

теже увреде, јер је Трофим више пио у Москви него ли овде... Тако ми паде у део друкчија судбина.

— Каква судбина, дедице?

— Таква судбина, да сам морао поћи у свињаре, то јест чувати свиње и оженити се девојком Арином... А одатле баш и почиње!...

— Знаш ли шта, Васиљко? Боље је да ти даље не причам... Бога ми, боље!.. у један мах, за унука са свим неочекивано, заврши деда своју причу.

— Не, не, дедице, не! Причајте! молио га је унук дрхтавим гласом. Сав се био претворио у љубопитство и беше готов да се заплаче, ако би само деда прекинуо причу. — Причајте, дедице!

— Да причам? А мислиш ли да ми је то лако? — промуца деда Мартин теško клатећи главом. — Ох, Васиљко, сваки човек има тако тешких грехова, што као камен леже на срцу, да их никакви уздаси, никакве молитве не могу скинути са срца... Ох, ох! Али кад ме тако молиш, слушај, само немој осуђивати свога деду! Арина је била девојка смерна и добра. Догађало се да је много задиркују, а она ништа, — отрпи. Само се прекрсти и уздахне... Била је врло богобојажљива жена. У лицу није била баш ружна, али тек ни привлачна.. Мршава, бледа, мала!... Од како сам био запазио Параску и од када ме онако увреди Марфа Абрамовна, злобио сам свима и свакоме, па омрзнух и њу, Арину, још од првог дана; била ми је досадна, те је нисам могао никако гледати... Она према мени кротка као голубица, а ја прек као љути звер. Пита ме: „Зашто се љутиш на мене, Мартине? Јесам ли ја чему крива? Тако је Бог наредио, па ће тако и бити!“ А мене обујми бес, управо може се рећи, савлада ми нечиста сила сав разум, те на њене кротке речи батином одговарам:„ Ћути! велим јој: ти си ми живот упропастила! Вековати с тобом исто је што и бити у паклу!“ — Бес ме савладао, па то ти је. Почнем одлазити и у ракиџиницу и ждерати проклету вотку... Забављао сам се и живео како сам год хтео. — Дођеш кући, погледаш смерну Арину, па те смерност њезина до беснила доведе, и како је несрећницу почнеш тући, она ни беле: ћути, уздише и само се крсти... Господе, Господе!... Какав грех!.. А за што дрхтиш, Васиљко? Јеси ли озебао, шта ли? А лепо сам ти говорио: иди на банак...

— Није, деда, нисам озебао... Мени је... страшно, деда! једва чујно одговори дете.

Деда уздахну дуго и дубоко. — Да, то је била страшна ствар! настави за тим. Страшна ствар!.. Ако на Страшном Суду упита судија... не знаш како ћеш му одговорити. Арина ми роди кћер, а за тим и сина... Твог оца! Арина ти је била баба, Васиљко. — Али ни то ми није могло умирити душу. Била ми је мрска као и пре, а тукао сам је немилице, и то не као људи, већ зверски... И косе сам јој чупао и ногама газио... О, свега је било!.. Не дрхти тако, Васиљко!... Шта ти је? Слушај! Једанпут, била је баш недеља, пођем у ракиџиницу и нађем у њој Аникеја, спахијскога кувара, које тек што беше дошао од младога господина из Москве. Састанемо се и, дабоме, добро се напијемо. Питам га ја: па како, велим, јеси ли тамо виђао Параску? А он: а како, каже, да је нисам виђао. Виђао сам је. Још ми је и казала да те питам, како живиш и шта радиш?... А како она живи? — Живи тако, вели, да по свој прилици неће још дуго... Разбојник Трофим туче је док јадница не обамре, те иде као сен каква... Несрећна јектика, вели, једе је и гризе, те ће јој скоро и крај. Трофим ће је тући ваљда још једанпут двапут, па ће и то престати! — Чим сам чуо те речи, подузе ме нека ватра! Постадох у часу као разјарени тигар... Бес ме свега савлада... „А! подвикнем: зар тако? зар тако?“ Више нисам могао говорити!... Изручим још две вотке препечене и побегнем у своју колибу. Почнем тући своју Арину... Био сам права дивља звер а не човек... Она само уздише и према небу очи подиже... А ја из све снаге, из све снаге... Не могу се уздржати, бес не допушта... Прислушнем: уздаси јој престали а лежи прострта по земљи... Као да ме хладан ветар запахну, увидео сам, разумео и заплакао се над њом... Другога је дана Арина испустила своју светлу душу... То сам је ја убио, ја!

Последње речи деда је изговорио спуштеним гласом и дубоко обори главу.

У један мах се трже.

— Ej, Васиљко, куда ћеш? Куда? — изговори брижно и мучно се придиже. А Васка, као звере уплашено, искочи испод кожуха и побеже по снегу, дрхтећи од хладноће и од великог утиска што га учини дедина прича. —

— Овамо, глупаче!... Брзо под кожух!.. Озепшћеш!... викао му је деда.

— Не ћу, деда, не ћу доћи! одговарао је малиша.

— Зашто да не дођеш?... Седео, седео, па у један мах! Ах, будало!

— Не ћу доћи! Ја те се бојим, деда! дивље ужасно узвикну дете. Ти... ти си убио човека!

Деди задрхташе ноге те груну на земљу. Рука му се грчевито хватала грудй. Осетио је као да му у њих сјурише оштар нож. То је осетио само једног тренутка, а после тога није више ништа осећао... Када Карпо и Марина, пробуђени Васиљковим вриском, потрчаше на улицу, нађоше непомичног деду и не могоше га никако повратити... Деда је за увек остао непомичан... Месец је још ваздa светлио; облаци су га покашто сакривали, али чим би прошли, поново је празничном радошћу све осветљавао, а земља се величала у својој новој белоснежној одећи; трска је стојала непокретно и бадро-боко баре, баш као оне давно, давно минуле ноћи, када је млади и стасити Мартин стојао крај великог сивог камена и нежно гледао у сетне очи своје драгане Параске... Анђели су певали на небу.

А Васиљко се завукао у банков угао, па дрхтећи и лијући горке сузе није хтео ни о чему да зна, ништа да чује . . . Целог свога века сећао се приче деда-Мартинове.

С руског иревео

Р.

Облаци

Гром загрми! — Видик гледам: преко поља равних
Шумни ветар слој облака по пучини гони...
И хладне му сузе теку из очију тавних.
Као срце моје када вреле сузе рони...

Равнодушни као ужас твоје судбе клете,
Ми летимо без радости, без жаљења људи!

«Ми немамо ни светиње, ни гроба, ни храма,
Без познања, туге свете, и сећања чедна,
По пространству вијемо се! — Гром, мућа и тама,
То су наша чеда вечна сурова и ледна!»

— И одоше. Мућа сину с риком у даљини,
И расече густу таму што с' роди у ноћи.
И чудна се рика лила по бурној пучини
Као лава разјарена у безумној злоћи.

Воj. П. Бошњаковић

Под Бановим врдом

И сурова, мрачна чела, што га мућа пали,
Они строjно, с грмљавином, преко поља лете:
«Оj облаци, оj путници, о ви шумни вали,
«Однесите из туђине осећаје свете.

«До брегова и планина отаџбине моје,
Где с Дунавом Сава шуми и Мораве струје,
Где у миру села плодна и градови стоје,
Где кô душе задовољне српске шуме брује!»

Ветар хуји. — Они зборе: «О не плачи дете!
Ми немамо отаџбине, ни срца, ни груди:

Сумњива краљица

Драги Ристо,

Кад ти лане послах снимак лика „Костанце Морозини, краљице српске, супруге Владисављеве“, како се чита и у *Н. Искри* бр. 8. (август) стр. 233, и кад ти за тим обећах написати за твој лист чланчић или белешку уз ту слику, мислио сам да ће тај посао ићи доста лако. Што сам међутим ула-

зио већма у њ, тим је он за мене, лајика у чисто историским питањима, постајао све тежи. И ма како да је непотпуно и нестручно, ово што ћу ти тим поводом за твоје читаоце у кратко изложити, стало ме је више труда него по неки од замашнијих радова. Тешкоћа ова објасниће ти се одмах сама собом. Ја труда око њега не жалим, јер ме је увео у расматрање српско-млетачких средњевековних односа с једне тачке, с које су они досад мало проучавани, ма да ће њихово ближе познавање бацити нову светлост на понеки тренутак из наше прошлости, и допринети да ову још већма заволимо.

Наши краљеви, жупани и кнежеви ступали су чешће у сродничке везе с млетачком и другом италијанском госпоштином, него што се обично узима. Осим записа о томе по средњевековним кроникама, потврду за ово имамо и у нашим народним песмама. Занимљиво је, да у њима има мање помена о удавању наших одива за западну властелу, што се објашњује фактом, да је ових случајева било сразмерно мало, да су они бивали ређи, те се народна машта није постојано њима занимала; к чему придоноси још и карактерна одлика самих наших народних песама, да оне пре и више опевају женидбу него ли удају, — што опет има свој дубок психички узрок, на коме се ми овде не можемо дуже задржавати.

Остављајући за сад на страну друге бракове наших старих владалаца са западним одивама[1]), ја ћу ти у најкраћим потезима изнети оно што сам могао прикупити и сазнати о Костанци Морозини, која нас за данас нарочито занима.

Колико је мени познато, о њој нема готово никаква помена у нашим историским делима. Оно што је о њој писао Госп. Архим. И. Руварац још год. 1868. у *Матици* (стр. 386—387) у чланку „Краљице и Царице Српске“ готово је заборављено. У нашим Летописима није о њој забележено ни сачувано ништа. Не постоји никакво предање, које би се за њу везивало. То ће јамачно долазити од туда, што муж њен Краљ Владислав није играо никакву значајнију ни политичку ни културну улогу, која би у нашој прошлости обележавала какав знаменитији и истакнутији тренутак. На народној машти пак она није, поред овога, оставила никакав посебни отпечатак с тога, што њено порекло није наш народ ни у колико могло изненадити: и пре и после ње било је на нашим владалачким дворовима млетачких и других западњачких одива. У Млецима је већ другаче: тамо се и у народу и у госпоштини одржала трајна и доста жива успомена о овој одиви, још и данас чувене породице Морозинија која је негдашњој „краљици мора“ дала четири дужда, Риму два кардинала поред толико других знаменитих људи по свима гранама у своје време тако развијенога млетачкога живота. Чак у картама за играње она има своју представницу с песниковим геслом „Anche in donna tal' hor fortezza alligna.“ *) О њу се отимљу и разне гране ове старе породице: тако данашњи кнез Самоса, Мавројени-Паша прибира о њој већ од дужег времена податке.

Костанца није нова краљица између одива из породице Морозини. Год. 1276. ожени се Стефан, син Андреје II, лепом Томазином Морозини, и из овога брака је био Андреја III, који је за тим под надимком „Млечанин“ владао неко време у Угарској уз припомоћ своје матере и једног од својих ујака. — У књижици *Tre documenti della famiglia Morosini* и т. д. коју је познати проф. Фр. Нарди објавио год. 1840. у Падови (приликом удадбе једне Морозини), читамо на стр. 9 — 10 ово: „Друга краљица је била Костанца (1293). Отац јој Михаило (Албертинов син) васпитао ју је у оном узвишеном духу, који као да је владао код Морозинија у сва времена. Удата за Владислава краља Србије, сина Стефана IV краља Угарске (sic!), она је свога мужа учила да се бори с ударцима зле судбине, да се ма и с мањом снагом брани од непријатеља, и да подржава хришћанску веру, која је тада била у великој опасности. Времена су била доста несрећна, те је краљ био принуђен да непрестано војује. И није имао да се бори само с туђинцима; у самој његовој краљевини, шта више на самоме двору распиривао се често огањ раздора, и долазило се до метежа. У више махова је изгледало да ће се изгубити добра ствар двора, која је у исто време представљала и интерес вере и уљуђености, те је и сâм краљ у слабодушности почињао очајавати. Али је у грудима великодушне Морозини било храбро и непобедно срце њених предака. Она се никад није колебала. И кад би опасност постајала неизбежна, притицала је за помоћ Свевишњему, који добрима и несрећнима свесрдно помаже. Смрт њена била је огромна несрећа за краљевину, која је, оставши без овако јаког наслона, почела да се распада и пошла к пропасти. Име Костанце Морозинијеве било је за дуго у великој части код Срба.“ — Саопштавајући за тим брачни уговор између ње и српског краља (стр. 15—16), Нарди вели, да се његова изворна првобитна исправа изгубила, и да је ово само превод, али извесно основан на правом изворнику и стар.

Ми ћемо тај уговор саопштити онако како је записан у књизи V Зборника *Discendenze Patrizie* (стр. 214) који се чува у Општинском Музеју (Museo Civico) у Млецима, где се налази и Костанцин лик. Ту он гласи:

„Nel nome del padre, del Figliolo e dello Spiriet „Santo, Io Vasilio per la Dio grazia Vescovo Bascinense, „e Vassallo e servitore del Sigr Re Stefano e Vito Bo„balevich di Ragusi, commessi del Sigr Re Steffano e della

[1]) Видети о овоме: *Molmenti P.* La vie privée à Venise, Млеци 1895, I део, стр. 116—119. — *Исти,* La Dogaressa di Venezia, Torino 1384. — *Sansovino* Francesco, Venetia città nobilissima, descritta in XIII libri Млеци 1663. као и његову кронику.

*) На карти унуке дужда Енрика Дандола, жене Стевана Првовенчаног, краља Расије (Рашке-Србије) читамо други, опет карактеристичан стих: „Tanto può, tanto val femineo spirto“. За њу се у Млецима држи да је припомогла, да Првовенчани добије од папе краљевску круну. — Видети *Volpi* E. Storie intime di Venezia Ropublica, Venezia 1893. стр. 194.

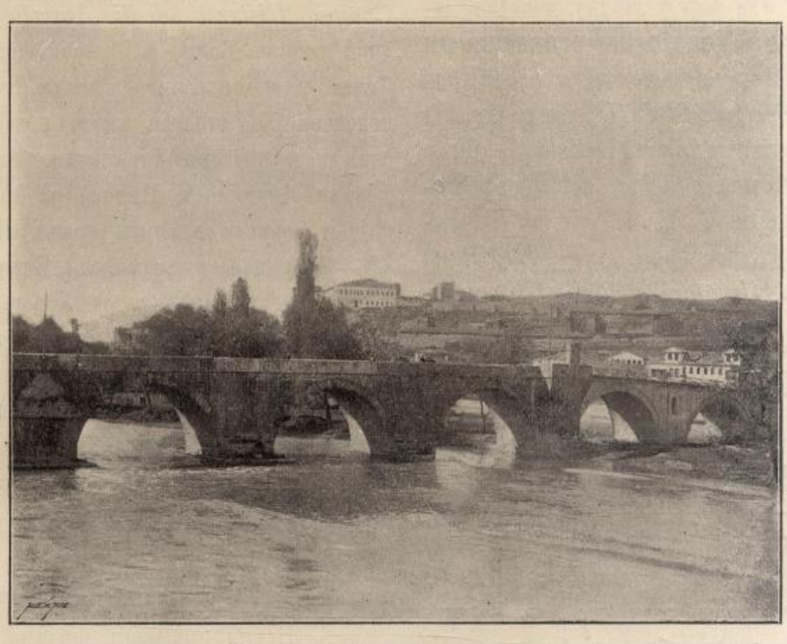
„Signora Regina Cattarina e del figlio loro Sigr Vladi-„slao a queste cose mandati ed istrutti, promettiamo e „giuriamo a nome del Sigr Re Steffano e della Siga Re-„gina Cattarina e del Figliolo loro Vladislao sopra le „nostre anime al Sigr Albertino Morosini avuncolo de-„Sigr Re Ungarico ed a Michiel figlio di quello che il „Sigr Re Steffano e la Siga Cattarina tolgono Costanza „figliola di Michiele per suo (?!) figliolo Vladislao per „legitima Donna e che il Sigr Vladislao la torrà per legi-„tima Donna e secondo che hà parlato il Sigr Re Stef-„fano col Re Ungarico s' adempiano le nozze; id est che „tolgono Costanza figliola di Michiel per Vladislao figli-„olo del Sigr Re Steffano et etiam secondo che parleranno „tra loro e nel termine che dicono promettiamo e giuriamo „ne Santi Evangelij esopra l'onorata croce nell' anima del „Sigr Rè Steffano e della Siga Regina „Cattarina e del „Sigr Vladislao Loro Figliolo e nell' anime nostre, che „Essi vogliono il tutto adempire e tener fermo in secula „secularum — amen.

„Item che ancora confermera tali cose il Sigr Re „Stefano e la Siga Regina Cattarina e il Sigr Vladislao, „di nuovo con giuramento secondo che nelle predette let-„tere è descritto, e accio fossero scritte in servio e in latino „e sottosigilatte, furono consegnate a noi. E perchè fosse „data fede a questo, secondo che sono scritte di sopra „abbiamo imposto ad Antonio notajo che descriva in latino „e ad Abracito prete del Re che le descriva in servio e „ne faciano scrittura Patente e Sigilata.

„Queste cose furono fatte in Venezia nel Gran Pa-„lazzo del Sigr Albertino Morosini al che furono testimo-„nij M-r Brixa Vescovo di Trieste e frate Jacopo da Roma „dell' ordine de Predicatori, eletto vescovo di Creta e „Ruggier Morosini e Teofilo Morosini e Gian Paolo dalla „Fontana da Ferrara e M-r Marco Michieli e M-r Gio-„vanni Zeno Veneziani.

„Questo ha scritto Abavisto (?) Prete del detto Rè „Steffano nell'anno della natività del Signore 1293 = „Ind-e 6°." [1])

Шта из овога уговора видимо? — Да су изасланици и повереници српског краља Стефана и краљице Катарине и сина им Владислава, Василије епископ Рашке (по моме читању *Rascinence*) и дубровчанин Вито Бобаљевић закључили у име својих властодаваца, потписали и заклетвом утврдили уговор с Албертином и Михаилом Морозини, по коме српски краљевски супружници просе одн. узимљу за снаху за свога сина Владислава Костанцу Ми-

Скопље и Цар-Душанов мост

[1]) У *Нардија* је *Basilio*.,. Bassinense (у једном другом рукопису Boscinense)... Robalevial... Uladislao... Caterina... Re di Ungheria... tolgono C.... per sua figliuola... la terrà per legitima *moglie*... si adempiranno... torrano C. figlia... di Michiele Morosini... e perciò... le quali sigilate... a queste... che le scriva... e che Abracito prete le... Brina Vescovo... Abracito... nel mese di agosto, nel di 24." У рукопису истога музеја *Memorie storiche appartenenti a Tomasina Morosini, madre di Andrea III re d' Ungheria il Veneto*... racolte da varij degni autori et accreditabe cronache, налази се овај уговор такође, ну с извесним језичним разликама (које би упућивале на то, да је овај рукопис старији) и додатком на крају после датума, „e di servio fù tradotto in volgare," што код Нардија такође оскудева.

хаилову кћер. Ту се даље вели, да су упутна писма српских повереника написана латински и српски, те је с тога наређено да се и овај уговор напише на оба ова језика. Све је ово учињено у Млецима 24. августа год. 1293. пред сведоцима који се поименце рећају.

Ову нашу „Стојанку“ ја сам, као што видиш у наслову, назвао *сумњивом* краљицом. Та сумња је у мени ухватила корена прошлог лета у млетачким архивима *прво* с тога, што о томе браку у многим знатнијим кроникама нема помена (докле се с женом Стевана Првовенчанога често сретамо), а *друго* и за то, што је и сам Марко Барбаро (поменута књига лист 208), који тврди да је видео изворну исправу „come Ladislao figlio del Rè Steffano *tolse* per Moglie C. M... del 1293 a di *14* agosto“, демантован на неки начин или бар у забуну доведен делом **Historia Maurocenorum Venetorum procerum ab exordio gentis** (Studio et opera Theodori ex comitibus *d'Amadeu Amadei* итд. *Venetiis MDCCII,* где се (књ. II) чита ово: „et un altra serittura come Ladislao [1]) figlio del Re Stefano *(Regis Stefani Ungariae,* non *Regis Stefani Serviae*) tolse per moglie C. M... sic ut Stephanus Hungariae Princeps Thomasinam... et *Ladislaus Hungariae Rex, Stephani Hungariae Regis filius* Constantiam Maurocenam... sumpserit in conjugem, quae distinctio recte menti inculcanda ad cognitionem.“ Најпосле се и пред самим текстом брачнога уговора који смо овде исписали, налази најпре генеалошко стабло породице Морозини, после кога код имена *Костанциног* има ово објашњење: „In Ladislao figlio di Steffano Re de Servia ad istanza di Albertino avuncolo di Andrea Re d' Ungaria, *al quale poi il dt-o Ladislao succedette nel regno (!!?).* Сам Нарди, као што су читаоци мало час могли запазити, држи да је овај Владислав био син Стефана IV. краља Угарске. Из свега се овога види јасно, како је код самих млетачких кроничара и писаца доста велика забуна о томе: *ко* је управо био тај Владислав, за кога се удала или имала удати Костанца Морозини. Уз то долази и околност, да је сам лик ове краљице дело много познијега времена, по свој прилици из друге половине XVI столећа, према томе прилично произвољнога, ако не са свим сумњивог порекла. Нарди међутим прича (и у томе је потпуно усамљен, а за сад се не може проверити ни истинитост причања му) чак и о појединостима из живота ове краљице, обележавајући је несумњиво као српску.

Сву ову неизвесност разјасниће јамачно наши позвани историчари: Руварац, Ковачевић, Јовановић и Станојевић. Нека се мени, смртном, допусте овим поводом још само неке напомене:

1, По истраживањима, вођеним помоћу мога уваженог пријатеља проф. Карла Малаголе управника државног архива у Млецима, није се могло утврдити, да је у дато време службовао у томе граду *Antonio* notaio de Venezia.

2, По Гарусу (Series Episcoporum, Ratisbona 1873), чијега се мишљења држи и Ајбел у својој Hierarchia Catholica (Münster 1898.) епископ трстански био је од 19. априла 1287. до 20. новембра 1298. неки *Brisa* de Toro.

3, Што се тиче „брата Јакова... изабраног епископа критског,“ њега Корнер (Creta Sacra, Venezia 1755 књ. II. гл, 42—43) не уврштује у ред критских епископа већ ни с тога, што је онда критски митрополит био *архиепископ*, а не епископ.

4, Дубровачка породица Бобаљевића (пореклом из Цавтата) имала је више одличних представника на дворовима наших владалаца Средњега века. Једном њеном потомку намепуо је *Luccari G. P.* своје познато дело: *Copioso Ristretto degli Annali di Raqusa* Та је породица, жали Боже, већ поодавна изумрла. Лукари међутим истиче нарочито једнога Вита Бобаљевића, који је почетком XII столећа живео у најбољим односима са српским неретванским кнежевима. За тим су познати Бобаљевићи Михаило и Никола из доба Немањина. — Причајући међутим о смрти краља Милутина, Лукари (стр. 63—64) износи како је „Владислав дошав у омразу с народом, и нападнут од Уроша слепог... прибегао у крајњој нужди, *као што му је био обичај*, саветима Вита Бобаљевића, који му је више пута био од помоћи новцем“. Пада у очи, да овај писац не помиње суделовање Витово у женидби Владисављевој.

5, Год. 1323. (24. октобра) препоручује један Владислав своју децу al *parente* de Reame conte de Raugia Lodoico *Mauroceno* et judici et consilier ed a tutto lo comune de Raugia *(Пушић*, Споменици, књ. II стр. 4).

6, Немам при руци довољно наших историских споменика, да бих могао утврдити што подробније о епископу Василију и о Абрачиту свештенику краља Стефана.

7. Проф. Монтиколо уређује ново издање Санудових Биографија, и у њима ће можда изнети и нове податке о Костанци Морозини. Марин Санудо је још год. 1535. прибележио горњи брачни уговор у својима *Vite dei Dogi,* које су први пут издане у књ. XXII Мураторијевих *Rerum Italicarum Scriptores,* што се сад прештампавају.

Рим, Ђурђиц, 1902.

Др. М. Р. Весник

---

[1]) *Tassini* Giuseppe Curiosità Veneziane, Venezia 1887, стр. 486, говорећи о породици Морозинија пише име Костанциопога мужа Wladislao Re di Servia, као што је записано на слици.

Арнолд Беклин

— влад. р. петковић —

(свршетак)

V

Религиозне сцене у Беклиновим сликама: *Pietà*, Скидање с крста, Пустињик, Пустињик-покајник, Ход у Емаус, Бог уводи Адама у рај.

Шаљиве сцене Беклинових слика: Пани лове рибу, Кентаур у ковачници, Сузана у купатилу, Свети Антоније придикује рибама.

Велика револуција, која је уметност ослободила окова прошлости и извојевала јој слободу, донела је и религијозној уметности самосталност, независност од традиција и од конвенције. Ни у једној пак грани уметности нису нови и самостални радови са толико скепсе дочекани као што је то у религиозној уметности. Конзервативни дух човечји, још непрестано отрован предрасудама прошлих векова, са неповерењем предусрета све што прелази преко скучених прецепата, које је црква наметнула уметности, и не допушта да се изиђе из узаних граница, у којима је уметност толико столећа била спутана. И Беклинове слике, у којима је покушао да илуструје неке сцене из Светога Писма, биле су међу свима сликарским радовима његовим најжешће нападане. На Бечкој интернационалној изложби слика његовој Pietà беше одређено место изнад једних врата, место, које се даје само оним уметничким делима, која се из милосрђа не одбијају. Слика постаде предмет подсмеха. Звали су је дугом, јер се преливала у свима дугиним бојама. Осетљиве очи критичара, који имађаху јаче осећање за лепоту него за истину, јако су боле повреде естетичке форме. Па ипак они нису имали право. Многи су уметници кушали своју снагу у представљању овога дирљивог догађаја из Светога Писма, ну нико га није умео као Беклин представити тако истинито и у најплеменитијем смислу религиозно.

Pietà. Суморни облаци, само на једноме месту просијава небо. На облацима главе анђела. Лево плаче један плави анђео дечачких година; десно стоји једна црномањаста девојчица узнемирена погледа. Један анђелчић трља очи рукама, други се надвио из облака и гледа ожалошћеним погледом. Светлим отвором неба журно хита један суморно одевен анђео; десна му се рука још задржава на облацима, а леву је са пуно саучешћа пружио. Доле на земљи био гроб, у коме укочено лежи Христос. По њему се прострла Богородица, крупна женска фигура, умотана у бели огртач. Лева јој рука почива на глави Христовој, а снажним прстима деснице стеже она руку Христову.

Пиротска Тврђава

Скидање с крста. Дирљива сцена из Новога Завета. Ту је Јосиф из Ариматије, Никодим, који тело Христово увија у бео покров, Марија мајка Христова и Марија Магдалена, коју теши апостол Јован. Најдирљивије је представљена фигура Богородице, која обема рукама боно притискује своје лице борама избраздано. На смежураном лицу Јосифа из Ариматеје чита се телесни напор и тежак душевни бол. На лицу Никодимову извајана је туга, тешки очај огледа се на лицу Марије Магдалене и акриве и

бол у апостола Јована. Плаво-зелена хаљина очајне Магдалене, у таласастим превојима, посута звездама; црвенкаста хаљина Јованова; зелена трава, прошарана цвећем; сив тон ваздуха; тамно-зелени кипариси у позадини и беле куле Јерусалима, што светлуцају у даљини, дивно се сливају у једну хармоничну целину. Овде је Беклин, као у *Битки Кентаура*, још једном разрешио тајну, да са мало фигура даде утисак читаве гомиле. Ових пет фигура дају утисак целе верне пастве искупљене око Христа.

Пустињик. Пред уласком у своју ћелију стоји један стари пустињик, одевен у грубо одело од сукна и пред статуом Мадоне свира на својој виолини вечерњу молитву. Детињски поглед, још једнако свежи образи уоквирени седом брадом, и дуга бела коса показују да старац никако није познавао страсти. Лагано повлачи он гудалом преко струна на виолини и стоји као она калуђерица из средњег века, коју нека непозната музика доводи у екстазу, те, заборавивши на цео свет у небеском сну свом, од векова се моли Богу у разрушеној цркви. Већ од толико година нема старац за Богородичину слику усрдних поздрава од свежа цвећа и чистих звукова. Ну не радује се само Небеска Царица побожном човеку; звуци његове виолине домамили су и друге госте. На ружичастим облацима лебде мали анђели. На полу-разрушеном зиду ћелије стоје два анђела: један дечко плаве косе, који се задовољно смеје старчеву свирању и једна црномањаста девојчица сањалачких очију. Трећи враголастији анђелчић подиже се на врхове од прстију и вири кроз један отвор на вратима. Ну старац продужава свирање и не опажа ништа око себе. Од неописане су лепоте и дражи његова простодушна и блага силуета, побожно држање његово и деликатни колорит целе слике.

Слика побуђује оно осећање, које католичка деца имају, кад се намести Божићње дрво, а мајка им, пре него што се врата отворе, запева: „Stille Nacht, heilige Nacht.“

Пустињик-покајник, за који је, по речима грофа Шака, служио као образац Тицијанов Св. Јероним. На окомку једног стрменог брега клечи пред крстом Спаситеља полунаг пустињик. Изнад његове главе лете јата гавранова, гачући; између дивљег дрвећа, што се око њега подиже, тужно просијава један део плавога неба. Све је озбиљно као и тешки и очајни бол у грудима његовим. Са камџијом у руци шиба он своје грешно тело и тиме испашта своје грехе.

Ход у Емаус. Вечерњи пејзаж. Бура бесни. Врхови снажног дрвећа дубоко се нијају, а небом се гоне тешки облаци, кроз које се пробија суморна вечерња светлост. Цела природа стрепи у страху од кога се леди крв. Христос са своја два ученика у овој револуцији природе. Високо горе стоји жељени циљ отпочинка. Чисто се осећа, како ученици говоре: „Остани код нас, Господе, јер настаје вече, а дан је већ превалио.“

Бог уводи Адама у рај. Каменит предео. У даљини један раскошан пејзаж. Пред нама не стоји ни Јехова Старог Завета, ни Бог Отац, који је човечанству послао Спаса, већ „драги Бог“, како га осећају деца и народ. У велелепном оделу, посутом звездама, брижно обухвата он десном руком своје тек довршено дело. Он га се дотиче тако нежно, као да се боји да га не скрха. Левом руком показује он Адаму рајски врт и даје му корисне поуке. Адам није схваћен ни као слика Господа, ни као праотац једног дуговечног поколења, већ као трошна груда земље, која је само добила форму. Тешких удова и тешких појмова стоји он непомично и као још неразумни малишан гледа упитно свога творца.

Овај тако патетичан уметник у друга своја дела унео је тако слободан и тако ведар хумор, да у овом чисто немачком жанру, уметност немачка нема ништа да му стави упоредо. Њему, истина, не беше непозната никака емоција душевна, од израза бола па до излива хучне веселости, али се ненадмашан показује онде, где велику моћ карактерисања ставља у службу божанског хумора свог. Па ипак Беклин у својој уметности није хумориста. Он се ту показује као човек изврсна расположења и онаке веселе нарави, каке може бити само права природна душа.

Пан лови рибу. Обала морска покривена разнобојним алгама, високим дрвећем, стенама. Ту два пана лове рибу. Један стари наслонио се на дугачку мотку своје удице и подругљиво се смеши: његов млади колега уловио је у своју мрежу једну најаду. Под тешким бременом повија се прут мрежин и крха се. Једним ударом свога репа могла би ова пола риба а пола жена однети собом у воду и прут и мрежу. Дивно је насликан преправљени израз најаде, која зна, по коју ће цену искупити своју слободу.

Кентаур у ковачници. Један кентаур дошао је у сеоску ковачницу и показује своју болесну ногу ковачу, тражећи од њега да одреди дијагнозу. Збуњено и са сажаљењем смеши се „лекар“ и слеже раменима. Зачуђене и преплашене сеоске жене и деца дотрчали су овамо и радознало посматрају у нови век залутали изданак античке романтике. Беклин је у шали објашњавао слику: Једном се појави у Туркестану сточна зараза копита, од које је оболео и јунак слике са коњским ногама.

Сузана у купатилу. У плаво-сивој води провиди се раскошни мозаик пода, на коме се шћућурила нага и дебела лепотица; пар скупоцених обоца у дугачким, истегнутим ушним шкољкама њеним сва је одећа њена. Обожаваоци њени прикрали су се и са похотљивим изразом на лицу гледају лепотицу преко једног црвеног зида. Ту је првосвештеник, који се крије у скупоценој туники жутоцрвене боје — недостатак телесне пуноће надокнађује пата. По Сузаниним преплашеним очима глупа израза познаје се, како она осећа ради миловања пружену руку „смиреног“ духовника, и ако је не види. Поред духовника је његов пријатељ упалих очију. Мислило се, да је слика алузија на неке савремене личности.

Свети Антоније придикује рибама. На једној морској стени стоји светац и држи придику рибама, које радознало извирују из воде. Сасвим позади види се затворена

црквица. Ту је ајкула, која је лицемерно прекрстила пераја и погледом пуним побожности посматра проповедника. — У доњем делу слике представљено је дејство проповеди свечеве: у непровидној води морској прождире ајкула мале рибе.

VI

У тежњи да своје идеје што јасније и што изразитије искаже у складу линија и боја, сликар мора беспрекидно изналазити подесне начине и прикладна средства. Није само довољно, да он може слободно руковати кичицом, да уме тачно и верно репродуковати природу и предмете у њој. Није довољно, да једно око, које се удуби у његову слику, открије свугде и у свакој појединости сву снагу једне поуздане руке, него оно треба још да осети, како је хладној материји удахнут топао живот. Оно не треба више да види линије и боје, него карактере и мисли, који говоре као жива бића.

Ако се обазремо на све оно што је Беклин створио, ми се на сваком кораку сретамо са једним стваралачким генијем, који је вечито стварао ново и ново, а никад се није заморио, нити је клонуо. И ако се слави као творац модерног колоризма, није он ипак у третирању својих слика полазио од боје него од простора. У сликама свих епоха своје делатности он се једино руководио тежњом, да постигне што је могућно јаче просторно дејство. Покрет простора, дубина простора, просторни ред чине најзнатнији део студија његових. У беспрекидној тежњи, да у узаном оквиру, који му је стајао на расположењу, даде јасан облик простору, у коме се крећу предмети његових слика, прибегавао је он најоштроумнијим средствима. Огромна висина, на којој кентаури, у дивљој усамљености, огледају своју снагу, постаје тако очигледна, кад се баци поглед на сиђушне кипарисе, који дубоко доле у долини, шибани буром, повијају своје главе. Према дивовском расту Прометејеву постају и сувише малене стене, наслагане једне на друге, кад се погледа на она, сасвим доле усађена, маслинова дрвета.

Необично фино осећање композиције показује се у свима Беклиновим сликама. Један летимичан поглед довољан је да открије све појединости, које тако складно допуњују целину. Ено како поток, што протиче кроз ливаду која се смеши, дели слику у два дела и тиме олакшава преглед свих појединости. Он у *Јесењим мислима* просеца пољану, на којој стоји једна женска утонула у мисли, а у *Летњем дану* жубори кроз сред цветне ливаде. Ено како се у средину ставља мотив, који даје обележје целој слици и тиме се највише истиче оно што треба да привуче пажњу и да олакша преглед простора. (Смрт у истоименој слици; Дафнис у *Дафнис и Амарилис*, *Прометеј* и др.) Ено како строго симетрична диспозиција слике поступно повлачи поглед са обеју страна на средину слике. Она је потпуно остварена у *Мртвачком острву*, где се острво подједнако далеко од ивица слике са обе стране диже у висину; у *Песништву и сликарству*, где млаз водоскока сече слику у две потпуно равне половине у *Vita somnium breve* и у слици *Венац*.

Дубина простора изражена је свугде веома интензивно. Поток својим перспективним вијугама одводи поглед у дубину. Да би нам се створила илузија дубине, једна алеја растова и платана води у мрак *Светога гаја*. У другим се сликама пред нашим очима простиру ћилими, проклечани цвећем: у перспективном помицању њиховом даје се представа о томе, како се простор далеко у дубину протеже.

На сличне илузије срачуњено је и одсецање слике. Дају се само делови предмета и они треба да потенцирају осећање простора, јер предмет, у слици приказан, постаје мање занимљив због оног што износи, колико због оног тајанственог, што остаје неисказано, а што фантазија има да погоди и да допуни. У слици *Кутање у шуми* Беклин даје управо толико од одсечених стабала, колико је потребно да се изазове импресија једне огромне шуме. Утисак тајанственог и чудноватог још се повећава тиме, што једнорог, који кроз ову шуму иде, допире скоро до саме ивице слике. И на многим другим сликама оквир дубоко одсеца слику. Хоризонат је сужен, сведен на најмању меру или сасвим одстрањен. Поглед се више не губи у широком простору, већ безвољно пада на фигуре, спутане у тако узане границе.

Особиту љубав Беклинову према створовима полу-животињским а полу-људским чине разумљивим и преимућства у форми и у боји, која оваки облици имају изнад нормалних облика. Један рибљи реп, који се прелива у бојама, са извијеним линијама својим, пружао је више уметничких детаља него просте линије човечјих ногу, а то је врло много опредељивало уметника, да се радије послужи облицима ове врсте.

Поменули смо, како је Беклин у третирању својих слика полазио од простора. Ну да даде облик простору, њему је боја послужила као најмоћније средство. Ваздух, што испуњава простор између предмета и ока, ослабљава зраке на њихову путу од предмета ка оку. Контуре предмета постају или јасне и оштре или нејасне и магловите. У влажном ваздуху Холандије оне ће бити нејасне услед непробојне магле која се у ваздуху вечито креће, а сасвим ће се друкчије показивати у ведром зраку равнице реке Арна, где се линије на пространоме хоризонту јасно оцртавају, а предмети се у прозрачноме ваздуху указују разговетно у свима облицима својим. Варијације боја на једној такој раздаљини предмета од ока, поступни прелази из једне боје у другу, чине најглавнији део студија једнога сликара. Ову ваздушну перспективу знао је Беклин увек представити у нијансама разних тонова боја.

У употреби боја издвајају се код Беклина две периоде. Он је прво био пленериста. Тежња за префињенијом сликарском репродукцијом природе, нарочито уочљива за XIX век, налази свој врхунац у пленеризму. Он даје дејство простора, сликајући ваздух, који овај простор испуњава, а сврха му је, да предмете представи онако, како се показују под пространом површином неба. Немци у плен-

еризму разликују три форме: сликање у ваздуху (Luftmalerei), бело сликање (Hellmalerei, peinture blanche) и сликање на светлости (Lichtmalerei).

Прво је само финије схватање ваздушне перспективе. Да се представи удаљеност предмета, није довољно само им ослабити боје, већ их треба сликати и у оним бојама, које им даје атмосфера. Ове варирају са местом и добом дана. Јутро посипа природу пурпуром, вече доноси испарења загасито плава, која као вео падају на брегове и шуме.

Да би изразило ефекте светлости бело сликање меша у све боје белу боју. Да ли је могућно на овај начин произвести утисак светлости у једној слици? Док природа има своју потпуну ноћ и интензивну светлост дана, сликарство у једва различним тоновима може да представи сунце, месец и сенку. Разлика између најчистијег белог и најдубљег црног на једној добро осветљеној равни слике није ни приближно тако велика, као између једне светле, сунцем обасјане стене и сенке једне шуме. Па ипак и својим ограниченим средствима може сликар приближно да даде све ефекте природе. Довољно је да прорачуна градације сваког тона и да их задржи на платну. И ако светлост његове беле боје није ни изблиза онако интензивна као боја рибњака, на коме се рефлектују сунчани зраци, он ће нам ипак дати утисак рефлектована сунца, ако, као у природи, наслика овај рибњак десет, двадесет, сто пута светлији од предмета, који су око њега. Беклин се трудио, да у колико је могућно објективније и ближе дође овим степеницама природе. Уз то је тражио средство, које допушта примену тако ретке боје, да се провиди бела основа, како би изгледало, да боје светле као у сликама на стаклу. Други умачу увек кичицу у бело, пре него што узму једну боју, у тежњи да насликају светлост. Сви су њихови тонови боја покривени беличастим слојем који даје утисак сјајности.

Ну ни бело сликање није у стању насликати светлост. Уметници излазе данас из својих атеља, у којима су предмете сликали само у извесној светлости, не познајући светлост дана, па се стављају en plein air и сликају предмете онако како их виде. Ако рефлекс једнога дрвета баца зелену светлост на ма какав предмет, он ће бити насликан у зеленој боји, јер је тако и у природи. Турнер је био први, који је запазио све ефекте атмосфере на зраке и боје. Код Монеа је светлост плава иза топола белих као сребро, бледо-љубичаста над водом која се пуши у магли, црвена око стогова сена, клизи у разноврсним бојама снежном површином, коју дрвеће шара својим сенкама, прелива се у призмама на пољима покривеним инеем, те у блеску ведрога јутра свака травка личи на цвет, а сваки цвет постаје најскупоценији драги камен. Сликари светлости пак деле се у две школе. Једни концентришу светлост на један предмет у толикој мери, да не можемо да гледаме у њ (млади мајстори шпански), а други разлажу зраке и труде се да даду све нијансе једнога спектра.

Овакав натуралистички колоризам, какав је остварен у пленеризму, преовлађивао је код Беклина у целој Шаковој периоди, све до седамдесетих година прошлога века. То су најфиније опсервације о промени боја под утицајем атмосферског живота. Његов *Пан у рогозу* са чувеним сунчаним пегама и фреске у Ведекиндовој вили биле су за Немачку право откриће.

Од боравка Беклинова у Флоренцији па, у главноме, све до краја његове делатности јасно се опажа одступање од ових пленеристичких принципа. Ведра атмосфера Флорентинска имала је, свакако, утицаја на колористичке погледе његове, а и кватроченти сте стајаху му пред очима са својим дивним и симпатичним бојама (нарочито Сандро Ботичели). Нада све то ставља Беклин и своје боје у службу утиска, који хоће својом сликом да пробуди. Симболиста и импресиониста, какав беше, он својим симболима не даје само форму већ и боју. Као што природни облици служе за одећу, у коју се облаче идеје једнога уметника, тако и боје имају да буду израз извесног расположења душевног.

Пејзажи Беклинови производе увек неке утиске, буде извесно расположење душевно. Да се слики обезбеди опредељени ефекат, који она треба да изазове, Беклин је прибегао с једне стране упрошћавању форме, а с друге стране појачању боје. Он слика бојама, које су, тако рећи, наливене сунцем; његова вода блешти; површина морска личи на огледало, а тела као да се купају у сунцу и у светлости. Уз то се он мање обзирао на природну тачност него на потребу постигнућа извесног утиска. У једноме од његових најлепших пејзажа *Пролетњи дан* налазе се осетна одступања од природне истине. Сребрнаста стабла топола тако су фино посматрана, тако су уметнички представљена, да се чисто осећа, како се њихова кора надима утицајем пролетњих сокова. Ну и оно дрвеће, које се диже из плавог огледала воденог, представљено је у истом тону, као и оно које се сасвим слободно уздиже у чист и ведар зрак.

Усред вртлога пленеризма и натурализма Беклин је ишао путем, који је сâм себи поставио. На томе путу није се он ни за часак поколебао и ако су га за читав низ година исмевали као „апсурдна“. Он је шта више успео да своме добу укаже пут, којим ваља да греде, па да доспе до врхунца, који је назначен идеалистичкој уметности XIX века. Потпуно усамљен ишао је он својом стазом и доспео је на врх, пратиоци су га могли пратити само до подножја. И ма да символисте у Немачкој произлазе од њега, нико није покушао да га копира, јер овај мајстор класичнога генија беше најиндивидуалнији од свих мајстора.

VII

У Базелу, у Швајцарској, угледао је Арнолд Беклин света 16. октобра 1827. год. Многобројна породица задавала је бриге његову оцу и он имаћше прилике да у најранијим годинама својим осети нешто од горчина живота. Нико није могао слутити, да ће онај несташни дечко,

који је у школи редовно сликао карикатуре својих учитеља, а своје вежбанке шарао мухама и пауцима, једнога дана постати славан сликар. У манастиру Св. Албана, где породица његова, идући за насушним хлебом, беше прешла, заустављале би се очи његове, кадгод би их подигао са својих школских књига, на зеленој Рајни, која протицаше испод његових прозора и њене пошумљене обале мамиле би га у слободан зрак. Тада у Базелу не беше никаке јавне уметничке збирке, која би у одређене часове била свакоме приступна. У једном мрачном и тесном одељењу библиотеке висиле су слике Холбајнове, и ту би пред вратима увек чекао мали Арнолд, не би ли био пуштен унутра какав странац, како би са њим заједно ушао. Оно што је он ту видео могло је колико толико утицати на васпитање његова укуса, јер то беше за оно време велика уметност. Живописна околина вароши морала је много више хране давати фантазији дечка који се доцније показа као ненадмашни пејзажиста. Од Базела почиње романтична долина Рајнска, а три планине: Шварцвалд, Вогези и Јура разноврсним, живописно таласастим, контурама оивичавају хоризонат вароши Базела. Беклин је нарочито у Јури нашао своје прве мотиве. Врхови, провале, стрмене стене, што се вертикално дижу из раскошних шума, рујине градова, које буде успомене на витешку прошлост, подстицали су јако дечкову фантазију. У његовој шеснаестој години постала је прва слика у масним бојама: једна дивља провала у стенама, фантастички обасјана месечином. Напред мрачне силуете неколико јела. Све насликано у црним, зеленим и белим тоновима. Млади је сликар волео, кад је његова, за девет година млађа, сестра била присутна његовом раду. Кад је слика била готова, упитао је он малу за мишљење о њој. Њен одговор да слика изазива страх, обрадовао је веома младога Арнолда. За њега беше јасно, да је то био успех његов.

Беклин је имао да се бори са снажним предрасудама свога оца, пре него што му би допуштено да 1846. год. изабере Диселдорф за своје сликарско образовање. У Диселдорфу остаде он две године код познатог сликара Ширмера, који у њему опази необичан таленат за боју, па га упути у Белгију и у Париз, куда иђаху на поклоњење сви уметници обдарени Немци, велики мајстори генерације која настајаше. Из овог су доба Беклинови пејзажи суморног карактера, са рујинама на месечини, са буром, јатима гавранова. Ово је појмљиво кад се зна, да његова младост пада у најсјајније доба немачке романтике.

У Брислу и Антверпену студираше Беклин брижљиво музеје и уметничке збирке. Ту упознаде он старе холандске мајсторе: браћу ван Ајк, Рогјера, Мемлинга, Дирка Боутса, према коме осећаше нарочитих симпатија. У Белгији се задржа две године. Одатле оде у Женеву, а за тим у Париз, где је био сведок фебруарске револуције, која је на њ оставила врло јаке утиске. Гомила светине, која упаде у Тиљерије, беше и њега тамо повукла. Ну док се у палати француских краљева светина послужила многим скупоценим стварима, Беклин је као успомену понео одатле само један јеловник. А кад је јунска револуција угушена, морао је он са своје мансарде гледати, како у једно двориште затварају гомилу револуционара и једног за другим пушкарају.

У јесен 1849. год. дође у Базел, да одговори својој војничкој дужности, а 1850. год. већ га видимо у Риму, где остаде седам година. На Беклина, који беше хуманистички образован, учинио је Рим снажне утиске. У њему оживеше успомене на стародревност класичну, а меланхолична поезија Римске Кампање произведе на њ дубок и неизгладни утисак. Оживеше гајеви и пећине са својим боговима и море са Посејдоном. Он гледаше у својим визијама како песници лутају по гајевима, како витези излазе на авантуре и како Сарацени пљачкају градове на мору. Околина Рима подстаче много живље његову фантазију, него домаћи брегови, стално покривени шумама и воћњацима.

Рим беше од пресудна значаја и за цео живот његов. Ма да је он ту живео сасвим бедно и сиротињски, ма да је по читаве месеце спавао на слами, а хранио се отпацима од поврћа, које је налазио на тржишту, ипак се ожени једном сасвим непознатом девојком, коју беше случајно срео на улици и то само после неколико дана познанства. То беше сиротица из народа, без иког свог, која му као једини мираз беше донела лепоту своју. Ту је он нашао и друштво у себи сличним уметницима. У непрестаном саобраћају био је он са пејзажистом Ф. Дребером, скулптором Р. Бегасом и песником П. Хајзом. Ови његови пријатељи стварали су му могућности да своје слике прода.

Његови радови из овога бављења у Риму говоре о једноме човеку, који први пут поверова својим сопственим очима и одбаци туђе наочари. У сликама се његовим осећа час врео дах Југа, час љупка чар римских пролетњих дана и првог љубавног блаженства.

За тим дође Беклин у Базел, јер беше већ почео очајавати, да ће у Риму моћи изићи на крај. Овде доби прву већу поруку од немачког конзула Ведекинда, да му измала зидове трапезарије у Хановеру. С тога се Беклин са породицом пресели у Хановер. За план својих слика изабра он однос човека према ватри. Високо изнад једних врата лежи за стене прикована фигура онога што је даровао културу људском роду. Доцнији *Прометеј* јако подсећа на ову слику. У осталим сликама, уоквиреним венцима, представио је Беклин рајско стање, у коме човек није још познавао ватру; откриће ватре; благотворну и погубну моћ њену.

Рајско стање представљено је у једном пролетњем пејзажу, у чијем свежем зеленилу ливада лежи једна драгесна нимфа: мали јој аморети доносе прво цвеће за венац. На другој страни је представљен предео, који је опустошила суша и непогода.

Напред десно једна група људи стоји пред ватром, коју је потпалила мућа.

На супротном зиду насликано је доба културе. Горе на стени дижу се у групама зграде и храмови; становници превршу земљу плугом. Позади једна процесија поклоника спушта се низ камене степенице једноме олтару, са кога се диже дим: једна жена са децом принела је боговима своје дарове. У средини слике једна група шумских богова посматра догађај радознало, а можда и завидно, што се људи обраћају вишим боговима.

Најинтересантнија је последња слика. Страшне, мрачне стене дижу се из мора; у њиховој средини сазидан је неприступан град, али и он букти у пожару: из стења избија пламен. Разбојници су се искрцали. Са мачем у руци један грози животу жене и детета, а другови му спремају лађу за полазак.

Ове фреске имају великог значаја, јер је у њима изобиље мотива, на које се Беклин у својим познијим радовима често враћао *(Прометеј, Морски разбојници* и т. д.)

Дотле беше Беклин непознат уметник. На једаред почиње да се говори о њему, нарочито од оног доба, од кад беше изложен у Минхенском Уметничком друштву његов *Пан у рогозу*. Ова слика изазва снажну сензацију, можда мање са отмене хармоније својих боја, колико због неколико верно и уметнички репродукованих сунчаних пега, које су стварале илузију као да одиста играју на поду. Овде на уметника обрати пажњу један Мецена у најплеменитијем смислу речи, граф фон Шак, чија отмена галерија слика у Минхену стоји данас као једно скупоцено зрно бисера међу осталим укусним галеријама у свету. Овај фини човек, који у исто време беше и песник и научник, пружи први пут Беклину да покаже свој дар. На петнаест година после првог успеха Беклинова постали су једно за другим сви бисери Шакове галерије, међу којима *Вила на мору* заузима прво место.

Године 1858. позван је Беклин са Р. Бегасом, Ленбахом и Рамбергом у Вајмар за професора у новоподигнутој уметничкој школи. Овде се, поред осталога, почео занимати и мишљу о конструкцији машине за летење, коју мисао све до смрти није напуштао. Решење проблема, по његову мишљењу, било је једино могућно на основу летења тица.

Године 1861. пресели се поново у Рим. Овде га обузе чар његове жене толико, да ју је као Музу овековечио у једном дивном идеализираном портрету *(Беклинова жена као Муза)*. Његов *Лов Дијанин* беше откупљен за музеј родне му вароши, а он сам беше позван да украси музеј у Базелу својим фрескама; у овим фрескама представи он дух природе који се рађа из воде, Флору са њеном децом и Аполона. Дивно су у овим радовима спојени антички и модерни дух.

Једна слика показује Геју, моћну богињу, коју четири снажна тритона држе изнад воде у једној шкољки. У једној руци држи она земљину куглу, а у другој буктињу. Анђели раздвајају горе облаке и разбијају их у мале перјасте облачиће. То је *Рођење Геје*.

Друга фреска је *Флора са својом децом*. Из мора стрчи једна стена. На једној страни лежи млада мајка, коју крунишу венцима њена деца, на другој страни лежи љубавни пар. Са осмејком на уснама хита Богиња смртнима доле. Њен загасито зелен огртач, који у дивном складу стоји са љубичастим оделом њеним, таласа се и надима се: из сваког набора излазе анђелчићи и хитају доле са мајчиним даровима у руци.

Најинтересантнија је трећа слика, *Аполон* који се вози на четири коња. Бели коњи фрчу и пресецају облаке, вукући кола, која се купају у зрацима сунчаним. Због коња је Беклин нарочито студирао скулптуре Партенона.

Осем ових фреска Беклин је израдио рељефно и неколико масака изнад појединих прозора на музеју као: Medusa, Criticus и Накарада, у којима је публика хтела да пронађе чланове оне комисије, која је требала да даде суд о Беклиновим радовима, па је била противна Беклинову *Аполону*. Због овога је Беклин дошао у опреку и са својим ранијим пријатељем, научником, Јаковом Буркхардом, па се ова размирица није више ни изгладила. У Базелу су од његове руке и фреске у павиљону саветника Сарасина.

Године 1871. дође Беклин у Минхен, а за тим је провео низ година у Флоренцији (од 1874. до 1885.) Беклинова је уметност нераздвојна од италијанског земљишта. Од црне магле Севера увек га је нешто вукло тамо у чисту и ведру атмосферу Југа. Једанаест проведених година у Флоренцији значе врхунац Беклинове уметности. Ту је постало његово *Мртво острво*, ту постадоше *Рајска ноља, Свети Гај, Прометеј, Рујина на мору, Игра Таласа, Ћутање у шуми* и др.

Од год. 1885. до год. 1892. провео је Беклин у Цириху, где се спријатељио са песником Готфридом Келером. Драстичан хумор, којим се Беклин још од младости одликовао, изгледа, да је овде нашао нарочито погодно земљиште. Овде постадоше *Кентаур у ковачници, Сузана у купатилу, Свети Антоније придикује рибама и Игра Нојада*. Универзитет Цириншки подари му из почасти титулу доктора философије.

Године 1892. удари га капља и он се пресели у Фијезоле, близу Флоренције. Ту је остао све до своје смрти, која га је задесила 16. јануара (по католичком) 1901. г.

Ништа тако моћно не карактерише Беклина као женидба му. У њој би дивно могла бити алегорисана и цела његова уметност, у којој се нераздвојно сједињавају романтична сањарија немачка и класична лепота античкога Рима. —

Минхен, сеат. 1902.

Христово рођење (сликао П. П. Рубенс). — О овом великом сликару доносимо у *Хроници* кратак преглед живота и рада. Слика *Христово рођење* једна је од 12 таквих Рубенсових радова. Данас је ова слика у немачким рукама (Минхен) а одличан је представник генијалне Рубенсове кичице. —

*

Зимње доба у Београду (фотогр. снимио В. Стевановић). Снимак је из једног забаченијег Београдског краја. Дебели слојеви снега притиснули су Београд, те му преко старе одеће навукли белу одору. Сутра је Божић, па га треба дочекати што свечаније. Рекао би да се баш за то и наш Београд обукао у ту чисту и као снег белу одећу. —

*

Пред Топчидером I и II (фотогр. снимио Др. Марко Николић). — Веселе гомиле Београдског света не одлазе у ово зимње доба Топчидеру у походе. Снег је покрио све, те у Топчидер одлазе само његови становници. Ретко ће се који од Београђана решити да га и сада посећује. Али ма да је нестало оног свежег и пријатног летњег зеленила, ипак има Топчидер и зими својих драži и лепота. Наше слике у овом броју представљају зимњи моменат са друма и околине пред самим Топчидером. —

*

На доксату (сликао С. Јовановић). Нашим читаоцима познати су радови овог српског сликара, јер смо их побројили у 12 броју *Нове Искре* од 1899. г. — С. Јовановић млађи је брат прослављеног српског сликара Павла Јовановића, а уз то и његов ученик. *На доксату* моменат је из турског живота. —

*

Константин Велики (фотогр. снимио Д-р М. Васић). Пре две године, при неким радовима у Нишу, ископаше радници једну главу од бронзе која је заинтересовала и српске и туђинске археологе. Резултат испитивања утврдио је да овај скулпорски рад представља главу Константина Великог. Данас је ова глава у власништву Српског Народног Музеја у Београду. —

*

Под Бановим брдом (фотогр. снимио Д-р Марко Николић). Баново Брдо, некада Везировац, управо је онај венац око Топчидера, на којем је, са Топчидерске стране, Кошутњак а према Сави, Београду и Земуну летњиковац песника и академичара Матије Бана, а у продужењу село Жарково и Железник. —

*

Скопље и Цар-Душанов мост. — Има ли Србина који не зна значај Душанова Скопља из прошлости, његову улогу у садашњости и његове наде за будућност? Од царског му сјаја, ропство га је довело до најмучнијих и најтежих дана; газиште му и српску свест и српски понос. Тек у најскоријој прошлости отпочето је признавање његова српског карактера, јер је Скопље данас резиденција српског митрополита и јак српски просветни центар. Отомански Срби са захвалношћу гледају у те своје мучно добивене тековине, ради којих су се више морали борити са „браћом“ него ли са својим вековним непријатељима. Сваком успеху отоманских Срба искрено се радујемо, па за то и износимо у овом броју слику овог српскога града у којем српска народна свест има, може бити, да издржи још тешких искушења, али која се више не може ни обмањивати ни гасити, јер то не извршише ни толики мрачњачки векови туђега господарства ни „братских“ обмана. —

*

Пиротска тврђава. У непосредној близини градској ова је тврђава која нема модерног стратегијског значаја, али која је некада била сведок многих и тешких мучења свесних Срба и бораца за народна права и ослобођење. —

ХРОНИКА

Руски језик у Америци. Познати руски библиофил П. Драганов, који необично марљиво прикупља све што се пише о руским писцима на свима језицима земаљским, објавио је преглед руских катедара у Сједињеним Државама. „Руски језик и његова књижевност предају се данас готово у свима универзитетима и учбеним заводима Северо-америчке савезне републике, од којих се нарочито истичу:

1. *Бостонски практични течаји руског језика.* Ови течаји, за оба пола, постали су после силног одушевљења 1886. године преводима дела Гоголъевих, Толстојевих, Достојевскових и, у опште, свих великих руских писаца XIX века. До тог су времена Американци, независно од Енглеза, судили о руској књижевности само по неколиким преводима руских писаца и песника, нпр. по „Бакчисарајском фонтану“ од Пушкина (Филаделфија, 1849., превод У. Лиса) по „Тарас Буљби“ и „Миргораду“ од Гоголја (1886.), „Злочину и казни“ од Достојевског (1886.) и „Ани Карењини“ од Толстоја (1886). — Ради ближег познанства с језиком тих писаца постадоше ти течаји. Г-ђа М. Мак-Џахан, која је гледала то одушевљење, пише: да су дела руских писаца, на руском језику, тако рећи грабљена из Бостонске Јавне Библиотеке. Што су готово сви амерички универзитети отворили катедре за руски језик и књижевност, заслуга је оног низа јавних предавања што их је у том циљу држао кнез Сергије Волконски, изасланик руског Министарства Просвете за Светску Изложбу у Чикагу (1893. г.). Та његова предавања, штампана у засебну књигу (на руском и енглеском језику), разграбљена су у првом издању, те су и по други пут штампана.

2. Бостонски универзитет. Први наставник за руски језик и књижевност био је (1893. г.) познати амерички зналац Пушкина и Толстоја — д-р Џорџ Рапал Нојес. Сада је он професор те катедре у Калифорнијском универзитету.

3. Бостонски Лоуелски институт. Ова је катедра отворена једновремено с катедром универзитетском. Са ове ка-

тедре држао је своја јавна предавања и кнез С. Волконски 1893. г.

4. Кембрички Хавардов универзитет. Катедра је отворена г. 1896. Професор је најстарији амерички слависта д-р Лео Винер, сарадник Јагићева Архива, у исти мах и писац занимљиве монографије (на енглеском језику) „Америчке заслуге у ослобођењу Бугара“ (ово је дело израђено према подацима што су у архиви Америчког Библијског Друштва).

5. Њу-Јоршки Колумбијски универзитет. Катедру су подигли оснивачи тога универзитета, милионари Вандербилд и Гулд. Професор је д-р Розентал (од 1897. г.).

6. Калифорнијски Berkly-универзитет (у С. Француску). Катедру је основала удовица милионара Гертса. За зимњи семестар ове године доведен је на ову катедру већ поменути проф. Нојес из Бостона. Чим је ушао у дужност, основао је д-р Нојес руско-словенски одсек универзитетске библиотеке.

7. Рокфелеров универзитет у Чикагу и Чикашки фонд Чарлса Крена за проучавање Словена. — Независно од Рокфелера, други по реду Чикашки милионар, Чарлс Крен, знајући непосредно Русију коју је у наксрт пропутовао, чудио се што између 200 катедара Чикашког универзитета не беше ни једне која би се могла посветити искључиво изучавању руског језика и књижевности. За то оснује он руску катедру коју је нарочитим новчаним фондом обезбедио за вечита времена. Меценат Крен, у пратњи пријатеља свога д-ра Харпура, ректора Чикашког универзитета, дошао је био тога ради и у Русију да ангажује за ту катедру што бољег професора. У Кренову институту последње академске године читао је предавања о Словенима пређ. професор у Московском универзитету, познати јевропски правник д-р М. Ковалевски.

8. *Тексаски универзитет.* Лектор је руског језика професор математике, председник академије наука, г. Халстет, један од америчких малобројних зналаца руског језика. Он је познат са својих превода скоро свих математичких дела генијалног руског геометричара Лобачевског, као и са превода Толстојеве приповетке „Газда и слуга“ и неколиких других белетристичких радова руских писаца.

У пролеће ове године по свима већим северо-америчким градовима читао је своја предавања о Словенима проф. Прашког универзитета Т. Г. Масаржик. После тих предавања приметно је ојачало тражење руских књига.

По „Сл. В.“ — С.

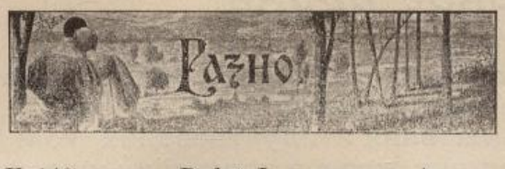
УМЕТНОСТ.

Петар Павле Рубенс. Овај велики, један од највећих светских сликара рођен је 28. јуна (п. н.) 1577. год. у Келну (по некима у Сигену), где му се отац, Антверпенски племић, беше доселио због немира у Брабанту. По смрти, одсели се, 1587. г., удовица му са седморо деце поново у Антверпен. Ту је Петар фунгирао неко време као паж неке грофице; али се убрзо посвети сликарској уметности, а учитељи му беху Th. Verhaegt, van Oort и нарочито Otto van Veen. Године 1601. отиде у Рим а брзо за тим и у Венецију да проучи дела Тицијанова и Паолова. Те године узеде га Херцог Винченцо Гонзага од Мантове, као племићског сина, себи у службу. Тако је Рубенс са херцогом често путовао, а једном одоше и у Мадрид, где је Рубенс портретовао краља Филина III. По повратку [с овог путовања, допусти му Херцог, те отиде у Рим, где је за храм Св. Марије радио Мадону с Исусом и неколико светачких ликова. По том је израдио у Ценови две слике за језуитски храм: Обрезивање и Св. Игњата. — Глас о тешкој материној болести одведе га 1608. г. у Антверпен. Смрт њезина, обећања Брабантског ерцхерцога, који га узеде за дворског сликара, и његова љубав према Јелисавети Брантовој, којом се и ожени, везаше га чврсто за Антверпен. — Први радови, што их беше израдио по свом повратку из Италије, беху четири светитеља за доминиканску цркву у Антверпену, на којима се још опажаше утицај Италијанске школе. — Његов тадањи манир и рад најбоље су оличени у чувеној му слици која представља њега и његову жену како седе у зеленилу (ова је слика сад у Минхенској Пинакотеци). Топлина и искреност ове слике још не показује његов слободни, сјајни и фантастични манир који му је доцније стална особина. Ова двојакост његова манира сачувана је и спојена одлично у слици му „Скидање с крста“ која је данас у Антверпенској катедрали. — Године 1620. позва га Марија де Медичи у Париз да јој новоподигнути дворац Ликсанбур украси сликама које ће представљати најзнатније моменте из њезина живота. Рубенс је, по тој поруџбини, израдио у Паризу само скице а слике је радио највише у Антверпену. — Год. 1628. послала га је инфанткиња у Шпанију, да краљу однесе представку о нередима у Холандији. Рубенс задобије краљеву наклоност, а за време свог бављења изради неколике слике које му донесоше титулу секретара Тајног Савета. Годину дана по том пошаље га његова влада у Еглеску да поведе преговоре о миру. И у Енглеској израдио је неколико слика. И доцније је Рубенс употребљаван за државне послове. — По смрти своје жене, венча се год. 1630. са лепом Јеленом Форман која му је често служила као модел. Од овог времена радио је Рубенс готово само скице које су у слике изводили његови даровити ученици. Овако је радио због силних поруџбина које сам не би никада довршио. Ако је што и радио на сликама, то су обично бивале главе. — Живео је час у граду час на свом имању у Стеену. Од 1635. радио је највише слике предела. После дуге болести гихта, умро је 30. маја (п. н.) 1640. год. у Антверпену.

Сахрањен је у Антверпенском Храму Св. Јакова, а више места, где му је прах, стоји један од најлепших његових радова, Богородица с Исусом. Слике које по смрти му остадоше у атељеу, беху изложене продаји и уступљене купцима за суму од 2.000.000 франака.

Као што је Рембрант био сликар таме и сенчења, тако је Рубенс био јединствен сликар пуне светлости. Све се у његовим радовима купа у чистом елементу пуне светлости; најразличније боје, пуне раскошног сјаја, поређане су јединствено једне поред других, и тако здружене хармонично, славе победнички триумф. — Рубенсова уметност обухвата широки круг свега сликовног. Сликао је предмете из Св. Писма и разних легенди, сликао је историју, алегорију, портрете, бојеве, ловове, домаћи живот, пределе. Према богатству и многобројности његова избора за сликање, с њим се може поредити само Рафаел Санцио.

Највећи и најлепши део Рубенсових слика данас се чува: у Минхенским Пинакотекама, Мадридском Музеју, Бечкој Галерији, Мадридском двору, Дрезданском Цвингеру, Флорентинској Палати Пити, Лондонској Галерији Роберта Пила и Виндзорском замку. — С.

* У 148 књизи „Rada“ Југословенске Академије Знаности и Умјетности штампани су ови радови који се тичу нарочито Срба: „Pjerin Marina Držića“, од Пере Будмања; „Rad dra. Jovana Subotića na školskoj knjizi“, од Ђорђа Магарашевића, и: „O genealogiji Držića“, од Нестора Петровскога. —

* И ове године, као и пређашњих, донео је угледни словеначки месечник „Ljubljanski Zvon“ неколико написа о нама Србима. Помињемо: „Jz bosanskega perivoja“, песме Ц. Голара; „Jugoslovenska romantika“, од Ника Зупанчића; „Novija pripovetka u Srba“, од А. Гавриловића, и „Srbsko šolstvo“, од проф. Р. Перушека. Ваља поменути и књижевне реферате: О песмама Јована Дучића (од Р. Перушека), о песмама Авда Хасанбегова Карабеговића (од А. Ашкерца) и О публикацијама Српске Матице за 1902., (од др. Фр. Илешића). —

* 17. октобра о. г. умро је у Москви велики слависта и публициста Аполон Александровић Мајков (рођ. 28. јула 1825. г.). — Из низа његова великог рада (в. 3. св. Извѣст. С.-петерб. славянск. блатотв. общества) износимо пред своје читаоце натписе оних дела, расправа и чланака који се тичу нас Срба. То су: „Исторія сербскаго языка по памятникамъ, писанным Кирилицею, въ связи съ исторіею народа“ (Москва, 1857. г.); „О проніи въ древней Сербіи“ (у „Чтенія“ за 1868. г. г.); „Сербская скупщина и сербская омладина“ (Нов. Вр. бр. 119. год. 1875.); „Сербско-болгарская граница“ (Нов. Вр. бр. 720. и 721. год. 1878.); „Къ вопросу о сербско-болгарской границѣ“ (Спб. Вѣдом. бр. 153. год. 1898.); „Независимость Сербіи“ (Спб. Вѣдом. бр. 267., 268., 269. и 294. год. 1878); „О началу народности“ (на срп. језику, у 30. бр. Заставе год. 1879.); „Страничка изъ исторіи Боснійскаго возстанія“ (Спб. Вѣдом. број 71. године 1879.); „По поводу ученой експедиціи въ южно-славянскія земли“ (Востокъ, број 51. година 1880.); „Раздѣлъ Турціи“ (Рус. Мысль кн. III год. 1884.) и: „По поводу сербскаго сообщенія“ (Моск. Вѣдом. бр. 200. год. 1899.). —

* Матица Српска у Новом Саду расписала је, из фонда Наке В. С. Миклушког, ове награде за год. 1903.: 1. Роман, драма, шаљива игра, приповетка, новела из српског живота. Награда 100 до 1000 круна. Рок Петров-дан 1903.; 2. Студија, монографија или расправа из српске историје; 3. Студија или расправа из српске књижевности; 4. Географска или етнографска расправа о српским земљама; 5. Поучни путописи по српским крајевима и земљама; 6. Студија или расправа о музичкој уметности у Срба; 7. Преводи признатих и класичних дела. — Награда је за сваки такав састав или превод 50 круна по штампану табаку, према вредности дела.

Из фонда Јована Остојића и жене му Терезије рођ. Зозук расписује, за 1903. г., ове награде: 1. Живот Саве Текелије (награда 50 дуката); 2. Историја српске књижевности за школу (награда 100 дуката); 3. Опширна историја и етнографија о Буњевцима (награда 200 дуката); 4. Историја српске православне цркве у Угарској (награда 50 дуката); 5. О српском сликарству (награда 60 дуката и 500 круна обећаних од г. др. Владимира Николића, адвоката у Земуну). — Рок 31. децембар 1903. године. —

* Бугарско Више Училиште у Софији празновало је 25. новембра о. г. свој годишњи празник Св. Климента. Том приликом прочитан је извештај о школској 1901.—1902. години. Те године било је 42 наставника, 1 препаратор, 1 лаборант с помоћником, 1 вртар с помоћником и 1 библиотекар с помоћником. Слушалаца било је 495, од којих 17 женских. Годишњи буџет био је 320.000 лева. — После овог извештаја читао је ректор Тодоров своју академску расправу „Српски утицај на бугарску књижевност.“ —

* Милан Обрадовић, новинар, позива српске читаоце да се претплате на дело *Едвардо и Евелина*, драму у пет чинова из бурског живота. Овај свој рад штампаће Обрадовић ћирилицом и латиницом. Цена је 1 круна. —

* Изашао је и трећи свезак књиге Anegdoti i različite mudre izreke, што их је сакупио † Дум Иван Стојановић. Цена је 30 пара, а може се добити у Српској Дубровачкој Штампарији.

* „Друштво за потпомагање сиромашних Срба великошколаца из Босне и Херцеговине“ држало је у Бечу прошлог месеца своју годишњу скупштину. У школској 1901.—1902. г. друштво је дало 2939 круна помоћи. Највећа помоћ била је 80 а најмања 10 круна. Помоћ је добило 26 великошколаца. — Друштво има чланова: 10 оснивача, 20 редовних, 75 помагача и 178 приложника. — Упис у чланство и добровољне прилоге треба слати на адресу: Verein zur Unterstützung armer serbischer Hochschüler aus Bosnien und Hercegovina, Wien I Universität. —

* Из Српског Књижевног Гласника одштампано је у засебну књижицу *Старе српске штампарије* од Љуб. Стојановића. Цена 0.50 дин. —

* Управитељ ратарске школе у Краљеву, г. Благоје Тодоровић, дао је у штампу дело „Прерада воћа.“ Књига ће изнети 15 штамп. табака, а цена биће 2 динара. —

* 15. децембра о. г., у дворници Велике Школе, било је јавно предавање Д-р Марка Леке „О процесу горења.“ Приход је уступљен Техничком Друштву наших великошколаца. —

* Из Финансијског Прегледа одштампано је у засебну књигу „О попису за извршење одлука судских“, предавања из Теорије грађанског судског поступка проф. Ж. М. Перића. Цена је књизи 2 динара.

* Досадашња Српска Музичка Библиотека, што је у Новом Саду уређује Исидор Бајић, излазиће и од Нове Године, али као додатак Српског Музичког Листа. Први број (1. јан. 1903. г.) већ је разаслат. Лист ће излазити једанпут месечно, а цена му је годишње: за Аустро-Угарску 8 круна, за Србију 12 динара а за Црну Гору 10 круна. —

* У 15. бр. о. г. немачког листа Aus fremden Zungen штампао је Ото Хаузер кратки преглед живота и рада Змаја Јована Јовановића.

* Изашао је из штампе и други свезак збирке „Мале приче“ што их пише Јанко М. Веселиновић. Књига се може добити у књижари Драгише М. Лапчевића. И I и II свёску цена је по 0.50 дин. —

* У Београдској Великој Школи упражњене су катедре за: Кривични судски поступак, Руски језик с литературом, с погледом на језик и литературу осталих западних словенских народа, Грађанско право и Словенску и српску филологију. Компетенти треба да се, с потребним документима, пријаве министру просвете и црквених послова до 1. фебруара 1903. год. —

* Српска самостална странка у Хрватској и Славонији покренула је од 17. о. м. свој орган „Нови Србобран“, јер је обустава изречена против „Србобрана“ још ваздa у снази. Главни је уредник Светозар Прибићевић, посланик српске самосталне странке у српском народно-црквеном сабору. —

* Ове 1902. године излазило је на чешком језику 736 новина и журнала, од тога броја излазило је: у Прагу 323, у Чешкој 201, у Брну 44, у Моравској 84, у Аустријској Шлеској 4, у Пруској Шлеској 1, у Бечу 9, у Пруској 1, у Француској 1, у Сев. Америци 67. —

* У органу Париске Академије за Моралне и Политичке Науке. [Séances et travaux de l' Academie des Sciences Morales et Politiques (Institut de France)] оштампан је реферат академика г. L. Renault-a, проф., којим је приказана, у седници Академије од 24-ог. августа ове год. расправа г. Ж. М. Перића проф. Вел. Школе, под насловом. „De la condition juridique des Bosniaques et des Herzegoviniens en pays étrangers“. (Св. 12 стр. 780).

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Овим бројем завршена је и четврта година Нове Искре. Шта то значи у опште за српске књижевне листове а посебно за илустроване, може се видети најбоље из оног великог броја разних листова, и књижевних и илустрованих, који престадоше у самим почецима тешкога рада и најлепших жеља о српској књижевности. Нити је време нити је место да положимо рачуне о раду за ове четири године, али мирне душе можемо рећи да је било потребно и доста жртава и најразличнијих неугодности да се Нова Искра, једини српски илустровани лист, доведе до пете године излажења.

Завршујући четврту годину Нове Искре обраћамо се српским читаоцима да својим претплатничким одзивом омогуће и даље излажење овог српског илустрованог листа, којем је претплата једини извор.

Дужнике молимо да заосталу претплату одмах пошљу. Не ураде ли то, послаћемо им писану опомену, после које задржавамо право за наплату јавним путем.

Отварајући упис за пету годину Нове Искре, јављамо да је претплатничка цена као и до сада: годишње 16 динара за Србију а ван Србије 20 круна или франака. Само сиромашним ђацима дајемо лист за 10 динара (у Србији) или 14 круна — франака (ван Србије). —

Сарадницима од срца захваљујемо за досадашњу помоћ, и молимо их да нас не забораве ни у новој години. Ако је Нова Искра ма колико напредовала по садржају, њихова је заслуга и једино њихова.

Пријатеље Нове Искре молимо да лист препоруче у својим круговима, јер, понављамо, претплата је једини извор за одржавање Нове Искре. Претплату је најбоље слати упутницом или је положити, као поштин претплатник, поштанској станици која ће лист најуредније предавати.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

НОВО ОТВОРЕНА КЊИГОВЕЗАЧКА РАДЊА

ГАВРЕ ДИМИЋА

(Београд Варош Капија)

Израђује корице за Нову Искру: Корице су од финог енглеског платна, боје као књиге Срп. Књижевне Задруге. Шаре на корицама биће у три боје. — Цена је корицама за Београд: корице 1,60 а повезано 2,60 дин; за Унутр. Србије корице 1,80; за Иностранство 2 дин. Корице се могу добити са истом шаром и за све прошле године по горњим ценама.

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику «Н. Искре», Капетан Мишина 8.

Власник и уредник *Р. Ј. Одавић*, Капетан Мишина ул. 8. Крал.-Срп. Државна Штампарија